

भगवानुं ठेकाछुं :
श्री अ. का. श्वे. स्थानकेवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठ. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायंगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति अत १२००
वीरसंवत् २४६६
विक्रम संवत् २०२६
शुक्लपौर्णमासी १६७०

: मुद्रक :
भण्डाराल छगनदास शास्त्र
नवप्रसात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाद.

भगवतीसूत्र भा. १४ वें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पृष्ठाङ्क
	अ. २० का छठा उद्देश	
१	पृथिव्यादि जीवों के परिणामका निरूपण	१-२१
२	अपूकायिक जीवों के परिणामका निरूपण	२२-३७
	सातवां उद्देश	
३	बन्धके स्वरूपका निरूपण	३८-५६
	आठवां उद्देश	
४	कर्मभूमिक आदि का निरूपण	५७-७०
५	कालिकश्रुतका विच्छेदआदिका निरूपण	७१-८३
	नववां उद्देश	
६	लब्धिवाले अनगारकी गति का निरूपण	८४-९५
७	जडूवाचारण की गतिका निरूपण	९६-१०७
	दशवां उद्देश	
८	सोपक्रम निरूपक्रम आयुष्य वाले जीवों का निरूपण	१०८-१२७
९	नैरयिकों के उत्पाद आदिका कथन	१२७-१४३
१०	नैरयिकों के षट्कादिसमर्जितत्वका निरूपण	१४२-१६४
११	नैरयिकों के द्वादशादिसमर्जितत्वका निरूपण	१६४-१९५
	इकीसवें शतक का पहला उद्देश वर्ग १	
१२	इक्कीस वें शतक के वर्ग संग्रहणी गाथा	१९६
१३	वर्गस्थ उद्देश का संग्रह	१९७-१९९
१४	औषधि शाल्यादिवनस्पति के मूल में रहे हुए जीवों का निरूपण	१९९-२२४

दूसरा उद्देश

१५ शाल्यादिवनस्पति के कन्दादि में रहे हुए जीवों का निरूपण २२५-२३३

तीसरा उद्देश से सप्तम उद्देशक

१६ स्कन्धादि के अश्रित जीवों का निरूपण २३४-२३७

आठ-नव-दशवां उद्देश

१७ पुष्प, फल-बीज में रहे हुए जीवों का निरूपण- २३८-२४३

दूसरा वर्ग उद्देश पहला

१८ कलाय आदि धान्यादि के मूलादि गत जीवों का निरूपण २४४-२५२

तीसरा वर्ग

१९ औषधि-वनस्पति अतसी आदि के मूलादिगतजीवों का निरूपण २५२-२६०

चौथा वर्ग

२० पर्ववाले वनस्पतिगतजीवों का निरूपण २६१-२६४

पांचवां वर्ग

२१ पर्ववाले वनस्पति में इक्षु आदि वनस्पतिके उत्पादादिका निरूपण २६५-२६७

छठा वर्ग

२२ तुण वनस्पति जीवों के उत्पाद आदि का कथन १६८-२७१

सातवां वर्ग

२३ हरित वनस्पति जीवों के उत्पाद आदि का कथन २७२-२७५

आठवां वर्ग

२४ तुलसी आदि वनस्पतिगत जीवों के उत्पाद आदि का कथन २७६-२७८

बावीसवां शतक

२५ बावीसवें शतक के उद्देश की संग्राहक गाथा का कथन २७९-२८०

पहला वर्ग

- २६ वलयवनस्पति के मूलगत जीवों के उत्पत्ति
आदि का निरूपण २८१-२९३

दूसरा वर्ग

- २७ नीम-आम्र विगैरह वनस्पति गत जीवों के
उत्पात आदि का निरूपण २९४-२९७

तीसरा वर्ग

- २८ बहुबीज वाले वनस्पति के मूल आदि में रहे हुए
जीवों के उत्पातादि का निरूपण २९८-३०४

चौथा वर्ग

- २९ गुच्छ जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३०५-३०७

- ३० गुल्म जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३०४-३१०

- ३१ बल्ली जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३११-३१४

- ३२ तेवीसवां शतक की अवतारणिका ३१५

वर्ग १

- ३३ आलुकादि वनस्पतिकाय के जीवों की उत्पत्ति
आदिका निरूपण ३१६-३२०

शतक २३ वर्ग दूसरा

- ३४ लोही, नीहू आदि वनस्पति के जीवों की
उत्पत्ति आदि का निरूपण ३२१-३२४

तीसरा वर्ग

- ३५ अवक आदि वनस्पतिकाय जीवों के उत्पत्ति
आदि का निरूपण ३२५-३२८

चौथा वर्ग

- ३६ पाठादि वनस्पतिकाय जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण ३२९-३३२

पांचवां वर्ग

३७	मापपर्णी आदि वनस्पति के मूलगत आदि जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण	३३३-३३६
----	--	---------

चौबीसवां शतक उद्देशक पहला

३८	उद्देशकों के द्वारों का संग्रह	३३७-३३९
३९	नैरयिकों के उत्पात आदि द्वारों का निरूपण	३४०-३५०
४०	नैरयिकों के परिमाण आदि द्वारों का निरूपण	३५०-३६५
४१	जघन्य स्थितिवाले उन नारकों में उत्पन्न होने वाले पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीवका निरूपण	३६६-४०८
४२	संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों का नारको में उत्पत्ति का निरूपण	४०९-४५५
४३	पर्याप्तसंख्यातवर्षायुक्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों के शर्कराप्रभा में उत्पत्ति का निरूपण	४५५-४८७
४४	मनुष्यों से नारको में उत्पत्ति आदि का निरूपण	४८७-५१९
४५	शर्करा प्रभादि से छट्टी पृथ्वी पर्यन्त के नारकादि कों का उत्पत्ति आदि का निरूपण	५१९-५४७

दूसरा उद्देश

४६	असुरकुमार देवका उत्पातादि का निरूपण	५४८-५८७
४७	संख्यातवर्षायुक्त संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यचों का असुरकुमारों में उत्पत्ति का निरूपण	५८७-५९४
४८	मनुष्यों से असुरकुमारों में उत्पत्ति का निरूपण	५९४-६०८

तीसरा उद्देश

४९	नागकुमारादिकों का उत्पात आदि का कथन	६०९ थी ६५४
५०	चतुर्थ उद्देशसे ग्धारहवां उद्देश सुवर्णकुमारादि के उत्पाद आदि का कथन	६५५-६५६

समाप्त

“ असंख्यं जीविं मा पमायन् ”

श्री विनोदकुमार वीराणी
(दीक्षा दीक्षा पहेलां शास्त्रालयास करता)

जन्म : पोर्टसुदान सां. १९६२

दीक्षा

भीयन् - (राजस्थान)
सां. २०१३ वैशाख वद १२
ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

इंदोटी - (राजस्थान)
सां. २०१३ श्रावण सुद १२
ता. ७-८-५७ बुधवार

બા. શ્ર. શ્રી વિનોદકુમારનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટુગલ (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી. બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સં. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં,

ઉગેતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડ્યું. હુંડાકાલ અવસર્પિણિના આ દુષ્પ્રમ નામના પાંચમાં આરાતું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા. દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષણી વિ. ધર્મકાર્ય તેઓ ચૂક્યા નહીં જાંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝખ્લો વાપરતા, કેઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કૈટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રમેહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવહયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતો કેઈ ભરોસો નથી “અસંખ્યં જીવિયં મા પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધ તું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રતો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્ર પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદ્ર મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બંદકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્ર મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્ર મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા થાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં જોવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂઠ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂઠ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્યશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુનું મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. ભોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણુ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશન બેઘપુરની ટિકિટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઠાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા બેઘપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪૧૧ વાગ્યે ફેલોદી

પહેંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુગંધાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવજીવપજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કંઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તેજ દિવસે બપોરના શામ્ભૂ પૂ મુનિશ્રી સમર્થલાલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજેહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીએ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “હંસંસ્વયં જીવિયં માં પમાયર” ને આધારે હું એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રસન્નયાનો વાકિ ભણીને મારા અત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને જોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ખુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષકળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાવામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબતથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બકારગામ તારો કર્યાં. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂઠ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. બંને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ ખિરાજમાન હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ ભવ કર્મ શાસન રસી”ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી લાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની લાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો. એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આપ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી થોમાંસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિવેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ્ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી હતી તેની બિંદસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ
લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
જે રજોહરણ કે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યાઈ હતું, તે રેલ્વે લાઈન
ઉપર પડી ગયું. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછું સંપાદન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો
ઠહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે,
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ
ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત
સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. જેથી તેઓ સ્પેશ્યલ
પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થે કલાક મોડા પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી જ્યેષ્ઠનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેઈન મારફત કલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી હુલ્લજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યંતું એકાએક એકથ કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમણે છે—

“હવે તો રત્ન આલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક જોલવાઈ ગયો! ઝટ ભાગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે—
બેન! ભાવિ પ્રમળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરૂષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીતું શું ગળું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૃ. શ્રી સસર્થમંત્રજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘ઝટ્ટિમિંજા પેમાણુસગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્ગત દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માતુર ગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના એ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:—પંચમાં આરાના ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્તા) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીવહથી કાળ કરી નક્કીનગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીવહ કેમ આવે ?

ઉત્તર:—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કૌશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણ તિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ગપે ? બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીવહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

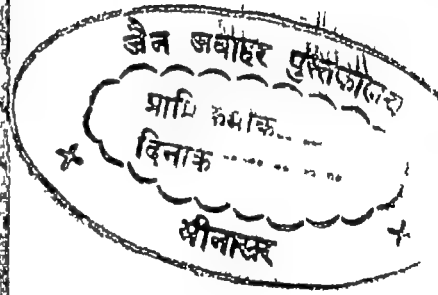
શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામળભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ.) શેઠશ્રી છાગનલાલ શામળદાસ લાવસાર
અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે જેડેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જૈહરી
ઉમેલા સુપુત્ર ચિ. મહેતાખચંદજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયતા)

આધ્યમુરજીશ્રીઓ

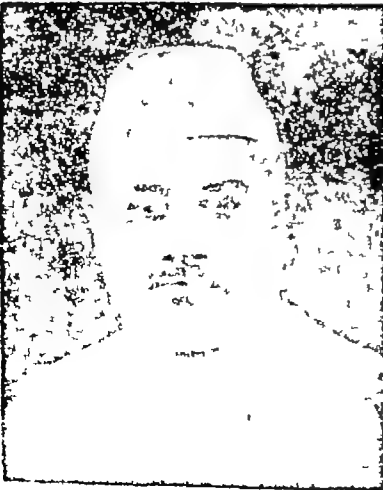
(સ્વ.) શ્રી હરખચદ કાડીદાસ વારિયા
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

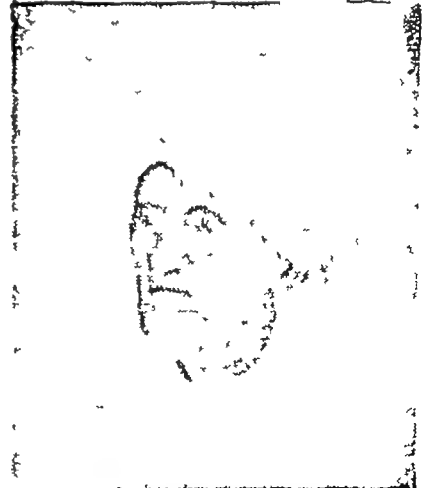
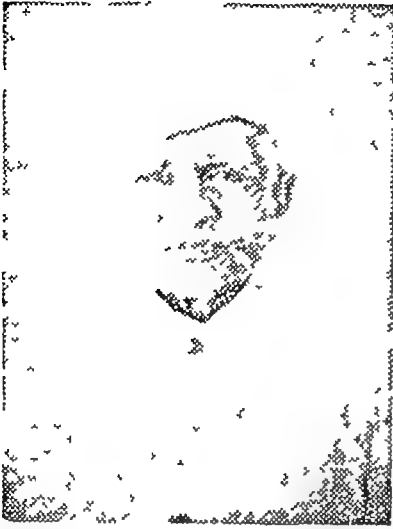

શ્રી નેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શ્રી આત્મારામ ભાણુકલાલ
અમદાવાદ

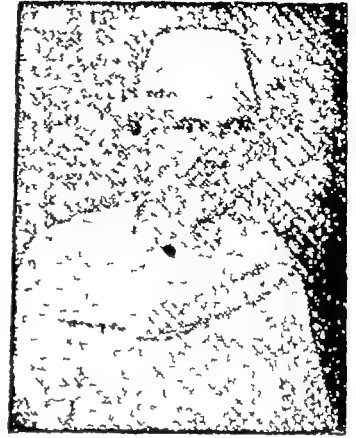
આધમુરખખીશ્રીઓ

આવમુરખીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
કપમચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

૧. ગેડલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદલ
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨. આગ્રુમાં ગેડલા ભાઈ મિત્રીલાલજી બરડિયા
૩. ઉત્તેલા સોયી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

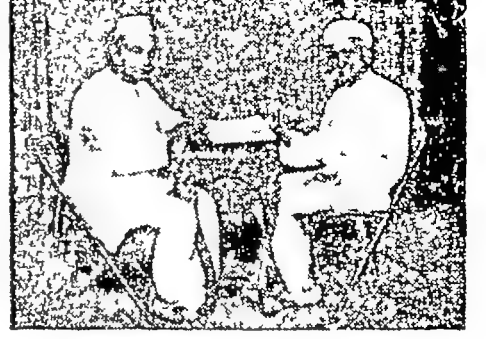

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

પટેલ ડાસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

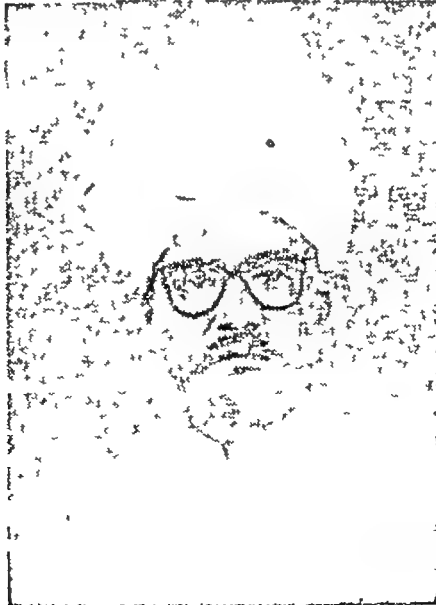
૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા

શહાજી શ્રી મોહીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદભાઈ મહેતા

શ્રીમાન ફોટ સા. શ્રી કાનુગા ધિંગડમલજી સાક્ષ

तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए समाणे जे भविए सोहम्मे जाव ईसीपवभाराए उववाएयव्वो । पुढवीकाइए णं भंते ! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए इसीले रयणप्पभाए पुढवीए, पुढविकाइयत्ताए उववज्जित्तए, से णं भंते ! पुंवि उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा, सेसं तं चेव जाव से तेणट्ठेणं जाव णिक्खेवओ । पुढवीकाइए णं भंते ! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए, समोहणित्ता जे भविए सकप्पभाए पुढवीए पुढविकाइयत्ताए उववज्जित्तए० एवं चेव एवं जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो । एवं सणंकुमारमाहिंदाणं बंभलोगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए समोहणित्ता पुणरवि जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो, एवं बंभलोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहे सत्तमाए, एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहे सत्तमाए ? एवं महासुक्कस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए, एवं सहस्सारस्स आणय पाणय कप्पाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए, एवं आणय पाणयाणं आरणअच्चुयाण य कप्पाणं अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए । एवं आरण अच्चुयाणं गेवेज्जविज्ञाणाण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए एवं गेवेज्जविज्ञाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए एवं अणुत्तरविमाणाणं ईसीपवभाराए य पुणरवि जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो ॥सू० १॥

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालवतिविरचितया
प्रमेयचन्द्रिकारूपया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(चतुर्दशो भागः)

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते

पञ्चमोद्देशके पुद्गलपरिणामः कथितः षष्ठोद्देशके तु पृथिव्यादिजीवानां
परिणामः कथयिष्यते, इत्येवं संबन्धेन आयातस्य षष्ठोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-
'पुढविकाइए णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्- 'पुढविकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्कर-
प्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए, समोहणित्ता जे भविए
सोहम्मे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए, से णं भंते ! किं
पुर्वि वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा पुर्वि आहारेज्जा पच्छा
उववज्जेज्जा गोयमा ! पुर्वि वा उववज्जेज्जा, एवं जहा-सत्तर-
समसए छट्ठुदेसे जावसे तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पुर्वि वा
जाव उववज्जेज्जा । णवरं तेहिं संपाउणं, इमेहिं आहारो भन्नइ
सेसं तं चेव । पुढविकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्कर-
प्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए
ईसाणे कप्पे पुढविकाइयत्ताए उववज्जित्तए० एवंचेव एवं जाव
ईसीपट्भाराए उववाएयव्वो । पुढवीकाइए णं भंते ! सक्करप्पभाए
वालुयप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए, समोहणित्ता जे
भविए सोहम्मे जाव ईसीपट्भाराए, एवं एएणं कमेणं जाव

छाया-पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अस्याः रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभा-
याश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे कल्पे पृथिवी-
कायिकतया उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! किं पूर्वोत्पत्त्य पश्चादाहरेत्, पूर्वमाहरेत्,
पश्चादुत्पद्येत ? गौतम ! पूर्वं वा उत्पद्येत एवं यथा सप्तदशशतके षष्ठोद्देशे यावत्
तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पूर्वं वा यावत् उत्पद्येत । नवरं तेषु संप्रापणम्,
एषु आहारो भण्यते, शेषं तदेव । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! एतस्या रत्न-
प्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्य ईशाने
कल्पे पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुम्० एवमेव एवं यावत् ईषत् प्राग्भारायाम् उप-
पातयितव्यः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! शर्कराप्रभायाः वालुकाप्रभायाश्च
पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे यावत् ईषत् प्राग्भारा-
याम् एवमेतेन क्रमेण यावत् तमाया अधःसप्तम्याश्च पृथिव्याः अन्तरा समव-
हतः सन् यो भव्यः सौधर्मे यावत् ईषत् प्राग्भारायाम् उपपातयितव्यः । पृथिवी-
कायिकः खलु भदन्त ! सौधर्मे शानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा
समवहतः, समवहत्य यो भव्य एतस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां पृथिवीकायिकतया
उत्पत्तुं स खलु भदन्त ! पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरेत्, शेषं तदेव यावत् तत्तेनार्थेन
यावत् निक्षेपकः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! सौधर्मे शानयोः सनत्कुमार-
माहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः शर्कराप्रभायाम्
पृथिव्याम् पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुम्०, एवमेव एवं यावद् अधःसप्तम्यामुपपा-
तयितव्यः । एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः ब्रह्मलोकस्य च कल्पस्य अन्तरा समवहतः
समवहत्य पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम् उपपातयितव्यः, एवं ब्रह्मलोकस्य
लान्तकस्य च कल्पस्यान्तरा समवहतः, पुनरपि यावद् अधःसप्तम्याम्, एवं
लान्तकस्य महाशुक्रस्य कल्पस्य च अन्तरा समवहतः, पुनरपि यावत् अधःसप्त-
म्याम्, एवं महाशुक्रस्य सहस्रारस्य कल्पस्य अन्तरा पुनरपि यावद् अधः
सप्तम्याम्, एवं सहस्रारस्यानन्तमाणतकल्पयोश्चान्तरा पुनरपि यावदधःसप्तम्याम्,
एवमानन्तमाणतयोरारणाच्युतयोश्च कल्पयोरन्तरा पुनरपि यावदधःसप्तम्याम्, एव-
मारणाच्युतयोर्ध्रुवेयकविमानानां चान्तरा यावदधःसप्तम्याम्, एवं ध्रुवेयकविमाना-
नामनुत्तरविमानानां चान्तरा पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम्, एवमनुत्तरविमाना-
नामीषत्प्राग्भारायाश्च पुनरपि यावदधःसप्तम्याम् उपपातयितव्यः ॥ सू० १॥

टीका—‘पृथिवीकाइए णं भंते ! पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! ‘इमीसे
रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य’ एतस्याः रत्नप्रभायाश्च शर्कराप्रभायाश्च

પૃથિવ્યાઃ ‘અંતરા’ મધ્યે ‘સમોદ્દ’ સમવહતઃ—મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વાન
 ‘સમોદ્દગિત્તા’ સમવહત્ય—મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વા ‘જે ભવિષ્ય’ યો ભવ્યઃ—
 ભવિતું યોગ્યઃ ‘સોદ્દમ્મે કલ્પે’ સૌધર્મે કલ્પે ‘પુદ્ધવીકાદ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ’
 પૃથિવીકાયિકતયા—પૃથિવીજીવસ્વરૂપેણ ઉત્પત્તુમ્ યોગ્યઃ, ‘સે ણં ભંતે !’ સ
 સ્વલુ જીવો ભદન્ત ! ‘પુર્વિ ઉવવજ્જિત્તા’ પૂર્વમુત્પદ્ય ‘પચ્છા આહારેજ્જ’ પશ્ચાત્—

છઠ્ઠે ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ

અથ છઠ્ઠે ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ હોતા હૈ, હસ ઉદ્દેશે કા સંક્ષિપ્ત વિષય
 વિવરણ હસ પ્રકાર સે હૈ, પંચમ ઉદ્દેશે મેં પુદ્ગલોં કે પરિણામ કા વિવ-
 રણ કિયા ગયા હૈ છઠ્ઠે ઉદ્દેશે મેં પૃથિવ્યાદિક જીવોં કે પરિણામ કા
 કથન કિયા જાયગા હસ સંબંધ સે આણ હુણ છઠ્ઠે ઉદ્દેશે કા સર્વપ્રથમ
 સૂત્ર હૈ—‘પુદ્ધવિક્કાદ્દણ ણં ભંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હૈં કિ-
 ‘પુદ્ધવીકાદ્દણ ણં ભંતે !’ હે ભદન્ત ! કોઈ પૃથિવીકાયિક જીવ એસા હૈ
 ‘હમીસે રચણપ્પમાણ સક્કરપ્પમાણ ય અંતરા’ કિ જિસને હસ રત્નપ્રમા
 પૃથિવી ઓર શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે વીચ મેં મરણ સમુદ્ઘાત કિયા હૈ
 ઓર ‘સમોદ્દગિત્તા’ મરણસમુદ્ઘાત કરકે ‘જો ભવિષ્ય સોદ્દમ્મે કલ્પે
 પુદ્ધવીકાદ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ’ અથ ઘણ સૌધર્મ દેવલોક મેં પૃથિવી-
 કાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય બન ગયા હૈ—તો ‘સે ણં ભંતે !’
 હે ભદન્ત ! એસા વહ જીવ ‘પુર્વિ ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા’ પહિલે વહાં

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

હવે છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશાનું સંક્ષેપથી
 આ પ્રમાણેનું વિવરણ છે. પાંચમાં ઉદ્દેશામાં પુદ્ગલોના પરિણામનું વિવેચન
 કરવામાં આવેલ છે. આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં પૃથિવ્યાદિ ભુવોના પરિણામનું કથન
 કરવામાં આવશે આ સંબંધથી આવેલા આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનું સર્વપ્રથમ સૂત્ર
 આ પ્રમાણે છે.—પુદ્ધવિક્કાદ્દણ ણં ભંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-
 ‘પુદ્ધવીકાદ્દણ ણં ભંતે !’ હે ભગવન્ કોઈક પૃથિવકાયિક ભુવ એવો છે કે—‘હમીસે
 રચણપ્પમાણ, સક્કરપ્પમાણ ય અંતરા’ જેણે આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી અને શર્કરા-
 પ્રમા પૃથ્વીની વચ્ચેમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરેલ છે અને ‘સમોદ્દગિત્તા’ મરણ
 સમુદ્ઘાત કરીને ‘જે ભવિષ્ય સોદ્દમ્મે કલ્પે પુદ્ધવીકાદ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ’ સૌધર્મ
 દેવલોકમાં તે પૃથિવકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બનેલ છે. તો ‘સે ણં

ઉત્પત્ત્યનન્તરમ્ આહરેત્-આહારપ્રાયોગ્યપુદ્ગલાન્ શૃક્લીયાત્ 'પુર્વિ વા આહરિતા પચ્છા ઉવવજ્જિજ્જા' પૂર્વે વા આહત્ય પશ્ચાદુત્પદ્યેત ? હે મદન્ત ! યઃ પૃથિવી-કાષિકો જીવઃ રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા પૃથિવ્યોર્મધ્યભાગાત્ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વા સૌધર્મકલ્પે ઉત્પત્તિપ્રાયોગ્યો વિષતે સર્કિં પૂર્વમુત્પદ્યતે તદનન્તરશ્ચાહારગ્રહણં કરોતિ અથવા પૂર્વમાહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પુર્વિ વા ઉવવજ્જિજ્જા' પૂર્વે વા ઉત્પદ્ય' 'એવં જહા સત્તરસમસા છટ્ટુદેસે' એવં યથા સપ્તદશશતકે ષષ્ઠોદેશકે, તથાહિ- તત્રત્યપકરણસ્યાયમાશયઃ-પૂર્વે વા ઉત્પદ્ય પશ્ચાદાહરેત્ પૂર્વે વા આહારગ્રહણં

ઉત્પન્ન હોકરકે બાદ મેં આહાર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? યા 'પુર્વિ વા આહારિ' પહેલે આહાર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કર લેતા હૈ બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? પ્રશ્ન એસા હૈ કિ યદિ કોઈ પૃથિવીકાષિક એકેન્દ્રિય જીવ જો કિ રત્નપ્રભા ઓર શર્કરાપ્રભા કે મધ્યભાગ મેં સ્થિત હૈ અબ વહ વહાં સે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરકે સૌધર્મ કલ્પ મેં પૃથિવીકાષિકરૂપ સે ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ તો કયા વહ જીવ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હો જાવેગા બાદ મેં આહાર કરેગા ? અથવા પહિલે-વહાં ઉત્પન્ન નહીં હુઆ હસકે પહેલે-વહ આહાર કર લેગા ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાવેગા ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ- 'ગોયમા ! પુર્વિ વા ઉવવજ્જિજ્જા' હે ગૌતમ ! યહાં દોનોં મી પ્રકાર હૈં જેસા કિ ૧૭વેં શતક કે છટે ઉદેશક મેં કહા જા ચુકા હૈ-વહાં જો કહા ગયા હૈં ઉસકા આશય એસા હૈ-પૂર્વે વા ઉત્પદ્ય પશ્ચાત્ આહ-

મંતે !' હે લગવન્ એવો તે જીવ 'પુર્વિ ઉવવજ્જિજ્જા પચ્છા' પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા 'પુર્વિ આહરિ' પહેલાં આહાર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કહેવાનો હેતુ એ છે કે-જો કોઈ પૃથિવકાષિક એકેન્દ્રિય જીવ કે જે રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા પૃથિવીના મધ્ય ભાગમાં રહેલો છે, તે ત્યાંથી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને સૌધર્મકલ્પમાં પૃથિવકાષિક રૂપે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય થયા હોય તો તેવો જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર કરશે કે ઉત્પન્ન થયા પહેલાં આહાર કરીને પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'ગોયમા ! પુર્વિ વા ઉવવજ્જિજ્જા' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં ૧૭ સત્તરમાં શતકના છટ્ટા ઉદેશમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે જાને પ્રકારે થાય છે. ત્યાં સત્તરમાં શતકમાં જે કહેવામાં આવેલ છે તેનો ભાવ આ પ્રમાણે છે.-'પૂર્વે વા ઉત્પદ્ય

કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે પૂર્વમુત્પચ પશ્ચાદાહરેત્ પૂર્વ
વા આહૃત્ય પશ્ચાદુત્પચેત ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાપિકજીવાનાં ત્રયઃ સમુદ્ઘાતા
મવન્તિ વેદનાસમુદ્ઘાતઃ કષાયસમુદ્ઘાતો મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતશ્ચ, તત્ર
મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન યુક્તઃ દેશેન વા સમવહન્યતે સર્વેણ વા સમવહન્યતે,
તત્ર દેશેન સમવહતઃ પૂર્વમાહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચતે, સર્વેણ સમવહતઃ
પૂર્વમુત્પચ પશ્ચાદ આહારગ્રહણં કરોતિ યદા યો જીવો દેશેન સમુદ્ઘાતં કરોતિ

રેત્, પૂર્વ વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત' વહ જીવ વહાં પહિલે
મી ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર કરતા હૈ, અથવા પહિલે
આહારગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ-ઇસ
પર ગૌતમ ને પ્રભુ સે પૂછા કિ-હે મદન્ત ! એસા આપ-કિસ કારણ સે
કહતે હૈં કિ પહિલે વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં
આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા-પહિલે આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર
વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ડનસે કહા
હૈ-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાપિક જીવોં કે ત્રીન સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈં-
વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, ઇનમેં
મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે યુક્ત હુઆ જીવ એકદેશ સે મી સમવહત
હોતા હૈ ઓર સર્વદેશ સે મી સમવહત હોતા હૈ એકદેશ સે જો જીવ
સમવહત હુઆ હૈ વહ પહિલે આહારગ્રહણ કર લેતા હૈ વાદ મેં વહાં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા જો જીવ સર્વદેશ સે સમવહત હુઆ હૈ વહ પહિલે

પશ્ચાત્ આહરેત્ પૂર્વ' વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત' તે એવ પહેલાં ત્યાં
ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર કરે છે. અથવા પહેલા આહાર ગ્રહણ કરીને
તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ એક પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રભુને આ
પ્રમાણે ઉત્તર સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી પૂછ્યું કે હે ભગવન્
આપ એવું શા કારણથી કહેા છો કે-પહેલાં તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે
અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, તથા પહેલા આહાર ગ્રહણ કરીને
પછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ
પૃથિવકાપિક એવાના ત્રણ સમુદ્ઘાતો કહેવામાં આવ્યા છે, તેના નામો આ
પ્રમાણે છે. વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાયસમુદ્ઘાત ૨ અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત
તેમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલો. એવ એકદેશથી પણ સમવહત
થાય છે. અને સર્વદેશથી પણ સમવહત થાય છે. એ એવ એકદેશથી સમ-
વહત (સમુદ્ઘાત કરાયેલો) થયેલો છે, તે પહેલા આહાર ગ્રહણ કરે છે,
અને તે પછી તે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા એ એવ સર્વદેશથી સમવહત થયેલો

તદા સમુદ્ઘાતપ્રારમ્ભ એવ યતઃ સન્ પૂર્વશરીરં દેશતઃ પરિત્યજ્ય ઈલિકાગત્યા ગત્વા તત્રોત્પદ્યતે સ પૂર્વમાદ્યત્ય પશ્ચાદુત્પદ્યતે । યસ્તુ યદા સર્વતઃ સમુદ્ઘાતં કરોતિ સ તદા સમુદ્ઘાતાનિવૃત્તો ભૂત્વા મ્રિયતે અતઃ સ ગેન્દુકગત્યા સર્વાત્મ- પ્રદેશૈસ્તત્ર ગત્વા પૂર્વમુત્પદ્યતે પશ્ચાદાહારગ્રહણં કરોતીતિ ભાવઃ । એતદેવ સર્વમ્, 'જાવ સે તેળટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ, પુર્વિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' યાવત્ તત્તેનાર્થેન ગીતમ્ ! એવમુચ્યતે પૂર્વં વા યાવત્ ઉત્પદ્યેન, અનેન વાક્યસમુ- દાયેન કથિતમ્ । સપ્તદશશતક્રીયષ્ઠોદ્દેશકપ્રકરણાપેક્ષયા પ્રકૃતપ્રકરણસ્ય યો ભેદઃ તમેવ દર્શયતિ-‘ળવરં’ इत्यादि, णवरं तेहिं संशोउणणाइमेहिं आहारो भणइ’

વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં ઓર બાદ મેં આહારગ્રહણ કરતા હૈં હસ પ્રકાર જો જીવ જિસ સમય દેશ સે સમુદ્ઘાત કરતા હૈં વહ જીવ ઉસ સમય સમુદ્ઘાત કે પ્રારમ્ભકાલ મેં હી મરણ કરતા હુઆ પૂર્વશરીર કો એકદેશ સે છોડ દેતા હૈં ઓર છોડકર ઈલિકાગતિ સે વહાં જાકર ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં એસા વહ જીવ પહિલે આહાર કરતા હૈં ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈં એસા કહા જાતા હૈં ઓર જો જીવ જિસ સમય સર્વદેશ સે સમુદ્ઘાત કરતા હૈં વહ ઉસ સમય સમુદ્ઘાત સે નિવૃત્ત હોકર મરતા હૈં અતઃ વહ કન્દુકગતિ સે અપને સર્વાત્મપ્રદેશોં સે વહાં જાકર પહિલે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈં-યહીં બાત 'જાવ સે તેળટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ, પુર્વિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહાં સમજાયા ગયા હૈં યહાં પર જો વિશેષતા હૈં વહ 'ળવરં' હસ પાઠ સે કહી ગઈ હૈં કિ-उनमे प्राप्ति

છે, તે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, એ રીતે જે જીવ જે સમય અને દેશથી સમુદ્ઘાત કરે છે, તે જીવ તે સમયે સમુદ્ઘાતના આરંભ સમયે જ મરણ કરીને પૂર્વ શરીરને એકદેશથી છોડી દે છે, અને છોડીને ઇલિકા (ઇયગની) ગતિથી ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવો તે જીવ પહેલાં આહાર કરે છે અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે જીવ જે સમયે સર્વદેશથી સમુદ્ઘાત કરે છે, તે એ સમયે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને મરે છે, તેથી તે મરીને કન્દુક-દડાની ગતિથી પોતાના તમામ આત્મપ્રદેશોથી ત્યાં જઈને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. એજ વાત 'જાવ સે તેળટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છહ પુર્વિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. આમાં જે વિશેષપણ છે. તે 'ળવરં' એ પાઠથી કહેલ છે. તેમાં પ્રાપ્તિ થવું

નવરં તેષુ સંપાપ્તમ્ એવાહારો મળ્યતે, અયમાશયઃ—સપ્તદશશતકીયપષ્ઠો-
દેશકે પૂર્વમુત્પદ્ય પથ્યાન્ સંપાપ્તુયાત્ પૂર્વં વા સંપ્રાપ્ય પશ્ચાદુત્પદ્યતે इत्याकारकः
પાઠો વિદ્યતે इह तु ‘संपाउन’ स्थाने आहारोऽध्वेतव्य इति । ‘सेसं तं चेन्न’ शेषं
તદેવ વ્યતિરિક્તં સર્વમપિ સપ્તદશશતકીયપષ્ઠોદેશકમ્પરુણવદેવ જ્ઞાતવ્ય-
મિતિ । ‘પુર્વિં વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્ઞા પુર્વિં વા આહરિત્તા પચ્છા
ઉવવજ્જેજ્ઞા’ એવમ્પરુણસ્પાયં નિષ્કર્ષઃ યો મેન્દુકસન્નિપસમુદ્ધાતગામી સ
પૂર્વં સમુત્પદ્યતે તત્ર ગચ્છતિ પશ્ચાદાહરતિ—શરીરપ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ મૃક્ષાતિ,
અતएव कथ्यते ‘पुर्विं उववज्जित्ता पच्छा आहारेइ’ पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरति, यः

હોના इनमें आहार कहा गया है इसका आशय ऐसा है—१७वें शतक
के छठे उद्देशक में पहिले उत्पन्न होकर के बाद में प्राप्त करता है
अर्थात् पुद्गलों को ग्रहण करता है, अथवा—पहिले आहार प्राप्त करके बाद
में उत्पन्न होना है ऐसा कथन है, और यहां ‘उस संप्राप्त के’ स्थान में
‘आहार ग्रहण करता है’ ऐसा कथन है सो इसके अतिरिक्त बाकीका
और सब कथन ज्यों का त्यों वहां के कथन के जैसा ही है । ‘पुर्विं
वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा, पुर्विं वा आहरित्ता पच्छा उव-
वज्जेज्जा’ इस प्रकरण का ऐसा निष्कर्ष है जो कन्दुक के जैसा समु-
द्घातगामी है वह पहिले वहां पहुँच जाता है और बाद में वहां पहुँच
कर शरीरप्रायोग्य पुद्गलों को ग्रहण करने लगता है इसी कारण ‘पुर्विं
उववज्जित्ता पच्छा आहारेइ’ ऐसा कहा गया है तथा जो ईलिकातुल्य
समुद्घातगामी है वह पहिले आहार करता है—अर्थात् उत्पत्तिक्षेत्र में

તે તેવેમાં આહાર કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—
૧૭ સત્તરમાં શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં પહેલા ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર
ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ આહાર પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અથવા પહેલાં આહાર
ગ્રહણ કરીને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.
અને અહિંયાં તે એજ સંપ્રાપ્ત સ્થાને આહાર ગ્રહણ કરે છે. એ પ્રમાણેનું
કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ સિવાય બાકીનું બધું જ કથન જેમનું તેમ
ત્યાંનાં કથન પ્રમાણે જ છે ‘પુર્વિં વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્ઞા પુર્વિં
વા આહરિત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્ઞા’ આ સૂત્રપાઠનો ભાવ એ છે કે જે કંદુકની
જેમ સમગ્રહત સમુદ્ધાતગામી હોય તે પહેલાં ત્યાં પહોંચી જાય છે, અને પછી ત્યાં
પહોંચીને શરીર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે એજ કારણે ‘પુર્વિં ઉવવજ્જિત્તા
પચ્છા આહારેइ’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અને જે ધલિકા (ધિયળ

પુનરીલિકાસદૃશસમુદ્ઘાતગામી સ પૂર્વમાહરતિ ઉત્પત્તિક્ષેત્રે પ્રદેશપ્રક્ષેપણેન આહારં ગૃહ્ણતિ ઇતિ તદનન્તરં ચ પ્રાક્તશરીરસ્ય પ્રદેશાન્ ઉત્પત્તિક્ષેત્રે સંહરતિ અતઃ કથયતે 'પુઞ્ચિ આહરિત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા' ઇતિ । 'પુઠ્ઠવિક્કાહણં મંતે' પૃથિવીકાયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત । 'હમીસે રયણપ્પમાણ સકરપ્પમાણ ય પુઠ્ઠવીણ' એતસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ શર્કરાપ્રમાયાશ્ચ પૃથિવ્યાઃ 'અંતરા સમોહણ' અન્તરા-મધ્યે સમવહતઃ-મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વાન્ 'સમોહણિત્તા' સમવહત્ય-મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃતા 'જે મણિયે' રૂપાણે કપ્પે પુઠ્ઠવીકાહયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ' યો મવ્વઃ-મવ્વિતું યોગ્ગઃ રૂપાણકલ્પે પૃથિવીકાયિકતયા સમુત્પત્તમ્ સ કિં જીવઃ પૂર્વપુત્તચ્ચો પથ્થાદાહારં કરોતિ પૂર્વં વા આહારં કૃત્વા પથ્થાદ્વા ઉત્પદ્યતે ઇતિ વક્ષઃ । ઉત્તરમાદ-'એવં ચેવ' એવમેવ યથા પૂર્વં કથિતં તથૈવ પ્રદેશ પ્રક્ષેપણ સે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ, હસકે બાદ વહ પૂર્વશરીર કે પ્રદેશોં કો ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં સંહન કર લેતા હૈ હસલિયે 'પુઞ્ચિ આહરિત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા' એસા કહા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'પુઠ્ઠવિક્કાહણં મંતે !' હે ભદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ 'હમીસે રયણપ્પમાણ સકરપ્પમાણ ય૦' હસ રત્નપ્રભા ઓર શર્કરાપ્રભા પૃથિવી કે મધ્ય મેં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરતા હૈ, ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરકે વહ રૂપાણકલ્પ મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, તો એસા વહ જીવ કયા પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હોકર બાદ મેં આહાર કરતા હૈ ? યા પહિલે આહાર કરકે બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે મી ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને 'એવં ચેવ' હસ પાઠ દ્વારા એસા હી કહા હૈ-અર્થાત્ વહ જીવ પહિલે

વિશેષ)ની જેમ સમુદ્ઘાતગામી હોય તે પહેલાં આહાર કરે છે.-અર્થાત્ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં પ્રદેશ પ્રક્ષેપણથી આહાર ગ્રહણ કરે છે તે પછી તે પહેલાના શરીરના પ્રદેશોને ઉત્પત્તિક્ષેત્રમાં સંહરણ કરી લે છે. તેથી 'પુઞ્ચિ આહરિત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા' એ પ્રમાણે કહેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'પુઠ્ઠવિક્કાહણં મંતે !' હે ભગવન્ જે પૃથિવ્યાકાયિક જીવ 'હમીસે રયણપ્પમાણ સકરપ્પમાણ ય૦' આ રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે રૂપાણકલ્પમાં પૃથિવ્યાકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે. એવો તે જીવ ત્યાં પહેલા ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અથવા પહેલાં આહાર કરીને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નને 'એવં ચેવ' આ પાઠ દ્વારા

इहापि ज्ञातव्यम्, पूर्वमपि उत्पद्यते पश्चादाहरति पूर्वं वा आहरति पश्चाद् वा उत्पद्यते इति । 'एवं जाव ईषीपञ्चमाराए उववाएयव्वो' एवं यावत् ईषत्प्राग्-भारायाम् उपपातयितव्यः, एवमेव-सौधर्मकल्पवदेव ईषत्प्राग्भारापृथिवी-पर्यन्तमुपपातो जीवानां वक्तव्य इत्यर्थः । 'पुढवीकाइए णं भंते' पृथिवीकायिको जीवः खलु भदन्त । 'सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए य पुढवीए' शंकराप्रभाया वालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः 'अंतरा समोहए' अन्तरा-मध्ये समवहत्-मारणान्तिक-समुद्घातं कृतवान् 'समोहणित्ता' समवहत्य 'जे भविए सोहम्मे कप्पे जाव ईसीपञ्चमाराए' समवहत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यो-योग्यः सौधर्मकल्पे यावत् ईषत्प्राग्भारायां पृथिव्यामुत्पत्तुम् स किं पूर्वमुत्पद्य पश्चादा-
 चहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार करता है, तथा पहिले आहार करता है और बाद में चहां उत्पन्न हो जाता है, 'एवं जाव ईसीपञ्चमाराए उववाएयव्वो' इसी प्रकार से जीवों के उत्पन्न होने का कथन ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतक कहना चाहिए अर्थात् पूर्वोक्त पृथिवियों के बीच में मारणान्तिक समुद्घात करके पृथिवीकायिक जीव का उत्पात सौधर्मकल्प में जिस पद्धति से यहां प्रकट किया गया है-उसी पद्धति से उसका उत्पात यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतक में भी कहना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढवीकाइए णं भंते ! सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए य पुढवीए' हे भदन्त ! वह पृथिवीकायिक जीव कि जियने शंकराप्रभा और वालुकाप्रभा पृथिवी के मध्यभाग में-बीच में दोनों पृथिवियों के अन्तराल में-मारणान्तिक समुद्घात किया है और मारणान्तिक समुद्घात करके वह सौधर्मकल्प

એમ જ કહ્યું છે, અર્થાત્ તે જાવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને તે પછી આહાર કરે છે. અને પહેલાં આહાર કરે છે. અને પછી ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं जाव ईसीपञ्चमाराए उववाएयव्वो' એજ રીતે જીવેના ઉત્પન્ન થવાનું કથન ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધી સમજ લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પૃથિ-વીથે.ની વચ્ચેમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને પૃથિવીકાયિક જીવને ઉત્પાત યાવત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવ સુધીમાં પણ સમજ લેવો હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'પુઢવીકાઈએ ણં મંતે ! સક્કરપ્પભાએ વાલુયપ્પભાએ ય પુઢવીએ' હે ભગવન્ તે પૃથિવકાયિક જીવ કે જેણે શંકરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથિવની મધ્યમાં-વચ્ચેમાં-જન્ને પૃથિવેના મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે સૌધર્મકલ્પમાં પૃથિવ-

હરતિ-પૂર્વં વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ, ઉત્તરં પૂર્વવદેવ, પૂર્વં વા ઉત્પદ્ય પશ્ચાદાહરતિ પૂર્વં વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદ્વા ઉત્પદ્યતે इत्याદિ । ‘एवं एणं कमेणं जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए’ एवમેतेन क्रमेण यावत् तमाया अधःसप्तम्याश्च पृथिव्या अन्तरा ‘समोदए समाणे’ समहवतः सन् ‘जे भविइ सोदग्मे जाव ईसीग्भाराए उव्वाएयव्वो’ यो भव्यः सौधर्मे कल्पे यावत् ईषत्प्राग्भारायां पृथिव्याम् उपपातयितव्यः, यः पृथिवीकाधिको जीवः तमायाः षष्ठपृथिव्या अधःसप्तम्यास्तमस्तमानापकसप्तमपृथिव्याः मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा सौधर्मकल्पे यावत् ईषत्प्राग्भारायां पृथिव्या-

મેં પૃથિવીકાધિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ યાવત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ એસા વહ જીવ કયા પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હોકરકે બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? યા પહિલે આહાર ગ્રહણ કરકે બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે મી ઉત્તર મેં પ્રમુ અતિદેશ સે એસા હી કહતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! હસ સમ્બન્ધ મેં મી કથન જૈસા પહિલે કહ દિયા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે વહ જીવ વહાં પહિલે ઉત્પન્ન હોકર મી બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર પહેલે આહાર ગ્રહણ કરકે મી બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । ‘एवं एणं कमेणं जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए’ હસી પ્રકાર સે એસા મી કથન સમજ્ઞ લેના ચાહિયે કિ જો પૃથિવીકાધિક જીવ યાવત્ સસમી પૃથિવી કે બીચ મેં-છઠી ઓર સસમી પૃથિવી કે અન્તરાલ મેં-મરણસમુદ્ઘાત કરતા હૈ ઓર મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહ

કાધિકપણ્થી ઉત્પન્ન થાને યોગ્ય હોય યાવત્ ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અથવા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ અતિદેશથી એવું જ કહે છે કે- હે ગૌતમ આ સંબંધમાં પણ પહેલાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે તે પ્રમાણેજ કથન સમજવું અર્થાત્ તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘एवं एणं कमेणं जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए’ એજ રીતે એવું કથન સમજવું કે જે પૃથિવકાધિક જીવ યાવત્ સાતમી પૃથ્વીના મધ્યમાં-છઠ્ઠિ અને સાતમી પૃથ્વીની વચ્ચે-મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે સૌધર્મકલ્પમાં યાવત્ ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીમાં પૃથિવકાધિકપણ્થી

મુત્પત્તિયોગ્યો વિધતે સર્કિં પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વમુત્પદ્યતે પશ્ચાદ્વા આહરતી
ત્યાદિ પ્રશ્નઃ પૂર્વવદેવ કરણીયઃ, ઉત્તરમપિ પૂર્વવદેવ વક્તવ્યમિતિ સંપૂર્ણપ્રકર-
ણસ્ય ભાવાર્થઃ । ‘પૃથ્વીકાઙ્ગણં મંતે’ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ खलु भदन्त !
‘સોહમ્મીસાણાણં સણંકુમારમાદિદાણ ચ કપ્પણં’ સૌધર્મેશાનયોઃ સનત્કુમાર-
માહેન્દ્રયોશ્ચ કલ્પયોઃ, ‘અંતરા સમોદય’ અન્તરા-મધ્યે સમવહતઃ-મારણાન્તિક-
સમુદ્ઘાતં કૃત્વાન્ ‘સપ્રોહણિત્તા જે મવિણ્’ સમવહત્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં
કૃત્વા યો મવ્યો યોગ્યઃ ‘હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ પુઢવીકાઙ્ગયત્તાણ ઉવવજ્જિ-
ત્તાણ’ એતસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં પૃથિવીકાયિકજીવરુપેણ સમુત્પત્તું યોગ્યો
મવતિ, ‘સે ણં મંતે !’ સ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ खलु भदन्त ! ‘પુર્વિં ઉવવજ્જિત્તા
પચ્છા આહારેજ્જા’ પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાદાહરેત્ પૂર્વ વા આહારં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પદ્યેત

સૌધર્મકલ્પ મેં યાવત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે
ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય બના હૈ-એસા વહ જીવ પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ
ઔર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તથા પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ
ઔર બાદ મેં વહાં વહ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । પ્રશ્નોત્તર વાક્ય યહાં
સ્વતઃ પૂર્વોક્તરૂપ સે હી ઉદ્ગાધિત કર લેના યાહિણ ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘પૃથ્વીકાઙ્ગણં મંતે !
સોહમ્મીસાણાણં’ હે ભદન્ત ! જો પૃથિવીકાયિક જીવ સૌધર્મ એવં
ઈશાન ઔર સનત્કુમાર માહેન્દ્ર હન દો યુગલોં કે મધ્ય મેં મારણાન્તિક
સમુદ્ઘાત કરતા હૈ, ઔર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરકે વહ હસી
રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય બના હૈ તો
કયા એસા વહ પૃથિવીકાયિક જીવ ‘પુર્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહ-
રિજ્જા’ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હોકર પશ્ચાત્ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ?

ઉત્પત્તિને યોગ્ય થયા છે, એવો તે જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને
તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી ત્યાં તે
આહાર ગ્રહણ કરે છે આ વિષયમાં પ્રશ્નોત્તર વાક્ય સ્વયં બતાવી દેવા.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘પૃથ્વીકાઙ્ગણં મંતે ! સોહ-
મ્મીસાણાણં’ હે ભગવન્ જે પૃથિવકાયિક જીવ સૌધર્મ અને ઈશાન એ જે
દેવલોકોમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે. અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત
કરીને તે આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં પૃથિવકાયિકરૂપથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા
હોય છે. તો એવો તે પૃથિવકાયિક જીવ ‘પુર્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહરિજ્જા’
પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? કે પહેલાં આહાર

इत्यादि प्रश्नः, उत्तरमाह-‘सेसं तं चेव जाव से तेणट्ठेणं जाव णिक्खेवओ’ शेषं तदेव यावत् तत्तेनार्थेन यावत् निक्षेपः उपसंहारः, शेषम्-उक्तादन्यत् प्रश्न-व्यतिरिक्तं सर्वमपि उत्तरम् तदेव-पूर्ववदेव ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तमुत्तरं ज्ञातव्यं तत्राह-‘जाव’ इत्यादि, यावत्तेनार्थेन हे गौतम ! पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरति पूर्व वा आहृत्य पश्चादुत्पद्यते, केन कारणेन इत्थं कथयसि गौतम ! त्रयः समुद्घाता एषां जीवानाम्, तत्र मारणान्तिकसमुद्घातं देशेन करोति सर्वेण वा करोति तत्र देशेन कुर्वाणः पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते सर्वेण कुर्वाणः पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरति

या पहिले आहारग्रहण करके बाद में वह वहां उत्पन्न होता हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! ‘सेसं तं चेव जाव से तेण-ट्ठेणं’ इस विषय में समस्त कथन पहिले जैसा ही जानना चाहिये अर्थात् जैसा पहिले ऐसा कहा गया है कि ‘वह जीव वहां प्रथम उत्पन्न हो जाता है बाद में आहार ग्रहण करता हैं, अथवा पहिले वह आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है’ ऐसा ही कथन यहां पर भी करना चाहिये तथा-इस पर जो गौतम ने ऐसी शंका की है कि हे भदन्त ! आप के द्वारा इस प्रकार के कथन में हेतु क्या है ? सो इस शंका के उत्तर में प्रभु ने जो उनसे ऐसा कहा है कि-‘हे गौतम ! इन जीवों के तीन समुद्घात होते हैं-सो जब वह जीव मारणान्तिकसमुद्घात देश से करता है तब वह पूर्व में आहार ग्रहण करता है पश्चात् उत्पन्न होता है और जब वह सर्वदेश से समुद्घात करता

અહણુ કરીને પછી તે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ‘સેસં તં ચેવ જાવ સે તેણટ્ઠેણં’ આ વિષયમાં બધું જ કથન પહેલાંની જેમ જ સમજવું જોઈએ અર્થાત્ પહેલાં જેમ એવું કહ્યું છે કે-તે જ્યાં પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર અહણુ કરે છે, અથવા તો પહેલાં ત્યાં આહાર અહણુ કરે છે અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતનું કથન અહિંયાં પણ સમજવું. તથા આ સંખ-ધમાં ગૌતમ સ્વામીએ જે એવી શંકા કરી છે કે-હે ભગવન્ આપે કહેલા આ વિષયમાં હેતુ શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓને પ્રભુએ કહ્યું છે કે-હે ગૌતમ આ જીવોના ત્રણ સમુદ્ઘાત થાય છે તો જ્યારે તે જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત દેશથી કરે છે ત્યારે તે પહેલાં આહાર અહણુ કરીને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે તે સર્વદેશથી સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે તે પહેલાં ઉત્પન્ન

इत्यादि सर्वमुपसंहारान्तं वक्तव्यमिति भावः । 'पृथ्वीकाइए णं भंते' पृथिवीका-
यिकः खलु भदन्त ! 'सोहम्मीसाणाणं सगंकुमारमाहेन्द्राण य कप्पाणं' सौधर्मेशा-
नयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोः, 'अंतरा समोहए' अन्तरा-मध्ये समवहतः
मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वान् 'समोहणित्ता जे भविए सक्कप्पभाए पुढवीए'
समवहत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यः शर्कराप्रभायां पृथिव्याम् 'पुढवी-
काइयत्ताए उववज्जित्तए०' पृथिवीकायिकद्वया-पृथिवीजीवरूपेण उत्पत्तुम्-हे
भदन्त ! यः खलु पृथिवीकायिको जीवः सौधर्मेशानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च
कल्पयोर्मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा शर्कराप्रभायां पृथिव्यां पृथिवीका-
यिकजीवरूपेण उत्पत्तियोग्यो विद्यते स किं पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरति पूर्वं वा
आहारग्रहणं कृत्वा पश्चाद्वा उत्पद्यते इत्यादि पूर्ववदेव प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवा-

है तब वह पहिले उत्पन्न होता है, और बाद में आहार ग्रहण करता है
इत्यादि, सो यह सब उपसंहारान्त तक का कथन यहां कहना चाहिए।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-पुढवीकाइए णं भंते !
सोहम्मीसाणाणं०' हे भदन्त ! सौधर्मे देशान, एव सनत्कुमार माहेन्द्र
इन दो युगलों के मध्य में जिस पृथिवीकायिक जीव ने मारणान्तिक
समुद्घात किया है और मारणान्तिक समुद्घात करके वह शर्करा-
प्रभा पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य बना है ऐसा
वह जीव क्या पहिले उत्पन्न होकर बाद में वहां आहार ग्रहण करता
है, अथवा-पहिले आहार ग्रहण करके पाछे वहां उत्पन्न होता है ?
इत्यादि रूप से यहां पूर्ववत् उन्होंने प्रश्न किया है । इसके उत्तर में

થાય છે. અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. ઇત્યાદિ આ તમામ
ઉપસંહાર સુધીનું કથન અહિયાં પણ સમાજી લેવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'પુઢવીકાઇએ ણં ભંતે !
સોહમ્મીસાણાણં' હે ભગવન્ સૌધર્મ, ઇશાન, અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર આ
બે યુગલોની વચ્ચેના જે પૃથ્વીકાયિક જીવે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો છે,
અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિક-
રૂપેથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે જીવ પહેલાં ઉત્પન્ન
થઈને તે પછી ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અથવા પહેલાં આહાર કરીને
તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ઇત્યાદિ રૂપે અહિયાં પણ પહેલાંની
જેમ જે પ્રશ્ન કરેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'એવામેવ' હે ગૌતમ !

મેવ' એવં-પૂર્વોક્તક્રમેણૈવ ઉત્તરમિદાપિ જ્ઞાતવ્યં સોપસંહારમ્, પૂર્વમપિ ઉત્પદ્ય આહારિ, પૂર્વમાહારં કૃત્વા પશ્ચાદપિ ઉત્પદ્યતે इत्यादि । 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ ઉવવાણ્યવો' એવં યાવત્ અધઃસપ્તમી તમસ્તમાયામ્ ઉપપાતયિતવ્યો-જીવાના મુપપાતો વક્તવ્યઃ, રતનપ્રભાપૃથિવ્યાં યથા જીવસ્ય ઉપપાતઃ કથિતસ્તથા શર્કરા-પૃથિવ્યામપિ જીવાનામુપપાતો વર્ણયિતવ્ય इति । 'એવં સર્ણકુમારમાર્હિદાણં વંશલોગસ્ય ચ કણ્ણસ' એવં સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોર્બ્રહ્મલોકસ્ય ચ કલ્પસ્ય અંતરા સમોહણ 'અંતરા-મધ્યે સમવહતઃ યઃ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોર્બ્રહ્મલોકસ્ય ચ કલ્પસ્ય મધ્યે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વાન્ इत्यर्थः, 'સમોહણિત્તા' સમવહત્ય-માણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વેત્યર્થઃ 'પુનરપિ જાવ અહે સત્તમાણ ઉવવાણ્યવો'

પ્રશ્ન ને કહ્યા હૈ-‘એવામેવ’ હે ગૌતમ ! યહાં પૂર્વોક્ત ક્રમ સે હી સોપસંહાર ઉત્તર જાનના ચાહિયે અર્થાત્ એસા વહ પૃથિવીકાયિક જીવ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હો જાના હૈ, ઓર બાદ મેં આહારગ્રહણ કરતા હૈ, અથવા-પહિલે આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ इत्यादि ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ ઉવવાણ્યવો’ હસી પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિક જીવોં કા ઉપપાદ યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં મી કહના ચાહિયે રતનપ્રભા પૃથિવી મેં જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિક જીવ કા ઉપપાત કહા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રભા પૃથિવી મેં મી ઉસકા ઉપપાત વર્ણિત હુઆ હૈ એસા જાનના ચાહિયે, ‘એવં સર્ણકુમાર-માર્હિદાણં વંશલોગસ્ય ચ કણ્ણસ’ હસી પ્રકાર સે જિસ જીવ ને સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર કે એવં માહેન્દ્ર ઓર બ્રહ્મલોક કે મધ્ય મેં માર-ણાન્તિકસમુદ્ઘાત કિયા હૈ ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરકે વહ

અહિયાં પૂર્વોક્ત ક્રમથી જ ઉપસંહાર સુધીનો ઉત્તર સમજી લેવો. અર્થાત્ એવો તે પૃથિવિકાયિક જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે અથવા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને તે પછી તે ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ ‘એવં જાવ અહેસત્તમાણ ઉવવાણ્યવો’ એજ રીતે પૃથિવિકાયિક જીવોના ઉપપાત યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પણ સમજી લેવો. રતનપ્રભા પૃથિવિમાં જે રીતે પૃથિવિકાયિક જીવનો ઉપપાત કહેલો છે. તેજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ તેનો ઉપપાત વર્ણવેલ છે. તેમ સમજવું. ‘એવં સર્ણકુમારમાર્હિદાણં વંશલોગસ્ય ચ કણ્ણસ’ એજ રીતે જે જીવે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોકની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં

પુનરપિ યાવત્ અધઃસપ્તમ્યામ્ ઉપપાતયિત્વાઃ, યાવત્પદેન શર્કરાપ્રમાત આરભ્ય તમઃપ્રમા પષ્ઠપૃથિવીપર્યન્તસ્ય ગ્રહણં મવતિ, યથા શર્કરાપૃથિવ્યાં સૌધર્મેશાનસનઃકુમારમાહેન્દ્રમધ્યકામારણાન્તિકસમુદ્ઘાતવતો જીવસ્યોપપાતવર્ણનં કૃતમ્ તથૈવ તમસ્તમાપર્યન્તપૃથિવ્યામપિ પૂર્વોક્તજીવસ્ય સમુપપાતો વર્ણનીય इति भावः । ‘एवं ब्रह्मलोकस्स लंतगस्स च कप्पस्स अंतरा समोहए’ एवं ब्रह्म-लोकस्य लान्तकस्य च कल्पस्यान्तरा समब्रहतः, ‘पुनरपि जाव अहे सत्तमाए’ पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम् एवम्-उपरोक्तक्रमेणैव ब्रह्मलोकस्य लान्तकस्य च कल्पस्य मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् कृत्वा च शर्कराप्रमात आरभ्य

યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો ऐसा वह जीव क्या पहिले वहां उत्पन्न होकर बाद में आहार ग्रहण करता है या पहिले आहारग्रहण कर वहां उत्पन्न होता है ? तो इसका भी उत्तर पहिले के जैसा ही है यहाँ यावत्पद से शर्कराप्रमा से लेकर तमःप्रमा नाम की जो छठी पृथिवी है उनका ग्रहण हुआ है । जैसा शर्कराप्रमा पृथिवी में, सौधर्म ईशान, सनत्कु-मार माहेन्द्र इन कल्पों के अन्तराल में मारणान्तिक समुद्घातवाले जीव का उपपात वर्णित किया गया है, वैसा ही तमस्तमापर्यन्त की पृथिवी में भी पूर्वोक्त जीव का समुपपात वर्णनीय है ‘एवं ब्रह्मलोकस्स, लंतगस्स च कप्पस्स अंतरा समोहए’ इसी प्रकार से जो पृथिवीકાયિક जीव ब्रह्मलोक और लान्तककल्प के मध्य में मारणसमुद्घात करता है, और समुद्घात करके वह यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में-शर्करાપ્રમા से

પૃથિવિકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયો હોય છે. તો એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. અથવા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ પહેલાંની જેમ જ છે. અહિયાં યાવત્પદથી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને તમઃ-પ્રમા નામની જે છઠી પૃથ્વી છે તેનું ગ્રહણ કરાયું છે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં સૌધર્મ ઇશાન સનત્કુમાર માહેન્દ્ર આ કલ્પોની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતવાળા જીવોનો ઉપપાત વર્ણવેલ છે. તેજ રીતે તમસ્તમા પર્યન્તની પૃથ્વીમાં પણ પૂર્વોક્ત જીવોનો ઉપપાત વર્ણવી લેવો.

‘एवं ब्रह्मलोकस्स लंतगस्स च कप्पस्स अंतरा समोहए’ એજ રીતે જે પૃથિવિકાયિક જીવ બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણસમુદ્ઘાત કરીને તે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં-શર્કરા-

તમસ્તમાપર્યન્તપૃથિવીષુ સમુપપાતો વર્ણનીયઃ, બ્રહ્મલોકલાન્તકકલ્પયોર્મધ્યે સમુદ્ઘાતં કૃત્વા તમસ્તમાયામુત્પત્તિયોગ્યઃ સ પૂર્વમુત્પદ્ય તમસ્તમાયાં પશ્ચાદાહરતિ પૂર્વં વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પદ્યતે इत्यादि प्रश्नः, उत्तरं च सर्वमपि वक्तव्यमिति । 'एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स य अंतरा समोहए' एवं लान्तकस्य महाशुक्र-स्य च कल्पस्यान्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिकसमुद્घातं कृतवान्, 'पुनरपि जाव अहे सत्तमाए' पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम् पृथिव्याम्, हे भदन्त ! लान्त-ककल्पस्य महाशुक्रकल्पस्य च मध्ये यः पृथिवीकायिको जीवो मारणान्तिक-समुद્घातं कृत्वा तमस्तमायामुत्पत्तियोग्यो विद्यते, स किं प्रथमं तत्रोत्पत्त्य पश्चा-दाहरति अथवा प्रथममाहारग्रहणं कृत्वा पश्चादुत्पद्यते इति प्रश्नः, उत्तरम् हे गौतम ! मारणान्तिकसमुद्घातं देशतः कृत्वा गच्छति तदा देशेन समवहतः

लेकर तमस्तमापर्यन्त पृथिवियों में उत्पन्न होने योग्य बना है-ऐसा वह पृथिवीकायिक जीव वहां पहिले उत्पन्न होकर बाद में आहार ग्रहण करता है, तथा पहिले वह आहार ग्रहण करके पश्चात् वहाँ उत्पन्न होता है ऐसा जानना चाहिये, 'एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स य अंतरा समोहए' इसी प्रकार से लान्तक और महाशुक्र कल्प के मध्य में मरणसमुद्घात करनेवाला पृथिवीकायिक जीव यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पत्ति के योग्य बना हुआ होकर पहिले वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है तथा पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात् वहां उत्पन्न हो जाता है' ऐसा कथन जानना चाहिये यदि वह देशतः मारणान्तिक समुद्घात करता है तो वह पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात्

પ્રભા પૃથ્વીથી લઈને તમસ્તમા પર્યન્તની પૃથ્વીઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બનેલો હોય એવો તે પૃથ્વીકાયિક જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પહેલાં તે આહાર ગ્રહણ કરીને પછી પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ સમજવું. 'एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स य अंतरा समोहए' એજ રીતે લાન્તક અને મહાશુક્ર કલ્પની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરવાવાળો પૃથ્વિકાયિકજીવ યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પૃથ્વિકાયિકપણથી ઉત્પત્તિને યોગ્ય બનીને પહેલો ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. તથા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને તે પછીથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેનું કથન સમજવું. જો તે દેશથી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, તો તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી તે ત્યાં

પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે સર્વેણ સમવહતઃ પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાદાહરતીતિ । 'एवं महाशुकसहस्रारसस्य य कल्पसस्य अंतरा पुनरपि जाव अहे सत्तमाए' एवं महाशुकस्य सहस्रारस्य च कल्पस्य अन्तरा मध्ये समवहतः—मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् पुनरपि यावदधः सप्तम्याम्, हे भदन्त ! यः पृथिवीकायिको जीवो महाशुकसहस्रारयोरन्तराले मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा तमस्तमायामधःसप्तम्यामुत्पत्तियोग्यो विद्यते, स किं प्रथमं आहरति पश्चात् तत्रोत्पद्यते अथवा प्रथमं स तत्रोत्पद्यते पश्चादाहरतीति गौतमस्य प्रश्नः, यदि देशेन समवहतः तदा पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते, सर्वेण समवहतस्तदा पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरतीति भगवत उत्तरम् । 'एवं

वहां उत्पन्न होता है और यदि वह सर्वरूप से मरणसमुद्घात करता है तो पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है 'एवं महाशुकसस सहस्रारसस य कल्पसस अंतरा पुनरपि जाव अहेसत्तमाए । हे भदन्त ! जो पृथिवीकायिक जीव महाशुक और सहस्रार एवं इन दो के अन्तराल में मरण समुद्घात करता है, और मरणसमुद्घात करके वह यावत् तमस्तमा नाम की सातवीं पृथिवी में उत्पत्ति के योग्य बना है तो ऐसा वह पृथिवीकायिक जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात् वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने गौतम से कहा—हे गौतम ! यदि वह एकदेश से समुद्घात करता है तो वह पहले आहारग्रहण करता है और पीछे वहां उत्पन्न होता है, और यदि वह सर्वरूप से

ઉત્પન્ન થાય છે. અને જો તે સર્વ રૂપથી મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે તો પહેલાં તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. 'एवं महाशुकसस सहस्रारसस य कल्पसस' अंतरा-પુનરપિ જાવ અહે સત્તમાએ' છે 'ભગવન્' જે પૃથ્વિકાયિક જીવ મહાશુક અને સહસ્રાર આ બે કલ્પોના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણ સમુદ્ઘાત કરીને યાવત્ તમસ્તમા નામની સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે પૃથ્વિકાયિક જીવ શું પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે હે ગૌતમ ! જો તે એકદેશથી સમુદ્ઘાત કરે તો તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો તે સર્વદેશથી મારણા-

સહસ્તારસ્સ આણયપાણયકપ્પાણ ય પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાએ' એવં સહસ્તાર-
સ્ય આનતપ્રાણતકલ્પયોશ્ચ અન્તરા સમવહતઃ, સમવહત્ય સસમ્યામુત્પત્તિયોગ્યઃ સ-
કિં પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વં વા ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીતિ પ્રશ્નઃ, દેશેન
સમવહતઃ પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે સર્વેણ સમવહતઃ પૂર્વમુત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતિ
ત્યુત્તરમ્ પુનરપિ યાવદધઃસસમ્યામિત્યનેન એતદેવ દર્શિતમિતિ । 'એવં આણય-
પાણયાણં આરણઅચ્ચુયાણ ય કપ્પાણં અંતરા પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાએ' એવમ્
આનતપ્રાણતયોઃ આરણાચ્યુતયોશ્ચ કલ્પયોરન્તરા પુનરપિ યાવત્ અધઃસસમ્યામ્,
અનયોઃ કલ્પયોર્મધ્યે મારણાન્તિકસમુદ્ધાતં કૃત્વા યો જીવ ઉત્પત્તું યોગ્યો વિદ્યતે
યાવદધઃસસમ્યાં સ કિં પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વં વા ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતિ
ત્વેતિપ્રશ્નસ્ય પૂર્વવદેવ ઉત્તરમ્ પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પશ્ચાદપિ આહરતિ

મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરતા હૈ તો પહિલે વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા
હૈ ઓર પીછે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । 'એવં સહસ્તારસ્સ આણયપાણય-
કપ્પાણ ય અંતરા પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાએ' હસી પ્રકાર સહસ્તાર ઓર
આનતપ્રાણત કલ્પ કે મધ્ય મેં મી સમજ લેના યાહિએ । 'એવં
આણયપાણયાણં આરણઅચ્ચુયાણ ય કપ્પાણં અંતરા પુનરવિ જાવ અહે
સત્તમાએ' હસી પ્રકાર સે ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ-હે મદન્ત !
જો જીવ-પૃથિવીકાયિક જીવ આનતપ્રાણત ઓર આરણ અચ્ચુત હન દો
કલ્પોં કે અન્તરાલ મેં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરતા હૈ ઓર સમુદ્-
ધાત કરકે વહ યાવત્ અધઃસસમી પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય બના હૈ તો એસા વહ જીવ કયા પહિલે આહાર
ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા પહિલે વહાં

ન્તિક સમુદ્ધાત કરે છે તો તે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને તે પછી
આહાર ગ્રહણ કરે છે. 'એવં સહસ્તારસ્સ આણયપાણયકપ્પાણ ય અંતરા પુનરવિ
જાવ અહે સત્તમાએ' આજ પ્રમાણે સહસ્તાર અને આનતપ્રાણત કલ્પની મધ્યમાં
પણ પ્રશ્નોત્તર રૂપે સમજ લેવું. 'એવં આણયપાણયાણં આરણઅચ્ચુયાણ ય કપ્પાણં
અંતરા પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાએ' આજ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું
પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ જે પૃથ્વીકાયિક એવ આનત-પ્રાણત અને
આરણ અચ્ચુત આ જે કલ્પોની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરે છે,
અને સમુદ્ધાત કરીને તે યાવત્ અધઃસસમી પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિક
રૂપથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય છે, એવો તે જીવ
પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે કે-પહેલાં

પૂર્વમુત્પદ્યતે इत्यादिपूर्वोक्तमेव उत्तरम् । 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणाण य अंतरा जाव अहेसत्तमाए' एवमारणाच्युतयोः ग्रैवेयकविमानानां च अन्तरा-मध्ये यावदधःसप्तम्याम्-आरणाच्युतकल्पयोर्ग्रैवेयकविमानां च मध्ये यः पृथिवीकायिको जीवो मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान्, कृत्वा तमस्तमान्त-पृथिव्यामुत्पत्तुं योग्यो विद्यते स किं प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्वं वा उत्पद्यते पश्चादाहरतीति पूर्वपक्षे पूर्वोक्तमेव उत्तरमिहापि अनुसन्धेयमिति । 'एवं गेवेज्ज-विमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' एवं ग्रैवेयक-विमानानाम् अनुत्तरविमानानां च अन्तरा-मध्ये समवहतः, समवहत्य अधः-

वह उत्पन्न होता है और बाद में आहार ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! इस सम्बन्ध में भी उत्तर पहले के जैसा ही जानना चाहिये 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणाण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार से इस प्रश्न के सम्बन्ध में भी कि 'जो पृथिवीकायिक जीव आरण अच्युत एवं ग्रैवेयक विमानों के अन्तराल में मरणसमुद्घात करके यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में उत्पत्ति के योग्य बना है ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता है ?' ऐसा ही पूर्वोक्त रूप से उत्तर जानना चाहिये 'एवं गेवेज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार से इस प्रश्न का कि-'जो पृथिवीकायिक जीव ग्रैवेयकविमानों और अनुत्तरविमानों के

ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પણ પહેલાંની જેમ જ સમજી કથન સમજવું. 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणाण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए' એજ રીતે આ પ્રશ્નના સંબંધમાં પણ કે 'જે પૃથ્વિકાયિક જીવ આરણ, અચ્યુત, અને ગ્રૈવેયક વિમાનોની મધ્યમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરીને યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય બન્યો હોય છે. એવો તે જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? એ સંબંધમાં પણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેનો જ ઉત્તર સમજવો. 'एवं गेवेज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' આજ પ્રમાણે આ પ્રશ્નનો કે 'જે પૃથ્વિકાયિક જીવ ગ્રૈવેયક વિમાનો અને અનુત્તરવિમાનોની મધ્યમાં

પૃથ્વીવ્યામુત્પત્તું યોગ્યો વિદ્યતે સર્કિ પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વં વા ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીતિ પ્રશ્નસ્ય પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વં વા ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીતિ પૂર્વવદેવ ઉત્તરમિતિ । ‘એવં અણુત્તરવિમાણાણં ઈસીપઞ્ચમારાણં ય પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાણં ઉવવાણ્યવ્વો’ એવમનુત્તરવિમાનાનામીષત્પ્રાગ્ભારાયાશ્ચ પૃથ્વીવ્યાઃ પુનરપિ યાવદધઃસપ્તમ્યામુપપાતયિતવ્યઃ, અનુત્તરવિમાનેષત્પ્રાગ્ભારાપૃથ્વીવ્યો-મધ્યે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતકારિણાં પાર્થિવજીવાનાં રત્તપ્રભાત આરમ્ભ્ય તમસ્તમા પૃથ્વીપર્યન્તમુપપાતો વક્તવ્યઃ પૂર્વવદેવેતિ ॥સૂ૦ ૧॥

અન્તરાલ મેં મરણસમુદ્ઘાત કરતા હૈ ઓર મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહ યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વી મેં પૃથ્વીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય બનતા હૈ તો એસા વહ જીવ કયા પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા પહિલે વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? અર્થાત્ વહ જીવ પહિલે મી આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, તથા પહિલે વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઇસ પ્રકાર સે દેશતઃ સમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા સે ઓર સર્વરૂપ સમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા સે દોનોં હી પક્ષ માન્ય હુએ હૈં । ‘એવં અણુત્તરવિમાણાણં ઈસીપઞ્ચમારાણં પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાણં ઉવવાણ્યવ્વો’ ઇસી પ્રકાર સે અનુત્તરવિમાનોં એવં ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી કે અન્તરાલ મેં મરણસમુદ્ઘાત કરકે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વી મેં પૃથ્વીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હુએ પાર્થિવ જીવોં કે સમ્બન્ધ

મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણ સમુદ્ઘાત કરીને તે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય છે, તો એવો તે જીવ શું પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અર્થાત્ તે જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે દેશતઃ સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી અને સર્વેષુ સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી એમ આ બન્ને પક્ષ માન્ય થયા છે. ‘એવં અણુત્તરવિમાણાણં ઈસીપઞ્ચમારાણં પુનરવિ જાવ અહે સત્તમાણં ઉવવાણ્યવ્વો’ એજ પ્રમાણે અનુત્તર વિમાનો અને ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની મધ્યમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરીને યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિક

પૃથિવીકાયિકસ્યોપપાતં પ્રદર્શ્ય અપ્કાયિકસ્ય તદ્દર્શયિતુમાહ—‘આઉકાઈ-
 ણં’ इत्यादि

મૂળમ્—‘આઉકાઈ ણં મંતે ! ઇમીસે રયણપ્પમાણ સક્કર-
 પ્પમાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ સમોહણિત્તા જે મવિણ
 સોહમ્મે કપ્પે આઉકાઈયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણં સેસં જહા પુઢવી-
 કાઈયસ્સ જાવ સે તેણટ્ટેણંં એવં પઢમદોચ્ચાણં અંતરા સમોહણ
 જાવ ઈસીપઢમારાણ ઉવવાણ્યવ્વો એવં એણં કમેણં જાવ તમાણ
 અહેસત્તમાણ પુઢવીણ અંતરા સમોહણ સમોહણિત્તા જાવ ઈસી-
 પઢમારાણ ઉવવાણ્યવ્વો આઉકાઈયત્તાણ । આઉકાઈ ણં મંતે !
 સોહમ્મીસાણાણં સણંકુમારમાહિંદાણ ય કપ્પાણં અંતરા સમોહણ
 સમોહણિત્તા જે મવિણ ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘણોદહિ-ઘણો-
 દહિવલણસુ આઉકાઈયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણં સેસં તં ચેવ, એવં એ-
 હિં ચેવ અંતરા સમોહણો જાવ અહેસત્તમાણ પુઢવીણ ઘણોદહિ-
 ઘણોદહિવલણસુ આઉકાઈયત્તાણ ઉવવાણ્યવ્વો, એવં જાવ અણુત્તર-
 વિમાણાણં ઈસીપઢમારાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ જાવ અહે-

મેં મી એસાં હી કથન જાનનાં ચાહિયે અર્થાત્ યહાં દેશાતઃ ઓર સર્વતઃ
 મરણસમુદ્ઘાત કરકે યાવત્ અધઃ સસમી પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ
 સે ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હુઆ પૃથિવીકાયિક જીવ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન
 હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ તથા પહિલે વહ
 આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઇસ
 પ્રકાર દોનોં પક્ષ માન્ય હુણ હૈ ॥સૂ. ૧॥

પશ્ચાત્તી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલા પૃથ્વીકાયિક જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન
 થાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, તથા પહેલાં તે આહાર
 ગ્રહણ કરી લે છે, અને તે પછી તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે આ રીતના
 બન્ને પક્ષો માન્ય થયેલા છે. ॥સૂ. ૧॥

सत्तमाए घणोदधि-घणोदधिवलएसु उववाएयठो। वाउक्का-
इए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढ-
वीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे
वाउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए० एवं जहा सत्तरसमसए वाउ-
क्काइयउदेसए तहा इह वि णवरं अंतरेसु समोहणणा नेयव्वा
सेसं तं चेव जाव अणुत्तरविमानाणं ईसीपिभाराए य पुढ-
वीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए घणवायतणुवा-
य घणवायतणुवायवलएसु वाउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए
सेसं तं चेव जाव से तेणट्टेणं जाव उववज्जेज्जा। सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति' ॥सू० २॥

वीसइमे सए छट्ठो उदेसो समत्तो ॥

छाया—अप्कायिकः खलु भदन्त ! एतस्याः रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायांश्च
पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे कल्पेऽप्कायिकतया
उत्पत्तुम्० शेषं यथा पृथिवीकायिकस्य यावत् तत्तेनार्थेन०। एवं प्रथमद्वितीययोः
पृथिव्योरन्तरा समवहतो यावद् ईषत्प्राग्भारायाम् उपपातयितव्यः, एवमेतेन
क्रमेण यावत् तमाया अधःसप्तम्याः पृथिव्याः अन्तरा समवहतः समवहत्य यावत्
ईषत्प्राग्भारायाम् उपपातयितव्योऽप्कायिकतया। अप्कायिकः खलु भदन्त !
सौधर्मे शानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा समवहतः समवहत्य यो
भव्य एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधि-घनोदधिवलयेषु अप्कायिकतया
उत्पत्तुम्० शेषं तदेव, एवमेतैरेव अन्तरा समवहतो यावत् अधःसप्तम्याः पृथि-
व्या घनोदधि-घनोदधिवलयेषु अप्कायिकतयोपपातयितव्यः, एवं यावत् अनुत्तर-
विमानानाम् ईषत्प्राग्भारायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतो यावत् अधःसप्तम्याः,
घनोदधि-घनोदधिवलयेषु उपपातयितव्यः। वायुकायिकः खलु भदन्त ! एतस्या रत्न-
प्रभायाः पृथिव्याः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्यः
सौधर्मे कल्पे वायुकायिकतया उत्पत्तुम्, एवं यथा सप्तदशशतके वायूदेशकस्तथा
इहापि, नवरम् अन्तरेषु समवहनं नेतव्यम्, शेषं तदेव, यावदनुत्तरविमानानाम्
ईषत्प्राग्भारायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्यो घनवाततनुवात-

घनवाततनुवातवलयेषु वायुकायिकतया उत्पत्तुम्, शेषं तदेव, यावत् तत्तेनार्थेन यावदुत्पद्यते, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० २॥

विंशतिशतके षष्ठोद्देशकः समाप्तः ।

टीका—‘आउक्काइए णं भંते !’ અપ્કાયિકજીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘इमीसे रयणप्पभाए सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए’ एतस्या रत्नप्रभायाः शर्करा-प्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् ‘समोहणित्ता जे भविए’ समवहत्य-मारणान्तिसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यः-भवितुं योग्यः ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए’ सौधर्मे कल्पे अप्कायिकतया उत्पत्तुम् । ‘सेसं जहा पुढवीकाइयस्स जाव से तेणट्ठेण’ शेषं यथा पृथिवीका-यिकस्य यावत् तत्तेनार्थेन भदन्त ! हे भदन्त ! योऽयमप्कायिको जीव एतस्या रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् कृत्वा च सौधर्मकल्पेऽप्कायिकतया उत्पत्तियोग्यो विद्यते स किं पूर्वमाह-रति पश्चादुत्पद्यते अथवा पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरतीति पृथिवीकायिकवदेव प्रश्नः,

इस प्रकार से पृथिवीकायिकके उपपात को दिखलाकर अब सूत्रकार अप्कायिक के उपपात को दिखलाने के लिये ‘आउक्काइए णं भंते !’ इत्यादि सूत्र को प्रारंभ करते हैं ।

टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘आउक्काइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्करप्पभाए य पुढवीए०’ हे भदन्त ! इस रत्न-प्रभा, पृथिवी और शर्कराप्रभा पृथिवी के मध्य में जिस अप्कायिक जीव ने मारणान्तिक समुद्घात किया है और समुद्घात करके जो ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए भविए’ सौधर्मकल्प में अप्कायिकरूप से उत्पन्न होने योग्य हैं ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और बाद में वहाँ उत्पन्न होता है ? या पहिले

આ રીતે પૃથ્વિકાયિક જીવેના ઉપપાત બતાવીને હવે સૂત્રકાર અપ્કાયિક જીવેના ઉપપાતને બતાવવા માટે ‘આઉક્કાઈયે ણં ભંતે !’ ઇત્યાદિ સૂત્ર કહે છે.

ટીકાર્થ—આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘આઉક્કાઈયે ણં ભંતે ! इमीसे रयणप्पभाए य पुढवीए०’ કે લગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં જે અપ્કાયિક જીવે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરેલ છે, અને સમુદ્ઘાત કરીને ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए भविए’ સૌધર્મ કલ્પમાં અપ્કાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? કે પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે

ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્યાતેન સમવહતી જીવઃ કદાચિત્ પૂર્વ-
માહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે કદાચિત્ પૂર્વમુત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીતિ । હે મદન્ત ! કેન
કારણેન એવં કથયતિ યત્ પૂર્વમપિ ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતિ પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચા-
દુત્પદ્યતે इति હે ગૌતમ ! અપ્કાયિકજીવાનાં ત્રયઃ સમુદ્યાતઃ મવન્તિ, વેદના-
સમુદ્યાતઃ, કષાયસમુદ્યાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્યાતશ્ચ, તત્ર દેશતઃ સર્વતો
દિષ્કારેણ મારણાન્તિકસમુદ્યાતો મવતિ યો જીવો દેશતો મારણાન્તિકસમુદ-

વહાં વહ ઉત્પન્ન હોવા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્યાત સે સમવહત
હુઆ જીવ કદાચિત્ પહિલે આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર બાદ મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા કદાચિત્ પહિલે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર બાદ
મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ હસ પ્રકાર કા યહ પ્રશ્નોત્તર પૃથિવીકાયિક
જીવ કે પ્રશ્નોત્તર કે જૈસે હી હૈ, અબ ગૌતમસ્વામી હસ પર પ્રશ્ન
સે એલા પૂછતે હૈ-હે મદન્ત ! આપ કિસ કારણ સે એલા કહતે હૈ કિ
પહલે ઓ વહ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ
તથા પહિલે વહ આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર બાદ મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવો કે ત્રીન
સમુદ્યાત કહે ગયે હૈ-વેદનાસમુદ્યાત, કષાયસમુદ્યાત ઓર માર
ણાન્તિકસમુદ્યાત, इनमें मारणान्तिकसमुद्यात देश से भी होता
है, और स्वरूप से भी होता है, जो जीव देश से इस समुद्यात को

પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ !
મારણાન્તિક સમુદ્યાતથી સમવહત થયેલા જીવ કોઈવાર પહેલાં આહાર
ગ્રહણ કરી લે છે, અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને કોઈવાર પહેલાં
ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ પ્રકારનો પ્રશ્નોત્તર પૃથિવ-
કાયિક જીવની જેમ જ છે હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે
કે-હે ભગવન્ આપ શા કારણે એવું કહેા છે કે તે પહેલાં ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પહેલાં આહાર
ગ્રહણ કરીને તે પછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે
છે કે-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવોના ત્રણ સમુદ્યાત કહ્યા છે. વેદનાસમુ-
દ્યાત ૧ કષાયસમુદ્યાત ૨ અને મારણાન્તિકસમુદ્યાત ૩ આમાં મારણા-
ન્તિકસમુદ્યાત દેશથી પણ થાય છે અને સર્વસ્થિથી પણ થાય છે, જે જીવ

યાતં કરોતિ સ મરણસમુદ્ઘાતસ્ય પ્રારમ્ભસમય એવ ઝિયતે અતઃ સ પૂર્વશરીરં
દેશતઃ પરિત્યજ્ય ઈલિકાગત્યા ગચ્છતિ, સ પ્રથમમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે યદા તુ
સર્વતઃ સમુદ્ઘાતં કરોતિ તદા સ મરણસમુદ્ઘાતાન્નિવૃત્તો ભૂત્વા પશ્ચાદ ઝિયતે
અતઃ સ કન્દુકગત્યા સર્વાત્મપદેશૈસ્તત્ર ગત્વા ઉત્પદ્યતે તસ્માત્ સ પ્રથમમુત્પદ્યતે
પશ્ચાદાહરતિ एतेन कारणेन गौतम ! कथयामि यत् पूर्वमपि आहरति पश्चादु-
त्पद्यते पूर्वमपि वोत्पद्यते पश्चादाहरतीत्यादि पृथिवीप्रकरणवदेव सर्वमुत्तरमित्येव
तदेव-‘जाव से तेणट्ठेणं’ इति सन्दर्भेण स्मारितमिति भावः । ‘एवं पढमदोच्चाणं

करता है वह मरणसमुद्घात के प्रारम्भ समय में ही मर जाता है,
इसलिये वह पूर्वगृहीत शरीर को एकदेश से छोडकर ईलिकागति से
उत्पत्तियोग्य स्थान में पहुंचता है-ऐसा वह जीव प्रथम आहार ग्रहण
करता है और बाद में उत्पन्न होता है तथा जो जीव सर्वरूप से मरण-
समुद्घात करता है वह मरणसमुद्घात से निवृत्त होकर बाद में
मरता है अतः वह कन्दुक की गति से सर्वात्मप्रदेशों से वहां जाकर
उत्पन्न हो जाता है-ऐसा वह जीव पहिले उत्पन्न हो जाता है और
बाद में आहार ग्रहण करता है । इसी कारण को लेकर हे गौतम !
मैंने ऐसा कहा है कि वह पहिले भी आहार ग्रहण करता है और बाद
में उत्पन्न हो जाता है तथा पहिले भी उत्पन्न हो जाता है और बाद
में आहार ग्रहण करता है । इस प्रकार से समस्त उत्तररूप कथन
पृथिवीप्रकरण के उत्तररूप कथन के जैसे ही जानना चाहिये, यही
यात-‘जाव से तेणट्ठेणं’ इस सन्दर्भ द्वारा स्मरण कराई गई है । ‘एवं

દેશથી આ સમુદ્ઘાત કરે છે, તે મરણસમુદ્ઘાતના પ્રારંભ કાળમાં જ મરી
જાય છે. તેથી તે પહેલાં ધારણ કરેલ શરીરને એકદેશથી છોડીને ઇલિકા
(ઇયળ)ની ગતિથી ઉત્પત્તિના યોગ્ય સ્થાને પહોંચે છે. અને જ્યારે એવો તે
જીવ સર્વરૂપથી મરણસમુદ્ઘાત કરે છે. તે મરણસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને
તે પછી મરે છે. જેથી તે કંદુકની ગતિથી બધા જ આત્મપ્રદેશોથી ત્યાં
જઈને ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય
છે, અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે એજ કારણથી હે ગૌતમ મેં
એવું કહ્યું છે કે-તે પહેલાં પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પછી ઉત્પન્ન
થાય છે અને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે.
આ રીતનું સઘળું ઉત્તરરૂપ કથન પૃથ્વિકાધિક પ્રકરણના ઉત્તરરૂપ કથન પ્રમાણે
જ સમજવું એજ વાત ‘જાવ સે તેણટ્ઠેણં’ આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. ‘एवं

અંતરા સમોહણ' एवं प्रथमद्वितीययोः रत्नप्रभाशर्करापृथिव्योरन्तरा-मध्ये अप्कायिको जीवः समवहतो-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वान्, 'जाव ईसीप-भाराए उववाएयव्वो' यावत् ईषत्प्राग्भारायाम् उपपातयितव्यः, मारणान्तिक-समुद्घातं कृत्वा योऽप्कायिको जीवः सौधर्मादारभ्य ईषत्प्राग्भारापृथिवीपर्यन्त-मुत्पत्तियोग्यो विद्यते स किं प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते अथवा-पूर्वमुत्पद्यते सौधर्मकल्पादौ पश्चादाहरतीति प्रश्नः, यदि देशतो मारणान्तिकसमुद्घातं करोति तदा प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते, सर्वतः मारणान्तिकसमुद्घातं करोति तदा पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरति इत्येवमुभयमपि संभवति, मारणान्तिकसमुद्घा-

પદમદોચ્ચાણં અંતરા સમોહણ' હસી પ્રકાર સે કોઈ અપ્કાયિક જીવ પ્રથમ દ્વિતીય પૃથિવી કે મધ્ય મેં મરણ સમુદ્ઘાત કરતા હૈ ઓર વહે મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહે યાવત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી મેં-સૌધર્મ દેવ-લોક સે લેકર ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીપર્યન્ત સ્થાનો મેં ઉત્પત્તિ યોગ્ય હૈ તો ઈસા વહે અપ્કાયિક જીવ કયા પહિલે આહારગ્રહણ કરતા હૈ ઓર બાદ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા પહિલે સૌધર્મકલ્પાદિ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-યદિ ઉસ પૃથિવીકાયિક જીવ વહાં પર એકદેશ સે મારણા-ન્તિક સમુદ્ઘાત કિયા હૈ તો ઈસા વહે જીવ વહાં પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર યદિ વહે સર્વરૂપ સે વહાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરતા હૈ તો વહે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર બાદ મેં વહે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । હસ પ્રકાર દેશ ઓર સર્વરૂપ

પદમદોચ્ચાણં અંતરા સમોહણ' આજ રીતે કોઈ અપ્કાયિક જીવ પહેલી અને બીજી પૃથ્વીની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે છે, અને તે મરણસમુદ્ઘાત કરીને યાવત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીમાં-સૌધર્મ દેવલોકથી લઈને ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધીના સ્થાનોમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય બન્યો હોય છે, એવો તે અપ્કાયિક જીવ શું પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પહેલાં સૌધર્મકલ્પ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-જો તે પૃથ્વી-કાયિક જીવ ત્યાં એકદેશથી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે, તો એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને જો તે સર્વરૂપથી ત્યાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે તો તે પહેલાં

તસ્ય પ્રકારભેદાદિત્યુત્તરમ્ एतत् सर्वम् यावत्पदेन ध्वनितं मूलकृतेति भावः ।
 ‘एवं एएणं कमेणं तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए’ एवम् एतेन
 क्रमेण पूर्वप्रदर्शितप्रकारेण तमाया अधःसप्तम्यास्तमस्तमायाश्च पृથिव्याः
 अन्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वान् अप્कायिको जीवः,
 ‘समोहणित्ता जाव ईसीपव्भाराए उवाएयव्वो आउकाइयत्ताए’ समवहत्य-मार-
 णान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यावदीवत्तागभारायाम् उपपातयितव्यः-उपपातो
 वक्तव्यः अप्कायिकतया-अप्कायिकजीवस्वरूपेण पूर्वप्रकरणवदेव इहापि सर्व
 वक्तव्यम् ज्ञातव्यं चेति यावत् पदसामर्थ्यादिति भावः । ‘आउकाइए णं भंते !’

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા દોનોં બાતે સંભવિત હોતી હૈ ।
 ક્યોંકિ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કે હસ પ્રકાર સે ભેદ હૈં । યહ સબ
 મૂલ સૂત્રકાર ને યાવત્પદ સે ધ્વનિત કિયા હૈ । ‘एवं एएणं कमेणं
 तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए०’ હસી પૂર્વપ્રદર્શિત
 ક્રમ સે યદિ કોઈ અપ્કાયિક જીવ તમા ઓર અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે
 અન્તરાલ મેં મરણ સમુદ્ઘાત કરતા હૈ ઓર મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહ
 અપ્કાયિક જીવ યાવત્ દેવપ્રાગભારા પૃથિવીપર્યન્ત સ્થાનોં મેં ઉત્પન્ન
 હોને યોગ્ય હૈ તો વહ દોનોં રૂપ સે વહાં ઉસરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતા
 હૈ યદિ ઉસને વહાં પર દેશતઃ સમુદ્ઘાત કિયા હૈ તો વહ વહાં પહિલે
 આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર બાદ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર યદિ
 ઉસને સર્વરૂપ સે વહાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કિયા હૈ તો વહ પ્રથમ
 ઉત્પન્ન હોતા હૈ, બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । ‘आउकाइए णं भंते !’

ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે દેશ
 અને સર્વરૂપના મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ એ બેઉ વાત સંભવિત
 થાય છે. કેમકે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતના આ પ્રમાણે લેદ છે. આ તમામ
 કથન સૂત્રકારે યાવત્ પદથી સૂચિત કરેલ છે. ‘एवं एएणं कमेणं तमाए अहे-
 सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए’ આ પહેલાં કહેલાં ક્રમથી જો કોઈ અપ્કા-
 યિક જીવ તમા અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે
 છે, અને મરણસમુદ્ઘાત કરીને તે અપ્કાયિક જીવ દેવપ્રાગભારા પૃથ્વી
 પર્યન્તના સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તો તે જન્નેરૂપથી ત્યાં તે રૂપે
 ઉત્પન્ન થાય છે. જો તેણે ત્યાં દેશતઃ સમુદ્ઘાત કર્યો હોય તો તે ત્યાં
 પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે અને જો તે
 સર્વરૂપથી ત્યાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે તો તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે,
 અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. ‘आउकाइए णं भंते !’ હવે ગીતમ-

અપ્કાયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'સોદમ્મોસાણાણં સગંકુમારમાહિંદાણ ય કપ્પાણં અંતરા સમોદ્દ' સૌધર્મેશાનયોઃ સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોશ્ચ કલ્પયોરન્તરા-મધ્યે સમવહતઃ-મારણાન્તિકસમુદ્ધાતં કૃત્વાન્ અપ્કાયિકો જીવઃ, 'સમોદ્ધિત્તા જે ભવિ' સમોદ્ધત્ય-મારણાન્તિકસમુદ્ધાતં કૃત્વા યો મવ્ગો-મવિતું યોગ્યઃ, 'હમીસે રય-ગ્ગપ્પમા' પુઢવી' એવં રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલ્લણસુ' ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલ્લયેષુ 'આડયત્તા' ઉવવજ્જિત' અપ્કાયિકતયા-અપ્કાયિકસ્વરૂપેણ ઉત્પન્ન યોગ્ય ઇતિ પૂર્વેણાન્વયઃ 'સેસં તં વે' શેષં તદેવ-પૂર્વપદ-ર્શિતમેવાત્ર સર્વં વક્તવ્યમ્, યઃ સ્વલુ અપ્કાયિકો જીવઃ સૌધર્મેશાનયોઃ સનત્કુ-

મંતે !' અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં હે મદન્ત ! જિસ અપ્કાયિક જીવ ને સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોં એવં સનત્કુમાર માહેન્દ્રકલ્પોં કે મધ્ય મેં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કિયા હૈ, ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરકે વહ અપ્કાયિક જીવ 'હમીસે રયગ્ગપ્પમા' પુઢવી' એવં રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઘનોદધિ ઓર ઘનોદધિ કે વલ્લયોં મેં અપ્કાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ-તો એસા વહ અપ્કાયિક જીવ યદિ દેશ સે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરતા હૈ, તો વહ પહિલે ઘનોદધિ આદિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ, ઓર યદિ ડસને સર્વરૂપ સે વહાં મારણાન્તિકસમુદ્ધાત કિયા હૈ તો વહ પહિલે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઇસ પ્રકાર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત કરને કે ભેદ સે દોનોં પ્રકાર કે કથન કા સમાવેશ હો જાતા હૈ ઇસ પ્રકાર પહિલે કા સર્વ કથન સમજના વાહિ' જો અપ્કાયિક જીવ સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ કે એવં

સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ જે અપ્કાયિક જીવ સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોની મધ્યમાં અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પોની મધ્યમાં મારણાન્તિક-સમુદ્ધાત કરીને તે અપ્કાયિક જીવ 'હમીસે રયગ્ગપ્પમા' પુઢવી' એવં રત્ન-પ્રમા પૃથ્વીના ઘનોદધિ અને ઘનોદધિના વલ્લયોમાં અપ્કાયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા હોય છે, તો એવો તે અપ્કાયિક જીવ જે દેશથી માર-ણાન્તિકસમુદ્ધાત કરે છે તો તે પહેલાં ઘનોદધિ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને જે તેણે સર્વરૂપથી ત્યાં માર-ણાન્તિકસમુદ્ધાત કર્યો હોય તો તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે તમામ કથન સમજવું, જે અપ્કાયિક જીવ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પ અને સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર

મારમાહેન્દ્રયોશ્વ કલ્પયોર્મધ્યે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વા ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલયેષુ ઉત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ તત્ર ઘનોદધ્યાદૌ પ્રથમમુત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતિ અથવા પ્રથમમાહરતિ તદનન્તરમુત્પદ્યતે તત્ર, इत्येवं रूपेण प्रश्नवाक्यमूहनीयम् प्रथममुत्पद्यते पश्चादाहरति पूर्वमाहરति वा पश्चादुत्पद्यते यदि देशतः करोति समुदघातम्. सर्वतो वा करोति समुदघातमिति समुदघातकरणभेदेन उभयमपि संभवतीति भगवत उतरमपि अनुसंधातव्यमिति । 'एवं एएहिं चेव अंतरा समोहओ जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदहि-घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयव्वो' एवमेतास्वेव अन्तरासु समवहतो यावत् अधःसप्तम्याः पृथिव्याः संवन्धिषु घनोदधि-घनोदधिबलयेषु अप्कायिकतया उपपातयिव्यः, यथा सौधर्म-

सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प के मध्य में मारणान्तिकसमुद्घात कर के घनोदधिवलय में उत्पत्तियोग्य बना है वह वहां घनोदध्यादि में पहले उत्पन्न होता है पश्चात् आहार ग्रहण करता है? अथवा पहले आहार ग्रहण करता है पश्चात् वहां उत्पन्न होता है? यह प्रश्नवाक्य है यदि एकदेश से समुद्घात करता है तो पहले आहार ग्रहण करके पीछे उत्पन्न होता है, यदि सर्वदेश से समुद्घात करता है तो पहले उत्पन्न होकर पश्चात् आहार ग्रहण करता है इस प्रकार के 'एवं एएहिं चेव अंतरा समोहओ जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदहि घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयव्वो' जिस प्रकार से सौधर्म ईशान आदि में सम-वहत अप्कायिक जीव रत्नप्रभा पृथिवी के घनोदधि, घनोदधिवलय आदिकों में मारणान्तिक समुद्घात से उत्पन्न होता है—इस उत्पत्ति

કલ્પની મધ્યમાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરીને ઘનોદધિવલયમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે છવ ત્યાં ઘનોદધિવલયમાં પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને પછીથી આહાર ગ્રહણ કરે છે? કે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે અને પછીથી ઉત્પન્ન થાય છે? ગૌતમસ્વામીનો આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન સાંભળીને તેનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ જો એકદેશથી સમુદ્ઘાત કરે તો પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને પછીથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જો સર્વદેશથી સમુદ્ઘાત કરે તો પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને પછીથી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતના મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરવાના લેઢથી બંને પ્રકારોના કથનમાં સંગતપણું રહેલ છે. તેમ સમગ્રજીવ 'एवं एएहिं चेव अंतरा समोहओ जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदही घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयव्वो' જે પ્રમાણે સૌધર્મ ઈશાન વિગેરેમાં સમવહત અપ્કાયિક છવ રત્નપ્રભા પૃથ્વિના ઘનોદધિ, ઘનોદધિવલય વિગેરેમાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેવી ઉત્પત્તિમાં ત્યાં પહેલાં આહાર

શાનાદૌ સમવહતોઽપ્કાયિકઃ ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલયાદૌ મારણાન્તિકસમુદ્-
ઘાતેન સમુત્પદ્યતે તત્ર પ્રથમમાહારો ભવતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે અથવા પ્રથમસમુત્પદ્યતે
પશ્ચાદાહરતીત્યાદિકં પ્રશ્નયિત્વા સમુદ્ઘાતભેદેન ઉભયમપિ સંભવતીતિ ઉત્તરં
તથૈવ સૌધર્મેશાનાદૌ સમવહતોઽપ્કાયિકો જીવો ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલયાદૌ
ઉપપાતયિતવ્યઃ-તસ્યોપપાતઃ પૂર્વવદેવ વક્તવ્ય ઇતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ અણુત્તર-
વિમાણાણં ઈસીપઞ્ચમારાણ પુઢવીણ અંતરા સમોહણ જાવ અહે સત્તમાણ ઘણો-

મેં વહાં પ્રથમ આહાર ગ્રહણ હોતા હૈ વાદ મેં उसकी उत्पत्ति होती है ?
अथवा प्रथम उत्पत्ति होती है और बाद में आहार ग्रहण होता है ?
इस प्रकार के प्रश्न का उद्भावन करके समुद्घात के भेद से प्रश्नित ये
दोनों प्रकार भी वहां जैसे संभवित होते कहे गये हैं । इसी प्रकार से
सौधर्म ईशान आदिकों के अन्तराल में समवहत हुआ अप्कायिक जीव
यावत् अधःसप्तमी पृथिवी के घनोदधि और घनोदधिवलयों में
अप्कायिकरूप से उत्पन्न होता है इस उत्पत्ति में क्या वहां प्रथम आहार
ग्रहण होता है और बाद में उसकी उत्पत्ति होती है ? अथवा-पहिले
वहां उसकी उत्पत्ति होती है और बाद में आहार ग्रहण होता है ?
इस प्रकार का प्रश्न उद्भावित करके ऐसा समाधान कर लेना चाहिये
कि समुद्घात के भेद से प्रश्नित ये दोनों प्रकार भी वहां संभवित
होते हैं । ‘एवं जाव अणुत्तरविमाणानं ईसिपञ्चमाराण पुढवीण अंतरा
समोहण जाव अहे-सत्तमाण घणोदहि-घणोदहि वलएसु उववाएयव्वो’

અહણુ થાય છે. અને તે પછી તેની ઉત્પત્તિ થાય છે ? અથવા પહેલાં ઉત્પત્તિ
થાય છે, અને તે પછી આહાર અહણુ થાય છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્ન ઉત્પન્ન
કરીને એ રીતનું સમાધાન કરવું જોઈએ કે-સમુદ્ઘાતના લેદથી પ્રશ્ન કરાયેલા
આ બંને પ્રકારો પણ અહિયાં સંભવિત થાય છે. એજ પ્રમાણે સૌધર્મ
ઈશાન આદિના અંતરાલમાં સમવહત થયેલ અપ્કાયિક જીવ યાવત્ અધઃ
સપ્તમી પૃથ્વીના ઘનોદધિ અને ઘનોદધિવલયોમાં અપ્કાયિકપણથી ઉત્પન્ન
થાય છે. આ ઉત્પત્તિમાં શું ત્યાં પહેલાં આહાર અહણુ કરાય છે અને તે પછી
તેની ઉત્પત્તિ થાય છે ? કે પહેલાં તે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પછી
આહાર અહણુ થાય છે ? આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરીને એવું સમાધાન સમજવું
કે-સમુદ્ઘાતના લેદથી આ બંને પ્રકારો ત્યાં સંભવિત થાય છે, ‘એવં જાવ અણુ-
ત્તરવિમાણાણં ઈસીપઞ્ચમારાણ પુઢવીણ અંતરા સમોહણ જાવ અહે સત્તમાણ ઘણોદહિ

દહિ-ઘણોદદિવલસુ-ઝવવાણ્યવ્વો' એવં યાવત્ અનુત્તરવિમાનાનામીપ્તપ્રાગ્ભારા-
યાશ્ચ પૃથિવ્યા અન્તરે સમવ્રહતો યાવત્ અઘઃસપ્તમ્યાઃ ઘનોદધિ-ઘનોદધિવલયેષુ
ઉપપાતયિતવ્યઃ, અત્ર પ્રથમયાવત્પદેન સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોર્બ્રહ્મલોકસ્ય મધ્યે
બ્રહ્મલોકલાન્તકયોર્મધ્યે લાન્તકમહાશુકયોર્મધ્યે મહાશુકસહસ્રારયોઃ કલ્પયો-
ર્મધ્યે સહસ્રારાનતપ્રાણતયોઃ કલ્પયોર્મધ્યે ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં ભવતિ, એતેષુ સ્થલેષુ

इसी प्रकार से यावत् अनुत्तर विमानों के और ईषत्प्राग्भारा पृथिवी
के अन्तराल में समव्रहत हुए जीव का यावत् अधःसप्तमी पृथिवी के
घनोदधि और घनोदधि वलयों में उत्पात वर्णित कर लेना चाहिये,
यहां प्रथम यावत्पद से इस प्रकार का कथन ग्रहण किया गया है
'सनत्कुमार, माहेन्द्र के एवं ब्रह्मलोक के मध्य में, ब्रह्मलोक एवं लान्तक
के मध्य में, लान्तक एवं महाशुक के मध्य में, महाशुक और सहस्रार
के मध्य में, सहस्रार और आनतप्राणत के मध्य में इत्यादिकों के मध्य
में मारणान्तिकसमुद्घात जिस अप्कायिक जीव ने किया है और वह
यावत् अधःसप्तमी पृथिवी के घनोदधि एवं घनोदधिवलयों में अप्का-
यिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य हुआ है-तो ऐसा वह जीव क्या
प्रथम आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है, अथवा
पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता
है ? तो इसका समाधान ऐसा कर लेना चाहिये कि समुद्घात के

ઘણોદદિવલસુ ઝવવાણ્યવ્વો' આજ રીતે યાવત્ અનુત્તર વિમાનોના અને
ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની મધ્યમાં સમવ્રહત થયેલા જીવનો યાવત્ અધઃસપ્તમી
પૃથ્વીના ઘનોદધિ અને ઘનોદધિવલયોમાં ઉત્પાતનું વર્ણન કરી લેવું અહિંયાં
પહેલા યાવત્પદથી આ રીતનું કથન ગ્રહણ કરાયેલ છે. સનત્કુમાર માહેન્દ્રના
અને બ્રહ્મલોકની મધ્યમાં, બ્રહ્મલોક અને લાન્તકની મધ્યમાં લાન્તક અને
મહાશુકની મધ્યમાં મહાશુક અને સહસ્રારની મધ્યમાં સહસ્રાર અને આનત
પ્રાણતની મધ્યમાં વિગેરેની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત જે અપ્કાયિક
જીવે કયો હોય અને તે યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના ઘનોદધિ અને ઘનો-
દધિવલયોમાં અપ્કાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય છે, તો એવો
તે જીવ શું પહેલા આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ
પ્રશ્નનું સમાધાન એ રીતે સમજવું કે-પહેલાં કહેલ સમુદ્ઘાતના લેહની

સમવહતસ્ય તત્તત્સ્થલેષુ અપ્કાયિકતયા ઉપપાતો વક્તવ્ય इत्यर्थः द्वितीययावत्प-
 देन रत्नप्रभात आरभ्य तमस्तमापर्यन्तपृथिवीनां संग्रहो भवति तथा च रत्नप्रभात
 आरभ्य तमस्तमा पर्यन्तायां घनोदयादौ उपपातो वर्णनीयोऽप્कાયिकतयेत्यर्थः ।
 'वाउकाइएणं भंते !' वायुकायिकः खलु भदन्त ! 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए
 सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए' एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः शर्करा-
 प्रभायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतो-मरणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् 'समोह-
 णित्ता जे भविए सोहस्से कप्पे वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए' समवहत्य यो
 भव्यः सौधर्मे कल्पे वायुकायिकतया उत्पत्तुम् स हि प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते

पूर्वोक्तरूप से प्रदर्शित भेद की अपेक्षा से प्रक्षिप्त दोनों प्रकार भी
 वहां घटित हो जाते हैं' । तथा द्वितीय यावत् पद से रत्नप्रभा से लेकर
 तमस्तमापर्यन्त की पृथिवियों का ग्रहण हुआ है । इस प्रकार अप्कायिक
 जीव के अप्कायिक रूप से रत्नप्रभा पृथिवी से लेकर तमस्तमापृथिवी तक
 के घनोदधि और घनोदधिवलयों में उत्पात का वर्णन कर लेना चाहिये ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'वाउकाइए णं भंते !
 इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए'
 हे भदन्त ! जो वायुकायिक जीव इस रत्नप्रभा पृथिवी और शर्करा-
 प्रभा पृथिवी के अन्तराल में मरण समुद्घात काता है और मरण समु-
 द्घात करके वह सौधर्मकल्प में वायुकायिकरूप से उत्पन्न होने योग्य
 हो गया है—ऐसा वह वायुकायिक जीव क्या पहिले आहार करता है
 और बाद में वहां उत्पन्न होता है या पहिले वहां उत्पन्न होता है और

અપેક્ષાથી પ્રશ્ન કરેલ બન્ને પ્રકારો પણ ત્યાં ઘટે છે. તથા બીજા યાવત્
 પદથી રત્નપ્રભાથી લઇને તમસ્તમા સુધીની પૃથ્વીયો ગ્રહણ કરાયેલ છે. આ
 રીતે અપ્કાયિક જીવ અપ્કાયિકપણાથી રત્નપ્રભાથી લઇને તમસ્તમા પૃથ્વી
 સુધીના ઘનોદધી અને ઘનોદધીવલયોમાં ઉત્પાદનું વર્ણન સમજી લેવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'વાઉકાઇણં મંતે !' इमीसे
 रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए' હે ભગવન્ જે
 વાયુકાયિક જીવ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં
 મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણ સમુદ્ઘાત કરીને તે સૌધર્મ
 કલ્પમાં વાયુકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બન્યા હોય છે, એવો તે વાયુ-
 કાયિક જીવ પહેલાં આહાર કરે છે ? અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
 કે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

પ્રથમમેવ ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાદરતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ-‘એવં જહા સત્તરસમસપ્ વાઙકાઙ્યઉદ્દેસપ્ તદ્વા ઇહ વિ’ એવં યથા સપ્તદશશતકે વાયુકાયિકોદ્દેશકે તથે-
હાપિ સપ્તદશશતકીયદશમોદ્દેશકે વાયુકાયિકપ્રકરણે કથિતં યથા તથૈવ
ઇહાપિ સર્વં જ્ઞાતવ્યમ્ તત્ર સર્વં પૃથિવીકાયિકવદેવ કથિતમ્-પૃથિવ્યપેક્ષયા
વિશેષસ્તુ વાયોઃ વેદનાકષાઘૈક્રિયમારણાન્તિકાશ્ચત્વારઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ તે
સમુદ્ઘાતાશ્ચત્વાર ઇહાપિ પઠનીયાઃ, તત્ર સપ્તદશશતકે અન્તરાસુ રત્નપ્રભાદિ
પૃથિવ્યા ન કથિતમ્ ઇહ તુ તદપિ જ્ઞાતવ્યમ્ તદેવાહ-‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં
અંતરેસુ સમોહણા નેયન્વા’ નવરમ્ અન્તરાસુ સપ્તવદનાનિ નેતવ્યાનિ, ‘સેસં તં ચેવ’

યાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ઉનસે એસા
કહા-‘એવં જહા સત્તરસમસપ્ વાઙકાઙ્ય ઉદ્દેસપ્ તદ્વા ઇહ વિ’ હે ગૌતમ !
જૈસા કથન ૧૭વેં શતક મેં વાયુકાયિક ઉદ્દેશક મેં ક્રિયા ગયા હૈ,
વૈસા હી વહ સ્વ કથન યહાં પર ખી કર લેના ચાહિયે ઓર વહ કથન
પૃથિવીકાયિક કે જૈસા હી કહા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે-યદિ
ઉસ કથન કી અપેક્ષા વાયુકાયિક કે કથન મેં કોઈ વિશેષતા હૈ તો
વહ સમુદ્ઘાત કો લેકર હી હૈ પૃથિવીકાયિક આદિકોં મેં ત્રીન સમુદ્ઘાત
કહે ગયે હૈં તવ ક્રિ વાયુકાયિક જીવ મેં ૪ સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈં
૩ પૂર્વોક્ત ઓર ચૌથા વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ઉસ ૧૭વેં શતક મેં રત્નપ્રભા
પૃથિવિયોં કે અન્તરાલોં મેં મરણ સમુદ્ઘાત નહીં કહા ગયા હૈ-વહ
યહાં કહા ગયા હૈ યહી વાત યહાં પર ‘ળવરં અંતરેસુ સમોહણા નેયન્વા’
હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ, । વાકી કા ઓર સ્વ કથન જૈસા

પ્રભુએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-‘એવં જહા સત્તરસમસપ્ વાઙકાઙ્ય
ઉદ્દેસપ્ તદ્વા ઇહ વિ’ હે ગૌતમ ! સત્તરમાં શતકમાં વાયુકાયિક ઉદ્દેશમાં જે
પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું સદ્ગુણ કથન અહિયાં પણ
સમજી લેવું અને તે કથન પૃથ્વિકાયિકની જેમજ કહ્યું છે તેમ સમજવું.
જે તે કથનની અપેક્ષાએ વાયુકાયિકના કથનમાં જે કાંઈ વિશેષપણ હોય
તો તે સમુદ્ઘાતના સંબંધમાં છે. પૃથ્વિકાયિક વિગેરેમાં ત્રણ સમુદ્ઘાત કહેલ
છે. તથા વાયુકાયિકમાં ૪ ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે. પૂર્વોક્ત ત્રણ સમુદ્ઘાત
અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ચોથો છે. તે ૧૭ સત્તરમાં શતકમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વી-
ચોના અન્તરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત કહેલ નથી. મરણ સમુદ્ઘાત અહિયાં
કહેલ છે, તેજ વાત અહિયાં ‘ળવરં અંતરેસુ સમોહણા નેયન્વા’ આ સૂત્રપાઠથી
કહેલ છે. બાકીનું તમામ કથન પૃથ્વી વિગેરેમાં જેવું કથન કર્યું છે, તેજ

શેષં તદેવ યદેવ પૃથિવ્યાદૌ કથિતં તદેવ હાપિ, જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘જાવ’ અણુત્તર-
વિમાણાણં હસીપદ્માભારાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ’ યાવદનુત્તરવિમાનાનામ્
ઈષત્પ્રાગ્ભારાયાશ્ચ પૃથિવ્યા અન્તરા સમવદતઃ ‘સમોહણિતા જે ભવિષ ઘળવાય-
તણુવાય-ઘળવાયતણુવાયવલયસુ વાઝકાઈયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ’ સમવંહત્ય યો
મવ્યઃ ઘનવાતતનુવાતયોર્ધનવાતતનુવાતયોર્ધલયેષુ વાયુકાયિકતથોત્પત્તુમ્ ‘સેસં
તં ચેવ’ શેષં તદેવ એતદ્વ્યતિરિક્તં પ્રશ્નવાક્યસુત્તરવાક્યં ચ ‘પૃથિવીપ્રકરણવદેવ
જ્ઞાતવ્યમ્, ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ યાવત્ તત્તેનાર્થેન યાવદુત્પદ્યેત

પૃથિવી આદિ સેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ । ‘જાવ અણુત્તરવિમાણાણં
હસીપદ્માભારાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ’ હસી પ્રકાર સે એસા મી
કથન કરના ચાહિયે કિ જો વાયુકાયિક જીવ યાવત્ અનુત્તર વિમાનોં
કે ઓર ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી કે અન્તરાલ મેં મરણસમુદ્ઘાત કરતા હૈ
ઓર મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહ ઘનવાત મેં, તનુવાત મેં, ઘનવાત-
વલયોં મેં ઓર તનુવાતવલયોં મેં વાયુકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને
યોગ્ય હુઆ હૈ ‘સેસં તં ચેવ’ એસા વહ વાયુકાયિક જીવ ક્યા પહિલે
આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા પહિલે
વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? તો હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં મી પ્રમુ ને પૂર્વોક્તરૂપ સે હી કહા હૈ અર્થાત્ પૃથિવી
પ્રકરણ કે જૈસા હી યહાં પ્રશ્નવાક્ય ઓર ઉત્તરવાક્ય કહે ગયે હૈ
એસા જાનના ચાહિયે, ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ હસ પ્રકાર
સે યહાં ‘યાવદુત્પદ્યેત’ યહાં તક કા સવ પ્રકરણ જાનના ચાહિયે હસ

પ્રમાણે છે. ‘જાવ અણુત્તરવિમાણાણં હસીપદ્માભારાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ’
એજ રીતે એવું પણ કહેવું જોઈએ કે જે વાયુકાયિક જીવ યાવત્ અનુત્તર
વિમાનાના અને ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની મધ્યમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે અને
મરણ સમુદ્ઘાત કરીને તે ઘનવાતમાં તનુવાતમાં ઘનવાતવલયોમાં અને તનુ-
વાત વલયોમાં વાયુકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલ છે. ‘સેસં તં ચેવ’
એવો તે વાયુકાયિક જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? તે પછી ત્યાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ
કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ પૂર્વોક્ત રૂપથી જ કહ્યું છે. અર્થાત્
પૃથ્વીકાયિકના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહિયાં પ્રશ્નવાક્ય અને ઉત્તર
વાક્ય કહેલ છે. તેમ સમજવું. ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ આ
રીતે અહિયાં ‘યાવદુત્પદ્યેત’ આ કથન સુધીનું તમામ કથન અહિયાં સમજવું.

एतत्पर्यन्तं सर्वमपि ज्ञातव्यम् तदयमत्र संक्षेपः, पृथिवीकायिकजीववदेव वायुकायिकजीवेऽपि द्रष्टव्यमिति भावः । पूर्वमपि आहरति पश्चादपि आहरति पूर्वमपि उत्पद्यते पश्चादपि उत्पद्यते इत्यादिकं सर्वं ज्ञातव्यम्, 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! पृथिव्यादि वायुकायान्त-

કથન કા સારાંશ એસા હૈ-પૃથિવીકાયિક જીવ મેં હસ વિષય કો લેકર જૈસા કથન કિયા ગયા હૈ-વૈસા હી સઘ કથન હસ સંબંધ મેં વાયુકાયિક જીવ મેં બી જાનના ઝાહિલે બી યહ આહારગ્રહણ કરતા હૈ ઓર પીછે બી યહ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ, પહિલે બી યહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં બી વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । એસા કહને કા કારણ કયા હૈ ? તો હસકા સમાધાન મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કા ભેદ હૈ । અર્થાત્ જો પૃથિવીકાયિક જીવ વહાં દેશતઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરતા હૈ વહ વહાં પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ, ઓર વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા જો પૃથિવીકાયિક જીવ વહાં સર્વરૂપ સે સમુદ્ઘાત કરતા હૈ વહ પહિલે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર વાદ મેં વહ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ, હત્યાદિ સઘ કથન જૈસા પહિલે કિયા જા ચુકા હૈ, યહાં પર બી કરના ઝાહિયે 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' અથ ગૌતમ પ્રમુ કે કથન મેં સ્વતઃ પ્રમાણતા પ્રદર્શિત

આ કથનનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે કે-પૃથ્વિકાયિક જીવોમાં આ વિષય સંબંધી જે પ્રમાણેનું કથન કરેલ છે. તેજ પ્રમાણેનું તમામ કથન આ સંબંધમાં વાયુકાયિક જીવમાં પણ સમજવું. તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને ઉત્પન્ન થયા પછી પણ તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને આહાર ગ્રહણ કર્યા પછી પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે કહેવાનું શું કારણ છે ? આ રીતના પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે-મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતના ભેદથી આ બંને પ્રકારનું કથન સંગત થાય છે તેમ સમજવું અર્થાત્ જે પૃથ્વિકાયિક જીવ ત્યાં દેશતઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે. તથા જે પૃથ્વિકાયિક જીવ સર્વરૂપથી ત્યાં સમુદ્ઘાત કરે છે, તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પછી ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. હત્યાદિ સઘનું કથન પહેલાં જે રીતે કહેવામાં આવ્યું છે. તે પ્રમાણે અહિયાં પણ કહેવું લેખ્યું. 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ત્તિ' ગૌતમસ્વામી પ્રભુના કથનમાં સ્વતઃ પ્રમાણ-

જીવાનાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન ઉત્પત્ય આહારયોઃ પૌર્વાપર્યેણ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્સર્વમેવ સર્વતઃ સત્યમેવ ઇતિ કથયિત્વા ગૌતમઃ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥સૂ. ૨॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતકલિતકલાપાલાપકપ્રવિશ્વદ્વિગ્ધપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ — જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
—પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી 'ભગ-
વતીસૂત્રસ્ય' પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં
વ્યાખ્યાયાવિંશતિતમશતકે ષષ્ઠો-
દેશકઃ સમાપ્તઃ॥૨૦-૬॥

કરને કે અભિપ્રાય સે એસા કહતે હૈં-હે અદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો પૃથિવીકાયિક સે લેકર વાયુકાયિક તકકે જીવોં કે વિષય મેં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કો લેકર ડનકી ઉત્પત્તિ ઓર આહાર કે વિષય મેં યહ પૌર્વાપર્યરૂપ સે કથન કિયા હૈ વહ સબ એસા હી હૈ, સબ પ્રકાર સે વહ સત્ય હી હૈ, ઇસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુઅ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વીસવેં શતકકા
છઠ્ઠા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૨૦-૬ ॥

પણુ અતાવવાના અભિપ્રાયથી એવું કહે છે કે-હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે પૃથિવિકાયિક જીવથી લઈને વાયુકાયિક જીવ સુધીના જીવોમાં જે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતને લઈને તેઓની ઉત્પત્તિ અને આહારના સંબંધમાં આ પૂર્વાપર રૂપથી જે વર્ણન કર્યું છે, તે તમામ કથન આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તેમજ છે. અર્થાત્ આપનું કથન દરેક રીતે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા ગૌતમસ્વામી પોતાના સ્થાને બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ. ૨॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૬॥

अथ विंशतिशतके सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

पष्ठोद्देशके पृथिव्यादीनामाहारो निरूपितः स चाहारः कर्मणो बन्धे सत्येव भवतीति सप्तमोद्देशके बन्धो निरूप्यते, इत्येवं संबन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्, 'कइविहे णं भंते' इत्यादि।

मूलम्—'कइविहे णं भंते ! बंधे पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा जीवप्पओगबंधे^१, अणंतरबंधे^२, परंपर-बंधे^३, नेरइयाणं भंते ! कइविहे बंधे पन्नत्ते एवंचेव जाव वेमाणियाणं । णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा—जीवप्पओगबंधे, अणंतरबंधे, परंपरबंधे । नेरइयाणं भंते ! णाणावरणिज्जस्स कम्म-स्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव एवं जाव वेमाणियाणं एवं जाव अंतराइयस्स । णाणावरणिज्जोदयस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, एवंचेव एवं नेरइयाणं वि एवं जाव वेमाणियाणं, एवं जाव अंतराइ उदयस्स । इत्थीवेयस्स णं भंते ! कइविहे बंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव । असुरकुमाराणं भंते ! इत्थीवेयस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवंचेव, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं जस्स जो इत्थिवेयो अत्थि एवं पुरिसवेयस्स वि० एवं णपुंसग-वेयस्स वि० जाव वेमाणियाणं, णवरं जस्स जो अत्थि वेदो । दंसण-मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव निरं-तरं जाव वेमाणियाणं । एवं चरित्तमोहणिज्जस्स वि जाव वेमा-णियाणं । एवं एएणं कमेणं ओरालियसरीरस्स जाव कम्मग-

सरीरस्स आहारसन्नाए जाव परिग्गहसन्नाए कण्हलेस्साए जाव सुकलेस्साए सम्मदिट्ठीए मिच्छादिट्ठीए सम्मासिच्छादिट्ठीए आभिणिबोहियणाणस्स जाव केवलनाणस्स मइ अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स विभंगनाणस्स । एवं आभिणिबोहियणाणविसयस्स णं भंते ! कइविहे बंधे पन्नत्ते, जाव केवलनाणविसयस्स मइअन्नाणविसयस्स सुयअन्नाणविसयस्स विभंगनाणविसयस्स एएसिं सव्वेसिं पदाणं तिविहे बंधे पन्नत्ते । सव्वे ते चउव्वीसं दंडगा भाणियव्वा णवरं जाणियव्वं जस्स जं अत्थि जाव वेमाणियाणं भंते ! विभंगणाणविसयस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा जीवप्पओगबंधे अणंतरबंधे, परंपरबंधे, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

‘वीसइमे सए सत्तमो उद्देसो सम्मत्तो’

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः । तद्यथा—जीवप्रयोगबंधः, अनन्तरबन्धः परंपरबन्धः । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव यावद्वैमानिकानाम् । ज्ञानावरणीयस्य खलु ! भदन्त ! कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः तद्यथा—जीवप्रयोगबन्धः, अनन्तरबन्धः, परंपरबन्धः । नैरयिकाणां भदन्त ! ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव एवं यावद्वैमानिकानाम्, एवं यावदन्तरायस्य । ज्ञानावरणीयोदयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव, एवं नैरयिकाणामपि एवं यावद्वैमानिकानाम्, एवं यावदन्तरायस्य । स्त्रीवेदस्य खलु भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव । अमुरकुमाराणां भदन्त ! स्त्रीवेदस्य कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव एवं यावद्वैमानिकानाम्, नवरं यस्य स्त्रीवेदोऽस्ति, एवं पुरुषवेदस्यापि एवं नपुंसकवेदस्यापि यावद्वैमा-

નિકાનામ્ નવરં यस્ય યોઽસ્તિ વેદઃ । દર્શનમોહનીયસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! કર્મણઃ કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, એવમેવ નિરન્તરં યાવદ્દૈમાનિકાનામ્ એવં ચારિત્રમોહ- નીયસ્યાપિ, યાવદ્દૈમાનિકાનામ્ । એવમેતેન ક્રમેણ ઔદારિકશરીરસ્ય યાવત્ કાર્મણશરીરસ્ય આહારસંજ્ઞાયાઃ યાવત્પરિગ્રહસંજ્ઞાયાઃ, કૃષ્ણલેશ્યાયા યાવત્ શુક્લ લેશ્યાયાઃ, સમ્યગ્દૃષ્ટેર્મિથ્યાદૃષ્ટેઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટેઃ । આભિનિવોધિકજ્ઞાનસ્ય યાવત્કેવલજ્ઞાનસ્ય । મત્પ્રજ્ઞાનસ્ય શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય, વિભંગજ્ઞાનસ્ય એવમાભિનિવોધિક- જ્ઞાનવિષયસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ યાવત્ કેવલજ્ઞાનવિષયસ્ય મત્પ્રજ્ઞાનવિષયસ્ય શ્રુતાજ્ઞાનવિષયસ્ય વિભંગજ્ઞાનવિષયસ્ય એતેષાં સર્વેષાં પદાનાં ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । સર્વેઽપ્યેતે ચતુર્વિંશતિર્દષ્ટકા મણિતવ્યાઃ, નવરં જ્ઞાતવ્યં યસ્ય યદસ્તિ । યાવદ્દૈમાનિકાનાં મદન્ત ! વિભજ્ઞજ્ઞાનવિષયસ્ય કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમ ! ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્યથા-જીવપ્રધોગવન્ધઃ, અનન્તરવન્ધઃ પરંપરવન્ધઃ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति यावद्विहरति ॥સૂ. ૧॥

॥ વિંશતિચતુર્થકે સપ્તમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘કહ્વિદે નં મંતે’ કતિવિધઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘વંધે પન્નત્તે’ વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિત इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

સાતવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

છઠે ઉદ્દેશે મેં પૃથિવી આદિકોં કે આહાર કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ યહ આહાર કર્મ કે વન્ધ હોને પર હી હોતા હૈ હસી સંબંધ કો લેકર પ્રારંભ કિયે ગયે હસ સસમ ઉદ્દેશે મેં વન્ધ કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ હસ ઉદ્દેશે કા ‘કહ્વિદે નં મંતે ! વંધે પન્નત્તે’ યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ ।

‘કહ્વિદે નં મંતે ! વંધે પન્નત્તે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્વિદે નં મંતે ! વંધે પન્નત્તે’ હે મદન્ત ! કર્મવંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જીવોના આહારનું નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. તે આહાર કર્મનો બંધ થનાથી જ થાય છે. એજ સંબંધથી પ્રારંભ કરવામાં આવતા આ સાતમાં ઉદ્દેશામાં બંધનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે, આ ઉદ્દેશાનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

‘કહ્વિદે નં મંતે ! વંધે પન્નત્તે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે— ‘કહ્વિદે નં મંતે ! વંધે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ કર્મબંધ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ?

‘તિવિદે વંધે પન્નત્તે’ ત્રિવિધઃ—ત્રિપ્રકારકઃ વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત ઇત્યુત્તરમ્, પ્રકાર-
ભેદમેવ દર્શયતિ ‘તં જહા’ તથા—‘જીવપ્પઓગ વંધે’ જીવપ્રયોગવન્ધઃ, વધ્યતે
આત્મા યેન અસૌ વન્ધઃ સ ચ ત્રિવિધઃ તત્ર પ્રથમો જીવપ્રયોગવન્ધઃ જીવસ્ય
આત્મનઃ પ્રયોગેણ—મનોવાકાયવ્યાપારેણ વન્ધઃ કર્મપુદ્ગલાનામ્ આત્મપ્રદેશેષુ
સંશ્લેષો વદ્ધસ્પૃષ્ઠાદિભાવકરણં જીવપ્રયોગવન્ધ ઇતિ દ્વિતીયો યથા—‘અણંતર-
વંધે’ અનન્તરવન્ધઃ યેષાં કર્મપુદ્ગલાનાં વદ્ધાનાં સત્તામનન્તરઃ સમયો વર્તતે તેષા-
મનન્તરવન્ધઃ કથ્યતે । તૃતીયો યથા—‘પરંપરવંધે’ પરમ્પરાવન્ધઃ, યેષાં તુ વદ્ધાનાં
કર્મપુદ્ગલાનાં દ્વિતીયાદિસમયો વર્તતે તેષાં પરમ્પરાવન્ધ ઇતિ નામ શ્વતિ ।
કર્મપુદ્ગલેષુ વદ્ધેષુ સત્સુ તત્પશ્ચાત્ અનન્તરે અન્તરરહિતે સમયે યો વન્ધો ભવેત્
સઃ અનન્તરવન્ધ ઇતિ ભાવઃ । યથ્ચ કર્મપુદ્ગલવન્ધાનન્તરં દ્વિતીયાદિસમયેષુ યો
વન્ધો ભવેત્ સ પરમ્પરાવન્ધઃ કથ્યતે । એકદ્વયાદિસમયવ્યવધાનેન યો વન્ધઃ

હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા હૈ—‘ગોયમા ! તિવિદે વંધે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ !
વન્ધ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—‘તં જહા’ જૈસે—‘જીવપ્પઓગવંધે’
જીવપ્રયોગવંધ ‘અણંતરવંધે’ અનન્તરવન્ધ ઓર ‘પરંપરવંધે’ પરમ્પરાવંધ,
આત્મા જિસકે દ્વારા વંધતી હૈ—પરતંત્ર હોતી હૈ—ઉસકા નામ વંધ હૈ—
આત્મા કે મન, વચન ઓર કાય કે વ્યાપાર સે કર્મપુદ્ગલોં કા જો
ક્ષીર નીર કે જૈસા ઉસકે સાથ એક ક્ષેત્રાવગાહ આદિ રૂપ સમ્બન્ધ
હોતા હૈ હસકા નામ જીવપ્રયોગવંધ હૈ યહ જીવપ્રયોગવન્ધ વદ્ધ,
સ્પૃષ્ઠ આદિરૂપ હોતા હૈ કર્મપુદ્ગલોં કે વન્ધ હોને કે બાદ અનન્તર સમય
મેં જો વંધ હોતા હૈ વહ અનન્તર વંધ હૈ, તથા કર્મપુદ્ગલોં કે વન્ધ હોને
કે બાદ દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં જો વંધ હોતા હૈ યહ પરંપરાવંધ હૈ,

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા ! તિવિદે વંધે પન્નત્તે’ ‘હે
ગૌતમ ! બન્ધ ત્રણ પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે
છે. ‘જીવપ્પઓગવંધે’ જીવપ્રયોગબંધ ‘અણતરવંધે’ અનન્તરબન્ધ અને ‘પર-
પરવંધે’ પરમ્પર બંધ આત્માના મન, વચન અને શરીરના વ્યાપારથી
કર્મપુદ્ગલોનો જે ક્ષીર-નીરની જેમ તેની સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહ રૂપ સંબંધ
થાય છે, તેનું નામ જીવપ્રયોગબંધ છે. ૧ આ જીવપ્રયોગબંધ સ્પૃષ્ઠ
વિગેરે રૂપે હોય છે. કર્મપુદ્ગલોનો બંધ થયા પછીના અન્તર વગરના સમ-
યમાં જે બંધ થાય છે, તે અનન્તરબંધ છે. ૨ તથા કર્મપુદ્ગલોના બંધ
થયા પછી દ્વિતીયાદિ સમયોમાં જે બંધ થાય છે તે પરંપરાબંધ છે. ૩

સં પરમ્પરાવન્ધ ડતિ ભાવઃ । ‘નેરહ્યા ણં મંતે !’ નૈરયિકાણાં મદન્ત ! ‘કહ્-
 વિહે વંધે પન્નત્તે’ કતિવિધઃ—કતિવિધકારકો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત્વમ્પ્રકારેણ કથિતં વન્ધત્રયમેવ, ‘એવં
 જાવ વેમાણિયાણં’ એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્ ન કેવલં નારકજીવાનામેવાયં
 ત્રિવિધકારકો વન્ધઃ કિન્તુ વૈમાનિકાન્તચતુર્વિંશતિદંડકાનામેવ ભવતીતિ ।
 ‘જાણાવરણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ’ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય ચલુ મદન્ત ! કર્મણઃ
 ‘કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે’ કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—
 ‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે વંધે પન્નત્તે’ ત્રિવિધો વન્ધઃ

તાત્પર્ય યહૈ હૈ કિ એક દો આદિ લાગ્ય કે વ્યવધાન સે જો બંધ હોતા
 હૈ વહી પરમ્પરાવંધ હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એલા પૂછતે હૈ—
 ‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે’ હે મદન્ત ! નારકિયોં કે કિતને
 પ્રકાર કા વંધ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા—‘એવં જેવ’
 હે ગૌતમ ! નૈરયિકોં કે પૂર્વોક્ત તીનોં પ્રકાર કા વંધ હોતા હૈ । ‘એવં
 જાવ વેમાણિયાણં’ તથા યહી પૂર્વોક્ત તીનોં પ્રકાર કા વંધ વૈમાનિકાન્ત
 ૨૪ દંડકાં કે જીવોં કોં મી હોતા હૈ । અવ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ભિન્ન ૨
 કર્મપ્રકૃતિયોં કે વંધ હોને કે વિષય મેં ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈ—‘જાણા-
 વરણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે’ હે મદન્ત ! જ્ઞાના-
 વરણીય કર્મ કા જો વંધ હોતા હૈ—વહ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ?
 ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! તિવિહે વંધે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ !

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે એક એ વિગેરે સમયોના વ્યવધાનથી જે બંધ
 થાય છે, તેજ પરંપરાબંધ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કહ્વિહે
 વંધે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ નૈરયિક એવાને કેટલા પ્રકારનો બંધ થાય છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં જેવ’ નારકીય એવાને પહેલા કહેલા
 ત્રણ પ્રકારના બંધો થાય છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ તથા આ પૂર્વોક્ત ત્રણ
 પ્રકારના બંધો વૈમાનિક સુધીના ૨૪ એવીસ દંડકોના એવાને પણ થાય
 છે, તેમ સમજવું.

હવે જ્ઞાનાવરણીય આદિ બુદ્ધી બુદ્ધી કર્મ પ્રકૃતીયોના બંધ થવાના
 સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘જાણાવરણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ
 કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જે બંધ થાય છે, તે કેટલા
 પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! તિવિહે

પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા' તદ્યથા-જીવપ્પઓગવંધે અણંતરવંધે પરંપરવંધે' જીવપ્રયોગ-
વન્ધોઽનન્તરવન્ધઃ પરમ્પરાવન્ધ ઇતિ । 'નેરહયાણં મંતે !' નૈરયિકાણાં ભદન્ત !
'ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ' જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ, કદ્ધિહે વંધે પપ્પત્તે' કતિ-
વિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ઉત્તરમાહ-**‘એવં ચેવ’** એવમેવ યથા સામાન્યતો જ્ઞાનાવરણી-
યસ્ય કર્મણઃ ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રદર્શિતસ્તથૈવ નારક જ્ઞાનાવરણીયસ્યાપિ કર્મણ
સ્ત્રિવિધો વન્ધો જ્ઞાતવ્ય ઇતિ । **‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’** એવં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્-
નારકજ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો યથા ત્રિવિધો વન્ધસ્તથા વૈમાનિકાન્તજીવ-
સમ્બન્ધિજ્ઞાનાવરણીયસ્યાપિ કર્મણ સ્ત્રિવિધો વન્ધો ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમિતિ, **‘એવં
જાવ અંતરાહ્યસ્સ’** એવં યાવદન્તરાયકસ્ય એવમેવ અન્તરાયકર્મણોઽપિ ત્રિવિધો

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા જો વંધ હોતા હૈ વહ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ
‘તં જહા’ જૈસે-‘જીવપ્પઓગવંધે, અણંતરવંધે, પરંપરવંધે’ જીવપ્રયોગ-
વંધ, અનન્તરવંધ ઓર પરમ્પરાવંધ, **‘નેરહયાણં મંતે !** ણાણાવરણિજ્જસ્સ
કમ્મસ્સ૦’ નૈરયિકોં કે હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વંધ કિતને
પ્રકાર કા હોતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર સેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-**‘એવં ચેવ’** હે
ગૌતમ ! નૈરયિકોં કા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વંધ સામાન્ય જ્ઞાનાવરણીય
કર્મવંધ કે જૈસે ત્રીનોં પ્રકાર કા હોતા હૈ । **‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’**
હસી પ્રકાર સે યાવત્ વૈમાનિકોં તક કે જીવોં કા જો જ્ઞાનાવરણીય
કર્મ કા વંધ હૈ વહ ભી ત્રીનોં પ્રકાર કા હોતા હૈ । **‘એવં જાવ અંતરા-
હ્યસ્સ’** હસી પ્રકાર સે યાવત્ અન્તરાય કર્મ કા ભી વંધ ત્રીનોં પ્રકાર
કા હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે વહાં યાવત્પદ સે દર્શનાવરણીય સે

વંધે પપ્પત્તે’ હે ગૌતમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જે બંધ થાય છે, તે ત્રણ
પ્રકારનો કહેલ છે. **‘તં જહા’** તે આ પ્રમાણે છે, ‘જીવપ્પઓગવંધે, અણંતરવંધે
પરંપરવંધે’ જીવપ્રયોગબંધ, અનંતરબંધ, અને પરંપરાબંધ, **‘નેરહયાણં
મંતે !** ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ’ હે ભગવન્ નૈરયિકોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો
બંધ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ત્રણ કહે છે કે-**‘એવં
ચેવ’** હે ગૌતમ નૈરયિકોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મબંધની જેમ ત્રણેનો બંધ
થાય છે. **‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’** એજ રીતે યાવત્ વૈમાનિક સુધીના જીવોને
જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ થાય છે, તે પણ ત્રણે પ્રકારથી થાય છે.
તેમ સમજવું. **‘એવં જાવ અંતરાહ્યસ્સ’** એજ રીતે યાવત્ અંતરાય કર્મનો

કર્મણઃ કતિવિધો વન્ધો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नत्ते’ त्रिविधो वन्धः प्रज्ञप्तः, ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणः ‘एवं चेव’ एवमेव जीवप्रयोगवन्धोऽनन्तरवन्धः परम्परवन्धश्चेति । ‘एवं नेरइयाण वि’ एवं नैरयिकाणामपि ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणस्त्रिविधो वन्धो भवतीति, ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ ‘एवं यावद्वैमानिकानामपि ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणः त्रिविधो वन्धो भवतीति, अत्र यावत्पदेन दशभवनपति पञ्चस्थावर-विकलेन्द्रियतिर्यश्चपञ्चेन्द्रियमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कपर्यन्तसर्वदण्डकानां संग्रहो भवतीति ज्ञातव्यम्, ‘एवं जाव अंतराइउदयस्स’ एवं यावद् अन्तरायो-दयस्य कर्मणोऽपि त्रिप्रकारको वन्धो ज्ञातव्यः, यावत्पदेन दर्शनावरणीयोदय-कर्मत आरभ्य गोत्रान्तोदयकर्मणः संग्रहो भवतीति । ‘इत्थीवेयस्स णं भंते !

वरणीयोदय कर्म का बंध कितने प्रकार का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नत्ते’ इस ज्ञानावर-णीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है—जीवप्रयोगबंध, अनन्तर बंध और परम्पराबंध ‘एवं नेरइयाण वि’ इसी प्रकार से ज्ञानावरणीयो-दय कर्म का बंध नैरयिक जीवों को भी तीन प्रकार का होता है । ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ इसी प्रकार से यावत् वैमानिकान्त जीवों का भी ज्ञानावरणीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है यहां यावत्पद से दश भवनपति पांच स्थावर, विकलेन्द्रिय त्रिक, पंचेन्द्रियतिर्यश्च, मनु-ष्य, वानव्यन्तर, और ज्योतिष्क इन चौबीस दण्डकों के जीवों का ग्रहण हुआ है । ‘एवं जाव अंतराइ उदयस्स’ इसी प्रकार से यावत् अन्तरा-योदय कर्म का भी बंध तीन प्रकार का होता है ऐसा जानना चाहिये यहां यावत्पद से दर्शनावरणीयोदय से लेकर गोत्रान्तोदय कर्म का

ણીયોદય કર્મ છે. એવા તે જ્ઞાનાવરણીય ઉદય કર્મને બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ‘તિવિહે બંધે પણ્ણત્તે’ આ જ્ઞાનાવરણીય ઉદય કર્મને બંધ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ આજ રીતે યાવત્ વૈમાનિક જીવોને પણ જ્ઞાના-વરણીય ઉદય કર્મને બંધ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે અહિયાં યાવત્પદથી દસ ભવનપતિ ૧૦, પાંચ સ્થાવર ૫, વિકલેન્દ્રિય તિર્યંચ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, અને જ્યોતિષ્ક આ બધા જ જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. ‘એવં જાવ અંતરાઈઉદયસ્સ’ એજ રીતે યાવત્ અન્તરાય ઉદય કર્મને બંધ પણ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે. તેમ સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી દર્શનાવરણીય ઉદય કર્મથી લઇને ગોત્રાન્તોદય કર્મનો સંગ્રહ થયો છે. હવે ‘इत्थीवेयस्स णं

કહિવિહે વંધે પન્નત્તે' સ્ત્રીવેદસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કર્મણઃ કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ્ત્રીવેદકર્મણો વન્ધઃ કતિાકારકુ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિવિહે વંધે પન્નત્તે' ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'એવં ચેવ' એવમેવ જીવપ્રયોગવન્ધોઽનન્તરવન્ધઃ પરસ્પરાવન્ધશ્ચેતિ । 'અસુરકુમારાણં મંતે ! ઇત્યીવેયસ્સ કહિવિહે વંધે પન્નત્તે' અસુરકુમારાણાં મદન્ત ! સ્ત્રીવેદસ્ય કતિવિધો વન્ધો મ્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'એવં ચેવ' એવમેવ યથા સામાન્યતઃ સ્ત્રીવેદસ્ય ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રદર્શિતસ્તથૈવ । અસુરકુમારસ્ત્રીવેદસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો મ્ભવતીતિ । 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' એવં યાવદ્ વૈમાણિકાનામ્ અસુરકુમારસ્ત્રીવેદવત્ યાત્ર-

સંગ્રહ હુઆ હૈ, અથ—'હત્યીવેયસ્સ ણં મંતે । કહિવિહે વંધે પળ્લત્તે' ગૌતમ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—હે મદન્ત ! સ્ત્રીવેદ કા વંધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! તિવિહે વંધે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદ કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ । ઓર વહ જીવપ્રયોગવંધ, અનન્તરવંધ ઓર પરસ્પરાવંધ રૂપ હોતા હૈ, 'અસુર-કુમારા ણં મંતે । હત્યીવેયસ્સ કહિવિહે વંધે પન્નત્તે' હે મદન્ત ! અસુર-કુમારોં કે સ્ત્રીવેદ કા વન્ધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે સમાધાન નિમિત્ત પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે સામાન્યતઃ સ્ત્રીવેદ કા ત્રીન પ્રકાર કા વંધ દિગ્વલાયા ગયા હૈ ઊસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર કે સ્ત્રીવેદ કા ઓ ત્રીન પ્રકાર કા વંધ હોતા હૈ, દેવોં મેં પુંવેદ ઓર સ્ત્રીવેદ યે દો વેદ હોતે હૈં સો સ્ત્રીવેદ-કે વંધ કો લેકર વહ પ્રશ્નોત્તર હો રહા હૈ, 'એવં જાવ વેમાણિયાણં'

મંતે કહિવિહે વંધે પળ્લત્તે' ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સ્ત્રીવેદનો બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા તિવિહે વંધે પળ્લત્તે' હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે, તેના નામો આ પ્રમાણે છે—ભ્રુવપ્રયોગબંધ ૧, અનન્તરબંધ ૨, અને પરસ્પરબંધ ૩ 'અસુરકુમારાણં મંતે ! ઇત્યીવેયસ્સ કહિવિહે વંધે પળ્લત્તે' હે ભગવન્ અસુરકુમારોને સ્ત્રીવેદનો બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં પ્રશ્ન તેઓને કહે છે કે—એવં ચેવ' હે ગૌતમ જે રીતે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીવેદમાં ત્રણ પ્રકારનો બંધ કહ્યો છે. એજ રીતે અસુરકુમારોને સ્ત્રીવેદમાં પણ ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે. દેવોમાં પુંવેદ અને સ્ત્રીવેદ આ બે વેદન થાય છે. સ્ત્રીવેદને લઈને આ પ્રશ્નોત્તર કહ્યા છે. 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' અસુરકુમાર દેવોને જે રીતે સ્ત્રીવેદ

દ્વૈપાનિક્ષ્ત્રીવેદસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો જ્ઞાતવ્ય इति । ‘નવરં જસ્સ इत्થી वेदो अत्थि’ નવરં यस्य स्त्री वेदोऽस्ति तस्य स्त्रीवेदस्य वन्धो वक्तव्यो नान्यस्येत्यर्थः । ‘एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि’ एवम्-एवमव-स्त्रीवेदवदेव पुरुष-वेदस्य तथा नपुंसकवेदस્યાपि त्रिविधो वन्धो ज्ञातव्य इति । ‘जाव वेमाणियाणं’ यावद् वैमानिकानाम् स्त्रीवेदपुरुषवेदनपुंसकवेदानां त्रिप्रकारको वन्धो ज्ञातव्यः सर्वेषामेव संबन्धितां स्त्रीपुंसपुंसकवेदानां त्रिप्रकारको वन्धः प्ररूपणीय इत्यर्थः, विशेषस्तु एतावान् यदुदयस्य जीवस्य यादृशो वेदो भवति तस्यैव जीवस्य संबन्धि-तादृशवेदस्य वन्धो निरूपणीयः, एतदेव कथयति ‘णवरं’ इत्यादि, ‘णवरं जस्स जो अत्थि वेदो’ नवरं यस्य जीवस्य यो वेदोऽस्ति तस्यैव जीवस्य संबन्धि वेद-

असुरकुमारदेवों के जैसा स्त्रीवेद बंध तीन प्रकार का कहा गया है, उसी प्रकार से यावत् वैमानिक देवों के भी स्त्रीवेद बंध तीन प्रकार का होता है ऐसा जानना चाहिये ‘नवरं जस्स इत्थीवेदो अत्थि’ देवों के स्त्रीवेद का बंध नहीं होता है देवियों के होता है इसलिये यह स्त्रीवेद बंध देवियों के ही कहना चाहिये अन्यको नहीं । ‘एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि’ इसी प्रकार से पुरुषवेद बंध और नपुंसकवेद बंध भी तीन प्रकार का होता है ऐसा समझ लेना चाहिये यह स्त्रीवेद, पुरुषवेद और नपुंसकवेद का तीन प्रकार का बंध यावत् वैमानिक जीवों तक को होता है नपुंसकवेद का बंध देवों को नहीं होता है इसलिये ‘नवरं जस्स जो अत्थि वेदो’ ऐसा कहा गया है कि जिस जीव को जो वेद का बंध होता है उस जीव को वह वेद का बंध तीन प्रकार का होता है मनुष्यगति में तीनों वेदों का सञ्जाव होता है अतः यहां पर तीनों वेदों का बंध तीन प्रकार का होता है, देवगति में नपुंसकवेद को

બંધ ત્રણ પ્રકારથી કહેલ છે, એજ રીતે યાવત્ વૈમાનિક દેવોને પણ સ્ત્રીવેદ બંધ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. તેમ સમજવું ‘નવરં જસ્સ इत्થીवेदो अत्थि’ દેવોને સ્ત્રીવેદનો બંધ થતો નથી દેવીયોને સ્ત્રીવેદનો બંધ થાય છે. તેથી આ સ્ત્રીવેદ બંધ દેવીયોને જ કહેવો અન્ય દેવોને નહિં. ‘एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि’ એજ રીતે પુરુષવેદ બંધ અને નપુંસકવેદ બંધ પણ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે, તેમ સમજ લેવું. આ સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસકવેદનો ત્રણ પ્રકારનો બંધ યાવત્ વૈમાનિક સુધીના જીવોને થાય છે. નપુંસકવેદનો બંધ દેવોને હોતો નથી તેથી ‘नवरं जस्स जो अत्थि वेदो’ એ પ્રમાણે કહેલ છે કે-જે જીવને જે વેદનો બંધ થાય છે, તે જીવને તે વેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારથી થાય છે. મનુષ્યગતિમાં ત્રણ પ્રકારના વેદોનો સહ-

સ્ય વન્ધમેદો વક્તવ્યો નાન્યસ્યેત્યર્થઃ । 'દંસળમોહણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કઙ્કિહે વંધે પન્નત્તે' દર્શનમોહનીયસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કર્મણઃ કતિવિધઃ-કતિ પ્રકારકો વન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ-રૂપિત્વમિતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ-'એવં ચેવ' એવમેવ-યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણસ્ત્રિપ્રકારકો વન્ધઃ પ્રરૂપિતસ્તથૈવ દર્શનમોહનીયકર્મણ-ઉદયપ્રાપ્તસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો નિરૂપણીયમિતિ, इदं च दर्शनमोहनीयमुदय-प्राप्तं कर्म यस्य कस्यचिदेव जीवस्य न अपितु सर्वदण्डकस्थजीवानामेव इत्याश-

છોડકર દો વેદોં કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, અતઃ યહાં પર દો વેદોં કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ, તિર્યચગતિ સેં બી ત્રીનોં પ્રકાર કા વેદ હોતા હૈ અતઃ યહાં પર બી ત્રીનોં વેદોં કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ નરક-ગતિ મેં એક નપુંસકવેદ હી હોતા હૈ અતઃ યહાં પર નપુંસકવેદ કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'દંસળમોહણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે !' ઇત્યાદિ-હે ભદન્ત ! દર્શનમોહનીય કર્મ કા વંધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ, ઇસી પ્રકાર સે ઉદયપ્રાપ્ત દર્શનમોહનીય કર્મ કા વંધ બી ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ, યહ ઉદયપ્રાપ્ત દર્શનમોહનીય કર્મ કા ત્રીન પ્રકાર કા વંધ કિસી એક જીવ કો નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ચૌવીસદણ્ડકસ્થ સમસ્ત જીવોં કો હોતા હૈ । યહી વાત

બાવ હોય છે. જેથી અહિયાં ત્રણે વેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારથી થાય છે. દેવગતિમાં નપુંસક વેદને છોડીને બે વેદોનો સદ્ભાવ રહે છે, જેથી અહિયાં બે વેદોનો બંધ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. તિર્યચગતિમાં પણ ત્રણે પ્રકારનો વેદ થાય છે જેથી અહિયાં પણ ત્રણે વેદોનો બંધ ત્રણ પ્રકારથી થાય છે. નરકગતિમાં એક નપુંસક વેદ જ હોય છે. જેથી અહિયાં નપુંસકવેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'દંસળમોહણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે !' ઇત્યાદિ હે ભગવન્ દર્શન મોહનીયકર્મનો બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બંધ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે, એજ રીતે ઉદય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ દર્શન મોહનીયકર્મનો બંધ પણ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. આ ઉદય પ્રાપ્ત દર્શન મોહનીયકર્મનો ત્રણ પ્રકારનો બંધ કોઈ એક છુપવને હોતો નથી. પરંતુ ૨૪ ચૌવીસ દંડકમાં રહેલા સઘળા છુપોને થાય

યેનાહ—‘નિરંતરં જાવ વેમાણિયાણં’ નિરંતરં યાવદ્વૈમાનિકાનામ્ નિરંતરમ્—
અન્તરરહિતં નારકાદારમ્બ્ય વૈમાનિકાનામ્—નારકાદારમ્બ્ય વૈમાનિકપર્યન્તજીવ-
રાશીસમ્બન્ધિદર્શનમોહનીયસ્ય કર્મણસ્ત્રિપ્રકારકો વન્ધો જ્ઞાતવ્ય इति માવઃ।
‘એવં ચારિત્તમોહણિજ્જસસ વિ જાવ વેમાણિયાણં’ એવં ચારિત્તમોહનીયસ્યાપિ
યાવદ્વૈમાનિકાનામ્—એવં દર્શનમોહનીયકર્મણસ્ત્રિપ્રિધવન્ધવત્ ચારિત્તમોહનીય-
સ્યાપિ કર્મણસ્ત્રિવિધો વન્ધોઽસ્તીતિ જ્ઞાતવ્યમ્। નારકાદારમ્બ્ય વૈમાનિકાન્તજીવ-
સમ્બન્ધિચારિત્તમોહનીયસ્યાપિ કર્મણસ્ત્રિવિધ્યં ભવતીતિ માવઃ। ‘એવં એણં
કમેણં ઓરાલિયસરીરસસ જાવ કમ્મગસરીરસસ’ એવમ્—એતેન ઉપરોક્ત-
પ્રદર્શિતપ્રકારેણ ઔદારિકશરીરસ્ય યાવત્કાર્મણશરીરસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો
જ્ઞાતવ્યઃ, અત્ર યાવત્પદેન આહારકૈવૈક્રિયતૈજસશરીરણાં સંગ્રહો ભવતિ તથા
ઔદારિકાહારકૈવૈક્રિયતૈજસકાર્મણપચ્ચપ્રકારકશરીરસંવન્ધી ત્રિપ્રકારકો વન્ધો

‘નિરંતરં જાવ વેમાણિયાણં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટજ્ઞાઈ ગઈ છે અર્થાત્
નૈરયિક સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત સમસ્ત જીવ રાશિ સંવંધી દર્શન-
મોહનીય કર્મ કા ત્રીન પ્રકાર કા બંધ હોતા હૈ, ‘એવં ચારિત્તમોહણિજ્જસસ
વિ જાવ વેમાણિયાણં’ દર્શનમોહનીય કર્મ કા ત્રીન પ્રકાર કા બંધ કા જૈસા
ચારિત્તમોહનીય કર્મ કા ભી બંધ નારક સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જીવો કો
ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ ‘એવં એણં કમેણં ઓરાલિયસરીરસસ જાવ કમ્મ-
ગસરીરસસ’ હસી ઉપરિ પ્રદર્શિત પ્રકારવાલે ક્રમ કા અનુસાર ઔદારિક
શરીર કા યાવત્ કાર્મણ શરીર કા ભી ત્રીન પ્રકાર કા બંધ હોતા હૈ યહાં
યાવત્પદ સે આહારક, વૈક્રિય ઓર તૈજસ હન ત્રીન શરીરો કા ગ્રહણ હુઆ
હૈ હસ પ્રકાર ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ હન પાંચ
શરીરો કા ત્રીન પ્રકાર કા બંધ હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે ‘આહાર-

છે. એજ વાત ‘નિરંતરં જાવ વેમાણિયાણં’ આ સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટજ્ઞાત છે.
અર્થાત્ નૈરયિક જીવોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના સઘળા જીવસમૂહને દર્શન
મોહનીયકર્મનો ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે ‘એવં ચારિત્તમોહણિજ્જસસ
વિ જાવ વેમાણિયાણં’ દર્શનમોહનીય કર્મના ત્રણ પ્રકારના બંધની જેમ
ચારિત્તમોહનીય કર્મનો બંધ પણ નારકથી વૈમાનિક સુધીના જીવોને ત્રણ
પ્રકારે થાય છે. ‘એવં એણં કમેણં ઓરાલિયસરીરસસ જાવ કમ્મગસરીરસસ’
ઉપર કહેલ પ્રકારવાળા કર્મથી ઔદારિક શરીરનો યાવત્ કાર્મણ શરીરનો
પણ ત્રણ પ્રકારથી બંધ થાય છે. અહિયાં યાવત્ પદથી આહારક, વૈક્રિય,
તૈજસ, આ ત્રણ શરીરો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે ઔદારિક,
વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણ આ પાંચ શરીરોને ત્રણ પ્રકારનો

જ્ઞાતવ્યમ્મિતિ । ‘આહારસન્નાય જાવ પરિગ્રહસન્નાય’ આહારસંજ્ઞાયા યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞાયાઃ સંબન્ધી ત્રિવિધો વન્ધો જ્ઞાતવ્યઃ, અત્ર યાવત્પદાત્ મયમૈથુનસંજ્ઞયો-ગ્રહણં ભવતિ તથાવાહારસંજ્ઞા મયસંજ્ઞા-મૈથુનસંજ્ઞા પરિગ્રહસંજ્ઞા સંબન્ધી ત્રિવિધો વન્ધો જીવપ્રયોગવન્ધ્યાનન્તરવન્ધપરમ્પરાવન્ધરૂપો ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘કળ્હ-લેસ્સાય જાવ સુક્કલેસ્સાય’ કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ યાવત્ શુક્લલેશ્યાયાઃ, અત્ર યાવત્પદેન નીલકાપોતિકતૈજસપદ્મલેશ્યાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ કૃષ્ણનીલકાપોતિક-તૈજસપદ્મશુક્લલેશ્યાસંબન્ધિ ત્રિવિધો વન્ધો ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મણામાત્મના સદ્ સંબન્ધો હિ વન્ધ ઇતિ પૂર્વમુક્તમ્, કિન્તુ જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મ-પુદ્ગલાનામિવ અન્યેષામપિ પુદ્ગલાનાદાત્મના સદ્ સમ્બન્ધોઽપિ વન્ધો જ્ઞાતવ્યઃ ।

સન્નાય જાવ પરિગ્રહસન્નાય’ આહાર સંજ્ઞા યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞા સંબન્ધી જો વંધ હોતા હૈ વહ મી ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ યહાં યાવત્શબ્દ સે મયસંજ્ઞા ઓર મૈથુનસંજ્ઞા ઇન દો સંજ્ઞાઓં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ અતઃ ઇન ચારોં સંજ્ઞાઓં કા વંધ જીવપ્રયોગવંધરૂપ, અનન્તરવંધરૂપ ઓર પરમ્પ-રાવંધરૂપ ઇન ત્રીન પ્રકાર કે વંધરૂપ હોતા હૈ ‘કળ્હલેસ્સાય જાવ સુક્ક-લેસ્સાય’ કૃષ્ણલેશ્યા, યાવત્પદગૃહીત-નીલલેશ્યા કાપોતિકલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા ઓર શુક્લલેશ્યા ઇન છહ લેશ્યાઓં કા મી યે હી ત્રીન પ્રકાર કા વંધ હોતા હૈ, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા આત્મા કે સાથ જો સંશ્લેષ વિશેષરૂપ સંવંધ હૈ ડસીકા નામ વંધ હૈ યહ પહિલે કહા ગયા હૈ સો જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપુદ્ગલોં કે જૈસે હી અન્ય પુદ્ગલોં કા જો આત્મા કે સાથ સંવંધ હોતા હૈ વહ સંવંધ મી વંધ હૈ

બંધ થાય છે. તેમ સમજવું ‘આહારસન્નાય જાવ પરિગ્રહસન્નાય’ આહાર સંજ્ઞા યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞા સંબંધી જે બંધ થાય છે, તે પણ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી મયસંજ્ઞા, અને મૈથુનસંજ્ઞા આ બે સંજ્ઞાઓ ગ્રહણ કરાઈ છે, જેથી આ આદે સંજ્ઞાઓનો બંધ જીવપ્રયોગબંધ રૂપ, અનન્તરબંધ રૂપ અને પરમ્પરાબંધ રૂપ આ ત્રણે પ્રકારના બંધ રૂપ હોય છે. ‘કળ્હલેસ્સાય જાવ સુક્કલેસ્સાય’ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યા આ છબે લેશ્યાને પણ આજ ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનો આત્માની સાથે સંશ્લેષ વિશેષ રૂપ જે સંબંધ છે, તેનું જ નામ બંધ છે. આ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે, તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપુદ્ગલોની જેમજ બીજા પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે જે સંબંધ થાય છે, તે સંબંધ પણ બંધ છે તેમ

અનેન ન્યાયેન ઔદારિકાદિશરીરજનકાનામ્ આહારાદિસંજ્ઞાજનકાનાં ચ કર્મણાં તથા કૃણાદિલેશ્યાનાં ચ વન્ધોઽયિ વિજ્ઞેય ઇતિ । ‘સમ્મદિટ્ઠીય મિચ્છાદિટ્ઠીય સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠીય’ સમ્યગ્દૃષ્ટેર્મિથ્યાદૃષ્ટેઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટેશ્ચાપિ ત્રિવિધો ભવતિ વન્ધ ઇતિ જ્ઞાતવ્યઃ, નતુ પુદ્ગલાનાં વન્ધો ભવતીતિ પૂર્વમુક્તમ્, તદ્ભવતુ પુદ્ગલાનાં વન્ધઃ કિન્તુ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદૌ કથં વન્ધો દૃષ્ટિજ્ઞાનાનામપૌદ્ગલિકત્વાત્ વન્ધત્વં ચ પૌદ્ગલિકાનામેવેતિ ચેદત્રોચ્યતે નાત્ર વન્ધશબ્દેન કર્મપુદ્ગલાનામેવ વન્ધો વિવક્ષિતઃ કિન્તુ સમ્વન્ધમાત્રં વન્ધશબ્દેન વિવક્ષિતમ્ સ ચ સમ્વન્ધો જીવસ્ય દૃષ્ટ્યાદિધર્મેઃ સહ વિદ્યતે એવ, તથા ચ જીવપયોગવન્ધાદિવ્યપદેશ્યત્વં

એસા સમજ્ઞ લેના ચાહિયે હસી ન્યાય સે ઔદારિક આદિ શરીરજનક ઔર આહારક આદિ સંજ્ઞા જનક કર્મોં કા એવં કૃણાદિલેશ્યાઓં કા જો સંબંધ વિશેષ આત્મા કે સાથ હોતા હૈ વહ બી બંધ હૈ એસા જાનના ચાહિયે ‘સમ્મદિટ્ઠીય મિચ્છાદિટ્ઠીય સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠીય’ તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ ઔર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ ઇનકા બી ત્રીન પ્રકાર કા બંધ હોતા હૈ યહાં પર એસી આશંકા હો સકતી હૈ કિ વન્ધ તો પુદ્ગલોં કા હોતા હૈ ઔર એસા હી પહિલે કહા ગયા હૈ ફિર સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ કા વન્ધ યહાં કૈસે કહા ગયા હૈ ? કયોંકિ દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ચે અપૌદ્ગલિક હૈ । સો એસી આશંકા ઉચિત નહીં હૈ કયોંકિ યહાં પર વંધ શબ્દ સે કર્મપુદ્ગલોં કા હી વન્ધ વિવક્ષિત નહીં હુઆ હૈ, કિન્તુ સંબંધ માત્ર વંધન શબ્દ સે વિવક્ષિત હુઆ હૈ જલ્લ એસી વાત હૈ તો ફિર વહ સંબંધ જીવ કા દૃષ્ટ્યાદિ ધર્મોં કે સાથ હૈ હી યદિ ફિર બી હસ પર યોં કહા જાવે

સમજ્ઞવું જોઈએ. એજ ન્યાયથી ઔદારિક વિગેરે શરીરને ઉત્પન્ન કરનાર અને આહાર વિગેરે સંજ્ઞા જનક કર્મોના અને કૃણુ વિગેરે લેશ્યાઓના જે સંબંધ વિશેષ આત્માની સાથે થાય છે, તે પણ બંધ છે તેમ સમજવું. ‘સમ્મદિટ્ઠીય મિચ્છાદિટ્ઠીય સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠીય’ તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ તેનો પણ ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે, અહિયાં એવી શંકા કરવામાં આવે છે કે-પુદ્ગલોનો બંધ થાય છે તેમ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે, તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિગેરેનો બંધ થાય છે તેમ અહિયાં કેવી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે ? કેમકે દૃષ્ટિ અને જ્ઞાન એ અપૌદ્ગલિક છે. આ પ્રમાણેની શંકા કરવી તે બરાબર નથી કેમકે-અહિયાં બંધ શબ્દથી કર્મપુદ્ગલોનો જ બંધ ગ્રહણ કરાયો નથી પરંતુ બન્ધ શબ્દથી સંબંધ માત્ર ગ્રહણ કરાયેલ છે. જેથી તે સંબંધ બંધનો દૃષ્ટિ વિગેરે ધર્મોની સાથે છે જ ને ફરી પણ એમ

દૃષ્ટ્યાદીનાં કથમિતિ चेत् जीववीर्यप्रभवत्वा तस्य दृष्ट्यादेरिति गृहाण, अत-
एव आभिनिबोधिकज्ञानविषयस्येत्याद्यपि निरवद्यम्, ज्ञानस्य ज्ञायेन सह सम्बन्ध-
विवक्षणादिति, 'आभिनिबोहियणाणस्स जाव केवलनाणस्स' आभिनिबोधिक-
ज्ञानस्य यावत् केवलज्ञानस्य, अत्र यावत्पदेन मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानानां
संग्रहो भवति, ततश्च मतिश्रुतानधिमनःपर्यवकेवलज्ञानसम्बन्धी त्रिविधो जीव-
प्रयोगानन्तरपरम्परबन्धो ज्ञातव्य इति भावः। 'मइ अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स
'विभंगनाणस्स' मत्त्यज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य विभङ्गज्ञानस्य च संबन्धी त्रिविधो बन्धो
भवतीति ज्ञातव्यम्। 'एवं आभिनिबोहियणाणविसयस्स भंते ! कइविहे वंधे

कि इस प्रकार की मान्यता में दृष्ट्यादिकों में जीवप्रयोग बंध आदि
रूप से व्यपदेश्यता कैसे हो सकेगी? तो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है
क्योंकि ये दृष्ट्यादिक जीव के वीर्य से प्रभव है अतः इनमें जीवप्रयोग
बंध आदिरूप से व्यपदेश्यता घन जाती है। इसी प्रकार से—'आभिनि-
बोहियणाणस्स जाव केवलनाणस्स' आभिनिबोधिकज्ञान का और
यावत् केवलज्ञान का जो जीव के साथ संबंधरूप बंध है वह भी जीव
प्रयोग, अनन्तर और परम्पराबंध के भेद से तीन प्रकार का होता है,
यहां यावत् शब्द से श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान का
ग्रहण हुआ है 'मइ अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स विभंगनाणस्स' इसी
प्रकार से मत्त्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान इनका जो अपने २
आधाररूप जीव के साथ संबंधरूप बंध है वह भी जीवप्रयोगबंध आदि
के भेद से तीन प्रकार का है। 'एवं आभिनिबोहियणाणविसयस्स भंते कइविहे वंधे

કહેનામાં આવે કે—આ રીતની માન્યતામાં દૃષ્ટિ વિગેરેમાં જીવપ્રયોગબંધ
વિગેરે રૂપથી વ્યપદેશપણે કેવી રીતે થઈ શકશે? એમ કહેવું તે પણ બદો-
બર નથી, કેમકે આ દૃષ્ટિ વિગેરે જીવના સામર્થ્યથી થયેલ છે. જેથી તેમાં
જીવપ્રયોગબંધ વિગેરે રૂપથી વ્યપદેશપણે બની બાધ છે. એજ રીતે
'આભિનિબોહિયનાણસ્સ જાવ કેવલનાણસ્સ' આભિનિબોધિકજ્ઞાનનો અને
યાવત્ કેવલજ્ઞાનનો જીવની સાથે જે સંબંધ રૂપ બંધ છે, તે પણ જીવ-
પ્રયોગબંધ, અનન્તર અને પરમ્પર બંધના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો થાય છે.
અહિયાં યાવત્ શબ્દથી શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન ગ્રહણ
કરાયા છે 'મઇ અન્નાણસ્સ સુયઅન્નાણસ્સ વિભંગનાણસ્સ' એજ રીતે મતિ-
અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તેનો જે પોતપોતાના આધારરૂપ
જીવની સાથે સંબંધરૂપ બંધ છે. તે પણ જીવપ્રયોગબંધ વિગેરે ભેદથી ત્રણ
પ્રકારનો છે. 'एवं आभिनिबोहियणाणविसयस्स भंते कइविहे वंधे पण्णत्ते' કે

પન્નતે' એવમાભિનિવોધિકજ્ઞાનવિષયસ્ય ભદન્ત ! કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, એવમ્ 'જાવ કેવલનાણવિસયસ્સ અન્નાણવિસયસ્સ મહ અન્નાણવિસયસ્સ સુયઅન્નાણવિસયસ્સ વિભંગનાણવિસયસ્સ' યાવત્, યાવત્પદેન શ્રુતાજ્ઞાનાવધિજ્ઞાનમતઃપર્યવજ્ઞાનવિષયસ્ય કેવલજ્ઞાનવિષયસ્ય મત્યજ્ઞાનવિષયસ્ય શ્રુતાજ્ઞાનવિષયસ્ય વિમદ્જ્ઞાનવિષયસ્ય, એવામપિ પ્રશ્નવાક્યં સ્વયં મણિતવ્યમ્, ઉત્તરમાહ—'एएसिं सव्वेसिं पयाणं' एतेषां सर्वेषां पदानाम् 'तिविहे बंधे पन्नत्ते' त्रिविधो बन्धः प्रज्ञसः, श्रुताज्ञानादारभ्य केवलज्ञानविषयपर्यन्तानां तथा मत्यज्ञानादारभ्य विमदज्ञानविषयपर्यन्तानां त्रिप्रकारको बन्धो भवतीत्युत्तरं भगवतः । 'सव्वे वि एए चउव्वीसं दंडगा भाणियव्वा' सर्वेऽप्येते

મંતે ! કહાવિહે બંધે પન્નત્તે' હે ભદન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાન કે વિષય કા વંધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? યહાં આભિનિવોધિકજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) કે વિષય કા જો વિવક્ષિત જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ હૈ વહી બંધરૂપ સે વિવક્ષિત હુઆ હૈ । 'જાવ કેવલનાણવિસયસ્સ' મહ-અન્નાણવિસયસ્સ સુયઅન્નાણવિસયસ્સ વિભંગનાણવિસયસ્સ' હસી પ્રકાર સે યાવત્ કેવલજ્ઞાન વિષય કા, મતિઅજ્ઞાન કે વિષય કા, શ્રુત-અજ્ઞાન કે વિષય કા, વિભંગજ્ઞાન કે વિષય કા અપને ૨ આધારભૂત જીવ કે સાથ સંવંધરૂપ વન્ધ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હન સવ પ્રશ્નો કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'एएसिं सव्वेसिं पयाणं तिविहे बंधे पणत्ते' હન સવ જ્ઞાનો કા ઓર ઉનકે વિષય કા તથા અજ્ઞાનો કા ઓર ઉનકે વિષય કા જો અપને ૨ આધારરૂપ જીવ કે સાથ સંવંધ હૈ વહ જીવપ્રયોગાદિવંધ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । તાત્પર્ય એસા હૈ કિ શ્રુતજ્ઞાન સે લેકર કેવલજ્ઞાન તક કે જ્ઞાનો કે વિષય કા

લગવન્ આભિનિવોધિકજ્ઞાન વિષયનો બંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? અહિયાં આભિનિવોધિકજ્ઞાન સંબંધી જીવની સાથે જે સંબંધ છે, તેજ બંધ રૂપે અહિયું કરાયેલ છે. 'જાવ કેવલનાણવિસયસ્સ મહઅન્નાણવિસયસ્સ સુય અન્ના-ણવિસયસ્સ વિભંગનાણવિસયસ્સ' એજ રીતે યાવત્ કેવલજ્ઞાન વિષયનો મતિ-અજ્ઞાનના વિષયનો શ્રુતઅજ્ઞાનના વિષયનો અને વિભંગજ્ઞાનના વિષયનો પોત-પોતાના આધાર રૂપ જીવની સાથેનો સંબંધ રૂપ બંધ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? આ તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે 'एएसिं सव्वेसिं पयाणं तिविहे बंधे पणत्ते' આ તમામજ્ઞાનોનો અને તેના વિષયનો જે પોતપોતાના-આધાર રૂપ જીવની સાથે બંધ છે તે જીવપ્રયોગાદિ બંધના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—શ્રુતજ્ઞાનથી લઈને કેવલજ્ઞાન સુધીના જ્ઞાનોના વિષયના સંબંધરૂપ બન્ધ અને મતિઅજ્ઞાનથી લઈને વિભંગજ્ઞાન સુધીના અજ્ઞાનોના વિષયના પોતપોતાના આધારભૂત જીવના સંબંધરૂપ બંધ ત્રણ

ચતુર્વિંશતિર્દંડકા મણિતવ્યાઃ જીવરાશીનાં ચતુર્વિંશતિભેદમિન્નત્વેન સર્વત્ર ચ દર્શનમોહનીયાદારમ્ય વિમદ્ગજાનવિષયપર્યન્તેષુ પ્રત્યેકસ્મિન્ ચતુર્વિંશતિશ્ચતુર્વિંશતિર્દંડકા મણિતવ્યા इति । ‘નવરં જાણિયવ્વં જત્સ જં અત્થિ’ નવરં જ્ઞાતવ્યમ્ यस્ય યદસ્તિ વૈલક્ષણ્યમેતદવગન્તવ્યમ્—યસ્ય જીવસ્ય યત્ મતિજ્ઞાનાદિકમસ્તિ, તત્ તસ્યૈવ જીવસ્ય સમ્બન્ધિનિ મતિજ્ઞાનાદૌ ત્રિવિધો વન્ધો વક્તવ્યો નાન્યત્રેતિ ભાવઃ । કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘જાવ વેમાણિયાણં’ इत्यादि, ‘જાવ વેમાણિયાણં મંતે ! જાવ વિભંગનાણવિસયસ્સ કહિવિહે વંધે પન્નત્તે’ યાવદ્વૈમાનિકાનાં ભદન્ત ! યાવદ્વિમદ્ગજાનવિષયસ્ય કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, યાવત્પદેન નારકાદિત્રયોર્વિંશતિર્દંડકાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ હે ભદન્ત ! નારકાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તજીવાનામ્

સંબંધરૂપ વન્ધ ઓર અત્યજ્ઞાન સે લેકર વિભંગજ્ઞાન તક કે અજ્ઞાનોં કે વિષય કા અપને ૨ આધારમૂન જીવ કે સંબંધરૂપ વંધ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—‘સઘ્વે વિ એ ચત્તઘ્વીસં દંડગા માણિયવ્વા’ જીવરાશિ ૨૪ દંડકોં મેં વિમક્ત હુએ હૈ इसलिये दर्शनमोहनीय से लेकर विभंगज्ञानविषय पर्यन्त के द्वारों में से प्रत्येकद्वાર में २४-२४ दण्डक कहना चाहिये ‘नवरं जाणियव्वं जत्स जं अत्थि’ इस कथन में जिस जीव के जो मतिज्ञान आदिक हैं वे उसी जीव को कहना चाहिये और उन्हीं मतिज्ञान आदिकों में त्रिविध वन्ध कहना चाहिये, अन्यत्र नहीं। इसी प्रकार से यह कथन ‘जाव वेमाणियाणं’ यावत् वैमानिकों तक करना चाहिये यही बात ‘जाव वेमाणियाणं मंते ! जाव विभंगनाणविसयस्स कहिविहे वंघे पन्नत्ते’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रश्न के रूप में प्रकट की गई हैं हे भदन्त ! यावत् वैमानिकों के यावत् विभंगज्ञान के विषय का वन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? यहाँ प्रथम यावत् शब्द से नारकादि

પ્રકરનો કહ્યો છે. ‘સઘ્વે વિ એ ચત્તઘ્વીસં દંડગા માણિયવ્વા’ જીવરાશી ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં વહેંચાયેલ છે. તેથી દર્શન મોહનીયથી લઈને વિભંગજ્ઞાન વિષય સુધીના ક્ષેત્રોમાંથી દરેક દ્વારમાં ૨૪-૨૪ દંડકો કહેવા જોઈએ. ‘નવરં જાણિયવ્વં જત્સ જં અત્થિ’ આ કથનમાં જે જીવને જે મતિજ્ઞાન વિગેરે છે, તે તેજ જીવને કહેવા જોઈએ. અને તેજ મતિજ્ઞાન વિગેરેમાં ત્રણ પ્રકારનો બંધ કહેવો જોઈએ. ખીજે નહીં એજ રીતે આ કથન ‘જાવ વેમાણિયાણં’ યાવત્ વૈમાનિકો સુધીમાં સમજી લેવું એજ વાત ‘જાવ વેમાણિયાણં મંતે ! જાવ વિભંગનાણવિસયસ્સ કહિવિહે વંધે પણ્ણત્તે’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રશ્ન રૂપથી પ્રગટ કરેલ છે. હે ભગવન્ યાવત્ વૈમાનિકોના યાવત્ વિભંગજ્ઞાનના વિષયનો બંધ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? અહિયાં પહેલા યાવત્પદથી નારક

આભિનિબોધિકજ્ઞાનાદારમ્ય કેવલજ્ઞાનવિષયાણાં, તથા મત્યજ્ઞાનાદારમ્ય વિભજ્ઞ-
જ્ઞાનવિષયાણાં કતિવિધો વન્ધો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાદ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે વંધે પન્નત્તે’ ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, પ્રકારભેદમેવ
દર્શયતિ-‘તંજહા’ ઇતિ, ‘તં જહા’ તથથા-‘જીવપ્પઓગવંધે, અણંતરવંધે, પરંપર-
વંધે’ જીવપ્રયોગવન્ધઃ, અનન્તરવન્ધઃ, પરંપરવન્ધઃ, જીવપ્રયોગાનન્તરપરમ્પર-
વન્ધભેદેન ત્રિવિધો વન્ધો નારકાદિવૈમાનિકાન્તજીવાનાં સમ્બન્ધિવિભજ્ઞજ્ઞાન-
વિષયાન્તાનાં ભવતીતિ મગવત ઉત્તરમ્પિતિ ।

इह कचिदिदं संग्रहगाथाद्वयं दृश्यते-

‘जीवप्पओगवंधे, अणंतरपरंपरे च बोद्धव्वे ।

पगडी उदए वेए, दंमणमोहे चरित्ते य॥१॥

ओशालियवेउव्विय, आहारगतेयकम्मए चेव ।

सच्चा चेस्सा दिट्ठी णाणाणाणेषु तव्विसए ॥२॥

૨૩ ઢળડકોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ ઓર દ્વિતીય યાવત્પદ સે આભિનિ-
બોધિકજ્ઞાન સે લેકર કેવલજ્ઞાન તક કે વિષયોં કા તથા મત્યજ્ઞાન સે
લેકર શ્રુતાજ્ઞાન તક કે વિષયોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ સો પાંચ જ્ઞાનોં કા
ઓર इनके विषयों का तथा ३ अज्ञानों का और इनके विषयों का
કિતને પ્રકાર કા વંધ કહા ગયા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશુને કહા હૈ
કિ-‘ગોયમા ! તિવિહે વંધે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! इनका और इनके
વિષયોં કા આત્મા કે સાથ સંબંધરૂપ વંધ જીવપ્રયોગવંધ, અનન્તરવન્ધ
ઓર પરમ્પરાવન્ધ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । યહાં કહીંર
યે દો સંગ્રહગાથાં લિખી હુઈ મિલતી હૈ-‘જીવપ્પઓગવંધે’ ઇત્યાદિ ।
તાત્પર્ય इन दो गाथाओं का केवल इतना ही है कि वन्ध जो तीन
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ વહ જીવપ્રયોગવન્ધ, અનન્તરવન્ધ ઓર પરમ્પરા
વન્ધ કે ભેદ સે કહા ગયા હૈ ઓર વહ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપ્રકૃતિયોં

વિગેરે ૨૩ તેવીસ ટંડકોનો સંગ્રહ થયેલ છે. અને બીજા યાવત્ શબ્દથી
આભિનિબોધિક જ્ઞાનથી લઈને કેવળજ્ઞાન સુધીના વિષયોનો તથા મતિ
અજ્ઞાનથી લઈને શ્રુત અજ્ઞાન સુધીના વિષયોનો સંગ્રહ થયો છે. તે પાંચ
જ્ઞાનોનો તથા તેના વિષયોનો તથા ૩ ત્રણ અજ્ઞાનોનો અને તેના વિષયોનો
કેટલા પ્રકારનો બંધ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-‘ ગોયમા ! તિવિહે વંધે પણત્તે’ હે ગૌતમ ! તેનો અને તેના વિષયોનો
આત્માની સાથેનો સંબંધ ૩૫ બંધ જીવપ્રયોગબંધ, અનન્તરબંધ અને
પરંપરાબંધના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે આ સંબંધમાં કોઈ કોઈ
સ્થળે આ બે સંગ્રહગાથા લખેલી મળે છે.-‘ જીવપ્પઓગવંધે’ ઇત્યાદિ આ

છાયા—જીવપ્રયોગવન્ધોઽનન્તરપરમ્પરે ચ વોદ્યવ્યે ।

પ્રકૃતિરુદ્યો વેદો, દર્શનમોહશ્ચારિત્રં ચ ॥૧॥

ઔદારિકૈર્ક્રિયાહારકતેજશ્ચ કાર્મણ એવ ।

સંજ્ઞાલેશ્યાદૃષ્ટિર્જ્ઞાનાજ્ઞાનેષુ તદ્વિષયઃ ॥૨॥ઈતિ॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ હે મદન્ત ! નારકાદિસંવન્ધિજ્ઞાનાદીનાં ચોઽયં ત્રિવિધો વન્ધો ભવતા પ્રતિપાદિતઃ સ સર્વથૈવ સત્ય ઇતિ કથાયિત્વા ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસ્યા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥મૂ૦ ૧॥

ઈતિ શ્રી વિશ્વવિરૂપાતજગદ્ગુહ્યપાદિવદ્ભૂપિતવાલબ્રહ્મચારિ ‘જૈનાચાર્ય’

પૂજ્યશ્રી ઘાસીઝાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગવતી” સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા

રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં વિંશતિતમશતકસ્ય સપ્તમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨૦-૭॥

મેં, ઉદયપ્રાસજ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપ્રકૃતિયોં મેં, વેદોં મેં, દર્શનમોહનીય મેં, ચારિત્રમોહનીય મેં, ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરોં મેં, ચાર સંજ્ઞાઓં મેં, છહ લેશ્યાઓં મેં, ત્રીન દૃષ્ટિયોં મેં, પાંચ જ્ઞાનોં મેં, ઉનકે વિષયોં મેં, ત્રીન અજ્ઞાનોં મેં, ઔર ઉનકે વિષયોં મેં, પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે મદન્ત ! નારકાદિ સંવંધી જ્ઞાનાદિકોં કા જો આપને યહ ત્રિવિધવન્ધ પ્રતિપાદિત ક્રિયા હૈ, વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ, હસ પ્રકાર કહ કર ગૌતમને ભગવાન કો વન્દના કી, નમસ્કાર ક્રિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે તપ ઔર સંયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુઅ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

એ ગાથાઓનું તાત્પર્ય કેવળ એટલું જ છે કે-બંધ ત્રણ પ્રકારના જે પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે, તે હવપ્રયોગબંધ, અનન્તરબંધ અને પરંપરા બંધના ભેદથી કહેલ છે. અને તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપ્રકૃતિયોમાં ઉદય પ્રાપ્ત જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપ્રકૃતિયોમાં વેદોમાં, દર્શનમોહનીયમાં, ઔદારિક વિગેરે પાંચ શરીરોમાં, ચાર સંજ્ઞાઓમાં છ લેશ્યાઓમાં ત્રણ દૃષ્ટિયોમાં પાંચ જ્ઞાનોમાં તેના વિષયોમાં ત્રણ અજ્ઞાનોમાં, અને તેના વિષયોમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન્ નારકાદિ સંબંધના જ્ઞાનાદિકેનું આપે જે આ ત્રણ પ્રકારના બંધનું પ્રતિપાદન કરેલ છે. તે સર્વથા સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ-સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના ધ્યાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ. ૧॥

अथाष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

सप्तमोद्देशके बन्धः कथितस्तद्विभागश्च कर्मभूमिषु तीर्थकरादिभिः प्ररूप्यते इति कर्मभूम्यादिकमष्टमोद्देशके प्ररूपयिष्यते इत्येवं संबन्धेन आयातस्य अष्टमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘कइ णं भंते ! कम्मभूमीओ’ इत्यादि ।

मूलम्—‘कइ णं भंते ! कम्मभूमीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! पन्नरसकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पंच भरहाइं ५, पंच एरवयाइं ५, पंच महाविदेहाइं ५ । कइ णं भंते ! अकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! तीसं अकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पंच हेमवयाइं, पंच हेरन्नवयाइं, पंच हरिवासाइं, पंच रम्मगवासाइं, पंच देवकुराइं, पंच उत्तरकुराइं । एएसु णं भंते ! तीसाए अकम्मभूमीसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे । एएसु णं भंते ! पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? हंता अत्थि । एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? गोयमा ! णेवत्थि उस्सप्पिणी नेवत्थि ओसप्पिणी अवट्ठिणं तत्थ काले पन्नत्ते समणाउसो । एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अरहंतो भगवतो पंच महव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं पन्नवयंति ? णो इणट्ठे समट्ठे, एएसु णं पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु पुरिमपच्छिमगा दुव्वे अरहंता भगवंतो पंच महव्वइयं (पंचाणुव्वइयं) सपडिक्कमणं धम्मं पन्नवयंति, अवसेसा णं अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्नवयंति । एएसु णं पंचसु महाविदेहेसु अरहंतो भगवंतो चाउज्जामं

धम्मं पन्नवयंति । जंबुदीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे इमीसे
ओसप्पिणीए कइ तित्थयरा पन्नत्ता ? गोयमा ! चउव्वीसं
तित्थयरा पन्नत्ता, तं जहा-उत्तमं-अजियं-संभवं-अभिनंदणं-
सुमंति-सुप्पमं-सुपासं-संसि-पुप्फदंतं - सीयलं - सेज्जंसं-
वासुपुज्जं-विमलं-अणंतं-धम्मं-संति-कुंथुं-अरम्मल्लिं-मुणि-
सुव्वयं-नंमि-नेमि-पास-वद्धमाणं । एएसि णं भंते ! चउवी-
साए तित्थयराणं कइ जिणंतरा पन्नत्ता ? गोयमा ! तेवीसं
जिणंतरा पन्नत्ता । एएसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स
कहिं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते ? गोयमा ! एएसु णं भंते !
तेवीसाए जिणंतरेसु पुरिसपच्छिमएसु अट्टसुर जिणंतरेसु
एत्थ णं कालियसुयस्स अओच्छेदे पन्नत्ते मज्झिमएसु सत्तसु
जिणंतरेसु एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते सब्बत्थ
वि णं वोच्छिन्ने दिट्ठिवाए ॥सू० १॥

छाया—कति खलु भदन्त । कर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः, गौतम ! पञ्चदश कर्मभूमयः
प्रज्ञप्ताः तद्यथा—पञ्च भरतानि५, पञ्च ऐरवतानि५, पञ्च महाविदेहाः५, । कति खलु
भदन्त ! अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिंशत् अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पञ्च
हैमवतानि, पञ्च हरिणवतानि, पञ्च हरिवर्षाणि, पञ्च रम्यकवर्षाणि, पञ्च देवकुरवः,
पञ्चोत्तरकुरवः । एतासु खलु भदन्त ! त्रिंशति अकर्मभूमिषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा
अवसर्पिणीति वा ? नायमर्थः समर्थः । एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु भर-
तेषु, पञ्चसु ऐरवतेषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति वा ? हन्त, अस्ति ।
एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति
वा ? गौतम ! नैवास्ति उत्सर्पिणी नैवास्ति अवसर्पिणी, अदस्थितः खलु तत्र
कालः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु अर्हन्तो
भगवन्तः पञ्चमहाव्रतिकं समतिक्रमणं धम्मं प्रज्ञापयन्ति ? नायमर्थः समर्थः, एतेषु
खलु पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु पूर्वपश्चिमौ (आद्यचरमौ) द्वौ अर्हन्तौ भगवन्तौ
पञ्च महाव्रतिकम् (पञ्चाणुव्रतिकम्) समतिक्रमणं धम्मं प्रज्ञापयन्तः ।
अवशिष्टा अर्हन्तः खलु भगवन्तो चातुर्यामं धम्मं प्रज्ञापयन्ति एतेषु खलु पञ्चसु

મહાવિદેહેષુ અર્હન્તો ભગવન્તઃ ચાતુર્થામં ધર્મ પ્રજ્ઞાપયન્તિ । જશ્વદ્વીપે^{૯૦} ખલુ^{૯૧} ભદ-
ન્ત ! દ્વીપે^{૯૨} ભારતે^{૯૩} વર્ષે^{૯૪} અસ્યામવસર્પિણ્યાં^{૯૫} કતિ^{૯૬} તીર્થઢ્કરાઃ^{૯૭} પ્રજ્ઞપ્તાઃ^{૯૮} ? ગૌતમ ! ચતુ-
વિંશતિસ્તીર્થઢ્કરાઃ^{૯૯} પ્રજ્ઞપ્તાઃ^{૧૦૦}, તચથા-^{૧૦૧}ઋષભા-^{૧૦૨}જિત-^{૧૦૩}સંભવા-^{૧૦૪}મિનન્દન-^{૧૦૫}સુમતિ-
સુપમ-^{૧૦૬}સુપાર્શ્વ-^{૧૦૭}શશિ-^{૧૦૮}પુષ્પદન્ત-^{૧૦૯}શીતલ-^{૧૧૦}શ્રેયો-^{૧૧૧}વાસુપૂજ્ય -^{૧૧૨}વિમલા-^{૧૧૩}નન્ત -^{૧૧૪}ધર્મ-
શાન્તિ-^{૧૧૫}કુથવ-^{૧૧૬}રમલિલ-^{૧૧૭}મુનિમુવ્રત-^{૧૧૮}નમિ-^{૧૧૯}નેમિ-^{૧૨૦}પાર્શ્વ-^{૧૨૧}વર્દમાનાઃ^{૧૨૨} ૨૪ । એતેષાં^{૧૨૩}
ખલુ^{૧૨૪} ભદન્ત ! ચતુર્વિંશતિતીર્થકરાણાં^{૧૨૫} કતિ^{૧૨૬} જિનાન્તરાણિ^{૧૨૭} પ્રજ્ઞપ્તાનિ^{૧૨૮} ? ગૌતમ !
ત્રયોવિંશતિર્જિનાન્તરાણિ^{૧૨૯} પ્રજ્ઞપ્તાનિ^{૧૩૦} । એતેષુ^{૧૩૧} ખલુ^{૧૩૨} ભદન્ત ! ત્રયોવિંશતૌ^{૧૩૩} જિનાન્ત-
રેષુ^{૧૩૪} કસ્ય^{૧૩૫} કુત્ર^{૧૩૬} કાલિકશ્રુતસ્ય^{૧૩૭} વ્યવચ્છેદઃ^{૧૩૮} પ્રજ્ઞપ્તઃ^{૧૩૯} ? ગૌતમ ! એતેષુ^{૧૪૦} ખલુ^{૧૪૧} ભદન્ત !
ત્રયોવિંશતૌ^{૧૪૨} જિનાન્તરેષુ^{૧૪૩} પૂર્વપશ્ચિમેષુ^{૧૪૪} અદ્દસુ^{૧૪૫} અદ્દસુ^{૧૪૬} જિનાન્તરેષુ^{૧૪૭} અત્ર^{૧૪૮} ખલુ^{૧૪૯} કાલિક-
શ્રુતસ્યાવ્યવચ્છેદઃ^{૧૫૦} પ્રજ્ઞપ્તઃ^{૧૫૧}, મધ્યમેષુ^{૧૫૨} સપ્તસુ^{૧૫૩} જિનાન્તરેષુ^{૧૫૪} અત્ર^{૧૫૫} ખલુ^{૧૫૬} કાલિકશ્રુતસ્ય^{૧૫૭}
વ્યવચ્છેદઃ^{૧૫૮} પ્રજ્ઞપ્તઃ^{૧૫૯}, સર્વત્રાપિ^{૧૬૦} ખલુ^{૧૬૧} વ્યવચ્છિન્નો^{૧૬૨} દૃષ્ટિવાદઃ^{૧૬૩} ॥ સુ ૦ ૧ ॥

આઠવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ-

સાતવેં ઉદ્દેશે મેં બન્ધવિષયક કથન કિયા ગયા હૈં ઓર બન્ધ કે કિતને વિભાગ હૈં યહ બી સ્પષ્ટરૂપ સે સમજા દિયા ગયા હૈં બન્ધ ઓર બન્ધકે વિભાગકા હસ પ્રકાર સે કથન તીર્થકર પ્રભુઓને કિયા હૈં સો યહ કથન ઉન્હોને કર્મભૂમિઓ મેં હી કિયા હૈં, અકર્મભૂમિઓ મેં નહીં કયોંકિ વહાં તીર્થકર નહીં હોતે હૈં । તીર્થકરોં કા સદ્ભાવ-ઉત્પત્તિ કેવલ કર્મભૂમિ મેં હી હોતી હૈં ઇન્હીં કર્મભૂમિઓં કી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર ને હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશે મેં કી હૈં, અતઃ હસી સંવંધ કો લેકર હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ હુઆ હૈં હસકા 'કહ ણં મંતે ! કર્મભૂમિઓ' ઇત્યાદિ સૂત્ર પ્રથમ સૂત્ર હૈં । 'કહ ણં મંતે ! કર્મભૂમિઓ પત્તત્તાઓ' ઇત્યાદિ ।

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

સાતમા ઉદ્દેશામાં બંધ સંબંધી કથન કરવામાં આવેલ છે. અને બંધના કેટલા વિભાગ છે તે પણ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવેલ છે. બંધ અને બંધના વિભાગોનું કથન તીર્થકર પ્રભુએ આ રીતે કરેલ છે. આ કથન તેઓએ કર્મભૂમિઓમાં જ કરેલ છે. -અકર્મભૂમિઓમાં કરેલ નથી. કેમકે ત્યાં તીર્થકર હોતા નથી. તીર્થકરોનો સદ્ભાવ-ઉત્પત્તિ કેવલ કર્મભૂમિમાં જ હોય છે. એજ કર્મભૂમિઓનું નિરૂપણ સૂત્રકારે આ આઠમાં ઉદ્દેશામાં કરેલ છે. જેથી આ સંબંધને લઈને આ આઠમાં ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ થયેલ છે. આનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે 'કહિહા ણં મંતે ! કર્મભૂમિઓ પત્તત્તાઓ' ઇત્યાદિ.

ટીકા—‘કહ્ નં મંતે’ કતિ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ કર્મભૂમયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ, કૃષિવાણિજ્યતપઃસંયમાનુષ્ઠાનાદિ પ્રધાના ભૂમયઃ કર્મભૂમયઃ । તાઃ ક્રિયત્વઃ ? इति प्रश्नः, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પન્ન-રસકમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ પચ્ચદશ કર્મભૂમયઃ પ્રજ્ઞપ્તા इत्युत्तरम् પચ્ચદશભેદમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથા ‘પંચ મરહાઈં’ પચ્ચમરતાનિ, ‘પંચ ઇરવયાઈં’ પચ્ચ ઇરવતાનિ ‘પંચ મહાવિદેહાઈં’ પચ્ચમહાવિદેહાઃ, ત્રયાણાં મરતૈર-વતમહાવિદેહાનાં પચ્ચસંસ્કૃતયા ગુણનેન પચ્ચદશકર્મભૂમયો ભવન્તીતિ । કર્મભૂમિ

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્ નં મંતે । કર્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ હે મદન્ત ! કર્મભૂમિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? કૃષિ, વાણિજ્ય, તપ સંયમ આદિ કાર્યોં કે કરને કી જહાં પ્રધાનતા હોતી હૈ વે કર્મભૂમિયાં હૈં—વે કર્મભૂમિયાં કિતની હોતી હૈં ? એસે હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં—‘ગોયમા ! ‘પન્નરસકમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ । કર્મભૂમિયાં પન્નહ કહી ગઈ હૈં ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘પંચ મરહાઈં’ इत्यादि, પાંચ ભરત, પાંચ ઇરવત, પાંચ મહાવિદેહ, જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી એક ભરત, ધાતકી-સ્વંડ સંબંધી દો ભરત, ઔર પુષ્કરાર્ધ સંબંધી દો ભરત હસ પ્રકાર સે અઠાઈ દ્વીપ સંબંધી પાંચ ભરત હૈં इनमें कृषि वाणिज्य आदि कर्मों की प्रधानता रहती है, इसी प्रकार से जम्बूद्वीप संबन्धी एक ऐरवत क्षेत्र, धातकी स्वंड संबन्धी दो ऐरवतक्षेत्र और पुष्करार्ध संबन्धी

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીજી પ્રશ્નને એવું પૂછેલ છે કે—‘કહ્ નં મંતે ! કર્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ હે મગવન્ કર્મભૂમીયો કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ? કૃષિ—ખેતી, વેપાર, તપ, સંયમ વિગેરે કાર્યો કરવાનું જ્યાં સુખ્યપણું હોય છે તેને કર્મભૂમિ કહેવામાં આવે છે. આવી કર્મભૂમિયો કેટલી કહી છે ? આ પ્રશ્નને ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન તેઓને કહે છે કે—‘ગોયમા ! પન્નરસકમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ કર્મભૂમિયો પંદર કહેલ છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રશ્ન છે. ‘પંચ મરહાઈં’ इत्यादि પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત, પાંચ મહાવિદેહ જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી ૧ એક ભરત ધાતકી ખંડ સંબંધી બે ભરત અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી બે ભરત આ રીતે અઠાઈ દ્વીપ-સંબંધી પાંચ ભરત છે. તેમાં ખેતી, વેપાર વિગેરે કર્મોનું સુખ્યપણું રહે છે. એજ રીતે જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી એક ઐરવતક્ષેત્ર ધાતકી ખંડ સંબંધી બે ઐરવતક્ષેત્ર અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી બે ઐરવતક્ષેત્ર આ રીતે આ પાંચ ઐરવત-

નિરૂપ્ય તદ્વિરુદ્ધામકર્મભૂમિ સંખ્યયા નિરૂપયિતુમાહ-‘કહ્ જં’ इत्यादि, ‘कह् जं भंते ! अकम्मभूमीओ पणत्ताओ’ कति खलु भदन्त ! अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः कर्म-भूमेः स्वरूपं प्रथमं निरूपितम् तद्विरुद्धेयमकर्मभूमिः कियतीति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तीसं अकम्मभूमीओ पणत्ताओ’ त्रिंशत् अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’ तथा ‘पंच हेमवयाइं’ पञ्च हैमवतानि पंच हेरन्न वयाइं’ पञ्च हैरण्यवतानि, ‘पंच हरिवासाइं’ पञ्च हरिवर्षाणि, ‘पंच रम्मगवासाइं’ पञ्च रम्यगवर्षाणि ‘पंच देवकुराइं’ पञ्च देवकुरवः, ‘पंच उत्तरकुराइं’ पञ्चोत्तरकुरवः ।

દો એરવતક્ષેત્ર હસ પ્રકાર સે યે પાંચ એરવતક્ષેત્ર હૈં । હસી પ્રકાર સે જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી એક મહાવિદેહ, ધાતકીખંડ સમ્બંધી દો મહાવિદેહ ઓર પુષ્કરાર્ધ સમ્બંધી દો મહાવિદેહ હસ પ્રકાર સે યે પાંચ મહાવિદેહ હૈં । યે સઘ મિલકર પન્દરહ કર્મભૂમિયાં કહી ગઈ હૈં । इनसे बाकी बची हुई जितनी भूमियां-क्षेत्र हैं वे सब अकर्मभूमियां हैं और इनकी संख्या २० है यही विषय अब आगे स्पष्ट लिखा जाता है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘कह् जं भंते ! अकम्मभूमीओ पणत्ताओ’ कर्म-भूमि से विरुद्ध अकर्मभूमियां कितनी कही गयी हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! तीसं अकम्मभूमीओ पणत्ताओ’ हे गौतम ! कर्मभूमि से विरुद्ध अकर्मभूमियां तीस कही गई हैं । ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं-‘पंच हेमवयाइं, पंच हेरन्नवयाइं, पंच हरिवासाइं, पंच रम्मगवासाइं, पंच देवकुराइं, पंच उत्तरकुराइं’ पांच हैमवत,

ક્ષેત્ર છે. એજ રીતે જંબૂદ્વીપ સંબંધી એક મહાવિદેહ, ધાતકી ખંડ સંબંધી બે મહાવિદેહ અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી બે મહાવિદેહ આ રીતે આ પાંચ મહાવિદેહ થાય છે. આ તમામ મળીને કર્મભૂમિયો પંદર કહેલ છે. તેનાથી બાકી બચેલી બેટલી ભૂમિયો-ક્ષેત્ર છે. તે તમામ અકર્મભૂમિયો છે. અને તેની સંખ્યા ૩૦ થાય છે. આ તમામ વિષય હવે આગળ સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહેવામાં આવે છે.-આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-‘કહ્ જં ભંતે ! અકમ્મભૂમીઓ પણત્તાઓ’ કર્મભૂમિથી વિરુદ્ધ એવી અકર્મભૂમિયો કે લગવન્ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! તીસં અકમ્મભૂમીઓ પણત્તાઓ’ કે ગૌતમ ! કર્મભૂમિથી ઉલટી અકર્મભૂમિ ૩૦ ત્રીસ કહી છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે.-‘પંચ હેમવયાઈ, પંચ હેરણ્ણવયાઈ પંચ હરિવાસાઈ’ પંચ રમ્મગવાસાઈ’ પંચ દેવકુરાઈ’ પંચ ઉત્તરકુરાઈ’ પાંચ હૈમવત, પાંચ હૈરણ્યવત, પાંચ હરિવર્ષ, પાંચ

‘एयासु णं भंते !’ एयासु खलु भदन्त ! ‘तीसाए अकम्मभूमिसु’ त्रिंशति अकर्म-
भूमिषु ‘अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा’ अस्ति-विद्यते उत्सर्पिणीति वा-
अवसर्पिणीति वा हे भदन्त ! अकर्मभूमिषु उत्सर्पिण्यवसर्पिणीकालौ भवतो न
वेति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इण्ढे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, हे गौतम ! अकर्म-

पांच हैरण्यवत्, पाँच हरिवर्ष, पांच रम्यकवर्ष, पांच देवकुरु और पांच
उत्तरकुरु, जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में ‘भरत, हैमवत, हरि, विदेह,
रम्यक, हैरण्यवत और ऐरवत ये सात क्षेत्र हैं इनमें भरत, महाविदेह
और ऐरवत कर्मभूमि के क्षेत्र हैं और बाकी के ४ क्षेत्र तथा विदेह
क्षेत्रके पास के उत्तरकुरु और देवकुरु ये अकर्मभूमि के क्षेत्र हैं, जम्बू-
द्वीपमें जिस प्रकार से ये सात क्षेत्र हैं उसी प्रकार से धातकीखंड में
और पुष्करार्धमें ये सब दूने २ हैं । इस प्रकार से ये सब पाँच देवकुरु
और पाँच उत्तरकुरुओं के साथ मिलकर ४५ हो जाते हैं इनमें १५
‘कर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र हैं और बाकी के ३० अकर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र
हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘एयासु णं भंते !
तीसाए अकम्मभूमिसु’ हे भदन्त ! इन तीस अकर्मभूमियों में उत्सर्पिणी
और अवसर्पिणी काल का विभाग होता है या नहीं होता है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘णो इण्ढे समट्ठे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है-अर्थात् तीस अकर्मभूमियों में उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल का

રમ્યકવર્ષ, પાંચ દેવકુરૂ અને પાંચ ઉત્તરકુરૂ, જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરત,
હૈમવત, હરિ, વિદેહ, રમ્યક, હૈરણ્યવત અને ઐરવત આ સાત ક્ષેત્રો છે.
તેમાં ભરત, મહાવિદેહ, અને ઐરવત કર્મભૂમિનું ક્ષેત્ર છે. અને બાકીના ૪
આર ક્ષેત્રો તથા વિદેહક્ષેત્રની પાસેનું ઉત્તરકુરૂ અને દેવકુરૂ એ કર્મભૂમિનું
ક્ષેત્ર છે. જે રીતે જંબૂદ્વીપમાં આ ૭ સાત ક્ષેત્રો છે, એજ રીતે ધાતકી
ખંડમાં અને પુષ્કરાર્ધમાં આ તમામ બમણા બમણા છે. આ રીતે આ બધા
પાંચ દેવકુરૂ અને પાંચ ઉત્તરકુરૂઓની સાથે મળવાથી ૪૫ પિસ્તાળીસ થઈ
જાય છે. આમાં ૧૫ પંદર કર્મભૂમિ સંબંધી ક્ષેત્ર છે. અને બાકીના ૩૦ ત્રીસ
અકર્મભૂમિ સંબંધી ક્ષેત્ર છે. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘एयासु णं भंते ! तीसाए
अकम्मभूमिसु’ હે ભગવન્ આ ત્રીસ અકર્મભૂમિયોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવ-
સર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે કે નથી થતો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
હકે છે કે-‘णो इण्ढे समट्ठे’ હે ગૌતમ આ અર્થ બરેબર નથી. અર્થાત્ ત્રીસ

ભૂમિષુ ઉત્સર્પિण्याદિ કાલવિભાગો ન ભવતીતિ । ‘एणसु णं भंते !’ एतेषु खलु भदन्त ! ‘पंचसु भरहेसु पंचसु ऐरवएसु’ पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु क्षेत्रेषु ‘अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा’ अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति वा, हे भदन्त ! पञ्च भरतपञ्चैरवतक्षेत्रेषु उत्सर्पिण्यवસર્પिणीકાલો ભવતો ન વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘હંતા અત્થિ’ હન્ત, અસ્તિ હે ગૌતમ ! ભરતે ऐरवते च क्षेत्रे उत्सर्पिण्यादिकालविभागो भवत्येवेति भावः । ‘एणसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु’ एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु ‘अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा’ अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति वा ? ‘गोयमा णेवत्थि उस्सप्पिणी णेवत्थि ओसप्पिणी’ हे गौतम ! नैवास्ति उत्सर्पिणी नैवास्ति अव-

વિભાગ નહીં હોતા હૈ । યહ વિભાગ તો ભરતક્ષેત્ર ઓર ऐरवत ક્ષેત્ર મેં હી હોતા હૈં વિદેહ મેં-કાલ અવસ્થિત રહતા હૈ અર્થાત્ સદા ચતુર્થ આરક જૈસા રહતા હૈ । હસી વિષય કો સ્પષ્ટ કરને કે લિએ-ગૌતમ અબ પ્રભુ સે ऐसा पूछते हैं—‘पंचसु भरहेसु पंचसु ऐरवएसु अत्थि उस्स०’ इत्यादि—हे भदन्त ! पांच भरत क्षेत्रों और पांच ऐरवत क्षेत्रों में उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल का विभाग होता है या नहीं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘हंता, अत्थि’ हां, गौतम ! पांच भरतक्षेत्रों में और पांच ऐरवत क्षेत्रों में उत्सर्पिणी और अवसर्पिणीकाल का विभाग होता है । ‘एणसु णं पंचसु महाविदेहेसु अत्थि उस्स०’ इत्यादि हे भदन्त ! पाँच महाविदेहों में क्या उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल का विभाग होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! णेवत्थि उस्सप्पिणी

અકર્મભૂમિયોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થતો- નથી, આ વિભાગ તો ભરતક્ષેત્ર અને ऐरवतક્ષેત્રમાં જ થાય છે. વિદેહક્ષેત્રમાં કાળ અવસ્થિત રહે છે. અર્થાત્ હંમેશાં થાથો આરો રહે છે. આજ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા માટે ગૌતમસ્વામી હવે પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘पंचसु भरहेसु पंचसु ऐरवएसु अत्थि उस्स०’ ઇત્યાદિ હે ભગવન્ પાંચ ભરતક્ષેત્રો અને પાંચ ऐरवतક્ષેત્રોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે કે નથી થતો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘हंता अत्थि’ હા ગૌતમ ! પાંચ ભરતક્ષેત્રોમાં અને પાંચ ऐरवतક્ષેત્રોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે. ‘एणसु णं पंचसु महाविदेहेसु अत्थि उस्स०’ ઇત્યાદિ હે ભગવન્ પાંચ મહાવિદેહોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा ! णेवत्थि उस्सप्पिणी

સર્પિણી, પશ્ચપદાવિદેહક્ષેત્રેષુ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીકાલી નસ્તઃ ઇતિ, તર્હિ કિમસ્તિ ? તત્રાહ—‘અવટ્ટિણ ણં’ ઇત્યાદિ, ‘અવટ્ટિણ ણં તત્થ કાલે પન્નત્તે સમણા-
 ઉસો’ અવસ્થિતઃ સ્વલુ તત્ર કાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ શ્રમણાયુઘ્મન્ ? હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ !
 તત્ર મહાવિદેહેષુ એકરૂપેણ ઉત્સર્પિણ્યાદિવિભાગરહિતતયા અવસ્થિતઃ એકરૂપઃ
 કાલઃ કથ્યતે ઇત્યર્થઃ । ‘એસુ ણં મંતે ! પંચસુ મહાવિદેહેસુ’ એતેષુ સ્વલુ ભદન્ત !
 પશ્ચસુ મહાવિદેહેષુ ‘અરહંતા ભગવંતો પંચ મહાવ્યવસા સપાઠિક્કપણં ધમ્મં પત્તવ-
 યંતિ’ અર્હન્તો ભગવન્તઃ પશ્ચમહાવ્રતિકં સપતિક્રમણં—પતિક્રમણેન યુક્તં ધર્મં
 પ્રજ્ઞાપયન્તિ—ઉપદિગન્તિ, હે ભદન્ત ! પશ્ચમહાવિદેહક્ષેત્રેષુ અર્હન્તો ભગવન્તઃ
 કિં પ્રતિક્રમણયુક્તસ્ય પશ્ચ મહાવ્રતિકાલ્પધર્મસ્યોપદેશં કુર્વન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવા-
 નાહ—‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, પશ્ચમહાવિદેહેષુ અર્હન્તો ભગવન્તઃ પશ્ચ-
 મહાવ્રતિકસ્ય પ્રતિક્રમણયુક્તસ્ય ધર્મસ્ય ઉપદેશં નૈવ કુર્વન્તીત્યર્થઃ । કિન્તુ ‘એસુ

જેવલ્લિ ઓસપ્પિણી’ હે ગૌતમ ! પાંચ મહાવિદેહોં મેં ઉત્સર્પિણી અવ-
 સર્પિણી કાલ કા વિભાગ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ ચે દોનોં કાલ વહાં
 નહીં હોતે હૈં । હસકા મી કારણ એસા હૈ કિ—‘અવટ્ટિણ ણં તત્થ કાલે
 પન્નત્તે’ વહાં કાલ અવસ્થિત કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ મહાવિદેહોં મેં જો
 કાલ હૈ વહ એકરૂપ હી હૈ—ઉસમેં ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી એસા વિભાગ
 નહીં હૈ—‘એસુ ણં મંતે ! પંચસુ મહાવિદેહેસુ અરહંતા ભગવંતોં’ ઇત્યાદિ’
 હે ભદન્ત ! इन पांच महाविदेहों में अरिहंत भगवन्तो का पंच महाव्रत-
 सहित और प्रतिक्रमणसहित ऐसे धर्म का उपदेश करते हैं ? अर्थात्
 पांचमहाव्रतरूप धर्म का प्रतिक्रमणसहित कथन करते हैं ? इसके उत्तर
 में प्रभु कहते हैं—‘जो इणद्वे समद्वे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं

જેવલ્લિ ઓસપ્પિણી’ હે ગૌતમ ! પાંચ મહાવિદેહોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવ-
 સર્પિણી કાળને વિભાગ થતો નથી કેમકે એ બન્ને કાળ ત્યાં થતા નથી.
 તેનું કારણ એવું છે કે—‘અવટ્ટિણ ણં તત્થ કાલે પન્નત્તે’ ત્યાં કાળ અવસ્થિત
 રહેલ છે. અર્થાત્ મહાવિદેહોમાં જે કાળ છે, તે એક રૂપ જ છે. તેમાં
 ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી એવો વિભાગ થતો નથી. ‘એસુ ણં મંતે ! પંચસુ
 મહાવિદેહેસુ અરહંતા ભગવંતોં’ ઇત્યદિ હે ભગવન્ આ પાંચ મહાવિદેહોમાં
 અરિહંત ભગવંતોના પાંચ મહાવ્રત સહિત અને પ્રતિક્રમણસહિત એવા
 ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે ? અર્થાત્ પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મનું પ્રતિક્રમણ સહિત
 કથન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે
 ગૌતમ ! આ અર્થ બદોઅર નથી. અર્થાત્ અરિહંત ભગવંત પ્રતિક્રમણયુક્ત,

ળં પશ્ચસુ ભરહેસુ પંચસુ ઇરવણસુ' પશ્ચસુ ભરતેષુ પશ્ચસુ ચ ઇરવતેષુ 'પુરિમ-
પન્છિમશા' પૂર્વપશ્ચિમો-મથમચરમતીર્થકરૌ 'દુવે અરહંતા ભગવંતો' દ્વૌ અર્હન્તૌ
ભગવંતૌ પંચ મહાવ્રત્યં 'પશ્ચમહાવ્રતિકસ્ય' પશ્ચાન્નુવ્રતિકમ્ 'સપ્પહિ-
કમળં' સપ્રતિક્રમણં-પ્રતિક્રમણસહિતમ્ 'ધમ્મં' ધર્મમ્ 'પન્નવયંતિ' પ્રજ્ઞાપયતઃ-
ઉપદિશત इत्यर्थः, हे गौतम ! पश्चमहाविदेहेषु च पश्चमहाव्रतिकस्य धर्मस्योप-
देशं न कुरुतः परन्तु पश्चसु भरतेषु पश्चसु ऐरवतेषु च प्रथमचरमतीर्थकरी प्रति-
क्रमणयुक्तपश्चमहाव्रतिकस्य धर्मस्य उपदेशं कुरुत इति भावः । तत् किं महावि-
देहेषु धर्मोपदेश एव न भवति ? तत्राह-‘एएसु णं’ इत्यादि, ‘एएसु णं पंचमहा-
विदेहेषु अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्नवयंति’ एतेषु पश्चसु महावि-
देहेषु अर्हन्तो भगवन्तश्चातुर्यामं धर्मं प्रज्ञापयन्ति तत्र न पश्चमहाव्रतिकस्य धर्म-
स्योपदेशः किन्तु चातुर्यामस्यैव धर्मस्योपदेशं कुर्वन्तीत्यर्थः । ‘जंबुद्वीपे णं भंते !
दीवे’ जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे ‘भारहे दासै’ भारते वर्षे ‘इमीसे ओसप्पि-

है-अरिहन्त भगवन्त प्रतिक्रमणयुक्त पंचमहाव्रतरूप धर्म का उपदेश
पाँच महाविदेहों में नहीं करते हैं किन्तु-‘एएसु णं पंचसु भरहेसु
पंचसु ऐरवणसु० इत्यादि इन पाँच भरतक्षेत्रों में और पाँच ऐरवत
क्षेत्रों में प्रथम चरम ये दो तीर्थकर भगवन्त प्रतिक्रमण सहित पाँच
महाव्रतरूप और पाँच अणुव्रत धर्म का उपदेश करते हैं । तो
क्या पाँच महाविदेहों में धर्मोपदेश ही नहीं होता है ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं-‘एएसु णं पंच महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो चाउ-
ज्जामं धम्मं पन्नवयंति’ हे गौतम ! इन पाँच महाविदेहों में अरहंत
भगवंत चातुर्याम धर्म का उपदेश करते हैं । पाँच महाव्रतरूप धर्म का
उपदेश नहीं करते हैं । ‘जंबुद्वीपेणं भंते ! दीवे० इत्यादि,

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं-कि हे भदन्त ! इस वर्तमान
अवसर्पिणीकाल में इस जम्बूद्वीपस्थित भरतक्षेत्र में कितने तीर्थकर होते

पांच महाव्रतरूप धર્મ'નો ઉપદેશ પાંચ મહાવિદેહોમાં કરતા નથી પરંતુ
'एएसु णं पंचसु भरहेसु पंचसु ऐरवणसु' इत्यादि आ पांच भरतक्षेत्रोंમાં અને
पांच ऐरवतक्षेत्रोंમાં प्रथम અને चरम ओ ओ तीर्थ'कर भगवान् प्रतिक्रमण
सहित पांच महाव्रतरूप અને पांच अणुव્રत धર્म'નો ઉપદેશ કરે છે. 'તો
શું' પાંચ મહાવિદેહોમાં ધર્મોપદેશ થતો નથી ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે-‘एएसु णं पंचसु महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्न-
वयति’ હે ગૌતમ ! આ પાંચ મહાવિદેહોમાં અરહંત ભગવાન્ ચાતુર્યામ
ધર્મ'નો ઉપદેશ કરે છે. પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મ'નો ઉપદેશ કરતા નથી.
'जंबुद्वीपेणं भंते ! दीवे०' इत्यादि

णीए' अस्यां वर्त्तमानायामवसर्पिण्याम्, 'कइ तित्थयरा पन्नत्ता' कति तीर्थकराः प्रज्ञप्ताः, तीर्थं चातुर्वर्णसंघात्मकं कुर्वन्ति-प्रवर्त्तयन्ति ये ते तीर्थकराः ते तीर्थकराः कियन्तो भवन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउवीसं तित्थयरा पन्नत्ता' चतुर्विंशतिस्तीर्थकराः प्रज्ञप्ताः, अस्यामवसर्पिण्यां भारते वर्षे चतुर्विंशतिस्तीर्थकरा भवन्तीति भावः । के ते चतुर्विंशतिस्तत्राह-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'उसम' ऋषभ आदिनाथः-प्रथमस्तीर्थप्रवर्त्तकः 'अजिय' अजितनाथो द्वितीयः 'संभव' संभवनाथस्तृतीयः, 'अभिनन्दण' अभिनन्दनश्चतुर्थः 'सुमति' सुमतिनाथः पञ्चमः, 'सुप्पम' सुप्रभनाथः षष्ठः, अस्यैव पद्मप्रभो इत्यपि नाम 'सुपास' सुपार्श्वनाथः सप्तमः, 'ससि' शशी-चन्द्रप्रभोऽष्टमः, 'पुष्पदंत' पुष्पदन्तः, अस्यैव सुविधिनाम भवति, नवमः 'सीयल' शीतलनाथो दशमः 'सेज्जंस' श्रेयांसः एकादशः 'वासुपुज्ज' वासुपूज्यो द्वादशः 'विमल' विमलनाथस्त्रयोदशः, 'अणंत' अनन्तनाथः चतुर्दशः, 'धम्म' धर्मनाथः पञ्चदशः, 'संति' शान्तिनाथः षोडशः 'कुंथु' कुन्थुनाथः सप्तदशः 'अर' अरनाथः

कहे गये हैं ? चतुर्विधसंघरूप तीर्थ को जो करते हैं-उनका नाम तीर्थकर है ऐसे तीर्थकर हे गौतम । इस धरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणीकाल में चौबीस होता है । उनके नाम इस प्रकार से हैं-ऋषभ प्रथम तीर्थप्रवर्त्तक आदिनाथ, दूसरे अजितनाथ, तीसरे संभवनाथ, चौथे अभिनन्दन, पांचवे सुमतिनाथ, छठे सुप्रभ-पद्मप्रभ, सातवें सुपार्श्वनाथ, आठवें चन्द्रप्रभ, नौवें-पुष्पदन्त-सुविधिनाथ, दशवें-शीतलनाथ, ग्यारहवें-श्रेयांसनाथ, बारहवें-वासुपूज्य, तेरहवें-विमलनाथ, चौदहवें-अनन्तनाथ, पन्द्रहवें-धर्मनाथ, सोलहवें-शान्तिनाथ, १७वें कुन्थुनाथ, १८वें अरनाथ, १९वें

हुवे गौतमस्वामी प्रश्नने ऐवुं पूछे छे डे-डे लगवन् आ पतमान अवसर्पिणी काणमां आ जणूद्रीपमां रहला लरतक्षेत्रमां डेटला तीर्थकरे होवानुं कहेल छे ? अनुविध संघरूप तीर्थ प्रवर्तवि तेनुं नाम तीर्थकर छे, हे गौतम ऐवा तीर्थकर आ लरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी काणमां २४ बोवीस थाय छे, तेओना नाम आ प्रमाणे छे-ऋषभ पहिला तीर्थप्रवर्त्तक आदिनाथ, १ गौतम अश्रुतनाथ २ त्रील संभवनाथ ३ बोथा अभिनन्दन ४ पांचमां सुमतिनाथ ५ छठ्ठा सुप्रभ-पद्मप्रभ ६ सातमा सुपार्श्वनाथ ७ आठमा चन्द्रप्रभ ८ नवमां पुष्पदंत सुविधिनाथ ९ दशमां शीतलनाथ १० अग्यारमां श्रेयांसनाथ ११ बारमां वासुपूज्य १२ तेरमां विमलनाथ १३ चौदमां अनन्तनाथ १४ पहरमां धर्मनाथ १५ सोणमां शान्तिनाथ १६ सत्तरमां कुन्थुनाथ १७

अष्टादशः, 'मल्लि' मल्लिनाथः एकोनविंशतिः, 'मुनिसुव्रत' मुनिसुव्रतनामको-
विंशतितमः 'नमि' नमि नामक एकविंशतितमः 'नेमि' नेमिनाथनामको द्वाविं-
शतितमः, अरिष्टनेमिरितिनामान्तरम् 'पास' पार्श्वस्त्रयोविंशतितमः 'वर्द्धमान'
वर्द्धमानकश्चतुर्विंशतितमः, एते ऋषभदेवादारभ्य महावीरस्वामिपर्यन्ताश्चतुर्विंशति-
स्तीर्थकरा भारते वर्षेऽस्यामवसर्पिण्याम् अभवन्नित्यर्थः । 'एएसि णं भंते ! चउ-
वीसाए तित्थयराणं' एतेषां खलु भदन्त ! चतुर्विंशतेस्तीर्थकराणाम् 'कइ जिणंतरा
पणत्ता' कति जिनान्तराणि द्वयोजिनयोरन्तरं जिनान्तरं तानि कति-कति संख्य-
कानि प्रज्ञप्तानि ? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'तेवीसं जिणंतरा
पन्नत्ता' त्रयोविंशतिः जिनान्तराणि प्रज्ञप्तानि 'एएसि णं भंते' एतेषामुपरि निर्दि-
ष्टानां जिनानां खलु भदन्त ! 'तेवीसाए जिणंतरेसु' त्रयोविंशती जिनान्तरेषु
'कस्स कहिं' कस्य जिनस्य तीर्थकरस्येत्यर्थः कुत्र-कस्मिन् जिनान्तरे कस्य
जिनस्य संबन्धिनः कस्मिन् जिनान्तरे कयोर्जिनयोरन्तरे, 'कालियसुयस्स' कालि-

मल्लिनाथ, २०वें मुनिसुव्रतनाथ, २१वें नमिनाथ, २२वें नेमिनाथ, २३वें
पार्श्वनाथ और २४वें वर्द्धमान, इस प्रकार से ये ऋषभ से आदि लेकर
महावीर स्वामी पर्यन्त २४ तीर्थकर भारतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल
में हुए हैं । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एएसि णं भंते !
चउवीसाए तित्थयराणं०' हे भदन्त ! इन चौबीस तीर्थकरों के कितने
जिनान्तर-दो जिनों के अन्तर कहे गए हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-
'गोयमा ! तेवीसं जिणंतरा पन्नत्ता' हे गौतम ! २३ जिनान्तर कहे
गये हैं । 'एएसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स कहिं०' इत्यादि-
हे भदन्त ! इन २३ जिनान्तरों में किस किस जिन संबन्धी अन्तर में
दो जिनों के किस अन्तर में-कालिकश्रुत का-एकादशाङ्गीरूप आचार-

अठारवां अरनाथ १८ आगष्ठीसभां मल्लिनाथ १९ वीसभां मुनिसुव्रत २०
ऐकवीसभां नमीनाथ २१ आवीसभां नेमीनाथ २२ तेवीसभां पार्श्वनाथ २३
अने आवीसभां वर्द्धमान २४ आ रीते आ ऋषभधी लग्गने महावीरस्वामी
सुधी २४ आवीस तीर्थकर भारतवर्षभां आ अवसर्पिणी कालभां थया छे.

हुवे गौतमस्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे के-'एएसि णं भंते !
चउवीसाए तित्थयराणं०' छे लग्गन् आ आवीस तीर्थकरेना छेटला
अनान्तर-जे अनेना अंतराणने छेटले के जे अनेना पथ्येना
आंतराने अन्तर कहे छे कहा छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु
कहे छे के-'गोयमा ! तेवीसं जिणंतरा पणत्ता' छे गौतम २३ तेवीस अना-
न्तर कहा छे. 'एएसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स कहिं०' इत्यादि छे लग्गन्
आ २३ तेवीस अनान्तराभां क्या क्या अन्त संबन्धी अन्तरभां-जे अनेना क्या

કશ્રુતસ્ય-एकादशाङ्गीरूपस्य काले अहोरात्रस्य प्रथमे चरमे वा प्रहरे यस्याध्ययनं संभवति तत् कालिकश्रुतम् यथा आचाराङ्गादिकम् यस्य चाध्ययनादिकं सर्वदैव भवति तत् उत्कालिकश्रुतमिति कथ्यते यथा दशवैकालिकादिकम् 'वोच्छेदे पन्नते' व्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः, व्यवच्छेदोऽध्ययनादिपरम्पराया विनाशः कथित इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एणसु णं तेवीसाए जिणंतरेसु' एतेषु खलु त्रयोविंशतौ जिनान्तरेषु 'पुरिमपच्छिमएसु' पूर्वपश्चिमेषु प्रथमचरमेषु इत्यर्थः 'अट्सु २. जिणंतरेसु' अट्सु अट्सु जिनान्तरेषु 'एत्थ णं कालियसुयस्स अवोच्छेदे पन्नते' अत्र खलु आद्यन्ताष्टाष्टजिनान्तरेषु कालिक-श्रुतस्य एकादशाङ्गीस्वरूपस्य अव्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः-विनाशाभावः प्रतिपादितः। यद्यपि कालिकश्रुतस्य व्यवच्छेदः पृष्ठो न तु कस्यचिद् अव्यवच्छेदः पृष्ठ इति अव्यवच्छेदस्य कथनम् अयुक्तमिव भवति तथापि अपृष्ठस्याभिधानम् व्यवच्छेद-

જ્ઞાદિશ્રુત કા-જિસકા અધ્યયન અહોરાત્રિ કે પ્રથમ અથવા ચરમ પ્રહર મેં સંભવિત હૈ એસે ૧૧ અંગરૂપ આગમ કા-વ્યવચ્છેદ કહા ગયા હૈ-અધ્યયન આદિ કી પરમ્પરા સે વિનાશ પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ જિસકા અધ્યયનાદિ સર્વદા હી હો સકતા હૈ વહ ઉત્કાલિકશ્રુત હૈ, ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા । એણુ ણં તેવીસાણ જિણંતરેસુ પુરિ-મપચ્છિમણુ' ૦' ૨૨ જિનાન્તરોં મેં પ્રથમ ઓર ચરમ જિનાન્તરોં મેં-આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં આદિ અન્ત કે આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં એકાદશાંગીરૂપ કાલિકશ્રુત કા અવ્યવચ્છેદ કહા ગયા હૈ યદ્યપિ કાલિક-શ્રુત કે વ્યવચ્છેદ હોને કા યહાં પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ કિસી કે અવ્યવ-ચ્છેદ હોનેકા નહીં-અન્તઃ અવ્યવચ્છેદ કા યહ કથન અયુક્તજેલા પ્રતીત

અંતરમાં-કાલિકશ્રુતનું-એકાદશાંગીરૂપ આચારાંગ વિગેરે શ્રુતનું-કે જેતું અધ્યયન રાતદિવસના પહેલા અથવા છેલ્લા પ્રહરમાં સંભવિત છે. એવા ૧૧ અંગીયાર અંગ રૂપ આગમનો-વ્યવચ્છેદ કહ્યો છે. અર્થાત્ અધ્યયન વિગેરેની પરંપરાથી વિનાશ પ્રતિપાદન કહેલ છે. જેતું અધ્યયન વિગેરે હ'મેશાં ઘઈ શકે છે, તે ઉત્કાલિકશ્રુત કહેવાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા । એણુ ણં તેવીસાણ જિણંતરેસુ પુરિમપચ્છિમણુ' ૦' ૨૨ જિનાન્તરોં મેં પ્રથમ ઓર ચરમ જિનાન્તરોં મેં-આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં આદિ અન્ત કે આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં એકાદશાંગીરૂપ કાલિકશ્રુત કા અવ્યવચ્છેદ કહા ગયા હૈ યદ્યપિ કાલિક-શ્રુત કે વ્યવચ્છેદ હોને કા યહાં પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ કિસી કે અવ્યવ-ચ્છેદ હોનેકા નહીં-અન્તઃ અવ્યવચ્છેદ કા યહ કથન અયુક્તજેલા પ્રતીત

વિપક્ષજ્ઞાપને સતિ વિવક્ષિતાર્થસ્ય જ્ઞાનં સરલતયા ભવિષ્યતીતિ કૃત્વા અવ્યવચ્છેદ-
 સ્યામિધાનં કૃત્વમિતિ । ‘મજ્ઞિમણ્ણુ સત્તસુ જિણંતરેસુ’ મધ્યમેષુ-મધ્યવર્તિષુ સપ્તેસુ
 પુણ્ણપદન્તાપરનામનવમજિનસુધિધિત આરમ્ભ પોહશ જિન શાન્તિનાથ પર્યન્તેષુ
 જિનાન્તરેષુ ‘एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पण्णत्ते’ અત્ર સ્વલુ સપ્તસુ જિનાન્તરેષુ
 કાલિકશ્રુતસ્ય-एकादशाङ्गीरूपस्य व्यवच्छेदः प्रवृत्तो-विनाशो भवतीत्यर्थः,
 ‘मज्झिमण્णુ’ इत्यादिना ‘कस्स कहिं’ इत्यस्योत्तरं दत्तम् तथाहि-मध्यमेषु सप्तसु
 इत्युक्ते सति सुविधि जिनतीर्थस्य सुविधिशीतलजिनयोरन्तरे व्यवच्छेदः कालिक
 श्रुतस्य बभूव, तद् व्यवच्छेदकालः प्रदर्श्यते-सुविधिशीतलजिनयोरन्तरे व्यव-
 होता है फिर भी यहां जो-ऐसा कहा गया है वह व्यवच्छेद का ज्ञान
 सरलता से हो जाने के लिये कहा गया है ‘मज्झिमण्णु सत्तसु
 जिणंतरेसु एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पण्णत्ते’ मध्यम के
 सात जिनान्तरो में-पुण्णदन्त से लेकर १६ वें शान्तिनाथ तक के
 जिनान्तरो में कालिक श्रुत का व्यवच्छेद कहा गया है-अर्थात्
 इन सात जिनान्तरो में एकदशाङ्गीरूप कालिकश्रुत का विनाश
 हुआ है-ऐसा कहा गया है ‘मज्झिमण्णु’ इत्यादि पाठ द्वारा ‘कस्स
 कहिं’ इस प्रश्न का उत्तर दिया गया है सुविधि और शीतल जिनके
 अन्तर में जो कालिक श्रुत का व्यवच्छेद हुआ सो वह व्यवच्छेदकाल
 पल्लोपम का चतुर्थभागरूप हुआ है, तथा शीतल और श्रेयांस जिनके
 अन्तर में भी जो व्यवच्छेद हुआ-सो वह व्यवच्छेदकाल भी पल्लोपम

સ'બ'ધી આ કથન અયોગ્ય જેવું જણાય છે, તે પણ અહિંયાં જે એવું કહ્યું
 છે, તે વ્યવચ્છેદનું જ્ઞાન સરળતાથી થવા માટે જ કહ્યું છે. ‘મજ્ઞિમણ્ણુ સત્તસુ
 જિણંતરેસુ एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पण्णत्ते’ મધ્યના સાત જીનાન્તરોમાં-
 સુપુણ્ણપદ'તથી લઈને ૧૬ સોળમાં શાન્તિનાથ સુધીના જીનાન્તરોમાં-
 કાલિકશ્રુતનો વ્યવચ્છેદ કહેલ છે. અર્થાત્ એ સાત જીનાન્તરોમાં
 એકાદશાંગીરૂપ કાલિકશ્રુતનો વિનાશ થયો છે. તેમ કહેવાય છે.
 ‘મજ્ઞિમણ્ણુ’ ઇત્યાદિ પાઠ દ્વારા ‘કસ્સ કહિં’ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપેલ છે.
 સુવિધિ અને શીતલ જીનના અન્તરમાં જે કાલિકશ્રુતનો વ્યવચ્છેદ રહેલો છે,
 તે વ્યવચ્છેદ પલ્લોપમના ચોથા ભાગ રૂપ થયેલ છે, તથા શીતલ અને
 શ્રેયાંસ જીનના અન્તરમાં પણ જે વ્યવચ્છેદ થયેલ છે. તે વ્યવચ્છેદકાલ પણ
 પલ્લોપમના ચોથા ભાગરૂપ હતો. ૨, શ્રેયાંસ અને વાસુપૂજ્ય જીનના અન્તરમાં
 કાલિકશ્રુતનો જે વ્યવચ્છેદ થયેલ છે, તે વ્યવચ્છેદ કાલ પણ પલ્લોપમના

तित्थे अणुसज्जिस्सइ । जहा णं भंते ! जंबुदीवे दीवे भारहे वासे
 इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पियाणं एगवीसं वाससहस्साइं
 तित्थं अणुसज्जिस्सइ तहा णं भंते ! जंबुदीवे दीवे भारहे वासे
 आगमेस्साणं चरमतित्थगरस्स केवइयं कालं तित्थे अणुसज्जि-
 स्सइ गोयमा ! जावतिष्ठणं उत्तमस्स अरहओ कोसलियस्स
 जिणपरियाए एवइयाइं संजेज्जाइं आगमेस्साणं चरमतित्थ-
 यरस्स तित्थे अणुसज्जिस्सइ । तित्थं भंते ! तित्थं तित्थयरे तित्थं ।
 गोयमा ! अरहा ताव नियमं तित्थगरे तित्थं पुण चाउवन्ता-
 इन्ने समणसंघे तं जहा-समणा-समणीओ सावया सावि-
 याओ । पवयणं भंते ! पवयणं पावयणी पवयणं ? गोयमा !
 अरहा ताव नियमं पावयणी पवयणं पुण दुवालसंगे गणि-
 पिडगे, तं जहा आयारो जाव दिट्ठिवाओ । जे इमे भंते ! उग्गा
 भोगा राइन्ता इक्खागा नाया कोरट्वा एए णं अस्सि धम्ममे
 ओगाहंति ओगाहित्ताणं अट्ठविहं कम्मरयमलं पवाहेति, पवाहित्ता
 तओ पच्छा सिज्झांति जाव अंतं करेति ? हंता, गोयमा ! जे
 इमे उग्गा भोगा तं च्चेव जाव अंतं करेति० अत्थेगइया अन्न-
 यरेसु देवलोएसु देवदत्ताए उव्वत्तारो भवंति । कइविहा णं
 भंते ! देवलोया पन्नत्ता गोयमा ! चउव्विहा देवलोया पन्नत्ता
 तं जहा-भवणवात्ती दाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया । सेवं
 भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० २॥

वीसइमे सए अट्ठमो उद्दसो समत्तो ॥

छाया—जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुप्रियाणां कियत्कं कालं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति ? गौतम ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् एकं वर्षसहस्रं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति । यथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुप्रियाणाम् एकं वर्षसहस्रं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति तथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् अवशेषाणां तीर्थकराणां कियत्कं कालम् अन्यसज्जत्, गौतम ! अस्त्येकेषां संख्येयं कालम् अस्त्येकेषाम् अंतंख्येयं कालम् । जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुप्रियाणाम् कियत्कं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति, गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां सम एकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति । यथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् देवानुप्रियाणामेकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति, तथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे आगमिष्यतां चरमतीर्थकरस्य कियत्कं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति ? गौतम ! यावत्कं खलु ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य जिनपर्यायः, एतावत्कालानि संख्येयानि आगमिष्यतां चरमतीर्थकरस्य तीर्थमनुसज्जिष्यति । तीर्थं भदन्त ! तीर्थं तीर्थकरस्तीर्थम् ? गौतम ! अहं तावद् नियमात् तीर्थकरः, तीर्थं पुनश्चातुर्वर्णीकीर्णः श्रमणसंघः, तद्यथा श्रमणः श्रमण्यः श्रावहाः श्राविकाः । प्रवचनं भदन्त ! प्रवचनम् प्रवचनी वा प्रवचनम् ? गौतम ! अहं तावद् नियमात् । प्रवचनी, प्रवचनं पुनर्द्वादशाङ्गं गणिपिटकम् । तद्यथा—आचारो यावत् दृष्टिवादः । ये इमे भदन्त ! उग्रा भोगा राजन्या इक्ष्वाकवः ज्ञाताः कौरव्याः, एते खलु अस्मिन् धर्मे अवगाहन्ते अवगाह्य अष्टविधं कर्मरजोमलं प्रवाहयन्ति, प्रवाह्य ततः पश्चात् सिद्धयन्ति, यावदन्तं कुर्वन्ति, अस्त्येकके अन्यतमेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति । कतिविधाः खलु भदन्त ! देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधा देवलोकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—भवनवासिनोः १, वानव्यन्तराः २, ज्योतिष्यकाः ३, वैमानिकाः ४, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० २॥

विंशतितमे शतके अष्टम उद्देशः समाप्तः ॥

व्यवच्छेद के अधिकार से ही यह अग्रिमप्रकरण प्रारम्भ हुआ है—
'जम्बूद्वीपे णं भन्ते ! दीवे' इत्यादि ।

व्यवच्छेदना अधिकारशी ७ आ अग्रिमप्रकरण प्रारंभ करवाना आवे
छे.—'जम्बूद्वीपे णं भन्ते ! दीवे' इत्यादि
भ० १०

टीका—‘जंबुद्वीवे णं’ इत्यादि, ‘जंबुद्वीवे णं भंते । दीवे’ जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘इमीसे ओसप्पिणीए’ अस्यामवसर्पिण्याम् ‘देवाणुप्पियाणं’ देवानुप्रियाणां युष्माकं सम्बन्धि ‘केवइयं कालं’ कियन्तं कालम् ‘पुव्वगए अणुमज्जिस्सइ’ पूर्वगतं-पूर्वज्ञानम् अनुसज्जिष्यति कियत्कालपर्यन्तं देवानुप्रियाणां सम्बन्धि पूर्वज्ञानं प्रचलिष्यतीत्यर्थ इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जंबुद्वीवे णं दीवे’ जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘इमीसे ओसप्पिणीए’ अस्यां प्रचलन्त्यामवसर्पिण्याम्, ‘ममं एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुमज्जिस्सइ’ मम एकं वर्षसहस्रम् पूर्वगतम् श्रुतं शास्त्रम्-शासनमित्यर्थः अनुसज्जिष्यति वर्षसहस्रपर्यन्तं मम सम्बन्धि पूर्वगतज्ञानस्य विच्छेदो न भविष्यतीत्यर्थः । ‘जहा णं भंते ! यथा खलु भदन्त ! ‘जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे’ जम्बूद्वीपनामकद्वीपे भारते वर्षे ‘इमीसे ओसप्पिणीए’ अस्यामवसर्पिण्याम् ‘देवाणुप्पियाणं एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुसज्जि-

टीकार्थ—इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘जंबूद्वीवे णं भंते । दीवे भारहे वासे०’ हे भदन्त ! जंबूद्वीप नाम के इस द्वीप में स्थित भरतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल में आप देवानुप्रिय सम्बन्धी पूर्वज्ञान चलेगा-रहेगा क्या ? इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा—‘गोयमा ! जंबूद्वीवेणं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए ममं एगं०’ हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में स्थित भरतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल में मेरा पूर्वगत श्रुत-शास्त्र-शासन एक हजार वर्ष तक चलेगा अर्थात् इतने वर्षों तक मेरे पूर्वगत ज्ञान का विच्छेद नहीं होगा ‘जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पियाणं एगं वाससहस्सं०’ अत्र गौतम ने इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—

टीकार्थ—आ सूत्रधी गौतमस्वामीओ प्रभुने ओवुं पूछथुं छे के—‘जंबूद्वीवे णं भंते दीवे भारहे वासे’ छत्य दि छे भगवन् जंबूद्वीप नामना आ द्वीपभां रहैला भरतक्षेत्रभां आ अवसर्पिणीकालभां आप देवानुप्रिय संबन्धी पूर्वज्ञान आलशे ? अर्थात् रहैशे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कहै छे के—‘गोयमा ! जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए ममं एगं०’ छे गौतम जंबूद्वीप नामना द्वीपभां रहैल भरतक्षेत्रभां आ अवसर्पिणी कालभां मात्र पूर्वगत श्रुत-शास्त्र-शासन ओक हजार वर्ष पर्यन्त आलशे. अर्थात् तेटला समय सुधी मात्रा पूर्वगतज्ञानना विच्छेद थशे नही. ‘जहा णं भंते ! जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पियाणं एगं वाससहस्सं०’ गौतमस्वामीओ आ सूत्रपाठधी प्रभुने ओवुं पूछथुं छे के-छे भगवन् आ अवसर्पिणी

સસહ' દેવાનુપ્રિયાણાં સમ્બન્ધિ એકં વર્ષસહસ્ર યાવત્ પૂર્વગતં શ્રુતમનુસર્જિજ્ઞયતિ
'તદા ણં મંતે ! જંબુદ્વીવે દ્વીવે ભારહે વાસે' તથા સ્વલ્લુ મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે
ભારતે વર્ષે 'ઈમીસે ઓસપ્પિણી' અસ્યામવસર્પિણ્યામ્ 'અવસેસાણં તિથ્યગરાણં
કેવદ્યં કાલં પુવ્વગણ અણુસર્જિજ્ઞતા' અવશેષાણાં મવદ્ધિન્નાનાં તીર્થકરાણાં
ક્રિયન્તં કાલં પૂર્વગત શ્રુતમ્ અન્વસર્જન્ત હે મદન્ત ! યથા અસ્યામવસર્પિણ્યાં મવતઃ
શ્રુતમેકં વર્ષસહસ્રં સ્થાસ્યતિ તથા વ્યતીતતીર્થકરાણાં શ્રુત ક્રિયત્કાલપર્યન્તમન્વ-
તિષ્ઠદિતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા !' इत्यदि । 'गोयमा' हे गौतम !
'अत्येगइयाणं संखेज्जं कालं' अस्त्येकेषां पश्चानुपूर्व्यां पार्श्वनाथादीनां संख्यातं
कालं श्रुतमन्वतिष्ठत्—'अत्येगइयाणं असंखेज्जं कालं' अस्त्येकेषाम् ऋषभादीनाम्
असंख्यातं कालं पूर्वगतम् अन्वतिष्ठदिति । 'जंबुद्वीवे णं मंते ! द्वीवे भारहे वासे'
जम्बूद्वीपे स्वल्लु મદન્ત ! દ્વીપે ભારતે વર્ષે, 'ઈમીસે ઓસપ્પિણી' અસ્યામવસર્પિ-

હે મદન્ત ! હસ અવસર્પિણીકાલ મેં હસ જમ્બૂદ્વીપ સ્થિત ભરતક્ષેત્ર મેં
આપ કા પૂર્વગત શ્રુત જૈસા એક હજાર વર્ષતક ચલેમા, વૈસા હી હસ
અવસર્પિણીકાલ મેં હસ જમ્બૂદ્વીપ સ્થિત ભરતક્ષેત્ર મેં શેષ તીર્થકરો
કા પૂર્વગતશ્રુત-શાસન કિતને કાલ તક ચલા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નને કહા
'ગોયમા ! અત્યેગહયાણં સંખેજ્જં કાલં, અત્યેગહયાણં અસંખેજ્જં કાલં'
હે ગૌતમ ! વ્યતીત હુએ કિતને તીર્થકરો કા પશ્ચાનુપૂર્વી કે અનુસાર
પાર્શ્વનાથ આદિકો કા સંખ્યાતકાલ તક શ્રુત ચલા હૈ, તથા કિતનેક ઋષભ
આદિ તીર્થકરો કા અસંખ્યાત કાલ તક પૂર્વગત શ્રુત ચલા હૈ—અવ
ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછ રહે હૈ—'જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દ્વીવે ભારહે વાસે' હે
મદન્ત ! હસ જમ્બૂદ્વીપ નામકે દ્વીપ જ સ્થિત ભરતવર્ષ મેં 'ઈમીસે ઓસ-
પ્પિણી' હસ અવસર્પિણી કાલ મેં 'દેવાણુપ્પિયાણં કેવદ્યં કાલં તિથ્યે
અણુસર્જિસસહ' આપ દેવાનુપ્રિય સંબંધી તીર્થ-શાસન કિતને કાલ તક

કાળમાં આ જમ્બૂદ્વીપમાં રહેલા ભરતક્ષેત્રમાં આપનું પૂર્વગતશ્રુત જેમ એક
હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે તેજ રીતે આ અવસર્પિણી કાળમાં જમ્બૂદ્વીપમાં
રહેલા ભરતક્ષેત્રમાં બાકીના તીર્થકરોનું પૂર્વગત શ્રુત-શાસન કેટલા સમય
સુધી ચાલે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! અત્યેગહયાણં
સંખેજ્જં કાલં અત્યેગહયાણં અસંખેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ બીટેલા કેટલાક તીર્થ-
કરોનું પશ્ચાનુપૂર્વી પમાણે પાર્શ્વનાથ વિગેરેનું શાસન સંખ્યાત કાળ સુધી
ચાલ્યું છે. તથા ઋષભ વિગેરે કેટલાક તીર્થકરોનું શાસન અસંખ્યાત કાળ
સુધી પૂર્વગત શ્રુત ચાલ્યું છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'જંબુદ્વીવે ણં મંતે ! દ્વીવે
ભારહે વાસે' હે ભગવન્ આ જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં રહેલા ભરતક્ષેત્રમાં
'ઈમીસે ઓસપ્પિણી' આ અવસર્પિણીકાળમાં 'દેવાણુપ્પિયાણં કેવદ્યં કાલં'

प्याम् 'देवानुप्पियाणं केवइयं कालं तित्थे अणुमज्जिस्सइ' देवानुप्पियाणां सम्बन्धि तीर्थं कियन्तं कालमनुसज्जिष्यति-भवत्प्रचलिततीर्थं कियत्कालपर्यन्तम् अनुवत्स्यते इत्यर्थ इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भारते वर्षे 'इमीसे ओसप्पिणीए' अस्यामवसर्पिण्याम् 'मम एगवीसं वाससहस्साइं तित्थे अणुमज्जिस्सइ' मम एकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति । 'जहा णं भंते !' यथा खलु भदन्त ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए' जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् 'देवानुप्पियाणं एगवीसं वाससहस्साइं तित्थं अणुमज्जिस्सइ' देवानुप्पियाणामेकविंशति वर्षसहस्राणि यावत् तीर्थमनुसज्जिष्यति 'तद्वा णं भंते' तथा खलु भदन्त ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'आगमेस्साणं' आगमिष्यताम्-भविष्यत्काले आगच्छतां महापद्मादीनां जिनवराणाम् मध्यात् 'चरिमत्तिथयरस' चरमतीर्थकरस्य-सर्वापेक्षया अन्तिमस्य 'केवइयं कालं तित्थे अणुमज्जिस्सइ' कियन्तं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति आगामीतीर्थवराणाम् योऽन्तिमस्तीर्थकरस्तस्य तीर्थं कियत्कालपर्यन्तं स्थास्यतीति प्रश्नः । उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! जाव-

प्रचलित रहेगा ? अर्थात् आपके द्वारा चलाया गया तीर्थ कितने समय तक रहेगा इसके उत्तर में प्रभु कह रहे हैं-'गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे०' हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के इस द्वीप में स्थित भरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणी काल में मेरा तीर्थ २१ हजार वर्ष तक चलेगा अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए०' हे भदन्त ! इस जम्बूद्वीप में स्थित भरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणी काल में आपका तीर्थ जैसा २१ हजार वर्ष तक चलता रहेगा वैसा ही आगे होनेवाला महापद्मादि २४ जिनवरों के अन्तिम तीर्थकर का तीर्थ कितने काल तक चलेगा ?

तित्थे अणुमज्जिस्सइ' आप देवानुप्पिय संबंधी तीर्थ-शासन डेटला समय सुधी प्रचलित रहेशे ? अर्थात् आपे प्रवतावेत्त तीर्थ डेटला समय सुधी रहेशे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु छे छे छे-'गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे०' छे गौतम ! जंबूद्वीप नामना आ द्वीपमां रहेशे। भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी छणमां मे प्रवतावेत्त तीर्थ २१ ओकवीस हजार वर्ष सुधी चालेशे। इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने ओवु पूछे छे छे-'जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए०' छे भगवन् आ जंबूद्वीपमां रहेशे। भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी छणमां आपे प्रवतावेत्त तीर्थ एम २१ ओकवीस हजार वर्ष सुधी चालु रहेशे तेज रीते कविधमां यवावाणा महापद्मादि २४ बोवीस छनवरो पैछां छेत्ता तीर्थ'उदानुं तीर्थ' डेटला समय सुधी चालु

इएणं उसभस्स अरहओ कोसलियस्स जिणपरियाए' यावत्कः खलु ऋषभस्यार्हतः
 कौशलिकस्य—कोशलदेशोद्भवस्य जिनपर्यायः केवलपर्यायः स च वर्षसहस्रन्यूनं पूर्व-
 लक्षम् 'एवइयाइं संखेज्जाइं' एतावत्कानि संख्यातानि वर्षाणि 'आगमेस्साणं' आगा-
 मिन्यत्रां तीर्थकराणाम् मध्यात् चरिमत्तित्थयरस्स 'चरमतोर्थकरस्य, 'तित्थे अणुसज्जि-
 स्सइ' तीर्थम् अनुवज्जिष्यति अनागतान्तिमतीर्थकरस्य तीर्थं वर्षसहस्र-न्यूनं पूर्वलक्षं
 स्यास्यतीत्युत्तरम् । तीर्थप्रस्तावादेव इदमप्याह—'तित्थं भंते ! तित्थं तित्थयरे तित्थं'
 तीर्थं भदन्त ! तीर्थं तीर्थङ्करो वा तीर्थम् हे भदन्त ! तीर्थं चतुर्विधसं रूपं तीर्थम्—तीर्थ-
 शब्दवाच्यम् अथवा तीर्थकरः—तीर्थशब्दवाच्य इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा'

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जावइएणं उसभस्स अरहओ
 कोसलियस्स जिणपरियाए०' हे गौतम ! कोशल देशोद्भव ऋषभ अरि-
 हन्त की केवलपर्याय जितने कालतक की है—अर्थात् कोशल देशोद्भव
 ऋषभ अरिहन्त की केवलपर्याय एकहजार वर्ष कम एकलाख पूर्व की
 है इतने ही संख्यात वर्षों तक आगामी तीर्थकरों में के अन्तिम तीर्थ-
 कर का तीर्थ रहेगा अर्थात् अनागत अन्तिम तीर्थकर का तीर्थ एक
 हजार वर्षकम एक लाख पूर्व तक रहेगा चौरासी लाख वर्ष का एक
 पूर्वाङ्ग होता है और ८४ लाख पूर्वाङ्ग का एक पूर्व होता है ऐसे एक
 लाख पूर्व तक उनका तीर्थ रहेगा, इस एक लाख पूर्व में एक हजार वर्ष
 कम जो किये गये हैं वे छद्मस्थावस्था के किये गये हैं । तीर्थ के प्रकरण
 से अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा भी पूछते हैं—'तित्थं भंते ! तित्थं
 तित्थयरे तित्थं' हे भदन्त ! तीर्थ—चतुर्विध संघरूपतीर्थ तीर्थ शब्द का
 वाच्य है ? या तीर्थकर तीर्थ शब्द का वाच्य है ? उत्तर में प्रभु कहते

રહેશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! જાવइएणं उसभस्स
 अरहओ कोसलियस्स जिणपरियाए०' हे गौतम ! कोशल देशमां उत्पन्न
 થયેલા ઋષભ ભગવાનની કેવલીપર્યાય બેટલા કાળ સુધીની છે—અર્થાત્
 કોશલ દેશમાં થયેલા ઋષભ ભગવાનની કેવલીપર્યાય એક હજાર વર્ષકમ
 એકલાખ પૂર્વ સુધી રહેશે ૮૪ ચોર્યાશી લાખ વર્ષનું એક પૂર્વાંગ થાય છે.
 અને ૮૪ ચોર્યાશી લાખ પૂર્વાંગનું એક પૂર્વ થાય છે. એવા એક લાખ પૂર્વ
 સુધી તેઓનું તીર્થ પ્રવર્તિત રહેશે. આ એક લાખ પૂર્વમાં એક હજાર વર્ષ
 જે કમ કહ્યા છે, તે છદ્મસ્થ અવસ્થા માટે કહેવામાં આવેલ છે. તીર્થના
 પ્રકરણથી હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તિત્થં ભંતે ! તિત્થં
 તિત્થયરે તિત્થં' હે ભગવન્ તીર્થ—ચતુર્વિધ સંઘ રૂપ તીર્થ એ તીર્થ શબ્દ-
 વાચ્ય છે કે તીર્થકર એ તીર્થ શબ્દ વાચ્ય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अरहा ताव नियम तित्थयरे' अर्हन् तावत् निय-
मात् तीर्थं करो न तु तीर्थरूपः, तित्थं पुण चाउवन्नाइन्ने समणसंघे' तीर्थः पुनश्चातु-
र्वर्णाकीर्णः श्रमणसंघः, चत्वारो वर्णा यत्र स चातुर्वर्णः चातुर्वर्णाश्चासौ आकीर्णश्च
क्षमादिगुणैराकीर्णो-व्याप्त इति चातुर्वर्णाकीर्णः श्रमणसंघ एव तीर्थशब्दवाच्यो
न तु तीर्थं करस्तीर्थरूपः स तु तीर्थस्य व्यवस्थापक एव नहि व्यवस्थाप्यव्यवस्थापक-
योरैक्यमिति भावः । तीर्थस्य श्रमणसंघस्य स्वरूपमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि,
'तं जहा' तद्यथा-'समणासमणीओ सावया सावियाओ' श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः
श्राविकाश्च तथा च साधु साध्वी श्रावकश्राविकाणां संघरूप एव तीर्थशब्दस्य
मुख्योऽर्थः, एतादृशतीर्थस्य कारक एव तावत् नियमतः ऋषभादिर्न तु स्वयं स
तीर्थस्वरूपः । 'पवयणं भंते ! पवयणं पावयणी पवयणं' प्रवचनं भदन्त ! प्रवचनम्

हैं-'गोयमा ! अरहा ताव नियमं तित्थयरे, तित्थं पुण चाउवन्नाइन्ने
समणसंघे' अर्हन्त तो नियम से तीर्थं कर ही होते हैं, वे तीर्थरूप नहीं
होते हैं, तीर्थ तो चारवर्णों वाला एवं क्षमादि गुणों से आकीर्ण-व्याप्त
भरा हुआ-श्रमण संघरूप ही होता है इस प्रकार तीर्थं कर तीर्थरूप नहीं
होता है, वे तो तीर्थ के व्यवस्थापक ही होते हैं । अतः तीर्थ और तीर्थ-
कर में व्यवस्थाप्य व्यवस्थापक में-ऐक्य नहीं होता है, श्रमणसंघरूप
तीर्थ का स्वरूप-'समणा समणीओ०' श्रमण, श्रमणी, श्रावक और
श्राविका इन सब रूप हैं इस प्रकार साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविका-
ओंका जो संग्रह है वही तीर्थ शब्द का मुख्य अर्थ है । ऐसे तीर्थ के कारक
ही नियमतः ऋषभादि हैं-अतः वे स्वयं तीर्थरूप नहीं हैं । अब पुनः

કહે છે કે-'ગોયમા ! અરહા તાવ નિયમં તિત્થયરે તિત્થં પુણ ચાઉવન્નાહ્ણે
સમણસંઘે' અર્હન્ત તો નિયમથી તીર્થં કર જ હોય છે તેઓ તીર્થરૂપ હોતા
નથી. તીર્થ તો ચાર વર્ણોવાળા અને ક્ષમા વિગેરે ગુણોથી વ્યાપ્ત-ભરેલા
શ્રમણસંઘ રૂપ જ હોય છે. આ રીતે તીર્થં કર તીર્થ હોતા નથી તેઓ તો
તીર્થના વ્યવસ્થાપક જ હોય છે. જેથી તીર્થ અને તીર્થં કરમાં વ્યવસ્થાપ્ય
અને વ્યવસ્થાપકમાં ઐક્યપણું હોતું નથી. શ્રમણસંઘરૂપ તીર્થતું સ્વરૂપ
'સમણા સમણીઓ' શ્રમણ, શ્રમણી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા આ રૂપે છે એજ
રીતે સાધુ, સાધવી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનો જે સંગ્રહ છે તેજ તીર્થ શબ્દનો
મુખ્ય અર્થ છે એવા તીર્થના પ્રવર્તક જ નિયમથી ઋષભ લગભગ વિગેરે
છે. તેથી તેઓ પોતા તીર્થરૂપ હોતા નથી.

હવે ક્રીષ્ણી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'પવયણં મંતે ! પવયણં
પાવયણી પવયણં' હે ભગવન્ પ્રવચનઆગમ પ્રવચન શબ્દના વાચ્ય છે, કે

પ્રકર્ષેણ ઉચ્યતે—કથ્યતે વચનમ્ અભિધેયમનેનેતિ પ્રવચનમ્—આગમસ્તદ્દન્ત ! પ્રવચનમ્—પ્રવચનશબ્દવાચ્યમ્ અથવા પ્રવચની—પ્રવચનસ્યોપદેષ્ટા પ્રણેતા વા તીર્થ-કરાદિ જિનઃ પ્રવચનં—પ્રવચનશબ્દસ્ય વાચ્યો ભવતિ, ‘પાવયણી’ इत्यत्र दीर्घता प्राकृतत्वात् प्रवचनी इति तदर्थ इति प्रश्नः । भगवान् ह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘अरहा ताव नियमं पावयणी’ अर्हन् तीर्थकरः नियमत स्तावत् प्रवचनी—प्रवचनकर्ता न तु प्रवचनं—प्रवचनशब्दवाच्यः ‘पवयणं पुण दुवा-लसंगे गणिपिडगे’ प्रवचनं पुनर्द्वादशाङ्गं गणिपिटकयेव—आचाराङ्गस्थानाङ्गसूत्र-कृताङ्गादिकमेव द्वादशाङ्गम् गणिपिटकम् तदेव प्रवचनशब्दवाच्यम्, तस्यैव च अध्येतव्यत्वम् न तु तादृशप्रवचनकर्ता तीर्थकरः प्रवचनमिति भावः ।

ગૌતમ એસા પૂછતે હૈં—‘પવયણં ભંતે ! પવયણં પાવયણી પવયણં’ હે ભદન્ત ! પ્રવચન પ્રવચન—આગમ પ્રવચન શબ્દ કા વાચ્ય હૈં યા પ્રવ-ચની—પ્રવચન કા ઉપદેષ્ટા—પ્રણેતા તીર્થકરાદિ જિન—પ્રવચન શબ્દ કા વાચ્ય હૈં ? ‘પ્રકર્ષેણ ઉચ્યતે કથ્યતે, વચનમ્—અભિધેયમ્ અનેન’ હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર યહાં પ્રવચન શબ્દ સે આગમ ગૃહીત હુઆ હૈ, વર્ષોંકિ નિર્દોષ રૂપ સે સંશયાદિ રહિત રૂપ સે જિસકે દ્વારા અભિધેય અર્થ કહા જાતા હૈ વહી પ્રવચન હૈ—એસા વહ પ્રવચન તીર્થકરોપદિષ્ટ આગમ હી હૈ ‘પાવયણી’ મેં દીર્ઘતા પ્રાકૃત હોને કે કારણ સે હુઈ હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! અરહા તાવ નિયમં પાવયણી, પવયણં પુણ દુવાલસંગે ગણિપિડગે’ હે ગૌતમ ! અર્હન્—તીર્થકર નિયમ સે પ્રવચનકર્તા હોને સે પ્રવચની હોતે હૈં, અતઃ વે પ્રવચન શબ્દવાચ્ય નહીં હોતે હૈં, પ્રવચન તો દ્વાદશાંગગણિપિટક હી હોતા હૈ, આચારાંગ,

પ્રવચની—પ્રવચન આપનાર ઉપદેશક—તીર્થકર વિગેરે જન—પ્રવચન શબ્દના વાચ્ય છે ? ‘પ્રકર્ષેણ ઉચ્યતે કથ્યતે વચનમ્ અભિધેયમ્ અનેન’ આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અહિયાં પ્રવચન શબ્દથી આગમ ગ્રહણ કરાયા છે, કેમકે નિર્દોષરૂપથી સંશય વિગેરેથી રહિતપણાથી જેના દ્વારા અભિધેય અર્થ કહેવામાં આવે છે, તેજ પ્રવચન કહેવાય છે, એવું તે પ્રવચન તીર્થકરોએ ઉપદેશેલ આગમ જ છે. ‘પાવયણી’ પદ પ્રાકૃત હોવાથી દીર્ઘ થયેલ છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! અરહા તાવ નિયમં પાવયણી, પવયણં પુણ દુવાલસંગે ગણિપિડગે’ હે ગૌતમ અર્હન્ તીર્થકર નિયમથી પ્રવચન કર્તા હોવાથી પ્રવચની હોય છે. તેથી તેઓ પ્રવચન શબ્દના વાચ્ય હોતા નથી પ્રવચન તો દ્વાદશાંગ ગણિપિટકજ છે—આચારાંગ, સ્થાનાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, વિગેરે જે દ્વાદ-

एतदवश्वहितपूर्वं श्रमणादिसंघ इत्युक्तम् श्रमणाश्चोग्रादिकुलोत्पन्ना एवं भवन्ति ते चोग्रादयः प्रायः सिद्धिपथमनुव्रजन्तीति दर्शयन्नाह--‘जे इमे’ इत्यादि, ‘जे इमे भंते’ ये इमे भदन्त ! ‘उग्गा’ उग्गाः-उग्रकुलोत्पन्नाः ‘भोगा’ भोगाः-भोगवंशप्रसवाः, ‘राइन्ना’ राजन्याः ‘इक्खागा’ इक्ष्वाकाः-इक्ष्वाकुकुलसंभृताः, ‘नाया’ ज्ञाताः-ज्ञातकुलप्रसवाः ‘कोरव्वा’ कुरुकुलोत्पन्नाः कौरव्याः, ‘एए णं अस्सि धम्मो ओगाहंति’ एते-उपरोक्ताः-उग्गादयः खलु अस्मिन्-जिनप्रतिपादितधर्मे अवगाहन्ते-प्रविशन्ति धर्मे प्रवेशो धर्मापराधनम् तथा च जिनप्रतिपादितधर्मे स्वीकृत्य श्रद्धादिश्वासाभ्यां तस्मादपराधयन्ति इत्यर्थः । ‘ओगाहिता’ अस्मिन् धर्मे अवगाह्य-एतादृशधर्मस्य स्थानांग, सूत्रकृतांग, आदि ही इसके द्वादशांग हैं ऐसा द्वादशांग गणिपिटक ही प्रवचन शब्द वाच्य होता है, और वही अध्ययन के योग्य होता है, ऐसे प्रवचन के कर्त्ता तीर्थंकर प्रवचनरूप नहीं होते हैं ।

अभी श्रमणादि संघ ऐसा जो कहा है सो ये श्रमण उग्गादिकुलोत्पन्न ही होते हैं-और वे उग्गादि प्रायः सिद्धि पथ पर चलते हैं यही बात यहां अब प्रकट की जाती है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘जे इमे भंते ! उग्गा, भोगां’ हे भदन्त ! जो ये उग्रकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, भोगवंशोत्पन्न क्षत्रिय हैं, ‘राइन्ना’ राजकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, ‘इक्खागा’ इक्ष्वाकुकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, ‘नाया’ ज्ञातकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं ‘कोरव्वा’ कुरुकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, ‘एए णं अस्सि धम्मो ओगाहंति’ सो ये जिनप्रतिपादित धर्म में प्रवेश करते हैं-अर्थात् उसकी आराधना करते हैं और श्रद्धा विश्वासपूर्वक उसकी आराधना करके ‘अट्ठविहं कम्मरयमलं पवोहंति’

શાંગો છે. એવું દ્વાદશાંગ ગણિપિટકજ પ્રવચન શબ્દ વાચ્ય હોય છે, અને તેજ અધ્યયન યોગ્ય હોય છે. એવા પ્રવચનના કર્તા તીર્થંકર પ્રવચનરૂપ હોતા નથી.

ઉપર શ્રમણુ દિ સંઘ એ પ્રમાણુ જે કહેવામાં આન્યું છે, તે તે શ્રમણુ ઉગ્રાદિ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જ હોય છે અને તે ઉગ્રાદિ પ્રાયઃ સિદ્ધિ માર્ગ પરજ ચાલે છે. એજ વાત હવે અહિં બતાવવામાં આવે છે-આમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- જે હમે ભંતે ! ઉગ્ગા ‘ભોગાં’ હે ભગવન્ આ ઉગ્રકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે ક્ષત્રિયો છે, ભોગવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, ‘રાઈન્ના’ રાજકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે. ‘ઈક્ખાગા’ ઈક્ષ્વાકુકુલમાં થયેલા ક્ષત્રિયો છે. ‘નાયા’ જ્ઞાતકુલમાં થયેલા ક્ષત્રિયો છે, ‘કોરવ્વા’ કુરુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, ‘એએ ણં અસ્સિ ધમ્મે ઓગાહંતિ’ તેઓ આ જીન પ્રણિતધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ તેની આરાધના કરે છે અને શ્રદ્ધા વિશ્વાસ પૂર્વક તેની આરાધના કરીને ‘અટ્ઠવિહં કમ્મરયમલં

આરાધનં કૃત્વા 'અદ્વિહં કમ્મરયમલં પવોહંતિ' અષ્ટવિધમ્-અષ્ટપ્રકારકં કર્મરૂપં
રજોમલં પ્રવાહયન્તિ ધાત્યધાતિભેદાભિન્નમ્-અષ્ટપ્રકારકં કર્મ વિનાશયન્તીત્યર્થઃ,
'પ્રવાહિતા' અષ્ટવિધં કર્મરજોમલમ્ પ્રવાહયિત્વા-કર્મમૂલં વિનાશય 'તઓ પચ્છા
સિજ્ઞંતિ' તતઃ-કર્મમલક્ષાલનાનન્તરં સિધ્યન્તિ-સિદ્ધિમ્-એકાન્તિકાત્યન્તિક-
દુઃખનિવૃત્તિરૂપામ્ નિરતિશયસુખાવાપ્તિસ્વરૂપાં મોક્ષલક્ષ્મીમાસાદયન્તિ 'જાવ અંતં
કરે'તિ' યાવદન્તં કુર્વન્તિ યાવત્પદેન 'બુદ્ધયન્તે મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખા-
નામ્ एतेषां ग्रहणं भवति, तथा च कर्मापगमे केवलज्ञानप्राप्तौ मोक्षं प्राप्नुवन्ति
सर्वदुःखानामन्तं कर्षन्ति किमिति प्रश्नः । भगवानाह-'हंता इत्यादि, 'हंता !
गोयमा'हन्त, गौतम ! 'जे इमे उग्गा भोगा तं चैव जाव अंतं करे'ति' ये इमे उग्गा
भोगा राजन्या इक्ष्वाकवो ज्ञाताः कौरव्यास्तै अस्थिन् धावो' अवगाहस्तै अवगाह

અષ્ટવિધ કર્મમલ કો-ધાતિ, અધાતિ ભેદ બિન્ન આઠ પ્રકાર કે કર્મો' કો
નષ્ટ કરતે હૈં-તથા ઉન આઠ પ્રકાર કે કર્મો વી ધૂલિ ઉઢાકર ઘાદ મેં લે કયા
એકાન્તિક આત્યન્તિક દુઃખનિવૃત્તિરૂપ ઓર નિરતિશય સુખાવાપ્તિરૂપ
મોક્ષ લક્ષ્મી કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં 'જાવ અંતં કરે'તિ' યાવત્ લે-બુદ્ધ હોતે હૈં ?
મુક્ત હોતે હૈં ? પરિનિર્વાત હોતે હૈં ? ઓર સર્વદુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈં ?
અર્થાત્-કર્માપગમ હોને પર લે કેવલજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરકે મોક્ષકો પ્રાપ્ત
કરતે હૈં ઓર સર્વદુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈં કયા ? હસ પ્રકાર કે પ્રશ્ન કે
ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ લે કહતે હૈં-'હંતા, ગોયમા !' હાં, ગૌતમ જો લે
ઉગ્રકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, ભોગકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, રાજન્ય-રાજકુલો-
ત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, ઇક્ષ્વાકુ કુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, જ્ઞાતકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય

પવોહતિ' આઠ પ્રકારના કર્મભજને-ધાતિ, અધાતિ, વિગેરે લેદ બિન્ન આઠ
પ્રકારના કર્મોનો નાશ કરે છે, તથા તે આઠ પ્રકારના કર્મોની ધૂળ ઉઠાડીને
તે પછી તેઓ એકાન્તિક-આત્યન્તિક દુઃખનિવૃત્તિરૂપ અને નિરતિશય
સુખની પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે. 'જાવ અંતં કરે'તિ' યાવત્ તેઓ
બુદ્ધ થાય છે? મુક્ત થાય છે? પરિનિર્વાત થાય છે? અને સર્વદુઃખોનો
અંત કરે છે? અર્થાત્ કર્મોનો નાશ થવાથી તેઓ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને
મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે? અને સર્વ દુઃખોનો અન્ત કરે છે? આ પ્રકારના
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'હંતા ગોયમા !' હા ગૌતમ ! જે આ ઉગ્ર-
કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિય છે, લે ગકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે. રાજ-
ન્યકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, ઇક્ષ્વાકુકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો
છે, જ્ઞાતકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, કુરુકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે,

કર્મરજોમલં પ્રક્ષાલયન્તિ, પ્રક્ષાલ્ય સમારાધિતજ્ઞાનમાર્ગાઃ સિદ્ધયન્તિ, બુદ્ધયન્તે મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કુર્વન્તિ । ‘અત્યેગદ્વ્યા અન્નયરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ’ અસ્ત્યેકકે ચે કિપદવશિષ્ટકર્માણસ્તે અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવતયા ઉપવત્તારો ભવન્તિ ।

દેવલોકાધિકારાદેવ હદમાહ-‘કહ્વિહા ણં’ इत्यादि, ‘कह्विहा णं भंते’ कति-
विधाः-कतिप्रकाराः खलु भवन्त ! ‘देवलोया पन्नत्ता’ देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ?
मगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘चउव्विहा देवलोया पन्नत्ता’
चतुर्विधाः-चतुःप्रकारका देवलोकाः प्रज्ञप्ता-कथिताः, देवलोकनिष्ठं चातुर्वि-

हैं, कुरुकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, वे इस धर्म की आराधना श्रद्धा विश्वास से युक्त होकर करते हैं और आराधना करके कर्मरजोमल को आत्मा से धोकर अलग कर देते हैं, इस प्रकार कर्मरजोमल के विगम से समाराधित ज्ञानमार्गवाले होकर वे सिद्ध हो जाते हैं, बुद्ध हो जाते हैं, मुक्त हो जाते हैं, बिलकुल शीतलीभूत हो जाते हैं, और समस्त दुःखों के अन्तकर्ता बन जाते हैं। सो सब ही ये ऐसे नहीं होते हैं-‘अत्येगद्व्या अन्नयरेसु देवलोपसु’ किन्तु इनमें कितनेक ऐसे होते हैं जो अपने कुछ बद्धकर्मों के अवशिष्ट रहने के कारण अन्यतर देवलोकों में देवरूप से उत्पन्न हो जाते हैं।

देवलोक के अधिकार से अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘कह-
विहा णं भंते ! देवलोया पन्नत्ता’ हे भदन्त ! देवलोक कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! चउव्विहा देवलोया पन्नत्ता’ हे गौतम ! देवलोक चार प्रकार के कहे गये हैं। ‘तं जहा’ जो इस प्रकार

તેઓ શ્રદ્ધા વિશ્વાસ યુક્ત થઈને આ ધર્મની આરાધના કરે છે, અને આરાધના કરીને કર્મરૂપી ધૂળરૂપ મળને આત્માથી ધોઈને અલગ કરે છે. આ રીતે કર્મરૂપી રજોમળનો નાશ થવાથી જ્ઞાનમાર્ગની આરાધના કરીને તેઓ સિદ્ધ થઈ જાય છે, પુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, બિલકુલ શીતિભૂત થઈ જાય છે, અને સઘળા દુઃખોના અંતકર્તા બને છે. તે બધા જ એવા હોતા નથી ‘અત્યેગદ્વ્યા અન્નયરેસુ દેવલોપસુ’ પરંતુ તેઓમાં કેટલાક એવા હોય છે કે, પોતાના કંઈક કર્મો બાકી રહેવાથી બીજા દેવલોકોમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

દેવલોકના અધિકારથી હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-
‘કહ્વિહા ણ મંતે ! દેવલોયા પણ્ણત્તા’ કે ભગવન્ દેવલોક કેટલા કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! ચવ્વિહા દેવલોયા પન્નત્તા’

ધ્યમેવ દર્શયન્નાદ-‘તં જહા’ इत्यादि, ‘तं जहां’ तद्यथा-‘भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया’ भवनवासिनो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाः ।

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥सू. २॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहचन्द्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिधिरचितायां
श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-८॥

સે હૈં-‘ભવણવાસી, વાણમંતરા જોઈસિયા વેમાણિયા’ અવનવાસી, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્કા ઓર વૈમાનિક ।

‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’ પ્રભુ કે દ્વારા હસ પ્રકાર સે પ્રતિપાદિત
હુણ વિષય કો સુનકર ગૌતમને કહા-હે અદન્ત ! આરને જો હસ પ્રકાર
સે વિષય કા પ્રતિપાદન કિયા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર
કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે બીસવે શતકકા
॥ આઠવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૮॥

હે ગૌતમ ! દેવલોક આર પ્રકારના કહેલ છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે-
‘ભવણવાસી વાણમંતરા જોઈસિયા વેમાણિયા’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિક

‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’ પ્રભુએ આ રીતે પ્રતિપાદન કરેલા વિષયને
સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને કહ્યું કે હે ભગવન્ આપે આ વિષયને જે
રીતે પ્રતિપાદિત કરેલ છે, તે સર્વથા સત્ય જ છે હે ભગવન્ આપ દેવાનુ-
પ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને તપ અને સયમથી પોતાના
આત્માને ભાવિત કરતા થકા ગૌતમસ્વામી પોતાને સ્થાને બિરાજ થયા ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૮॥

॥ अथ विंशतितमशतकस्य नवमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अष्टमोद्देशकान्ते देवाः कथितास्ते च देवा आकाशचारिणो भवन्ति एवं लब्धिमन्तोऽनगारा अपि आकाशचारिणो भवन्तीति तान् प्रदर्शयितुं प्रस्तौति-
'कइविहा णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—'कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता, गोयमा !
दुविहा चारणा पन्नत्ता, तं जहा विज्जाचारणा य जंघाचार-
णा य । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ विज्जाचारणा जंघा-
चारणा, गोयमा ! तस्स णं छट्ठं छट्टेणं अणिकिखत्तेणं तवो-
कम्मेणं विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धी
नामं लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्टेणं जाव विज्जाचारणा २ ।
विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई कहं सीए गइविसए
पन्नत्ते ? गोयमा ! अयण्णं जंबुद्दीवे दीवे जाव किंखि विसेसा-
हिए परिकखेवेषां । देवे णं महद्धिए जाव महासोक्खे जाव इणा-
मेव त्तिकहु केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं
तिक्खुत्तो अणुपरियट्ठित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा विज्जाचारणस्स
णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते ।
विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइयं गइविसए पन्नत्ते ?
गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं साणुसुत्तरे पव्वए
समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ वंदित्ता वित्तिएणं
उप्पाएणं नंदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं
चेइयाइं वंदइ वंदित्ता तओ पडिणियत्तइ, पडिणियत्तित्ता इह
आगच्छइ, आगच्छित्ता इह चेइयाइं वंदइ । विज्जाचारणस्स णं

गोयमा ! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते ? विज्जाचारणस्स
 णं भत्ते ! उड्डं केवइए गतिविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं
 इओ एगेणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ करित्ता तहिं
 चेइयाइं वंदइ वंदित्ता वित्तिएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं
 करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता तओ पडिनियत्तइ,
 पडिनियत्तित्ता इहसागच्छइ, इह आगच्छित्ता, इह चेइयाइं वंदइ ।
 विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! उड्डं एवइए गइविसए पन्नत्ते ।
 से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ, नत्थि
 तस्स आराहणा, से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते
 कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा ॥सू० १॥

छाया—रुतिविधाः खलु भदन्त ! चारणाः प्रज्ञप्ताः, गौतम ! द्विविधाश्चारणाः
 प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—विद्याचारणाश्च जंघाचारणाश्च । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते
 विद्याचारणाः, जंघाचारणाः गौतम ! तस्य खलु पष्ठपठेन अनिक्षिप्तेन तपः
 कर्मणा विद्यया उत्तरगुणलब्धि क्षममाणस्य विद्याचारणं लब्धि नाम्नी लब्धिः समुत्पद्यते
 तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते विद्याचारणा विद्याचारणाः । विद्याचारणस्य खलु
 भदन्त ! कथं (कियती) शीघ्रागतिः, कथम्—(कियान्) शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः ?
 गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः यावत् किञ्चित् विशेषाधिकः परिक्षेपेण ।
 देवः खलु महर्द्धिको यावन्महासौरुषो यावत् इदमेव इति कृत्वा केवलकल्पं जंबु-
 द्वीपं द्वीपं त्रिभिरप्सरानिपातैः त्रिकृत्वोऽलुपर्यटय खलु हव्यमागच्छेत्, विद्या-
 चारणस्य खलु गौतम ! तथा शीघ्रागतिस्तथा शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः । विद्या-
 चारणस्य खलु भदन्त ! तिर्यक् कियान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः, गौतम ! स खलु इत
 एकेन उत्पातेन मानुषोत्तरे पर्वते समवतरणं करोति, कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते,
 वन्दित्वा द्वितीयेनोत्पातेन नन्दीश्वरवरे द्वीपे समवसरणं करोति, कृत्वा तत्र
 चैत्यानि वन्दते, वन्दित्वा ततः प्रतिनिवर्तते, प्रतिनिवृत्त्य, इहागच्छति इहागत्य
 इह चैत्यानि वन्दते, विद्याचारणस्य खलु गौतम ! तिर्यग् एतावान् गतिविषयः
 प्रज्ञप्तः । विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! ऊर्ध्वं कियान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः ! गौतम !

સાં જાણુ છું એકેન ઉત્પાતેન નન્દનવને સમવસરણં કરોતિ, કૃત્વા તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દતે, વન્દિત્વા દ્વિતીયેન ઉત્પાતેન પ્પઙ્કવને સમવસરણં કરોતિ, કૃત્વા તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દતે વન્દિત્વા તતઃ પ્રતિનિવર્તતે, પ્રતિનિવૃત્ય ઇદાગચ્છતિ, ઇદાગત્ય ઇહ ચૈત્યાનિ વન્દતે, વિદ્યાચારણસ્ય જાણુ ગૌતમ ! ઊર્ધ્વમેતાવાન્ ગતિવિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । સાં જાણુ તસ્ય સ્થાનસ્ય અત્રાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલં કરોતિ નાસ્તિ તસ્યારાધના, સાં જાણુ તસ્ય સ્થાનસ્યાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલં કરોતિ અસ્તિ તસ્યારાધના । સૂ. ૧ ।

ટીકા—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! ચારણા પન્નત્તા’ કતિવિદ્યાઃ જાણુ મદન્ત ! ચારણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગ્ગનાહ—‘ગોયમા !’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા ચારણા પન્નત્તા’ દ્વિવિદ્યાઃ—દ્વિપ્રકારકાચારણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ, લબ્ધિવલાદાકાશે અતિશયચરણકતીરોગમનકરણશક્તિમન્ત-

નવવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ

અષ્ટમ ઉદ્દેશે કે અન્ત મેં દેવોં કે સંબંધ મેં કહા ગયા હૈ યે દેવ આકાશચારી હોતે હૈં, હસી પ્રકાર સે લબ્ધિવાલે અનગાર મી આકાશ-ચારી હોતે હૈં । અતઃ હસી સંબંધ કો લેકર અબ હસ નૌવેં ઉદ્દેશે કા કથન કિયા જાતા હૈ । ‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! ચારણા પન્નત્તા ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! ચારણા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! ચારણ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુને કહા હૈ—‘ગોયમા ! દુવિદ્યા ચારણા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ચારણા દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં—એક વિદ્યાચારણ ઓર દૂસરા જંધાચારણ, આકાશ મેં લબ્ધિ કે પ્રભાવ સે અતિશય ગમન

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આઠમા ઉદ્દેશાના અન્તભાગમાં દેવોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. એ દેવો આકાશમાં ગમન કરનારા હોય છે, એ સંબંધને લઈ આ નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—

‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! ચારણા પન્નત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! ચારણા પન્નત્તા’ હે લગવાન્ ચારણા કેટલા પ્રકારના હોવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે ‘ગોયમા ! દુવિદ્યા ચારણા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! એ પ્રકારની ચારણા કહી છે. તેના નામ વિદ્યાચારણ અને જંધાચારણ ૨ આકાશમાં લબ્ધિના પ્રભાવથી અતિશય ગમન કરવાની

શ્રારણાસ્તે ચ દ્વિધા વિદ્યન્તે, પ્રકારભેદમેન દર્શયતિ-‘તં જહા’ ઇત્યાદિ, ‘તં જહા’ તથા-‘વિજ્ઞાચારણા ય જંઘાચારણા ય’ વિદ્યાચારણાશ્ચ જંઘાચારણાશ્ચ વિદ્યા પૂર્વગતં શ્રુતમ્ તાદૃશશ્રુતદ્વારા આકાશગમનવિષયક લઘ્વિમન્તોવિદ્યાચારણાઃ વિદ્યા ચારણા ગમનશીલા ઇતિ વિદ્યાચારણાઃ,

દ્વિપ્રકારકચારણસ્ય કારણજ્ઞાનાય પ્રશ્નયન્નાહ-‘સે કેળદ્વેળં’ ઇત્યાદિ, ‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વિજ્ઞાચારણા ૨ ॥ તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે વિદ્યાચારણા વિદ્યાચારણા ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તસ્સ ણં’ તસ્ય સ્વલુ યો વિદ્યાચારણો મવિષ્યતિ તસ્ય ‘છટ્ટં છટ્ટેળં અણિક્ખત્તેળં તવોક્કમ્મે ણં’ ષઠ્ઠપષ્ઠેન-ઉપવાસદ્વયરૂપેણ અનિક્ષિપ્તેન-નિરંતરં તપઃકર્મણા, ‘વિજ્ઞાણ’ વિદ્યા ચ-કારણસ્વરૂપાયા પૂર્વગતશ્રુતરૂપયા ‘ઉત્તરગુણલઘ્વિ’ ઉત્તરગુણલઘ્વિમ્, ઉત્તરગુણાઃ-પિંડવિશુદ્ધ્યાદયઃ તેષુ ચેહ પ્રકરણાત્ તપસો ગ્રહણં ભવતિ, તતશ્ચોત્તરગુણલઘ્વિ તપોલઘ્વિ ક્ષમમાણસ્યાધિસદ્માનસ્ય તપઃ કુર્વત ઇત્યર્થઃ, ‘વિજ્ઞા

કરને કી શક્તિવાલે જો મુનિ હૈં ઉનકા નામ ચારણ હૈં । ઉનકે યે હી દો પ્રકાર ‘વિજ્ઞાચારણા ય જંઘાચારણા ય’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા કહે ગયે હૈં । પૂર્વગત શ્રુત કા નામ વિદ્યા હૈં એસી હસ વિદ્યા દ્વારા આકાશગમન વિષયકલઘ્વિવાલે જો મુનિજન હોતે હૈં વે વિદ્યાચારણ હૈં તથા જંઘા ઉપર હાથ રાખકર જો આકાશ મેં ગમન કરને કી લઘ્વિવાલે હોતે હૈં વે જંઘાચારણ હૈં । કહા મી હૈ-‘અહસયચરણસમત્થા’ ઇત્યાદિ ।

અય ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વિજ્ઞાચારણા ૨’ હે ભદન્ત ! વિદ્યાચારણ મુનિજન ‘વિદ્યાચારણ’ હસ શબ્દ કે દ્વારા વાચ્ય કિસ કારણ સે હુણ હૈં ? હસકે ઉત્તર-મેં પ્રમુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! તસ્સ ણં છટ્ટં છટ્ટેળં અણિક્ખત્તેળં તવોક્કમ્મેળં

શક્તિવાળા જે મુની છે તેનું નામ ચારણ છે. તેના ઉપર જણાવેલ એ પ્રકારે જ ‘વિજ્ઞાચારણા ય જંઘાચારણા ય’ આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. પૂર્વગતશ્રુતનું નામ વિદ્યા છે, એવી આ વિદ્યા દ્વારા આકાશ ગમનની લઘ્વિવાળા જે મુનિ-જન હોય છે, તેઓ વિદ્યાચારણ છે, તથા જંઘા ઉપર હાથ રાખીને આકા-શમાં ગમન કરવાની લઘ્વિવાળા જે હોય છે. તે જંઘાચારણ છે. કહ્યું પણ છે કે-‘અહસયચરણસમત્થા’ ઇત્યાદિ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ વિજ્ઞાચારણા ૨’ હે ભગવન્ વિદ્યાચારણ મુનિજન વિદ્યાચારણ એ શબ્દથી વાચ્ય શા કારણે થયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! તસ્સ ણં છટ્ટં છટ્ટે ણં આણિક્ખત્તેળં તવો

‘ચારણલઢી નામં લઢી સમુપજ્જઈ’ વિદ્યાચારણલઢિનામ્ની લઢિરતિશયમુત્પદ્યતે, ‘સે તેણદ્દેણં જાવ વિજ્જાચારણા ૨॥ તત્ તેનાર્થેન યાવત્ વિદ્યાચારણા વિદ્યાચારણા, યાવત્પદેન ઇવમુચ્યતે ઇત્યાદીનાં સંગ્રહઃ, અનેન કારણેન ગૌતમ ! કથયામિ યદયં વિદ્યાચારણ ઇતિ નિરન્તરં તપઃકર્મણા પ્રાપ્તવિદ્યાયાઽઽકાશગમનશક્તિમાન વિદ્યાચારણ ઇતિ । ‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં મંતે !’ વિદ્યાચારણસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! ‘કહં સીદા ગઈ’ કથં-કીદશી શીઘ્રા ગતિઃ-ગમનક્રિયેત્યર્થઃ ‘કહં સીદે ગઈવિસે પણ્ણતે’ કથમ્-કીદશઃ શીઘ્રો ગતિવિષયઃ શીઘ્રત્વેન ઉપચારાત્ તદ્વિષયોઽપિ શીઘ્રઃ કથિતઃ ગતિવિષયો-ગતિગોચરઃ, ગમનક્રિયાયા અભાવેઽપિ શીઘ્રગતિવિષયઃ ક્ષેત્રઃ કીદશ

વિજ્જાણ ઉત્તરગુણલઢિં સ્વમમાણસ્સ વિજ્જાચારણલઢી નામં લઢી સમુપજ્જઈ’ હે ગૌતમ ! જો સુનિજન નિરન્તર છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરતે હૈં નિરન્તર દો ઉપવાસ કરતે હૈં-સો ઇસસે તથા પૂર્વગતશ્રુતરૂપ વિદ્યા સે ઇન દો કારણોં સે-પિઠ્ઠાવિશુદ્ધિયાદિક ગુણોં સે અન્તર્ગત જો તપોલઢિ હૈં ઉસે વે પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં, ઇસસે ઉન્હેં વિદ્યાચારણ નામની લઢિ અતિશય ઉત્પન્ન હોતી હૈં-સે તેણદ્દેણં જાવ વિજ્જાચારણા ૨’ ઇસ કારણ પેસે સુનિજન વિદ્યાચારણ ઇસ શબ્દ કે દ્વારા વાચ્ય હોતે હૈં । ‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં મંતે ! કહં સીદા ગઈ, કહં સીદે ગઈવિસે પણ્ણતે’ હે મદન્ત ! વિદ્યાચારણની ગતિ કેસી શીઘ્ર હોતી હૈં ? ઓર ઉસ શીઘ્ર ગતિ કા વિષય કેસા હોતા હૈં ? યહાં શીઘ્રગતિ કે વિષય કા વિશેષણ જો શીઘ્ર પદ રખા હૈં સો સહ ઉસ શીઘ્રગતિ કા વિષય હોતા હૈં ઇસ લિયે શીઘ્રગતિ કે વિષયમૂત ઉસ સ્થાન સેં શીઘ્રતા કા ઉપચાર કિયા ગયા

કમેણં વિજ્જાણ ઉત્તરગુણલઢિં સ્વમમાણસ્ય વિજ્જાચારણલઢીનામં લઢી સમુપજ્જઈ’ હે ગૌતમ જે સુનિજનો નિરન્તર છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરે છે. નિરન્તર જે ઉપવાસ કરે છે. તેનાથી તથા પૂર્વગત શ્રુતરૂપ વિદ્યાથી આ જે કારણોથી પિંડ વિશુદ્ધિ વિગેરે ગુણોની અંતર્ગત જે તપોલઢિ છે તેને તેઓ પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેનાથી તેઓને વિદ્યાચારણ નામની લઢિ અતિશય ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સે તેણદ્દેણં જાવ વિજ્જાચારણા વિજ્જાચારણા’ તે કારણે એવા સુનિજનો વિદ્યાચારણ એ નામની કહેવાય છે. ‘વિજ્જાચારણમ્મ ણં મંતે ! કહં સીદે ગઈવિસે પણ્ણતે’ હે ભગવન્ વિદ્યાચારણની ગતી કેવી શીઘ્ર હોય છે ? અને તે શીઘ્રગતિનો વિષય કેવો હોય છે ? અહિયાં શીઘ્રગતિનું વિશેષણ જે શીઘ્રપદ રાખેલ છે, તો તે પદ તે શીઘ્ર ગતિનો વિષય હોય છે, તેથી શીઘ્ર ગતિના વિષયમૂત તે સ્થાનમાં શીઘ્રતાનો ઉપચાર કરવામાં આવેલ છે, તેજ કારણે તેને શીઘ્ર કહેલ છે.-આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-

इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अयणं जंबुद्वीवे द्वीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं’ अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपो यावत् किञ्चिद्विशेषाधिकः परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, अस्य जम्बूद्वीपस्य परिधिः लक्षयोजनप्रमाणस्य जम्बूद्वीपस्य परिधिः त्रयो लक्षाः षोडशशतस्राणि द्वे शतैः समविंशत्यधिके ३१६-२२७, योजनानां क्रोशत्रयम् ३, अष्टाविंशत्यधिकं शतमेकम् १२८, धनुं पि, सार्द्ध-त्रयोदशाङ्गुलानि एवं प्रमाणानि इति । ततश्च ‘देवे णं महिद्धिए जाव महासोक्खे’ देवः खलु महर्द्धिको यावन्महासौख्यः यावत्पदेन महाबली महायशा महाद्युतिक इत्यादि विशेषणानां संग्रहः, ‘जाव इणामेव त्तिक्कट्ठ’ यावत्-इदमेव-सम्प्रत्येव आगच्छामि इति कृत्वा-इत्युक्त्वा ‘केवलकल्पं जंबुद्वीवं दीवं’ केवलकल्पम्-सम्पूर्णम् जम्बूद्वीपं-जम्बूद्वीपनामकं द्वीपं पूर्णोक्तपरिमितपरिधिमुक्तम् ‘तिहिं अच्छरानि-बाएहिं’ त्रिमिरप्सरोनिपातैः, अप्सरो निपातइति चण्डिकाकालः कथ्यते, तेन तिसृभिश्चण्डिकाभिः त्रिचण्डिकाकालेनेत्यर्थः ‘त्तिकखुतो अणुपरियट्ठिता’ त्रिः कृत्वः-त्रिवारम् अनुपर्यट्य खलु ‘हव्वं अगच्छेज्जा’ ‘हव्वं’ शीघ्रम् आगच्छेत्,

है । इसीलिये उसे शीघ्र कह दिया है, इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! अयणं जंबुद्वीवे द्वीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं’ हे गौतम ! यह जम्बूद्वीप नामका जो द्वीप है वह परिक्षेप से यावत् किञ्चित् विशेषाधिक है अर्थात् ३१६२२७ योजन ३ कोश १२८ धनुष १३॥ अंगुल से कुछ अधिक परिधिवाला है । ऐसे केवलकल्प संपूर्ण जंबुद्वीपरूप विशाल क्षेत्र को ‘देवे णं महिद्धिए जाव महासोक्खे’ कोई एक देव जो कि महाऋद्धिवाला और महासौख्यवाला हो ‘मैं’ इसकी प्रदक्षिणा करके अभी आता हूं’ ऐसा विचार करके ‘तिहिं अच्छरानि-बाएहिं’ तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है इतने समय में तीनबार प्रदक्षिणा देकर के अपने स्थान पर वापिस आ जाता है—अर्थात्

ગોયમા ! અયણં જંબુદ્વીવે દ્વીવે જાવ કિંચિ વસેસાહિય પરિક્કેવેણં’ હે ગૌતમ આ જંબુદ્વીપ નામનો જે દ્વીપ છે તે પરિક્ષેપથી યાવત્ કિંચિત્ વિશેષાધિક છે, અર્થાત્ ૩૧૬૨૨૭ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીસ યોજન ૩ કોશ ૧૨૮ એકસો અઠ્યાવીસ ધનુષ અને ૧૩૥ સાઠાતેર અંગળની પરિધિવાળો છે. એવા કેવળકલ્પ સંપૂર્ણ જંબુદ્વીપ રૂપ વિશાળ ક્ષેત્રને ‘દેવેણં મહિદ્ધિય જાવ મહાસોક્કે’ કોઈ એક દેવ કે જે મહાઋદ્ધિવાળો અને મહાસૌખ્યવાળો છે, હું તેની પ્રદક્ષિણા કરીને હામણાં જ આવું છું એવો વિચાર કરીને ‘તિહિં અચ્છરાનિવાપહિં’ ત્રણ ચપટી લગાડનામાં જેટલો સમય લાગે છે એટલા સમયમાં ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરીને પોતાના સ્થાને પાછા આવી જાય

ઇયદ્વિશાલં જમ્બૂદ્વીપં ચપ્પુટ્ટિકાત્રયમાત્રેણ ત્રિવારં પરિભ્રમ્ય સ્વસ્થાનમાગच्छेदिति भावः । ‘विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पणत्ते’ विद्याचारणस्य खलु हे गौतम ! तथा शीघ्रगतिस्तथा शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः, यथा स शीघ्रगामी देवो योऽतिविस्तृतमपि जम्बूद्वीपं चपुट्टिकात्रयमात्रेणैव त्रिवारं जम्बूद्वीपं परिभ्रमति तादृशी एव शीघ्रागति विद्याचारणस्येति भावः । ‘विज्जाचारणस्स णं भंते’ विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! ‘तिरियं केवइए गतिविसए पणत्ते’ तिर्यक् क्रियान् किं प्रमाणको गतिविषयः प्रज्ञप्तः गमनक्रियाविषयं तं क्षेत्रं कियदितिप्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं’ स खलु-विद्याचारणो हि इतः-एतस्मात् स्थानात् यत्र स्थितो विद्यते तस्मात् स्थानात् ‘एगेणं उप्पाएणं’ एकेन उत्पातेन, माणुसुत्तरे पव्वए’ मानुषोत्तरे-एतन्नामके पर्वते ‘समोसरणं करेइ’ समवसरणं करोति मानुषोत्तरपर्वते

पूर्वोक्त परिधिवाले जम्बूद्वीप को तीन चुटकी बजाने के जितने समय में तीन बार घेर कर वापिस अपनी जगह पर आ जाता है-‘विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पणत्ते’ तो जैसी देव की गति शीघ्रतावाली होती है ऐसी ही शीघ्रतावाली गति विद्याचारण की होती है तथा इनना विशाल क्षेत्र उसकी उस गति का विषय होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइए गतिविसए पणत्ते’ हे भदन्त ! विद्याचारण की तिर्यग्गति का विषय कितना बड़ा कहा है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं०’ हे गौतम ! वह इस स्थान से कि जहां वह मौजूद है-खड़ा है-एक ही उत्पात में मानुषोत्तरपर्वत

છે. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પરિધિવાળા જમ્બૂદ્વીપને ત્રણ ચપટી વગાડતા સુધીનાં ભ્રમણમાં ત્રણવાર ફરીને પાછા પોતાને સ્થાને આવી જાય છે. ‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં ગોયમા ! તહા સીહા ગઈ તહા સીહે ગઈવિસએ પણત્તે’ તે દેવની જેવી શીઘ્ર ગતિ હોય છે, એવી જ શીઘ્રતાવાળી ગતિ વિદ્યાચારણની હોય છે તથા એટલું વિશાળક્ષેત્ર તેની તે ગતિનો વિષય હોય છે.

હવે - ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં ભંતે ! તિરિયં કેવઈએ ગતિવિસએ પણત્તે’ હે ભગવન્ વિદ્યાચારણની તિર્યગ્ગતિનો વિષય કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સે ણં ઇઓ એગેણં ઉપ્પાએણં’ હે ગૌતમ તે આ સ્થાનથી કે જ્યાં તે વિદ્યાભાન છે,-ઉભો છે, ત્યાંથી એક જ ઉત્પાતમાં માનુષોત્તર પર્વત પર

સ્થિતો ભવતિ તત્ર ગચ્છતીત્યર્થઃ, 'કરેત્તા' માનુષોત્તરપર્વતે સમવસરણં કૃત્વા તત્ર ગત્વા इत्यર્થઃ, 'તર્હિં ચેહ્યાઈ વંદઈ' તત્ર ચૈત્યાનિ ભગવત્પ્રરૂપિત શ્રુતાદિજ્ઞાનાનિ યથા ભગવતા યે મનુષોત્તરપર્વતવિષયે ભાવાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તે તથૈવેતિ. કૃત્વા શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વદન્તે, 'વંદિત્તા' વન્દિત્વા 'વિતીર્ણં ઉત્પાણં' દ્વિતીયેન ઉત્પાતેન 'નંદીસરવરે દીવે સમોસરણં કરેઈ' નન્દીશ્વરનામકદ્વીપે સમવસરણં કરોતિ માનુષોત્તરપર્વતાત્ નન્દીશ્વરવરં દ્વીપં ગચ્છતીત્યર્થઃ 'કરિત્તા' નન્દીશ્વરદ્વીપે સમવસરણં કૃત્વા તત્ર ગત્વેત્યર્થ, 'તર્હિં ચેહ્યાઈ વંદઈ' તત્ર નન્દીશ્વરદ્વીપે ચૈત્યાનિ-પૂર્વવદેવ શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વન્દતે, 'વંદિત્તા' તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા 'તઓ પડિનિ-યત્તઈ' તતો-નન્દીશ્વરદ્વીપાત્મતિનિવર્તતે પરાવૃત્ત્યા ગચ્છતીત્યર્થઃ, 'પડિનિયત્તિત્તા' તતઃ પ્રતિનિવૃત્ત્ય 'ઈહ આગચ્છઈ' ઇહાગચ્છતિ યત્ર પૂર્વે સ્થિતસ્તસ્મિન્નેવ સ્થાને પુનરાગચ્છતીત્યર્થઃ 'આગચ્છિત્તા ઇહ ચેહ્યાઈ વંદઈ' આગત્ય ઇહ-અસ્મિન્ સ્થાને ચૈત્યાનિ-ભગવતઃ શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વન્દતે, ઉક્તશ્ચ વિદ્યાચારણસ્ય તિર્યગ્ગતિવિષયે-

પર પહુંચ જાતા હૈ વહાં પહુંચ કર 'તર્હિં ચેહ્યાઈ' ભગવત્પ્રરૂપિત શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી ઈસ અભિપ્રાય સે કિ માનુષોત્તરપર્વત કે વિષય મેં જો આવ ભગવાન્ ને પ્રરૂપિત કિયે હૈ વે उसी प्रकार से हें वन्दना करता है 'वंदित्ता वितीर्ण उपाणं' उन भगवज्जिन संबंधी ज्ञानों की वन्दना करके फिर वह वहां से द्वितीय उत्पात द्वारा नन्दीश्वर द्वीप में आता है और वहां आकर वह उन प्रभु के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है उनकी वन्दना करके फिर वहां से लौट आता है और जहां वह पहिले स्थित था वहां पर आ जाता है, वहां आकर वह भगवान् के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है ! विद्याचारण की तिर्यग्गति के विषय में ऐसी ही यह गाथा कही गई है-'पठ-

પહોંચી જાય છે, અને ત્યાં પહોંચીને 'તર્હિં ચેહ્યાઈ' ભગવત્પ્રરૂપિત શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની એ અભિપ્રાયથી કે માનુષોત્તર પર્વતના વિષયમાં જે ભાવે ભગવાને પ્રરૂપિત કર્યા છે, તે એજ પ્રકારે છે. વન્દના કરે છે. 'વંદિત્તા વિતીર્ણ ઉત્પાણં' તે ભગવાન જીનસંબંધી જ્ઞાનોની વન્દના કરીને તે પછી તે ત્યાંથી બીજા ઉત્પાત દ્વારા નન્દીશ્વર દ્વીપમાં આવે છે, અને ત્યાં આવીને તે ત્યાંથી પાછો આવી જાય છે. અને તે જ્યાં ઉભો હતો ત્યાં આવી જાય છે, ત્યાં આવીને તે ભગવાનના શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની વન્દના કરે છે. વિદ્યાચારણની તિર્યગ્ગતિના સંબંધમાં આ પ્રમાણેની ગાથા કહેવામાં આવે છે.-

‘પદમેણ માણુસોત્તર-નગં સ નદિસ્સરં ત્વિર્દેણં ।

एइ तओ तइएणं, कय चेइयवंदणो इह थं’ ॥१॥

छाया—प्रथमेन मानुषोत्तरनगं स नन्दीश्वरं द्वितीयेन ।

एति ततस्त्वृतीयेन, कृतचैत्यवन्दन इह च ॥१॥ इति

अत्र चैत्यपदं न देवविबोधकम् मन्दिरस्थापनस्य तत्र प्रतिष्ठापितमूर्तिपूजा यावत् सावद्यत्वेन सकलशास्त्रनिराकरणात् अतश्चैत्यपदं ज्ञानार्थकम् यथा भगवता समुपदिष्टं तत् तथैवोपलभ्य तदीयज्ञानं प्रशंसतीति । ‘विज्जाचारणस्स णं गोयमा !’ विद्याचारणस्य खलु गौतम ! ‘तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते’ तिर्यक् एतावान्-एतादृशो गतिविषयो गमनक्रियागोचरं क्षेत्रं प्रप्लुतः—कथित इति । ‘विज्जाचारण-स्स णं भंते ! उडुं केवइए गतिविसए पन्नत्ते’ विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! ऊर्ध्वं कियान्—कीदृशो गतिविषयो—गमनक्रियाविषयभूतं क्षेत्रं समुदाहृतमितिप्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, गोयमा हे गौतम ! ‘से णं इओ एगेणं उप्पाएणं’

मेण माणुसोत्तर-नगं-स’ इत्यादि । यहाँ जो चैत्यपद आया है वह देवविम्ब का प्रतिबोधक नहीं है क्योंकि मन्दिर की स्थापना का और उसमें प्रतिष्ठापितमूर्ति की पूजा का कार्य सावद्य होने से सकलशास्त्रों ने निराकृत किया है । इसलिये यह चैत्यपद ज्ञानार्थक है जैसा भगवान् ने कहा है वह वैसा ही है, इस प्रकार से श्रद्धासंपन्न बनकर उनके ज्ञानों की प्रशंसा करना यही ज्ञान की वन्दना है इस प्रकार से—‘विज्जा-चारणस्स णं गोयमा ! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते’ हे गौतम विद्याचारण की तिर्यग्गति का विषय कहा गया है विद्याचारण की ऊर्ध्वगति का विषय कैसा कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं’ हे गौतम ! वह

‘પદમેણ માણુસોત્તર’ ઇત્યાદિ અહિયાં જે ચૈત્ય પદ આપ્યું છે તે દેવળિમ્બનું પ્રતિબોધક નથી. કેમકે મંદીરની સ્થાપનાનો અને તેમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ મૂર્તિની પૂજાનો વિધિ સાવધ હોવાથી તમામ શાસ્ત્રોએ વર્ણવેલ કરેલ છે. તેથી આ ચૈત્ય પદ જ્ઞાનાર્થક છે, ભગવાને જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે એજ પ્રમાણે છે. આ પ્રમાણેની શ્રદ્ધાથી યુક્ત બનીને તેમના જ્ઞાનોની પ્રશંસા કરવી એજ જ્ઞાનની વંદના છે. આ રીતે ‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં ગોયમા ! તિરિયં એવહિએ ગહિવિસએ પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! વિદ્યાચારણની તિર્યગ્ગતિનો વિષય આ પ્રમાણે કહેલ છે. વિદ્યાચારણની ઉપરની ગતિનો વિષય કેવો કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! સે ણં ઇઓ એગેણં ઉપ્પાણં’ હે

સ વિદ્યાચારણઃ સ્વલુ ઇતઃ એકેન ઉત્પાતેન 'ગંદણવણે સમોસરણં કરેઈ' નન્દનવને સમવસરણં-સ્થિતિં કરોતિ, 'કરિતા' નન્દનવને સમવસરણં કુંસ્થા-નન્દનવને ગત્વેત્યર્થઃ, 'તર્હિં ચેહ્યાઈ વંદઈ' તત્ર નન્દનવને ચૈત્યાનિ-ભગવડ્જ્ઞાનાનિ વન્દતે, 'વંદિતાં' તત્ર નન્દનવને ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા 'તઓ પહિનિયત્તઈ' તતો-નન્દનવનાતે પ્રતિનિવર્તતે-પરાવર્તતે 'પહિનિયત્તિતા ઇહમાગચ્છઈ' તતઃ પ્રતિનિવૃત્ત્ય-પરાવૃત્ત્ય ઇહાગચ્છતિ યસ્માત્ સ્થાનાત્ ઉત્પાતં કૃતવાન્ તસ્મિન્નેવ સ્થાને સમાગતો ભવતીતિ, આગચ્છિત્તા ઇહ ચેહ્યાઈ વંદઈ' ઇહાગત્ય ઇહ ચૈત્યાનિ-જ્ઞાનાનિ વન્દતે, 'વિજ્ઞા-ચારણસ્સ ણં ગોયમા ! ઉહુ' એવઈએ ગહવિમએ પન્નતે' વિદ્યાચારણસ્ય સ્વલુ ભદન્તઃ ! એતાવાન્ ગતિવિષયઃ પ્રજ્ઞસઃ, ઉર્ધ્વમેતાવત્ પ્રમાણકં ગતિગોચરક્ષેત્રં સમુદાહૃતમા ઉક્તંચ-વિદ્યાચારણસ્યોર્ધ્વગતિવિષયે-

‘પદમેણ નંદણવણં વીઉપ્પાણેણ પંડગવણંમિ ।

એઈ ઇહં તડેણં, જો વિજ્ઞાચારણો હોઈ’ ॥૧॥

વિદ્યાચારણ યહાં સે એક ઉત્પાત મેં નન્દનવન મેં પહુંચ જાતા હૈં વહાં પહુંચકર ‘તર્હિં ચેહ્યાઈ વંદઈ’ વહાં જિનેન્દ્ર દેવ કે શ્રુત આદિ જ્ઞાનોંની વંદના કરતા હૈં ડનકી વંદના કરકે ફિર વહાં કે પાંડુકવન મેં દ્વિતીય ઉત્પાત સે પહુંચતા હૈં વહાં પહુંચકર વહ વહાં પર ભગવાન્ કે શ્રુત આદિજ્ઞાનોંની વંદના કરતા હૈં ડનકી વંદના કરકે ફિર વહ અપને પૂર્વ અધિષ્ઠિત સ્થાન પર વાપિસ આ જાતા હૈં ઓર વહાં આકર કે વહ જિનેન્દ્રદેવ સંબંધી શ્રુત આદિ જ્ઞાનોંની વંદના કરતા હૈં । ઇસ પ્રકાર સે-‘વિજ્ઞાચારણસ્સ ણં ગોયમા ! ઉહુ’ હે ગૌતમ । વિદ્યાચારણ કી ઉર્ધ્વગતિ કા વિષય કહા ગયા હૈં અર્થાત્ ઉર્ધ્વ મેં ડસકી ગતિ કા વિષય ઇતના ક્ષેત્ર હૈં । કહા ભી હૈં-‘પદમેણં’ નંદણવણં’ ઇત્યાદિ ।

ગૌતમ તે વિદ્યાચારણ અહિંથી એક ઉત્પાતમાં નન્દનવનમાં પહોંચી બાય છે. અને ત્યાં પહોંચીને ‘તર્હિં ચેહ્યાઈ વંદઈ’ ત્યાં જિનેન્દ્ર દેવના શ્રુત આદિ જ્ઞાનોની વંદના કરે છે. તેની વંદના કરીને તે પછી તે ત્યાંથી પાછા આવતી વખતે પાંડુક વનમાં પીળા ઉત્પાતથી પહોંચે છે. ત્યાં પહોંચીને ત્યાં ભગવાનના શ્રુતજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનોની વંદના કરે છે. તેની વંદના કરીને પછી તે પોતાના પૂર્વના સ્થાન પર પાછો આવી બાય છે. અને ત્યાં આવીને તે જિનેન્દ્ર દેવ સંબંધી શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની વંદના કરે છે. એ રીતે ‘વિજ્ઞા-ચારણસ્સ ણં ગોયમા ઉહુ’ હે ગૌતમ વિદ્યાચારણની ઉર્ધ્વગતિનો વિષય કહ્યો છે. અર્થાત્ ઉપરમાં તેઓની ગતિનો વિષય એટલા ક્ષેત્રનો છે. પછી છે-‘પદમેણ નંદણવણં’ ઇત્યાદિ

છાયા—પ્રથમેન નન્દનવનં, દ્વિતીયોસ્પાતેન પ્પ્લકવને ।

एति इह तृतीयेन यो विद्याचारणो भवति ॥१॥ इति ।

અથ એવંવિધવિદ્યાચારણસ્ય કિમારાધના ભવેદ્ વિરાધના વા ? इत्याशङ्क्यामाह-
'से णं' इत्यादि, 'से णं तस्स ठाणस्स अणालोचियपडिक्कंते' स विद्याचारणः
खलु तस्य स्थानस्य-गमनागमनविषयस्य पापस्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः,
गमनागमनसंबन्धिपापस्थानकस्य अकृतालोचनप्रतिक्रमणो यदि-कदाचित्
'कालं करेइ' कालं करोति-मरणमासादयति, तदा-'नत्थि तस्स आराहणा'
नास्ति तस्य-विद्याचारणस्य आराधना चारित्रसम्बन्धिनी, यतो लब्धेरुपयोगः
प्रमादः, यदि च लब्धेरुपयोगं करोति अथ च प्रमादरूपस्य तस्य आलोचनं प्रति-
क्रमणं च न कृतम् अथ च म्रियते तदा तस्य चारित्रस्य आराधना न जाता । 'से णं'

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સં' હે ભદન્ત !
इस प्रकार से अपनी प्रवृत्ति में लवलीन हुआ वह विद्याचारण आरा-
धनावाला होता है या विराधनावाला होता है अर्थात् वह इस प्रकार
के गमनागमनविषयक क्षेत्र की आलोचना एवं प्रतिक्रमण किये बिना
यदि मर जाता है तो उसको आराधना होती है या विराधना होती है ?
तो इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! 'नत्थि तस्स आरा-
हणा' इस प्रकार की प्रवृत्तिशाली उस विद्याचारण के चारित्रसंबन्धिनी
आराधना नहीं होती है क्योंकि अपने द्वारा प्राप्त लब्धि का उपयोग
करना इसका नाम प्रमाद है और वह प्रमाद उसके जब वह अपनी
लब्धि को काम में ले रहा है इसलिये यदि वह अपने इस प्रमाद की
आलोचना प्रतिक्रमण नहीं करपाता है और मर जाता है तो ऐसी

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સં'
હે ભગવન્ આ પ્રકારથી ચોતાની પ્રવૃત્તિમાં લાગેલા તે વિદ્યાચારણ
આરાધનાવાળા હોય છે કે વિરાધનાવાળા હોય છે ? અર્થાત્ તે આ પ્રકારના
જવા આવવાના વિષય રૂપ ક્ષેત્રની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ
કર્યા વગર જો મરી જાય તો તેને આરાધના થાય છે ? કે વિરા-
ધના થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-હે ગૌતમ
'નત્થિ તસ્સ આરાહણા' આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિવાળા તે વિદ્યાચારણના ચારિત્ર
સંબંધી આરાધના થતી નથી. કેમકે ચોતાનાથી પ્રાપ્ત થયેલ લબ્ધિને ઉપ-
યોગે કરવો તેનું નામ પ્રમાદ છે. અને તે પ્રમાદ તેને કેલ્યારે તે ચોતાની
લબ્ધિને કામમાં લે છે તેથી જો તે ચોતાના આ પ્રમાદની આલોચના પ્રતિ-
ક્રમણ કરતા નથી અને મરી જાય છે. તો એવી સ્થિતિમાં તેના ચારિત્રની

તસ્ય ઠાણસ્ય આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ' સંખલુ યાદ તસ્ય ગમાનાગમન સમ્બન્ધિપાપસ્થાનસ્ય આલોચિતપતિક્રાન્તો ભવતિ આલોચનં-પ્રતિક્રમણં ચ કરોતિ પાપસ્ય પ્રમાર્જનેન ચારિત્રારાધનસ્ય સંપાદનાદિતિ ભાવઃ । 'સે ણં તસ્ય ઠાણસ્ય' એતસ્યાયં ભાવઃ-લઙ્ઘ્યુપજીવનં સંખલુ પ્રમાદઃ, તત્ર ચાસેવિતે પ્રમાદે આલોચનાયા અભાવે ચારિત્રસ્ય નૈવ આરાધના ભવતિ અપિતુ વિરાધના સ્યાત્ । ચારિત્રવિરાધકશ્ચ ન લભતે ચારિત્રારાધનાદલમિતિ । યદપ્યુક્તં વિદ્યાચારણસ્ય ગમનમુત્પાદદ્વયેન આગમનં ચ એકેન ઉત્પાદેન જંઘાચારણસ્ય ગમનમ્ એકેનોત્પાદેન આગમનં ચ દ્વયોત્પાદેન ચ તત્સર્વં લઙ્ઘિસ્વભાવત્વાદિતિ । અથવા વિદ્યાચારણ-

સ્થિતિ મેં ઉસકે ચારિત્ર કી આરાધના નહીં હો સકતી હૈ ઓર યદિ વહ-‘તસ્ય ઠાણસ્ય આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ૦’ ઉસ સ્થાન કી આલોચના ઓર પ્રતિક્રમણ કર લેતા હૈ ઓર ફિર મર જાતા હૈ તો ઉસકો આરાધના હોતી હૈ ક્યોંકિ પાપ કે પ્રમાર્જન મેં ચારિત્ર કી આરાધના કા ઉસને સંપાદન કર લિયા હોતા હૈ ‘સે ણં તસ્ય ઠાણસ્ય’ હસકા ભાવ એસા હૈ-લઙ્ઘિ કો કામ મેં લેના યહ પ્રમાદ હૈ હસ પ્રમાદ કે સેવન કરને પર ઓર ઉસકી આલોચના નહીં કરને પર ચારિત્ર કી આરાધના નહીં હોતી હૈ અપિ તુ વિરાધના હી હોતી હૈ ચારિત્ર કી વિરાધના કરનેવાલા વ્યક્તિ ચારિત્ર કી આરાધના કે ફલ કો નહીં પ્રાપ્ત કરતા હૈ તથા એસા જો કહા ગયા હૈ-કિ વિદ્યાચારણ કા ગમન દો ઉત્પાત સે હોતા હૈ ઓર આગમન એક ઉત્પાત સે હોતા હૈ, જંઘાચારણ કા ગમન એક ઉત્પાત સે ઓર આગમન દો ઉત્પાત સે હોતા હૈ સો યહ

આરાધના થઈ શકતી નથી અને જો તે-‘તસ્ય ઠાણસ્ય આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ૦’ તે સ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરે છે અને પછી મરી જાય તો તેને આરાધના થાય છે અર્થાત્ તેઓ આરાધક થાય છે કેમકે પાપના ધોવામાં ચારિત્રની આરાધના તેણે મેળવી લીધી હોય છે. ‘સે ણં તસ્ય ઠાણસ્ય’ તેનો ભાવ એ છે કે-લઙ્ઘિને કામમાં લેવી તે પ્રમાદ, આ પ્રમાદ સેવન કરવાથી અને તેની આલોચના ન કરવાથી ચારિત્રની આરાધના થતી નથી. પરંતુ વિરાધના જ થાય છે. ચારિત્રની વિરાધના કરવાવાળી વ્યક્તિ ચારિત્રની આરાધનાના ફળને પ્રાપ્ત કરતા નથી. તથા એવું જ કહ્યું છે કે-‘વિદ્યાચારણુ’ ગમન બે ઉત્પાતથી થાય છે અને આગમન એક ઉત્પાતથી થાય છે, જંઘાચારણુ’ ગમન એક ઉત્પાતથી અને આગમન બે ઉત્પાતથી

સ્યાગમનકાલે વિદ્યાભ્યસ્તતરા ભવતિ इत्येकेन उत्पातेनागमनम् गमनेतु न तथा
अतो द्वाभ्यां गमनं भवति जंघाचारणस्य लब्धिरूपजीव्यमाना अल्पसामर्थ्यवती
भवतीत्यागमनं द्वाभ्याम् गमनं तु एकेन उत्पातेनेति भावः ॥सू० १॥

વિદ્યાચારણસ્ય સ્વરૂપં નિરૂપ્ય જંઘાચારણસ્ય સ્વરૂપં દર્શયિતુમાહ—‘સે કેળ-
દેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘સે કેળદેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જંઘાચારણા ? ૨
ગોયમા ! તસ્સ ણં અટ્ટમં અટ્ટમેણં અનિત્થિલ્લેપેણં તવોકસ્મેણં
અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ જંઘાચારણસ્સ લહ્હી નામં લહ્હી સમુ-
પ્પજ્જઈ સે તેણદેળં ૦ જંઘાચારણા ૨ । જંઘાચારણસ્સ ણં મંતે !
કહં સીહા ગઈ કહં સીહે ગઈવિસણ પન્નત્તે ? ગોયમા ! અય-
ણં જંબુદ્ધીવે દીવે ૦ એવં જહેવ વિજ્ઞાચારણસ્સ નવરં તિસત્ત-
લુત્તો અણુપરિચટ્ઠિત્તા ણં હવ્વમાગચ્છેજ્જા જંઘાચારણસ્સ ણં
ગોયમા ! તહા સીહાગઈ તહા સીહે ગઈવિસણ પન્નત્તે । સેસં
તં ષેવ । જંઘાચારણસ્સ ણં મંતે ! તિરિયં કેવઈણ ગઈવિસણ
પન્નત્તે ? ગોયમા ! સે ણં ઇઓ ઇમેણં ઉપ્પાણં રુયગવરે દીવે

સય લબ્ધિ કે પ્રભાવ સે હી હોતા હૈ ક્યોંકિ લબ્ધિ કા સ્વભાવ હી એસા
હોતા હૈ । અથવા વિદ્યાચારણ-કે આગમનકાલ મેં વિદ્યા અભ્યસ્તનર હોતી
હૈ અતઃ એક ઉત્પાત સે આગમન હોતા હૈ ઓર ગમનકાલ મેં વહ વૈસી નહીં
હોતી હૈ इसलिये गमन दो उत्पातों से होता है । जंघाचारण की उप-
जीव्यमान लब्धि अल्प सामर्थ्यवाली होती हैं, इसलिये आगमन उसका
दो उत्पातों द्वारा होता है और गमन एक उत्पात द्वारा होता है ॥सू० १॥

થામ છે. આ ણધુ લબ્ધિના પ્રભાવથી જ થાય છે. કેમકે લબ્ધિનો સ્વભાવ
જે એવો હોય છે. અથવા વિદ્યાચારણના આગમન કાળમાં વિદ્યા અભ્યસ્ત
હોય છે જેથી એક ઉત્પાતથી આગમન થાય છે અને ગમન કાળમાં
તે પ્રમાણે હોતી નથી. તેથી ગમન એ ઉત્પાતથી થાય છે. જંઘા
ચારણની લબ્ધિ અલ્પ સામર્થ્યવાળી હોય છે. જેથી તેનું આગમન એ
ઉત્પાતો દ્વારા થાય છે, અને ગમન એક ઉત્પાતથી થાય છે. ॥સૂ૦ ૧॥

समोसरणं करेइ करित्ता, तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता तओ पडिनिय-
त्तमाणे वित्तीएणं उप्पाएणं नंदीसरवरे समोसरणं करेइ, करित्ता
तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता इहचेइ-
याइं वंदइ । जङ्घाचारणस्स णं गोयमा ! तिरियं एवइए गइ-
विसए पन्नत्ते जङ्घाचारणस्स णं भंते ! उड्डं केवइए गइविसए
पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं पंडगवणे समो-
सरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ वंदित्ता, तओ पडिनि-
यत्तमाणे वित्तीएणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ, करित्ता
तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता इह आगच्छइ आगच्छित्ता इह चेइ-
याइं वंदइ, जङ्घाचारणस्स णं गोयमा ! उड्डं एवइए गइविसए
पन्नत्ते । से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ,
नत्थि तस्स आराहणा से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते
कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति
जाव विहरइ ॥सू० २॥

विसइमे सए नवमो उद्देशो समत्तो ॥

छाया—तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते जङ्घाचारणा जङ्घाचारणाः ! गौतम !
तस्य खलु अष्टमाष्टमेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा आत्मानं भावयतो जङ्घाचारण
लब्धि नाम्नी लब्धिः समुत्पद्यन्ते तत्तेनार्थेन यावत् जङ्घाचारणाः २ जङ्घाचारणस्य
खलु भदन्त ! कथं शीघ्रा गतिः कथं शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अयं खलु
जम्बूद्वीपो द्वीपः, एवं यथैव विधाचारणस्य नवरं त्रिः सप्तकृत्वः अनुपर्यटय खलु
'हव्वं' शीघ्रमागच्छेत् जङ्घाचारणस्य खलु गौतम ! तथा शीघ्रा गतिस्तथा शीघ्रो गति-
विषयः प्रज्ञप्तः शेषं तदेव । जङ्घाचारणस्य खलु भदन्त ! तिर्यक् कियान् गतिविषयः
प्रज्ञप्तः ? स गौतम ! खलु इत एकेन उत्पातेन रुचकवरे द्वीपे समवसरणं करोति,
कृत्वा तत्र चैत्यानि घन्दते वन्दित्वा ततः प्रतिनिवर्तमानो द्वितीयेन उत्पातेन नन्दी-

શ્વરદ્વીપે સમવસરણં કરોતિ, કૃત્વા તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દતે, વન્દિત્વા ઇહાગચ્છતિ, આગત્યેહ ચૈત્યાનિ વન્દતે, જઙ્ઘાચારણસ્ય સ્વલુ ગૌતમ ! તિર્યગ્ એતાવાન્ ગતિવિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । જંઘાચારણસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! ઊર્ધ્વં ક્રિયાન્ ગતિવિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમ ! સ સ્વલુ ઇત એકેન ઉત્પાતેન પૃથક્ક્રવને સમવસરણં કરોતિ કૃત્વા તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દતે વન્દિત્વા તતઃ પ્રતિનિવર્તમાનો દ્વિતીયેન ઉત્પાતેન નન્દનવને સમવસરણં કરોતિ, કૃત્વા તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દતે વન્દિત્વા ઇહાગચ્છતિ, આગત્ય ઇહ ચૈત્યાનિ વન્દતે જંઘાચારણસ્ય સ્વલુ ગૌતમ ! ઊર્ધ્વમેતાવાન્ ગતિવિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । સ સ્વલુ તસ્ય સ્થાનસ્ય અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલં કરોતિ નાસ્તિ તસ્યારાધના સ સ્વલુ તસ્ય સ્થાનસ્ય આલોચિતક્રાન્તઃ પ્રતિકાલં કરોતિ અસ્તિ તસ્ય આરાધના । તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ ॥ સૂ. ૦૨ ॥

ટીકા—‘સે કેળદ્દેળં મંતે ! એવં લુચ્ચહ્ જંઘાચારણાઃ’ તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે જંઘાચારણા જંઘાચારણાઃ, હે ભદન્ત ! જંઘાચારણા ઇતિ, કથમેતૈર્ણા નામ કથં વા એતે જંઘાચારણશબ્દબોધ્યા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તસ્સ ણં’ તસ્ય—જંઘાચારણસ્ય સ્વલુ ‘અદ્દમં અદ્દમેણં’ અદ્દમાદ્દમેણ ‘અણિલ્લિલ્લેણં’ અણિલ્લિલ્લેણ—અવિશ્રાન્તેન નિરન્તરતયા ઇતિ યાવત્ ‘તવોકમ્મેણં’ તપઃ કર્મણા ‘અપ્પાણં ભાવેમાણસ્સ’ આત્માનં ભાવયતઃ—પરિશોધયતઃ તપસા આત્માનિ વાસિતે સતીર્થઃ । ‘જંઘાચારણલલ્લી નામં લલ્લી’ જંઘાચારણ-

હસ પ્રકાર સે વિદ્યાચારણ કે સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કર કે જંઘાચારણ કે સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—‘સે કેળદ્દેળં મંતે ! એવં લુચ્ચહ્’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ યે જંઘાચારણ હૈં—અર્થાત્ જંઘાચારણ-મુનિ ‘જંઘાચારણ’ હસ શબ્દ કે દ્વારા વાચ્ય કયોં હોતે હૈં ? હસમેં કારણ કયા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘તસ્સ ણં અદ્દમં અદ્દમેણં’ હે ગૌતમ ! જો મુનિજન નિરન્તર અદ્દમ અદ્દમ કી તપસ્યા સે આત્મા કો

આ રીતે વિદ્યાચારણની પ્રરૂપણા કરીને હવે જંઘાચારણના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.—‘સે કેળદ્દેળં મંતે એવં લુચ્ચહ્’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રધી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહેો છો ? કે આ જંઘાચારણ છે, અર્થાત્ જંઘાચારણ મુનિ જંઘાચારણ’ એ શબ્દથી કેમ કહેવાય છે ? તેમ કહેવામાં કારણ શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘તસ્સ ણં અદ્દમં અદ્દમેણં’ હે ગૌતમ જે મુનિજન નિરન્તર અદ્દમ અદ્દમની તપસ્યાથી આત્માને

લબ્ધિનામ્ની લબ્ધિઃ-અતિશયવિશેષઃ 'સમુપ્પજ્જઈ' સમુત્પદ્યતે-આવિર્ભવતિ
 इत्यर्थः यया लब्ध्या आकाशगमनं भवति तादृशी लब्धिः प्रादुर्भवतीति भावः ।
 'से तेणहेणं जाव जंघाचारणाः' तत्तेनार्थेन यावत् जंघाचारणाः, हे गौतम !
 अनेन कारणेन कथयामि यदीमे जंघाचारणशब्दव्यपदेश्या जंघोपरिकरस्पर्शमा-
 त्रेणैव गमनागमनसमर्था भवन्तीति । 'जंघाचारणस्स णं भंते ! जंघाचारणस्य खलु
 भदन्त ! 'कहं सीहा गई' कीदृशी शीघ्रा गतिः 'कहं सीहे गतिविसए' कीदृशः शीघ्रो
 गतिविषयः 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्त इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे
 गौतम ! 'अयणं जंबुद्वीवे दीवे' अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः 'एवं जहेव विज्जा-
 चारणस्स' एवं यथैव विद्याचारणस्य विषये कथितं तथैवात्रापि विज्ञेयम्, तथा च-

वासित करते हैं उनको जंघाचारण नामकी लब्धि प्राप्त हो जाती है-
 प्रकट हो जाती है-यह लब्धि एक अतिशयविशेषरूप होती है इस
 लब्धि के प्रभाव से इस लब्धिवाले का गमन आकाश में होता है इसी
 कारण से हे गौतम ! मैं ऐसा कहता हू कि ये जंघाचारण शब्द द्वारा
 व्यपदेश्य होते हैं । क्योंकि ये जंघा पर हाथ रखने मात्र से ही आकाश
 में गमन करने में समर्थ हो जाते हैं । अब गौतम इनकी गति कैसी
 शीघ्र होती है और कैसा उस शीघ्रगति का विषय होता है-इस प्रश्न
 को 'जंघाचारणस्स णं भंते । कहं सीहा गई, कहं सीहे गईविसए०' इस
 सूत्रपाठ द्वारा पूछते हैं-इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा !
 अयणं जंबुद्वीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स०' हे गौतम ! विद्या-
 चारण की शीघ्रगति को प्रकट करने के लिये जैसा पहिले कहा गया है

વાસિત કરે છે, તેઓને જંઘાચારણ નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રગટ
 થાય છે, આ લબ્ધિ એક એક અતિશય વિશેષરૂપ હોય છે. આ લબ્ધિના
 પ્રભાવથી આ લબ્ધિવાળાનું ગમન આકાશમાં થાય છે. એજ કારણથી હે
 ગૌતમ ! હું એમ કહું છું કે-આ જંઘાચારણ શબ્દથી કહેવાય છે. કેમકે તે જંઘા
 ઉપર હાથ રાખવા માત્રથી જ આકાશમાં ગમન કરવામાં સમર્થ થઈ જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની ગતિ કેટલી શીઘ્ર હોય છે અને તે શીઘ્ર-
 ગતિનો વિષય કેવો હોય છે ? આ પ્રશ્ન 'જંઘાચારણસ્સ ણં ભંતે ! કહં
 સીહા ગઈ કહં સીહે ગઈવિસએ૦' આ સૂત્રપાઠથી પૂછે છે. આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-'ગોયમા ! અયણં જંબુદ્વીવે દીવે एवं जहेव
 विज्जाचारणस्स' હે ગૌતમ ! વિદ્યાચારણની શીઘ્ર ગતિ બતાવવા માટે પહેલાં

‘જાવ કિંચિ સિસેસાહિં પરિવચ્ચેવેણ પપ્પણ્ણે’ યાવત્ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકઃ પરિક્ષે-
પેણ પ્રજ્ઞન્તઃ, જમ્બૂદ્વીપપરિધિપરિમાણં પૂર્વં પ્રદર્શિતમેવેતિ । પુનશ્ચ-‘દેવે ણં મહિ-
ટ્ટિંણ જાવ મહાસોકલ્લે’ દેવઃ સ્વલુ મહર્દ્ધિકો મહાયશા મહાબલો મહાશુતિકો
મહાસૌખ્યઃ ‘જાવ ઇનામેવ ત્તિકદ્દુ’ યાવદિદમેવેતિ કૃત્વા-યાવત્તાવતા કાલેન
સામ્પ્રતમેવ આગચ્છામીતિ કથયિત્વા ‘કેવલકલ્પં જંબુદ્વીવં દીવં તિહિં અચ્છરા-
નિવાણ્ણિ’ કેવલકલ્પમ્-સમ્પૂર્ણમ્ જમ્બુદ્વીપં દ્વીપમ્ ત્રિભિરપ્સરોનિપાતૈરિતિ,
અયમર્થઃ-અપ્સરોનિપાતઃ અપ્સરસોઽવતરણમ્, તસ્ય કાલઃ અતિસૂક્ષ્મો ભવેદિત્ય-
નેન કાલ ઉપમિતઃ, સ ચ ચણ્ણુટિકામાત્ર ઇતિ તિષ્ઠમિઃ ચણ્ણુટિકામિઃ, ત્રિચણ્ણુ-
ટિકાપરિમિતકાલેનેત્યર્થઃ । ઇતિ પર્યન્તં વિદ્યાચારણપ્રકરણં વાચ્યમ્, વૈશિષ્ઠ્ય-

કિ કોઈ મહાઋદ્ધિવાલા, યાવત્ મહાયશવાલા, મહાબલવાલા, મહાશુતિ-
વાલા ઓર મહાસુખવાલા દેવ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ કી પરિધિવાલે હસ
જમ્બૂદ્વીપ કી ત્રીન ચુટકી વજાને મેં જિતના સમય લગતા હૈ-ઇતને
સમય મેં ત્રીન વાર પ્રદક્ષિણા કરકે વાપિસ અપને સ્થાન પર આ જાતા
હૈ, એસી શીઘ્રગતિ વિદ્યાચારણ કી હોતી હૈ ઇત્યાદિ સો વહી સબ
કથન જંઘાચારણ કી શીઘ્રગતિ કો પ્રગટ કરને કે લિયે યહાં પર કહના
વાહિયે યહાં ‘અપ્સરોનિપાત’ કા તાત્પર્ય ચુટકી સે હૈ અપ્સરા કે અવ-
તરણ કા કાલ અતિસૂક્ષ્મ હોતા હૈ હસીસે કાલ કો યહાં ઉપમિત કિયા
હૈ ઓર હસે એક ચુટકીરૂપ કહા ગયા હૈ પૂર્વોક્ત હસ કથન સે જંઘા-
ચારણ કે સમય મેં જો કુછ વિશેષતા હૈ વહ ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ
દ્વારા પ્રગટ કી ગઈ હૈ । ઓર વહ હસ પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ કિ વિદ્યા-
ચારણ કે દ્વારા હસ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપ કી પ્રદક્ષિણા જૈસે ત્રીન ચુટકી વજાને

જેમ કહેવામાં આવ્યું છે, કે કોઈ મહાઋદ્ધિવાળો દેવ, યાવત્-મહાયશ-
વાળો મહાબળવાળો, મહાશુતિવાળો અને મહાસુખવાળો દેવ પૂર્વોક્તપ્રમાણની
પરિધિવાળા આ જંબૂદ્વીપની ત્રણ ચપટી વગાડવામાં જોડેલા સમય લાગે
તેટલા સમયમાં ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો પોતાના સ્થાને આવી જાય
છે, એવી શીઘ્રગતિ વિદ્યાચારણની હોય છે. ઇત્યાદિ તે સઘળું કથન જંઘા-
ચારણની શીઘ્રગતિને પ્રગટ કરવા અહિં સમજાવેલું છે. અહિંયાં ‘અપ્સરો-
નિપાત’નું તાત્પર્ય ચપટીથી છે. અપ્સરાના અવતરણનો સમય અત્યંત સૂક્ષ્મ
હોય છે. તેથી અહિંયાં કાળની ઉપમા આપી છે અને તેને એક ચપટી રૂપ
કહેલ છે. પૂર્વોક્ત આ કથનથી જંઘાચારણના સમય કથનમાં જે કાંઈ વિશેષ-
પણું છે તે ‘નવરં’ વિગેરે સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. અને તે આ પ્રમાણે કહેલ
છે, કે વિદ્યાચારણ દ્વારા આ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા જેમ ત્રણ ચપટી

માહ-‘નવરં’ इत्यादि ‘नवरं तिमस्रसुतो अणुरियद्वित्ता णं’ नवरम्-अयं विशेषः त्रिःसप्तकृत्वः-एकविंशतिवारम् अनुपर्यट्य खलु ‘हव्वमागच्छेज्जा’ ‘हव्वं’ जीघ्र-मागच्छेत्, कश्चिद् महद्धिकादिविशेषणयुतो देवः अमुं जम्बूद्वीपं सम्प्रत्येव पर्यटामीति हत्वा त्रिलक्षषोडशसहस्रद्विशतमप्तविंशति (३१६२२७) योजन क्रोश-त्रयाष्टविंशत्यधिकत्रिंशत् (३२८) धनुः सार्द्धत्रयोदशांगुलाधिकविस्तृतपरिधि-युक्तं जम्बूद्वीपं चप्पुटिकात्रयपरिमितकालमात्रेण एकविंशतिवारमनुपर्यट्य शीघ्र-मागच्छेत् तस्य देवस्य यादृशी शीघ्रगमनशक्तिः तादृशी एव शक्तिर्जंघाचारण-मुनेरिति एतदेवाह-‘जंघाचारणस्स णं गोपमा’ जंघाचारणस्य खलु गौतम । ‘तहा सीहा गई’ तथा-तादृशदेववदेव शीघ्रा-त्वरिता गतिः-गमनव्यापार इत्यर्थः । ‘तहा सीहे गहविसए पन्नत्ते’ तथा शीघ्रः-त्वरितो गतिविषयः प्रज्ञप्तः । ‘जंघाचारणस्स णं भंते’ जंघाचारणस्य खलु भदन्तः । ‘तिरियं केवइए गहविसए

के प्रमाणवाले समय में की जाती है उसी प्रकार से यहां तीन चुटकी बजाने के प्रमाणवाले समय में उस संपूर्ण जंबूद्वीप की प्रदक्षिणा २१ बार की जाती है सारांश ऐसा है कि कोई महद्धिक आदि विशेषणों-वाला देव इस संपूर्ण जम्बूद्वीप की, कि जिसकी परिधि ३१६२२७ योजन की, और ३ क्रोश १२८ धनुष एवं १३॥ अंगुल की है तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है उतने समय में २१ बार प्रदक्षिणा कर लेता तो जैसी यह शक्ति देव की है ऐसी ही शीघ्रगमन की शक्ति जंघाचारणमुनि की होती है। और इतना विशाल क्षेत्र उसकी डल शीघ्रतावाली गति का विषय होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘जंघाचारणस्स णं भंते ! तिरियं०’ हे भदन्त ! जंघा-

વગાડવાના પ્રમાણવાળા સમયમાં કરવામાં આવે છે. એજ પ્રકારથી અહિયાં ત્રણ ચપટી વગાડવાના પ્રમાણવાળા સમયમાં તે સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા ૨૧ એકવીસવાર કરવામાં આવે છે. આ કથનનો સારાંશ એવો છે કે-કોઈ મહદ્દિક વિગેરે વિશેષણોવાળો દેવ આ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપની કે જેની પરિધિ (ઘેરાવો) ૩૧૬૨૨૭ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીસ યોજનની અને ૩ ત્રણ ગાઉ ૧૨૮ એકસો અડધાવીસ ધનુષ અને ૧૩૥ સારાંશ આંગળની છે. આટલા વિશાળ જંબૂદ્વીપની ત્રણ ચપટી વગાડના સુધીમાં ૨૧ એકવીસ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને પોતાને સ્થાને આવી જાય છે. જેવી આ શક્તિ દેવની છે એવી જ શીઘ્રગમનની શક્તિ જંઘાચારણ મુનીની હોય છે. અને એટલું વિશાળ ક્ષેત્ર તેની તે શીઘ્રતાવાળી ગતિનો વિષય હોય છે, હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘જંઘાચારણાસ ણં ભંતે ! તિરિયં૦’ હે ભગવન, જંઘા-

‘જંઘાચારણસ્સ ણં મંતે !’ જંઘાચારણસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘ઉઢું કેવહ્ણ ગહ્વિસપ પન્નત્તે’ ऊर्ध्वं क्रियान्-क्रीदशो गतिविषयो-गमनक्षेत्रं गङ्गप्तम् इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से णं इओ एगेणं उप्पाएणं’ स जंघाचारणः स्वल्प इतः एकेन उत्पातेन ‘पंडकवणे समोसरणं करेइ’ पण्डकवने समवसरणं करोति-पण्डकवने स्थितो भवति तत्र गच्छतीत्यर्थः, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘तहिं चेइयाइं वंदइ’ तत्र-पण्डकवने चैत्यानि वन्दते ‘वंदित्ता’ तत्र चत्यानि वन्दित्वा ‘तओ पडिनियत्तमाणे’ ततः-पण्डकवनान् प्रतिनिवर्तमानः ‘बितीएणं उप्पाएणं’ द्वितीयेन उत्पातेन ‘नंदनवणे समोसरणं करेइ’ नन्दनवने समवसरणं करोति, ‘करित्ता’ कृत्वा-नन्दनवने गत्वा ‘तहिं चेइयाइं वंदइ’ तत्र-नन्दनवने चैत्यानि वन्दते ‘वंदित्ता इह आगच्छइ’ तत्र-नन्दनवने चैत्यानि वन्दित्वा इह

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ‘જંઘાચારણ કી ગતિ કા ઊર્ધ્વ મેં કિતના વિષયક્ષેત્ર હૈ’ એસા પૂછતે હૈ-‘જંઘાચારણસ્સ ણં મંતે ! ઉઢું કેવહ્ણ ગહ્-વિસપ પન્નત્તે’ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-ગોયમા ! સે ણં હો એગેણં ઉપ્પાણં પંડકવણે સમોસરણં કરેઈ’ હે ગૌતમ ! જંઘાચારણ અપને સ્થાન સે એક ઉત્પાત મેં પાણ્ડકવન મેં પહુંચ જાતા હૈ, ‘કરિત્તા તહિં ચેહ્યાઈ વંદઈ’ વહાં પહુંચકર વહ ચૈત્યોં કી-જિનેન્દ્ર દેવ કે શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી વન્દના કરતા હૈ, વંદિત્તા તઓ પડિનિયત્તમાણે વિતી ણં ઉપ્પાણં નંદનવણે સમોસરણં કરેઈ’ વન્દના કરકે ફિર વહાં સે લોટતે સમય દ્વિતીય ઉત્પાત સે નન્દનવન મેં પહુંચતા હૈ ‘કરિત્તા૦’ વહાં પહુંચકર વહ જિનેન્દ્ર દેવોં કે શ્રુતજ્ઞાન આદિ રૂપ ચૈત્યોં કી વન્દના કરતા હૈ ‘વંદિત્તા૦’ વન્દના કરકે ફિર વહ અપની જગહ પર આ જાતા

હવે ગૌતમસ્વામી જંઘાચારણ મુનિની ગતિ ઉર્ધ્વલોકમાં કેટલા વિષય ક્ષેત્રની છે, તે બાબતવા પ્રશ્નને પૂછે છે કે-જંઘાચારણસ્સ ણં મંતે ! ઉઢું કેવ-હ્ણ ગહ્વિસપ પણ્ણત્તે’ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-ગોયમા ! સે ણં હો એગેણં ઉપ્પાણં પંડકવણે સમોસરણં કરેઈ’ હે ગૌતમ ! જંઘાચારણ પોતાના સ્થાનથી એક ઉત્પાતથી પાંડુકવનમાં પહોંચી બાય છે. ‘કરિત્તા તહિં ચેહ્યાઈ વંદઈ’ ત્યાં પહોંચીને તે ચૈત્યોને-જિનેન્દ્ર દેવના શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની વંદના કરે છે. ‘વંદિત્તા તઓ પડિનિયત્તમાણે વિતી ણં ઉપ્પાણં નંદનવણે સમોસરણં કરેઈ’ વંદના કરીને તે પછી ત્યાંથી પછા ફરતી વખતે બીજા ઉત્પાતથી નંદનવનમાં પહોંચે છે ‘કરિત્તા૦’ ત્યાં પહોંચીને તે જિનેન્દ્રદેવોના શ્રુત-જ્ઞાનરૂપ ચૈત્યોની વંદના કરે છે. વંદિત્તા૦ વંદના કરીને તે પછી પોતાના

અત્ર સ્થાને આગच्छति, 'આગच्छતા' આગત્ય 'ઇહ ચેદ્યાઈ વંદઈ' ઇહ ચૈત્યાનિ વંદતે ઇતિ । 'જંઘાચારણસ્ય ણં ગોયમા !' જંઘાચારણસ્ય સ્વલુ ગૌતમ ! 'ઉહૂં' એવંચ ગઈવિસં પન્નત્તે' ઉર્ધ્વમેતાન્નાન્-પ્રતાદ્દશઃ પૂર્વપ્રતિપાદિતો ગતિવિષયો-ગમનગોચરં ક્ષેત્રં પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિત ઇતિ । ઉક્તચ્ચ-જંઘાચારણસ્યોર્ધ્વગતિવિષયે-

‘પદમેણ પંડગવણં, વીરપ્પાણ ણંદણં એડ ।

તદુપ્પાણ તઓ, ઇહ જંઘાચારણે એડ’ ॥૧॥

છાયા—પ્રથમેણ પંડગવણં, દ્વિતીયોત્પાતેન નન્દનમેતિ ।

તૃતીયોત્પાતેન તતઃ ઇહ જંઘાચારણ એતિ ॥૧॥ ઇતિ

‘એવંચિધસ્ય જંઘાચારણસ્યારાધના મહેદ્વા વિરાધના ? ઇત્યત્રાહ-‘સે ણં’ ઇત્યાદિ । ‘સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ’ સ સ્વલુ તસ્ય-સ્થાનસ્ય ‘અણાલોચપહિકંતે’ અણાલોચિત-પ્રતિક્રાન્તઃ યદિ કદાચિત્ સ જંઘાચારણઃ તસ્ય ગમનાગમનસ્થાનસ્ય આલોચનમ્ પ્રતિક્રમણં ચ ન કૃત્તવાન્ ઇત્યર્થઃ તદા ‘કાલં કરેઈ’ કાલં કરોતિ ‘નત્થિ તસ્સ આરાહણા’ નારિત તસ્ય જંઘાચારણસ્ય ચારિત્રારાધના-લબ્ધ્યુપજીવિત્વં પ્રમાદઃ હૈ ‘આગच्छता०’ અપની જગહ પર આકર ક્લે ફિર વહ ચ્યાં પર ચૈત્યોં કી વન્દના કરતા હૈ હસ પ્રકાર સે ‘જંઘાચારણસ્ય ણં ગોયમા । ઉહૂં’ હૈ ગૌતમ ! જંઘાચારણ કી ગતિ કા ઉર્ધ્વ મેં એસા વિષય ક્ષેત્ર કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ ઉર્ધ્વ મેં ઉસકે ગમન કા ક્ષેત્ર હતના કહા ગયા હૈ । હસી વાત કો હસ ગાથા દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ-‘પદમેણ પંડગવણં’ ઇત્યાદિ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસાં પૂછતે હૈ-હે મહન્ત ! એસે જંઘાચારણ મુનિ કે ચારિત્ર કી આરાધના હોની હૈ યા વિરાધના હોતી હૈ ? યહી વાત ‘સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોચ પહિકંતે કાલં કરેઈ નત્થિ તસ્સ આરાહણા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ અર્થાત્ જંઘાચારણ લબ્ધિ કે પ્રભાવ સે ઉન ૨ સ્થાનોં મેં ગમનાગમન કરનેવાલે ઉસ જંઘાચારણ લબ્ધિ-

સ્થાને આવી જાય છે. ‘આગच्छता०’ પોતાને સ્થાને આવીને તે પછી ત્યાં ચૈત્યોની વંદના કરે છે. આ રીતે ‘જંઘાચારણસ્ય ણં ગોયમા । ઉહૂં’ હૈ ગૌતમ ! જંઘાચારણની ઉર્ધ્વગતિને એ પ્રમાણે વિષયક્ષેત્ર કહેલ છે. અર્થાત્ ઉપરમાં તેના ગમનનું ક્ષેત્ર એટલું કહેલ છે. એજ વાત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. ‘પદમેણ પંડગવણં’ ઇત્યાદિ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ એવા જંઘાચારણ મુનિને ચારિત્રની આરાધના થાય છે ? કે વિરાધના થાય છે ? અર્થાત્ એજ વાત ‘સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોચ પહિકંતે કાલં કરેઈ નત્થિ તસ્સ આરાહણા’ આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. અર્થાત્ જંઘાચારણ લબ્ધિના પ્રભાવથી તે તે સ્થાને ગમનાગમન કરવા-

પ્રમાદવતશ્ચારાધના ન ભવતિ અતો લઘ્યુપજીવજંઘાચારણશ્ચારિત્રસ્ય આરાધકો ન ભવતીતિ ભાવઃ । 'સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિકંતે કાલં કરેહ' સ જહ્વાચારણઃ સ્વલ્લ તસ્ય ગમનાગમનસ્થાનસ્ય આલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ સન્ કાલં કરોતિ તદા—'અત્થિ તસ્સ આરાહણા' અસ્તિ તસ્ય—જંઘાચારણસ્યારાધના ભવતિ સ ચારિત્રારાધક ઇતિ 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ' તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ, હે ભદન્ત ! વિદ્યાચારણજંઘાચારયોર્ગતિસામ-
ર્થ્યારાધકત્વાનારાધકત્વવિષયે યત્ દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ—સર્વથા

વાલે કા યદિ ઉન ઉન સ્થાનોં કી આલોચના એવં પ્રતિક્રમણ ક્રિયે વિના મરણ હો જાતા હૈ તો ઉસ્કે ચારિત્રારાધના હોતી હૈ યા ઉસકી વિરાધના હોતી હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં કહા ગયા હૈ કિ ઉસકે ચારિત્રારાધના નહીં હોતી હૈ ક્યોંકિ લઘ્વિ કા ઉપયોગ કરના યહ પ્રમાદ હૈ પ્રમાદવાલે કે ચારિત્રારાધના હોતી નહીં હૈ હસલિયે લઘ્યુપજીવી જંઘાચારણ ચારિત્ર કા આરાધક નહીં હોતા હૈ । 'સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિકંતે કાલં કરેહ અત્થિ તસ્સ આરાહણા' ઓર યદિ વહ ઉસ ગમનાગમનરૂપ સ્થાન કી આલોચના એવં પ્રતિક્રમણ કર લેતા હૈ ઓર ફિર કાલ ધર્મગત હોતા હૈ તો ઉસ જંઘાચારણમુનિ કે ચારિત્ર કી આરાધના હોતી હૈ 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! જાવ વિહરહ' હે ભદન્ત ! વિદ્યાચારણ ઓર જંઘાચારણ ગતિ-
સામર્થ્ય એવં આરાધક અનારાધકકે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને

વાળા તે જંઘાચારણ લઘ્વિવાળા વિગેરેનું જે તે તે સ્થાનોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વગર મરણ થાય તો તેને ચારિત્રની આરાધના થાય છે ? કે તેની વિરાધના થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—તેને ચારિત્રારાધના થતી નથી. કેમકે લઘ્વિનો ઉપ-
યોગ કરવો તે પ્રમાદ છે, પ્રમાદવાળાને ચારિત્રારાધના થતી નથી. તેથી લઘ્વિથી ઉપજીવી જંઘાચારણ ચારિત્રના આરાધક હોતા નથી. 'સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિકંતે કાલં કરેહ અત્થિ તસ્સ આરાહણા' જે તેઓ જવા આવવાના સ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરી લે છે, અને તે પછી કાળધર્મ પામે છે તો એ જંઘાચારણ મુનિના ચારિત્રની આરાધના થાય છે. 'સેવં મંતે સેવં મંતે 'ત્તિ જાવ વિહરહ' હે ભગવન્ વિદ્યાચારણ અને જંઘાચારણના ગતિના સામર્થ્ય અને આરાધક અને અનારાધકના વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે નિરૂપણ કર્યું છે તે સ્વચ્છં કથન એજ પ્રમાણે છે,

સત્યમેવ આપ્તમુખ્યસ્ય ભવતો વાક્યસ્ય સર્વથૈવ સત્યત્વાત્ इति કથયિત્વા ગૌતમો
ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં
ભાવયન્ વિહરતીતિ ॥સૂ. ૨॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धमद्यपधनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-९॥

અપને વિચાર પ્રદર્શિત કિથે હૈં વે સત્ય એસે હી હૈં-અર્થાત્ હસ વિષય મેં
આપકા યહ પ્રતિપાદન સર્વથા સત્ય હી હૈં હસ પ્રકાર વે ગૌતમ ભગવાન્
કો કહકર ઉન્કો વન્દના ઓર નમસ્કાર કરકે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા
કો ભાવિત કરતે હુઅ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વીસવે શતકકા
॥ નવવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૯॥

અર્થાત્ આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયે પ્રતિ-
પાદન કરેલ આ વિષય યથાર્થ જ છે, આ પ્રમાણે કહીને તે ગૌતમસ્વામી
ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને
ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા ॥ સૂ. ૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૯॥

અથ વિંશતીશતકે દશમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે ।

નવમોદેશકે ચારણાઃ કર્ચિતાઃ તે ચ ચારણાઃ સોપક્રમાયુષો નિરુપક્રમાયુ-
ષોઽપિ ભવન્તિ इतरेऽपि च सोपक्रमायुषो भवन्तीति दशमे सोपक्रमनिरुपक्रमा-
दितया जीवा निरूपयिष्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य दशमोदेषकस्य इदमा-
दिमं सूत्रम्-‘जीवा णं’ इत्यादि ।

મૂલમ્-‘જીવા ણં મંતે ! કિં સોવક્રમાઝયા નિરુવક્રમાઝયા ?
ગોયમા ! જીવા સોવક્રમાઝયા વિ નિરુવક્રમાઝયા વિ । નેરઙ્યા
ણં પુચ્છા ગોયમા ! નેરઙ્યા નો સોવક્રમાઝયા નિરુવક્રમાઝયા ।

દસવે ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ

નૌવે ઉદ્દેશે મેં ચારણોં કે વિષય મેં કથન કિયા ગયા હૈ સો યે
ચારણ સોપક્રમ આયુવાલે ઔર નિરુપક્રમ આયુવાલે મી હોતે હૈં તથા
દુસરે મી સંસારી જીવ સોપક્રમ આયુવાલે ઔર નિરુપક્રમ આયુવાલે
હોતે હૈં કિન્તુ દેવ, નૈરયિક, અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે ભોગભૂમિ કે
જીવ-અર્થાત્ નારકી, દેવતા તથા અસંખ્યાત વર્ષ કે આયુવાલે યુગલિક,
ઉત્તમ પુરુષ ઔર ચરમશરીરી યે સઘ અનપવત્ત્યાયુષ્ક-નિરુપક્રમ
આયુવાલે હોતે હૈં સો હસી સોપક્રમ ઔર નિરુપક્રમ આયુ કે સંબંધ કો
લેકર હસ ૧૦ વેં ઉદ્દેશે મેં જીવોં કા નિરુપણ કિયા જાયગા સો
હસી કારણ સે હસ ૧૦ વેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ કિયા જા રહા હૈ-
‘જીવા ણં મંતે ! કિં સોવક્રમાઝયા નિરુવક્રમાઝયા’ इत्यादि ।

દસમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

નવમા ઉદ્દેશામાં ચારણોના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ
ચારણ સોપક્રમ (નિમિત્તકારણથી જેનો નાશ અગર કમ થઈ શકે) આયુષ્યવાળા
અને નિરૂપક્રમ (કમ ન કરી શકાય તેવું) આયુષ્યવાળા હોય છે. પરંતુ દેવ,
નૈરયિક, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ભોગભૂમિના જીવ અર્થાત્ નારકી,
દેવતા તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા યુગલિક, ઉત્તમપુરુષ અને ચરમ-
શરીરી એ બધા અનપવર્ષાયુષ્ક-નિરુપક્રમ આયુવાળા હોય છે. તે આ
સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુના સંબંધને લઈને આ ૧૦ દસમાં ઉદ્દેશામાં
જોવાનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે. એજ કારણથી આ દસમા ઉદ્દેશાનો
પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. ‘જીવા ણં મંતે ! કિં સોવક્રમાઝયા’ इत्यादि

एवं जाव थणियकुमारा। पुढविकाइया जहा जीवा एवं जाव
मणुस्सा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया। नेरइया
णं भंते ! किं आओवक्कमेणं उववज्जंति परोवक्कमेणं उववज्जंति
निरुवक्कमेणं उववज्जंति ? गोयमा ! आओवक्कमेणं वि उववज्जंति
परोवक्कमेण वि उववज्जंति निरुवक्कमेण वि उववज्जंति एवं
जाव वेमाणियाणं। नेरइयाणं भंते ! किं आओवक्कमेण उव-
वट्ठंति परोवक्कमेणं उववट्ठंति निरुवक्कमेणं उववट्ठंति ? गोयमा !
नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति
निरुवक्कमेणं उववट्ठंति एवं जाव थणियकुमारा पुढवीकाइया
जाव मणुस्सा तिसु उववट्ठंति, सेसा जहा नेरइया नवरं जोइ-
सिय वेमाणिया चयंति। नेरइया णं भंते ! किं आइड्ढीए उवव-
ज्जंति परिड्ढीए उववज्जंति ? गोयमा ! आइड्ढीए उववज्जंति नो
परिड्ढीए उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया। नेरइया णं भंते ! किं
आइड्ढीए उववट्ठंति परिड्ढीए उववट्ठंति गोयमा ! आइड्ढीए उव-
वट्ठंति नो परिड्ढीए उववट्ठंति एवं जाव वेमाणिया, नवरं जोइ-
सिया वेमाणिया य चयंतीति अभिलावो। नेरइया णं भंते ! किं
आयकस्मुणा उववज्जंति परकस्मुणा उववज्जंति ? गोयमा ! आय-
कस्मुणा उववज्जंति नो परकस्मुणा उववज्जंति एवं जाव
वेमाणिया, एवं उववट्ठणा दंडओ वि। नेरइया णं भंते ! किं
आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति ? गोयमा !

હે મદન્ત ! જીવાઃ કિં સોપક્રમાયુષો નિરુપક્રમાયુષો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवा सोपक्रमायुषा वि निरुपक्रमायुषा
वि' जीवाः सोपक्रमायुषोऽपि निरुपक्रमायुषोऽपि सामान्यजीवा उभयप्रकारा
अपि भवन्तीत्युत्तरम् । सामान्यजीवे सोपक्रमनिरुपक्रमत्वं दर्शयित्वा जीवविशेषे
तं दर्शयितुमाह-नेरइया णं' इत्यादि । 'नेरइया णं पुच्छा' नैरयिकाः खलु पृच्छा
हे मदन्त ! नैरयिकाः किं सोपक्रमायुषो भवन्ति निरुपक्रमायुषो वा भवन्तीति
प्रश्नः, मगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया नो सोव-

દ્વારા કમતી હોકર સમાપ્ત નહીં હોતી હૈ । इनसे भिन्न और जितने संसारी
जीव हैं वे सोपक्रम और निरुपक्रम दोनों प्रकारकी आयुवाले होते हैं ।

हस प्रकार से गौतम ने जो यह प्रश्न किया है कि जीव सोपक्रम
आयुवाले होते हैं या निरुपक्रम आयुवाले होते हैं ? इसके उत्तर में
प्रभु ने ऐसा कहा है-‘गोयमा ! जीवा सोवक्कमाउया वि०’ इत्यादि हे
गौतम ! जीव दो प्रकार के आयुवाले होते हैं-सोपक्रम आयुवाले भी
होते हैं और निरुपक्रम आयुवाले भी होते हैं । इस प्रकार से सामान्य
जीव में ‘सोपक्रम आयुवकता और निरुपक्रमायुवकता का कथन करके अब
जीव विशेष की अपेक्षा लेकर यह कथन किया जाता है-इसमें गौतम ने
प्रभु से ऐसा पूछा है-‘नेरइया णं पुच्छा’ हे मदन्त ! नैरयिक जीव सोपक्रम
आयुवाले होते हैं या निरुपक्रम आयुवाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा

એટલું આયુષ્ય પુરું થઈને સમાપ્ત થાય છે કેઇપણ નિમિત્તથી એણે થઈને
સમાપ્ત થતું નથી. આ સિવાયના બીજા બેટલા સંસારી જીવો હોય છે, તેઓ
સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ એ બંને પ્રકારની આયુવાળા હોય છે.

આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ જે આ પ્રશ્ન કર્યો છે કે જીવ સોપક્રમ
આયુવાળા હોય છે ? કે નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! જીવા સોવક્કમાઉયા વિ०’ इत्यादि हे गौतम !
જીવ સોપક્રમ આયુવાળા પણ હોય છે અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા પણ હોય
છે. આ રીતના બે આયુવાળા જીવ હોય છે.

આ રીતે સામાન્ય જીવમાં ‘સોપક્રમ આયુષ્યપણું’ અને નિરૂપક્રમ
આયુષ્યપણાતું કથન કરીને હવે જીવ વિશેષની અપેક્ષાથી આ કથન કરવામાં
આવે છે. આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-‘નેરइया णं पुच्छा’
हे भगवन् नैरयिक जिव सोपक्रम आयुवाળા હોય છે ? કે નિરૂપક્રમ આયુ-
વાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! નારકીય

ક્રમાડયા' નૈરયિકાઃ-નારકજીવાઃ ન સોપક્રમાયુષો ભવન્તિ, તત્ર સ્વજ્ઞાદિના વિનાશાભાવાદ્ કિન્તુ 'નિરુવક્કમાડયા' નિરૂપકમાયુષો ભવન્તિ 'એવં જાવ થણિય-કુમારા' એવમ્-નારકવદેવ યાવત્તત્તિત્તકુમારાઃ, નારકાદારમ્ય સ્તનિત્તકુમાર-પર્યન્તં નો સોપક્રમાયુષો ભવન્તિ કિન્તુ નિરૂપકમાયુષ એવ ભવન્તીતિ । 'પુઢવી-કાહ્યા જહા જીવા' પૃથિવીકાયિકા યથા જીવાઃ, યથા-યેન પ્રકારેણ સામાન્ય-જીવાઃ સોપક્રમાયુષોઽપિ ભવન્તિ નિરૂપકમાયુષોઽપિ ભવન્તિ તથા તેનૈવ પ્રકારેણૈવ પૃથિવીકાયિકા અપિ સોપક્રમાયુષોઽપિ ભવન્તિ, નિરૂપકમાયુષોઽપિ ભવન્તીતિ । 'એવં જાવ મણુસ્સા' એવં યાવત્ મનુષ્યાઃ, એવમેવ પૃથિવીકાયવદેવ અપ્તેજોવાયુક્તસ્પતિ-કાયિકાઃ, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાઃ, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિયાઃ સંસ્થાત વર્ષાયુષ્કા-મનુષ્યાશ્ચ સોપક્રમાયુષોઽપિ નિરૂપકમાયુષોઽપિ ભવન્તીત્યર્થઃ । 'વાળમંતરજોહસિય વેમાણિયા જહા નેરહ્યા' વાળવ્યન્તરજ્યોતિસ્કવૈમાનિકા યથા નૈરયિકાઃ, યથા-
 હૈ-હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવ સોપક્રમ આયુવાળે નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિ સ્વજ્ઞ આદિ દ્વારા ડનકી આયુ કા ચિતાશ નહીં હોતા હૈ । અતઃ વે 'નિરુ-
 વક્કમાડયા' નિરૂપક્રમ આયુવાળે હી હોતે હૈં । 'એવં જાવ થણિયકુમારા' હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિત્તકુમાર દેવોં તક જાનના ચાહિયે નારક સે લેકર સ્તનિત્તકુમાર તક કે દેવ સોપક્રમ આયુવાળે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ વે સબ નિરૂપક્રમ આયુવાળે હી હોતે હૈં । 'એવં જાવ મણુસ્સા' હસી પ્રકાર સે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકા-
 યિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિય એવં સંસ્થાત વર્ષ કી આયુવાળે મનુષ્ય, યે સબ સોપક્રમ આયુવાળે ઓ હોતે હૈં ઓર નિરૂપક્રમ આયુવાળે ઓ હોતે હૈં । 'વાળમંતરજોહસિય-

૭૫ સોપક્રમ આયુવાળા હોતા નથી. કેમકે ખરૂં વિગેરેથી તેઓની આયુને વિનાશ થઈ શકતો નથી, તેથી તેઓ 'નિરુવક્કમાડયા' નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે, 'એવં જાવ થણિયકુમારા' આ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિત્તકુમારદેવો સુધી સમજી લેવું. નારકોથી લઈને સ્તનિત્તકુમાર સુધીના દેવો સોપક્રમ આયુવાળા હોતા નથી. પરંતુ તેઓ બધા નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે. 'પુઢવીકાહ્યા જહા જીવા' જે રીતે સામાન્ય ૭૫ સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે, એજ રીતે પૃથ્વીકાયિક ૭૫ પણ સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે. 'એવં જાવ મણુસ્સા' એજ રીતે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિય અને સંસ્થાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્ય આ બધા સોપક્રમ આયુવાળા પણ હોય છે, અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા પણ હોય છે. વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા

નૈરયિકા નો સોપક્રમાયુષઃ કિન્તુ નિરુપક્રમાયુષો ભવન્તિ તથા । ઇમે વાનઘ્યન્તર-
 ય્યોતિષ્કવૈમાનિકા અપિ નો સોપક્રમાયુષોઽપિ તુ નિરુપક્રમાયુષ એવેતિ । ‘નૈરહ્યા
 ણં મંતે ।’ નૈરયિકાઃ, નિરયે-નરકાવાસે સમુદ્ભવાઃ જીવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત । ‘કિં
 આઓવક્કમેણં ઉવવજ્જંતિ’ કિમાત્મોપક્રમેણ ઉત્પદ્યન્તે આત્મના-સ્વયમેવ આયુષ
 ઉપક્રમ આત્મોપક્રમઃ તેન આત્મોપક્રમેણ સ્વયં કૃતનિમિત્તેન મૃત્વેત્યર્થ ઉત્પદ્યન્તે
 નારકા જીવાઃ, સ્વયમેવ પૂર્વમેવ આયુષ્કં ન્યૂનીકૃત્ય સમુત્પદ્યતે કિમ્ ? । અથવા
 કિમ્ ‘પરોવક્કમેણં ઉવવજ્જંતિ’ પરોપક્રમેણ ઉત્પદ્યન્તે અન્યેન પૂર્વભવાયુષ્કં ન્યૂની-
 કૃત્ય ઉત્પદ્યન્તે પરકૃતસરણેન મૃત્વા ઉત્પદ્યન્તે વિમ્, ‘નિરુવક્કમેણં ઉવવજ્જંતિ’
 નિરુપક્રમેણ ઉત્પદ્યન્તે કેનાપિ પ્રકારેણ આયુષ્કં ન ન્યૂની કૃત્ય સર્વમેવ આયુષ્ક-
 મુપમુજ્યોત્પદ્યન્તે કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे
 गौतम ! ‘आओवक्कमेण वि उववज्जंति’ आत्मोपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते श्रेणिकवत्,

વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ વાનઘ્યન્તર, ય્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક યે
 નારક જીવોં કે જૈસા અકાલ મરણવાલે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નિરુપક્રમ
 આયુવાલે હી હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘નેર-
 હ્યા ણં મંતે ! કિં આઓવક્કમેણં’ હે મદન્ત । નારક જીવ કયા આત્મ-
 કૃત નિમિત્ત સે મરકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં અર્થાત્ વે અપની પૂર્વભવસંબંધી
 આયુ કો સ્વયં હી કમ કરકે નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા પૂરી
 આયુ કો ભોગ કરકે નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર
 મેં પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-‘ગોયમા ! આઓવક્કમેણ વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે
 ગૌતમ । જો જીવ નરકાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે અપની આયુ કો
 આત્મકૃત નિમિત્ત દ્વારા કમ કરકે સ્ત્રી મરતે હૈં ઓર નરક મેં ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં-અર્થાત્ શ્રેણિક કે જૈસે કિતનેક જીવ અપની ગૃહીત આયુ

જહા નેરહ્યા’ વાનઘ્યન્તર, ય્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક એ બધા નારક જીવોની
 માફક અકાળ મરણવાળા હોતા નથી પરંતુ નિરુપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કિં આઓ-
 વક્કમેણં’ હે ભગવન્ નારક જીવો મરીને આત્મકૃત નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થાય
 છે ? અર્થાત્ તેઓ પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી આયુને સ્વયં ઓછું કરીને
 નારકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પુરા આયુને ભોગવીને નારકપણથી
 ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-
 ‘ગોયમા ! આઓવક્કમેણ વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ જે જીવ નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે, તેઓ પોતાના આયુધને પોતે કરેલ નિમિત્તથી ઠમ કરીને પણ
 મરે છે, અને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ શ્રેણિક રાજની માફક ઠેટલાક

‘પરોપક્રમેણા વિ ઉવવજ્જંતિ’ પરોપક્રમેણાપિ ઉત્પદ્યન્તે યથા કૂળિકઃ કૃત્રિમઃ
ચતુર્દશરત્નાનિ સમાદાય પટ્ટસ્વળ્ડરાજ્યશાસનાય પ્રવૃત્તઃ દેવકૃત્તમરણેન મૃત્વ ઇતિ,
‘નિરુપક્રમેણા વિ ઉવવજ્જંતિ’ નિરુપક્રમેણાપિ ઉત્પદ્યન્તે, યથા કાલશૌકરિકવત્,
આત્મોપક્રમપરોપક્રમનિરુપક્રમૈ નારિકાણાં સમુત્પત્તિસંભવાદિત્યુત્તરમ્ । ‘एवं
जाव वैमाणियाणं’ एवं यावद्वैमानिकानाम् एवम् नारकवदेव यावद्वैमानिका अपि
भवनपतिमारभ्य वैमानिकपर्यन्तत्रयोविंशतिदण्डकस्था जीवाः सर्वे आत्मोपक्रमेण
परोपक्रमेण निरुपक्रमेण वा समुत्पद्यन्ते इति भावः । आत्मोपक्रमपरोपक्रमनिरु-

કો અપને આપ મિલાયે ગયે નિમિત્તો દ્વારા બીચ મેં છેદન કરકે નરકા
વાસ મેં નારક કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ—તથા કિતનેક જીવ કૂળિક
રાજા કે જૈસે એસે નિમિત્ત મિલાતે હૈ કિ જિસસે વે દૂસરોં કે દ્વારા
માર દિયે જાતે હૈ ઓર મરકર નરક મેં જાતે હૈ જૈસે કૂળિકરાજા કૃત્રિમ
૧૪ રત્નોં કો લેકર ષટ્ સ્વળ્ડોં કે રાજ્યશાસન કે લિયે પ્રવૃત્ત હુઆ
ઓર દેવને ઉસે માર દિયા તથા કિતનેક જીવ કાલશૌકરિક કે જૈસે
નિરુપક્રમ સે બી નારક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । અર્થાત્ ગૃહીત આયુ કો
પૂરી ભોગકર નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । આત્મોપક્રમ પરોપક્રમ ઓર
નિરુપક્રમ इन तीनों प्रकार से नारक जीवों की उत्पत्ति हो सकती है
यही इसका तात्पर्य है ‘एवं जाव वैमाणियाणं’ इसी प्रकार से यावत्
वैमानिक देवों तक के भी जीव उत्पन्न होते हैं ऐसा जानना चाहिये
अर्थात् नारक के ही जैसे भवनपति से लेकर वैमानिक पर्यन्त २३
दण्डकस्थ जीव सब आत्मोपक्रमसे, परोपक्रम से अथवा निरुपक्रम से

જીવો પોતાના ગૃહીત આયુને પે.તે સ્વયં પ્રાપ્ત કરેલ નિમિત્તોથી વચમાં જ
છેદન કરીને નરકાવાસમાં નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તથા કેટલાક
જીવો કૃષ્ણિક રાજાની માફક એવું નિમિત્ત મેળવે છે, કે જેથી તેઓ બીજાઓ
દ્વારા મારાઈ જાય છે. અને મરીને નરકમાં જાય છે. જેમ કૃષ્ણિક રાજા બના-
વટિ ૧૪ રત્નો લઈને છોડે ખડના રાજ્ય શાસન માટે પ્રવૃત્ત થયા, અને
દેવે તેમને મારી નાખ્યા. તથા કેટલાક જીવો કાલશૌકરિકની જેમ નિરુપક્રમથી
પણ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ ગૃહીત આયુને પૂરી ભોગવીને નરકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મોપક્રમ, પરોપક્રમ અને નિરુપક્રમ, આ ત્રણે પ્રકારે
નારક જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ શકે છે, એજ આ કથનનું તાત્પર્ય છે ‘एवं
जाव वैमाणियाणं’ એજ પ્રકારથી યાવત્ વૈમાનિક દેવો સુધીના જીવો પણ
ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સમજવું. અર્થાત્ નારકની જ માફક ભવનપતિથી
આરંભીને વૈમાનિક સુધીના ૨૩ તેવીસ દંડકમાં રહેલા બધા જીવો આત્મો-
પક્રમથી, પરોપક્રમથી અથવા નિરુપક્રમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પકર્મૈ રુપત્તિમભિધાય एभिरेव उद्वर्त्तनामभिधातुकाम आह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं आओवक्कमेण उववट्ठंति’ किमात्मोपक्रमेण आत्मना स्वयमेव उपक्रमणं तेन आत्मोपक्रमेण उद्वर्त्तन्ते—निःसरन्ति अथवा ‘परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ परोपक्रमेण अन्यकृतमरणेन उद्वर्त्तन्ते—नरकान्निस्सरन्ति अथवा ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रमेण उद्वर्त्तन्ते—निःसरन्ति किम् ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति’ नो आत्मोपक्रमेण उद्वर्त्तन्ते आत्मना स्वयमेव नोद्वर्त्तन्ते—न निःसरन्ति नारका इति, तथा—‘नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ नो परोपक्रमेणोद्वर्त्तन्ते—परोपक्रमेणापि नोद्वर्त्तन्ते—न निःसरन्ति नारका जीवाः किन्तु ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रमेण उद्वर्त्तन्ते उपक्रमणमन्तरेणैव नारकाणामुद्वर्त्तनासंभवात् इत्युत्तरम् नारकाणामुद्वर्त्तनम् न स्वेन परेण वा किन्तु निरुपक्रमेणैवेति भावः ।

उत्पन्न होते हैं । अब गौतम इन्हीं आत्मोपक्रम आदि द्वारा उद्वर्त्तना के सम्बन्ध में इस प्रकार से पूछते हैं—‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! नैरयिक जीव क्या आत्मोपक्रम से नरक से निकलते हैं ? अथवा परोपक्रम से नरक से निकलते हैं ? अथवा निरुपक्रम से नरक से निकलते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से ऐसा कहते हैं कि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति’ नारक नरक से आत्मोपक्रम से—अपने आप से—नहीं निकलते हैं ‘नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ न परोपक्रम से निकलते हैं, किन्तु ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रम से—उपक्रमण के बिना ही नरक से निकलते हैं क्योंकि उपक्रम के बिना ही नारकों की उद्वर्त्तना होती है तात्पर्य कहने का यही है कि नारकों का उद्वर्त्तन न स्वयं से होता है न पर से होता है किन्तु

હવે ગૌતમસ્વામી એજ આત્મોપક્રમ વિગેરેથી ઉદ્વર્તનાના સંબંધમાં આ પ્રમાણે પ્રભુને પૂછે છે—‘નેરइया णं भंते !’ હે ભગવન્ નારકીય છો એ આત્મોપક્રમથી નરકમાંથી નીકળે છે ? અથવા પરોપક્રમથી નરકથી નીકળે છે ? અથવા નિરૂપક્રમથી નરકમાંથી નીકળે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો આઓવક્કમેણં उववट्ठंति’ નારકો આત્મોપક્રમથી પોતાની મેળેજ નરકથી નીકળતા નથી. ‘નો પરોવક્કમેણં उववट्ठंति’ તેમજ પરોપક્રમથી પણ નરકથી નીકળતા નથી પરંતુ ‘નિરૂવક્કમેણં उववट्ठंति’ નિરૂપક્રમથી—ઉપક્રમણ વિનાજ નરકથી નીકળે છે. કેમકે ઉપક્રમ વિનાજ નારકોની ઉદ્વર્તના થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—નારકોનું ઉદ્વર્તન સ્વયં પોતાની મેળે જ થઈ શકતું નથી. તેમ પરથી પણ થતું નથી. પરંતુ નિરૂપક્રમથી જ

‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवं यावत् स्तनितकुमाराः, एवमेव नारकदेव स्तनित-
कुमारपर्यन्तजीवा नो आत्मोपक्रमेण नो परोपक्रमेण वा उद्वर्तन्ते किन्तु निरुप-
क्रमेणैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारान्तानामुद्वर्तना भवतीति भावः । ‘पुढवी-
काइया जाव मणुस्मा तिसु उववट्ठंति’ पृथिवीकायिका यावत् मनुष्याः त्रिष्वपि
उद्वर्तन्ते एकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याः इमे
सर्वेऽपि आत्मोपक्रमेण परोपक्रमेण निरुपक्रमेण उद्वर्तन्ते नैतेषामुद्वर्तनाया नियमो-
ऽपितु अनियमः कदाचित् कस्यचित् उद्वर्तना आत्मोपक्रमेण—कस्यचित् कदाचित्
परोपक्रमेण, कस्यचित् कदाचित् निरुपक्रमेणापि उद्वर्तना भवतीति भावः । ‘सेसा

નિરુપક્રમ સે હી હોના હૈ ‘एवं जाव थणियकुमारा’ इसी प्रकार से
नारक जीवों के जैसे ही स्तनितकुमार तक के जीव न आत्मोप-
क्रम से उद्वर्त्तना करते हैं, न परोपक्रम से उद्वर्त्तना करते हैं किन्तु
निरुपक्रम से ही उद्वर्त्तना करते हैं असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार-
तक के सब भवनवासी देवों की उद्वर्त्तना निरुपक्रम से ही होनी है
यही इस कथन का तात्पर्य है ‘पुढवीकाइया जाव मणुस्मा तिसु उव-
वट्ठंति’ पृथिवीकायिक से लेकर मनुष्य तक के जीव तीनों प्रकार से भी
उद्वर्त्तना करते हैं अर्थात् एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय,
एवं पञ्चेन्द्रियतिर्य्यच मनुष्य ये सब आत्मोपक्रम से, परोपक्रम से एवं
निरुपक्रम से इन तीनों प्रकार से भी उद्वर्त्तना करते हैं इनके उद्वर्त्तना
का नियम नहीं है किन्तु अनियम है कदाचित् किसी के उद्वर्त्तना
आत्मोपक्रम से कदाचित् किसी के परोपक्रम से और कदाचित् किसी

થાય છે. ‘एवं जाव थणियकुमारा’ એજ રીતે નારક જીવોની માફક જ
સ્તનિતકુમાર, સુધીના જીવો આત્મોપક્રમથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી. તેમજ
પરોપક્રમથી પણ ઉદ્વર્તના કરતા નથી પરંતુ નિરૂપક્રમથી જ ઉદ્વર્તના કરે છે.
અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના બધા ભવનવાસી દેવોની ઉદ્વર્તના
નિરૂપક્રમથી જ થાય છે. એજ આ કથનનું તાત્પર્ય છે. ‘પુઢવીકાઈયા જાવ
મણુસ્સા તિસુ ઉવવટ્ઠંતિ’ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને મનુષ્ય સુધીના જીવો ત્રણે
પ્રકારથી ઉદ્વર્તના કરે છે. અર્થાત્ એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય આ બધા આત્મોપક્રમથી, પરોપક્રમથી,
અને નિરૂપક્રમથી એ રીતે ત્રણે પ્રકારથી ઉદ્વર્તના કરે છે. તેઓની ઉદ્વર્ત-
નાનો નિયમ હોતો નથી પરંતુ અનિયમ છે. કોઈ વાર કોઈ આત્મોપક્રમથી
ઉદ્વર્તના કરે છે. કોઈવાર કોઈ પરોપક્રમથી અને કદાચિત્ કોઈ નિરૂપ-

જહા નેરહ્યા' શેષા યથા નૈરયિકાઃ, શેષાઃ-એકેન્દ્રિયાદિભિન્ના વાનવ્યન્તર-
 જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ જીવાઃ, નો આત્મોપક્રમેણ ન વા પરોપક્રમેણ ઉદ્વર્તન્તે કિન્તુ
 નિરુપક્રમેણૈવ ઉદ્વર્તન્તે इत्यर्थः । 'નવરં જોહસિયવેમાણિયા ચયંતિ' નવરં-કેવલં
 જ્યોતિષ્કવૈમાનિકા ઇચ્યવન્તે અયમાશયઃ એકેન્દ્રિયાદારભ્ય મનુષ્યપર્યન્તજીવાન
 મુક્ત્વા શેષા જીવા વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ નિરુપક્રમેણ ઉદ્વર્તન્તે इति
 કથિતં તત્રૈતાવદ્વૈલક્ષણ્યમ્ અવગન્તવ્યં યત્ જ્યોતિષ્કવૈમાનિકદણ્ડકે 'ઉદ્વર્તન્તે'
 इति न वक्तव्यं किन्तु उद्वर्तनस्थाने च्यवनं निवेश्यते, ज्योतिष्कवैमानिका निरुप-

કે નિરુપક્રમ સે મી ઉદ્વર્તના હોતી હે યહી હસ કથન કા ભાવ હૈ-
 'સેસા જહા નેરહ્યા' હનસે ભિન્ન જો વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એવં વૈમા
 નિક જીવ હૈં વે ન આત્મોપક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ઓર ન પરોપ-
 ક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં કિન્તુ નિરુપક્રમ સે હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ।
 'નવરં જોહસિયવેમાણિયા ચયંતિ' હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ જ્યોતિષ્ક,
 એવં વૈમાનિક યે નિરુપક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં એસા જો કહા ગયા હૈ સો
 ઉદ્વર્તના કે સ્થાન 'ચ્યવન' હસ પદ કા પ્રયોગ કરકે એસા કહના ચાહિયે
 કિ એકેન્દ્રિય સે લેકર મનુષ્ય પર્યન્ત કે જીવ આત્મોપક્રમ સે પરોપ-
 ક્રમ સે એવં નિરુપક્રમ સે હન તીનોં પ્રકાર સે મી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં-
 પરન્તુ જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક જો જીવ હૈં વે નિરુપક્રમ સે હી ચ્યવન
 કરતે હૈં તાત્પર્ય યહી હૈ કિ દેવોં કે દણ્ડકોં મેં જ્યોતિષ્ક એવં વૈમા-
 નિક દેવોં કે સૂત્ર મેં-ઉદ્વર્તના શબ્દ કા પ્રયોગ નહીં કરના ચાહિયે

કમથી પણ ઉદ્વર્તના કરે છે. એજ આ કથનનો ભાવ છે. 'સેસા જહા નેર-
 હ્યા' એનાથી ખીલા જે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક 'હવે' છે,
 તેઓ આત્મોપક્રમથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી તેમજ પરોપક્રમથી પણ ઉદ્વર્તના
 કરતા નથી પરંતુ નિરુપક્રમથી જ ઉદ્વર્તના કરે છે. 'નવરં' જોહસિય વેમા-
 નિયા ચયંતિ' આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને
 વૈમાનિક આ બધા નિરુપક્રમથી ઉદ્વર્તના કરે છે, એ પ્રમાણે જે કહેવામાં
 આશુ' છે, તો તે ઉદ્વર્તનાને સ્થાને 'ચ્યવન' એ પદનો પ્રયોગ કરીને એવું
 કહેવું જોઈએ કે એકેન્દ્રિયથી લઈને મનુષ્ય સુધીના હવે તો આત્મોપક્રમથી,
 પરોપક્રમથી, અને નિરુપક્રમથી એ ત્રણ પ્રકારથી પણ ઉદ્વર્તના કરે છે પરંતુ
 વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જે હવ છે, તેઓ નિરુપક્રમથી જ
 ચ્યવન કરે છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-દેવોના દંડકોમાં વાનવ્યન્તર,
 જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક દેવોના સૂત્રમાં ઉદ્વર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો ન

ક્રમેણૈવ ચ્યવન્તે इति वक्तव्यम् ज्योतिषवैमानिकयोरुद्धर्तना स्थाने च्यवनस्यैव प्रयोगात् तयोश्च्यवनस्यैव प्रयोगात् तयोश्च्यवनमेव कथनीयं न तु उद्धर्तनमिति । उत्पत्तिरुद्धर्तना च जीवानां स्वकृतकर्मणैव भवतो न तु ईश्वरप्रभावेणेति दर्शयितुं मृद्वादिरूपमग्निप्रकरणमवतारयितुमाह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भંते !’ નૈરયિકાઃ खलु भदन्त ! ‘किं आइड्ढीए उववज्जंति’ किमात्मद्वय्या उत्पद्यन्ते आत्मनः—स्वस्य ऋद्धिः—सामर्थ्यम् आत्मर्द्धिस्तया तथा च नारकजीवाः स्वकीय सामर्थ्येन उत्पद्यन्ते नरके इत्यर्थः, अथवा ‘परिड्ढीए उववज्जंति’ परद्वय्या उत्पद्यन्ते—परस्य—स्वव्यतिरिक्तस्य ईश्वरकालस्वभावादेः ऋद्धिः—सामर्थ्यम् तथा उत्पद्यन्ते, ततश्च किं नारकाः परस्य—ईश्वरादेः सामर्थ्यवलात् समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आइड्ढीए उववज्जंति नो परिड्ढीए उववज्जंति’ आत्मऋद्ध्या उत्पद्यन्ते नो परऋद्ध्योत्पद्यन्ते, ये

किन्तु च्यवन शब्द का ही प्रयोग करना चाहिये ‘उत्पत्ति एवं उद्धर्तना जीवों की जो होती है वह अपने द्वारा किये गये कर्म के उदय से ही होती है—ईश्वर के प्रभाव से नहीं होती है’ इसी बात को प्रकट करने के लिये अब सूत्रकार ऋद्धि आदिरूप अग्नि प्रकरण का प्रारंभ करते हुए प्रश्नोत्तर के रूप में प्रकट करते हैं—‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! નૈરયિકા जीव ‘किं आइड्ढीए उववज्जंति’ क्या अपनी सामर्थ्यरूप ऋद्धि से नरक में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—‘परिड्ढीए उववज्जंति’ पर की—ईश्वर, काल, स्वभाव आदिरूप पर की सामर्थ्य से उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा । आइड्ढीए’ इत्यादि—हे गौतम ! नरक में नारक अपनी सामर्थ्यरूप ऋद्धि से ही उत्पन्न होते हैं पर की ऋद्धि से उत्पन्न नहीं होते हैं तात्पर्य यह है कि जो ये नारक जीव नरक

જોઇએ, પરંતુ ચ્યવનનો જ પ્રયોગ કરવો જોઇએ. ‘ઉત્પત્તિ’ અને ઉદ્ધર્તના જીવોની જે થાય છે, તે પોતે કરેલા કર્મના ઉદયથી જ થાય છે—ઈશ્વરના પ્રભાવથી થતી નથી. આજ વાત બતાવવા માટે હવે સૂત્રકાર ઋદ્ધિ વિગેરે રૂપે આગળના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરતાં પ્રશ્નોત્તર રૂપમાં પ્રગટ કરે છે.—‘નેરइया णं भंते !’ હે ભગવન્ નારકીય જીવો ‘કિં આइड्ढीए उववज्जंति’ શું પોતાના સામર્થ્યરૂપ ઋદ્ધિથી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘परिड्ढीए उववज्जंति’ પરની—ઈશ્વર—કાળ—સ્વભાવ વિગેરે રૂપ ખીલના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा । आइड्ढीए’ ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! નારક નરકમાં પોતાના સામર્થ્ય રૂપ રૂદ્ધિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. ખીલની ઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થતા નથી. કહેવાનો ભાવ

इमे नारका नरके समुत्पद्यन्ते न तत्रान्येषां सामर्थ्यं कारणमपि तु नारकजीवानां स्वकीयकर्माम्भमेव सामर्थ्यं कारणम्, येन नारकाः तत्र समुत्पद्यन्ते । ईश्वरादि प्रभावात् नरकादौ नारकस्योत्पत्तिस्वीकारे ईश्वरवैषम्यनैर्घृण्ययोः प्रसङ्गात् अतः स्वकीयसामर्थ्येनैव समुत्पत्तिर्भवति न तु परसामर्थ्येनेति । ‘एवं जाव वेमाणिया’ एवं यावद्वैमानिकाः, एवं नारकवदेव वैमानिकपर्यन्तेषु त्रयोविंशतिदण्डकेष्वपि ज्ञातव्यम् एकेन्द्रियादारभ्य वैमानिकान्तजीवाः नारकवदेव स्वसामर्थ्येनैव उत्पद्यन्ते न तु परसामर्थ्येनेति भावः । उद्धर्तनायामपि स्वसामर्थ्यस्यैव प्रयोजकत्वं दर्शयितुमाह-‘नेरइया णं’ इत्यादि । ‘नेरइया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त !

में उत्पन्न होते हैं सो उस उत्पत्ति में अन्य-ईश्वर, काल आदि की शक्ति कारण नहीं है किन्तु नारक जीवों का अपना ही कर्मरूप सामर्थ्य कारण है इसीसे नारक वहां उत्पन्न होते हैं-यदि ईश्वरादि के प्रभाव से नरकादि में नारक की उत्पत्ति स्वीकार की जावे तो ईश्वर में विषमता और निर्दयता की आपत्ति प्रसक्त होती है अतः अपनी शक्ति से ही समुत्पत्ति नरक में नारक जीवों की होती है पर की शक्ति से नहीं ऐसा ही मानना उचित है । ‘एवं जाव वेमाणिया’ इसी प्रकार का कथन उत्पत्ति के विषय में वैमानिक तक के २३ दण्डकों में भी जानना चाहिये अर्थात् एकेन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक के जीव नारकों के जैसे अपनी सामर्थ्य से ही उत्पन्न होते हैं-पर सामर्थ्य से नहीं ।

अब सूत्रकार उद्धर्तना में अपनी सामर्थ्य ही प्रयोजक है इस बातको प्रकट करने के लिये प्रश्नोत्तर के रूप में कहते हैं-‘नेरइया णं भंते ! किं

એ છે કે-નારક જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉત્પત્તિમાં અન્ય-ઈશ્વર-કાળ વિગેરેનીશક્તિ તેમાં કારણરૂપ હોતી નથી. પરંતુ નારક જીવોએ પોતા કરેલ કર્મરૂપ પોતાનું જ સામર્થ્ય કારણ છે. તેથી જ નારક ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે બે ઈશ્વરાદિના પ્રભાવથી નરક વિગેરેમાં નારકની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવામાં આવે તો ઈશ્વરમાં વિષમપણા અને નિર્દયપણાની આપત્તિ ઉપસ્થિત થશે. જેથી પોતાની શક્તિથી જ નરકમાં નારકની ઉત્પત્તિ થાય છે. બીજાની શક્તિથી નહીં એજ માનવું યોગ્ય જણાય છે ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ આજ રીતનું કથન ઉત્પત્તિના વિષયમાં વૈમાનિક સુધીના ૨૩ તેવીસ દંડકોમાં પણ સમજવું અર્થાત્ એકેન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો નારકોની માફક પોતાના સામર્થ્યથી જ ઉત્પન્ન થાય છે બીજાના સામર્થ્યથી નહીં

હવે સૂત્રકાર ઉદ્ધર્તનામાં પોતાનું સામર્થ્ય જ ઉપયોગી છે એ -વાત બતાવવા પ્રશ્નોત્તરરૂપે કથન કરે છે. ‘નેરइया णं भंते !’ किं आइइद्दीए चववट्ठंति

‘કિં આહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ પરિહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ’ કિમાત્મદ્વચા ઉદ્વર્તન્તે પરદ્વચા ઉત્પદ્યન્તે ? હે મદન્ત ! નારકજીવાઃ કિં સ્વકીયસામર્થ્યેન ઉદ્વર્તન્તે, પરસામર્થ્યેન વા ઉદ્વર્તન્તે ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आह्लોष उववद्वंति नो परिह्लोष उववद्वंति’ आत्मक्रद्धया उद्वर्तन्ते नो पर-
 क्रद्धया उद्वर्तन्ते यदिदं नारकाणां मरणपरपर्यायम् उद्वर्तनम् तत् स्वसामर्थ्येनेति भगवत् उत्तरम् । ‘एवं जाव वेमाणिया’ एवं यावद्वैमानिकाः, यावत्पदेन एकेन्द्रि-
 यादारभ्य वैमानिकपर्यन्तं सर्वेऽपि दण्डकाः संगृहीता भवन्ति तथा च यथा नारकजीवानामुद्वर्तनं स्वकीयसामर्थ्यादेव न तु परकीयसामर्थ्यात् तथा एके-
 न्द्रियादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीवानामपि उद्वर्तनम् स्व स्व सामर्थ्येनैव भवति न तु परकीयसामर्थ्येनेति भावः । ‘नवरं जोइमियवेमाणिया य चयंतीति

આહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ પરિહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ’ હે મદન્ત ! નૈરયિક જીવ કયા અપને સામર્થ્ય સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં યા પર કે સામર્થ્ય સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! આહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ નો પરિહ્લોષ’ હે ગૌતમ ! નારક જીવ અપને સામર્થ્ય સે હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં પર કે સામર્થ્ય સે નહીં અર્થાત્ નારક જીવોં કા જો યહ મરણ-
 રૂપપર્યાયવાલા ઉદ્વર્તન હૈં વહ ઉનકી શક્તિ સે હી હોતા હૈ, પરકીય સામર્થ્ય સે નહીં હોતા હૈ ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ હસી પ્રકાર સે એકે-
 ન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક તક કે સમસ્ત દણ્ડક સંગ્રહીત હો જાતે હૈં તથા ચ—જિસ પ્રકાર સે નારક જીવોં કા ઉદ્વર્તન અપને સામર્થ્ય સે હી હોતા હૈ પરકીય સામર્થ્ય સે નહીં હોતા, ડસી પ્રકાર સે એકેન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જીવોં કા બી ઉદ્વર્તન અપની ૨ સામર્થ્ય સે

પરિહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ’ હે ભગવન્ નૈરયિક જીવ શું પોતાના સામર્થ્યથી ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે બીજાના સામર્થ્યથી ઉદ્વર્તના કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! આહ્લોષ ઉવવદ્વંતિ નો પરિહ્લોષ’ હે ગૌતમ નારક જીવ પોતાના સામર્થ્યથી જ ઉદ્વર્તના કરે છે. બીજાના સામર્થ્યથી કરતા નથી અર્થાત્ નારક જીવોં જે આ મરણરૂપ પર્યાયવાળું ઉદ્વર્તન છે, તે તેઓની શક્તિથી જ થાય છે, બીજાના સામર્થ્યથી થતું નથી. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ આજ રીતે એકેન્દ્રિયથી લઇને વૈમાનિક સુધીના બધા દંડ-
 કોનો સંગ્રહ થઈ જાય છે. તથા જે રીતે નારક જીવોં ઉદ્વર્તન પોતાના સામર્થ્યથી જ થાય છે બીજાના સામર્થ્યથી થતું નથી. એજ રીતે એકેન્દ્રિયથી લઇને વૈમાનિક સુધીના જીવોં ઉદ્વર્તન પણ પોતપોતાના સામર્થ્યથી જ

અભિલાવો' 'નવરં જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ ચ્યવન્તીતિ અભિલાપઃ, સર્વે જીવાના-
મુદ્ધર્તનમ્ સ્વસામર્થ્યેનૈવ ન તુ પરસામર્થ્યેન ઇતિ કથિતમ્ તત્રૈતાવદ્વૈલક્ષણ્યં
જ્ઞાતવ્યં યત્ નારકાદયો જીવાઃ સ્વસામર્થ્યેન ઉદ્ધર્તન્તે ઇતિ યત્રોચ્યતે તત્ર જ્યોતિ-
ષ્કવૈમાનિકદણ્ડકે જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ્યવન્તે સ્વસામર્થ્યેન ન તુ પરસામર્થ્યેન
ઇત્યેવમભિલાપઃ કરણીયઃ, એતદેવ વૈલક્ષણ્યં નારકદણ્ડકાદ્યપેક્ષયા જ્યોતિષ્ક-
વૈમાનિકદણ્ડકે ઇતિ । આત્મઋદ્ધિયા સમુત્પદ્યતે વિપવ્યતે ચ જીવ ઇતિ કથિતમ્
તત્ર ઋદ્ધિપદેન કસ્ય ગ્રહણં યદ્ બલાદુત્પત્તિર્વિપત્તિર્વા જીવસ્ય ચ્યવતીતિ ન
કથિતમ્ અતઃ ઋદ્ધિપદવાચ્યમેવ વચ્ચતુમગ્રિમપ્રકરણમવતારયિતુમાહ—‘નેરણ્યા ણં’

હી હોતા હૈ ‘નવરં જોહસિચ વેમાણિયા ય ચ્યંતીતિ અભિલાવો’ હસ
મરણરૂપ ઉદ્ધર્તના મેં યદિ જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક દેવોં મેં કોઈ વિલ-
ક્ષણતા હૈ તો વહ કેવલ ઉદ્ધર્તના શબ્દ કો લેકર હી હૈ અર્થાત્ એકે-
ન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ મનુષ્યોં ઔર વાનવ્યન્તરોં કે સમ્બન્ધ
મેં ઉદ્ધર્તના શબ્દ કા પ્રયોગ હોતા હૈ—તવ કિ જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક
હનમેં ઉદ્ધર્તના શબ્દ કે સ્થાન ચ્યવન શબ્દ કા પ્રયોગ હોતા હૈ—ઉદ્ધર્તના
કા નહીં । હસ પ્રકાર જ્યોતિષ્ક, એવં વૈમાનિક યે અપની સામર્થ્ય સે હી
ચ્યવન કરતે હૈ, પરકી સામર્થ્ય સે નહીં એસા અભિલાપ કરકે કહના
ચાહિયે યહી જ્યોતિષ્ક વૈમાનિક દણ્ડક મેં નારક દણ્ડક આદિ કી
અપેક્ષા સે ભિન્નતા હૈ । જીવ આત્મઋદ્ધિ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર મરતા હૈ—
તો યહાં પર ઋદ્ધિ પદ સે કિસ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ? સો અબ સૂત્રકાર
હસ વાત કો પ્રકટ કરને કે હિયે પ્રશ્નોત્તર કે રૂપમેં અગ્રિમપ્રકરણ કો

થાય છે. ખીજના સામર્થ્યથી થતું નથી ‘નવરં જોહસિચવેમાણિયા ય ચ્યંતિ
તિ અભિલાવો’ આ મરણરૂપ ઉદ્ધર્તનામાં જો જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં
કંઈ ફેરફાર હોય તો તે કેવળ ઉદ્ધર્તના શબ્દ પુરતી જ છે. અર્થાત્ એકે-
ન્દ્રિયોથી આરંભીને પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અને મનુષ્યોના સંબંધમાં ઉદ્ધર્તના
શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે, અને વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં
ઉદ્ધર્તના શબ્દના સ્થાને ‘ચ્યવન’ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે, ‘ઉદ્ધર્તના’ શબ્દનો
પ્રયોગ તેઓમાં થતો નથી. આ રીતે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક
એ બધા પોતાના સામર્થ્યથી જ ચ્યવન કરે છે. ખીજના સામર્થ્યથી નહીં
એ પ્રમાણેના અભિલાપ કહીને ઉચ્ચાર કરવો જોઈએ આજ બાબતમાં
જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દંડકમાં નારક દંડક વિગેરેની અપેક્ષાએ જુદાઈ છે.
જીવ આત્મઋદ્ધિથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે છે, તો અહિયાં ઋદ્ધિપદથી
કેાનું અહલુ થયું છે ? સૂત્રકાર હવે આ વાત પ્રગટ કરવા માટે પ્રશ્નોત્તરરૂપે

इत्यादि, 'नेरइया णं भंते !' नैरयिकाः खलु भदन्त ! 'किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति' किमात्मकर्मणा ज्ञानावरणादिना उत्पद्यन्ते, अथवा पर-
कर्मणा उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! ये इमे नारका जीवा उत्पद्यन्ते नरकावासे तस्या
उत्पत्त्याः प्रयोजकम् आत्मकर्म अथवा परकर्म वा प्रयोजकम् ? किं स्वसंपादित-
कर्मबलादुत्पत्ति भवति परसंपादितकर्मबलाद्वा भवती ? ति प्रश्नः भगवानाह—
'गोयमा' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति'
आत्मकर्मणा उत्पद्यन्ते न परकर्मणा उत्पद्यन्ते ये इमे नारकजीवा
नरकावासे समुत्पद्यन्ते तत्र आत्मकृतकर्मणामेव प्रयोजकत्वं न तु परकृत-
कर्मणां प्रयोजकत्वम्, परकृतकर्मणः प्रयोजकत्वे जगद्वैविध्यव्यवस्थैव लुप्येत

कहते हैं—'नेरइयाणं भंते !' इत्यादि—हे भदन्त ! 'नेरइया किं आयकम्मुणा
उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति' नैरयिक क्या अपने ज्ञानावरणा-
दिरूप कर्म से उत्पन्न होते हैं या पर के कर्म से उत्पन्न होते हैं ? तात्पर्य
यह है कि शिष्य ने प्रभु से ऐसा प्रश्न पूछा है कि हे भदन्त ! जो ये
नारक जीव नरकावास में उत्पन्न होते हैं सो उस उत्पत्ति का प्रयोजक
अपना कर्म है या पर का कर्म है ? अर्थात् जीव की उत्पत्ति नरकावास
में नारकरूप से जो होती है वह स्वसंपादित कर्म के बल से होती है
या पर द्वारा संपादित कर्म के बल से होती है ? इस प्रश्न के उत्तर में
प्रभु कहते हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति, नो पर-
कम्मुणा उववज्जंति' जीव की उत्पत्ति नरकावास में आत्मद्वारा संपा-
दित कर्म के बल से ही होती है पर के द्वारा संपादित कर्म के बल से
नहीं होती है यदि परकृत कर्म के बल से जीव की उत्पत्ति नरकावास

આગળનું પ્રકરણ કહે છે—'નેરइया णं भंते !' ઇત્યાદિ હે ભગવન્ નૈરયિકા
'કિં આયકમ્મુણા ઉવવજ્જંતિ' પરકમ્મુણા ઉવવજ્જંતિ' પોતાના જ્ઞાનાવરણીયાદિ
રૂપ કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અન્યના કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કહેવાનું
તાત્પર્ય એ છે કે—શિષ્યે પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ આ જે નારક
જીવો નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉત્પત્તિનું પ્રયોજન પોતાનું જ
કર્મ છે કે અન્યનું કર્મ છે ? અર્થાત્ જીવની ઉત્પત્તિ નરકાવાસમાં નારક-
રૂપથી જે થાય છે, તે પોતે સંપાદન કરેલા કર્મના બળથી થાય છે, કે
બીજાએ સંપાદન કરેલા કર્મના બળથી થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે 'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'આયકમ્મુણા ઉવવજ્જંતિ નો પરકમ્મુણા
ઉવવજ્જંતિ' નરકાવાસમાં જીવની ઉત્પત્તિ પોતે સંપાદન કરેલા કર્મના બળથી
જ થાય છે. અન્ય દ્વારા સંપાદન કરેલા કર્મના બળથી થતી નથી. જે પર-

દૃશ્યતે ચ સ્વકૃતકર્મવલાદેવ કાર્યમ્, યથા મુજ્જાન એવ તૃપ્તો મવતિ ન તુ અન્યો મુજ્જ્તે તૃપ્તિશ્ચાન્યસ્યેત્યતઃ સ્વકીયકર્મણ એવ પ્રયોજકત્વં ન તુ પરકૃતકર્મણઃ પ્રયોજકત્વમિતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એવં યાવદ્વેમાનિકાઃ, એવં નારકવદેવ એકેન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તં ત્રયોવિંશતિદણ્ડકસ્થા જીવાઃ સ્વકૃતકર્મણેવ ઉત્પચ્ચન્તે તત્તદ્વર્તો સ્વકૃતકર્મણેવ ચ વિપચ્ચન્તે વ્યવન્તે ચ તત્તદ્વર્તિભ્યઃ, ન તુ પરકૃતકર્મણા તત્તદ્વર્તો ઉત્પચ્ચન્તે વિપચ્ચન્તે વ્યવન્તે ચેતિ ભાવઃ ।

મેં નારક કી પર્યાય સે હોતી માની જાવે તો જગત્ કી વિચિત્રતા કી જો વ્યવસ્થા દિખલાઈ પડતી હૈ વહ લુપ્ત હો જાવેગી પરન્તુ એસા દેખા નહીં જાતા હૈ દેખા તો એસા જાતા હૈ કિ અપને દ્વારા કૃતકર્મ કે બલ સે હી કાર્ય હોતા હૈ જૈસે જો खाने का कर्म करता हूँ-खाता हूँ वही तृप्त होता हूँ-तृप्तिरूप कार्य से ही प्राप्त होता हूँ ऐसा तो होता नहीं है कि खाने का काम करे दूसरा और तृप्ति हो दूसरे को इसलिये ऐसा ही मानना चाहिये कि नरकावास में नारकपर्याय की उत्पत्ति में प्रयोजक जीव का अपना ही निज कर्म है परकृतकर्म प्रयोजक नहीं है ‘एवं जाव वेमाणिघा’ नारक के जैसे एकेन्द्रिय से लेकर वैमानिक पर्यन्त के २३ दण्डकस्थ जीव-अपने २ कर्म से ही उन २ गतियों में उत्पन्न होते हैं और अपने २ कर्म से ही उन २ गतियों से मरते हैं, च्युत होते हैं, पर के द्वारा किये गये कर्म से वे न उन २ गतियों में उत्पन्न होते हैं, और

કૃતકર્મના બળથી નરકાવાસમાં જીવની ઉત્પત્તિ નારકની પર્યાયથી થવાનું માનવામાં આવે તો જગત્ની વિચિત્રતાની જે વ્યવસ્થા દેખાય છે, તેનો ભોગ થઈ જશે. પરંતુ એવું દેખવામાં આવતું નથી. દેખવામાં તો એવું જ આવે છે કે-પોતે જ કરેલા કર્મના બળથી જ કાર્ય થાય છે-જેમકે જે ખાવાનું કાર્ય કરે છે, અર્થાત્ ખાય છે, તેજ તૃપ્ત થાય છે. તૃપ્તિરૂપ કાર્યથી જ તૃપ્તિ મળે છે, એવું તો થતું નથી કે ખાવાનું કાર્ય કોઈ બીજે કરે અને તૃપ્તિ કોઈ બીજને જ મળે તેથી એમ જ માનવું પડશે કે નરકાવાસમાં નારકપર્યાયની ઉત્પત્તિમાં કારણ જીવનું પોતાનું કર્મ જ છે. પરકૃતકર્મ કારણ રૂપ હોતું નથી ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ નારકની જેમજ એકેન્દ્રિય જીવોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના ૨૩ ત્રેવીસ દંડકમાં રહેલા જીવો પોતપોતાના કર્મથી જ તે તે ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને પોતપોતાના કર્મથી જ તે તે ગતિઓથી મરે છે, ચ્યુત થાય છે, બીજાએ કરેલા કર્મથી તેઓ તે તે ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ તે તે ગતિઓથી મરતા પણ નથી. અર્થાત્ ચ્યુત

‘एवं उवदृणा दंडओ वि’ एवमुद्वर्तनादण्डकोऽपि एवमेव-उत्पत्तिदण्डकवदेव नारकादि वैमानिकान्तानां जीवानामुद्वर्तनादण्डकोऽपि स्वकृतकर्मणैव उद्वर्तनाऽपि भवति न तु परकृतकर्मणा उद्वर्तना भवति केषामपि जीवानामिति भावः । नेरइ-याणं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति’ क्रिमात्प्रयोगेण उत्पद्यन्ते परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते आत्मप्रयोगः-आत्मप्रयत्नः आत्मव्यापार इति यावत्, तथा च नारकादगो जीवाः किं स्वस्य व्यापारेण समुत्पद्यन्ते अथवा परव्यापारेण समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह-

ન उन ૨ ગતિયોં સે ધરતે હૈં, ઞ્યુત હોતે હૈં । ‘एवं उवदृणा दंडओ वि’ इसी प्रकार से उत्पत्तिदण्डक के जैसा ही-नारकादि वैमानिकान्त जीवों की उद्वर्तना भी-उद्वर्तनादण्डक भी-अपने २ द्वारा कृतकर्म के बल से ही होती है परकृत कर्म के बल से वह किसी भी जीव की नहीं होनी है इस प्रकार आत्मक्रद्धि पद से अपने द्वारा कर्मवृत्ति हु ना है-ऐसा जानना चाहिये अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! नैरयिक ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति, परप्पओगेणं उववज्जंति’ क्या आत्मप्रयोग से उत्पन्न होते हैं या परप्रयोग से उत्पन्न होते हैं ? यहाँ प्रयोग शब्द का अर्थ व्यापार है इस प्रकार आत्म-प्रयोग शब्द का आत्मव्यापार और परप्रयोग शब्द का अर्थ परव्यापार होता है-तथा च नारकादिक जीव क्या अपने २ व्यापार से उत्पन्न होते हैं ऐसा प्रश्न का निष्कर्षार्थ होता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-

યતા નથી-ચવતા નથી. ‘एवं उवदृणा दंडओ वि’ એજ રીતે-ઉત્પત્તિ દંડકની જેમ જ નારકથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોની ઉદ્વર્તના પણ-ઉદ્વર્તના દંડક પણ પોતપોતાના કરેલા કર્મના બળથી જ થાય છે, બીજાએ કરેલ કર્મના બળથી તે કોઈ પણ જીવને થતી નથી. એ આ રીતે આત્મક્રદ્ધિ પદથી પોતે કરેલ કર્મ શ્રદ્ધા કરાવેલ છે. તેમ સમજવું હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘नेरइया णं भंते !’ કે લગવન્ નારકીય જીવો ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति’ શું આત્મપ્રયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પરપ્રયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિંયાં પ્રયોગ શબ્દનો અર્થ વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિ એ પ્રમાણે થાય છે. આ રીતે આત્મપ્રયોગ શબ્દનો અર્થ આત્મવ્યાપાર-પોતાની પ્રવૃત્તિ અને પરપ્રયોગ શબ્દનો અર્થ પરવ્યાપાર એ પ્રમાણે થાય છે. તથા નારકીય જીવ પોતપોતાના વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અન્યના વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ રીતે પ્રશ્નનો સારાંશ છે. આ

‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आयप्पओगेणं उव्वज्जंति’ आत्मप्रयोगेण उत्पद्यन्ते ‘णो परप्पओगेणं उव्वज्जंति’ नो परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते हे गौतम ! नारका जीवाः स्वात्मव्यापारेणैव समुत्पद्यन्ते, व्यधिकरणप्रयत्नानां कार्योत्पादकस्यादृष्टचरत्वात् अन्यथा जगद्वैचित्र्यव्यवस्थाया एव विलोपः प्रसज्येत इति भावः । ‘एवं जाव वेमाणिया’ एवं यावद्वैमानिकाः यथा नारका आत्मप्रयोगेणैव उत्पद्यन्ते न तु परप्रयोगेण तथैव पृथिवीकायादारभ्य वैमानिकान्तजीवा अपि यत्र क्वचन गती आत्मव्यापारेणैव समुत्पद्यन्ते न तु परव्यापारेणेति । ‘एवं उव्वट्ठणा दंडओ

‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आयप्पओगेणं उव्वज्जंति’ नारक आत्मप्रयोग से उत्पन्न होना है ‘णो परप्पओगे णं उव्वज्जंति’ परप्रयोग से उत्पन्न नहीं होते हैं । नारक जीव अपने व्यापार से ही उत्पन्न होते हैं परप्रयोग से वे नरकावास में किसी भी प्रकार से उत्पन्न नहीं होते हैं क्योंकि जो प्रयत्न व्यधिकरण होते हैं-भिन्न २ अधिकरणवाले होते हैं-उनमें एक दूसरे की कार्योत्पादकता कभी नहीं देखी गई है नहीं तो फिर इस प्रकार से जगत् की जो यह विचित्रव्यवस्था है उसका ही लोप होने का प्रसङ्ग होता है ‘एवं जाव वेमाणिया’ जिस प्रकार नारकावास में नारक आत्मव्यापार से ही उत्पन्न होते हैं, पर के व्यापार से नहीं उसी प्रकार पृथिवीकाय से लेकर वैमानिकान्त जीव भी चाहे जिस किसी गति में अपने व्यापार से ही उत्पन्न होते हैं परके व्यापार से उत्पन्न नहीं होते हैं ‘एवं उव्वट्ठणा दंडओ वि’ उत्पत्ति दण्डक के जैसा

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આયપ્પઓગેણં ઉવ્વજ્જંતિ’ નારકો આત્મપ્રયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે ‘ણો પરપ્પઓગેણં ઉવ્વજ્જંતિ’ પરપ્રયોગથી ઉત્પન્ન થતા નથી. નારક જીવ પોતાના વ્યાપારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, પરપ્રયોગથી તેઓ નરકાવાસમાં કોઈપણ પ્રકારે ઉત્પન્ન થતા નથી. કેમકે જે પ્રયત્ન વ્યધિકરણ હોય છે. અર્થાત્ જુદા જુદા અધિકરણવાળો હોય છે, તેમાં એકબીજાનું કર્મોત્પાદકપણું કોઈ પણ સમયે દેખવામાં આવતું નથી. નહીં તો પછી આ રીતે જગત્ની જે આ વિચિત્ર વ્યવસ્થા છે, તેનો જ લોપ થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ જે રીતે નરકાવાસમાં નારક જીવ પોતાના વ્યાપારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, અન્યના વ્યાપારથી નહીં એજ રીતે પૃથ્વીકાયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો પણ ચાહે તે કોઈ એક ગતિમાં પોતાના વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. અન્યના વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થતા નથી ‘એવં ઉવ્વટ્ઠણા દંડઓ વિ’

वि' एवम् उत्पत्तिदण्डकवदेव उद्धर्तनादण्डकोऽपि ज्ञातव्यः, नारकादि जीवानाम् उद्धर्तनाऽपि आत्मप्रयोगेणैव भवति न तु कथमपि परप्रयोगेण भवतीति ॥सू० १॥

मूढम्—'नेरइया णं भंते! किं कतिसंचिया अकतिसंचिया अवत्तव्वगसंचिया? गोयमा! नेरइया कतिसंचिया वि अक-
तिसंचिया वि अवत्तव्वगसंचिया वि। से केणट्टेणं भंते! जाव
अवत्तव्वगसंचिया वि, गोयमा! जे णं नेरइया संखेज्ज-
एणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कतिसंचिया,
जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
नेरइया अकतिसंचिया, जे णं नेरइया एककएणं पवेसणएणं
पविसंति ते णं नेरइया अवत्तव्वगसंचिया से तेणट्टेणं गोयमा!
जाव अवत्तव्वगसंचिया वि एवं जाव थणियकुमारा वि। पुढवी-
काइया णं पुच्छा गोयमा! पुढवीकाइया नो कइसंचिया अकइ
संचिया नो अवत्तव्वगसंचिया, से केणट्टेणं एवं वुच्चइ जाव
नो अवत्तव्वगसंचिया? गोयमा! पुढवीकाइया असंखेज्जएणं
पवेसणएणं पविसंति से तेणट्टेणं जाव नो अवत्तव्वगसंचिया,
एवं जाव वणस्सइकाइया वेइंदिया जाव वेमाणिया जहा नेर-
इया। सिद्धा णं पुच्छा गोयमा! सिद्धा कतिसंचिया नो अकति-
संचिया अवत्तव्वगसंचिया वि से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वग-

ही उद्धर्तना दण्डक भी जानना चाहिये अर्थात् नारकादि जीवों की उद्धर्तना भी आत्मप्रयोग से ही होती है परप्रयोग से वह कथमपि नहीं होती है ॥सू० १॥

उत्पत्ति दण्डकी नेमज उद्धर्तना दण्डक पणु समञ्ज वेवो. अर्थात् नारक विगेरे जेवोनी उद्धर्तना पणु आत्मप्रयोगथी न धाय छे. परप्रयोगथी ते कइ रीते थती नथी. ॥ सू० १ ॥

संचिया वि गोयमा ! जे णं सिद्धा संखेज्जएणं पवेसणएणं
 पविसंति ते णं सिद्धा कतिसंचिया, जे णं सिद्धा एक्कएणं
 पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा अवत्तव्वगसंचिया से तेण-
 ट्ठेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि। एएसि णं भंते ! नेरइयाणं
 कतिसंचियाणं अकतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य कयरे
 कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?
 गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया अवत्तव्वगसंचिया । कति संचिया
 संखेज्जगुणा, अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा, एवं एगिंदियवज्जाणं
 जाव वेमाणियाणं अप्पाबहुगं एगिंदियाणं नत्थि अप्पाबहुगं।
 एएसि णं भंते ! सिद्धाणं कतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य
 कयरे कयरेहिं जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा
 कतिसंचिया अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं कतिसञ्चिताः अकतिसञ्चिताः,
 अवक्तव्यकसंचिताः ? गौतम ! नैरयिकाः कतिसञ्चिता अपि अकतिसंचिता
 अपि अवक्तव्यकसंचिता अपि । तत्केनार्थेन भदन्त ! यावत् अवक्तव्यकसञ्चिता
 अपि ? गौतम ! ये खलु नैरयिकाः संख्येयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिकाः कतिसञ्चिताः, ये खलु नैरयिका असंख्येयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिकाः अकतिसञ्चिता ये खलु नैरयिका एकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिका अवक्तव्यकसंचिताः, तत्तेनार्थेन गौतम ! यावदवक्तव्यकसञ्चिता अपि ।
 एवं यावत् स्तनितं हमारं अपि । पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! पृथिवीका-
 यिकाः नो कतिसञ्चिताः, अकतिसञ्चिताः, नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, तत्केनार्थेन
 एवमुच्यते यावत् नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, गौतम ! पृथिवीकायिका असंख्येयेन
 प्रवेशनकेन प्रविशन्ति तत् तेनार्थेन यावत् नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, एवं यावद्
 वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रिया यावद्भैरविका यथा नैरयिकाः ॥

સિદ્ધાઃ खलु पृच्छा गौतम ! सिद्धाः कतिसञ्चिताः नो अकतिसञ्चिताः अवक्तव्यकसञ्चिता अपि तत्केनार्थेन यावदवक्तव्यकसञ्चिता अपि गौतम ! ये खलु सिद्धाः संख्येयेन प्रवेशकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा कतिसञ्चिताः ये खलु सिद्धा एकेन प्रवेशकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा अवक्तव्यकसञ्चिताः तत् तेनार्थेन यावत् अवक्तव्यकसञ्चिता अपि, एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां कति-सञ्चितानामकतिसञ्चितानामवक्तव्यकसञ्चितानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिका अवक्तव्यक-सञ्चिताः । कतिसञ्चिताः संख्येयगुणाः अकतिसञ्चिता असंख्येयगुणाः, एव-मेकेन्द्रियवर्जितानाम् यावद् वैमानिकानाम् अल्पबहुत्वम्, एकेन्द्रियाणां नास्ति अल्पबहुत्वम् । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां कतिसञ्चितानाम् अवक्तव्यक-सञ्चितानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सिद्धाः कतिसञ्चिता अवक्तव्यकसञ्चिताः संख्येयगुणाः ॥सू० २॥

ટીકા—ઉત્પાદાધિકારાદેવ ઇદમપ્યાહ—‘નેરહ્યા ણં’ ઇત્યાદિ । ‘નેરહ્યા ણં ભંતે’ નૈરયિકાઃ खलु भदन्त ! ‘કિં કહસંચિયા’ કિં કતિસંચિતાઃ, કતિ-સંચિતા ઇત્યત્ર કતિ પદં સંખ્યાવાચકમ્ ઉપાં ચ કતિત્વેન સંચિતા એકસમયે સંખ્યાતોત્પાદેન સંચિતાઃ । ષિઙ્ઠીભૂતા ઇતિ કતિસંચિતા એકસમયે સંખ્યાતા ઉત્પન્ના ઇત્યર્થઃ, અથવા ‘અકતિસંચિયા’ અકતિસંચિતાઃ, ‘અકતિ’ ઇતિ સંખ્યા નિષેધઃ, તેન અકતિશબ્દેન અસંખ્યાતત્ત્વમ્ અનન્તત્ત્વં ચ ગૃણ્ણતે, તતઃ એકસ્મિન્ સમયે અસંખ્યાતા ઉત્પન્ના ઇતિ અકતિસંચિતાઃ, ‘અવક્તવ્યકસંચિયા’ અવક્તવ્યક

‘નેરહ્યા ણં ભંતે ! કિં કહસંચિયા અકહસંચિયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘કહસંચિયા’ સે કતિ પદ સંખ્યાવાચક હૈ યહાં પર ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! નૈરયિક જીવ ‘કિં કહ-સંચિયા’ એક સમય સે કયા સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા ‘અકહસંચિયા’ અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યહાં અકતિ શબ્દ સંખ્યા નિષેધક હૈ ઇસસે અસંખ્યાત કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ‘અવક્તવ્યકસંચિયા’ અથવા—સંખ્યાત

‘નેરહ્યા ણં કિં કહસંચિયા અકહસંચિયા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘કહ સંચિયા’ આ વાક્યમાં કતિપદ સંખ્યા વાચક છે, આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન નારાયણ ભગવાન ‘કિં કહસંચિયા’ એક સમયમાં શું સંખ્યાતરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ‘અકહસંચિયા’ અસંખ્યાત અગર અનંત ઉત્પન્ન થાય છે ? અહિયાં અકતિ શબ્દ સંખ્યાનો નિષેધ કરનાર છે. તેથી અસંખ્યાત અને અનંત બંને

સશ્ચિતાઃ દ્વયાદિત આરમ્ભ્ય શીર્ષપ્રહેલિકપર્યન્તં સંખ્યાતેતિ વ્યવહારો ભવતિ, શીર્ષપ્રહેલિકાયાઃ પરતઃ અસંખ્યાતેતિ વ્યવહારો ભવતિ, તતશ્ચ સંખ્યાતત્વેન અસંખ્યાતત્વેન ચ યો વક્તુમ્ શક્યતે સોઽવક્તવ્ય इति કથ્યતે, एतादृशः एकक एव भवति, अस्य संख्यातासंख्यातोभयशब्देनापि वक्तुमशक्यत्वात् । ततः अवक्तव्येन एककेन एकत्वोत्पादेन ये सश्चिता उत्पन्ना स्ते अवक्तव्यसंचिता इति । हे भदन्त । इमे नारकाः किं कतिसश्चिता अकतिसश्चिता अवक्तव्य-सश्चिता वेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया कतिसंचिया वि’ नैरयिकाः कतिसश्चिता अपि ‘अकतिसंचिया वि’ अकति-सश्चिता अपि, ‘अवत्तव्वगसंचिया वि’ अवक्तव्यकसश्चिता अपि । नैरयिकाः त्रिविधा अपि भवन्ति, एकसमयेन तेषामेकत आरम्भ्य असंख्यातपर्यन्तानामुत्पाद-

અસંખ્યાતરૂપ સે અવક્તવ્ય હોને કે કારણ અવક્તવ્યસંચિત હોતે હૈ- અર્થાત્ એક સમય મેં એક હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ ક્યોંકિ એક જો હોતા હૈ વહ સંખ્યાત, અસંખ્યાત इन दोनों से वक्तव्य नहीं होना है दो से लेकर शीर्षपहेलिका तक की संख्या में ही संख्यात ऐसा व्यवहार होता है और शीर्षपहेलिका के आगे असंख्यात ऐसा व्यवहार होता है अतः एक ही, “अवक्तव्यकसंचित” पद से कथित हुआ है इस एक से एक-त्वोपाद से-जो संचित हुए होते हैं वे अवक्तव्यसंचित हैं । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ।’ हे गौतम ! ‘नेरइया कइसंचिया वि, अक-इसंचिया वि, अवत्तव्वगसंचिया वि’ नैरयिक कतिसंचित भी होते हैं, अकतिसंचित भी होते हैं और अवक्तव्यसंचित भी होते हैं । इस प्रकार से नैरयिक तीनों प्रकार के भी होते हैं । अर्थात्-जो दूसरी गति से

કરાયા છે. ‘અવત્તવ્વગસંચિયા’ અથવા સંખ્યાત અસંખ્યાતરૂપથી અવક્તવ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય સંચિત હોય છે ? અર્થાત્ એક સમયમાં એક જ ઉત્પન્ન થાય છે ? કેમકે જે એક હોય છે, તે સંખ્યાત, અસંખ્યાત એ બન્નેથી વક્તવ્ય હોતા નથી. એ થી લઈને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીની સંખ્યામાં જ સંખ્યાત એવો વ્યવહાર થાય છે. અને શીર્ષપ્રહેલિકાની આગળ અસંખ્યાત એવો વ્યવહાર થાય છે જેથી એકજ ‘અવક્તવ્યકસંચિત’ પદથી કહેવાયેલ છે. આ એકથી ‘એકત્વોત્પાદ’થી જે સંચિત થયેલ હોય છે, તે અવક્તવ્ય સંચિત કહેવાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ! ‘નેરइया कइसंचिया वि अकइसंचिया वि अवत्तव्वगसंचिया वि’ નારકીય કતિ સંચિત પણ હોય છે, અકતિ સંચિત પણ હોય છે, અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે, આ રીતે નારકીય એવો ત્રણ પ્રકારના હોય

સદ્ભાવાત્ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ગૌતમઃ કતિસશ્ચયાદીનાં સ્વરૂપં તથા કતિ સશ્ચિત્ત્વાદૌ કારણં ચ જ્ઞાતુમ્ ‘સેકેણદ્વેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ’ તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ કતિ સશ્ચિતા અપિ, અકતિસશ્ચિતા અપિ, અવત્તવ્વસશ્ચિતા અપિ નારકાણાં ત્રિવિધત્વે કિં કારણમિત્યેવ પ્રશ્નાશય ઇતિ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’

આકર એક હી સમય મેં એક સાથ અનેક જીવ નારકી રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં એસે વે નારકી કતિસંચિત કહલાતે હૈં એસે કતિસંચિત નારકી દો સે લેકર શીર્ષપ્રહેલિકા સંખ્યા તક કે વહાં ઉત્પન્ન હુએ રહતે હૈં હસી પ્રકાર સે જો શીર્ષપ્રહેલિકા સંખ્યા સે પરે (આગે) નારકીરૂપ સે જીવ ઉત્પન્ન હુએ રહતે હૈં વે અકતિસંચિત કહલાતે હૈં-વે અકતિ-સંચિત સંખ્યાત સે પરે હોને કે કારણ અસંખ્યાતરૂપ સે સંચિત હોતે હૈં । તથા-કિતનેક નારકી વહાં એસે બી હોતે હૈં જો ‘એકસમય મેં એક હી-કાલ કરકે ઉત્પન્ન હુએ હોતે હૈં, હસીલિયે પ્રભુને ગૌતમ સે એસા કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! નૈરયિક કતિસંચિત બી હોતે હૈં, અકતિસંચિત બી હોતે હૈં ઓર અવત્તવ્વ સંચિત બી હોતે હૈં ।

અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેણદ્વેણં જાવ અવત્તવ્વગ સંચિયા વિ’ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નૈરયિક કતિસંચિત હોતે હૈં અકતિસંચિત બી હોતે હૈં ઓર અવત્તવ્વસંચિત બી

છે. અર્થાત્ જે બીજી ગતિથી આવીને એક જ સમયમાં એક સાથે અનેક જીવો નારકીય રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એવા તે નારકીયો કતિ સંચિત કહેવાય છે. એવા કતિ સંચિત નારકીયો જે થી લઈને શીર્ષપ્રહેલિકા સંખ્યા સુધીના ત્યાં ઉત્પન્ન થયા કરે છે. એજ પ્રમાણે જે શીર્ષપ્રહેલિકા સંખ્યાથી પર (આગળ) નારકીયરૂપથી જીવો ઉત્પન્ન થતા રહે છે, તેઓ અકતિ સંચિત કહેવાય છે. આ અકતિ સંચિત સંખ્યાતથી પર હોવાને કારણે અસંખ્યાત રૂપથી સંચિત હોય છે. તથા ત્યાં કેટલાક નારકીયો એવા પણ હોય છે. કે જે એક સમયમાં એક એક કરીને ઉત્પન્ન થતા હોય છે. તેથી પ્રભુએ ગૌતમ-સ્વામીને એવું કહ્યું છે કે-હે ગૌતમ ! નારકીયો કતિ સંચિત પણ હોય છે, અકતિ સંચિત પણ હોય છે, અને અવત્તવ્વ સંચિત પણ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સે કેણદ્વેણં જાવ અવત્તવ્વગ સંચિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે-નારકીયો કતિ સંચિત પણ હોય છે. અકતિ સંચિત પણ હોય છે, અને અવત્તવ્વ સંચિત પણ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं नेरइया संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कतिसंचिया' ये खलु नैरयिकाः संखयेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः कतिसञ्चिताः कथयन्ते स्वजातीयविजातीयान्य-
गतिभ्य आगत्य जीवानां विवक्षितगतौ उत्पादः स प्रवेशनकं कथ्यते । तथा 'जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अकतिसंचिया' ये खलु नैरयिका असंखयेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका अकति-
सञ्चिताः, तथा 'जे णं नेरइया एकएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अवत्त-
व्वगसंचिया' ये खलु नैरयिका एकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका अवत्त-
व्वगसञ्चिताः कथयन्ते 'से तेणट्ठेण गोयमा ! जाव अवत्तव्वगसंचिया वि' तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते नैरयिकाः कतिसञ्चिता अपि, अकतिसञ्चिता

હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જે ણં નેરહયા સંખેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા કહસંચિયા' જો નૈરયિક સંખયાત, પ્રવેશનક સે પ્રવિષ્ટ હોતે હૈં વે નૈરયિક કતિસંચિત કહલાતે હૈં વિજાતીય રૂપ અન્યગતિ સે આકર કે જીવોં કા વિવક્ષિત ગતિ ઝેં જો ઉત્પાદ હૈં ઉસકા નામ પ્રવેશનક હૈં તથા—'જે ણં નેરહયા અસંખેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ, તેણં નેરહયા અકતિસંચિયા' જો નૈરયિક અસંખયાત પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અકતિ-સંચિત કહલાતે હૈં । તથા—'જે ણં નેરહયા એકણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા અવત્તવ્વગસંચિયા' જો નૈરયિક એક પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અવત્તવ્વગ સંચિત કહલાતે હૈં—'સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જે ણં નેરહયા સંખેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા કહ સંચિયા’ જે નારહીયો સંખ્યાત પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નારહીયો કતિ સંચિત કહેવાય છે. સ્વળતીય અને વિજાતીય અન્યગતિથી આવીને વિવક્ષિત ગતિમાં ભવેનો, જે ઉત્પાદ છે, તેનું નામ પ્રવેશનક છે. તથા ‘જે ણં નેરહયા અસંખેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા અકતિ-સંચિયા’ જે નારહીય અસંખ્યાત પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નારહીયો અકતિ સંચિત કહેવાય છે. તથા ‘જે ણં નેરહયા એકણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેર-હયા અવત્તવ્વગસંચિયા’ જે નૈરયિકો એક પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો અવત્તવ્વગ સંચિત કહેવાય છે. ‘સે તેણટ્ઠેણ ગોયમા ! જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ’ તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—નારહીયો કતિ સંચિત પણ

અપિ અવક્તવ્ય સંચિતા અપિ કથ્યન્તે इति, तदयमर्थः ये खलु अन्यगतित आगत्य सहैव नरके संख्याताः समुत्पन्ना भवन्ति ते नारकाः कतिसंચिताः कथ्यन्ते तथा ये अन्यगतित आगत्य सहैव असंख्याताः समुत्पद्यन्ते, ते अकतिसंचिताः कथ्यन्ते तथा ये अन्यगतित आगत्य एक एक इति कृत्वा संचिता उत्पन्ना भवन्ति ते अवक्तव्यसंचिता इति कथ्यन्ते । ‘एवं जाव थणियकुमारा वि’ एवं यावत् स्तनितकुमारा अपि नारकादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्ताः जीवाः कतिसंचिता अकतिसंचिता स्तथा अवक्तव्यसंचिता अपि भवन्तीति । ‘पुढवीकाइया णं पुच्छा’ पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा. हे भदन्त । पृथिवीकायिका जीवाः किं कतिसंचिता अकतिसंचिता अथवा अवक्तव्यसंचिताः, इति प्रश्नः । भगवा-

ऐसा कहा है कि नैरयिक कतिसंचित भी अकतिसंचित भी एवं अवक्तव्यसंचित भी होते हैं अतः इससे यह निष्कर्ष निकलता है कि जो जीव अन्यगति से आकर के साथ ही नरक में संख्यातरूप से उत्पन्न होते हैं वे नारक कतिसंचित कहलाते हैं तथा जो अन्यगति से आकर के साथ ही असंख्यात उत्पन्न होते हैं वे अकतिसंचित कहलाते हैं तथा-जो अन्यगति से आकरके एक एक करके नरक में संचित होते हैं-उत्पन्न होते हैं-वे अवक्तव्यसंचित कहलाते हैं । ‘एवं जाव थणियकुमारा वि’ इसी प्रकार नारक से लेकर स्तनितकुमारान्त तक के जीव कतिसंचित भी अकतिसंचित भी और अवक्तव्यसंचित भी होते हैं ऐसा जानना चाहिये ‘पुढवीकाइया णं पुच्छा’ हे भदन्त । पृथ्वीकायिक जीव क्या कतिसंचित होते हैं ? या अकतिसंचित होते हैं ? या अवक्तव्यसंचित होते हैं ? या इस गौतम के प्रश्न के

હોય છે, અકતિસંચિત પણ હોય છે, અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે, બેથી આ કથનનું તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે-એ છવે. અન્ય ગતિમાંથી આવીને એકસાથે જ નરકમાં સંખ્યાતરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તે નારકો કતિ સંચિત કહેવાય છે. તથા જે અન્યગતિથી આવીને એક સાથે જ અસંખ્યાત પણે ઉત્પન્ન થાય છે, તે અકતિ સંચિત કહેવાય છે. તથા જે અન્યગતિથી આવીને એક એક કરીને નરકમાં સંચિત થાય છે-ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અવક્તવ્ય સંચિત કહેવાય છે ‘एवं जाव थणियकुमारा वि’ એજ રીતે નારકથી લઈને સ્તનિતકુમારાન્ત સુધીના છવે. કતિ સંચિત, અકતિ સંચિત અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે. તેમ સમજવું.

‘પુટવીકાઈયા ણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક છવે. કતિસંચિત હોય છે ? કે અકતિ સંચિત હોય છે ? કે અવક્તવ્ય સંચિત હોય છે ? ગૌતમ-

નાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । पृथ्वीकाइया नो कइसंचिया’ पृथिवीकायिकाः नो कतिसञ्चिताः, अन्य गतिभ्यो युगपत् संख्याताना-
मुत्पत्तेरभावादिति. ‘अकइसंचिया’ अकतिसञ्चिता एव पृथिवीकायिकाः जीवाः,
अन्यगतिभ्य आगत्य युगपद् असंख्यातानामेव तेषां समुत्पादात् ‘नो अवत्तव-
संचिया’ नो अवक्तव्यसञ्चिताः, अन्यगतिभ्य आगत्य एकस्य समुत्पत्तेरभावा-
दिति । पृथिवीकायिका नो कतिसञ्चिता नो अवक्तव्यसञ्चिताः किन्तु अकतिस-
ञ्चिताः । तत्र किं कारणमिति कारणज्ञानाय पुनराह गौतमः ‘से केणट्ठेणं’ इत्यादि,
‘से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ जाव न अवत्तवगसंचिया’ तत् केनार्थेन भदन्त । एवमुच्यते
पृथिवीकायिका नो कतिसञ्चिता अकतिसञ्चिता नो अवक्तव्यसञ्चिता इति

उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-‘गोयमा ! पृथ्वीकाइया नो कइसंचिया’
हे गौतम ! पृथ्वीकायिक कतिसंचित नहीं होते हैं’ अर्थात् अन्यगति
से आकरके एक साथ इनका संख्यात रूप से उत्पन्न होना नहीं होता
है ये तो अकतिसंचित ही होते हैं’ अर्थात् अन्यगति से आकरके अन्य
असंख्यात जीव एक ही साथ पृथ्वीकायिक रूप से उत्पन्न होते हैं’ ।
इसी प्रकार से कोई एक जीव भी ऐसा नहीं होता है जो अन्यगति से
आकर के पृथ्वीकायिक रूप से उत्पन्न हो जावे । इस प्रकार पृथिवीकायिक
न कतिसंचित होते हैं’ और न अवक्तव्यसंचित होते हैं’ किन्तु अकति-
संचित ही होते हैं’ । अब गौतम इस कथन से कारण जानने के अभि-
प्राय से प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जाव नो
अवत्तवगसंचिया’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं’

સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-‘ગોયમા ! પૃથ્વીકાઈયા
નો કહસંચિયા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવો કતિ સંચિત હોતા નથી
અર્થાત્ અન્ય ગતિથી આવીને તેઓનું એક સાથે સંખ્યાત રૂપથી ઉત્પન્ન
થવાનું થઈ શકતું નથી. તેઓ તો અકતિ સંચિત જ હોય છે, અર્થાત્
અન્ય ગતિથી આવીને અન્ય અસંખ્યાત જીવો એક સાથે જ પૃથ્વીકાયિક-
રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે પૃથ્વીકાયિક કતિ સંચિત હોતા નથી
તેમજ અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોતા નથી. પરંતુ અકતિ સંચિત જ હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી આ કથનનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું
પૂછે છે કે-‘સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્છઈ જાવ નો અવત્તવગસંચિયા’ હે ભગવન્
આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે-પૃથ્વીકાયિક જીવો અકતિ સંચિત જ
હોય છે. કતિ સંચિત અને અવક્તવ્ય સંચિત હોતા નથી ? આ પ્રશ્નના

પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-‘ગોચમા’ इत्यादि, ‘गोचमा’ हे गौतम ! ‘पृथ्वीकाइया असंखेज्जणं पवेसणणं पविसंति’ पृथिवीकायिका जीवा अन्यगतिभ्य आगत्य असंखयेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति असंख्याताः सहैव पृथिवीकायिके समुत्पद्यन्ते किन्तु न संख्याताः न चैकत्वोत्पादेन सञ्चिता उत्पद्यन्ते इत्यर्थः ‘से तेणट्ठेणं जाव-
नो अवत्तव्वगसंचिया वि’ तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पृथिवीकायिका
नो कतिसञ्चिता अपितु अकृतिमञ्चिता एव तथा नो अवक्तव्यसञ्चिता अपीति,
यस्मादन्यगतिभ्य आगत्य असंख्यातानामेव युगपद् उत्पत्ति भवति तस्मात्
पृथिवीकायिका अकृतिसञ्चिता एव भवन्ति नतु कतिसञ्चिताः, न वा अवक्तव्य-
सञ्चिता भवन्तीति भावः । ‘एवं जाव वणस्सइकाइया’ एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः,
एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिका वन-
स्पतिकायिका जीवाः नो कतिसञ्चिताः, न वा अवक्तव्यसञ्चिताः किन्तु अकृति-

कि पृथिवीकायिक जीव अकृतिसंचित ही होते हैं-कृतिसंचित और
अवक्तव्यसंचित नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘पृथ्वी-
काइया असंखेज्जणं पवेसणणं पविसंति’ हे गौतम ! पृथिवीकायिक
जीव अन्यगतियों से आकरके असंख्यात प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं
अर्थात् असंख्यात जीव साथ ही पृथिवीकायिक में उत्पन्न होते हैं
संख्यात उत्पन्न नहीं होते हैं और न एक जीव वहां उत्पन्न होता है “से
तेणट्ठेणं जाव नो अवत्तव्वगसंचिया वि” इस कारण हे गौतम ! मैंने
ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक न कृतिसंचित होते हैं और न अव-
क्तव्यसंचित होते हैं-किन्तु अकृतिसंचित ही होते हैं ‘एवं जाव वणस्स-
इकाइया’ पृथिवीकायिक के जैसा अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक,
एवं वनस्पतिकायिक जीव भी न कृतिसंचित होते हैं, न अवक्तव्य-

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘પૃથ્વીકાઈયા અસંખેજ્જણં પવેસણં પવિસંતિ’ હે
ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવો અન્ય ગતિયોમાંથી આવીને અસંખ્યાત પ્રવેશન-
કથી પ્રવેશ કરે છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત જીવો એક સાથે જ પૃથ્વીકાયિકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. સંખ્યતપણે ઉત્પન્ન થતા નથી અને એક એક જીવ પણ
ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. ‘સે તેણટ્ઠેણં જાવ નો અવત્તવ્વગસંચિયા વિ’ એ કારણથી
હે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે-પૃથ્વીકાયિક કૃતિસંચિત હોતા નથી. તેમજ
અવક્તવ્ય સંચિતપણે હોતા નથી. પરંતુ અકૃતિ સંચિત જ હોય છે. ‘એવં
જાવ વણસ્સઈકાઈયા’ પૃથ્વીકાયિક પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકા-
યિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવો પણ કૃતિસંચિત હોતા નથી. તેમ અવ-

સશ્ચિતા એવ મવન્તિ. યતઃ અપ્કાયિકાદારમ્પ વનસ્પતિકાયિકાન્તાનામ્ અન્ય-
ગતિમ્પ આગત્ય અસંખ્યાતાનામેવ યુગપદુત્પાદાદિતિ યચપિ વનસ્પતિકાયિકા
અનન્તા અપિ સમુત્પચન્તે તથાપિ પ્રવેશનકમત્ર વિજાતીયેમ્પ આગતાનાં યઃ સમુત્પાદ-
સ્તદવિવક્ષિતં તેપામે ક્ષણમયેન અસંખ્યાતાનામેવ પ્રવેશાત્ । ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા-
જહા નેરહ્યા’ દ્વીન્દ્રિયાયા વદ્વૈમાનિકાઃ, યથા નૈરચિકાઃ, યથા નારકાઃ કતિસશ્ચિતા
અપિ અકતિસશ્ચિતા અપિ, અવક્તવ્યસશ્ચિતા અપિ તથૈવ દ્વીન્દ્રિયદ્વંડકાદારમ્પ
વૈમાનિકાન્તાઃ સર્વેઽપિ જીવાઃ કતિસશ્ચિતા અપિ, અકતિસશ્ચિતા અપિ, અવક્તવ્ય-
સશ્ચિતા અપીતિમાત્રઃ ।

સંચિત હોતે હૈં કિન્તુ અકતિસંચિત હી હોતે હૈં । ક્યોંકિ અપ્કાયિક
સે લેકર વનસ્પતિકાયિકાન્ત મેં અન્યગતિઓં સે એક સાથ અસંખ્યાત
જીવ હી આકરકે ઉસ પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યચપિ અનન્ત જીવ
વનસ્પતિ સે આકરકે વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં પરન્તુ યહાં
જો પ્રવેશનક હૈં વહ વિજાતીયોં સે આયે હુ મોં કા જો સમુત્પાદ હૈં ઉસ
રૂપ વિવક્ષિત હુઆ હૈં સો એસે જીવ એક સમય મેં એક સાથ અસંખ્યાત
હી વહાં સે આતે હૈં ઓર વનસ્પતિકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ।
‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ જિસ પ્રકાર સે નારક જીવ
કતિસંચિત મી, અકતિસંચિત મી ઓર અવક્તવ્યસંચિત મી વહે ગયે
હૈં ડસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જિતને મી જીવ હૈં
વે સવ મી કતિસંચિત મી, અકતિસંચિત મી ઓર અવક્તવ્ય સંચિત
મી કહે ગયે હૈં ।

ક્રતવ્ય સંચિત પણ હોતા નથી. પરંતુ અકતિ સંચિત જ હોય છે કેમકે
અપ્કાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના જીવોમાં અન્ય ગતિયોમાંથી એક
સાથે આવીને અસંખ્યાત જીવો તે તે પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. જો કે
અનન્ત જીવો અન્ય ગતિથી આવીને વનસ્પતિકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે,
પરંતુ અહિયાં જે પ્રવેશનક છે, તે અન્ય જાતિયોમાંથી આવેલાઓનો જે સમુ-
ત્પાત છે, એ રૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે. તે એવા જીવો એક સમયમાં
એક સાથે અસંખ્યાત જ ત્યાથી આવે છે. અને વનસ્પતિપણથી ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે. ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ જે રીતે નારક જીવો
કતિસંચિત, અકતિસંચિત, અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ કહેવાય છે. એજ
રીતે બેદ્વિન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જેટલા જીવો છે, તે તમામ જીવો
કતિસંચિત, અકતિ સંચિત અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ કહેવામાં આવ્યા છે,

‘સિદ્ધા નં પુચ્છા’ સિદ્ધાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, હે ભદ્રન્ત ! સિદ્ધાઃ કૃતિસંચિતાઃ અકૃતિસંચિતા અવક્તવ્યસંચિતા વેતિપ્રશ્નઃ ! ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિદ્ધા કૃતિસંચિયા’ સિદ્ધાઃ કૃતિસંચિતા ભવન્તીત્યર્થઃ ! ‘નો અકૃતિસંચિયા વિ’ નો અકૃતિસંચિતાઃ સિદ્ધાઃ ભવન્તીતિ, ‘અવક્તવ્યગસંચિયા વિ’ અવક્તવ્યસંચિતા અપિ, અવક્તવ્યસંચિતાઃ સિદ્ધા ભવન્તીત્યર્થઃ, કથં સિદ્ધાઃ કૃતિસંચિતા અવક્તવ્યસંચિતા ભવન્તિ, અકૃતિસંચિતાશ્ચ ન ભવન્તીતિ તત્ત્વ કારણ જ્ઞાતુમાહ-‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ, ‘સે કેળદ્દેણં જાવ અવક્તવ્યગસંચિયા વિ’ તત્ત્વ કેનાયેન ભદ્રન્ત ! એવમુચ્યતે સિદ્ધાઃ કૃતિસંચિતાઃ નો અકૃતિસંચિતાઃ અવક્તવ્યસંચિતા અપિ ઇતિ પ્રશ્નઃ ! ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે નં સિદ્ધા સંલેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ’ એ સ્વલુ સિદ્ધાઃ સંલેજ્જેન પ્રવેશન-

“સિદ્ધા નં પુચ્છા” હે ભદ્રન્ત ! સિદ્ધ જીવ કૃતિસંચિત હોતે હૈં ? યા અકૃતિસંચિત હોતે હૈં ? યા અવક્તવ્યસંચિત હોતે હૈં ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા પ્રશ્ન ઉત્તર દેતે હુણ કહતે હૈં-“ગોયમા ! સિદ્ધા કૃતિસંચિયા” હે ગૌતમ ! સિદ્ધ કૃતિસંચિત હોતે હૈં ‘નો અકૃતિસંચિયા’ અકૃતિસંચિત નહીં હોતે હૈં ! તથા-‘અવક્તવ્યગસંચિયા વિ’ સિદ્ધ, અવક્તવ્ય સંચિત મી હોતે હૈં-અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે યહ પૂછતે હૈં કિ-“સે કેળદ્દેણં જાવ અવક્તવ્યગસંચિયા વિ” હે ભદ્રન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ સિદ્ધ અકૃતિસંચિત નહીં હોતે હૈં કિન્તુ કૃતિસંચિત મી હોતે હૈં ઓર અવક્તવ્યસંચિત મી હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે નં સિદ્ધા સંલેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ’ જિસ કારણ સે સિદ્ધ સંલેજ્જાત પ્રવેશનક સે પ્રવેશ

‘સિદ્ધાનં પુચ્છા’ હે ભગવન્ સિદ્ધ જીવે કૃતિ સંચિત હોય છે ? અથવા અકૃતિ સંચિત હોય છે ? કે અવક્તવ્ય સંચિત હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિદ્ધા કૃતિસંચિયા’ હે ગૌતમ ! સિદ્ધો કૃતિસંચિત હોય છે, ‘નો અકૃતિસંચિયા’ અકૃતિસંચિત હોતા નથી તથા ‘અવક્તવ્યગસંચિયા વિ’ સિદ્ધો અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી તેમ જ કારણ બાણવાની ઈચ્છાથી પ્રભુને પૂછે છે કે-‘સે કેળદ્દેણં જાવ અવક્તવ્યગસંચિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે ? કે-સિદ્ધો અકૃતિ સંચિત હોતા નથી. પણ કૃતિ સંચિત પણ હોય છે અને અવક્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જે નં સિદ્ધા સંલેજ્જણં પવેસણણં પવિસંતિ’ જે

કેન પ્રવિશન્તિ 'તે ણં સિદ્ધાં કતિસંચિયા' તે ચલુ સિદ્ધાઃ કતિસંચિતા ભવન્તિ, યસ્માત્ કારણાત્ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ સિદ્ધશિલામ્ તસ્માત્ કારણાત્ તે કતિસંચિતાઃ કથ્યન્તે । 'જે ણં સિદ્ધા એકણં પવેસણણં પવિસંતિ' યે ચલુ સિદ્ધા એકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં સિદ્ધા અવત્તવ્વગસંચિયા' તે ચલુ સિદ્ધા અવત્તવ્યસંચિતાઃ, યે સિદ્ધા એકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ તે અવત્તવ્યસંચિતાઃ કથ્યન્તે, 'સે તેણટ્ટેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' તત્તેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે સિદ્ધાઃ કતિસંચિતા અવત્તવ્યસંચિતા અપિ કિન્તુ નો અકતિસંચિતાઃ તેષા મેકસમયેન અનન્તાનામસંખ્યાતાનાં વા પ્રવેશસંભવાદિતિ । 'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं' एतेषां ચલુ ભદન્ત ! નૈરયિકાણામ્, 'કતિસંચિયાણં' કતિસંચિતા-

કરતે હૈં 'તે ણં સિદ્ધા કતિસંચિયા' હસ કારણ સે વે સિદ્ધ કતિસંચિત કહે ગયે હૈં તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈં કિ સિદ્ધ સંખ્યાત પ્રવેશનક સે સિદ્ધગતિ મેં પ્રવેશ કરતે હૈં' હસ કારણ સે તો વે કતિસંચિત કહે જાતે હૈં ઓર "જે ણં સિદ્ધા એકણં પવેસણણં પવિસંતિ" જિસ કારણ સે વે એક પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં' હસ કારણ સે વે અવત્તવ્યસંચિત કહે ગયે હૈં । 'સે તેણટ્ટેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈંને એસા કહા હૈં કિ સિદ્ધ જીવ કતિસંચિત બી હૈં ઓર અવત્તવ્યસંચિત બી હૈં । પરન્તુ અકતિસંચિત નહીં હૈં ક્યોંકિ એક સમયમેં અનન્ત અથવા અસંખ્યાત ડન સિદ્ધોં કા વહાં પ્રવેશનક કા અભાવ હૈં । અય ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं' હે ભદન્ત ! યે જો નૈરયિક અપને કતિસંચિત એવં અવત્તવ્ય-

કારણથી સિદ્ધ સંખ્યાત પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, 'તે ણં સિદ્ધા કતિસંચિયા' તે કારણથી તે સિદ્ધો કતિ સંચિત કહેવાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સિદ્ધો સંખ્યાત પ્રવેશનકથી સિદ્ધ ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે. તે કારણથી તેઓ કતિ સંચિત કહેવાય છે. અને 'જે ણં સિદ્ધા એકણં પવેસણણં પવિસંતિ' એ કારણથી તેઓ એક પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તેથી તેઓ અવત્તવ્ય સંચિત કહેવાય છે. 'સે તેણટ્ટેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' એ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—સિદ્ધ જીવો કતિ સંચિત પણ હોય છે, અવત્તવ્ય સંચિત પણ હોય છે, પરંતુ અકતિ સંચિત હોતા નથી. કેમકે એક સમયમાં અનંત અથવા અસંખ્યાત સિદ્ધોનો ત્યાં પ્રવેશનકનો અભાવ હોય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं' હે મગધનુ જે આ નૈરયિકો કતિસંચિત, અકતિસંચિત, અને અવત્તવ્ય

નામ્, 'અકતિસંચિયાણં' અકતિસશ્ચિતાનામ્, 'અવત્તવ્વગસંચિયાણ ય' અવત્ત-
વ્યકસશ્ચિતાનાં ચ 'કયરે કયરેહિતો આપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિ-
યા વા' કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા હે ભદન્ત !
એતેષાં નૈરયિકાણાં કતિસશ્ચિતાડકતિસશ્ચિતાડવત્તવ્યસશ્ચિતાનાં મધ્યે કેપામપે-
ક્ષયા કે અલ્પા વા વહુકા વા, તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તીતિ અલ્પવહુત્વ-
વિષયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि 'गौतम' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा
નેરહ્યા અવત્તવ્વગસંચિયા' सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पीयांसः नैरयिका अवक्तव्य-
સશ્ચિતાઃ અવત્તવ્યસ્થાનસ્યૈકત્વાત્ । 'કતિસંચિયા સંખેજ્જગુણા' કતિસશ્ચિતા નાર-
કાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અવત્તવ્યસશ્ચિતનારકાપેક્ષયા કતિસશ્ચિતા નારકાઃ સંખ્યેય-
ગુણાઃ, અવત્તવ્યસશ્ચિતનારકાપેક્ષયા કતિસશ્ચિતા નારકાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા
ભવન્તિ સંખ્યાતસ્થાનકાનાં સંખ્યાતત્વાત્, 'અકતિસંચિયા અસંખેજ્જગુણા'
અકતિસશ્ચિતા અસંખ્યેયગુણાઃ કતિસશ્ચિતનારકાપેક્ષયા અકતિસશ્ચિતા નારકા
અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ, અસંખ્યાતસ્થાનકાનામસંખ્યાતત્વાત્ । યદ્વા વસ્તુ-

સંચિત પ્રકટ કિયે હૈં સો इनके बीच में किनकी अपेक्षा से कौन अल्प
हैं ? कौन बहुत हैं ? कौन तुल्य हैं ? अथवा कौन विशेषाधिक हैं ? ऐसा
यह प्रश्न अल्प बहुत्व विषयक है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गौतम !
सव्वत्थोवा नेरह्या अवत्तव्वगसंचिया' हे गौतम ! सर्व से कम नैरयिक
अवक्तव्यसंचित है क्योंकि वह अवक्तव्यसंचित स्थान एक है 'कति-
संचिया संखेज्जगुणा' कतिसंचित नारक संख्यातगुणित हैं-अवक्तव्य-
संचितनारकों की अपेक्षा कतिसंचित नारक संख्यातगुणित इसलिये हैं
कि संख्यातस्थानक संख्यात होते हैं । "अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा"
कतिसंचित नारकों की अपेक्षा अकतिसंचित नारक असंख्यातगुणों

સંચિત પ્રકટ કર્યા છે, તેઓમાં કેની અપેક્ષાથી કેણુ અલ્પ છે ? કેણુ
બહુ છે ? કેણુ તુલ્ય છે ? અને કેણુ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્ન અલ્પ બહુત્વ
વિષય સંબંધી છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! સવ્વત્થો-
વા નેરહ્યા અવત્તવ્વગસંચિયા' હે ગૌતમ ! બધાથી કમ (ઓછા), નૈરયિક
અવક્તવ્ય સંચિત છે, કેમકે તે અવક્તવ્ય સંચિત સ્થાન એક છે. 'કતિ
સચિયા સંખેજ્જગુણા' કતિ સંચિત નારક સંખ્યાતગણા છે. અવક્તવ્ય સંચિત
નારકોની અપેક્ષાએ કતિ સંચિત નારકો સંખ્યાતગણા એ કારણે હોય છે
કે—સંખ્યાતસ્થાનક હોય છે. 'અકતિસંચિયા અસંખેજ્જગુણા' કતિ સંચિત
નારકોની અપેક્ષાએ અકતિ સંચિત નારકો અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે

સ્વભાવેવાત્ર કારણં ન તુ સ્થાનકાલ્પાત્વાદિકમ્, યતઃ કતિસશ્ચિતાઃ સિદ્ધાઃ સ્થાનવહુત્વેઽપિ સ્તોકા એવ, અવક્તવ્યકસ્થાનસ્યૈકત્વેઽપિ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતગુણાઃ કથિતાઃ, દ્વ્યાદિત્વેનાલ્પાનામેવ કેવલિનામાયુઃ સમાપ્તેઃ, । ઇયં ચ લોકસ્વભાવાદેવેતિ । ‘એવં એગિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં અપ્પા વહુગં’ એવં નારકવદેવ એકેન્દ્રિયવર્જિતાનાં યાવદ્દૈમનિકાન્તાનામ્ કતિસશ્ચિતાદીનામ્ અલ્પવહુત્વં જ્ઞાતવ્યમ્, અત્ર યાવત્પદેન દ્વીન્દ્રિયાદિ જ્યોતિષ્કર્પ્યન્તદ્વાવિંશતિદણ્ડકજીવાનાં સંગ્રહો ભવતિ, સર્વસ્તોકા દ્વીન્દ્રિયા અવક્તવ્યસશ્ચિતાઃ, તદપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ કતિસશ્ચિતાઃ દ્વીન્દ્રિયા ભવન્તિ, તતોઽપિ અસંખ્યાતગુણાધિકા અકતિસશ્ચિતા દ્વીન્દ્રિયા ભવન્તિ, એવં સર્વસ્તોકા અવક્તવ્યસશ્ચિતા વૈમાનિકાસ્તદપેક્ષયા

અધિક હૈં ક્યોંકિ જો અસંખ્યાતસ્થાનક હૈં વે અસંખ્યાત હૈં । અથવા-યહાં પર વસ્તુ સ્વભાવ હી કારણ હૈ સ્થાન કી અલ્પતા આદિ નહોં ક્યોંકિ કતિસંચિત સિદ્ધ સ્થાન કી બહુતા મેં ભી સ્તોક હી હૈ અવક્તવ્યક સ્થાન કી એકતા મેં ભી સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણે કહે ગયે હૈં ક્યોંકિ દો આદિ રૂપ અલ્પ હી કેવલિયોં કી આયુ સમાપ્ત હોતી હૈ એસી જો યહ સ્થિતિ પ્રકટ કી ગઈ હૈ વહ લોકસ્વભાવ સે હી પ્રકટ કી ગઈ હૈ ‘એવં એગિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં અપ્પાવહુગં’ નારકોં કે જૈસે એકેન્દ્રિયવર્જિત યાવત્ વૈમાનિકાન્ત કતિસંચિત આદિ જીવોં કા અલ્પ બહુત્વ જાનના ચાહિયે યહાં યાવત્પદ સે દ્વીન્દ્રિયાદિ જ્યોતિષ્કર્પ્યન્ત તક કે ૨૨ દણ્ડકસ્થ જીવોં કા સંગ્રહ હોતા હૈ સર્વસે કમ અવક્તવ્યસંચિત દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં । इनकी अपेक्षा संख्यातगुणे अधिक कतिसंचित द्वीन्द्रियजीव हैं । इनसे भी असंख्यात-

જે અસંખ્યાતસ્થાનો છે, તે અસંખ્યાત છે. અથવા ત્યાં વસ્તુ સ્વભાવ જ કારણરૂપ હોય છે, સ્થાનની અલ્પતા વિગેરે કારણ હોતું નથી. કેમકે કતિ સંચિત સિદ્ધ સ્થાનના બહુપણમાં પણ અલ્પ જ છે. અવક્તવ્ય સ્થાનની એકતામાં પણ સિદ્ધ સંખ્યાતગણા કહ્યા છે. કેમકે જે વિગેરે રૂપે અલ્પ જ કેવલીયોતું આયુષ્ય સમાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે જે આ સ્થિતિ પ્રગટ કરેલ છે, તે લોકસ્વભાવથી જ પ્રગટ કરેલ છે. ‘એવં એગિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં અપ્પાવહુગં’ નારકોની જેમ જ એકેન્દ્રિયને છોડીને યાવત્ વૈમાનિકાન્ત કતિસંચિત વિગેરે છવોતું અલ્પપણ અને બહુપણ સમગ્ર લેવું અહિયાં યાવત્ પદથી જે ઇન્દ્રિયથી લઈને જ્યોતિષ્ક સુધીના ૨૨ બાવીસ દંડકમાં રહેલા છવોનો સંગ્રહ થાય છે સૌથી ઓછા અવક્તવ્ય સંચિત જે ઇન્દ્રિય છવો છે. તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા વધારે કતિ સંચિત દ્વિન્દ્રિય છવો

કતિસંચિતા વૈમાનિકાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ, કતિસંચિતાપેક્ષયાઽપિ અસંખ્યાતગુણા અધિકા અકતિસંચિતા વૈમાનિકા ભવન્તિ, एवमेव दण्डकान्तरेऽपि अल्पबहुत्वं स्वयमेव वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति । ‘एगिंदियाणं नत्थि अप्पावहुगं’ एकेन्द्रियाणां नास्ति अल्पबहुत्वकम्, एकेन्द्रियाणामल्पबहुत्वं न भवतीत्यत उक्तम् ‘एगिंदियवज्जाणं’ इति ‘एएसिणं सिद्धाणं’ एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानाम् ‘कतिसंचियाणं अवत्तवगसंचियाण य’ कतिसंચितानामवक्तव्यसंचितानां च ‘कयरे कयरेहिंતો जाव दिसेसहिया वा’ कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा, कतिसंચितावक्तव्यसंचितसिद्धानां मध्ये केषामपेक्षया के अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’

ગુણે અધિક અકતિસંચિત દ્વીન્દ્રિય જીવ હિં હસી પ્રકાર સે સર્વસે કમ અવક્તવ્યસંચિત વૈમાનિક હિં હનકી અપેક્ષા કતિસંચિત વૈમાનિક સંખ્યાતગુણે અધિક હિં । કતિસંચિત વૈમાનિકોં કી અપેક્ષા મી અસંખ્યાતગુણે અધિક અકતિસંચિત વૈમાનિક હિં । હસી પ્રકાર સે દંડકાન્તર મેં (અન્યદંડકોં મેં) મી અલ્પ બહુત્વ કા કથન અપને ઓપ સે કર લેના ચાહિયે ઓર સમજ લેના ચાહિયે ‘एगिंदियाणं नत्थि अप्पावहुगं’ એકેન્દ્રિય જીવોં મેં અલ્પ બહુત્વ નહીં હોતા હે હસીલિયે યહાં ‘एगिंदियवज्जाणं’ એસા પાઠ કહા ગયા હે । ‘एएसि णं सिद्धा णं’ અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હિં કિ-હે ભદન્ત ! કતિસંચિત સિદ્ધોં એવં અવક્તવ્યસંચિત સિદ્ધોં કે વીચ મેં કિનકી અપેક્ષા કૌન અલ્પ હિં ? કૌન બહુત હિં ? કૌન તુલ્ય હિં ? ઓર કૌન વિશેષાધિક હિં ?

છે, તેનાથી પણ અસંખ્યાતગુણા અધિક અકતિસંચિત દ્વીન્દ્રિય જીવો છે, એ રીતે સૌથી કમ અવક્તવ્ય સંચિત વૈમાનિકો છે, તેઓની અપેક્ષાએ કતિ સંચિત વૈમાનિકો સંખ્યાતગુણા અધિક છે. કતિસંચિત વૈમાનિકોની અપેક્ષાએ પણ અસંખ્યાતગુણા અધિક અકતિ સંચિત વૈમાનિકો છે. એજ પ્રમાણે દંડકાન્તરમાં (ળીળ દંડકોમાં) પણ અલ્પ બહુત્વનું કથન સ્વયં સમજ લેવું. ‘एगिंदियाणं नत्थि अप्पावहुगं’ એકેન્દ્રિય જીવોમાં અલ્પ, બહુત્વ હોતુ નથી. તેથી અહિયાં ‘एगिंदियवज्जाणं’ એવો પાઠ કહેલ છે. ‘एएसि णं सिद्धा णं’ હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-કે લગવન કતિ સંચિત સિદ્ધો અને અવક્તવ્ય સંચિત સિદ્ધોમાં કોની અપેક્ષાએ કોણ અલ્પ છે ? કોણ બહુ છે ? કોણ તુલ્ય છે ? અને કોણ વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'संवत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया' सर्वस्तोकाः सर्वे भ्योऽल्पीयांसः कतिसञ्चिताः सिद्धाः 'अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' अवत्तव्व-सञ्चिताः सिद्धाः कतिसंचितसिद्धापेक्षया संख्यातगुणा अधिका भवन्तीति॥सू०२॥

मूलम्—'नेरइया णं भंते ! किं छक्कसमजिया नो छक्क-समजिया२ छक्केण य नो छक्केण य समजिया३ छक्केहि य सम-जिया४, छक्केहि य नो छक्केण य समजिया५ ? गोयमा ! नेरइया छक्कसमजिया वि १ नो छक्कसमजिया वि २ छक्केण य नो छक्केण य समजिया वि३ छक्केहि य समजिया वि४ छक्केहि य नो छक्केण य समजिया वि ५, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नेरइया छक्कसमजिया वि जाव छक्केहि य नो छक्केण य समजिया वि ? गोयमा ! जे णं नेरइया छक्कएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्कसमजिया१, जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पवि-संति ते णं नेरइया नो छक्कसमजिया२। जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा, दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं वा पवेसणएणं पविसंति, ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समजिया३, जे णं नेरइया णेगेहिं छक्केहिं

इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! "संवत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया" सब से कम कतिसंचित सिद्ध हैं । "अवत्तव्वग-संचिया संखेज्जगुणा" तथा—कतिसंचित सिद्धों की अपेक्षा अवत्तव्व-संचित सिद्ध संख्यातगुणे अधिक हैं ॥सू०२॥

• प्रभु कहे छे छे—'गोयमा !' छे गौतम ! 'संवत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया' सौथी कम कति संचित सिद्धो छे, 'अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' तथा कतिसंचित सिद्धोनी अपेक्षासे अवत्तव्व संचित सिद्ध संख्यातगुणा अधिक छे, ॥सू० २॥

पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्केहिं समज्जिया४, जे णं
 नेरइया णेगेहिं छक्केहिं अण्णेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं
 वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
 नेरइया छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया ५, से तेणट्टेणं
 तं चेव जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवी-
 काइया णं पुच्छा, गोयमा ! पुढवीकाइया नो छक्कसमज्जिया१
 नो नो छक्कसमज्जिया२, नो छक्केण य नो छक्केण य सम-
 ज्जिया३, छक्केहिं समज्जिया वि४, छक्केहि य नो छक्केण य
 समज्जिया वि५, से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि । गोयमा ! जे णं
 पुढवीकाइया णेगेहिं छक्कएहिं पवेसणं पविसंति ते णं
 पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया, जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं
 छक्कएहि य अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा
 उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया
 छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया, से तेणट्टेणं जाव सम-
 ज्जिया वि एवं जाव वणस्सइकाइया वि वेदिया जाव वेमा-
 णिया । सिद्धा जहा नेरइया । एएसि णं भंते ! नेरइया णं
 छक्कसमज्जियाणं नो छक्कसमज्जियाणं छक्केण य नो
 छक्केण य समज्जियाणं छक्केहि य समज्जियाणं छक्केहिय नो
 छक्केण य समज्जियाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ?
 गोयमा ! सव्वत्थो वा नेरइया छक्कसमज्जिया नो छक्कसम-
 ज्जिया संखेज्जगुणा छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्ज-

गुणा छक्केहिय समज्जिया असंखेज्जगुणा छक्केहिय नो छक्केण
 य समज्जिया संखेज्जगुणा । एवं जाव थणियकुमारा । एएसि
 णं भंते ! पुढवीकाइयाणं छक्केहिं समज्जियाणं छक्केहिय नो
 छक्केण य समज्जियाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ?
 गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढवीकाइया, छक्केहिं समज्जिया
 छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा एवं जाव
 वणस्सइकाइयाणं, बेदियाणं जाव वेसाणियाणं जहा नेरइयाणं ।
 एएसि णं भंते ! सिद्धाणं छक्कसमज्जियाणं नो छक्कसम-
 ज्जियाणं जाव छक्केहिय नो छक्केण य समज्जियाणं य कयरे
 कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा छक्के-
 हिय नो छक्केण य समज्जिया, छक्केहिं समज्जिया संखेज्जगुणा,
 छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा छक्कसमज्जिया
 संखेज्जगुणा नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा ॥सू० ३॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त । किं षट्क समर्जिताः नो षट्कसमर्जिताः २,
 षट्केन च नो षट्केन च समर्जिताः ३, षट्कैश्च समर्जिताः ४ षट्कैश्च नो षट्केन
 समर्जिताः ५ ? गौतम ! नैरयिकाः षट्कसमर्जिता अपि १, नो षट्कसमर्जिता
 अपि २, षट्केन नो षट्केन च समर्जिता अपि ३, षट्कैश्च समर्जिता ४, षट्कैश्च नो
 षट्केन च समर्जिता अपि ५ ! तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते नैरयिकाः षट्क
 समर्जिता अपि यावत् षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु
 नैरयिकाः षट्केन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः षट्कसमर्जिताः १,
 ये खलु नैरयिका जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा, उत्कर्षेण पञ्चकेन
 प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिका नो षट्कसमर्जिताः २, ये खलु नैर-
 यिका एकेन षट्केन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा
 उत्कर्षेण पञ्चकेन वा प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिकाः षट्केन च नो,
 प न च समर्जिताः ३ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकेन प्रविशन्ति,
 ते खलु नैरयिकाः षट्कैश्च समर्जिताः ४ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैः षट्कैरन्येन
 च जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा उत्कर्षेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन प्रविश-

न्ति ते खलु नैरयिकाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः ५ । तत्तेनार्थेन तदेव
यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत् स्तनितकुमाराः । पृथिवीकायिकानां पृच्छा,
गौतम ! पृथिवीकायिका नो षट्कसमर्जिताः १, नो नोषट्कसमर्जिताः २, नो
षट्केन च नोषट्केन च समर्जिताः ३' षट्कैः समर्जिता, अपि ४, षट्कैश्च
नोषट्केन च समर्जिता अपि ५ । तत्तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि ?
गौतम ! ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, ते खलु
पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः, ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैश्च
अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा, त्रिविधा, उत्कर्षेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन
प्रविशन्ति, ते खलु पृथिवीकायिकाः षट्केन नो षट्केन च समर्जिताः, तत् तेना-
र्थेन यावत् समर्जिता अपि ! एवं यावत् स्तनितकुमारा अपि, द्वीन्द्रिया यावद्वै-
मानिकाः । सिद्धा यथा नैरयिकाः । एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां षट्कसम-
र्जितानाम् नोषट्कसमर्जितानाम्, षट्केन च नोषट्केन च समर्जितानाम्, षट्कैश्च
समर्जितानां, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जितानाम्, कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधि-
का वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिका षट्कसमर्जिताः, नो षट्कसमर्जिताः
संख्येयगुणाः, षट्केन च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, षट्कैश्च समर्जिता
असंख्येयगुणाः, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः । एवं यावत् स्त-
नितकुमाराः । एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानां षट्कैः समर्जितानां, षट्कैश्च
नोषट्केन च समर्जितानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तो-
काः पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येय-
गुणाः, एवं यावत् वनस्पतिकायिकानाम्, द्वीन्द्रियाणां यावद्वैमानिकानाम् यथा
नैरयिकाणाम् । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां षट्कसमर्जितानां, नो षट्कसमर्जि-
तानां यावत् षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जितानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका
वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सिद्धाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः, षट्कैश्च सम-
र्जिता संख्येयगुणाः, षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, षट्कसमर्जिताः संख्ये-
यगुणाः, नो षट्कसमर्जिताः संख्येयगुणाः ॥ सू० ३ ॥

टीका—नारकाद्युत्पादविशेषणस्वरूपसंख्याधिकाराद् इदमप्याह—‘नेरइया-
णं भंते !’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भंते’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं छक्कसम-

‘नेरइयाणं भंते ! किं छक्कसमज्जिया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—नारक अदि के उत्पादविशेषण स्वरूप संख्या के अधिकार

‘नेरइया णं भंते ! किं छक्कसमज्जिया’ इत्यादि

टीकार्थ—नारक विगेरेना उत्पादना विशेषण इय संख्याना अधिकारने

જિજ્યા' કિંષ્કપ્તમર્જિતાઃ, પદ્સંખ્યાકં પરિમાણં વિધતે यस્ય તત્ પદ્કં સમુદા-
યાત્મકં તેન સમર્જિતાઃ, પિણ્ડીકૃતા ઇતિ પદ્કસમર્જિતાઃ, અયમાશયઃ—એકસ્મિન્
સમયે યે સમુત્પન્નન્તે તેષાં યો રાશિઃ સ યદિ પદ્ પ્રમાણઃ સ્યાત્ તદા તે પદ્કસમર્જિતાઃ
કથ્યન્તે ઇતિ ૧ । 'નો છક્કપ્તમર્જિયા' નો પદ્કસમર્જિતાઃ નો પદ્કમ્ પદ્કસ્યાભાવઃ
તે ચ એકાદ્યારમ્ભ્ય પશ્ચપર્યન્તાઃ, તેન નો પદ્કેન એકાદ્યુત્પાદેન યે સમર્જિતાઃ—એકત્રી-
ભૂતાસ્તે નોપદ્કસમર્જિતાઃ ૨, 'છક્કેઽય નો છક્કેઽય સમર્જિયા' પદ્કેન ચ નો
પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ, એકસ્મિન્ સમયે યેષાં પદ્કમુત્પન્નમ્ એકાદ્યધિકં ચોત્પન્નં તે
પદ્કેન નો પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ,—પિણ્ડિતા ઇતિ પદ્કેન ? નો પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ
કથિતાઃ ૩ । 'છક્કેહિ ય સમર્જિયા ૪, પદ્કૈશ્વ સમર્જિતાઃ એકસ્મિન્ સમયે
યેષાં વહૂનિ પદ્કાનિ સમુત્પન્નાનિ તે પદ્કૈઃ સમર્જિતાઃ ૪ । 'છક્કેહિ ય નો છક્કેઽય
ય સમર્જિયા ૫' પદ્કૈશ્વ નો પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ, એકસ્મિન્ સમયે યેષાં વહૂનિ
પદ્કાનિ સમુત્પન્નાનિ તથા એકાદ્યધિકાનિ સમુત્પન્નાનિ તે પદ્કૈર્ નો પદ્કેન ચ
સમર્જિતા ઉક્તાઃ ૬, ઇત્યેવં પશ્ચધિકલ્પન્તો નૈરયિકા ભવન્તિ કિમ્ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ ।

કો લેકર ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—હે ભદન્ત ! કયા નૈરયિક પદ્ક-
સમર્જિત એક સાથ મેં—એક સમય મેં ૬ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? નો પદ્કસમ-
ર્જિત યા એક સાથ મેં એક સે લેકર પાંચ તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
'છક્કેઽય સમર્જિયા' યા એક સાથ મેં વે પદ્ક ઓર નો પદ્કરૂપ સે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'છક્કેહિ ય સમર્જિયા' યા અનેક પદ્ક કી સંખ્યા મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'છક્કેહિ ય નો છક્કેઽય સમર્જિયા' યા અનેક પદ્ક
કી સંખ્યા મેં ઓર એક નો પદ્ક કી સંખ્યા મેં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? એસે
વે પાંચ પ્રશ્ન હૈં જિસ પદ્ક કા સમુદાય કા છહ સંખ્યારૂપ પરિણામ
હોતા હૈ વહ પદ્ક હૈ ઇત્ત પદ્ક સે જો રાશિકૃત હોતે હૈં વે પદ્કસમ-

લઇને ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ નૈરયિકો પદ્ક સમર્જિત
એક સાથે એક સમયમાં છ સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા નો પદ્ક
સમર્જિત એક સાથે એકથી લઇને પાંચ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે ? 'છક્કેહિ ય
સમર્જિયા' અથવા અનેક પદ્કની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? 'છક્કેહિ ય
નો છક્કેઽય સમર્જિયા' અથવા અનેક પદ્કની સંખ્યામાં અને એક નો
પદ્કની સંખ્યામાં તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણેના આ પાંચ પ્રશ્નો છે,
જે પદ્કના સમુદાયનું છ સંખ્યા રૂપ પરિમાણ હોય છે, તે પદ્ક ઠહેવાય છે.

इदं च नारकादीनां पञ्चापि विकल्पाः संभवन्ति एकादीनाम् असंख्यातान्तानां
तेषां नारकादीनाम् एकसमयेन उत्पत्तिसंभवाद्, असंख्यातेष्वपि च ज्ञानिनः
षट्कानि व्यवस्थापयन्तीत्याशयेन भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘नेरइया छक्कसमज्जिया वि’ नैरयिकाः षट्क समर्जिता अपि १,
‘नो छक्कसमज्जिया वि २’ नो षट्कसमर्जिता अपि २, ‘छक्केण य नो छक्केण य
समज्जिया वि ३, षट्केन च नो षट्केन च समर्जिता अपि ३, ‘छक्केहि य सम-
ज्जिया वि ४’, षट्कैश्च समर्जिता अपि ४, ‘छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया
वि ५’ षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता अपि, ५, हे गौतम ! तदेवं नारकादि-

जित हैं तात्पर्य इसका ऐसा है कि एक समय में जो उत्पन्न होते हैं
उनकी जो राशि है वह यदि षट् प्रमाणवाली है तो वह राशि षट्क
समर्जित कहलावेगी नो षट्क-छठे का जो अभाव है वह नो षट्क है
ऐसा वह नो षट्क एक से लेकर पांच तक होता है इसी प्रकार से
अन्यत्र भी समझ लेना चाहिये ऐसे इन पांच विकल्परूप प्रश्नों वाले
नैरयिक होते हैं क्या ? तब इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं-
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया छक्कसमज्जिया वि’ नैरयिक षट्कसमर्जित
भी होते हैं ‘नो छक्कसमज्जिया’ नो षट्समर्जित भी होते हैं, ‘छक्केण य
नो छक्केण य समज्जिया वि’ एक षट्क से और एक नो षट्क से भी
समर्जित होते हैं ‘छक्केहि य समज्जिया वि’ अनेकषट्क की संख्या
से भी समर्जित-उत्पन्न होते हैं तथा ‘छक्केहि य नो छक्केण य सम-
ज्जिया’ अनेक षट्कों से और एक नो षट्क से भी उत्पन्न होते हैं

આ ષટ્કની જે રાશી-ઢગલો હોય છે તે ષટ્ક સમજીત કહેવાય છે, આ
કથનવું તાત્પર્ય એ છે કે-એક સમયમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો જે ઢગલો
છે, તે નો છ પ્રમાણવાળો હોય તો તે ઢગલો ષટ્ક સમજીત કહેવાય છે,
નો ષટ્ક-છઠાનો જે અભાવ છે, તે નો ષટ્ક કહેવાય છે. એવું તે નો ષટ્ક
એકથી લઈને પાંચ સુધી હોય છે એજ રીતે બીજે પણ સમજી લેવું. એવા
આ પાંચ વિકલ્પ રૂપ પ્રશ્નોવાળા નૈરયિકો હોય છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરइया छक्कसमज्जिया वि’ નારકીયો
ષટ્ક સમજીત પણ હોય છે, ‘नो छक्कसमज्जिया वि’ નો ષટ્ક સમજીત
પણ હોય છે. ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया वि’ એક ષટ્કથી અને
એક નો ષટ્કથી પણ સમજીત હોય છે. ‘छक्केहि य समज्जिया वि’ અनेક
ષટ્કની સંખ્યાથી સમજીત-ઉત્પન્ન થાય છે તથા ‘छक्केहि य नो छक्केण य
समज्जिया ५’ અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે,

વિષયે પશ્ચાપિ વિકલ્પાઃ સંભવન્ત્યેવેતિ । કથં પશ્ચાપિ વિકલ્પાઃ સંભવન્તીતિ જ્ઞાતુમાહ—‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ, સે કેળદ્દેણં મંતે । એવં વુચ્ચહ’ તત્કેતાર્થેન ભદન્ત । એવમુચ્યતે ‘નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ જાવ છકેહિય નો છક્કેણ ચ સમજ્જિયા વિ’ નૈરયિકાઃ પટ્કેન સમર્જિતા અપિ યાવત્ પટ્કૈશ્ચ નો પટ્કેન ચ સમર્જિતા અપિ, અત્ર યાવત્પદેન નો પટ્કસમર્જિતાઃ ૨, પટ્કેન ચ નો પટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, પટ્કૈશ્ચ સમર્જિતાઃ ૪, એતેષાં દ્વિતીયતૃતીયચતુર્થવિકલ્પાનાં સંગ્રહો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જેણં નેરહયા છક્કણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા છક્કસમજ્જિયા ૧ યે સ્વલ્લ નૈર-

હસ પ્રકાર સે હન પાંચ વિકલ્પોં વાલે નૈરયિક હોતે હૈં ક્યોંકિ એક સે હેકર અસંખ્યાત તક કે નારક અદિકોં કી એક સમય સેં ઉત્પત્તિ સંભવિત હૈં । તથા—અસંખ્યાત નારક આદિકોં મેં મી જ્ઞાનિયોં ને પટ્કોં કી વ્યવસ્થા કી હૈં હસી આશય સે યહાં પૂર્વોક્ત પાંચોં હી વિકલ્પોં કો પ્રમુ ને ઉત્તર કે રૂપ મેં સ્વીકાર ક્રિયા હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘સે કેળદ્દેણં મંતે । એવં વુચ્ચહ નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ’ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નૈરયિક પટ્કસમર્જિત મી હોતે હૈં, યાવત્ અનેક પટ્કોં સે એવં એક નો પટ્ક સે મી સમર્જિત હોતે હૈં, યહાં યાવત્પદ સે “નો પટ્ક સમર્જિતાઃ ૨, પટ્કેન ચ નો પટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, પટ્કૈશ્ચ સમર્જિતાઃ ૪” હન દ્વિતીય, તૃતીય ઓર ચતુર્થ વિકલ્પોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર સેં પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જે ણં નેરહયા છક્કણં પવેસણણં પવિસંતિ,

આ રીતે આ પાંચ વિકલ્પોવાળા નૈરયિકો હોય છે, કેમકે એકથી લઈને અસંખ્યાત સુધીના નારક વિગેરેની એક સમયમાં ઉત્પત્તિ સંભવે છે. તથા અસંખ્યાત નારક વિગેરેમાં પણ જ્ઞાનીયોએ પટ્કોની વ્યવસ્થા કરી છે. એજ આશયથી પૂર્વોક્ત પાંચે વિકલ્પોના પ્રભુએ ઉત્તરના રૂપમાં સ્વીકાર કર્યો છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્દેણં મંતે । એવં વુચ્ચહ નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણે કહો છો કે નારકીયો પટ્ક સમજીત છ સમુદાયરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પણ હોય છે, યાવત્ અનેક પટ્કોથી અને એક નો પટ્કથી પણ સમજીત હોય છે, અહિયાં યાવત્પદથી ‘નો પટ્કસમર્જિતાઃ ૨’ પટ્કેન ચ સમર્જિતા ૩’ પટ્કૈશ્ચ સમર્જિતાઃ’ આ બીજા ત્રીજા અને ચોથા વિકલ્પો ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—

‘ગોયમા ! જે ણં નેરહયા છક્કણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કસમ-

યિકાઃ પટ્કેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, પટ્કસંખ્યા પ્રવેશં કુર્વન્તીત્યર્થઃ, તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ પટ્કસમર્જિતાઃ કથ્યન્તે इति भावः १ । ‘जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा’ ये स्वलु नैरयिकाः जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा ‘उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति’ उत्कर्षेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन, जघन्येन एकादित आरभ्य चतुःपर्यन्तम् उत्कृष्टतः पञ्चसंख्यकेन प्रवेशनकेन प्रवेशं कर्तुन्तीत्यर्थः ‘ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया २’ ते स्वलु नैरयिका नो पट्क समर्जिताः कथ्यन्ते । ‘जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं’ ये स्वलु नैरयिका एकेन पट્કેन, ‘अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा’ अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा ‘उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति’ उत्कृष्टतः पञ्चकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति=प्रवेशं कुर्वन्ति ‘ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया’ ते स्वलु नैरयिकाः पट्कેन च नो पट्कેन च समर्जिता इति कथ्य-

ते णं नेरइया छक्कसमज्जिया” जो नैरयिक पट्क प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं-छह संख्या से प्रवेश करते हैं-वे नैरयिक पट्कसमर्जित कहे गये हैं ‘जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्को-सेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया २” जो नैरयिक जघन्य से एक अथवा दो या तीन प्रवेशनक से एवं उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं, वे नैरयिक नो पट्कसमर्जित कहे गये हैं । ‘जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं, अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया’ जो नैरयिक एक पट्क से तथा दूसरे जघन्य एक अथवा दो अथवा तीन प्रवेशनक से तथा उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं वे नैरयिक एक पट्क और एक नो पट्क

જિજ્યા ૧’ જે નૈરયિકો પદક પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે-અર્થાત્ છ સંખ્યાથી પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો પદક સમજીત કહેવાય છે, ‘જે ણં નેરइया જહન્નેણં એક્કેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં, પંચએણં પવેસણએણં પવિસંતિ તે ણં નેરइया નો છક્કસમજ્જિયા ૨’ જે નૈરયિકો જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો નો પદક સમજીત કહેવાય છે. ‘જે ણં નેરइया એગેણં છક્કએણં, અન્નેણ ય જહન્નેણં, એક્કેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં પંચએણં પવેસ-ણએણં પવિસંતિ તે ણં નેરइया છક્કેણ વા નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા’ જે નાર-કીયો એક પદકથી તથા બીજા જઘન્ય એક અથવા બે અથવા ત્રણ પ્રવેશ-નકથી તથા ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો એક પદક

ન્ટે ૩ । ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં પવેસણણં પવિસંતિ’ યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકૈઃ પટ્કૈઃ પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ ‘તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા’ તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ પટ્કૈઃ સમર્જિતાઃ કથ્યન્તે ૪ । ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અણ્ણેણ ય જહન્નેણં એકેગ વા દોહિં વા તીહિં વા’ યે સ્વલુ નૈરયિકાઃ અનેકૈઃ પટ્કૈ રન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા, ‘ઉક્કોસેણં પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ’ ઉત્કૃષ્ટતઃ પશ્ચકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, ‘તે ણં નેરહયા છક્કેહિં નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા ૫, તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ પટ્કૈશ્ચ નો પટ્કેન ચ સમર્જિતા, ઇતિ કથ્યન્તે ઇતિ ૫ । સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ’ તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ પટ્કેન સમર્જિતાઃ નો પટ્કેન સમર્જિતાઃ પટ્કેન નો પટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ પટ્કૈશ્ચ સમર્જિતાઃ પટ્કૈશ્ચ નો પટ્કેન ચ સમર્જિતા અપીતિ ૫ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારા’

સે સમર્જિત કહે ગયે હૈં ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા’ જો નૈરયિક અનેક પટ્કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અનેક પટ્ક સમર્જિત કહે ગયે હૈં । ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અન્નેણ ય જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કેહિં ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા ૫’ જો નૈરયિક અનેક પટ્કોં સે તથા જઘન્ય સે એક અથવા દો યા ત્રીન પ્રવેશનક સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચ પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અનેક પટ્ક તથા એક નો પટ્ક સમર્જિત કહે ગયે હૈં । ‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ’ હસ કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈં કિ નૈરયિક પટ્ક સે સમર્જિત, નો પટ્ક સે સમર્જિત, એક પટ્ક સે ઓર એક નો પટ્ક સે સમર્જિત અનેક પટ્કોં

અને એક નો પટ્કથી સમર્જિત કહેવાય છે । ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા’ એ નૈરયિક અનેક પટ્કની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો અનેક પટ્ક સમર્જિત કહેવાય છે । ‘જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અન્નેણ ય જહન્ને ણં એકકેણ વા દોહિં વા, તીહિં વા, ઉક્કોસેણં, પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કેહિં ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા ૫’ એ નૈરયિકો અનેક પટ્કોથી તથા જઘન્યથી એક અથવા બે અગર ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો અનેક પટ્ક તથા એક નો પટ્ક સમર્જિત કહેવાય છે । ‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ’ તે કારણે હે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે નૈરયિકો પટ્ક સમર્જિત, નો પટ્ક સમર્જિત, અનેક પટ્કોથી સમર્જિત, તથા અનેક પટ્કોથી અને અનેક નો પટ્કોથી સમર્જિત પણ છે ।

एवं यावत् स्तनितकुमाराः एवम् यथा नारकाः पट्कपञ्चविकल्पैः समर्जिता स्तथैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्ताः पट्कपञ्चविकल्पैः समर्जिता एवेति भावः । एकेन्द्रियाणां त्वसंख्यातानामेव प्रवेशनात् पट्कैः समर्जिता स्तथा पट्कै नो पट्केन च समर्जिता इति विकल्पद्वयस्यैव संभव इत्याशयेनाह—‘पृथ्वीकाइयाणं’ इत्यादि, ‘पृथ्वीकाइयाणं पुच्छा’ पृथिवीकायिकानां पृच्छा, हे भदन्त ! पृथिवी-कायकाः किं षट्कसमर्जिताः १, नो षट्कसमर्जिताः २, पट्केन च समर्जिताः ३, पट्कैः समर्जिताः ४, पट्कैश्च नो पट्केन च समर्जिताः ५ किम् ? इति प्रश्नाः,

સે સમર્જિત, તથા અનેક ષટ્કોં સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત બી હૈં । ‘એવં જાવ ધણિયકુમારા’ હસી પ્રકાર સે જનકા કથન યાવત્ સ્ત-નિતકુમારોં તક મેં કર લેજા ચાહિયે અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે ષટ્ક એવં નો ષટ્ક આદિ પાંચ વિકલ્પોં સે સમર્જિત નારક કહે ગયે હૈં, ડસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમારાન્ત જીવ ષટ્ક એવં નો ષટ્ક આદિ પાંચ વિકલ્પોં સે સમર્જિત હી હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । એકેન્દ્રિય જીવ અસંખ્યાત કી અવસ્થા મેં હી પ્રવેશ કરતે હૈં’ હસલિયે વે અનેક ષટ્કોં સે સમર્જિત તથા અનેક ષટ્કોં સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત હોતે હૈં અતઃ યહાં જન દો વિકલ્પોં કા હી પ્રભાવ હૈં’ હસી આશય કો લેકર અથ સૂત્રકાર હસી વિષય કો પ્રશ્નોત્તર કે રૂપ મેં સ્પષ્ટ કરતે હૈં—ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં—‘પૃથ્વીકાઈયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાઈયિક જીવ વયા ષટ્કસમર્જિત હોતે હૈં ? યા નો ષટ્ક સમર્જિત હોતે હૈં ૨ યા એક ષટ્ક સે ઓર એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત હોતે હૈં ૩ યા અનેક ષટ્કોં સે સમર્જિત હોતે હૈં ૪ યા અનેક ષટ્કોં સે

‘એવં જાવ ધણિયકુમારા’ એજ રીતે તેઓનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધીમાં સમજી લેવું. અર્થાત્ જે રીતે ષટ્ક અને નો ષટ્ક વિગેરે પાંચ વિકલ્પોથી નાર-કોને સમજીત (ઉત્પન્ન થનારા) કહ્યા છે, એજ રીતે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના જીવો ષટ્ક અને નો ષટ્ક વિગેરે પાંચવિકલ્પોથી સમજીત જ હોય છે. તેમ સમજી લેવું એકેન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાત અવસ્થામાં જ પ્રવેશ કરે છે, તેથી તેઓ અનેક ષટ્કોથી સમજીત તથા અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત હોય છે. તેથી અહિંયાં આ બે વિકલ્પોના જ સંલપ છે. આજ ભાવ લઈને હવે સૂત્રકાર આ વિષયને પ્રશ્નોત્તરના રૂપથી સ્પષ્ટ કરે છે. ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે કે—‘પૃથ્વીકાઈયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાઈયિક જીવો શું ષટ્ક સમજીત હોય છે ? ૧ અથવા નો ષટ્ક સમજીત હોય છે ? ૨ અથવા એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત હોય છે ? ૩, અથવા અનેક ષટ્કોથી સમજીત હોય છે ? ૪ અથવા

પૃથ્વીકાયાિકાનાં ન પશ્ચાપિ વિકલ્પાઃ પરન્તુ ચતુર્થપશ્ચમાએવ વિકલ્પો સંભવત્
 હયાશયેન સગત્રાનાહ-‘ગોયમા’ હયાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પૃથ્વીકાયા નો
 છકસમજિજ્યા ?’ પૃથ્વીકાયાિકા નો પટ્ક સમજિજ્યાઃ ૧, ઇતિ પ્રથમવિકલ્પો
 ન ભવતિ ૧ । ‘નો નોછકસમજિજ્યા’ નો ન વા નો પટ્કસમજિજ્યાઃ, પૃથ્વીકા-
 યિકાઃ, ઇતિ દ્વિતીયવિકલ્પો ન ભવતિ ૨ । ‘નો છકકેણ ચ નોછકકેણ ચ સમ-
 જિજ્યા’ ન વા પટ્કેન નોષટ્કેન ચ સમજિજ્યાઃ પૃથ્વીકાયાિકા ઇતિ તૃતીયવિક-
 લ્પોઽપિ ન ભવતિ કિન્તુ ‘છકકેહિ-સમજિજ્યા’ પટ્કેઃ સમજિજ્યાઃ પૃથ્વીકાયાિકાઃ
 એવઃ ચતુર્થવિકલ્પો ભવતિ ૪, તથા ‘છકકેહિ ચ નો છકકેણ ચ સમજિજ્યા વિ’
 પટ્કેઃ ચ નો પટ્કેન સમજિજ્યા અપિ પૃથ્વીકાયાિકાઃ, ઇતિ પશ્ચમો વિકલ્પો-
 ઽપિ ભવત્યેવેતિ, ૫, કથં પૃથ્વીકાયાિકાઃ ચતુર્થપશ્ચમવિકલ્પાભ્યામેવ સમજિજ્યા
 ન તુ પ્રથમદ્વિતીયતૃતીયવિકલ્પૈઃ ? તત્ર કારણં જ્ઞાતું પ્રશ્નયન્ આહ-‘સે કેણદ્વેણ’

और एक नो षट्क से समर्जित होते हैं ५ इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु
 इस अभिप्राय से कि पृथिवीकायिकों के पांचों विकल्प नहीं होते हैं
 किन्तु चतुर्थ और पंचम ऐसे दो ही विकल्प होते हैं इस प्रकार से कहते
 हैं-‘गोयमा ! पृथ्वीकाइया नो छकसमजिज्या’ हे गौतम ! ‘पृथिवीकायिक
 जीव षट्क समर्जित नहीं होते हैं, नो षट्क समर्जित नहीं होते हैं,
 एक ष् क और एक नो षट्क इनसे भी समर्जित नहीं होते हैं किन्तु
 वे ‘छककेहिं समजिज्या’ अनेक पट्कों से समर्जित होते हैं ऐसा यह
 यह चतुर्थ विकल्प यहां बनता है तथा ‘छककेहि च नो छककेण च सम-
 जिज्या वि’ अनेक पट्कों से एवं एक नो प् क से वे समर्जित होते हैं।
 ऐसा यह पांचवां विकल्प भी बनता है ।

અનેક પટકોથી અને એક નો પટકથી સમર્જીત હોય છે ? ૫, આ પ્રશ્નોના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ એ અભિપ્રાયથી કે પૃથ્વીકાયાિકોને પાંચે વિકલ્પો થતા નથી
 પરંતુ એવો અને પાંચમો એમ એજ વિકલ્પો હોય છે. એ પ્રમાણે કહે છે
 ‘ગોયમા પૃથ્વીકાઈયા નો છકસમજિજ્યા’ હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયાિક છવ પટક
 સમર્જીત હોતા નથી અને નો પટક સમર્જીત હોતા નથી એક પટક અને
 એક નો પટકથી પણ સમર્જીત પણ હોતા નથી. પરંતુ તેઓ ‘છકકેહિં
 સમજિજ્યા’ અનેક પટકોથી સમર્જીત હોય છે. એ પ્રમાણેનો એવો વિદ્યવ અર્થિયા
 અને છે. તથા ‘છકકેહિ ચ નો છકકેણ ચ સમજિજ્યા વિ’ અનેક પટકોથી અને
 એક નો પટકથી તેઓ સમર્જીત હોય છે, એવો આ પાંચમો વિકલ્પ પણ અને છે.

इत्यादि, 'से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि' तत् केनार्थेन, केन कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः ४ षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता अपि ५, किन्तु न षट्क समर्जिताः १, नो षट्क समर्जिताः २, न च षट्केन नो षट्केन च समर्जिताः ३ इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे मौत्तम ! 'जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं छक्कएहिं पवेसणं पविसंति' ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति 'ते णं पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' ते खलु पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिता भवन्ति इति ४ । 'जे णं

“पृथिवीकायिक जीव चतुर्थ एवं पंचम विकल्पों से ही समर्जित होते हैं—प्रथम, द्वितीय एवं तृतीय विकल्पों से वे समर्जित नहीं होते हैं” इस प्रकार के कथन में कारण को जानने के अभिप्राय से गौतम प्रभु से अब ऐसा पूछते हैं—‘से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि—पृथिवीकायिक जीव अनेक षट्कों से समर्जित हैं ४ और अनेक षट्कों से और एक नो षट्क से भी समर्जित हैं ५ किन्तु वे षट्क से समर्जित नहीं हैं, नो षट्क से समर्जित नहीं हैं, तथा—एक षट्क से और एक नो षट्क से भी समर्जित नहीं हैं । इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा । जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं छक्कएहिं पवेसणं पविसंति, ते णं पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया’ जो पृथिवीकायिक अनेक षट्कों से तथा दूसरे जघन्य से एक प्रवेशनक से अथवा—दो प्रवेशनक से अथवा तीन प्रवेशनक से और उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं ‘ते णं

પૃથ્વીકાયિક જીવો ચોથા અને પાંચમા વિકલ્પોથી જ સમર્જિત હોય છે. પહેલા, બીજા અને ત્રીજા વિકલ્પોથી તેઓ સમર્જિત હોતા નથી આ પ્રકારના કથનનું કારણ બાણવાની ઈચ્છાથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે— ‘સે કેણટ્ટેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે પૃથ્વીકાયિક જીવ અનેક ષટ્કોથી સમર્જિત હોય છે. ૪ અને અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત છે. ૫ પરંતુ તેઓ એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત હોતા નથી ? આ રીતના ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા । જે ણં પુઢવીકાઇયા ણેગેહિં છક્ક- એહિં પવેસણં પવિસંતિ તે ણં પુઢવીકાઇયા છક્કેહિં સમજ્જિયા’ જે પૃથ્વીકાયિકો અનેક ષટ્કોથી તથા બીજા જઘન્યથી એક પ્રવેશનકથી અથવા બે પ્રવેશનકથી

પૃથ્વીકાશ્યા યોગેહિ છક્કેહિય' યે સ્વલુ પૃથ્વીકાયિકાઃ અનેકૈઃ પદ્કૈશ્વ, 'અન્નેન ય જહન્નેન ઇગેન વા દોહિ વા તીર્હિ વા' અન્યેન જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા 'ઉકોસેનં પંચણં પવેસગણં પવિસંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ 'તે ણં પૃથ્વીકાશ્યા છક્કેહિય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા' તે સ્વલુ પૃથ્વીકાયિકાઃ પદ્કૈશ્વ નો પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૫, ઇતિ કથ્યન્તે । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ' તત્ત્વ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે પૃથ્વીકાયિકાઃ પદ્કૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, પદ્કૈશ્વ નો પદ્કેન ચ સમર્જિતા અપિ ૫, ઇતિ ભાવઃ । 'એવં જાવ વણસ્સહકાશ્યા' એવં યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાઃ, યથા પૃથ્વીકાયિકાઃ, પદ્કૈઃ સમર્જિતાઃ, પદ્કૈશ્વ નો પદ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૫, કથિતાસ્તથૈવ અપ્પકાયિકાધારમ્મ વનસ્પતિકાયિકપર્યન્તા એકેન્દ્રિયજીવાઃ પદ્કૈઃ સમર્જિતાઃ, પદ્કેન નો પદ્કેન ચ સમર્જિતા ઇતિ ચતુર્થપશ્ચમવિકલ્પવન્તો ભવન્તિ, ન તુ પદ્કેન સમર્જિતાઃ, નો પદ્કેન સમર્જિતાઃ, ન વા પદ્કેન ચ નો પદ્કેન ચ સમર્જિતા ભવન્તીતિ

પૃથ્વીકાશ્યા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા' વે પૃથ્વીકાયિક અનેક પદ્કોં એવં એક નો પદ્ક સે સમર્જિત હૈં હસ પ્રકાર સે કહે ગયે હૈં । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ' હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહ્હા હૈં કિ વે ચતુર્થ ઓર પંચમ વિકલ્પ વાલે હૈં 'એવં જાવ વણસ્સહકાશ્યા' જિસ પ્રકાર પૃથ્વીકાયિક અનેક પદ્કોં સે સમર્જિત એવં એક નો પદ્ક સે સમર્જિત કહે ગયે હૈં' ઉસી પ્રકાર સે અપ્પકાયિક સે લેકર વનસ્પતિકાયિક તક કે એકેન્દ્રિય જીવ મી અનેક પદ્કોં સે સમર્જિત ઓર અનેક પદ્કોં સે એવં એક નો પદ્ક સે સમર્જિત કહે ગયે હૈં' હસ પ્રકાર યહાં પર મી ચતુર્થ ઓર પંચમ એસે વે દો વિકલ્પ હૈં' પદ્કસમર્જિત એસા પ્રથમવિકલ્પ, નો પદ્કસમર્જિત

અથવા ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે. 'તે ણં પૃથ્વીકાશ્યા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા' તે પૃથ્વીકાયિક અનેક પદ્કોથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત હોય છે. એ પ્રમાણેના કહ્યા છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ' એજ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે તેઓ ચોથા અને પાંચમા વિકલ્પવાળા હોય છે 'એવં જાવ વણસ્સહકાશ્યા' જે રીતે પૃથ્વીકાયિક અનેક પદ્કોથી સમર્જિત અને એક નો પદ્કથી કહ્યા છે, એજ રીતે અપ્પકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના એકેન્દ્રિય જીવો પણ અનેક પદ્કોથી સમર્જિત અને અનેક પદ્કોથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત કહેવાય છે. એજ રીતે અહિયાં પણ ચોથો અને પાંચમો એ એજ વિકલ્પો થાય છે, પદ્ક સમર્જિત એવો પહેલો વિકલ્પ, નો પદ્ક સમર્જિત

ભાવઃ । ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ દ્વીન્દ્રિયા યાવદ્ વૈમાનિકાઃ સિદ્ધાશ્ચ યથા નૈરયિકાઃ, યથા નૈરયિકાઃ, યથા નારકા જીવાઃ ષટ્કપશ્ચકવિકલ્પૈઃ સમર્જિતા સ્તથા દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તા જીવાઃ, તથા સિદ્ધાશ્ચ ષટ્કવિકલ્પપશ્ચકૈઃ સમર્જિતા ભવન્તીતિ ભાવઃ । અથૈતેષામલ્પબહુત્વમાહ ‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! नेरह्याणं’ एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणाम् ‘छक्कसमज्जियाणं’ पट्क समर्जितानाम्, ‘नो छक्कसमज्जियाणं’ नो पट्क समर्जितानाम्, ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जियाणं’ षट्केन च नो षट्केन च समर्जितानाम्, ‘छक्केहिय समज्जियाणं’ पट्कैश्च समर्जितानाम्, ‘छक्केहिय नो छक्केण य समज्जियाणं’ षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जितानाम् ‘कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा’ कतरे

ऐसा द्वितीयविकल्प, एकषट्क से एवं एक नो षट्क से समर्जित ऐसा तृतीय विकल्प” ये समर्जित संबंधी तीनों विकल्प यहां संभवित नहीं हैं । ‘वेहंदिया जाव वેમાણિયા, સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ जिस प्रकार नैरयिक जीव षट्क, नो षट्क आदि पांच विकल्पों से समर्जित कहे गये हैं उसी प्रकार द्वीन्द्रिय से लेकर वैमानिकान्त जीव और सिद्ध जीव ये सब भी षट्क, नो षટ્ક આદિ પાંચો વિકલ્પો સે સમર્જિત હોતે કહે ગયે છે । અષ સૂત્રકાર હનકે અલ્પ બહુત્વ કા કથન કરતે છે—‘एएसि णं भंते ! नेरह्याणं’ इन नैरयिकों के बीच में जो कि षट्कसमर्जित हैं, नो षट्क समर्जित हैं, एकषट्क से और एक नो षટ્ક સે સમર્જિત છે, અનેક પટ્કો સે સમર્જિત છે એવં અનેક ષટ્કો સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત છે કૌન કિન સે યાવત્ અલ્પ છે? કિન કૌન સે બહુત છે? કૌન કિનકે તુલ્ય છે? ઓર કૌન કિનસે વિશેષાધિક છે? એસા યહ અલ્પબહુત્વ-

એવો ખીલે વિકલ્પ એક પદ્કથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત એવો ત્રીલે વિકલ્પ આ ત્રણે વિકલ્પો અહિયાં સંભવતા નથી. ‘વેહંદિયા જાવ વેમાણિયા સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ જે રીતે નારકીય જીવો પદ્ક અને નો પદ્ક વિગેરે પાંચ વિકલ્પોથી સમર્જિત કહ્યા છે, એજ રીતે બેધન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો અને સિદ્ધ જીવો એ બધા પદ્ક નો પદ્ક વિગેરે પાંચે વિકલ્પોથી સમર્જિત હોવાનું કહેલ છે.

હવે સૂત્રકાર તેમના અલ્પપણા અને બહુપણાનું કથન કરે છે. ‘एएसि णं भंते ! नेरह्याणं’ આ નારકીયોમાં જે પદ્ક સમર્જિત છે, નો પદ્ક સમર્જિત છે, એક પદ્કથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત છે, અનેક પદ્કોથી સમર્જિત છે, અને અનેક પદ્કથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત છે, તેઓ

કતરેભ્યો યાવત્-અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષધિકાયા, एतेषु पञ्च-
 विकल्पविकल्पितेषु नारकेषु मध्ये केषां केभ्योऽल्पत्वादिकमिति, अल्पबहुत्व-
 विषयकः प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सर्व्वत्थो
 वा नेरइया छक्कसमज्जिया’ सर्व्वस्तोकाः अल्पा इत्यर्थः । नैरयिकाः षट्कसं-
 जिताः, षट्कसमजिताः प्रथम विकल्पविकल्पिता नारक जीवाः सर्वापेक्षया अल्पाः
 न्यूनाः, तदपेक्षया ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ नो षट्कसमजिताः संख्यात-
 गुणाः अधिकाः, प्रथमापेक्षया द्वितीयाः संख्यातगुणा अधिका भवन्तीत्यर्थः ।
 ‘छक्केण नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ द्वितीयाऽपेक्षया षट्केन नो
 षट्केन च समजिताः संख्यातगुणाऽधिका भवन्तीति भावः । ‘छक्केहि य सम-
 ज्जिया असंखेज्जगुणा’ षट्केश्च समजिताः पूर्वापेक्षया असंख्येयगुणा अधिका
 भवन्तीति । तदपेक्षयाऽपि ‘छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’
 षट्केश्च नो षट्केन च समजिताः पूर्वापेक्षया संख्येयगुणा अधिका भवन्ति, तथाच

विषयक प्रश्न है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा । सर्व्वत्थोवा
 नेरइया छक्कसमज्जिया’ हे गौतम ! सब से कम षट्कसमजित नैरयिक
 हैं । इनकी अपेक्षा ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ जो नो षट्क
 समजित नैरयिक हैं वे संख्यातगुणित अधिक हैं । अर्थात् प्रथम की
 अपेक्षा द्वितीय संख्यातगुण अधिक हैं । ‘छक्केण य नो छक्केण य सम-
 ज्जिया संखेज्जगुणा’ द्वितीय की अपेक्षा एक षट्क से और एक नो
 षट्क से समजित नैरयिक संख्यातगुण अधिक हैं । ‘छक्केहि य सम-
 ज्जिया असंखेज्जगुणा’ अनेक षट्कों से समजित नैरयिक पूर्व की
 अपेक्षा असंख्यातगुणों अधिक हैं । ‘छक्केहि य नो छक्केण य सम-
 ज्जिया संखेज्जगुणा’ तथा-अनेक षट्कों से समजित एवं एक नोषट्क

કોણ કોનાથી અધિક છે ? કોણ કોની બરાબર છે ? કોણ કોનાથી વિશેષા-
 ધિક છે ? એ રીતે આ અલ્પપણા અને બહુપણા વિશે પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સર્વ્વત્થોવા નેરइया छक्कसमज्जिया’ હે
 ગૌતમ ! નારકીય છવે સૌથી કમ ષટ્ક સમજીત છે. તેમની અપેક્ષાએ એ
 ‘નો છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ નો ષટ્ક સમજીત જે નારકો છે, તેઓ
 સંખ્યાતગણા અધિક છે. અર્થાત્ પહેલાની અપેક્ષાએ બીજા સંખ્યાતગણા
 અધિક છે. ‘છક્કેહિ ય સમજ્જિયા અસંખેજ્જગુણા’ અनेक षट्कोથી સમજીત
 નારકીયો પહેલાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. ‘છક્કેહિ ય નો
 છક્કેણ ય સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ અનેક षट्कोથી સમજીત અને એક નો

સર્વાપેક્ષયા અલ્પાઃ પદ્કસમર્જિતાઃ સ્તથા સર્વાપેક્ષયાઽગ્રાગ્રેઽના અધિકા મંવન્તિ । અપેક્ષયા અલ્પાઃ અપેક્ષકા અધિકાઃ, તત્તથાપેક્ષયા ભેદમાદાય અલ્પવહુત્વા-
લાપકસ્ય સમાવેશ इति भावः । ‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवं यावत् स्तनित-
कुमाराः, यथा नारकेषु अपेक्षावादमाश्रित्य अल्पवहुत्वविचारः कृतस्तथैवासुर-
कुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तेषु दशसु भवनपतिषु अल्पवहुत्वविचारः कर-
णीयः सर्वापेक्षयाऽल્पाः पदकसमर्जिताः स्तनितकुमाराः तदपेक्षया नोपदकसम-
र्जिताः स्तनितकुमाराः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति तदपेक्षया पदकेन नो

સે સમર્જિત નૈરયિક પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણે અધિક હોતે હૈ । તથા
ચ સચ્ચી અપેક્ષા સે અલ્પ પદ્કસમર્જિત હૈં ઓર સચ્ચી અપેક્ષા સે
અધિક અનેક પદ્કસમર્જિત ઓર એક નો પદ્ક સમર્જિત હૈં । તથા
મધ્યવર્તી જો હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા સે આગેર કે અધિક હૈં । અપેક્ષા
સે અલ્પ હૈં ઓર અપેક્ષા સે અધિક હૈં-इस प्रकार अपेक्षा से भेद को
लेकर अल्पबहुत्व के आलापक का समावेश है ।

‘एवं जाव थणियकुमारा’ जिस प्रकार से नारकों में अपेक्षा भेद को
लेकर यह अल्पबहुत्व का विचार किया गया है उसी प्रकार से अंसुर-
कुमार से लेकर स्तनितकुमारतक के दश भवनपतियों में भी अल्प-
बहुत्व का विचार कर लेना चाहिये इस प्रकार सच की अपेक्षा अल्प
पदकसमर्जित स्तनितकुमार हँ और इनकी अपेक्षा नोपदक समर्जित
स्तनितकुमार संख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा पदक से और एक

પદ્કથી સમર્જિત નૈરયિક પહેલાની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે
તથા સૌની અપેક્ષાથી અલ્પ પદ્ક સમર્જિત છે. અને સૌની અપેક્ષાએ અધિક
અનેક પદ્ક સમર્જિત અને એક નો પદ્ક સમર્જિત છે. તથા તેની મધ્યના
જે છે તે પહેલા પહેલાની અપેક્ષાથી આગળ આગળના અધિક છે. અપે-
ક્ષાએ અલ્પ છે, અને અપેક્ષાએ અધિક છે. આ રીતે કહેવામાં અપેક્ષા
લેદને લઈને અલ્પ, બહુત્વના આલાપકોનો સમાવેશ થાય છે. ‘एवं जाव
थणियकुमारा’ જે રીતે નારકોમાં અપેક્ષા લેદને લઈને આ અલ્પ બહુપણાનો
વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, એજ રીતે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમાર
સુધીના દશ ભવનપતિઓમાં પણ અલ્પપણા અને બહુપણાનો વિચાર સમ-
જવો. એ રીતે બધાની અપેક્ષાએ અલ્પ પદ્ક સમર્જિત સ્તનિતકુમાર છે,
અને તેઓની અપેક્ષાએ નો પદ્ક સમર્જિત સ્તનિતકુમાર સંખ્યાતગણા
અધિક છે. તેઓની અપેક્ષાએ એક પદ્કથી અને એક નો પદ્કથી સમર્જિત

કાઠ્યાણં' एवं यावद् वनस्पतिकायिकानां जीवानामल्पबहुत्वमवगन्तव्यम् यथा पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवानामल्पबहुत्वमुक्तम् तथैवापकायिकतेजस्कायिकवायु-
कायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियजीवानाम् अल्पबहुत्वमवगन्तव्यम् षट्कैः सम-
र्जितवनस्पतिकायिकाः सर्वस्तोकाः, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता वनस्पति-
कायिकाः पूर्वपेक्षया संख्यातगुणा अधिका भवन्ति। एवमेव अपकायिकतेजस्का-
यिकवायुकायिकजीवानामपि अल्पबहुत्वमवगन्तव्यम्। 'वेद्दियाणं जाव वेमा-
णियाणं जहा नेरइयाणं' द्वीन्द्रियाणां यावद्वैमानिकानाम् यथा नैरयिकाणाम्
द्वीन्द्रियजीवादारभ्य वैमानिकपर्यन्तानां षट्कादिसमर्जितानाम् अल्पबहुत्वं

સ્સહકાઠ્યાણં' હસી પ્રકાર સે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક જીવોં કા અલ્પ
બહુત્વ જાનના ચાહિયે અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય
જીવોં કા અલ્પ બહુત્વ કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે અપકાયિક, તેજ-
સ્કાયિક વાયુકાયિક એવં વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયજીવોં કા બી અલ્પ
બહુત્વ જાનના ચાહિયે ઇનમેં અનેક ષટ્કોં સે સમર્જિત-અનેક ૬ કી
સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હુઈ વનસ્પતિકાયિક જીવ સર્વ સે કમ હૈં ઓર જો
અનેક ષટ્કોં સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત-એક સે ઊકર પાંચ
કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હુઈ-વનસ્પતિકાયિક જીવ હૈં, વે પૂર્વ કી અપેક્ષા
સંખ્યાત ગુણેં અધિક હોતે હૈં હસી પ્રકાર કા અલ્પબહુત્વ અપકાયિક,
તેજસ્કાયિક એવં વાયુકાયિક જીવોં કા બી જાનના ચાહિયે 'વેદ્દિયા
ણં જાવ વેમાણિયાણં જહા નેરइयाणं' તથા-દ્વીન્દ્રિય સે ઊકર વૈમાનિક
તક કે જો ષટ્ક સમર્જિત જીવ હૈં ઉનકા અલ્પ બહુત્વ નારક જીવ કે

અને બહુપણુ સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોનું
અલ્પ બહુપણું કહ્યું છે, એજ રીતે અપકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને
વનસ્પતિકાયિક એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનું પણ અલ્પ બહુપણુ સમજ લેવું
તેમાં અનેક ષટ્કોથી સમર્જિત-અનેક ષટ્કની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલા વન-
સ્પતિકાયિક જીવો સર્વથી કમ-અલ્પ છે. અને જે અનેક ષટ્કોથી અને એક
નો ષટ્કથી સમર્જિત-એકથી લઈને પાંચ સુધીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલ
વનસ્પતિકાયિક જીવો છે, તેઓ પહેલાંની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા અધિક
હોય છે. આજ પ્રમાણેનું અલ્પ બહુપણુ અપકાયિક, તેજસ્કાયિક, અને
વાયુકાયિક જીવોનું પણ સમજવું. 'વેદ્દિયાણં જાવ વેમાણિયાણં જહા નેરइयाणं'
તથા જે ઈન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના ષટ્ક સમર્જિત જે જીવો છે.

નારકવદેવ અવગન્તવ્યમ્ તથાહિ-ષટ્કસમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ સર્વસ્તોકાઃ, નો ષટ્કસમર્જિતાઃ દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ પૂર્વાપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ, એતદપેક્ષયા ષટ્કેન નો ષટ્કેન સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ, ષટ્કૈથ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા ષટ્કૈથ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ-
 સર્વાપેક્ષયાઽલ્પાઃ ષટ્કસમર્જિત દ્વીન્દ્રિયાઃ, સર્વાપેક્ષયાઽધિકાઃ ષટ્કૈ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ મધ્યવર્તિનાં તુ પરસ્પરાપેક્ષયા જઘન્યમલ્પત્વમ્ વહુત્વં ચ ભવતીતિ એવમેવ ત્રીન્દ્રિયત આરમ્ભ્ય વૈમાનિકપર્યન્તાનાં ષટ્કાદિસમર્જિતાના-

અલ્પ વહુત્વ કે જૈસા જાનના ચાહિયે હલ પ્રકાર ષટ્કસમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સર્વ સે કમ હૈં નો ષટ્ક સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાત ગુણે અધિક હૈં । એક ષટ્ક સે ઓર એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાત ગુણે અધિક હૈં । અનેક ષટ્ક સમર્જિત દ્વીન્દ્રિયજીવ અસંખ્યાત ગુણ હૈં અનેક ષટ્કો સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે હલકી અપેક્ષા સે સંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । હલ પ્રકાર સવ કી અપેક્ષા ષટ્કસમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સવસે કમ હોતે હૈં ઓર અનેક ષટ્કો સે સમર્જિત એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સંખ્યાતગુણે અધિક હોતે હૈં । તથા મધ્યવર્તી જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પરસ્પરાપેક્ષ જઘન્ય સે અલ્પ ખી હૈં ઓર વહુત ખી હૈં । હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જો ષટ્કાદિ સમર્જિત જીવ હૈં ઉનકા

તેઓનું અલ્પ અને બહુપણ નારક ભવોના અલ્પ બહુપણની જેમ સમજવું. એ રીતે ષટ્ક સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે. તેઓ સૌથી અલ્પ હોય છે. નોષટ્ક સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે, તેઓ પહેલાની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે. એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે, તે પહેલાની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે. અનેક ષટ્ક સમર્જિત દ્વીન્દ્રિય ભવો સંખ્યાતગણા છે. અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે, તેઓ તેમની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે. આ રીતે સૌની અપેક્ષાએ ષટ્ક સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિયવાળા ભવો છે, તેઓ સૌથી અલ્પ હોય છે, અને અનેક ષટ્કોથી સમર્જિત તથા એક નો ષટ્કથી સમર્જિત જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે તેઓ સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. તથા મધ્યમાં રહેલા જે બે ઇન્દ્રિય ભવો છે, તેઓ પરસ્પરની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અલ્પ પણ છે, અને

મલ્પવહુત્વમવગન્તન્યમ્ અમિલાપ્રકારસ્તુ સર્વત્ર પ્રતિદળકં સ્વયમેવ વિરચનીય મિતિ । અથ સિદ્ધાનામલ્પવહુત્વમાદ—‘एएसि णं भंते । सिद्धाणं’ इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! सिद्धाणं’ एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानाम् ‘छक्कसमज्जियाणं’ पट्क समर्जितानाम् ‘नो छक्कसमज्जियाणं’ नो पट्कसमर्जितानाम् ‘जाव छक्केहि यं नो छक्केण यं समज्जियाणं’ यावत् पट्कैश्च नो पट्केन च समर्जितानाम् अत्र यावत्पदेन पट्केन च नो पट्केन च समर्जितानाम् तथा पट्कैश्च समर्जितानाम् ग्रहणं भवतीति एवंविधानां सिद्धानाम् ‘कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा’ कतरे कतरेभ्यो यावत् अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिकावेति अल्प-

અલ્પ વહુત્વ જાન લેના ચાહિયે હનકે અમિલાપ કા પ્રકાર સર્વત્ર હર-
 એક દળક સે સ્વયં ચના લેના ચાહિયે અથ ગૌતમ સિદ્ધોં કે વિષય મેં અલ્પ
 વહુત્વ જાનને કૈ અભિપ્રાય સે પ્રભુ સે એસા પૂછતે હિં—‘एएसि णं भंते !
 सिद्धाणं’ इत्यादि—हे भदन्त । जो सिद्ध षट्कसमर्जित होते हैं नो षट्क
 समर्जित होते हैं, यावत् अनेक षट्क और एक नो षट्क से समर्जित
 होते हैं—यहां यावत् पद से ‘पट्केन च नो पट्केन च समर्जितानाम्
 पट्कैश्च समर्जितानाम्’ इन दो पदों का ग्रहण हुआ है इनके अनुसार
 जो सिद्ध एक ष्क से और एक नो षट्क से समर्जित होते हैं, और
 जो सिद्ध अनेक षट्कों से समर्जित होते हैं—ऐसे उन सिद्धों के बीच
 में कौन कौन सिद्ध किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन सिद्ध किनकी
 अपेक्षा बहुत हैं ?, कौन सिद्ध किनकी अपेक्षा तुल्य हैं और कौन सिद्ध

ખહુ યથુ છે, એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છવેથી લઈને વૈમાનિક સુધીના
 ષટ્કાદિ સમજીત જે છવે છે, તેઓનું અલ્પ ખહુપણુ સમજી લેવું. તેના
 અભિલાપનો પ્રકાર બધે જ તમામ દંડકોમાં સ્વયં બતાવી સમજી લેવો.

હવે ગૌતમસ્વામી સિદ્ધોના સંબંધમાં અલ્પ ખહુપણુ જાણવા માટે
 પ્રભુને પૂછે છે કે—‘एएसि णं भंते । सिद्धाणं’ ઇત્યાદિ હે લગવત્ જે સિદ્ધ પદક
 સમજીત હોય છે, નો પદક સમજીત હોય છે, યાવત્ અનેક પદકો અને
 એક નો પદકથી સમજીત હોય છે, અહિં યાવત્ પદ્યથી ‘पट्केन च नो पट्-
 केन च समर्जितानाम् पट्कैश्च समर्जितानाम्’ આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ
 કથન પ્રમાણે જે સિદ્ધ એક પદકથી અને એક નો પદકથી સમજીત હોય
 છે, અને જે સિદ્ધો અનેક પદકોથી સમજીત હોય છે, એવા તે સિદ્ધોમાં
 કયા કયા સિદ્ધો કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે ? કયા સિદ્ધો કોની અપેક્ષાએ
 અધિક છે ? કયા સિદ્ધ કોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે ? અને કયા સિદ્ધ કોની

બહુત્વવિષયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા સિદ્ધા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા’ સર્વસ્તોકાઃ—સર્વેભ્યોડલ્પીયાંસઃ સિદ્ધાઃ યે પટ્ટકૈશ્વ નો પટ્ટકેન ચ સમર્જિતાઃ પશ્ચમવિકલ્પયુક્તાઃ સિદ્ધાઃ સર્વાપેક્ષયા ન્યુનાઃ, ‘છક્કેહિ સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ પટ્ટકૈઃ સમર્જિતાઃ સંખ્યેયગુણા અધિકાઃ, પશ્ચમવિકલ્પવિકલ્પિતસિદ્ધાપેક્ષયા ચતુર્થવિકલ્પવિકલ્પિતાઃ સિદ્ધાઃ સંખ્યાત-ગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । ‘છક્કેણ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ પટ્ટકેન ચ નો પટ્ટકેન ચ સમર્જિતાઃ સિદ્ધાઃ ચતુર્થવિકલ્પયુક્તસિદ્ધાપેક્ષયા સંખ્યા-તગુણા અધિકા ભવન્તિ । ‘છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ પટ્ટકસમર્જિતાઃ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતગુણાઃ અધિકા ભવન્તિ, ‘નો છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ નો પટ્ટકસમ-

ર્જિતકી અપેક્ષા વિશેષાધિક છે ? હસ પ્રકાર કે હન સિદ્ધ સંબંધી અલ્પ બહુત્વ વિષય કે પ્રશ્નો કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉત્તર દેતે હુએ ગૌતમ સે કહતે હૈં— ‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા સિદ્ધા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા’ હે ગૌતમ ! સ્વસે કમ સિદ્ધ વે હૈં જો અનેક પટ્ટકોં સે એવં એક નો પટ્ટક સે સમર્જિત હોતે હૈં । ‘છક્કેહિ સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ તથા જો સિદ્ધ કેવલ અનેક પટ્ટકોં સે સમર્જિત હોતે હૈં એસે વે સિદ્ધ પંચમવિકલ્પવાલે સિદ્ધોં કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણેં અધિક હોતે હૈં । ‘છક્કેણ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ જો સિદ્ધ એક પટ્ટક સે ઓર એક નો પટ્ટક સે સમર્જિત હોતે હૈં વે સિદ્ધ ચતુર્થવિકલ્પવાલે સિદ્ધોં કી અપેક્ષા સંખ્યા-તગુણેં અધિક હોતે હૈં । ‘છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ જો સિદ્ધ છક્ક-પટ્ટકસમર્જિત હોતે હૈં વે સિદ્ધ સંખ્યાતગુણેં અધિક હોતે હૈં । ‘નો છક્ક-

અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે ? એ પ્રકારના સિદ્ધના અલ્પ બહુત્વ સંબંધી આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા સિદ્ધા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા’ હે ગૌતમ ! સૌથી અલ્પ તે સિદ્ધો હોય છે, કે જેઓ અનેક પટ્ટકોથી અને એક નો પટ્ટકથી સમર્જીત હોય છે. ‘છક્કેહિય સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ તથા જે સિદ્ધો કેવળ અનેક પટ્ટકોથી સમર્જીત હોય છે, એવા તે સિદ્ધો પાંચમા વિકલ્પવાળા સિદ્ધોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. ‘છક્કેણ ય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ જે સિદ્ધો એક પટ્ટકથી અને એક નો પટ્ટકથી સમર્જીત હોય છે, તે સિદ્ધો ચોથા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો કરતાં સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. ‘છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’ જે સિદ્ધો છક્ક-પટ્ટક સમર્જીત હોય છે, તે સિદ્ધો સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. ‘નો છક્કસમજ્જિયા સંખેજ્જગુણા’

જિતાઃ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ, એવં ચ સર્વાપેક્ષયા ન્યુનાઃ પદ્મૈશ્વ નો પદ્મકેન ચ સમર્જિતાઃ સિદ્ધાઃ, સર્વાપેક્ષયા અધિકાશ્ચ નો પદ્મકસમર્જિતાઃ સિદ્ધાઃ, પશ્ચમાપેક્ષયા ચતુર્થવિકલ્પવિકલ્પિતા અધિકાઃ ચતુર્થાપેક્ષયા ચ તૃતીયવિકલ્પવિકલ્પિતા અધિકાઃ તૃતીયાપેક્ષયા ચ પ્રથમા અધિકા ઇતિ ॥સૂ. ૩॥

તદેવં પદ્મકમુત્રં નિરૂપિતમ્, અથ દ્વાદશમુત્રં નિરૂપયન્નાહ-‘નેરઙ્ગ્યા ણં’ ઇત્યાદિ, મૂલમ્-‘નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કિં બારસસમજિયા, નો બારસ સમજિયા, બારસણ ય નો બારસણ ય સમજિયા, બારસ-ણિ સમજિયા, બારસણિ ય નો બારસણ ય સમજિયા, ૫, ગોયમા ! નેરઙ્ગ્યા બારસસમજિયા વિ જાવ બારસણિ ય નો બારસણ ય સમજિયા વિ । સે કેણટ્ટેણં જાવ સમજિયા વિ ? ગોયમા ! જે ણં નેરઙ્ગ્યા બારસણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરઙ્ગ્યા બારસસમજિયા ? જે ણં નેરઙ્ગ્યા જહન્નેણં છક્કેણ વા

સમજિયા સંખેજ્જગુણા’ તથા-જો સિદ્ધ નો પદ્મક સમર્જિત હોતે હૈં વે સિદ્ધ સંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । હસ સર્વ કી અપેક્ષા ન્યૂન વે સિદ્ધ હૈં જો અનેક પદ્મકોં સે એવં એક નો પદ્મક સે સમર્જિત હોતે હૈં એવં સર્વ કી અપેક્ષા અધિક વે સિદ્ધ હૈં જો સિદ્ધ નો પદ્મક સે સમર્જિત હોતે હૈં । પશ્ચમ વિકલ્પવાલે સિદ્ધોં કી અપેક્ષા ચતુર્થ વિકલ્પવાલે સિદ્ધ અધિક હોતે હૈં, ચતુર્થ વિકલ્પવાલે સિદ્ધોં કી અપેક્ષા તૃતીય વિકલ્પવાલે સિદ્ધ અધિક હોતે હૈં ઓર તૃતીય વિકલ્પવાલે સિદ્ધોં કી અપેક્ષા પ્રથમ વિકલ્પવાલે સિદ્ધ અધિક હોતે હૈં ॥સૂ. ૩॥

તથા જે સિદ્ધો નો પદ્મક સમર્જિત હોય છે, તે સિદ્ધો સંખ્યાતગુણા અધિક હોય છે. આ રીતે બધાની અપેક્ષાએ અલગ તે સિદ્ધો હોય છે કે જે અનેક પદ્મકથી અને એક નો પદ્મકથી સમર્જિત હોય છે, એવં સૌની અપેક્ષાએ અધિક તે સિદ્ધો હોય છે કે જે સિદ્ધો નો પદ્મકથી સમર્જિત હોય છે. પ્રાચીન વિકલ્પવાળા સિદ્ધોની અપેક્ષાએ ચોથા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અધિક હોય છે. ચોથા વિકલ્પવાળા સિદ્ધોની અપેક્ષાએ ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અધિક હોય છે. અને ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો ઈશ્વર પહેલા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અધિક હોય છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारसएणं पवेसणंएणं पविसंति
ते णं नेरइया नोवारससमज्जिया२, जे णं नेरइया वारसएणं
अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
एक्कारसएणं पवेसणंएणं पविसंति ते णं नेरइया वारसएणय
नो वारसएणय समज्जिया३, जे णं नेरइया णेगेहिं वारसएहिं
पवेसणं पविसंति ते णं नेरइया वारसएहिं समज्जिया४ जे णं
नेरइया णेगेहिं वारसएहिं अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं
वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारसएणं पवेसणंएणं पविसंति ते णं
नेरइया वारसएहिय नो वारसएणय समज्जिया५, से तेणट्टेणं
जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवीकाइया णं
पुच्छा गोयमा ! पुढवीकाइया नो वारससमज्जिया१ नो नोवारस-
समज्जिया२, नो वारसएणय समज्जिया३, वारसएहिं सम-
ज्जिया४ वारसेहिय नो वारसएणय समज्जिया वि ५। से केण-
ट्टेणं जाव समज्जिया वि ? गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं
वारसएहिं पवेसणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया वारसएहिं
समज्जिया जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं वारसएहिं अन्नेण य
जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारस-
एणं पवेसणंएणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया वारसएहिं नो
वारसएणय समज्जिया से तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि, एवं
जाव वणस्सइकाइया । वेइंदिया जाव सिद्धा जहा नेरइया ।
एएसिं णं भंते ! नेरइयाणं वारससमज्जियाणं० सच्चेसिं

अप्पावहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं नवरं बारसाभिलावो सेसं
तं चेव । नेरइया णं भंते ! किं चुलसीईसमज्जिया१ नोचुल-
सीई समज्जिया२ चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जिया३
चुलसीईहिं समज्जिया४ चुलसीईहिं य नोचुलसीईए य सम-
ज्जिया५ ? गोयमा ! नेरइया चुलसीई समज्जिया वि जाव
चुलसीईहि य नो चुलसीईए य समज्जिया वि । से केणट्टेणं भंते !
एवं वुच्चइ जाव समज्जिया वि ? गोयमा ! जे णं नेरइया
चुलसीईएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीई
समज्जिया ? । जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा
तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
नेरइया नो चुलसीई समज्जिया२ । जे णं नेरइया चुलसीईएणं
अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीइएण य
नो चुलसीईए य समज्जिया३, जे णं नेरइया जेगेहिं
चुलसीइएहिं पवेसणगं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीइ-
एहिं समज्जिया४ जे णं नेरइया जेगेहिं चुलसीइए-
हिय अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा
उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया
चुलसीईहि य नो चुलसीईए य समज्जिया५, से तेणट्टेणं जाव
समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढ्वीकाइया तहेव
पच्छिइएहिं दोहिं२ नवरं अभिलावो चुलसीईओ भंगो, एवं जाव

वणस्सइकाइया, वेइंदिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया । सिद्धा
 णं पुच्छा गोयमा ! सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१ नोचुल-
 सीइ समज्जिया वि२ चुलसीईए य नोचुलसीईए य समज्जिया
 वि३, नो चुलसीईहि समज्जिया४, नो चुलसीईहिय नो चुल-
 सीईए य समज्जिया५ । से केणट्टेणं जाव समज्जिया गोयमा !
 जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा
 चुलसीइ समज्जिया । जे णं सिद्धा जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं
 वा तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
 सिद्धा नो चुलसीइ समज्जिया । जे णं सिद्धा चुलसीइएणं
 अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
 तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा चुलसीइए य नो-
 चुलसीइए य वा समज्जिया । से तेणट्टेणं जाव समज्जिया ।
 एएसि णं भंते ! नेरइयाणं चुलसीइ समज्जियाणं नो चुल-
 सीइसमज्जियाणं० सव्वेसिं अप्पावहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं
 जाव वेमाणियाणं नवरं अभिलावो चुलसीइओ । एएसि णं
 भंते ! सिद्धाणं चुलसीइसमज्जियाणं नो चुलसीइसमज्जियाणं
 चुलसीइए य नो चुलसीइए य समज्जियाणं कयरे कयरेहितो
 जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा सिद्धा चुलसीईए
 य नो चुलसीइए य, समज्जिया चुलसीइसमज्जिया अणंतगुणा
 नोचुलसीइसमज्जिया अणंतगुणा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति
 जाव विहरइ' ॥सू० ४॥

वीसइमे सए दसमो उद्देशो समत्तो ॥

॥ वीसइमं सयं समत्तं ॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं द्वादशसमर्जिताः १ नोद्वादश-
समर्जिताः २, द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, द्वादशकैः समर्जिताः
४, द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ५, गौतम ! नैरयिकाः द्वादशसम-
र्जिता अपि यावद् द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता अपि । तत् केनार्थेन
यावत् समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु नैरयिकाः द्वादशकेन प्रवेशनकेन प्रवि-
शन्ति, ते खलु नैरयिका द्वादशसमर्जिताः १ ये खलु नैरयिका जघन्येन एकेन
वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु
नैरयिकाः नोद्वादशसमर्जिताः २, ये खलु नैरयिका द्वादशकेन अन्येन च जघ-
न्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते
खलु नैरयिकाः द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, ये खलु नैरयिकाः
अनेकैः द्वादशकैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिकाः द्वादशकैः समर्जिताः
४, ये खलु नैरयिका अनेकैः द्वादशकैरन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा,
त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका द्वादशकैश्च
नोद्वादशकेन च समर्जिताः ५, तत्तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत्
स्तनितकुमाराः । पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! पृथिवीकायिका नोद्वादश-
समर्जिताः १ नो नोद्वादशसमर्जिताः २, नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, द्वादशकैः
समर्जिता ४, द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिताः अपि ५, तत्केनार्थेन
यावत् समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः द्वादशकैः प्रवे-
शनकं प्रविशन्ति ते खलु पृथिवीकायिकाः द्वादशकैः समर्जिताः । ये खलु पृथिवी
कायिकाः अनेकैः द्वादशकैरन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा
उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु पृथिवीकायिका द्वादशकैश्च
नोद्वादशकेन च समर्जिता तत् तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावद् न-
सातिकायिकाः । द्वीन्द्रिया यावत् सिद्धा यथा नैरयिकाः । एतेषां खलु भदन्त !
नैरयिकाणां द्वादशसमर्जितानाम्० सर्वेषामल्पबहुत्वं यथा षट्कसमर्जितानाम्,
नवरं द्वादशाभिलाषः शेष तदेव । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं चतुरशीतिसमर्जिताः
१, नो चतुरशीतिसमर्जिताः २, चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः
३, चतुरशीतिभिः समर्जिताः ४, चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः
५१. गौतम ! नैरयिकाश्चतुरशीत्या समर्जिता अपि, यावत् चतुरशीतिभिर्नो
चतुरशीत्या च समर्जिता अपि । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् सम-
र्जिता अपि । गौतम ! ये खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति
ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिः समर्जिताः १ । ये खलु नैरयिकाः जघन्येन एकेन

वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण व्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः नो चतुरशीतिसमर्जिताः २ । ये खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकेन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण व्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ३, । ये खलु नैरयिकाः अनेकैश्चतुरशीतिकैः प्रवेशनके प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकैः समर्जिताः ४ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैश्चतुरशीतिकैः अन्येन च जघन्येन एकेन वा यावदुत्कर्षेण व्यशीतिकेन यावत्प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ५ । तद् तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत् रतनितञ्जुमाराः । पृथिवीकायिका स्तथैव, पश्चिमाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्याम्, नवरमभिलाषश्चतुरशीतिको भङ्गः, एवं यावद् वनस्पतिकायिकाः द्वोन्दिवा यावद्वैमानिका यथा नैरयिकाः । सिद्धाः खलु पृच्छा, गौतम ! सिद्धाश्चतुरशीतिसमर्जिता अपि १, नो चतुरशीतिसमर्जिता अपि २, चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिता अपि ३, नो चतुरशीतिभिः समर्जिताः ४ नो चतुरशीतिभिश्च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः ५, तत्केनार्थेन यावत् समर्जिताः ? गौतम ! ये खलु सिद्धाश्चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धाश्चतुरशीतिसमर्जिताः, ये खलु सिद्धा जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण व्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा नो चतुरशीतिसमर्जिताः । ये खलु सिद्धाश्चतुरशीतिकेन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण व्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः । तद् तेनार्थेन यावत् समर्जिताः ॥ एतेषाम् खलु भदन्त ! नैरयिकाणां चतुरशीतिसमर्जितानाम्, नो चतुरशीतिसमर्जितानाम्० सर्वेषामल्पबहुत्वं यथा पटूकसमर्जितानाम् यावद्वैमानिकानाम्, नवरमभिलाषश्चतुरशीतिकः । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां चतुरशीतिसमर्जितानां चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जितानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा गौतम ! सर्वसोकाः सिद्धाश्चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः, चतुरशीतिसमर्जिता अनन्तगुणाः, नो चतुरशीतिसमर्जिता अनन्तगुणाः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥ सू० ४ ॥

॥ विंशतिशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥ २०-१० ॥

॥ विंशतिशतकं समाप्तम् ॥

ટીકા—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા’, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દ્વાદશસમર્જિતાઃ, એકસ્મિન્ સમયે દ્વાદશસંખ્યયા સમુત્પન્ના દ્વાદશસમર્જિતા इति કથ્યન્તે, ‘નો વારસસમજ્જિયા વા ૨, નોદ્વાદશસમર્જિતાઃ ૨, એકસ્મિન્ સમયે એકાદારમ્ય એકાદશપર્યન્તાન્યતમસંખ્યયા સમુત્પન્નાઃ નો દ્વાદશસમર્જિતા इति કથ્યન્તે૨ । ‘વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા૩’ દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ, દ્વાદશસંખ્યયા, એકાદશપર્યન્તાન્યતમસંખ્યયા ચ સમુત્પન્ના દ્વાદશકેન નો દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ કથ્યન્તે૩ । ‘વારસણ્હિ સમજ્જિયા’

હસ પ્રકાર સે ષટ્કસૂત્ર કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર દ્વાદશ-સૂત્ર કા નિરૂપણ કરતે હૈં—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—એક સમય મેં જો ૧૨ કી સંખ્યા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે દ્વાદશ સમર્જિત કહે જાતે હૈં યહાં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈં—હે ભદન્ત ! નૈરયિક કયા દ્વાદશ સમર્જિત હોતે હૈં—અર્થાત્ એક સમય મેં કયા ૧૨ નારક એક સાથ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘નોવારસ સમજ્જિયા વા’ યા નો વારસ સમર્જિત હોતે હૈં ? અર્થાત્ એક સે લેકર ગ્યારહ તક કી સંખ્યા મેં સે કિસી એક સંખ્યા મેં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘વારસ-ણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા૩’ એક દ્વાદશક સંખ્યા મેં ઓર એક નોદ્વાદશક સંખ્યા મેં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં૩ નો દ્વાદશક સમર્જિત શબ્દ કા તાત્પર્ય હૈ એક સે લેકર ૧૧ સંખ્યા મેં સે કિસી એક સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન

આ રીતે ષટ્ક સૂત્રનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર દ્વાદશ સૂત્રનું નિરૂપણ કરે છે. ‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—એક સમયમાં ૧૨ ખારની સંખ્યાથી બેઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ દ્વાદશ સમર્જિત કહેવાય છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ નારદીય જીવો શું દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ એકજ સમયમાં ખાર ૧૨ નારકો એક સાથે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ? ‘નો વારસસમજ્જિયા વા’ અથવા નો વારસ સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ એકથી લઈને અગ્યાર સુધીની સંખ્યા પૈકી કોઈપણ એક સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા’૩॥ એક ખારની સંખ્યામાં અને એક નો ખારની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ૩ નો દ્વાદશ સમર્જિત શબ્દનો અર્થ એકથી લઈને ૧૧ અગ્યારની સંખ્યા પૈકી કોઈપણ એક સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થવું

દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ, એકસમયે અનેકદ્વાદશસંખ્યયા સમુત્પન્નાઃ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ, इति कथ्यन्ते४ । ‘વારસણ્ઠિ ય નો વારસણ ય સમર્જિયા’ દ્વાદશકૈ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ અનેકદ્વાદશૈસ્તથા એકાદારમ્થ એકાદશપર્યન્તાન્યતમ સંખ્યયા સહ એકસ્મિન્ સમયે સમુત્પન્ના દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન સમર્જિતા इति कथ्यन्ते५ । તદેવ દ્વાદશસંખ્યાપ્રાદાય નારકાણામુત્પતિવિષયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ हे गौतम ! ‘નેરહ્યા વારસસમર્જિયા વિ જાવ વારસણ્ઠિ ય નો વારસણ ય સમર્જિયા વિ’ નૈરયિકાઃ દ્વાદશસમર્જિતા અપિ દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા અપિ, हे गौतम ! નારકાઃ દ્વાદશસમર્જિતા અપિ१, નો દ્વાદશસમર્જિતા અપિ२, દ્વાદશકેન નોદ્વાદશકેન સમર્જિતા અપિ३, દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતા અપિ४, દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા અપિ५, ભવન્તિ, અત્ર યાવત્ પદેન દ્વિતીયતૃતીયચતુર્થવિકલ્પાનાં સંગ્રહો ભવતીત્યુત્તરમ્ । દ્વાદશાદિ-

હોના અથવા ‘વારસેહિં સમર્જિયા’ એક સમય મેં વે અનેક દ્વાદશોં કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા-વારસેહિં ય નો વારસણ ય સમર્જિયા’ એક સમય મેં અનેક દ્વાદશ કી સંખ્યા મેં તથા એક સે હેકર એકાદશ તક કી કિસી એક સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ હસ પ્રકાર કે યે પાંચ પ્રશ્ન નારકોં કી ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછે હૈં-इनके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-‘गोयमा ! नेरह्या वारससमर्जिजा वि जाव वारसण्ठि य नो वारसण य समर्जिजा वि’ हे गौतम ! नारक द्वादशसमर्जित भी होते हैं ? नो द्वादश समर्जित भी होते हैं२ एक द्वादशक से और एक नो द्वादश से भी समर्जित होते हैं३ द्वादशकों से भी समर्जित होते हैं४ અનેક દ્વાદશકોં સે ઓર એક નો દ્વાદશ સે બી સમર્જિત હોતે

તેનું નામ નો દ્વાદશ સમર્જિત છે. અથવા ‘વારસેહિં સમર્જિયા’ એક સમ-
યમાં તેઓ અનેક દ્વાદશોની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘વારસેહિં
નો વારસણ ય સમર્જિયા’ એક સમયમાં અનેક નારની સંખ્યામાં તથા
એકથી લઈને ૧૧ અગીયાર સુધીની કોઈપણ એક સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ રીતે ગૌતમસ્વામીએ નારકોની ઉત્પત્તિના સંબંધના પાંચ પ્રશ્નો
ભગવાનને પૂછ્યા છે, આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! નેર-
હ્યા વારસસમર્જિયા વિ જાવ વારસણ્ઠિ ય નો વારસણ ય સમર્જિયા વિ’ હે
ગૌતમ ! નારકો દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે.૧, નો દ્વાદશ સમર્જિત પણ હોય
છે.૨, એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી પણ સમર્જિત હોય છે.૩,
દ્વાદશકોથી પણ સમર્જિત હોય છે.૪, અનેક દ્વાદશકોથી અને એક નો દ્વાદશથી

સમર્જિતત્વે કારણજ્ઞાનાય પુનઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્દેણં’ ઇત્યાદિ, ‘સે કેળદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ તત્કેનાર્યેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે દ્વાદશસમર્જિતા ૧, નો દ્વાદશસમર્જિતાઃ ૨, દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૫ ઇતિ, અત્ર યાવત્પદેન ભદન્ત ! ઇત્યારમ્ભ્ય દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે ણં નેરહ્યા’ યે સ્વલુ નૈરયિકાઃ ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, યતો નારકા એકસમયે દ્વાદશસંખ્યયાઽનુ પ્રવિશન્તિ ‘તે ણં નેરહ્યા વારસસમજ્જિયા’ તે સ્વલુ

હૈં ૫ યહાં યાવત્પદ સે દ્વિતીય, તૃતીય ઔર ચતુર્થ વિકલ્પોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈં । અવ ગૌતમ દ્વાદશ આદિ અવસ્થા મૈં સમર્જિત પને કે કારણ કો જાનને કે અભિપ્રાય સે એસા પૂછતે હૈં—સે કેળદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નારક જીવ દ્વાદશ-સમર્જિત ? નો દ્વાદશ સમર્જિત ૨, એક દ્વાદશક સે ઔર એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત ૩ અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત ૪ ઔર અનેક દ્વાદશોં સે એવં એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત હોતે હૈં ? યહાં યાવત્પદ સે ‘ભદન્તે’ યહાં સે લગાકર ‘દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ’ યહાં તક કે ‘અન્હીં સ્વસ્ત પદોં’ કા સંગ્રહ હુઆ હૈં । હસકે ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જે ણં નેરહ્યા’ જો નૈરયિક ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશક પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં—અર્થાત્ એક સમય મૈં વે ૧૨ કી

પણુ સમર્જિત હોય છે. ૫, અહિં યાવત્પદથી ખીળ ત્રીળ અને ચોથા વિકલ્પનો સંગ્રહ થયો છે.

હવે ગૌતમસ્વામી દ્વાદશ વિગેરે અવસ્થામાં સમર્જિતપણાનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ જે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—નાનક છવે દ્વાદશ સમર્જિત ૧ નો દ્વાદશ સમર્જિત ૨, એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત ૩ અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત ૪, અને અનેક દ્વાદશોથી અને એક નો દ્વાદશથી પણ સમર્જિત હોય છે. ૫, અહિયાં યાવત્પદથી ‘ભદન્ત’ એ શબ્દથી લઈને ‘દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ’ આટલા સુધીના આ તમામ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા ! જે ણં નેરહ્યા’ જે નારકીયો ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ એક સમયમાં બારની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘તે ણં નેરહ્યા વારસ-

નૈરયિકાઃ દ્વાદશસમર્જિતા એકસમયે એવ દ્વાદશસંખ્યાઽનુપવિષ્ટત્વાત્ દ્વાદશસમર્જિતા ઇતિ તે કથ્યન્તે ૧ । 'જે ણં નેરહ્યા' યે સ્વલ્પ નૈરયિકાઃ 'જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા, તીહિં વા' જઘન્યેન એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા, ત્રિભિર્વા 'ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ એકાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં નેરહ્યા નો વારસમજ્જિયા' તે સ્વલ્પ નૈરયિકા નોદ્વાદશસમર્જિતા ઇતિ કથ્યન્તે ૨ । 'જે ણં નેરહ્યા વારસણં' યે સ્વલ્પ નૈરયિકા દ્વાદશકેન, 'અન્નેણ ય જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' અન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા, 'ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ એકાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં નેરહ્યા વારસણ ય નોવાસણ ય સમજ્જિયા ૩, તે સ્વલ્પ નૈરયિકાઃ દ્વાદશકેન ચ નોદ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા ઇતિ કથ્યન્તે ૩' 'જે ણં

સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં' - 'તે ણં નેરહ્યા વારસસમજ્જિયા' હસ કારણ વે નૈરયિક દ્વાદશ સમર્જિત કહે ગયે હૈં । 'જે ણં નેરહ્યા જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' જો નૈરયિક જઘન્ય સે એક પ્રવેશનક સે દો સે ત્રીન પ્રવેશનક સે ઓર યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૧ પ્રવેશનક સે પ્રવિષ્ટ હોતે હૈં હસ કારણ વે નૈરયિક નો દ્વાદશસમર્જિત કહે ગયે હૈં । 'જે ણં નેરહ્યા વારસણં, અન્નેણ ય જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' તે ણં નેરહ્યા વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૩' જો નૈરયિક એક સમય મેં ૧૨ એવં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૧ પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં' વે નૈરયિક દ્વાદશસમર્જિત

સમજ્જિયા' તે કારણથી તે નારહીયો દ્વાદશ સમર્જિત કહેવાય છે. 'જે ણં નેરહ્યા જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' એ નારહીયો જઘન્યથી એક પ્રવેશનકથી અથવા બે પ્રવેશનકથી અગર ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ અગીયાર પ્રવેશનકથી પ્રવિષ્ટ થાય છે, તે નૈરયિકો નો દ્વાદશ સમર્જિત કહેવામાં આવ્યા છે. 'જે ણં નેરહ્યા વારસણં અન્નેણ ય જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા, તીહિં વા ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' તે ણં નેરહ્યા વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૩' એ નૈરયિકો એક સમયમાં ૧૨ ઞાર અને જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી અગીયાર પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નારહીયો દ્વાદશ અને નો દ્વાદશ સમર્જિત

નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં પવેસણગં પવિસંતિ ' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકૈ દ્વાદશકૈઃ પ્રવેશનકં પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિં સમજ્જિયા' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતા યે નારકા એકસમયેડનેકદ્વાદશસંખ્યાયાં પ્રવિશન્તિ, તસ્માદ્ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતા इति કથ્યન્તે ૪ । 'જે ણં નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકૈ દ્વાદશકૈસ્તથા 'અન્નેણ ય જહન્નેણં એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' અન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા દ્વાઙ્ગાં વા, ત્રિભિર્વા 'ઉક્કોસેણં એગારસણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ એકાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૫' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા इति કથ્યન્તે ૫ । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા વિ' તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નારકા દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ ૧

કહે ગયે હૈં । 'જે ણં નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં પવેસણગં પવિસંતિ' જો નૈરયિકા અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં 'તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિં સમજ્જિયા' વે નૈરયિકા અનેક દ્વાદશ સમર્જિત હૈં—'જે ણં નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં અન્નેણ ય જહન્નેણં એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં એગારસણં પવેસણણં પવિસંતિ—તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૫' જો નૈરયિકા એક સમય મેં અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં, એવં જઘન્ય સે એક, દો, યા ત્રીન કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૧ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિકા અનેક દ્વાદશ સમર્જિત એવં નો દ્વાદશસમર્જિત કહે ગયે હૈં 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા' હસ કારણ હે ગૌતમ મૈને એસા કહા હૈં કિ નૈરયિકા દ્વાદશ કી સંખ્યા મેં સમર્જિત હોતે હૈં ૧ નો દ્વાદશ કી

કહેવાય છે 'જે ણં નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં પવેસણગં પવિસંતિ' જે નૈરયિકા અનેક ૧૨ ખારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, 'તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિં સમજ્જિયા' તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમર્જિત છે. 'જે ણં નેરહ્યા જેગેહિં વારસર્હિં અન્નેણ ય જહન્નેણં એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં એગારસણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહ્યા વારસર્હિય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૫' જે નારકીયો એક સમયમાં અનેક ૧૨ ખારની સંખ્યામાં, અને જઘન્યથી એક, જે અથવા ત્રણની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ અગ્રી-ખારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમર્જિત અને એક નો ખારસ સમર્જિત કહેવાય છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા' તે કારણે હે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે—નારકીયો ખારની સંખ્યામાં સમર્જિત હોય છે ૧ નો દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે ૨ એક દ્વાદશની સંખ્યાથી અને એક

નો દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ ૨, દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૩ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૫ इति । ‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवं यथा नारकणां द्वादशादि समर्जितत्वं कथितं तथैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानामपि द्वादशकादि समर्जितत्वमवगन्तव्यमिति । ‘पुढ्वीकाइयाणं पुच्छा’ पृथिवीकायिकानां पृच्छा, हे भदन्त ! पृथिवीकायिका जीवाः किं द्वादशसमर्जिताः १, नोद्वादशसमर्जिताः २, द्वादशकैः समर्जिताः ४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिताः इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !

સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૨ એક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે ઓર એક નો દ્વાદશ કી સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૩, અનેક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૪ ઓર અનેક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે ઓર એક નો દ્વાદશ કી સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૫

‘एवं जाव थणियकुमारा’ जिस प्रकार से यह नारकों में द्वादशादि-समर्जित कहा गया है उसी प्रकार से असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक में भी द्वादश आदि पांच समर्जित कहना चाहिये ‘पुढ्वीकाइयाणं पुच्छा’ अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या द्वादशसमर्जित होते हैं ? या नो द्वादश-समर्जित होते हैं २ या एक द्वादश से और एक नो द्वादश से समर्जित होते हैं ३ या અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત હોતે હૈં ૪, અથવા અનેક દ્વાદશોં સે ઓર એક નો દ્વાદશ સે સમર્જિત હોતે હૈં ૫ इस प्रकार से ये ५ पांच प्रश्न हैं इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु उन

નો દ્વાદશની સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે. ૩ અનેક બારની સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે ૪ અને અનેક બારની સંખ્યાથી અને એક નો દ્વાદશની સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે. ૫

‘एवं जाव थणियकुमारा’ જે રીતે આ નારકોમાં દ્વાદશ વિગેરેથી સમર્જિત કહેવામાં આવેલ છે. એજ રીતે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીમાં પણ દ્વાદશ વિગેરે પાંચે પ્રકારથી સમર્જિત હોવાનું સમજવું. ‘पुढ्वीकाइयाणं पुच्छा’ હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવો શું દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે ૧, અથવા નો દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે ૨, અથવા એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત હોય છે ૩, અથવા અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત હોય છે ૪, અથવા અનેક દ્વાદશોથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત હોય છે ૫, આ રીતે એ ૫ પાંચ પ્રશ્નો છે—આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને એવું કહે છે કે—

નેરહ્યા ણેગેહિ વારસણિ પવેસણગં પવિસંતિ ' યે खलु नैरयिका अनेकै द्वादशकैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, 'ते णं नेरह्या वारसणहिं समज्जिया' ते खलु नैरयिकाः द्वादशकैः समज्जिता ये नारका एकसमयेऽनेकद्वादशसंख्यायां प्रविशन्ति, तस्माद् द्वादशकैः समज्जिता इति कथ्यन्ते ४ । 'जे णं नेरह्या ણેગેહિ વારસણિ' યે खलु नैरयिका अनेकै द्वादशकैस्तथा 'अन्नेण य जहन्नेण एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा' अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा 'उक्कोसेण एगारसणं पवेसणणं पविसंति' उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं नेरह्या वारसणहिय नो वारसण य समज्जिया ५' ते खलु नैरयिकाः द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समज्जिता इति कथ्यन्ते ५ । 'से तेणट्ठेण जाव समज्जिया वि' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते नारका द्वादशकेन समज्जिताः १

કહે ગયે હૈં । 'જે ણં નેરહ્યા ણેગેહિ વારસણિ પવેસણગં પવિસંતિ' જો નૈરયિકા અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં 'તે ણં નેરહ્યા વારસણિ સમજ્જિયા' વે નૈરયિકા અનેક દ્વાદશ સમજ્જિત હૈં—'જે ણં નેરહ્યા ણેગેહિ વારસણિ અન્નેણ ય જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણ એગારસણં પવેસણણં પવિસંતિ—તે ણં નેરહ્યા વારસણિ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૫' જો નૈરયિકા એક સમય મેં અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં, એવં જઘન્ય સે એક, દો, યા ત્રીન કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૧ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિકા અનેક દ્વાદશ સમજ્જિત એવં નો દ્વાદશસમજ્જિત કહે ગયે હૈં 'સે તેણટ્ઠેણ જાવ સમજ્જિયા' હસ કારણ હે ગૌતમ મેંને એસા કહા હૈં કિ નૈરયિકા દ્વાદશ કી સંખ્યા મેં સમજ્જિત હોતે હૈં? નો દ્વાદશ કી

કહેવાય છે 'જે ણં નેરહ્યા ણેગેહિ વારસણિ પવેસણગં પવિસંતિ' જે નૈરયિકા અનેક ૧૨ ખારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, 'તે ણં નેરહ્યા વારસણિ સમજ્જિયા' તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમજ્જિત છે. 'જે ણં નેરહ્યા ણેગેહિ વારસણિ અન્નેણ ય જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણ એગારસણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહ્યા વારસણિ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૫' જે નારકીયો એક સમયમાં અનેક ૧૨ ખારની સંખ્યામાં, અને જઘન્યથી એક, જે અથવા ત્રણની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ અગ્રી-ધારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમજ્જિત અને એક નો ખારસ સમજ્જિત કહેવાય છે. 'સે તેણટ્ઠેણ જાવ સમજ્જિયા' તે કારણે છે ગૌતમ મેં એવું કહ્યું છે કે—નારકીયો ખારની સંખ્યામાં સમજ્જિત હોય છે ૧ નો દ્વાદશ સમજ્જિત હોય છે. ૨ એક દ્વાદશની સંખ્યાથી અને એક

નો દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ ૨, દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૩ દ્વાદ-
શકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્વ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૫ इति । ‘एवं
जाव थणियकुमारा’ एवं यथा नारकणां द्वादशादि समर्जितत्वं कथितं तथैव असुर-
कुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानामपि द्वादशकादि समर्जितत्वमवगन्तव्यमिति ।
‘पृथ्वीकाइयाणं पुच्छा’ पृथिवीकायिकानां पृच्छा, हे भदन्त । पृथिवीकायिका
जीवाः किं द्वादशसमर्जिताः १, नोद्वादशसमर्जिताः २, द्वादशकैः च नो
द्वादशकैः समर्जिताः ३, द्वादशकैः समर्जिताः ४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकैः
च समर्जिताः इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !

સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૨ એક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે ઓર એક નો
દ્વાદશ કી સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૩, અનેક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે
સમર્જિત હોતે હૈં ૪ ઓર અનેક દ્વાદશ કી સંખ્યા સે ઓર એક નો
દ્વાદશ કી સંખ્યા સે સમર્જિત હોતે હૈં ૫

‘एवं जाव थणियकुमारा’ जिस प्रकार से यह नारकों में द्वादशादि-
समर्जित कहा गया है उसी प्रकार से असुरकुमार से लेकर स्तनित-
कुमार तक में भी द्वादश आदि पांच समर्जित कहना चाहिये ‘पृथ्वी-
काइयाणं पुच्छा’ अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ।
पृथिवीकायिक जीव क्या द्वादशसमर्जित होते हैं ? या नो द्वादश-
समर्जित होते हैं २ या एक द्वादश से और एक नो द्वादश से
समर्जित होते हैं ३ या અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત હોતે હૈં ૪,
અથવા અનેક દ્વાદશોં સે ઓર એક નો દ્વાદશ સે સમર્જિત હોતે
હૈં ૫ इस प्रकार से ये ५ पांच प्रश्न हैं इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु उन

નો દ્વાદશની સંખ્યાથી સમર્જીત હોય છે. ૩ અનેક બારની સંખ્યાથી સમ-
ર્જીત હોય છે ૪ અને અનેક બારની સંખ્યાથી અને એક નો દ્વાદશની
સંખ્યાથી સમર્જીત હોય છે. ૫

‘एवं जाव थणियकुमारा’ જે રીતે આ નારકોમાં દ્વાદશ વિગેરેથી સમ-
ર્જીત કહેવામાં આવેલ છે. એજ રીતે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર
સુધીમાં પણ દ્વાદશ વિગેરે પાંચે પ્રકારથી સમર્જીત હોવાનું સમજવું.
‘पृथ्वीकाइयाणं पुच्छा’ હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્
પૃથ્વીકાયિક જીવો શું દ્વાદશ સમર્જીત હોય છે ૧, અથવા નો દ્વાદશ સમ-
ર્જીત હોય છે ૨, અથવા એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જીત
હોય છે ? ૩, અથવા અનેક દ્વાદશોથી સમર્જીત હોય છે ? ૪, અથવા અનેક
દ્વાદશોથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જીત હોય છે ? ૫, આ રીતે એ ૫
પાંચ પ્રશ્નો છે—આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને એવું કહે છે કે—

‘પૃથ્વીકાઢ્યા નો વારસસમજ્જિયા૧’ પૃથ્વીકાયકા જીવાઃ નો દ્વાદશસમર્જિતાઃ નો-નૈવ દ્વાદશકેન સમર્જિતા ભવન્તિ૧, ‘નો નો વારસસમજ્જિયા૨’ નો નો દ્વાદશસમર્જિતાઃ પૃથ્વીકાયિકા નો દ્વાદશસમર્જિતા અપિ ન ભવન્તીતિ૨ । ‘નો વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા૩’ નો-ન વા દ્વાદશકેન ચ નોદ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા ભવન્તિ૩ । અત્ર મદ્ગત્રયસ્ય નિષેધઃ । કિન્તુ ‘વારસેહિ સમજ્જિયા૪’ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ, અનેકામિદ્વાદશસંખ્યામિઃ એકસમયે સહૈવ જાયમાન્ત્વાત્, દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ કથ્યન્તે । ‘વારસેહિ ય નોવારસણ ય સમજ્જિયા વિ’ દ્વાદશકૈશ્ચ નોદ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા અપિ, અનેકામિદ્વાદશસંખ્યામિસ્તથા નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા ભવન્તિ પૃથ્વીકાયિકા જીવાઃ । અત્ર પ્રથમદ્વિતીય-

ગૌતમ સે એસા કહતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! ‘પૃથ્વીકાઢ્યા નો વારસસમ સમજ્જિયા૧’ પૃથ્વીકાયિક દ્વાદશ સમર્જિતઃ નહીં હોતે હૈં૧ ‘નો નો વારસસમજ્જિયા’ નો દ્વાદશક સમર્જિત નહીં હી હોતે હૈં૨ ‘નો વારસ-ણ ય નોવારસણ ય સમજ્જિયા૩’ ઓર એક દ્વાદશ એવં એક નો દ્વાદશક સમર્જિત નહીં હોતે હૈં । હસ પ્રકાર કે હન તીન મદ્ગોં કા યહાં નિષેધ હૈ । વે પૃથ્વીકાયિક જીવ ‘વારસેહિ સમજ્જિયા૪’ અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત હોતે હૈં-અર્થાત્ એક સમય મેં અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં વે સાથ સાથ ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ડન્હેં । સલિયે અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત કહા મયા હૈ તથા-‘વારસેહિ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા વિ’ વે પૃથ્વીકાયિક જીવ અનેક દ્વાદશોં કી સંખ્યા સે એક સમય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તથા નો દ્વાદશક સે મી ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં-હસલિયે વે અનેક દ્વાદશ સંખ્યાઓં સે ઓર એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત મી

હે ગૌતમ । ‘પૃથ્વીકાઢ્યા નો વારસસમજ્જિયા’ પૃથ્વીકાયિકા દ્વાદશ સમર્જિત હોતા નથી ૧ ‘નો નો વારસસમજ્જિયા’ નોદ્વાદશ સમર્જિત પણ હોતા નથી ૨ ‘નો વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા૩’ તેમજ એક દ્વાદશ અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત હોતા નથી ૩ આ રીતે આ ત્રણે ભંગોનો તેઓમાં નિષેધ કરેલ છે, તથા તે પૃથ્વીકાયિક છવે ‘વારસેહિ’ સમજ્જિયા૪’ અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત હોય છે. અર્થાત્ એક સમયમાં અનેક ૧૨ બારની સંખ્યામાં તેઓ એક સાથે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથી તેઓને અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત કહ્યા છે. તથા ‘વારસેહિ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા વિ’ એ પૃથ્વીકાયિક છવે અનેક દ્વાદશોની સંખ્યાથી એક સમયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા નો દ્વાદશથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેઓ અનેક દ્વાદશની સંખ્યાઓથી અને એક નો દ્વાદશથી પણ સમર્જિત કહેવામાં આવ્યા છે.

તૃતીયાનાં પ્રતિષેધચતુર્થપંચમયોશ્ચ વિધાનં કૃતમિતિ । ‘સે કેળદ્વેગં મંતે ! જાવ સમજ્જિયા વિ’ તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એમુચ્યતે પૃથિવીકાયિકા ન દ્વાદશસમર્જિતાઃ ૧, ન વા નો દ્વાદશસમર્જિતાઃ ૨, ન વા દ્વાદશકેન નો દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ ૩, કિન્તુ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતા અપી૫ તિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जे णं पुढवीकाइया जेगेहिं वारसएहिं पवेसणं पविसंति’ ये खलु पृथिवीकायिका अनेकै द्वादशकैः प्रवेशनकं प्रदिशन्ति, ‘से णं पुढवीकाइया वारसएहिं समज्जिया’ ते खलु पृथिवीकायिकाः द्वादशकैः समर्जिता इति कथ्यन्ते ४ । जे णं पुढवीकाइया जेगेहिं वारसएहिं’ ये खलु पृथिवीकायिका अनेकै द्वादशकैः, ‘अन्नेण य जहन्नेणं

કહે ગયે હૈ । હસ પ્રકાર સે યહાં પર પ્રથમ, દ્વિતીય ઓર તૃતીય વિકલ્પોં કા નિષેધ ઓર ચતુર્થ પંચમ વિકલ્પોં કા વિધાન કિયા ગયા હૈ,

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એશા પૂછતે હૈ—‘સે કેળદ્વેગં જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે મદન્ત ! આપ એશા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ પૃથિવીકાયિક દ્વાદશ સમર્જિત નહીં હોતે હૈ ૧ નો દ્વાદશ સમર્જિત નહીં હોતે હૈ ૨ ઓર એક દ્વાદશક સે ઓર એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત નહીં હૈ ૩ કિન્તુ અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત હોતે હૈ ૪ એવં અનેક દ્વાદશકોં સે તથા એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત હોતે હૈ ૫ હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જે ણં પુઢવીકાઈયા જેગેહિં વારસએહિં પવેસ-ણં પવિસંતિ’ હે ગૌતમ ! જો પૃથિવીકાયિક અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈ હસ કારણ વે પૃથિવીકાયિક અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત કહે ગયે હૈ ૪ ‘જે ણં પુઢવીકાઈયા જેગેહિં વારસએહિં, અન્નેણ ય જહન્નેણં

આ રીતે અહિયાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા વિકલ્પોના નિષેધ અને ચોથા અને પાંચમાં વિકલ્પનું સમર્થન કરેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્વેગં મંતે ! જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણે કહો છો કે પૃથ્વીકાયિકો દ્વાદશ સમર્જિત હોતા નથી તથા નો દ્વાદશ સમર્જિત પણ હોતા નથી ૨ તેમજ એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત પણ હોતા નથી. ૩ પરંતુ અનેક દ્વાદશોથી અને અનેક દ્વાદશોથી તથા એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત હોય છે ? ૫ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! જે ણં પુઢવીકાઈયા જેગેહિં વારસએહિં પવેસણં પવિસંતિ’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકો અનેક ૧૨ બારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે તેથી તે પૃથ્વીકાયિકોને અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત કહ્યા છે. ૪ ‘જે ણં પુઢવીકાઈયા જેગેહિં વારસએહિં અન્નેણ ય

एगेण वा, दोहिं तीहिं वा' अन्येन च जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिमिर्वा 'उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कृष्टत एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं पृथ्वीकाइया वारसएहिं य नो वारसएण य समज्जिया' ते खलु पृथिवीकाइकाः द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता इति कथ्यन्ते^५, 'सेतेणट्ठेणं जाव समज्जिया वि' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पृथिवीकायिका जीवाः 'जाव' यावत्पदेन निषिद्धाद्यत्रयस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । द्वादशकैः समर्जिताः^४, तथा द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता अपीति^५ । 'एवं जाव वणस्सइकाइया वि' एवं यावत् वनस्पतिकायिका अपि अत्र यावत्पदेन अप्कायिकतेजःकायिकवायुकायिकानां संग्रहो भवति, अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकजीवा अपि न

एगेण वा दोहिं तीहिं वा, उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं पृथ्वीकाइया वारसएहिं य नो वारसएण य समज्जिया' तथा-जो पृथिवीकायिक अनेक द्वादशों की संख्या में प्रवेश करते हैं और जघन्य से एक, दो या तीन की संख्या में प्रवेश करते हैं, एवं उत्कृष्ट से ११ की संख्या में प्रवेश करते हैं इस कारण वे पृथिवीकायिक अनेक द्वादशों से और एक नोद्वादश से समर्जित कहे गये हैं । 'से तेणट्ठेणं जाव समज्जिया वि' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक जीव अनेक द्वादशों से समर्जित हैं^४ तथा अनेक द्वादशों से और एक नोद्वादश से समर्जित हैं । यहाँ यावत्पाद से निषिद्ध आयत्रय अङ्ग का ग्रहण किया गया है 'एवं जाव वणस्सइकाइया वि' यहाँ यावत्पद से अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिकों का ग्रहण हुआ है इस कारण अप्कायिक तेजस्कायिक वायुकायिक एवं

જહ્ણેણં એકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં પૃથ્વીકાઈયા વારસણહિં ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા' તથા જે પૃથ્વીકાયિકો અનેક દ્વાદશોની સંખ્યાથી પ્રવેશ કરે છે, તેઓ જઘન્યથી એક, બે અગર ત્રણની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ ની સંખ્યાથી પ્રવેશ કરે છે. તે કારણથી પૃથ્વીકાયિકોને અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત કહ્યા છે. અને અનેક દ્વાદશોથી તથા એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત કહ્યા છે. ૪ અહિંયા યાવત્પદથી નિષેધ કરેલ પહેલાના ત્રણ ભાગો ગ્રહણ કરાયા છે. 'એવં જાવ વણસ્સઈકાઈયાણં વિ' અહિંયા યાવત્ પદથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકો ગ્રહણ કરાયા છે. તે કારણથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જે હોવા છે, તેઓ

દ્વાદશસમર્જિતા ન વા-નોદ્વાદશસમર્જિતા ન વા દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ કિન્તુ દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૫, સવન્તીતિ ભાવઃ । ‘વેંદિયા જાવ સિદ્ધા જહા નેરહયા’ દ્વીન્દ્રિયા યાવત્ સિદ્ધા-યથા નૈરયિકાઃ, યથા નારકાણાં દ્વાદશાદિસમર્જિતત્વવિષયકાઃ પશ્ચાપિ વિકલ્પા ભવન્તિ તથા દ્વીન્દ્રિયજીવાદારભ્ય સિદ્ધપર્યન્તેષ્વપિ દ્વાદશાદિસમર્જિતત્વવિષયકાઃ પશ્ચાપિ વિકલ્પાઃ સમુન્નેતવ્યા इति ।

અથૈતેવામલ્પબહુત્વમતિદેશેનાહ-‘एएसि णं भंते ! इत्यादि, । ‘एएसि णं भंते ! नेरइयाणं’ एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणाम् ‘वारससमज्जियाणं’ द्वादश-समर्जितानां द्वादशसमर्जितादिपञ्चविकल्पविकल्पितानाम्, तथा ‘सव्वेसिं’

વનસ્પતિકાથિક જો જીવ હૈં, વે બી દ્વાદશસમર્જિત નહીં હૈં, નો દ્વાદશ-સમર્જિત નહીં હૈં, ઓર ન એક દ્વાદશક સે ઓર એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત હૈં । કિન્તુ વે અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત હૈં ૪ ઓર અનેક-દ્વાદશોં સે એવં એક નો દ્વાદશ સે સમર્જિત હૈં । ‘વેંદિયા જાવ સિદ્ધા જહા નેરહયા’ દ્વીન્દ્રિય યાવત્ સિદ્ધ એ નારકોં કે જૈસે હૈં- અર્થાત્ જિસ પ્રકાર નારકોં મેં દ્વાદશાદિ સમર્જિત વિષયક પાંચોં વિકલ્પ હોતે હૈં, ઉસી પ્રકાર હી દ્વીન્દ્રિય જીવ સે લેકર સિદ્ધપર્યન્ત જીવોં મેં બી દ્વાદ-શાદિ સમર્જિત વિષયક પાંચોં વિકલ્પ હોતે હૈં એસા જાનના વાહિયે ।

અથ સૂત્રકાર હન જીવોં કે દ્વાદશાદિ સમર્જિત વિકલ્પોં મેં અલ્પ બહુત્વ કા કથન કરતે હૈં-‘एएसि णं भंते ! नेरइयाणं-वारससमज्जियाणं’ દ્વાદશસમર્જિત આદિ વિકલ્પોં વાલે હન નૈરયિકોં કા તથા ‘सव्वेसिं’

પણુ દ્વાદશ સમર્જિત હોતા નથી. નો દ્વાદશ સમર્જિત હોતા નથી અને એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી પણ સમર્જિત હોતા નથી. પરંતુ તેઓ અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત હોય છે. ‘વેંદિયા જાવ સિદ્ધા જહા નેરહયા’ દ્વીન્દ્રિય યાવત્ સિદ્ધો નારકોની જેમજ છે. અર્થાત્ જે રીતે નારકોમાં દ્વાદશ વિગેરેથી સમર્જિત સંબંધી પાંચે વિકલ્પો થાય છે એજ રીતે દ્વીન્દ્રિયોથી લઈને સિદ્ધ પર્યન્તના જીવોમાં પણ દ્વાદશાદિ સમર્જિત વિષયના પાંચે લંગો થાય છે. તેમ સમજવું.

હવે સૂત્રકાર આ જીવોના દ્વાદશાદિ સમર્જિત વિકલ્પોમાં અલ્પ બહુ-પણાતું કથન કરે છે. ‘एएसि णं भंते नेरइयाणं वारससमज्जियाणं’ દ્વાદશ સમર્જિત વિગેરે વિકલ્પોવાળા આ નારકીયોનું તથા ‘सव्वेसिं’ બધા જ

इति-सर्वेषां शेषाणाम्-असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानां तथा पृथिवी-
कायिकादिवनस्पतिकायपर्यन्तानां, तथा द्वीन्द्रियादारभ्य सिद्धपर्यन्तानाम्-
द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिय-मनुष्याणां सिद्धानां च-सर्वेषाम्-
'अंशावहुम्' अल्पबहुत्वम् 'जहा छक्कसमज्जियाणं' यथा षट्कसमर्जितानां
षट्कसमर्जितप्रकरणेणाऽल्पबहुत्वं कथितं तथैव एषां सर्वेषामल्पबहुत्वं स्वयमूह-
नीयम् । 'नवरं' नवरं-विशेषस्तु केवलमयम्-'वारसामिलापो' द्वादशामिलापः,
तत्र षट्केति अभिलापोऽस्ति अत्र तु द्वादशेत्यभिलापो वक्तव्यः 'सेसं तं चेव' शेषं-
तदेव, अवशिष्टं सर्वं षट्कसमर्जितवदेव विज्ञेयम् इति ।

असुर कुमार से लेकर स्तनितकुमार तक के भवनपतियों का, तथा-
पृथिवीकायिक से लेकर वनस्पतिकायिक तक के जीवों का तथा द्वीन्द्रिय
से लेकर सिद्ध तकके जीवों का-द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौद्विन्द्रिय, तिर्यक्
पंचेन्द्रिय, मनुष्य और सिद्धों का-इन सब का-अल्प बहुत्व 'जहा छक्क-
समज्जियाणं' जैसा षट्क समर्जित प्रकरण में अल्प बहुत्व कहा गया
है उसी के अनुसार अपने आप समझ लेना चाहिये यदि इसमें कोई
विशेषता है तो वह 'षट्क की जगह 'द्वादश' इस पद के प्रयोग किया है
अर्थात् षट्कसमर्जित प्रकरण में जैसे षट्क प्रयोग किया गया है वैसे
ही यहां उसकी जगह 'द्वादश' पद का प्रयोग करके अभिलाप बना लेना
चाहिये बाकी के अवशिष्ट कथन में कोई अन्तर नहीं है वह सब कथन
षट्क समर्जित प्रकरण के अनुसार ही है ऐसा जानना चाहिये ।

અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિઓનું તથા પૃથ્વી-
કાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના જીવોનું તથા બે ઇન્દ્રિયથી લઈને
સિદ્ધ સુધીના જીવોનું બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય તિર્યંચ પંચે-
ન્દ્રિય મનુષ્ય અને સિદ્ધોનું અર્થાત્ આ બધાનું અલ્પપણું અને બહુપણું
'જહા છક્કસમજ્જિયાણં' જેવી રીતે ષટ્કાય સમર્જિત પ્રકરણમાં અલ્પપણું
અને બહુપણું કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે સમજી લેવું. આમાં જે વિશેષતા
છે, તે ષટ્કની જગ્યાએ 'દ્વાદશ' એ પદનો પ્રયોગ કરવો એજ વિશેષપણું
છે. અર્થાત્-ષટ્ક સમર્જિતના પ્રકરણમાં જેમ ષટ્કનો પ્રયોગ કરેલ છે, એજ
રીતે અહિંયાં ષટ્કની જગ્યાએ 'દ્વાદશ' પદનો પ્રયોગ કરીને અભિલાપ
બનાવી લેવો તે સિવાયના બાકીના કથનમાં કંઈ જ ફેરફાર નથી. બધું જ
કથન ષટ્ક સમર્જિત પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે.

અથ ચતુરશીતિસમર્જિતસૂત્રમાહ—‘નેરઘ્યાણં મંતે’ इत्यादि। ‘નેરઘ્યાણં મંતે !’ નૈરયિકાઃ खलु भदन्त ! ‘કિં ચુલસીઈસમજ્જિયા’ કિં ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ एक-समये चतुरशीतिसंख्यया समुत्पन्ना अचतुरशीतिसमर्जिताः कथ्यन्ते । ‘नो चुलसीइ-समज्जिया’ २, नो चतुरशीतिसमर्जिताः एकसमये एकस्मादारभ्य त्र्यशीतिसंख्यया समुत्पन्नाः नो चतुरशीतिसमर्जिताः कथ्यन्ते २ । ‘चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जिया’ ३ ‘चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः’ ३, ‘चुलसीइहिं समज्जिया’ चतुरशीतिभिः समर्जिताः अनेकानि अचतुरशीतिसंख्याभिः समर्जिता इति ४ । ‘चुलसीइहिं य नो चुलसीईए य समज्जिया’ चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः अनेकानि अचतुरशीतिभिः तथा नो चतुरशीत्या च युक्ताः चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिता भवन्तीति पञ्चविल्पाः ५ । तत्र नारकाणां कतमो विकल्पोऽभिमत इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम !

अथ सूत्रकार ८४ समर्जित सूत्र का कथन करते हैं—‘नेरघ्याणं मंते !’ हे भदन्त ! एक समय में नैरयिक ‘किं चुलसीइसमज्जिया’ क्या ८४ की संख्या में समर्जित होते हैं ? उत्पन्न होते हैं ? अथवा—‘नो चुलसीइ समज्जिया’ २ एक से लेकर ८३ की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—‘चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जिया’ ३ चौरासी की संख्या में और नो चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा ‘चुलसीइहिं समज्जिया’ ४ अनेक चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—‘चुलसीइहिं य नो चुलसीई य समज्जिया’ अनेक चौरासी की संख्या में और एक नो चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? इस प्रकार के ये पांच प्रश्न हैं—इनमें कौन सा विकल्प अभिमत है इस बात को प्रकट करने के लिये प्रभु उत्तर के रूप में गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! नेर-

હવે સૂત્રકાર ૮૪ ચોર્યાશી સમર્જિત સૂત્રનું કથન કરે છે ‘નેરઘ્યાણં મંતે !’ હે ભગવન્ નારકો એક સમયમાં ‘કિં ચુલસીઈસમજ્જિયા’ ચોર્યાશીની સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે ? ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘નો ચુલસીઈ સમ-જ્જિયા’ ૨ એકથી લઈને ૮૩ યાસીની સંખ્યા સુધીમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ૨, ચોર્યાશીની સંખ્યામાં અને નો ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ૩ અથવા ‘ચુલસીઈ સમજ્જિયા’ ૪, અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ૪ અથવા ‘ચુલસીઈહિં’ ય નો ચુલસીઈય સમજ્જિયા’ અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં અને એક નો ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણેના એ પાંચ પ્રશ્નો છે, આ પૈકી કયો વિકલ્પ સંમત છે, એ વાત જતાવવાને પ્રભુ ઉત્તર

‘નેરડયા ચુલસીહસમજિયા વિ જાવ ચુલસીહિય નોચુલસીઈય ય સમજિયા વિ’ નૈરયિકા શ્વતુરશીતિસમર્જિતા અપિ યાવત્ ચતુરશીતિમિથ્થ નોચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા અપિ, અત્ર યાવત્પદેન નો ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ ૨, ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૩, ચતુરશીતિમિથ્થ સમર્જિતાઃ ૪ એતેપાં વિકલ્પાનાં ગ્રહણં ભવતિ ? નૈરયિકાઃ પઞ્ચભિરપિ વિકલ્પૈ વિકલ્પિતા ભવન્તીત્યુત્તરમ્ । પુનઃ પ્રશ્નયન્નાહ—‘સે કેળદ્દેણ’ इत्यादि, ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ જાવ સમજિયા વિ’ તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે નૈરયિકા શ્વતુરશીતિસમર્જિતા અપિ ૧ નો ચતુરશીતિસમર્જિતા અપિ ૨, ચતુરશીત્યા નોચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા અપિ ૩, ચતુરશીતિ-

હયા ચુલસીહસમજિયા વિ, જાવ ચુલસીહિય નો ચુલસીઈય ય સમજિયા વિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકા એક સમય મેં ચૌરાસી સમર્જિત મી હોતે હિં યાવત્ અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં ઓર એક નો ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં મી વે સમર્જિત હોતે હિં । યહાં યાવત્પદ સે ‘નો ચતુરશીતિ-સમર્જિતાઃ ૨, ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૩, ચતુરશીતિમિથ્થ સમર્જિતાઃ ૪’ હન ત્રીન વિકલ્પોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ તાત્પર્ય હસ ઉત્તરરૂપ કથન કા યહી હૈ કિ નૈરયિકા પાંચોં મી વિકલ્પોં સે યુક્ત હોતે હિં । અવ ગૌતમ હસ વિષય મેં પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હિં—‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, જાવ સમજિયા વિ’ હે ભદન્ત ! આપને એસા કિસ કારણ સે કહા હૈ કિ નૈરયિકા ચતુરશીતિ આદિ પાંચોં વિકલ્પોં સે સમર્જિત હોતે હિં ? અર્થાત્ વે ચતુરશીતિ સમર્જિત મી હોતે હિં ? નો ચતુર-

રૂપે ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘નોયમા ! નેરડયા ચુલસીહ સમજિયા વિ જાવ ચુલસીહિય નો ચુલસીઈય ય સમજિયા વિ’ હે ગૌતમ ! નારકીયો એક સમયમાં ચોર્યાશી સમર્જિત પણ હોય છે, યાવત્ અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં અને એક નો ચોર્યાશીની સંખ્યામાં પણ તેઓ સમર્જિત હોય છે, અહિંયા યાવત્ પદથી ‘નો ચતુરશીતિ સમર્જિતાઃ ૨’ ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૩, ચતુરશીતિમિથ્થ સમર્જિતાઃ ૪’ આ ત્રણ વિકલ્પો અહણ કરાયા છે, આ ઉત્તરવાક્યના કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—નારકીયો પાંચે વિકલ્પોથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ પાંચે વિકલ્પોવાળા હોય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી આ વિષયમાં કારણ બહાવાની ઈચ્છાથી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્દેણ મંતે એવં વુચ્ચઈ જાવ સમજિયા વિ’ હે ભગવન્ આપે એવું શા કારણથી કહ્યું છે કે—નારકીયો ૮૪ ચોર્યાશી વિગેરે પાંચે વિકલ્પોથી સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ તેઓ ચોર્યાશી સમર્જિત પણ હોય છે ? નો

મિથ્ય સમર્જિતા અષ્ટિ, ચતુરશીતિમિથ્ય નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા અપિ ? હિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે ણં નેરહ્યા ચુલસીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ’ યે સ્વલુ નૈરયિકાશ્ચતુરશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, ‘તે ણં નેરહ્યા ચુલસીઈસમજ્જિયા’ તે સ્વલુ નૈરયિકા શ્ચતુરશીતિસમર્જિતા ઇતિ કથયન્તે, ‘જે ણં નેરહ્યા જહન્નેણં ઇગેણ વા, દોહિં વા, તીહિં વા’ યે સ્વલુ નૈરયિકા જઘન્યેન એકેન વા દ્વાબ્ધ્યાં વા ત્રિમિર્ના, ‘ઉક્કોસેણં તેસીઈ પવેસણણં પવિસંતિ’ ઉત્કર્ષેણ ત્ર્યશીતિ પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, ‘તે ણં નેરહ્યા નો ચુલસીઈ શીતિ સમર્જિત મી હોતે હેં, ચતુરશીતિ સે ઔર નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હોતે હેં, અનેક ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હોતે હેં’ ઔર અનેક ચતુરશીતિ સે ઔર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હોતે હેં-સો આપકે હસ પ્રકાર કે કથન મેં કયા કારણ હૈ હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ડલસે કહતે હેં-‘ગોયમા ! જે ણં નેરહ્યા ચુલસીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ’ હે ગૌતમ ! જો નૈરયિક ચૌરાસી કી સંખ્યા સે એક સમય મેં સમર્જિત-ઉત્પન્ન હોતે હેં, હસ કારણ વે નૈરયિક ચતુરશીતિ સમર્જિત કહે ગયે હેં ‘જે ણં નેરહ્યા જહન્નેણં ઇગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં તેસીઈ પવેસણણં પવિસંતિ’ તથા-જો નૈરયિક જઘન્ય સે એક સંખ્યા મેં અથવા દો સંખ્યા મેં અથવા ૩ સંખ્યા મેં એક સમય મેં પ્રવેશ કરતે હેં-અર્થાત્ જો નૈરયિક કમ સે કમ એક સમય મેં એક અથવા દો ઉત્પન્ન હોતે હેં અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૩ કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં-અર્થાત્ ૮૩ ઉત્પન્ન

ચતુરશીતિ સમર્જિત પણુ હોય છે ? ૨ ચાર્યાશીથી અને નો ચાર્યાશીથી પણુ સમર્જિત હોય છે ૩ અનેક ચાર્યાશીયોથી પણુ સમર્જિત હોય છે. ૪ તથા અનેક ચાર્યાશીયોથી અને એક નો ચાર્યાશીથી સમર્જિત હોય છે ? તેો આપના આ રીતના કથનમાં શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે-‘ગોયમા ! જે ણં નેરહ્યા ચુલસીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ’ હે ગૌતમ ! નારકીયો એક સમયમાં ચાર્યાશીની સંખ્યામાં સમર્જિત-ઉત્પન્ન થાય છે. તે કારણથી તે નારકીયો ચાર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. ‘જે ણં નેરહ્યા જહન્નેણં ઇગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં તેસીઈપવેસણણં પવિસંતિ’ એ નારકીયો જઘન્યથી એક સંખ્યામાં અથવા બે સંખ્યામાં અથવા ત્રણ સંખ્યામાં એક સમયમાં પ્રવેશ કરે છે-અર્થાત્ એ નારકીયો ઓછામાં ઓછા એક સમયમાં એક ઉત્પન્ન થાય છે. અગર બે ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૩ ગ્યાસીની સંખ્યામાં

સમજિજયા' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ નો ચતુરશીતિમસર્જિતાઃ જઘન્યેન એકાદિત ઉત્કૃષ્ટ તસ્વ્યશીતિ સંખ્યયા પ્રવિશન્તિ તે નોચતુરશીતિત્તમર્જિતા ભવન્તિ ૨ । 'જે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં' યે સ્વલુ નૈરયિકા શ્વતુરશીતિકેન, 'અન્નેણ ય જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' અન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા, દ્વામ્બયં વા ત્રિભિર્વા, 'ઉક્કોસેણં તેલીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ વ્યશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ 'તે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં ય નો ચુલ્લીઈણં ય સમજિજયા' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ ચતુરશીત્યા ચ નોચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા ભવન્તીતિ ૩ । 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં ચુલ્લીઈણં પવેસગગં પવિસંતિ' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકે શ્વતુરશીતિકૈઃ પ્રવેશનક પ્રવિશન્તિ 'તે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં સમજિજયા' તે સ્વલુ નૈરયિકા શ્વતુરશીતિકૈ સમર્જિતાઃ, યે નારકા અનેકામિ શ્વતુરશીતિસંખ્યામિઃ પ્રવેશં કુર્વન્તિ તે ચતુરશીતિકૈઃ સમર્જિતા ભવન્તીતિ ૪, 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં ચુલ્લીઈણં અન્નેણ ય જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકે

હોતે હૈં-વે નૈરયિક નો ચૌરાસી સમર્જિત કહે ગયે હૈં ૨ 'જે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં, અન્નેણ ચ જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં તેલીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ' જો નૈરયિક એક સમય મેં ૮૪ કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તથા જઘન્ય સે એક યા દો યા ત્રીન સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં' ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૩ કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં' વે નૈરયિક ચૌરાસી એવં નો ચૌરાસી સમર્જિત કહે ગયે હૈં ૩ 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં ચુલ્લીઈણં પવેસગગં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં સમજિજયા' જો નૈરયિક અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અનેક ૮૪ સે સમર્જિત કહે ગયે હૈં' । 'જે ણં નેરહયા

ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ ત્રાશી ઉત્પન્ન થાય છે.-તે નારકીયો નો ચોર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. ૨ 'જે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં અન્નેણ ય જહન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્કોસેણં તેલીઈણં પવેસણણં પવિસંતિ' જે નૈરયિકો એક સમયમાં ૮૪ ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથા જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૩ ત્રાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે નારકીયો ૮૪ ચોર્યાશી અને નો ચોર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. ૩ 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં ચુલ્લીઈણં પવેસગગં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા ચુલ્લીઈણં સમજિજયા' જે નૈરયિકો અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક ચોર્યાશીથી સમર્જિત

અતુરશીતિકૈશ્ચાન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા, ત્રિભિર્વા, 'ઉકોસેળં તે-
સીદ્ધણં પદેસળગેળં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ ત્ર્યશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ,
'તે ણં નેરહ્યા ચુલસીદ્ધિય નો ચુલસીદ્ધિય ય સમર્જિયા' તે સ્વલ્પ નૈરયિકાશ્ચતુર-
શીતિકૈશ્ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા इति કથ્યન્તે ૫। 'સે તેળદ્વેળં જાવ
સમર્જિયા વિ' તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નારકાશ્ચતુરશીત્યા સમર્જિતાઃ ૧,
નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૨, ચતુરશીત્યા નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૩,
ચતુરશીતિભિઃ સમર્જિતાઃ ૪, ચતુરશીતિભિઃ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૫ इत्यु-
ત્તરમ્ । 'એવં જાવ થળિયજ્ઞમારા' એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, એવમેવ-નારક-
પદેષ અતુરજ્ઞમારાદારમ્ સ્તનિતકુમારર્યન્તાતામ્ ચતુરશીતિકાદિસમર્જિતત્વ-

ળેળેહિં ચુલસીદ્ધિય અન્નેણ ચ જઘ્ણેણં ઇમેણ વા દોહિં વા તીહિં વા,
ઉકોસેળં તેસીદ્ધણં પદેસળગેળં પવિસંતિ-તે ણં નેરહ્યા ચુલસીદ્ધિય
ય નો ચુલસીદ્ધિય ય સમર્જિયા' જો નૈરયિકા અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા
મેં તથા જઘન્ય સે એક, દો, અથવા ત્રીસ સંખ્યા મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
૮૩સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હેં વે નૈરયિકા અનેક ચૌરાસી સમર્જિત તથા
નો ચૌરાસી સમર્જિત કહે જાયે હેં । 'સે તેળદ્વેળં જાવ સમર્જિયા' હસ
કારણ હે-ગૌતમ ! મેંને એસા કહ્યા હેં કિ નૈરયિકા ચતુરશીતિ સમર્જિત
હોતે હેં ? નો ચતુરશીતિ સમર્જિત હોતે હેં ૨ એક ચતુરશીતિ સે સમ-
ર્જિત ઓર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હોતે હેં ૩ અનેક ચતુરશીતિ
સે સમર્જિત હોતે હેં ૪, ઓર અનેક ચતુરશીતિ સે એવં એક નો ચતુર-
શીતિ સે સમર્જિત હોતે હેં ૫ । 'એવં જાવ થળિયજ્ઞમારા' નારક કે જેસે

કહેવાય છે. 'જે ણં નેરહ્યા ઇમેહિં ચુલસીદ્ધિય અન્નેણ ચ જઘ્ણેણં ઇમેણ વા
દોહિં વા તીહિં વા, ઉકોસેળં તેસીદ્ધણં પદેસળગેળં પવિસંતિ-તે ણં નેરહ્યા
ચુલસીદ્ધિય નો ચુલસીદ્ધિય ય સમર્જિયા' જે નારકીયો. અનેક ચોર્યાશીની
સંખ્યામાં તથા જઘન્યથી એક જે અથવા ત્રણની સંખ્યામાં અને ઉત્કૃષ્ટથી
ચોર્યાશીની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક ચોર્યાશી સમર્જિત અને
એક નો ચોર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. 'સે તેળદ્વેળં જાવ સમર્જિયા' એ
કારણે હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું હતું કે-નારકીયો ચોર્યાશી સમર્જિત હોય
છે. ૧ નો ચોર્યાશી સમર્જિત હોય છે ૨. એક ચોર્યાશીથી સમર્જિત અને
એક નો ચોર્યાશીથી સમર્જિત હોય છે. ૩, અનેક ચોર્યાશી સમર્જિત હોય
છે. ૪ અનેક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમર્જિત હોય છે. 'એવં

વિષયકાઃ પञ्चाપિ વિકલ્પા જ્ઞાતવ્યાઃ । ‘પુઢ્વીકાઈયા તહેવ પચ્છિલ્લઈહિં દોહિં’
 પૃથ્વીકાયિકાસ્તથૈવ-દ્વાદશકસૂત્રપથિમાભ્યાં દ્વાભ્યાં ચરમાભ્યાં દ્વાભ્યાં વિક-
 લ્પાભ્યાં સમર્જિતાઃ ચરમૌ ચ વિકલ્પૌ, ચતુરશીતિકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, ચતુરશીતિકૈશ્ચ
 નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૫ ઇત્યાકારકૌ । દ્વાદશકસૂત્રાપેક્ષયા ચદ્વૈલક્ષણ્યં
 તદર્શયતિ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં અમિલાપો ચુલસીઈઓ’ નવરમ્-કેવલમ્
 અમિલાપઃ ચતુરશીતિકઃ, તત્ર દ્વાદશકસૂત્રે દ્વાદશકેન સમર્જિતા ઇત્યુક્તમ્, અત્ર
 ચતુરશીતિકૈરિતિ વક્તવ્યમેતાવાનેત્ર ભેદઃ । ‘એવં જાવ વળસ્સઈકાઈયા’ એવં યાવત્
 વનસ્પતિકાયિકાઃ એવમ્ પૃથ્વીકાયિકાનાં યથા ચતુર્થપશ્ચમવિકલ્પૌ કથિતૌ તથા

હી અસુરકુમાર સે ઊંકર સ્તનિતકુમાર તક કે અવનપતિયોં કે ચતુર-
 શીતિ સમર્જિત આદિ પાંચ વિકલ્પોં કે વિષય મેં ભી જાનનાં ચાહિયે
 ‘પુઢ્વીકાઈયા તહેવ પચ્છિલ્લઈહિં દોહિં’ પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે દ્વાદશક
 સૂત્ર કે જૈસે ઈછે કે દો વિકલ્પ ચતુર્થ ઔર પંચમ અનેક ચૌરાસી કી
 સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ૪ ઔર અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં એવં એક નો ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-એસે ચે દો
 હી વિકલ્પ હોતે હૈં એસા જાનનાં ચાહિયે અથ દ્વાદશક સૂત્ર કી અપેક્ષા
 સે જો યહાં ભિન્નતા હૈં ઉસે સૂત્રકાર ‘નવરં’ ઇત્યાદિ પદ દ્વારા પ્રકટ કરતે
 હૈં-હસસે ઉન્હોંને યહ કહા હૈં કિ જિસ પ્રકાર સે દ્વાદશક સૂત્ર મેં
 ‘દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ’ એસા પદ કહા ગયા હૈં હસી પ્રકાર સે યહાં પર
 ‘ચતુરશીતિકૈઃ’ એસા પદ લગાકર અમિલાપ કહનાં ચાહિયે ‘એવં જાવ
 વળસ્સઈકાઈયા’ જિસ પ્રકાર સે પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે ચતુર્થ એવં

જાવ થળિયકુમારા’ નારકોની જેમ જ અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમાર
 સુધીના ભવનપતિયોને ચોર્યાશી સમર્જિત વિગેરે પાંચે વિકલ્પોથી યુક્ત
 સમજવા. ‘પુઢ્વીકાઈયા તહેવ પચ્છિલ્લઈહિં દોહિં’ પૃથ્વીકાયિક જીવોના બાર
 સમર્જિત સૂત્રની શાક્ષ પાછલા જે વિકલ્પો એટલે ચોથો અને પાંચમો જે
 જે વિકલ્પો એટલે કે-અનેક ચોરાસીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ૪ તથા
 અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં અને એક નો ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. ૫ આ પ્રકારના આ જે વિકલ્પો થાય છે. તેમ સમજવું.

હવે બાર સમર્જિત સૂત્રની અપેક્ષાએ આ કથનમાં જે જુદાપણું છે,
 તે સૂત્રકાર ‘નવરં’ વિગેરે પદ દ્વારા બતાવે છે.-આ પદથી સૂત્રકારે એ
 બતાવ્યું છે કે-જે રીતે બાર સમર્જિત સૂત્રમાં ‘દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ’ એ
 પ્રમાણેનું પદ કહ્યું છે, એજ રીતે અહિયાં ‘ચતુરશીતિકૈઃ’ એ પ્રમાણેનું પદ
 બતાવીને અમિલાપ કહેવો ‘એવં જાવ વળસ્સઈકાઈયા’ જે રીતે પૃથ્વીકાયિક

અપ્કાયિકાદારમ્ વનસ્પતિકાયિકપર્યન્તાનામપિ ચતુર્થપચ્ચમવિકલ્પૌ-ચતુરશી-
તિકૈઃ સમર્જિતાઃ' ૪ ચતુરશીતિકૈશ્ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ ૫, ઇત્યાકારકૌ
જ્ઞેયાવિતિ । 'વેઈંદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા' દ્વીન્દ્રિયા યાવદ્વૈમાનિકા યથા
નૈરયિકાઃ, યથા નારકાઃ પચ્ચાપિ વિકલ્પવિકલ્પિતાસ્તથા દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ ચૈમનિક
પર્યન્તાનામપિ પચ્ચવિકલ્પૈઃ સમર્જિતાં જ્ઞેયવિતિ ! 'સિદ્ધા ણં પુચ્છા' સિદ્ધાઃ સ્વહ
ઇતિ પુચ્છા. હે ભદ્રન્ત ! સિદ્ધાઃ કિં ચતુરશીતિ સમર્જિતાઃ ૧, નો ચતુરશીતિસમ-
ર્જિતાઃ ૨, ચતુરશીત્યા નોચતુરશીત્યા ચા સમર્જિતાઃ ૩, ચતુરશીતિમિઃ સમર્જિતાઃ ૪
ચતુરશીતિમિથ નો ચતુરશીત્યા ચા સમર્જિતાઃ ૫ ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-

પંચમ વિકલ્પ કહે ગયે હૈં' ડસી પ્રકાર સે અપ્કાયિક સે લેકર વનસ્પતિ-
કાયિક તક કે જીવોં કે મી ચતુર્થ ઓર પંચમ વિકલ્પ કહે ગયે હૈં-વે
ચતુર્થ પંચમ વિકલ્પ યે હૈં- 'ચતુરશીતિકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, ચતુરશીતિકૈશ્ચ
નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ 'વેઈંદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા'
જિસ પ્રકાર ચતુરશીતિ પ્રકરણ ઁં નૈરયિકોં કો પાંચોં વિકલ્પવાલા પ્રકટ
કિયા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક તક કે મી જીવોં
કો પાંચોં વિકલ્પોંવાલા જાનના ચાહિં 'સિદ્ધા ણં પુચ્છા' અવ ગૌતમ પ્રમુ
સે પૂછતે હૈં' હે ભદ્રન્ત ! સિદ્ધ જીવ ક્યા ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હોતે હૈં ૧
યા નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હોતે હૈં ૨ યા એક ચતુરશીતિ ઓર એક
નો ચતુરશીતિસે સમર્જિત હોતે હૈં ૩ યા અનેક ચતુરશીતિ સે સમર્જિત
હોતે હૈં યા અનેક ચતુરશીતિ સે ઓર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હોતે

હવેને થોથો અને પાંચમો વિકલ્પ કહ્યો છે, એજ રીતે અપ્કાયિકથી લઈને
વનસ્પતિકાયિક સુધીના હવેને પણ થોથો અને પાંચમો વિકલ્પ કહ્યો છે. તે
થોથો અને પાંચમો વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે.- 'ચતુરશીતિકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, ચતુર-
શીતિકૈશ્ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ' અનેક ચોર્થાશીથી સમર્જિત હોય છે. ૪
અનેક ચોર્થાશીથી અને એક નો ચોર્થાશીથી સમર્જિત હોય છે. ૫ 'વેઈંદિયા
જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા' જે પ્રમાણે ચોર્થાશી સમર્જિત પ્રકરણમાં નાર-
કીયોને પાંચે વિકલ્પોવાળા કહ્યા છે, એજ રીતે જે દ્વીન્દ્રિય હવેથી લઈને
વૈમાનિક સુધીના હવે પણ પાંચે વિકલ્પોવાળા સમજવા.

'સિદ્ધા ણં પુચ્છા' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન
સિદ્ધ હવે શું ચોર્થાશી સમર્જિત હોય છે ? અથવા નો ચોર્થાશી સમર્જિત
હોય છે ? અથવા એક ચોર્થાશી અને એક નો ચોર્થાશી સમર્જિત
હોય છે ? ૩ અથવા અનેક ચોર્થાશી સમર્જિત હોય છે ? અથવા અનેક
ચોર્થાશીથી અને એક નો ચોર્થાશીથી સમર્જિત હોય છે ? ૫, આ રીતના

‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे गौतम । ‘सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१’ सिद्धा चतुरशीतिसमज्जिता अपि१ प्रथमविकल्पेन युक्ता अपि भवन्ति सिद्धा इति१ । ‘नो चुलसीइसमज्जिया वि२’ नो चतुरशीतिसमज्जिता अपि भवन्ति सिद्धा इति२ । ‘चुलसीईए य नो चुलसीइए य समज्जिया३’ चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या चापि समज्जिता भवन्ति । सिद्धा इति तृतीयः३ । किन्तु ‘नो चुलसीइहिं समज्जिया४’ नो नैव चतुरशीतिभिः समज्जिताः४, नो-नैव अनेकाभिश्चतुरशीतिसंख्याभिरपि समज्जिता इति चतुर्थः४ । ‘नो चुलसीइहिय नोचुलसीईए य समज्जिया वि५’ तथा नो-नैव चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समज्जिता अपि सिद्धा इति पञ्चमो विकल्प इत्युत्तरम् । अत्र भगवता आद्यं भङ्गत्रयं स्वीकृतमताएवात्र ‘अपि’ शब्दस्य प्रयोगः कृतः । अन्तिमौ चतुर्थ-पञ्चमौ द्वौ भङ्गौ निषिद्धौ, अतः स्तत्र

हे ‘५’ इस प्रकार के ये पांच प्रश्न हैं इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं- ‘गोयमा ! सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१’ हे गौतम ! सिद्ध जीव चतुरशीति से समज्जित भी होते हैं ‘नो चुलसीइसमज्जिया वि२’ नो चतुरशीति से भी समज्जित होते हैं२, ‘चुलसीईए नो चुलसीईए य समज्जिया वि३’ एक चतुरशीति से और एक नो चतुरशीति से समज्जित भी होते हैं३ किन्तु वे ‘नो चुलसीइहिं समज्जिया४’ अनेक चतुरशीति की संख्या से उत्पन्न-समज्जित नहीं होते हैं और न वे अनेक चतुरशीति से एवं एक नो चतुरशीति से भी समज्जित होते हैं यहां जो ‘अपि’ शब्द का प्रयोग किया गया है वह इस बात को कहने के लिये किया गया है कि यहां भगवान ने पूर्वोक्त ३ ही भंग स्वीकार किये हैं शेष चतुर्थ और पंचम वे दो भंग स्वीकार नहीं किये हैं । इसी कारण वहां

આ પાંચ પ્રશ્નો છે. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિદ્ધા ચુલસીહ સમજ્જિયા વિ ૧’ હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવો ચોર્યાશીથી સમજ્જીત પણ હોય છે. ૧ ‘નો ચુલસીહ સમજ્જિયા વિ ૨’ નો ચોર્યાશીથી સમજ્જીત પણ હોય છે. ૨ ‘ચુલસીઈએ નો ચુલસીઈએ ય સમજ્જિયા વિ ૩’ એક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી પણ સમજ્જીત હોય છે. ૩ પરંતુ તેઓ ‘નો ચુલસીઈહિં સમજ્જિયા વિ ૪’ અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યાથી સમજ્જીત-ઉત્પન્ન થતા નથી. ૪ તેમજ અનેક ચોર્યાશી અને એક નો ચોર્યાશીથી પણ સમજ્જીત હોતા નથી. ૫ આમાં જે ‘અપિ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે એ વાત બતાવવા કર્યો છે કે-અહિંયાં લખવાને પૂર્વોક્ત ત્રણ જ ભગોનો સ્વીકાર કર્યો છે. ચોથા અને પાંચમાં ભગનો સ્વીકાર કર્યો નથી. તેમજ તે કારણે અહિંયાં ‘નો’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

નો-નૈવ' इति नो शब्दस्य प्रयोगः कृतः । एतदग्रे 'से केणद्वेणं' इत्यालापके त्रयाणांमेव भद्रानां स्पष्टी भविष्यतीति । पुनः प्रश्नयति, 'से केणद्वेणं भंते ! एवं बुचइ जाव समज्जिया वि' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् समर्जिता अपि, केन कारणेन एवं कथ्यते यत्-सिद्धाः चतुरशीतिसमर्जिता अपि, नो चतुरशीतिसमर्जिता अपि२, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिता अपि३, किन्तु नो-नैव चतुरशीतिभिश्च समर्जिताः सिद्धाः४, नो-नैव चतुरशीतिकैश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः सिद्धाः इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' ये खलु सिद्धाः चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं सिद्धा चुलसीइसमज्जिया१' ते खलु सिद्धा चतुरशीतिसमर्जिताः१ । 'जे णं सिद्धा जहन्नेणं एगेण वा दोहिं वा, तीहिं वा' ये खलु सिद्धाः जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा, उको-

'नो' शब्द का प्रयोग किया गया है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणद्वेणं भंते ! एवं बुचइ, जाव समज्जिया वि' हे भदन्त ! ऐसा आपने किस कारण से कहा है कि सिद्ध प्रथम के चतुरशीति समर्जित आदि ३ विकल्पोवाले हैं और अन्तके चतुर्थ एवं पंचमविकल्पोवाले नहीं हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति, ते णं सिद्धा चुलसीइसमज्जिया१' हे गौतम ! जो सिद्ध एक चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं एक समय में, वे सिद्ध चतुरशीति समर्जित कहे गये हैं । 'जे णं सिद्धा जहन्नेणं एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा नो चुलसीइसमज्जिया२' जो सिद्ध जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन की संख्या में एक समय में उत्पन्न होते हैं

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'સે કેણદ્વેણ ભંતે ! એવં બુચઇ, જાવ સમજ્જિયા વિ' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે-સિદ્ધ વિગેરે ચોર્યાશી સમજ્જિત વિગેરે ૩ પ્રજ્ઞ વિકલ્પોવાળા હોય છે. અને અન્તતા ચોર્યા અને પાંચમો વિકલ્પ તેઓને સંભવતો નથી ? આ પ્રશ્નતા ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા ! જે ણં સિદ્ધા ચુલસીઇએણં પવેસણએણં પવિસંતિ તેણં સિદ્ધા ચુલસીઈ સમજ્જિયા' હે ગૌતમ ! એક સમયમાં સિદ્ધો એક ચોર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સિદ્ધો ચોર્યાશી સમજ્જિત કહેવાય છે. 'જે ણં સિદ્ધા જહણેણં એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા ઉક્કોસેણ તેસીઇએણં પવિસંતિ તેણં સિદ્ધા નો ચુલસીઈ સમજ્જિયા' જે સિદ્ધો જઘન્યથી એક અગર બે અગર ત્રણની સંખ્યામાં એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉદ્દુષ્ટથી

સેળં તેસીરૂણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ ત્ર્યશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં સિદ્ધા નો ચુલસીરૂણં સમજ્જિયા' તે સ્વલુ સિદ્ધા નો ચતુરશતિ-સમ જતા ઇતિર । 'જે ણં સિદ્ધા ચુલસીરૂણં અન્નેણ ય જહન્નેણં એગેણ વા, દોહિં વા, તીહિં વા' એ સ્વલુ સિદ્ધા શ્વરશીતિકેન અન્યેન ચ જઘન્યેન એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા, ઉક્કોસેળં તેસીરૂણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ ત્ર્યશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં સિદ્ધા ચુલસીરૂણં નો ચુલસીરૂણં ય સમજ્જિયા' તે સ્વલુ સિદ્ધાશ્વરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ૩ । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા' તત્ તેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે સિદ્ધા શ્વરશીત્યા સમર્જિતા અપિ ૧, નો ચતુરશીત્યા સમર્જિતા અપિ ૨, ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા અપિ ૩, આઘ વિકલ્પત્રયમેવ મગવતા સિદ્ધે

ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૩ કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં વે સિદ્ધ નો ચતુર-શીતિ સમર્જિત કહે ગયે હેં ૨ 'જે ણં સિદ્ધા ચુલસીરૂણં અન્નેણ ય જહ-ન્નેણં એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' જો સિદ્ધ ચતુરશીતિ કી સંખ્યા મેં એવં જઘન્ય સે એક, અથવા દો અથવા ત્રીન કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૮૩ કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં વે સિદ્ધ તૃતીય મગવાલે કહે ગયે હેં ૩, 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા' હસી કારણ હે ગૌતમ ! મેંને એસા કહા હે કિ સિદ્ધ ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હેં ? નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હેં ૨. એવં એક ચતુરશીતિ સે ઔર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત મી હેં ૩ હસ પ્રકાર મગવાન ને સિદ્ધ મેં આદિ કે ત્રીન વિકલ્પ હી પ્રદર્શિત કિયે હેં । કપોંકિ હન કી વહાં ઉચિતતા હે ।

૮૩ ત્ર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે તે સિદ્ધો નો ચોર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. ૨ 'જે ણં સિદ્ધા ચુલસીરૂણં અન્નેણ એગેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' જે સિદ્ધો ચોર્યાશીની સંખ્યામાં તથા જઘન્યથી એક, બે, અથવા ત્રણની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૩ ત્ર્યાશીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે સિદ્ધો ત્રીજા ભાગવાળા કહેવાય છે. ૩ 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમજ્જિયા' એ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે-સિદ્ધો ચોર્યાશીથી સમર્જિત પણ હોય છે. ૧ નો ચોર્યાશીથી પણ સમર્જિત હોય છે. ૨ તથા એક ચોર્યાશી અને એક નો ચોર્યાશીથી પણ સમર્જિત હોય છે. ૩ આ પ્રમાણે ભાગવાને પહેલાના ત્રણ ભાગો જ સિદ્ધોમાં કહ્યા છે. કેમકે તે ત્રણ જ વિકલ્પો તેમાં સંભવે છે.

प्रदर्शितम्, एषामेवौचित्यादिति। 'एएसि णं भंते।' एतेषां खलु भदन्त।
'नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं' १ नो चुलसीइसमज्जियाणं २ चुलसीईए य नो चुल-
सीईए य समज्जियाणं ३ चुलसीइहिय समज्जियाणं ४ चुलसीइहिय नो चुल-
सीईए य समज्जियाणं ५' नैरयिकाणाम् चतुरशीतिसमर्जितानां १ नो चतुरशीति-
समर्जितानां २, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जितानाम् ३, चतुरशीतिकैश्च
समर्जितानाम् ४, चतुरशीतिकैश्च नो चतुरशीत्या च समर्जितानाम् ५, 'सव्वेसिं'
सर्वेषाम्, 'अप्पावहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं' अल्पबहुत्वं यथा पट्कसमर्जित-

अब गौतमस्वामी नारकादिकों के चतुरशीति आदि विकल्पों के
अल्प बहुत्व जानने के लिए प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'एएसि णं भंते !
नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं, नो चुलसीइसमज्जियाणं २ चुलसीईए
य नो चुलसीईए य समज्जियाणं, चुलसीहिं य समज्जियाणं ४ चुलसीइहि
य नो चुलसीईए य समज्जिया णं ०" हे भदन्त ! चतुरशीतिसमर्जित
नारकों के बीच में नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में, एक
चतुरशीति और एक नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में, चतुर-
शीति समर्जित नारकों के बीच में ४ और अनेक चतुरशीति समर्जित
एवं एक नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में कौनसे
नारक कौन से नारक से अल्प हैं ? कौन से नारक कौन से नारक से
बहुत हैं ? कौन से नारक कौन से नारक से तुल्य हैं ? और कौनसे

हुवे गौतमस्वामी नारकादिकेमां योयांशी विगेरे विकल्पोना अल्प-
अहुपण्णाने जणुवानी धरुत्थी प्रभुने ओवुं पूछे छे के—'एएसि णं भंते !
नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं १, नो चुलसीइसमज्जियाणं २, चुलसीइए य, नो
चुलसीइए य समज्जियाणं, चुलसीहिं य समज्जियाणं ४ चुलसीइहि य नो चुलसीइए य
समज्जियाणं ०' हे जगवन् योयांशी समल्लत नारकेमां, नो योयांशी सम-
ल्लत नारकेमां, ओक योयांशी अने ओक नो योयांशी समल्लत नारकेमां,
अनेक योयांशी समल्लत नारकेमां ४ तथा अनेक योयांशी समल्लत अने
ओक नो योयांशी समल्लत नारकेमां कया नारकेधी कया नारके अल्प छे ?
कया नारके कया नारकेधी अधिक छे ? कया नारके कया नारकेनी तुल्य छे ?
अने कया नारके कया नारकेधी विशेषाधिक छे ? आ प्रश्नेना उत्तरमां प्रभु
तेओने कहे छे के—'सव्वेसिं अप्पावहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं जाव देमा-

નામ્ સર્વસ્ત્રોકા નારકાથ્ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ ૧, તદપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકા નો
 ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ ૨, તદપેક્ષયા ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ સંખ્યે-
 યગુણા અધિકાઃ ૩, તદપેક્ષયા ચતુરશીતિમિઃ સમર્જિતા અસંખ્યાતગુણા અધિકાઃ ૪,
 તદપેક્ષયા ચતુરશીતિદૈશ્ય નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ
 કથિતાઃ ૫ ડિતિ । ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘જાવ વૈમાણિયાણં’ યાવદ્વૈમાનિકાનામ્,
 નારકવદેવ મનપતિત આરમ્ભવૈમાતિકપર્યન્તાનામલ્પબહુત્વમવગન્તવ્યમિતિ । પટ્ક

નારક કૌનસે નારક સે વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ બનસે
 કહતે હૈં—‘સર્વેસિં અપ્પાદહુમં જહા છલ્લકમ્મજ્જિયાણં જાવ વૈમાણિ-
 યાણં, નવરં અમિલાલો ચુલસીહો’ હે ગૌતમ ! હન સલ્લ નારકિયોં કા
 અલ્પ વહુત્વ પટ્કસમર્જિત નારકોં કે જૈસે કહનાં ચાહિયે, અર્થાત્—સવ
 સે કમ વે નારક હૈં—જો ચતુરશીતિસમર્જિત હૈં ? હનકી અપેક્ષા સંખ્યાત-
 ગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો નો ચતુરશીતિસમર્જિત હૈં । હનકી અપેક્ષા
 સંખ્યાતગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો એક ચતુરશીતિ સે ઓર એક નો
 ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હૈં હનકી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણેં અધિક વે નારક
 હૈં જો અનેક ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હૈં ૪ ઓર હનકી અપેક્ષા સંખ્યાત-
 ગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો અનેક ચતુરશીતિ સે ઓર એક નો ચતુર-
 શીતિ સમર્જિત હૈં—એલાં યહ કથન કહાંતક કહનાં ચાહિયે—સો હનકે
 લિયે કહાં ગયાં હૈં કિ—‘જાવ વૈમાણિયાણં’ યહ કથન નારકોં જૈસે હી
 મવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક તક્ર કે જીવોં તક કહનાં ચાહિયે, અર્થાત્
 નારકોં કે અલ્પ વહુત્વ કે જૈસે હી મવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક તક્ર કે

જિયાણં, નવરં અમિલાલો ચુલસીહો’ હે ગૌતમ ! આ બધા જ નારકીયોનું
 અલ્પ-બહુપણું છ સમર્જિત નારકો પ્રમાણે સમજી લેવું. અર્થાત્—કોઈ કમ
 એ નારકો છે કે જે ચોર્યાશી સમર્જિત છે, ૧ તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા
 અધિક તે નારકો છે કે જે નો ચોર્યાશી સમર્જિત છે, તેની અપેક્ષાએ
 સંખ્યાતગણા અધિક જેઓ એક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમ-
 ર્જિત છે તે નારકો છે. તેની અપેક્ષાએ જે અનેક ચોર્યાશીથી સમર્જિત
 નારકો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. તથા તેઓની અપેક્ષાએ જેઓ
 અનેક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમર્જિત છે તેઓ સંખ્યાતગણા
 અધિક છે. આ પ્રમાણેનું આ કથન ત્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરવું એ માટે
 કહેવામાં આવ્યું છે કે—‘જાવ વૈમાણિયાણં’ આ કથન નારકોની જેમજ મન-
 પતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જેવું કરવું જોઈએ. અર્થાત્ નારકોના
 અલ્પ-બહુપણાની જેમજ મવનપતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જાયોનું

સૂત્રાપેક્ષયા ચૈલક્ષણ્યં દર્શયતિ—‘નવરં અભિલાષો ચુલસીડઓ’ નવરમ્ અભિલાપઃ
 યત્ર પટ્કસમર્જિતા इति પટ્કસૂત્રે કથિતમ્ તત્રેહ ચતુરશીતિસમર્જિતા इति વક્તવ્ય-
 મિતિ । ‘एएसिणं भंते!’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘सिद्धाणं’ ‘सिद्धनाम्’ चुलपीड-
 समज्जियाणं नो चुलसीइसमज्जियाणं चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जियाणं’
 चतुरशीतिसमर्जितानाम् १, नो चतुरशीतिसमर्जितानाम् २, चतुरशीत्या नो चतुर-
 शीत्या च समर्जितानाम् ३, एषां त्रयाणां मध्ये ‘कयरे कयरेहिंनो जाव विसेसा
 हिया वा’ कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वेति
 प्रश्नः । उत्तरमाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संवत्थोवा सिद्धा

जीवों का अल्प बहुत्व जानना चाहिये, परन्तु इसमें सिर्फ पट्क और
 चतुरशीतिपद को लेकर ही भिन्नता है और कोई भिन्नता नहीं है, पट्क
 सूत्र में जैसे पट्कपद को लेकर पट्कसमर्जित ऐसा अभिलाप कहा गया
 है वैसे ही यहां ‘चतुरशीति’ पद को जोड़ कर चतुरशीतिसमर्जित आदि
 अभिलाप कहना चाहिये, अब सूत्रकार प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘एएसि
 णं भंते! सिद्धाणं चुलसीइसमज्जियाणं, नो चुलसीइसमज्जियाणं
 चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जियाणं’ हे भदन्त! सिद्धों में
 जो ये तीन विकल्पकहे गये हैं—जैसे कि एक चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध १
 नो चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध २ और एक चतुरशीति और एक नो
 चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध ३ सो इन में कौनसे सिद्धों की अपेक्षा कौनसे
 सिद्ध अल्प हैं? और कौनसे बहुत हैं? कौनसे तुल्य हैं? और कौन
 से विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं—गोयमा! संवत्थोवा

અદ્ય-અને બહુપણુ સમજી લેવું. તેમાં ક્ષત્ત એટલો જ ફેર છે કે છ
 સમજીતમાં પટ્ક પદ આવે છે તથા અહિયાં ‘ચોર્યાશી’ પદ કહેવું જોઈ એ
 આ સિવાય અન્ય કોઈ પ્રકારે ભિન્નતા આવતી નથી.

હવે સૂત્રકાર પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘एएसि णं भंते! सिद्धाणं, चुल-
 सीइसमज्जियाणं, नो चुलसीइसमज्जियाणं, चुलसीईए य, नो चुलसीईए य,
 समज्जियाणं’ હે ભગવન્ સિદ્ધોમાં જે આ ત્રણ વિકલ્પો કહ્યા છે, જેમકે—
 એક ચોર્યાશી સમજીત સિદ્ધ ૧ નો ચોર્યાશી સમજીત સિદ્ધ ૨ તથા એક
 ચોર્યાશી અને એક નો ચોર્યાશી સમજીત સિદ્ધ ૩ આ સિદ્ધોમાં કયા સિદ્ધોની
 અપેક્ષાએ કયા સિદ્ધો અલ્પ છે? કયા સિદ્ધો કયા સિદ્ધોથી અધિક છે? અને કયા
 સિદ્ધો કયા સિદ્ધોની બરાબર તુલ્ય છે? અને કયા સિદ્ધો કયા સિદ્ધોથી વિશેષાધિક
 છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘गोयमा! संवत्थोवा सिद्धा चुल-

ચુલસીર્દૈય નો ચુલસીર્દૈય ય સમજિનયા' સર્વસ્તોકાઃ સિદ્ધાઃ ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ, એતદપેક્ષયા 'ચુલસીર્દૈયસમજિનયા અણંતગુણા' ચતુરશીતિસર્જિતાઃ સિદ્ધા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તિ, 'નો ચુલસીર્દૈયસમજિનયા અણંતગુણા' એતદપેક્ષયા નો ચતુરશીતિસર્જિતાઃ સિદ્ધા અનન્તગુણા અધિકા ભવન્તિ । સર્વેભ્યોડલ્પીયાંસઃ તૃતીયવિકલ્પવિકલ્પિતાઃ સિદ્ધાઃ, સર્વેભ્યોડધિકા દ્વિતીયવિકલ્પવિકલ્પિતાઃ સિદ્ધાઃ, પ્રથમવિકલ્પવિકલ્પિતાસ્તુ અપેક્ષયા અલ્પા અપિ અપેક્ષયા અધિકા અપીતિ ॥ 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ જાવ વિહરહ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ યાવ દ્વિહરતિ, હે મદન્ત ! પટ્કાદિવિષયે ચદ્દેવા-

સિદ્ધા ચુલસીર્દૈય નો ચુલસીર્દૈય ય સમજિનયા' હે ગૌતમ ! સઘ સે કમ સિદ્ધ એક ચતુરશીતિસે ઓર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હૈં અર્થાત્ તૃતીયવિકલ્પવાલે સિદ્ધ સઘ સે કમ હૈં, હનકી અપેક્ષા વે સિદ્ધ અનન્તગુણે હૈં જો 'ચુલસીર્દૈયસમજિનયા' હસ પ્રથમ વિકલ્પ વાલે હૈં ઓર હનકી અપેક્ષા વે સિદ્ધ અનન્તગુણે હૈં જો 'નો ચુલસીર્દૈયસમજિનયા' હસ દ્વિતીય વિકલ્પવાલે હૈં । હસ પ્રકાર સઘ સે કમ તૃતીયવિકલ્પવાલે સિદ્ધ હૈં । દ્વિતીયવિકલ્પવાલે સિદ્ધ સઘસે અધિક હૈં ઓર પ્રથમવિકલ્પવાલે સિદ્ધ અપેક્ષાકૃત અલ્પ મી હૈં ઓર અધિક મી હૈં । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ' હે મદન્ત ! પટ્કાદિવિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી હૈં ૨ હસ પ્રકાર

સીર્દૈય નો ચુલસીર્દૈય ય સમજિનયા' હે ગૌતમ ! સૌથી કમ સિદ્ધ એક ચોર્યાશીથી અને એ નો ચોર્યાશીથી સમજાત છે અર્થાત્ ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધ સૌથી અલ્પ કમ છે. તેની અપેક્ષાએ 'ચુલસીર્દૈયસમજિનયા' ચોર્યાશી સમજાત સિદ્ધ અનન્તગુણ છે. અર્થાત્ પહેલા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અનન્તગુણ છે અને તેઓની અપેક્ષાએ જે સિદ્ધો 'નો ચુલસીર્દૈયસમજિનયા' જેઓ નો ચોર્યાશી સમજાત છે તેઓ અનન્તગુણ છે આ બીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો છે. આ રીતે સૌથી ઓછા ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો છે બીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો સૌથી અધિક છે તથા પહેલા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અપેક્ષાએ અલ્પ પણ છે. અને અપેક્ષાએ અધિક પણ છે. તેમ સ-જુ

'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ જાવ વિહરહ' હે ભગવન્ છ સમજાત વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે, આપ દેવાનુપ્રિયનું કયન સર્વ પ્રકારે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ

नुपियेण कथितम् तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भवगन्तं
वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तस्मा आत्मानं भावयन्
विहरतीति भावः ॥ सू० ४ ॥

॥ इति श्री विश्वदिख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितकलितकलापाकापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भग-

वतीसूत्रस्य ” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां

व्याख्यायायां विंशतितमशतके दसमो-

द्देशकः समाप्तः ॥ २०-१० ॥

॥ समाप्तश्च विंशतिशतकः ॥

कहकर गौतम ने प्रभु की वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया और
वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप एवं संयम से आत्मा को भावित
करते हुए अपने स्थान पर विराजमान होगये ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवें शतकका

दसवां उद्देशक समाप्त ॥ २०-१० ॥

॥ इस प्रकार यह २० वां शतक समाप्त हुआ ॥

स्वामीએ પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા અને વંદના નમસ્કાર કરીને તે
પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને
સ્થાને બિરાજમાન થઇ ગયા ॥ સૂ० ४ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની

પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીસમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૨૦-૧૦ ॥

આ પ્રમાણે આ ૨૦ વીસમું શતક સમાપ્ત થયું.

॥ અથ એકવિંશતિશતકમારમ્યતે ॥

વ્યાખ્યાતં વિંશતિત્રયમં શતકમ્, અથાવસરસં ત્યા એકવિંશતિત્રયમં શતકમાર-
મ્યતે તસ્યોદ્દેશકવર્ગસંગ્રહાયેયં ગાથા—‘સાલિકલ’ ઇત્યાદિ,

મૂળમ્—‘સાલિ કલં અયસિ વંસે, ઈક્ષૂ દંબે ય અન્નમ તુલસી યા

અટ્ટે એ દસવર્ગા, અસીતિ પુન હોતિ ઉદેસા’ ॥૧॥

છાયા—શાલિ ૧ કલારતસી ૨ વંશ ૪, ઈક્ષુ ૫ દંભ ૬ અન્ન ૭ તુલસી ૮

અઠો તે દશવર્ગા, અસીતિ: પુન ભવન્તિ ઉદેશા: ।

અર્થ—‘સાલિ’ ઇતિ—શાલ્યાદિ ધાન્યવિશેષા: ઓષધય: કથયન્તે, તદ્વિપય-
કોદ્દેશકદશાત્મક: પ્રથમો વર્ગ: ૧, સ ચ વર્ગ: શાલિશબ્દનોરૂપતે ઇહ શતકે અઠો
વર્ગા:, પ્રતિવર્ગે દશદશોદ્દેશકા: સન્તિ દશોદ્દેશકાશ્ચૈવમ્—

એકવીસવેં શતક કા પ્રારંભ

પહલા ઉદેશા

વીસવાં શતક વ્યાખ્યાત હો ચુકા, અવ અવસર પ્રાપ્ત ઇકવીસવાં
શતક પ્રારંભ હોતા હૈં હસમેં જો ઉદેશા ઓર વર્ગ હૈં ઉસે સંગ્રહ કરકે
પ્રકટ કરને ચાલી યહ ગાથા હૈં—

સાલિ ૧ કલ ૨ અયસિ ૩ વંસે ૪ ઈક્ષૂ ૫ દંબે ૬ અન્ન ૭ તુલસી ૮

અટ્ટે એ દસવર્ગા અસીતિ પુન હોતિ ઉદેસા ॥૧॥

શાલિ આદિ ધાન્ય વિશેષ હોતે હૈં ઓર યે ઓષધિરૂપ કહે જાતે
હૈં હન શાલિ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં જો દશ ઉદેશે હૈં સો હન દશ ઉદે-
શાત્મક પ્રથમ વર્ગ હૈં યહ વર્ગ શાલિ શબ્દ સે કહા ગયા હૈં હસ શતક

એકવીસમા શતકનો પ્રારંભ—

પહેલો ઉદેશો

વીસમું શતક કહેવાઈ ગયું હવે અવસરપ્રાપ્ત એકવીસમા શતકનો પ્રારંભ
થાય છે. તેમાં જે ઉદેશો અને વર્ગ છે. તેના સંગ્રહ કરીને બતાવનારી
આ ગાથા છે—

સાલી ૧ કલ ૨ અયસિ ૩ વંસે ૪ ઈક્ષૂ ૫ દંબે ૬ અન્ન ૭ તુલસી ૮,
અટ્ટે એ દસવર્ગા અસીતિ પુન હોતિ ઉદેસા ॥ ૧ ॥

શાલી વિગેરે ધાન્ય વિશેષ હોય છે. અને તે ઔષધી રૂપ કહેવાય છે
આ શાલિવિગેરે ઔષધી જે દસ ઉદેશોમાં છે, તે આ દસ ઉદેશાત્મક
પહેલો વર્ગ છે. આ વર્ગ શાલી શબ્દ થી કહાયો છે. આ શતકમાં આઠ વર્ગ છે.

‘મૂલે ૧, કંદે ૨, સ્વંધે ૩, તથા ય ૪, સાલે ૫, પ્રવાલ ૬, પત્તે ય ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય, ઇકેકો હોઈ ઉદેસો ॥૧॥

મૂલ ૧ કન્દ ૨ : સ્કન્ધ ૩ : ત્વચ્ચ ૪ શાલા ૫ પ્રવાલ ૬ પત્ર ૭ ।

પુષ્પં ફલં વીજમ્, ઇકૈકો ભવત્યુદેશઃ ॥૧॥ ઇતિચ્છાયા ।

‘કલહતિ’ કલાયો ધાન્યવિશેષઃ ઓષધિઃ કથ્યતે તદ્વિપયકો દ્વિતીયો

મેં આઠ વર્ગ હૈ—પ્રતિ વર્ગ મેં ૧૦-૧૦ ઉદેશક હૈં વે દશ ઉદેશક હસ પ્રકાર સે હૈ—

મૂલે ૧ કંદે ૨ સ્વંધે ૩ તથા ય ૪ સાલે ૫ પ્રવાલ ૬ પત્તે ય ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય ઇકેકો હોઈ ઉદેસો ॥૧॥

મૂલ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશ હૈં વહ મૂલોદેશ હૈ ૧, કન્દ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ કન્દોદેશક હૈ ૨, સ્કન્ધ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ સ્કન્ધોદેશક હૈ ૩, ત્વચા કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ ત્વચોદેશક યા ત્વગુદેશક હૈ ૪, શાલા કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ શાલોદેશક હૈ ૫, પ્રવાલ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ પ્રવાલોદેશક હૈ ૬, પત્ર કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ પત્રોદેશક હૈ ૭, પુષ્પ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદેશક હૈં વહ પુષ્પોદેશક હૈ ૮, હસી પ્રકાર સે ફલ, ઓર વીજ કે સમ્બન્ધ મેં ઓ ઉદેશક જાનના ચાહિયે ।

કલ નામ કલાય કા હૈ ઓર યહ મટર યા વટલા યાચક હોતા હૈ યહ ઇક પ્રકાર કા અનાજ હોતા હૈ । યહ ઓ ઓષધિલા કહા ગયા હૈ

—પ્રત્યેક વર્ગ માં ૧૦-૧૦ ઉદેશાઓ છે. તે દશ ઉદેશાઓ આ પ્રમાણે છે—

‘મૂલે ૧ કંદે ૨ સ્વંધે ૩ તથા ય ૪ સાલે ૫ પ્રવાલ ૬ પત્તે ય ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય ઇકેકો હોઈ ઉદેસો ॥ ૧ ॥

મૂળ સંબંધી જે ઉદેશો છે, તે મૂલોદેશ છે. ૧ કંદ સંબંધી જે ઉદેશો છે. તે કન્દોદેશ છે. ૨ સ્કંધ સંબંધી જે ઉદેશો છે, તે સ્કંધ ઉદેશ છે ૩ ત્વચા—છાલ સંબંધી જે ઉદેશો છે તે ત્વચોદેશ અથવા ત્વગુદેશ છે. ૪ શાલા સંબંધી જે ઉદેશો છે તે શાલોદેશ છે. ૫, પ્રવાલ—ફંપળો સંબંધી જે ઉદેશો છે, તે પ્રવાલોદેશ છે ૬ પત્ર સંબંધી જે ઉદેશો છે, તે પત્રોદેશ છે. ૭ પુષ્પ સંબંધી જે ઉદેશ છે, તે પુષ્પોદેશ છે એજ રીતે ફલ અને બીજ સંબંધી ઉદેશાઓ પણ સમજવા.

કલ નામ કલાયનું છે, અને તે મટર અથવા વટાણા વાચક હોય છે આ એક પ્રકારનું ધન્ય—અનાજ હોય છે. આને પણ ઔષધી રૂપ કહ્યું છે. આના સંબંધમાં

વર્ગ:૨। 'અપસી' ઇતિ' અતપ્રપ્રથિતિયાન્વિશેષ: અતપ્રપ્ર ઓપધિરે, તદ્વિ
પયકમ્તૃતીયો વર્ગ:૩। 'વંસ' ઇતિ' વંસપ્રથિતિપર્વયુક્તવનસ્પતિવિશેષવિપયક
અતુર્યો વર્ગ ૪। 'ઇક્ષુ' ઇતિ' ઇક્ષુપ્રથિતિપર્વયુક્તવનસ્પતિવિશેષવિપયક:
પશ્ચમો વર્ગ-૫। 'દઘ્મે' ઇતિ, દર્મપદમુલક્ષણમ્ 'સેંહિયમંહિયકૌતિયદઘ્મે'
ઇત્યાદિ, દર્મનામકતૃણવિશેષવિપયક: પશ્ચો વર્ગ: ૬। 'અભ્ર' અભ્ર ઇતિ અભ્રરુદ્ધ: -અભ્રે
-આકાશે ચો રોહતિ સોઽભ્રરુદ્ધ:, મેઘવર્ષણાન્તરમ્ ભૂમિમુદ્વિદ્ય છત્રાકારેણ
જાયમાન (છત્રાક) ઇતિ પ્રસિદ્ધો વનસ્પતિવિશેષ: ૭। તત્પ્રથિતિપત્રશાકવિપયક:
સપ્તમો વર્ગ ૮। 'તુલસી ય' તુલસીપ્રથિતિહરિતમેદવનસ્પતિવિપયકોઽષ્ટમો વર્ગ:૯।

હસસે સમ્બન્ધ રાખને વાલા દ્વિતીય વર્ગ હૈ, અતસી નામ અલસી કા
હૈ યહ બી એક પ્રકાર કા ધાન્ય વિશેષરૂપ હોના હૈ, હસે બી ઓપધિ
હી કહા ગયા હૈ હસકે સમ્બન્ધ મેં તૃતીયવર્ગ હૈ, વાંસ આદિ જો પર્વ
વાલી વનસ્પતિયાં હૈં વે યહાં 'વંસ' શબ્દ સે ગૃહીત હુવ હૈં-હનકે વિષય
મેં ચતુર્થ વર્ગ હૈ, ઇક્ષુ (સેરડી) આદિ પર્વવાલી વનસ્પતિ વિશેષ કે
સમ્બન્ધ મેં પંચમવર્ગ હૈ 'સેંહિય મંહિય કૌતિય દઘ્મે' હસ કથન કે
અનુસાર દર્મપદ ઉપલક્ષણ હૈ હસ દર્મ નામક તૃણ વિશેષ કે સમ્બન્ધ
મેં છઠ્ઠા વર્ગ હૈ અભ્ર સે યહાં અભ્રરુદ્ધ લિયા ગયા હૈ જો અભ્ર આકાશ
મેં ડગતા હૈ-પૈદા હોતા હૈ વહ અભ્રરુદ્ધ હૈ યહ અભ્રરુદ્ધ વનસ્પતિવિશેષ
રૂપ કહા ગયા હૈ યહ મેઘ કે વર્ષણ કે વાદ ભૂમિ કો ફાડકર છત્ર કે
આકાર સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ હસે ભાષા મેં છત્રક કહતે હૈં। હસ છત્રક
આદિ પત્રશાક કે સમ્બન્ધ મેં સપ્તમ વર્ગ હૈ તુલસી આદિ હરિત

બીજો વર્ગ છે. અતસી અળસીનું નામ છે આ પશુ એક પ્રકારનું ધાન્ય વિશેષ
હોય છે. આને પણ ઓપધીરૂપ જ કહ્યું છે તેના સંબંધમાં ત્રીજો વર્ગ છે વાંસ
વિગેરે પર્વવાળી (ગાઠોવાળી) જે વનસ્પતિ હોય છે, તેને અહિયાં 'વંસ' શબ્દથી
ગૃહ્ય કરેલ છે તેના સંબંધમાં ચોથો વર્ગ છે ઇક્ષુ (સેરડી) વિગેરે પર્વવાળી
વનસ્પતિ વિશેષના સંબંધમાં પાંચમો વર્ગ છે 'સેંહિય મંહિય કૌતિય દઘ્મે'
આ કથન પ્રમાણે દર્મ પદ ઉપલક્ષણ છે. આ દર્મ નામના તૃણ વિશેષના
સંબંધમાં છઠ્ઠો વર્ગ છે અભ્રથી અહિયાં અભ્રરુદ્ધ શબ્દ કરેલ છે જે અભ્ર-
વાદળ આકાશમાં ઉગે છે-ઉત્પન્ન થાય છે. તે અભ્રરુદ્ધ છે. આ અભ્રરુદ્ધને
વનસ્પતિ વિશેષરૂપ કહેલ છે. આ અભ્રરુદ્ધ વર્ષાદ વર્ષા રહ્યા પછી ભૂમીની અંદરથી
છત્રના આકારથી ઉત્પન્ન થાય છે. આને ભાષામાં છત્રક કે છત્રી કહે છે. આ
છત્રક વિગેરે પત્રશાકસંબંધી સાતમો વર્ગ છે. તુલસી વિગેરે લીલી વનસ્પતિ

અઢે એ દસ વર્ગા' અઢાવેતે દશવર્ગાઃ અઢી એતે અનન્તરોક્તા દશાનાં દશાના-
મુદેશકાનાં સંવન્ધિનો ઉદેશસમુદાયાત્મકાઃ યે દશવર્ગાઃ । 'અસીર્તિ પુણ ઉદેસા'
અશીતિઃ પુનરુદેશા અશીતિરશીતિસંખ્યકાઃ પુનરુદેશકા ભવન્તિ એકૈકસ્મિન્ વર્ગે
ઉદેશકદશકસ્ય સદ્ભાવાત્ એતિ । એતેષુ અઢવર્ગેષુ યઃ પ્રથમો વર્ગઃ ઔપધિવનસ્પતિ-
જાતિગતશાલિનામકઃ તત્રાપિ પ્રથમઉદેશકઃ તસ્ય પ્રથમોદેશકઃ સ ચ વ્યાખ્યા-
યતે, તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—'રાયગિહે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી અહ મંતે ! સાલી વીહી
ગોધૂમજવજવજવાણં એણિં ણં મંતે ! જીવા મૂલત્તાએ વઠ્ઠ-
મંતિ તે ણં મંતે ! જીવા કઓહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ કિં નેરડેહિંતો
જાઞ્ઞ ઉવવજ્ઞંતિ તિરિલ્લજોણિએહિંતો વા મણુસેહિંતો વા
દેવેહિંતો વા જહા વઠ્ઠતીએ તહેવ ઉવવાઓ નવરં દેવવજ્ઞં । તે
ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવડયા ઉવવજ્ઞંતિ ? ગોયમા !
જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉકોસેણં સંખેજ્ઞા વા અસં-
ખેજ્ઞા વા ઉવવજ્ઞંતિ, અવહારો વા ઉપ્પલુદેસે । તેણિ ણં મંતે !
જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પત્તત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં

વનસ્પતિવિશેષ કે સમ્બન્ધ મેં આઠવાં વર્ગ હૈ દસ પ્રકાર સે યે આઠ
વર્ગ હૈ ઔર પ્રત્યેક વર્ગ મેં દશ ૨ ઉદેશક હૈ દસ પ્રકાર કુલ ઉદેશક
૮૦ હો જાતે હૈ । હન આઠ વર્ગો મેં જો ઔપધિ-વનસ્પતિ જાતિ ગત
શાલિનામ કા પ્રથમ વર્ગ હૈ ઔર દસકા જો પ્રથમ ઉદેશ હૈ સો અવ
વહ પ્રથમ ઉદેશ વ્યાખ્યાયુક્ત ક્રિયા જાના હૈ—હમકા યહ—'રાયગિહે'
ઇત્યાદિ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી' ઇત્યાદિ ।

વિશેષના સંબંધમાં આઠમો વર્ગ છે. આ રીતે આ આઠ વર્ગો છે. અને પ્રત્યેક
વર્ગ માં દસ દસ ઉદેશઓ છે આ પ્રમાણે કુલ એંસી ઉદેશઓ થઈ જાય
છે. આ આઠ વર્ગોમાં જ ઔપધી વનસ્પતિ વિશેષ શાલી નામનો પહેલો વર્ગ છે,
અને તેનો જ પહેલો ઉદેશ છે, તે પહેલા ઉદેશની હવે વ્યાખ્યા કરવામાં
આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. 'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી' ઇત્યાદિ

अंगुलस्त असंखेज्जभायं उक्कोसेणं ध पुहपुहुत्तं । ते णं भंते ! जीवा
 णाणावरणिज्जस्त कम्मस्त किं बंधगा अवंधगा जहा उप्पलुद्देसे
 एवं वेदे वि, उदए वि उदीरणाए वि । ते णं भंते ! जीवा किं कण्ण-
 लेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा छव्वीसं भंगा, दिट्ठी जाव इंदिया
 जीवा जहा उप्पलुद्देसे । ते णं भंते ! साली वीही गोधूम जवजव-
 जवगमूलगजीवेति कालओ केवच्चिरं होंति ? गोयमा ! जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । से णं भंते ! साली वीही
 गोधूम जवजवजवगमूलगजीवेत्ति पुढवीजीवे पुणरवि साली
 वीही गोधूमजवजवगमूलग जीवेत्ति केवइयं कालं संवेज्जा
 केवइयं कालं गइरागइं करिज्जा ? एवं जहा उप्पलुद्देसे । एएणं
 अभिलावेणं जीवे मणुस्त जाव आहारो जहा उप्पलुद्देसे ।
 ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं । समुग्घायसमो-
 हया उव्वट्ठणा य जहा उप्पलुद्देसे । अइ भंते ! सव्वपाणा जाव
 सव्वसत्ता साली वीही गोधूम जवजवजवगमूलग जीवत्ताए
 उव्वन्नपुव्वा ? हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो ।
 सेवं भंते ! सेवं भंते । ति ॥सू० १॥

एकवीसइमे सए पढमवग्गस्त पढमो उद्देसो समत्तो ॥२१-१॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत्—अथ भदन्त ! शास्त्रिणीहि गोधूम जवजव-
 जवानाम् एतेषां खलु भदन्त ! जीवा मूलतया अवक्रामन्ति (उत्पद्यन्ते) । ते खलु
 भदन्त ! जीवा केभ्य उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यो यावदुच्यन्ते निर्यग्पोनिकेभ्यो
 वा मनुष्येभ्यो वा देवेभ्यो वा यथा व्युत्क्रान्ती तथैव उपपातः । नवरं देवर्जम् । ते
 खलु भदन्त ! जीवा एकममेयं क्रियन्त उत्पद्यन्ते ? गीतम् ! जयन्त्येन एको वा
 द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते अपहारो वा यथा

उत्पलोद्देशके। तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण धनुः-पृथक्त्वम् । ते खलु भदन्त ! जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बन्धका अबन्धका ? यथोत्पलोद्देशके । एवं वेदेऽपि उदयेऽपि उदीरणायामपि । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं कृष्णलेश्याः नीललेश्याः, कापोतिकलेश्याः, पङ्क्तिर्विशति र्भेदाः । दृष्टिर्यावदिन्द्रियाणि यथोत्पलोद्देशके । ते खलु भदन्त ! जीवाः शालिव्रीहि गोधूमयवयवकमूलकजीवा इति कालतः कियच्चिं भवन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । स खलु भदन्त ! शालिव्रीहिशालिव्रीहिगोधूमयवयवकमूलकजीवः पृथिवीजीवः पुनरपि शालिव्रीहिशालिव्रीहिगोधूमयवयवकमूलकजीव इति कियन्तं कालं सेवेत कियन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् एवं यथोत्पलोद्देशके । एतेनाभिलापेन जीवो मनुष्य यावत् आहारो यथा उत्पलोद्देशके स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वर्षपृथक्त्वम् । समुद्घातः समवहतः उद्वर्तना च यथोत्पलोद्देशके । अथ भदन्त ! सर्वप्राणाः यावत् सर्वसत्त्वाः शालिव्रीहि यवयवयवकमूलकजीवतया उत्पन्नपूर्वाः ? हन्त ! गौतम असकृत् अथवा अनन्तकृतः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥ १॥

॥ एकविंशतितमे शतके प्रथमवर्गस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणममूत्, परिषत् निर्गता धर्मकथोपदेशो जातः, परिषत् प्रतिगता, प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतत्पर्यन्तपकरणस्य ग्रहणं भवति, ‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘शालिव्रीहि गोधूमजवजवजवाणं’ शालिव्रीहिशालिव्रीहिगोधूमयवयवयवानाम्

टीकार्थ—राजगृहं नगरं शुशिलक चैत्य-उद्यानं मे भगवान् से गौतम ने यावत् इस प्रकार से पूछा—यहां यावत्पद से ऐसा पाठ लगाना चाहिये—कि ‘भगवान् का समवसरण हुआ परिषत् निकली धर्मकथारूप उपदेश हुआ परिषत् धर्मोपदेश सुनकर वापिस चली गई और फिर गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—

टीकार्थ—राजगृहं नगरना शुशिलक नामना चैत्य-उद्यानमां भगवान् ने गौतमस्वामीसे यावत् आ प्रभासे पूछयुं—अहिया यावत् पहली आ प्रभासेना पठ अङ्गुल करये लेछये ठे—राजगृहं नगरमां भगवान् तुं समवसरण थयुं, परिषद भगवान् ने वदनाकरवा नगरनी गडार नीकणी. भगवान् ने धर्मकथा कही. धर्मदेशना सांभलीने परिषद् भगवान् ने वदना करीने पोतपोताने रथने पाछी गर्ध ते पछी गौतमस्वामीसे अन्ने हाथ लेडीने प्रभुने आ प्रभासे पूछयुं—‘अह भंते ! शालिव्रीहिगोधूमजवजवजवाणं’ ठे भग-

‘एषि णं भंते’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘जीवा’ जीवाः शालिगोधूमादि संवन्धिनी जीवाः ‘मूलत्ताए चक्कमंति’ एतेषां मूलतया अवक्रामन्ति उत्पद्यन्ते ‘ते णं भंते ! जीवा’ ते खलु भदन्त ! जीवाः ‘कओहिंतो उव्वज्जंति’ केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य अत्रोत्पद्यन्ते, ‘किं नेरइएहिंतो’ किं नैरयिकेभ्य आगत्य अत्र शाखादौ ‘उव्वज्जंति’ उत्पद्यन्ते किमित्यर्थः । अथवा ‘तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा देवेहिंतो वा’ तिर्यग्योनिकेभ्यो वा मनुष्येभ्यो वा देवेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । ‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा चक्कतीए तद्देव उववाओ’ यथा व्युत्क्रान्तौ तथैवोपपातः, यथा—येन प्रकारेण व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायाः पठे पदे कथितो जीवानामुपपातः समुत्पत्तिस्तथैव इहापि समुपपातो वर्णनीयः, प्रज्ञापनायाः पठे पदे एवं वर्णितम्—शाखादि मूले ये जीवा उत्पद्यन्ते ते जीवा नो

‘अहं भंते ! शालिवीहिगोधूमजवजवजवाणं’ हे भदन्त ! शालि, व्रीहि, गोधूम—गोहं यावत् जवजवजवक इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं ‘ते णं भंते ! कओहिंतो उव्वज्जंति’ वे जीव कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? ‘किं नेरइएहिंतो जाव उव्वज्जंति’ क्या नरक से आकरके शालि आदि में उत्पन्न होते हैं, अथवा ‘तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा’ तिर्यश्च योनि से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्ययोनि से आकरके उत्पन्न होते हैं या देवगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—जहा चक्कंतीए तद्देव उववाओ’ हे गौतम ! जिस प्रकार से व्युत्क्रान्तिपद में—प्रज्ञापना के छठे पद में जीवों का उपपाद कहा गया है उसी प्रकार से यहां पर भी उसका कथन करना चाहिये प्रज्ञापना के छठे पद में इस प्रकार से वर्णन है के

વન શાલી, વ્રીહી ઘટું થયત્ જવજવજવક તેને મૂળરૂપે જે છોડો ઉત્પન્ન થાય છે, ‘તે ણં ભંતે ! કઓહિંતો ઉવ્વજ્જંતિ’ તે છોડો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ‘કિં નેરઇએહિંતો જાવ ઉવ્વજ્જંતિ’ શું નારકથી આવીને શાલિ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘તિરિક્કજોણિએહિંતો વા મણુસ્સેહિંતો વા દેવેહિંતો વા’ તિર્યચ યોનિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્ય યોનિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—જહા ચક્કંતીએ તદ્દેવ ઉવવાઓ’ હે ગૌતમ ! જે પ્રભાણે વ્યુત્ક્રાંતિપદમાં—પ્રજ્ઞાપનાના છઠા પદમાં છોડોના ઉપપાત કહેલ છે; એજ રીતે અહિંયા પણ તેનું કથન કરી લેવું. પ્રજ્ઞાપનાના છઠા પદમાં

નારકેષ્ય આગત્ય હોત્પચન્તે કિન્તુ તિર્થદ્વમનુ'યેષ્ય આગત્યૈવોત્પચન્તે ઇતિ । તથા વ્યુત્ક્રાન્તિપદે દેવાનામપિ વનસ્પતિપૃત્પત્તિરુક્તા ઇદ્વ તુ દેવાનામુત્પત્તિનં વક્તવ્યા । વનસ્પતિમૂળે દેવાનામુત્પત્તેરભાવાત્, કિન્તુ પુષ્પાદિ શુભસ્થાને એવ દેવાનામુત્પત્તિરતર્થોક્તમ્ 'નવરં દેવવજ્જં' નવરં-કેવલદેવવર્જમ્ અત્રાધ્યેતવ્યમ્ તથા દેવાનામપિ વનસ્પત્યાદૌ ઉત્પત્તિરુક્તા ઇદ્વ તુ સા ન વક્તવ્યા એતાવાનેવ ભેદ ઉભયત્રેતિ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ મદન્ત જીવા ગત્યન્તરેષ્ય આગત્ય યે જીવા મૂલતયા સમુત્પચન્તે તે જીવાઃ 'એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ' એકસમયેન ક્રિયાત્ ઉત્પચન્તે એકસ્મિન્ સમયે ક્રિયાતાં જીવાનામુત્પત્તિ મંવ-તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં

મૂલ મેં જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હેં વે જીવ નરક સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હેં કિન્તુ તિર્થચગતિ એવં મનુષ્યગતિ સે આકર કે હી વહાં ઉત્પન્ન હોતે હેં । તથા-વ્યુત્ક્રાન્તિ પદ મેં દેવોં કી ખી ઉત્પત્તિ વનસ્પતિયોં મેં કહીગઈ હૈ પરન્તુ દેવોં કી ઉત્પત્તિ યહાં નહીં કહની ચાહિયે ક્ષયોંકિ વન સ્પતિમૂલ મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ ડનકી ઉત્પત્તિ તો પુષ્પાદિ રૂપ શુભસ્થાન મેં હી હોતી હૈ ઇસીલિયે એમા કહા ગયા હૈ કિ 'નવરં દેવવજ્જં' ઇત્યાદિ ।

અવ ગૌતમ ! પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં-'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! વે જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? અર્થાત્ ગત્યન્તર સે આકરકે જો જીવ મૂલરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હેં વે એક સમય મેં વરાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં-'ગોયમા ! જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ

આ પ્રમાણે વર્ણુન છે, શાલી વિગેરેના મૂળમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો નરકથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ તિર્થચગતિ અને મનુષ્યગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તથા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં દેવોની ઉત્પત્તિ પણ વનસ્પતિ-યોમાં કહી છે પરંતુ દેવોની ઉત્પત્તિ અહિયાં કહેવાની નથી. કેમકે વનસ્પ-તિના મૂળમાં દેવોની ઉત્પત્તિ હોતી નથી. તેઓની ઉત્પત્તિ તો પુષ્પ વિગેરે શુભસ્થાનોમાં જ હોય છે, તેથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે. 'નવરં દેવવજ્જં'

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છેકે-'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવાન્ તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ ગત્યન્તરથી આવીને જે જીવો મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ એક સમયમાં ત્યાંકેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે

‘एको वा दोवा तिस्रि वा’ जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुन्वद्यन्ते यद्यपि सामान्यतो वनस्पतिषु प्रतिसमयमनन्तानामुत्पत्तिर्भवति तथापि अत्र शाल्यादीनां प्रत्येकशरीरत्वात् एकाद्युत्पत्तिं न विरुद्धेति । जघन्यत एकस्य द्वयोर्वा त्रयाणां वोत्पत्तिर्भवति ‘उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ उत्कृष्टेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते शाल्यादी जीवा इति । ‘अवहारो जहा उप्पलुद्देसे’ अवहारो यथा उत्पल्लोद्देशके, उत्पल्लोद्देशके एकादशशतकस्य प्रथमोद्देशकस्तत्र च जीवानामपहार एवमुक्तः, तथाहि—

‘ते णं भंते ! जीवा समए समए अवहीरमाणार केवइयकालेणं अवहीरंति ? गोयमा ! ते णं असंखेज्जा, समए अवहीरमाणार असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि

વા’ હે ગૌતમ ? જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હિં ઓર ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હિં । યદ્યપિ સામાન્યરૂપ સે વનસ્પતિયોં મેં પ્રતિ સમય અનન્તાનન્ત જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોની હૈ ફિર મી શાલ્યાદિકોં મેં પ્રત્યેક શરીર હોને કે કારણ એક આદિ જીવોં કી ઉત્પત્તિ જઘન્યરૂપ જો કહી ગઈ હૈ ઉસમેં કોઈ વિરોધ નહીં આના હૈ । ‘અવહારો જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’ ગ્યારહવાં શતક કે જો પ્રથમ ઉદ્દેશક હૈ વહ ઉત્પલ્લોદ્દેશક હૈ ઉસ ઉત્પલ્લોદ્દેશક મેં જીવોં કા અપહાર હસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ ।

‘તેણં ભંતે ! જીવા સમए समए अवहीरमाणार केवइयकालेणं अवहीरंति ? गोयमा ! ते णं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणार असंखे-

કે-‘જઘન્નેણં એકો વા દોવા તિસ્રિ વા’ હે ગૌતમ જઘન્ય થી એક અથવા બે અથવા ત્રણ હોયો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત હોયો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એકે સામાન્ય થી વનસ્પતિયોમાં પ્રતિસમયે અનન્તાનન્ત હોયોની ઉત્પત્તિ થાય છે તે પણ શાલી વિગેરેમાં-પ્રત્યેક શરીર હોવાને કારણે જ સામાન્ય થી એક વિગેરે હોયોની જે ઉત્પત્તિ થી છે, તેમાં કંઈ જ વિરોધ આવતો નથી. ‘અવહારો જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’ અગીયારમાં શતકનો જે પહેલો ઉદ્દેશ છે, તે ઉત્પલ્લોદ્દેશક છે, આ ઉત્પલ્લોદ્દેશક માં હોયોનો અપહાર આ પ્રમાણે થયો છે. ‘તે ણં ભંતે ! જીવા સમए समए अवहीरमाणार केवइयकालेणं अवहीरंति गोयमा ! ते णं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणार

ઓસપ્પિણીહિં અઘીરતિ નો ચેવ ણં અવહિયા સિયા' તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ સમયે સમયે અવહિયમાણાઃ નિષ્કાશિતાઃ સન્દઃ ક્રિયત્કાલેન અવહિયન્તે- નિષ્કાશિતા ભવન્તિ ઉત્પલા દિતઃ ? ગૌતમ ! તે સ્વલ્પ જીવા અસંખ્યેયાઃ સમયે સમયે અવહિયમાણાઃ નિષ્કાશિતા અપિ ઉત્પલાદિતોડસંખ્યેયાભિરુત્સર્પિણ્યવ- સર્પિણીભિરવહિયન્તે નૈવ સ્વલ્પ અપહતાઃ સ્યુઃ । પ્રતિસમયં યદિ નિષ્કાશયેત્ ઉત્પલાદિતો જીવાન્ અસંખ્યાતાભિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ, તથાપિ ઉત્પલાદિતો જીવાન્ સર્વથા નૈવ કોડપિ નિષ્કાશયિતું શક્નુયાદિતિ એકાદશશતકીય પ્રથમો- દેશકસ્ય અભિપ્રાયઃ પ્રકૃતેડપિ તથૈવ જ્ઞાતવ્યઃ, વિશેષ એતાવાનેવ યત્તત્ર ઉત્પલ- શબ્દઃ, અત્ર તુ શાલ્યાદિશબ્દો વાચ્ય इतिभावः । 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં' તેણાં

જગાહિં ઉત્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ નો ચેવ ણં અવહિયા સિયા' ગૌતમને પ્રભુ સે એમા પૂછા હૈ-હે મદન્ત ! ઉત્પલ કે જીવ યદિ ઉત્પલ મેં સે પ્રત્યેક સમય મેં બાહર નિકાલે જાવે તો વે કિતને સમય મેં ઉત્પલ સે પૂરે બાહર નિકાલે જા સકતે હૈં ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ઉત્પલ કે જીવ યદિ ઉત્પલ સે અસંખ્યાત ઉત્સ- પિણી ઓર અવસર્પિણી તક મો પ્રત્યેક સમય મેં અસંખ્યાતર કી સંખ્યા સે બાહર નિકાલે જાવે તો મો વે ઉત્પલ સે પૂરે નહીં નિકાલે જા સકતે હૈં એમા યહ કથન અપહાર (નિકાલના) કે વિષય સેં ગ્યારહવેં શતક કે પ્રથમ ઉદેશકકા હૈ । સો પ્રકૃત મેં મો એમા હી જાનના ચાહિયે સિર્ફ ઉત્પલ કથન સે હસ કથન મેં વિશેષના હતની સી હૈ કિ વહાં ઉત્પલ શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ ઓર યહાં ઉત્પલ સ્થાન મેં શાલ્યાદિ શબ્દ કા પ્રયોગ

અસંખ્યજાહિં ઉત્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ તે ચેવ ણં અવહિયા સિયા' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એણું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્ ઉત્પલ-કમળના જીવો ને ઉત્પલ-કમળમાથી પ્રત્યેક સમયમાં બહાર કાઢવામાં આવે તો કેટલા- સમયમાં તેમાં થી પૂરે પૂરા બહાર કહાડીશકાય છે, આપ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ કમળના જીવો ને તે કમળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી સુધી પ્રત્યેક સમયમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાતની સંખ્યામાં બહાર કાઢવામાં આવે તો પણ તેઓ તેમાંથી પૂરે પૂરા કહાડી શકાતા નથી એ પ્રમાણેનું આ કથન અપહાર (બહાર કાઢવાના) ના વિષયમાં અગીયારમાં શતકના પહેલા ઉદેશનું છે. તો અહિયાં પણ તે પ્રમાણે સમજવું ફક્ત તે કથનથી આકથન માં વિશેષપણું એટલું જ છે, કે ત્યાં ઉત્પલ શબ્દ નો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે, અને અહિયાં તે સ્થાને શાલી વિગેરે શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈ એ.

શાલ્યાદિ મૂલ્યવા સમુત્પન્નાનામ્ સ્વલુ જીવાનામ્ 'કે મહાલિયા સરીરોગાહના પન્નત્તા' કિયન્મહતી શરીરાવગાહના પ્રજાપ્તા, હે મદન્ત ! તેપાં જીવાનાં શરીર-સંવન્ધિની અવગાહના કિયતી કથિયા ? इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જદ્ધમાર્ગં’ જઘન્યેના ફુલસ્યાસંસ્થાતમામ્ , જઘન્યતોઽફુલસ્ય અસંસ્થયેયમામપમાણા શરીરાવ-ગાહના, ‘અકકોસેણં ધણુદ્ધપુહત્તં’ ઉત્કર્ષેણ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ ધનુપઃ પૃથક્ત્વામ્ દ્વિતી-રમ્ય નવધનુઃ પર્યન્તં ધનુઃપૃથક્ત્વં કથિત્તમિતિ ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે શાલ્યાદો સમુત્પન્નાઃ સ્વલુ જીવાઃ ‘ણાણાવરણિજ્જસ્સ’ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ‘કિં વંધના અવંધગા’ કિં વન્ધકાઃ અવન્ધકાઃ, તે જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધન કર્તારો ભવન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘જહા’ इत्यादि, ‘જહા ઉપ્પલહેસે’

करना चाहिये अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं — ‘तेसि णं मंते । जीवाणं के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता’ हे भदन्त ! जो जीव शालि-आदि के मूलरूप से उत्पन्न होते हैं उन जीवों की शरीरावगाहना कितनी बड़ी कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंगुलस्स असंसेज्जद्वमार्गं अककोसेणं धणुद्वपुहत्तं’ उन जीवों की शरीरावगाहना जघन्य से तो अंगुल के असं-स्थितवें भाग प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से धनुषपृथक्त्व-दो धनुष से लेकर ९ धनुषतक की कही गई है, ‘ते णं मंते ! जीवा णाणावरणि-ज्जस्स कम्मस्स किं वंधगा, अवंधगा’ हे भदन्त ! शाल्यादिक में उत्पन्न हुए वे जीव ज्ञानावरणीय कर्म के बंधक-बंध करनेवाले होते हैं ? या अवन्धक-वन्ध करने वाले नहीं होते हैं ? ‘जहा उपालुहेसे’ हे गौतम । वे

હવે ગૌતમસ્વ.મી પ્રભુ ને એવું પૂછે છે કે-‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહના પણત્તા’ હે ભગવન્ ને એવો શાલી વિગેરેના મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થયે છે, તે એવાના શરીરની અવગાહના-(લંખાઈ પહોળાઈ) કેટલી મેટી કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જદ્ધમાર્ગં અકકોસેણં ધણુદ્ધપુહત્તં’ તે એવાના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી તો આંગળના અસંસ્થિતમાં ભાગ પ્રમાણવાળી કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટ થી ધનુષપૃથક્ત્વ-એ થી લઈને ૯ ના ૧ ધનુષ સુધીની કહી છે ‘તે ણં મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધગા, અવંધગા’ હે ભગવન્ શાલીવિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે એવા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધકરવાવાળા હોય છે. ? અથવા અવન્ધક-બંધ કરવાવાળા હોતા નથી

યથોત્પલોત્પલોદ્દેશકે 'ગૌતમ ! નો અવંધગા વંધગા' હે ગૌતમ ! તે જીવા જ્ઞાના-
વરણીયસ્ય કર્મણો નો અવન્ધકાઃ કિન્તુ વન્ધકા એવ ભવન્તિ । 'એવં જાવ અંતરા-
હ્યસ્ય' એવં યાવત્ અન્તરાયકર્મપર્યન્તસ્ય વિષયેઽપિ વિજ્ઞેયમ્, 'એવં વેદે વિ' એવં
જ્ઞાનાવરણ વન્ધકુવદેઽવ વેદેઽપિ વેદકવિષયેઽપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । તે સ્વલ્પ જીવા જ્ઞાના-
વરણીયસ્ય કર્મણઃ નો અનુદયિનઃ કિન્તુ ઉદયિન એવ । 'ઉદીરણાયમપિ-તે સ્વલ્પ
જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ નો અનુદીરકાઃ કિન્તુ ઉદીરકા એવ । એવં સર્વત્ર
દર્શનાવરણીયાદાભ્ય અન્તરાયપર્યન્તાનાં સપ્તાનામપિ કર્મણાં વિષયે આલાપકાઃ

જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મકે વંધક હી હોતે હૈં-અવન્ધક નહીં હોતે હૈં- 'એવં
જાવ અંતરાહ્યસ્ય' હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ અન્તરાય કર્મ કે
વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે, તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વે જીવ સ્વ કે સ્વ
જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ નામ, ગોત્ર,
ઔર અન્તરાય હન આઠો કર્મો કે વંધક હી હોતે હૈં । 'એવં વેદે વિ'
હસી પ્રકાર કા કથન વેદક કે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે-અર્થાત્-વે
સ્વ કે સ્વ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવેદક નહીં હોતે હૈં-કિન્તુ-
વેદક હી હોતે હૈં । 'ઉદય વિ' ઉદય કે સંબંધ મેં મી એસા હી કથન
કરના ચાહિયે અર્થાત્ વે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદયવાલે હી હોતે
હૈં-અનુદયવાલે નહીં હોતે હૈં । 'ઉદીરણા વિ' હસી પ્રકાર સે ઉદીરણા કે
સમ્યન્ધ મેં મી જાનના ચાહિયે અર્થાત્ વે સ્વ કે સ્વ જીવ જ્ઞાનાવરણીય
કર્મ કે અનુદીરક નહીં હોતે હૈં કિન્તુ ઉદીરક હી હોતે હૈં । હસી પ્રકાર

‘જહા ઉત્પલુદ્દેસે’ હે ગૌતમ । તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધ કરવાવાળા જ
હોય છે, અબંધક હોતા નથી । ‘એવં જાવ અંતરાહ્યસ્ય’ આજ પ્રમાણેનું કથન
યાવત્ અંતરાય કર્મના વિષયમાં પણ સમજી લેવું હોવાનું તાત્પર્ય એ છે
કે-તે બધાજ જીવો જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય મેહનીય આયુ,
નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાય આ આઠે કર્મોના બંધ કરવાવાળા હોય છે.
‘એવં વેદે વિ’ અજ પ્રમાણેનું કથન વેદના સંબંધમાં પણ સમજવું અર્થાત્
તે તમામ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવેદક હોતા નથી-પરંતુ વેદકજ હોય છે.
‘ઉદય વિ’ ઉદયના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણેનું કથન સમજી લેવું. અર્થાત્
તે બધા જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયવાળા જ હોય છે ઉદય વિનાના
હોતા નથી. ‘ઉદીરણા વિ’ આજ પ્રમાણે ઉદીરણાના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું
અર્થાત્ તે બધા જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયવિનાના (અનુદીરક) હોતા નથી.
પરંતુ ઉદીરક-ઉદયવાળા જ હોય છે. આ પ્રમાણે બધે જ દર્શનાવરણીય

સ્વયમૂહનીયાઃ । વિશેષવ્યાख्या-एकदशशतकस्य प्रथमे उत्पन्नोद्देशके दृश्येति ।
 'ते णं भंते ! जीवा' ते शाल्यादिमूलादौ समुत्पन्नाः खलु जीवाः 'किं कण्ठलेस्सा
 नीललेस्सा काउलेस्सा' किं कृष्णलेश्याः नीललेश्याः कापोतलेश्याः, ते
 जीवाः कृष्ण-नील-कापोतिक-लेश्यासु कीदृगूलेश्यावन्तो भवन्तीति प्रश्नः ।
 उत्तरम्-'छवीसं भंगा' अत्र पट्विंशतिर्भङ्गा भवन्तीति । कृष्णनीलकापोत
 लेश्यासु एकवचनबहुवचनगोरसंयोगिनस्त्रयस्त्रयो भङ्गा इति, त्रयो भङ्गा एक
 वचनस्य ३ त्रयो बहुवचनस्य ३ एवं पट्भङ्गाः ६ । द्विकसंयोगे प्रत्येकं चतुर्भङ्ग
 सद्भावाद् द्वादशभङ्गाः १२ । त्रिकसंयोगे एकवचनबहुवचनाभ्यामष्टौ भङ्गाः ८ ।

સે સર્વત્ર દર્શનાવરણીય સે લેકર અન્તરાય પર્યન્ત સાતોં કર્મોં કે
 સમ્બન્ધ મેં મી આલાપક અપને આપ જાનના ચાહિયે, હસ સમ્બન્ધ મેં
 વિશેષ વ્યાખ્યા ગ્યારહવે' શતકકે પ્રથમ ઉત્પલોદેશક મેં દેખલેની
 ચાહિયે, । અય ગૌતમ ! પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-'તે ણં મંતે ! જીવા કિં
 કણ્ઠલેસ્સા નીલલેસ્સા કાઉલેસ્સા ?' હે ભદન્ત ! વે જીવ-શાલી આદિ
 કે મૂલ આદિ મેં ઉત્પન્ન હુએ જીવ કયા કૃષ્ણલેષ્યાવાલે, નીલલેષ્યાવાલે
 અથવા કાપોતલેષ્યાવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-'છવીસં
 મંગા' હે ગૌતમ ! યહાં છવીસ મંગ હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર સે હૈં-કૃષ્ણ,
 નીલ કાપોત હન લેષ્યામોં મેં એકવચન ઓર બહુવચન મેં અસંયોગી
 ૩-૩ મંગ હોતે હૈં, એકવચન કે ત્રીન ઓર બહુવચન કે ત્રીન હસ પ્રકાર
 સે યે ૬ અસંયોગી મંગ હૈં-દ્વિકસંયોગ મેં પ્રત્યેક કે ચતુર્ભંગ હોને સે ૧૨
 મંગ હોતે હૈં ત્રિકસંયોગ મેં એકવચન ઓર બહુવચન કો લેકર ૮ મંગ હોતે

કર્મથી લઈ ને અન્તરાય સુધોના સાતે કર્મોના સંબંધમાં પશુ પોતે અલાપકો
 બનાવી દેવા. આ સંબંધમાં વિશેષ ધ્યન અગીયારમાં શતકના પહેલા ઉત્પલ
 ઉદ્દેશમાં લેઈ લેવું જોઈ એ.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-તે ણં મંતે ! જીવા કિં
 કણ્ઠલેસ્સા નીલલેસ્સા કાઉલેસ્સા ?' હે ભગવન્ તે છવો કે જે શાલી વિગેરના
 મૂળ વિગેરમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે તે છવો શું કૃષ્ણલેષ્યાવાળા, નીલલેષ્યાવાળા,
 અથવા કાપોતલેષ્યાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'છવીસં
 મંગા' હે ગૌતમ !, અહિંયાં ૨૬ છવીસ ભંગો થાય છે જે આ પ્રમાણે
 છે.-કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત આ લેષ્યાઓમાં એકવચન અને બહુવચનમાં
 અસંયોગી ૩-૩ ભંગો થાય છે. એકવચનના ૩ અને બહુવચન ના ૩ ત્રણ
 એ પ્રમાણે અસંયોગી છ ૬ ભંગો થાય છે દ્વિકસંયોગમાં દરેક ના ચાર-ચાર
 ભંગો થાય છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગી ૧૨ ભાર ભંગો થાય છે. ત્રિકસંયો-

અર્થે પદ્ધિર્નિશ્ચિતિર્મજ્ઞાઃ સર્વસંકલનયા ભવન્તિ ઇતિ । તત્રાસંયોગિનઃ षટ્, તથાહિ-
કૃષ્ણલેશ્યઃ૧, નીલલેશ્યઃ૨, કાપોતલેશ્યઃ૩, એતે એકવચનેન ત્રયઃ૩ । કૃષ્ણ-
લેશ્યાઃ૧, નીલલેશ્યાઃ૨, કાપોતલેશ્યાઃ૩, એતે વહુવચનેન ત્રયઃ । એવમ્
એકસંયોગિનઃ પદ્મમજ્ઞાઃ૬ । તથા-દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશમજ્ઞા સ્તથાહિ-કૃષ્ણ-
લેશ્યઃ નીલલેશ્યઃ ૧, કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યાઃ૨, કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યઃ૩,
કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ૪ । કૃષ્ણનીલેતિ દ્વિકસંયોગે પ્રથમા ચતુર્મજ્ઞી૧ । કૃષ્ણ-

હૈં । હસ પ્રકાર સે યે છઞ્વીસ ભંગ હો જાતે હૈં હનમેં અસંયોગી ૬ ભંગ
હસ પ્રકાર સે હૈં-કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા૧, નીલલેશ્યાવાલા૨
ઔર કાપોતલેશ્યાવાલા૩ હોતા હૈ-અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા૧ નીલ-
લેશ્યાવાલા૨ ઔર કાપોતલેશ્યાવાલા૩ હોતે હૈં હસ પ્રકાર સે યે ૬ ભંગ
એકવચન કે ૩ ઔર વહુવચન કે ૩ તિલકર હો જાતે હૈં । દ્વાદશ ભંગ
દ્વિકસંયોગ સેં હસ પ્રકાર સે હોતે હૈ-‘કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યઃ૧’ કોઈ
એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા એવં નીલલેશ્યાવાલા હોતા હૈ૧, ‘કૃષ્ણલેશ્યઃ
નીલલેશ્યાઃ૨’ કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા હોતા હૈ ઔર અનેક
જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતે હૈં૨ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યઃ૩, અનેક જીવ
કૃષ્ણલેશ્યાવાલા હોતે હૈં ઔર કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતા હૈ૩,
‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ૪’ અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા ઔર અનેક
જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતે હૈં૪, હસ પ્રકાર સે યે દ્વિકસંયોગ મેં એક-

ગમાં એક વચન અને બહુવચનને લઈને ૮ આઠ ભંગો થાય છે. આ રીતે
છઞ્વીસ ૨૬ ભંગો થાય છે. તે પૈકી અસંયોગી છ ભંગો આ પ્રમાણે છે. કોઈ
એક એવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો ૧ નીલ લેશ્યાવાળો ૨ અને કાપોતલેશ્યાવાળો હોય
છે. આ છ ભંગો-એકવચનના ૩ અને બહુવચનના ૩ ત્રણ મળીને થાય છે.
દ્વિક સંયોગી ૧૨ ખાર ભંગો આ પ્રમાણે થાય છે.-‘કૃષ્ણલેશ્યઃ, નીલલેશ્યઃ૧’
કોઈ એક એવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અને નીલલેશ્યાવાળો હોય છે ૧ ‘કૃષ્ણલેશ્યઃ
નીલલેશ્યાઃ૨’ કોઈ એક એવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે. અને અનેક એવો
નીલલેશ્યાવાળો હોય છે ૨ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યઃ૩’ અનેક એવો
કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે અને કોઈ એક એવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે ૩
‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ૪’ અનેક એવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અને અનેક
એવો નીલલેશ્યાવાળો હોય છે ૪ આ રીતે દ્વિકસંયોગમાં એકવચન
અને બહુવચનને લઈને આ પ્રમાણેના આ ૪ ચાર ભંગો થયા છે, આવી રીતે

કાપોતેતિ દ્વિકસંયોગે ચતુર્ભક્તી યથા-કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧, કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨, કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩, કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૪ । इति द्वितीया चतुर्भङ्गी २ । नीलकાપોતેતિ દ્વિકસંયોગે ચતુર્ભક્તી યથા-નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧, નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૪ । इति तृतीया चतुर्भङ्गी ३ । एते

વચન ઓર વહુવચન કો લેકર ૪ અંગ હુએ હૈં इसी प्रकार से कृष्णकापोत इन दो के संयोग में चार अंग होते हैं—जैसे—कृष्णलेश्यः कापोतलेश्यः १, कोई एक जीव ‘कृष्णलेश्यावाला होता है और कोई एक जीव कापोतलेश्यावाला होता है १, ‘कृष्णलेश्यः कापोतलेश्याः २’ कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं २, ‘कृष्णलेश्याः कापोतलेश्यः ३’ अनेक जीव कृष्णलेश्यावाले होते हैं और कोई एक कापोतलेश्यावाला होता है—३, ‘कृष्णलेश्याः कापोतलेश्याः ४’ अनेक जीव कृष्णलेश्यावाले और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं ४, इसी प्रकार नील और कापोत के संयोग में भी ४ अंग होते हैं—जैसे नीललेश्यः कापोतलेश्यः १, नीललेश्यः कापोतलेश्याः २, नीललेश्याः कापोतलेश्यः ३, नीललेश्याः

કૃષ્ણલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાના યોગથી પણ ચાર ભાગો થાય છે. જેમ કે—કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ’ કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે અને કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૧ “કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨’ કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે, અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૨ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩’ અનેક જીવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે અને કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૩ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૪’ અનેક જીવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૪ આજ પ્રમાણે નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાના સંયોગથી પણ ૪ ચાર ભાગો થઈ જાય છે. તે આ પ્રમાણે છે—‘નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧’ કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૧ ‘નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨’ કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૨ ‘નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩’ અનેક જીવો નીલલેશ્યાવાળા હોય છે, અને કોઈ એક જીવ

દ્વિકસંયોગે દ્વાદશમજ્ઞાઃ ૧૨। અથ કૃષ્ણ-નીલકાપોતેતિ ત્રિકસંયોગેષ્ટ
મજ્ઞા યથા-કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યઃ, કાપોતલેશ્યઃ ૧, કૃષ્ણલેશ્યઃ, નીલલેશ્યઃ,
કાપોતલેશ્યાઃ ૨, કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યઃ ૩, કૃષ્ણલેશ્યઃ, નીલ-
લેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૪, કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યઃ, કાપોતલેશ્યઃ ૫, કૃષ્ણલે-

કાપોતલેશ્યાઃ ૬' इनका तात्पर्य स्वयं समझ लेना चाहिये। इस प्रकार से
ये १२ भेग प्रत्येक के द्विक संयोग में घन जाते हैं। कृष्ण, नील और
कापोत इन तीनों के संयोग में जो आठ भेग होते हैं वे इस प्रकार हैं-
'कृष्णलेश्यः, नीललेश्यः कापोतलेश्यः' कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला
होता है, एवं कोई एक जीव नीललेश्यावाला होता है और कापोतलेश्या-
वाला होता है १, 'कृष्णलेश्यः, नीललेश्यः, कापोतलेश्याः २' कोई एक
जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, और कोई एक जीव नीललेश्यावाला
होता है और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं २, 'कृष्णलेश्यः, नील-
लेश्याः, कापोतलेश्यः ३' कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, एवं
अनेक जीव नीललेश्यावाले होते हैं एवं कोई एक जीव कापोतलेश्या-
वाला होता है ३, 'कृष्णलेश्यः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः ४' कोई
एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, अनेक जीव नीललेश्यावाले होते हैं
और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं ४। 'कृष्णलेश्याः नीललेश्यः

કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૩ 'નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૪' અનેક જીવો
નીલલેશ્યાવાળા અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૪ આ રીતે
આ બાર ભાગો દ્વિકસંયોગમાં પ્રત્યેકના થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને
કાપોતલેશ્યા, આ ત્રણ લેશ્યાઓના સંયોગથી જે આઠ ભાગો થાય છે, તે
આ પ્રમાણે છે. 'કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧' કોઈ એક જીવ
કૃષ્ણલેશ્યાવાળો, નીલલેશ્યાવાળો અને કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૧ 'કૃષ્ણ-
લેશ્યઃ નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨' કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે,
કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા
હોય છે. ૨ 'કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩' કોઈ એક જીવ કૃષ્ણ-
લેશ્યાવાળો હોય છે. અનેક જીવો નીલલેશ્યાવાળા હોય છે અને કોઈ એક
જીવ કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૩ 'કૃષ્ણલેશ્યઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ
૪' કોઈ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે. અનેક જીવો નીલલેશ્યાવાળા
હોય છે, અને અનેક જીવો કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૪ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલ-

શ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૬, કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૭, કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૮ । એતે ત્રિકસંયોગિનો મજ્ઞાઃ ૮ । एवम्-ત્રસંયોગિનઃ પદ્ મજ્ઞાઃ ૬, દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ મજ્ઞાઃ ૧૨, ત્રિકસંયોગિનોષ્ટી ૮ । इति सर्वसंकलनया पद्विंशति मज्ज्ञा जायन्ते इति । एतद्ज्ञानर्थं कोष्ठकं प्रदर्शयते-

અસંયોગિનઃ પદ્ ૬		દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ ૧૨			ત્રિકસંયોગિનઃ અષ્ટી ૮	
કૃ० ની० કા०	एक०	क० नी०	क० का०	नी० का०	क० नी० का०	
૧-૧-૧	वच०	૧-૧	૧-૧	૧-૧	૧-૧-૧	एते
કૃ० ની० કા०	नेन	૧-૨	૧-૨	૧-૨	૧-૧-૨	सर्व
૨-૨-૨	पद्व०	૨-૧	૨-૧	૨-૧	૧-૨-૧	पद्
૬	वच०	૨-૨	૨-૨	૨-૨	૧-૨-૨	विंशति
	नेन	૪	૪	૪	૨-૧-૧	२६
	३	૧૨			૨-૧-૨	
	एव				૨-૨-૧	
	६				૨-૨-૨	
					૮	

કાપોતલેશ્યાઃ ૫, અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હોતે હિં, કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતા હિં ઓર કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલા હોતા હિં ૫, 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ' ૬-અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હોતે હિં, કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતા હિં ઓર અનેક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે હોતે હિં ૬ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૭' અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ઓર નીલલેશ્યાવાલે હોતે હિં તથા કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલા હોતા હિં ૭ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલ-

લેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૫' અનેક હવે। કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, કેમકે એક હવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને કેમકે એક હવ કાપોત લેશ્યાવાળો હોય છે. ૫ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૬' અનેક હવે। કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, કેમકે એક હવ નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને અનેક હવે। કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૬ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૭' અનેક હવે। કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અનેક હવે। નીલલેશ્યાવાળા અને કેમકે એક હવ કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૭ કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૮' અનેક હવે। કૃષ્ણલેશ્યાવાળા,

વર્ણાદિકમુચ્છવાસાદિકમાહારકાનાહારકવિરતાવિરત - સક્રિયાઽક્રિયસપ્ત-
ષ્ટવિધવન્ધક-સંજ્ઞા-કષાય-વેદ-વેદવન્ધક- સન્જ્ઞયસંજ્ઞોન્દ્રિયપર્યન્તમુત્પલોદેશકત
એવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । ઇન્દ્રિયવિષયે તે જીવા નો અનિન્દ્રિયાઃ કિન્તુ સેન્દ્રિયા એવ ।
'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ 'સાલી વીહી ગોધૂમજવજવજવ-
મૂલગજીવેત્તિ કાલઘ્રો કેવચ્ચિરં હોતિ' શાલિત્રીહિ ગોધૂમયવયવયવકમૂલક-
જીવાઃ ઇતિ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવન્તિ, શાલિગોધૂમાદિજીવત્વેન ક્રિયત્કાલ-
પર્યન્તં તે જીવાઃ તિષ્ઠન્તી ? તિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા'

વર્ણ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં, ઉચ્છવાસ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં, આહારક અનાહારક કે સમ્બન્ધ મેં, વિરત અવિરત કે સમ્બન્ધ મેં, સક્રિય અક્રિય કે સમ્બન્ધ મેં, સાત આઠ કર્મ કે વંધ કે સમ્બન્ધ મેં, સંજ્ઞા કે સમ્બન્ધ મેં, કષાય કે સમ્બન્ધ મેં, વેદ કે સમ્બન્ધ મેં, વેદવંધક કે સમ્બન્ધ મેં, સંજ્ઞી ઓર અસંજ્ઞી કે સંબંધ મેં યહ સઘ કથન ઇન્દ્રિયપર્યન્ત કા ગ્યારહવેં શતક કે ઉત્પલોદેશક સે હી જાનના ચાહિયે ।

ઇન્દ્રિય વિષય મેં કથન એસા કરના ચાહિયે-કિ વે જીવ અનિન્દ્રિય નહીં હોતે હેં કિન્તુ ઇન્દ્રિય સહિત હી હોતે હેં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં-'સાલી વીહી ગોધૂમ જવ-
જવજવગમૂલગજીવેત્તિ કાલઘ્રો કેવચ્ચિરં હોતિ' હે ભદન્ત ! શાલિ, ત્રીહિ, ગેહૂં યાવત્ જવજવજવક-યવ યવક-હનકે મૂલ કે જીવ કિતને કાલ તક રહતે હેં ? અર્થાત્ શાલિ, ગોધૂમ આદિ રૂપ સે વે જીવ કિતને

વર્ણ વિગેરેના સંબંધમાં, ઉચ્છવાસ વગેરેના સંબંધમાં, આહારક, અનાહારકના સંબંધમાં વિરત અવિરતના સંબંધમાં, સક્રિય અક્રિયના સંબંધમાં, સાત, આઠ કર્મના બંધના સંબંધમાં સંજ્ઞાના સંબંધમાં કષાયના સંબંધમાં વેદવંધના સંબંધમાં સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞીના સંબંધમાં આ તમામ કથન ઇન્દ્રિય સુધીનું તમામ કથન અગીયારમાં શતકના ઉત્પલ ઉદ્દેશથી જ સમજ લેવું.

ઇન્દ્રિય સંબંધમાં આ પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ કે છવો ઇન્દ્રિય વગરના હોતા નથી, પણ ઇન્દ્રિયવાળા જ હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-'સાલી, વીહી, ગોધૂમ જવ જવજવગમૂલગજીવેત્તિ કાલઘ્રો કેવચ્ચિરં હોતિ' હે ભગવન્ શાલી, ત્રીહી, ઘઉં યાવત્, જવ જવક-યવક યવક આ બધાના મૂળના છવો કેટલા ઠાળ સુધી રહે છે ? અર્થાત્ શાલી, ઘઉં વિગેરે રૂપે તે છવો કેટલા ઠાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા ।

હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં' જઘન્યેનાન્તર્મુહુર્તમ્ 'ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' ઉત્કૃષ્ટોઽસંખયેયકાલમ્ તે જીવાઃ શાલિત્રીહ્યાદૌ જઘન્યતોઽન્તર્મુહુર્તમાત્રં તિષ્ઠન્તિ ઉત્કૃષ્ટસ્તુ અસંખયેયકાલં યાવત્તિષ્ઠન્તીત્યુત્તરમ્ । 'સે ણં મંતે જીવા' તે જીવાઃ સ્વભદન્ત ! 'સાલી વીહી ગોધૂમજવજવજવગમૂલગજીવે પુઢવીજીવે' શાલિત્રીહિ ગોધૂમયવયવયવકમૂલકજીવઃ પૃથિવીજીવઃ 'પુનરવિ સાલી વીહી ગોધૂમજવ-જવજવગમૂલગજીવેત્તિ કેવહં કાલં સેવેજ્ઞા' પુનરપિ શાલિત્રીહિ ગોધૂમયવયવ-યવકમૂલક જીવ ઇતિ ક્રિયત્કાલં સેવેત, ગોધૂમારીનાં મૂલતયા સમુત્પચ્ચ તદ્રૂપેણ ક્રિયન્તં કાલંતત્ર તિષ્ઠેત્ 'કેવહં કાલં ગરરાગં કરિજ્ઞા' ક્રિયન્તં કાલં ગત્થા-ગતી કુર્યાત્ ? અયમર્થઃ—હે ભદન્ત ! શાલ્યાદીનાં યવયવયવાનાં મૂલસ્થિતા જીવાઃ પૃથિવીકાયિકે સમુત્પન્ના ભવેયુસ્તથા પુનરપિ પરાવૃત્ત્ય શાલ્યાદીનાં યવયવયવાનાં

કાલતક ઠહરે રહતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નકહતે હૈ—'ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ ! હે જીવ શાલિ ત્રીહિ આદિ મેં જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહુર્તતક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલતક ઠહરતે હૈ—રહતે હૈ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'સે ણં મંતે ! જીવા સાલી-વીહી-ગોધૂમજવજવજવગમૂલગ જીવે પુઢવીજીવે' હે ભદન્ત ! યદિ શાલિ-ત્રીહિ-ગોધૂમ-યવયવયવક કા મૂલક જીવ પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હો જાય ઔર 'પુનરવિ સાલી વીહી ગોધૂમજવજવજવગમૂલગજીવેત્તિ કેવહં કાલં સેવેજ્ઞા' ફિર વહ શાલિ, ત્રીહિ, ગોધૂમ જવજવ જવક કા મૂલક જીવ બને તો વહ હસ પ્રકાર સે વહાં કિતને કાલતક રહે-કિતને કાલતક ગતિ આગતિ કરે ? તાત્પર્ય હસ પ્રશ્ન કા એસા હૈ કિ શાલ્યાદિકોં કે મૂલ મેં સ્થિત જીવ યદિ પૃથિવીકાયિક મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ ઔર ફિર પૃથિવીકાયિક

જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં અસંખેજ્જં કાલં' હે ગૌતમ તે હોયો, શાલી ત્રીહી વગેરેમાં જઘન્યથી એક અન્તર્મુહુર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે— 'સે ણં મંતે ! સાલી-વીહી-ગોધૂમ-જવજવજવગમૂલગજીવે પુઢવીજીવે' હે ભગવન્ ભો શાલી-ત્રીહી-ઘઉં-ચવ ચવક-ના મૂળના હોયો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને 'પુનરવિ સાલી વીહી ગોધૂમ જવજવજવક-મૂલગ જીવેત્તિ કેવહં કાલં સેવેજ્ઞા' ફરી તે શાલી ત્રીહી, ઘઉં જવ જવ જવકના મૂળના હોયો બને તો તે એ રીતે ત્યાં કેટલા સમય સુધી રહે-કેટલા કાળ સુધી ગમન-આગમન કરે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે— શાલી વિગેરેના મૂળમાં રહેલા હવ ભો પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય અને પછી પૃથ્વીકાયિકની

મૂલરૂપેણોત્પદ્યેન્ન એવં ક્રમેઽ ક્ષિપત્કાલપર્યન્તં મૂલં સેવેયુસ્તથા ક્ષિપત્
કાલપર્યન્તં ગમનાગમનં ચ કુર્યુરિતિ પ્રશ્નઃ । ઉચરમ્-‘એવં જહા ઉત્પલુદ્દેસે’
એવં યથા ઉત્પલોદ્દેશકે એકાદશશતકસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે યથા કથિતમ્ તથૈવેદાપિ
શાતવ્યમ્, ભવાદેશેન જઘન્યતો દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યાતભવગ્રહણાનિ,
કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે, ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યેયં કાલં યાવત્ તત્ર તિષ્ઠેયુઃ
ગમનાગમનં ચ કુર્યુરિતિ । ‘એણં અમિલાવેણં જાવ મણુસ્મજીવે’ એતેન
અમિલાપેન યાવત્ મનુષ્ય જીવઃ, અત્ર યાવત્પદેન અપ્તેજો વાયુવનસ્પતિ દ્વિ ત્રિ
ચતુરિન્દ્રિયતિર્યક્ષ્પચ્ચેન્દ્રિયાણાં ગ્રહણં ભવતિ એવમનેનૈવ ક્રમેણ તેષાં શાલ્યાદિ
કો છોડકર પુનઃ મૂલરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તો વે હસ પ્રકાર સે
ક્ષિતને કાલતક મૂલરૂપ મેં રહતે હૈં ઓર ક્ષિતને કાલતક ગમનાગમન
કરતે રહતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં જહા-ઉત્પ-
લુદ્દેસે’ હે ગૌતમ । હસ વિષય મેં જૈસા ૧૧ વેં શતક કે ઉત્પલ ઉદ્દેશક મેં
જૈસા કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર કા કથન યહાં પર મો જાનના ચાહિયે ।
ભવ કે ઉદ્દેશ સે જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ
હૈં । હતને કાલતક ઓર ભવતક વે વહાં ગમનાગમન કરતે રહતે હૈં ।
‘એણં અમિલાવેણં જાવ મણુસ્મજીવે’ હસી પ્રકાર એસા યહ મો કથન
જાનના ચાહિયે કિ ઉન શાલી આદિ કે મૂળ મેં સ્થિત જીવ યદિ
અપ્ત્તાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય-દ્વિ, ત્રિ, ચતુરિન્દ્રિય ઓર
પંચેન્દ્રિયતિર્યચ એવં મનુષ્ય હનકે જીવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ઓર

પર્યાયને છોડીને ફરીથી મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય તો તેઓ આ રીતે કેટલા
સમય સુધી મૂળરૂપથી રહી શકે છે ? અને તે પછી કેટલા કાળ સુધી ગમ
નાગમન-આવજા કર્યા કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘એવં
જહા ઉત્પલુદ્દેસે’ હે ગૌતમ આ વિષયમાં ૧૧ અગીયારમા શતકના ઉત્પલ
ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ રીતનું કથન અહીંયાં પણ સમજવું. ભવના
ઉદ્દેશથી જઘન્યથી જે ભવ ગ્રહણ કરેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત ભવ
ગ્રહણ કરેલ છે. કાલના ઉદ્દેશથી જઘન્ય એ અન્તર્મુહૂર્ત ગ્રહણ કરેલ છે.
અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ છે. એટલાકાળ સુધી અને ભવ સુધી તેઓ ત્યાં
ગમનાગમન-આવજા કરતા રહે છે. ‘એણં અમિલાવેણ જાવ મણુસ્મજીવે’
એજ રીતે આ પ્રમાણેનું કથન પણ સમજવું કે-તે શાલી વિગેરેના મૂળમાં
રહેલા છવો જે અપ્ત્તાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, જે-ત્રણ ચાર
ઇન્દ્રિય અને પાંચ ઇન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્યના છવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે,

મૂલસ્થિતજીવાનાં યાવત્પદગ્રાહ્યાપ્કાય-તેજસ્કાય-વાયુકાય-વનસ્પતિકાય-દ્વિ-
ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-મનુષ્યજીવરૂપેણોત્પત્તિઃ પુનરપિ ચ
શાલ્યાદિફૂલજીવતયોત્પત્તિર્ભવતિ, તત્ર સ્થિતિર્ગત્યાગતિશ્ચ યાવત્કાલં
ભવતિ, તત્સર્વમેકાદશજનક્રમતપ્રથમોત્પલ્લોદેશકકથિતાલાપકપ્રકારેણ અવગન્તવ્યમ્ ।
તથાહિ-અપ્કાય-તેજસ્કાય-વાયુકાયજીવસૂત્રેષુ પૃથિવીકાયયાવત્ તે અપ્કાયાદયો
જીવાઃ ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે, ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યાતાનિ ભવગ્રહણાનિ,
કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યાતં કાલં યાવત્ તત્ર
તિષ્ઠન્તિ, ગત્યાગતિશ્ચ કુર્તન્તિ । વનસ્પતિજીવશ્ચ જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે' ઉત્કર્ષેણ
અનન્તાનિ ભવગ્રહણાનિ, કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ ઉત્કર્ષેણ અનન્તં
કાલં વનસ્પતિકાલં યાવત્ સ્થિતિર્ગમનાગમનં ચ કરોતિ । દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય-

પુનઃ એ શાલિ આદિ કે સૂલ કે જીવરૂપા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો હસ
હાલત મેં વહાંં ઉનકી સ્થિતિ ઓર ગ-ગમનિ કિનને સમય તક રહતી
હે । યહ સ્વ ઘ્યારહવેં શતક કે પ્રથમ ઉત્પન્ન ઉદ્દેશક મેં કથિત આલાપ
પ્રકાર હસ પ્રકાર સે હૈં-અપ્કાય, તેજસ્કાય ઓર વાયુકાય જીવ
સંવંધી જો સૂત્ર હૈં ઉનમેં પૃથિવીકાય કે જૈસે એ અપ્કાયાદિક જીવ
ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત
ભવગ્રહણતક રહતે હૈં કાલ કી અપેક્ષા-જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્તતક
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ તક રહતે હૈં ઓર ગમનાગમન કરતે
રહતે હૈં । વનસ્પતિજીવ તો જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણતક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
અનન્તભવગ્રહણતક વહાંં રહતા હૈં ઓર ગમનાગમન કરતા રહતા હૈં ।
કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્તતક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અનન્ત-

અને ફરી તેઓ શાલી વિગેરના મૂળમાં જીવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો આ
હાલતમાં ત્યાં તેઓની સ્થિતિ અને અવર જવર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?
આ તમામ કથન અગીયારમાં શતકના પહેલા ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં કહેલ આલાપકના
પ્રમાણે સમજવા તેનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-અપ્કાય તેજસ્કાય, અને વાયુકાય
જીવસંબંધી જે સૂત્ર છે, તેમાં પૃથ્વીકાયની સાક્ષ્ય તે અપ્કાય વિગેરે લવની
અપેક્ષાએ જઘન્યથી જે લવ શહણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત લવ શહણ
સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર-જવર કરતા રહે છે. કાળની અપેક્ષાએ જઘન્ય જે
અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્તકાળ સુધી જે વનસ્પતિનો કાળ છે,
ત્યાં રહે છે, અને ગમનાગમન-અવર જવર કરે છે. જે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય,

ચતુરિન્દ્રિય જીવાઃ—ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતાનિ ભવ-
ગ્રહણાનિ, કાલાદેશેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતં કાલં યાવત્ તત્ર તિષ્ઠન્તિ
ગમનાગમનં ચ કુર્વન્તિ, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવઃ ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ
ભવગ્રહણૌ, ઉત્કર્ષેણ અઠૌ ભવગ્રહણાનિ, કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ,
ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વં યાવત્ તત્ર તિષ્ઠતિ, ગમનાગમનં કરોતિ । एवं
શાલ્યાદિમૂલજીવઃ મનુષ્યો મૂત્વા પુનરપિ શાલ્યાદિમૂલજીવતયા ઉત્પદ્યતે તત્ર સ
મનુષ્યજીવોઽપિ, ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કર્ષેણ અઠૌ ભવગ્રહણાનિ
કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વં યાવત્ તત્ર
તિષ્ઠતિ, ગમનાગમનં ચ કરોતીતિ । વિશેષજિગ્રાહ્યમિરજૈવ એકાદશશતકે

કાલ તક જો વનસ્પતિ કા કાલ હૈ વહાં રહના હૈ—और गमनागमन
करता रहता है द्वीन्द्रिय, तेहन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भवादेश से
जघन्य दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से संख्यात भवग्रहणतक, काला-
देश से जघन्य दो अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से संख्यात काल तक
वहां रहते हैं और गमनागमन करते रहते हैं । पञ्चेन्द्रियतिर्य्यव जीव
भव की अपेक्षा जघन्य से दो भवग्रहण तक और उत्कृष्ट से आठ भव-
ग्रहणतक, काल की अपेक्षा जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट
से पूर्वकोटि पृथक्त्व तक वहां रहना है और गमनागमन करता रहता
है इसी प्रकार से शाल्यादि के मूल का जीव मनुष्य होकर के यदि
वह पुनः शाल्यादि के मूल के जीवरूप में उत्पन्न होता है तो वहां वह
मनुष्य जीव भी भवादेश से जघन्य दो भवग्रहणतक और
उत्कृष्ट आठ भवग्रहणतक, काल के उद्देश से जघन्य दो अन्तर्मुहूर्ततक
और उत्कृष्ट पूर्वकोटिपृथक्त्वतक वहां रहना है और गमनागमन किया
करता है इस विषय में यदि विशेष जानने की अभिलाषा हो तो

અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા છવે ભવાદેશથી જઘન્ય બે ભવ ગ્રહણ સુધી અને
ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતભવ ગ્રહણ સુધી કાળાદેશથી જઘન્ય બે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાળ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર-જવર કરતા રહે
છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય છવે ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે ભવ ગ્રહણ સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર-જવર કરતા
રહે છે. એજ રીતે શાલી વિગેરેના મૂળના છવે મનુષ્ય થઈને બે તે ફરી
શાલી વિગેરેના મૂળના ઉવડપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે ત્યાં તે મનુષ્ય છવ
પણ ભવાદેશથી જઘન્યથી બે ભવ ગ્રહણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ
ગ્રહણ સુધી કાળના ઉદ્દેશથી જઘન્ય બે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ
પૃથક્ત્વ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર જવર કરતા રહે છે. આ વિષયમાં

ઉત્પલોદેશકસ્ય સત્કૃતાવાં મમેયચન્દ્રિકાવ્યાख्याયાં. વિલોકનીયમિતિ । આહારો જહા ઉપ્પલુદેસે' આહારો યથા ઉત્પલોદેશકે, તેવાં શાલ્યાદિમૂલગતજીવાનામાહારોડપિ ઉત્પલોદેશકવદેવ જ્ઞાતવ્યઃ 'તે ણં મંતે । જીવા કિમાહારમાહરેતિ, 'ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપપ્પસાઈ' તે સ્વલુ મદન્ત । જીવાઃ કિમાહારમ્-કીદશમાહારમ્ આહરન્તિ-કુર્વન્તિ, ગૌતમ ! દ્રવ્યત્તોડનન્તપ્રદેશકાનિ આહરન્તિ-આહારં કુર્વન્તિ, इत्यादि सर्वं प्रज्ञापनाया अष्टाविंशतिउपपदे प्रथमे आहारोदेषके वनस्पतिकायिकानामाहारस्त्वर्थैव वक्तव्यमिति । 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं' स्थि-

જિજ્ઞાસુઓં વો ઉત્પલોદેશક કે ઝર જો શેરે દ્વારા પ્રમેયચન્દ્રિકા નામ કી વ્યાખ્યા લિખી ગઈ હૈ-ઉત્તરે જાનના ચાહિયે-'આહારો જહા ઉપ્પલુદેસે' ઉત્પલોદેશક સે આહાર કે વિષય સે બી સપ્તીકરણ હૈ-અતઃ જન શાલ્યાદિમૂલગત જીવોં કે આહાર કે વિષય સે બી વહીં સે જાન લેના ચાહિયે જૈસે જહાં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછાં હૈ-'તે ણં મંતે ! જીવા કિમાહારમાહરેતિ' હે મદન્ત । વે જીવ કૈસા આહાર કરતે હૈં ? ઉત્તર સે પ્રશ્ન ને કહા હૈ-'ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપપ્પસાઈ દવ્વાઈ' હે ગૌતમ ! વે જીવ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અનન્તપ્રદેશિક દ્રવ્યોં કા આહાર કરતે હૈં-इत्यादि सप्त कथन प्रज्ञापना के अट्ठाईसवें पद में प्रथम आहारोदेषक में वनस्पतिकायिक जीव के आहार के सम्बन्ध में है सो उसी प्रकार से यहां पर भी करना चाहिये, 'ठिई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं' शाल्यादिमूलगत जीवों की स्थिति जघन्य

ને વિશેષ જાણવાની ઈચ્છા હોય તો જિજ્ઞાસુઓએ ઉત્પલોદેશક ઉપર મેં જે પ્રમેયચન્દ્રિકા નામની ટીકા લખી છે તેમાંથી સમજી લેવું. 'આહારો જહા ઉપ્પલુદેસે' ઉત્પલોદેશકમાં આહારના વિષયમાં પણ સપ્તીકરણ કરેલ છે. જેથી આ શાલી વિગેરેના મૂળમાં રહેલા છવેના આહારના વિષયમાં પણ ત્યાંથી જ સમજી લેવું. ત્યાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-'તે ણં મંતે ! જીવા કિમાહારમાહરેતિ' હે લગવન્ત તે છવે કેવો આહાર કરે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નએ કહ્યું કે-' ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપપ્પસાઈ દવ્વાઈ' હે ગૌતમ ! તે છવે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, इत्यादि सप्त कथन प्रज्ञापनाना २८ अठ्ठावीसमां पदमां पड़ेला आहारोदेषाभां वनस्पतिकायिक छवना आहारना संबन्धमां कहुं छे, એજ રીતે અહિયાં પણ સમજી લેવું 'ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं' શાલી વિગેરે

તિર્જન્યેનાન્તર્મુદ્ધર્ત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો વર્ષદ્વયાદારભ્ય નવવર્ષપર્યન્તમિત્યવગન્તવ્યમ્ ॥
 'સમુગ્ધાયા સમોદ્યા ઉવ્વટ્ટણા ય જહા ઉપ્પલુદ્દેસે' સમુદ્ધાતઃ સમવહતઃ ઉદ્ધર્ત્તના
 ચ ઉત્પલોદ્દેશકે સમુદ્ધાતઃ-સમુદ્ધાતપ્રાપ્તિઃ સમવહતઃ સમવહનનમ્ ઉદ્ધર્ત્તને ચ
 યથોત્પલોદ્દેશકે કથિતં તેનૈવ રૂપેણેહાપિ અવગન્તવ્યમ્, શાલ્યાદિમૂલગત-
 જીવાનાં વેદના કપાયમારણાન્તિકરૂપાઃ સમુદ્ધાતાઃ ભવન્તિ, તથા
 શાલ્યાદિમૂલગતજીવા મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા અપિ ત્રિયન્તે,
 અસમવહતા અપિ ત્રિયન્તે । તથા શાલ્યાદિમૂલગતજીવા ઉદ્ધર્ત્તનાઃ સન્તઃ તિર્યજ્ઞુ
 મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે इति પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય પઠે વ્યુત્ક્રાન્તિપદે વનસ્પતિકાયિકાનામુ
 દ્ધર્ત્તનાપ્રકરણં દ્રષ્ટવ્યમ્ । 'અહ મંતે ! અથ મદન્ત ! 'સવ્વપાણા જાવ સવ્વ સત્તા'
 સર્વે પ્રાણા યાવત્ સર્વે સત્ત્વાઃ યાવત્પદેન સર્વે મૂતાઃ સર્વે જીવા इत्यનયોર્ગ્રહણમ્,

સે એક અન્તર્મુદ્ધર્ત્તની હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો સે લેકર નૌ વર્ષ
 તકની હોતી હૈ 'સમુગ્ધાયા સમોદ્યા ઉવ્વટ્ટણા ય જહા ઉપ્પલુદ્દેસે'
 સમુદ્ધાત, સમવહત-સમુદ્ધાતની પ્રાપ્તિ, એવં ઉદ્ધર્ત્તના (નિકલના) યે
 સઘ જૈસે ઉત્પલોદ્દેશક મેં કથિત હુએ હૈ-વૈસે હી યહાં પર મી જાનના
 યાહિયે-શાલ્યાદિ મૂલગત જીવોં કે વેદના, કપાય, મારણાન્તિક યે
 ત્રીન સમુદ્ધાત હોતે હૈ તથા યે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સે સમવહત હોકર
 મી મરતે હૈ ઓર અસમવહત હોકર મી મરતે હૈ તથા યે ઉદ્ધર્ત્ત હોકર
 તિર્યજ્ઞોં મેં ઓર મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । એસા ઉદ્ધર્ત્તના પ્રકરણ
 પ્રજ્ઞાપના દ્વાર કે છઠે વ્યુત્ક્રાન્તિકપદ મેં વનસ્પતિકાયિકોં કા હૈ, 'અહ
 મંતે ! સવ્વપાણા જાવ સવ્વસત્તા' અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા
 પૂછતે હૈ-હે મદન્ત ! કયા સમસ્ત પ્રાણ, યાવત્પદગ્રાહ્યસનસ્તમૂત, સમસ્ત

મૂળમાં રહેલા છવોની સ્થિતિ બધન્યધી એક અંતર્મુદ્ધર્ત્તની હોય છે, અને
 ઉત્કૃષ્ટથી બધી લઇને નવ વર્ષ મુધીની હોય છે. 'સમુગ્ધાયા સમોદ્યા ઉવ્વટ્ટણા ય
 જહા ઉપ્પલુદ્દેસે' સમુદ્ધાત, સમવહત સમુદ્ધાતની પ્રાપ્તિ, અને ઉદ્ધર્ત્તના
 (બહાર કઢાડવું) એ બધું ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કયું છે, તેજ પ્રમાણે
 અહિયાં પણ સમજ લેવું. શાલી-વિગેદેના મૂળમાં રહેલા છવોને વેદના
 કપાય, મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોય છે, તથા તેઓ મારણાન્તિક
 સમુદ્ધાતથી સમવહત થઇને પણ મરે છે, અને અસમવહત (સમુદ્ધાત ક્યાં
 વિના) પણ મરે છે. તથા તેઓ ઉદ્ધર્ત્ત (નીકળીને) થઇને તિર્યંજોમાં અને
 મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણેનું ઉદ્ધર્ત્તના પ્રકરણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
 છઠા વ્યુત્ક્રાંતિ પદમાં વનસ્પતિકાયિકોંનું છે. 'અહ મંતે ! સવ્વપાણા જાવ સવ્વ-
 સત્તા' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે અગવન્ સઘના પ્રાણ,

‘સાલીવીહીજવજવજવગમૂલગજીવતાણ ઉવવન્નપુઞ્વા’ શાલિત્રીહિયવયવયવક-
મૂલજીવતયા ઉત્પન્નપૂર્વાઃ-હે ભવન્ત । સર્વપ્રાણાઃ સર્વભૂતાઃ સર્વજીવાઃ
સર્વસત્ત્વાઃ કિમ્ શાલ્યાદિ મૂલજીવરૂપેગ પૂર્વપ્રુત્પન્નાઃ નવેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
‘હંત’ ઇત્યાદિ, હંત ગોયમા’ હન્ત ગૌતમ । હે ગૌતમ ! સર્વેઽપિ પ્રાણા ભૂતા જીવાઃ
સત્ત્વાઃ પૂર્વે શાલ્યાદિમૂલજીવરૂપેગોત્પન્ના એવ ‘અસહં અદુવા અણંતચુત્તો’ અસકૃત્
અથવા અનન્તકૃત્વઃ, હે ગૌતમ । સર્વે પ્રાણા ભૂતા જીવાઃ સત્ત્વાઃ શાલ્યાદિમૂલ-
જીવરૂપેનાનેકવારમનન્તવારં વા ઉત્પન્ના એવ નૈતેષુ પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાનામ
પૂર્વાણામુત્પત્તિર્ભવતિ અપિતુ અનન્તાપરિમિતકાલં યાવન્ પૂર્વમપિ જીવાઃ
શાલ્યાદિમૂલજીવતયોત્પન્ના અભૂવન્નેવેતિ । એવમ્-એકાદશશતકે પ્રથમે ઉત્પલો-
દેશકે યાનિ ત્રયસ્ત્રિંશદ્ ૩૩ દ્વારાણિ સન્તિ તાનિ સંગૃહ્યન્તે । એતાનિ સર્વાણિ દ્વારાણિ

જીવ ઔર સમસ્ત સત્ત્વ યે સઘ પહિલે ‘સાલીવીહીજવજવજવગમૂ-
લગ જીવતાણ ઉવવન્નપુઞ્વા’ શાલિ આદિ કે મૂલ કે જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન
હુએ હૈં ? યા ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કર્તે હૈં-‘હંતા,
ગોયમા ! અસહં અદુવા અણંતચુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! યે સઘ અનેક વાર
અથવા અનન્ત વાર શાલિ આદિ કે મૂલ કે જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં ।
એસા નહીં હૈ કિ શાલ્યાદિકોં મેં પ્રાણ, ભૂત, જીવ એવં સત્ત્વ પહિલે
પહિલે ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં કિન્તુ અનન્ત અપરિમિત કાલતક પહિલે ભી
જીવ શાલ્યાદિ મૂલ કે જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો હી ચુકે હૈં । હસ પ્રકાર
સે ગ્યારહવેં શતક મેં પ્રથમ ઉત્પલ ઉદ્દેશક મેં જો ૩૩ દ્વાર હૈં વે સઘ
પહાં ગૃહીત હુએ હૈં । યે સઘ દ્વાર યહાં પ્રત્યેક ઉદ્દેશક મેં સંગૃહીત હુએ
હૈં-અર્થાત્ ૨૧ વેં ૨૨ વેં ઔર ૨૩ વેં શતક મેં ૮-૮ વર્ગ હૈં-પ્રત્યેક-

સઘણા ભૂત, સઘણા જીવો અને સઘણા સત્ત્વો એ બધા પહેલાં ‘સાલી વીહી
જવજવજવગમૂલગજીવતાણ ઉવવન્નપુઞ્વા’ શાલી વિગેરેના મૂળના જીવરૂપથી
ઉત્પન્ન થયા છે ? અથવા ઉત્પન્ન નથી થયા ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે
છે કે-‘હંતા ગોયમા ! અસહં અદુવા અણંતચુત્તો’ હા ગૌતમ એ બધા અનેક-
વાર અથવા અનંતવાર શાલી વિગેરેના મૂળના જીવ રૂપથી ઉત્પન્ન થયા છે.
એવું નથી કે શાલી વિગેરેમાં પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ પહેલાં ઉત્પન્ન
થયા નથી. પરંતુ અનંત અપરિમિત કાળ સુધી પહેલાં પણ જીવો શાલી
વિગેરેના મૂળના જીવરૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જ ચૂક્યા હોય છે. આ પ્રમાણે
ગ્યારમાં શતકમાં પહેલા ઉત્પલ નામના ઉદ્દેશમાં જે ૩૩ તેત્રીસ
દ્વારો છે, તે બધા અહિયાં ગ્રહણ કરાયા છે. આ બધા દ્વારો અહિયાં પ્રત્યેક

અત્રેકવિંશતિદ્વાવિંશતિત્રયોવિંશતિશતકાનામ્ અષ્ટાષ્ટવર્ગાઃ સન્તિ તત્ર પ્રત્યેકસ્મિન્ વર્ગે
મૂલ-કન્દ-સ્કન્ધ-શાખા-પ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજરૂપાઃ દશદશોદેશાઃ સન્દિ-તત્ર
પ્રત્યેકસ્મિન્ ઉદેશે સંગ્રહાગિ, તથાહિ-શાલ્યાદીનાં જીવા મૂલાદિતયા વ્યુત્કા-
ન્તાસ્તે કુત્ર આગત્યોત્પન્તેઃ, એકસમયેન કતિ ઉત્પન્નન્તેઃ, પદામ્-અપહારઃ
૩, શરીરાવગાહનાઃ, જ્ઞાનાવરણીયશિક્ષકર્મણામ્-વંધકાઃ ૫, વેદકાઃ ૬,
ઉદયિતઃ ૭, ઉદીરકાઃ ૮, લેશ્યાયુક્તા ૯ દૃષ્ટિઃ ૧૦, જ્ઞાનમ્ ૧૧, યોગઃ ૧૨,
ઉપયોગઃ ૧૩, વર્ણગન્ધાદિ ૧૪, ઉચ્છ્વાસાદિ ૧૫, આહારકાનાહારકત્વમ્ ૧૬,
વિરતાવિરતત્વમ્ ૧૭, સક્રિયાક્રિયત્વમ્ ૧૮, સપ્તવિધાષ્ટવિધવંધકત્વમ્ ૧૯,
સંજ્ઞા ૨૦, કપાયઃ ૨૧, વેદઃ ૨૨, વેદવંધકત્વમ્ ૨૩, સંજ્ઞપસંજ્ઞિતત્વમ્ ૨૪,
ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયત્વમ્ ૨૫, કાલતઃ કિયચિરં સ્થિતિઃ ૨૬, મુલાદિ જીવઃ પૃથિવી

વર્ગ મેં મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ ઓર
વીજરૂપ થે દશ દશ ઉદેશક હૈ-સો પ્રત્યેક ઉદેશક મેં હન ૩૩ દારો
કો લેકર કથન કિયા ગયા હૈ। વે ૩૩ દાર હન પ્રકાર સે હૈ-શાલ્યાદિ
કોં કે જીવ મૂલાદિરૂપ સે વ્યુત્કાન્ત હુવ કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
હૈં? એકસમય મેં કિનને ઉત્પન્ન હોતે હૈં? ૨ હનકા અપહાર ૩ શરીરાવગા-
હનાઃ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કો વંધકના ૫, વેદક ૬ ઉદયયુક્તના ૭
ઉદીરક ૮ લેશ્યાયુક્તતા ૯, દૃષ્ટિ ૧૦, જ્ઞાન ૧૧, યોગ ૧૨ ઉપયોગ ૧૩, વર્ણ-
ગન્ધાદિ ૧૪, ઉચ્છ્વાસ આદિ ૧૫, આહારકાનાહારકતા ૧૬, વિરતાવિર-
તત્વ ૧૭ સક્રિયાક્રિયત્વ ૧૮, સપ્તવિધ અષ્ટવિધ વંધકના ૧૯, સંજ્ઞા ૨૦,
કપાય ૨૧, વેદ ૨૨, વેદવંધકતા ૨૩ સંજ્ઞપસંજ્ઞિત ૨૪, સેન્દ્રિયતા ૨૫,

ઉદેશમાં સંબંધ કરાયા છે. અર્થાત્ એકવીસમાં ૨૨ ણાવીસમાં અને ૨૩ ત્રેવી-
સમાં શતાત્માં ૮-૮ આઠ આઠ વર્ગ છે. દરેક વર્ગમાં મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ ત્વક્
છાલ શાખા-ડાળ પ્રવાલ-ફળ પાત્ર, ફૂલ, ફળ અને વીજ રૂપ દસ દસ
ઉદેશાઓ છે અને દરેક ઉદેશાઓમાં આ ૩૩ ત્રેવીસ ત્રેવીસ દ્વારાને લઈને કથન
કરવામાં આવેલ છે. તે ત્રેવીસ દ્વારા આ પ્રમણ છે-શાલી વિગેરેના છુવો
મળ વિગેરે રૂપથી વ્યુત્કાન્ત થઈને કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ૧ એક
સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ તેમને અપહાર ૩ શરીરની અવગતના ૪
જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોંનું બંધપણ, ૫ વેદક ૬ ઉદયયુક્તપણ ૭ ઉદીરક ૮
લેશ્યાયુક્તપણ ૯ દૃષ્ટિ ૧૦ જ્ઞાન ૧૧ યોગ ૧૨ ઉપયોગ ૧૩ વર્ણગન્ધ વિગેરે
૧૪ ઉચ્છ્વાસ વિગેરે ૧૫ આહારપણ અને અનાહારપણ ૧૬ વીરતાવિરતત્વ ૧૭
સક્રિયાક્રિયપણ ૧૮ ભાત પ્રકારનું અને આઠ પ્રકારનું બંધપણ ૧૯ સંજ્ઞા ૨૦
કપાય ૨૧ વેદ ૨૨ વેદવંધકપણ ૨૩ સંજ્ઞા અસંજ્ઞાપણ ૨૪ ઇન્દ્રિય સહિ-

જીવો ધૂંવા પુનર્મૂલાદિ જીવત્વેન તસ્ય કિયત્કાલં સેવનં ગત્યાગતિશ્ચ ભવતિ, દ્યમ્-અર્-તેજો-વાયુ-વનસ્પતિ-દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય-તિર્યકપંચેન્દ્રિય મનુષ્ય-પર્યન્તં ધૂંવા પુનર્મૂલાદિત્વેન કિયત્કાલં સેવનં ગત્યાગતિશ્ચ ૨૭, આહારઃ ૨૮, સ્થિતિઃ ૨૯, સમુદ્ઘાતઃ ૩૦, સમવહતત્વમ્ ૩૧, ઉદ્વર્તના ૩૨, સર્વપ્રાણભૂત-જીવાનાં મૂલાદિષુ અનન્તક્રમઃ પૂર્વમુત્પત્તિઃ ૩૩, । એતાનિ ત્રયસ્તિક્કદ્વારાણિ અગ્રે સર્વત્ર યોજનીયાનિ ઇતિ ॥

સ્થિતિ ૨૬, મૂલાદિરૂપ કો છોડકર પુનઃ મૂલાદિરૂપ સે હોના ઔર હોકરકે કિતને કાલતક ઉસકા વહાં રહના એવં ગમનાગમન કરના હસી પ્રકાર અર્ તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ, દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય, તિર્યકપંચેન્દ્રિય ઔર મનુષ્ય પર્યન્ત હોકર પુનઃ મૂલાદિરૂપ સે હોના ઔર કિતને કાલતક વહાં રહના એવં ગમનાગમન કરના ૨૭, આહાર ૨૮, સ્થિતિ ૨૯ સમુદ્ઘાત ૩૦ સમવહતતા ૩૧ ઉદ્વર્તના ૩૨ એવં સર્વપ્રાણ ભૂત જીવોં કા મૂલાદિકોં સેં અનેક વાર એવં અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હોના ૩૩ યે ૩૩ દ્વાર હેં-હનકી યોજના અગે સર્વત્ર કરની ચાંહિયે, 'સેવં મંતે । સેવં મંતે । તિ' હે ભદન્ત । શાલ્યાદિસૂત્રગત જીવોં કા પ્રકાર જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હે-વહ સર્વથા સત્ય હી હે, કયોં કિ આસ કે જો વાક્ય હોતે હેં વે સર્વથા સત્ય હી હોતે હેં । હસ પ્રકાર-કહકર ગૌતમ ને ભગવાન્ કો ઘન્દના કી ઔર નમસ્કાર કિયા, ઘન્દના

તપણુ અને અનીન્દ્રિયપણુ ૨૫ સ્થિતિ ૨૬ મૂળ વિગેરે રૂપને દોડીને ફરીથી . મૂળ વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થવું. અને ઉત્પન્ન થઇને કેટલા દાળ સુધી તેઓનું ત્યાં રહેવું. અને અવરજવર કરવી ૨૭ આહાર ૨૮ સ્થિતિ ૨૯ સમુદ્ઘાત ૩૦ સમવહતપણુ ૩૧ ઉદ્વર્તના ૩૨ અને સર્વ પ્રાણુભૂત છોવોનું મૂળ વિગેરેમાં અનેકવાર અને અનંતવાર પહેલા ઉત્પન્ન થવું ૩૩ આ રીતે આ ૩૩ તેત્રીસ દ્વારેની યોજના આગળ બધેજ કરવી નોંધજો.

'સેવં મંતે । સેવં મંતે । તિ' હે ભગવન્ શાલી વિગેરે મૂળમાં રહેલા છોવોને પ્રકાર આપ દેવાનુપ્રિયે જે દહીં છે, તે સર્વથા સત્ય છે, કેમકે આપના વાક્યો હાંમેશાં સત્ય જ હોય છે. આ પ્રમાણે દહીંને ગૌતમસ્વામી

सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! शाल्यादि-
मुलजीवानां यः प्रकारो देवानुप्रियेण कथितः स एवमेव-सर्वथा सत्पमेव आप्त-
वाक्यः सर्वथैव सत्यत्वादित्येवं कथयित्वा गौतमः भगवन्तं वन्दते नमस्यति,
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
— पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य प्रथम-
दर्गे प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२१-१-१॥

नमस्कार कर फिर तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए वे
अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका
॥ प्रथमवर्ग के प्रथम उद्देशक समाप्त ॥२१-१-१॥

भगवानने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तप
अने संयमधी पोताना आत्माने भावित करता थका तेओ पोताने स्थाने
विराजमान थई गया. ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अेकवीसवा शतकका पछेला वर्गने।
पछेले उद्देशक समाप्त ॥२१-१-१॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ

પ્રથમવર્ગસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે શાલ્યાદિમૂળજીવાનામ્ નિરૂપણં કૃતમ્ । અથાત્ર કન્દાદિજીવાનાં નિરૂપણાય દ્વિતીયાદિકા ઉદ્દેશકા નિરૂપયિષ્યન્તે इत्येवं संबन्धेना-
યાતરયાસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યેદભાદિમં યુગ્મ-‘અહ મંતે’ હત્યાદિ ॥

મૂલ્ય-‘અહ મંતે ! સાલી વીહી ગોધૂમ જવજવજવાળં
एएसि णं जे जीवा कंदत्ताए वल्लमेइ, ते णं भंते ! जीवा कओ-
हितो उववज्जांति, एवं कंदाहिमारेण सच्चैव मूलुद्देशो अपरिसेतो-
भाणियव्वो जाव असइं अदुवा अणंतखुत्तो । तदेवं भंते सेवं
भंते ! ति’ ॥સૂ૦ ૧॥

एगवीसइसए पढमवर्गस्स जीओ उद्देशो सरूस्सत्तो ॥२१-२॥

છાયા—અથ મદન્ત ! શલિત્રીહિગોધૂમયવવયવાનામ્ એતેર્ણાં સ્વલુ ચે-
જીવાઃ કન્દતયા અવક્રમન્તિ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કોઽપ્ય ઉત્પદ્યન્તે, एवं कन्दा-
धिकारे स एव मूलोद्देशोऽपरिशेषो भणितव्यो यावद् असकृद् अथवा अनन्तकृत्वः ।
तदेवं मदन्त ! तदेवं मदन्त ! इति ॥મૂ૦ ૧॥

एकविंशतितमशतके प्रथमवर्गस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२१-१-२॥

ટીકા—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘સાલીવીહીગોધૂમજવજવજવાળં’ શલિ-
ત્રીહિ ગોધૂમયવવયવાનામ્ ‘एएसि णं’ એતેર્ણાં શાલ્યાદીનાં સ્વલુ સંવન્ધિનઃ ‘जे

द्वितीय उद्देशक

પ્રથમ વર્ગ કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં શાલિ આદિ મૂળગત જીવોં કા-
નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ અથ યહાં કન્દ આદિ જીવોં કા નિરૂપણ કરને કે
લિયે દ્વિતીય આદિક ઉદ્દેશકોં કા કથન, કિયા જાવેગા-હસી સમ્બન્ધ
સે આચે હુए इस द्वितीय उद्देशक का यह आदि सूत्र है-‘अह भंते !
साली वीही गोधूम जवजवजवाणं’ इत्यादि ।

પહેલા વર્ગના ધીળ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પહેલા વર્ગના પહેલા ઉદ્દેશામાં શાલી વિગેરેના મૂળમાં રહેલ જીવોનું
નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. હવે કન્દ વિગેરેમાં રહેલા જીવોનું નિરૂપણ
કરવા માટે ધીળ વિગેરે ઉદ્દેશાઓનું કથન કરવામાં આવશે. એજ સંબંધથી
આવેલા આ ધીળ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. તેનું આ પહેલું સૂત્ર
છે.-‘અહ મંતે ! સાલી વીહી ગોધૂમજવજવજવાળં’ ઇત્યાદિ

જીવા' એ જીવાઃ 'કંદત્તાણ વક્રમંતિ' કન્દતયા અવક્રામન્તિ કન્દાકારેણોત્પદન્તે
 इत्यर्थः 'ते णं भंते । जीवा' ते खलु भदन्त । जीवाः कन्दाकारपरिणतास्ते जीवा
 इत्यर्थः । 'कओहिंनो उववज्जन्ति' केभ्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! शालित्रीहिगोधूम-
 यवादीनां संबन्धिनो ये जीवा यवादीनां कन्दरूपेण समुत्पद्यन्ते ते कन्दस्थितजीवाः
 केभ्यः स्थानेभ्यो नैगयिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो देवेभ्यो वा आगत्य तत्र उत्पद्यन्ते ?
 इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'एवं' इत्यादि, 'एवं कंदाहिगारेण सच्चेव मूलदेसो अप-
 रिसेसो भाणियव्वो' एवं कन्दाधिकारे सएव मूलोद्देशकः प्रथमवर्गस्य प्रथमोद्देशकः
 अपरिशेषः—संपूर्णः भणितव्योऽध्येतव्यः उपस्यपहारावगाहनादिकः संपूर्णोऽपि
 विषय इहाध्येतव्यः, कियत्पर्यन्तं मूलोद्देशक इह पठनीय स्तत्राह—'जाव' इत्यादि,

टीકાર્થ—ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન લે દમ સૂત્ર દ્વારા એસા પૂછા હૈ—હે
 ભદન્ત ! હન શાલી ત્રીહિ આદિકોં કે કન્દ કે આકાર સે જો જીવ
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ 'તે ણં ભંતે । જીવા' હે ભદન્ત ! વે જીવ વહાં કહાં
 સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ—કયા નૈગયિક સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ ? યા તિર્યચગતિ સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા મનુષ્ય ગતિ સે
 આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા દેવગતિ સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
 હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ—'एवं कंदाहिगारेण सच्चेव
 मूलदेसो अपरिसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ ! હસ કન્દ કે અધિકાર
 મેં—વહી સમસ્ત મૂલ કા ઉદ્દેશક 'यावत् अनेक पार अथवा अनन्तपार
 उत्पन्न हुए हैं' યહાં તક કા કહના ચાહિયે હસી વાધન મેં ઉત્પત્તિ,
 અપહાર, અવગાહના આદિ સમસ્ત વિષય આજાતે હૈ સો યે સમસ્ત
 વિષય ખી યહાં પૂર્વોક્તાનુસાર હી કહના ચાહિયે, હસ વિષય મેં સ્પષ્ટીકરણ

टीकार्थ—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને આ સૂત્ર દ્વારા એવું પૂછ્યું છે કે—
 હે ભગવન્ આ શાલી, ત્રીહી વિગેદના કન્દના આકારથી જે છોડે ઉત્પન્ન
 થાય છે, 'તે ણં ભંતે । જીવા' હે ભગવાન્ તે છોડે ત્યાં કયાંથી આવીને
 તે ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નરકમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
 અથવા તિર્યચ ગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્ય ગતિથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'एवं कंदाहिगारेण सच्चेव
 मूलदेसो अपरिसेसो भाणियव्वो' હે ગૌતમ ! આ કન્દના સંબંધમાં તેજ
 સપણા મૂળસંબંધી ઉદ્દેશો યાવત્ અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થયા
 હે, 'अहि शुधीतु' ક્યન કહેવું જોઈએ. આવ ક્યનમાં ઉત્પત્તિ, અપહાર,

‘जाव असई अदुवा अणंतखुतो’ यावद् असकृद् अथवा अनेन्तकृत्वः, एतत्पर्यन्तं मूलोद्देशकप्रकरणं सर्वमपि वक्तव्यम् तथाहि—कन्दाकारेणोत्पद्यमाना जीवाः कस्मात् स्थानादागत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्गतितो मनुष्यगतित आगत्यो-
त्पद्यन्ते न तु कदाचिदपि नैरयिकगतितो देवगतित आगतानां कन्दे उत्पत्ति-
र्भवति देवानां पुष्पादिशुभस्थाने एवोत्पत्ते इत्युत्तरम् । हे भदन्त ! कन्दे उत्प-
त्त्यमाना जीवा एकसमयेन कियन्तः तत्र कन्दे उत्पद्यन्ते इति द्वितीयः प्रश्नः,
हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टः संख्येया असंख्येया वा
जीवाः कन्दाकारेणोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवं कन्दस्थितजीवानां निष्काशनम्

इस प्रकार से हैं—शालि व्रीहि आदि को के कन्द में जो जीव उत्पन्न होते
हैं—वे या तो तिर्यच गति से आये हुए जीव वहां उत्पन्न होते हैं, या
मनुष्य गति से आये हुए जीव वहां उत्पन्न होते हैं नैरयिक गति से
या देवगति से आया हुआ जीव वहां कन्दाकार से उत्पन्न नहीं होता
है। क्यों कि देवगति से आये हुए जीव का पुष्पादिरूप शुभस्थान में
ही उत्पाद होता है।

अब गौतमस्वामी का द्वितीय प्रश्न ऐसा है—हे भदन्त ! कन्द में
उत्पन्न होने वाले जीव एक समय में वहां कितने जीव कन्द में उत्पन्न
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! जघन्य से एक
अथवा दो, अथवा तीन जीव वहां उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से
संख्यात अथवा असंख्यात जीव वहां कन्द के आकार से उत्पन्न होते

अवगाहना, विगेरे तमाम विषय आवी जाय छे. तो आ तमाम विषय पणु
अडियां पडेलां कइा प्रभाछे ज कडी देवा. आ विषयनुं स्पष्टीकरणु आ
रीते छे—शाली, व्रीहि विगेरेना कन्दमां जे छवे उत्पन्न थाय छे, तेओ
हां तो तिर्य'थ गतिथी आवेला छवे त्यां उत्पन्न थाय छे, अथवा मनुष्य
गतिथी आवेला छवे त्यां उत्पन्न थाय छे, नारकीय गतिथी आवेला छवे
अथवा देवगतिथी आवेला छवे त्यां कन्दना आकारथी उत्पन्न थता नथी,
केम के—देवगतिथी आवेला छवेना उत्पात-उत्पत्ति पुष्प विगेरे शुभ स्थान-
मांज थाय छे.

गौतम स्वामी इरीधी प्रभुने पूछे छे के-छे सगवन कन्दमां उत्पन्न
धवावाणा छवे ओक समयमां त्यां कन्दमां केटला छवे उत्पन्न थाय छे ?
आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-छे गौतम जघन्यथी ओक अथवा जे
अथवा त्रणु छवे त्यां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा

અસંખ્યોત્સર્પિણ્યવસર્પિણી પર્યન્તં પ્રતિસમયમપિ યદિ અપહ્રિયેત તદાપિ તત્તો જીવાઃ
નિષ્કાશયિતું ન શક્તા ભવન્તીતિ । હે ભદન્ત ! કન્દજીવાનાં કિયન્મહતી શરીરા-
વગાહના પ્રજ્ઞપ્તા ? इति પ્રશ્નઃ, જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કૃષ્ટ
અકધનુરારમ્ય નવધનુઃપર્યન્તમિત્યુત્તરમિતિ । હે ભદન્ત ! કન્દજીવા
જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધકાઃ-વન્ધનકર્તારો ભવન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, વન્ધકા
અવ કન્દજીવા ભવન્તિ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો ન તુ અવન્ધકાઃ એવં
જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વેદકા ભવન્તિ એવમુદયિન ઉદીરકા એવ ભવન્તિ

हैं इसी प्रकार से कन्द में जो जीव स्थित हैं उन जीवों का निष्काशन
असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी पर्यन्त भी यदि प्रतिसमय किया
जावे तो भी उसमें से पूरे बाहर नहीं निकाले जा सकते हैं अब
गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! कन्दगत जीवों की
कितनी बड़ी शरीर की अवगाहना कही गई है ? तो इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं-हे गौतम ! कन्दगत जीवों की जघन्य अवगाहना तो अङ्गुल
के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती है और उत्कृष्ट अवगाहना एक-
धनुष से लेकर नौ धनुषतक की होती है । अब गौतम के इस प्रश्न
का कि 'कन्दगत जीव ज्ञानावरणीय कर्म के बंधकर्ता होते हैं' या नहीं
होते हैं ?' उत्तर देते हुए भगवान् उनसे कहते हैं-हे गौतम ! कन्द
जीव ज्ञानावरणीय कर्म के बंधकर्ता ही होते हैं अवन्धक नहीं होते हैं ।
इसी प्रकार हे वे ज्ञानावरणीय के वेदक होते हैं, उदयवाले होते हैं,

અસંખ્યાત છવે ત્યાં કન્દના આકારથી ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે કન્દમાં
જે છવે રહેલા છે, તે છવેનો અપહાર (નીકળવું.) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી,
અવસર્પિણી સુધી પણ જો પ્રત્યેક સમયે કરવામાં આવે તો પણ તેમાંથી પૂરે
પૂરા અહાર દાડી શકતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન કન્દમાં રહેલા
છવેના શરીરની અવગાહના કેવડી મોટી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કન્દમાં રહેલા છવેની જઘન્ય અવગાહના તો આંગ-
ળના અસંખ્યમાં લાગ પ્રમાણ વાળી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક
ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીની હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નોના
કે 'કન્દમાં રહેલા છવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરનાર હોય છે કે
અબંધક હોય છે?' ઉત્તર આપતાં પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ ! કન્દના
છવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરનાર જ હોય છે. અબંધક હોતા નથી.
એજ રીતે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરવાવાળા હોય છે, ઉદયવાળા

ન તુ અવેદકાઃ, અનુદયિનઃ, અનુદીરકા इति, एवम् अन्तरायकर्मपर्यन्तं वाच्यम्, हे भदन्त ! कन्दजीवाः किं कृष्णलेश्यावन्तो भवन्ति नीललेश्यावन्तो भवन्ति, कापोतिकलेश्यावन्तो वा भवन्तीति प्रश्नः कृष्णादिलेश्याविषये षड्विंशति भङ्गा दत्तव्या भवन्ति इत्युत्तरम् । असंयोगे षड्भङ्गाः, द्विकसंयोगे द्वादश-भङ्गाः त्रिकसंयोगेऽष्टौ भङ्गाः मिलित्वा षड्विंशति भङ्गा ज्ञातव्याः । प्रकारस्तु मूलोद्देशके अस्माभिः प्रदर्शित इति तत एवावगन्तव्यः । योगे केवलकाययोगिनः । उपयोगे साकारानाकारद्विविधोपयोगिनः । वन्यानि वर्णाधारभ्येन्द्रियपर्यन्तानि

और उदीरक होते हैं । अवेदक, अनुदयवाले और अनुदीरक नहीं होते हैं । इसी प्रकार का कथन अन्तराय कर्म तक जानना चाहिये, अब गौतम ने प्रभु से जो ऐसा पूछा है कि कन्द जीव क्या कृष्णलेश्यावाले होते हैं या नीललेश्यावाले होते हैं ? या कापोत-लेश्यावाले होते हैं ? सो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा है कि कृष्णादिलेश्या के विषय में हे गौतम ! २६ भंग होते हैं— जो इस प्रकार से हैं असंयोग में ६ भंग, द्विकसंयोग में १२ भंग और त्रिकसंयोग में ८ भंग होते हैं इन भंगों के विषय में खुलासा मूलो-द्देशक में किया जा चुका है अतः ये २६ भंग लेश्यासम्बन्धी वही से जानना चाहिये । योग में ये केवल काययोगी ही होते हैं । उपयोग में ये साकार और अनाकार दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं । वर्ण से लेकर इन्द्रियतक के अन्य द्वारों को उत्पलोद्देशक में जैसे कहे गये

હોય છે, અને ઉદીરણ કરનારા હોય છે, અવેદક વાળા, અને અનુદીરક હોતા નથી. આજ પ્રમાણેનું કથન અંતરાય કર્મ સુધી સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને જે એવું પૂછ્યું છે કે—કન્દજીવો શું કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે ? અથવા નીલલેશ્યાવાળા હોય છે ? અથવા કાપોતિક લેશ્યાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમ સ્વામીને એવું કહ્યું છે કે કૃષ્ણ વિગેરે લેશ્યાના સંબંધમાં હે ગૌતમ ! ૨૬ છન્વીસ ભંગો થાય છે, જે આ પ્રમાણે છે—અસંયોગી ૬ છ ભંગ દ્વિકસંયોગી ૧૨ બાર ભંગ તથા ત્રિકસંયોગી ૮ આઠ ભંગ થાય છે. આ ભંગ સંબંધી કથન મૂલદે-શમાં કહ્યું છે જેથી આ લેશ્યાસંબંધી ૨૬ છન્વીસ ભંગો ત્યાંથી જ સમજી લેવા યોગમાં તેઓ ફક્ત કાયયોગી જ હોય છે. ઉપયોગમાં તેઓ સાકાર અને નિરાકાર એમ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. વર્ણથી લઇને ઇન્દ્રિય સુધીના બીજા દ્વારો સંબંધી કથન ઉત્પલોદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું સમજવું.

દ્વાદશદ્વારાણિ ઉત્પલોદ્દેશકવદ્ વિચારણીયાનિ । કન્દજીવાઃ કન્દજીવત્વેન કિયત્કા-
લપર્યન્તં તિષ્ઠન્તીતિ પ્રશ્નઃ । જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો અસંખ્યેયં કાલં તિષ્ઠન્તિ
કન્દે કન્દજીવા इत्युत्तरम् । શાલ્યાદિજીવાનાં કન્દે સ્થિતિઃ પૃથિવીકાયિકે સ્થિતિઃ
પુનરપિ શાલ્યાદિકન્દે एवं रूपेण ते जीवाः कियत्कालपर्यन्तं कन्दस्य सेवनं
કુર્વન્તિ કિયત્કાલપર્યન્તં ગમનાગમનં ચ કુર્વન્તિ ? इति प्रश्नः भवादेशेन जघन्येन
દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યાતભવપર્યન્તં ગમનાગમનં ભવતીત્યુત્તરમ્ । एवमु-एतेन
અમિલાપેન-અપ્તેજોવાયુજીવવિષયેઽપિ પૃથિવીકાયમૂત્રવદ્વ્યાख्या વિધાતવ્યા ।

હૈં વૈસે હી જાનના चाहिये गौतम के इस प्रश्न का कि 'कन्दजीव कन्द-
जीवरूप से कितने कालतक रहते हैं' उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है
कि ये जघन्य से अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक
कन्द में जीवरूप से रहते हैं । शाल्यादि जीवों की कन्द में स्थिति
फिर वहाँ से मरकर पृथिवीकायिक में स्थिति और पुनः वहाँ से मर कर
शाल्यादिकन्द में स्थिति इस रूप से वे जीव कितने कालतक कन्द का
सेवन करते हैं और कितने कालतक इस प्रकार से वे गमनागमन करते
रहते हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि हे गौतम !
भवकी अपेक्षा लेकर जघन्य से दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से असं-
ख्यात भवग्रहणतक उनका गमनागमन होता रहता है इसी अमिलाप
के अनुसार अप, तैज, वायु, इन जीवों के होने के विषय में भी
पृथिवीकाय सूत्र के जैसी व्याख्या करनी चाहिये, वनस्पति में भव को

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-હે ભગવાન 'કન્દજીવ કન્દ-
જીવરૂપથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુએ કહ્યું કે-જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ
સુધી કન્દમાં છવરૂપથી રહે છે. શાલાં વિગેરે છવોની કન્દમાં સ્થિતિ, પથી
ત્યાંથી મરીને પૃથ્વીકાયિકપણમાં સ્થિતિ અને ફરી ત્યાંથી મરીને શાલી
વિગેરેમાં સ્થિતિ આ પ્રમાણે તે છવો કેટલા કાળ સુધી કન્દનું સેવન કરે
છે ? અને કેટલા કાળ સુધી આ રીતે તેઓ અવર જવર કરે છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે
ભવ અકુષ્ઠ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવ અકુષ્ઠ સુધી તેઓનું ગમ-
નાગમન-અવર જવર થતો રહે છે. આ અમિલાપ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજ-
સ્કાયિક, વાયુકાયિક, આ છવોના હોવાના સંબંધમાં પણ પૃથ્વીકાયિક સૂત્રની
માફક વ્યાખ્યા સમજી લેવી જોઈએ. વનસ્પતિ સૂત્રમાં ભવ સંબંધી ઉત્કૃષ્ટથી

વનરપતિસૂત્રે ભવમાશ્રિત્ય ઉત્કર્ષેણાન્તાનિ ભવગ્રહણાનિ, કાલમાશ્રિત્ય ઉત્કર્ષેણ
અનન્ત કાલં વનરપતિકાલમિત્યર્થઃ । એવં દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય-તિર્યક્પચ્ચેન્દ્રિય-
મનુષ્યપર્યન્તં સ્થિતિર્ગમનાગમનં ચ ઉત્પલોદેશકગૃહીતશાલ્યાદિમૂલકજીવપ્રક-
રણવદ્ વ્યાખ્યેયમ્ । કન્દજીવાનામાહારસ્તુ દ્રવ્યતોડનન્તપ્રદેશિકદ્રવ્યવિષયકઃ
પ્રજ્ઞાપનાયા અઘ્રાવિશતિતમપદગતાહારોદેશકવદ્વિજ્ઞેયઃ । સ્થિતિર્જગ્ધન્યેન અન્ત-
ર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો વર્ષપૃથક્ત્વં દ્વિ વર્ષાદારમ્બ્ય નવવર્ષપર્યન્તમ્ । કન્દજીવાનાં વેદના
લેખર ઉત્કૃષ્ટસે અનન્તભવ ગ્રહણ હૈ, ઓર કાલ કો લેખર વનસ્પતિકાય
કા અનન્તકાલરૂપ અનન્ત કાલ હૈ । હસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય,
ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યક્ પચ્ચેન્દ્રિય ઓર મનુષ્ય હનકે હોને કે વિષય સે મી
જાનના ચાહિયે અર્થાત્ કન્દગત જીવ વહાં સે મરકર યદિ દ્વીન્દ્રિય
આદિ રૂપ મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર પુનઃ વહાં સે ધર કર ફિર વહ
શાલ્યાદિ કે કન્દ મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો હસ પ્રકાર સે વહ કન્દ મેં
જીવરૂપ સે કષતક રહતા હૈ ? ઓર કષતક હસ પ્રકાર સે વહ ગમના-
ગમન કરતા રહતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુને કહા હૈ કિ-હે
ગૌતમ ! ઉત્પલોદેશક મેં ગૃહીત શાલ્યાદિમૂલક જીવ કે પ્રકરણ કે
જૈસા હસકા ઉત્તર સમજના ચાહિયે કન્દગત જીવોં કા આહાર દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા અનન્ત પ્રદેશોં વાલે દ્રવ્ય કા હોતા હૈ હસ વિષય કા કથન
પ્રજ્ઞાપના કે અઘ્રાઈસવેં પદ મેં કથિત આહારોદેશક કે જૈસા જાનના
ચાહિયે હનકી સ્થિતિ જગ્ધન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્તતક કી હોતી હૈ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષપૃથક્ત્વ કી-દો વર્ષ સે લેકર ૯ વર્ષતક કી હોતી હૈ ।

અનન્તભવ ગ્રહણ કરેલ છે, અને કાળને લઇને વનસ્પતિકાયનું અનન્તકાળરૂપ
અનન્ત કાળ છે. આ રીતે બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિય અને
મનુષ્યના હોવાના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું અર્થાત્ કંદમાં રહેલ જીવો
ત્યાંથી મરીને જો બે ઇન્દ્રિય વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો એ રીતે
તેઓ જીવરૂપથી કન્દમાં ક્યાં સુધી રહે છે ? અને ક્યાં સુધી આ રીતે અવર-
જવર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ઉત્પલ
ઉદ્દેશમાં ગ્રહણ કરેલ શાલી વિગેરે ખૂળના જીવોના કથન પ્રમાણે આ પ્રશ્નનો
ઉત્તર સમજવો. કન્દમાં રહેલા જીવોનો આહાર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત
પ્રદેશોવાળા દ્રવ્યોનો હોય છે, આ વિષયનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮
અઘ્યાયીસમાં પદમાં કહેલ આદાર ઉદ્દેશાની જેમ જ સમજવું. તેમની સ્થિતિ
જગ્ધન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધીની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વની

કપાયમારણાન્તિકાસ્ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ । સમવહતા અપિ મ્રિયન્તે અસમવહતા વા મ્રિયન્તે । તથા ઉદ્વૃત્તાસ્તે કન્દ જીવાઃ તિર્યક્ષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે । હે મદન્ત ! સર્વે પ્રાણાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે જીવાઃ સર્વે સત્ત્વાઃ કન્દે સમુત્પન્નાઃ કિમિતિ-પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! અનેકવારમનન્તવારમ્ વા સર્વે જીવાદયઃ કન્દે પૂર્વ સમુત્પન્ના ઇત્યુત્તરમ્ । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! કન્દાશ્રિતજીવાનામુત્પત્તિશરીરાવગાહનાદિકવિષયે યત્ દેશાનુપ્રિયેણ કથિતમ્ તત્ એવમેવ-સર્વથા સત્યમેવેતિ કથયિત્વા ગૌતમો મગધન્તં વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતીતિ ધાવઃ ॥૬૦૧॥

॥ એકવિંશતિતમશતકે પ્રથમવર્ગસ્ય દ્વીતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨૧-૧-૨॥

કન્દ જીવોં કે વેદના, કષાય ઓર મારણાન્તિક યે ત્રીન સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । યે સમવહત હોકર ઓ મરતે હૈં અસમવહત હોકર કે ઓ મરતે હૈં । ઉદ્વૃત્ત હુએ વે કન્દજીવ તિર્યંચોં મેં એવં મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તભૂત, સમસ્તજીવ સમસ્ત સત્વ હે મદન્ત ! કયા પહિલે કન્દ મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ઉનસે એસા કહા-હે ગૌતમ ! હાં, પહિલે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર યે સંય જીવાદિક કન્દ મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત જીવોં કી ઉત્પત્તિ શરીરાવગાહના આદિ કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી હૈં ૨ એસા કહકર ગૌતમને

અર્થાત્ જો વર્ષથી લઈને ૮ નવ વર્ષ સુધીની હોય છે. કન્દના જીવોને વેદના કષાય, અને મારણાન્તિક જે ત્રણ સમુદ્ઘાત હોય છે. તેઓ સમવહત થઈને પણ મરે છે, અને અસમવહત થઈને પણ મરે છે. ઉદ્વૃત્ત થયેલા તે કન્દના જીવો તિર્યંચોમાં અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સઘળા પ્રાણ, સઘળાભૂત, સઘળા જીવો, સઘળા સત્વો હે ભગવન્ પહેલા કન્દમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! હા, પહેલા અનેકવાર અથવા અનન્તવાર તેઓ બધા જીવો વિગેરે પહેલાં કન્દમાં ઉત્પન્ન થયા છે, 'સેવં-મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ કન્દમાં રહેલા જીવોની ઉત્પત્તિ, શરીરની અવગાહના વિગેરે વિષયમાં આપદેવાનુ પ્રિય જે કથન કર્યું છે, તે સર્વથા

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શૃંગ૧ વ.૧ ઉ.૨ સુ.૧ શાલ્યાદિ કન્દગતજીવનરૂપણમ્ ૨૩૩

પ્રભુ કો વન્દના કી-નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે તપ
ઔર સંયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુए अपने स्थान पर
विराजमान हो गये. ॥सू०१॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે એકવીસવેં શતકકા
પ્રથમ વર્ગ કા દ્વિતીયોદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૧-૧-૨॥

સત્ય જ છે, આપતુ કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ
પ્રભુને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી આત્માને
ભાવિત કરતાથકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકાન પહેલા વર્ગને
બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥ ૨૧-૧-૨ ॥

अथ प्रथमवर्गस्य तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

शाल्यादि वनस्पतिकन्दाश्रितजीवानामुत्पत्त्यादिकं निरूप्य तृतीये स्कन्धा-
द्याश्रितजीवानां समुत्पादादिकं निरूपयिष्यते, इत्येवं संबन्धेनायातस्यास्य तृती-
योद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘एवं खंधे वि’ इत्यादि ।

मूलम्—‘एवं खंधे वि उद्देशो नेयव्वो ॥२१-३॥ एवं तथाए
वि उद्देशो भाणियव्वो ॥२१-४॥ साले वि उद्देशो भाणियव्वो
॥२१-५॥ पवाल वि उद्देशो भाणियव्वो ॥२१-६॥ पत्ते वि उद्देशो
भाणियव्वो ॥२१-७॥ एए सत्त वि उद्देशगा अपरिसेसा जहा
मूलं तहा नेयव्वा ॥सू० १॥

छाया—एवं स्कन्धेऽपि उद्देशको ज्ञातव्यः ॥२१॥३॥ एवं त्वचायामुद्देशो भणि-
तव्यः ॥२१-४॥ शाखायामपि उद्देशो भणितव्यः ॥२१॥५॥ मवाळेऽपि उद्देशो
भणितव्यः ॥२१॥६॥ पत्रेऽपि उद्देशो भणितव्यः ॥२१॥७॥ एते सप्तापि उद्देशका
अपरिशेषा यथामूले तथा ज्ञातव्याः । सू० १॥

टीका—‘एवं खंधे वि’ एवम्—स्कन्दवत् स्कन्धेऽपि ‘उद्देशो नेयव्वो’
उद्देशको ज्ञातव्यः स्कन्दकोद्देशकवदेव स्कन्धविषयकः तृतीयोद्देशकोऽपि ज्ञातव्यः,

प्रथमवर्ग का तृतीय उद्देशक प्रारंभ

शालि आदि वनस्पतियों के कन्दाश्रित जीवों की उत्पत्ति आदि
का निरूपण करके इस तृतीय उद्देशक में स्कन्ध आदि के आश्रित जीवों
के समुत्पात आदि का निरूपण करेंगे—अतः इस सम्बन्ध से आगत इस
तृतीय उद्देशक का ‘एवं-खंधे वि’ इत्यादि यह पहिला सूत्र है—

टीकार्थ—कन्द के जैसा स्कन्ध में भी ‘उद्देशो नेयव्वो’
उद्देशक जानना चाहिये अर्थात् कन्दोद्देशक के जैसा ही स्कन्ध विषयक

शाली विगेदेना कंदना आश्रयधी रहेला लुवेनी उत्पत्ति विगेदेनुं
निष्पद्य करीने लवे आ त्रीण उद्देशाभां स्कंधः विगेदेना आश्रयधी रहेला
लुवेना समुत्पात विगेदेनुं निष्पद्य करवाभां आवशे-ते कारणधी आ संभ-
ंधी आवेला आ त्रीण उद्देशानुं पडेलुं सूत्र आ प्रमाणे छे.

‘एवं खंधे वि’ इत्यादि—

टीकार्थ—कंदनी भाक्ष स्कंधभां पद्य ‘उद्देशो नेयव्वो’ उद्देशो समजवे।
अर्थात् कंद उद्देशकना पद्यन प्रमाणे न आ स्कंध संबंधी त्रीण उद्देशानुं

હે મદન્ત ! શાલિત્રીહિગોધૂમયવયવસંબન્ધિનો, જીવાઃ શાલ્યાદીનાં સ્કન્ધ-
રૂપેણાવક્રામન્તિ તે જીવાઃ કુતઃ સ્થાનાદાગત્ય તત્રોત્પદ્યન્તે કિં નિરયાત
અન્યસ્માદ્વેતિ પ્રશ્નઃ તિર્યગ્મ્યો મનુષ્યેમ્યો વા આગત્ય સ્કન્ધે સમુત્પદ્યન્તે તત્ર
સ્કન્ધે એકસમયેન કિયન્તો જીવા ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌક્ષા,
ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા જીવા ઉત્પદ્યન્તે इत्यુત્તરમાશરીરાવ-
ગાહનં કિયદિતિ પ્રશ્નઃ જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગમ્ ઉત્કૃષ્ટતો નવ ધનુઃ

તૃતીય ઉદ્દેશ મી સમજનાં ચાહિયે યહાં પર મી ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા
પૂછા હૈ-શાલિ, ત્રીહિ, ગોધૂમ, વવ, એવં વવયવ સંબંધી જો જીવ હૈ
વે જવ હન શાલ્યાદિકોં કે સ્કન્ધરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ-તો વે જીવ કહાં
સે આકર વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ? વ્યા નરક સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
યા અન્ય ઓર કિસી ગતિ સે આકર કે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન
કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! શાલ્યાદિ કે સ્કન્ધ મેં
જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ વે તિર્યગ્ ગતિ સે યા મનુષ્યગતિ સે આકરકે
વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ-ઉસ સ્કન્ધ મેં એક સમય મેં કિતને જીવ ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે એક,
અથવા દો અથવા-ત્રીન જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । હનકે શરીર કી અવગા-
હના કિતની હોતી હૈ ? તો પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ।
ઉનકે શરીર કી અવગાહના જઘન્ય સે ંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ

વર્ણન પણ સમજવું. આ વિષયમાં પણ ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું
છે કે-શાલિ, ત્રીહી ઘઉં, વવ અને વવયવ સંબંધી જે જીવો છે, તે જ્યાં
આ શાલી વિગેરના સંબંધથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તે જીવો કયાંથી આવીને
ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નરકથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા બીજી કોઈ ગતિથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! શાલી વિગેરના
સ્કંધમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો તિર્યગ્ગતિથી અથવા મનુષ્ય-
ગતિથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સ્કંધમાં એક સમયમાં કેટલાં જીવો
ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ !
જઘન્યથી એક, અથવા બે, અથવા ત્રણ, જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને
ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓના
શરીરની અવગાહના કેટલી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-
હે ગૌતમ ! તેઓના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી એક આંગળના અંશ-

પર્યન્તમ્' इत्युत्तरम् । एवं ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धकत्वाबन्धकत्वे कृष्णादि
 लेश्यायाम् इत्यादौ प्रश्नोत्तरे अवगन्तव्ये एवं कियत् कालं स्थिति रित्यारभ्य सर्वे
 प्राणा उत्पन्नपूर्वा, किमिति एतावत्पर्यन्तप्रश्नोत्तरे ज्ञातव्ये, तदेवं भदन्त ! तदेवं भद-
 न्त इति यावद्विहरतीति ३ । एवंविधैरभिलापैः त्वचायाम् ४, शाखायाम् ५, प्रवाले ६,
 पत्रे ७, । एते सप्तापि मूलादारभ्य पत्रपर्यन्तं सप्तोद्देशकाः 'अपरिसेसा' अपरिशेषाः

પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે નૌ ધનુષપ્રમાણ હોતી હૈ, હસી પ્રકાર સે જ્ઞાના-
 ધરણીય કર્મ કે બન્ધકત્વ મેં ઓર અબન્ધકત્વ મેં એવં કૃષ્ણાદિ લેશ્યા
 કે સમ્બન્ધ મેં ઇત્યાદિ મેં પ્રશ્ન કરકે ઉત્તર જાનના ચાહિયે હસી પ્રકાર
 સે 'હનકી સ્કન્ધ મેં કિતને કાલ તક સ્થિતિ રહતી હૈ ?' યહાં સે લેકર
 સમસ્તપ્રાણ, સમસ્તભૂત, સમસ્તજીવ, સમસ્ત સત્ત્વ યે સઘ પહિલે સ્કન્ધ
 મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં ? યહાં તક કે પ્રશ્ન ઓર ઉત્તર જાનના ચાહિયે યહ
 સઘ વિષય પીછે વર્ણિત હો ચુકા હૈ-સો વહાં સે દેખના ચાહિયે
 'સેવં મંતે' સેવં મંતે !' હે ભદન્ત ! સ્કન્ધગત જીવોં કે સમ્બન્ધ મેં જૈસા
 આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ વહ સર્વથા, સત્ય હી હૈર એસા કહ કર વે
 ગૌતમ ! પ્રભુ કો વન્દન એવં નમસ્કાર કર તપ ઓર સંયમ સે આત્મા
 કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાનપર વિરાજમાન હો ગયે, ।

હસી પ્રકાર કે અભિલાપોં સે ત્વચા મેં ૪, શાખા મેં ૫, પ્રવાલ મેં ૬,
 પત્રમેં ૭ જો ઉદ્દેશક હૈં વે ઉદ્દેશક ભી મૂલ સે લેકર સઘ પત્ર પર્યન્ત

અર્થાત્ લાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ ધનુષ પ્રમાણ હોય છે. એજ રીતે
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધપણમાં અને અબંધપણમાં અને કૃષ્ણ વિગેરે
 લેશ્યાના સંબંધમાં વિગેરે વિષયમાં પ્રશ્નોત્તર સમજવા એજ રીતે 'સ્કંધમાં
 તેઓની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ કથનથી લઈને સઘળા પ્રાણ,
 સઘળાભૂત, સમસ્ત જીવ, સઘળા સત્ત્વ, આ બધા પહેલાં સ્કંધમાં ઉત્પન્ન
 થયા છે ? આટલા સુધીના પ્રશ્ન અને ઉત્તર સમજી લેવા. 'સેવં મંતે સેવં
 મંતે !' ઇત્યાદિ હે લગવન સ્કંધમાં રહેલા જીવોના સંબંધમાં આપ દેવાનુ-
 પ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય જ છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય
 જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી પ્રભુને વંદના કરી તપ અને સંયમથી
 જોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થઈ ગયા.

આજ પ્રમાણેના અભિલાપોથી ત્વચામાં ૪, શાખામાં ૫, પ્રવાલમાં ૬,
 પત્રમાં ૭ જે ઉદ્દેશ્યો છે, તે ઉદ્દેશ્યો પછી મૂળથી લઈને પત્ર સુધીમાં ૭

-સંપૂર્ણાઃ 'જહામૂલે' યથામૂલે, યથામૂલમુદિશ્ય પ્રોક્તાઃ 'તદ્વા નેયવ્વા' તથા નેતવ્યાઃ-તથૈવ વ્યાખ્યેયાઃ નાન્યથેતિ, ॥સૂ૦ ૧॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિદ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકઠાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહચંદ્રવપતિ કોલ્હાપુરરાજપદ્મ-
'જૈનાચાર્ય' પદધૂષિત — કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
બાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલત્રિવિરચિતાયાં શ્રી
“ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાખ્યા-
વ્યાખ્યાયામ્ એકવિંશતિશતકસ્ય પ્રથમ-
વર્ગે તૃતીયોદેશા દારબ્યા સપ્તો-
દેશકાઃ સમાપ્તાઃ ॥૨૧-૧ ૭॥

સાત હો જાતે હૈં-સો इनका सय का व्याख्यान सृलोद्देशक में जैसा कहा गया है वैसा ही कहना चाहिये अन्य रूप से नहीं । इस प्रकार यहाँ तक७ उद्देशक समाप्त हो जाते हैं २१-१-७॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે એકવીસવેં શતકકા
પ્રથમવર્ગ કે ત્રીસરે ઉદ્દેશે સે સાત ઉદ્દેશે સમાપ્ત ॥૨૧-૧-૭॥

સાત થઈ ગય છે. આ તમામ ઉદ્દેશાઓનું વર્ણન મૂળના ઉદ્દેશામાં જે પ્રમાણે
કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું વર્ણન કરી લેવું. જોઈએ. અન્ય રીતે નહીં. ॥સૂ૦ ૧॥
આ રીતે અહિં સુધીમાં ૭ સાત ઉદ્દેશાઓ સમાપ્ત થાય છે. ॥૨૧-૧-૭॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકના પહેલા વર્ગના ત્રીજા ઉદ્દેશાથી
સાત ઉદ્દેશાઓ સમાપ્ત ॥૨૧-૧-૭॥

અથ પુષ્પફલવીજવિષયાન્ અષ્ટમનવમદશમોદેશકાનાહ—‘एवं पुष्पे वि’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ नवरं देवा उववज्जंति जहा उप्यलुद्देशे चत्तारि लेस्साओ असीई भंगा ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्झभागं उक्कोसेणं अंगुलपुहुत्तं सेत्तं तं चेव सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति । २१।८। जहा पुष्पे एवं फले वि उद्देशओ अपरिसेसो भाणियव्वो ॥ २१।९। एवं बीए वि उद्देशओ । २१।१०। एए दस उद्देशा’ ॥सू० १०॥

‘एगवीसइमे सए पढमो वग्गो समत्तो’ २१-१-१०

છાયા—एवं पुष्पेऽपि उद्देशकः नवरं देवा उपपद्यन्ते यथा उत्पलान्देशके चतस्रो लेख्याः अशीतिर्भङ्गाः अवगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्ट-तोऽङ्गुलपृथक्त्वम् शेषं तदेव तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति । २१-८। यथा पुष्पे एवं फलेऽपि उद्देशकोऽपरिशेषो भणितव्यः । २१-९। एवं बीजेऽपि उद्देशकः । २१।१०। एते दश उद्देशकाः १०।सू० १०॥

एकविंशतिशतके प्रथमवर्गः समाप्तः ।

टीका—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ’ एवम्—मूलोद्देशकादिवदेव पुष्पेऽपि पुष्पघटितः पुष्पनामकोद्देशको ज्ञातव्यः मूळकाद्युद्देशकापेक्षया पुष्पोद्देशकस्य यो भेदः

અવ સૂત્રકાર-ફલ-एवं बीज विषयक आठवें, नौवें और दशवें उद्देशकों का कथन करते हैं—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ-नवरं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—मूलोद्देशक आदि के जैसा पुष्प में भी पुष्पघटित पुष्प-नामका उद्देशक जानना चाहिये मूलक आदि उद्देशकों की अपेक्षा

હવે પુષ્પ, ફળ અને બીજ સંબંધી આઠમા નવમા અને દશમા ઉદ્દેશાઓનું કથન કરવામાં આવે છે—

‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ-नवरं’ इत्यादि—

ટીકાર્થ—મૂળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે પુષ્પમાં પણ પુષ્પ ઘટિત પુષ્પ નામનો ઉદ્દેશો સમજવો. મૂલ વિગેરે ઉદ્દેશાઓની અપેક્ષાએ પુષ્પ ઉદ્દેશકમાં જે ભેદ

તમેવ દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि, ‘नवर देवा उववज्जंति जहा उप्पल्लुद्देसे’ नवरम्-
केवलम् देवा उत्पद्यते यथोत्पल्लोद्देशके मूलादौ देवानामुत्पत्तिर्न वर्णिता अशुभस्थाने
देवोत्पत्तेरनङ्गीकारात् इह पुष्पे तु देवा अपि उत्पद्यन्ते यथोत्पल्लोद्देशके वर्णितम्
एतावानेव भेदः मूलाद्युद्देशकापेक्षया पुष्पोद्देशकस्य । तथा ‘चत्तारि लेस्साओ’
चतस्रो लेख्याः पुष्पजीवानाम् एतदंशेऽपि मूलाद्युद्देशकापेक्षया वैलक्षण्यम् ‘असीई-
भंगा’ अशीति भङ्गाः लेख्यासंवन्धितः पुष्पजीवानाम् । चतसृषु लेख्यासु एकत्वे
चत्वारो भङ्गाः४, तथा चतसृषु बहुत्वे चत्वारो भङ्गाः४, तथा पदचतुष्टये प्सु
द्विकसंयोगेषु प्रत्येकं चतुर्भङ्गिकासद्भावात् चतुर्विंशतिर्भङ्गाः२४ । तथा चतुर्षु

પુષ્પોદ્દેશકકા જો ભેદ હૈં ઉસે અવ સૂત્રકાર યૌં પ્રકટ કરતે હૈં-વે કહતે
હૈં ‘નવરં દેવા ઉવવજ્જંતિ’ પુષ્પ મેં દેવ મીં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તાત્પર્ય એસા
હૈં કિ-જિસ પ્રકાર સે ઉત્પલોદ્દેશક મેં મૂલાદિ મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ નહીં
હોતી હૈં એસા કહાં ગયા હૈં ક્યૌં કિ મૂલાદિરૂપ અશુભ સ્થાનોં મેં દેવોં
કી ઉત્પત્તિ અંગીકાર નહીં કી ગઈ હૈં પરન્તુ હસ પુષ્પોદ્દેશક મેં તો દેવ
મીં પુષ્પ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં એસા કહાં ગયા હૈં’ તથા-‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ’
પુષ્પોદ્દેશક મેં પુષ્પ જીવોં કે ચાર લેદ્યાઈ કહી ગઈ હૈં મૂલાદિ ઉદ્દેશકોં
કી અપેક્ષા પુષ્પજીવોં કે હસ અંશ મેં મીં ભિન્નતા હૈં इनके इनलेख्याओं
के ८० भंग कहे गये हैं । वे इस प्रकार से हैं-चार लेख्याओं में एकत्व
में चार भंग होते हैं और अनेकत्व में भी चार भंग होते हैं-कुल ये ८
असंयोगी भंग हो जाते हैं । चारलेख्याओं में द्विकसंयोगी ६ भंग होते
हैं और फिर इन छह भंगों में से प्रत्येक भंग के एकत्व और बहुत्व को

છે, સૂત્રકાર હવે તે લેદને પ્રગટ કરે છે-તેઓ કહે છે,-‘નવરં દેવા ઉવવજ્જંતિ’
પુષ્પમાં દેવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જો રીતે
ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં મૂલ વિગેરેમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ પ્રમાણે કહે-
વામાં આનું છે-કેમકે મૂલ વિગેરે રૂપ અશુભ સ્થાનોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ
સ્વીકારેલ નથી પણ આ પુષ્પ ઉદ્દેશમાં તો પુષ્પમાં દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, એ
પ્રમાણે કહ્યું છે, તથા ‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ’ પુષ્પ ઉદ્દેશમાં પુષ્પના છવેમે ૪
ચાર લેશ્યાઓ કહી છે. મૂળ વિગેરે ઉદ્દેશ્યાઓની અપેક્ષાએ પુષ્પના છવેનું
આ અંશમાં પણ ચિત્રપણુ-બુદ્ધિ છે, તેઓને આ લેશ્યાઓના ૮૦ અંશો
લગે કદા છે તે આ પ્રમાણે છે. ચાર લેશ્યાઓના એકપણામાં ૪ ચાર
લગે થાય છે. અને અનેકપણામાં પણ ૪ ચાર લગે થાય છે. આ રીતે
કુલ ૮ અઠ લગે અસંયોગીમાં થઈ જાય છે. ચાર લેશ્યાઓના દ્વિકસંયોગી
૬ છ લગે હોય છે, અને છ લગેમાં દરેક ભંગેના એકપણા અને અનેક

ત્રિકસંયોગેષુ પ્રત્યેકમઘાનાં મજ્જાનાં સદ્ધાવાત્ દ્વાત્રિંશદ્ મજ્જાઃ ૩૨ । ચતુષ્કસંયોગે
 ચ ષોડશ મજ્જાઃ ૧૬ । તદેવં સર્વસંકલનયા ૮૦ અશીતિ મજ્જાઃ લેશ્યાસંવન્ધિનો
 મવન્તિ । અયમપિ મેદો મૂલાદ્યુદ્દેશકાપેક્ષયા પુષ્પોદ્દેશકસ્યેતિ । ‘ઓગાહના
 જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમ્મ’ અવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેય-
 માગમ્ શરીરસંવન્ધિની અવગાહના પુષ્પજીવાનામ્ જઘન્યતોઽઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગ-
 પ્રમાણા ભવતીત્યર્થઃ । ‘ઉક્કોસેણં અંગુલપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટતોઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વમ્ ।
 દ્વયઙ્ગુલાદારમ્મ્ય નવાઙ્ગુલપર્યન્તમવગાહના ઉત્કૃષ્ટતો ભવતિ । ઉત્તંચ

‘મૂલે કંદે સંધે, તયાય સાલે પવાલપત્તેય ।

સત્તમ્મ ધણુપુહુત્તં અંગુલિઓ પુષ્પફલવીર ॥’ ॥

છાયા—મૂલે કંદે સ્કન્ધે ત્વચિ શાલે પ્રવાલે પત્રે ચ ।

સપ્તસ્વપિ ધનુઃપૃથક્ત્વં પુષ્પફલવીરેષુ અઙ્ગુલિપૃથક્ત્વમ્ ॥૧॥

લેકર ૪-૪ ભંગ ઓર હો જાતે હૈં હસ પ્રકાર સે કુલ દ્વિકસંયોગી ભંગ
 ચૌવીસ હોતે હૈં । ત્રિકસંયોગી કે ચાર વિકલ્પ હોતે હૈં-ઓર એક ૨
 વિકલ્પ કે આઠ ૨ ભંગ હોતે હૈં કુલ યહાં પર ૩૨ ભંગ હો જાતે હૈં ।
 ચતુષ્ક સંયોગ મેં ૧૬ ભંગ હોતે હૈં હસ પ્રકાર સઘ ભંગ મિલકર ૮૦
 ભંગ હોતે હૈં । ‘ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમ્મ’ પુષ્પજીવો
 કે શરીર કી અવગાહના જઘન્યસે અઙ્ગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ પ્રમાણ
 હોતી હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં અંગુલપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટ સે દો અઙ્ગુલ સે લેકર
 ૯ અઙ્ગુલતક હોતી હૈ । કહા મી હૈ-

‘મૂલે કંદે સંધે’ इत्यादि ।

મૂલગત જીવ કી, કન્દગત કી, સ્કન્ધગત જીવ કી ત્વચાગત જીવ
 કી શાલા-શાલાગત-જીવ કી પ્રવાલગત જીવ કી એવં પત્રગત જીવ કી

પણાથી ૪-૪ ચાર ચાર ભંગો થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે દ્વિકસંયોગી કુલ
 ભંગો ચૌવીસ થાય છે. ત્રિક સંયોગમાં ૪ ચાર વિકલ્પો થાય છે. અને એક
 એક વિકલ્પોના આઠ આઠ ભંગો થાય છે. એ રીતે અહિયાં કુલ ૩૨ બત્રીસ
 ભંગો થઈ જાય છે. ચાર સંયોગમાં ૧૬ સેળ ભંગો થાય છે. આ રીતે
 બધા ભંગો મળીને કુલ ૮૦ એંસી ભંગો થઈ જાય છે. ‘ઓગાહના જહન્નેણં
 અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમ્મ’ પુષ્પના છવોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી
 એક આંગળના અમરખ્યાત ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે, અને ‘ઉક્કોસેણં અંગુલ-
 પુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી એ આંગળથી લઈને ૯ નવ આંગળ સુધી હોય છે કહ્યું
 પણ છે-‘મૂલે કંદે સંધે’ इत्यादि મૂળમાં રહેલા છવની, કંદમાં રહેલા
 છવની, સ્કંધમાં રહેલા છવની, ત્વચા-શાલમાં રહેલા છવની શાખા-ડાળમાં

‘સેસં તં ચેવ’ શોષં તદેવ, યત્ર યત્ર પૂર્વાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં તત્ તત્ પ્રદર્શિતં સ્વયમેવ । एतद् व्यतिरिक्तं सर्वमपि तदेव-मूलोद्देशकोक्तमेव ज्ञातव्यमिति । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! સ્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ । हेमदन्त ! पुष्प-संबन्धिजीवविषये यद् देशानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्विस्त्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति । पुष्पोद्देशकोऽट्टमः समाप्तः ॥८॥

इन सातों की उत्कृष्ट अवगाहना दो धनुष ले लेकर ९-धनुषतक की होती है एवं पुष्प, फल और बीज इनके जीधों की उत्कृष्ट अवगाहनों दो अङ्गुल ले लेकर ९ अङ्गुलतक होती है । ‘સેસં તં ચેવ’ इस प्रकार जहां २ पूर्व कथन की अपेक्षा भिन्नता है वह सूत्र प्रकट करके अब सूत्रकार कहते हैं कि ओर सब कथन जैसा पूर्व में मूलोद्देशक में कहा जा चुका है वैसा ही यहां पर भी कहना चाहिये ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ? સ્તિ’ हे भदन्त ! पुष्पसंबन्धीजीव के विषय में जो आप देवानु प्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २-ऐसा कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये । आठवां पुष्पोद्देशक समाप्त ॥ २१-१-८ ॥

રહેલા છવની ગવાલ-કુ'પણમાં રહેલા છવની અને પત્ર-પાંદડામાં રહેલા છવની આ સાતેની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બે ધનુષથી લઈને ૯ નવ ધનુષ મુધીની હોય છે. તથા પુષ્પ, ફળ, અને બી માં રહેલા છવની ઉત્કૃષ્ટથી અવગાહના બે આંગળથી લઈને ૯ નવ આંગળ મુધી હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે જ્યાં જ્યાં પહેલાના કથનની અપેક્ષાએ જુદાપણું છે, તે તમામ ખતાવીને હવે સૂત્રકાર કહે છે કે-ખાકીનું તમામ કથન પહેલાં મૂળના ઉદ્દેશમાં કહેવામાં આવેલ છે, જોજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજવું. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે સ્તિ’ હે ભગવન્ પુષ્પમાં રહેલા છવના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે બે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય છે. આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વન્દના કરી નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર વિરાજમાન થયા.

આઠમો પુષ્પ ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥ ૨૧-૧-૮

‘જહા પુષ્પે એવં ફલે વિ ઉદેસઓ અપરિસેસો માણિયવ્વો’ યથા પુષ્પે એવં ફલેડપિ ઉદેશકોડપરિશેષો મણિતવ્યઃ પુષ્પોદેશકવત્ ફલોદેશકોડપિ સર્વથા તત્સજાતીય સ્તથૈવ વર્ણનીયઃ, મેદસ્તુ એકાવાનેવ યત્ પુષ્પસ્થાને ફલપદમધ્યે-તવ્યમ્। ‘એવં વીએ વિ ઉદેસઓ’ એવં વીજેડપિ ઉદેશકઃ પુષ્પોદેશકવત્ વીજોદેશકોડપિ સર્વથૈવ સમાનતયા વક્તવ્યઈતિ। એકવિંશતિ શતકસ્ય પ્રથમવર્ગે શાલ્યાદીનાં વર્ણનં મૂલકન્દસ્કન્ધ, ત્વચા, શાખા, પ્રવાલ પત્રપુષ્પફલવીજૈર્ દશકૈઃ કૃતમ્, તત્ર મૂલાદીનાં દશવિષયત્વાત્ એકૈકવિષયક એકોદેશકઃ તથાચ મૂલાદિ દશ-

‘જહા પુષ્પે એવં ફલે વિ ઉદેસઓ અપરિસેસો માણિયવ્વો’ જૈસા કથન પુષ્પ કે સમ્બન્ધ મેં કહા ગયા હૈ, વૈસાહી સમસ્ત કથન ફલ ઓર વીજ કે સમ્બન્ધ મેં મી કહનાં ચાહિયે અર્થાત્ પુષ્પ કા સજાતીય હોને સે ફલોદેશક મી પુષ્પોદેશક કે જૈસા હી વ્યાખ્યા સે યુક્ત કરના ચાહિયે ફલોદેશક કા વર્ણન કરતે સમય પુષ્પ કે સ્થાન મેં ફલ પદ કા પ્રયોગ કરકે આલાપક કહનાં ચાહિયે ‘એવં વીએ વિ ઉદેસઓ’ વીજ કે સમ્બન્ધ મેં મી પુષ્પોદેશક કે જૈસા સર્વથા હી સમાન હોને કે કારણ ઉદેશક કહનાં ચાહિયે, ૨૧ વેં શતક કે પ્રથમવર્ગ મેં શાલિ આદિ કો કા વર્ણન મૂલ-કન્દ-સ્કન્ધ-ત્વચા-શાખા-પ્રવાલ-પત્ર-પુષ્પ-ફલ-વીજ હન દશકોં સે કિયા ગયા હૈ હનમેં મૂલ આદિકોં કો દશ વિષયવાલા હોને સે એક એક વિષયવાલા ઉત્તર આ એક એક ઉદેશક હૈ હસ પ્રકાર મૂલ

‘જહા પુષ્પે એવં ફલે વિ ઉદેસઓ અપરિસેસો માણિયવ્વો’ પુષ્પના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સંબંધ કથન ફળ અને બી નાં સંબંધમાં પણ સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ પુષ્પના સજાતી-વાળા હોવાથી ફળ સંબંધી ઉદેશો (ફળોદેશક) પણ પુષ્પ ઉદેશો પ્રમાણેજ વર્ણવી લેવો જોઈએ. અર્થાત્ પુષ્પ ઉદેશો પ્રમાણે જ ફળ સંબંધી ઉદેશોનું વર્ણન પણ સમજવું. ફળ સંબંધી ઉદેશોનું વર્ણન કરતી વખતે પુષ્પના સ્થાને ફળ પદનો પ્રયોગ કરીને આલાપક કહેવો જોઈએ.

‘એવં વીએ વિ ઉદેસઓ’ બીના સંબંધમાં પુષ્પ ઉદેશોની જેમ જ બંધી રીતે સરખો હોવાને કારણે બીજ સંબંધી ઉદેશક કહી લેવો. ૨૧ એકવીસમા શતકના પહેલા વર્ગમાં શાલી વિગેરેનું વર્ણન મૂલ-કન્દ-સ્કન્ધ-ત્વચા-છાલ શાખા-ઝાળ પ્રવાળ કુંપળ પાન પુષ્પ-ફળ અને બી આ દશ પ્રકારથી કહેલ છે. તેઓમાં મૂળ વિગેરે દસ વિષયવાળા હોવાથી એક

વિષયકા દશોદેશકા ભવન્તિ, તત્રાપિ મૂલોદેશકે સર્વેષામિ વર્ણિતં મૂલકૃતા, તદનન્તરં કન્દાદારમ્બ વીજપર્યન્તસ્ય નિરૂપણમતિદેશેન કૃતમ્ ગ્રન્થલાઘવાય યત્ર યદ્વેલક્ષણં તત્ તત્રૈવ પ્રકરણે કૃતમિતિ ॥૧૦॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुल्लनादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालप्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रम्ब प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायाम् एकविंशतितमगतकरय प्रथमवर्गे अष्टमोद्देशादारम्ब
दशोद्देशकाः समाप्ताः ॥२१-१ १०॥

इति प्रथमो वर्गः समाप्तः

આદિ દશ વિષયોંવાલે ૧૦ ઉદ્દેશક હો જાતે હેં । મૂલોદ્દેશક મેં મૂલ-
કાર ને સ્વ યાતોં કા વર્ણન જો મૂલગત જીવ સે સંબન્ધિત કિયા હેં
હસકે વાદ કન્દ સે લેકર વીજનક કા નિરૂપણ ગ્રન્થ લાઘવ કે નિમિત્ત
અતિદેશ સે ક્રિયા ગયા હૈ પરન્તુ જર્હા જો વિશેષના હૈ વહ ઉસ પ્રકરણ
મેં પ્રદર્શિત બી કર દી ગઈ હૈ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका
प्रथमवर्ग के आठवें उद्देश से दस उद्देश समाप्त ॥२१-१-१०॥

॥ प्रथम वर्ग समाप्त ॥

એક વિષયવાળો તેઓનો એક એક ઉદ્દેશો છે. આ રીતે મૂળ વગેરે ૧૦ દસ
વિષયવાળા ૧૦ દસ ઉદ્દેશાઓ થઈ જાય છે, મૂલોદ્દેશકમાં મૂળમાં રહેલા
જીવો સંબંધી તમામ પ્રકારનું વર્ણન થયું છે તે પછી કંઈથી લઈને બી
સુધીનું નિરૂપણ ગ્રન્થ વિસ્તાર લેયથી અતિદેશ-ખડાનાથી કરવામાં આવ્યું
છે. પરંતુ જ્યાં જે વિશેષ પ્રકાર છે તે વાત તે તે પ્રકરણમાં ખતાવેલ છે.
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકના પહેલા વર્ગના આઠમા ઉદ્દેશાથી
દસ ઉદ્દેશાઓ સમાપ્ત ॥૨૧-૧-૧૦॥

॥ પહેલો વર્ગ સમાપ્ત ॥

અથ દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રારભ્યતે

શાલિધાન્યવિષયકં દશોદેશકં પ્રથમવર્ગં નિરૂપ્ય તદનુ ઔષધિવનસ્પતિજાતીય-
કલાયમસૂરાદિધાન્ય વિશેષસ્ય નિરૂપણાય દશોદેશકસમન્વિતો દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રસ્તુ-
યતે, તદનેન સંબન્ધેનાયાતસ્ય દ્વિતીયવર્ગસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘કલાયમસૂર’ इत्यादि,

एगवीसइमे सए वीओ वग्गो समत्तो ।

મૂલમ્—‘કલાય—મસૂર—તિલ—મુગ્ગ—માસ—નિષ્કાવ—કુલ-
ત્થ—આલિસંદગં—સતીળ—હરિસંથગાળં એસિ ણં જે જીવા
મૂલત્તાણ વક્કમેતિ તે ણં ભંતે ! જીવા કઓહિંતો ઉવવ્વજંતિ ?
એવં મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા માણિયવ્વા જહેવ સાલીળં નિરવ-
સેસં તહેવ ॥ સુ૦ ૧॥

एगवीसइमे सए वीओ वग्गो समत्तो ।

છાયા—કલાય—મસૂર—તિલ—મુદ્ગ—માપ—નિષ્કાવ—કુલત્થ—આલિસંદક—સ-
તીનહરિમન્યકાનામ્ એતેષાં સ્વલ્લુ યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિ તે સ્વલ્લુ મદન્ત !
જીવાઃ કુત ઉત્પદ્યન્તે એવં મૂલાદિકા દશોદેશકા મણિતવ્યાઃ યથૈવ શાલિનાં
નિરવશેષં તદેવ ॥ મુ૦ ૧॥

एकविंशतित्पशतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ।

શાલિ ધાન્ય વિષય પ્રથમવર્ગ કા કિ જિસર્થે ૧૦ ઉદેશક હિં નિરૂપણ
કરકે અથ સૂત્રકાર ઔષધિરૂપ વનસ્પતિ કે જાતીય કલાયમસૂર આદિ
ધાન્યવિશેષ કા નિરૂપણ કરને કે લિયે દશ ઉદેશકોં સે યુક્ત દ્વિતીય-
વર્ગ કો પ્રારંભ કર રહે હિં હસ દ્વિતીયવર્ગ કા યહ સર્વ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—
‘કલાય—મસૂર—તિલ—મુગ્ગ—માસ’ इत्यादि ।

બીજા વર્ગનો પ્રારંભ—

શાલી ધાન્ય સંબંધી પહેલા વર્ગનું કે જેમાં ૧૦ દસ ઉદેશાઓ છે.
તે નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ઔષધીરૂપ વનસ્પતિની જાતના કલાય ધાન્ય
વિશેષ (ચણા અને વટાણા) મસૂર વિગેરે ધાન્ય વિશેષનું નિરૂપણ કરવા માટે
દશ ઉદેશાઓવાળા આ બીજા વર્ગનો પ્રારંભ કરે છે. આ બીજા વર્ગનું
પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘કલાયમસૂરતિલમુગ્ગમાસ’ इत्यादि

ટીકા--‘અહ મંતે’ અથ મદન્ત ! ‘કલાયમસૂર’ કલાયો ધાન્યવિશેષ : ‘મસૂર’ મસૂરોડપિ ધાન્યવિશેષ તિલ’ તિલોડપિ ધાન્યવિશેષ એવં સ્નેહ-પ્રધાનકઃ તૈલાનાં નિમિત્તભૂતઃ ‘મુદ્ગ’ મુદ્ગઃ, ધાન્યવિશેષો દ્વિદલઃ ‘મૂગ’ इति लोकप्रसिद्धः ‘माप’ मापः अयमपि द्विदलो धान्यविशेषः ‘उरद’ इति लोकप्रसिद्धः ‘निष्काव’ निष्कावः लक्ष्या मादुर्भवति ‘वाल’ इति लोकप्रसिद्धः ‘कुलत्थ’ कुल-त्थोऽपि द्विदलो धान्यविशेषो ‘आलिसंदक’ आलिसन्दको धान्यविशेषो द्विदल एव ‘सतीण’ सतीणोऽपि धान्यविशेष एव ‘हरिमन्थगाण’ हरिमन्थकाः ‘चना’ इति लोकप्रसिद्धाः कलायादारभ्य हरिमन्थकपर्यन्तानामितरेतरयोग

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! ધાન્ય વિશેષરૂપ જો યે કલાય, મસૂર, તિલ, મુદ્ગ માપ, નિષ્પાવ, કુલત્થ, આલિસન્દક, સતીણ એવં હરિમન્થક હૈં સો इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे ‘कओहिंतो उववज्जंति’ कहाँ से आकरके उत्पन्न होते हैं ?, કલાય નામ મટર કા હૈ, મસૂર પ્રસિદ્ધ હૈ યહ ધાન્ય વિશેષ હૈં સ્નેહપ્રધાન ધાન્યવિશેષ કા નામ તિલ હૈ इससे तैल निकाला जाता है मुद्ग नाम मूग का है यह द्विदलो वाला होता है । माप—उड़द का नाम है, निष्काव—वाल को कहते हैं । कुलथी का नाम कुलत्थ है, यह भी दो दलों वाला होता है आलिसन्दक भी धान्य विशेष है और यह भी द्विदलो वाला होता है, सतीण भी ऐसा ही होता है हरि-

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું કે—હે લગવાન ધાન્ય વિશેષ રૂપ જે કલાય—(ચણા કે વટાણા) મસૂર, તલ, મગ, અડદ નિષ્પાવ (વાલ) કળથી આલિસન્દક, સતીણ અને હરિમંથક (કાળા ચણા) છે તેના મૂળરૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ—‘કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ક્યાંથી આવીને તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કલાયામ મટર (વટાણા)નું છે, મસૂર પ્રસિદ્ધ જ સ્નેહ—તેલ પ્રધાન ધાન્ય વિશેષનું નામ તલ છે. તેમાંથી તેલ ઠંડાડવામાં આવે છે. મુદ્ગ નામ મગનું છે. આ જે દળવાળા હોય છે. માપ અડદનું નામ છે. નિષ્કાવ વાલને કહે છે. કળથીને કુલત્થ કહે છે, આ પણ જે દળવાળું હોય છે. અને આલિસંદક પણ ધાન્ય વિશેષ છે. અને તે પણ જે દળવાળા હોય છે. સતીણ પણ એ જ પ્રમાણે હોય છે. હરિમન્થક ચણાને કહે છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે—

દ્વન્દ્વઃ, તેપાં કલાયાદિ હરિમન્થકાન્તાનામ્ 'एएसि णं' एतेषां कलायादारभ्य हरिमन्थकपर्यन्तानाम् खलु 'ने जीवाः 'मूलत्ताए वक्रमंति' मूलतया—मूलस्वरूपेण अवक्रामन्ति—समुत्पद्यन्ते 'ते णं मंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः 'कञ्चोर्हितो उव्वज्जंति' कुतः स्थानात् आगत्योत्पद्यन्ते कलायादि मूले हे भदन्त ! कलायादि हरिमन्थकान्तानां धान्यविशेषाणां मूलतया ये जीवा उत्पद्यन्ते ते कस्मात् स्थानात् आगत्य अत्रोत्पद्यन्ते किं नैरयिकात् मनुष्यादितो वेति पश्यतः । 'एवं मूलादिया

મન્થક નામ ચને કા હૈ તાત્પર્ય યહી હૈ કિ કલાયાદિ કે મૂલરૂપ સે જો : જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે કયા નૈરયિક સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં—'એવં મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા આણિયવ્વા' હે ગૌતમ ! પૂર્વ મેં કહે અનુસાર યહાં પર મૂલાદિ દસ ઉદેશક કહનાં ચાહિયે ઔર 'જહેવ સ્વાલીણં નિરવસેસં તહેવ' જૈસા શાલી કે સંબંધ મેં કહા ગયા હૈં વૈસા સઘ કથન યહાં પર કહનાં ચાહિયે ।

તાત્પર્ય—મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્, શાલા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ ઔર બીજ इन रूप दस उद्देशक होते हैं—सो प्रथम मूलोद्देशक को लेकर गौतम ने यहाँ प्रश्न किया है कि—हे भदन्त ! कलाय आदिकों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे कहाँ से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिक से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा मनुष्यों से अथवा तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जीव

કલાય વિગેરેના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ શું નારકીયોથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'એવં મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા આણિયવ્વા' હે ગૌતમ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે અહિયાં મૂળ વિગેરે સંબંધી દસ ૧૦ ઉદેશાઓ સમજવા અને 'જહેવ સ્વાલીણં નિરવસેસં તહેવ' શાલીના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેતું સઘળું કથન અહિયાં પણ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, છાલ, ડાળ, પ્રવાલ, ફળ, પાન, પુષ્પ, ફળ અને બીજ આ પ્રમાણેના દસ ઉદેશાઓ થાય છે, પહેલા મૂલોદેશક મૂળ સંબંધી ઉદેશાને લઈને ગૌતમ સ્વામીએ અહિયાં એવો પ્રશ્ન કરેલ છે કે—હે ભગવાન કલાય, વિગેરેના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ નરકીમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને તેઓ

દસ ઉદ્દેશના ભાણિયવ્યા' એં મૂલાદિકા દશોદેશકા મણિતવ્યા: 'જહેવ સાલીળં નિરવશેસં તહેવ' યથૈવ શાલીનાં દશોદેશકાઃ કથિતાઃ નિરવશેષં સર્વં તથૈવ હાપિ મણિતવ્યં-વક્તવ્યમિતિ । મૂલકન્દલકન્ધત્વક્ષાલાપ્રવાલપત્રપુષ્પફલ-વીજાત્મકા દશોદેશકા મવન્તિ, તત્ર પ્રથમો મૂલોદેશકઃ-હે મદન્ત ! કલાયાદીનાં મૂલતયા યે જીવા ઉત્પદ્યન્તે તે કુતઃ સ્થાનાદાગત્યેહ સમુત્પદ્યન્તે કિં નૈરયિકેભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યો વેતિ પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! તે જીવા નૈરયિકેભ્ય આગત્ય નોત્પદ્યન્તે કિન્તુ તિર્યગ્ભ્યો મનુષ્યેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે ન તુ દેવેભ્યો દેવા-નામશુભસ્થાને ઉત્પત્તેરભાવાન્ । હે મદન્ત ! તે જીવા એકસમયે કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા સમુ-

નૈરયિક સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં કિન્તુ તિર્યગ્ ગતિ સે અથવા મનુષ્ય ગતિ સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે દેવગતિ સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં ક્યૌં કિ દેવોં કા મૂલાદિરૂપ અશુભસ્થાન સેં ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! વે જીવ એક સમય સેં કિનને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-ગૌતમ ! જઘન્ય સે એક, દો અથવા ત્રીન જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઓર અસંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં યદિ વે જીવ એક એક સમય સેં અસંખ્યાત અસંખ્યાત વહાં સે નિકાલે જાવેં તવ ઓ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી કાલ મેં ઓ વે વાં સે પૂરે નહીં નિકાલે જા સકતે હૈં હન જીવોં કી અવગાહના કિતની વઢી હોતી હૈં ? ફલકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા હૈં-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે અઙ્ગુલ

ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! તે જીવો નરકમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યગ્ ગતિથી અથવા મનુષ્ય ગતિથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ દેવગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. કારણ કે દેવોને ઉત્પાત-ઉત્પત્તિ મૂળ વગેરે રૂપ અશુભ સ્થાનમાં થતો નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને જીવું પૂછે છે કે-હે ભગવાન એક સમયમાં તે જીવો કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક, બે અથવા ત્રણ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળમાં પણ તેઓને ત્યાંથી પુરા બહાર કઢાડી શકાતા નથી. તેટલા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ જીવોના શરીરની અવગાહના કેટલી વિશાળ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અંગળના અસંખ્યાતમાં બાજ

ત્વંચન્તે । અપહારઃ—વદિ તે જીવાઃ સમયે સમયે અસંખ્યેયા અપહ્રિયન્તે તથા અસંખ્યેયોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિરપિ નિષ્કાશયિતું ન શક્યન્તે । તેષાં જીવાનાં કિયન્મહતી શરીરાવગાહના—ગૌતમ ! જઘન્યેનાડ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગુત્કુષ્ઠતો ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્ દ્વિધનુરારમ્ય નવધનુઃપર્યન્તમિતિ । તે જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મણઃ—બન્ધકાઃ, નો અબન્ધકાઃ, વેદકાઃ નો અવેદકાઃ, ઉદયિનઃ, નો અનુદયિનઃ, ઉદીરકાઃ, નો અનુદીરકાઃ, इति सर्वं शाल्यादिमूलसूत्रोक्तशब्देन ज्ञातव्यम् । हे भदन्त ! ते जीवाः कृष्णलेश्यावन्तो नीललेश्यावन्तः कापोतलेश्यावन्तो वा, ? गौतम ! तिस्रोऽपि लेश्यास्तेषां भवन्ति, लेश्याविषये पट्विंशतिर्भङ्गाः शाल्विर्ग-

કે અસંખ્યાતવે આગપ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે દો ધનુષ સે લેકર નો ધનુષ પ્રમાણ હોતી હૈ વે જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ કે બંધક હોતે હૈં યા અબન્ધક હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—હે ગૌતમ ! વે બંધક હી હોતે હૈં અબંધક નહીં હોતે હૈં હમી પ્રકાર સે વે વેદક હી હોતે હૈં અવેદક નહીં હોતે હૈં, ઉદયી હી હોતે હૈં, અનુદયી નહીં હોતે હૈં, ઉદીરક હી હોતે હૈં, અનુદીરક નહીં હોતે હૈં, એસા યહ સવ કથન શાલ્યાદિ કે મૂલ કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈં વૈસા સવ યહાં પર કહના ચાહિયે,

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા કૃષ્ણ લેશ્યાવાલે હોતે હૈં યા નીલલેશ્યાવાલે હોતે હૈં યા કાપોતિકલેશ્યાવાલે હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! વે કૃષ્ણ, નીલ ઔર કાપોતિક હન ત્રીન લેશ્યાવાલે હોતે હૈં । લેશ્યા કે વિષય મેં જો ૨૬

પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી બે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ પ્રમાણની અવગાહના (લ'ખાઈ પહોણાઈ) હોય છે. તે છવો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ક્રમેનો બંધ કરનારા હોય છે ? કે અબંધક—બંધ નહીં કરનારા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ બંધક—બંધ કરનારાજ હોય છે. અબંધક હોતા નથી. એજ રીતે તેઓ વેદક જ હોય છે. અવેદક હોતા નથી. ઉદયી—ઉદયવાળા જ હોય છે. અનુદયી—ઉદય વિનાના હોતા નથી ઉદીરક જ હોય છે, અનુદીરક હોતા નથી. આ પ્રકારનું આ બધું કથન શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રકરણમાં જે રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું બધું કથન અહિયાં પણ સમાજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે છવો શું કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે ? અથવા નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે કે—કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતિક એ ત્રણે લેશ્યાઓવાળા હોય છે લેશ્યા સંબંધી

મૂલોદ્દેશકવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ । દૃષ્ટિ આરભ્ય ઇન્દ્રિયપર્યન્તં સર્વમપિ-एकादेश शतकस्य प्रथमोत्पलोद्देशकवदेव ज्ञातव्यम् । ते कलायादिमूलजीवा इति कालतः कियत्कालं भवन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालं यावदिति । हे भदन्त । कलायादितो पृथिव्यादि गत्यन्तरे गत्वा पुनरपि कलाय मूलादि जीवा इति कियत् कालं सेवन्ते कियत्कालं गमनागमनं च कुर्वन्ति ? अत्र पृथिवीत आरभ्य मनुष्यपर्यन्तजीवानां पृथक् पृथक् सेवनं गमनागमनं च भव-

અંગ હોતે હૈં વે શાલિવર્ગ કે મૂલોદ્દેશક મેં જૈસે કહે ગયે હૈં-વૈસે હી યહાં પર જાનના ચાહિયે । દૃષ્ટિ સે લેકર ઇન્દ્રિય પર્યન્ત સવ કથન ગ્યારહવેં શતક કે પ્રથમ ઉત્પલોદ્દેશક કે જૈસા હી સમજના ચાહિયે । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત ! કલાયાદિ કે મૂલગત જીવ કાલ કી અપેક્ષા સે વહાં કિતને કાલતક રહતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્તતક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલતક વહાં રહતે હૈં । હે ભદન્ત ! વે કલાયાદિ મૂલગત જીવ વહાં સે મરકર યદિ પૃથિવી આદિ અન્ય ગતિ મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ઓર ફિર વહાં સે મર કર પુનઃ કલાયાદિ મૂલગત હો જાતે હૈં તો ફિર વે વહાં પર કિતને કાલ તક રહતે હૈં ? એવં ગમનાગમન કરતે રહતે હૈં ? હસી પ્રકાર સે પૃથિવી સે લેકર મનુષ્યતક કી પર્યાય મેં ઉનકા આના ઓર ફિર વહાં સે મરકર પુનઃકલાયાદિ

જે ૨૬ છઠ્વીસ બંગો થાય છે, તે બંગો શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રકરણમાં-
જે પ્રમાણે ઠહેવામાં આવ્યા છે, તેજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવા દૃષ્ટિથી
લઇને ઇન્દ્રિય સુધીનું બધું કથન અગિયારમાં શતકના પહેલા ઉત્પલ ઉદ્દેશના
કથન પ્રમાણે જ સમજ લેવું. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-
હે ભગવન્ કલાય વિગેરેના મૂળમાં રહેલા જીવો કાળની અપેક્ષાએ ત્યાં
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ !
જઘન્યથી તે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી ત્યાં
રહે છે. હે ભગવન્ તે કલાય વિગેરેના મૂળમાં રહેલા જીવો ત્યાંથી મરીને
જો પૃથ્વી વિગેરે અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને પછી ત્યાંથી મરીને
ફરીને કલાય વિગેરેના મૂળમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો પછી તેઓ ત્યાં
કેટલા સમય સુધી રહે છે ? અને ગમનાગમન-અવર જવર કરે છે ?
એજ રીતે પૃથ્વી કાયથી લઇને મનુષ્ય સુધીની પર્યાયમાં તેઓનું
આવવું અને પાછા ત્યાંથી મરીને ફરીને કલાય વિગેરેના મૂળના જીવરૂપે

ત્રીતિ-શાત્પોદિમૂનોક્તવદત્ર વાચ્યમ્ । વ્યાख्या તત્રૈવ દ્રષ્યવ્યેતિ । આહારો દ્રવ્યતો-
 ડનન્તપ્રદેશકદ્રવ્યાત્મકઃ । પ્રજ્ઞાપનોર્ગા અષ્ટાવિંશતિતમે પદે આહારોદેશકોક્ત-
 વનસ્પતિપ્રકરણવદ્ વાચ્યમ્ । સ્થિતિર્જંઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્તમુત્કૃષ્ટતો વર્ષપૃથક્ત્વમ્,
 કપાયવેદનામારણાન્તિકાસ્રયઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ તેષાં જીવાનામ્ । તથા
 મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતા ધ્રિયન્તે અસમવહતા વા ધ્રિમન્તે ।
 તથા ઉદ્વૃત્તાસ્તે કલાયાદિમૂલજીવાઃ તિર્યક્ષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે ।

કે મૂલ કે જીવ રૂપ હોના તથા એસા હોને પર વર્હા કલાયાદિ કે મૂલ
 કે જીવરૂપ મેં રહના ઓર હસ પ્રકાર સે ગમનાગમન કરના इत्यादि
 પ્રશ્નરૂપ મેં રાખકર જૈસા હસ વિષય મેં ઉત્તર શાત્પાદિ સૂત્ર મેં કહા જા
 છુકા હૈં-વૈસા હી ઉત્તર યર્હા પર इनके सम्बन्ध में समझना चाहिये,
 इनका जो आहार होता है, वह द्रव्य की अपेक्षा अनन्तप्रदेशिक द्रव्या-
 त्मक होता है । इस विषयका कथन प्रज्ञापना के अट्ठाईसवें आहार पद
 के प्रथम उद्देश में कथित वनस्पति के आहार प्रकरण के जैसा जानना
 चाहिये इनकी स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की होती है और
 उत्कृष्ट से दो वर्ष से लेकर ९ वर्षतक होती है, कपाय, वेदना और
 मारणान्तिक ये तीन समुद्घाति होते हैं । ये जीव मरणान्तिक समुद्घात
 से समवहत होकर भी मरते हैं और असमवहत होकर भी मरते हैं ।
 कलायादि के मूल से उद्वृत्त (निकले) हुए वे जीव तिर्यक्षो एवं

ઉત્પન્ન થયું અને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને કલાય વિગેરેના મૂળના છવરૂપે
 રહેવું અને એ રીતે ગમનાગમન-અવર નવર કરવી વિગેરે પ્રશ્ન રૂપે કહીને
 જે પ્રમાણે શાલી વિગેરે પ્રકરણમાં આ વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ
 પ્રમાણેનો ઉત્તર અહિયાં આના સંબંધમાં પણ સમજાવેલો. તેઓનો જે
 આહાર હોય છે, તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશવાળા દ્રવ્યાત્મક-દ્રવ્ય-
 રૂપ હોય છે, આ વિષયનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮, અઠ્યવીસમાં આહાર
 પદના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહેલ વનસ્પતિના આહાર પ્રકરણની જેમજ સમજા
 લેવું. તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધીની હોય છે, અને ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી બે વર્ષથી લઈને ૯ નવ વર્ષ સુધીની હોય છે, કપાય વેદના અને માર-
 ãાન્તિક આ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. આ છવો મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી
 સમવહત-સમુદ્ઘાતવાળા થઈને પણ મરે છે, અને અસમવહત-સમુદ્ઘાત
 થઈને વિના પણ મરે છે, કલાય વિગેરેના મૂળથી નીકળેલા તે છવો તિર્યચો

હે મદન્ત ! સર્વે જીવાઃ પ્રાણાઃ તત્ર સમુત્પન્નપૂર્વાઃ કિમ્ ગૌતમ ! અનેકવારં તત્રોત્પન્ના સર્વે જીવાઃ સર્વે પ્રાણાઃ, અથવા અતન્તવારં તત્ર સમુત્પન્નાઃ, શાલિકવર્ગીય મૂલોદેશકત્ કલાય મૂલોદેશકોઽપિ જ્ઞાતવ્ય એવમેવ કન્દસ્કન્ધત્વક્ શાસ્ત્રાપવાલ પત્રાન્તા ઉદેશકા અપિ જ્ઞાતવ્યાઃ । એવમેવ અષ્ટમપુષ્પોદેશકોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ મૂલાદ્યુદેશકાપેક્ષયા પુષ્પોદેશકે-પતાવદ્વૈલક્ષણ્યમ્ ચત્ પુષ્પે કલાયાદિ સંવન્ધિનિ દેવા અપિ ઉત્પદ્યન્તે પુષ્પોદેશકે ચતસ્રો લેશ્યા જ્ઞાતવ્યાઃ, તત્રાશીતિ મજ્ઞા મૂલોદેશકે પદ્ધર્વિશતિરેવ મજ્ઞાઃ કથિતાઃ, અવગાહના જઘન્યેન અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમુત્કૃષ્ટતઃ

મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હે મદન્ત ! સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તભૂત, સમસ્તજીવ, સમસ્ત સત્વ કયા વ્હાં પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં ? હસર મેં પ્રભુ કહતે હેં—હે ગૌતમ ! સમસ્તપ્રાણ, સમસ્તભૂત, સમસ્તજીવ ઓર સમસ્ત સત્વ અનન્તવાર વ્હાં ઉત્પન્ન હો ચુકે હેં, હસ પ્રકાર શાલિ-વર્ગીય મૂલોદેશક કે જેસા કલાય મૂલોદેશક મી સમજ્ઞના ચાહિયે હસી પ્રકાર સે કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્ શાસ્ત્રા, પ્રવાલ ઓર પત્ર ય્હાં તક્ર કે ઉદેશ મી જાનના ચાહિયે, હસી પ્રકાર સે આઠવાં જો પુષ્પોદેશ હે વહ મી જાનના ચાહિયે મૂલાદિ ઉદેશક કી અપેક્ષા સે પુષ્પોદેશક મેં હતના હી અન્તર હેં કિ કલાયાદિસંબંધી પુષ્પ મેં દેવ મી ઉત્પન્ન હોતે હેં । પુષ્પોદેશક મેં ચાર લેશ્યાઈ કહી ગઈ હેં । હનકે ય્હાં ૮૦ ભંગ હોતે હેં । તથા મૂલોદેશક મેં ૨૬ ભંગ હી કહે ગયે હેં । જઘન્ય અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં આગપ્રમાણ ઓર ત્વકૃષ્ટ સે દો અંગુલ સે લેકર

અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હે ભગવન્ સમસ્ત પ્રાણ, સઘળા ભૂત, સઘળા જીવો સઘળા સત્વો શું પહેલા ત્યાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! સઘળા પ્રાણ, સઘળા ભૂત, સઘળા જીવો અને સઘળા સત્વો અનન્તવાર ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા હોય છે, આ પ્રમાણે શાલિ પ્રકરણના મૂળ સંબંધી ઉદેશા પ્રમાણે કલાય સંબંધી મૂલોદેશક પણ સમજ લેવો. એજ રીતે કન્દ, સ્કન્ધ, છાલ, શાખા-ડાળ પ્રવાલ-ફંપળ અને પત્ર-પાન અહિં સુધીના ઉદેશાઓ પણ સમજ લેવા. અને એજ રીતે આઠમો જે પુષ્પ નામનો ઉદેશો છે, તે પણ તેજ પ્રમાણે સમજ લેવો. મૂલોદેશકની અપેક્ષાએ પુષ્પોદેશકમાં ચાર લેશ્યાઓ કહેવામાં આવેલ છે. અહિયાં તેના ૮૦ એંસી ભંગો થાય છે. તથા મૂલોદેશકમાં ૨૬ છબીસ ભંગો કહ્યા છે. જઘન્ય અવગાહના એક આંગળનાં અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને

અંગુલપૃથક્સ્વમ્, એતદ્વિન્નં સર્વં મૂલોદેશકવદેવ પુષ્પોદેશકેઽપિ જ્ઞાતવ્યમ્ ।
 ય્યમેવ-પુષ્પોદેશકવદેવ ફલોદેશકો વીજોદેશકશ્ચાપિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥સૂ૦ ૧॥

इति एकविंशतितमे शतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥ २१-२ ॥

॥ अथ तृतीयो वर्गः प्रारम्भ्यते ॥

દ્વિતીયવર્ગે સોદેશકં નિરૂપ્ય ઔષધિવનસ્પતિજાતીયાતસીમૃતિકધાન્ય-
 વિશેષં નિરૂપયિતું તૃતીયવર્ગે નિરૂપ્યતે, તદનેન સંવન્ધેન આયાતસ્ય તૃતીયવર્ગ-
 સ્પેદમાદિસં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! અયસી’ હત્યાદિ !

સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! અયસી કુસુંભ કોદ્રવકંગૂરાલગ તુવરી
 (વરદ) કોદૂસસળસરિસવમૂલગવીયાણં એસિ ણં જીવા
 મૂલત્તાએ વક્કમંતિ, તે ણં મંતે ! જીવા કઓહિંતો ઉવવજ્ઞંતિ
 ઇવં એતથ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા જહેવ સાલીણં નિરવસેસં
 તહેવ માણિયઠ્ઠવં’ ॥સૂ૦ ૧॥

एगवीसइसए तइओ वग्गो समत्तो॥२१-३॥

છાયા—અથ મદન્ત ! અતસી કુસુમ્મકોદ્રવકંગૂરાલગ તુવર (વરદ) કોદૂસસળ-
 સર્પમૂલવીજાતામ્ એતેપાં યલુ યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિ તે યલુ મદન્ત !
 જીવાઃ કુત ઉત્પદ્યતે એવમત્રાપિ મૂલાદિકા દશોદેશકા યથૈવ શાલીનાં નિરવશેષં
 તથૈવ મણિતવ્યાઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥ એક વિંશતિશતકે તૃતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨૧-૩ ॥

नौ अंगुल तक की फही गई है। इनके अतिरिक्त और सब कथन
 मूलोदेशक के जैसा पुष्पोदेशक में भी जानना चाहिये। इसी प्रकार
 से पुष्पोदेशक के जैसे ही फलोदेशक और बीजोदेशक भी
 जानना चाहिये ॥सू० १॥

॥ २१ वे शतक में द्वितीयवर्ग समाप्त-२१-२ ॥

ઉત્કૃષ્ટથી બે આંગળથી લગને નવ આંગળ સુધીની કહી છે. આ શિવાયનું
 બાકીનું બધું કથન મૂલોદેશક પ્રમાણે પુષ્પોદેશકમાં પણ સમજવું એજ રીતે
 પુષ્પોદેશક પ્રમાણે જ ફળોદેશક અને બીજોદેશક પણ સમજી લેવા ॥સૂ ૧॥

૨૧ માં શતકમાં બીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥ ૨૧-૨ ॥

ટીકા—‘અહ મંતે !’ અય હે મદન્ત ! ‘અયસી કુસુંમકોદ્રવકંઘ્રારાલક તુવરી કોદૂસસણસરિસવમૂલકવીયાણં’ અતસીકુસુમ્મકોદ્રવ કરાઙ્ગારાલકતુવરી કોદૂસસણ-સર્પમૂલકવીજાનામ્. એતન્નામધેયવનસ્પતિવિશેષાણાં ચાતુર્માસિક-હૈમન્તિકાનામ્. ‘અસિ ણં જીવા’ એતેષામુરિ નિર્દિષ્ટાનાં સ્વલુ સમ્બન્ધિનો યે જીવા ‘મૂલતાણ વક્ષમંતિ’ મૂલતયા-મૂલરૂપેણ અવક્રામન્તિ-સમુત્પદ્યન્તે ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા અતમીપ્રભૃતિવનસ્પતિવિશેષાણાં મૂલતયા સમુ-ત્પદ્યમાનાઃ ‘કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કુત ઉત્પદ્યન્તે કેમ્પઃ સ્થાનેમ્પ આગત્ય એતેષાં વનસ્પતિવિશેષાણાં મૂલતયા સમુત્પદ્યમાના અત્રોત્પત્તિં લભન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તર-માહ—‘એવં’ ઇત્યાદિ, ‘એવં એત્ય વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા જહેવ સાલીણં નિરવ-સેસં તહેવ માણિયવ્વં’ એવમ્ અત્રાપિ મૂલાદિકા દશ ઉદેશકાઃ યથૈવ શાલીનામ્,

તૃતીયવર્ગ—સોદેશક દ્વિતીય વર્ગ કા નિરૂપણ કરકે અથ સૂત્રકાર ઔષધિરૂપ વનસ્પતિજાતીય અતસી (અલસી) આદિ ધાન્યવિશેષકા નિરૂપણ કરને કે લિયે તૃતીયવર્ગ કા કથન કરતે હૈં ‘અહ મંતે ! અયસી કુસુંમ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર હસ વર્ગ કા પ્રથમ સૂત્ર હૈં ।

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં—હે મદન્ત ! અલસી, કુસુમ્મ, કોદ્રવ, કાંગ, રાલ, તુવર, કોદૂસા, સણ ઓર સરસો તથા મૂલકવીજ, હન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે જીવ કહાં સે આરુરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં એત્ય વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા જહેવ સાલીણં નિરવસેસં તહેવ માણિયવ્વં’ હે ગૌતમ ! યહાં પર સી શાલિ ઉદેશક કે

ત્રીણ વર્ગને પ્રારંભ

ઉદેશાઓ સાથે ત્રીણ વર્ગનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ઔષધિરૂપ વનસ્પતિ જાતિના અતસી (અલસી) વિશેરે ધાન્ય વિશેષોનું નિરૂપણ કરવા માટે ત્રીણ વર્ગનું કથન છે. આ ત્રીણ વર્ગનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘અહ મંતે ! અયસી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રથી પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ અલસી, કુસુમ્મ, કોદ્રવ-કોદરા, કાંગ, રાલ, તુવર કોદૂસા, સણ અને સરસવ અને મૂળાના ણી આ વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપે જે છોડો ઉત્પન્ન થાય છે, તે છોડો કયાંથી આવેને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં એત્ય વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા જહેવ સાલીણં નિરવ-સેસં તહેવ માણિયવ્વં’ છે ગૌતમ ! આ વિષયમાં પણ શાલિ ઉદેશમાં કહ્યા

નિરવશેષં તથૈવ ભણિતવ્યમ્ । વનસ્પતિવિશેષાણામ્ મૂલતયા સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ
 કુત આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે કિં નૈરયિકેભ્યઃ તિર્યગ્ભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યો વેતિ પ્રશ્ને
 શાલ્પાદીનાં મૂલતયોત્પદ્યમાતાનાં જીવાનાયાગમનાદિકં શાલિપ્રકરણે દશોદ્દેશકૈઃ
 કથિતં તથૈવ નિરવશેષમ્ સર્વમપિ ઉત્પાદાદિકમ્ । આપિ દશોદ્દેશકૈર્મૂલકન્દસ્કન્ધ-
 શાખાત્વક્રમપ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજૈર્વક્તવ્યમ્, અતસીપ્રભૃતિવનસ્પતિવિશેષાણાં
 મૂલતયા સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ કુત આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય તિર્યગ્ભ્યો-
 મનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પત્તિં લભન્તે ન તુ દેવેભ્ય આગત્ય તેષામુત્પત્તિરિત્યુત્તરમ્ ॥

પ્રકાર મૂલાદિક દશ ઉદ્દેશક પૂરે કે પૂરે કહનાં चाहिये, तात्पर्य इस
 कथन का ऐसा है—वनस्पतिविशेषों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते
 हैं—वे वहां कहां से—किस योनि से आकर के उत्पन्न होते हैं ? क्या
 नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यचों से आकर के
 उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? हे गौतम ।
 अतसी आदि के मूलरूप से उत्पद्यमान जीवों का आगमनादिक
 शालिप्रकरण में दश उद्देशकों द्वारा जैसा कहा गया है—वैसा वह सब
 उत्पाद आदिक यहां पर भी मूल, कन्द, स्कन्ध, शाखा, त्वक्, प्रवाल,
 पत्र, पुष्प, फल एवं बीज इनसे सम्बन्ध रखने वाले दश उद्देशकों
 द्वारा कहना चाहिये, इस प्रकार अतसी आदि वनस्पति विशेषों के
 मूलरूप से समुत्पद्यमान जीव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
 इस प्रश्न का उत्तर 'तिर्यचों से या मनुष्यों से आकरके वे जीव अतसी

अनुसार मूल विगेरे अण्धी दस उद्देशाओ पुरे पुरे ठडेवा जेउओ. ठडे-
 वातु' तात्पर्य ओ छे ठे—वनस्पति विशेषोना भूण रुपधी जे एवो उत्पन्न थाय
 छे, ते एवो त्यां क्योथी ओटले ठे कथं योनीमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?
 शुं नारडीयोमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्यओथी आवीने
 त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनुष्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे- ?
 अथवा देवोमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? छे गौतम । शाली विगे-
 रेना भूणमांथी उत्पन्न धनरा एवोना आवण विगेरे शाली प्रकरषुमां दस
 उद्देशाओ द्वारा जे प्रमाणेनुं वणुंन क्युं छे, तेज प्रमाणेनुं ते तमाम
 उत्पत्ति विगेरे अडियां पणुं मूल, कन्द, स्कन्ध, शाखा—डाण त्वक् छल,
 प्रवाल—कृष्ण पत्र—पान, पुष्प, इण अने गी अण्धी दस उद्देशाओ द्वारा
 वणुंन करी सेवुं आ रीते अतसी—अणसी विगेरे वनस्पति विशेषोना भूण
 रुपधी उत्पन्न धनरा एवो क्योथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? आ
 प्रश्नना उत्तरमां जे तिर्यओमांथी अथवा मनुष्योमांथी आवीने ते एवो

અતસીપ્રભૃતિવનસ્પતિવિશેષાણાં મૂલતયા સમુત્પદમાના જીવાં એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યત ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતાં વા અસંખ્યાતાં વા એકસમયે સમુત્પદ્યન્તે इत्यુત્તરમ્ મૂલતયા સમુત્પદમાનાનાં જીવાનાં કિયતી શરીરાવગાહનેતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેનાંઙ્ગુલસ્યોસંખ્યેયભાગમુત્કૃષ્ટતૌ ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્ ધનુર્દ્વયાદારમ્પ નંવધનુઃપર્યન્તમિત્યુત્તરમ્ । તે જીવા જ્ઞાના-

આદિ વનસ્પતિવિશેષોં કે મૂલરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં' એસા હોતા હૈં, દેવોં સે આકરકે વે વસ્તુરૂપ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અતસી આદિ વનસ્પતિવિશેષોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ તિર્યંચ યા મનુષ્ય સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં-વે વહાં પર એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ગૌતમ ! હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ કો :લેકર હસ પ્રકાર સે દિયા ગયા હૈં-જઘન્ય સે એક, દો ત્રીન જીવ ડન ૨ ગતિયોં સે આકરકે વહાં વસ્તુરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત જીવ ડન ૨ ગતિયોં સે આકર કે વહાં એક સમય મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અતસી વનસ્પતિ વિશેષોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ડનકે શરીર કી અવગાહના કિતની હોતી હૈં ? હે ગૌતમ ! ડન જીવોં કે શરીર કી અવગાહના જઘન્ય સે તો ંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતી હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે દો ધનુષ સે લેકર નૌ ધનુષ પ્રમાણ તક હોતી હૈં, હે ભદન્ત ! યે જીવ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોં કે

અળસી વિગેરે વનસ્પતિ વિશેષાના મૂળ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે' આ પ્રમાણે કહ્યું છે. દેવોમાંથી આવીને તે જીવો તે રૂપે ઉત્પન્ન થતા નથી. અળસી વિગેરે વનસ્પતિ વિશેષાના મૂળ રૂપથી જે જીવ તિર્યંચ અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટને લઈને આ પ્રમાણે કહેલ છે. જઘન્યથી એક બે અથવા ત્રણ જીવો તે તે ગતિયોમાંથી આવીને ત્યાં તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત જીવો તે તે ગતિયોથી આવીને એક સમયમાં ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અળસી વિગેરે વનસ્પતિ વિશેષાના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓના શરીરની અવગાહના (લંબ ધ પહોળાઈ) કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! તે જીવોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી તો એક આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી બે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ પ્રમાણ સુધી હોય છે. હે ભગવાન, તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના અંધ કરવાવાળા

વરણીયરૂપ કર્મણો વન્ધકા અવન્ધકા વેતિ પ્રશ્નઃ વન્ધકા એવ નત્વવન્ધકાઃ
 એવમ્ તે જીવા જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મણો વેદકા અપિ ઉદયિનોઽપિ ઉદીરકા
 અપિ । તે જીવાઃ કૃષ્ણનીલકાપોતિકલેશ્યાવન્તો ભવન્તિ લેશ્યાવિષયે પદ્વિંશતિ-
 મર્જ્જાઃ શાલ્યાદિમૂળપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ । દૃષ્ટિજ્ઞાન-યોગો-પયોગાદિ-
 દ્વારાણિ ઉત્પલોદ્દેશકોક્તાનિ શાલ્યાદિમૂળપ્રકરણવદેવ વાચ્યાનિ । અતસી
 પ્રશ્નતિવનસ્પતિમૂલં કાલતઃ ક્રિયાકાલં ભવતિ ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જગદ્વ્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્
 ઉત્કૃષ્ટતોઽસંસ્થયેયં કાલમિત્યુત્તમ્ । અતસીમૂળજીવઃ પૃથિવ્યાં ગચ્છતિ પુનરપિ

બંધક હોતે હૈં યા અવંધક હોતે હૈં ? ગૌતમ । યે જીવ જ્ઞાનાવરણીય
 આદિકર્મો કે વંધક હી હોતે હૈં અવન્ધક નહીં હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે વે
 જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો કે વેદક ભી હોતે હૈં, ઉદયવાલે ભી
 હોતે હૈં, ઓર ઉદીરક ભી હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે યે ભી કૃષ્ણ, નીલ
 ઓર કાપોતિકલેશ્યાવાલે હોતે હૈં ઓર હસ અવસ્થા મેં યહાં લેશ્યાઓ
 કે ૨૬ ભંગ હોતે હૈં । હનકી રચના કા પ્રકાર શાલ્યાદિકોં કે મૂલ
 પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ-વૈસા હી જાનના ચાહિયે, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન,
 યોગ ઉપયોગ આદિ દ્વાર જો કિ ગ્યારહવેં શતક કે ઉત્પલોદ્દેશક મેં
 કહે ગયે હૈં શાલ્યાદિ કે મૂળપ્રકરણ કે જૈસા હી કહના ચાહિયે ।
 અતસી આદિ વનસ્પતિયોં કા મૂલ કિતને કાલતક રહતા હૈ ? વહ
 જગદ્વ્ય સે તો એક અન્તર્મુહૂર્તતક રહતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંસ્થાત
 કાલતક રહતા હૈ । અતસી આદિ વનસ્પતિયોં કે મૂલ કા જીવ અતસી-

હોય છે ? કે અવંધક બંધ કરનાર નથી હોતા ? હે ગૌતમ । આ જીવે
 જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોના બંધ કરનારા જ હોય છે. અવન્ધક હોતા
 નથી એજ રીતે તે જીવે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોના વેદક પણ હોય છે
 ઉદયવાળા પણ હોય છે, અને ઉદીરક પણ હોય છે. એજ રીતે તેઓ પણ
 કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતિકલેશ્યાઓ વાળા હોય છે. અને આ રીતે અહીયાં
 લેશ્યા સંબંધી ૨૬ છંવીસ ભંગો થાય છે. તેની રચનાનો પ્રકાર શાલિ વગે-
 રેના મૂળના પ્રકરણમાં જેવી રીતે કહેવામાં આવેલ છે; તેજ પ્રમાણે સમ-
 જવું. દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને યોગ ઉપયોગ વગેરે દ્વારે કે જે 'અગીયારમાં' શત-
 કના ઉત્પલ ઉદ્દેશ્યામાં કહેલ છે, તે તમામ કથન શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રક-
 રણમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, તેજ પ્રમાણે તમામ કથન સમજવું. અતસી
 વિગેરેનું મૂળ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? તે જગદ્વ્યથી તો એક અન્ત
 મુહૂર્ત સુધી રહે છે. અતસી વિગેરે વનસ્પતિયોના મૂળના જીવે અતસી

અતસીમૂલતયોત્પન્નતે-એવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલમતસીપ્રમુતીનાં મૂલં સેવતે ક્રિયત્કાલં ગમનાગમનં કરોતીતિ પ્રશ્નઃ, એવમ્-એકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિય-તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિય-મનુષ્યત્વં પ્રાપ્ય પુનરપિ અતસીપ્રમુતિમૂલે ઉત્પન્ન તત્ ક્રિયત્કાલં સેવતે ક્રિયત્કાલં ચ ગમનાગમનં કરોતીતિ ચ પ્રશ્નઃ, જયન્યેન ભવદ્વયપર્યન્તમ્ ઉત્કૃષ્ટ-તોઽસંખ્યાતભવપર્યન્તં તિષ્ઠતિ ગમનાગમનં કરોતીતિ ઉત્તરમ્ । એવ સેવનકાલઃ, ગમનાગમનકાલશ્ચ પૃથિવીત આરભ્ય વાયુકાયપર્યન્તં વૉધ્યઃ, અન્યેષાં તુ પૃથક્ પૃથગેવ સેવનકાલો ગમનાગમનકાલશ્ચ કિન્તુ નૈવ સર્વેષાં સમ ઇતિ સર્વં શાલ્યા-

આદિ કે મૂલ કો છોડકર યદિ વહ પૃથિવી કે જીવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર ફિર વહાં સે ખી સરકર વહ પુનઃ અતસી આદિ કે મૂલ કે જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ-તો હસ પ્રકાર સે વહ કષતક ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ? હસી પ્રકાર સે વહ અતસી આદિ કે મૂલ કા જીવ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌદન્દ્રિય, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિય એવં મનુષ્ય હનકી પર્યાય પ્રાપ્ત કર પુનઃ વહાં સે સરકર ઉનકે મૂલ કા જીવ યન જાતા હૈ તો હસ પ્રકાર સે વહ કષતક ઉનકે મૂલ કા સેવનકરતા રહતા હૈ-અર્થાત્ હસ પ્રકાર સે વહ કષતક ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ? જયન્ય સે વહ વહાં દો અવતક ઓર અધિક સે અધિક અસંખ્યાત ભવતક રહતા હૈ હસ પ્રકાર વહ વહાં હતને કાલતક ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ યહ સેવનકાલ ઓર ગમનાગમનકાલ પૃથિવી સે લેકર વાયુકાયતક જાનના વાહિયે અન્ય જીવોં કા તો પૃથક્ પૃથક્

વિગેરેના મૂળને છોડીને જો તેઓ પૃથ્વીકાયિકના જીવરૂપથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને પછી ત્યાંથી પણ મરીને તે ફરીથી અણસી વિગેરેના મૂળના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ આ રીતે તેઓ કેટલા કાળ સુધી ગમનાગમન અવરજવર કરે છે? જો આ રીતે તે અણસી વિગેરેના મૂળના જીવે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિય, અને મનુષ્યની પર્યાય પ્રાપ્ત કરીને અને ફરીથી ત્યાંથી મરીને તેના મૂળના જીવરૂપે જની જાય છે. તો આ રીતે તે કયાં સુધી તેના મૂળમાં રહે છે? અર્થાત્ આ રીતે કયાં સુધી અવર જવર કર્યા કરે છે? જયન્યથી તે ત્યાં જો ભવ સુધી અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત ભવ સુધી ત્યાં રહે છે. આ રીતે તેઓ ત્યાં આટલા કાળ સુધી અવર જવર કર્યા કરે છે. આ સેવન કાળ અને અવર જવર કાળ પૃથ્વીથી લઈને વાયુકાય સુધી સમજવો. જીવ જીવોના સેવનકાળ અને

ધુદ્ગેગ્ને પ્રતિપાદિતં તતોઽવસેયમિતિ । આહારો દ્રવ્યતોઽનન્તપ્રદેશિકદ્રવ્યરૂપઃ ।
સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો વર્ષપૃથક્ત્વમ્ । એવામતસીપ્રથુતિ
મૂલજીવાનામ્, વેદનાકપાયમારણાન્તિકાસ્ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ । મારણાન્તિક-
સમુદ્ઘાતેન સમવહતા અપિ મ્રિયન્તે અસમવહતા અપિ મ્રિયન્તે । તત-ઉદ્વૃત્તાઃ
તિર્યક્ષુ ઉત્પન્નન્તે મનુષ્યેષુ વા । મદન્ત્વ । સર્વે પ્રાણાઃ, સર્વે ભૂતાઃ, સર્વે જીવાઃ,
સર્વે સત્ત્વાઃ, અતસ્યાદિમૂલે પૂર્વમુત્પન્ના નવેતિ પ્રશ્નસ્ય અનેકવારમનન્તવારં વા

હી સેવનકાલ ઓર ગમનાગલન કાલ હૈ સ્વ કા સમાન કાલ નહીં
હૈ સો યહ સબ શાલ્યુદ્દેશક સૈ કશા-જાચુકા હૈ અતઃ વહીં સે જાન
લેના યાહિયે, આહાર કે વિષય મૈં હનકા આહાર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા
અનન્તપ્રદેશિકદ્રવ્યરૂપ હોતા હૈ સ્થિતિ હનકી જઘન્ય સૈં એક અન્ત-
મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સૈ ૨ વર્ષ સૈ લેકર ૯ વર્ષનક કી હૈ હન
અંતસી આદિ કે મૂલ જીવોં કે વેદના, કપાય ઓર મારણાન્તિક યે
૨ સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । યે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સૈ સમવહત હોકર
બી મરતે હૈં ઓર સમવહત ન હોકર બી મરતે હૈં । ઉદ્વૃત્ત
હોને પર યે તિર્યચોં મૈં અથવા મનુષ્યોં મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
હે મદન્ત ! જિતને બી પ્રાણ હૈં, જિતને બી ભૂત હૈં, જિતને બી
જીવ હૈં, જિતને બી સત્ત્વ હૈં યે સબ કયા પહિલે અંતસી આદિ કે મૂલ
જવરૂપ સૈ ઉત્પન્ન છુપ હૈં ? હાં, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તભૂત,
સમસ્તજીવ ઓર સમસ્ત સત્ત્વ યે સ્વ પહિલે અંતસી આદિ કે મૂલ

અવરે જવરનો કાળ અંતગ અલગ હોય છે. બધાનો કાળ સરખો હોતો
નથી. આ તમામ પ્રકરણ શાસ્ત્રી ઉદ્દેશમાં કહેવામાં આવેલ છે. તેથી ત્યાંથી
સંમળે 'લેવું' આહારનો વિષયમાં તેઓનો આહાર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત
પ્રદેશવાળા દ્રવ્ય રૂપ હોય છે, તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂ-
ર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી બે વર્ષથી લઈને ૯ નવ વર્ષ સુધીની છે. આ
અંતસી વગેરેના મૂળના જીવોને વેદના, કપાય, અને મારણાન્તિક એમ ત્રણ
સમુદ્ઘાતો હોય છે તેઓ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત-સમુદ્ઘાત-
વાળા થઈને પણ મરે છે, અને સમવહત થયા વિના પણ મરે છે. ઉદ્વૃત્ત
ઉદ્વર્ગ ગમનવાળા થઈને તેઓ તિર્યચોમાં અને મનુષ્યોમાં ગમન કરે છે. હે
મગવત્ જોટલા પ્રાણી છે, જોટલા ભૂતો છે, જોટલા જીવો - જોટલા
સત્ત્વો છે, તે બધા શું પહેલાં અંતસી વગેરેના મૂળના જીવરૂપથી
ઉત્પન્ન થયા છે ? હા ગૌતમ ! સઘળા પ્રાણ, સઘળા ભૂત, સઘળા જીવો,
અને સઘળા સત્ત્વો, તે બધા પહેલાં અંતસી વગેરેના મૂળના જીવરૂપે અને

સમુત્પન્ના અતસીપ્રભૃતિવનસ્પતિમૂલે, 'ઇત્યુત્તરમ્' । एतत् पर्यन्तं शाल्यादिमूल-
प्रकरणवदिह ज्ञातव्यम् । एवमेव-मूलवदेव कन्दस्कन्धत्वकुशाखामवालपत्रेति
सप्तोद्देशकेष्वपि सर्वमभ्येतव्यम् । एवमेव-मूलवदेव पुष्पोद्देशकोऽपि वक्तव्यः ।
नवरमतસીપ્રભૃતિવનસ્પતિગુણે, દેવા અપિ ઉત્પન્નંતે इति वक्तव्यम् शुभस्थाने
देवोत्पत्ते रभ्युपगमात्, पुष्पोद्देशके च तस्यो लेश्याः वक्तव्या तत्राशीति भेदा अपि
જ્ઞાતવ્યાઃ । શરીરાવગાહના જવન્યેના ગુલસ્પાસંખ્યેયમાગમ્, उत्कृष्टतो-
ऽंगुलपृथक्त्वम् द्व्यंगुलादारभ्य नवाङ्गुलपर्यन्तम् एतद् भिन्नम् सर्वमपि

जीवरूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । इस प्रकार
के अन्तिम कथन तक शाल्यादि के मूल प्रकरण के जैसा यह सब
कथनरूप प्रकरण जानना चाहिये, इसी प्रकार से मूल के जैसा ही
अतसी आदि के कन्द, स्कन्ध, त्वचा, शाखा प्रशाल और पत्र संबंधी
सात उद्देशकों में भी कहना चाहिये, मूलोद्देशक के जैसा पुष्पोद्देशक
भी कहना चाहिये यहां विशेषता केवल इतनी सी ही जानना चाहिये
कि अतसी आदि के जो पुष्प होते हैं उनमें देव भी उत्पन्न होते हैं ।
क्यों कि देवों की उत्पत्ति शुभस्थानों में ही होती है, अशुभस्थानों
में नहीं । पुष्पोद्देशक में चारलेश्याएँ होती हैं और इनके ८० भेग होते
हैं । शरीर की अवगाहना जवन्य से अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण
होती है और उत्कृष्ट अवगाहना दो अंगुल से लगाकर नौ अंगुलतक
होती है, सो ऐसा यह सब कथन स्रोद्देशक के जैसा पुष्पोद्देशक में

अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न થઇ ચૂકેલા હોય છે, આ રીતે આ
છેલ્લા કથન સુધી શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રકરણની માફક આ બધું કથન
સમજવું. એજ રીતે મૂળની જેમ અણસી વિગેરેના કન્દ, સ્કન્ધ, છાલ,
ડાળી, ફૂલ અને પાન સંબંધી સાને ઉદ્દેશાઓમાં પણ સમજવું. મૂળના
ઉદ્દેશા પ્રમાણે પુષ્પ ઉદ્દેશો પણ સમજવો. તેમાં વિશેષપણું ફક્ત એટલું જ
છે કે-અણસી વિગેરેના જે પુષ્પો હોય છે, તેમાં દેવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે,
કેમકે દેવોની ઉત્પત્તિ શુભસ્થાનોમાંજ હોય છે, અશુભસ્થાનોમાં થતી નથી.
પુષ્પોદ્દેશકમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, અને તેના ૮૦ એંસી ભાગો થાય છે.
શરીરની અવગાહના જવન્યથી આગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ વાળી
હોય છે, ઉત્કૃષ્ટથી અવગાહના ત્રે આંગળથી લઈને નવ આંગળ સુધીની
હોય છે. આ પ્રમાણેનું આ તમામ કથન મૂલોદ્દેશક પ્રમાણે પુષ્પોદ્દેશકમાં

મૂળોદ્દેશકવદેવ પુણ્યોદ્દેશકોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ । યથા અતસી પ્રભૃતિવનસ્પતિજીવાનાં
પુણ્યોદ્દેશકઃ કથિત સ્તથૈવ ફલોદ્દેશકોઽપિ બીજોદ્દેશકોઽપિ જ્ઞાતવ્ય ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પચ્ચદશભાષા-

કલિતકલિતકલાપાલાપકમધિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,

વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ-કોલ્હાપુરરાજપદ્મ-

‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-

વાલ્મલ્લચારિ — જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિત્તાકર

-પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગ-

વતીસૂત્રસ્ય ” પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં

વ્યાખ્યાયામ્ એકત્રિંશતિતમશતકે

તૃતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥૨૧-૩॥

કહનાં યાહિયે, જિસ પ્રકાર અતસી આદિ વનસ્પતિ જીવોંં કા પુણ્યો-
દ્દેશક કહા ગયા હૈંં ડસી પ્રકાર સેંં ફલકા ફલોદ્દેશક ઓર બીજોદ્દેશક
બીં સમજનાં યાહિયે ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિત્તાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે એકવીસવેં શતકકા
તૃતીય-વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૩॥

પણુ સમજવું. જે રીતે અણસી વિગેરે વનસ્પતિ જીવોનાં પુણ્યોદ્દેશક કહેલ
છે, એજ રીતે તેના ફળોદ્દેશક અને બીજોદ્દેશકના પ્રકરણો પણ
સમજવા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિત્તાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકનો ત્રીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૩ ॥

અથ ચતુર્થો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે ।

અતસી પ્રમૃત્યૌષધિવનસ્પતિવિષયકતૃતીયં વર્ગં સમાપ્ત્ય પર્વકવનસ્પતિજાતીય-
વંશાદિવનસ્પતિવિષયકચતુર્થો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે, તદનેન સંબન્ધેન આયાતસ્ય ચતુર્થ-
વર્ગસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! વંસવેણુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! વંસવેણુકણકકક્કાવંસ વારુવંસ દંડા
કુડા વિમા ચંડા વેણુયા કલ્લાણાણં, ઇણસિ ણં જે જીવા મૂલ-
તાણ વક્કમંતિં । એવં ઇત્થવિ મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેસગા જહેવ
સાલીણં નવરં દેવો સઠ્ઠવત્થ વિ ન ઉવવજ્જઈ, તિન્નિ લેસસાઓ
સઠ્ઠવત્થ વિ છઠ્ઠીસં મંગા સેસં તં સ્વેવ ॥સૂ. ૧॥

॥ એકવીસઈમે સણ ચઉત્થો વર્ગો સમત્તો ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! વંશવેણુકનકકર્કાવંશવારુવંશદંડાકુડાવિમા ચંડાવેણુકા
કલ્યાણાનામ્ એતેષાં સ્વલુ યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિં । એવમત્રાપિ મૂલાદિકાઃ
દશોદ્દેશકાઃ યથૈવ શાલીનામ્, નવરં દેવઃ સર્વત્રાપિ નોત્પન્નતે તિસ્સો હેઝ્યાઃ
સર્વત્રાપિ પઙ્કવિંશતિ મંજ્ઞાઃ શેપં તદેવ ॥સૂ. ૧॥

એકવિંશતિતમચત્રતકે ચતુર્થો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—વંશાદિકલ્યાણપર્યન્તાનાં પર્વકવનસ્પતિવિશેષાણામ્, ‘ઇણસિ ણં

ચતુર્થવર્ગ—અતસી—(અલસી) આદિ ઔષધિરૂપ વનસ્પતિ સંબન્ધી
તૃતીયવર્ગ સમાપ્તકર અપ સૂત્રકાર પર્વક વનસ્પતિ કે જાતીય જો વંશ
આદિ વનસ્પતિ હિં ઉનકે સંબન્ધ મેં યહ ચતુર્થ વર્ગ પ્રારંભ કરતે હિં ।
હસ ચતુર્થ વર્ગ કા યહ ‘અહ મંતે ! વંસવેણુ’ આદિરૂપ સૂત્ર પ્રથમસૂત્ર હૈ—
‘અહ મંતે ! વંસવેણુ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હિં ‘અહ મંતે ! વંસ-

ચોથા વર્ગનો પ્રારંભ

અતસી (અલસી) વિગેરે ઔષધીરૂપ વનસ્પતિ સંબન્ધી ત્રીજો વર્ગ
સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકાર પર્વ (ગાંઠ) વાળી વનસ્પતિની જાતના જે વાંસ
વગેરે વનસ્પતિ છે, તેના સંબન્ધમાં આ ચોથો વર્ગ પ્રારંભ કરે છે. આ
ચોથા વર્ગનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—અહ મંતે ! વંસ વેણુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અહ મંતે ! વંસવેણુકણક

મંતે !' एतेषा मुप्युक्तानां पर्वकवनस्पतिविशेषाणाम् खलु भदन्त ! 'जे जीवा-
मूलत्ताए वक्मंति' ये जीवाः मूलतया-मूलरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पन्ना भवन्ति
'ते णं मंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः 'कओहितो उववज्जंति' कुत
उत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! वंशवेणुकल्याणान्तानां वनस्पतिविशेषाणां मूलतया ये
जीवाः समुत्पद्यन्ते ते केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य तत्र वंशादिमूले उत्पत्तिं लभन्ते

वेणु-कणक कर्कावंस चारुवंस' हे भदन्त ! वांस, वेणु, कनक, कर्कावंસ, ચારુવંસ, દંડા, કુડા વિમા, ચંડા, વેણુકા એવં કલ્યાણી-હસ જાતિ
કી જો વનસ્પતિયાં હૈં સો इन स्मस्त वनस्पतियों के मूलरूप से जो
जीव उत्पन्न होते हैं ऐसे वे जीव कहां से आकर के उसरूप से उत्पन्न
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं 'एवं एत्थवि मूलादीया
दस उद्देसगा जहेव सालीणं-नवरं देवा सव्वत्थ वि न उववज्जह' हे
गौतम ! पूर्व में कथित शालिदर्ग के अनुसार यहां पर भी मूलादिक
दशउद्देशक कहना चाहिये, विशेष-यह है कि यहां पर कहीं पर भी
'देव उत्पन्न नहीं' होते हैं यहां पर तीन लेशपाएँ होती हैं और उनके २६
भंग होते हैं। वाकी का और सब कथन पहिले के ही जैसा है तात्पर्य
ऐसा है-वंश से लेकर कल्याणनरु को जो ये पर्वकवनस्पतियां हैं सो इन
वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे जीव कहां से
आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरधिक से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या

કર્કાવંસ ચારુવંસ' હે ભગવન્ વાંસ, વેણુ, કનક, કર્કાવંસ, આરુવંસ, દંડા, કુડા
વિમા, ચંડા, વેણુકા અને કલ્યાણી આ જાતની જે વનસ્પતિયો છે, એ તમામ
વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપથી જે છોડો ઉત્પન્ન થાય છે, એવા તે છોડો ક્યાંથી
આવીને તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને
કહે છે કે-‘એવં એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેસગા જહેવ સાલીણં-નવરં’ દેવા
સવ્વત્થ વિ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ ! પહેલા કહેલ શાલીવર્ગ પ્રમાણે અહિયાં
પણ મૂળ વિગેરેના દસ ઉદ્દેશાઓ સમજી લેવા. વિશેષ એ છે કે-અહિયાં કોઈ
પણ સ્થળે દેવો ઉત્પન્ન થતા નથી. અહિયાં ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. અને તેના
૨૬ છન્દીસ ભાગો થાય છે. બાકીનું બીજું તમામ કથન પહેલા કહ્યા
પ્રમાણે જ છે કહેવાનું તાત્પર્ય-એવું છે કે-વાંસથી લઈને કલ્યાણી સુધીની
જે આ પર્વ-ગાંઠ વાળી વનસ્પતિયો છે, આ વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપેજ
છોડો ઉત્પન્ન થાય છે, તે છોડો ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું

इत्यर्थः 'किं नेरइएदितो तिरिएदितो मणुस्सेदितो' नैरयिकेभ्यस्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा नारकतिर्यग् मनुष्येभ्य आगत्य किं ते जीवा वंशादिमूलतया समुत्पद्यन्ते-किमिति प्रश्नः, भगवानाह-‘एवं एत्थ वि’ एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा जहेव सालीणं’ एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका यथैव, शालीनाम्, यथा प्रथमवर्गस्य प्रथमशाल्युद्देशकस्तत्र यथोत्पत्त्यादिकं जीवानां कथितं तथैव सर्वमिहापि निरवशेषं यक्तव्यम् । शाल्युद्देशकापेक्षया एतदेवात्र वैलक्षण्यं यत् शालिपुष्पफलबीजेषु देवानामुत्पत्तिः कथिता वंशादौ तु कुत्रापि देवस्योत्पत्तिर्न भवतीति वैशिष्ट्यम्, एतदेव कथितम्-‘नवरं देवो सव्वत्थ वि न उवज्जइ’ देवः सर्वत्रापि मूलादारभ्य पुष्पफलबीजादिषु कुत्रापि नोत्पद्यते इति 'तिन्नि

तिर्यञ्चो' से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों' से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इस गौतमके प्रश्न पर उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! जैसा प्रथमवर्गका प्रथम शाल्युद्देशक है और उसमें जीवों की उत्पत्ति आदि का जैसा कथन किया गया है-उसी प्रकार का कथन सब यहां पर भी करना चाहिये, परन्तु उसके कथन की अपेक्षा यहां के कथन में जो विशेषता है वह इतनी सी ही है कि यहां वंश आदि में कहीं पर भी देव की उत्पत्ति नहीं होती है वहां तो देवों की उत्पत्ति पुष्पादि शुभ स्थानों में होती कही गई है पर यहां तो वह पुष्पफल बीजादि रूप किसी भी स्थान में होती नहीं कही गई है । यही बात 'नवरं देवो सव्वत्थ वि न उवज्जइ' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई

નૈરયિકપણ્ણાથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્ય'ચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પહેલા વર્ગને પહેલા શાલી ઉદ્દેશો જે પ્રમાણે કહ્યો છે, અને તેમાં છવોની ઉત્પત્તિ વિગેરેનું જે પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે, એજ પ્રકારનું સઘળું કથન અહીંયાં પણ સમજવું. ત્યાંના કથનની અપેક્ષાએ અહિંના કથનમાં જે વિશેષપણું છે, તે એજ છે કે-અહિંયાં વાંસ વિગેરેમાં કોઈ પણ સ્થળે દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ત્યાં તો દેવોની ઉત્પત્તિ વગેરે શુભ સ્થાનોમાં હોવાનું કહેલ છે. પણ અહિંતો તે પુષ્પ, ફળ, ખીજ વગેરે કોઈમાં પણ દેવોની ઉત્પત્તિ ન હોવાનું કહ્યું છે. એજ વાત 'નવરં દેવો સવ્વથ વિ ન ઉવજ્જઈ' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. અહિંયાં પણ

લેસ્સાઓ' તિસ્રઃ કૃષ્ણ નીલકાપોતિકલેશ્યાઃ વંશમૂલસ્થિતજીવાનામ્ 'સત્વસ્થ વિ
છન્વીસં મંગા' સર્વત્રાપિ પદ્વિંશતિ મેત્તાઃ 'સેસં તં ચેવ' શેપં તદેવ ॥મૂ૦૧॥

॥ ઇતિ શ્રી ત્રિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદંશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમદંક-શ્રીશાહચૈત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત — કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
ચાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિદિરચિતાયાં શ્રી
“મગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાખ્યાનાં-
વ્યાખ્યાયામ્ એકવિંશતિશતકસ્ય
॥ ચતુર્થો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

હૈ । યદ્દાં પર મી કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતિક યે ત્રીન લેશ્યાઈં હોતી હૈ ।
ઔર હનકે ૨૬ ભંગ હોતે હૈ ॥મૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“મગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે એકવીસવેં શતકકા
॥ ચતુર્થવર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૪॥

કૃષ્ણ; નીલ, કાપોતિક એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે, અને તેના ૨૬ છન્વીસ
ભંગો થાય છે તેમ સમજવું ॥ સૂ.૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “મગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકનો ચોથો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૪॥

॥ અથ પશ્ચમો વર્ગઃ પ્રારભ્યતે ॥

ચતુર્થવર્ગે વંશાદિવનસ્પતિજીવાનામુત્પાદાદિકં નિરૂપ્ય સમ્પ્રતિ પર્વકવનસ્પતિ જાતીયેક્ષાદિવનસ્પતિજીવાનામ્ ઉત્પાદાદિકં દર્શયિતું પશ્ચમં વર્ગં પ્રસ્તૌતિ—‘અહં-મંતે ! હ્રસ્વુ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—અહ મંતે ! હ્રસ્વુ—હ્રસ્વુવાહિયા-વીરણા-ફલ્લ મમાસ સુંઠિસરવેત્તિમિરસતશોરણલાણં, ઇસિ ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વક્ષમંતિ તે ણં જીવા કર્જેતિહંતો ઉવવજ્જંતિ એવં જહેવ વંસવગ્ગો તહેવ ઇત્થ વિ મૂલાદીયા દસ ઉદેસગા, નવરં સંધુદેસે દેવો ઉવવજ્જઇ ચત્તારિ લંસ્સાઓ એતં તં ચેવ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ एकवीसइमे खण पंचमो एग्यो लखत्तो ॥

છાયા—ફલ્લ—ફલ્લુવાહિકા-વીરણ ફલ્લ મમાસ—સુંઠી, શર, વેત્ર તિમિર-શતપર્વકનલાનામ્ એતેણં સ્વલ્લ યે જીવાઃ મૂલતયા અશ્ક્રમાન્તિ તે સ્વલ્લ જીવાઃ કુત આગત્યોત્પચન્તે એવં યથૈવ વંશવર્ગસ્તથૈવાનાપિ મૂલાદિકા દશોદેશકાઃ, નવરં સ્કન્ધોદેશે દેવ ઉત્પચતે ચત્તસો લેશ્યાઃ એવં તદેવ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ एकविंशतितमशतके पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥

ટીકા—‘ફલ્લુત આરભ્ય નહપર્યઃતાનાં પર્વકવનસ્પતિવિશેષાણામ્, ‘ઈસિ ણં જે જીવા’ એતેણામ્ ફલ્લોરારભ્ય નલાન્તવનસ્પતિવિશેષાણામ્ સ્વલ્લ યે જીવાઃ

पांचवें वर्ग का प्रारंभ

પંચમવર્ગ—ચતુર્થવર્ગ મેં વંશ આદિ વનસ્પતિયોં મેં જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કા નિરૂપણ કરકે અબ યે પર્વક વનસ્પતિ કે જો ફલ્લુ આદિ વનસ્પતિ હૈં ઉનકે જીવોં કે ઉત્પાદક આદિ કો દિલ્લાને કે લિયે પંચમ વર્ગ કા કથન કરતે હૈં હસકા ‘અહ મંતે હ્રસ્વુ’ इत्यादि प्रथम सूत्र है—

‘अह मंते । ह्रस्वु, ह्रस्वुवाहिया’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामी प्रभु से प्रेक्षा पूछ रहे हैं ‘अह मंते ! ह्रस्वु

पांचमा वर्गना प्रारंभ

ચોથા વર્ગમાં વાંસ વગેરે વનસ્પતિયોમાં જીવોના ઉત્પાત વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને હવે પર્વની વનસ્પતિ જાતીના જે ફલ્લુ-સેલડી વગેરે વનસ્પતિઓ છે, તેના જીવોના ઉત્પાત વિગેરે બતાવવા માટે પાંચમા વર્ગનું કથન કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘અહ મંતે ! હ્રસ્વુ’ इत्यादि

टीकार्थ—‘गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे ठे—अह मंते ! ह्रस्वु ह्रस्वु-

‘મૂલતાણ વક્ષમંતિ’ મૂલતયાઽવક્રામન્તિ સમુત્પચન્તે इत्यर्थः, ‘ते णं जीवा कओहिंतो उववज्जंति’ ते खलु जीवाः कुत्र आगत्योचन्ते किं नैरयिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो देवेभ्यो वा इति प्रश्नः, अथाग्रेऽतिदेशेनाह—‘एवं जहेव’ इत्यादि। ‘एवं जहेव वंसवग्गो’ एवं एवैव दशोद्देशकयुक्तो वंशवर्गः कथितस्तथैव ‘एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा’ अत्रापि मूलादिकाः बीजान्ताः दशोद्देशका मणितव्याः मूलकन्दस्कन्ध त्वक् शाखामवालपत्रपुष्पफलीजनामका दशोद्देशका वंशवर्गवदेव वक्तव्याः। वंशवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—‘नवरं खंधुद्देसे देवा उववज्जंति’ नवरं

‘इक्खुવાडिया’ हे भदन्त ! इक्षु से लेकर नलनक जो पर्वक वनस्पतियां हैं सो इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं ‘ते णं जीवा कओहिंतो उववज्जंति’ वे जीव वहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिकों से आकरके वहां उत्पन्न होने हैं ? अथवा तिर्यग्यों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं अथवा मनुष्यों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘एवं जहेव वंसवग्गो तहेव एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा’ हे गौतम ! जैसा कथन दश उद्देशकों से युक्त वंश वर्ग में किया गया है, उसी प्रकार का कथन यहां पर भी मूलादि से लेकर बीजतकके दश उद्देशकों द्वारा करना चाहिये अर्थात् वंशवर्ग में जैसे ये मूल, कन्द, स्कन्ध, त्वचा, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल एवं बीज इन नामों वाले १० उद्देशक हैं उसी प्रकार से इस पंचम वर्ग

‘વાડિયા’ છે ભગવાન સેલડીથી લઈને નલ સુધીના ૧૦ પર્વ-ગોઠવાળી વનસ્પતિયો છે, તે વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપથી ૧૦ એવો ઉત્પન્ન થાય છે, ‘તે ણં જીવા કઓહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ’ તે એવો ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અગર મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘એવં જહેવ વંસવગ્ગો તહેવ એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેસગા’ છે ગૌતમ ! દસ ઉદ્દેશવાળા વંશવર્ગમાં ૧૦ પ્રમાણેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણન મૂળથી લઈને બીજ સુધીના દસ ઉદ્દેશોમાંથી અહિંયાં પણ કરી લેવું. અર્થાત્ વંશવર્ગમાં ૧૦ પ્રમાણે મૂલ, કન્દ, સ્કંધ, છાલ, શાખ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને બીજ આ નામોવાળા દસ ઉદ્દેશો કહ્યા છે, એજ

સ્કન્ધોદેશકે દેવા ઉત્પન્નન્તે વંશવર્ગે દંશસ્વપિ ઉદેશકેષુ કુત્રાપિ દેવસ્યોત્પત્તિ
ર્નભવતીતિ કથિતમ્ । દક્ષુવર્ગે તુ દક્ષસ્કન્ધે દેવાનામુત્પત્તિર્ભવતિતિ । એવમ્ વૈલક્ષણ્યમ્
'ચત્તારિ લેસ્સાઓ' ચત્તરી લેશ્યાઃ વદા દેવસ્યાપિ ઉત્પત્તિરિક્ષ્ણાદીનાં સ્કન્ધે
ભવતિ તદા દેવાનાં લેશ્યાચતુષ્ટયસદ્ભાવેન તે જીવાઃ ચતુર્લેશ્યાવન્તો વ્રક્તવ્યાઃ ।
લેશ્યાયાં મજ્ઞાથ પૂર્વોક્તરીત્યા અતીતિર્વ્રક્તવ્યાઃ । 'સેસં તદેવ' શેષમ્-પતદ્વિન્નં
સર્વં વંશવર્ગવદેવ ભવતીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ એકવિંશતિતમગતકે પશ્ચમો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

મેં મી ચે હી દશ ઉદેશક હૈ—તો યહાં પર ચે કહના ચાહિયે, વંશ વર્ગ
કી અપેક્ષા જો હસ વર્ગ મેં વિલક્ષણતા હૈ વહ 'નવરં સંધુદેસે દેવા
ઉવવજ્જંતિ' સ્કન્ધોદેશક મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ કો લેકર હૈ અર્થાત્
સ્કન્ધોદેશક મેં દક્ષુ સંબંધી સ્કન્ધોદેશક મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ કહી ગઈ
હૈ વંશ વર્ગ કે દશઉદેશકોં મેં તો કહીં પર મી દેવોં કી ઉત્પત્તિ
હોતી નહીં હૈ 'ચત્તારિ લેસ્સાઓ' જવ કિ દક્ષુ આદિ કે સ્કન્ધ મેં દેવ
કી મી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ તો દેવોં કે લેશ્યાચતુષ્ટય કે સદ્ભાવ કો
લેકર વે જીવ ચારલેશ્યાવાલે હોતે હૈ એસા કહના ચાહિયે । લેશ્યા મેં
ભંગ પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર ૮૦ કહેગયે હૈ । ઇન્કે અતિરિક્ત ઓર
સબ કથન વંશવર્ગ કે જૈસા હી હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ પંચમ વર્ગ સમાપ્તઃ ॥ ૨૧-૫ ॥

રીતે આ પાંચમાં વર્ગમાં પણ આજ પ્રમાણેના દસ ઉદેશાઓ કહ્યા છે. તો તે
તમામ ઉદેશાઓ અહીંયાં સમજી લેવા. વંશવર્ગ કરતાં આ વર્ગમાં જે
વિશેષપણું છે, તે 'નવરં સંધુદેસે દેવા ઉવવજ્જંતિ' સ્કન્ધોદેશકમાં દેવાની
ઉત્પત્તિ એ વિશેષ પ્રકાર કહી છે અર્થાત્ સ્કન્ધોદેશકમાં એટલે કે ધંધુ
(સેતડી), સંબંધી સ્કન્ધોદેશકમાં દેવાની ઉત્પત્તિ કહી છે, વંશ વર્ગના દસ
ઉદેશાઓમાં તો કેઇ પણ સ્થળે દેવાની ઉત્પત્તિ થતી નથી 'ચત્તારિ લેસ્સાઓ'
ધંધુ-સેતડી વગેરેના સ્કન્ધમાં દેવાની પણ ઉત્પત્તિ થાય છે. તો દેવોમાં
ચાર લેશ્યાના સદ્ભાવને લઈને તે છવે ચાર લેશ્યાવાળા હોય છે. તેમ
સમજી લેવું. લેશ્યા સંબંધી કાંજો પહેલા કહ્યા પ્રમાણે ૮૦ એસી થાય
છે. આ કથન શિવાયનું તમામ કથન વંશવર્ગ પ્રમાણે જ છે ॥ સૂ. ૧ ॥

પાંચમો વર્ગ સમાપ્ત ॥ ૨૧. ૫ ॥

॥ अथ षष्ठो वर्गः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमवर्गे पर्वकवनस्पतिजातीयैश्वादिवनस्पतीनां स्वरूपं निर-
वृण्वनस्पतिजातीय सेंडियभेंडियप्रभृतिवनस्पतीनां निरूपणाय षष्ठो वर्गः
तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य षष्ठवर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—‘सेडियभेंडि-

मूलम्—सेडियभेंडियदब्भकोतियदब्भकुसपठवर्ग

अज्जुण आसाढग रोहियंसमुय-वेय-खीर भुष
कुरुविंद करकर मुट्ट विभंग मधुरतण थुरग लिप्पिय
तणाणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते
कओहिंतो उव्वज्जंति किं नैरइहिंतो तिरियमणुस्सेहिंतो
वा० एवं एत्थ वि दस उद्देसगा निरवसेसं जहेव वंसवर्गं

॥ एकवीसइसे सए छट्ठो वर्गो समाप्तो ॥

छाया—‘सेडियभण्डिकदर्भकोत्तिक दर्भकुश, पर्वक पोडइव
आपाढक रोहितांसु य वेय खीर भुष एण्ड कुरुविन्द करकर मु
मधुरतण थुरग शिल्पिक मुंकलि वणानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलत
मुन्ति ते खलु जीवाः कुत उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य मनुष्येभ्योस्तिय
वा एतन्नापि दस उद्देशकाः निरवशेषं यथैव वंशवर्ग इति ॥ सू० १॥

॥ एक त्रिंशद्विंशके षष्ठो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘सेडिय’ इत्यारभ्य ‘मुंकलिवृणपर्यन्ताः सर्वे वृणवनस्प-
तेषाम् ‘एएसि णं’ एतेषाम् सेंडियादरभ्य मुंकलिवृणपर्यन्तानाम् खलु

छट्ठा वर्ग का प्रारंभ

छट्टे वर्ग का प्रारंभ—उक्त पंचम वर्ग हैं पर्वक वनस्पति के
ईक्षु आदि वनस्पतियों के स्वरूप का निरूपण करके अ
वृणवनस्पति जातिवाटे सेंडिय भेंडिय आदि वनस्पतियों
का निरूपण करने के लिये छट्ठा वर्ग प्रारंभ करते हैं, इस व

छट्ठा वर्ग का प्रारंभ—

पांचवां वर्ग में पर्व—गांठ वाणी वनस्पतिनी जतना धनु-
वनस्पतियोना स्वरूपं निरूपण करीने हवे सूत्रधार तृष्-धासनी
जतवाणा सेंडिय लंडिय विगेरे वनस्पतियोना स्वरूपं निरूपण कर

મૂલતાપ્ત વક્રમંતિ' યે જીવાઃ મૂલતયાડવક્રામન્તિ મૂલરૂપતયા સમુત્પદ્યન્તે યે જીવાઃ 'તે ણં જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જન્તિ' તે સ્વલુ જીવાઃ કુતઃ-કેશ્યઃ સ્થાનેશ્ય આગત્ય ઇતેષાં મૂલરૂપેણ ઉત્પદ્યન્તે? અથાગ્રે અતિદેશેનાહ-'અં' ઇત્યાદિ, 'અં' અત્ય વિ દમ ઉદેશગા નિરવસેસં જહેવ વંસવર્ગો' એવમત્રાપિ દશોદેશકા મણિતવ્યા નિરવશેષમ્ યથૈવ વંશકર્ત્ત્વઃ વંશવદેવ અત્રાપિ મૂલકન્દસ્કન્ધત્વક્ર શાખાપ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજનન્તા દશોદેશકા વક્તવ્યાઃ તત્ર મૂલકોદેશકે

'સેંડિય મંડિય' ઇત્યાદિ સૂત્ર પ્રથમ સૂત્ર હૈ-

'સેંડિય મંડિય દ્વંધકોતિય' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ--સેંડિય સે લેકર સુંકલિ તૃણતક સ્વ તૃણ જાતિ કે વનસ્પતિવિશેષ હૈ ગૌતમ ને પ્રભુસે इनके ही विषय में ऐसा पूछा है-हे भद्रन्त । सेंडिय से लेकर सુંकलि तृण तक जो तृण जाति विशेष हँ सो इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं 'ते णं जीवा कओर्हितो उववज्जन्ति' वे जीव वहाँ पर कहाँ से आकरके उत्पन्न होते हैं? क्या नैरयिक आदि से आकरके उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'अं' अत्य वि दस उद्देशगा निरवसेसं जहेव वंसवर्गो' हे गौतम ! यहाँ पर वंशवर्ग के जैसा मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये, वे दश उद्देशक इस प्रकार से हैं-मूलोद्देशक१, कन्धोद्देशक२, स्कन्धोद्देशक३ त्वगुद्देशक४ शाखोद्देशक५, प्रवालोद्देशक६, पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ फलोद्देशक९ और बीजोद्देशक१०, इन उद्देशकों से मूलक

'સેંડિય મંડિય' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--સેંડિયથી લઈને સંકુલિ તૃણ સુધીની ળધી તૃણ જાતની વન-સ્પતિ વિશેષ છે આ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ સેંડિયથી લઈને સંકુલિ તૃણ સુધી જે તૃણ જાત વિશેષ છે, તેના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, 'તે ણં જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જન્તિ' તે જીવો ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? શું તે જીવો નારક વગેરે-માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-અં-અત્ય વિ દસ ઉદેશગા નિરવસેસં જહેવ વંસવર્ગો' હે ગૌતમ ! વંશ-વાંસ વર્ગની જેમ અહિંયા મૂળ વિગેરે દસ ઉદેશાઓ ગમતું લેવા. તે દસ ઉદેશાઓ આ પ્રમાણે છે. મૂળોદેશક ૧, કંદોદેશક ૨, સ્કંધોદેશક ૩, ત્વગુ-દેશક ૪, શાખોદેશક ૫, પ્રવાલોદેશક ૬, પત્રોદેશક ૭, પુષ્પોદેશક ૮, ફલોદેશક ૯ અને બીજોદેશક ૧૦, આ ઉદેશાઓ પૈકી મૂળોદેશમાં 'સેંડિય' થી લઈને

સેંડિયાદારમ્ય સંકલિતૃણાન્તાનામ્ મૂલતયા, સમુત્પદમાના જીવાઃ કસ્માદાગત્યો-
ત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય તિર્યગ્મ્યો વા મનુષ્યેભ્યો ધા આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्युत्तरમ્
મગવતો, ન તુ દેવાઃ કદાચિદપિ ઉત્પદ્યન્તે વંશવર્ગે કુત્રાપિ દેવસ્યોત્પત્તિર્ન કથિતા
અતોઽત્રાપિ મૂલાદારમ્ય વીજાન્તસર્વસ્થાનેઽપિ દેવોત્પત્તિર્ન વક્તવ્યાઃ, एवं शालि-
वर्गस्थ मूलोद्देशकवत् अत्रापि सर्वं वक्तव्यम् सर्वे प्राणाः सर्वे जीवा असकृत्
અનન્તવારં વા સમુત્પન્નપૂર્વા એતત્ પ્રકરણપર્યન્તમ્ એવમેવૈતેષાં કન્દરૂપતયા
સમુત્પદમાના જીવાઃ કુત આગત્યોત્પદ્યન્તે इत्यारम्य असकृदनन्तवारं वेति पर्यन्तं

ઉદ્દેશકસેંડિય' સે લેકર 'સંકલિતૃણ' તક કે રૂપ સે ઉત્પન્ન
હોતે હુએ જીવ કહાં સે આકરકે વહાં ઉસ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
તો ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર પ્રભુ ને એસા હી દિયા હૈ કિ વે વહાં
ઉસરૂપ સે જો ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે તિર્યંચો સે અથવા મનુષ્યો સે આયે
હુએ હોતે હૈં દેવ હસ રૂપ સે વહાં કમી મી ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં ।
વંશવર્ગ સેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ કિસી મી ઉદ્દેશક સેં નહીં કહી ગઈ હૈ ।
હસ કારણ હસ વર્ગ મેં મી મૂલ સે લેકર વીજતક કે કિસી મી ઉદ્દે-
શક સેં નહીં કહની ચાહિયે હસ પ્રકાર શાલિવર્ગસ્થ મૂલોદ્દેશક કે
જેસા વહાં પર મી સવ કથન કરના ચાહિયે ઓર વહ 'સમસ્ત પ્રાણ
સમસ્તભૂત સમસ્તજીવ સમસ્ત સત્ત્વ' અનેક વાર યા અનન્તવાર
વહાં પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં' વહાં તક પ્રકરણ કહના ચાહિયે ।
હસી પ્રકાર સે इनके 'कन्दरूप से समुत्पद्यमान जीव कहां से आकरके
ઉત્પન્ન હોતે હૈં' વહાં સે લગાકર 'અનેક વાર અથવા અનન્તવાર સમસ્ત

'સંકલિતૃણ' સુધીના મૂળના રૂપમા ઉત્પન્ન થનારા જીવો ક્યાંથી આવીને ત્યાં
તે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ દ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રભુએ એજ
પ્રમાણે આપ્યો છે, કે તેઓ ત્યાં એ રૂપે તિર્યંચોમાંથી અથવા
મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, દેવો તે રૂપે ત્યાં કોઈ પણ
સમયે ઉત્પન્ન થતા નથી વંશ-વાંસના વર્ગમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ
ઉદ્દેશમાં કહી નથી. તે દારણ્યથી આ વર્ગમાં પણ મૂળથી લઈને જી સુધીના
કોઈ પણ ઉદ્દેશમાં દેવની ઉત્પત્તિ કહેવાની નથી આ રીતે શાલી વર્ગમાં
કહેલા મૂલોદ્દેશકની જેમ અહિયા પણ તમામ કથન કરી લેવું. અને આ
સઘળા પ્રાણ, સઘળાભૂત, સઘળા જીવો સઘળા સત્ત્વો' વારંવાર અથવા
અનન્તવાર પહેલા ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલા છે. આટલા સુધી તે પ્રકરણ કહી
લેવું. એજ રીતે તેના 'કન્દરૂપથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવો ક્યાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે' આ કથનથી લઈને અનેકવાર અથવા અનન્તવાર સઘળા

સર્વમપિ પ્રશ્નોત્તરવાક્યં કન્દપ્રકરણેઽપિ વક્તવ્યમ્ એવમેવ સ્કન્ધોદ્દેશકોઽપિ વક્તવ્યઃ, એવં ત્વક્ પ્રકરણમપિ એવમેવ શાખાપ્રકરણમ્ એવમેવ ફલપ્રકરણમ્ એવમેવ વીજપ્રકરણમ્ તદેવં વંશવર્ગવત્ દશાપિ મૂલાદારમ્પ જીવાન્તા ઉદ્દેશકા વક્તવ્યાઃ, નાત્ર વંશવર્ગપેક્ષયા કિમપિ વૈલક્ષણ્યમિતિ । સૂ૦ ૧ ॥

॥ इति श्री विश्वप्रख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
'भगवतीसूत्रस्य' प्रमेयचन्द्रिकारूपायां-
व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य
षष्ठो वर्गः समाप्तः ॥२१-६॥

પ્રાણાદિ પહિલે કન્દરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં' યહાં તક કા પ્રશ્નોત્તર વાક્યવાલા કન્દ પ્રકરણ મી યહાં કહના ચાહિયે હસી પ્રકાર સે યહાં સ્કન્ધોદ્દેશક મી ત્વચા પ્રકરણ મી, શાખાપ્રકરણ મી, ફલ પ્રકરણ મી ઓર વીજપ્રકરણ મી કહના ચાહિયે હસ પ્રકાર વંશવર્ગ કે જૈસા મૂલ સે લેકર વીજ તક કે દર્શો ઉદ્દેશક યહાં કહે ગયે હૈં । વંશવર્ગ કી અપેક્ષા હનકે કન્દ પ્રકરણ મેં કોઈ મી વિલક્ષણતા નહીં હૈ । સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે એકવીસવેં શતકકા
છઠા વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૬॥

પ્રાણુ, વિગેરે પહેલા કન્દરૂપથી ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યા છે, આ કથન સુધીના પ્રશ્નોત્તર વાક્ય વાળું કન્દ પ્રકરણ પણ અહિયાં ઠહી લેવું. એજ પ્રકારે અહિયાં સ્કન્ધોદ્દેશક, ત્વચોદ્દેશક, શાખોદ્દેશક, ફલોદ્દેશક અને વીજોદ્દેશક પણ ઠહી લેવા. આ રીતે વંશ વર્ગ પ્રમાણે મૂળથી લઈને વીજ છવ સુધીના હસ ઉદ્દેશાઓ અહિયાં ઠહેવામાં આવ્યા છે. વંશવર્ગની અપેક્ષાએ આના કન્દ પ્રકરણમાં કોઈ પણ જાતની વિલક્ષણતા નથી. ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકનો છઠો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૧-૬ ॥

॥ अथ सप्तमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

पष्ठ वर्गे सेंडियप्रभृतिरु तृणवनस्पतिविशेषाणां स्वरूपं तज्जीवानां मूलादिषु समुत्पद्यमानानां समुत्पत्त्यादिकं च प्रदर्श्य हरितवनस्पतिजातीयाभ्ररुहादिवनस्पति-मूलतयोत्पद्यमानजीवानामुत्पादादिव्यवस्थां प्रदर्शयितुं सप्तमो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य सप्तमवर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अबभरुहवायणहरितगतंदुलेज्जग-
तणवत्थुलपोरगसज्जारिया विल्लीपालकदगपिप्पली दव्वी
सोत्थियत्तायमंडुक्की मूलगसरिसवअंबिलसागे य जियंतगाणं
एएसिं णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते णं जीवा कओ-
हिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो तिरिएहिंतो मणुस्सेहिंतो
देवेहिंतो वा० एवं एत्थ वि दस उद्देसगा जहेव वंसवग्गो ।सू. १।

॥ एकावीसइमे सए सत्तमो वर्गो समत्तो ॥

सातवें वर्ग का प्रारंभ

सप्तम वर्ग प्रारंभ—चट्टे वर्ग में ‘सेंडिय आदि रूप तृण वन-
स्पतियों के स्वरूप का कथन करके और इनके मूल आदि कों में समु-
त्पद्यमान जीवों की उत्पत्ति आदि प्रकट करके अब सूत्रकार हरितवन-
स्पति की जाति की जो अब्रुहादिरूप वनस्पति है सो उस वनस्पति के
मूलरूप से उत्पद्यमान जीवों की उत्पाद आदि की व्यवस्था को दिखाने
के लिये सातवां वर्ग प्रारंभ करते हैं—इसी संबंध से आये हुए इस
सप्तम वर्ग का ‘अहभंते ! अबभरुह’ इत्यादि प्रथम सूत्र है,

‘अह भंते ! अबभरुह’ इत्यादि ।

सातमा वर्गना प्रारंभ-

छठ्ठां वर्गमां ‘सेंडिय’ विगेरे इय तृण वनस्पतियोना स्वरूपनुं कथन
करीने अने मूण विगेरेमां उत्पन्न धनारा एवोनी उत्पत्ति विगेरे प्रगट करीने
हुवे सूत्रकार हरित (लीली) वनस्पतिनी जतनी ने अब्रुह विगेरे इय वन-
स्पति छे, ते वनस्पतिना मूणइये उत्पन्न धनारा एवोना उत्पाद विगेरे
अताववा भाटे सातमा वर्ग प्रारंभ करे छे—सातमा वर्गनुं पडेछुं सूत्र आ
प्रभावे छे.—‘अह भंते ! अबभरुह’ इत्यादि

છાયા—અથ મદન્ત ! અમ્બરુહવાયણહરિતકતન્દુલીયતૃણવાયુલ્પોરકમાર્જારિકા વિલ્લીપાલકદગપિપ્પલી દર્વી સ્વસ્તિકશાકમંડુકીમૂલકસર્પપામ્લશાકેતજિવન્તકાનામ્ એતેષાં સ્વલુ યે જીવા મૂલતયાઽવક્રામન્તિ તે સ્વલુ જીવા કુત ઉત્પદ્યન્તે કિં નૈરધિકેભ્ય સ્તિર્ધમ્ભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યો વા૦ એવમગ્રાપિ દશોદેશકા યથૈવ વંશધર્મઃ ॥૫૦૧॥

॥ એકવિંશતિગતકે સપ્તમો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘અમ્બરુહ’ અમ્બરુહઃ—અન્ને—આકાશે રોહતિ । ભૂમિમુદ્ધિય સમુદ્ભવતિ યઃ સોઽમ્બરુહઃ મેઘાર્પણાનન્તર જાયમાનઃ પ્રાવૃક્કાલિકઃ છત્રાકામિથઃ શાકવિશેષઃ ‘વાયણ’ વાયણનામકઃ શાકવિશેષઃ—‘હરિતગ’ હરિતકઃ શાકવિશેષ એવ ‘તંદુલેઝ્જગ’ તન્દુલીયકઃ શાકવિશેષઃ તાન્દુલમાર્જારીતિ લોકપ્રસિદ્ધઃ ‘તણ’ તૃણાકારઃ, પત્રવનસ્પતિવિશેષઃ ‘વાયુલ’ વસ્તુલઃ—વાયુઆ

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે’ હે મદન્ત ! અમ્બરુહ—વાયણ—હરિતગ તંદુલેઝ્જગ૦’ અમ્બરુહ, વાયણ, હરિતક, તંદુલીયક, તૃણ, વસ્તુલ, પોરક, માર્જારિકા, વિલ્લી, પાલક, દગપિપ્પલી, દર્વી, સ્વસ્તિક, શાકમંડુકી, મૂલક, સરસવ, અંબિલશાક, એવં જિયંતગ, જન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં—વે વહાં ફહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? જો વનસ્પતિ ભૂમિ કો ફોડકર ઝગતી હૈ એસી વહ વનસ્પતિ અમ્બરુહ કહી ગઈ મેં હસે આપા મેં છત્રક કહાગયા હૈ, જંગલ આદિ પ્રદેશો મેં યહ ચાતુર્માસ મેં છત્તે કે આકાર જૈસી હોતી હૈ ‘વાયણ’ હસ નામ કા શાકવિશેષ હોતા હૈ—હરિતક યહ મી એક પ્રકાર કા શાક હી હૈ જિસે આપા મેં તાન્દુલિયાકી આજી કહતે હૈ વહાં તન્દુલીયક

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે !’ હે મદન્ત ! અમ્બરુહ—વાયણ હરિતગ તંદુલેઝ્જગ૦’ અમ્બરુહ, વાયણ, હરિતક, તંદુલીયક, તૃણ, વસ્તુલ, પોરક, માર્જારિકા, વિલ્લી, પાલક, દગપિપ્પલી, દર્વી, સ્વસ્તિક, શાકમંડુકી, મૂલક, સરસવ, અંબિલ શાક અને જિયંતગ, આ વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપે જે છત્તે ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? જે વનસ્પતિ પૃથ્વીને ફાડીને ઉગે છે તેવી વનસ્પતિ અમ્બરુહ કહેવાય છે, તેને આપામાં છત્રક કહે છે. જંગલના પ્રદેશોમાં આપામાં છત્રીના આકાર જેવી થાય છે. ‘વાયણ’ આ શાક વિશેષનું નામ છે, હરિતક એ પણ એક જાતના શાક વિશેષનું નામ છે. જેને આપામાં તાન્દુલિયાની આજી કહેવામાં આવે છે તેને અહિંમાં

इति लोकप्रसिद्धो हैमन्तिक. पत्रशाकविशेषः 'पोरक' पोरको लताशाकः (पोरो)
इति लोकप्रसिद्धः पर्णशाकः 'मज्जारिका' मार्जारिका शाकविशेषः 'विल्ली' विल्लि-
रितिनामकः पत्रशाकः 'पालक' पालक इति नामकशाकविशेषः 'दगपिप्पली'
उदकपिप्पलीनामकः शाकविशेषः 'दन्वी' दर्वीनामकः शाकविशेषः 'सोत्थिय-
साय' स्वस्तिकशाकः 'संडुकी' मण्डूकी, एतन्नामकः शाकविशेषः 'मूलक' मूलकः-
मूलकपत्रशाकः, 'सरिपत्र' सर्पपत्रः-सर्पपत्रशाकः 'अंबिलसाग' अम्बलशाकः
'जियंतगाणं' जीवन्तकः मालवदेशप्रसिद्धः जीवशाक इतिनाम्ना पत्रशाकविशेष-
स्तेषाम् अभ्ररुहादारभ्य जीवन्तकपर्यन्तानाम् 'एएसि णं' एतेषामुपर्युक्त पत्रशाक-

શબ્દ સે કહા ગયા હૈ તૃણ કે આકર જૈસી જો પત્ર વનસ્પતિ હોતી
હૈ ઘહ 'તણ-તૃણ' શબ્દ સે ઘહાં પ્રકટ કી ગઈ હૈ વથુઆ નામકાજો
પત્ર શાક હોતા હૈ વહ 'વત્થુલ' સે કહા ગયા હૈ 'વત્થુલ' શર્દી કે
સમય મેં ગેહૂઓ આદિ કેલેતોં મેં હોતા હૈ-પોરોં હસ નામકા જો લતારૂપ
શાક હોતા હૈ વહ ઘહાં પોરક શબ્દ કે અભિહિત હુઆ હૈ 'માર્જારિકા'
ઘહ બી એક પ્રકાર કા શાક હૈ 'વિલ્લી' ઘહ બી એક પ્રકાર કા શાક
હૈ, પાલક ઘહ એક પ્રકાર કા પત્ર શાક હૈ, જિસે પાલક કી માજી
શબ્દ સે કહા જાતા હૈ, સરસવ સે સરસોં કા પત્રરૂપ શાક લિયા
ગયા હૈ 'જીવન્તક' સે માલવદેશ પ્રસિદ્ધ જીવશાક લિયા ગયા હૈ
ગૌતમ ને જો પ્રશ્ન ક્રિયા હૈ વહ સ્પષ્ટ હૈ હન પ્રકાર સે અભ્રરુહાદિ શાક
વનસ્પતિ કે વિષય મેં બી મૂલાદિક દશ ઉદ્દેશક કહનાં ચાહિયે અતઃ

તંદુલીયક શબ્દથી કહેલ છે. તૃણના આકારની પત્ર પાનડાની વનસ્પતિ થાય
છે, તે તૃણ-તૃણ શબ્દથી અહિયા બતાવી છે વથુઆ નામની જે બાણ હોય
છે તેને 'વત્થુલ' શબ્દથી કહેલ છે. વત્થુલ શિયાળાના સમયમાં ઘઉં વિગે-
રેના ખેતરોમાં થાય છે. પોરોં એ નામની વેલ રૂપ બાણ વિશેષ હોય છે,
તેને અહિયાં પોરક શબ્દથી કહેલ છે. 'માર્જારિકા' આ પણ એક પ્રકારનું શાક
છે. 'બિલ્લી' આ પણ એક પ્રકારનું શાક છે 'પાલક' એ એક પ્રકારની બાણ
છે. જેને બાણમાં 'પાલકની બાણ' એ પ્રમાણે કહે છે. સરસવ શબ્દથી
સરસવના પાનની બાણ ગ્રહણ કરે છે. 'જીવન્તક' શબ્દથી માળવામાં પ્રસિદ્ધ
જીવરૂપ શાક ગ્રહણ કરેલ છે. ગૌતમ સ્વામીએ કહેલ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ છે. આ
રીતે અભ્રરૂક વિગેરે શાક વનસ્પતિના સંબંધમાં પણ મૂળ વિગેરે સંબંધી

हरितवनस्पतीनां खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्तार' मूलतया-मूलरूपेण एतेषां मूलरूपेणेति पूर्वगान्वयः । 'अवक्रामन्ति' अवक्रामन्ति-समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः 'ते णं जीवा कओहिंतो उव्वज्जन्ति' ते खलु जीवाः केभ्यः स्थानेभ्यः आगत्य उत्पद्यन्ते 'किं नेरइएहिंतो तिरिएहिंतो मणुस्सेहिंतो देवेहिंतो वा' किं नैरयिकेभ्यः स्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा इति प्रश्नः नैरयिकेभ्यः आगत्य तिर्यग्भ्यो वा आगत्य मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते अभ्ररुहादीनां मूलादितया समुत्पद्यमाना जीवा देवेभ्यः आगत्य नोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । 'एवं' एवम्-अनेन प्रकारेण सर्वद्वाराणि आश्रित्य 'एत्थ वि' अत्रापि अभ्ररुहादिशाकवनस्पतिविषयेऽपि 'दस उद्देसगा' दशउद्देशका मूलादिकाः सर्वेऽपि वक्तव्याः 'जहेव वंसवग्गो' यथैव वंशवर्गं स्तथैवायं सप्तमोऽभ्ररुहवर्गोऽपि वाच्य इति । सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-मार्सिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितकलितकलापालापकपविशुद्धयद्यप्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदच-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् एकविंशतितमशतके
सप्तमो वर्गः समाप्तः ॥२१-७॥

जिस प्रकार से वंशवर्ग कहा गया है, उसी प्रकार से यह सप्तम अभ्र-
रुहवर्ग भी कहना चाहिये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका
॥ सप्तमवर्ग समाप्त ॥२१-७॥

दश उद्देशाओ। समजवा, जेथी जेनी रीते 'वंश' वांसनो वर्ग छहेल छे जेन
रीते आ सातमो अभ्ररुह वर्ग पणु पणु छही देखो ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना ओकवीसमा शतकनो सातमो वर्ग समाप्त ॥२१-७॥

॥ અષ્ટમો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

સપ્તમવર્ગે સમાપ્ય સમ્પતિ પુનર્હરિત વનસ્પતિજાતીયતુલસ્યાદિવનસ્પતિ-
વિષયકાઽષ્ટમો વર્ગો નિરૂપ્યતે તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્ 'અહ મંતે !' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—અહ મંતે ! તુલસીકળ્પહદરાલ્પાનિજ્જ અજ્જગ-
ચોરગજીરગદમ્પાનગમરુચગદ્દીવરસયપુષ્પાણં ઇત્થં પાં જીવા
મૂલત્તાણ વક્કમંતિ તે પાં જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ કિં
નેરુદ્ધાહિતો તિરિણ્હિતો મણુસ્સેહિતો દેવેહિતો વાં ઇત્થ વિ
દંસ ઉદ્દેસગા નિરવલ્લેસં જહા વંસાણં । એવં ઇત્થસુ અટ્ટસુ વર્ગેસુ
અસીતિં ઉદ્દેસગા મવંતિ ॥સૂ. ૧॥

॥ એકવીસદ્વિમ્સે સપ્ત અટ્ટમો વર્ગો સમાપ્તો ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! તુલસીકળ્પહદરાલ્પાનિજ્જાઽર્જ્જકચોરગજીરકદમન-
કમરુચગે-ન્દીવરશતપુષ્પાણામ્ એતેષાં સ્વલ્પ યે જીવા મૂલતયાઽવક્રામન્તિ
તે સ્વલ્પ જીવાઃ કેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે કિં નૈરયિકેભ્યસ્તિર્યગ્ભ્યો મનુષ્યેભ્યો દેવેભ્યો
વાં અનાપિદશઉદ્દેશકાઃ નિરવલ્લેષં યથા વંશાનામ્ । એવમેતેષુ અટ્ટસુ વર્ગેષુ અસીતિ
રુદ્દેશકા મવન્તીતિ ॥સૂ. ૧॥

॥ એકવિંશતિતમશતકેઽષ્ટમો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨૧-૮

આઠવે વર્ગ કા પ્રારંભ

સપ્તમવર્ગ સમાપ્ત કરકે અગ્ર હરિતવનસ્પતિ કી જાતિ કી જો
તુલસી આદિ વનસ્પતિ હે ઉસ સુમ્મન્થ મે સૂત્રકાર હસ અષ્ટમવર્ગ કા
નિરૂપણ કરતે હે—'અહ મંતે ! તુલસી કળ્પહદરાલ્પાનિજ્જ' ઇત્યાદિ ।

આઠમા વર્ગનો પ્રારંભ—

સાતમો વર્ગ સંપૂર્ણ કરીને હવે હરિત (હીલી) વનસ્પતિયોની આતોમાં
જે તુલસી વિગેરે વનસ્પતિયો છે, તેના સંબંધમાં સૂત્રકાર આ આઠમા
વર્ગનું નિરૂપણ કરે છે,—'અહ મંતે ! તુલસી કળ્પહદરાલ્પાનિજ્જ' ઇત્યાદિ

ટીકા—‘અહ મંતે’ અથ ભદન્ત ! ‘તુલસી’ તુલસી ‘કળ્હ’ કૃષ્ણા-કૃષ્ણા તુલ-
સીવિશેષઃ । અન્ન તુલસીત આરંભ શતપુષ્પપર્યન્તાનાં પત્રવનસ્પતિવિશેષાણામ્ ‘અપસિ
પં જે જીવા’ એતૈવાં સ્વલુ યે જીવીઃ ‘મૂલત્તાપ વવકમંતિ’ મૂલયાડવક્રામન્તિ-એતૈવાં
વનસ્પતિવિશેષાણાં મૂલરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે તે સ્વલુ જીવાઃ ‘કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’
કેભ્યઃ સ્થાનેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે ‘કિં નેરરુર્હિતો તિરિરુર્હિતો મણુસ્સેર્હિતો
દેવેર્હિતો વા’ કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્ય તિર્યગ્ગભ્યો વા આગત્ય મનુષ્યેભ્યો વા
આગત્ય દેવેભ્યો વા આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે? ઇતિ પ્રશ્નઃ, અતિદેશમાહ-‘અત્યવિ’
હત્યાદિ, ‘અત્ય વિ દસ ઉદેસગા નિરવસેસં જહેવ વંસાણં’ અત્રાપિ દશ ઉદેશકાઃ
નિરવશેષ યથૈવ વંશાનામ્, વંશાદીનાં વનસ્પતિવિશેષાણામ્ યેન પ્રકારેણ મૂલા-
દારભ્ય વીજાન્તા દશ ઉદેશકાઃ કથિતાઃ, તત્ર ચ મૂલાદિતયા યથા જીવાના મુત્પા-
દાદિકં ચ કથિતમ્ તથૈવ-તેનૈવ, પ્રકારેણાત્ર અષ્ટમવર્ગેઽપિ મૂલકઃદસ્કન્ધત્વકૂશા-
સ્વામવાલપત્રપુષ્પફલવીજાન્તા દશોદેશકા મણિતવ્યાઃ । એવં શાલિકાદિવર્ગે યથા

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે !’ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હિં-હે
ભદન્ત ! ‘તુલસી-કળ્હ-દરાલ’ તુલસી-કૃષ્ણ-કાલી તુલસી, દરાલ,
ફણિજ્જ, અર્જક, ચોરક, જીરક, દમનક, મરુયા, હન્દીવર ઔર શત-
પુષ્પ હન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હિં-વે જીવ
કહાં સે આકરકે હસરૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હિં? કયા નૈરયિક સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હિં? અથવા તિર્યચ સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હિં? અથવા
મનુષ્ય સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હિં? અથવા-દેવગતિ સે આકર કે
ઉત્પન્ન હોતે હિં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હિં-હે ગૌતમ ! વંશવર્ગ

ટીકાર્થ—‘અહ મંતે’ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન
‘તુલસી-કૃષ્ણ-દરાલ’ તુલસી, કાળી તુલસી, હરાલ, કૃષ્ણિજ્જ, અર્જક, ચોરક,
હરક, દમનક, મરુયા, હન્દીવર અને શતપુષ્પ આ વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપે
જે છવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે છવો કયાંથી આવીને આ રૂપે ઉત્પન્ન થાય
છે? શું નૈરયિક પદ્ધતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા તિર્યચપદ્ધતિથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? કે મનુષ્ય પદ્ધતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે?
અથવા દેવ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! વંશવર્ગ પ્રમાણે અહિયાં પણ મૂળ વગેરે

यथा कथितं तथा तथेहापि कथनीयम् वंशवर्गवत् देवानामनुत्पत्तिरपि समुदाहरणीया । एवं कन्दस्कन्धादिष्वपि पूर्ववदेव व्यवस्थाऽवगन्तव्येति संक्षेपः ॥सू०१॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री

“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-

व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य

अष्टमो वर्गः समाप्तः ॥२१-८॥

॥ समाप्तं चैकविंशतितमं शतकम् ॥

के जैसा यहां पर भी मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये इस प्रकार से इन आठ वर्गों में एक एक वर्ग में १०-१० उद्देशक होने से ८० उद्देशक होते हैं ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका

आठवां वर्ग समाप्त ॥२१-८॥

एकवीसमां शतक समाप्त

संभंधी इस उद्देशाओ कडेवा लेईओ. आ आठ वर्गोंमां ओक ओक वर्गमां

१० १० इस इस उद्देशाओ डोवाथी कुल ओंसी उद्देशाओ थाय छे. ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना ओकवीसमां शतकनो आठमो वर्ग समाप्त ॥२१-८॥

॥ ओक वीसमां शतक संपूर्ण ॥

॥ અથ દ્વાવિંશતિતમશતકમારમ્ભતે ॥

एकविंशतितमशतकं व्याख्यया समाप्यावसरमाप्तं 'तालादिविषयकं
द्वाविंशतितमं शतकमारम्यते, तस्यार्थसंग्रहिका गाथा आदावेव कथ्यते—

गाथा—'तालेगट्टियवहुवीयगा य गुच्छाय गुम्भवल्ली य ।

छदमवग्मा एए सट्टि पुण होंति उद्देशा' ॥१॥

छाया—तालैकास्थिकवहुवीजकाश्च गुच्छाश्च गुल्माः वल्लयश्च ।

पद्दशवर्गा एते, षष्टिः पुनर्भवन्ति उद्देशाः ॥१॥

व्याख्या--'ताल' तालો નામ વૃક્ષવિશેષ; તદ્વિષયકો દશોદ્દેશકસમુદાય-
રૂપો વર્ગ સ્તાલવર્ગ इति कथ्यते, त च प्रथमः १ । 'एगट्टिय' एकास्थिकः—एक
मस्थिकम् 'गुठली' लोकमसिद्धं फलमध्ये येषां ते एकास्थिका आम्रजम्बू-
निम्बादयः, तद्विषयको द्वितीयो वर्गः २ । 'वहुवीयगा य' बहुवीजकाश्च बहूनि

બાવીસવે શતકકા પ્રારંભ

૨૧ વાં શતક વ્યાખ્યાત હોકર અવ અવસર પ્રાપ્ત તાલ આદિ
વૃક્ષોં સે સમ્બન્ધ રાખને વાલા યહ ૨૨ વાં શતક પ્રારંભ હોના હૈં હસકે
અર્થ કો સંગ્રહ કરકે કહને વાલી યહ ગાથા સઘ સે પહિલે સૂત્રકાર
ને કહી હૈં--'તાલેગટ્ટિયવહુવીયગા ય' હત્યાદિ'

ટીકાર્થ—તાલ નામકા એક વૃક્ષ હોતા હૈં હસકે સમ્બન્ધ મેં દશ ઉદ્દેશકોં
કાસમુદાયરૂપ પ્રથમ વર્ગ હૈં હસ વર્ગ કા નામ તાલવર્ગ હૈં, જિનકે
ફલોં કે મધ્યમેં એક ગુઠલી હોતી હૈં એસે આમ, જમ્બૂ નિમ્બ આદિ વૃક્ષ
एकास्थिक कहलाते हैं इनके सम्बन्ध में जो दश उद्देशार्क का समुदाय-

બાવીસમા શતકનો પ્રારંભ—

એકવીસમા શતકનું નિરૂપણ કરીને હવે અવસરપ્રાપ્ત તાલ વિગેરે વૃક્ષો
સાથે સંબંધ રાખવાવાળા આ ૨૨ બાવીસમા શતકનો પ્રારંભ કરવામાં
આવે છે. બાવીસમા શતકના વિષયને બતાવવાવાળી ગાથા સૂત્રકારે કહી છે
તે આ પ્રમાણે છે—'તાલેગટ્ટિયવહુવીયગા ય' ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—તાલ નામનું વૃક્ષ થાય છે. તે સંબંધી દશ ઉદ્દેશાઓના સમુ-
દાયરૂપ પહેલો વર્ગ છે. તેનું નામ તાલ વર્ગ છે. ૧ જેના ક્ષેત્રોની અંદર એક
ગોઠલી હોય છે, એવા—આંખો—જાંબૂડા, લીમડો, વિગેરે વૃક્ષો એક અસ્થિવાળા
ફળેવાય છે. તેના સંબંધમાં હસ ઉદ્દેશાઓ ૩૫ જે સમુદાયરૂપ વર્ગ છે તે

વીજાનિ ફલમધ્યે યેષાં તે વહુવીજકા વૃક્ષાઃ, તે ચાસ્થિકતિન્દુકવદરકપિત્થા-
દયઃ, તદ્વિપયકસ્તૃતીયો વર્ગઃ । ‘ગુચ્છા ય’ ગુચ્છાથ ગુચ્છા વૃન્તાકી પ્રમૃતય સ્તદ્વિ-
પયકો વર્ગઃ ચતુર્થઃ । ‘ગુમ્મ’ ગુલ્માઃ સિરિયક નવમાલિકાકોરણ્ટકાદયઃ, તદ્વિપયકો
વર્ગઃ પશ્ચમઃ । ‘વલ્લી ય’ વલ્લી ચ વલ્લયઃ પૂસફલી કાલિંગી તુમ્બી પ્રમૃતયા,
તાઃ પઠે વક્તવ્યાઃ, એતદ્વિપયકો વર્ગઃ પઠઃ । તે એતે પદ્મવર્ગાઃ અસ્મિન્ શતકે
‘છદસવર્ગા એ’ પદ્મદશવર્ગાઃ દશોદ્દેશકાત્મકા એતે અનન્તરોક્તાઃ પદ્મવર્ગાઃ ।
‘સદ્વિ પુનર્ગદોતિ ઉદેસા’ પઠિઃ પુનર્મવન્તિ ઉદેશાઃ પ્રત્યેક વર્ગાણાં દશદશોદ્દેશક-
પ્રમાણત્વાત્ પઠિરુદ્દેશકા ભવન્તિ દ્વાર્ધશતિશતકે તાઢાદિકાઃ પદ્મવર્ગાઃ પ્રત્યે-
કવર્ગે મૂલકન્દરુકન્થત્વક્રુશાવાપ્રવાલવત્રપુષ્પફલવીજનામકા દશ ઉદેશકાઃ તથા
ચ દશાનાં પદ્મસંખ્યયા ગુણને પઠિરુદ્દેશકા ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ।

રૂપ વર્ગ હૈ વહુ એકાસ્થિક દ્વિતીયવર્ગ હૈ૨, જિનકે ફલોં મેં બહુત વીજ
હોતે હૈં વે વહુવીજક વૃક્ષ હૈં જૈસે તિન્દુક, કપિત્થ આદિ હનકે સમ્બન્ધ
મેં જો દશ ઉદેશકોં કા સમુદાયરૂપ વર્ગ હૈ વહુ વહુવીજક તૃતીયવર્ગ
હૈ । ગુચ્છારૂપ જો બૈંગન આદિ વનસ્પતિયાં હૈં વે ગુચ્છારૂપ વનસ્પતિયાં
હૈં હનકે સમ્બન્ધ મેં ચતુર્થવર્ગ હૈ સિરિયક, નવમાલિકા, કોરણ્ટક
આદિ કે સમ્બન્ધ મેં પાંચવાં વર્ગ હૈ, પૂસફલી, કાલિંગી તુમ્બી આદિ
કે સમ્બન્ધ મેં છઠા વર્ગ હૈ હસ પ્રકાર કે યે છઠવર્ગ હસ શતક મેં હૈં ।
‘છદસવર્ગા’ ઇત્યાદિ એક એક વર્ગ ૧૦-૧૦ ઉદેશાત્મક હોને સે કુલ
ઉદેશ યહાં ૬૦ હૈં । હન એક એક વર્ગ કે ઉદેશકોં કે નામ હસ પ્રકાર

એકાસ્થિક, નામનો બીજો વર્ગ છે. ૨ જેના ફળોમાં ઘણા બીજ હોય છે તે
બહુબીજ વાળા વૃક્ષો કહેવાય છે. જેમ કે-(તિન્દુક) કોઠું વિગેરે આના
સંબંધમાં દશ ઉદેશાઓના સમુદાય રૂપ જે વર્ગ છે, તે બહુબીજક
નામનો ત્રીજો વર્ગ છે. ગુચ્છારૂપ જે રિંગણુ વિગેરે વનસ્પતિ છે, તે ગુચ્છા-
રૂપ વનસ્પતિ કહેવાય છે. તે સંબંધી ચોથો વર્ગ છે. સિરિયક, નવમાલિકા,
કોરણ્ટક, વિગેરે સંબંધી પાંચમો વર્ગ છે. પૂસફળી, કાલિંગડી, તુમ્બડી,
વગેરેના સંબંધમાં છઠો વર્ગ છે. આ રીતે આ શતકમાં દસ વર્ગ છે.

‘છદસવર્ગા’ ઇત્યાદિ-એક એક વર્ગના ૧૦ ૧૦ દસ દસ ઉદેશાઓ છે.
જે રીતે છ વર્ગના કુલ ૬૦ સાઈઠ ઉદેશા થાય છે. આ એક એક ઉદેશા-

॥ अथ प्रथमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

अथ वलयवनस्पतिजातीयतालवमात्रादिवनस्पतिस्वरूपमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी—अह भंते ! तालतमालतकलितेतलितालसरलसारगललाजजावई केयईकदलीचस्य —
रुक्खुंतुरुक्खहिंशुक्खलवंगरुक्ख पूषफली खज्जूरी नालिष-
रीणं, एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कसंति, ते णं भंते !
जीवा कओहिंतो उववज्जंति । एवं एत्थ नि मूलादीया दस
उद्देसगा कायन्वा जहेन सालीणं नहं इयं पाणत्तं मूले कंदे
खंधे तथाए साले य एएसु पंचसु उद्देससु देवो न उववज्जइ ।
तिन्नि लेस्साओ । ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दस-
वालसहस्साइं उवरिल्लेसु पंचसु उद्देसएसु देवो उववज्जइ
चत्तारि लेस्साओ, ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वास-
पुहुत्तं ओगाहणा मूले कंदे धनुहपुहुत्तं खंधे तथाए साले य
गाउय पुहुत्तं पवाले पत्ते धणुहपुहुत्तं पुप्फे हत्थपुहुत्तं फले
बीए थ अंगुलपुहुत्तं सव्वेसिं जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-
भागं । सेसं जहा सालीणं । एवं एए दस उद्देसगा ॥सू० १॥

छाया—रात्रगृहे यावदेव मवादीत् अथ भदन्त । तालतमालतकलितेतलि-
तालसरलसारकल्याण जावतीकेतकी—कदलीचर्मवृक्षगुन्दवृक्षहिंशुवृक्ष—लवंगवृक्ष-
पूषफलीवर्ज्जूरीनारिकेरीणाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति
ते खलु भदन्त । जीवाः कुतः उत्पद्यन्ते । एवमनापि मूलादिकाः दशोद्देशकाः
कर्तव्या यथैव शालीनाम् नवरमिदं नानात्वम्—मूले कन्दे स्कन्धे त्वचि शाले च
एतेषु पञ्चसु उद्देशकेषु देवो नोत्पद्यते । तिस्रो छेदकाः । स्थितिर्जघन्येन अन्त-

से हि—मूलोद्देशक१ कन्दोद्देशक२ स्कन्धोद्देशक३ त्वगुद्देशक४ शाखो-
द्देशक५ प्रवालोद्देशक६ पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ फलोद्देशक९,
पीजोद्देशक१०, इस प्रकार का यह गाथा का अर्थ है ।

ओना नामो आ प्रभावे छे. भूयोद्देशक१ ऋतोद्देशक२, स्कन्धोद्देशक३, त्वगु-
द्देशक४, शाखोद्देशक५ प्रवालोद्देशक६ पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ फलोद्देशक९-
पीजोद्देशक१० आ प्रभावे आ गाथानो अर्थ छे”

મુહૂર્ત્તમ્ ઉત્કર્ષેણ દશવર્ષસદસ્રાણિ ઉપરિત્તનેષુ પશ્વસુ ઉદેશકેષુ દેવ ઉત્પદ્યતે, ચતસ્રો-
લેશ્યાઃ સ્થિતિર્જગન્ધ્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્, ઉત્કર્ષેણ વર્ષપૃથક્ત્વમ્, અવગાહના મૂલે કન્દે
ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ સ્કન્ધે ત્વચિ શાલે ચ ગન્યૂત પૃથક્ત્વમ્ મવાલે પત્રે ચ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્,
પુષ્પે હસ્તપૃથક્ત્વમ્ ફલે વીજે ચાઙ્ગુલપૃથક્ત્વમ્ । સર્વેષાં જગન્ધ્યેન અઙ્ગુલ-
સ્યાસંખ્યેયમાગમ્, શેષં યદ્વા શાલીનામ્ । એવ મેતૈ દશઉદેશકાઃ ॥મુ૦૧॥

॥ દ્વાવિંશતિશતકે પ્રથમો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદેવમવાદીત્ અત્ર યાવત્
ભગવતઃ સમવસરણમશ્રૂત્ પરિપત્ નિર્ગતા, ધર્મોપદેશો ભગવતા દત્તઃ ધર્મકથાં
શ્રુત્વા પરિપત્ પ્રતિગતા, તદનન્તરં ભગવન્તં વદિત્વા નમરિયત્વા ઊર્ધ્વજાતુઃ
ઇત્યાદિ વિશેષણયુક્તઃ પ્રાબ્જલિપુટો ગૌતમઃ, એતદન્તસ્ય પ્રકરણસ્ય સંગ્રહો ભવતિ
કિમવાદીત્ ગૌતમો ભગવન્તમ્ ? તત્રાહ—‘અહ’ ઇત્યાદિ । ‘અહ મંતે’ અથ મદન્ત ।

અવ સુત્રકાર વલયચનસ્પતિ જાતિ કી જો તાલ તમાલ આદિ
ચનસ્પતિયાં હૈં ઉનકે સ્વરૂપ કા કથન કરતે હૈં—‘રાયગિહે જાવ એવં
વયાસી’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—રાજગૃહ નગર હેં ભગવાન્ સે ગૌતમ ને એસા કહા-એસા
યહાં યાવત્ શબ્દ સે હલ્ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ—‘ભગવાન્ કા સમ-
વસરણ હુઆ, પરિપત્ અપને ૨ સ્થાન સે નિકલી, ધર્મોપદેશ ભગવાન્ ને
દિયા ધર્મકથા કો સુનકર પરિપત્ પીછે ચલી ગઈં હસકે વાદ ભગવાન્
કો વન્દના કરકે, ઉન્હેં નમસ્કાર કરકે, ઊર્ધ્વજાતુ હુએ’ ગૌતમ ને દોનોં
હાથ જોડકર ભગવાન્ સે એસા પૂછા-વયા પૂછા ? સો વહીં અથ સ્પષ્ટ

હવે સૂત્રકાર વનસ્પતિની બીજના જે તાડ, તમાલ વગેરે વનસ્પતિયો
છે, તેના સ્વરૂપનું કથન કરે છે. ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—રાજગૃહનગરમાં ભગવાનને ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રમાણે
પૂછ્યું ‘અહિં યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણેનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ‘રાજગૃ-
નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું’. પરિપત્ ભગવાનને વંદના કરવા નગર-
ની બહાર નીકળી, ભગવાને તેઓને ધર્મદેશના આપી. ધર્મદેશના સાંભ-
ળીને પરિપદ્ ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી
ગઈ. તે પછી ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને ઉર્ધ્વજાતુ વાળા ગૌતમ
સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને ઘણા જ વિનય સાથે પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું

‘તાલ’ તાલો નામાતિદીર્ઘો વૃક્ષવિશેષ: ‘તમાલ’ તમાલનામકો વન્યો વૃક્ષ: ‘તવકલિ’ તવકલિનામકો વૃક્ષવિશેષ: ‘તેતલિ’ તેતલિર્વૃક્ષવિશેષ: ‘સાલ’ શાલો વૃક્ષવિશેષ: ‘સરલ’ સરલો વૃક્ષવિશેષ: ‘સારગલ્લાણ’ સારકલ્યાણો વૃક્ષવિશેષ: ‘જાવડ’ જાવડો વૃક્ષવિશેષ: ‘કેવડ’ કેતકી પુષ્પવૃક્ષવિશેષ: ‘કદલી’ કદલી-વૃક્ષ: ‘ચર્મચુક્ક’ ચર્મવૃક્ષ: ચર્મવત્ સ્નિગ્ધ: ‘ગુંદચુક્ક’ ગુંદવૃક્ષ: ‘હિંગુચુક્ક’ ‘હિંગુકવૃક્ષ: ‘લવંગચુક્ક’ લવંગવૃક્ષ: ‘પૂયફલી’ પૂયફલી વૃક્ષ: સુપારીતિ પ્રસિદ્ધ: ‘ચજ્જૂરી’ ચર્જૂરી ચજ્જૂ વૃક્ષ: ‘નાલેરી’ નારિકેલવૃક્ષ: , એતે વલયવનસ્પતિજાતીયા વૃક્ષા સ્તેષામ્ ‘એસિ ણં જે જીવા’ એતેપામુપરિનિર્દિષ્ટા-નામ્ તાલાદિ નારિકેલાન્તવાનાં વૃક્ષાણાં ચલુ યે જીવા: ‘મૂલત્તાણ વકકમંતિ’ મૂલતયા-મૂલરૂપેણ એતેર્ણ વૃક્ષાણામ્, અવક્રામન્તિ સમુદ્ભવન્તિ ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે ચલુ એતેર્ણ વૃક્ષાણામ્ મૂલતયા સમુત્પવમાના જીવા: ‘કઓર્દિતો ઉવવજ્જંતિ’ કેમ્બય: સ્થાનવિશેષેમ્બ આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્ન: । ‘એવં એથ વિ મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેસગા કાયવ્વા જહેવ સાલીણં’ એવમત્રાપિ દસ મૂલકન્દસ્કન્ધત્વક્ર

ક્રિયા જાતા હૈ ‘અહ મંતે ! તાલ-તમાલ-તવકલિ-તેતલિ-સાલ-સરલ-સારગલ્લાણં જાવડ’ હે અદન્ત ! જો યે તાલ, તમાલ, તવકલિ, તેતલિ, સાલ, સરલ-દેવદાર, સારગલ્લ યાવત્ કેતકી-કેવડા, કદલીકેલા, ચર્મવૃક્ષ, ગુંદવૃક્ષ, હિંગુવૃક્ષ, લવંગવૃક્ષ, સુપારી કે વૃક્ષ, ચજ્જૂર કે વૃક્ષ ઓર નારિયલ કે વૃક્ષ હૈ સો इन वृक्षों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं, वे कहाँ से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवं एथ वि मूलादीया दस उद्देसगा कायव्वा जहेव सालीणं’ हे गौतम ! शालिवर्ग के जैसा यहां पर भी मूलादिक दस उद्देशक

-અહમંતે ! તાલ-તમાલ તવકલિ, તેતલિ, સાલ સરલ સારગલ્લાણં જાવડ હે ભગવન્ જે આ તાલ, તમાલ, તલ્લટ્ટી, તેતલિ, સાલ, સરલ-સારગલ્લ, યાવત્ કેતકી, કેવડા, કદલી, (કેળ) ચર્મવૃક્ષ, ગુંદવૃક્ષ (ગુંદાનાઝાડ) હિંગનાઝાડ લવંગના ઝાડ સોપારીના ઝાડો ખજૂરીના ઝાડો અને નારીયેલના ઝાડો છે, આ બધા ઝાડોના મૂળ સંબંધી જે છવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘એવં એથ વિ મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેસગા કાયવ્વા જહેવ સાલીણં’ હે ગૌતમ ! શાલી વર્ગના કથન પ્રમાણે અહિયાં પણ મૂળ વિગેરે દસ ઉદ્દેશાઓ સમ-

શાસ્ત્રપ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજનામકા ઉદ્દેશકાઃ કર્તવ્યાઃ યથૈવ શાક્તીનાં શાલિકર્મણે યથા મૂલાદિકા વીજાન્તાઃ દશોદ્દેશકા નિરૂપિતા સ્તથૈવ હાપિ મૂલાદિકા વીજાન્તા દશ ઉદ્દેશકા વક્તવ્યાઃ । તત્ર પ્રથમો મૂલકોદ્દેશકઃ, યમાશ્રિત્ય મૂલતયા ઉત્પદ્યમાના જીવાઃ કુત આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ, તિર્યગ્મ્યો મનુષ્યેભ્ય આગત્ય અત્રોત્પદ્યન્તે इत्युत्તરમ્, ઉત્પત્તિદ્વારે-હે ભદન્ત ! તાલાદીનાં મૂલતયા સમુત્પદ્યમાના જીવા એકસમયેન ક્રિયત્સંખ્યકા ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા, ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યેયા વા

કહનાં चाहिये-वे दश उद्देशक इस प्रकार से हैं-मूलोद्देशक १ कन्दोद्देशक २ स्कन्धोद्देशक ३ त्वगुद्देशक ४ शाखोद्देशक ५ प्रवालोद्देशक ६ पत्रोद्देशक ७ पुष्पोद्देशक ८ फलोद्देशक ९ और बीजोद्देशक १०, इनमें प्रथम मूलोद्देशक को लेकर ही गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-इसमें वे कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं-क्या नरक से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यचगति से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या देवगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ऐसा प्रश्न किया गया है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-तिर्यच से या मनुष्य से आकरके ही वे इन पूर्वोक्त वृक्षों के मूलरूप से उत्पन्न होते हैं । हे भदन्त ! ताल आदिकों के मूलरूप से उत्पद्यमान जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? हे गौतम ! जघन्य से वे एक या दो या तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से वे

જવા તે દસ ઉદ્દેશકો આ પ્રમાણે છે-મૂલોદ્દેશક ૧ કન્દોદ્દેશક ૨ સ્કન્ધોદ્દેશક ૩ ત્વગુદ્દેશક ૪ શાખોદ્દેશક ૫ પ્રવાલોદ્દેશક ૬ પત્રોદ્દેશક ૭ પુષ્પોદ્દેશક ૮ ફલોદ્દેશક ૯ અને બીજોદ્દેશક ૧૦ આ દશ ઉદ્દેશકો પૈકી પહેલા મૂલોદ્દેશકના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ તેઓ કયાંથી આવીને આમાં મૂળ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નરકથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યચ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્ય ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવગતિથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-તિર્યચ અથવા મનુષ્ય ગતિથી આવીને જ તે જીવો આ પહેલા કદેલ વૃક્ષોના મૂળ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે હે ભગવન્ તાલ વગેરેના મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થનારા જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? ઉત્તર છે ગૌતમ ! જઘન્યથી તેઓ એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેઓ સંખ્યાત અને અસંખ્યાત રૂપથી ઉત્પન્ન થાય

અસંખ્યેયા વેત્યુત્તરમ્ । અપહારદ્વારે-તે મૂલજીવા અસંખ્યેયોત્સર્પિણ્યવસર્પિણી પર્યન્તમ્ । યદિ પ્રતિસમયમ્ અસંખ્યાતા અપિ નિકાશ્યન્તે તદાપિ તતો ન નિકાશયિતું શક્યતે ।ત્યપહારોઽપિ મૂલજીવાનાં વક્તવ્યઃ । અવગાહનાદ્વારે-તેષાં મૂલજીવાનાં શરીરાવગાહના ક્રિયા પ્રગ્નપ્તેતિ પ્રશ્નઃ, જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેય-માગમ્ ઉત્કૃષ્ટનો ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ દ્વિધનુરારભ્ય નવધનુઃપર્યન્તમિત્યુત્તરમિતિ । વન્ધનકદ્વારે-તે જીવાઃ સ્વચ્છ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધકા અવન્ધકા વેતિ

સંખ્યાત ઔર અસંખ્યાતરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અપહારદ્વાર મેં-પ્રશ્ન સે ગૌતમ ને એસા પૂછા હૈ-હે અદન્ત । ઇનકે મૂલ સે યદિ જીવ પ્રતિ-સમય સંખ્યાત યા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીકાલ તક ઔ અસંખ્યાતેર નિકાલે જાવે તો વે ઉત્તમેં સે કિતને કાલ મેં પૂરે નિકાલે જા સકતે હૈં ? હે ગૌતમ ! યદિ પ્રતિસમય ઔ અસંખ્યાત કે રૂપ મેં સંખ્યાત યા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાલતક ઔ ઉત્ત મેં સે જીવ નિકાલે જાવે-તો ઔ વે ઉત્તમેં સે પૂરે નહીં નિકાલે જા સકતે હૈં, ઊન મૂલગત જીવોં કી શરીર કી અવગાહના કિતની કહી ગઈ હૈ ? હે ગૌતમ ! ઊન મૂલગત જીવોં કી શરીર-અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગપ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે દો ધનુષ સે લેકર ૧ ધનુષતક કી કહી ગઈ હૈ । હે અદન્ત । વે મૂલગત જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કે વન્ધક હોતે હૈં યા અવન્ધક હોતે હૈં ? હે ગૌતમ ? વે મૂલગતજીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ

છે. અપહારદ્વાર સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ તેના મૂળમાંથી ને છવો પ્રતિસમયમાં સંખ્યાત અને અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાળ સુધી અસંખ્યાતપણાથી કહાડવામાં આવે તો તે કેટલા કાળમાં તેમાંથી પૂરે પૂરા બહાર કહાડી શકાય તેમ છે ? ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પ્રત્યેક સમયે ને અસંખ્યાત રૂપથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાળ સુધી તેમાંથી છવો બહાર કહાડવામાં આવે, તો પણ તે છવો તેમાંથી પૂરે પૂરા બહાર કહાડી શકાતા નથી. ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-તે મૂળમાં રહેલા છવોના શરીરની અવગાહના (લંખાઈ પડે,ખાઈ) કેટલી ઠીક છે ? ભગવાનનો ઉત્તર હે ગૌતમ ! તે મૂળમાં રહેલા છવોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી એક આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી બે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીની ઠીક છે. ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-હે ભગવન્ તે મૂળમાં રહેલા છવો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ક્રમેના બંધ કરનાર હોય છે ? કે અબંધક હોય

પ્રશ્નઃ, વન્ધકા એવ ન તુ અવન્ધકા હત્યુત્તરમ્ । एवं वेदे उदये उदीरणायामपि अवगन्तव्यमिति । लेश्याद्वारे-कृष्णलेश्या नीललेश्या कापोतिकलेश्या इति तिस्रो लेश्या मूलजीवानाम्, लेश्यायां पट्टविंशति भेदाः । दृष्टौ-मिथ्यादृष्टय इमे जीवाः । ज्ञानद्वारे-अज्ञानिन इमे जीवाः । योगे केवलं काययोगिनः, उपयोगे साकारोपयोगिनोऽनाकारोपयोगिनश्च, एतमेव वर्णाद्वारभ्य इन्द्रियद्वारपर्यन्तं द्वाद-
शद्वारेषु यथायथं ज्ञेयम् इति इमे मूलजीवा मूलादौ क्रियत्कालपर्यन्तं तिष्ठ-

કર્મો'ં' કે વંધક હી હોતે હૈં અવંધક નહીં હોતે હૈં । इसी प्रकार का कथन कर्मों के वेदन के संबंध में, उदय होने के संबंध में और उदीरणा के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये । हे अदन्त ! वे मूलगत जीव कितनी लेश्याओं वाले होते हैं ? हे गौतम ! वे मूलगत जीव कृष्ण, नील, कापोत, इन तीनलेश्याओं वाले होते हैं । इन लेश्याओं के पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार २६ भंग होते हैं-वे सब यहां पर कहना चाहिये 'दृष्टिद्वार में-ये समस्तजीव मिथ्यादृष्टि ही होते हैं, ज्ञानद्वार में-ये अज्ञानी ही होते हैं, योगद्वारमें-ये केवल काययोगवाले ही होते हैं, उपयोग द्वार-में ये साकार अनाकाररूप दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं' ऐसा सब कथन यहां पर करना चाहिये इसी प्रकार से वर्णादि से लेकर इन्द्रियद्वारतक के १२ द्वारों में यथायोग्य जानना चाहिये,

છે ? ભગવાનનો ઉત્તર- હે ગૌતમ ! તે મૂળમાં રહેલા છવો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોના બંધક-બંધ કરનારા જ હોય છે. અગંધક હોતા નથી આ પ્રમાણેનું કથન કર્મોના વેદનના સંબંધમાં, ઉદયના સંબંધમાં અને ઉદીર-ણના સંબંધમાં પણ સમજવું. હે ભગવન્ તે મૂળમાં રહેલા છવો કેટલી લેશ્યાઓ વાળા હોય છે ? ગૌતમ સ્વમીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ ! તેના મૂળમાં રહેલા છવો કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોત આ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. આ લેશ્યા સંબંધી પહેલા દરેલ પદ્ધતિથી ૨૬ છંવીસ ભંગો થાય છે. તે તમામ ભંગો અહિંયાં કહેવા લેઈએ.

દૃષ્ટિદ્વારમાં-આ બધા છવો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે, જ્ઞાનદ્વારમાં-આ બધા છવો અજ્ઞાની જ હોય છે યોગદ્વારમાં આ છવો દેવળ કાયયોગ વાળા જ હોય છે. ઉપયોગદ્વારમાં-આ છવો સાકાર-અને અનાકાર રૂપ બંને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. આ તમામ કથન અહિંયાં કહેવું. એજ રીતે વર્ણાદિથી લઈને ઇન્દ્રિયદ્વાર સુધીના બારે દ્વારો સંબંધનું વિવે-ચન ચેત્ય રીતે સમજ લેવું. પ્રશ્ન-હે ભગવન્ આ મૂળના છવો મૂળ વગે-

ન્તી ? તિ પ્રશ્નઃ, જઘન્યેન અન્તર્મુદ્ધર્ત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટોડસંખ્યેયં કાલમિતિ । મૂલાદૌ સ્થિતા જીવાઃ પૃથિવ્યાદિકાયં ગચ્છન્તિ તતઃ પુનરાગત્ય મૂલે સમુત્પદ્યન્તે, एवं प्रकारेण क्रियन्तं कालं मूलमनुसेवन्ते क्रियन्तं च कालं गत्यागतिं कुर्वन्तीति प्रश्नः, जघन्येन भवद्वयमुत्कृष्टोडसंख्यातभवमिति वायुकायपर्यन्तं बोध्यम्, वनस्पति-विकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्येषु पृथक् पृथग्निजेषु, तच्चोत्पलो देशाद् भणितव्यम् । हे भदन्त ! सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे

हे भदन्त ! ये मूलजीव मूल आदि में कबतक रहते हैं ? हे गौतम ! ये मूलजीव मूल आदि में जघन्य से तो एक अन्तर्मुद्वर्तितक रहते हैं और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक रहने हैं । हे भदन्त ! ये मूलादि-गत जीव यदि वहां से सरकर पृथिवी आदि काय में उत्पन्न हो जावे और फिर वहां से भी सर कर पुनः मूल आदि में उत्पन्न हो जावे तो इस प्रकार से सरकर पुनः वहीं उत्पन्न होकर फिर वे वहां कितने कालतक रहते हैं और इस प्रकार से वे गमनागमन कबतक करते रहते हैं ? हे गौतम ! वे इस प्रकार से कम से कम दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से असंख्यात भवग्रहणतक वहां रहते हैं और गमनागमन क्रिया करते हैं । इसी प्रकार से वनस्पति-विकलेन्द्रिय, तिर्यचपंचेन्द्रिय एवं मनुष्य इन सब में उत्पन्न होकर पुनः वहीं उत्पन्न होकर रहने का काल जानना चाहिये यह सब कथन उत्पल उद्देश में पीछे प्रकट किया

રેમાં ક્યાં સુધી રહે છે ? ભગવાનનેા ઉત્તર-હે ગૌતમ ! આ મૂળના જીવો મૂળ વગેરેમાં જઘન્યથી એક અંતર્મુદ્ધર્ત્ત સુધી રહે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-હે ભગવન્ આ મૂળ વિગેરેમાં રહેલા જીવો ને ત્યાંથી મરીને પૃથ્વીકાય વિગેરેમાં ને ઉત્પન્ન થઈ નાથ અને પાછા ત્યાંથી પણ મરીને ક્ષરીથી મૂળ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઈ નાથ. તો આ રીતે મરીને ક્ષરીથી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈને તેઓ ત્યાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? અને આ રીતે તેઓ અવર જવર ક્યાં સુધી કરતા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ આ રીતે ઓછામાં ઓછા બે ભવગ્રહણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવગ્રહણ સુધી ત્યાં રહે છે, અને ગમનાગમન-અવર જવર કરતા રહે છે. આજ રીતે વનસ્પતિકાય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ, પંચેન્દ્રિય, અને મનુષ્ય આ બધામાં ઉત્પન્ન થઈને ક્ષરીથી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈને રહેવાનેા કાળ સમજવો. આ તમામ વર્ણન ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં પહેલા કહેલ છે. ત્યાંથી ચમચ લેવું.

સત્ત્વાઃ મૂલાદિજીવતયા સમુત્પન્નારૂપાઃ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, અસકૃત્ અનન્તવારં
 વૈત્યુત્તરમ્ । એવમેવ મૂલોદ્દેશકવત્ કન્દકોદ્દેશકોઽપિ શાલિવર્ગવત્ અધ્યેતવ્યઃ,
 એવમેવ સ્કન્ધોદ્દેશકોઽપિ એવમેવ ત્વગુદ્દેશોઽપિ એવમેવ શાસ્ત્રોદ્દેશકોઽપિ એવમેવ
 પ્રવાલોદ્દેશકોઽપિ એવમેવ પત્રપુષ્પફલગ્રીજોદ્દેશકા અપિ કર્તવ્યા જ્ઞાતવ્યાથેતિ
 શાલિવર્ગવત્ નર્વે ઉદ્દેશકા મૂલકન્ધસ્કન્ધત્વક્ષાસ્ત્રાપ્રવાલપત્રપુષ્પફલગ્રીજાન્તા
 દશોદ્દેશકા વક્તવ્યાઃ તત્ર શાલિવર્ગપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણં તદર્શયિતુમાહ—
 ‘નવરં’ इत्यादि । ‘नवरं इमं जाणत्तं’ नवरं—केवलम् इदं नानात्वं—येन
 શાલિવર્ગપેક્ષયા દ્વાવિંશતિજનનીય પ્રથમાદિવર્ગેષુ તથાહિ—‘મૂલે કંદ્રે સ્કન્ધે તથા
 સાલે ય મૂલે કન્દ્રે સ્કન્ધે ત્વચિ શાસ્ત્રાયાં ચ ‘एषु पंचसु उद्देश्येषु’ एतेषु उप-

જયા ર્હી । હે અદન્ત ! સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તશ્ચૂત, સમસ્તજીવ, ઔર
 સમસ્તસત્ત્વ જ્યા મૂલ આદિ કે જીવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ? હાં,
 જૌતમ ! યે સમસ્ત પ્રાણ આદિ મૂળ આદિ મૈં જીવરૂપ સે અનેક વાર
 યા અનન્નધાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । હસ પ્રકાર કે હસ શાલિવર્ગગત
 મૂલોદ્દેશ કે જેસા કન્દકોદ્દેશ ખી કહના ચાહિયે । હસી પ્રકાર સે
 સ્કન્ધોદ્દેશક, ત્વગુદ્દેશક, શાસ્ત્રોદ્દેશક, પ્રવાલોદ્દેશક ઔર પત્ર, પુષ્પ,
 ફલ, એવં પીજ સમ્બન્ધી ઉદ્દેશ ખી જનના ચાહિયે । શાલિવર્ગ કે જેસા
 હી યે સબ મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ આદિ ૧૦ ઉદ્દેશ સ્વતઃ બનાલેના ચાહિયે
 પરન્તુ હસ વર્ગ મૈં શાલિવર્ગ કી અપેક્ષા સે જો ભિન્નતા ર્હી ઉસે સૂત્રકાર
 ને ‘નવરં’ હસ પદ દ્વારા હસ પ્રકાર સે સ્પષ્ટ કિયા ર્હી—કિ હસ ૨૨ વે
 શતક કે પ્રથમાદિવર્ગ મૈં પૂર્વેક્ત શાલિવર્ગ કી અપેક્ષા મૂલ, કન્દ,

જૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—હે ભગવન સમસ્ત પ્રાણો, સઘળા ભૂતો સઘળા
 જીવો અને સઘળા સત્ત્વો મૂળ વિગેરેના જીવ રૂપે શું પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ
 ચૂકયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હા જૌતમ ! આ સમસ્ત
 પ્રાણો, વિગેરે મૂળ વિગેરે મૂળ વિગેરેમાં જીવ રૂપથી અનેક વાર અથવા
 અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે. આ રીતે આ શાલી વર્ગમાં કહેલ મૂલો-
 દ્દેશક પ્રમાણે કંદોદ્દેશક પણ સમજવો. અને એજ રીતે સ્કન્ધોદ્દેશક, ત્વગુ-
 દ્દેશક, શાસ્ત્રોદ્દેશક, પ્રવાલોદ્દેશક, અને પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને જીજ સંબંધી
 ઉદ્દેશાઓ પણ સમજવા.

શાલીવર્ગ પ્રમાણે જ આ તમામ મૂળ—કંદ સ્કન્ધ—વિગેરે ૧૦ ઉદ્દેશાઓ
 સ્વયં જાનાવી લેવા. પરંતુ આ વર્ગમાં શાલી વર્ગની અપેક્ષાએ—મૂળ, કંદ,

મૂલાદિશાખાન્ત્રીવાનાં કૃષ્ણનીલકાપોતિકાઃ 'ઠિતી જઘ્નનેણં અંતોમુહુત્તં ઉવકો-
સેણં દસત્રાસસદસાઈ' સ્થિતિર્મૂલાદિજીવાનામ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહુત્તમ્ ઉત્કર્ષેણ
દશવર્ષસહસ્રાણિ, શાલિપ્રકરણે જઘન્યા સ્થિતિરન્તર્મુહુત્તપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટા
સ્થિતિર્વર્ષપૃથક્ત્વરૂપા કથિતા, ઇહ તુ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્દશવર્ષસહસ્રપરિમિતા
કથિતા ઇતિ ચત્વ્રુષ્ઠયોઃ સ્વાનનો વૈલક્ષ્યમ્ । 'ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુહુહુત્તં'
અવગાહના મૂલે કંદે ચ ધનુઃપૂનક્ત્વં, ફલકન્દજીવાનામ્ શરીરાવગાહના
ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્, દ્વિધનુરારભ્ય તત્રધનુઃપર્યન્તમ્ । શાલિકવર્ગે શરીરાવગાહના
જઘન્યેન અંગુલસ્યાસંસ્થેયનાના ઉત્કૃષ્ટતો ધનુઃપૃથક્ત્વમાત્રં સર્વેષાં મૂલાદીનાં

વાલી છે. હસ અપેક્ષા હજ કથન સેં મિન્નતા આતી હી છે-તથા હસ
પ્રકાર સેં મીં યહાં વિલક્ષણતા આતી છે-‘તિન્નિ લેસાઓ’ મૂલ સેં લેકર
શાખાતક કે જીઝોં કે કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોત યે ત્રીન લેશ્યાઈ કહી
ગઈ હેં તથા હનરેં લેવોં કી ઉત્પત્તિ કા અભાવ મીં કહા ગયા છે સ્થિતિ
જઘન્ય સેં અન્તર્મુહુત્ત કી એવં ઉત્કૃષ્ટ સેં દસ હજાર વર્ષ કી કહી
ગઈ છે એવં વાકી કે પ્રવાલ આદિ પાંચ ઉદેશકોં મેં લેવોં કી ઉત્પત્તિ
ઓર ચાર લેશ્યાઓં કા કથન કિયા ગયા છે તથા કિ શાલિપ્રકરણ મેં
જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહુત્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨ વર્ષ સેં લેકર ૧ વર્ષ
તેક કી કહી ગઈ છે હસ પ્રકાર સેં હન લેવોં સ્થાનોં મેં મિન્નતા છે ।
‘ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુહુહુત્તં’ મૂલ એવં કન્દ ગત જીવોં કી અવ-
ગાહના ૨ ધનુષ સેં લેકર ૧ ધનુષ તક કી કહી ગઈ છે તથા કિ શાલિ-
કવર્ગ મેં સવ મૂલાદિકોં કી શરીરાવગાહના જઘન્ય સેં અંગુલ કે

આવશે. આ અપેક્ષાએ આ કથનમાં મિન્નપણ આવે જ છે તથા આ રીતે
પણ અહીં વિલક્ષણપણ આવે છે, ‘તિન્નિ લેસાઓ’ મૂળથી લઈને શાખા
સુધીના છવેમાં કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓ દહી છે,
તથા તેમાં લેવોની ઉત્પત્તિનો અભાવ પણ દેવો છે. સ્થિતિ જઘન્યથી અન્ત-
ર્મુહુત્ત સુધીની અને ઉત્કૃષ્ટથી લગભગ ૧૦ વર્ષની કહી છે. અને બાકીના પ્રવાલ
વિગેરે પાંચ ઉદેશ્યાઓનાં લેવોની ઉત્પત્તિ અને ચાર લેશ્યાઓનું કથન કરેલ
છે. શાલી પ્રકરણમાં જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહુત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨ થી
૧ વર્ષથી લઈને ૬ નવ વર્ષ સુધીની કહી છે. એ રીતે આ બન્ને સ્થાનોમાં
મિન્નપણ છે. ‘ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુહુહુત્તં’ મૂળ અને કંદમાં રહેલા છવેની
અવગાહના ૨ થી ધનુષથી ૬ નવ ધનુષ સુધીની કહી છે. અને શાલી પ્રકરણમાં
મૂળ વિગેરે બધાના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાયમાં

કથિતમ્, ક્ષુદ્ર તુ પૃથક્ પૃથગિતિ ભવત્યેવ ઉભયત્રાપિ વૈલક્ષણ્યમિતિ । ‘સંધે તયાપ્
સાલેય ગાડયપુહુત્તં’ સ્કન્ધે ત્વચિં શાલાયાં ચ ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમિત્યર્થઃ દ્વિક્રો-
શાદારમ્ય નવક્રોશપર્યન્તં સ્કન્ધત્વક્રાસાનામ્ અવગાહના અત્રાપિ શલિવર્ગ-
પેક્ષયા વૈલક્ષણ્યમુન્નેયમ્ । ‘પવાલે પત્રે ધનુહપુહુત્તં’ પ્રવાલે પત્રે ચ ધનુષ્પૃથક્ત્વ-
મવગાહના કોમલપત્રમ્-અવિકશિતાડયત્વં ના પત્ર-પ્રવાલસ્તસ્મિન્, પ્રસ્ફુટિ-
તાવયવે પત્રે ચ ધનુષ્પૃથક્ત્વમવગાહના, ‘પુષ્પે હસ્તપુહુત્તં’ પુષ્પે હસ્તપૃથક્ત્વમ્
દ્વિહસ્તાદારમ્ય નવહસ્તપરિમિતાડયગાહના કથિતા ‘પુષ્પે ફલે વીણય અંગુલપુહુત્તં’
પુષ્પે ફલે વીજે ચાઙ્ગુલપૃથક્ત્વમ્ ફલવીજયોરવગાહના અઙ્ગુલદ્વયાદારમ્ય
નવાઙ્ગુલપર્યન્તા । લપ્યુક્તાઃ સર્વા અપિ અવગાહના ઉત્કૃષ્ટતઃ પ્રદર્શિતાઃ
જઘન્યામવગાહનાં તુ સ્વયમેવ સૂત્રે કથયતિ ‘સવ્વેસિ’ इत्यादि । ‘સવ્વેસિ જઘ-
ન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં’ સર્વેપાં મૂલકન્દસ્કન્ધત્વક્રાસાપ્રવાલપત્ર-
પુષ્પફલવીજાનામ્ અવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્ અઙ્ગુલસ્યા-
સંખ્યેયમાગમાત્રા સર્વેપામવગાહનેતિ ઉત્કૃષ્ટાડયગાહના તુ વિવિચ્ય સર્વેપાં યથા-

અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨ ધનુષ સે ૧ ધનુષ
પ્રમાણ તક કી કહી ગઈ है पर यहां वह पृथक् २ रूप से कही गई है
जैसे-स्कन्ध, त्वचा और शाखा की १ गव्यूति पृथक्त्व, प्रवाल एवं पत्र
की धनुष पृथक्त्व, पुष्प की हस्तपृथक्त्व, फल और बीज की अंगुल
पृथक्त्व पत्र में जघनक अवयव विकसित नहीं होते हैं तब तक तो
वह प्रवाल कहा गया है और जब उसमें अवयव प्रकट हो जाते हैं
तब वह पत्र कहा जाता है । यह सब कथन जघन्य अवगाहना को
लेकर नहीं किया गया है किन्तु उत्कृष्ट अवगाहना को लेकर ही किया
गया है अतः इन सब की जघन्य अवगाहना ‘अंगुलस्स असंखेज्जह-
भागं’ अंगुल के असंख्यात वें भाग प्रमाण है ऐसा जानना चाहिये ।

ભાગ પ્રમાણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨ એ ધનુષથી નવ ધનુષ પ્રમાણ સુધીની
કહી છે. પરંતુ અહિયાં તે દરેકની જુદા જુદા રૂપથી કહી છે. જેમ કે-શાખાની
૧ એક ગવ્યૂતિ (મેગાડથી લઈ નવ ગાઉ) પૃથક્ત્વ, પ્રવાલ અને પત્રની
ધનુષ પૃથક્ત્વ, પુષ્પની હાથ પૃથક્ત્વ અને બીજની આંગળ પૃથક્ત્વ, પત્રમાં
જ્યાં સુધી અવયવો વિકાસ પામતા નથી ત્યાં સુધી તેને પ્રવાળ-રૂપળ
કહેવામાં આવે છે, અને જ્યારે તેમાં અવયવ પ્રગટ થઈ જાય છે, ત્યારે તેને
પાત્ર કહેવામાં આવે છે, આ તમામ કથન જઘન્ય અવગાહનાને લઈને કહેલ
નથી પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાના સંબંધમાં જ કહેલ છે. તેથી આ બધાની
જઘન્ય અવગાહના ‘અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં’ આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ

‘યથા સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતાં’ ઇતિ । ‘સેસં જહા સાલીણં’ શેષં યથા શાલીનામ્ શાલિક-
પ્રકરણાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તત્ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતમ્ યત્ શિષ્ટમ્ તત્ સર્વં શાલિક-
વર્ગવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । इह भवति प्राचीन गाथा—

‘પત્તે પવાલે પુષ્પે, ફલે ચ વીજે ચ હોઈ ઉવવાઓ ।

રુક્ષેસુ સુરગણાણં પશસ્તરસવર્ણગન્ધેસુ ॥૧॥

છાયા—પત્રે પવાલે પુષ્પે ફલે ચ વીજે ચ ભવતિ ઉપપાતઃ ।

વૃક્ષેષુ સુરગણાનાં પ્રશસ્તરસવર્ણગન્ધેષુ ॥૧॥ ઇતિ ।

સુરગણાનાં દેવાનામુત્પાદઃ—ઉત્પત્તિઃ પ્રશસ્તરસવર્ણગન્ધવાતાં વૃક્ષાણાં પત્રે
પવાલે વીજે ચ ભવતિ યોડ્યં પ્રશસ્તરસવર્ણગન્ધવાન્ વૃક્ષો ભવતિ તસ્ય પ્રવાલા-
દારમ્ય વીજાન્તેષુ દેવાનામુત્પત્તિ ભવતિ નાન્યત્ર મૂલાદિપશ્ચકે ઇતિ ભાવઃ । ‘એવં

‘સેસં જહા સાલીણં’ હસ પાઠ સે સૂત્રકાર ને યહ પ્રકટ કિયા હૈ કિ
શાલિક પ્રકરણ કી અપેક્ષા હસ પ્રકરણ મેં જો ભિન્નતા હૈ વહ તો હમને
સૂત્ર મેં હી પ્રકટ કર દી હૈ પર જહાં કોઈ ભિન્નતા નહીં હૈ વહ સવ
શાલિકપ્રકરણ હી જૈસા હૈ ભતઃ ઉસે પ્રકટ નહીં કિયા ગયા હૈ । યહાં
પ્રાચીન-ગાથા એસી હૈ—‘પત્તે પવાલે પુષ્પે’ ઇત્યાદિ ।

હસ ગાથા દ્વારા યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ દેવોં કા ઉત્પાદ
પ્રશસ્ત રસ, વર્ણ, ગન્ધ વાલે વૃક્ષોં કે પત્ર મેં, પ્રવાલ મેં, પુષ્પ મેં, ફલ
મેં ઓર વીજ મેં હોતા હૈ ઉનકે મૂલ મેં, કન્દ મેં, રુક્ષ મેં, ત્વક્ મેં
ઓર જાત્રા મેં નહીં હોતા હૈ । ‘એવં એ દસ ઉદેસગા’ હસ પ્રકાર સે

પ્રમાણુ સુધીની છે. તેમ સમજવું. ‘સેસં જહા સાલીણં’ આ પાઠથી સૂત્રકારે
એ પ્રકટ કરેલ છે કે—શાલી પ્રકરણની અપેક્ષાએ આ પ્રકરણમાં જે ફેરફાર
છે, તે તો સૂત્રમાંજ ખતાવેલ છે. પરંતુ બીજાં ફેરફાર નથી. તે તમામ શાલી
પ્રકરણની જેમ જ સમજવાનું છે તેથી તે ભાગ અંથ વિસ્તાર લયથી અહિં
કહેલ નથી. અહિંયાં પ્રાચીન ગાથા આ પ્રમાણે છે—‘પત્તે પવાલે પુષ્પે’ ઇત્યાદિ
આ ગાથાથી એ ખતાવેલ છે કે—દેવોના ઉત્પાદ પ્રશસ્ત રસ, વર્ણ, ગન્ધ
વાળા વૃક્ષોના પાનમાં, ફળોમાં, પુષ્પોમાં, ફળોમાં અને બીજોમાં, થાય છે,
તેના મૂળમાં, કંદમાં, રુક્ષમાં, છાલમાં, અને શાખા-ડાળોમાં થતો નથી.
‘એવં એ દસ ઉદેસગા’ આ રીતે આ તાલ નામના પહેલા વર્ગમાં મૂળ, કંદ,

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શૃંગાર વ.૧ સૂ.૧ વલયવનસ્પતિમૂલગતજીવોત્પન્નિ ૨૯૩

एए दस उद्देशगा' एवम्-उपरोक्तवर्णितमूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्प-
फलबीजप्रकारेण एते दश उद्देशका भवन्ति तालनामकप्रथमवर्गे इति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललिउकलापालापक्रमविशुद्धगवपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषि । — कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि-जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् द्वाविंशतिशतकस्य
तालनामकः प्रथमवर्गः
॥ समाप्तः २२-१ ॥

પ્રવાલ, હસ તાલ નામ કે પ્રથમવર્ગમાં મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્, શાખા,
પત્ર, પુષ્પ, ફલ એવં બીજ હસ પ્રકાર કે છે ૧૦ દશ ઉદ્દેશ હોતે હિં ।સૂ.૦૧।
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે વાવીસવે શતક કા
॥ તાલ નામકા પ્રથમવર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૧॥

સ્કન્ધ, ત્વક્, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને બીજ એ રીતે દસ
ઉદ્દેશાઓ હોય છે. ॥સૂ.૦૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વાવીસમા શતકનો તાલ નામનો પહેલો

વર્ગ સમાપ્ત ॥ ૨૨-૧ ॥

અથ દ્વિતીયો નિમ્બ નામકો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

પ્રથમ તાલવર્ગવ્યાખ્યાયાવસરપ્રાપ્તોદ્વિતીયૈ કાંસ્થિતિકવનસ્પતિજાતીયવર્ગ-
આરમ્ભ્યતે તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! નિંબંબ’ इत्यादि,

મૂલમ્—અહ મંતે ! નિંબંબ જંબુ કોસંબ તાલ અંકોલ્લ પીલુ
સેલુ સલ્લઈ મોયઈ માલુય બડલ પલાસ કરંજ પુત્તંજીવગ
અરિટ્ટુ વિહેલગ હરિડગ મલ્લાય ઉવેંમરિય—સ્ત્રીરણી ધાયઈપિયાલ-
પૂઈ ણિંબસળ્હ ય પાસિય સીસવ અસળપુન્નાગ નાગરુચ્ચ-
સીવળ્ણી અસોગાળં ષ્ણસિં ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વક્કમંતિ તે
ણં જીવા કઓહિંતો ઉવવ્જંતિં. એવં મૂલાદીયા દસ ઉદેસગા
કાયઠ્ઠા નિરવસેસં જહા તાલવર્ગો’ ॥સૂ. ૨॥

॥ બાત્રીસઈમે સણ વીતીઓ વર્ગો સમત્તો ॥૨॥

હાયા—અથ મદન્ત ! નિમ્વામ્રજમ્બુ કોશમ્બ તાલ અંકોલય પીલુ સેલુક
સલ્લકી મોવકી માલુચ્ચકુરપલાસકરજ્જપુત્તજીવકારિષ્ઠિવિમીતકહગીતકી મલ્લા-
તક ઉવેંમરિકા સ્ત્રીરણી ધાતકી પ્રિયાલપૂતિનિમ્બસળ્હકપાસિકશિંશપાડશન-
પુન્નાગ વૃક્ષ શ્રીપર્ણશોકાનામ્ એતેષાં ચલ્લ મદન્ત ! યે જીવા મૂલતયાડક્રામ-
ન્તિ તે ચલ્લ જીવાઃ કુત ઉત્પદ્યન્તે એવં મૂલાદિકા દશ ઉદેશકાઃ કર્તવ્યા નિવશેષં
યથા તાલવર્ગઃ ॥સૂ. ૧॥

इति द्वाविंशतितमे शतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥

નિમ્બ નામક દ્વિતીય વર્ગ

પ્રથમ તાલવર્ગ કા કથન કરકે અથ સૂત્રકાર અવસર પ્રાપ્ત દ્વિતીય
વર્ગ કા પ્રારંભ કરતે હૈ—‘અહ મંતે ! નિંબંબ’ इत्यादि ।

નિમ્બ નામના બીજા વર્ગનો પ્રારંભ—

પહેલા તાલ વર્ગનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર અવસરપ્રાપ્ત આ બીજા
વર્ગનો પ્રારંભ કરે છે.—‘અહ મંતે ! નિંબંબ’ इत्यादि—

ટીકા—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘નિવંવજંતૂ, નિમ્વામ્-જમ્વૂ નિમ્વો વૃક્ષસ્તિત્કતાગુણવિશિષ્ટઃ આમ્નો રસાલઃ જમ્વૂ વૃક્ષવિશેષઃ ‘કોસંવ’ કોશમ્વો વન્યો વૃક્ષવિશેષઃ ‘તાલ’ તાલો વૃક્ષવિશેષ एवम् ‘અંકોલલ’ અંકોલઃ—કઢ્ઢોલાપરનામકઃ ‘પીલુ’ પીલુર્વૃક્ષવિશેષઃ ‘સેલુ’ સેલુકો વૃક્ષવિશેષઃ ‘સલ્લઈ’ સલ્લકી—કળ્પકવાન્ વૃક્ષવિશેષઃ ‘મોચઈ’ મોચકી ‘માલક’ માલકઃ ‘વડલ’ વડુલઃ ‘પલાશ’ પલાશઃ ‘કરંજ’ કરંજ, एते વૃક્ષવિશેષાઃ ‘પુત્રંજીવ’ પુત્રંજીવકઃ ‘પિત્તોઙ્ગિયા’ इति લોકપ્રસિદ્ધઃ ‘રિટ્ટ’ અરિષ્ટઃ ‘અરીઠા’ इति લોકપ્રસિદ્ધઃ ‘વિદેલમ’ વિદેલકઃ— ‘વહેડા’ इति પ્રસિદ્ધઃ ‘હરિતમ’ હરીતકી ‘મલ્લાય’ મલ્લાતઃ—મેલા इतिलोक-પ્રસિદ્ધઃ ‘ઉવેમરિય’ ઉવેમરિકા ‘ક્ષીરણી’ ક્ષીરણી—‘રાયળ’ इति લોકપ્રસિદ્ધમ્-

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! નીમ, આમ, જામુન, કોશંબ, તાલ, અંકોલલ, પીલુ, સેલુક, સલ્લકી, મોચકી, માલુક, પલાશ, કરંજ, પુત્રંજીવક, અરિષ્ટ-અરીઠા, બહેરા, હરડ, મિલામા ઉવેમરિકા, ક્ષીરિણી ધાવિણી—ધાતકી, પ્રિયાલ-વિરોજી, પૂતિનિમ્બકરંજ, સળ્હક, પાસિક, શિંશપા, અશન, પુન્નાગ, નાગવૃક્ષ, શ્રીપર્ણા ઓર અશોક એ જો વૃક્ષ છે સો इन वृक्षों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे वहाँ कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! यहां इसके उत्तर को प्राप्त करने के लिये मूलादिक रामस्त उद्देशक तालवर्ग के जैसा कहना चाहिये, कड़्हेल वृक्ष का नाम ही अङ्गोल है सल्लकी काटोवाला एक वृक्षविशेष होता है। जिसे भाषा में पित्तोज्झिया-या अदाद्वारा कहा जाता है वही पित्तंजीव शब्द से यहाँ लिखा गया है अरीठा का नाम रिष्ट है। क्षीरिणी वृक्ष

ટીકાર્થ—હે લગવાન નીમ. લીમડો, આમ-આંગો બાંબુ કોશંબ, તાડ, અંકોલલ, પીલુ, સેલુક, સલ્લકી, મોચકી, માલુક, પલાશ, કરંજ, પુત્રંજીવક, અરિષ્ટ-અરીઠા, બહેડા, હરડે, મિલામા, ઉવેમરિકા ક્ષીરિણી, ધાવિણી—ધાતકી, પ્રિયાલ, વિરોજી પૂતિનિમ્બકરંજ, સલ્હક, પાસિક, શિંશપા, અશન પુન્નાગ, નાગવૃક્ષ, શ્રીપર્ણ અને અશોક આ વૃક્ષોના મૂળ રૂપે જે છયો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વ મીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! અહિયાં આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવવા માટે મૂલ વિશેરે સઘળા ઉદ્દેશાઓ તાલ વર્ગ પ્રમાણે સમ-જવા. કંકોલવૃક્ષનું નામ જ અંકોલ છે. સલ્લકીએ કાંટાવાળા વૃક્ષ વિશેષનું નામ છે, જેને ભાષામાં પિત્તોઙ્ગિયા કહેવામાં આવે છે, તેનેજ અહિયાં પિત્તં જીવ શબ્દથી કહેલ છે. અરિઠાનું નામ રિષ્ટ છે. ક્ષિરિણી વૃક્ષને ભાષામાં

ફલવાન્ વૃક્ષઃ 'ધાયર્ઘ' ધાતકી-વૃક્ષવિશેષઃ 'પ્રિયાલ' પ્રિયાલકઃ 'પૂતિર્નિવ' પૂતિર્નિમ્વઃ 'સળ્હય' સળ્હકઃ 'પાસિય' પાસિકો વૃક્ષવિશેષઃ 'સીસવ' શિશવઃ 'અસળ' અતસી 'પુન્નાગ' પુન્નાગો વૃક્ષવિશેષઃ, 'નાગરુલ્લ' નાગવૃક્ષઃ 'સીવત્રી શ્રીવર્ણી' અસોગાળં' અશોકાનામ્ નિમ્બાદારમ્બ અશોકપર્યન્તાનામેકાસ્થિકવન સ્પતિજાતીયવૃક્ષાણામ્ 'એસિ' એતેપાં નિમ્બાદિવૃક્ષાણામ્ લલુ 'જે' જીવા' યે જીવાઃ 'મૂલત્તાએ વવકમંતિ' મૂલતયા-મૂલરૂપેણ અવક્રામન્તિ-સમુત્પન્ના ભવન્તિ 'તે ણં જીવા' તે લલુ જીવા' યે મૂલતયા ઉત્પન્ના ભવન્તિ 'કઓ-હિંતો ઉત્તવજ્જંતિ' કેમ્બઃ સ્થાનેમ્બ આગત્ય સમુત્પત્તિ લભન્તે કિં નૈરયિકેમ્બ સ્તિર્યમ્બયો મનુષ્યેમ્બયો દેવેમ્બયો વેતિ પ્રશ્નઃ। 'એવં મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેશગાઃ કાયવ્વા, નિરવસેસં જહા તાલવર્ગો' એવં મૂલાદિકા દશ ઉદ્દેશકાઃ કર્તવ્યાઃ નિર-વશેષં યથા તાલવર્ગઃ યેન પ્રકારેણ તાલનામક પ્રથમવર્ગે મૂલાદિકા દશ ઉદ્દેશકાઃ પ્રદર્શિતા સ્તથૈવ હદાપિં નિરવશેષં સર્વેઽપિ મૂલાદિકા દશ ઉદ્દેશકાઃ પઠનીયાઃ તાલવર્ગેઽપિ શાલિકવર્ગસ્ય અતિદેશઃ શાલિકવર્ગવદેવ તાલવર્ગઃ કથિતઃ શાલિ-

કો ભાષા મેં ચિરની કહતે હૈં । ઇસકે ફલોં મેં દૂધ નિકલતા હૈ । વિહેલગ નામ વહેડા કા હૈ । 'હરિતગ' નામ હરડ કા હૈ । ધાતકી વૃક્ષ વિશેષ કા નામ હૈ । 'પ્રિયાલક' નામ ચિરોજી કા હૈ ઇસ કે વૃક્ષ કો 'આચાર કા વૃક્ષ' કહા જાતા હૈ 'અસળ' અતસી કા નામ હૈ । યે જિતને મી યહાં વૃક્ષ પ્રકટ કિયે ગયે હૈં ડનકે ફલોં મેં એક હી ગુઠલી હોતી હૈ । ઇસલિયે ઇન્હેં એકાસ્થિક કે પ્રકરણ મેં રખા ગયા હૈ ।

તાલવર્ગ મેં મૂલાદિક ૧૦ ઉદ્દેશક પ્રકટ કર દિયે ગયે હૈં સો ડસી પદ્ધતિ સે વે સબ ઉદ્દેશક યહાં પર મી કહના ચાહિયે તાલવર્ગ શાલિક-વર્ગ કે જૈસા કહા ગયા હૈ તથા શાલિકવર્ગ કી અપેક્ષા તાલવર્ગ મેં

ખિરની-રાયંણુ કહે છે તેના ફળોમાં દૂધ નીકળે છે, વિહેલગ, બહેડાનું નામ છે, 'હરિતગ' હરડેનું નામ છે. ધાતકીએ એક જાતના વૃક્ષ વિશેષનું નામ છે, પ્રિયાલ ચિરોજીને કહે છે, તેના વૃક્ષને આચારનું વૃક્ષ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે, 'અસળ' એ અલસીનું નામ છે, અહિયાં આ બેટલા વૃક્ષો કહ્યા છે, તેના ફળોમાં એકજ ગોઠડી હોય છે. તેથી તેઓને એકાસ્થિક પ્રકરણમાં રાખેલા છે.

તાલ વર્ગમાં મૂળ વિગેરે ૧૦ દસ ઉદ્દેશાઓ કહેલ છે એજ પદ્ધતિથી તે બધા જ ઉદ્દેશાઓ અહિયાં પણ સમજવા તાલવર્ગ શાલિવર્ગ પ્રમાણે

કાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તત્સર્વં તાલાર્ગે પ્રતિપાદિતમ્ । તદતિરિક્ત સર્વં શાલિક-
પ્રકેરણાતિદેશનિષ્પન્નતાલવર્ગયદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । એવમત્ર દ્વિતીયવર્ગેઽપિ મૂલ, કન્દ-
સ્કન્ધત્વક્રાશ્વા પ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજનામકા દશોદેશકા ભવન્તીતિ ॥સૂ.૦૧॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્બલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાદ્યકવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહુચ્છત્રપતિ કોલ્હાપુરાજપદ્મ-
'જૈનાચાર્ય' પદ્મભૂષિત-કોલ્હાપુરાજયુક્ત-
વાલબ્રહ્મચારિ — જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિદિરજિતાયાં શ્રી 'ભગ-
વતીસૂત્રસ્ય' પ્રમેયચન્દ્રિકાસ્વાયાં
વ્યાખ્યાયામ્ દ્વાવિંશતિતમશતકે
દ્વિતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥૨૨-૨॥

જો વિલક્ષણતા હૈ, વહ સવ તાલવર્ગ મેં પ્રકટ હી કરદી ગઈ હૈ હસ પ્રકાર
યહાં દ્વિતીયવર્ગ મેં મી મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વચા-છાલ, શાખા, પ્રવાલ,
પત્ર, પુષ્પ, ફલ ઓર વીજ इन नामों के दश उद्देशक होते हैं । सू. ० १॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે બાવીસવેં શતકકા
॥ દ્વિતીયવર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૨॥

કહેલ છે, તથા શાલીવર્ગની અપેક્ષાએ તાડ વર્ગમાં બે દેશકાર છે, તે તમામ
તાડ વર્ગમાં પ્રગટ કરેલ છે. આ રીતે અહિયાં આ બીજા વર્ગમાં, પશુ
મૂળ, કંદ, સ્કન્ધ, ત્વચા, છાલ, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર પુષ્પ ફળ અને બીજા
આ નામોના દસ ઉદેશાઓ થાય છે. ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બાવીસમા શતકનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૨॥

॥ अथ तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयवर्गे निम्बाम्रजम्बूपभृत्तिकैकार्थिकवनस्पतिजातीयवृक्षाणां मूलादि-
तया समुत्पद्यमानजीवानां कुत उत्पादादिकं भवतीति विचिन्त्य क्रममाप्तबहुबीजक-
वनस्पतिजातीयाऽगस्तिकतिन्दुकादिवृक्षमूलाद्याश्रितजीवानामुत्पादादिकं विचि-
न्तयितुं तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन संबन्धेन आयातस्यास्य तृतीयवर्गस्येद-
मादिमं सूत्रम्—‘अह भंते । अत्थिय तिंदुय’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अत्थियतिंदुयकद्रिटुअंवाडममाडलिंग-
विल्लआमलगफणसदाडिमआसत्थउंवरवडणग्गोहनंदिरुक्खपि-
प्पलिसतरपिलक्खुरुक्ख काउंवरिय कुळुंभरिय देवदालि
तिलगलउयळत्तोहसिरीससत्तवन्नदहिवन्नलोद्धवचंदणअज्जु-
णणीवकुडयकलंबाणं, एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति
ते णं भंते !० एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा तालव-
ग्गसरिसा नेयव्वा जाव वीयं’ ॥सू० १॥

॥ बाइसमे सए तइओ वग्गो ससत्तो ॥२२-३॥

छाया—अथ भदन्त ! अगस्तिकतिन्दुककपित्थाऽऽघ्रातकमातुलिङ्गविल्वाम-
लकपनसदाडिमाश्रित्योदुम्बरवटन्यग्रोधनन्दिवृक्षपिप्पलीसतरप्लक्षवृक्षकाकोदुम्बरि-
ककोकस्तुम्भरिकदेवदालितिलकककुचछत्रौषशिरीषसप्तपर्णदधिपर्णलोध्रकधवचन्द-
नार्जुननीपकुटजकदम्बानाम्, एतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽवक्रामन्ति
ते खलु भदन्त० । एव मन्नापि मूलादिका दश उद्देशका स्तालवर्गसदृशाः
ज्ञातव्या यावद् बीजम् ॥सू० १॥

द्वारिंशत्तितमे शतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥

तीसरा वर्ग का प्रारंभ

द्वितीयवर्ग से नीम, आम, जामुन आदि एक अस्थिवाले वनस्पति-
सम्बन्धी वृक्षों के मूलादि के रूप से उत्पन्न हुए जीवों का वहाँ आना

तीसरा वर्ग का प्रारंभ—

तीसरा वर्ग में नीम, आम, जामुन आदि एक अस्थिवाले वन-
स्पति संबंधी वृक्षों के मूल विभेदे ३५थी उत्पन्न थे। वेला लोवातुं आवपुं

ટીકા--‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘અત્યિય’ અગસ્તિકો મુનિવૃક્ષઃ ‘તિંદુય’ તિન્દુકઃ ‘કવિટ્’ કપિત્થઃ ‘કોઠ’ ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ ‘અંબાડય’ આમ્રાતકઃ ‘માડલિંગ’ માતુલિંગઃ (વિજોરા) ઇતિ લોપસિદ્ધઃ ‘વિલ્લ’ વિલ્વઃ પ્રસિદ્ધઃ શ્રીવૃક્ષાપરનામકઃ, ‘આમલય’ અમલકઃ, ‘ફણસ’ પનસઃ ‘દાડિમ’ દાડિમઃ ‘આમત્થ’ અશ્વત્થઃ, ‘ઉંવર’ ઉદુમ્બરઃ ‘વડ’ વટવૃક્ષઃ, ‘ન્યગ્રોધ’ ન્યગ્રોધઃ વિપુલશાખાયુક્તો વટ એવ, ‘નંદિવૃક્ષ’ નન્દિવૃક્ષઃ ‘પિપ્પલિ’ પિપ્પલી અશ્વત્થજાતીયા એવૈવા યદ્વા-ઔષધિ વિશેષઃ । ‘સંતર’ સતરઃ ‘પિલ્લવુરુક્ષ’ પ્લક્ષવૃક્ષઃ, ‘કાડુંવરિય’ કાકોદુમ્બરિકા, ‘કુચુંભરિય’ કૌસ્તુભરિકા, ‘દેવદાલિ’ દેવદાલિઃ-દેવદારુશબ્દેન પ્રસિદ્ધઃ ‘તિલગ’ તિલકઃ ‘લડય’ લકુચઃ, ‘છત્રોઈ’ છત્રોધઃ ‘સિરીસ’ શિરીષઃ ‘સીસમ’ ઇતિ

કર્હાં સે હોતા હૈં હસ વાત કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર ક્રમપ્રાપ્ત વહુવીજક વનસ્પતિ સમ્બન્ધી અગસ્તિક, તિન્દુક આદિ વૃક્ષોં કે મૂલ આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ જીવોં કા ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરને કે લિયે તૃતીયવર્ગ પ્રારંભ કરતે હૈં-હસ તૃતીયવર્ગ કા યહ ‘અહ મંતે ! અત્યિયતિંદુયકવિટ્’ ઇત્યાદિ સૂત્ર પ્રથમ સૂત્ર હૈં--

ટીકાર્થ--ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછ રહે હૈં-‘અહ મંતે !’ હે મદન્ત ! ‘અત્યિય, તિંદુય, કવિટ્, અંબાડય, માડલિંગ, વિલ્લ, આમલગ, ફણસ, દાડિમ, આમત્થ, ઉંવર, વડ’ અગસ્તિક, તિંદુક, કેથ, અંબાડય, માતુલિંગ, વિલ્લ-વેલ, આમલક, પનસ, અશ્વત્થ, ઉદુમ્બર, વડ, ન્યગ્રોધ, નન્દિવૃક્ષ, પિપ્પલી, સતર, પ્લક્ષવૃક્ષ, કાકોદુંબરી, કુસ્તુંભરિ, દેવદાલિ, તિલક, લકુચ, છત્રોધ, શિરીષ, સસર્પણ, દક્ષિર્પણ, લોબ્રક, ધવ, ચન્દન,

ત્યાં ક્યાંથી થાય છે ? આ ગાઝતનુ નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ ગહુ બીજવાળા વનસ્પતિયોના સંબંધમાં અગસ્તિક, તિંદુક, વગેરે વૃક્ષોના મૂળ વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ વગેરેનો વિચાર કરવા માટે ત્રીજા વર્ગનો આરંભ કરવામાં આવે છે, આ ત્રીજા વર્ગનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે-‘અહ મંતે ! અત્યિયતિંદુય-કવિટ્’ ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ--ગૌતમ સ્વ મી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘અહ મંતે !’ હે ભગવાન્ ‘અત્યિય તિંદુય કવિટ્ અંબાડય, માડલિંગ, વિલ્લ આમલગ, ફણસ, દાડિમ, આમત્થ, ઉંવર, વડ’ અગસ્તિકો તિંદુક, કેથ, અંબાડય, માતુલિંગ, વિલ્લ-બીલી, અમલક-આમળા, ફણસ, દાડમ, પીપળા, ઉમરડો, વડ, નન્દિવૃક્ષ, પીપર, સતર, પ્લક્ષ, કાકોદુંબરી, કુસ્તુંબરી, દેવદાલિ, તિલક, લકુચ, છત્રોધ, કદમ્બ, આ બધા વૃક્ષોના મૂળ રૂપે ઉત્પન્ન થનારા જે જીવો છે, તે

મસિદ્ધઃ 'સત્તવન્ન' સપ્તપર્ણઃ 'દહિવન્ન' દધિપર્ણઃ, 'લોદ્ધઃ, લોધ્રઃ, 'ધવ' ધવઃ
 'ચંદણ' ચન્દનમ્, 'અર્જુણ' અર્જુનનામકઃ શ્વેતવૃક્ષઃ 'નીવ' નીપઃ, 'કુડય' કુટજઃ
 'કલંચાણં' કદમ્બાનામ્ અગસ્તિકાદારમ્બ્ય કદમ્બાન્તાનાં દ્વન્દ્વે ષષ્ઠીવહુવનેકદમ્બા-
 નામ્ 'एएसिणं' एतेषाम् खलु आगस्तिकादारम्य कदम्बान्तानां बहुबीजक-
 वृक्षाणाम् 'जे जीवा' ये जीवाः, 'मूलताए वकमंति' मूलतया-मूलरूपेण अवका-
 मन्ति-समुत्पद्यन्ते 'ते ण भंते ! जीवा' ते खलु ये मूलतया समुत्पन्ना स्ते जीवाः,
 'कओहिंतो उववज्जंति' केभ्य स्थानेभ्य आगत्य मूलतया समुत्पन्ना भवन्ति,
 'किं नेरइएहिंतो तिरि० मणुस्सेहिंतो देवेहिंतो वा' किं नैरयिकेभ्यः तिर्यग्भ्यो
 मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा आगत्य मूलादौ समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह-
 'एवं' इत्यादि, 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा तालवग्गसरिसा नेयव्वा जाव
 बीयं' एव मत्रापि मूलादिका दशोद्देशका स्तालवर्गसदृशा नेतव्या यावद्वीजम् यथा
 तालवर्गे दशोद्देशका मूलकन्दादिकाः कथिता स्तत्सदृशा स्तत्समानाकारा एवेहापि

अर्जुन, नीपकुटज और कदम्ब-ये जो वृक्ष हैं सो इन वृक्षों के मूलरूप
 से उत्पद्यमान जो जीव हैं वे जीव यहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
 'किं नेरइएहिंतो तिरियमणुस्सेहिंतो' क्या नैरयिक से आकरके उत्पन्न
 होते हैं ? या तिर्यंचों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकरके
 उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में
 प्रभु गौतम से कहते हैं- 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा तालवग्ग-
 सरिसा नेयव्वा जाव बीयं' हे गौतम ! यहां पर भी मूलादिक दश
 उद्देशक तालवर्ग के जैसे कहना चाहिये यहां यावत्पद् से कन्द, स्कन्ध,
 त्वचा, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प और फल' ये अवशिष्ट उद्देशक
 गृहीत हुए हैं । तथा च-तालवर्ग में जैसे ये दश उद्देशक मूल से लेकर

લેવો કયાંથી આવીને તેના મૂળ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? 'કિં નેરइएहिंतो तिरि-
 यमणुस्सेहिंतो वा' શું નરકમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યં-
 ચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
 છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે- 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा तालवग्गसरिसा
 नेयव्वा जाव बीयं' હે ગૌતમ ! અહિયાં પણ તાલ વર્ગ પ્રમાણે મૂળ વર્ગ-
 રેના દસ ઉદ્દેશાઓ સમજી લેવા યાવત્પદથી અહિયાં કંદ, સ્કંધ, છાલ, ડાળ,
 ફળ, પાન, પુષ્પ, અને ફળ આ ઉદ્દેશાઓ ગ્રહણ કરાયા છે. તથા તાલ
 વર્ગમાં મૂળથી લઈને બીજ સુધીના દસ ઉદ્દેશાઓ શાલી વર્ગ પ્રમાણે કહ્યા છે-

મૂલાદિકા ઉદ્દેશકા નેતૃત્યાઃ-વક્તવ્યાઃ, ક્રિયત્પર્યન્તં મૂલાદિકા ઉદ્દેશકાઃ પઠનીયા
સ્તત્રાહ-‘જાવવીયં’ યાવદ્વીજમ્ યાવત્પદેન કન્દશ્કન્ધત્ત્વક્રુશાલાપ્રવાલપન્ન-
પુષ્પફલાન્તાનાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ તાલવર્ગે યથા દશ ઉદ્દેશકા મૂલાદારભ્ય
વીજાન્તાઃ શાલિવર્ગવત્ કચિદ્દશે શાલિવર્ગવૈલક્ષણ્યેનાપિ કથિતા સ્તથૈવ હાપિ
તાલવર્ગવદ્ દશોદ્દેશકા મૂલાદારભ્ય વીજાન્તા વક્તવ્યા इति एवं च हे-भदन्त !
અગસ્ત્યાદિ વૃક્ષાણં મૂલતયા યે જીવા ઉત્પદ્યન્તે કેભ્યઃ સ્થાનેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે
इति प्रश्नस्य तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । ते मूलजीवा
एकसमये क्रियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो
वा उत्कृष्टजः संख्याता वा असंख्याता वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवम् ते अग-

ધીજતક કે શાલિવર્ગ કે જૈસે કહે ગયે હૈં-યથાપિ કિન્हीं ૨ અંશોં મેં
શાલિવર્ગ કી અપેક્ષા હનમેં વિલક્ષણતા હોને પર ભી વે ઉસકે જૈસે
કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી તાલવર્ગ કે જૈસે દશ ઉદ્દેશક
મૂલ સે લેકર વીજ તક કે કહનાં ચાહિયે હસ પ્રકાર સે યહાં જો પ્રશ્ન
કિયાં ગયા હૈં કિ અગસ્તિક આદિવૃક્ષોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન
હોતે હૈં વે કિન સ્થાનોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? એસે હસ પ્રશ્ન
કા ઉત્તર યહી હોતા હૈં કિ વે તિર્યંચોં યા મનુષ્યોં સે આકરકે
હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં-નૈરયિક યા દેવોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈં । હે ભદન્ત ! વે મૂલ જીવ મૂલ મેં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે
હૈં હે ગૌતમ ! વે મૂલ જીવ મૂલ મેં એક સમય મેં જઘન્ય સે એક યા દો
યા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત

જો કે કોઈ અંશોમાં શાલિવર્ગ કરતાં તેમાં દેરદાર હોવા છતાં પણ તેઓને તે
પ્રમાણે કહ્યા છે, એજ રીતે અહિયાં પણ તાલ વર્ગ પ્રમાણે જ મૂલથી લઈને
ખીજ સુધીના ઉદ્દેશોના કહેવા બોધ એ અર્થાત્ તે પ્રમાણે સમજાવેલા.
એ રીતે અહિયાં જે પ્રશ્ન કરેલ છે કે-આસ્તિક વિગેરે વૃક્ષોના મૂળ રૂપે જે
હોવા ઉત્પન્ન થાય છે, તે કયા સ્થાનોથી આવીને તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે-તિર્યંચોમાંથી અથવા મનુષ્યોમાંથીજ આવીને
ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, નરકમાંથી અગર દેવોમાંથી આવીને તેમાં ઉત્પન્ન થતા
નથી. હે લગવાન તે મૂળના હોવા એક સમયમાં મૂળમાં કેટલા ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ !
તે હોવા મૂળમાં એક સમયમાં જઘન્યથી એક, અથવા બે, અથવા ત્રણ
ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે,

સ્ત્યાદિવૃક્ષમૂલસ્થજીવા યદિ અસંખ્યોત્સર્પિણી અવસર્પિણી પર્યન્તં પ્રતિસમયમ્
અસંખ્યેયા નિષ્કાશયન્તે તદપિ નિષ્કાશયિતું ન શક્યન્તે इत्येवमपहारोऽपि वक्त-
व्यः । अवगाहना जघन्ये । अंगुलस्यासंख्यातभागपरिमिता, उत्कर्षेण धनुः
पृथक्त्वम् । ते जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धका भवन्ति नवेति प्रश्नस्य
बन्धका एव नाबन्धका इत्युत्तरम् । एवं वेदोदयोदीरणालेश्या दृष्टिज्ञान योगो-
पयोगेषु, तथा वर्णादारभ्येन्द्रियपर्यन्तद्वारेषु उत्पलोद्देशक (श० ११-उ० १)
वद् व्याख्या ज्ञातव्या । ते मूलजीवाः कालतः कियन्चिरं भवन्तीति प्रश्नस्य
जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालमित्युत्तरम् । ते जीवा मूलान्निष्क्रम्य

ઉત્પન્ન होते हैं इसी प्रकार से यहां पर ऐसा अपहार भी कहना चाहिये
कि अगस्त्यादिवृक्षों के मूलों में स्थित जीव यदि असंख्यात उत्सर्पिणी
तक प्रतिसमय असंख्यात २ निकाले जावें तौ भी वे उनमें से पूरे नहीं
निकाले जा सकते हैं । अवगाहनाके संबंध में इनकी अवगाहना जघन्य
से अंगुल के असंख्यातवे भागप्रमाण और उत्कृष्ट से दो धनुष से
लेकर नौ धनुषतक की होती है । बंधक के संबंध में वे मूलजीव ज्ञाना-
वरणीयादि आठों कर्मों के बंधक ही होते हैं, अबंधक नहीं होते इसी
प्रकार से वेद, उदय, उद्दीरणा, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, योग, उपयोग, इन
द्वारों में तथा वर्ण से लेकर इन्द्रियतक के द्वारों में उत्पलोद्देशक (श.
११ उ. १) के जैसी व्याख्या करनी चाहिये । वे मूल जीव काल की
अपेक्षा कितने समय तक रहते हैं ? वे मूल जीव काल की अपेक्षा
जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक

એજ રીતે અહિયા અપહાર સંબંધમાં આ પ્રમાણે કહેવું કે-અગતિયા
વિગેરે વૃક્ષોના મૂળોમાં રહેલા છવેા જો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી
સુધી પ્રતિસમય અસંખ્યાત બહાર કઢાડવામાં આવે તો પણ તેઓ તેમાંથી
પુરા બહાર કઢાડી શકાતા નથી. અવગાહના સંબંધમાં-તેઓની અવગાહના
જઘન્યથી આંગળના અસંખ્ય તમા ભાગ પ્રમાણે વાળી અને ઉત્કૃષ્ઠથી બે
ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીની હોય છે, બંધકના સંબંધમાં મૂળ ગત
છવેા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ કર્મોના બંધ કરવા વાળા જ હોય છે,
અબંધક હોતા નથી એજ રીતે વેદ, ઉદય, ઉદીરણા, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન,
યોગ, ઉપયોગ, આ દ્વારોમાં તથા વર્ણથી લઈને ઇન્દ્રિય સુધીના દ્વારોમાં
ઉત્પલોદ્દેશક (શ ૧૧ ઉ ૧)ના રૂથન પ્રમાણે વર્ણન સમજી લેવું. તે મૂળ
ગત છવેા કાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય સુધી રહે છે ? એ મૂળના છવેા

પૃથિવ્યાદૌ ગચ્છન્તિ તતઃ પુનરપિ મૂલે આગચ્છન્તિ એવં ક્રિયત્કાલપર્યન્તં સેવન્તે
ગત્યાગતિ ચ કુર્વન્તીતિ પ્રશ્નઃ । અત્ર પૃથિવીત આરબ્ધ્ય મનુષ્યપર્યન્તં સર્વેષાં
પૃથક્ પૃથક્ ભવગ્રહણાનિ પ્રોક્તાનિ તાનિ ઉત્પલોદેશકે દ્રષ્ટવ્યાનિ । એવં સર્વે
પ્રાણાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે જીવાઃ સર્વે સત્વાઃ મૂલવ્યા ઉત્પન્નપૂર્વાઃ કિમિતિ
પ્રશ્નસ્ય અસકૃત્-અનન્તનામુત્પન્નપૂર્વા इत्युत्तरम् । શાલિકવર્ગાપેક્ષયા નાના-
ત્વમિદમ્ મૂલકન્દસ્કન્ધત્વકુશાલોદેશેષુ દેવાનામુત્પત્તિ ન મનતીતિ પ્રવાલ-
પત્રપુષ્પફલવીજાન્તોદેશકેષુ દેવાનામુત્પત્તિ મનતીત્યુત્પત્તૌ વૈલક્ષણ્યમ્ । इह

રહતે હૈં । વે મૂલજીવ યદિ મૂલ સે મરકર પૃથિવી આદિ મેં જન્મ ધારણ
કર લેતે હૈં ઔર ફિર વહાં સે મર કર પુનઃ મૂલ મેં જન્મ ધારણ કરતે
હૈં તો હસ પ્રકાર સે વે વહાં કવતક રહતે હૈં-કશતક ગતિ ઔર
આગતિ કરતે રહતે હૈં ? યહાં પૃથિવી સે લેકર મનુષ્યપર્યન્ત સર્વ કે
પૃથક્ પૃથક્ રૂપ સે ભવગ્રહણ કહે ગયે હૈં સો વે સર્વ ઉત્પલોદેશક મેં
દેખલેના ચાહિયે । સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્ત ભૂત, સમસ્ત જીવ, સમસ્ત સત્વ
કયા હે મદન્ત ! પહિલે મૂલ જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ? હાં ગૌતમ ।
યે સર્વ પહિલે મૂલજીવરૂપ સે અનેક વાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો
ચુકે હૈં । શાલિક વર્ગ કી અપેક્ષા યહાં એસી ભિન્નતા હૈ-મૂલ, કન્દ,
સ્કન્ધ, ત્વચા, શાખા इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है
प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल, बीज इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति होती
है ऐसी यह उत्पत्ति में विलक्षणता है देवों की उत्पत्ति होने के कारण

કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી એક અતર્મુદ્ધત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસં
ખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. તે મૂળગત જીવો ને મૂળમાંથી મરીને પૃથિવિકાય
વિગેરેમાં જન્મ ધારણ કરે અને પાછા ત્યાંથી મરીને દ્વીપી મૂળમાં જન્મ
ધારણ કરે, તો આ પ્રકારથી તેઓ ત્યાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? અને
કયાં સુધી એ રીતે અવર જવર કરતા રહે છે ? અહિયાં પૃથિવિકાયથી
લઈને મનુષ્ય સુધીમાં બધાને જુદા જુદા રૂપથી ભવ ગ્રહણ કહેલ છે, તો તે
તમામ કથન ઉત્પલોદેશમાંથી સમજી લેવું સઘળા પ્રાણો, સઘળા ભૂતો, સઘળા
જીવો, સઘળા સત્વો, હે ભગવન્ પહેલાં મૂળના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે ?
હા ગૌતમ । આ બધા પહેલાં અનેક વાર અને અનન્ત વાર મૂળના જીવરૂપે
ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે. શાલીવર્ગની અપેક્ષાએ આ કથનમાં એ દ્રેશકાર છે કે-
મૂળ, કન્દ, સ્કન્ધ, છાલ, શાખા, આ ઉદેશાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી.
અને પ્રવાલ-ફળ, પાન, ફૂલ, રૂપ, અને બીજ આ ઉદેશાઓમાં દેવોની
ઉત્પત્તિ થાય છે, આ પ્રમાણે ઉત્પત્તિના સંબંધમાં દ્રેશકાર છે. દેવોની ઉત્પત્તિ

ચત્સો લેશ્યા વક્તવ્યાઃ, एषु देवोत्पत्तिसद्भावात् । स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कृष्टतो वर्षदशसहस्राणि, अवगाहना मूले कन्दे धनुष्कपृथक्त्वम्, स्कन्धे त्वचि शाखायां च गव्यूतपृथक्त्वम्, प्रवाले पत्रे धनुः पृथक्त्वम् पुष्पे हस्तपृथ-
क्त्वं पत्रे बीजे चाङ्गुलपृथक्त्वम् सर्वत्र जघन्यतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम्
एतदतिरिक्तं सर्वं दशस्वपि उद्देशकेषु शालिवर्गवदेवेति । एवमगस्त्यादि, बहु
बीजकफलविषयके तृतीयवर्गे दशोद्देशका मूलादिका यथा वर्णिता भवन्तीति । सू. १।

દ્વાવિંશતિતમશતકે તૃતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

यहां चार लेख्याएँ होती हैं यहां स्थिति जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त की है
और उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष की है, अवगाहना मूल, कन्द, इन
दो द्वारों में धनुष्क पृथक्त्व की है स्कन्ध, त्वचा, और शाखा इन
द्वारों में गव्यूतपृथक्त्व की है प्रवाल एवं पत्र में धनुः पृथक्त्व की है
पुष्प में हस्तपृथक्त्व की है पत्र एवं बीज द्वार में अङ्गुलपृथक्त्व की है
यह अवगाहना कथन उत्कृष्ट की अपेक्षा से है जघन्य की अपेक्षा से
अवगाहना सर्वत्र अङ्गुल के असंख्यातवें भागप्रमाण है । इस भिन्नता
से अतिरिक्त और सब कथन दशों उद्देशकों में शालिवर्ग के जैसा
ही है इस प्रकार अगस्त्यादिक बहुबीजकफल के विषय वाले इस
तृतीयवर्ग में मूलादिक दश उद्देशक वर्णित हुए हैं ॥सू०१॥

॥ તૃતીય વર્ગ સમાપ્ત ૨૨-૩ ॥

થવાને કારણે અહિયાં ૪ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી
અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ હસ હજાર વર્ષ સુધીની છે. અવગા-
હના મૂળ અને કંદ એ બે દ્વારમાં ધનુષક પૃથક્ત્વ નીજ છે. સ્કંધ, ત્વચા-
છાલ અને શાખા-કાળ આ દ્વારોમાં ગવ્યૂત (બે ગાઉ) પૃથક્ત્વની છે પ્રવાલ
અને પત્રમાં ધનુષપૃથક્ત્વની છે. પુષ્પમાં હસ્ત પૃથક્ત્વની છે. પત્ર અને બીજ
દ્વારમાં આંગળ પૃથક્ત્વની છે-અવગાહનાનું કથન ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ છે.
અને જઘન્યની અપેક્ષાએ અવગાહના બધેજ આંગળના અસંખ્યાત ભાગ
પ્રમાણવાળી કહી છે આ રીતના ફેરફાર શિવાય બીજુ-તમામ કથન દશે
ઉદ્દેશાઓમાં શાલીવર્ગના કથન પ્રમાણે જ છે. આ રીતે અગસ્તીયા વિગેરે
બહુ બીજવાળા ફળના વિષયવાળા આ ત્રીજા વર્ગમાં મૂળ વિગેરે સંબંધી દશ
ઉદ્દેશાઓનું વર્ણન કરેલ છે. ॥સૂ૦૧॥

ત્રીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૩॥

॥ अथ चतुर्थो वर्गः प्रारम्भ्यते ॥

तृतीयवर्गे अगस्त्यादिवहुबीजकृक्षमूलादिजीवानामुत्पादादिकं वर्णितम्, अथ 'वाङ्गणि' आदि गुच्छजातीयवनस्पतिमूलादिजीवानामुत्पादादिकं विवेचयितुं चतुर्थो वर्गः प्रारम्भ्यते तदनेन संबन्धेन आयतरप चतुर्थवर्गस्य इदमादिमं सूत्रम्—'अह भंते ! वाङ्गणि' इत्यादि ।

मूलम्—'अह भंते ! वाङ्गणि सल्लहं थुंडइ० एवं जंहा पन्नवणाए गाहानुसारेण नेयव्वं जाव मंजपाटला दासि अंकोल्लापां एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए दक्कमंति० एवं एत्थं विमूलादीया दस उद्देशगा नेयव्वा जान वीथंति निरवसेसं जंहा वंसवग्गो ॥सू० १॥

॥ वावीसइमे सए चउत्थो वग्गो समत्तो ॥

छाया—'अथ भदन्त ! वृन्ताकी सल्लकी थुंडकी० एवं यथा प्रज्ञापनायाः गाथानुसारेण नेतव्यं यावत् गज्जपाटलादासिअंकोलानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽवक्रामन्ति० एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका नेतव्या यावद्द्वीजमिति निरवशेषं यथा वंशवर्गः ॥सू० १॥

॥ द्वाविंशतिशतके चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥

चतुर्थ वर्ग का प्रारंभ

तृतीयवर्ग में अगस्त्यादिक बहुबीजवाले वृक्षों के मूलगतजीवों के उत्पाद आदि का वर्णन करके अब सूत्रकार 'वाङ्गणि' आदि गुच्छजातीय वनस्पति के मूलगत जीवों का विवेचन करने के लिये चतुर्थवर्ग प्रारंभ करते हैं—इस वर्ग का यह 'अह भंते ! वाङ्गणि' आदि सूत्र प्रथम सूत्र है—'अह भंते ! वाङ्गणि सल्लहं थुंडइ०' इत्यादि ।

चोथा वर्गने प्रारंभ—

तीन वर्गों में अगस्त्यादि विगेरे बहुत बीजवाला वृक्षों के मूलों में रहेला एवोना उत्पाद विगेरेतुं वर्णन करीने हवे सूत्रकार 'वाङ्गणि' विगेरे अगस्त्यावाणा जतना वनस्पतियोना मूलों में रहेला एवोनुं विवेचन करवा भाटे आ चोथा वर्गने प्रारंभ करे छे आ वर्गनुं पडेछुं सूत्र आ प्रभावे छे—'अह भंते ! वाङ्गणि' इत्यादि

ટીક—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘વાઈંગણિ સલ્લહ થુંડઈ૦’ વૃન્તાકી સલ્લ-
કી થુંડકી इत्यादि० ‘एवं जहा पन्नवणाए गाहानुसारेण णेयव्वं’ एवं यथा-
प्रज्ञापनायाः प्रथमपदोक्तगाथानुसारेण नेतव्यम् तथाहि—प्रज्ञापनायाः प्रथमं
पदम् ‘वाइंगणि सल्लह थुंडइ य तह कंथुरी य जासुमणा रूवी आडइ णीली
तुलसी तह माउलिंगीय’ इत्यादित् आरभ्य ‘जावइकेयइ तह गंज पाटलादसिअंकोले’
एतत् पर्यन्तं पञ्च गाथाः नेतव्याः, प्रज्ञापनाया गाथानुसारेण वृन्ताकीवर्गे वृक्षाणां
नामाङ्कनम् वर्तव्यम् कियत्पर्यन्तं गाथा नेतव्याः चायत् गज्जपाटलादसिअंको-
लानाम् ‘एएसि णं’ एतेषां वृन्ताकीन आरभ्य अङ्गोलान्तानाम्—गुच्छजातीय वन-
स्पतीनां खलु ये जीवाः, ‘मूलत्ताए वक्कमंति’ मूलवयाऽवक्रामन्ति ते जीवाः कुत
आगत्य मूलादौ समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्योत्तरम्—तिर्यग्भ्यो वा आगत्य समुत्प-

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! ‘વાઈંગણિ સલ્લહ થુંડઈ૦’ વૃન્તાકી, સલ્લકી,
થુંડકી इत्यादि वृक्षों के नाम प्रज्ञापना सूत्र के प्रथम पद में कथिक
गाथा के अनुसार यावत् गंज, पाटला, दासी एवं अंकोल तक जानना
चाहिये वह गाथा ‘वाइंगणि-सल्लह थंडइ य तह कंथुरी य जासुमणा’
रूवी आडइ णीली तुलसी तह माउलिंगीय’ इस प्रकार से है इस गाथा
से लेकर ‘जावइकेयइ तह गंजपाटला दासि अंकोले’ इस गाथा तक
पांच गाथाएं हैं सो इन गाथाओं के अनुसार यहां वृन्ताकीवर्ग में
वृक्षों का नामाङ्कन गंज, पाटल दासी एवं अंकोल तक करना चाहिये
सो इन वृन्ताकी (वेगन) से लेकर अङ्गोल तक के ये जितने भी गुच्छ
जातीय वनस्पति हैं—इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न
होते हैं—वे कहां से आकरके इनमें उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ ‘વાઈંગણિ સલ્લહ થુંડઈ૦’ વંતાકી, સલ્લકી થુંડકી,
વિગેરે વૃક્ષોના નામો પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં કહેલ ગાથા પ્રમાણે
યાવત્ ગંજ, પાટલા, દાસી, અને અંકોલ સુધી, સમજવું. આ ગાથા
‘વાઈંગણિ-સલ્લહ, થુંડઈ, ય તહ કંથુરી ય જાસુમણા ! રૂવી આડઈ ણીલી,
તુલસી, તહ માઉલિંગીય૦’ આ ગાથાથી લઈને ‘જાવઈ કેયઈ તહ ગંજપાટલા
દાસિઅંકોલે’ આ ગાથા સુધી પાંચ ગાથાઓ છે. આ ગાથાઓ પ્રમાણે
અંકિયાં વૃન્તાકી વર્ગમાં વૃક્ષોના નામોનું કથન ગંજ, પાટલ, દાસી, અને
અંકોલ સુધી કરવું આ વંતાકી (રીંગણ)થી લઈને અંકોલ સુધીના ગુચ્છાની
જાતના આ જોટલા વનસ્પતિઓ છે, આ વનસ્પતિઓના મૂળરૂપે જે છોડો
ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ કયાંથી આવીને તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઘન્ટે इत्युत्तरम् । ‘एवं एतच्च वि’ एवमेव-पूर्ववदेव अत्रापि चतुर्थवर्गेऽपि ‘मूला-
दीया दस उद्देशगा नेयव्या’ मूलादिका दश उद्देशका नेतव्याः, कियत्पर्यन्तं तत्राह
-‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव वीयं’ यावद्वीजम् मूलादारभ्य कन्दस्कन्धत्वक्शाखा
प्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशका इहापि वक्तव्याः ‘निरवसेसं जहा वंसवर्गो’
निरवशेषं यथा वंशवर्गः वंशवर्गवदेव अयं सर्वोऽपि चतुर्थो वर्गः सर्वथा व्याख्या-
तव्यः विशेषतोऽत्र वंशवर्ग एव द्रष्टव्यः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रदिशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानभर्दक-श्रीशङ्खचन्द्रप्रति कोल्हापुरराजमदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालप्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां द्वाविंशतिशतकस्य
तालनामकः चतुर्थो वर्गः
॥ समाप्तः २२-४ ॥

પ્રશ્ન કહે છે-હે ગૌતમ ! તિર્યચોં સે અથવા યતુર્ણો સે આકરકે જીવ
इनके मूलादिकों में उत्पन्न होते हैं । ‘एवं एतच्च वि मूलादीया दस उद्दे-
सगा नेयव्या जाव वीयंति निरवसेसं जहा वंसवर्गो’ यहां पर भी मूल
से लेकर बीजतक दश उद्देशक वंश वर्ग के जैसा कहना चाहिये ॥सू० १॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાને વાલીસવે શતક કા
॥ ચતુર્થ વર્ગ સમાપ્ત-૨૨-૪ ॥

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તિર્યચોથી અથવા મનુ-
ષ્યોમાંથી આવીને તે છવે તેના મૂળ વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ‘एवं एतच्च
वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा मालीण’ અહિયાં પણ મૂળથી લઇને
ખીજ સુધીના દસ ઉદ્દેશગો શાલીવર્ગ પ્રમાણે કહેવા લેઇએ આમાં શાલી-
વર્ગ કરતાં જે વિશેષતા હોય તે શાલી વર્ગમાં જ લેઇને સમજી લેવી ॥સૂ ૧॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આવીસમા શતકને ચોથો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૪॥

અથ પશ્ચમો વર્ગ પ્રારંભ્યતે—

— ચતુર્થે વર્ગે વૃન્તાકી પ્રભૃતિ ગુચ્છજાતીય વનસ્પતિમૂલાદિજીવાનામૃત્પાદાદિકં નિરૂપ્ય અથ ગુલ્મજાતીય વનસ્પતિવિષયકઃ પશ્ચમો વર્ગો નિરૂપ્યતે તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! સેરિયણ ણવમાલિય’ इत्यादि ।

— મૂલમ્—‘અહ મંતે ! સેરિયણ ણવમાલિય કોરંટગબંધુજીવ-ગમણોજ્જં જહા પન્નવણાણ પઢમે પદે ગાહાણુસારેણં જાવ નવ-ળીહયા કુંદ મહાજર્હણં ઘણસિ ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વક્ક-મંતિં. एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा सालीणं’ ॥સૂ. ૧॥

॥ બાવીસઠમે સષ્ટ પંચમો વર્ગો સમત્તો ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! સેરિયક નવમાલિકા કોરંટકવંધુજીવક મનોહજં યથા પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પ્રથમપદે ગાયાનુસારેણ યાવત્ નલિની કુંદમહાજાતીનામેતેર્વા-યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિં. एव मत्रापि मूलादिका दशोद्देशका निरवशेषं यथा शालीनाम् ॥સૂ. ૧॥

ટીકા—અથ હે મદન્ત ! ‘સેરિયકા’ સેરિયકઃ—શ્વેતપુષ્પો ગુલ્મજાતીયવન-સ્પતિવિશેષઃ, ‘ણવમાલિય’ નવમાલિકા ‘કોરંટગ’ કોરંટકઃ, ‘વંધુજીવગ’ વંધુ-

પંચમ વર્ગ પ્રારંભ

— ચતુર્થવર્ગ મેં વૃન્તાકી આદિ ગુચ્છ જાતીય વનસ્પતિ કે મૂલાદિગત જીવોં કા ઉત્પાદ આદિ કા નિરૂપણ કરકે અથ સૂત્રકાર ગુલ્મ જાતીય-વનસ્પતિ કે મૂલાદિગત જીવોં કા નિરૂપણ કરને કે લિયે પાંચવેં વર્ગ કા કથન કરતે હેં હસ વર્ગ કા પ્રથમ સૂત્ર ‘અહ મંતે ! સેરિયણ’ યહ હૈ. ‘અહ મંતે ! સેરિયણ ણવમાલિયકોરંટગ’ इत्यादि ।

પાંચમા વર્ગના પ્રારંભ—

— ચોથા વર્ગમાં વંતકી (રીંગણી) વિગેરે ગુચ્છાવાળી વનસ્પતિઓના મૂળમાં રહેલા છવોના ઉત્પાદ વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ગુલ્મ જાતવાળા વનસ્પતિના મૂળ વિગેરેમાં રહેલા છવોનું નિરૂપણ કરવા માટે પાંચમા વર્ગનું કથન કરે છે—આ વર્ગનું પહેલું સૂત્ર આપ્રમાણે છે. ‘અહ મંતે ! સેરિયણ’ इत्यादि છે.

જીવકઃ, 'મળોજ્જે' મનોહ્રઃ૦ इत्यादि । 'जहा प नवणाए पढमपदे' यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमपदे 'गाढाणुसारेण' गाथासुसारेण 'जाव' यावत् 'णवणीइया कुंद महाजार्डणं' नवनीतिका कुन्दमहाजातीनाम् प्रज्ञापनायाः प्रथमपदोक्त 'णवमालिय-कोरंटयबंधुजीवगमणोज्जे' इत्यादिगाथात् आरभ्य कुन्दमहाजातिकपर्यन्तानां गाथानयोक्तानाम् 'एवसि णं एतेवाम्-उपरोक्तानां गुल्मजातीयवनस्पतीनां खलु 'जे जीवा मूलत्ताए वक्कसंति' ये जीवा मूलतया-मूलस्वरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पन्ना भवन्ति ते जीवाः कुतः-कस्मात् स्थानादागत्य समुत्पद्यन्ते इति मन्वोत्तरादिरूपाः 'एवं एत्थ वि' एवमत्रापि एवम्-पूर्वोपदेशितप्रकरणदिवदेव अत्रापि-पञ्चमवर्गेऽपि 'मूलादीया दसउद्देशगा' मूलादिकाः मूलरुन्द स्कन्धत्वक्-शाखामवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशकाः, 'निरवसेसं जहा शालीणं' निरवशेषं यथा शालीनाम्, यथा एकविंशतितमशतके शालिवर्गे दशोद्देशकाः कथिता स्तथा

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ સે હસ સૂત્ર દ્વારા એસા પૂછ રહે હૈં-
હે ભદન્ત ! સેરિયક-શ્વેતપુષ્પ, નવમાલિકા, કોરંટક, વંધુજીવક, મનોજ્ઞ
इत्यादि समस्त नाम प्रज्ञापना सूत्र में कही गई प्रथमपद की गाथा के
अनुसार यावत् नलिनीकुंद एवं महाजातितक जानना चाहिये ये सब
नाम वहां प्रज्ञापना के प्रथम पद में कथित 'णवमालिय कोरंटय वंधु
जीवगमणोजे' इत्यादि गाथा से लेकर 'णवणीइया कुंदमहाजार्डणं' इस
गाथा तक कहे गये हैं-सो हे भदन्त ! इन उपर्युक्त गुल्म जातीय
वनस्पतियों के मूलगत जो जीव हैं वे वहां कहां से आकरके उत्पन्न
होते है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं एत्थ वि मूलादीया दस
उद्देशगा निरवसेसं जहा शालीणं' हे गौतम ! यहां पर भी मूलादिक
दश उद्देश शालिवर्ग के जैसा कहना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને આ સૂત્ર દ્વારા એવું પૂછે છે કે-હે
ભગવાન્ સેરિયક-શ્વેતપુષ્પ, નવમાલિકા, કોરંટક, વંધુજીવક, મનોજ્ઞ વગેરે
સઘના નામે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલ પહેલા પદની ગાથા પ્રમાણે યાવત્
નલિની કુંદ તથા મહાજાતિ સુધી સમજવા આ બધા નામે ત્યાં પ્રજ્ઞાપનાના
પહેલા પદમાં કહેલ 'ણવમાલિય કોરંટય વંધુજીવગ મળોજે' इत्यादि गाथाથી
લઈને 'ણવણીइया કુંદ મહાજાર્ડણં' આ ગાથા સુધી કહેલ છે. તો હે ભગવાન્
આ ઉપર કહેલ ગુલ્મ જાતના વનસ્પતિયે ના મૂળમાં રહેલા બે છવે છે,
તેઓ ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-એવ એત્થ વિ મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેશગા નિરવસેસં જહા શાલીણં' હે ગૌતમ !
અહિં પણ મૂળ વગેરે દસ ઉદ્દેશ શાલી વર્ગ પ્રમાણે કહેવા અર્થાત્ બે રીતે

સર્વેઽપિ ઉદ્દેશકા इह पञ्चमवर्गेऽपि वक्तव्याः । तत्र प्रथमउद्देशको मूलस्य, यत्र खलु अयं प्रश्नः, हे भदन्त ! नवमालिकात आरभ्य महाजातीपर्यन्तगुल्मजातीय वनस्पतीनां ये जीवाः मूलरूपेण उत्पद्यन्ते ते जीवाः कस्मात् स्थानादागत्यात्रोत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यस्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वेति, तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् इत्यादि मूलादारभ्य पत्रान्तेषु सप्तोद्देशकेषु देवानामुत्पत्तिर्न भवति ? तत्र तिस्रो लेश्याः ज्ञातव्याः, पुष्पफलबीजोद्देशकेषु देवोत्पत्तिरपि वक्तव्या तत्र चतस्रो लेश्या देवोत्पत्तेरिति ॥सू० १॥

૨૧ વેં શતક મેં શાલીવર્ગ મેં દશ ઉદ્દેશો કહે ગયે હેં उसी प्रकार से सष उद्देशक भी यहां पांचवे वर्ग में भी कहना चाहिये इस प्रकार हे भदन्त ! नवमालिका से लेकर महाजाति पर्यन्त जो गुल्मजाति के वनस्पति हैं उन वनस्पतियों के मूलगत जो जीव हैं वे कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ऐसा जो गौतम का प्रश्न है सो उसका उत्तर प्रभुने ऐसा ही दिया है कि हे भदन्त ! वे वहां तिर्यंचों में से या मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार मूल से लेकर पत्र तक के सात उद्देशों में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है जहां देवों की उत्पत्ति नहीं होती है—वहां तीन लेश्याएँ होती है पुष्प, फल बीज इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति भी होती है और इसीसे यहां चार लेश्याएँ होती कही गई है ॥सू० १॥

॥ पंचम वर्ग समाप्त ॥ २२-५ ॥

૨૧ એકવીસમાં શતકમાં શાલીવર્ગમાં દસ ઉદ્દેશાઓ કહ્યા છે, એજ રીતે બધા ઉદ્દેશાઓ આ પાંચમા વર્ગમાં પણ કહેવા આ રીતે હે ભગવાન્ નવ માલિકાથી લઇને મહા જાત પર્યન્ત ગુલ્મ જાતની જે વનસ્પતિ છે, તે વનસ્પતિઓના મૂળમાં જે જીવો છે, તેઓ કયાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ એમ જ કહે છે કે—હે ગૌતમ તેઓ ત્યાં તિર્યંચોમાંથી અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે મૂળથી લઇને પત્ર સુધીના સાત ઉદ્દેશાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી. જ્યાં દેવોની ઉત્પત્તિ નથી થતી ત્યાં ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. પુષ્પ, ફળ, અને બીજ આ ઉદ્દેશાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ પણ થાય છે, અને તેથી ત્યાં ચાર લેશ્યાઓ હોવાનું કહ્યું છે. ॥સૂ० ૧॥

॥ પાંચમો વર્ગ સમાપ્ત ॥ ૨૨-૫ ॥

॥ અથ પટ્ટો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

પાંચમવર્ગ નિરૂપ્ય અવસરપ્રાપ્તસ્ય પટ્ટસ્ય વલ્લીજાતીયવનસ્પતિવર્ગસ્ય નિરૂપણં ક્રિયતે તદનેન સમ્બન્ધેન આયાતસ્ય પટ્ટવર્ગસ્ય હ્રદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! પૂસફલી કાલિંગી’ इत्यादि,

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! પૂસફલી કાલિંગી તુંબી તડસી ઇલ-
વાલુંકી૦ એવં પદાણિ છિંદિયઠ્ઠાણિ પન્નવળાગાહાણુસારેણ
જહા તાલવર્ગો જાવ દધિફોલ્લકાગણિસોવકલિઅવક-
બોંદીણં ઇસિ ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વવકમંતિ૦ એવં મૂલા-
દીયા દસ ઉદેસા કાયઠ્ઠા જહા તાલવર્ગો નવરં ફલઉદેસે
ઓગાહણા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞમાગં ઉવકોસેણં ધણુ-
હપુહુત્તં ઠિતી સવ્વત્થ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉવકોસેણં વાસપુહુત્તં
સેસં તં ચેવ ॥ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ બાવીસહમે સણ છટ્ટો વર્ગો સમત્તો ॥

॥ બાવીસહમં સયં સમત્તં ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! પૂસફલી કલિંગી તુંવિકાત્રયપુષ્પી ઇલવાલુંકી૦ इत्यादि,
એવં પદાણિ નેત્તવ્યાણિ પ્રજ્ઞાપનાગાથાનુસારેણ યથા તાલવર્ગે યાવદ્ દધિફુલ્લા
કાકિણી મોવકલી અર્કવોન્દીનામેતેપાં સ્વલુ યે જીવા મૂલતયાડવક્રામન્તિ૦
એવં મૂલાદિકા દશોદેશકાઃ કર્તવ્યાઃ યથા તાલવર્ગે । નવરં ફલોદેશે અવગાહના
જઘન્યેન અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કર્ષેણ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ । સ્થિતિઃ સર્વત્ર

છટ્ટા વર્ગ પ્રારંભ

પાંચવે વર્ગ કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર અવસરપ્રાપ્ત છટ્ટે
વલ્લી જાતીય વનસ્પતિ વર્ગ કા નિરૂપણ કરતે હૈં—હસકા સર્વ પ્રથમ
સૂત્ર—‘અહ મંતે ! પૂસફલી કાલિંગી’ આદિ હૈ—

‘અહ મંતે ! પૂસફલી કાલિંગી’ इत्यादि ।

છટ્ટા વર્ગનો પ્રારંભ—

પાંચમા વર્ગનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર અવસરપ્રાપ્ત છટ્ટા વલ્લી-
વેલની બાતના વનસ્પતિ વર્ગનું નિરૂપણ કરે છે—તેનું સર્વ પ્રથમ સૂત્ર આ
પ્રમાણે છે—‘અહ મંતે ! પૂસફલી’ इत्यादि

कहा है वह सर्व प्रकार से सत्य ही है। इस प्रकार कह कर गौतम ने प्रभु को वन्दना की और नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बावीसवें शतकका
छट्टा वर्ग समाप्त ॥२२-६॥

बावीसवां शतक समाप्त

‘सेवं भंते सेवं भंते त्ति’ हे भगवन् आप देवानुप्रिये जे कहुं छे ते सर्व प्रकारे सत्य छे. आपनुं कथन सत्य ज छे. आ प्रभाषे कहीने गौतम स्वामीजे प्रभुने वंदना करी अने नमस्कार कया वंदना नमस्कार करीने तेजो तप अने संयमथी पोताना आत्माने भावित कर-। थका पोताना स्थान पर विराजमान થઈ गया ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बावीसमा शतकने छट्टो वर्ग समाप्त ॥२२-६॥
बावीसमुं शतक समाप्त.

અથ ત્રયોવિંશતિતમશતકમારમ્યતે

દ્વાવિંશતિતમશતકં નિરૂપ્ય અવસરપ્રાપ્તં ત્રયોવિંશતિશતકં પ્રસ્તાવં પ્રસ્તુવન્-
તસ્યાદૌ એવ તદર્થસંપ્રાહિકાં ગાથાં વક્તિ—‘આલુય’ ઇત્યાદિ ।

ગાથા—‘આલુય લોહિઅવળ પાઠા તહ માસવન્ની વલ્લી ય ।

પંચે તે દસવગ્ગા પન્નાસં હોતિ ઉદેસા ॥૧॥

‘આલુય’ આલુક મૂલકાદિસાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિકાયભેદવિષય-
કોદ્દેશકદશાત્મકઆલુકનામકઃ પ્રથમો વર્ગઃ ૧ । ‘લોહી’ લોહી પ્રમૃત્યનન્ત-
કાયિકવિષયકો લોહીનામકો દ્વિતીયો વર્ગઃ દશોદેશાત્મકઃ ૨ । ‘અવળ’ અવ-
કકવકપ્રમૃત્યનન્તકાયિકભેદવિષયકો દશોદેશાત્મકસ્તૃતીયો વર્ગોઽવકનામકઃ
૩ । ‘પાઠા’ પાઠા મૃગવાલુંકી મધુરરસાદિ વનસ્પતિભેદવિષયકો દશોદેશાત્મકઃ

તેવીસવેં શતક કા પ્રારંભ

૨૨ વેં શતક કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર અવસરપ્રાપ્ત ૨૩ વેં
શતક કા નિરૂપણ કરકે લેલિયે પ્રારંભ કર રહે હૈં ઇસકે પહિલે વે ઉસકે
અર્થ કો સંગ્રહ કરકે કહને વાલી ઇસ ગાથા કા કથન કરતે હૈં—

‘આલુય લોહી ય અવળ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—આલુક—આલુ, મૂલક—મૂલી આદિ સાધારણ શરીર એવ
વાદર વનસ્પતિકાય ઇનકે વિષય મેં દશ ઉદેશાત્મક આલુક નામકા
પ્રથમ વર્ગ હૈ । લોહી આદિ અનન્તકાયિક વનસ્પતિ કે સંબંધ મેં દશ
ઉદેશાત્મક લોહી નામકા દ્વિતીય વર્ગ હૈ, અવક કવક વગેરેહ અનન્ત
કાયિક વનસ્પતિ કે સમ્બન્ધ મેં ૧૦ ઉદેશાત્મક અવક નામકા
તૃતીયવર્ગ હૈ, પાઠા, મૃગવાલુંકી, મધુરરસા આદિ વનસ્પતિ કે વિષય

તેવીસમા શતકનો પ્રારંભ—

બાવીસમાં શતકનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર અવસર પ્રાપ્ત ૨૩
તેવીસમા શતકનું નિરૂપણ કરવાનો પ્રારંભ કરે છે—આમાં સીધી પહેલા તેઓ
આ અધ્યયનના અર્થને બતાવનારી આ ગાથાનું કથન કરે છે.

‘આલુય લોહીય અવળ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આલુક—ખટાકા, મૂલક,—મૂળા વિગેરે સાધારણ શરીર અને બાહર
વનસ્પતિકાયના વિષયમાં દસ ઉદેશાવાળા આલુક નામનો પહેલો વર્ગ છે. લોહિત
વગેરે અનંતકાય વનસ્પતિના સંબંધમાં દસ ઉદેશાવાળો ‘લોહિત’ નામનો
બીજો વર્ગ છે. અવક, કવક વિગેરે અનંતકાય વનસ્પતિના સંબંધના ૧૦
દસ ઉદેશાવાળા ‘અવક’ નામનો ત્રીજો વર્ગ છે. પાકા, મૃગવાલુંકી, મધુર રસા,

પાઠાનામકચતુર્થો વર્ગઃ ૪, । ‘માસવન્ની’ માષપર્ણી મુદ્રપર્ણી પ્રભૃતિ વલ્લી-
ખેદવિષયકો દશોદેશાત્મકો માષપર્ણી નામકઃ પશ્ચમો વર્ગઃ ૫, इति गाथार्थः ।

અથ પ્રથમો વર્ગઃ

મૂલમ્—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી—અહ મંતે ! આલુય
મૂલગ સિંગવેર હાલિદં રુરુ કંડરિય જીરુ છીરવિરાલી કિટ્ટી કંબૂય
કંન્નુવકકડમધુપો વલઈ મધુસિંગીનીરુહા સપ્પસુગંધા છિન્નરુહા
વીયરુહાણં ઇસિ ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વક્કમંતિ એવં મૂલા-
દીયા દસ ઉદેસગા કાયઠ્ઠા વંસવગ્ગસરિસા નવરં પરિમાણં
જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉવ્કોસેણં સંખેજ્જા વા
અસંખેજ્જા વા અણંતા વા ઉવવજ્જંતિ । અવહારો ગોયમા ! તે ણં
અણંતાં સમયે સમયે અવહીરમાણા ૨ અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણીહિં
ઓસપ્પિણીહિં એવકાલેણં અવહીરંતિ નો ચેવ ણં અવહરિયા સિયા
ઠિતી જહન્નેણ વિ ઉવ્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં સેસં તં ચેવ । સૂ. ૧ ।

અર્થ— ॥ તેદસદમે સણ પઢમો વગ્ગો મૂલઓ સમત્તો ॥

જાણીયા—રાજગૃહે યાવદેવમવાદીત્ અથ મદન્તે ! આલુકમૂલકશૃંગવેર (આદ્રક)
‘હરિદ્રોરુરુ કંણ્ડરિક જીરક ક્ષીરવિદારી કિટ્ટી કમ્બૂક કંન્નુવકકડ મધુપોવલઈ
મધુશૃંગી નીરુહાસર્પસુગન્ધાઃ છિન્નરુહાવીજરુહાણામ્ એતેષાં સ્વલુપે જીવાઃ મૂલતયા
અવક્રામન્તિ એવં મૂલાદિકા દશ ઉદેશકાઃ કર્તવ્યાઃ વંશવર્ગસદૃશાઃ નવરં
પરિમાણં જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા
અનન્તા વા ઉપપદ્યન્તે । અપહારો ગૌતમ ! તે સ્વલુપ અનન્તાઃ સમયે સમયે અવહિ-
યમાણા, અવહિયમાણાઃ અનન્તામિરુત્સર્પિણીભિરવત્સર્પિણીભિઃ એતાવત્કાલેન

મેં દશ ઉદેશોંવાલા પાઠા નામકા ચતુર્થવર્ગ છે । માષપર્ણી, મુદ્રપર્ણી
આદિ વલ્લીરુપ વનસ્પતિ કે સમ્બન્ધ મેં દશ ઉદેશોંવાલા માષપર્ણી
નામકા પાંચવાં વર્ગ છે હસ પ્રકાર સે યહ ગાથા કા અર્થ છે ।

વિગેરે વનસ્પતિના સંબંધમાં દસ ઉદેશાવાળા પાઠા નામનો ચોથો વર્ગ છે.
માષપર્ણી, મુદ્રપર્ણી વિગેરે વેલરૂપ વનસ્પતિઓના સંબંધમાં દશ ઉદેશાઓ
વાળો ‘માષપર્ણી’ નામનો પાંચમો વર્ગ છે. આ પ્રમાણે આ ગાથાનો
અર્થ થાય છે.

अपहरन्ति नैव खलु अपहृताः स्यु स्थिति र्जघन्येनापि उत्कृष्टतोऽपि अन्तर्मुहूर्तम्,
शेषं तदेव ॥ सू० १ ॥

॥ त्रयोविंशतितमे शतके प्रथमो दर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र
यावत्पदेन भगवतः समवसरणम् अभूत् परिषत् निर्गता, भगवता धर्मकथा कथिता
परिषत् प्रतिगता, ततो गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा प्राञ्जलिपुटः सन् एत-
दन्तस्य सम्पूर्णस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति, किमवादीत् गौतमस्तत्राह—‘अह’
इत्यादि, ‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘आलुय’ आलुकम् ‘मूलग’ ‘मूलकम्—मूलिका
मूला इति लोकप्रसिद्धम् ‘सिंगवेर’ आर्द्रकम् ‘आद्’ इति लोकप्रसिद्धम् ‘हलिद्’ हरिद्रा
‘रुरु’ रुरुः ‘कंडरिय’ कण्डरीकम् ‘जीरु’ जीरकम् ‘क्षीरविराली’ क्षीरविदारी,
‘किट्टी’ किट्टिः ‘कंचूक’ कम्बूकम्, ‘कन्नुकड’ मधुपोवर्ह ‘महुसिंगी’ मधुशृङ्गी,
‘णीरुहा’ नीरुहा, ‘सर्पसुगंधा’ सर्पसुगन्धा, ‘छिन्नरुहा’ छिन्नरुहा या छिन्नेन-वन-
स्पतिभागेन रोहति सा, ‘वीयरुहाणं’ वीजरुहाणाम् वीजैः रोहन्तीति वीजरुहा

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगर में ‘भगवान् का
समवसरण छुआ परिषदा निकली, भगवान् ने धर्मकथा कही, परिषदा
धर्मोपदेश सुनकर पीछे चली गई गौतम ने भगवान् को वन्दना की,
नमस्कार किया बाद में दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—
‘अह भंते’ हे भदन्त ! ‘आलुय, मूलग, सिंगवेर, हलिद्, रुरु, कंड-
रिय०’ हे भदन्त ! आलुक-आलु, मूला, अदरख, हल्दी, रुरु, कंडरिक,
जीरा, क्षीरविराली-क्षीरविदारी कन्द, किट्टि, कुंडु, कृष्ण, कडसु, मधु,
पयलह, मधुसिंगी, मधुशृङ्गी, नीरुहा, सर्पसुगंधा, छिन्नरुहा और वीज-

पडेला वर्गने आरंभ—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ छत्यादि

टीकार्थ—राजगृहनगरमां लगवान्तुं समवसरणं यथुं परिषदां लगवा-
नने वंदनां करवा नगरनी अहार नीकणीं लगवाने धर्मकथा केली. धर्मदेशना
सांलणीने परिषद् पाछी आली गछ. ते पछी गौतमस्वामीने लगवानने
वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने अन्ने हाथ जोडीने प्रभुने
आ प्रभाणे पूछयुं ‘अह भंते !’ छे लगवान् ‘आलुय मूलग, सिंगवेर, हलिद्,
रुरु, कंडरीच०’ आलुक-अटाका, मूला, आद्, हलदर ३३, कंडरीक, ७३, क्षीर-
विराली-क्षीरविदारी नामतुं कन्द किट्टि, कुंड, कृष्ण, कडसु, मधु, पयलह,
मधुसिंगी-मधुशृङ्गी-नीरुहा, सर्पसुगंधा, छिन्नरुहा, अने वीजरुहा आ

સ્તૈષામ્ 'एषि णं' एतेषाम् आलुकादारभ्य बीजरूढान्तानां साधारणशरीरवाद-
 र्चनस्पतिविशेषाणां खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्ताए वक्कर्मति'-मूलतया-
 मूलस्वरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पन्ना भवन्ति इत्यर्थः, ते जीवाः किं नारकेभ्य
 आगच्छन्ति तिर्यग्भ्यो देवेभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । 'एवं मूला-
 दीया दस उद्देसगा कायव्वा वंसवग्गसरिसा' एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशकाः
 कर्तव्याः वंशवर्गसदृशाः, यथा वंशवर्गे दश उद्देशकाः कथिता स्तथा आर्द्रकमूल-
 कवर्गेऽपि दशोद्देशका मूलकन्दादिका वक्तव्याः । वंशवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यम्
 आलुकमूलकवर्गे तददर्शयति 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं परिमाणं' नवरम् परिमाणम्
 'जहन्नेण एको वा दोवा, तिन्नि वा' जघन्येन एको वाः द्वौ वा त्रयो वा, 'उक्को-

રૂઠા યે જો સાધારણ શરીર વાલી, એવં ઘાદર શરીરવાલી વનસ્પતિયાં
 હૈં સો હન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં-વે જીવ
 વહાં રૂઠાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કયા નારકોં સે આકરકે
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં અથવા તિર્યંચોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા
 મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા દેવોં સે આકરકે ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘એવં મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેસગા
 કાયવ્વા વંસવગ્ગસરિસા’ હે ગૌતમ ! યહાં પર વંશવર્ગ કે જૈસે મૂલા
 દિક દશ ઉદ્દેશક કહના ચાહિયે અર્થાત્ જૈસે વંશવર્ગ મેં દશ મૂલાદિક
 ઉદ્દેશ કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર સે હસ આર્દ્રક મૂલવર્ગ મેં ઓ દશ
 મૂલાદિક ઉદ્દેશક કહના ચાહિયે વંશવર્ગ કી અપેક્ષા હસ આલુક
 મૂલ વર્ગ મેં જો ભિન્નતા હૈ વહ ‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં’ હસ પાઠ

બધી સાધારણ શરીરવાળી અને ઘાદર શરીરવાળા વનસ્પતિયો છે, આ વન-
 સ્પતિયોના મૂળ રૂપે જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો ત્યાં કયાંથી
 આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તેઓ નરકમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
 અથવા તિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યો
 માંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન
 થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘એવં મૂલાદીયા દસ ઉદ્દેસગા
 કાયવ્વા વંસવગ્ગસરિસા’ હે ગૌતમ ! વંશવર્ગ પ્રમાણે અહિયાં પણ મૂળ
 વગેરે સંબંધી હસ ઉદ્દેશાઓ કહી લેવા અર્થાત્ વંશવર્ગમાં મૂળ વિગેરેના
 જે પ્રમાણે હસ ઉદ્દેશાઓ કહ્યા છે, એજ રીતે આ ‘આર્દ્રકાદિ મૂળ વર્ગમાં
 પણ મૂળ વિગેરે સંબંધી હસ ઉદ્દેશાઓ સમજી લેવા. આ આલુક મૂળ
 વર્ગમાં વંશવર્ગ કરતાં જે ફેરફાર છે, તે ‘નવરં પરિમાણં જહન્નેણં.’ આ
 પાઠ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે.-આતું પરિણામ જઘન્યથી એક સમયમાં

સેષં સંલેઝ્જા અસંલેઝ્જા વા અણંતા વા ઉવવજ્જંતિ' ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા અસં-
ખ્યાતા વા, અનન્તા વા સમુત્પદ્યન્તે । 'અવહારો ગોયમા ।' અપહારો ગૌતમ !
'તે ણં અણંતા' તે સ્વલ્પ અનન્તાઃ જીવાઃ 'સમણ સમણ' સમયે સમયે-પ્રતિસમયમ્
અવહીરમાણા અવહીરમાણા' અપહિયમાણાઃ ૨-નિઃસાર્યમાણા, ૨ इत्यर्थः 'अण-
ताहिं' અનન્તામિઃ 'ઉત્સર્પિણીહિં ઓસર્પિણીહિં' ઉત્સર્પિણીભિરવસર્પિણીભિઃ
'एवङ्कालेण अवहीरन्ति' एतावत्कालेनानन्तोत्सर्पिण्यात्मकेनापि अपहियन्ते
નિષ્કાશ્યન્તે 'નો ચેવ ણં અવહરિયા સિયા' નૈવ સ્વલ્પ અપહતાઃ સ્યુઃ, एतावन्मदता
કાલેનન્તાનાં જીવાનાં પ્રતિસમયમપિ યદિ નિષ્કાશનં કુર્યાત્ તદપિ અશેષતો નિષ્કા-
શનમશક્યમેવેતિ ભાવઃ । 'ઠિદ્દ જહન્નેણ વિ ઉવ્વકોસેણ ત્રિ અંતોમુહુત્તં' આલુક-
મૂલકમૂલાદિજીવાનાં સ્થિતિર્જગ્ન્યેનાપિ ઉત્કર્ષેણાપિ અન્તર્મુહૂર્તમેવ 'સેસં તં ચેવ'
શેષં તદેવ યદ્દૈલક્ષણ્યં તદર્શિતમ્, તદતિરિક્તં સર્વમપિ વંશવર્ગીયમૂલકપ્રકરણવદેવ

દ્વારા સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈં-હસકા પરિમાણ જઘન્ય સે એક સમય મેં
એક, દો અથવા ત્રીનતક હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઓર અનન્ત તક
હૈં અર્થાત્ એક સમય મેં કમ સે કમ ૧ સે લેકર ત્રીનતક જીવ વહાં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાત એવં અસંખ્યાત અન-
ન્ત તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'અવહારો ગોયમા૦' હે ગૌતમ ! હનકે અપહાર
કા પ્રમાણ હસ પ્રકાર સે હૈં-જો વે અનંતજીવ પ્રત્યેક સમય મેં વહાં સે
નિકાલે જાવેં ઓર હસ પ્રકાર કરતે ૨ અનન્તઉત્સર્પિણીકાલ ઓર અન-
ન્ત અવસર્પિણી કાલ વ્યતીત હો જાવેં-તય ઓ વે વહાં સે પૂરે નહીં
નિકાલે જા સકતે હૈં । 'ઠિદ્દ જહન્નેણ વિ૦' હનકી ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્ય
સ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્તની હોતી હૈ 'સેસં તં ચેવ' યાકી કા ઓર સવ
કથન વંશવર્ગ કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે જિસ પ્રકાર સે યહ કથન

એક, બે, અથવા ત્રણ સુધી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
સુધી છે. અર્થાત્ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછું ૧ થી લઈને ત્રણ સુધીના
છવેા ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત
સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, 'અવહારો ગોયમા૦' હે ગૌતમ ! આના અપહાર-
બહાર નિકળવાનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે, જો તે અનંત છવેા પ્રત્યેક-એક
એક સમયમાં ત્યાંથી બહાર કઢાડવામાં આવે અને આમ કરતાં કરતાં
અનંત ઉત્સર્પિણી કાલ અને અનંત અવસર્પિણી કાલ વીતી ત્ય તો પણ
તેઓ ત્યાંથી પૂરેપૂરા બહાર કઢાડી શકાતા નથી. 'ઠિદ્દ જહન્નેણ વિ૦' તેઓની
ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે, 'સેસં તં ચેવ'
બાકીનું બીજું તમામ કથન વંશવર્ગ પ્રમાણે જ સમજવું. જે પ્રમાણે આ

द्रष्टव्यम् । एवमेव मूलोद्देशकवदेव कन्दस्कन्धस्वक्षाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजोद्देशक
अपि वंशवर्गवत् शालिकवर्गातिदेशप्रदर्शितवंशवर्गवदेव वक्तव्याः ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् त्रयोविंशतिशतकस्य
आलोक मूलक नामकः प्रथमो वर्गः
समाप्तः ॥२२॥

मूलोद्देशक में वंशवर्ग के मूलोद्देशक
कन्द, स्कन्ध, स्वक्षा, शाखा, प्रवाल,
शिष्ट उद्देशक के हैं
वंशवर्ग शालि सा कहा ग
जैनाचार्य पूज्य
“भगवती” चन्द्रिका
स

गया है
॥

क
अ
हि

वर्णन मूलोद्देशक
शाखा-ठाण, प्रवाल-
भांडीना उद्देशाच्चो पण्य
वंशवर्ग शाखीवर्ग प्रभा
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना ने

અથ ત્રયોવિંશતિતમે શતકે દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રારંભતે ।

આલુકર્ણજીવાનામુત્પાદાદિકં વિવિન્ત્યાવસરપ્રાપ્તં દ્વિતીયર્ણ પ્રસ્તોતિ,
તસ્યેદમાદિયં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! લોહી’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! લોહીળીહૂથીહૂથિમગા અસ્સકન્ની
સિંહકન્ની સીંડંઢી મુસંઢીળં ઇણ્ણિ ણં જીવા મૂલત્તાણ વક્ક-
મંતિં ० ઇવં ઇત્થ વિ દસ ઉદેસગા ત્થેવ આલુચવર્ણે નવરં ઓગા-
હગા તાલવર્ણસરિસા સેસં તં ચેવ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ । સૂ. ૨ ।

તેવીસઠમે સણ વિત્તીઓ વર્ગો સમાપ્તો ॥૨૧-૨॥

છાયા—અથ મદન્ત ! લોહી નીહૂ થીહૂ થિમગા અશ્વકર્ણી સિંહકર્ણી
સીંડંઢી મુસંઢીનામ્ एतेषां खलु ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति ० एवमत्रापि
दश उद्देशका यथैवालुकवर्णे नवरम् प्रगाहना तालवर्णमदशी शेषं तदेव तदेवं
मदन्त ! तदेवं मदन्त इति ॥ २० ॥

ત્રયોવિંશતિતમે શતકે દ્વિતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘લોહી ળીહૂ થીહૂ થિમગા અસ્સકન્ની
સિંહકન્ની સીંડંઢી મુસંઢી ણં’ લોહીનીહૂથીહૂથિમગા અશ્વકર્ણી સિંહકર્ણી સીંડંઢી
મુસંઢીનાં સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષાણામ્, ‘ઇણ્ણિ જે જીવા’ एते-

દૂસરે વર્ગ કા પ્રારંભ

આલુકર્ણ મેં જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરંકે અવસર-
કાર અવસર પ્રાપ્ત દ્વિતીયવર્ગ કા કથન કરતે હે—

‘અહ મંતે ! લોહી ળીહૂ થીહૂ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! જો યે સાધારણ શરીરવાલી ઈવં વાદર શરીર
વાલી લોહી, નીહૂ, થીહૂ, થિમગા, અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, સીંડંઢી, મુસંઢી

બીજા વર્ગનો પ્રારંભ

આલુક વર્ગમાં છવેના ઉત્પાત-ઉત્પત્તિ વિગેરેનો વિચાર કરીને હવે
સૂત્રકાર અવસર પ્રાપ્ત બીજા વર્ગનું કથન કરે છે આ બીજા વર્ગનું પહેલું
સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘અહ મંતે ! લોહી ળીહૂ થીહૂ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ આ સાધારણ શરીરવાળી અને વાદર શરીરવાળી
લોહી, નીહૂ, થિમગા, અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, સીંડંઢી, મુસંઢી વિગેરે વર્ગ-

પામુપરિદર્શિતાનાં સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષાણાં ये जीवाः 'मूल-
त्ताए वक्कमंति' मूलतया अवक्रामन्ति-मूलरूपेण उत्पद्यन्ते इत्यर्थः, ते खलु जीवाः
कस्मात् स्थानादागत्य समुत्पद्यन्ते इति पूर्ववदेव मन्तः ! 'एवं एत्थ वि दस
उदसगा जहेव आलुकवग्गे' एवमत्रापि दशोद्देशका यथैवालुकवर्गे कथिताः,
यथा आलुकवर्गे दश उद्देशका विरचिता स्तत्र तत्र जीवानां यथा यथा उत्पादादिकं
चिन्तितं तथैव इहापि दश उद्देशका मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखापत्रप्रवाल-
पुष्पफलबीजात्मका ज्ञेया स्तत्र च तत्तज्जीवानामुत्पादादिकं सर्वं विवेचनीयम्
विशेषजिघृक्षुभिरालुकवर्गं स्तत्रापि अन्ततः शालिकवर्गः संपूर्णोऽपि द्रष्टव्यः ।
आलुकवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तत् स्वयमेव सूत्रकारो दर्शयति-'नवरं' इत्यादि,
'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा' नवरं केवलम् अवगाहना तालवर्गसदृशी
ज्ञातव्या, तथाहि-मूलकन्दे धनुःपृथक्त्वं द्विधनुरारभ्य नवधनुः-पर्यन्तमवगाहना,

આદિ વનસ્પતિયાં હૈ-સો હન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ
ઉત્પન્ન હોતે હૈ-વે કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કયા નૈરધિકોં
સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? અથવા તિર્યંચો સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈ અથવા મનુષ્યોં સે યા દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ 'एवं एत्थ वि
दस उदसगा जहेव आलुकवग्गे' हे गौतम ! आलुकवर्ग में जैसे मूला-
दिक १० उद्देशक कहे गये हैं वैसे ही १० उद्देशक यहां पर भी कहना
चाहिये, विशेष जिज्ञासुओं को आलुकवर्ग और अन्त में शालिकवर्ग
संपूर्ण देखना चाहिये, आलुकवर्ग की अपेक्षा यहां जो भिन्नता है उसे
सूत्रकार 'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा' इस पाठ द्वारा प्रकट कर
रहे हैं-इसमें यह कहा गया है कि यहां अवगाहना तालवर्ग के जैसी
जाननी चाहिये अर्थात् मूल, एवं कन्द में अवगाहना धनुःपृथक्त्व की कही

સ્પતિયેના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ત્યાં કયાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ નરકથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા
તિર્યંચ વગેરેમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं एत्थ वि दस उदसगा जहेव आलुकवग्गे'
હે ગૌતમ આલુક વર્ગમાં મૂલ વિગેરેના જે પ્રમાણે ૧૦ દસ ઉદેશાઓ કહ્યા
છે, તેજ પ્રમાણે દસ ઉદેશાઓ અહિયાં પણ સમજવા. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ
આલુ વર્ગ અને અન્તમાં સંપૂર્ણ શાલીવર્ગ સમજવો. આલુક વર્ગની અપે-
ક્ષાએ આ કથનમાં ફેરફાર છે, તેને સૂત્રકારે 'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा'
આ પાઠ દ્વારા બતાવેલ છે. આમાં એ વાત કહી છે કે-અહિયાં અવગાહના
તાલ વર્ગ પ્રમાણેની સમજવી. અર્થાત્ મૂળ અને કંદમાં અવગાહના ધનુઃ-

સ્કન્ધે ત્વચિ શાखायां च गन्धूतपृथक्त्वम् गन्धूमिति क्रोशयेकम् । प्रवाले पत्रे च धनुःपृथक्त्वम्, पुष्पे हस्तपृथक्त्वम् फले बीजेवाङ्गुलपृथक्त्वात्मिका अवगाहना, इयं सर्वाऽपि अवगाहना उत्कृष्टतो ज्ञेया, जघन्यावगाहना सर्वत्रापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागरूपैव भवतीति 'सेसं त चेव' शेषं तदेव अवगाहनाऽतिरिक्तं सर्वत्रापि उत्पादस्थितिलेश्यादिकवर्गवदेव द्रष्टव्यं ज्ञातव्यं चेति । सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति-हे भदन्त ! लोही प्रभृतिकसाधारणशरीरवादरवनस्पतिविशेषाणामुत्पादादिविषये यत् देवानुप्रियेण निवेदितम् तत् सर्वमेव सर्वथैव सत्यम् अतीन्द्रियपदार्थविषये भवदुपदेशस्यैव

ગઈ है, अर्थात् दो धनुषसे लेकर ९ धनुष तक कही गई है—स्कन्ध में, त्वचा में और शाखा में गन्धूत पृथक्त्व—दो कोश ले लेकर ९ कोश तक की कही गई है प्रवाल में और पत्र में धनुःपृथक्त्व कही गई है फल और बीज में अंगुल पृथक्त्व कही गई है । यह सब भी अवगाहना' उत्कृष्ट की अपेक्षा से कही गई है ऐसा जानना चाहिये परन्तु जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण ही सर्वत्र जाननी चाहिये 'सेसं तं चेव' अवशिष्ट कथन उत्पाद, स्थिति, लेश्या आदिक सब कथन—आलुकर्ग के जैसे ही जानना चाहिये 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' हे भदन्त ! लोही आदि साधारण शरीर वाली एवं धादर शरीर वाली जो ये वनस्पतियां हैं— उनके उत्पाद आदि के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने निवेदित किया है वह सब ही सर्वथा सत्य ही

પૃથક્ત્વની કહી છે. જે ધનુષથી લઇને ૯ ધનુષની કહી છે,—સ્કંધમાં, છાતમાં અને શાખામાં ગન્ધૂત પૃથક્ત્વ—જે ગાઉથી લઇને ૯ ગાઉ સુધીની કહી છે. પ્રવાલમાં અને પાનમાં ધનુઃપૃથક્ત્વની કહી છે. પુષ્પમાં હસ્ત પૃથક્ત્વની કહી છે. ફળ અને બીજમાં અંગુળ પૃથક્ત્વની કહી છે આ બધી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ કહેલ છે તેમ સમજવું. પરંતુ જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે જ બધામાં કહી છે. તેમ સમજવું 'સેસં તં ચેવ' બાકીનું તમામ કથન ઉત્પાત—ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, લેશ્યા, વિગેરે સંબંધી તમામ કથન આલુક વર્ગ પ્રમાણે જ સમજવું. 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતેતિ' હે ભગવન્ લોહી વગેરે સાધારણ શરીરવાળી અને બાદર શરીરવાળી વનસ્પતિ-યોના ઉત્પાત ઉત્પત્તિ વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે નિરૂપણ કર્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે. કેમકે અતીન્દ્રિય પદાર્થોના વિષયમાં આપનો

प्रमाणत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा
नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितकलितकलापाळापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् त्रयोविंशतितमशतके
द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥२३-२॥

है क्यों कि अतीन्द्रिय पदार्थों के विषय में आपका उपदेश ही प्रमाण
होता है इस प्रकार कह कर गौतम ने भगवान् को वन्दना की उन्हें
नमस्कार किया वन्दना और नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेवीसवें शतकका
दूसरा वर्ग समाप्त ॥२३-२॥

ઉપદેશ જા પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી
નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના
આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને ગિરાજમાન થયા. સૂ. ૦૧॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ત્રેવીસમા શતકનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૨॥

॥ અથ તૃતીયો વર્ગઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

લોહીપ્રભૃતિકસાધારણશરીરવાદરચનસ્પતિભેદવિષયકં દ્વિતીયવર્ગ નિરૂપ્ય ક્રમપ્રાપ્તઃ અવકકવકપ્રભૃતિસાધારણશરીરવાદરચનસ્પતિકાયિકભેદવિષયકસ્તૃતીયો વર્ગો નિરૂપ્યતે અનેન સંબન્ધેનાઽઽયાતસ્ય તૃતીયવર્ગસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! અવક કવક૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! અવકકવકકુહુણ કુંદરુક્કઽવ્વેહલિયસફાસજ્જા છત્તા વંસાણિયકુમારાણં ઇણસિ ણં જે જીવા મૂલત્તાણ વક્કમંતિં ० ॥ એવં એત્થ વિ મૂલાદીયા દસ ઉદેસગા નિરવસેસં જહા આલુવર્ગો. નવરં ઓગાહના તાલવર્ગસરિસા સેસં તં ચેવ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ ॥મૂ. ૧॥

॥તેવીસઙ્કમે સણ તઙ્કો વર્ગો સમત્તો ॥૨૩—૩॥

છાયા—અથ મદન્ત ! અવકકવકકુહુણકુંદરુક્કઽવ્વેહલિયસફાસજ્જા છત્તાવંશનિકકુમારાણામ્ એતેપાં ચલુ મૂલતયા યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિં ० ॥ એવમત્રાપિ મૂલાદિકા દશ ઉદેશકા નિરવશેષં યથા આલુકવર્ગઃ, નવરમ્ અવગાહના તાલવર્ગસદૃશી શેષં તદેવ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥મૂ. ૧॥

॥ ત્રયોવિંશતિતમે શતકે તૃતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘અહ મંતે ! અથ મદન્ત ! ‘અવક કવક કુહુણ કુંદરુક્કઽવ્વેહલિય-સફાસજ્જા છત્તા વંસાનિકકુમારાણં’ અવક કવક કુંદરુક્ક ઽવ્વેહલિકસફાસજ્જા

ત્રીસરે વર્ગ કા પ્રારંભ

લોહી આદિ સાધારણ શરીર ચાલી એવં વાદર શરીરચાલી વન-સ્પતિર્ષો કે સમ્બન્ધ ચાલે દ્વિતીય વર્ગ કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર ક્રમપ્રાપ્ત અવકકવક આદિ સાધારણશરીરચાલે એવં વાદરશરીરચાલે વનસ્પતિકાયિક કે સમ્બન્ધચાલે તૃતીયવર્ગ કા નિરૂપણ કરતે હેં હસ

ત્રીજા વર્ગનો પ્રારંભ—

લોહી વિગેરે સાધારણ શરીરચાલી અને વાદર શરીરચાલી વનસ્પતિયોના સમ્બન્ધવાળા ત્રીજા વર્ગનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ અવક -કવક વિગેરે સાધારણ શરીરચાળા અને વાદર શરીરચાળા વનસ્પતિકાયિકના સમ્બન્ધવાળા ત્રીજાવર્ગનું નિરૂપણ કરે છે, આ વર્ગનું સૌથી પહેલું સૂત્ર

છત્રાવંશાનિકકુમારાણામ્, 'एएसि णं' एतेषाम् अवककवकादीनां साधारणशरीर-
वादस्वनस्पतिविशेषाणां खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्ताए वक्कमंति' मूलतया
अवक्रामन्ति-समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः ते खलु जीवाः कस्मात् स्थानादागत्य अवक-
कवकादीनां मूले उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा
निरवसेसं जहा आलुयवग्गो' एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका निरवशेषं यथा
आलुकवर्गे मूलकन्दस्कन्धादिका बीजान्ता दश उद्देशकाः पठिताः तत्र तत्रच
जीवानामुत्पादस्थितिलेश्यादिकाश्चिन्तिता स्तथैव इहापि दश उद्देशका मूल-

वर्ग का सर्व प्रथम सूत्र 'अह भंते ! अवककवक' आदि है ।

टीકાર્થ—અવક, કવક, કુહુણ, કુન્દરુક, ઉવ્વેહલિક, સફા, સ્વજ્ઞા, છત્રા, વંશાનિકા ઓર કુમાર યે જો સાધારણ શરીર વાલી ઓર બાદરશરીરવાલી વનસ્પતિયાં હૈં સો इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं— वे जीव किस स्थान से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैરયિકों से आकरके उत्पन्न होते हैं, या तिर्यंचों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं इत्यादि इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा आलुकवग्गो' हे गौतम ! जिस प्रकार से आलुकवर्ग में मूल, कन्द, स्कन्ध आदि से लेकर अन्तिमबीजतक के दश उद्देशक कहे गये हैं और वहां २ जीवों के उत्पाद का, स्थितिका एवं लेश्या आदि का जैसा-र विचार किया गया है उसी प्रकार से यहां पर भी मूल,

આ પ્રમાણે છે.—અહ મંતે ! અવક કવક કુહુણ કુંદરુક્ક' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ અવક, કવક, કુહુણ, કુન્દરુક, ઉવ્વેહલિક સળળ, છત્રા, વંશાનિકા, અને કુમાર જે આ સાધારણ શરીરવાળી અને બાદર શરીર-વાળી વનસ્પતિયો છે, આ વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો ક્યાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નરકમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યંચોમાંથી આવીને તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુ-ષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—'एवं एत्थ वि मूलादिया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा आलुकवग्गो' હે ગૌતમ ! જે રીતે આલુક વર્ગમાં મૂળ, કંદ, સ્કંધ, વિગેરેથી લઈને છેલ્લા બીજ સુધીના દસ ઉદ્દેશોનો કલ્યા છે. અને ત્યાં ત્યાં જીવોના ઉત્પાતનો, સ્થિતિનો, અને લેશ્યા વગેરેનો જેવો જેવો વિચાર કરવામાં આવેલ છે, એજ રીતે અહિયાં પણ મૂળ કંદ વિગેરે બીજ

કન્દાદિકા વીજાન્તાઃ આલુકવર્ગવદેવ પઠનીયા સ્તત્રત્ર ચ જીવાનામુત્પાદ-
સ્થિત્યાદિકા અપિ ચિન્તનીયાઃ । યદિહ આલુકવર્ગાદ્ વૈલક્ષ્યં તત્ સૂત્રકારઃ
સ્વયમેવ દર્શયતિ, ‘ળવરં’ इत्यादि । ‘नवरं ओग हणा तालवग्गसरिसा’ नवरम्—
કેવલમ્ અવગાહના તાલવર્ગસદૃશી વક્તવ્યા, અવગાહના યયા જીવાનાં તાલવર્ગે
કથિતા તથૈવ દૃષ્ટાપિ જ્ઞાતવ્યા, તથાહિ—અવગાહના મૂલે કન્દે ચ ધનુઃપૃથક્ત્વં
દ્વિધનુરારમ્ય નવધનુઃપર્યન્તા સ્કન્ધે ત્વચિ શાખાયાં ચ ગવ્યુત (કોશ) પૃથક્ત્વમ્,
દ્વિકોશાદારમ્ય નવકોશપર્યન્તા । પ્રવાલે પત્રે ચ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ દ્વિધનુરારમ્ય નવ-
ધનુઃ પર્યન્તાઽવગાહના । પુષ્પે ચાવગાહના હસ્તપૃથક્ત્વમ્ દ્વિહસ્તાદારમ્ય નવહસ્ત-
પર્યન્તા । ફલે વીજે અઙ્ગુલપૃથક્ત્વમ્ દ્વ્યઙ્ગુલાદારમ્ય નવાઙ્ગુલપર્યન્તા,
સર્વેષામિયમ્ ઉપરિ દર્શિતાઽવગાહના ઉત્કૃષ્ટો જ્ઞેયા, જઘન્યેન તુ સર્વેષાં મૂલકાદિ

કન્દ આદિ વીજ તક કે દશ ઉદ્દેશક કહના चाहिये और वहां २
जीवों के उत्पाद स्थिति आदि का विचार भी करना चाहिये आलुकवर्ग
की अपेक्षा जो इसवर्ग में विलक्षणता है वह सूत्रकार स्वयं ‘णवरं’
आदि पद से प्रकट करते हैं—और कहते हैं कि ‘ओगाहणा तालवग्ग-
सरिसा’ यहां पर अवगाहना का विचार तालवर्ग के जैसा है अर्थात्
अवगाहना मूल एवं कन्दद्वार में धनुः पृथक्त्व है स्कन्ध और त्वचा
में तथा शाखा में गव्युनपृथक्त्व है—दो कोश से लेकर ९ कोशतक की
है, प्रवाल और पत्र में धनुः पृथक्त्व है—दो धनुष से लेकर ९ धनुषतक
की है पुष्प में अवगाहना हस्तपृथक्त्व है २ हाथ से लेकर ९ हाथतक
की है फल और बीज में अङ्गुलपृथक्त्व है—२ अङ्गुल से लेकर ९ अङ्गुल-
तक की है यह प्रदर्शित अवगाहना उत्कृष्ट से कही गई जाननी चाहिये

સુધીના દશ ઉદ્દેશાઓ કહી લેવા. અને ત્યાં ત્યાં જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ
સ્થિતિ વગેરેનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ આલુક વર્ગની અપેક્ષાએ આ
વર્ગમાં જે ફેરફાર છે, તે સૂત્રકાર સ્વયં ‘ળવરં’ વિગેરે પદથી પ્રગટ કરે છે,
અને કહે છે કે—ઓગાહણા તાલવગ્ગસરિસા’ અહિયાં અવગાહનાનો વિચાર
તાલ વર્ગ પ્રમાણે કહ્યો છે. અર્થાત્ અવગાહના, મૂળ અને કંદદ્વારમાં ધનુઃ
પૃથક્ત્વ છે. સ્કન્ધ અને ત્વચા—છાતમાં તથા શાખા—ડાળમાં ગવ્યુત—જે ગાઉ
પૃથક્ત્વની છે એટલે કે જે ગાઉથી લઈને નવ ગાઉ સુધીની છે. પ્રવાલ
અને પત્રમાં ધનુઃપૃથક્ત્વની છે. એટલે કે—જે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ
સુધીની છે. પુષ્પમાં અવગાહના હસ્તપૃથક્ત્વ એટલે કે જે હાથથી લઈને ૯
નવ હાથ સુધીની છે. ફળ અને બીજમાં આંગળ પૃથક્ત્વની છે. એટલે કે જે
આંગળથી લઈને નવ આંગળ સુધીની છે. આ કહેલી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી

વીજાન્તાનામ્ અદ્દગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમાત્રૈવ જ્ઞેયા । ‘સેસં તં ચેવ’ શેપં તદેવ-
 ‘શેપમ્-અવગાહનાતિરિક્તં સર્વમપિ ઉત્પાદાદિકં તદેવ-આલુકવર્ગવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ।
 ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति हे भगवन् अवक-
 कवकादिसाधारणशरीरवादरवनस्पतिकायजीवानामुत्पातादिविषये यद् देवानु-
 प्रियेण कथितं तद् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव तीर्थङ्करवाक्यस्य सर्वथैव
 यथार्थत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा
 संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू०२॥

इति त्रयोविंशतितमे शतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥२३-३॥

‘વૈસે તો સઘ જીવોં કી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે’
 ‘માગપ્રમાણ હૈ ‘સેસં તં ચેવ’ અવગાહના સે અતિરિક્ત ઔર સઘ ઉત્પાદ
 આદિ કા કથન આલુક વર્ગ કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે ‘સેવં
 મંતે ! સેવં મંતે !’ હૈ મદન્ત ! અવક કવક આદિ સાધારણ શરીર
 એવં વાદર શરીર વાલે વનસ્પતિકાયિક જીવોં કે ઉત્પાત આદિ વિષય
 મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ વહ સઘ સર્વથા સત્ય હી હૈ-ક્યોં કિ
 ‘તીર્થંકર કે વાક્ય બિલકુલ યથાર્થ હી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર કહકર
 ‘તેન ગૌતમ ને ભગવાન્ કો વન્દના કી ઔર નમસ્કાર કિયા । વન્દના
 નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે
 હુપ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ०૧॥

તૃતીય વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૩॥

સમજવી. આમતો તમામ જીવોની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસં-
 ખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણની કહી છે. ‘સેસં તં ચેવ’ અવગાહના શિવાયનું
 ખાકીનું ઉત્પાદ વિગેરે તમામ કથન ‘આલુક’ વર્ગ પ્રમાણે છે, તેમ સમ-
 જવું. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે !’ હૈ ભગવન્ અવક-કવક વિગેરે સાધારણ શરીર
 અને ખાદર શરીરવાળા વનસ્પતિકાયિક જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ વિગેરે વિષ-
 યમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્ય જ છે.
 કેમકે તિર્થંકરોના વાક્યો સત્ય જ હોય છે આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્
 ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વન્દના કરી અને નમસ્કાર કર્યા વન્દના નમસ્કાર
 કરીને તે પછી સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા
 પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા ! ॥સૂ. ૧॥

॥ ત્રીજો વર્ગ સમાપ્ત ‘૨૩-૩’

॥ અથ ચતુર્થો વર્ગઃ પ્રારભ્યતે ॥

તૃતીય અવક કવકવર્ગે જીવાનાં સ્વરૂપમુત્પાદાદિકં ચ નિરૂપ્ય ક્રમપ્રાપ્તમ્ પાઠામૃગવાલુંકીનામચતુર્થો વર્ગો નિરૂપ્યતે તદ્દેવેન સંબન્ધેનાયાતરય ચતુર્થવર્ગસ્ય હદમાદિસં સુત્રમ્—‘અહ મંતે ! પાઠામૃગવાલુંકી’ इत्यादि ।

મૂળ—‘અહ મંતે ! પાઠામૃગવાલુંકી મધુરરસા રાયવલ્લી પડમા મોઢરીદંતી ચંડીણં ઇત્યાદિ યં જે જીવા મૂલસાષ્ઠ, એવં ઇત્ય વિ મલાદીયા દસ ઉદેસ્યા આલુકવર્ગસદસા. નવરં ઓગાહના જહા વલ્લીણં સેસં તં જે સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ’ ॥સૂ. ૧॥

તેજસમે સષ્ઠ ચતુર્થો વર્ગો સમાપ્તો ॥૨૩-૪॥

છાયા—અથ મદન્ત ! ‘પાઠામૃગવાલુંકી મધુરરસા રાયવલ્લી પડમા મોઢરી દંતી ચંડીનામ્ ઇત્યાદિ યં જે જીવા મૂલસાષ્ઠ અવકામન્તિ એવમત્રાપિ મૂલાદિકા દશ ઉદેશકા આલુકવર્ગસદસા; નવરમ્ અવગાહના યથા વલ્લીનામ્ શેષં તદેવ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति । स० १॥

ત્રયોવિંશતિતમે શતકે ચતુર્થો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥૨૩-૪ ॥

ટીકા—‘અહ મંતે ! અથ મદન્ત ! ‘પાઠામૃગવાલુંકી મધુરરસા રાયવલ્લી પડમા મોઢરી દંતી ચંડીણં’ પાઠામૃગવાલુંકી મધુરરસા રાયવલ્લી પડમા

ચોથા વર્ગ કા પ્રારંભ

તૃતીય અવક કવકવર્ગ મેં ‘જીવોં કા સ્વરૂપ એવં ઉત્પાદ આદિ કા નિરૂપણ કરકે અથ સૂત્રકાર ક્રમપ્રાપ્ત પાઠામૃગવાલુંકી નામ કે ચતુર્થવર્ગ કા નિરૂપણ કરતે હેં । હસ ચતુર્થવર્ગ કા યહ ‘અહ મંતે ! પાઠામૃગવાલુંકી’ આદિ સૂત્ર પ્રથમ સૂત્ર હેં ।

‘અહ મંતે ! પાઠામૃગવાલુંકી મધુરરસા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હે—‘અહ મંતે !’ હે મદન્ત ! ‘પાઠામૃગવાલુંકી-મધુરરસા-રાયવલ્લી-મોઢરી-

ચોથા વર્ગનો પ્રારંભ—

અવક, કવક નામના ત્રીજા વર્ગમાં જીવોના સ્વરૂપ અને ઉત્પાદ વગેરેનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર કેમગત પાઠામૃગવાલુંકી નામના ચોથા વર્ગનું નિરૂપણ કરે છે. આ ચોથા વર્ગનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘અહ મંતે પાઠામૃગવાલુંકી’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે— ‘અહ મંતે !’ હે ભગવાન, ‘પાઠામૃગવાલુંકી-મધુરરસા-રાયવલ્લી-મોઢરી-દંતી

મોઢરી દન્તીચંડીનામ્' તત્ર પાઠા-કુમારપાઠેતિ લોકપ્રસિદ્ધા મૃગવાલુંકી મધુરયઃ સર્વેઽપિ સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષા એતેષાં પાઠાધ્યનન્તકાય-વનસ્પતિવિશેષાણામ્ 'એસિ ણં જે જીવા' એતેષાં સ્વલુ અનન્તકાયવનસ્પતિ-વિશેષાણાં યે જીવાઃ 'મૂલત્તાએ' મૂલત્ત્વા-મૂલસ્વરૂપેણ 'એવં એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા આલુકવર્ગગસરિસા' એવમત્રાપિ મૂલાદિકા દસ ઉદેશકા આલુકવર્ગ સદશ વાચ્યાઃ, આલુકવર્ગવદત્રાપિ મૂલકન્દસ્કન્ધત્વચાદિકા દસ ઉદેશકા વક્તવ્યાઃ । એવં શાલિવર્ગાતિદેશસંપન્નાલુકવર્ગવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । આલુકવર્ગઃ વંશવર્ગે વંશવર્ગ-સ્યાતિદેશઃ કૃત, હર્તિ । શાલિકર્મ્મે પુષ્પાદૌ દેવોત્પત્તિઃ કથિતા પરન્તુ વંશવર્ગે

દંતી-ચંડીજી' પાઠા-કુમારપાઠા, મૃગવાલુંકી, મધુરરસા, રાજવલ્લી, વચ્ચા, મોઢરી, દંતી ઓર ચંડી-યે જો સાધારણ એવં ઘાદર વનસ્પતિ-કાયિક હૈં સો इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं-वे वहाँ कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं- 'एवं एतथ वि मूलादीया दस उद्देसगा आलुकवर्गगसरिसा' हे गौतम ! आलुक वर्ग के जैसा यहां पर भी मूलादिक दस उद्देशक कहना चाहिये आलुक वर्ग में जिस प्रकार से मूल, कन्द स्कन्ध, त्वचा आदिक दस उद्देशक कहे गये हैं-उसी प्रकार से इस वर्ग में भी वे उद्देशक कहना चाहिये-इस प्रकार शालिवर्ग के अतिदेश से संपन्न आलुक वर्ग का अतिदेश किया गया है तथा-शालिकवर्ग में पुष्प आदि में देवों की उत्पत्ति कही गई है परन्तु वंशवर्ग में तो कहीं पर भी देवों की उत्पत्ति

ચંડીજી' પાઠા-કુમાર પાઠા-મૃગવાલુંકી, મધુરરસા, રાજવલ્લી મોઢરી, દંતી, અને ચંડી જે આ સાધારણ અને ઘાદર વનસ્પતિકાયિકા છે, તેઓના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે; તેઓ ત્યાં કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે- 'એવં-એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા આલુકવર્ગગસરિસા' હે ગૌતમ ! આલુક-વર્ગમાં કહ્યા પ્રમાણે અહિંયા પણ મૂળ વિગેરે દસ ઉદેશાઓ સમજવા. અર્થાત્ આલુક વર્ગમાં જે પ્રમાણે મૂળ, કંદ, સ્કંધ, ત્વચા-છાલ, વિગેરે સંબંધી દસ ઉદેશાઓ કહ્યા છે, એજ રીતે મૂળ, કંદ, સ્કંધ, ત્વચા, વિગેરે સંબંધી દસ ઉદેશાઓ આ વર્ગમાં પણ સમજવા. આ રીતે શાલીવર્ગના બહાનાથી કહેલા આલુક વર્ગમાં વંશવર્ગનો અતિદેશ (બહાનું) કહેલ છે. તથા શાલીવર્ગમાં પુષ્પ વિગેરેમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી છે, પરંતુ વંશવર્ગમાં

કથિતં યદ્ દેવો ન કુત્રાપિ ઉત્પદ્યતે અતઃ પાઠાવર્ગોઽપિ એવં વક્તવ્યમ્ યદ્ સૂક્ત-
દારમ્ય વીજપર્યન્તં કુત્રાપિ દેવો નૈવ ઉત્પદ્યતે इति एवं લેશ્યાદિકાઃ સર્વેઽપિ
શાલિકવર્ગવદેવ વક્તવ્યાઃ । પાઠામૃગવાલુંકીપ્રકૃતિ વનસ્પતીનાં મૂલતયા ઉત્પ-
દ્યમાનજીવાનાં તિસ્ર એવ લેશ્યાઃ કૃષ્ણનીલકાપોતિકાઃ વક્તવ્યાઃ તત્ર દેવોત્પત્તેર-
ભાવત્ । આલુકવર્ગાપેક્ષયા યદ્વેલક્ષણ્યં તદર્શયતિ ‘નવરં’ इत्यादि ‘નવરં ઓગા-
હના જહા વલ્લીળં’ નવરમવગાહના—યથા વલ્લીનામ્ ફલોદેશેઽવગાહના જઘન્યેન
અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગમ્, ઉત્કૃષ્ટતો ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ દ્વિધનુરારમ્ય નવધનુઃ-
પર્યન્તમ્ इति, ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં યદ્વેલક્ષણ્યં કથિતં તદતિરિક્તં સ્થિત્યાદિકં
તદેવ આલુકવર્ગવદેવ, આલુકવર્ગે સ્થિતિરિપયે કથિતમ્ એવમ્ સ્થિતિર્જઘન્યેનાપિ

નહીં કહી ગઈ હૈ इसलिये पाठावर्ग में भी ऐसा ही कहना चाहिये कि
देवो की उत्पत्ति कहीं पर भी नहीं होती है । इसी प्रकार से लेश्यादिक
समस्त द्वार भी शालिक वर्ग जैसा कहना चाहिये पाठा, मृग-
वालुंकी आदि वनस्पतिकायिक जीवों के जो कि उनके मूलादिरूप से
उत्पन्न हुए हैं तीन ही कृष्णादिकलेश्याएँ होती हैं । क्योंकि उनमें
देवों की उत्पत्ति नहीं होती है आलुकवर्ग की अपेक्षा से जो भिन्नता
है उसे स्वयं सूत्रकार ने ‘नवरं’ आदि पाठ द्वारा इस प्रकार से प्रदर्शित
किया है कि—अवगाहना द्वार का कथन यहां वल्ली के जैसा करना
चाहिये—फलोद्देशक में अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यानवे’ भाग-
प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से धनुः पृथक्त्व कही गई है ‘सेसं तं
चेव’ इस भिन्नता के अतिरिक्त और सब कथन यहां आलुकवर्ग के
जैसा ही है आलुकवर्ग में स्थिति के विषय में ऐसा कहा गया है कि

તો કોઈ પણ સ્થળે દેવોની ઉત્પત્તિ કહી નથી તેથી પાઠા વર્ગમાં પણ
એજ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ કે—દેવોની ઉત્પત્તિ કયાંય થતી નથી. એજ રીતે
લેશ્યા વિગેરે સઘળા દ્વારો પણ શાલીવર્ગ પ્રમાણે કહેવા જોઈએ. પાઠા,
મૃગવાલુંકી વિગેરે વનસ્પતિકાયિક જીવોને કે જેઓ તેઓના મૂળ વિગેરે
રૂપથી ઉત્પન્ન થયા હોય છે. તેઓને કૃષ્ણાદિ ત્રણ જ લેશ્યાઓ હોય છે.
કેમકે તેમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી આલુક વર્ગની અપેક્ષાએ જે દ્રેશકાર
છે, તે સ્વયં સૂત્રકારે ‘નવરં’ વિગેરે પાઠ દ્વારા આ રીતે બતાવેલ છે, કે—
‘અવગાહના દ્વારનું કથન અહીંયાં ‘વલ્લી’ના કથન પ્રમાણે કરવું જોઈએ—
ફલોદેશમાં અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની
કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ધનુઃપૃથક્ત્વની કહી છે, ‘સેસં તં ચેવ’ આ ઉપર

ઉત્કૃષ્ટોઽપિ અન્તર્મુહૂર્તમેવેતિ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ હે મદન્ત ! પાઠામૃગવાલુંકી પ્રથતિ વનસ્પતિમૂલાદિજીવાના મુત્પાદાદિવિષયે યદ્ દેવાનુપ્રયેણ કથિતમ્ તત્સર્વમ્ एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेव तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इति ॥સૂ૦ ૧॥

— ઇતિ શ્રી વિશ્વવિરુપાત જગદ્ગુણભાદિવદભૂષિતચાલત્રહસચારિ ‘જૈનાચાર્ય’ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલત્રિવિરચિતાયાં શ્રી “ભગવતી” સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં ત્રયોવિંશતિતશતકસ્ય ચતુર્થો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥૨૩-૪॥

સ્થિતિ યહાં જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી એક અન્તર્મુહૂર્ત કી હી હૈ હસી પ્રકાર સે વહ યહાં પર મી જાનની ચાહિયે ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! પાઠા મૃગવાલુંકી આદિ વનસ્પતિયોં કે મૂલાદિરૂપ સે ઉત્પદ્યમાન જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ વહ સર્વ એસા હી હૈ—સર્વથા સત્ય હી હૈ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ સ્વામી ને ભગવાન્ કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

— જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ત્રેવીસવેં શતક કા ચતુર્થ વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૪॥

કહેલ દેશ્કર શિવાય બાકીનું તમામ કથન અહિંયાં આલુક વર્ગ પ્રમાણે જ કહેવાનું છે. આલુક વર્ગમાં સ્થિતિના સંબંધમાં એવું કહ્યું છે કે—સ્થિતિ અહિંયાં જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અન્તર્મુહૂર્તની છે, એજ રીતે તે પ્રમાણેની સ્થિતિ અહિંયા પણ સમજવી.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે’ હે ભગવન્ પાઠા મૃગવાલુંકી વિગેરે વનસ્પતિયોના મૂળ વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થનાર જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે, આપનું કથન યથાર્થજ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ત્રેવીસમા શતકનો એથો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૪॥

॥ अथ पञ्चमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

चतुर्थं वर्गं निरूप्य कृपप्राप्त पञ्चमवर्गम् निरूपयति तस्येदमादिमं सूत्रम्
—‘अह भंते । मासपन्नी’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! मासपन्नी मुग्गपन्नी जीवग सरिसव
करेणु य काओली खीरकाओली भंगीणही किमिरासि भद्रमुत्था
णंगलीपओ य किण्हापउलपाढा हरेणुयालोहीणं एएसि णं
जे जीवा मूलत्ताए० एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं
आलुयवगसरिसा । एवं एत्थ वि पंचसु वि वग्गेषु पञ्जासं
उद्देशगा भाणियत्वा । सव्वत्थ देवाण उववज्जंति तिन्नि
लेस्साओ । सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति’ ॥सू. १॥

॥तेवीसइमे सए पंचमो वग्गो समत्तो ॥२३-५॥

॥ तेवीसइमं सयं समत्तं ॥

छाया—अथ भदन्त ! मापपर्णी मुद्गपर्णी जीवकसर्पपकरेणुकाकोली-क्षीर
काकोली भङ्गीणही कृमिराशी भद्रमुत्ता लाङ्गली पयोदकृष्णा पउलकपाढाहरेणु-
कालोहीनाम् एतेषां खलु ये जीवाः मूलतया० एवमत्रापि दश उद्देशका निरव-
शेषम् आलुकवर्गसदृशाः । एवमत्रापि पञ्चस्वपि वर्गेषु पञ्चाशदुद्देशका भणितव्याः ।
सर्वत्र देवा नोत्पद्यन्ते तिस्रो लेख्याः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

॥ त्रयोविंशतितमे शतके पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥

॥ त्रयो विंशतितमं शतकं समाप्तम् ॥

टीका—‘अह भंते । अथ भदन्त ! ‘मासपन्नी मुग्गपन्नी जीवगसरिसव
करेणु य काओली खीरकाओली भंगीणहि किमिरासि भद्रमुत्था णंगलइ पओय

पञ्चमे वर्ग का प्रारंभ

चतुर्थवर्ग का निरूपण करते अत्र सूत्रकार क्रमप्र'स पंचमवर्ग का
निरूपण करते हैं—उत्तरका या ‘अह भंते । मासपन्नी’ आदि सूत्र प्रथम

पांचवा वर्गको प्रारंभ—

योथा वर्गनु निरूपण करीने हवे सूत्रकार कृपप्राप्त पांचवा वर्गनु
निरूपण करे छे—तेनु पछेनु सूत्र का प्रभावे छे—‘अह भंते । मासपन्नी’ इत्यादि

કિણ્હા ય પઓલપાઢા હરેણુયા લોહીળં' માપપર્ણી મુદ્ગપર્ણી જીવકસરિસવ કરેણુકકાકોલી ક્ષીરકાકોલી મંજીળહી કૃમિરાશિ મદ્રમુસ્તા લંગલી પયોદકૃષ્ણા પડલપાઢા હરેણુકાલોહીનામ્ 'एएसि णं' एतैषां साधारणशरीरवादन-वनस्पतिविशेषाणाम् खल्ल 'जे जीवा' ये जीवाः, 'मूलत्ताए०' मूलतया इत्यादि, 'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं आलुयवग्गसरिसा' एवमत्रापि दशोद्देशका निरवशेषम् आलुकवर्गसदृशाः, यथा आलुकवर्गे मूलादिका बीजान्ता दश उद्देशकाः कथिता स्तेषु च यथा जीवानामुत्पादादिकः कथितो निरवशेषं सर्वमपि तदुत्पादादिकम् अत्रापि मापपण्यादिवर्गेऽपि मूलादिका दशोद्देशका रचनीयाः ।

સૂત્ર છે—'અહ મંતે ! માસપત્ની મુગ્ગપત્ની' इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા છે—હે મદન્ત ! 'માસપત્ની મુગ્ગપત્ની જીવગસરિસવ કરેણુ ય, કાઓલિ, સ્ત્રીરકાઓલિ મંગિળહિ કિમિરાસિ મદ્રમુસ્તા પંગલહ પઓયકિણ્હા પઓલપાઢા હરેણુયા લોહીળં' માપપર્ણી, મુદ્ગપર્ણી, જીવક, સરિસવ, કરેણુક, કાકોલી, ક્ષીરકાકોલી, મંજીળહી, કૃમિરાશિ, મદ્રમુસ્તા, લંગલી, પયોદકૃષ્ણા, પાડલક, પાઢ, હરેણુકા ઓદ લોહી યે જો સાધારણ શરીરવાલી એવં વાદર શરીરવાલી વનસ્પતિયાં છે—સો इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं आलुयवग्गसरिसा' हे गौतम ! आलुकवर्ग के जैसे यहां पर भी मूलादिक १० उद्देशक कहना चाहिये इस प्रकार इस मापपणीं आदि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ 'માસપત્ની મુગ્ગપત્ની જીવગસરિસવ કરેણુ ય, કાઓલિ, સ્ત્રીરકાકોલિ, મંગિળહિ કિમિરાસિ મદ્રમુસ્તા પંગલહ પઓયકિણ્હા પઓલપાઢા હરેણુયા લોહીળં' માપપર્ણી, મુદ્ગપર્ણી, જીવક, સરિસવ-સરસવ-કરેણુક, કાકોલી, ક્ષીરકાકોલી, લંગીનખી, કૃમીરાશી, લદ્રમુસ્તા, લંગલી, પયોદકૃષ્ણા, પડલક, પાઢ, હરેણુકા, અને લોહી આ સાધારણ શરીરવાળી વનસ્પતિ અને બાદર શરીરવાળી વનસ્પતિયો છે, આ વનસ્પતિયોના મૂળરૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं आलुयवग्गसरिसा' હે ગૌતમ ! આલુ વર્ગમાં કયા પ્રમાણે અહિયાં પણ મૂળ વિગેરે ૧૦ દશ ઉદ્દેશાઓ સમજવા. આ રીતે આ માપપર્ણી વર્ગમાં આલુકવર્ગમાં કયા

અત્ર સર્વે પ્રશ્નોત્તરાદિકમ્ આલુકવર્ગવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ એવં મૂલોદ્દેશકવત્ કન્દસ્કન્ધ-
ત્વક્ શાખા પ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજાન્તાદશાઽપિ ઉદ્દેશકાઃ પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ
પરન્તુ દેવઃ કસ્મિન્નાપિ ઉદ્દેશકે નોત્પદ્યન્તે ઇતિ વંશવર્ગવદવગન્તવ્યમ્ । ‘એવં एत्थ
પંચસુ વિ વર્ગેસુ પન્નાસં ઉદ્દેસગા માણિયવ્વા’ એવમુત્પુત્તવર્ણિતક્રમેણ પશ્ચત્ત્વપિ
વર્ગેષુ પશ્ચાશત્ ઉદ્દેશકા મણિતવ્યાઃ, પ્રત્યેકવર્ગે મૂલાદિકા વીજાન્તા દશ દશ
ઉદ્દેશકા મવન્તીતિ પશ્ચાનાં દશ સંખ્યયા ગુણને પશ્ચાશદ્ભવન્તિ । ‘સવ્વત્થ દેવા ણ
ઉત્તવજ્જન્તિ’ સર્વજ્ઞાપિ-સર્વોદ્દેશકેષુ મૂલાદારમ્બ્ય વીજાન્તપર્યન્તેષુ દેવાનામ્
ઉત્પત્તિર્નમત્તિ વંશવદેવેતિ વિશેષા, ‘તિન્નિ લેસ્સાઓ’ તિસ્રઃ-કૃષ્ણ નીલકાપો-
તિકા લેશ્યા મવન્તિ અન્યત્સર્વમ્ આલુકવર્ગ તદન્તર્ગત વંશકવર્ગ તદન્તર્ગત
શાલિકવર્ગવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત !

વર્ગ મેં આલુકવર્ગ કે જૈસા હી પ્રશ્નોત્તર આદિ જાનના ચાહિયે મૂલો-
દ્દેશક કે જૈસા હી કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ
ઔર વીજ યે સબ ઉદ્દેશક કહના ચાહિયે પરન્તુ દેવ કિસી મી ઉદ્દેશક
મેં ઉત્પન્ન હોતા નહીં કહા ગયા હૈ । અતઃ હસ વર્ગ કો વંશવર્ગ કે
જૈસા હી જાનના ચાહિયે ‘એવં एत्थ પંચસુ વિ વર્ગેસુ પન્નાસં
ઉદ્દેસગા માણિયવ્વા’ યહાં પ્રત્યેક વર્ગ મેં મૂલ સે લેકર વીજપર્યન્ત
દશ દશ ઉદ્દેશક હોતે હૈ-હસ પ્રકાર સે પાંચ વર્ગોં કે કુલ
ઉદ્દેશ પચાસ હો જાતે હૈ । યહાં કિસી મી વર્ગ મેં મૂલાદિક દશ ઉદ્દેશોં
મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ નહીં કહી ગઈ હૈ । અતઃ વંશવર્ગ કે જૈસે
હી યહાં ત્રીન લેશ્યાઈ હોતી હૈ । બાકી કા ઔર સપ કથન આલુકવર્ગ
કે અન્તર્ગત વંશકવર્ગ એવં વંશકવર્ગ કે અન્તર્ગત શાલિકવર્ગ કે જૈસા

પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર વિગેરે સમજવા. મૂળોદ્દેશકમાં કહ્યા પ્રમાણે કંદ, સ્કંધ,
ત્વક્, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને બીજ આ બધા ઉદ્દેશાઓ કહી
લેવા. પરંતુ આ માપવર્ણી વર્ગમાં કોઈ પણ ઉદ્દેશામાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી
નથી. જેથી આ વર્ગ વંશવર્ગ પ્રમાણે જ સમજવો. ‘એવં एत्थ પંચસુ વિ
વર્ગેસુ પન્નાસં ઉદ્દેસગા માણિયવ્વા’ અહિયાં દરેક વર્ગમાં મૂળથી લઈને બીજ
સુધીના દસ દસ ઉદ્દેશાઓ થાય છે, એ રીતે પાંચ વર્ગોના કુલ પચાસ
ઉદ્દેશાઓ થઈ જાય છે, અહિયાં કોઈ પણ વર્ગમાં મૂળ વિગેરે દસ ઉદ્દેશા-
ઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી નથી. જેથી વંશ વર્ગ પ્રમાણે જ અહિયાં ત્રણ
લેશ્યાઓ કહી છે. બાકીનું તમામ કથન આલુક વર્ગના અંતર્ગત વંશવર્ગ

इति हे भदन्त ! माषपर्णी वर्मान्तरिक्षतुजीवानुत्पादादिविषये यत् देवानु-
प्रियेण कथितं तत्सर्वमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते
नमस्यति, वन्दित्वा नमस्वित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-भक्तिसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहूरुछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालप्रतिविरचितायां श्री

“मगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-

व्याख्यायां त्रयोविंशतिशतकस्य

पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥२३-५॥

त्रयोविंशतितमं शतकं समाप्तम्

હી જાનના ચાહિયે ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ’ માષપર્ણી વર્ગ કે ખીતર
સ્થિત જીવો કે ઉત્પાદ આદિ કે વિષય મેં જૈસા યહ આપ દેવાનુપ્રિય
ને કહા હૈ વહ સય હી સર્વથા સત્ય હી હૈ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ
ને ભગવાન કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા બાદ મેં વે સંયમ ઓર તપ
સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર બિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય જનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત

“મગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ત્રેવીસવેં શતકકા

પંચમ વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૫॥

ત્રેવીસવાં શતક સમાપ્ત

અને વંશક વર્ગના અંતર્ગત શાલિક વર્ગ પ્રમાણે જ સમજવું. ‘સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! તિ !’ માષપર્ણી વર્ગમાં રહેલ એવાના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તી વગેરે
વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે તમામ કથન સર્વથા
સત્ય છે આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને
ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને
તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન
પર બિરાજમાન થઈ ગયા ॥સૂ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “મગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ત્રેવીસમા શતકનો પાંચમો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૫॥

॥ ત્રેવીસજી શતક સંપૂર્ણ ॥

॥ अथ चतुर्विंशतितमं शतकम् प्रारभ्यते ॥

त्रयोविंशतितमं शतकं व्याख्यातम् अथावसरप्राप्तं चतुर्विंशतितमं शतकं व्याख्यायते तस्य चतुर्विंशतितमशतकस्यादौ इदं सर्वोद्देशकद्वारसंग्रहार्थं गाथा-
द्वयमाह—‘उववाय’ इत्यादि ।

‘उववाय^१ परीमाणं^२, संघयणुच्चत्तमेव^३ संठाणं^४ ।

लेस्सा^५ दिट्ठी^६ णाणे, अन्नाणं^७ जोणं^८ उवओणं^९ ॥१॥

सत्ता^{११} कसाय^{१२} इन्दिय^{१३}, समुग्घाय^{१४} वेयणा^{१५} च वेदेय^{१६} ।

आउं^{१७} अज्झवसाणा^{१८} अणुवंधो^{१९} कायसंवेदो^{२०} । २॥

जीवपदे^{२१} जीवपदे, जीवाणं^{२२} दंडगमि^{२३} उद्देशो^{२४} ।

चउवीसइमंमि^{२५} सए, चउवीसं^{२६} होति^{२७} उद्देशा^{२८} ॥३॥

छाया— उपपातपरिमाणं^{२९} संहननमुच्चत्तमेव^{३०} संस्थानम् ।

लेख्या^{३१} दृष्टि^{३२} ज्ञानमज्ञानं^{३३} योग^{३४} उपयोगः^{३५} ॥२॥

संज्ञा^{३६} कपाय^{३७} इन्द्रियं^{३८} समुद्घातो^{३९} वेदना^{४०} च वेदश्च^{४१} ।

आयुरध्यवसानम्^{४२} अनुबन्धः^{४३} कायसंवेध^{४४} इति^{४५} ॥२॥

जीवपदे^{४६} जीवपदे^{४७} जीवानां^{४८} दण्डके^{४९} उद्देशः^{५०} ।

चतुर्विंशतिशतके^{५१} चतुर्विंशति^{५२} भवन्ति^{५३} उद्देशाः^{५४} ॥३॥

टीका—‘उववाय’ उपपातः, नारकादीनां कुत उत्पत्तिर्भवतीत्येवं रूपेण उपपातो वक्तव्यः १ ‘परिमाणम् ये जीवा नारकादिपूतपत्स्यन्ते तेषां जीवानां

चौवीसवें शतक का प्रारंभ

तेहसवां शतक व्याख्यात हो चुका—अथ अवसर प्राप्त चौवीसवें शतक की व्याख्या की जाती है, सो इसकी आदि में सब से पहिले सूत्रकार इसके उद्देशों के द्वारों का संग्रह करने वाली दो गाथाओं को कहते हैं—‘उववाय परीमाणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस चौवीसवें शतक में उपपात १ परिमाण २ संहनन ३ ऊंचाई ४ संस्थान ५ लेख्या ६ दृष्टि ७ ज्ञान अज्ञान ८ योग ९ उपयोग १०

चौवीसवां शतकनेा प्रारंभ—

चौवीसवां शतकनी व्याख्या पूरी करीने हवे अवसर प्राप्त चौवीसवां शतकनी व्याख्या करवाभां आवे छे तेभां सौथी पछेलां सूत्रकार आ शतकना अर्थने बतावनारी ने संग्रह गाथाओ कछे छे—‘उववाय परीमाणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—आ चौवीसवां शतकभां उपपात १ परिमाण २ संहनन ३ ऊंचाई ४ संस्थान ५ लेख्या ६ दृष्टि ७ ज्ञान ८ अज्ञान ९ योग १०

સ્વકાયે ઉત્પદ્યમાનાનાં પરિમાણં વક્તવ્યમ્૨ । 'સંવયણ' સંહનનમ્ તેષામેવ જીવાનાં નારકાદિપૃત્પિત્સૂનાં સંહનનં વક્તવ્યમ્૩ । 'ઉચ્ચત્તં' ઉચ્ચત્ત્વં નારકાદિયાચિનામવગાહનાનાં પ્રમાણં વક્તવ્યમ્૪ । 'સંઠાણં' સંસ્થાન તેષામેવ નારકાદિપૃત્પિત્સૂનાં સંસ્થાનં વક્તવ્યમ્૫ । एवमेव नारकादिषु उत्पित्सूनां लेख्या, ६ दृष्टि७ ज्ञानम ज्ञानम्८ योग९ उपयोगः१० संज्ञा११ कषाये१२ इन्द्रियाणि१३,

સંજ્ઞા ૧૧ કષાય ૧૨ ઇન્દ્રિય ૧૩ સમુદ્ઘાત ૧૪ વેદના ૧૫ વેદ ૧૬ આયુષ ૧૭ અધ્યવસાન ૧૮ અનુબંધ ૧૯ ઔર કાયસ્ત્વેધ ૨૦ એ વીસ દ્વાર એક-એક દણ્ડક મેં કહે જાવે જે, હસ પ્રકાર હસ ચૌવીસવેં શતક મેં ચૌવીસ દણ્ડક કો લેકર ચૌવીસ ઉદ્દેશક હોંગે, ઉપપાત દ્વાર મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ નારક આદિકોં કી ઉત્પત્તિ કહાં સે હોતી હૈ, ? પરિમાણ દ્વાર મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ જો જીવ નારકાદિ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે હૈં, ઊન જીવોં કા ઉત્પાદ સ્વકાય મેં કિતના હોતા હૈ ? સંહનન દ્વાર મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ નારકાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય જીવોં કે કૌન સા સંહનન હોતા હૈ, ઝંચાઈ દ્વાર મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ નારકાદિગતિ મેં જાને વાલે જીવોં કી ઝંચાઈ કિતની હોતી હૈ, સંસ્થાન દ્વાર મેં યહ પ્રકટ કિયા જાવેગા કિ જો જીવ નારકાદિ મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હોતે હૈં ઊન જીવોં કે કૌનસા સંસ્થાન હોતા હૈ, હસી પ્રકાર સે નારકાદિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલોં કે લેશ્યા,

યોગ ૧૦ સંજ્ઞા ૧૧ કષાય ૧૨ ઇન્દ્રિય ૧૩ સમુદ્ઘાત ૧૪ વેદના ૧૫ વેદ ૧૬ આયુષ ૧૭ અધ્યવસાન ૧૮ અનુબંધ ૧૯ ઔર કાયસ્ત્વેધ ૨૦ આ વીસ દ્વારો એક એક દંડકમાં કહેવામાં આવશે આ રીતે આ ચૌવીસમાં શતકમાં ચૌવીસ દંડકોને લઈને ચૌવીસ ઉદ્દેશ્યો કહેવામાં આવશે. ઉપપાત દ્વારમાં નારકોની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય છે, તે કહેવામાં આવશે. પરિણામ દ્વારમાં એ બતાવવામાં આવશે કે-જે જીવો નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવાના હોય તે જીવોને ઉત્પાત સ્વકાયમાં કેટલો હોય છે. સંહનનદ્વારમાં-નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય જીવોને કયું સંહનન હોય છે ? તે બતાવવામાં આવશે. ઉર્ધ્વદ્વારમાં-નરક ગતિમાં જવાવાળા જીવોની ઉચ્ચાઈ કેટલી હોય છે. ? તે બતાવવામાં આવશે. સંસ્થાન દ્વારમાં એ બતાવવામાં આવશે કે-જે જીવો નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય છે, એ જીવોને કયું સંસ્થાન હોય છે ? એજ રીતે નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવા વાળાઓની લેશ્યા,

સમુદ્ધાતઃ ૧૪ વેદના ૧૫ વેદઃ ૧૬ આયુષ્કમ્ ૧૭ અધ્યવસાનાનિ ૧૮ અપિ ક્રમશઃ વક્તવ્યાનિ । ‘અણુવંધો’ અણુવંધઃ, વિવક્ષિતપર્યાયેણાવ્યવચ્છિન્નેન અવસ્થાનમ્, ૧૯ ‘કાયસંવેહો’ કાયસંવેધઃ, વિવક્ષિતકાયાન્તરે સદૃશકાયે વા ગત્વા પુનરપિ યથાસંભવં તત્રૈવાગમનં કાયસંવેધ ઇતિ ૨૦ ।

અથાધિકૃતશતકસ્ય ઉદ્દેશપરિમાણપરિજ્ઞાનાય इयं गाथा ‘जीवपदे’ इत्यादि, जीवपदे जीवपदे प्रतिजीयमित्यर्थः, जीवानां दण्डके उद्देशः, एते उपपातादयो विषयाः जीवपदमाश्रित्य प्रत्येकजीवपदे वक्तव्याः । एकैकजीव-दण्डके एतानि उपपातादीनि विंशतिद्वाराणि वक्तव्यानि अनेन क्रमेण चतुर्विंशतिशतके चतुर्विंशतिरुद्देशकाः भवन्तीति गायार्थः ।

દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ધાત, વેદના, વેદ, આયુષ્ક ઓર અધ્યવસાય હન દ્વારોં કોં લેકરં કેં ભી કથન જાનનાં ચાહિયે, વિવક્ષિતપર્યાય કા નિરન્તર બના રહનાં યહ અણુવંધ હૈ, વિવક્ષિત કાયાન્તર મેં અથવાં ઉસકે સમાન કાય મેં જાકરકે પુનઃ ઉસીકાય મેં આનાં યહ કાયસંવેધ હૈ । ‘જીવપદે જીવપદે’ એસી જો યહ ગાથા કહી ગઈ હૈ યહ અધિકૃત હસ શતક કે ઉદ્દેશોં કે પરિમાણ કો બતાને કે લિયે કહી ગઈ હૈ, હસ પ્રકાર યે ઉપપાત આદિક દ્વાર જીવોં કો આશ્રિત કરકે પ્રત્યેક જીવપદ મેં કહે જાવેગે, અર્થાત્ એક-એક જીવ-દણ્ડક મેં યે ઉપપાત આદિક બીસ દ્વાર વક્તવ્ય હોંગે, હસ ચતુર્વિંશતિ શતક મેં જીવોં કો લેકર ચૌવીસ ઉદ્દેશક હોંગે ।

દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન યોગ, ઉપયોગ, સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ધાત વેદના, વેદ, આયુષ્ક અને અધ્યવસાન આ દ્વારોના સંબંધમાં પણ કથન સમજવું. વિવક્ષિત પર્યાયનું નિરંતર બન્યા રહેવું તે અણુવંધ છે. વિવક્ષિત કાયાન્તરમાં—ખીજા શરીરમાં અથવા તેના સમાન કાય-શરીરમાં જઈને ફરીથી તેજ શરીરમાં આવવું તેને કાય સંવેધ કહેવામાં આવે છે, ‘જીવપદે જીવ-પદે’ આ પ્રમાણેની જે આ ગાથા કહેવામાં આવી છે, તે આ શતકના ઉદ્દેશોના પરિમાણને બતાવવા માટે કહી છે આ રીતે આ ઉપપાત વિગેરે દ્વારો ચૌવીસ દંડકોના આશ્રય લઈને દરેક પદમાં કહેવામાં આવશે. અર્થાત્ એક એક છવ્વેરકમાં ઉપપાત વિગેરે આ વીસ દ્વારો કહેવાશે. આ ક્રમથી આ ૨૪ ચૌવીસમાં શતકમાં ચૌવીસ દંડકોને લઈને ૨૪ ચૌવીસ ઉદ્દેશો આનું કથન કરવામાં આવશે.

अथ चतुर्विंशतितमे शतके जीवानामुत्पादादिविंशतिद्वाराणि समवतारस्य
पूर्वं नैसर्गिकविषये तान्याह—‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी नेरइया णं भंते ! कओ-
हिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति—तिरिक्खजोणिए-
हिंतो उववज्जंति. मणुस्सेहिंतो उववज्जंति देवेहिंतो उववज्जंति ?
गोयमा ! णो नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो वि
उववज्जंति मणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति, णो देवेहिंतो उवव-
ज्जंति । जइ तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं एगिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, वेइंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति तेइंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति चउरिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति ? गोयमा ! नो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति,
नो वेइंदियतिरिक्खजो० नो तेइंदिय० नो चउरिंदिय० पंचेइंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो उववज्जंति । जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति किं सन्निपंचिंदिय तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति
असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असन्निपंचिंदिय-
तिरिजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । जइ असन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उववज्जंति, किं जलचरोहिंतो उववज्जंति थल-
चरोहिंतो उववज्जंति खहचरोहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! जल-
चरोहिंतो उववज्जंति. थलचरोहिंतो वि उववज्जंति खहचरोहिंतो

वि उववज्जंति । जइ जलचरथलचरखहचरेहिंतो उववज्जंति
किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ?
गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति
पज्जत्ताअसन्नपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा । पज्जत्त
असन्नपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए रयण-
प्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइकाल-
ट्टिएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्स-
ट्टिएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्टितिएसु
उववज्जेज्जा ? ॥ सू. १ ॥

छाया—राजगृहे यावद् एवमवादीत् नैरयिकाः खलु भदन्त ! केभ्य
उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्य-
न्ते देवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्योऽपि
उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते नो द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते नो त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्प-
द्यन्ते । यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि
असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्य
उत्पद्यन्ते खेचरेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते—स्थलचरेभ्य
उत्पद्यन्ते खेचरेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि जलचरस्थलचरखेचरेभ्य उत्पद्यन्ते किं
पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते

नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्ताऽसंक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु उत्पत्तुः स खलु भदन्त ! कतिपु पृथिवीषु उत्पद्येत ? गौतम ! एकस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुत्पद्येत पर्याप्ताऽसंक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभायाः पृथिव्या नैरयिकेषुत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषुत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण पत्योपमस्याऽसंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत ? ॥मु०१॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवम् अवादीत् भगवान् समवसृतः परिषत् निर्गता, भगवता धर्मकथा कथिता, धर्मकथां श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता । ततो गौतमस्त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासनां कुर्वाणः प्राञ्जलिपुटो भगवन्तसेवमवादीत् । किमुक्तवान् तत्राह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘कओहिंतो उववज्जंति’ केभ्य उत्पद्यन्ते कस्मात् स्थानादागत्य समुत्पन्ना भवन्तीत्यर्थः, किम्—‘नेरइहिंतो उववज्जंति’

अब चौबीसवें शतक में जीवों के उत्पात आदि बीस द्वारों को उतारते हुए सूत्रकार सर्वप्रथम उन्हें नैरयिकों में उतारते हैं—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’—इत्यादि सूत्र—१

टीकार्थ—राजगृह नगर में यावत्ताद द्वारा गृहीत पदों के अनुसार भगवान् का समवसरण हुआ, परिषदा अपने-अपने स्थान से निकली, भगवान् ने धर्मकथा कही, धर्मकथा को सुनकर परिषदा पीछे अपने स्थान पर चलीगयी, इसके बाद त्रिविध पर्युपासना से भगवान् की उपासना करते हुए गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर प्रभु से इस प्रकार कहा—पूछा—‘नेरइया णं भंते । कओहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! नैरयिक किस स्थान से-गति से-आकर के उत्पन्न होते हैं ?

हुवे चौबीस द उकमां रडेवावाणा लुवेना उत्पत्ति विजेशे बीस द्वारोने कडेता थका सूत्रकार सौथी पडेवां तेने नैरयिकोमां कडे छे.

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि

टीकार्थ—राजगृह नगरमां लगवाननुं समवसरण थयुं परिषद पोत पोताना स्थानथी लगवानने पंदना करवा नगरनी गह्वार नीकणी लगवाने तेओने धर्मकथा कही. धर्मकथा सांशणीने परिषद पोत पोताने स्थाने पाछी गछ ते पाछी लगवाननी पर्युपासना करता गौतमस्वामीन्ने अन्ने हाथ जेयिने प्रभुने पूछयुं—‘नेरइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति’ हे भगवन् नारइयो—नरकमा रडेवावाणा लुवेा कया स्थानथी-गतिथीआचीने उत्पन्न थाय

નૈરયિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે નરકાદાગત્ય સમુત્પન્ના ભવન્તિ 'તિરિક્ષ્ણજોણિર્દેહિતો ઉવવજ્જંતિ' અથવા તિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, 'મણુસ્સેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ' મનુષ્યેભ્યો વા ઉત્પદ્યન્તે, 'દેવેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ દેવેભ્યો વા આગત્ય ઇમે નૈરયિકા નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે કિમિતિ પશ્વનઃ । મગધાનાહ-ગોયમા' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! णो नेरइएहिंतो उववज्जंति' नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते 'तिरिक्ख-जोणिर्दहितो उववज्जंति' तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'मणुस्सेहिंतो वि उवव-ज्जंति' मनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते 'णो देवेद्विंतो उववज्जंति' नो देवेभ्य उत्पद्य-न्त, हे गौतम ! इमे नारका नरकादागत्य नरके नो त्पद्यन्ते न वा देवेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते, किन्तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य मनुष्येभ्यश्चागत्य नरके समु-

'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति, तिरिक्खजोणिर्દેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, મણુ સ્સેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, દેવેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ ?' કયા વે નૈરયિક સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હે ? યા તિર્યગ્ણો સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હે ? યા મનુષ્યો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હે ? યા દેવો સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હે—'ગોયમા ણો નેરइएहिंतो उववज्जंति, तिरिक्खजोणिर्दहितो उववज्जंति, मणुस्सेहिंतो वि उववज्जंति, णो देवेद्विंतो उववज्जंति' हेगौतम । नैरयिक नैरयिकો सें आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं, तिर्यग્णों से आकरके उत्पन्न होते हैं, मनुष्यों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, देवों से आकरके नैरयिक उत्पन्न नहीं होते हैं । ऐसा यह नियम है कि नैरयिक से मरकर जीव उसी समय नैरयिक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होता है इसी प्रकार देवगति से मरकर जीव नरक गति में उत्पन्न नहीं होता है, किन्तु

છે ? 'કિં નેરइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिर्दેહિંતો ઉવવજ્જંતિ મણુસ્સેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ, દેવેદ્દિતો ઉવવજ્જંતિ' તેઓ શું નરકમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યગ્ણોથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! णो नेरइएहिंतो उववज्जंति, तिरि-क्खजोणिर्दहितो उववज्जंति' मणुस्सेद्विंतो वि उववज्जंति, णो देवेद्विंतो उववज्जंति' हे गौतम । नैरयिको नरकमाधी आवीने उत्पन्न यता नथी. तेओ तिर्यग-मांथी आवीने उत्पन्न थाय છે, મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, નૈરયિકો દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. એવો નિયમ છે કે નૈરયિક પણ્યામાંથી મરીને છવ તેજ સમયે નૈરયિકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થતા નથી. એજ રીતે દેવ ગતિથી મરીને છવ નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ

ત્પદ્યન્તે નૈરયિકા इति भावः । ‘जइ तिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ यदि तिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, ‘किं एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ किम् एकेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ‘वेइंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ अथवा द्वीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, ‘तेइंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ त्रीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, ‘चउरिंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ चतुरिन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, ‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! ते नारका स्तिर्यग्गोनिकेभ्यो यदि उत्पद्यन्ते तदा किम् एकेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा द्वीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते, अथवा त्रीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा चतुरिन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरके नारका उत्पद्यन्ते अथवा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरके नारका !

तिर्यश्च और अनुव्यगति से मरकर ही जीव नारक होता है, इसी बात को यहाँ प्रकट किया गया है ।

प्र०—‘जइ तिरिक्ख जोणिएहिं तो उववज्जंति, किं एगिंदियतिरि० उववज्जंति, वेइंदियतिरि०, तेइंदियतिरि०, चउरिंदियतिरि०, पंचिंदियतिरिक्खजोणिए०’ हे भदन्त ! यदि नारक तिर्यश्चों से उत्पन्न होते हैं—तो क्या वे एकेन्द्रिय तिर्यश्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या द्वीन्द्रिय तिर्यश्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? तेइन्द्रियतिर्यश्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या चौइन्द्रियतिर्यश्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ?

તિર્યચ અને મનુવ્ય ગતિથી મરવાવાળાજી જીવો નારક થાય છે. એજ વાત અહિયાં બતાવવામાં આવી છે.

પ્રશ્ન—‘જइ તિરિક્કજોણિએહિં તો ઉવવજ્જંતિ, કિં એગિંદિયતિરિ० ઉવવજ્જંતિ, વેઈંદિયતિરિ०, તેઈંદિયતિરિ०, ચઉરિંદિયતિરિ०, પંચિંદિયતિરિક્કજોણિએ०’ હે ભગવન્ જો નારકો તિર્યચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ એક ઇંદ્રિયવાળા તિર્યચોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા બે ઇંદ્રિયવાળા તિર્યચોથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

સમુત્પચન્તે કિંપિતિ મનાશયઃ । અગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा ! हे गौतम ! नो एभिर्दिशतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति’ नो एकेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेश्य आगत्य ते नारका नरके उत्पचन्ते ‘नो वेइंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति’ नो द्वीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य आगत्य उत्पचन्ते, ‘नो ते इंदियतिरि-
क्खजोणिएहितो उववज्जंति’ नो त्रीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य आगत्य उत्पचन्ते, ‘नो
चउरिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति’ नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य आग-
त्य उत्पचन्ते, किन्तु ‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेश्य आगत्य उत्पचन्ते हे गौतम ! ये नारकाः नरके समुत्पचन्ते तिर्यग्गोनि-
केश्य आगत्य ते एकेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य आगत्य नोत्पचन्ते, न वा द्वीन्द्रियेश्यो
न वा त्रीन्द्रियेश्यो न वा चतुरिन्द्रियेश्य आगत्य समुत्पचन्ते, किन्तु पञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्गोनिकेश्य आगत्य उत्पचन्ते इत्युत्तराशय । ‘जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति’ यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य उत्पचन्ते, किं सन्निपंचिंदियतिरि-
क्खजोणिएहितो उववज्जंति, किं सन्निपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेश्य उत्पचन्ते अथवा

उ०—‘गोयमा ! नो एभिर्दिशतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति, नो
वेइंदिय० नो तेइंदिय० नो चउरिंदिय०, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति’ हे गौतम ! एकेन्द्रिय, दोहन्द्रिय, तेहन्द्रिय और चौहन्द्रिय
तिर्यग्गो से मरकर जीव सीधे नारक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होते
हैं, किन्तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो से मरकर ही जीव नारक की पर्याय से
उत्पन्न होते हैं ।

प्र०—‘जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति किं सन्नि
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति, असन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
उव०’ हे भदन्त ! यदि नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो से मरकर सीधे
उत्पन्न होते हैं, तो क्या वे संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो से उत्पन्न होते हैं या

ઉત્તર-‘ગોયમા ! નો એભિર્દિશતિરિક્ખજોણિએહિતો ઉવવજ્જંતિ, નો વેઇ-
દિય૦ નો તેઇદિય૦ નો ચઉરિંદિય૦ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિએહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે
ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિયવાળા બે ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા, અને ચાર ઇન્દ્રિ-
યવાળા છતાં તિર્યગે મથી મરીને સીધા નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થતા
નથી, પરંતુ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા છતાં તિર્યગે માંથી મરીને નારકની પર્યાયથી
ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન-‘જહ પચિંદિયતિરિક્ખજોણિએહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સન્નિપચિંદિયતિરિક્ખ-
જોણિએહિતો ઉવવજ્જંતિ, અસન્નિ પચિંદિયતિરિ૦ ઉવ૦ હે અગવન્ નો નૈરયિકે।
પંચેન્દ્રિય તિર્યગપણામાંથી મરીને સીધા ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંજ્ઞી

‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પચ્ચન્તે હે મહન્ત ! પઃન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્ય નારકા નરકે સમુત્પચ્ચન્તે તત્ર કિમ્ સંજ્ઞિપચ્ચે દ્ર્યતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગતાનાં નરકે ઉત્પત્તિર્ભવતિ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્યો વા આગતાનાં નરકે ઉત્પત્તિર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्निपंचिदिय-तिरिक्खजोणिर्हितो उववज्जंति’ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્ય નારકા-વાસે સમુત્પચ્ચન્તે તથા ‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્યોઽપિ ઉત્પચ્ચન્તે, હે ગૌતમ ! સંદ્ર્યસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્ગોનિકેભ્યઃ સ્થાનદ્વિતયેભ્ય આગત્ય ઉત્પચ્ચન્તે इति भावः । जइ ‘असन्नि-पंचिदियतिरिक्खजोणिर्हितो उववज्जंति’ यदि असंज्ञिपच्येन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य

અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ નારક કી પર્યાય સે જ્ઞિન જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ વે જીવ કયા સંજ્ઞી તિર્યગ્ગપચ્ચેન્દ્રિયોં સે આયે હુણ હોતે હૈં યા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં સે આયે હુણ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નિપંચિદિયતિ-રિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ જો જીવ નારક કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં-વે સીધે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં સે મરકર આયે હુણ હોતે હૈં ઓર ‘અસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોં સે બી મરકર આયે હુણ હોતે હૈં । અબ હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં કિ યદિ ‘અસન્નિ પંચિદિયતિરિક્વજોણિ-ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં સે મરકર જીવ નારક કી

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં ચોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અસંજ્ઞીતિર્યગ્ગોં ચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ નારકની પર્યાયથી જે જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે જીવો શું સંજ્ઞી તિર્યગ્ગ પચ્ચેન્દ્રિયોથી આવેલા હોય છે ? અથવા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાંથી આવેલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સન્નિ પંચિ’દિય તિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ નારકની પર્યાયથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ સીધા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાંથી મરીને આવેલા હોય છે. અને ‘અસન્નિપંચિ’દિયતિરિક્વજોણિ-ર્હિતો વિ० ઉવવજ્જંતિ’ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોં ચોમાંથી પણ મરીને આવેલા હોય છે.

હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી આ વિષયમાં પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-જે ‘સન્નિપંચિ’દિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોમાંથી

ઉત્પન્નંતે તદા 'જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં જલચરેભ્ય આગત્ય ઉત્પન્નંતે, 'થલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' સ્થલચરેભ્ય આગત્ય ઉત્પન્નંતે 'સ્વહચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' સ્વેચરેભ્ય આગત્ય ઉત્પન્નંતે, હે મદન્ત ! સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પન્નંતે તે કિં જલચરેભ્ય આગત્ય નરકે નારકા ઉત્પન્નંતે, સ્થલચરેભ્ય આગત્ય વા સ્વેચરેભ્ય આગત્ય વા સમુત્પન્નંતે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગૌતમ' इत्यादि, 'ગૌતમ' હે ગૌતમ ! 'જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' જલચરેભ્ય આગત્ય ઉત્પન્નંતે, 'થલચરેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉત્પન્નંતે, 'સ્વહચરેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ' સ્વેચરેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉત્પન્નંતે હે ગૌતમ ! ये इमे असंज्ञिपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते ते जलचरस्थलचर-स्वेचरेभ्य आगत्य नरके समुत्पद्यन्ते इति भावः । 'જહ જલચરથલચરસ્વહચરેહિતો

પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—'જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ થલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ સ્વહચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ' તો કયા વે જલચર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે મરકર સીધે નારક પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા સ્થલચર પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો સે મરકર સીધે નારક કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા સ્વેચર પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે મરકર સીધે નારક કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से करते हैं—हे गौतम ! 'जलचरेहितो उववज्जंति, थलचरेहितो वि उववज्जंति, स्वहचरेहितो वि उववज्जंति, जलचर जीवों से मरकर भी सीधे नारक की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं, स्थलचर जीवों से भी मरकर सीधे नारक की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं और स्वेचर जीवों से भी मरकर सीधे नारक

મરીને છવ નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ 'જલચરેહિતો ઉવવ-
જ્જંતિ થલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ, સ્વહચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ શું તેઓ જલચર-
પાણીમાં રહેવાવાળા પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી મરીને સીધા નારકની પર્યાયથી
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સ્થલચર—જમીન પર રહેવાવાળા, પશ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોમાંથી મરીને સીધા નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા એચર-
આકાશમાં રહેવાવાળા પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી મરીને સીધા નારકની પર્યા-
યથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—
'ગૌતમ ! જલચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ, થલચરેહિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, સ્વહચરેહિતો વિ
ઉવવજ્જંતિ' જલચર જીવોથી મરીને પણ સીધા નારકની પર્યાયથી છવ ઉત્પન્ન
થાય છે. સ્થલચર જીવોથી પણ મરીને સીધા નારકની પર્યાયથી છવ ઉત્પન્ન
થાય છે, અને એચર—(આકાશમાં રહેવાવાળા) જીવોથી મરીને પણ છવ
સીધા નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

‘उव्वज्जंति’ यदि जलचरस्थलचरखेचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा ‘किं पज्जत्तए-
हिंतो उव्वज्जंति’ किं पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा ‘अपज्जएहिंतो उव्वज्जंति’
अपर्याप्तकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते हे भइन्त । असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजल-
चरेभ्य आगत्य अथवा तथाविधस्थलचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते अथवा तथा-
विध खेचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ते किं पर्याप्तकेभ्योऽपर्याप्तकेभ्यो वा
आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ।
‘पज्जत्तएहिंतो उव्वज्जंति’ पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते ‘णो अपज्जत्तएहिंतो उव्व-
ज्जंति’ नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते नरके नारकाणाम् तथाविधपर्याप्तकानामेव
उत्पत्तिर्भवति न तु अपर्याप्तकानामिति । ‘पज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्ख-

की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जह जलचर स्थलचर खेचरो हिं तो उववज्जंति—किं अपज्जत्तएहिं तो उववज्जंति अपज्जत्तए० उ०’ हे भदन्त ! यदि जलचर स्थलचर और खेचर इनसे आकरके जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं—तो क्या वे पर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से या खेचरों से आकरके उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से या खेचरों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! पज्जत्तएहिं तो उववज्जंति, णो अपज्जत्तएहिं तो उववज्जंति’ हे गौतम ! पर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से और खेचरों से आकरके जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं अपर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से और खेचरों से आकरके जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होते हैं। इस समय

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જહ જલચસ્થલચર સ્વહચરે
 હિતૌ ઉવવજ્જંતિ—ઈં પઞ્જત્તપહિતૌ ઉવવજ્જંતિ, અપઞ્જત્તપં ઉવં’ હે ભગવન્
 ‘જે જલચર સ્થલચર અને ખેચર જીવોમાંથી આવેલ જીવ નારકની પર્યાયથી
 ઉત્પન્ન થાય છે, તે શું તેઓ પર્યાપ્ત જલચરોમાંથી, કે સ્થળચરોમાંથી અથવા
 ખેચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્તક જલચરોમાંથી,
 અથવા સ્થળચરોમાંથી અથવા ખેચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે—‘ગોચમા ! પઞ્જત્તપહિતૌ ઉવવ-
 જ્જંતિ જો અપઞ્જત્તપહિતૌ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક જલચરોમાંથી,
 સ્થળચરોમાંથી, અને ખેચરોમાંથી આવીને જીવ નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન
 થાય છે ? અપર્યાપ્તક જલચરોમાંથી કે સ્થળચરોમાંથી આવીને જીવનારકની

જોણિણં મંતે' પર્યાપ્તાસંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ સ્વલુ ભદન્ત । 'જે ભવિણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણં' યો મવ્યઃ યોગ્યઃ, નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે' સ સ્વલુ ભદન્ત । 'કહણસુ પુઢવીણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કતિષુ નરકપૃથિવીણસુ ઉત્પચન્તેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गौतम' हे गौतम । 'एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा' एकस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्पद्येत एरूपृथिव्यामेव उत्पत्तिर्भवति नत्वनेकासु इत्यर्थः । 'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं मंते ।' पर्याप्लासंक्षिप्यच્चेन्द्रियतिर्यग्चोનिकः स्वलु ભદન્ત । 'જે ભવિણ રયણપ્પભાણ પુઢવીણ' યો મવ્યો—મવિતું યોગ્યો રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સંવન્ધિષુ 'નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણં' નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે' સ સ્વલુ ભદન્ત । 'કેવહકાલદ્વિ-

કથન કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ સંજી અસંજી પર્યાપ્તક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ હી નારક કી પર્યાપ્તસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'પજ્જત્તાઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે । જે ભવિણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણં—સે ણં મંતે । કહણસુ પુઢવીણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' હે ભદન્ત । પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક જીવ જો નૈરયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, વહ કિતની નરકપૃથિવિયો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા । એગાણ રયણપ્પભાણ પુઢવીણ ઉવવજ્જેજ્જા' હે ગૌતમ । વહ પ્રથમ રત્નપ્રભા નારક પૃથ્વી મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અન્યપૃથિવિયો' મેં નહીં ।

પ્ર ૦—'પજ્જત્તાઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે । જે ભવિણ રયણપ્પભાણ પુઢવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણં સે ણં મંતે । કેવહ

પર્યાપ્તથી ઉત્પન્ન થતા નથી આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—સંજી અસંજી, પર્યાપ્તક, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક નારકની પર્યાપ્તથી ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'પજ્જત્તાઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે । કહણસુ પુઢવીણ ઉવવજ્જેજ્જા' હે લગવન્ પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિનાના જીવો ને નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલી નારકપૃથિવિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન હો છે કે—'ગોયમા । એગાણ રયણપ્પભાણ પુઢવીણ ઉવવજ્જેજ્જા' હે ગૌતમ તે પહેલી રત્નપ્રભા નારક પૃથ્વીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. બાકીની બીજી પૃથિવિયોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

પ્રશ્ન—'પજ્જત્તા અસન્નિ પંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે । જે ભવિણ રયણપ્પભાણ પુઢવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણં સે ણં મંતે । કેવહકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા'

‘અવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ કિયદાયુઃકવન્નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । મંગલાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસ-સહસ્સઠિહપ્પસુ’ જઘન્યંતો દશ વર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ‘અકોસેણં પલિઓ-વમસ્સ અસંખેજ્જમાગઠિહપ્પસુ’ ઉત્કૃષ્ટતઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ સમુત્પદ્યેત इत्युपपातद्वारं પ્રથમમ્ ॥સૂ. ૧॥

અથ યરિમાણાદિ દ્વારાણ્યાહ-‘તે ણં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્-તં ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવદ્વિયા ઉવવ-જ્જંતિ ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા અકો-સેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ ૨ । ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સરીરગા કિં સંઘયણી પન્નત્તા ? ગોયમા ! છેવદ્ધુ સંઘયણી પન્નત્તા ૩ । તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કેમહાલિયાં સરીરોગાહણા પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જા

કાલદ્વિહપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે ભદન્ત ! પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યઞ્ચ-યોનિક જીવ જો રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, વહ કિનને કાલ કી આયુવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતાં હૈ ?

ઉ. —‘ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઠિહપ્પસુ અકોસેણં પલિ-ઓવમસ્સ અસંખેજ્જમાગઠિહપ્પસુ ઉવવ’ હે ગૌતમ ! વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । એસા યંહ પ્રથમ ઉપપાતદ્વાર હૈ ॥૧॥

હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચેનીકલ્પે ને રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તો, તેઓ કેટલા કાળની આયુષ્ય વાળા નારકીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર—‘ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઠિહપ્પસુ અકોસેણં પલિઓ-વમસ્સ અસંખેજ્જમાગઠિહપ્પસુ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીઓમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણેનું આ પહેલું ઉપપાતદ્વાર છે. ॥સૂ. ૧॥

भागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं४। तेसि णं भंते ! जीवाणं
सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिया
पन्नत्ता५। तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ ?
गोयमा ! तिन्नि लेस्साओ पन्नत्ताओ, तं जहा—कणहलेस्सा,
नीललेस्सा, काउलेस्सा६। ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी,
मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! णो सम्मदिट्ठी मिच्छा-
दिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी७। ते णं भंते ! जीवा किं णाणी
अन्नाणी ? गोयमा ! णो णाणी अन्नाणी, नियमा दु अन्नाणी
तं जहा—मइ अन्नाणी य सुय अन्नाणी य८। ते णं भंते !
जीवा किं मणजोगी वयजोगी—कायजोगी ? गोयमा ! णो मण-
जोगी वयजोगी वि कायजोगी वि९। ते णं भंते ! जीवा किं
सागारोवउत्ता. अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्ता वि
अणागारोवउत्ता वि१०। तेसि णं भंते ! जीवाणं कइसन्नाओ
पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि सन्ना पन्नत्ता तं जहा आहार-
सन्ना भयसन्ना मेहुणसन्ना परिग्गहसन्ना११। तेसि णं भंते !
जीवाणं कइ कसाया पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसाया पन्नत्ता तं
जहा—कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए१२। तेसि
णं भंते ! जीवाणं कतिइंदिया पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया
पन्नत्ता तं जहा—सोइंदिए चक्खिंदिए जाव फासिंदिए१३
तेसि णं भंते ! जीवाणं कइसमुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! तओ
समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए

मारणंतियसमुग्धाए१४। ते णं भंते ! जीवा किं साया वेयगा
 असाया वेयगा, गोयमा ! साया वेयगा वि असाया वेयगा वि१५।
 ते णं भंते ! जीवा किं इत्थिय वेयगा पुरिसवेयगा णपुंसवेयगा
 गोयमा ! णो इत्थिवेयगा णो पुमिवेयगा णपुंसवेयगा १६।
 तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिती पन्नत्ता गोयमा ! जह-
 न्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी १७। तेसि णं भंते ! जीवाणं
 केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा
 पन्नत्ता। ते णं भंते ! किं पसत्था अपसत्था गोयमा ! पसत्था वि
 अपसत्था वि१८। ते णं भंते ! पज्जत्ताअसन्नियं चिदियतिरि-
 क्खजोणिए त्तिकालओ केवच्चिरं होइ, गोयमा ! जहन्नेणं अंतो-
 मुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी १९। ते णं भंते ! पज्जत्ताअसन्नि-
 पंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभाए पुढवीए णैरइए पुण-
 रवि पज्जत्ताअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए त्ति केवइयं
 कालं सेवेज्जा० केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा गोयमा !
 भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवास-
 सहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स
 असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीमव्वमहियं, एवइयं कालं सेवेज्जा
 एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा २०॥सू० २॥

छाया—ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते गौतम जघ्नयेन
 एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते २। तेषां खलु
 भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संहननानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! सेवार्तसंहननानि प्रज्ञ-
 प्तानि ३। तेषां ? खलु भदन्त ! जीवानां कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम !
 जघ्नयेनाङ्गुलस्या संख्यातमाया उत्कर्षेण योजनमहत्तम् ४। तेषां खलु भदन्त !

जीवानां शरीराणि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! हुण्डं संस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि ५ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कृष्णलेश्या लीळलेश्या कापोतलेश्या ६ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ? गौतम ! नो सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानिनः अज्ञानिनं नियमाद्व्यज्ञानिनः, तद्यथा—मत्स्यज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्च ८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनः ? गौतम ! नो मनोयोगिनो वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि ९ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम ! साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि १० । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति संज्ञाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रः संज्ञाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—आहारसंज्ञा मयसंज्ञा मैथुनसंज्ञा परिग्रहसंज्ञा ११ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति कषायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—क्रोधकषायो मानकषायो मायाकषायो लोभकषायः १२ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियं चक्षुरिन्द्रियं यावत् स्पर्शनेन्द्रियम् १३ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा वेदनासमुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातः १४ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साता वेदका असाता वेदकाः ? गौतम ! सातावेदका अपि असातावेदका अपि १५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः ? गौतम ! नो स्त्रीवेदकाः नो पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः १६ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः १७ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि । तानि खलु भदन्त ! किं प्रशस्तानि अप्रशस्तानि ? गौतम ! प्रशस्तान्यपि अप्रशस्तान्यपि १८ । स खलु भदन्त ! पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः १९ । स खलु भदन्त ! पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकः, पुनरपि पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कियत्कालं सेवेत कियत्कालं गत्यागतीं कुर्यात् ? गौतम ! भवाददेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण एतयोपमस्यासंख्येयभागं पूर्वकोट्यभ्यधिकम् एतावन्तं कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागतीं कुर्यात् २० ॥ सू० २ ॥

ટીકા—‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા ઇક-
સમયેન ‘કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ કિયન્તઃ—કિયત્સંખ્યકા ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ ।
મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં ઇકો વા દો વા
તિન્નિ વા’ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ‘ઉક્કોસેણં સંસેજ્જા વા અસંસેજ્જા
વા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઉત્પદ્યન્તે ૨ । इति । ‘તેસિ
ણં મંતે !’ તેણાં પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકજીવાનાં નરકે ઉત્પિત્ત્વનાં
શરીરાણિ કિં સંહનનાનિ—કીદશસંહનનયુક્તાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ ।
મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! હેવદ્દસંઘયણી પન્નત્તા’ સેવાર્તસંહનનાનિ

પરિમાણ આદિ દ્વાર કથન—

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગ-
સમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’

પ્ર૦—હે મદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય અસંજી
તિર્યચ્ચ ઇક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

ઉ૦—‘ગોયમા ! જહન્નેણં ઇકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં
સંસેજ્જા વા અસંસેજ્જા વા’ ઉ૦ હે ગૌતમ ! વે ઇક સમય મેં જઘન્ય સે
ઇક, દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઓર
ઓર અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ૨

પ્ર૦—‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સરીરણા કિં સંઘયણી પન્નત્તા ?’
હે મદન્ત ! નરક મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે ડન અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચો
કે શરીર કિસ સંહનન વાલે હોતે હૈં ?

ઉ૦—‘ગોયમા ! હેવદ્દ સંઘયણી પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ડનકે શરીર
સેવાર્ત સંહનન વાલે હોતે હૈં । ૩

પરિમાણ વિગેરે દ્વારાણું કથન—

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં મંતે ! ઇગ સમણં
કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે લગવન્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંજી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ એક સમયમાં કેટલાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહન્નેણં ઇકો વા દો વા તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં
સંસેજ્જા વા અસંસેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તેઓ એક સમયમાં
જઘન્યથી એક છે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને
અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે ૨ ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં
સરીરણા કિં સંઘયણી પન્નત્તા’ ૧ હે લગવન્ નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે
અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોના શરીર કયા સંહનનવાળા હોય છે ? મહાવીર
પ્રભુનો ઉત્તર ‘ગોયમા ! હેવદ્દસંઘયણી પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તેઓના શરીરો

भवन्तीति३ 'तेसि णं भंते ! जीवा णं' तेषां खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकजीवानाम् 'सरीरोगाहणा' शरीरावगाहना 'के महालिया' कियन्महती-
'पन्नत्ता' प्रज्ञप्ता शरीरावगाहना कियन्महती भवतीतिप्रश्नः—उत्तरमाह—'गोयमा'
हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम्
'उक्कोसेणं जोयणसहस्सं' उत्कर्षेण योजनसहस्रमिति४ । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं'
तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् 'सरीराणि किं संठिया पन्नत्ता' शरीराणि किं
संस्थितानि प्रज्ञप्तानि—कीदृशसंस्थानयुक्तानि भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—
'गोयमा' हे गौतम ! 'हुंडसंठाणसंठिया पन्नत्ता' हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति५ ।
'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवानाम्

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता'
हे भदन्त ! उन जीवों की नरक में उत्पन्न होने वाले उन असंज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यञ्च के शरीरकी अवगाहना—उँचाई कितनी बड़ी होती हैं ?

उ०—'गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं
जोयणसहस्सं' हे गौतम ! उनके शरीर की अवगाहना जघन्य से
अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार
योजन की होती हैं ।४।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीराणि किं संठिया पन्नत्ता'
हे भदन्त ! उन जीवों के शरीर किस संस्थान वाले कहे गये हैं ?

उ०—'गोयमा ! हुंड संठाणसंठिया पन्नत्ता' हे गौतम ! उनके
शरीर हुंडक संस्थान वाले कहे गये हैं ।५।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे भदन्त !

सेवात्' स'હન વાળા હોય છે. ૩ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન 'તેસિ ણં ભંતે ! જીવાણં
કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પન્નત્તા' હે ભગવન્ તે જીવોની એટલે કે નરકમાં
ઉત્પન્ન થયેલા તે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના શરીરની અવગાહના કેટલી
વિશાળ હોય છે ? મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર 'ગોયમા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જઇમાગં ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં' હે ગૌતમ ! તેઓ ના શરીરની અવગાહના
જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર
યોજનની હોય છે ૪ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન 'તેસિ ણં ભંતે ! જીવાણં સરીરાણિ
કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ તે જીવોના શરીર કયા સંસ્થાનવાળા કહ્યા
છે ? ભગવાનને ઉત્તર 'ગોયમા ! હુંડ સંઠાણસંઠિયા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! તે
જીવોના શરીરો હુંડક સંસ્થાન વાળાં કહ્યાં છે. ૫ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન 'તેસિ
ણં ભંતે ! જીવાણં કઇ લેસ્સાઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ભગવન્ તે અપર્યાપ્તક પંચે-

‘કણ્ઠલેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ કતિ લેશ્યાઃ પજ્ઞપ્તાઃ । ઉત્તરમાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘તિન્નિ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસો લેશ્યાઃ પજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તથથા-‘કણ્ઠલેસ્સા’
 કૃષ્ણલેશ્યાઃ ‘નીલલેસ્સા’ નીલલેશ્યાઃ, ‘કાઝલેસ્સા’ કાપોતલેશ્યાઃ ૬ । ‘તે ણં મંતે !
 જીવા’ તે-પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિમ્
 ‘સમ્માદિટ્ઠી’ સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ કિમ્ ‘મિચ્છાદિટ્ઠી’ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, ‘સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’
 સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, હે ભદન્ત ! इमे-પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક-
 જીવાઃ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો ભવન્તિ કિમ્વા મિથ્યાદૃષ્ટયો ભવન્તિ, અથવા સમ્યગ્-
 મિથ્યાદૃષ્ટયો-મિશ્રદૃષ્ટયો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘નો સમ્માદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ કિન્તુ ‘મિચ્છાદિટ્ઠી’ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ‘નો સમ્મા-
 મિચ્છાદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ મિશ્રદૃષ્ટયોઽપિ ન ભવન્તીત્યર્થઃ ૭ । ‘તે ણં

હવે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોને કિતની લેશ્યાઈ કહી ગયી છે ?

હ૦--‘ગોયમા !’ તિન્નિ લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ-તં જહા-કણ્ઠલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા’ હે ગૌતમ ! અનેક ત્રીણ લેશ્યાઈ કહી ગયી છે-જેવે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, ઓર કાપોત લેશ્યા । ૬

પ્ર૦--‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં સમ્માદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિ-
 ચ્છાદિટ્ઠી’ હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે છે યા મિથ્યા-
 દૃષ્ટિ હોતે છે ? યા સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે છે ? ‘ગોયમા ! નો
 સમ્માદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’

હ૦--‘હે ગૌતમ ! વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો જીવ
 સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં હોતે છે ? સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં હોતે છે, કિન્તુ
 મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે છે । ૭

દ્રિય તિર્યગ્ગોને કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ? ભગવાનને ઉત્તર-‘તિન્નિ લેસ્સાઓ
 પન્નત્તાઓ, તં જહા-‘કણ્ઠલેસ્સા નીલલેસ્સા કાઝલેસ્સા’ હે ગૌતમ ! તેઓને
 ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે. જેમકે-કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, અને કાપોત લેશ્યા ૬
 ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન-‘તે ણં મંતે ! જીવા ! કિં સમ્માદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મા-
 મિચ્છાદિટ્ઠી, હે ભગવન્ તે જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે ? અથવા મિથ્યા
 દૃષ્ટિવાળા હોય છે ? અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા હોય છે ? ભગવાનને
 ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો જીવો તે જીવો
 સમ્યક્ દૃષ્ટિ હોતા નથી. સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોતા નથી. પરંતુ મિથ્યા
 દૃષ્ટિવાળા જ હોય છે. ૭ ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે કે-તે ણં મંતે !

મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ, 'કિં નાણી અન્નાણી' કિં જ્ઞાનિનોડજ્ઞાનિનો વા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ળો ણાણી અન્નાણી' તે પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકજીવાઃ નો જ્ઞાનિનો ભવન્તિ અપિ તુ નિયમતોડજ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ, 'નિયમા દુ અન્નાણી' નિયમાદ્ દ્વચજ્ઞાનિનો ભવન્તિ; 'તં જહા' તદ્વથા 'મહ અન્નાણી ય' મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, તેષાં મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાને દ્વે અજ્ઞાને ભવતો નિયમાદિતિ ચ 'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ, 'કિં મળજોગી વચજોગી કાયજોગી' કિં મનોયોગિનો વચોયોગિનઃ કાયયોગિનો વા મનોવાકાયયોગેષુ તેષાં કિં મનોયોગો ભવતિ વચોયોગો વા ભવતિ કાયયોગો વા ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ળો મળોજોગી' નો મનોયોગિનસ્તે પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકજીવાઃ, કિન્તુ 'વચજોગી વિ કાયજોગી વિ' વચોયોગિનોડપિ કાયયોગિનોડપિ ભવન્તીતિ ૯ । 'તે ણં મંતે !

પ્ર૦—'તે ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ?

ઉ૦—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ળો ણાણી, અન્નાણી, નિયમાદુ અન્નાણી, તં જહા મહઅન્નાણી ય સુચઅન્નાણી ય' વે જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં, અજ્ઞાની હોતે હૈં, વે નિયમસે મત્યજ્ઞાન ઔર શ્રુત અજ્ઞાન હન દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં ।૮

પ્ર૦—'તે ણં મંતે ! જીવા કિં મળજોગી, વચજોગી, કાયજોગી' હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા મનોયોગી હોતે હૈં ? અથવા વચન યોગી હોતે હૈં ? અથવા કાયયોગી હોતે હૈં ?

ઉ૦—'ગોયમા ! ણો મળજોગી, વચજોગી વિ કાયજોગી વિ' હે ગૌતમ ! વે મનોયોગ વાલે નહીં હોતે હૈં—કિન્તુ વચનયોગ ઔર કાય યોગ વાલે હોતે હૈં ।૯

જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવન્ તે શ્રવે શુ' જ્ઞાની છે ? કે અજ્ઞાની છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ણો ણાણી અન્નાણી નિયમા દુઅન્નાણી તં જહા મહઅન્નાણી ય; સુચઅન્નાણી ય, તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ અજ્ઞાની જ હોય છે. તેઓને મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે । ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—'તે ણં મંતે ! જીવા કિં મળજોગી, વચજોગી, કાયજોગી, હે ભગવન્ તે શ્રવે શુ' મનો યોગવાળા હોય છે ? અથવા વચન યોગ વાળા હોય છે ? કે કાયયોગવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! ણો મળજોગી, વચજોગી વિ, કાય-જોગી વિ, હે ગૌતમ તેઓ મનોયોગવાળા હોતા નથી. પરંતુ વચન યોગ

જીવા' તે સ્વરૂ મદન્ત ! જીવાઃ, 'કિં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા' કિં સાકારોપયુક્તાઃ અનાકારોપયુક્તાઃ સાકારોપયોગવન્તો ભવન્તિ અથવા અનાકારોપયોગવન્તો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સાગારોવઉત્તા વિ અનાગારોવઉત્તા વિ' સાકારોપયુક્તા અપિ અનાકારોપયુક્તા અપિ ૧૦ । 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' તેણં સ્વરૂ મદન્ત ! જીવાનાં કતિ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તેણં ક્રિયત્થઃ સંજ્ઞા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા' ચત્તસ્રઃ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા' તદ્વથા 'આહારસન્ના' આહારસંજ્ઞા ૧, 'ભયસન્ના' ભયસંજ્ઞા ૨, 'મેહુણસન્ના' મૈથુનસંજ્ઞા ૩, 'પરિગ્ગહસન્ના' ૪ પરિગ્રહસંજ્ઞા ૧૧ 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં' તેણં સ્વરૂ મદન્ત ! જીવાનામ્, 'કહ કસાયા

પ્ર૦—તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા 'હે મદન્ત ! વે જીવ કયા સાગારોપયુક્ત હોતે હૈં યા અનાકારોપયુક્ત હોતે હૈં ?

ઉ૦—'સાગારોવઉત્તા વિ અણાગારોવઉત્તા વિ' હે ગૌતમ ! વે સાકારોપયુક્ત ભી હોતે હૈં ઔર અનાકારોપયુક્ત ભી હોતે હૈં । ૧૦

પ્ર૦—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' હે મદન્ત ! ઉન જીવોંકે કિતની સંજ્ઞાઈં હોતી હૈં ?

ઉ૦—'ગોયમા ! ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા 'હે ગૌતમ ! ચાર સંજ્ઞાઈં કહી ગયી હૈં । 'તં જહા' વે હસ પ્રકારસે હૈં—'આહારસન્ના, ભયસન્ના, મેહુણસન્ના, પરિગ્ગહસન્ના' આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા ઔર પરિગ્રહસંજ્ઞા । ૧૧

પ્ર૦—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ કસાયા પન્નત્તા' હે ગૌતમ !

અને કાયયોગ વાળાજ હોય છે ૯ ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા' હે ભગવન્ તે જીવો સાગારોપયુક્ત હોય છે ? કે અનાકારોપયુક્ત હોય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'સાગારોવઉત્તા વિ અણાગારોવઉત્તા વિ' હે ગૌતમ ! તેઓ સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે ૧૦ ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' હે ભગવન્ તે જીવોને કેટલી સંજ્ઞા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! તેઓને ચાર સંજ્ઞાઓ કહી છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'આહારસન્ના, ભયસન્ના, મેહુણસન્ના, પરિગ્ગહસન્ના' આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, અને પરિગ્રહસંજ્ઞા ૧૧ ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—'તે સિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ કસાયા પન્નત્તા' હે ભગવન્ તે જીવોને કેટલા કષાયો કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

‘પન્નત્તા’ કતિ કષાયોઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ एतेषां जीवानां कति कषाया भवन्तीति-प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चत्तारि कसाया पन्नत्ता’ चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘कोहकसाए’ क्रोधकषायः १, ‘माणकसाए’ मानकषायः २, ‘मायाकसाए’ मायाकषायः ३ ‘लोभकसाए’ लोभकषायः ४। १२। ‘तैसि णं भंते ! जीवाणं’ तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम्, ‘कइ इंदिया पन्नत्ता’ कति-क्रियत्संख्यकानि इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः । भगवानाह- गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंच इंदिया पन्नत्ता’ पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘सोइंदिए’ श्रोत्रेन्द्रियम् ‘चक्खिंदिए’ चक्षुरिन्द्रियम्, ‘जाव फासिंदिए’ यावत् स्पर्शनेन्द्रियम् अत्र यावत्पदेन घ्राणेन्द्रियरसनेन्द्रिययोः संग्रहः १४। ‘तैसि णं भंते ! जीवाणं’ तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम्, ‘कइ समुग्घाया पन्नत्ता’ कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, भग-

उन जीवों के कितनी कषायें कही गई हैं ? ‘गोयमा ! चत्तारि कसाया पन्नत्ता’ हे गौतम ! चार कषाये कही गयी हैं । ‘तं जहा’ वे इस प्रकार से हैं-‘कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए’ क्रोध कषाय, मानकषाय, मायाकषाय और लोभकषाय । १२।

प्र०-‘तैसि णं भंते ! जीवाणं कइ इंदिया पन्नत्ता’ हे भदन्त ! उन जीवों के कितनी इन्द्रियां कही गयी हैं ?

उ०-‘गोयमा ! पंच इंदिया पन्नत्ता तं जहा सोइंदिए चक्खिंदिए जाव फासिंदिए’ हे गौतम ! उनके पांच इन्द्रियां कही गयी हैं-जैसे-श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय यावत् स्पर्शनेन्द्रिय, यहाँ यावत्पदसे घ्राणेन्द्रिय और रसनेन्द्रिय इन दो इन्द्रिय का ग्रहण हुआ है । १३

प्र०-‘तैसि णं भंते ! जीवाणं कइ समुग्घाया पन्नत्ता’ हे भदन्त ! उन जीवों के कितने समुद्घात कहे गये हैं ?

પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! ચત્તારિ કસાયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! ચાર કષાયો કહેવામાં આવ્યા છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે-કોહકસાણ, માણકસાણ, માયા-કસાણ, લોભકસાણ, ક્રોધકષાય, માનકષાય, માયાકષાય, અને લોભકષાય, ૧૨ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન ‘તેસિ’ ણં ભંતે ! જીવાણં કહિ ઇન્દિયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ તે જીવોને કેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! પંચ ઇન્દિયા પન્નત્તા ત જહા-સોઈન્દિય, ચક્ષિન્દિય, જાવ ફાસિન્દિય’ હે ગૌતમ ! તેઓને પાંચ ઇન્દ્રિયો કહેવામાં આવી છે. જેમ કે-શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઈન્દ્રિય, યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, અને રસનેન્દ્રિય ૧૩ ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-‘તેસિ ણં ભંતે ! જીવાણં કહિ સમુગ્ધાયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ તે

વાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ સમુઘાયા પન્નત્તા’ ત્રયઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તચ્ચથા ‘વેયણાસમુઘાણ’ વેદના સમુદ્ધાતઃ ૧, ‘કસાય-સમુઘાણ’ કષાયસમુદ્ધાતઃ, ૨ ‘મારણંતિયસમુઘાણ’ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ ૩ ૧૪, ‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા’ તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ કિં શાત-વેદકાઃ અશાતવેદકાઃ, શાતમ્-સુખમ્ અશાતમ્-દુઃખમ્ તથા ચ સુખવેદકા ભવન્તિ અથવા દુઃખવેદકા મદન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાયા વેયગા વિ અસાયા વેયગા વિ’ શાતવેદકા અપિ અશાતવેદકા અપિ સુખદુઃખયોરુભયોરપિ વેદયિતારો ભવન્તીતિ ભાવઃ ૧૫ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે

૩૦-‘ગોયમા । તઓ સમુઘાયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તે જીવોં કે ત્રીણ સમુદ્ધાત કહે ગયે હૈં ‘તં જહા’ એ હસ પ્રકાર હૈ-‘વેયણા સમુઘાણ ૧ કસાયસમુઘાણ ૨ મારણંતિયસમુઘાણ’ વેદનાસમુદ્ધાત ૧ કષાયસમુદ્ધાત ૨, ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત ૩, ॥૧૪॥

પ્ર૦-‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા અસાયાવેયગા’ હે મદન્ત ! વે જીવ કયા સાતા કે વેદક હોતે હૈં યા અસાતા કે વેદક હોતે હૈં ?

૩૦-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !’ સાયાવેયગા વિ અસાયાવેયગા વિ’ વે સાતાકે મી વેદક હોતે હૈં ઓર અસાતાકે મી વેદક હોતે હૈં । શાત-નામ સુખકા હૈં ઓર અશાત નામ દુઃખ કા હૈં, હન દોનોંકે મી વે વેદન કરને વાલે હોતે હૈં ॥૧૫॥

જીવોને કેટલા સમુદ્ધાત કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-ગોયમા ! તઓ-સમુઘાયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તે જીવોને ત્રણ સમુદ્ધાત કહેવામાં આવ્યા છે. ‘તં જહા’ તેઓ આ પ્રમાણે છે. વેયણાસમુઘાણ ૧, કસાયસમુઘાણ ૫, મારણંતિયસમુઘાણ’ વેદના સમુદ્ધાત ૧ કષાય સમુદ્ધાત ૨, અને મારણાન્તિક સમુદ્ધાત ૩, ૧૪ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન ‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા, અસાયા વેયગા’ હે ભગવન્ તે જીવો શું શાતાનું વેદન કરવાવાળા હોય છે ? કે અસાતાનું વેદન કરવાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સાયા વેયગા વિ અસાયા વેયગા વિ’ તેઓ સાતા-સુખનું પણ વેદન કરવાવાળા હોય છે, અને અસાતાનામ દુઃખનું પણ વેદન કરવાવાળા હોય છે, સાતા-એ સુખ વાચક શબ્દ છે અને અશાતા દુઃખને કહે છે. આ ણંનેનું તેઓ

ખલુ મદન્ત ! જીવાઃ, 'કિં ઇત્થીવેયગા' કિં સ્ત્રી વેદકાઃ, 'પુરિસવેયગા' પુરુષ-વેદકાઃ 'જપુંસગવેયગા' નપુંસકવેદકાઃ, સ્ત્રીપુંનપુંસકવેદાનાં મધ્યે કીદશવેદવન્તો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જો ઇત્થીવેયગા’ નો સ્ત્રીવેદકાઃ ‘જો પુરિસવેયગા’ નો પુરુષવેદકાઃ કિન્તુ ‘જપુંસગવેયગા’ નપુંસકવેદકા ભવન્તીતિ ભાવઃ ૧૬ । ‘તેસિ જં મંતે ! જીવાણં’ તેષાં ખલુ મદન્ત ! જીવા-નામ્ ‘કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ કિય્ત્વકાલર્થગતં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતાઃ તેષાં કિય-ત્કાલિકી સ્થિતિ ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેતાન્તર્મુહુત્તમ્, ‘અકોસેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ, જઘ-ન્યતોઽન્તર્મુહુત્તમાત્રં સ્થિતિ ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટઃ પૂર્વ કોટિપરિમિતઃ સ્થિતિ ભવતીતિ

પ્ર૦--‘તે જં મંતે ! જીવા કિં ઇત્થીવેયગા, પુરિસવેયગા, જપુંસગ-વેયગા’ હે મદન્ત ! વે જીવ કયા સ્ત્રીવેદક હોતે હૈં યા પુરુષ વેદક હોતે હૈં યા નપુંસક વેદક હોતે હૈં ? ત્રીન વેદો મેસે કિસ વેદ વાલે હોતે હૈં ?

૩૦--‘ગોયમા !’ જો ઇત્થીવેયગા, જો પુરિસવેયગા, જપુંસગ-વેયગા હે ગૌતમ ! વે ન સ્ત્રી વેદવાલે હોતે હૈં, ન પુરુષ વેદવાલે હોતે હૈં કિન્તુ નપુંસક વેદ વાલે હોતે હૈં ॥૧૬॥

પ્ર૦--‘તેસિ જં મંતે ! જીવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! ઉત્ત જીવોંકી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગયી હૈં ?

૩૦--‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં અકોસેણં પુવ્વકોડી’ હે ગૌતમ ! ઉત્તકી સ્થિતિ જઘન્યસે એક અન્તર્મુહુત્તકી ઓર ઉત્કૃષ્ટસે એક કોટિ પૂર્વકી કહી ગયી હૈં ॥૧૭॥

વેદન ઠરવાવાળા હોય છે. ૧૫ ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન તે જં મંતે ! જીવા કિં ઇત્થીવેયગા, પુરિસવેયગા, નપુંસગવેયગા’ હે ભગવન્ તે જીવો સ્ત્રી વેદવાળા હોય છે ? કે પુરુષ વેદવાળા હોય છે ? અથવા નપુંસક વેદવાળા હોય છે ? પ્રભુનેા ઉત્તર-‘ગોયમા ! જો ઇત્થીવેયગા, જો પુરિસવેયગા, જપુંસગવેયગા’ હે ગૌતમ ! તેઓ સ્ત્રી વેદવાળા હોતા નથી. તેમજ પુરુષ વેદવાળા પણ હોતા નથી. પરંતુ નપુંસક વેદવાળા જ હોય છે. ૧૬

ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન-તેસિ જં મંતે ! જીવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે ભગવન્ તે જીવોની સ્થિતિ કેટલા માળની કહી છે ? મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર ‘ગોયમા જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં અકોસેણં પુવ્વકોડી’ હે ગૌતમ ! તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહુત્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીની કહી છે ૧૭ ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન-‘તેસિ જં મંતે ! જીવાણં કેવહ્યં અજ્ઞવસાણા

માવઃ૧૭। ‘તેસિ ણં મંતે !’ તેણાં સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનામ્ ‘કેવહયા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા’ કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ-અધ્યવસાયસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનીતિ અધ્યવસાનાનિ-આત્મપરિણામા હિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા’ અસંસેજ્જાનિ અધ્યવસાનાનિ-અધ્યવસાયસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ । ‘તે ણં મંતે !’ તાનિ અધ્યવસાનાનિ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કિં પસથા અપસથા’ કિં પ્રશસ્તાનિ અપશસ્તાનિ વા ? પ્રશસ્તાનિ-શોભનાનિ, અપશસ્તાનિ-અશોભનાનિ હિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પસથા વિ અપસથા વિ’ પ્રશસ્તાનિ-શોભનાનિ અપિ, અપશસ્તાનિ-અશોભનાનિ અપિ, તેણામધ્યવસાનાનિ ભવન્તીતિ શાદઃ૧૮ । ‘સે ણં મંતે !’ સ સ્વલુ મદન્ત ! નારકજીવઃ ‘પજ્જતઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયત્તિ’ પર્યાપ્તાપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક હિતિ ‘કાલઓ’ કાલતઃ ‘કેવચ્ચિરં હોઈ’ કિયચ્ચિરં ભવતિ હે મદન્ત ! જીવઃ

પ્ર૦--‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કેવહયા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! હન જીવોંકે કિતને અધ્યવસાય સ્થાન કહે ગયે હૈં ? અધ્યવસાય નામ આત્મપરિણામોંકા હૈં ।

હ૦--‘ગોયમા ! અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! હન જીવોંકે અધ્યવસાય સ્થાન અસંસેજ્જાત કહે ગયે હૈં ।

પ્ર૦--‘તે ણં મંતે ! કિં પસથા અપસથા’ હે મદન્ત ! વે અધ્યવસાય સ્થાન વયા પ્રશસ્ત હોતે હૈં યા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં ?

હ૦--‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પસથા વિ અપસથા વિ’ વે પ્રશસ્ત ભી હોતે હૈં ઔર અપ્રશસ્ત ભી હોતે હૈં ॥૧૮॥

પ્ર૦--‘સે ણં મંતે ! પજ્જતઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે મદન્ત ! વે જીવ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય-

પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ તે હવેને કેટલા અધ્યવસાય-વ્યવસાયસ્થાનો કહેલા છે ? આત્મ પરિણામોંનું નામ અધ્યવસાય છે.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-‘ગોયમા ! અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તે હવેના અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યાત કહેલા છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-‘તે ણં મંતે ! કિં પસથા અપસથા ? હે ભગવન્ તે અધ્યવસાય સ્થાનો શું પ્રશસ્ત હોય છે ? અથવા અપ્રશસ્ત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘પસથા વિ અપસથા વિ’ તે અધ્યવસાય સ્થાનો પ્રશસ્તપણુ છે, અને અપ્રશસ્તપણુ છે. ૧૮ ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન ‘સે ણં મંતે ! પજ્જત અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ-

પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નુપેગ કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતીતિપ્રશ્નઃ। મગવાનાંહે
'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' જવન્યેનાઽન્તર્મુહુત્તમાત્રં ભવતિ, 'ઉક્કો-
સેણં પુવ્વકોડી' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિ ભવતીતિ ૧૯। 'સે ણં મંતે' સ સ્વલ્લ ભદન્તં ન
નારકજીવઃ 'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણ' પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિ-
યતિર્યગ્નોનિકો ભવેત્ પૂર્વમ્ તત્પશ્ચાત્ 'રયણપ્પમાણ પુઢવીણ જેરહણ' રત્નપ્રમાણાં
પૃથિવ્યાં નૈરયિકો ભવેત્ 'પુણરવિ પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણત્તિ'
પુનરપિ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્નોનિકો ભવેત્ इति-एवं क्रमेण 'केवहयं
કાલં સેવેજ્જા' કિયત્કાલપર્યન્તં સેવેત તાદૃશગતિમ્ તથા 'કેવહયં કાલં ગહરા-
ગતિં કરેજ્જા' કિયત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ। મગ-

તિર્યચ્ચયોનિ રૂપસે કિતને કાલ તક રહતે હૈં ?

૩૦--'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં' જવન્ય સે' અંતોમુહુત્તં'
અન્તર્મુહુત્તં તક ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટસે 'પુવ્વકોડી' એક કોટિ પૂર્વ
તક રહતે હૈ ॥૧૯॥

પ્ર-—'સે ણં મંતે ! પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણ
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ જેરહણ' હે ભદન્ત ! વહ નારક જીવ પહિલે પર્યાપ્તિ
અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચયોનિક હો ઓર બાદમેં ધરકર 'વહ રત્નપ્રમા
પૃથિવીકા નૈરયિક હો જાવે' પુણરવિ પજ્જત્ત અસન્નિ પંચિંદિય તિરિક્ખ-
જોણિણત્તિ' ઓર ધરકર ફિર વહ પર્યાપ્તિ અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ હો
જાવે તો હસ ક્રમસે વહ 'કેવહયં કાલં સેવેજ્જા' કિતને કાલ તક ડસ
ગતિકા સેવન કરતા હૈ ઓર 'કેવહયં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા' કિતને
કાલ તક ગમનાગમન કરતા હૈ ।

કેના રૂપથી તે જીવે કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' જવન્યથી અંતર્મુહુત્તં સુધી
અને 'ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી' ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વ કેટલી સુધી રહે છે. ૧૯
ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન-સે ણં મંતે ! પજ્જત્તઅસન્નિ પંચિંદિયતિરિક્ખ જોણિણ
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ જેરહણ' હે ભદન્ત તે નારક જીવ પહેલા પર્યાપ્તિ અસંજ્ઞિ
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનીવાળા થાય, અને તે પછી મરીને તે રત્નપ્રમા
પૃથ્વીમાં નૈરયિક પછે ઉપન્ન થાય 'પુણરવિ પજ્જત્ત અસન્નિ પંચિંદિયતિરિક્ખ
જોણિણત્તિ' અને મરીને ફરિાર પર્યાપ્તિ અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યો-
નીમાં ઉત્પન્ન થાય, તો આ ક્રમથી તેઓ 'કેવહયં કાલં સેવેજ્જા' કેટલા કાળ
સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે ? એટલે કે તે એ ગતિમાં કેટલો કાળ રહે
છે ? અને આ રીતે કેટલા કાળ સુધી ગમનાગમન-અવર-અવર કરતા

વાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેસેન—ભવાપેક્ષયાં દ્વે ભવગ્રહણે ભવદ્વયમિત્યર્થઃ, ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમ્મહિયાઈ’ કાલાદેસેન—કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તો-ભ્યાધિકાણિ ‘ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાર્ગં પુવ્વકોટિમ્મહિયં’ ઉત્કર્ષેણ પલ્લોપમસ્યાસંખ્યાતમાર્ગં પૂર્વકોટ્યભ્યધિકમ્ પૂર્વકોટ્યભ્યધિકં પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાર્ગમિત્યર્થઃ, અયમાશયઃ—પ્રથમભવે અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો ભવેત્ તથા દ્વિતીયભવે નારકો ભવેત્ તતથ નરકાન્નિસૃત્ય સ પુનઃ અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો ન ભૂત્વા અન્તરરહિતસંજ્ઞિત્વમેવાવશ્યં પ્રાપ્તુયાત્ અતો ભવાપેક્ષયા ભવદ્વયસ્ય કાયસંવેધો જ્ઞાતવ્યઃ, તથા કાલાપેક્ષયા જઘન્યઃ કાયસંવેધઃ

૭૦—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવકી અપેક્ષા સે દો ભવગ્રહણ ઓર ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમ્મહિયાઈ, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાર્ગં પુવ્વકોટિમ્મહિયં એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા એવહ્યં કાલં ગહરાગઈ કરેજ્જા’ કાલકી અપેક્ષા જઘન્યસે અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ તક તથા ઉત્કૃષ્ટસે પૂર્વકોટિ અધિક પલ્લોપમકે અસંખ્યાતવે ભાગ તક ઉસ ગતિકા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ગમનાગમન કરતા હૈ, હસ કથનકા તાત્પર્ય એસા હૈ—પ્રથમ ભવમેં વહ જીવ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક હોતા હૈ, દ્વિતીય ભવમેં વહ વહાંસે નરકર નારક હોતા હૈ, ફિર વહાંસે નરકર વહ પુનઃ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક નહીં હોતા હૈ કિન્તુ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અવસ્થાકો હી વહ પ્રાપ્ત કરતા હૈ,

રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ’ ભવની અપેક્ષાએ બે ભવ ગ્રહણ સુધી અને ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમ્મહિયાઈ’ ઉક્કોસેણં પલ્લોપમસ્સ અસંખેજ્જહમાર્ગં પુવ્વકોટિમ્મહિયં એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગહરાગઈ કરેજ્જા’ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યની અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી તથા ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ અધિક પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ સમય સુધી તે ગમનાગમન—અવર જવર કરે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—પહેલા ભવમાં તે જીવ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને બીજા ભવમાં તે લાંથી મરીને નારક થાય છે, અને પાછો લાંથી મરીને તે દ્વિતીય અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિવાળો થતો નથી પણ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયપણાને

અસંજ્ઞિયસંવન્ધિ જઘન્યાન્તર્મુહૂર્તાયુષ્કસહિતાનિ નારકસ્ય જઘન્યેન દશસહસ્ર વર્ષાણિ સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટતઃ કાયસંવેધઃ અસંજ્ઞિનાં પૂર્વકોટિવર્ષપ્રમાણકોત્કૃષ્ટાયુષ્કસહિત રત્નપ્રમાણાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ આયુઃ પર્યોપમસંખ્યાતમાગમાત્રમિતિ । અત્ર પર્યોપમાસંખ્યેયમામઃ પૂર્વમવાસંજ્ઞિનારકોત્કૃષ્ટાયુષ્કરૂપો ગૃહ્યતે પૂર્વકોટીયા-
અધિકા સા ચાસંજ્ઞપુત્કૃષ્ટાયુષ્કરૂપા ગૃહ્યતેઽન એવોક્તમ્-પૂર્વકોટ્યધિકં પર્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગમિતિ । ‘અથ ચ કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા’ એતાવત્કાલં પૂર્વદર્શિતપ્રમાણકં સેવેત એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ૨૦ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

હસલિયે અવકાશી અપેક્ષા સે દો અવકાશ કાયસંવેધ જાનના ચાહિયે, તથા કાલકી અપેક્ષાસે જઘન્ય કાયસંવેધ અસંજ્ઞી અવસંબંધી જઘન્ય અન્ત-મુહૂર્ત આયુષ્ક સહિત નારકકી જઘન્ય દશ હજાર વર્ષકી સ્થિતિ રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાયસંવેધ અસંજ્ઞીકી પૂર્વકોટિ વર્ષ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુ સહિત રત્નપ્રમા મેં ઉત્કૃષ્ટ આયુ પર્યોપમકે અસંખ્યાતવે ભાગરૂપ હૈ, યહાં જો પર્યોપમકા અસંખ્યાતવાં ભાગ ગ્રહણ હુઆ હૈ-વહ નારકકી જો પૂર્વમવ સમ્બન્ધી અસંજ્ઞિ અવસ્થા હૈ ઉસ અવસ્થાસે જો નારક હુઆ હૈ સો ઉસકી ઉત્કૃષ્ટ આયુરૂપ લિયા ગયા હૈ તથા જો પૂર્વ કોટિ અધિક કહા ગયા હૈ વહ અસંજ્ઞી અવસ્થાકી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્કરૂપ લિયા ગયા હૈ । હસીલિયે એસા કહા ગયા હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટસે પૂર્વ કોટિ અધિક પર્યોપમકે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ ॥૨૦॥ સૂત્ર ૨॥

જ તે પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી ભવની અપેક્ષાએ બે ભવનો કાયસંવેગ સમજવો તથા કાળની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ક સાથે નારક જઘન્ય કાય સંવેગ અસંજ્ઞી ભવ સંબંધી જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટકાય સંવેગ પૂર્વકોટિ વર્ષ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુ સહિત રત્ન પ્રમાણ પૃથ્વીમાં પર્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ગ્રહણ કરાયો છે.- તે નારકની પૂર્વ ભવસંબંધી બે અસંજ્ઞી અવસ્થા છે, તે અવસ્થાથી બે નારક થયેલા છે, તેની ઉત્કૃષ્ટ આયુરૂપ ગ્રહણ કરેલ છે, અને બે પૂર્વકોટિ અધિક કહ્યું છે તે અસંજ્ઞી અવસ્થાની ઉત્કૃષ્ટ આયુરૂપ રૂપથી ગ્રહણ કરેલ છે. તેથી જ એવું કહ્યું છે કે-ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ અધિક પર્યોપમના અસં-ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે. ૨૦ ॥ સૂ. ૨ ॥

एव मेते सामान्येषु रत्नप्रभानारकेष्वपि तत्सवः पर्याप्तासंज्ञिष्वेन्द्रिय-
तिर्थगोनिका निरूपिताः, अथ जघन्यस्थितिकेषु तेषु उत्पिस्संस्तान् निरूपयन्नाह
—‘पञ्जत्ता असन्नि’ इत्यादि ।

मूलम्—पञ्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण् णं भंते ।
जे भविण् जहन्नकालट्टिइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु
उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयसा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं वि दस-
वाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? । ते णं भंते ! जीवा एग-
समएणं केवइया उववज्जंति एवं सञ्चेव वत्तव्वया निरवसेसा
आणियव्वा जाव अणुबंधो त्ति । से णं भंते ! पञ्जत्तअसन्नि
पंचिंदियतिरिक्खजोणिण् जहन्नकालट्टिइय रयणप्पभापुढवी-
णैरइए पुणरवि पञ्जत्त असन्नि० जाव गइरागइं करेज्जा ?
गोयसा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं
दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी
दसहिं वाससहस्सेहिं अट्ठमहिया, एवइयं कालं सेवेज्जा एव-
इयं कालं गइरागइं करेज्जा२ । पञ्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरि-
क्खजोणिण् णं जे भविण् उक्कोसकालट्टिइएसु रयणप्पभा-
पुढवीणैरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
उववज्जेज्जा ? गोयसा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ
भागट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणं वि पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा०
अवसेसं तं चेव जाव अणुबंधो । से णं भंते ! पञ्जत्तअसन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिण् उक्कोसकालट्टिइयरयणप्पभा पुढवी-
नेरइए पुणरवि पञ्जत्ता० जाव करेज्जा ? गोयसा ! भवादेसेणं

દો ભવગ્રહણાદ્ કાલાદેસેણં જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસંખે-
જ્જહ ભાગં અંતોમુહુત્તમબ્ભહિયં ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસં-
ખેજ્જહભાગં પુવ્વકોડિઅબ્ભહિયં, એવંયં કાલં સેવેજ્જા એ-
વંયં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા ॥સૂ. ૩॥

હાયા—પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકં સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! યો ભવ્યો જઘન્ય-
કાલસ્થિતિકેષુ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુત્પન્નમ્, સ સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! કિયત્કાલ-
સ્થિતિકેષુત્પન્નમ્ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેણાપિ દશ-
વર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુત્પન્નમ્, તે સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! જીવા એકસમયેન કિયન્તિ ઉત્પન્નન્તે
એવં સૈવ વક્તવ્યતા નિશ્ચયેષા મણિતવ્યા । યાવદબ્રુવન્થ્યં એતિ । સ સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ !
પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ, જઘન્યકાલસ્થિતિરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ
પુનરપિ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિઃ । યાવદ્ ગત્યાગતી કુર્યાત્ ? ગૌતમ ! ભવાદેશેન દ્વે ભવગ્રહણે
કાલાદેશેન જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકઃ ૩ઃ
દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા એતાવત્કં કાલં સેવેત એતાવત્કં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્ ૨ ।
પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ સ્થિતિ કલ્પે યો ભવ્યઃ ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષુ રત્ન-
પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકેષુત્પન્નમ્ સ સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષુત્પન્નમ્ ?
ગૌતમ ! જઘન્યેન પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગસ્થિતિકેષુત્પન્નમ્ ઉત્કર્ષેણાપિ પલ્યો-
પમસ્યાસંખ્યેયભાગસ્થિતિકેષુત્પન્નમ્ । તે સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! જીવાઃ, અવશેષં તદેવ
યાવદબ્રુવન્થ્યં । સ સ્થિતિ કલ્પે ભવન્તિ ! પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ, ઉત્કર્ષકાલ-
સ્થિતિકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ, પુનરપિ પર્યાપ્તાઃ । યાવત્ કુર્યાત્ ? ગૌતમ !
ભવાદેશેન દ્વે ભવગ્રહણં કાલાદેશેન જઘન્યેન પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગમ્ અન્ત-
ર્મુહૂર્તાભ્યધિકમ્ ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગં પૂર્વકોટ્યભ્યધિકમ્ એતાવ-
ત્કાલં સેવેત એતાવત્કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્ ॥સૂ૦ ૩॥

હસ પ્રકાર સામાન્યસે જો રત્નપ્રમાકે નારકોમે ઉત્પન્ન હોને વાલે
પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા હૈં ડનકા નિરૂપણ ક્રિયા, અથ
જઘન્યસ્થિતિ વાલે ડન નારકો મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા હૈં ડનકા સૂત્રકાર નિરૂપણ કરતે હૈં—

આ રીતે સામાન્ય જે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા
પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકો છે, તેઓનું નિરૂપણ કરીને હવે
જઘન્ય સ્થિતિવાળા તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્ગો છે, તેઓનું સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે.—

ટીકા— પડ્જનઅસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિય ણં મંતે ।’ પર્યાપ્તાસંઙ્ગિ-
પચ્ચેન્દ્રિયાતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘જે મવિય’ યો મવ્યઃ, ‘જહન્નકાલ-
દ્વિહ્ણુ’ જઘન્યકાલસ્થિતિકેપુ ‘રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્ણુ’ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈર-
યિકેપુ, ‘ઉવવજ્જિત્તણ’ ઉત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે ।’ સ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવહ્કાલ-
દ્વિહ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેપુ નૈરયિકેપુ ઉત્પન્નેત હે મદન્ત ! યઃ
પર્યાપ્તાસંઙ્ગિપચ્ચેન્દ્રિયાતિર્યગ્યોનિકો જીવો જઘન્યકાલસ્થિતિકરત્નપ્રમાપૃથિવીસં-
વન્ધિનારકેપુ ઉત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ જીવઃ કિયત્કાલસ્થિતિકનૈરયિકેપુ ઉત્પત્તિ
લભેતેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણ
દસવાસસહસ્સદ્વિહ્ણુ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેપુ નૈરયિકેપુ ઉત્પન્નેત ઇત્ય-

‘પડ્જત્તા અસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિય ણં મંતે ।’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અથ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં—હે મદન્ત !’ પડ્જત્ત-
અસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિય ણં મંતે ! જે મવિય જહન્નકાલદ્વિહ્ણુ
રચણપ્પમાપુઢવિનેરહ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ જો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યચ્ચ જઘન્ય કાલકી સ્થિતિવાલે રત્નપ્રમા પૃથિવીકે નૈરયિકોમ્ ઉત્પન્ન
હોનેકે યોગ્ય હૈં—‘સે ણં મંતે ! કેવહ્કાલદ્વિહ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ વે કિતને
કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકો મ્ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ જો પર્યાપ્ત
અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે જઘન્ય કાલકી
સ્થિતિ વાલે નૈરયિકો મ્ ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હૈં એસા વહ જીવ કિતને
કાલકી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોમ્ ઉત્પન્ન હોતા હૈં ?

ઉ૦—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જહન્નેણ દસવાસસહસ્સદ્વિહ્ણુ’ વહ પર્યાપ્ત

‘પડ્જત્તા અસન્નિપંચિ દિયતિરિક્વજોણિય ણં મંતે ।’ इत्यादि.

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ‘પડ્જત્ત-
અસન્નિપંચિ દિય તિરિક્વજોણિય ણં મંતે ! ‘જે મવિય જહન્નકાલદ્વિહ્ણુ રચણપ્પમા
પુઢવિનેરહ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જઘન્ય
કાલની સ્થિતિવાળા જે જીવો રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય હોય છે, ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્કાલદ્વિહ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે ભગવન્ ! તેઓ
કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જે જીવ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા
નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય એવા તે જીવ કેટલા કાળની સ્થિતિ-
વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણ દસવાસસહસ્સદ્વિહ્ણુ’ તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી

ગ્રિમેણ સંબન્ધઃ । ‘ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સઠ્ઠિહણ્સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણાપિ દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત્વમિતિ । ૧૧ । ‘તેણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ તે-પર્યાપ્તસંક્ષિપ્તચ્છેન્દ્રિયતિર્યચ્છો જીવાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! એકસમયેન ક્રિયન્તઃ સદૈવોત્પદ્યન્તે તાદશનારકેષુ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ-‘એવં સચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘એવં સચ્ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા’ એવમ્-પૂર્વ-કથિતપ્રકારેણ સૌ વક્તવ્યતા નિરવશેષા-સમગ્રા અપિ મણિતવ્યા, ક્રિયત્પર્યન્તં પૂર્વવક્તવ્યતા પઠનીયા તત્રાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ અણુવંધો ત્તિ’ યાવદનુવંધ ઇતિ૦ એકોનવિંશતિતમદ્વારપર્યન્તમિતિ । ૧૧ । ઇતઃ પૂર્વમ્, ‘પજ્જત્તઅસન્નિ-

અસંજી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છ જીવ જઘન્યસે દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ વાળે નૈરયિકોં મેં ઓર ‘ઉક્કોસેણં વિ દસવાસસહસ્સઠ્ઠિહણ્સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ‘ઉત્કૃષ્ટસે ઓ દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

પ્ર૦--(તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! વે અસંજીપચ્છેન્દ્રિયતિર્યચ્છ જીવ એક સમય મેં ડન નારકોં મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ એક સમયમેં એક સાથ કિતને વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

ઉ૦--‘એવં સચ્ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! યંહાં પર પૂર્વોક્ત સમગ્ર વક્તવ્યતા’ યાવત્ અનુબંધ તક કહની ચાહિયે, અર્થાત્ ૧૧ વેં દ્વાર તક પહિલે કહી ગયી વક્તવ્યતા યંહાં કહની ચાહિયે, યહ વાત સૂત્રકાર હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રશ્નોત્તર રૂપસે સ્પષ્ટ કરતે હૈં-યંહાંસે પહિલે-‘પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં

પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છ જીવ જઘન્યસે દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ‘ઉક્કોસેણં વિ દસ વાસસહસ્સઠ્ઠિહણ્સુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન થાય છે । ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ અસંજી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છ એવા તે જીવો એક સમયમાં તે નારકોં મેં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ એક સમયમાં એક સાથે કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘એવં સચ્ચેવ નિરવસેસા વત્તવ્વયા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ અહિયાં પહેલાં કહેલ સમ્પૂર્ણ વક્તવ્ય યાવત્ અનુબંધ સુધીનું સમજી લેવું અર્થાત્ ઓગણીસ ૧૯ માં દ્વાર સુધી । તે દ્વારથી લઇને પહેલાં કહેલ સમ્પૂર્ણ કથન અહિયાં સમજી લેવું આ કથન સૂત્રકારે આ નીચેના સૂત્ર પાઠથી પ્રશ્નોત્તરરૂપે સ્પષ્ટ કરેલ છે.-‘પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં

પંચિદિયતિરિક્વજોણિણં મંતે ! જે ભવિણ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહણસુ ઉવવ-
જ્જિત્તણ, સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં
દસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ ઉકોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા
ઇત્યુત્પાદસૂત્રમ્, એતસ્માદારમ્મ-‘સે ણં મંતે ! પજ્જત્તસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ-
જોણિણ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવી નેરહણ પુણરવિ પજ્જત્તસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિણ
ત્તિ કેવહ્યં કાલં ગતિરાગતિં કરેજ્જા, ગોયમા ! ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાં
કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાં અંતોમુહુત્તમન્મહિયાં, ઉકોસેણં પલિઓ-
વમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડીમન્મહિયં એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા એવહ્યં કાલં
ગતિરાગતિં કરેજ્જા’ ઇત્યનુબન્ધસૂત્રમ્ એતાવત્પર્યન્તં સર્વમપિ પ્રકરણં વક્તવ્યમ્

મંતે ! જે ભવિણ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ, સે ણં
મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસ-
સહસ્સદ્વિહણસુ ઉકોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગદ્વિહણસુ ઉવ-
વજ્જેજ્જા’ એસા યહ ઉત્પાદ સૂત્ર કહા ગયા હૈ, સો હસ ઉત્પાદ સૂત્રસે
લેકર ‘સે ણં મંતે ! પજ્જત્તસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિણ રયણપ્પમાણ
પુઠ્ઠવીણ નેરહણ, પુણરવિ પજ્જત્તસન્નિ પંચિદિયતિરિક્વજોણિણત્તિ
કેવહ્યં કાલં સેવેજ્જા ? કેવહ્યં કાલં ગતિરાગતિં કરેજ્જા ? ગોયમા !
ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાં, કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાં,
અંતોમુહુત્તમન્મહિયાં, ઉકોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વ-
કોડીમન્મહિયં એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા એવહ્યં કાલં ગતિરાગતિં
કરેજ્જા’ હસ સૂત્ર તક અનુબન્ધ સૂત્ર હૈ સો યહાં તક કા સમસ્ત પ્રકરણ

જોણિણં મંતે ! જે ભવિણ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ, સે ણં
મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ
ઉકોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ આ પ્રમાણે અહિંયા
પહેલાં આ ઉપપાત સૂત્ર ઠહેવામાં આવેલ છે આ ઉત્પાદ સૂત્રથી લઈને
‘સે ણં મંતે ! પજ્જત્તસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિણ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહણસુ
પુણરવિ પજ્જત્ત સન્નિ પંચિદિયતિરિક્વજોણિણત્તિ કેવહ્યં કાલં સેવેજ્જા ?
કેવહ્યં કાલં ગતિરાગતિં કરેજ્જા ? ગોયમા ! ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાં કાલાદે-
સેણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાં અંતોમુહુત્તમન્મહિયાં, ઉકોસેણં પલિઓવમસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડી મન્મહિયં એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગતિ
રાગતિં કરેજ્જા’ આ સૂત્ર સુધી અનુબન્ધ સૂત્ર છે બેથી અહિં સુધીનું તમામ

एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इत्यस्य प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् एवमेव एतत्प्रकरण-पठितं संहननावगाहनादिकं सर्वमेव वक्तव्यम् अयमाशयः—‘सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा’ इति सन्दर्भस्येति १९ । इत्येकोनविंशतितममनुबन्धद्वारम् । अथ विंशतितमं कायसंवेधद्वारमाह—‘से णं भंते’ इत्यादि ।

‘से णं भंते !’ स खलु भदन्त ! ‘पज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए’ पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिको भूत्वा पश्चात् ‘जहन्नकालट्ठिइयरंयणप्पभा-पुढविनेरइए’ जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रमापृथिवीसंबन्धिनैरयिको जातः, ‘पुण-

કહલેના ચાહિયે, એક સમયમેં કિતને ડન નારકોમેં અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસ પ્રશ્નકા ઉત્તર એસા હૈ કિ એક સમયમેં ડન નારકોમેં જઘન્યસે તો એક અથવા દો અથવા ત્રીન અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટસે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઉત્પન્ન હોતે હેં । હસી પ્રકારસે હન પ્રકરણમેં પઠિત સંહનન દ્વાર, અવગાહનાદ્વાર, ઓર સંસ્થાન આદિ સબ દ્વાર કહના ચાહિયે, હસ પ્રકારકા ગ્રહ આશય—‘સચ્ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા ભાણિયવ્વા’ હસ સૂત્રપાઠકા હૈ । હસ પ્રકારસે ૧૯ વેં અનુબન્ધ દ્વારકા કથન કર અવ સૂત્રકાર ૨૦વાં જો કાયસંવેધદ્વાર હૈ ડસકા કથન કરતે હુએ કહતે હેં—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ ‘સે ણં ભંતે ! પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખ-જોણિએ’ હૈ ભદન્ત ! જો જીવ પર્યાપ્ત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ

પ્રકરણ સમજવું એક સમયમાં તે નારકોમાં કેટલા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે તે નારકોમાં એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો ઉત્પન્ન થાય છે. આજ રીતે આ પ્રકરણમાં કહેલ સંહનન દ્વાર, અવગાહના દ્વાર, અને સંસ્થાન દ્વાર વિગેરે તમામ દ્વારો સમજવા. આ રીતનું આ કથન ‘સચ્ચેવ વત્તવ્વયા નિરવસેસા ભાણિયવ્વા’ આ સૂત્રપાઠનું છે આ પ્રમાણે ૧૯ ઓગણીસમાં અનુબંધ દ્વારનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ૨૦ વીસમું જે કાયસંવેધ દ્વાર છે, તેનું કથન કરે છે. તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—સે ણં ભંતે ! પજ્જત્ત-અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિએ’ હે લગવન્ જે છવ પર્યાપ્ત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ થઈને પછીથી ‘જહન્નેકાલટ્ઠિઇય રંયણપ્પભો પુઢવિત્તેરइए’ જઘ-

રવિ પઞ્જત્તઅસન્નિપંચિન્દિયતિરિક્વજોણિ' પુનરપિ પર્યાપ્તાસંઙ્ગિપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકો ભવેત્ । एवं क्रमेण पूर्वं पर्याप्ता संज्ञिपच्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्ततो-
મૃત્વા રત્નપ્રમાનરકે નારકો જાતઃ, પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય તામેવ પર્યાપ્તા-
સંઙ્ગિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિમાસાદયેત્, एवं रूपेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्काल-
પર્યન્તમ્ તાં ગતિં સેવેત 'કેવઇયં કાલં ગહરાગઙ્ કરેજ્જા' કિયન્તં કાલં ગત્યા-
ગતી કુર્યાત્-ગમનં ચાગમનં ચ કુર્યાત્ ઇતિ ગત્યાગતિવિષયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવાદેસેણં' ભવાદેશેન-ભવપ્રકારેણ 'દો
ભવગ્ગહણાઈં' દ્વે ધવગ્રહણે એકત્રાસંજ્ઞી દ્વિતીયભવે નૈરયિકઃ, નરકાન્નિર્ગતઃ સન્
અનન્તરતયા સંજ્ઞિત્વમેવ લભતે ન પુનરસંજ્ઞિત્વમ્ અતો ભવદ્વયસેવ કથિતમ્ । 'કાલા-
દેસેણં' કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલતઃ 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુ-

હોકર પશ્ચાત્ 'જહન્નકાલદ્વિદ્ધે' રચણપ્રમા પુઠ્ઠધિનેરહ' જઘન્ય
કાલકી સ્થિતિવાલે રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હો જાતા હૈ, ઓર 'પુણરવિ પઞ્જત્તઅસન્નિપંચિન્દિયતિરિક્વ-
જોણિ' વાદમેં વહાંસે ભી મરકર પુનઃ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ
હો જાતા હૈ, તો હસ પ્રકારસે વહ કિતને કાલ તક ઉસ ગતિકા સેવન
કરતા હૈ-અર્થાત્ કિતને કાલ તક વહ હસ પ્રકારસે ગતિ ઓર આગતિ
કરતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ-ગોયમા !
'ભવાદેસેણં' હે ગૌતમ ! ભવકી અપેક્ષા વહ 'દો ભવગ્ગહણાઈં દો ભવ
ગ્રહણ તક-એક અસંજ્ઞીકા ભવ ઓર દ્વિતીય નારક કા ભવ-હસ પ્રકાર
સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક-વધોંકિ હસકે વાદ વહ નિયમ સે સંજ્ઞી
હો જાતા હૈ-અસંજ્ઞી નહીં રહતા- 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં દસવાસસહ-
સ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઽભહિયાઈં' કાલકી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય રૂપ મેં

ન્યકાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને
'પુણરવિ પઞ્જત્તઅસન્નિપંચિન્દિયતિરિક્વજોણિ' તે પછી ત્યાંથી પણ મરીને
દ્વિતીય પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ થઈ જાય છે. તો આ રીતે કેટલા
કાળ સુધી ગતિ અને આગતિ-આવળ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'ગોયમા !' 'ભવાદેસેણં' હે ગૌતમ ભવની અપે-
ક્ષાએ તે 'દો ભવગ્ગહણાઈં' જે ભવ ગ્રહણ સુધી-એક અસંજ્ઞીનો ભવ અને
બીજો નારકનો ભવ આ રીતે જે ભવોનું ગ્રહણ કરતાં સુધી કેમકે તે પછી
નિયમથી તે સંજ્ઞી થઈ જાય છે અસંજ્ઞી નહીં. 'કાલાદેસેણં દસવાસસહસ્સાઈં
અંતોમુહુત્તમઽભહિયાઈં' કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી અંતમુદ્ધૃત અધિક દમ

તત્ત્વમહિયાઈ' જઘન્યેન દશર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાનિ જઘન્યતોડન્ત-
ર્મુહૂર્તાધિકદશસહસ્રવર્ષાત્મકઃ કાલઃ સેવનસ્ય ગત્યાગતેશ્ચેત્યર્થઃ, 'ઉકોસેણ'
ઉત્કર્ષેણ, 'પુન્વકોડી' પૂર્વકોટિઃ, 'દમહિં વાસસહસ્સેહિં અબ્મહિયા' 'દશભિર્વર્ષ-
સહસ્રૈરભ્યધિકા, 'એવમ્ કાલં સેવેજ્જા' એતાવત્કં કાલં જઘન્યતોત્કૃષ્ટાભ્યાં
પૂર્વપદર્શિતં સેવેત સ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ, 'એવમ્ કાલં ગણરાગઈ
કરેજ્જા' એતાવત્કં જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પ્રદર્શિત કાલં યાવત્ ગત્યાગતી-ગમનંચા-
ગમનં ચ કુર્યાત્ ઇતિ ॥૨૦॥

'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવજોણિયં ણં મંતે' પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'જે મવિય' યો મવ્યઃ 'ઉકોસકાલદ્વિદ્વસુ' ઉત્કૃષ્ટ-
કાલસ્થિતિકેષુ 'રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વસુ' રત્નપ્રમા પૃથિવી સંવન્ધિ નૈરયિકેષુ
'ઉવવજ્જિત્તપ્' ઉત્પત્તુમ્-ઉત્પત્તયે, 'સે ણં મંતે !' સઃ-પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકો જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવદ્વકાલદ્વિદ્વસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિયત્કાલ-
સ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પન્નેત ? મગવાનાહ-ગોપમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણ'

અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ તક ઔ 'ઉકોસેણં પુન્વકોડી દસહિં
વાસસહસ્સેહિં અબ્મહિયાઈ' ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ અધિક દશ હજાર
વર્ષ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ અર્થાત્ ગમનાગમનકરતા હૈ । ૨૦

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ- 'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવજો-
ણિયં ણં મંતે' હે મદન્ત ! જો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક
જીવ 'જે મવિય ઉકોસકાલદ્વિદ્વસુ રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વસુ ઉવવજ્જિ-
ત્તપ્' ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે
યોગ્ય હૈ- 'સે ણં મંતે ! કેવદ્વકાલદ્વિદ્વસુ ઉવવજ્જા' વહ કિતને કાલકી
સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ

હબ્બર વર્ષ સુધી અને 'ઉકોસેણં પુન્વકોડી દમહિં વાસસહસ્સેહિં અબ્મહિયાઈ'
ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિ અધિક દસ હબ્બર વર્ષ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે
છે. અર્થાત્ ગમના ગમન-અવર જવર કરે છે ૨૦

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે- 'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિ-
વજોણિયં ણં મંતે' હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિવાળો જે
જીવ 'જે મવિય ઉકોસકાલદ્વિદ્વસુ રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વસુ ઉવવજ્જિત્તપ્' ઉત્કૃ-
ષ્ટસ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથિવના નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,
'સે ણં મંતે ! કેવદ્વકાલદ્વિદ્વસુ ઉવવજ્જેજ્જા' તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા
નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે

જગ્રન્થેન 'પલિઓવમસ્સ' પલ્યોપમસ્ય 'અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ' અસંખ્યેયમાગ-
સ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ હત્યર્થઃ, 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેન સ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકાં ઇતિ । 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'પલિઓવમસ્સ' પલ્યોપમસ્ય
'અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' અસંખ્યેયમાગસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત
હસ્યુત્પાદિદ્વારમ્ ? । અથ પરિમાણદ્વારમ્—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા
ઉવવજ્જંતિ' તે સ્વલુ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ જીવાઃ એકસમયેન-
એતસ્મિન્ સમયે ક્રિયન્તે ઉત્પદ્યન્તે તત્ર ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'અવસેસં તં ચેવ
જાવ અણુબંધો' અવશેષં તદેવ યાવદનુબન્ધઃ, અસ્માત્પરિમાણદ્વારાદારમ્બ્યાનુબન્ધ-
દ્વારપર્યન્તઃ સર્વોઽપિ પરિમાણસંહનનાદિકોઽત્ર વક્તવ્ય સ્વથાહિ—પરિમાણદ્વારમ્—

—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ
ઉવવજ્જેજ્જા' વહ જવન્થ સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ કી
સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓ-
વમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ પલ્યો-
પમ કે અસંખ્યાતવે' ભાગકી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
હસ પ્રકાર સે યહ ઉત્પાદિ દ્વાર કહા ? પરિમાણ દ્વાર હસ પ્રકાર સે હૈ—
'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હસમેં ગૌતમ ને
પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે મદન્ત ! વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ
જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
ને ગૌતમ સે એસા કહા હૈ કિ—'ગોયમા ! અવસેસં તં ચેવ જાવ અણુ
બંધો' હે ગૌતમ ! હસ વિષયમેં સમસ્ત કથન પૂર્વવત્ યાવત્ અનુબન્ધ
દ્વાર તક કહલેના ચાહિયે, અર્થાત્ હસ પરિણામ દ્વાર સે લેકર અનુબન્ધ

—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા' તે જગ્રન્થી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગની સ્થિતિવાળા નૈરયિકામાં
ઉત્પન્ન થાય છે 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિણ્ણુ ઉવવજ્જે-
જ્જા' ઉત્કર્ષથી પણ તે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગની સ્થિતિવાળા નૈરયિકામાં
ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રમાણે આ ઉપપાત દ્વાર કહેવામાં આવ્યું છે.

હવે પરિમાણ દ્વાર કહેવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે.—તે ણં મંતે !
જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું
પૂછ્યું છે કે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ એક સમયમાં
ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નને ગૌતમસ્વામીને એવું
કહ્યું કે—'ગોયમા ! અવસેસં તં ચેવ જાવ અણુબંધો' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સઘળું
કથન અનુબંધદ્વાર મુખી સમજવું અર્થાત્ આ પરિમાણદ્વારથી લઈ ને અનુબંધદ્વાર

एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति' प्रश्नस्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते, इत्युत्तरम् । एवं संहननावगाहना-संस्थानलेश्यादृष्टिज्ञानयोगोपयोगसाकारानाकारसंज्ञाकषायेन्द्रियसमुद्घातवेदनावे-दायुरध्यवसानानुबन्धाः सर्वेऽपि अत्र भणितव्या इति ॥ 'से णं भंते' सः-पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'पञ्जत्तप्पसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भवेत् तदनन्तम् 'उक्कोसकालट्टिइयरयणप्पभापुढविनेरइए' उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिको जातः

દાર તક સમી પરિમાણ સમ્બધી એવં સંહનન આદિ સમ્બધી કથન યહાં કહ લેના ચાહિયે, એક સમય મેં વે કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? તો હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર એસા હૈ કિ વે જઘન્ય સે તો એક અથવા દો અથવા ત્રીન તક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત વે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હેં । હસી પ્રકાર સે સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન યોગ, ઉપયોગ, -સાંકાર અનાકાર-સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ, આયુ, અધ્યવસાન ઓર અનુબન્ધ વે સચ દાર મી યહાં કહ લેના ચાહિયે ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં-સે ણં ભંતે . 'પજ્જત્તપ્પસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ' હે ભદન્ત । વહ પર્યાપ્તઅસંજ્ઞીપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ મરકર 'ઉક્કોસકાલટ્ટિહયરયણપ્પભાપુઢવિનેરહ' ઉત્કૃષ્ટ કાલકી સ્થિતિવાલા રત્નપ્રભા પૃથિવી કા નૈરયિક યદિ હો જાતા હૈ ઓર

સુધી પરિમાણ સમ્બધી અને સંહનન વિગેરે સમ્બધીનું તમામ કથન અહિયાં સમજી લેવું તેઓ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે-તેઓ જઘન્યથી તો એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, -સાકાર અને અનાકાર -સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ, આયુ, અધ્યવસાન અને અનુબંધ આ તમામદ્વારે પણ અહિયાં કહી લેવા.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-સે ણં ભંતે । હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનીવાળો તે જીવ 'પજ્જત્તપ્પસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિદ્વય ૩.રીને 'ઉક્કોસકાલટ્ટિહયરયણપ્પભાપુઢવિનેરહ' ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક જે

પુનરપિ 'પઞ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્તાસંજીપથેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-
નિકો ભવતિ 'ત્તિ' इति—इत्येवं क्रमेण 'केवइयं' कालं सेवेज्जा' कियन्तं कालं
सेवेत 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कियन्तं कालम्—कियत्कालपर्यन्तम् अनेन
क्रमेण गत्यागती—गमनंवागमनं च कुर्यादिति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे
गौतम ! 'भवादेसेणं' भवादेशेन—भवप्रकारेण 'दो भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे—
भवद्वयपर्यन्तं सेवेत गत्यागती च कुर्यादिति एकत्रासंजी द्वितीये भवे नारको
नरकाभिर्गतः सन् अनन्तरतया संज्ञित्वमेव लभते नत्वसंज्ञित्वम् अतो भवद्वयमेव
भवतीति । 'कालादेसेण' कालादेशेन—कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः, 'जहन्नेणं'
जघन्येन 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमव्वमहियं' पल्योपमस्यासंखेय-

'પુનરપિ પઞ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ' વહાં સે મરણ કર વહ
પુનઃ પર્યાપ્તઅસંજીપથેન્દ્રિયતિર્યગ્ચ હો જાતા હૈ—તો હસ ક્રમ સે 'કેવઇયં
કાલં સેવેજ્જા' વહ કિતને કાલ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ 'કેવઇયં
કાલં ગહરાગઇં કરેજ્જા' કિતને કાલ તક હસ પ્રકાર સે ગતિ આગતિ
કરતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
'ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' વહ ભવકી અપેક્ષા દો ભવગ્રહણ તક ઉસ
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ગમનાગમન કરતા હૈ—એક ભવ ઉસકા
અસંજી કા હોતા હૈ ઓર દ્વિતીય ભવ નારક કા હોતા હૈ, હસકે બાદ
વહ નરક સે નિકલ કર પુનઃ અસંજી નહીં હોતા હૈ—સીધા સંજી હી
હોતા હૈ, 'કાલાદેસેણ' કાલ કી અપેક્ષા વહ 'જહન્નેણં' જઘન્ય સે પલિ-
ઓવમસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયં' એક અન્તર્મુહુત્ત અધિક

થઈ બીજા અને તે પછી 'પુનરપિ પઞ્જત્તઅસન્નિ પંચિ દિયતિરિક્ખજોણિ' ત્યાંથી
મરીને તે ફરીથી પર્યાપ્ત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ થઈ બીજા તો આ ક્રમથી
'કેવઇયં કાલં સેવેજ્જા' તે કેટલા કાળ સુધી આ રીતે ગતિ આગતિનું સેવન કરે
છે ? અને 'કેવઇયં કાલં ગહરાગઇં કરેજ્જા' કેટલા કાળ સુધી આ રીતે ગમના
ગમન—અવર જવર કરતો રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' ભવની અપેક્ષાએ તે બે
ભવ થકી સુધી ગમના ગમન કરે છે. તેનો એક ભવ અસંજી પણાનો
હોય છે. અને બીજો ભવ નારક પણાનો હોય છે. તે પછી તે નરકથી
નીકળીને ફરીથી અસંજી થતો નથી. સીધો સંજીજ થાય છે. 'કાલાદેસેણ'
કાળની અપેક્ષાએ તે 'જહન્નેણં' જઘન્યથી 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં
અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયં' એક અંતર્મુહુત્ત અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ

માગમ્ અન્તમુહૂર્તાભ્યધિકમ્ 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કર્ષેણ 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડી અબ્મહિયં' પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગં પૂર્વકોટયભ્યધિકમ્ પૂર્વકોટય-
ધિકપલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગપર્યન્તમ્ યાવત્ સેવેત્ इत्यગ્રિમેण संबन्धः । 'एवइयं
કાલં સેવેજ્જા' एतावत्कं कालं सेवेत 'एवइयं कालं गहरागइं करेज्जा' एताव-
त्कालपर्यन्तं गत्यागती कुर्यात् गमनं तिर्यग्योनितो नरके ततश्चागमनं नारकात्
પુનસ્તિર્યગ્યોનિકે इत्येवं रूपेण गमनागमने कुर्यादितिभावः ॥सू० ३॥

મૂલ્ય—જહન્નકાલટિઢિયપજ્જન્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજો-
ણિય પાં મંતે ! જે ભવિય રયણપ્પમાપુઢલિનેરહણસુ ઉવવ-
જ્જિત્તણ, સે પાં મંતે ! કેવહિયકાલટિઢિયસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા !
જહન્નેણં દસવાસસહસ્સટિઢિયસુ ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસં-
ખેજ્જહમાગટિઢિયસુ ઉવવ૦ । તે પાં મંતે ! જીવા ણગલ્લમણં કેવ૦
સેસં તં ચેવ ણવરં હમાઈં તિન્નિ ણાણત્તાઈં આડં, અજ્જવસાણા
અણુવંધો ય, જહન્નેણં ઠિઈં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુ૦ ।
તેસિ પાં મંતે ! જીવાણં કેવહિયા અજ્જવસાણા પ૦ ? , ગોયમા !

પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ તક ઓર 'ઉક્કોસેણ' પલિઓવમસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડી અબ્મહિયં 'ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વ કોટિ અધિક
પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ તક 'એવહિયં કાલં સેવેજ્જ એવહિયં
કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા' ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉતને હી
કાલ તક દોનોં મર્વોં મેં ગતિ આગતિ કરતા હૈ, તિર્યગ્યોનિ સે નરક
મેં જાતા હૈ ફિર વર્હાં સે નિકલ કર તિર્યગ્યોનિ મેં આતા હૈ હસ રૂપ
સે ગમનાગમન જો વહ કરતા હૈ હસી કા નામ ગતિ આગતિ હૈ ॥સૂ. ૩॥

મુધી અને 'ઉક્કોસેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડી અબ્મહિયં' ઉત્કૃષ્ટથી
પૂર્વકોટી અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં માગ મુધી 'એવહિયં કાલં સેવેજ્જા,
એવહિયં કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા' તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને ગતિ આગતિ-
અવર જવર કરે છે. તિર્યગ્ય થોનીથી નીકળીને નરક ગતિમાં જાય છે અને
પાછો ત્યાંથી નીકળીને તિર્યગ્યોનિકામાં આવે છે. આ રીતે તે જે ગમના
ગમન-અવર જવર કરે છે. તેનું જ નામ ગતિ આગતિ છે. ॥સૂ. ૩॥

असंखेज्जा अज्झवसाणा प० । ते णं भंते ! किं पसत्था अपस-
 तथा ? गोयमा ! णो पसत्था अप्पसत्था । अणुबंधो अंतोमुहुत्तं ।
 सेसं तं चेव । से णं भंते ! जहन्नकालट्ठिइए पज्जत्तअसन्नि-
 पंचिंदिय० रयणप्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो
 भवग्गहणाइं कालादे० जह० दसवाससह० अंतोमु० अब्भहि-
 याइं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमै-
 व्भहियं एवइयं कालं सेविज्जा जाव गइरागइ० करेज्जा ४ ।
 जहन्नकालट्ठिइयपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !
 जे भविए जहन्नकालट्ठिइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु
 उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ?
 गोयमा ! जह० दसवाससहस्सठिइएसु, उक्कोसेण वि दसवास-
 सहस्सठिइएसु उववजेज्जा । ते णं भंते ! जीवा सेसं तं चेव
 ताइं चेव तिन्नि णाणत्ताइं जाव से णं भंते ! जहन्नकालट्ठि-
 इय पज्जत्त जाव जोणिए जहन्नकालट्ठिइयरयणप्पभा पुणरवि-
 जाव गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जह-
 न्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं उक्कोसेणं वि
 दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा
 जाव करेज्जा ५ । जहन्नकालट्ठिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजो-
 णिए णं भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्ठिइएसु रयणप्पभापुढवि-
 नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-

भागट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखे-
ज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा अवसेसं
तं चेव ताइंचेव तिन्नि णाणत्ताइं जाव से णं भंते ! जहन्न-
कालट्टिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्टिइयरयणं
जाव करेज्जा ?, गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, काला-
देसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तम-
अभहियं उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहु-
त्तेण अभहियं, एवइयं कालं जाव करेज्जा ६ । उक्कोसकालट्टिइ-
यपज्जत्त असन्निपांचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
रयणप्पभापुढवि नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइकालं
जाव उवव० ?, गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु
उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ० जाव उववज्जेज्जा, ते णं
भंते ! जीवा एगससएणं अवसेसं जहेव ओहियगमएणं तहेव
अणुगंतव्वं, नवरं इस्साइं दोन्नि नाणत्ताइं-ठिती जहन्नेणं
पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, एवं अणुबंधोवि, अवसेसं
तं चेव, से णं भंते ! उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्नि जाव
तिरिक्खजोणिए रयणप्पभा जाव गोयमा ! भवादेसेणं दो भव-
ग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
अभहिया उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीए
अभहियं एवइयं जाव करेज्जा ७ । उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्त-
तिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए जहन्नकालट्टिइएसु रयण-

प्पभापुढविनेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइ जाव
 उववज्जेज्जा ?, गोयमा ! जह० दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्को-
 सेण वि दसवाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! सेसं
 तं चेव जहा सत्तमगमए जाव से णं भंते ! उक्कोसकालट्ठिइय
 जाव तिरिक्खजोणिए जहन्नकालट्ठिइयरयणप्पभा जाव करे-
 ज्जा ?, गोयमा ! भवादेसेणं दो भव० कालादे० जह० पुव्व-
 कोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी
 दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया, एवइयं जाव करेज्जा ८ । उक्को-
 सकालट्ठिइयपज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
 उक्कोसकालट्ठिइएसु रयण जाव उववज्जित्तए से णं भंते !
 केवइकाल० जाव उववज्जेज्जा ?, गोयमा ! जहन्नेणं पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उक्कोसेणं वि पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते !
 जीवा एगसमएणं सेसं जहा सत्तमगमए जाव से णं भंते !
 उक्कोसकालट्ठिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसकाल-
 ट्ठिइयरयणप्पभा जाव करेज्जा ?, गोयमा ! भवादेसेणं दो भव-
 गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं
 पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्ज-
 इभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा जाव
 गतिरागतिं करेज्जा ९ । एवं एते ओहिया तिन्नि गमगा३,
 जहन्नकालट्ठिइएसु तिन्नि गमगा ३, उक्कोसकालट्ठिइएसु तिन्नि
 गमगा३, सव्वे ते णवगमा भवंति ॥सू० ४॥

छाया—जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तुम्' स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? , गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु, उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्तः० शेषं तदेव, नवरम् इमानि त्रीणि नानात्वानि आयु-रध्यवसानानि अनुबन्धश्च, जघन्येन स्थितिरन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मु० । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्ये-यानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु भदन्त ! किं प्रशस्तानि अप्रशस्तानि ? गौतम ! नो प्रशस्तानि, अप्रशस्तानि, अनुबन्धोऽन्तर्मुहूर्तम्, शेषं तदेव । स खलु भदन्त ! जघन्यकालस्थितिकः पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय० रत्नप्रभा यावत् कुर्यात् ? , गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण पल्योपमस्यासंख्येयभागम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, एतावत्कं कालं सेवेत यावद्गत्यागती कुर्यात् ४ । जघन्यकालस्थितिक-पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थिति-केषु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थिति-केषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्ष-सहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः शेषं तदेव, तान्येव त्रीणि नानात्वानि, यावत् स खलु भदन्त ! जघन्यकालस्थितिकपर्याप्त यावद् योनिकः जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभा० पुनरपि, यावद् गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेणापि दश-वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि,, एतावन्तं कालं सेवेत, यावत्कुर्यात् ५ । जघन्यकालस्थिकपर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! भविकः उत्कर्ष-कालस्थितिकेषु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-स्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः अवशेषं तदेव, तान्येव त्रीणि नानात्वानि, यावत्, स खलु भदन्त ! जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तायावत् तिर्यग्योनिकः उत्कर्षकालस्थितिकरत्न० यावत् कुर्यात् ? , गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पल्यो-पमस्य असंख्येयभागम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येय-भागम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, एतावत्कं कालं यावत्कुर्यात् ६ । उत्कर्षकालस्थि-तिक पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभा-

पृथिवी नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालं यावदुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्यातं यावदुत्पद्येत, ते खलु भदन्त जीवाः एकसमयेन अवशेषं यथैव औघिकगमकेन तथैव अनुगन्तव्यम्, नवरम् इमे द्वे नानात्वे-स्थितिः जघन्येन पूर्वकोटी, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः, एवम् अनुबन्धोऽपि, अवशेषं तदेव । स खलु भदन्त ! उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञि यावत् तिर्यग्योनिको रत्नप्रभा यावद् गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिः, दशभिः वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोट्या अभ्यधिकम्, एतावत्कं यावत्कुर्यात् ७ । उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्ततिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थितिकेषु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियद्वायावदुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! शेषं तदेव यथा सप्तमगमके, यावत्, स खलु भदन्त ! उत्कर्षकालस्थितिक, यावत् तिर्यग्योनिकः जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभा यावत् कुर्यात् ?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, एतावन्तं यावत्कुर्यात् ८ । उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः उत्कर्षकालस्थितिकेषु रत्नप्रभां यावदुत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालं यावदुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन शेषं यथा सप्तमगमके, यावत् स खलु भदन्त ! उत्कर्षकालस्थितिक पर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः उत्कर्षकालस्थितिकरत्नप्रभा यावत् कुर्यात् ?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोट्या अभ्यधिकम्, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोट्या अभ्यधिकम्, एतावन्तं कालं सेवेत यावत् गत्यागती कुर्यात् ९ । एवमेते औघिका त्रयो गमकाः ३, जघन्यकालस्थितिकेषु त्रयो गमकाः, उत्कर्ष कालस्थितिकेषु त्रयो गमकाः, ३, सर्वे ते नव गमाः, भवन्ति ॥

टीका—‘जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिणं भंते !’ जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे

जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिणं—इत्यादि टीकार्थ—अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ‘जहन्नकाल-

‘जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिणं’ इत्यादि

टीकार्थ—इसे गौतमस्वामी प्रभु ने आपुन पूछे छे छे—हे भगवन् जहन्न-

મજિણ' યો ધન્ય:-યોગ્ય: 'રયણપ્પમાપુઢવિનેરહણ્ણુ' રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જિત્તણ' ઉત્પત્તિમ્ 'સે ણં મંતે !' સ સ્વલ્પ મદન્ત ! 'કેવહય-કાલદ્વિહણ્ણુ' કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેત હે મદન્ત ! ય: સ્વલ્પ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો જીવો રત્નપ્રમાપૃથિવીનારકેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ જીવ: કિયત્કાલસ્થિતિમાન્નારકેષુ ઉત્પત્તિ લક્ષતે હતિપ્રશ્ન: । મગવાનાહ-'ગોયમા' હત્યદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસ-વાસસહસ્સ દ્વિહણ્ણુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યતે હત્તગ્રિમેણ ક્રિયાપદેન સંબન્ધ:, 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કર્ષેણ 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ-

દ્વિહણ્ણુપજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કજોણિણં મંતે' જો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જઘન્ય સ્થિતિ વાળા હૈ ઓર વહ 'જે મવિણ રયણપ્પમા પુઢવિનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ-તે વહ' કેવહયકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવ-વજ્જેજ્જા' કિતને કાલકી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? અર્થાત્ જો અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ વહ જીવ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ -'ગોયમા !' હૈ ગૌતમ ! જહન્નેણં દસવાસ સહસ્સદ્વિહણ્ણુ' વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' પલ્લોપમ કે

કાલદ્વિહણ્ણુપજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કજોણિણં મંતે' પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો-નિવાણો જે શુભ જઘન્ય સ્થિતિવાણો છે, અને તે 'રયણપ્પમાપુઢવિનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે તે 'કેવહયકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નિવાણો જે શુભ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તેવો શુભ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળો નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ 'જહન્નેણં દસવાસ-સહસ્સદ્વિહણ્ણુ' તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' પલ્લોપ-પમના અસંખ્યાત લાગની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્

માગઢિપ્પ' પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાગસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેત, હે મદન્ત ! યઃ સ્વલુ પર્યાસાસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવો રત્નપ્રમાનરકપૃથિવીનારકેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ જઘન્યતો દશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકનારકેષુ ઉત્પદ્યતે ઉત્કૃષ્ટતઃ પલ્લોપમસ્યાસંખ્યાતમાગસ્થિતિકનારકેષુ સમુત્પત્તિં લભતે ઇત્યુત્તરમ્ । 'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ યે સ્વલુ રત્નપ્રમાપૃથિવીસમ્બન્ધિનરકેષુ ઉત્પત્તિયોગ્યા વિદ્યન્તે તે 'એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' એકસમયે કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ? ઉત્તરમાહ—'જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઇત્યુત્તરમ્, એતદેવ દર્શયતિ- 'સેસં તં ચેવ ઇતિ પ્રકરણેન, 'સેસં તં ચેવ' શેષમ્—ઉત્પાદવ્યતિરિક્તમ્

અસંખ્યાતવે' માગ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ અર્થાત્ જો પર્યાસ અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ પ્રમાણ સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અબ પુનઃ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ 'હે મદન્ત ! જો જીવ રત્નપ્રમા સમ્બન્ધી નારકોં મેં ઉત્પત્તિયોગ્ય હૈ એસે વે જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! એસેં વે જીવ જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ, યહી વાત સૂત્રકારને 'સેસં તં ચેવ' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કી હૈ—

પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જે જીવ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા હોય છે. તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમાસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં મંતે ! જીવા ! એગસમયેણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં જે જીવ ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, એવા તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય એવા તે જીવો જઘન્યથી એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ વાત સૂત્રદાશ 'સેસં તં ચેવ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આમાં તેઓએ એ કહ્યું છે કે—આ

તદેવ-પરિમાણસંહનનાવગાહનાસંસ્થાનલેશ્યાદિત આરમ્બ્યાનુબન્ધાન્તં સર્વમપિ
પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । પૂર્વાપેક્ષયા યદિદૃશૈલક્ષણં તદર્શયતિ 'નવરં' ઇત્યાદિ,
'નવરં ઇમાઈં તિન્નિ જાણત્તાઈં' નવરમ્-કેવલમ્ ઇમાનિ-વક્ષ્યમાણાનિ ત્રીણિ નાના-
સ્થાનિ પૂર્વાપેક્ષયા ભેદઃ સ્થલત્રયે ઇત્યર્થઃ, તદેવ દર્શયતિ-'આડ' ઇત્યાદિ,
'આડ' અજ્ઞવસાણા અણુવંધો ય' આયુરધ્યવસાનાનિ અનુવન્ધશ્ચ, આયુષિ અધ્યવ-
સાનેષુ અનુવન્ધેવ વૈલક્ષણ્યમ્, ભેદ ઇતિ તત્ર આયુષિ વૈલક્ષણ્યં દર્શયતિ-'જહન્નેણં'
ઇત્યાદિ, 'જહન્નેણં ઠિર્ઠિ અંતોમુહુત્તં' જઘન્યેન સ્થિતિરન્તર્મુહુત્તમ્. 'ઉક્કોસેણ વિ
અંતોમુહુત્તં' ઉત્કર્ષેણાપિ આયુરન્તર્મુહુત્તમેવ જઘન્યકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપશ્ચ
ન્દ્રિયયોનિકાનામ્, અધ્યવસાનાનિ, દર્શયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-'તેસિ ણં' ઇત્યાદિ,

હસમેં ડન્હોને યહ કહા હૈ-કિ હસ ઉત્પાદ કથન સે અતિરિક્ત ઔર
જો પરિમાણ, સંહનન અવગાહના સંસ્થાન લેશ્યા આદિ અનુબન્ધાન્ત તક
કા કથન હૈ વહ સબ મી પૂર્વોક્ત જૈસા હી જાનના ચાહિયે, પરન્તુ ડસ
કથન કી અપેક્ષા યહાં કે કથન મેં જો મિન્નતા હૈ વહ 'નવરં ઇમાઈં
તિન્નિ જાણત્તાઈં' વહ હન તીન સ્થાનોં મેં હૈ-'આડ', અજ્ઞવસાણા
અણુવંધો ય 'એક આયુસ્થાન મેં, દ્વિતીય અધ્યવસાનસ્થાન મેં ઔર તૃતીય
અનુબન્ધસ્થાન મેં' આયુસ્થાન મેં જો વૈલક્ષણ્ય હૈ--ડસે સૂત્રકાર ને 'જહ-
ન્નેણં ઠિર્ઠિ અંતોમુહુત્તં' ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં હસ પાઠ દ્વારા પ્રકટ
કિયા હૈ-યહાં આયુ જઘન્ય સે અન્તર્મુહુત્તકી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્ત-
ર્મુહુત્ત કી કહી હૈ ।

અધ્યવસાન સ્થાનોં મેં વિલક્ષણતા પ્રગટ કરને કે લિયે પ્રશ્નોત્તર
રૂપ સે યહ આગે કા કથન હૈ-ગૌતમ ને હસ વિષય મેં પ્રશ્ન સે એસા પૂછા

ઉત્પાત સૂત્રના કથનર્થા મિન્ન ઃળીજા બે પરિમાણ, સંહનન, અવગાહના,
સંસ્થાન, લેશ્યા, વિગેરે અનુબન્ધ સુધીનું કથન છે, તે સઘણ પહેલાં કહ્યા
પ્રમાણે જ સમજવું પરન્તુ તે કથનની અપેક્ષાએ અહિંના કથનમાં બે ફેર
ફાર છે, તે 'નવરં ઇમાઈં તિન્નિ જાણત્તાઈં' આ ત્રણ સ્થાનોમાં છે. 'આડ',
અજ્ઞવસાણા, અણુવંધો ય એક આયુસ્થાનમાં બીજું અધ્યવસાન સ્થાનમાં અને
ત્રીજું અનુબન્ધ સ્થાનમાં આયુ સ્થાનમાં બે ફેરફાર છે, તેને સૂત્રકારે 'જહ-
ન્નેણં ઠિર્ઠિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ
કરેલ છે. અર્થાત્ આયુ જઘન્યથી અન્તર્મુહુત્ત સુધીની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
પણ અન્તર્મુહુત્તની છે

હવે અધ્યવસાનસ્થામાં વિલક્ષણપણું બતાવવા માટે પ્રશ્નોત્તરરૂપથી
આગળનું કથન કરે છે.-ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે

‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં’ તેણાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાનામ્ ‘કેવહયા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ મજ્જતાનિ ? ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! અસંસેવજા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ અસંસ્યાતાનિ અધ્યવસાનાનિ મજ્જતાનિ-કથિતાનિ, ‘તે ણં મંતે ! કિં પસસ્યા અપસસ્યા’ તાનિ અધ્યવસાનાનિ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કિં પ્રશસ્તાનિ અપ્રશસ્તાનિ વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણો પસસ્યા’ નો પ્રશસ્તાનિ-ન પ્રશસ્તભાવસંપન્નાનિ અપિતુ ‘અપસસ્યા’ અપ્રશસ્તભાવસંપન્નાનિ ‘અણુ-વન્ધો અંતોમુહુત્તં’ અણુવન્ધોઽન્તર્મુહૂર્તમાત્રમ્ ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્-એતદાયુરધ્યવ-

હૈ-તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કેવહયા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ હૈ ભદન્ત ! જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે ડન પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચો કે અધ્યવસાન કિતને હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !’ અસંસેવજા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ ડન જીવોં કે અધ્યવસાન અસંસ્યાત હોતે હૈં અચ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘તે ણં મંતે ! કિં પસસ્યા અપસસ્યા’ હે ભદન્ત ! જો વે અસંસ્યાત અધ્યવસાન સ્થાન જઘન્ય કાલકી સ્થિતિવાલે ડન પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચોં કે હોતે હૈં વે પ્રશસ્ત હોતે હૈં ? યા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણો પસસ્યા, અપસસ્યા’ વે પ્રશસ્ત નહીં હોતે હૈં, અપ્રશસ્ત હોતે હૈં, કયો કિ અસંજી કા જઘન્ય આયુષ અન્તર્મુહૂર્ત કા હોતા હૈ, ઇસ કારણ ડસકે અધ્યવસાન સ્થાન અપ્રશસ્ત હોતે હૈં આયુષ કી દીર્ઘ સ્થિતિ મેં હી અધ્યવસાન સ્થાનોં મેં પ્રશસ્તતા ઓર અપ્રશસ્તતા સમ્ભવિત હૈં, અણુવન્ધો અંતોમુહુત્તં’ અણુ-

કે-‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કેવહયા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તે પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અધ્યવસાન કેટલા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંસેવજા અઙ્ગવસાણા પન્નત્તા’ તે જીવોના અધ્યવસાન અસંસ્યાત હોય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘તે ણં મંતે કિં પસસ્યા અપસસ્યા’ હે ભગવન્ જે અસંસ્યાત અધ્યવસાન સ્થાનો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તે પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચોને હોય છે, તે પ્રશસ્ત હોય છે ? કે અપ્રશસ્ત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ણો પસસ્યા અપસસ્યા’ તે પ્રશસ્ત હોતા નથી, અપ્રશસ્ત હોય છે કેમકે અસંજીનું જઘન્ય આયુષ અન્તર્મુહૂર્તનું હોય છે, તે કારણે તેના અધ્યવસાનસ્થાનો અપ્રશસ્ત હોય છે, આયુષ્યની દીર્ઘ સ્થિતિમાં જ અધ્યવસાન સ્થાનોમાં

સાનાનુવન્ધાતિરિક્તં પરિમાણસંહનાદિકં સર્વમપિ પૂર્વદેવ જ્ઞાતવામિતિ 'સે ણં
મંતે ! સ ચલુ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ ચલુ ભદન્ત ! પ્રથમમ્ 'જહન્ન
કાલદ્વિદ્' જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ 'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કજોણિ'
પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોઽભવત્, તદનન્તરં મૃત્વા 'રયણપ્પમા' પુઢવી'
નૈર' રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાં નૈરયિકોઽભૂત્, 'પુગરવિ પજ્જત્તાસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ક-
જોણિ' પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ, એવં
ક્રમેણ પરંપરયા 'કેવહ્યં કાલં સેવેજ્ઞા' કિયન્તં કાલં તિર્યગ્ગોનિં નરકગતિં ચ
સેવેત, 'કેવહ્યં કાલં ગદરાગદં કરેજ્ઞા' 'કિયત્કાલપર્યન્તમ્ એવં ક્રમેણ ગત્યા-
ગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવાદે-
સેણં' ભવાદેશેન-ભવપ્રકારેણ 'દો ભવગ્ગહણાદં દ્વે ભવગ્ગહણે એકત્ર ભવે પર્યાપ્તા-
સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો દ્વિતીયે નારકો નરકાન્નિઃસૃતઃ સન્ અનન્તરતયા

બન્ધ યહાં અન્તર્મુહૂત્તં કા હૈ 'સેસં તં ચેવ' ઇન ત્રીન ભિન્નતાઓં કે
સિવાય બાકી કા ઓર સ્વ કથન પરિમાણ સમ્બન્ધી એવં સંહનન આદિ
પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ-સે ણં મંતે !
જહન્નકાલદ્વિદ્ પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કજોણિ' રયણપ્પમા
જાવ કરેજ્ઞા' હે ભદન્ત ! જઘન્ય કાલકી સ્થિતિ વાલા વહ પર્યાપ્ત
અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યદિ મરકર રત્નપ્રમા પૃથિવી કા નૈરયિક
હોતા હૈ ઓર ફિર સે વહાં સે નિકલ કર વહ પુનઃ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ હોતા હૈ તો હસ સ્થિતિ મેં વહ ડસ ગતિ કા કથતક
સેવન કરતા હૈ-કથ તક વહ ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્નુ કહતે હૈ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ । 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાદં' ભવ

પ્રશસ્તપણુ અને અપ્રશસ્તપણુ સંભવે છે. 'અણુવંધો અંતો મુહુત્ત' અહિયાં
અનુબંધ અંતર્મુહૂત્તનેા છે. 'સેસં તં ચેવ' આ ત્રણુ ભિન્નતા વગર બાકીનું
બીજુ તમામ કથન પરિણામ સંબંધી અથવા સંહનન સંબંધીનું તમામ
કથન પૂર્વોક્ત પ્રમાણુ છે. તેમ સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે 'સે ણં મંતે ! જહન્નકાલદ્વિદ્
પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કજોણિ' રયણપ્પમા જાવ કરેજ્ઞા' હે ભગ-
વન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ બે
મરીને રત્નપ્રમા પૃથ્વીનેા નૈરયિક થાય અને ફરી ત્યાંથી નીકળીને તે ફરીથી
પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ થાય તો આ સ્થિતિમાં તે એ ગતિનું
સેવન કયાં સુધી કરતો રહે છે ? અને કયાં સુધી તે ગમના ગમન અવર-
જવર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાદં' ભવની અપેક્ષાએ તે બે ભવ સુધી અને 'કાલા-

સંજિત્વમેવ લભને ન પુનરસંજિત્વમ્ અતો ભવદ્વયમેવ ભવતીતિ । ‘કાલાદેસેણ’ કાલા-
દેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલન ઇત્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં’ દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમઽભ-
હિયાઈ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકાન્તિ, ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટેણ
‘પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઽભહિયં’ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગ-
મન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકમ્ અન્તર્મુહૂર્તાદધિકપલ્યોપમસ્યાસંખ્યાતમાગમિત્યર્થઃ, ‘એવદ્યં
કાલં સેવેજ્જા’ એતાવત્કં કાલં પર્યાપ્તાસંજિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં ચ સેવેત
તથા-‘એવદ્યં કાલં ગરરાગઈ કરેજ્જા’ એતાવત્કાલં ગત્યાગતી-ગમનાગમને
કુર્યાદિતિ ૪ ॥ ‘જહન્નકાલદ્વિદ્યપજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં
મંતે !’ જઘન્યકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘જે
ભવિણં’ યો ભવ્યઃ ‘જહન્નકાલદ્વિદ્યેસુ’ જઘન્યકાલસ્થિતિક્ષેપુ ‘રયણપ્પમા પુઢવિ
નેરદ્યેસુ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી સંવન્ધિનૈરયિકેપુ ‘ઉવવજ્જિત્તણં’ ઉત્પત્તુમ્, ‘સે ણં

કી અપેક્ષા સે વહ દો ભવગ્રહણ ત્તક ઔર’ કાલાદેસેણં’ કારકી અપેક્ષા
સે વહ ‘જહન્નેણં’ જઘન્યસે’ દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમઽભહિયાઈ’
અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ તક ઔર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ સે
‘પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઽભહિયં’ અન્તર્મુહૂર્ત
અધિક પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ તક ગમનાગમન કરતા હૈ-ઉસ
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, દો ભવગ્રહણ સમ્બન્ધી કથન ઝગર મેં પ્રગટ
કિયા જા ચુકા હૈં અવ ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈં-‘જહન્નકાલદ્વિદ્ય
પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે’ જઘન્ય કાલ કી
સ્થિતિવાલા પર્યાપ્ત અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ’ ‘જે ભવિણં જહન્નકાલદ્વિદ્ય-
ેસુ રયણપ્પમાપુઢવિનેરદ્યેસુ ઉવવજ્જિત્તણં જો જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ
વાલે રત્નપ્રમા પૃથિવીકે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ ‘સે ણં મંતે ।

દેસેણં’ કાળની અપેક્ષાએ તે ‘જહન્નેણં’ જઘન્યથી ‘દસવાસસહસ્સાઈ’ અંતોમુ-
હુત્તમઽભહિયાઈ’ અંતમુહૂર્તઅધિક ૬૫ હજાર વર્ષ સુધી અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી
‘પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઽભયાહિઈ’ અન્તર્મુહૂર્તઅધિક પલ્યો-
પમના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી ગમનાગમન કરે છે. અર્થાત્ તે ગતિનું
સેવન કરે છે-આ પ્રમાણે બે ભવ સંબંધી કથન કરવામાં આવ્યું છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું ‘જહન્નકાલદ્વિદ્ય પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિ-
યતિરિક્ખજોણિણં મંતે !’ હે ભદન્ત જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત
અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ ‘જે ભવિણં જહન્નકાલદ્વિદ્યેસુ રયણપ્પમાપુઢવિને
રદ્યેસુ ઉવવજ્જિત્તણં જે એવ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના

મંતે !' સંતુ મદન્ત ! 'કેવહ્યકાલઢિહ્ણસુ' કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેત્ત હે મદન્ત ! યઃ સંતુ જઘન્યકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકો જીવો રત્નપ્રમાનરકપૃથિવીષુ નૈરયિકતયોત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સં કિયત્કાલસ્થિતિક- નૈરયિકેષુત્પદ્યતે ઇતિ પ્રવનઃ । મગવાનાહ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસ- સહસ્સઢિહ્ણસુ' જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુત્પદ્યતે 'ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટતોડપિ દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત, ઇત્યુત્તરમ્ । 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે જઘન્યકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયજીવાઃ સંતુ મદન્ત ! ઇકસમયે ઇક-

કેવહ્યકાલઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' વહ હે મદન્ત । કિતને કાલકી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોમ્ ઉત્પન્ન હોના હૈ ? અર્થાત્ જો જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ રત્નપ્રમા પૃથિવી મ્ નૈરયિક રૂપસે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ વહાં પર કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈર- યિકો મ્ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મ્ પ્રભુ કહતે હૈ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ,' વહ જઘન્ય સે જિન નૈર- યિકો કી સ્થિતિ વહાં દસ હજાર વર્ષ કી હૈ ડનમ્ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ જિનકી દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ હૈ ડનમ્ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અબ ગૌતમ પુનઃ પ્રભુ સે ઇસ પ્રકાર સે પૂછતે હૈ- 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગ- સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! વે જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ

નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' હે ભગવન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં નૈરયિકપણ્થી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તે ત્યાં કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણ દસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ' જઘન્યથી જે નારકીયોની સ્થિતિ ત્યાં દસ હજાર વર્ષની હોય તેઓમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સઢિહ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કૃષ્ટ પણ્થી પણ તે જેઓની સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની હોય તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે. કે- 'તે ણં મંતે જીવા ઇગ- સમણ કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ ઓવા ઓક સમયમાં તે નરકાવાસમાં કેટલા

સ્મિન્ સમયે તત્ર નરકાવાસે કિયન્ત ઉત્પન્નં તે इति, અત્રોત્તરં પૂર્વવદેવ હે ગૌતમ ! તે જી ॥: જઘન્યન ઇત્યો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા એકસ્મિન્ સમયે નરકાવાસે સમુત્પન્નંતે ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા એકસ્મિન્ સમયે રત્નપ્રભા નરકાવાસે સમુત્પન્નંતે इत्यુત્તરમ્ એતદેવ દર્શયતિ— ‘સેસં इत्याદિના, ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્—ઉત્પાદપરિમાણાતિસ્તિમુત્તરં તદેવ યદેવ પૂર્વ કથિતમ્ તદેવ નાન્ય ત્તતો મિન્નં કિમપિ ‘તાઈં ચેવ તિન્નિ ણાણત્તાઈં’ તાન્યેવ ત્રીણિ નાનાત્વાનિ ચાવત્ આયુષ્યાધ્યવસાનાનુબન્ધેષુ તદેવ નાનાત્વં જ્ઞાતવ્યમ્ યદિતોડવ્યહિત પૂર્વસૂત્રે કથિતમ્, તથાહિ—આયુર્વિપયે જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામાયુરન્તર્મુહૂર્તમાત્રમ્ અસંખ્યાતાનિ અધ્યવસાનાનિ તાનિ નો પ્રશસ્તાનિ અપિતુ અપ્રશસ્તાનિ અનુબન્ધોડ-

વાલે પર્યાસ અસંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ એક સમય મેં ઉસ નરકાવાસ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હેં—વે વહાં એક સમય મેં જઘન્ય સે તો એક યા દો યા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં’ ‘સેસં તં ચેવ તાઈં ચેવ તિન્નિ ણાણત્તાઈં જાવ’ ઉત્પાત ઓર પરિમાણ સે અતિરિક્ત ઓર સઘ કથન સંહનન દ્વાર મેં, અવગાહના આદિ દ્વારોં મેં જૈસા પહેલે ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી જાનના ચાહિયે, યહાં યદિ ઉસ પૂર્વોક્ત કથન સે કોઈં મિત્રતા હૈ તો વહ કેવલ આયુ, અધ્યવસાય ઓર અનુબન્ધ હન ત્રીન દ્વારોં મેં હૈ, હન ત્રીન દ્વારોં મેં જો મિત્રતા હૈ ઉસ સમ્બન્ધ મેં કથન અવ્યવહિત પૂર્વ સૂત્ર મેં પ્રકટ કર દિયા ગયા હૈ જૈસે—આયુ, જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હૈ અધ્યવસાય અસંખ્ય હોતે હેં, વે પ્રશસ્ત નહીં હોતે હેં કિન્તુ

ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વર્મીને કહે છે કે— ‘તેઓ ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ ઉત્પાત અને પરિમાણ શિવાયનું બીજું તમામ કથન, સંહનન દ્વારમાં અને અવગાહના વિગેરે દ્વારોમાં પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. અહિંયાં તે પૂર્વોક્ત કથનમાં જે કાંઈ જુદાપણુ હોય તો તે કેવળ આયુ, અધ્યવસાન, અને અનુબન્ધ આ ત્રણ દ્વારોમાં છે. આ ત્રણ દ્વારોમાં જે ભિન્નપણું છે તે આની પહેલાંના સૂત્રમાં પ્રગટ કરેલ છે જેમકે—આયુ, જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અધ્યવસાન, અસંખ્ય હોય છે, તે પ્રશસ્ત હેતા નથી પણ અપ્રશસ્ત હોય છે. અનુબન્ધ અંતર્મુહૂર્ત મત્ર હોય છે. આ શિવાય ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન, વિગેરે બધાનું કથન પૂર્વ પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે

ન્તર્મુહૂર્તમાત્રમેવ' એતદ્વિઘ્નમુત્પાદપરિમાણસંહનનાદિકં સર્વમપિ પૂર્વપ્રકરણ કથિતમેવ જ્ઞાતવ્યમ્, ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—'જાવ' યાવત્ 'સે ણં મંતે !' इत्यादि सेवनागत्यागतिमूत्रपर्यन्तमिति, तदेवाह—'से णं मंते' स खलु भदन्त ! 'जहन्न-कालद्विद्वयपञ्जत्तअपन्नि पंचिद्वियतिरिक्खजोणिए' जघन-कालस्थितिकपर्याप्ता-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकः प्रथमम् तदनन्तरं ततो मृत्वा 'जहन्नकालद्विद्वे रयण-प्पमापुढवीए नेरइए' जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकोऽभूत् 'पुनरवि-जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्ताऽसन्निपंचिद्वियतिरिक्खजोणिएत्ति' पुनरपि नरकान्निः सृत्य जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिक इति—एवं क्रमेण कियत्कालपर्यन्तम् जघनस्थितिपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिं सेवेत कियत्काल-

અપ્રશસ્ત હોતે હૈં, અલુબ્ધ અન્તર્મુહૂર્તમાત્ર હોતા હૈ, હનસે મિન્ન ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન આદિ સચકા કથન પૂર્વ પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે, ઓર યહ સેવના ગત્યાગતિ સૂત્રતક યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે, યહી વાત આગે કે સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકાર ને પ્રકટ કી હૈ—સે ણં મંતે ! જહન્નકાલદ્વિદ્વય પજ્જત્ત અસન્નિપંચિદ્વિયતિરિક્ખજોણિએ જહન્નકાલદ્વિદ્વય રયણપ્પમાપુઢવીએ નેરહાએ' પુનરવિ જહન્નકાલદ્વિદ્વય પજ્જત્તાઽસન્નિપંચિદ્વિયતિરિક્ખ-જોણિએત્તિ' ગૌતમ ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—હે ભદન્ત ! વહ જઘન્ય કાલકી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ મરકર યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર પુનઃ વહાં સે મરકર—નિકલકર વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ હો જાતા હૈ—હસ ક્રમ સે વહ કિતને કાલતક તિર્યશ્ચ ગતિ મેં ઓર નરકગતિ મેં ગમન

કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. અને તે ગતિ અને આગતિ સુધી અહિયાં થઈ જાય છે એવું જોઈએ. અને એજ વાત આ આગળના સૂત્રપાઠદ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે 'સે ણં મંતે !' જહન્નકાલદ્વિદ્વયપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદ્વિય તિરિક્ખજોણિએ, જહન્નકાલદ્વિદ્વયરયણપ્પમા પુઢવીએ નેરહાએ' ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિ-વાળો તે પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ મરીને જો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય અને ફરીથી ત્યાંથી મરીને અર્થાત્ નીકળીને તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ થઈ જાય તો આ ક્રમથી તે કેટલા કાળ સુધી તિર્યચ ગતિમાં

પર્યન્તં ચ તિર્યગ્ગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમનં કરોતિ ? इति प्रश्नः भगवानाह—
 ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘भवादेसेण दो भवग्गहणाइं’ भवादेशेन—भवप्रकारेण द्वे
 भवग्रहणे भवतः, एकस्मिन् भवे तिर्यग्योनिकस्तदनन्तरम् ततो मृत्वा नारक
 गतिरूपं द्वितीयं भवं प्राप्नोति, ततो नरकान्निःसृत्यावश्यमेव संज्ञित्वं लभते न
 पुनरसंज्ञित्वमतो भवद्वयमेव, इत्याशयेनैव कथितम्. ‘दो भवग्गहणाइं’ इति ।
 ‘कालादेसेण’ कालादेशेन कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः ‘जहन्नेणं दसवाससह
 स्साइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं’ जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि
 —अन्तर्मुहूर्ताधिक दशसहस्रवर्षाणि ‘उक्कोसेण वि दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त
 मव्वमहियाइं’ उत्कृष्टतोऽपि दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यिकानि ‘एवइयं कालं
 सेवेज्जा’ एतावत्कालम्—उपरोक्तप्रदर्शितकालं यावत् तिर्यग्योनिकगतिं नारकगतिं
 च सेवेत तथा—‘एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा’ एतावन्तं कालं गत्यागती कुर्यात्
 इति ५ । ‘जहन्नकालट्ठिइय पज्जत्त असन्निपंविदियतिरिक्खजोणिणं भंते’

और आगमन करता रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते
 हैं—‘गोयमा ।’ हे गौतम । वह ‘भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं’ भव की
 अपेक्षा वह दो भव ग्रहण तक गमनागमन करता है और ‘काला
 देसेणं’ काल की अपेक्षा से ‘जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त
 मव्वमहियाइं’ वह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त अधिक दस हजार वर्ष तक गम-
 नागमन करता है और उत्कृष्ट से भी ‘दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
 मव्वमहियाइं’ अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष तक गमनागमन करता
 है, उस नरकगति और तिर्यञ्चगति का सेवन करता है अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जहन्नकालट्ठिइयपज्जत्त असन्नि पंविदिय

અને નરક ગતિમાં ગમન અને આગમન કરતા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 ગૌતમસ્વામીને પ્રભુ કહે કે—ગોયમા । હે ગૌતમ । તે ‘ભવાદેસેણં દોભવગ્ગહણાઈ’
 ભવની અપેક્ષાએ તે બે ભવ ગ્રહણ સુધી ગમના—ગમન કરે છે. અને ‘કાલા-
 દેસેણં’ કાળની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયાઈ’ તે
 જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી ગમનાગમન—અવરજવર
 કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ‘દસવાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તમવ્વમહિયાઈ’ અંતર્મુ-
 હૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી ગમના ગમન—અવર જવર—કરે છે. અર્થાત્
 તે નરક ગતિ અને તિર્યંચ ગતિનું સેવન કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જહન્નકાલટ્ઠિયપજ્જત્ત અસન્નિ
 પંચિદિયતિરિક્કજોણિણં મંતે !’ હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા

જઘન્યકાલસ્થિતિરૂપર્યાસાસંજ્ઞેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વહ મદન્ત ! 'જે ભવિ' યો મવો યોગ્યઃ 'ઉક્કોસકાલદ્વિહૃસુ' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષુ 'રચણ-
પ્પમાપુઢવિ નેરહૃસુ' રત્નપ્રમા પૃથિવીસંબન્ધિ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જિત્તણ' ઉત્પન્નમ્
'સે ણં મંતે' સઃ-જઘન્યકાલસ્થિતિરૂપર્યાસાસંજ્ઞેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો ય ઉત્કૃષ્ટકાલ
સ્થિતિકરત્નપ્રમાનારકેષ્ટત્તિયોગ્યો વિચતે સ સ્વહ મદન્ત ? 'કેવહ્યકાલદ્વિહૃ-
સુ' કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્ઞા' ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । મગવા-
નાહ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણ' જઘન્યેન 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગ-
દ્વિહૃસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' પલ્યોપમસ્યાસંખયેયમાગસ્થિતિકેષુ નૈરયિકવૃત્પદ્યેત 'ઉક્કો-
સેણ વિ પલિ ઓવમસ્સ અપંખેજ્જહમાગદ્વિહૃસુ' ઉત્કર્ષેણાપિ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યાત

તિરિક્તજોણિ' ણં મંતે !' હે મદન્ત ! જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા
પર્યાસ અસંજી પન્નેન્દ્રિય જીવ 'જે ભવિ' ઉક્કોસકાલદ્વિહૃસુ રચણ-
પ્પમા પુઢવીનેરહૃસુ' જો ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમા પૃથિવી-
કે નૈરયિકો મેં 'ઉવવજ્જિત્તણ' ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે !' વહ
'કેવહ્યકાલદ્વિહૃસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકો
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? અર્થાત્ જો અસંજી પર્યાસ પન્નેન્દ્રિય તિર્યગ્ય કિ
જિસકી આયુ જઘન્ય હૈ યદિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે પ્રથમ પૃથિવી કે
નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હો તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે
નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા ।
જહન્નેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગ' વહ જઘન્ય સે પલ્યોપમ કે અસં-
ખ્યાતવે ભાગપ્રમાણ સ્થિતિ વાલે નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર
'ઉક્કોસેણ વિ૦' ઉત્કૃષ્ટ સે મી પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ

પર્યાપ્ત અસંજી પન્નેન્દ્રિય જે જીવ જે 'ભવિ' ઉક્કોસકાલદ્વિહૃસુ રચણપ્પમા
પુઢવીનેરહૃસુ ઉવવજ્જિત્તણ' ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા હોય છે. 'સે ણં મંતે !' હે ભગવન્ તે 'કેવહ્ય-
કાલદ્વિહૃસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? અર્થાત્ જે અસંજી પર્યાપ્ત પન્નેન્દ્રિય તિર્યગ્ય કે જેની આયુ જઘન્ય
કાળની છે. જે તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પહેલી પૃથ્વીના નારકિયોમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા । જહન્નેણ પલિઓવ-
મસ્સ અસંખેજ્જહમાગ' જઘન્યથી તે પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને 'ઉક્કોસેણ વિ૦' ઉત્કૃષ્ટથી પણ

ભાગસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેત સ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિતિર્યગ્યોનિક-
 ઇતિ । 'તે ણં મંતે ! જીવા' તે-પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ।
 જીવાઃ એકસ્મિન્ સમયે ક્રિયન્ત ઉત્પચન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'અવસેસં તં ચેવ'
 અવશેષં સર્વં દ્વારજાતં નૈરયિકદ્વિતીયમૂત્રોક્તવદેવ હે ગૌતમ ! જઘન્યત એકો વા દ્વૌ
 વા ત્રયો વા તે જીવાઃ એકસ્મિન્ સમયે ઉત્પચન્તે ઉત્કૃષ્ટનઃ સંખ્યાતા વા તે અસં-
 ર્યાતજીવા એકસમયે સમુત્પચન્તે ઇત્યાદ્યુત્તરમ્ । 'તાં ચેવ તિન્નિ ણાણત્તાં' તાન્યેવ
 ચ ત્રીણિ નાનાત્વાનિ યાવત્ 'આઠ' અઙ્ગવસાણં અણુવંધો ય' આયુરધ્યવસાનમનુ-
 બન્ધશ્ચેતિ એતેષુ ત્રિભ્વેષુ પૂર્વાપેક્ષયા વૈઙ્ઞણ્યમવગન્તવ્યમ્ તથાહિ—સ્થિતિસ્તુ-
 જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામ્ અન્તર્મુહૂર્તમાત્રમેવ જઘન્યસ્થિતે રસંજ્ઞિનોઽધિકૃતત્વાત્

સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
 પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા' હે ભદન્ત । વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોનિક જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
 કહતે હૈ—'અવસેસં તં ચેવ' હે ગૌતમ પરિમાણ આદિ અવશિષ્ટ સર્વદ્વાર
 નૈરયિકોં કે દ્વિતીય મૂત્ર કે કથન કે અનુસાર જાન લેનાચાહિયે, એસે
 વે જીવ જઘન્ય સે એક સમય મેં એક અથવા દો અથવા ત્રીન તક
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત તક
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ । 'તાં ચેવ તિન્નિ ણાણત્તાં જાવ' યહાં પર હન ત્રીન
 દ્વારોં કો લેકર પૂર્વોક્ત કથન કે સાથ ભિન્નતા હૈ, વે ત્રીન દ્વાર આયુ,
 અધ્યવસાય ઓર અનુબન્ધ હૈ । સ્થિતિ યહાં પર જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈ, કયોંકિ અસંજ્ઞી જીવોં કી યહાં જઘન્ય સ્થિતિ હી
 હોતી હૈ, અધ્યવસાય સ્થાન અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર સ્થિતિ હોને કે કારણ

પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિવાજા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—તે ણં મંતે ! જીવા' હે
 ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક એવા તે હવે એક સમયમાં
 ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન તેઓને કહે છે કે
 'અવસેસં તં ચેવ' હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર એવા તે હવે એક
 સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, અને
 ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. 'તાં ચેવ
 તિન્નિ ણાણત્તાં' અહિંયાં આ ત્રણ દ્વારો વિષે પૂર્વોક્ત કથનથી બિન્નપણું
 છે. તે ત્રણ દ્વારો આયુદ્વાર, અધ્યવસાન દ્વાર, અને અનુબંધદ્વાર છે,
 અહિંયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે. કેમ કે અસંજ્ઞી
 હવેની જઘન્ય સ્થિતિજ હોય છે, અધ્યવસાન સ્થાન અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર

ક્રમેણ 'કેવદ્યં કાલં સેવેજ્જા' ક્રિયત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત
 તથા 'કેવદ્યં કાલં ગરૂરાગદં કરેજ્જા' ક્રિયન્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી કુર્યાદિતિ
 પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' ભવાદેશેન
 —ભવપ્રકારેણ દ્વે ભવગ્રહણે—ભવદ્વયગ્રહણમ્ પ્રથમભવેતુ જગ્ગન્યકાલસ્થિતિક પર્યાપ્તા-
 સંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગયોનિક સ્તતો દ્વિતીયે નારકમવે નારકો જાતસ્તતો નરકાભિઃ
 સૃત્યાવશ્યમેવ સંક્ષિત્વં લભતે નત્વસંક્ષિત્વમિતિ ભવદ્વયમેવ ભવતીતિ । 'કાલા-
 દેસેણ' કાલાદેશેન—કાલપ્રકારેણ કાલત્વ ઇત્યર્થઃ 'જહન્નેણ પલિઓવમસ્સ-
 અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઁમહિયં' જગ્ગ-યેન પલ્યોપમસ્ય અસંખ્યેય-
 ભાગમન્તર્મુહૂર્તમ્પર્યાપ્તમ્—અન્તર્મુહૂર્તપર્યાપ્તમ્ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગમિત્યર્થઃ ।
 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઁમહિયં'
 ઉત્કર્ષેણાપિ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગમન્તર્મુહૂર્તપર્યાપ્તમ્ અન્તર્મુહૂર્તપર્યાપ્તમ્

અસંજી પચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ હો જાતા હૈ—તો વહ ઇસ ક્રમ સે કય તક
 ઉસગતિ કા—તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નારક ગતિ કા સેવન કરતા રહતા
 હૈ—કય તક ગતિ આગતિ કરતા રહતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
 હૈ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' ભવ કી
 અપેક્ષા વહ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ગમનાગમન કરતા હૈ—ઓર
 'કાલાદેસેણ' કાલ કી અપેક્ષા સે વહ 'જહન્નેણ પલિઓવમસ્સ
 અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઁમહિયં' જગ્ગન્ય સે તો એક અન્તર્મુહૂર્ત
 અધિક પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ તક ગમનાગમન કરતા હૈ
 ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમ-

ન્યકાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજી પચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ થઈ જાય તો તે
 આક્રમથી ક્યાં સુધી તે ગતિનું એટલે કે તિર્યચ્ચ ગતિનું અને નારકગતિનું
 સેવન કરતો રહે છે ? અને ક્યાં સુધી ગતિ—અને આગતિ—આવડુ જવું
 કરતો રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
 'ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈ' ભવની અપેક્ષાએ તે બે ભવોને ગ્રહણ કરતાં
 સુધી ગમના ગમન—અવર જવર કરે છે. અને 'કાલાદેસેણ' કાળની અપેક્ષાએ
 તે 'જહન્નેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતોમુહુત્તમઁમહિયં' જગ્ગન્યથી એક
 અંતર્મુહૂર્ત અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી ગમનાગમન—
 અવર જવર કરે છે. અને 'ઉક્કોસેણ વિ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં અંતો-

ધિકલ્લોપમસ્યાસંલ્યાતમામિત્યર્થઃ । ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ એતાવ-
ત્કાલં યાવત્કુર્યાત્, અત્ર યાવત્પદાત્ એતાવત્કાલં તિર્યગ્ગતિ નારકગતિ ચ સેવેત
તથા—એતવન્તમેવ કાલં ગત્યાગમી—ગમનાગમને ચ કુર્માદિતિ સર્વં સંગૃહ્યતે ૬ ।
‘ઉત્કોસકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિ પંચિદિયતિરિલ્લજોણિણં મંતે’ ઉત્કર્ષકાલ-
સ્થિતિકપર્યાપ્તામંજિપજ્જન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ સ્વલુઃ ભદન્ત । ‘જે મવિણ’ યો મન્યઃ
યોગ્યઃ । ‘રયણપ્પમા પુલ્લવીનેરહ્મણુ ઉવ્વજ્જિત્તણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેષુ
ઉપપત્તુમ્ । ‘સે ણં મંતે’ સ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલં જાવ’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ
નૈરયિકેષુ ‘ઉવ્વજ્જેજ્જા’ ઉત્પન્નેન સમુત્પત્તિં લભેત ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—
‘ગોયમા । હે ગૌતમ । ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિહ્મણુ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્ત્ર
સ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ‘ઉવ્વજ્જેજ્જા’ ઉત્પન્નેત ‘ઉત્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંલે

વમહિયં’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક પલ્લોપમ કે અસંલ્યાતવે
મામ તક ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ હતનેકાલતક તિર્યગ્ગતિ
ઑર નારકગતિકા સેવન કરતા હૈ ઑર હતનેહી કાલતક લનમે
ગમનાગમન કરતા હૈ ‘ઉત્કોસકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિય-
તિરિલ્લજોણિણં મંતે !’ હે ભદન્ત ! જો પર્યાપ્ત અસંજી પચેન્દ્રિય
તિર્યજ્જ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ લાલા હૈ ઑર ‘જે મવિણ રયણપ્પમા
પુલ્લવી નેરહ્મણુ ઉવ્વજ્જિત્તણ સે ણં મંતે !’ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નૈરયિકો
મે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ એસા લહ જીવ ‘કેવહ્યકાલં જાવ ઉવ્વ-
જ્જેજ્જા’ ‘કિતને કાલ કી સ્થિતિ લાલે નૈરયિકો મે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મે પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા !’ જહન્નેણં દસવાસસહસ્સ-
ઢિહ્મણુ’ હે ગૌતમ ! લહ જઘન્ય સે દશ હજાર લર્ષ કી સ્થિતિ લાલે

મુહુત્તમમહિયં’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક પલ્લોપમના અસંલ્યાતમા
લાગ મુધી ‘એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા’ આટલા કાલપર્યંત તિર્યગ્ગતિ અને
નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને આટલા જ કાળ મુધી તિર્યગ્ગતિ અને
નારકગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. ઉત્કોસકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિ પંચિદિયતિરિ-
લ્લજોણિણં મંતે !’ એ લગવન્ પર્યાપ્ત અસંજી પચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ જે
છવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો છે, અને ‘જે મવિણ રયણપ્પમા પુલ્લવિ
નેરહ્મણુ ઉવ્વજ્જિત્તણ સે ણં મંતે !’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય હોય એવો તે છવ ‘કેવહ્યકાલં જાવ ઉવ્વજ્જેજ્જા’ ઢેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિહ્મણુ’

‘જનમાગદ્વિષ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયમાગસ્થિતિકેષુ
ઉત્પદ્યેત્તિ । ‘તે ણં મંતે । જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ તે-ઉત્કૃષ્ટ-
કાલસ્થિતિકપર્યાસાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ જીવાઃ એકસમયેન એકસ્મિન્
સમયે ક્રિયન્તે ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-‘અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં
તહેવ અણુગંતવ્વં’ અવશેષં યથૈવ ઔઘિત્તમકેન તથૈવાનુગન્તવ્યમ્ સમાન્યજીવ-
પ્રકરણે યથા કથિતમ્ તથૈવ સર્વમ્ અનુગન્તવ્યમિહાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘નવરં ઇમાં
દોન્નિ ણાણત્તાઈ’ નવરમ્-કેવલમ્ ઇમે દ્વે એવ નાનાત્વે પૂર્વાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં સ્થલદ્વયે
એવ જ્ઞાતવ્યમ્, તદેવ દર્શયતિ-‘ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી’ સ્થિતિર્જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ
‘ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ ઉત્કર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિરેવ, ‘એવં અણુવંધો વિ’ એવમ્-

નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર ‘ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહં
જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષ સે પલ્યોપમ કે અસંસ્થાત વેં ભાગસ્થિતિ-
વાલે નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ‘તે ણં મંતે’ । જીવા એગસમણં
કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પર્યાસ
અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં તહેવ
અણુગંતવ્વં’ હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં ઓર સમસ્ત વક્તવ્યતા સામાન્ય
પાઠમેં કહે અનુસાર હી જાનની ચાહિયે । ‘નવરં’ પરન્તુ ‘ઇમાં
દો નાણત્તાઈ’ યે દો નાનાત્વ હૈ-સ્થિતિ ? એવં અનુબન્ધ ૨ । इनके
विषय में जो विशेषता है वह इस प्रकार से है-‘ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी
उक्कोसेण वि पुव्वकोडी’ स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि वष

જઘન્યથી તે દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને ‘ઉક્કોસેણ વિ
પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષથી પણ દસ હજાર વર્ષની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવ-
હ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાસ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ્ચ જીવ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે-‘અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં તહેવ અણુગંતવ્વં’ હે ગૌતમ !
આ વિષયમાં ખીજૂ તમામ કથન સામાન્ય પાઠમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું
‘નવરં’ પરન્તુ ‘ઇમાં દો નાણત્તાઈ’ આ બે ભિન્નતા છે. સ્થિતિ ૧ અને
અનુબંધ ૨ એ બેના વિષયમાં જે વિશેષપણ છે. તે આ પ્રમાણે છે-
‘ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ વર્ષની છે તથા ‘એવં અણુવંધો વિ’ અનુબંધ પણ એજ
પ્રમાણે છે. અનુબંધથી લઈ આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. અહિ સુધીનું કથન

સ્થિતિવદેવ અનુબન્ધોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ 'અવસેસં તં ચેવ' અવશેષં—સ્થિત્યનુબન્ધમિન્નં સર્વમપિ ઉત્પાદપરિમાણસંહનનાદિકં તદેવ—પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'સે ણં મંતે' સ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'ઉકોસકાલદ્વિદ્યપજ્જત્તપ્પસન્નિપંચિંદિયતિરિ-
ક્ખજોણિ' ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ પ્રથમમ્ તત-
સ્તતો મૃત્વા 'રયણપ્પમાપુઠવિનેરહ' રત્નપ્રમાનારકપૃથિવીસમ્બધિનૈરયિકો જાતઃ,
'પુનરવિ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય
ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકોઽભૂત્ 'તિ' ઇતિ—એવં પ્રકા-
રેણ 'કેવહ્યં કાલં સેવેજ્ઞા' કિયત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત
તથા—'કેવહ્યં કાલં ગરૂરાગં કરેજ્ઞા' કિયત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી—ગમનાગમને

કી છે તથા 'એવં અનુબંધો વિ' અનુબન્ધ મી ફક્તી પ્રકાર છે । 'અવસેસં તં ચેવ' સ્થિતિદ્વાર ઓર અનુબન્ધદ્વાર ફન દ્વારોં સે મિત્ત જો ઉત્પાદદ્વાર, પરિમાણ દ્વાર, ઓર સંહનન આદિ દ્વાર છે' વે સ્વ પૂર્વોક્ત જૈસે હી છે ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ઈસા પૂછતે છે—'સે ણં મંતે ! ઉક્કો-
સકાલદ્વિદ્ય પજ્જત્તપ્પસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' હે મદન્ત !
વહ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક
જીવ યદિ ઉસ અપની ગૃહીત પર્યાપ્ત સે મરકર 'રયણપ્પમા
પુઠવિનેરહ' રત્નપ્રમા પૃથિવી કા નૈરયિક હો જાતા છે 'પુનરવિ
ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' ઓર ફિર વહાં સે
નિકલ કર વહ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક હો જાતા
છે, તો વહ ઈસ પ્રકાર સે કિતને કાલ તક તિર્યગ્ગતિ ઓર નરકગતિ
કા સેવન કરતા છે ઓર ઈસ પ્રકાર સે વહ કલ તક ગમનાગમન કિયા

પણ ઓજ પ્રમાણે છે—'અવસેસં તં ચેવ' સ્થિતિદ્વાર અને અનુબંધ દ્વારોથી
જુદા જે ઉત્પાદદ્વાર, પરિણામ દ્વાર, અને સંહનન વિગેરે દ્વારો છે, તે તમામ
પૂર્વોક્ત—પહેલા કથા પ્રમાણેજ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—'સે ણં મંતે ! ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય-
પજ્જત્તપ્પસન્નિપ ચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ
વળે તે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળો જીવ પોતે ગ્રહણ કરેલ તે
પર્યાપ્તથી મરીને 'રયણપ્પમા પુઠવિનેરહ' રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો નૈરયિક થઈ જાય
અને 'પુનરવિ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' તે પછી ત્યાંથી
નીકળીને તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક થઈ જાય છે. તો
તે આવી રીતે કેટલા કાળ સુધી તિર્યગ્ગતિ અને નારક ગતિનું સેવન
કરે છે ? અને આવી રીતે તે કયાં સુધી ગમનાગમન—અવર જવર કયાં

ચ કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘મવાદેસેણં દો મવગ્ગહ
 ણાઈ’ મવાદેશેન—મવપ્રકારેણ દ્વે મવગ્રહણે—મવદ્વયગ્રહણમ્ ‘કાલાદેસેણં’ કાલા
 દેશેન—કાલપ્રકારેણ કાલત્વં ઇત્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં’ પુવ્વકોડી દસહિં વામસહસ્રેહિં
 અમ્મહિયા’ જઘન્યેન પૂર્વ્વકોટિઃ દશભિર્વર્ષસહસ્રૈભ્યધિકા ‘ઉક્કોસેણં’ પલિઓવ-
 મસસ અસંલેજ્જાહમાગં’ ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમસ્યાસંલેયેયમાગમ્ ‘પુવ્વકોડીએ અમ્મ-
 હિયં’ પૂર્વ્વકોટયાભ્યધિકમ્ પૂર્વ્વકોટયધિકપલ્યોપમસ્યાસંલેયેયમાગપર્યન્તમિત્યર્થઃ
 ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ એતાવત્કં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કં યાવત્ એતાવત્કં કાલં
 તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા—એતાવદેવ કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમના
 ગમને કુર્યાદિતિ મારઃ । ૭ ‘ઉક્કોસકાલદ્વિહ્ય પજ્જત્તમસન્નિર્પવિંદિયતિરિક્વ-
 જોણિણં મંતે’ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ સ્વલુ

કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘મવાદેસેણં દો મવગ્ગહણાઈ, કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી
 દસહિં વામસહસ્રેહિં અમ્મહિયા’ મવ કી અપેક્ષા વહ દો મવોં તક
 ઓર કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ સે અધિક એક પૂર્વ
 કોટિ તક એવં ‘ઉક્કોસેણં પલિઓવમસસ અસંલેજ્જાહમાગં પુવ્વકોડીએ
 અમ્મહિયં’ ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વ કોટિ અધિક પલ્યોપમ કે અસંલેયાતવે માગ
 તક ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ । હસ પ્રકાર વહ ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’
 હતને કાલતક તિર્યગ્ગતિ ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર
 હતને હી કાલ તક વહ ગમનાગમન કરતા હૈ ૭, અવ ગૌતમ પ્રભુ સે
 એસા પૂછતે હૈ—‘ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યપજ્જત્તમસન્નિર્પવિંદિયતિરિક્વ
 જોણિણં મંતે’ હે અશ્વન્ત ? જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત તિર્યગ્ગ

કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! મવા
 દેસેણં દો મવગ્ગહણાઈ કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી દસહિં વામસહસ્રેહિં અમ્મ-
 હિયા’ મવની અપેક્ષાએ તે બે ભવ સુધી અને દાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી
 દસ હજાર વર્ષથી અધિક એક પૂર્વ કોટિ સુધી અને ‘ઉક્કોસેણં પલિઓવમસસ
 અસંલેજ્જાહમાગં પુવ્વકોડીએ અમ્મહિયં’ ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ અધિક પલ્યોપ
 મના અસંલેયાતમા ભાગ સુધી ગમના ગમન—અવર જવર કરતો રહે છે.
 આ રીતે તે “એવહ્યં જાવ કરેજ્જા” એટલા ઠાળ સુધી તિર્યગ્ગ ગતિ અને
 નરક ગતિનું એવન કરે છે. અને એટલા જ ઠાળ સુધી ગમના ગમન—અવર
 જવર કરે છે. હરે ગૌતમશ્રી પ્રભુને એવું પૂછે કે—‘ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યપજ્જત્ત
 મસન્નિર્પવિંદિયતિરિક્વજોણિણં’ હે મગવન્ અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત

મદન્ત ! 'જે મવિ' યો મવ્યઃ-યોગ્યઃ 'જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વિસુ' જઘન્યકાલસ્થિતિકરત્નપ્રમાપૃથિવીસંબન્ધિનૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જિત્ત' ઉપપત્તુમ્ 'સે ણં મંતે' સંતે સ્વલ્પ મદન્ત ! 'કેવદ્વિય કાલ૦ જાવ' ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્ઞા' ઉત્પદ્યેત્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત ઇત્યગ્રિમેણ સંબન્ધઃ, 'ઉવ્વકોસેણ વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'દસવાસ-સહસ્સદ્વિદ્વિસુ' દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્ઞા' ઉત્પદ્યેત્ત ઇતિ । 'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ' શેષં તદેવ

ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર વહ 'જે મવિ' જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ રયણપ્પમા પુઢવીનેરદ્વિસુ ઉવવજ્જિત્ત' જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, તો એસા વહ તિર્યઞ્ચ જીવ 'કેવદ્વિય૦ કાલ૦ જાવ' કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈર-યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-'ગોયમા ! જહ-ન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' હે ગૌતમ ! વહ ઉન નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિનકી જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ'કી સ્થિતિ હૈ, ઓર 'ઉવ્વકોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' ઉત્કૃષ્ટ સે મી જિનકી સ્થિતિ ૧૦૦૦૦ વર્ષ'કી હૈ,

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-'તે ણં મંતે ! જીવા૦' હે મદન્ત ! એસે વે જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?-હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ' હે ગૌતમ !

એવો જે તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો છે, અને તે જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વિસુ ઉવવજ્જિત્ત' જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, એવો તે તિર્યંચ જીવ 'કેવદ્વિય૦ કાલ૦ જાવ' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા !' જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' હે ગૌતમ ! તે એ નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેની સ્થિતિ જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની છે. અને 'ઉવ્વકોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ જેમની સ્થિતિ ૧૦૦૦૦ દસ હજાર વર્ષની છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'તે ણં મંતે જીવા૦' હે ભગ-વન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ' હે ગૌતમ ! આ

યથા સપ્તમગમકે હતોઽવ્યવહિતપૂર્વપ્રકરણે યથા કથિતં તથૈવ ઇદાપિ વક્તવ્યમ્ હે ગૌતમ ! જઘન્યત્ત્વે એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા સમુત્પદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટત્વે એકસ્મિન્ સમયે સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ । એવં સપ્તમગમપ્રદર્શિતૌઐધિકપ્રકરણે યથા સંહનનાઽવગાહનાસંસ્થાનાદયઃ કથિતાસ્તે સર્વે તથૈવેદાપિ વક્તવ્યા ઇતિ । ‘સે ણં ભંતે !’ સંઘ મદન્ત ! ‘ઉક્કોસકાલદ્વિહયપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવ્વજોણિ’ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ પ્રથમો જાતઃ, તદનન્તરં તિર્યગ્યોનિતો મૃત્વા ‘જહન્નકાલદ્વિહયરયણપ્પભાપુઢવિનેર-

હસ સમ્બન્ધ મેં ઓર મી સઘ કથન અનુબન્ધતક ૭વેં ગમક મેં કહે અનુસાર જાનના ચાહિયે, અર્થાત્ હસસે અવ્યવહિત જો પૂર્વ પ્રકરણ હે હસ પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર મી કહ લેના ચાહિયે, તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈ કિ જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન નૈરયિક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક સમય મેં સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નૈરયિક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે સાતવેં ગમક મેં પ્રદર્શિત ઔધિક પ્રકરણ મેં જિસ-પ્રકાર સે સંહનન અવગાહના, સંસ્થાન, આદિદ્વાર કહે ગયે હૈં વે સઘ હસી પ્રકાર સે યહાં પર મી કહલેના ચાહિયે, અથ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘સે ણં ભંતે ! ઉક્કોસકાલદ્વિહય પજ્જત્ત અસન્નિ પંચિદિયતિરિવ્વજોણિ’ હે મદન્ત ! પહિલે તો વહ જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય જુઠા, ઓર હમકે વાદ વહ મરકર ‘જહ-

સંબંધમાં ખીજુ તમામ કથન પણ અનુબંધ સુધીનું તે ગમનમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું અર્થાત્ આ કથનની પહેલાનું જે પ્રકરણ છે, તે પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન અહિં પણ સમજવું. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં સખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. સામાન્ય પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, વિગેરે દ્વારા કહ્યા છે. તે તમામ એજ રીતે અહિંયાં પણ સમજવા હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—સે ણં ભંતે ! ઉક્કોસકાલદ્વિહયપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવ્વજોણિ’ હે ભગવન્ પહેલાં તે છવ ઉત્કૃષ્ટ ધાણની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચે-

इए' जघन्यकालरियतिकरत्नप्रभापृथिवीसंवन्धिनारकोऽभवत्, 'पुनरपि उक्को-
सकालद्विइयपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए' पुनरपि नरकान्निः
सृत्य तदनन्तरं पुनरपि उत्कृष्टकालस्थितिरुपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको
जातः, 'त्ति' इति-एवं प्रकारेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं तिर्य-
गतिं नारकगतिं च सेवेन स पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः तथा-'केवइयं
कालं गइरागइं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गत्यागती-गमनागमने च कुर्यादिति
प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम । 'भवादेसेणं' भवादेशेन-भवप्रकारेण 'दो
भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे भवग्रहणम् एकत्रासंज्ञीपञ्चेन्द्रियस्ततो नारकस्त-
दन्तरमवश्यं संज्ञित्वमेव लभते नत्वसंज्ञित्वमित्याशनेन कथितम् 'दो भवग्ग-

नकालद्विइय रयणप्पभा पुढविनेरइए' जघन्यस्थितिवाला रत्नप्रभा पृथिवी
का नैरयिक हुआ, 'पुनरपि उक्कोसकालद्विइए पज्जत्त असन्नि पंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिए' औरफिर वह नरक से निकलकर-उत्कृष्ट काल की
स्थितिवाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यश्च हुआ, तो इस प्रकार से
वह 'केवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा' कितने काल तक उस तिर्य-
श्चगति और नरक गति का सेवन करता है और कितने कालतक इस
प्रकार से वह गमनागमन करता रहता है ? तो इसके उत्तर में प्रभु उन
गौतम से कहते हैं-'गोयमा 'हे गौतम ! 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं'
भव की अपेक्षा वह दो भवों के ग्रहण तक-एक भव उसका असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय का होता है और दूसरा भव उसका नारक का होता है
इसके बाद वह नियम से संज्ञी हो जाता है, इस प्रकार से दो भवों

न्द्रिय તિર્યચ થાય અને તે પછી મરીને 'જહન્નકાલદ્વિઇયરયણપ્પભા પુઢવી
નેરइए' જઘન્ય સ્થિતિવાળો રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો નૈરયિક થાય, 'પુનરપિ ઉક્કોસ-
કાલદ્વિइए પજ્જત્ત અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિए' અને પાછો નરકથી નીકળીને
ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ થાય તો આ
રીતે તે 'કેવइयं કાલં સેવેજ્જા જાવ કરેજ્જા' કેટલા કાળ સુધી એ તિર્યચ
ગતિ અને નરકગતિનું સેવન કરે છે. અને કેટલા કાળ સુધી આ પ્રકારે
તે ગમના ગમન-અવર જવર કરતો રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! ભવાદેસેણં દો ભવગ્ગહણાઈં'
ભવની અપેક્ષાએ તે બે ભવોના ગ્રહણ કરતાં સુધી એટલે કે તેનો એક ભવ
અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયનો હોય છે. અને તેનો બીજો ભવ નારકનો હોય છે. તે
પછી નિયમથી તે સંજ્ઞી થઈ જાય છે, અસંજ્ઞી રહેતો નથી. આ રીતે એ

દશાઈ' ઇતિ । 'કાલાદેસેણ' કાલાદેશેન-કાલમકરેણ કાલત્વ ઇત્યર્થઃ 'જહન્નેણ' જઘન્યેન 'પુવ્વકોડી દસહિં વાસસહસેહિં અઘ્મહિયા' પૂર્વકોટિઃ દશભિર્વર્ષસહસૈ રભ્યધિકા દશ સહસ્રવર્ષાધિકપૂર્વકોટિઃ । 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'પુવ્વકોડો દસવાસસહસેહિં અઘ્મહિયા' પૂર્વકોટિઃ દશવર્ષસહસૈરભ્યધિકા, 'એવંયં કાલં સેવેજ્જા' એતાવન્તં કાલમ્-એતાવત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુપાત્ત ઇતિ, 'ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યપઙ્ગજત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે!' ઉત્કર્ષ-કાલસ્થિતિકપર્યાપ્તા સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત । 'જે મવિણ' યો મવ્યઃ-મવિતું યોગ્યઃ 'ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યસુ' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષુ 'રયણપ્પમા-પુઢવિનેરહ્યસુ' સ સ્વલ્લ મદન્ત । ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિઃ રત્નપ્રમા પૃથિવી-નૈરયિકેષુ ઉત્પન્નં યોગ્યઃ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ 'કેવહ્યકાલદ્વિહ્યસુ'

કે ગ્રહણ તક વહ ઉસગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર 'કાલાદેસેણ' કાલ કી અપેક્ષા વહ' 'જહન્નેણ' જઘન્ય સે પુવ્વકોડી દસહિં વાસસહ-સેહિં અઘ્મહિયા 'દશ હજાર વર્ષ' અધિક એક કોટિ પૂર્વ તક ઓર 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કૃષ્ટ સે બી દશ હજાર વર્ષ અધિક એક કોટિ પૂર્વ તક વહ ગમનાગમ કરતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-'ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યપઙ્ગજત્ત-અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે' જે મવિણ ઉક્કોસકાલ-દ્વિહ્યસુ રયણપ્પમા પુઢવિં હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ-વાલે રત્ન પ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ।' એસા વહ જીવ હે મદન્ત 'કેવહ્યકાલદ્વિહ્યસુ ઉવવજ્જેજ્જા'

ભવોના ગ્રહણ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને 'કાલાદેસેણ' કાળની અપેક્ષાએ તે 'જહન્નેણ' જઘન્યથી 'પુવ્વકોડિ દસહિં વાસસહસેહિં અઘ્મહિયા' દશ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વ કોટિ સુધી અને 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ દસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વકોટિ સુધી તે ગમનાગમન કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'ઉક્કોસકાલદ્વિહ્ય પઙ્ગજત્ત અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે । જે મવિણ ઉક્કોસકાલદ્વિહ્યસુ રયણ-પ્પમાપુઢવિં' હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનીવાળો એવ કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે !' એવો તે એવ હે ભગવન્ 'કેવહ્યકાલદ્વિહ્યસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-

કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ 'ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા' ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ । અગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ' જઘન્યેન પલ્યોપમસ્ય 'અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' અસંખ્યેયમાગસ્થિતિકેષુ નારકેષુ ઉત્પદ્યેત તથા 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'પલિઓવમસ્સ' પલ્યોપમસ્ય 'અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' અસંખ્યેયમાગસ્થિતિકેષુ નારકેષુ 'ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા' ઉત્પદ્યેત ઇતિ । 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગમમણં' તે—ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકરત્નપ્રમા-પૃથિવી નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તિયોગ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત । જીવા એકસ્મિન્ સમયે કિયત્સં-ખ્યકા ઉત્પદ્યન્તે, ઇતિ ઉત્પત્તિવિષયકઃ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'સેસં જહા સત્તમમણ'

કિતને કાલ કી સ્થિતિ ચાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા' હે ગૌતમ !' 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસં-ખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' એસા વહ જીવ જઘન્ય સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યા-તવેં ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિચાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતાહૈ । તથા 'ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કૃષ્ટ સે મી 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિચાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગમમણં' હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિચાલે વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યચ્ચ જો કિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિચાલે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈર-યિકોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ' એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉન ગૌતમ સે કહતે હૈ—'સેસં જહા સત્તમ

કેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' એવો તે જીવ જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યતામાં ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથા ઉક્કોસેણ વિ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ 'પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગઢ્ઠિહણ્ણુ' પલ્યોપમના અસંખ્યતામાં ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—તે ણં મંતે ! જીવા ઇગમમણં' હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તેઓ એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'સેસં જહા સત્તમમણ' હે ગૌતમ !

શેષં યથા સપ્તમગમકે, અયમાશયઃ એકરિનન તનયે ક્રિયત્વંસ્વકા ઉત્પન્નન્તે
 હિતિ પ્રશ્નસ્ય ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ ત્રયો વા સમુત્પન્નન્તે, ઉત્કર્ષતઃ
 સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા જાયન્તે, હત્યુતરય્ । એવમ્ સંહનનાવગાહનાસંસ્થાન-
 લેશ્યા દૃષ્ટિજ્ઞાનાજ્ઞાનયોગોપયોગાદિકાઃ સર્વે પદાર્થાઃ પૂર્વરીત્યૈવ અત્રાપિ વક્ત-
 વ્યાઃ સર્વે સપ્તમગમકવદેવ તત એવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘જાવ’ યાવત્
 સેવનાગત્યાગતિસૂત્રપર્યન્તમિતિ, તદેવાહ—‘સે ણં મંતે’ કથ્યાદિ । ‘સે ણં મંતે !’
 સ સ્વલ્લુ મદન્ત ! ‘ઉક્કોમકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિપંધિદિયતિરિક્કલ્લજોણિ’

ગમત્’ હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં સપ્તમ કથન સપ્તમ ગમક મેં કહે
 અનુસાર જાનના ચાહિયે, હસ કથન કા તાત્પર્ય એસા હૈ—ગૌતમ ને જો
 પ્રશ્ન સે એસા પ્રશ્ન કિયા હૈ કિ એક સમય મેં વહાં કિતને નૈરયિક ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં ? સો હસકા ઉત્તર ‘એક સમય મેં વહાં એક અથવા દો અથવા
 ત્રીન નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસં-
 ખ્યાત નૈરયિક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં’—એસા હૈ, હસી પ્રકાર સે સંહનન,
 અવગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ જ્ઞાનાજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ આદિ
 દ્વારોં મેં ખી પૂર્વોક્તાનુસાર હી સપ્તમ કથન યહાં પર કહ લેના
 ચાહિયે, ઓર યહ સબ કથન યાવત્ સેવના ઓર ગતિ આગતિ
 સૂત્ર તક જાનના ચાહિયે યહી વાત સૂત્રકાર હસ આગે કે
 પ્રશ્નોત્તર રૂપવાલે કથન સે સ્પષ્ટ કર રહે હૈં—‘સે ણં
 મંતે ! ઉક્કોમકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિપંધિદિયતિરિક્કલ્લજોણિ’ હે

આ વિષયમાં સઘળું કથન સાતમા ગમકમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું. આ
 કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે એક
 સમયમાં કેટલા નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
 છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમયમાં ત્યાં એક અથવા બે અથવા
 ત્રણ નૈરયિકો ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા
 અસંખ્યાત નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે સંહનન, અવ-
 ગાહના, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ વિગેરે
 દ્વારોમાં પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ અહિયાં સઘળું કથન સમજવું. અને
 આ તમામ કથન યાવત્ સેવના અને ગતિ આગતિ સૂત્ર સુધી સમજવું.
 એજ વાત આ આગળ કહેવામાં આવતાં પ્રશ્નોત્તરવાળા કથનથી સૂત્રકાર
 સ્પષ્ટ કરે છે.—‘સે ણં મંતે ! ઉક્કોમકાલઢિહ્યપજ્જત્તઅસન્નિપંધિદિયતિરિક્કલ-
 લ્લજોણિ’ હે ભગવન એવ જ્યારે પહેલાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાય

ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ પ્રથમમ્ અમવત્ તદનન્તર-
તિર્યગ્યોનિનો મૃત્વા 'ઉવકોસકાલદ્વિદ્યયરણપ્રમાપુઢવિનેરદ્વ' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિ-
રત્નપ્રમાપૃથિવીસંવન્ધિનૈરયિકોઽમવત્, તદનન્તર તાદૃશનરકાવાસાત્ નિઃસૃત્ય
'પુનરવિ' પુનરપિ 'ઉવકોસકાલદ્વિઃપજ્જતઅસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિ' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોઽમવત્ તિ' ઇતિ-એવ ક્રમેણ
'કેવદ્વયં કાલં સેવેજ્જા' કિયત્કાલપર્યન્તં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિ નરકગતિં ચ સેવેત,
'કેવદ્વયં કાલં ગહરાગદ્ કરેજ્જા' કિયત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનં ચાગમનં ચ
કુર્યાદિતિ પ્રજ્ઞઃ । ભગવાન્ ઉત્તરમાહ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવાદેશેન-ભવપ્રકા-
રેણ 'દો ભવગ્ગહણાઈ' દ્વે ભવગ્રહણે ભવદ્વયગ્રહણમ્ પ્રથમમવે ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિક-
પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક હાતો દ્વિતિયે ભવે રત્નપ્રમાપૃથિવીનારકો જાતઃ,
તતો નરકાન્નિઃસૃત્ય નિયમતઃ સંજ્ઞિત્વમેવ લભતે નત્વસંજ્ઞિત્વમતેવ કથ્યતે ભવા-
દેશેન ભવદ્વયગ્રહણમિતિ । 'કાલાદેસેણ' કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલોપેક્ષયા
જ્ઞાત્યર્થઃ 'જહન્નેણ' જઘન્યેન 'પલિભોવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુવ્વકોડી' અમ-

મદન્ત ! જય જીવ પહિલે ઉત્કર્ષકાલ કી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય હોતા હૈ-ઔર ફિર વહ વહાં સે મરકર 'ઉવકોસ-
કાલદ્વિદ્યય૦' ઉત્કર્ષકાલ કી સ્થિતિ વાલા રત્નપ્રમા પૃથિવી કા નૈર-
યિક હોતા હૈ, ઔર ફિર હસકે બાદ વહ-વહાં સે નિકલ કર 'ઉવકોસ-
કાલદ્વિદ્યયપજ્જતઅસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિ' ઉત્કર્ષકાલ
કી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય હો જાતા હૈ-તો હસ ક્રમ
સે વહ 'કેવદ્વયં કાલં સેવેજ્જા, કેવદ્વયં કાલં ગહરાગદ્ કરેજ્જા'. કિતને
કાલ તક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ કા ઔર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ
ઔર કિતને કાલ તક હસ પ્રકાર સે વહ ગમનાગમન કરતા હૈ ? ઉત્તર
મેં ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈ-'ગોયમા ! ભવાદેસેણ દો ભવગ્ગહ-

અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય હોય છે, અને તે પછી ત્યાંથી મરીને 'ઉવકોસકા-
કાલદ્વિદ્યય૦' ઉત્કર્ષકાલની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો નૈરયિક થાય છે
અને તે પછી ત્યાંથી નીકળીને 'ઉવકોસકાલદ્વિદ્યયપજ્જતઅસન્નિપંચિદિયતિ-
રિક્વજોણિ' ઉત્કર્ષકાલની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
થઈ જાય છે-તો આ ક્રમથી તે 'કેવદ્વયં કાલં સેવેજ્જા કેવદ્વયં કાલં ગહરા-
ગદ્ કરેજ્જા' કેટલા કાળ સુધી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય થે.નિતુ' અને નારક
ગતિનું સેવન કરે છે. અને કેટલા કાળ સુધી આ પ્રકારથી તે ગમના ગમન
-અવર જવર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને કહે છે
કે-'ગોયમા ! ભવાદેસેણ દો ભવગ્ગહણાઈ, કાલાદેસેણ જહન્નેણ પલિભોવમસ્સ

દિયં' પલ્યોપમસ્યાસંખ્યાતમાગં પૂર્વકોટ્યધ્યધિકમ્- પૂર્વકોટ્યધિકપલ્યોપમસ્યા-
સંખ્યાતમાગમપર્યન્તં સેવતે ગમનાગમને ચ કરોતીત્યગ્રિમેણ સંબન્ધઃ । 'ઉક્કોસેણ
ત્રિ પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગં પુન્નકોહિએ અન્નમહિયં' ઉત્કૃષ્ટતોડપિ પલ્યોપ
'મસ્યાસંખ્યાતમાગં પૂર્વકોટ્યાડધ્યધિકમ્ 'એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા' એતાવકં
-પૂર્વદર્શિતં કાલં સેવેત તિર્યગ્ગતિં કાલં નરકગતિંચેતિ । 'એવહ્યં કાલં ગરરાગડં
કરેજ્જા' એતાવત્કં કાલમ્ એતાવત્કાલપર્યન્તં ગતિમાગતિં ચ કુર્યાત્ 'એવ એ
ઓહિયતિન્નિ ગમગા' એવમ્-ઉપરિ દર્શિતપ્રકારેણ ઔધિકાઃ સામાન્યરૂપાઃ ત્રયો
ગમકા ભવન્તિ, તથા- 'જહન્નકાલદ્વિપ્પેસુ તિન્નિ ગમગા' જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ
ત્રયો ગમકાસાથા-ઉક્કોસકાલદ્વિપ્પેસુ તિન્નિ ગમગા' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષુ
ત્રયો ગમકાઃ, 'સંવે તે ણવ ગમા ભવન્તિ' સર્વે તે મિલિત્વા નવ સંખ્યકા ગમા
ભવન્તિ, સમુચ્ચયવિષયકાસ્ત્રયો ગમકાઃ, તથા જઘન્યકાલસ્થિતિકજીવવિષયકા સ્ત્રયો
ગમાઃ, ૬. એસુ કૃષ્ટકાલસ્થિતિકજીવવિષયકા સ્ત્રયો ગમાઃ, ૯, સ્તેવં પ્રકારેણ
સર્વસંકલનયા નવસંખ્યકા ગમા ભવન્તીતિ । સૂ. ૪ ।

ળાઈ, કાલાદેસેણં જહન્નેણં પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગં પુન્નકોહિએ
અન્નમહિયં' હે ગૌતમ ! ભવકી અપેક્ષા વહ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક
ઔર કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે પૂર્વ કોટિ અધિક પલ્યોપમ કે અસં-
ખ્યાતવે ભાગ તક ઔર 'ઉક્કોસેણં ત્રિ પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગં
પુન્નકોહિએ અન્નમહિયં' ઉત્કૃષ્ટ સે ભી પૂર્વકોટિ સે અધિક પલ્યોપમ કે
અસંખ્યાતવે ભાગ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઔર ગમનાગમન
કરતા હૈ, 'એવ એ ઔહિય તિન્નિ ગમગા' હસ પ્રકાર સે યે સામાન્ય
રૂપ ત્રીન ગમક હૈ, તથા 'જહન્ન કાલદ્વિપ્પેસુ તિન્નિ ગમગા' જઘન્ય કાલ
કી સ્થિતિ વાલોં કે સમ્બન્ધ મેં ત્રીન ગમક હૈ, ઔર 'ઉક્કોસકાલદ્વિપ્પે-
સુ તિન્નિ ગમગા' ઉત્કૃષ્ટકાલ કી સ્થિતિ વાલોં કે સમ્બન્ધ મેં, ભી
ત્રીન ગમક હૈ, હસ પ્રકાર 'સંવે તે ણવ ગમા ભવન્તિ' સય ગમક
નો હોતે હૈ ॥૪॥

અસંખેજ્જહમાગં પુન્નકોહિએ અન્નમહિયં' હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ તે ણે
ભવ ગ્રહણ કરતા સુધી અને કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક
પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સુધી તે ગતિનુ સેવન કરે છે અને
ગમનાગમન કરે છે. 'એવ એ ઔહિયતિન્નિ ગમગા' આ રીતે સામાન્યરૂપ
ત્રણ ગમક છે અને જહન્નકાલદ્વિપ્પેસુ તિન્નિ ગમગા' જઘન્યકાળની સ્થિતિ
વાળાના સંબંધમાં પણ ત્રણ ગમક છે. 'ઉક્કોસકાલદ્વિપ્પેસુ તિન્નિ ગમગા'
ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળાના સંબંધમાં પણ ત્રણ ગમક છે. એ રીતે 'સંવે
તે ણવ ગમગા ભવન્તિ' અથા મળીને નવ ગમક થઈ જાય છે. ॥૪॥ ૪॥

एवम्—उपरोक्तक्रमेण असंज्ञिनां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां नवधा नारकेषु उत्पादः कथितः अथ पुनः संज्ञिनां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां नारकेषु नवधोत्पादकथनाय अग्रिम-सूत्रमवतारयन्नाह—‘जइ सन्निपञ्चिदिय०’ इत्यादि ।

मूलम्—जइ सन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय सन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति? असंखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति? गोयमा! संखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, नो असंखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति । जइ संखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति० किं जलचरेहिंतो उववज्जंति. थलचरेहिंतो उववज्जंति खहचरेहिंतो उववज्जंति पुच्छा गोयमा! जलचरेहिंतो उववज्जंति जहा असन्नि जाव पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति णो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविण्णेरइएसु उववज्जत्तए, से णं भंते! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा? गोयमा! सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा, तं जहा रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए। पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविण्ण रयणप्पभा पुढवी नेरइएसु उववज्जत्तए, से णं भंते! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा एगसमएणं केवइया

उववज्जंति. जहेव असन्नि०। तेसि णं भंते! जीवाणं सरीरगा
 किं संघयणी पन्नत्ता? गोयमा! छव्विहसंघयणी पन्नत्ता तं-
 जहा वइरोसभनारायसंघयणी, उसभनारायसंघयणी जाव छेव-
 द्संघयणी। सरीरोगाहणा जहेव असन्नीणं जहन्नेणं अंगुलस्स
 असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं। तेसि णं भंते!
 जीवाणं सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता? गोयमा! छव्विह-
 संठिया पन्नत्ता, तं जहा समच्चउरंस०१ निग्गोह०२ जाव हुंड०६।
 तेसि णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ? गोयमा!
 छल्लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा—कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा।
 दिट्ठी तिविहा वि। तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए।
 जोगो तिविहो वि। सेसं जहा असन्नीणं जाव अणुबंधो, णवरं
 पंचसमुग्घाया आदिल्लगा। वेदो तिविहो वि। अवसेसं तं चेव
 जाव, से णं भंते! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरि-
 क्खजोणिए रयणप्पभा पुढवी नेरइए, पुणरवि पज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउय सन्नि पंचिंदियतिरिक्खजोणिए त्ति केवइयं कालं
 सेवेज्जा केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा? गोयमा!
 भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइं।
 कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं,
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अव्वभहि-
 याइं एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा?।

पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिजोणिए णं भंते !
 जे भविए जहन्नकालट्टिइयरयणप्पभापुढवीनेरइएसु उवव-
 जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा !
 जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि दस-
 वाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं
 केवइया उववज्जंति, एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणि-
 यव्वो, जाव कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतो-
 मुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए-
 वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा २ । सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो
 जहन्नेणं सागरोवमट्टिइएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा । अवसेसो परिमाणादीओ भवादेसपज्जवसाणाओ
 सो चेव पढमगसो णेयव्वो जाव कालादेसेणं जहन्नेणं सागरो-
 वमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं
 पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा ३ । जहन्नकालट्टिइयपञ्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए रयणप्पभा-
 पुढवीनेरइएसु उववजित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं
 सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं

केवइया उववज्जंति अवसेसो सो चेव गमओ । नवरं इमाइं अट्ठ
 णाणत्ताइं ? सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्को-
 सेणं धणुहपुहुत्तं१, लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ२, णो सम्म-
 दिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छदिट्ठी३, णो णाणी दो अन्नाणा
 नियमं४, समुग्घाया आदिल्ला तिन्नि५, आउं६, अज्जवसाणा७,
 अणुवंधो य८ जहेव असन्नीणं अवसेसं जहा पढमगमए जाव
 कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहि-
 याइं, एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा४।
 सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं दसवाससहस्स-
 ट्ठिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति
 एवं सोचेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो जाव काला-
 देसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्को-
 सेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं,
 एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा ५ । सो
 चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं सागरोवमट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा, उक्कोसेण वि सागरोवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा
 ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं० एवं सो चेव चउत्थो गमओ
 निरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं
 अंतोमुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं

अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा६। उक्कोसकालट्टिइय पज्जत्त संखेज्जवासाउय
 सन्निपंछिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविए रयणप्पभा-
 पुढवी नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते! केवइयकालट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा? गोयसा! जहन्नेणं दसवासट्टिइएसु उक्कोसेणं
 सागरोवसट्टिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा एगसमएणं०
 अवसेसो परिमाणादीओ भवादेसे पज्जवसाणो एएसिं चेव पढ-
 मगमओ नेयव्वो, नवरं ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेणं वि
 पुव्वकोडी। एवं अणुबंधो वि। सेसं तं चेव। कालादेसेणं जहन्नेणं
 पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि
 सागरोवसाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं
 सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा७। सो चेव जहन्नं
 कालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेण-
 वि दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा०
 सो चेव तत्तसो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसो
 त्ति। कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
 अब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वास-
 सहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा ८। उक्कोसकालट्टिइय पज्जत्तसंखेज्जवासाउय
 सन्निपंछिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविए उक्कोस-
 कालट्टिइयरयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते!

केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा। गोयमा! जहन्नेणं सागरो-
वमट्टिइएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं
भंते! जीवा० सो चेव सत्तमो गमओ निरवसेसो भाणियवो
जाव भवादेसा सि। कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुवकोडीए
अव्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुवकोडीहिं
अव्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ९। एवं एए णव गमगा
उक्खेव निक्खेवओ नवसु वि जहेव असन्नीणं ॥सू० ५॥

छाया- यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते? असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते? गौतम! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते। यदि
संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते
स्थलचरेभ्य उत्पद्यन्ते, खेचरेभ्य उत्पद्यन्ते०? पृच्छा, गौतम! जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते
यथा असंज्ञि यावत् पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते। पर्याप्त-
संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त! यो भव्यो नैरयिकेषु
उत्पत्तुप्, स खलु भदन्त कतिषु पृथिवीषु उत्पद्येत? गौतम! सप्तसु पृथिवीषु
उत्पद्येत, तद्यथा-रत्नप्रभायां यावदधःसप्तम्याम्। पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि-
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त! यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु
उत्पत्तुप् स खलु भदन्त? कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत? गौतम! जघन्येन
दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कृष्टेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत। ते खलु
भदन्त! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते? यथैव असंज्ञि०। तेषां खलु
भदन्त! जीवानां शरीराणि किं संहननानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! पट्टविषसंहन-
नानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-वज्र-ऋषभ-नाराचसंहननानि, ऋषभनाराचसंहननानि
यावत् सेवार्तमहननानि। शरीरावगहना यथैव संज्ञिनाम् जघन्येनाह्वयस्यासंख्येय-
भागम्। कर्त्तुं। यो भव्यः। खलु भदन्त! जीवानां शरीराणि किं
संस्थितानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! पट्टविषसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा समचतुर-

संसंस्थितानि न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थितानि यावत् हुण्डसंस्थितानि । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञाप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञाप्ताः ?, तद्यथा कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्याः, दृष्टि स्त्रिविधा अपि । त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । योगस्त्रिविधोऽपि शेषं यथा-असंज्ञिनां यावदनुबन्धः । नवरं पञ्चसमुद्घाता आदिमाः । वेदस्त्रिविधोऽपि, अवशेषं तदेव यावत्, स खलु भदन्त ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः पुनरपि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कियत्कं कालं सेवेत कियत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेणाष्टभवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कं कालं सेवेत एतावत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् ? । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसंस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते, एवं स एव प्रथमो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावत्कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः चत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः एतावत्कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । २। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । अवशेषः परिमाणादिकः भवादेशपर्यवसानः स एव प्रथमगमो नेतव्यः, यावत्कालादेशेन जघन्येन सागरोपममन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत एतावत्कं कालं गत्यागती-कुर्यात् । ३। जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते अवशेषः स एव गमः । नवरम् इमानि अष्टौ नानात्वानि, शरीरावगाहना-जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयसागम् उत्कर्षेण धनुः पृथक्त्वम् १, लेश्या तिस्र-आदिमाः २ । नो सम्यगूदृष्टि मिथ्यादृष्टिः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ३, नो ज्ञानिनाः, (तेषाम्) द्वे अज्ञाने नियमतः ४, समुद्घाता आदिमास्तयः ५, आयुः ६, अध्यव-सानानि ७, अनुबन्धश्च ८, यथैव असंज्ञिनाम् । अवशेषो यथा प्रथमगम केयावत्काला-देशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण चत्वारि सागरो-

प्रमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि, एतावत्कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । ४। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं स एव चतुर्थो गमको निरवशेषो भणितव्यः यावत्कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावन्तं कालं सेवेत एतावत्कालं गतिमागतिं च कुर्यात् । ५। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! जीवा एक समयेन० एवं स एव चतुर्थो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावत्कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । ६। उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त । यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम् ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्यते । ते खलु भदन्त ! जीवाः एकसमयेन० अवशेषः परिमाणादिको भवादेशपर्यवसानः, एतेषामेव प्रथमगमको नेतव्यः, नवरं स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धोऽपि । शेषं तदेव । कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावन्तं कालं सेवेत । एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । ७। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नो जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः० स एव सप्तमो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावद्भवादेश इति, कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोट्यश्चत्वारिंशद् वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावत्कालं सेवेत, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । ८। उत्कर्षकालस्थितिक पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्य उत्कर्षकालस्थितिकरत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम् ! जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः० स एव सप्तमगमको निरवशेषो भणितव्यो यावद् भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सागरोपमं पूर्वकोट्याभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कालं यावत्कुर्यात् ॥९॥ एवमेते नव गमकाः, उत्क्षेपनिक्षेपौ नवस्वपि यथैव असंज्ञिनाम् ॥सू०५॥

ટીકા—‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞિપ-
ચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પદન્તે, ‘કિં સંસ્થેજ્જવાસાઉયપન્નિપંચિદિયતિરિક્ષ-
જોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય
ઉત્પદન્તે, અથવા ‘અસંસ્થેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઉવવ-
જ્જંતિ’ અસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પદન્તે હે ભદન્ત !
યદિ નૈરયિકઃ સંજ્ઞિપ : દ્રિયતિર્યગ્યો નત આગત્ય રત્નપદ્માદિ નરકાવાસે ઉત્પદન્તે
તદા કિં સંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પદન્તે નરકે,
અથવા અસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય નરકે સમુત્પદન્તે ?
હિતિ પ્રશ્નઃ ! મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સંસ્થેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિદિય

હસ પ્રકાર કે ઉપર મેં કહે હુએ ક્રમ સે અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં
કા નૌ પ્રકાર સે નરકોં મેં ઉત્પાદ કહા—અથ સૂત્રકાર સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય-
તિર્યચ્છોં કા નારકોં મેં નૌ પ્રકાર કે ઉત્પાદ કા કથન કરને કે લિયે
અગ્નિમ સૂત્ર કહતે હૈં—

‘જહ સન્નિ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો—હત્યાદિ

ટીકાર્થ—અથ ગૌતમ હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘જહ
સન્નિપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ૦’ હે ભદન્ત ! યદિ
નૈરયિક સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યચ્છોં સે આકર કે નરક મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં તો કયા વે સંસ્થાત વર્ષ કી આયુવાળે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય
તિર્યચ્છોં સે આકર કે નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા
અસંસ્થાત વર્ષ કી આયુ વાળે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં સે આકર કે

આ રીતે ઉપર કહેલા કમથી અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં નવ પ્રકાર-
થી નારકોમાં ઉત્પાદ કહ્યો. હવે સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં નારકોમાં ૬
નવ પ્રકારથી ઉત્પાદનું કથન કરવા માટે સૂત્રકાર આગળના સૂત્રનું કથન કરે છે.

‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રથી પ્રશ્નને ઓર્વ પૂછે છે કે—‘જહ
સન્નિ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન જો નૈરયિક સંજ્ઞી
પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં ચોનિવાળામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ
સંસ્થાત વર્ષની આયુવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોંમાંથી આવીને નરકોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંસ્થાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંસ્થેજ્જવાસાઉયસન્નિ પંચિદિયતિરિક્ષજોણિર્હિતો ઉવ-

તિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' સંખયેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યૈવ સમુત્પદ્યન્તે 'નો અસંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' નારકા નરકાવાસે નો-નૈવ કથમપિ અસંખયેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્તેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે इति। 'જહ સંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિદિય-તિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' यदि स नैरयिकः संख्येयवर्षायुष्कसंक्षिप्येन्द्रिय-तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नरके समुत्पद्यन्ते तदा 'किं जलचरेर्हितो उववज्जंति थलचरेर्हितो उववज्जंति खहचरेर्हितो उववज्जंति ? पृच्छा।' किं जलचरेभ्य, इत्यादि पृच्छा हे भदन्त ! यदि संख्येयवर्षायुष्कसंक्षिप्येन्द्रितिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नैर-यिकाः नरके उत्पद्यन्ते तदा किं ते नैरयिकाः जलचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, अथवा स्थलचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, अथवा खेचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ते

ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ? ‘સંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિદિયતિરિક્લજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિં નો અસંખેજ્જં’ વે સંખ્યાત વર્ષ’ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કિન્તુ અસંખ્યાત વર્ષ’ કી આયુ વાલોં સે આકર નહીં ઉત્પન્ન હોતે હૈં અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે ઁસા પૂછતે હૈં-હે ભદન્ન ! यदि नारक नरकों में असंख्यात वर्ष की आयु वाले तिर्यग्यों से आकर के नहीं उत्पन्न होते हैं और संख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पच्येन्द्रियतिर्यग्यों से आकरके ही उत्पन्न होते हैं तो वे कौनसे तिर्यग्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? ‘किं जलचरेर्हितो उववज्जंति, थलचरेर्हितो उववज्जंति, खहचरेर्हितो उववज्जंति’ क्या जलचर तिर्यग्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या स्थलचर तिर्यग्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या खेचर तिर्यग्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-

જ્જંતિ નો અસંખેજ્જં’ સંખ્યાત વર્ષ’ની આયુવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-ગ્યોમાંથી આવીને તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અસંખ્યાતવર્ષ’ની આયુ-ધવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે-હે ભગવન્ નો નારક શુવ અસંખ્યાત વર્ષ’ની આયુધવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને નરકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને સંખ્યાત વર્ષ’ની આયુધવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તો તેઓ કયા પ્રકારના તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કિં જલચરેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ શુ’ તેઓ જલ-ચર-પાણીમાં રહેવાવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સ્થળચર તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ખેચર-આકા-શમાં રહેવાવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના

નારકાઃ इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम । ‘जलचरेर्हितो उववज्जंति’ जलचरेभ्य आगत्य ते नारकाः समुत्पद्यन्ते ‘जहा असन्नी’ यथा असंज्ञिनः असंज्ञिनः प्रकरणे यथा कथितं तथैव अत्रापि अवगन्तव्यम् कियत्पर्यन्तं तत्रत्यं प्रकरणं ज्ञातव्यं तत्राह—‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव पञ्जत्तएर्हितो उववज्जंति, णो अपञ्जत्तएर्हितो उववज्जंति’ यावत्पर्याप्तकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तकेभ्य एतत्पर्यन्तं ज्ञातव्यमिति, हे गौतम ! ते नारका जलचरेभ्योऽपि आगत्य नरके उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते खेचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । हे भदन्त ! ते नारका यदि जलस्थलखेचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा अपर्याप्तकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति पुनः

‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘जलचरेर्हितो उववज्जंति’ जलचरों में से आकर के जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं । ‘जहा असन्नी’ यहाँ समस्त कथन असंज्ञी के प्रकरण में कहे गये अनुसार यावत् पर्याप्तकों से आकर के उत्पन्न होते हैं अपर्याप्तकों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं यहाँ तक का जानना चाहिये, अतः हे गौतम ! वे नारक जलचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं स्थलचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं और खेचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं । इस पर पुनः गौतम का ऐसा प्रश्न है—कि हे भदन्त ! वे नारक यदि जलचर, स्थलचर और खेचर इनसे आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या पर्याप्तकों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा अपर्याप्तकों से आकरके उत्पन्न होते

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! જલચરેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ જલચરોમાંથી આવીને જીવ નારક પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ‘જહા અસન્ની’ અંધિયાં તમામ કથન અસંજીના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે યાવત્ પર્યાપ્તમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અપર્યાપ્તકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથન સુધીનું તમામ કથન સમજવું. તેથી હે ગૌતમ ! તે નારકો જલચરોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થળચરોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને ખેચરોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે આ બાબતમાં ફરીથી ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન કરે છે કે—હે ભગવન્ તે નારકો જો જલચર, સ્થલચર, અને ખેચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્તકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે કે અપર્યાપ્તકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! તે નારકાઃ પર્યાપ્તકેભ્ય એવ જલચરાદિભ્ય આગત્ય સમુત્પન્ન્યન્તે ન તુ અપર્યાપ્તકેભ્ય પર્યાપ્તો જલચરાદિભ્ય આગત્યોત્પન્ન્યન્તે इत्युत्तरम् મગવત્ इति भावः । ‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिणं णं भंते ।’ पर्याप्त-
 कसंखेयवर्षायासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिययोगिनः खलु भदन्त । ‘जे भविण् नेराएसु उववज्जिज्जए’ यो भव्यो नैरयिकेषु उत्पन्म ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ।
 ‘कइसु पुढीसु उववज्जेज्जा’ सप्तसु पृथिवीषु मध्ये कतिषु कियत्संख्यकासु पृथिवीषु उत्पद्येत हे भदन्त ! पर्याप्तसंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवो यो नारकेषु समुत्पत्तियोग्यो विद्यते स कियत्संख्यकासु नारकपृथिवीषु उत्पद्येत इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सत्तसु पुढीसु उववज्जेज्जा’ सप्तसु इति सप्तस्वपि रत्नप्रभादिपृथिवीषु नारकसंनिधिषु उत्पद्येत, ‘तं जहा’ तथा—
 ‘रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए’ रत्नप्रभायां यावत् अथः सप्तम्याम् यावत्पदेन शर्कराप्रभा पङ्कप्रभा—वालुकाप्रभा—उमाप्रभानां सप्रहो भवति तथा च रत्न

है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! वे नारक पर्याप्तक जलचर आदिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं, अपर्याप्तक जलचरादिकों से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिणं णं भंते । हे भदन्त । पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाला, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोगिनः जीव जो कि नैरयिकों में उत्पन्न होने योग्य है वह कितने नारक पृथिवियों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सत्तसु पुढीसु उववज्जेज्जा’ वह सातों ही पृथिवियों में उत्पन्न हो सकता है । ‘तं जहा—‘रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए’ जैसे वह रत्नप्रभा

ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે નારકો પર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અપર્યાપ્તક જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસંનિ પંચિદિયતિરિક્કજોણિણં મંતે ।’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
 વાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો છવ કે એ નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલી નરક પૃથિવીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા । હે ગૌતમ ! ‘સત્તસુ પુઢવીસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે સાતે પૃથ્વીઓમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે.—રયણપ્પભાપ
 જાવ અહેસત્તમાએ’ તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, શકેશ-

પ્રભાત આરમ્ભ તમસ્તમા પૃથિવીપર્યન્ત સ્વસંપાદિતકર્મવલાદ્ તેષાં જીવાનાં નાર-
કતયોત્પત્તિર્ભવતીતિ ભાવઃ । ‘પઙ્ગત્તસંલેઙ્ગવાસાઽય સન્નિપંચિંદિયતિરિક્ષ-
જોણિણં મંતે ।’ પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાપુષ્ક સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત ।
‘જે મધિણે’ યો મધ્યઃ, ‘રણપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણે’ રત્નપ્રમાપૃથિવી-
સંવંધિ નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્, ‘સે ણં મંતે’ સ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિહણ્ણુ
ઉવવજ્જેઙ્ગા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે ? इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિહણ્ણુ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ નૈર-
યિકેષુ ઉત્પદ્યેત ‘ઉક્કોસેણં સાગરોપમઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેઙ્ગા’ ઉત્કર્ષેણ સાગરોપમ-
સ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત इति । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે—સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-

પૃથિવી મેં ખી ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ, યાવત્ અઘઃ સસમી પૃથિવી મેં,
ખી ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ, યહાં યાવત્પદ સે ‘શર્કરા પ્રમા, પઢ્ડુપ્રમા,
ચાલુકાપ્રમા, તમઃ પ્રમા’ ઇત્ત પૃથિવિયો કા સંગ્રહ હુઆ હૈ, તથા ચ-
રત્ન પ્રમા સે લેકર સાતવીં તમસ્તમા પૃથિવી તક મેં અપને દ્વારા અર્જિત
કર્મ કે બલ સે ડન જીવોં કા નારક રૂપ સે ઉત્પાત હોતા હૈ, ‘પઙ્ગત્ત-
સંલેઙ્ગવાસાઽય સન્નિપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિણં મંતે ।૦’ ગૌતમ ને
હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ કિ હે મદન્ત ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષાપુષ્ક, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્જ જો રત્નપ્રમા પૃથિવી સે નૈરયિક રૂપ
સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ—‘સે ણં મંતે ! કેવહ્ય કાલઢિહણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેઙ્ગા’ વહ કિનને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘ગોયમા । ‘જહન્નેણં દસ-
વાસસહસ્સઢિહણ્ણુ, ઉક્કોસેણં સાગરોપમઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેઙ્ગા’ હે

પ્રમા પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પંકપ્રમા, વાલુકાપ્રમા તમઃપ્રમા
પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એટલે કે—રત્નપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને
સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વી સુધીમાં પોતાના દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલા કર્મના બળથી
તે જીવોને નારક રૂપે ઉત્પાત થાય છે ‘પઙ્ગત્તસંલેઙ્ગવાસાઽયસન્નિપંચિં-
દિયતિરિક્ષજોણિણં મંતે ।૦’ ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્રપાઠથી પ્રભુને
એવું પૂછ્યું છે કે—કે લગવન્ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્જ કે જે રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં નૈરયિકપણથી ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય છે ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્ય કાલઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેઙ્ગા’ તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ
સ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિહણ્ણુ ઉક્કોસેણં સાગરો-

નિકા! સ્વલુ જીવાઃ 'एगममएण' एकसमयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः 'केवइया' क्रियन्तः—क्रियत्संख्यकाः 'उववज्जंति' उत्पद्यन्ते रत्नप्रभायामिति प्रश्नः । उत्तरमाह—'जहेव असन्नी' यथैवासंज्ञिनः, अमंज्ञिजीवानां यथोत्पत्तिः प्रदर्शिता तथैव संज्ञिनामपि तत्तत्संख्याकत्वेन उत्पत्तिर्द्रष्टव्या । तथाहि—जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा एकस्मिन् समये जीवाः ते रत्नप्रभापृथिव्यां समुत्पद्यन्ते इति, 'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां—पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् स्वलु भदन्त ! जीवानाम् 'सरीरगा' शरीराणि 'किं संघयणी पन्नत्ता' किं संवृत्तानि कीदृशसंवृत्तनविशिष्टानि प्रज्ञप्तानि गौतम ! बह्व जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । और उत्कृष्ट से एकसागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ।

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त ! वे संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव एक समय में 'केवइया उववज्जंति' रत्नप्रभा में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'जहेव असन्नी' हे गौतम ! जिसप्रकार से असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति दिखलायी गयी है उसी प्रकार से संज्ञी जीवों की भी उस संख्या से उत्पत्ति जाननी चाहिये, जैसे—रत्नप्रभा पृथिवी में एक समय में वे जीव जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से सख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं ।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता' हे भदन्त ! उन पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिર्यग्योनिक

वમટ્ટિદ્વણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' હે ગૌતમ તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં ભંતે ! જીવા' હે ભગવનૂ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા તે હવે એક સમયમાં 'કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—જહેવ અસન્ની' હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી હવેની ઉત્પત્તિ જે પ્રમાણે બતાવવામાં આવી છે, એજ રીતે સંજ્ઞી હવેની ઉત્પત્તિ પણ તે તે સંખ્યાથી સમજવી. જેમકે—રત્ન પ્રભા પૃથ્વીમાં એક સમયમાં તે હવે જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ બુધી ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. પ્ર० તેસિ ણં ભંતે ! જીવાણં સરીરગા કિં સઘયણી પન્નત્તા' હે ભગ-

—કથિતાનિ ? ભગવાનાહ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘છવિહસંઘયણી પન્નત્તા’ પહ્-
વિધસંહનનવન્તિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘ત જહા તથથા—‘વહ્રોસમનારાયસંઘયણી’ વજ્રઋષ-
મનારાચસંહનનવન્તિ, ‘ઉસમનારાયસંઘયણી’ ઋષમનારાચસંહનનવન્તિ ‘જાવ
છેવટ્ટસંઘયણી’ યાવત્સેવરાત્તસંહનનવન્તિ, તેષાં જીવાનાં પડપિ સંહનનાનિ ભવન્તિ
અત્ર યાવત્પદેન નારાચા—અર્ધનારાચ—કીલિકા—સંહનનાનાં સગ્રહઃ । સંહનનાનિ
પદ્મભવન્તિ, ઉક્તશ્ચ

‘વજ્જરિસહનારાયં પદમં ? વીયં ચ રિસમનારાયં ? ।

નારાય૩, અદ્ધનારાય૪, કીલિયા૫, તહ ય છેવટ્ટં ૬ ॥૧॥

છાયા—વજ્રઋષમનારાચં, પ્રથમ૧, દ્વિતીયં ચ ઋષમન્ નારાચમ્ ૨ ।

નારાચ૩ અર્ધનારાચ૪, કીલિકા૫ તથાચ સેવાત્તમ્ ૬ ॥૧॥

જીવોં કે શરીર કિતને સંહનન વાલે કહે ગયેં હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે
હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘છવિહસંઘયણી પન્નત્તા’ ઉનકે શરીર છહોં
સંહનનવાલે કહે ગયેં હૈં । ઉન છહ સંહનનોં કે નામ હસ પ્રકાર સે હૈં તં
જહા—‘વહ્રોસમનારાયસંઘયણી’ વજ્રઋષમનારાચસંહનન વાલે ‘ઉસમ-
નારાયસંઘયણી’ ઋષમનારાચસંહનનવાલે ‘જાવ છેવટ્ટ સંઘયણી’ યાવત
સેવાત્ત સંહનનવાલે, યહાં યાવત્પદ સે નારાચ અર્ધ નારાચ, કીલીકા હન
સંહનનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, હન છહ સંહનનોં વાલે ઉનકે શરીર હોતે
હૈં । યે છહ સંહનન વાલે હોતે હૈં—હસ વિષય મેં યહ ગાથા હૈ—‘વજ્જરિ
સહનારાયં’ હત્યાદિ । સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધોનિક જીવોં કે શરીર છહ
સંહનન વાલે હોતે હૈં જૈસે—વજ્ર ઋષમ નારાચ સંહનન વાલે ૧ ઋષમ-

વન પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંસી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યથ યોનિ
વાળા તે જીવોના શરીરો કેટલા સંહનનવાળા કહેવામાં આવ્યા છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘છવિહ સંઘયણી
પન્નત્તા’ તેઓના શરીરો છએ પ્રકારના સંહનનવાળા કહેલા છે. તે છએ
સંહનનોના નામ આ પ્રમાણે છે.—‘વહ્રોસમનારાયસંઘયણી’ વળ ઋષમના-
રાય સંહનન વાળા ‘ઉસમનારાયસંઘયણી’ ઋષમનારાય સંહનનવાળા ‘જાવ
છેવટ્ટસંઘયણી’ યાવત્ સેવાત્ત સંહનનવાળા અર્ધિયા યાવત્પદથી નારાય,
અર્ધનારાય, કીલિકા આ સંહનનો અહણ કરાયા છે, આ છએ સંહનનોવાળા
તેઓના શરીરો હોય છે, આ વિષયમાં આ પ્રમાણે ગાથા છે. ‘વજ્જરિસહનારાય’
ઈત્યાદિ સંસી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યથ જીવોના શરીર છએ સંહનનવાળા હોય છે.
જેમકે—વળ ઋષમનારાય સંહનનવાળા ૧ ઋષમનારાય સંહનનવાળા ૨, નારાય

‘સરીરોગાહના જહેવ અસન્નીળ’ શરીરાવગાહના યથૈવ અસંજ્ઞિનામ્ શરીરાવગાહના તેપામસંજ્ઞિનામિવ જ્ઞાતવ્યા । તાં સૂત્રપત્ર દર્શયતિ ‘જહન્નેળ’ इत्यादि, જહન્નેળ’ જઘન્યેન ‘અગુલસ્સ અસંલેજ્જહમાળ’ અંગુલસ્યાસંલેયેયમાગમ્—અંગુલાસંલેયેયમાગપરિમિતા જઘન્યાવગાહના । ‘ઉવ્વકોસેળ જોયણસહસ્સ’ ઉત્કર્ષેળ યોજનસહસ્સમ્, ઉત્કર્ષતોડવગાહના એકસહસ્સયોજનપરિમિતા પર્યાપ્તસંલેયેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં ભવતીતિ । ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાળ’ તેણાં સ્વલુભદન્ત । જીવાનામ્ ‘સરીરગા’ શરીરાણિ કિં સંઠિયા’ કિં સંસ્થિ-નિ-કીદશ-સંસ્થાનવન્તિ ‘પન્નત્તા’ પ્રજ્ઞપ્તાનિ હે ભદન્ત ! તાદૃશજીવાનાં શરીરાણિ કિમાકારક-સંસ્થાનવિશિષ્ટાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છવ્વિહસંઠિયા પન્નત્તા’ પઙ્કવિધસંસ્થાનાનિ—પઙ્કવિધસંસ્થાનવન્તિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘તં જહા’ તથથા ‘સમચરંસં નિગ્ગોહં જાવ હુંડ’ સમચતુરસ્રંન્યગ્રોધં યાવત્ હુણ્ડા,

નારાચ સંહનન વાલે, નારાચ સંહનન વાલે, અર્ધનારાચ સંહનન વાલે, ફીલિકા સંહનન વાલે, સેવાર્ત સંહનન વાલે ‘સરીરોગાહના જહેવ અસન્નીળ’ હનકે શરીર કી અવગાહના અસંજ્ઞી જીવોંકી અવગાહના જૈસી જાનની ચાહિયે, અર્થાત્ સૂત્રોક્તાનુસાર યહ અવગાહના જઘન્ય સે હનકી અઙ્ગુલ કે અસંલ્યાતવેં માગ પ્રમાણ હોતી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘જોયણસહસ્સ’ એક હજાર યોજન કી હોતી હૈ ।

પ્ર૦—‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાળ સરીરગા કિં સંઠિયા’ હે ભદન્ત ! હન જીવોં કે શરીર કિસ ૨ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં ?

ઉ૦—‘ગોયમા ! છવ્વિહસંઠિયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! હનકે શરીર છહોં સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । ‘તં જહા’ હન છહ સંસ્થાનોં કે નામ હસ પ્રકાર સે હૈ—સમચરંસં નિગ્ગોહં જાવ હુંડં’ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનં,

સ હંતનવાળા ૩ અર્ધનારાચ સંહનન વાળા ૪ કીલિકાસંહનનવાળા ૫ અને સેવાર્ત સંહનનવાળા ૬ તેઓના શરીરો હોય છે. ‘સરીરોગાહના જહેવ અસન્નીળ’ તેઓના શરીરની અવગાહના અસંજ્ઞી હોવાની અવગાહના પ્રમાણે સમજવી અર્થાત્ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તેઓની આ અવગાહના જઘન્યથી અંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે હોય છે, અને ઉલ્કૃષ્ટથી ‘જોયણસહસ્સ’ એક હજાર યોજનની હોય છે. ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાળ સરીરગા કિં સંઠિયા હે ભગવન્ તે હોવેના શરીરો કયા કયા સંસ્થાનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! છવ્વિહસંઠિયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! તેઓના શરીરો છએ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા હોય છે. ‘તં જહા’ તે છએ સંસ્થાનોના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘સમચરંસં નિગ્ગોહં

સમચતુરસ્રસંસ્થાનવન્તિ, ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનવન્તિ, યાવદ્ હુન્ડસંસ્થાનવન્તિ યાવત્પદેન સાદિકયામનકુબ્જાનાં સંસ્થાનાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ યે સંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા નરકે સમુત્પદ્યન્તે તેષાં શરીરાણિ સમચતુરસ્રાદિષ્ટ્વિધસંસ્થાન-યુક્તાનિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કઙ્ક લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ તેષાં ત્વલુ ભદન્ત ! જીવાનાં કતિ લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિરસ્થાં લેશ્યાઃ કતિ-ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘છલ્લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ ષટ્લેશ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહાં’ તત્થા—‘કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્તુલ્લલેશ્યાઃ, અત્ર યાવત્પદેન નીલકાપોતિકતૈજસપદ્મલેશ્યાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ તે જીવાઃ કૃષ્ણનીલકાપોતિકતૈજસપદ્મશુક્લલેશ્યાવન્તો ભવ-

ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન ૨ યાવન્ હુંડકસંસ્થાન યહાં યાવત્પદ-સે-સાદિક સંસ્થાન વામન સંસ્થાન ઓર કુબ્જક સંસ્થાન’ ઇન ત્રીન સંસ્થાનોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, તથા ચ—જો સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં—અનેકે શરીર સમચતુરસ્ર આદિ છહ પ્રકાર કે સંસ્થાનોં વાલે હોતે હૈં ।

પ્ર૦—‘તેસિ ણં મંતે’ જીવાણં કઙ્ક લેસ્સાઓ’ પન્નત્તાઓ હે ભદન્ત ! અન સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં કે કિતની લેશ્યાણં કહી ગયી હૈં ?

ઉ૦—‘ગોયમા । છલ્લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ । અનેકે છહ લેશ્યાણં હોતી હૈં । અન લેશ્યાઓં કે નામ ઇસ પ્રકાર સે હૈં—‘કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા, યહાં યાવત્ પદ સે નીલ, કાપોતિક, તૈજસ ઓર પદ્મ’ ઇન લેશ્યાઓં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ,

જાવ હુંડક સુમચતુરસ્ર સંસ્થાન ૧, ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાન ૨, યાવત્ હુંડક સંસ્થાન અહિં યાવત્પદથી સાદિક સંસ્થાન ૩ વામન સંસ્થાન અને કુબ્જ સંસ્થાન ૫, આ ત્રણ સંસ્થાનો ગ્રહણ કરાયા છે. સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાણે જે જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું શરીર સમચતુરસ્ર વિગેરે છ પ્રકારના સંસ્થાનોવાળું હોય છે. ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન ‘તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કઙ્ક લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોને કેટલી લેશ્યાઓ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગૌતમસ્વામીને પ્રજ્ઞ કહે છે કે—‘ગોયમા ! છલ્લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! તેઓને છ લેશ્યાઓ હોય છે. ‘કળ્હલેસ્સા જાવ સુક્કલેસ્સા’ કૃષ્ણ લેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા, અહિં યાવત્પદથી નીલ, કાપોતિક, તૈજસ અને પદ્મ આ લેશ્યાઓ ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. તેથી તે જીવ કૃષ્ણ,

ન્તીતિ । ‘દિદ્ધી તિવિદ્ધા વિ’ દૃષ્ટિ સ્ત્રિવિધાઽપિ, સમ્યગ્નિથ્યામિથ્રેતિ તિસોઽપિ દૃષ્ટયસ્તેષાં ભવન્તીતિ । ‘તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણા’ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ -મતિશ્રુતાવધિરૂપાણિ, તથા-ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનવિભજ્ઞજ્ઞાનાનિ એતાનિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા-વિકલ્પેન ભવન્તીતિ । ‘જોગો તિવિદ્ધો વિ’ યોગો મનોવાકાયાત્મકસ્ત્રિવિધોઽપિ ભવતિ સંજિત્વાત્ તથા ચ સંજિપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાનાં મનોયોગો વાય્થોગઃ કાયયોગ ઇતિ એતે ત્રયોઽપિ યોગા ભવન્તીતિ ભાવઃ । ‘સેસં જહા અસન્નીણં જાવ અણુવંધો’ શેષં યથા અસંજિનાં યાવદનુવન્ધઃ । શેષં યત્ કથિતમ્ તદતિરિક્તમ્ ઉપયોગસંજ્ઞાદિકં સર્વમપિ યેનૈવ પ્રકારેણ અસં-જિનાં પ્રકરણે કથિતં તેનૈવ પ્રકારેણ તત્સવમિદાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ ક્રિયત્પર્યન્તમ્ અસં-જિપ્રકરણં જ્ઞાતવ્યં તત્રાહ-‘જાવ અણુવંધો, યાવદનુવન્ધઃ-અનુવન્ધપર્યન્તં સર્વમપિ તથૈવ ઇદાપિ જ્ઞાતવ્યમિતિ ભાવઃ । અસંજિપ્રકરણાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદાહ-‘નવરં’

इससे वे जीव कृष्ण, नील, कापोतिक, तैजस पद्म और शुक्ल लेश्या वाले होते हैं । ‘दिद्वी तिविहावि०-इनके सम्यक् मिथ्या और मिश्र ये तीन दृष्टियां होती हैं, ‘तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा मयणा’ तीन ज्ञान-मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान, और तीन अज्ञान मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभज्ज ज्ञान ये भजनासे होते हैं ।

‘जोगो तिविहो वि’ मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीनों योग होते हैं । ‘सेसं जहा असन्नीणं जाव अणुवंधो’ इस कथन के सिवाय और जो उपयोग संज्ञा आदि सम्बन्धी कथन हैं वह सब भी यहाँ जिस प्रकार से असंज्ञी जीवों के प्रकरण में कहा गया हैं, उसी प्रकार से अनुबन्ध द्वार तक कह लेना चाहिये, अब सूत्रकार असंज्ञि प्रकरण

નીડ, કાપોતિક, તૈજસ અને પદ્મ એ લેશ્યાઓ વાળા હોય છે. ‘દિદ્ધી તિવિદ્ધા વિ’ તેઓને સમ્યક્, મિથ્યા, અને મિશ્ર એ ત્રણ દૃષ્ટિયો હોય છે. ‘તિન્નિ નાણા’ મતિ જ્ઞાન, શ્રુત જ્ઞાન, અને અવધિ જ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, અને ‘મયણા’ ભજનાથી ‘તિન્નિ અન્નાણા’ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, અને વિભંજ જ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. ‘જોગો તિવિદ્ધો વિ’ મનો-યોગ, વચન યોગ, અને કાય યોગ એ ત્રણ યોગ હોય છે. ‘સેસં જહા અસં-નીણં જાવ અણુવંધો’ આ કથન શિવાય બાકીનું જે ઉપયોગ સંજ્ઞા વિગેરે સંબંધી કથન છે. તે બધુંજ જે પ્રકારે અસંજ્ઞી જીવોના પ્રકરણમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે અહિંયા અનુબંધ દ્વારા સુધી સમજી લેવું.

હવે સૂત્રકાર અસંજ્ઞી પ્રકરણ કરતાં જે વિલક્ષણ પાછું છે તે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. -‘નવરં પંચ સમુદ્યાયા આદિત્થા’ અસંજ્ઞી

इत्यादि, 'नवरं पंच समुद्राया आदित्वा' नवरं पञ्चसमुद्रघाता आदिमाः असंज्ञि-
प्रकरणे त्रयएव वेदना कषायमारणान्तिकाः समुद्रघाताः कथिताः, संज्ञिनां तु रत्न-
प्रभागतानामाद्याः वेदनाकषायमारणान्तिकवैक्रियतैजसाः पञ्चसमुद्रघाता भवन्ति
चरमयोर्द्वयोराहारककेवलिसमुद्रघातयो मनुष्याणामेव संवत्सादिति 'वेदो तिविहो
वि' वेदस्त्रिविधोऽपि-स्त्रीवेदः पुरुषवेदः नपुंसकवेद इति। 'अवसेसं तंचेव' अवशेषं
तदेव एतदव्यतिरिक्तम् असंज्ञिप्रकरणे कथितमेव सर्वमपि इहापि अवगन्तव्यम्।
'जाव' यावत्-'से णं भंते! पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए'
स खल्ल भदन्त! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, तदनन्तरं मृत्वां
'रयणप्पभापुढवीनेरइए' रत्नप्रभापृथिवी सम्बन्धिनारको जातः 'पुणरवि' पुनरपि

की अपेक्षा जो विलक्षणता है उसे 'नवरं' इत्यादि पाठ द्वारा प्रकट
करते हैं-'नवरं' पंच समुद्राया आदित्वा' असंज्ञि प्रकरण में आदि के
तीन ही समुद्रघात-वेदना, कषाय और मारणान्तिक-कहे गये हैं और
यहां संज्ञी के प्रकरण में रत्नप्रभा में जानेवाले संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
नि जीवों के-वेदना, कषाय मारणान्तिक, वैक्रिय और तैजस ये पांच
समुद्रघात कहे गये हैं। अन्त के आहारक और केवलि ये दो समुद्रघात
मनुष्यों के ही होते हैं। 'वेदो तिविहो वि' वेद स्त्री पुरुषनपुंसक ये तीनों
होते हैं 'अवसेसं तं चेव' इससे व्यतिरिक्त और सब कथन असंज्ञि
प्रकरणोक्त जैसा ही जानना चाहिये, यावत्-'से णं भंते। पञ्जत्तसंखे-
ज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए' यहां गौतमने प्रभु से ऐसा
पूछा है-हे भदन्त। जब वह पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यश्च योनिक जीव भरकर 'रयणप्पभा पुढवीनेरइए' रत्नप्रभा

પ્રકરણમાં વેદના, કષાય અને મારણાન્તિક એ ત્રણ જ સમુદ્રઘાત રહ્યા છે.
અને અહીંયાં આ સંજ્ઞી પ્રકરણમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેનારા જીવોને એટલે
કે સંજ્ઞી જીવોને વેદના, કષાય, મારણાન્તિક, વૈક્રિય, અને તૈજસ એ પાંચ
સમુદ્ર ઘાત હોવાનું કહેલ છે. છેલ્લા આહારક અને કેવલી એ બે
સમુદ્રઘાતો મનુષ્યોમાં જ હોય છે, 'વેદો તિવિહો વિ' વેદ સ્ત્રી પુરુષ
નપુંસક એ ત્રણે હોય છે. 'અવસેસં તં ચેવ' આ શિવાયનું બીજું તમામ
કથન અસંજ્ઞી પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ સમજવું. યાવત્ 'સે ણં ભંતે! પજ્જત્ત-
સંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' અહિંયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને
એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ મરીને ન્યાદે 'રયણપ્પભા પુઢવી નેરइए' રત્ન
પ્રભા પૃથ્વીનો નારક થઈ જાય છે, અને 'પુણરવિ' ફરીથી રત્નપ્રભા પૃથ્વી.

રત્નપ્રમાનારક પૃથિવીતો નિઃશ્ચ્ય 'પજ્જત સંખેજ્જવાસાડયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્ત સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસં જ્ઞેપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો ભવતિ 'ત્તિ'—એવં ક્રમેણ પ્રથમમ્-તિર્યગ્ગોનિકસ્તતો નારકઃ પુનસ્તિર્યગ્ગોનિકઃ એવં ક્રમેણ 'કેવહં કાલં સેવેજ્જા' કિયત્કાલમ્—કિયત્કાલપર્યન્તમ્ સંજ્ઞેપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત, 'કેવહં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા' કિયત્કાલાર્યન્તં ગતિમાગતિંચ કુર્યાત્ સ સંજ્ઞેપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક ઇતિ પ્રગ્નઃ મગધનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ભવાદેસેણ' ભવાદેશેન—ભવપ્રકારેણ 'જહન્નેણ' જ્ઞાન્યેન 'દો ભવગ્ગહણાઈ' દ્વે ભવગ્રહણે—ભવદ્વયગ્રહણમ્ 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કર્ષેણ 'અટ્ઠ ભવગ્ગહણાઈ' અટ્ઠ ભવગ્રહણાણિ, પ્રથમમ્ સંજ્ઞેપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ, તતો મૃત્વા નરકે ઉત્પચ્ચન્તે, તતો નિ-

પૃથિવી કા નારક હો જાતા હૈ ઓર 'પુનરવિ' ફિરસે રત્નપ્રમા પૃથિવી સે નિકલકર 'પજ્જતસંખેજ્જવાસાડયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ હો જાતા હૈ તો હસ ક્રમ સે ડસકા પહિલે તિર્યગ્ગોનિક હોના ફિર નારક હોના ઓર પુનઃ તિર્યગ્ગોનિક હોના હસ પ્રકાર કિતને કાલ તક હોતા રહતા હૈ, અર્થાત્ હસ ક્રમ સે વહ કિતને કાલ તક પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નારક ગતિકા સેવન કરતા હૈ ઓર કિતને કાલ તક વહ હસ પ્રકાર સે ગમના ગમન કરતા રહતા હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—'ગોયમા ! ભવાદેસેણ જહન્નેણ દો ભવગ્ગહણાઈ' હે ગૌતમ ! ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે વહ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ 'અટ્ઠ ભવગ્ગહણાઈ' 'આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ડસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી ભવોં તક વહ

માંથી નીકળીને 'પજ્જતસંખેજ્જવાસાડયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ થઈ જાય છે. તો આ ક્રમથી તેનું પહેલા તિર્યચ્છ યોનિક થવું અને પાછું નારક થવું. અને ફરીથી પાછું તિર્યચ્છ યોનિમાં આવવું. આ પ્રમાણે કેટલા કાળ સુધી થવું રહે છે ? અર્થાત્ આક્રમથી તે કેટલા કાળ સુધી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે ? અને કેટલા કાળ સુધી તે આ પ્રમાણે ગમના ગમન—અવર જવર કરતો રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! ભવાદેસેણ જહન્નેણ દો ભવગ્ગહણાઈ' હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી તે બે લાવેાનુ અડણુ કરતા સુધી અને 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કૃષ્ટથી તે 'અટ્ઠ ભવગ્ગહણાઈ' આઠ ભવોને અડણુ કરતાં સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ લાવેા સુધી તે ગમના ગમન—અવર જવર કરે છે.

रयान्निःसृत्य मनुष्यभवे उत्पद्यते२, एवं प्रकारेण अधिकृतकायसंयन्धे जघन्यतो
भवद्वयमेव भवति एवमुत्कर्षेण भवग्रहणाष्टकमपि तथाहि—प्रथमं संज्ञिपञ्चेन्द्रिय
तिर्यक्१, तदनन्तरम् ततो मृत्वा नारको भवति२, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्३,
पुनः नारकः४, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्५, पुन नारकः६, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यक्७, पुनस्तस्यामेवपृथिव्यां नारकः८, इत्येवमष्टावेव वारान् तिर्यग्-नरकयोरु-

गमनागमन करता है, तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि वह संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च सरकर जब नरक में जाता है तब उसका वह द्वितीय
भव होता है और जिस भव से यह वहां गया है वह इसका प्रथम भव
होता है, बाद में वह नरक से निकल कर मनुष्य भव में उत्पन्न होता
है। इस प्रकार अधिकृत काय में उसका सम्बन्ध जन्म से भवद्वय रूप
ही होता है। तथा उत्कृष्ट से जो आठ भव ग्रहण कहा गया है उसका
तात्पर्य ऐसा है—संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च का भव उसका पहला है, इसके
बाद का जो उसका नरक गमन है वह द्वितीय भव है, वहां से निकल
कर पुनः पञ्चेन्द्रिय संज्ञी तिर्यश्च होता है वह इसका तृतीय भव है,
इससे बाद पुनः जो नरक में जन्म लेता है वह चतुर्थ भव है पुनः वहां
से निकल कर संज्ञी पञ्चेन्द्रिय होता है वह पांचवां भव है, फिर इससे
जो नरक भव लेता है वह इसका छठा भव है वहां से निकल कर पुनः
जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च होता है वह इसका ७वां भव है, और पुनः
नारक होना यह इसका ८वां भव है, इस प्रकार से ८वार तिर्यश्च और

आ कथननुं तात्पर्य એ છે કે—સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મરીને જ્યારે
નરકમાં જાય છે. ત્યારે તે તેનો ખીજો ભવ થાય છે અને જે ભવથી તે
ત્યાં ગયો છે. તે તેનો પહેલો ભવ કહેલ છે. તે પછી તે નરકમાંથી નીકળ-
ખીને મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ રીતે આ ધારણ કહેલા શરીરમાં
તેનો સંબંધ જન્મથી એ ભવ રૂપ હોય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે આઠ ભવ
ગ્રહણ કહેલ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે—તેનો પહેલો ભવ સંજી પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચનો છે અને તે પછી તેનું જે નરક ગમન છે તે ખીજો ભવ
છે ત્યાંથી નીકળીને ફરીથી પંચેન્દ્રિય સંજી તિર્યચ થાય છે. આ તેનો
ત્રીજો ભવ છે. તેમાંથી ફરીથી જે નરકમાં જન્મ લે છે, તે તેનો ચોથો
ભવ છે. ફરીથી ત્યાંથી નીકળીને સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ થાય છે. આ તેનો
પાંચમો ભવ છે. ત્યાંથી પાછો જે નરકમાં જાય છે તે તેનો છઠ્ઠો ભવ છે.
ત્યાંથી નીકળીને ફરીથી પાછો જે સંજી તિર્યચ થાય છે. તે તેનો ૭ સાતમો
ભવ છે. અને પાછો નારક થાય છે તે તેનો આઠમો ભવ છે. આ રીતે ૮

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુનેમળેવું પુછે છે કે-‘પવ્વત્તમંસેજ્જવાસા ડય
સન્નિપંશિંદિયતિરિવસજ્જોણિપ પં મંતે । જે મવિણ જહન્નકાલદ્વિશ્યરયણપમા-

સંક્ષિપ્તચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! યો મઘ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિકરત્ન-
પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' સ
સ્વલ્લ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ ! મગવાનાહ—'ગોયમા'
હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્યેન દશવર્ષસહ-
સ્રસ્થિતિકેષુત્પદ્યેત, 'ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણા-
ડપિ દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુત્પદ્યેત ઇતિ ! 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા
ઉવવજ્જંતિ' સે સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવાઃ સંક્ષિપ્તચ્ચન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા એકસમયેન એક-
સ્મિન્ સમયે કિયન્તઃ—કિયત્સંખ્યકાઃ સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ ! ઉત્તરમાહ—'એવં
સોચેવ' ઇત્યાદિ, 'એવં સોચેવ પદમો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો' એવં સ એવ

ળપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે મદન્ત ! સંખ્યાત વર્ષ કી
આયુવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જો જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમા
પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલ-
દ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' સો હે મદન્ત ! વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ગૌતમ સે
કહતે હૈ—'ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા'
ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' હે ગૌતમ ! વહ
જઘન્ય સે જિનકી સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષકી હૈ ડનમેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ઓર હસી પ્રકાર સે ઉત્કૃષ્ટ સે મી જિનકી સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષકી
હૈ ડનમેં વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ 'તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા
ઉવવજ્જંતિ' અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ—હે મદન્ત ! સંજી પચ્ચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઉત્તર
મેં પ્રમુ કહતે હૈ—'એવં સો ચેવ' ઇત્યાદિ—હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં

પુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' હે ભગવન્ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા જે
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોંમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' હે
ભગવન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસવાસ-
સહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા, ઉક્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા હે
ગૌતમ ! તે જઘન્યથી જેની સ્થિતિ ૧૦ હસ હજાર વર્ષની છે, તેઓમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ ઉત્કૃષ્ટથી પણ જેમની સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષની
હોય તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'તે ણં મંતે જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવ-
જ્જંતિ' ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ
યોનિવાળા તે છવેા ઓઠ સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—એવં સો ચેવ' ઇત્યાદિ હે ગૌતમ !
આ વિષયમાં અહિયાં તે પહેલો ગમ સંપૂર્ણ રીતે સમજવો

પ્રથમો ગમો નિરવશેષો મણિતવ્યઃ, તથાહિ—एकस्मिन् समये कियन्त उत्पद्यन्ते इत्यस्य प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते, उत्कर्षतः संख्याता वा असंख्याता वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवं तेषां जीवानां शरीरगत-कीदृशसंहननमिति प्रश्नस्य पञ्चविधमपि वज्रकृपमनाराचादिकं संहननमित्युत्तरम् । शरीरावगाहना—जघन्येनाङ्गुलभ्यासंख्येयभागपरिमिता, उत्कर्षेण चैक-सहस्रयोजनपरिमितेति । तथा—तेषां जीवानां शरीरगतं संस्थानं कीदृशम् । इति प्रश्नस्य समचतुरस्रसंस्थानादिकं पञ्चविधमपि संस्थानं भवतीत्युत्तरम् एवं षडपि-लेख्या भवन्ति तादृशजीवानाम् । त्रिविधा अपि सम्यग्मिथ्यामिश्रदृष्टयो भवन्ति । त्रीणि ज्ञानानि अज्ञानानि च त्रीणि भजनया । मनोवाक्काययोगास्त्रिधा अपि भवन्ति एतद्व्यतिरिक्तमुपयोगादिकम् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रकरणगतं

પહાં પર વહી પ્રથમ ગમ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે કહ છેના ચાહિયે, જૈસે—एक समय में किनने उत्पन्न होते हैं—तो इस प्रश्न का—उत्तर ऐसा है कि एकसमय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं, तथा इनके शरीर छहों प्रकार के संहनन वाले होते हैं, इनके शरीर की अवगाहना जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार योजन प्रमाण होती है, इनके शरीर का संस्थान ६ हों प्रकार के समचतुरस्र आदि संस्थानों वाले होते हैं । इनके ६ हों छेदयापि होती है तीनों प्रकार की सम्यग् मिथ्या और मिश्र ये दृष्टियां होती हैं । तीन ज्ञान और तीन अज्ञान भजना से होते हैं । मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीनों योग होते हैं । इस कथन के

જેમકે—એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તેઓના શરીર છએ સંહનનવાળા હોય છે. તેઓના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્ય તમાં ભાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હાતર યોજન પ્રમાણુ વાળા હોય છે. તેઓના શરીરનું સંસ્થાન સમ-ચતુરસ્ર વિગેરે ૬ છએ પ્રકારવાળું હોય છે તેઓને છએ લેશ્યાઓ હોય છે. સમ્યગ્, મિથ્યા અને મિશ્ર એ પ્રમાણુ ત્રણે પ્રકારની તેઓને દૃષ્ટિ હોય છે. ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ આ ત્રણે યોગ તેઓને હોય છે, અર્થાત્ તેઓ ત્રણે યોગવાળા

સર્વમપિ ચાત્ર જ્ઞાતવ્યમ્, અતएव કથિતમ્—‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ इति । कियत्पर्यन्तं प्रथमो गमोऽत्र भणितव्यः ? इत्याह—‘जाव’ इत्यादि । ‘जाव’ यावत् ‘कालादेसेण’ इत्यादि सेवना-गत्यागतिसूत्रं नायाति-तावदिति । तदेव सूत्रमाह—‘कालादेसेण’ इत्यादि, ‘कालादेसेण’ कालादेशेन-कलप्रकारेण कालमाश्रित्येत्यर्थः ‘जघन्येण’ जघन्येन ‘दसवाससहस्ताइ’ दशवर्ष-सहस्राणि ‘अंतोमुहुत्तममहियाइ’ अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि—अन्तर्मुहूर्त्ताधिकदशसहस्र-वर्षपर्यन्तम्, तथा—‘उक्कोसेण’ उत्प्रेण ‘चत्तारि पुव्वकोडीओ’ चतस्रः पूर्वकोटयः चतुः कोटिपूर्वाणि ‘चत्तालीसाए वाससहस्सेहि’ अमहियाओ’ चत्वारिंशता वर्ष-सहस्रैरभ्यधिकाः, चत्वारिंशत्सहस्रवर्षाधिकवत्तुः कोटिपूर्वपर्यन्तमिति, ‘एवइयं कालं’ एतावन्तं कालम्—पूर्वमदर्शितकालपर्यन्तम् ‘सेवेज्जा’ सेवेत, सञ्चिपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिं नारकयोनिं च तथा—‘एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा’ एतावत्काले-पर्यन्तमेव स तत्र गत्यागती-गमनागमने कुर्यादिति द्वितीयो गमः ॥२॥

अतिरिक्त और जो उपयोग आदि सम्बन्धी कथन है वह सब असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक के प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये, इसी अभिप्राय को लेकर सूत्रकार ने ‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ ऐसा सूत्रपाठ कहा है, ‘जाव काला देसेण’ कि जब तक कालादि को लेकर सेवना एवं गति आगति का कथन नहीं आजाता है—तब तक प्रथम गम यहाँ सम्पूर्ण कहलेना चाहिये, वह काल की अपेक्षा लेकर कथन इस प्रकार से है—काल की अपेक्षा वह जघन्य से एक अंतर्मुहूर्त्त अधिक १० हजार वर्ष तक उस गति का सेवन करता है और उत्कृष्ट से ४० हजार वर्ष अधिक चार कोटि पूर्व तक वह उस गति का सेवन करता है और जघन्य एवं

હોય છે. આ કથન શિવાયતુ’ ઉપયોગ વિગેરે સંબંધીતું’ ને કથન છે. તે તમામ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચના પ્રકરણમાં ને પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તેજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું. આજ અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે ‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. ‘यावत् ‘कालादेसेण’ અને તે यावत् કાલા દેશ સુધી એટલે કે ત્યાં સુધી કાળ વિગેરેને લઈને સેવના અને ગતિ આગતિતું’ કથન આવતું નથી. ત્યાં સુધીનો પહેલો ગમ અહિયાં પૂરે પૂરો સમજવો. કાલની અપેક્ષાએ તે જઘ-ન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૧૦ હસ હજાર વર્ષ સુધી તે ગતિતું સેવન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૪૦ ચાળીસ હજાર વર્ષ અધિક ચાર કોટિ પૂર્વ સુધી

તૃતીયગમં દર્શયિતુમાહ—‘સો ચેવ’ इत्यादि, ‘सो चैव उक्कोसकालद्विहएसु उववन्नो’ स एव पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्क पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो यदि उत्कर्ष-स्थितिकरत्नप्रभानैरयिकेषु उत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं सागरोवमद्विहएसु’ जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु नारकेऽत्पद्येत, ‘उक्कोसेण वि’ उत्कर्षेणापि ‘सागरोवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूपपद्येत, ‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवसाणाओ सो चैव पढमो गमो णेयव्वो’ अवशेषः परिमाणादिको भवादेशपर्यवसानकः स एव प्रथमो गमो नेतव्यः, ‘ते खलु जीवा

उत्कृष्ट से पूर्वोक्तालुसार ही वह इतने काल तक गमनागमन करता रहता है, ऐसा यह द्वितीय गम है ।

તૃતીય ગમ હસ પ્રકાર સે છે—‘સો ચેવ ઉવકોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ વહી પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ યદિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રભા કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો ‘જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિહાસુ’ વહ જઘન્ય સે જિનકી સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હોતી હૈ ઉન નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર ‘ઉક્કોસેણં વિ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ઓ ‘સાગરોવમદ્વિહાસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જિનકી સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હોતી હૈ ઉનમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ‘અવસેસો પરિમાણાદીઓ ભવાદેસપજ્જવસાણો સો ચેવ પઢમો ગમો ણેયવ્વો’ હસ કથન કે અતિરિક્ત ઓર જો પરિમાણ આદિ દ્વાર સમ્બન્ધી ભવાદેશ તક કા કથન હૈ વહ ઓ પ્રથમ ગમક જૈસા હી

તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. તથા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠથી પહેલા દેહા પ્રમાણે જ તે એટલા કાળ સુધી ગમના ગમન કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે. ૨

ત્રીજો ગમ આ પ્રમાણે છે—‘સો ચેવ ઉવકોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળો પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલો જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય તો ‘જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિહાસુ’ તે જઘન્યથી જેની સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય છે. તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉક્કોસેણં વિ’ ઉત્કૃષ્ઠથી પણ ‘સાગરોવમદ્વિહાસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જેમની સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય છે તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અવસેસા પરિમાણાદીઓ ભવાદેસપજ્જવસાણા સો ચેવ પઢમો ગમો ણેયવ્વો’ આ કથન શિવાયનું પરિમાણ આદિ દ્વાર સંબંધીનું ભવાદેશ સુધીનું જે કથન છે. તે પણ પહેલા ગમક પ્રમાણે જ છે.

एकमसये कियन्त उत्पद्यन्ते१, इत्यादि प्रश्नोत्तररूपपरिमाणद्वारादारभ्य भवादेश
सूत्रपर्यन्तः प्रथमगमवदेव वक्तव्यः, स खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः प्रथमं ततो
मृत्वा नारको जातः पुनरपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः एवं क्रमेण स जीवः किय-
त्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत कियत्कालपर्यन्तं च गमनागमने
कुर्यादित्येवं विषयकः प्रश्नः । गौतम ! भवादेशेन जघन्येन भवद्वयपर्यन्तम्
उत्कृष्टतोऽष्ट भपग्रहणपर्यन्तं सेवेत गमनागमने च कुर्यादिति भवादेशान्त उत्तरम् ।
कियत्पर्यन्तं प्रथमो गमोऽत्र वक्तव्यस्तत्राह—‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव’ यावत्
‘कालादेसेणं, इत्येवं रूपं सूत्रमायाति तावत् प्रथमो गमो विज्ञेय इति । तदेवाह—
‘कालादेसेणं’ इत्यादि, ‘कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमवमहियं’

है जैसे वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इस प्रकार
के परिमाण द्वार से लेकर भवादेशद्वार तक प्रथम गम के वक्त-
व्यतानुसार ही कथन करना चाहिये जैसे वही संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
निक जीव जब अपनी पर्याय से सरकर नारक हो जाता है और फिर
वहाँ से निकल कर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक हो जाता है, तो इस क्रम
से वह जीव कितने काल तक तिर्यग्गति और नरकगति का सेवन
करता है और कितने कालतक इस प्रकार गमनागमन करता रहता
है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! भव की अपेक्षा
से वह जघन्य रूप में दो भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से आठ
भवों को ग्रहण करने तक उस गति का सेवन करता रहता है और
गमनागमन करता रहता है, और ‘कालादेसेणं’ काल की अपेक्षा ‘जह-
न्नेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमवमहियं उत्क्रोसेणं चत्वारि सागरोवमाहं’

જેમકે—તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રકારના પરિ-
માણ દ્વારથી લઈને ભવ દેશ દ્વાર સુધી પડેલા ગમકમાં કહ્યા પ્રમાણે જ
કથન કરવું. જેમકે તે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ જ્યારે
પોતાની પર્યાયથી મરીને નારક થઈ જાય છે. અને પાછો ત્યાંથી નીકળીને
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિ થાય છે. તો આ ક્રમથી તે જીવ કેટલા કાળ સુધી
તિર્યંચ ગતિ અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે ? અને કેટલા કાળ સુધી આ
રીતે ગમનાગમન—અવર જવર કરતો રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે
કે—હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ જઘન્ય રૂપથી તે જો ભવને ગ્રહણ કરતાં સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે ગતિનું સેવન કરતા રહે છે.
અને ગમનાગમન—અવર જવર કરતા રહે છે. અને ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપે-
ક્ષાથી ‘જહન્નેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમવમહિયં ઉત્ત્રોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાહં’

કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, જઘન્યેન સાગરોપમમન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્ય-
ધિકમ્ અન્તર્મુહૂર્ત્તાધિકસાગરોપમકાલપર્યન્તં સેવેત ગમનાગમને ચ કુર્યાદિતિ ।
'ઉત્ક્રોશેણ' ઉત્કર્ષેણ 'ચત્તારિ સાગરોપમાઈ' ચત્તારિ સાગરોપમાણિ, 'ચઉર્હિ
પુન્વકોડીહિ' અન્મહિયાઈ' ચત્તમુધિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ 'એવહ્યં કાલં
સેવેજ્ઞા' એતાવત્કાલપર્યન્તં સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
સ્તનપ્રભાદિપૃથિવીનારકગતિં ચ સેવેત, તથા- 'એવહ્યં કાલં ગહરાગઈ કરે
જ્ઞા' એતાવત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ ।૩।

અથ ચતુર્થ ગમં નિરૂપયતિ- 'જહન્નકાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ,
'જહન્નકાલદ્વિહ્યપજ્જતસંસેજ્જવાસાઉપસણિપંચિદિયતિરિવલ્લજોણિય ણં
મંતે ।' જઘન્યકાલસિયતિકપર્યાપ્તસંસ્થાતત્રર્પાગુલ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ

ચઉર્હિ પુન્વકોડીહિ અન્મહિયાઈ' વહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત
અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર
સાગરોપમ કાલ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ
તક વહ ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ, તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વહ સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય ગતિ કા ઓર સ્તનપ્રભા આદિ
નારક ગતિ કા જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ તક
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાલ તક સેવન
કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ પર્યન્ત ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ એસા
યહ તૃતીય ગમ હૈ ।૩।

અવ સૂત્રકાર 'જહન્નકાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા ચતુર્થ ગમ
કા નિરૂપણ કરતે હૈ-હસમેં ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ- 'જહન્નકાલ-

ચઉર્હિ પુન્વકોડીહિ અન્મહિયાઈ' તે જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક
એક સાગરોપમ મુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ૪ પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરો
પમ કાળ મુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલાજ કાળ મુધી તે ગમના
ગમન-અવર જવર કરતા રહે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-તે સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય ગતિનું અને સ્તનપ્રભા
વિગેરે નારક ગતિનું જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ
મુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ મુધી સેવન
કરે છે. અને એટલા જ કાળ મુધી ગમનાગમન-અવર જવર કરતા રહે છે.

આ પ્રમાણે આ ત્રીજો ગમ છે.

હવે સૂત્રકાર 'જહન્ન કાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા ચોથા ગમનું
નિરૂપણ કરે છે-તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'જહન્નકાલદ્વિહ્ય

खलु भदन्त ? 'जे भविए' यो भव्यो-भवितुं योग्यः 'रयणप्पमापुढवीनेरइएसु' रत्नप्रभा पृथिवीसम्बन्धिषु नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उपपत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु भदन्त ! जीवः 'केवइयकालट्टिइएसु' कियत्कालस्थितिमत्सु नैरयिकेषु 'उक्कोसेज्जा' उत्पद्येतेति प्रश्न । भगवानाह- 'गोयमा' हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उक्कोसेणं सागरोववट्टिइएसु नेरइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत । 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते जघन्यकाल-स्थितिकसंक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः जीवाः खलु भदन्त ! एकसमयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः, कियन्तः-कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते-हे गौतम ! जघन्येन एको वा

ट्टिइयपज्जतसंखेज्जवासाउय सण्णिपचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भदन्त ! जघन्यकाल की स्थितिवाला पर्याप्त संख्यातवर्ष की आयु वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव 'जे भविए रयणप्पमा पुढवीनेरइएसु 'जो रत्नप्रभा पृथिवी संबंधी नारकों में उत्पन्न होने योग्य है 'से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वह कितने वर्ष की आयुवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु' वह जघन्य से दस हजार वर्ष की स्थिति वाले नैरयिकों में और 'उक्को-सेणं' उत्कृष्ट से सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'ते णं भंते ! जीवा' एग समएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! वे जघन्य काल की स्थिति वाले संज्ञीपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?

पज्जतसंखेज्जवासाउयसण्णिपचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते । हे भगवन् जघन्य काणनी स्थितिवाणा पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुधवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य ७५ 'जे भविए रयणप्पमापुढवीनेरइएसु' रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, 'से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' ते केटला वर्षानी आयुवाणा नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के- 'गोयमा ! हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवा-ससहस्सट्टिइएसु' जघन्यधी ते दस हजार वर्षानी स्थितिवाणा नैरयिकोमां अने 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टधी सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे, इसीधी गौतमस्वामी प्रभुने ओबुं पूछे छे के- 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भगवन् जघन्य काणनी स्थितिवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिवाणा ते ७५ ओके समयमा केटला उत्पन्न थाय छे ? आ

દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યતા વા અસંખ્યાતા વા એકસ્મિન્ સમયે તે જીવા નરકાવાસે સમુત્પન્નન્તે હત્યુત્તરમ્ એતદેવ દર્શયતિ—‘અવસેસો સો ચેવ ગમઓ’ અવશેષઃ સ એવ ગમો વક્તવ્યઃ પ્રથમગમે યથા ઉત્પાદાદિકં કથિતમ્ તથૈવ હાપિ સર્વમધ્યે તવ્યમ્ इति । પૂર્વગમાપેક્ષયાઽસ્ય ચતુર્થગમસ્ય ચદ્વૈલક્ષણ્યં તત્ સ્વયમેવ દર્શયતિ—‘નવરં હમાઈં અદ્વ ણાણત્તાઈં’ નવરમિમાનિ—વક્ષ્યમાણાનિ અદ્વ નાનાત્વાનિ, વૈલક્ષણ્યાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ, ઉત્પાદાદિત આરમ્ભ્ય અનુબન્ધાન્તં સર્વમ્ હાપિ ચતુર્થગમે પ્રથમગમવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્, તથાપ્યત્ર પૂર્વગમાપેક્ષયા વક્ષ્યમાગવિષયેષુ વૈલક્ષણ્યમદ્વ-સંખ્યાકમવસેયમ્, તથાહિ—‘સરીરોગાહણા’ શરીરાવગાહના ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ-

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘मोघमा !’ हे गौतम ! एक समय में वे जीव नारकावास में जवन्ध से तो एक या दो या तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात तक उत्पन्न होते हैं । ‘अवसेसो सो चेव गमओ’ अवशेष वही गमक वक्तव्य है—प्रथम गम में जैसे—उत्पाद आदिक कहे गये हैं वैसे ही यहाँ पर वे सब कहलेना चाहिये, पूर्व गम की अपेक्षा इस चतुर्थ गम में जो भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं ही ‘नवरं’ इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा प्रकट करते हैं—‘नवरं हमाईं अद्व णाणत्ताईं’ यद्यपि उत्पाद द्वार से लेकर अनुबन्ध द्वार तक का सब विषय इस चतुर्थ गम में प्रथम गमके जैसा ही है—फिर भी यहाँ पूर्व गम की अपेक्षा से वक्ष्यमाण विषयों में इन आठ बातों को लेकर भिन्नता है—जो इस प्रकार से है—‘सरीरोगाहणा’ यहाँ

પ્રશ્નતા ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘મોઘમા ! હે ગૌતમ ! તે એક સમ-યમાં નરકાવાસોમાં જવન્ધથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, ‘અવસેસો સો ચેવ ગમઓ’ બાકીનું તે પહેલું જ ગમક કહી લેવું. અર્થાત્ પહેલા ગમમાં અસંખી ગમમાં ઉત્પાત વિગેરે કહેવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણે અહિંયાં તે સઘળું કથન કહેવું બેઠ્યો. પહેલા ગમ કરતાં આ ચોથા ગમમાં જે ભિન્નપણું છે, તે સૂત્રકાર પોતેજ ‘નવરં’ ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે—‘નવરં હમાઈં અદ્વ ણાણત્તાઈં’ એ કે ઉત્પાતદ્વારથી લઈને અનુબન્ધ દ્વાર સુધીનો તમામ વિષય આ ચોથા ગમમાં પહેલા ગમમાં કદા પ્રમાણે જ છે, તે પણ અહિં પહેલા ગમ કરતાં આગળ કહેવામાં આવનારા વિષયોમાં આ આઠ બાબતોમાં ભિન્નપણું છે. તે આ

અસંખેજ્જહભાગં' જઘન્યેના અંગુલસ્યાસંખ્યેયભાગાત્મિકા, 'ઉક્કોસેણ ધણુહપુહુત્તં' ઉત્કર્ષેણ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ પ્રથમગમે તેષાં જીવાનાં શરીરસંવન્ધિન્યવગાહના અસંજ્ઞિવદ્ જઘન્યતો અંગુલસ્યાસંખ્યેયભાગાત્મિકા કથિતા ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ યોજન-સહસ્રપરિમિતા શરીરાવગાહના નિરૂપિતા इह तु जघन्यतः पूर्वोदीरितैव शरीराव-गाहना उत्कृष्टतस्तु धनुःपृथक्स्वरूपा द्विधनुरारभ्य नवधनुः पर्यन्ता १ । तथा-लेख्यायामपि वैलक्षण्यम्—'लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ' लेख्या स्तिस आदिमाः कृष्णनीलकापोत्तिकाः २ । दृष्टिषिषये—'णो सम्मदिट्ठी' नो सम्यग् दृष्टयः, अपितु- 'मिच्छादिट्ठी' मिथ्यादृष्टय एते 'णो सम्मामिच्छादिट्ठी' नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, न मिथ्यदृष्टयोऽपि ते भवन्ति ३ । 'णो णाणी' नो ज्ञानिन एते जीवा, 'दो अघ्णाणा

શરીરાવગાહના 'જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહભાગં' જઘન્ય સે તો અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ હૈ, ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે વહ 'ધણુહપુહુત્તં' ધનુષપૃથક્ત્વમ્ હૈ—૨ ધનુષ સે લેકર નૌ ધનુષ તક કી હૈ, પ્રથમ ગમે મેં ઉન જીવોં કી શરીરાવગાહના અસંજ્ઞી જીવોં કે શરીરકી અવગાહના કે જૈસી જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક હજાર યોજન પ્રમાણ કહી ગયી થી ઓર યહાં વહ જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે' ભાગ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨ ધનુષ સે લેકર ૯ ધનુષ તક કી કહી ગયી હૈ હસ પ્રકાર યહ અવગાહના કી અપેક્ષા ભિન્નતા હૈ ૧ તથા લેશ્યા કી અપેક્ષા ભિન્નતા હસ પ્રકાર સે હૈ— 'લેસ્સાઓ તિન્નિ આદિલ્લાઓ' યહાં આદિ કી ૩ લેશ્યાઈં હોતી હૈં, દૃષ્ટિ કે વિષય મેં યે સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં હોતે હૈં

પ્રમાણુ છે—'સરીરોગાહના' અહિયાં શરીરની અવગાહના 'જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહભાગો' જઘન્યથી તો આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ છે, અને 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી તે 'ધણુહપુહુત્તં' ધનુષ પૃથક્ત્વ છે. અર્થાત્ ૨ ધનુષથી લઈને ૯ નવ ધનુષ સુધીની છે, પહેલા ગમમાં તે જીવોના શરીરની અવગાહના અસંજ્ઞી જીવોના શરીરની અવગાહના પ્રમાણુ જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર યોજન પ્રમાણુની કહી છે અને અહિયાં તે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યા-તમાં ભાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨ થી ધનુષથી લઈને ૯ નવ ધનુષની કહી છે. આ રીતે અવગાહના સંબંધી સિન્નપણુ છે. ૧ તથા લેશ્યા સંબંધી સિન્નપણુ આ પ્રમાણુ છે.—'લેસ્સાઓ તિન્નિ આદિલ્લાઓ' અહિયાં પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. ૨ દૃષ્ટિના સંબંધમાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિરથો સમ્યગ્ દૃષ્ટિ, અને સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી પણ મિથ્યાદૃષ્ટિજ હોય

નિયમં' દ્વે અજ્ઞાને નિયમતો સત્જ્ઞાનં શ્રુતાજ્ઞાનં ચેતિ તેષાં જીવાનાશિતિ ૪ ।
 'સમુઘાયા અદિત્લા તિન્નિ' સમુદ્ઘાતા આદિમા સ્ત્રયઃ વેદનાક્રપાયમારણાન્તિકાઃ
 ૫ । 'આઉં અજ્ઞવસાણં અણુવંધો ય જહેવ અસન્નીણં' આયુરધ્વવસાનસુવન્ધવ યથૈ-
 વામંજિતામ્ તથા-આયુર્જવન્યનોડન્તર્મુહર્ત્તમ્ ઉત્કુષ્ટતઃ ઉત્કુષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહ-
 ર્ત્તમ્ ૬ । અધ્વવસાનાનિ ચાતંત્ર્યાતાનિ ચાપ્રશન્તાન્યે ૭ । અનુવન્ધથ જવન્યોત્કુ-
 ણ્ટાધ્વામન્તર્મુહર્ત્તનિતિ આયુરધ્વવસાનાનુવન્ધાઃ ચતુર્થગમોક્તા અસંજિવદેવ ઉદાહર-
 નીયા इति । 'અવસેસં જહા પદમગમપ' અવશેષમ્-એતદ્વિન્નં સર્વં યથા-પ્રથમગમકે
 કથિતં તથૈવ ઇદાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ હે મદન્ત । પ્રથમં જવન્યકાલસ્થિતિક સંજિવશ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યોનિકરવતો મૃત્વા નારકો જાતઃ તતઃ પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય સંજિવશ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યોનિકઃ એવં ક્રમેઽગ કિયત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત કિય-

ક્વિન્તુ મિથ્યા દૃષ્ટિ હી હોતે હૈં ૩ 'જો જાણી' એ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં
 'દો અજ્ઞાણા નિયમં' અત્પજ્ઞાન એવં શ્રુતાજ્ઞાન એસે એ નિયમ સે દો
 અજ્ઞાન વાળે હોતે હૈં- 'સમુઘાયા આદિત્લા તિન્નિ' આદિ કે ૩, યહાં
 સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । અનેકે નામ વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક હૈં ।
 આઉં અજ્ઞવસાણં અણુવંધો ય જહેવ અસન્નીણં' અસંજી જીવોં કે
 જૈસા યહાં આયુ જવન્ય સે એક અન્તર્મુહર્ત્ત કા હૈં ઓર ઉત્કુષ્ટ સે
 ખી અન્તર્મુહર્ત્ત કી હૈં અધ્વસાન યહાં અસંરૂયાત હૈં, પરન્તુ વે સવ અપ્ર-
 શસ્ત હોતે હૈં અનુવન્ધ જવન્ય સે એક અન્તર્મુહર્ત્ત કા ઓર ઉત્કુષ્ટ સે
 ખી અન્તર્મુહર્ત્ત કા હૈં, 'અવસેસં જહા પદમગમપ' ઇત્ત સે મિત્ત ઓર
 સવ કથન પ્રથમ વાક્ય મેં કહે અનુસાર યહાં જાનના ચાહિયે,

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એઆ પૂછતે હૈં-હે મદન્ત । જવન્ય કાલ કી સ્થિતિ
 વાલા વહ સંજીવશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ અપની ગૃહીત પર્યાય સે સરકર

છે. ૪ 'જો જાણી' આ હોયો જ્ઞાની હોતા નથી. જો અજ્ઞાણા નિયમં' મતિ
 અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ પ્રમાણેના બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે, 'સમુઘાયા
 આદિત્લા તિન્નિ' અહિયાં પહેલાના ૩ ત્રણ સમુદ્ઘાતો એટલે
 કે વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'આઉં
 અજ્ઞવસાણં અણુવંધો ય જહેવ અસન્નીણં' અસંજી હોયો પ્રમાણે અહિયાં
 આયુ જવન્યથી એક અન્તર્મુહર્ત્ત છે, અને ઉત્કુષ્ટથી પૂર્વ કોટિનું છે,
 અહિયાં અધ્વવસાન અમંજયત છે. પરંતુ તે બધા અપ્રશસ્ત હોય છે.
 અનુવંધ જવન્યથી એક અન્તર્મુહર્ત્ત અને ઉત્કુષ્ટથી પૂર્વ કોટિનું
 છે. 'અવસેસં જહા પદમગમપ' આ શિવાચનું બાકીનું તમામ કથન પહેલા
 ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે અહિયાં સમાપ્ત.

હવે ગૌતમશાસ્ત્રી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હું જગતન જવન્ય માણની
 સ્થિતિવાળો તે સંજીવશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય ચોનિવાળો હવે મોતે ધાન્યુ દેશેલ

તકાલપર્યન્તં ચ ગમનાગમનૈ કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ પૂર્વેવદેવ ઇહાપિ કરણીયઃ । ઉત્તરમાહ—હે ગૌતમ ! ભવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયં સેવેત ગમનાગમનૈ ચ કુર્યાદિતિ ઉત્કુષ્ટતોડ્ઘટશબ્દપર્યન્તં સેવેત ગમનાગમનૈ ચ કુર્યાદિત્યુત્તરમ્ । ક્રિયત્પર્યન્તં પૂર્વપ્રકરણમિદાધ્યેતવ્યં તત્રાહ—‘જાવ કાલાદેસેન’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ કાલાદેસેન’ યાત્રકાલાદેશેન—કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘જહન્નેનં દસવાસસહસ્રાઈ અંતોમુદ્ધુત્તમબ્ધિવાઈ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુદ્ધૂર્ત્તમ્બધિકાનિ ‘ઉક્કો-સેનં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ‘ચઉહિં અંતો-મુદ્ધુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ ચતુર્મિરન્તર્મુદ્ધૂર્ત્તે મ્બધિકાનિ, ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જાં,

નારક દુઃખા ઓર વહાં સે નિકલ કર વહ પુનઃ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ બાલા સંસી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યથ્ હો ગયા તો હસ ક્રમ સે વહ કષ્ત તક ઉસ તિર્યગ્ગતિ ઓર નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર કબતક વહ ઉન ગતિયોં મેં ગમનાગમન કિયા કરતા હૈ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કરતે હૈ—હે ગૌતમ ! ભવાદેશ સે વહ ક્રમ સે કમ દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કુષ્ટ હૈ આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ, સો હસ પ્રકાર કા યહ કથન હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં કાલાદેશ સૂત્રનક ગ્રહણ કરકે કહલેના ઘાહિયે અર્થાત્ કાલ કી અપેક્ષા સે વહ કમ સે કમ અન્તર્મુદ્ધૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ તક ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ચઉહિં અંતોમુદ્ધુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ ચાર અન્તર્મુદ્ધૂર્ત્ત અધિક ચાર સાગરો-

પયોયથી મરીને નારક થાય અને ત્યાંથી નીકળીને તે ફરીથી જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો. સંસી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ થઈ જાય તો આ ક્રમથી તે કયાં સુધી એ તિર્યંચગતિ અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે ? અને તે આ ગતિયોમાં કયાં સુધી ગમનાગમન—અવર જવર કરતો રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ભવાદેશથી તે ઓછામાં ઓછા બે ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતા સુધી તે ગતિનું સેવન કરતા રહે છે. અને ગમનાગમન કરતા રહે છે. આ પ્રમાણેનું આ કથન આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કાલાદેશ સૂત્ર સુધી ગ્રહણ કરીને કહેવું બોધાયે. અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં ઓછું અંતર્મુદ્ધૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ચઉહિં અંતોમુદ્ધુત્તેહિં અબ્બહિયાઈ’ ચાર અંતર્મુદ્ધૂર્ત્ત અધિક ચાર સાગરોપમા સુધી ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જાં’

‘एवह्यं कालं गहरागडं करेज्जा’ एतादत्कालं सेवेत्, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात्
 एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं सेवेत् तथा—एतादत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारक-
 गतौ च गमनागमने कुर्यादिति चतुर्थो वमः । १४। अथ पञ्चमं गममाह—‘सो चेव’
 इत्यादि, ‘सो चेव जहन्नकालद्विःएसु उववन्नो’ स एव जघन्यायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिको जीवः जघन्यकालस्थितिकेषु यदि उत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं
 दससहरसद्विःएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु तथा—‘उक्को-
 सेण वि दसवासमहस्सद्विःएसु’ उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु रत्नप्रभा-
 नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उत्पद्येत—उत्पत्तिमुपलभेत । ‘ते णं भंते’ ते खलु भद-
 न्त । जीवाः ‘एगममएणं केवहया उववज्जंति’ एक समयेन एकस्मिन् समये एव

પમ તક ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા’ ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર
 ‘એવહ્યં કાલં, ગતિરાગહં કરેજ્જા’ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ,
 એંસા યહ ચોથા ગમ હૈ ।

પંચમ ગમ કા કથન હન પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ-
 એસુ ઉવવન્નો’ હે ભદન્ત ! વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા સંજી પંચે-
 ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલોં મેં ઉત્પન્ન
 હોના યોગ્ય હૈ તો વહ જઘન્ય સે પ્રથમ પૃથિવી કે દશ હજાર વર્ષ કી
 સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે भी વહ
 ઉસી પૃથિવીકે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો
 જાતા હૈ, ગૌતમસ્વામી કા પ્રશ્ન —‘તે ણં ભંતે ! જીવા એગમમણં
 કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વે જીવ રત્ન પ્રભા પૃથિવી કે નારકોં

તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને ‘એવહ્યં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા’ એટલા
 ઠાવ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણેના આ ચોથા ગમ છે.

હવે પાંચમાં ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ-
 એસુ ઉવવન્નો’ હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો તે સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
 યોનિવાળો. એવ ને જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે
 તો તે જઘન્યથી પહેલી પૃથ્વીના દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં
 ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એજ પૃથ્વીના દસ હજાર વર્ષની
 સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં ભંતે ! જીવા એગમ-
 મણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે એવા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં

રત્નપ્રમાનરકેષુ કિયન્ત ઉત્પચન્તે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘એવં સો ચેવ’
 इत्यादि ‘એવં સો ચેવ ચડત્યો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ એવં સ એવ ચતુર્થો
 ગમો નિરવશેષો મણિતવ્યઃ, તત્ર રત્નપ્રમાદૌ એકસમયે તે જીવાઃ કિયત્સંખ્યકો
 ઉત્પચન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ઠેણ સંખ્યાતા વા
 અસંખ્યાતા વા इत्यादि ચતુર્થગમવદેવ ઉત્તરમિહાપિ અધ્યેતવ્યમ્, એવમેવ શરી-
 રાવગાહનાદિકં સર્વમેવ પ્રકરણં ચતુર્થગમોક્તમેવ ઇદાપિ વક્તવ્યમ્ । કિયત્પર્યન્તમ્
 તત્રાહ—‘જાવ કાલાદેસેણ’ इत्यादि, તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો
 નરકાવાસે ઉત્પચન્તે इत्यारभ्य भवादेशेन जघन्यतो भवद्वयम् उत्कृष्टतोऽष्टभव-

મેં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ‘ઉત્તર દેતે હુએ પ્રમુ ગૌતમ સે
 કહતે હૈં—‘એવં સો ચેવ ચડત્યો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે
 ગૌતમ ! યહાં પર વહી ચતુર્થગમ સમ્પૂર્ણ સે કહલેના ચાહિયે, હસ પ્રકાર
 સે ઉસકે અનુસાર રત્નપ્રમા આદિ મેં એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા
 દો અથવા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ઠ સે સંખ્યાત અથવા
 અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે યહાં પર ખી શરીર અવગા-
 હના આદિ કે સમ્બન્ધ મેં ખી સબ કથન ચતુર્થગમ જૈસા કહલેના ચાહિયે,
 ઓર યહ કથન કાલાદેશ સૂત્ર તક યહાં ગૃહીત કિયા ગયા હૈં એસા
 જાનના ચાહિયે, અર્થાત્ ગૌતમ કે ‘એક સમય મેં કિતને જીવ નરકાવાસ
 મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં’ હસ પ્રશ્ન સે લેકર ભવાદેશ સે જઘન્યરૂપ મેં
 દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક વહ ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈં ઓર

એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
 ‘એવં સો ચેવ ચડત્યો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ ! અહિયાં એ
 રીતે તેમાં કહ્યા પ્રમાણે—રત્નપ્રમા વિગેરે પૃથ્વીમાં એક સમયમાં જઘન્યથી
 એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ઠથી સંખ્યાત
 અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે અહિયાં પણ શરીર અવગા-
 હના વિગેરેના સંબંધમાં પણ તમામ કથન ચોથા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજ
 લેવું. અને તે કથન કાલાદેશ સૂત્ર સુચી અહિયાં ગ્રહણ કરેલ છે. તેમ સમ-
 જવું. અર્થાત્ ‘એક સમયમાં કેટલા નારક જીવો નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન હોય
 છે ?’ આ રીતના ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નથી આરંભીને ભવાદેશથી જઘન્યરૂપમાં
 બે ભવો ગ્રહણ કરતાં સુધી તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ
 સમય સુધી તે ગમનાગમન કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ઠ રૂપથી તે આઠ ભવોને

પ્રહણાનિ ઇત્યર્થઃ, 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તશ્ચમહિયાઈં' જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તભ્યધિકાનિ, 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કુષ્ટતઃ 'ચત્તાલીસં વાસસહસ્સાઈં' ચત્વારિંશદ્વર્ષસહસ્રાણિ, 'ચઉર્હિં અંતોમુહુત્તેર્હિં અવ્મહિયાઈં' ચતુર્મિ-
રન્તર્મુહૂર્ત્તેરભ્યધિકાનિ 'એવં કાલં સેવેજ્જા, એવં કાલં ગદ્દરાગં કરેજ્જા' એતાવત્કં કાલં સેવેત, એતાવત્કં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્ એતાવત્-ઉપરોક્તકાલ-
પર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત, એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ તિર્યગ્ગતૌ નારક-
ગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પશ્ચમો ગમઃ ૫ ।

અથ પઠં ગમમાહ- 'સો ચેવ' ઇત્યાદિ, 'સો ચેવ' સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકા સંજિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવઃ 'ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વેસુ ઉવવન્નો' ઉત્કુષ્ટકાલ-
સ્થિતિકેપુ રત્નપ્રમાનારકેપુ ઉત્પન્નો ભવેદ્ધિ તદા- 'જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્વેસુ

ઇતને હી સમય તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ 'યહાં તક કા સચ પાઠ યહાં કહલેના ચાહિયે તથા કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય રૂપ મેં અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષતક ઔર ઉત્કુષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૪૦ હજાર વર્ષ તક ઉસ ગતિ કા તિર્યગ્ગતિ ઔર નારકગતિ કા-સેવન કરતા હૈ ઔર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ, એસા યહ પાંચવાં ગમ હૈ ।

છઠ્ઠા ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ-હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-
હે ભદન્ત ! વહી જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિક જીવ યદિ ઉત્કુષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમાનારકોં મેં ઉત્પન્ન
હોના હૈ તો વહ કિતને વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હિં-હે ગૌતમ ! વહ 'જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્વે-

અહુ કરતાં સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ સમય સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે. આ કથન સુધીને અઘણો પાઠ આદી કહી લેવો ભેદ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્ય રૂપથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૪૦ આળીસ હજાર વર્ષ સુધી તે ગતિનું એટલે કે તિર્યગ્ ગતિનું અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ સમય સુધી તેમાં તે ગમનાગમન કરતા રહે છે. આ પ્રમાણે આ પાંચમો ગમ છે.

હવે છઠ્ઠા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પ્રશ્નું છે કે-જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનિવાળો છવ્વે લે ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમાણ પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે કેટલા વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં સાગ-

‘ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદેત, ‘ઉકોસેણ વિ સાગરોવમદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટતોડપિ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદેત, ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિક- રત્નપ્રમાનારકેપૂત્પત્સ્યમાનાઃ રત્નપ્રમાનારકેષુ એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પન્ના ભવન્તી ? તિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ એવં સ એવ ચતુર્થો ગમો નિરવશેષો મણિતવ્યઃ એવમત્રાપિ ચતુર્થગમ- સ્યૈવાયત્તિઃ કરણીયા ચતુર્થે યથા કથિતં તથૈવ હાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ કિયન્ત એકસમયેન ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્પદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા રત્નપ્રમાનારકે જઘન્યસ્થિતિકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા ઉત્પદ્યન્તે, ઇત્યાદિ સર્વમેવોત્તરં ચતુર્થગમવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ ।

‘પસુ’ ઉન નારકોં મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિનકી જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બી એક સાગરોપમ કી હૈ, ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કા કિ’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે રત્નપ્રમા નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે વે વહાં રત્નપ્રમા નારકોં મેં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ’ ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈ-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ ! યહાં વહી ચતુર્થગમ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે કહના ચાહિયે, અતઃ હસકે અનુસાર યહાં પર હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં એસા કહલેના ચાહિયે કિ રત્નપ્રમા નારક કે નારકોં મેં વે જઘન્ય સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ એક સમય મેં કમ સે કમ એક અથવા દો ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે-સંખ્યાત ઓર અસંખ્યાત

‘રોવમદ્વિદ્દિપ્પસુ’ તે નારકોમાં જેઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એક સાગરોપમની હોય તેઓમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવા વાળા તેઓ ત્યાં રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ ! અહિયાં તે એથી ગમ સંપૂર્ણ રીતે કહેવો નોઈએ. જેથી એથી ગમમાં કહ્યા અનુ-સાર અહિયાં આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું કહેવું નોઈએ કે-રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકના નારકોમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળા તે એવો એક સમયમાં એકામાં એકા એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી-સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે,

પ્રજ્ઞાનિ ઇત્યર્થઃ, 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમ્બહિયાઈં' જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહુર્ત્તમ્બધિકાનિ, 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કુષ્ટતઃ 'ચત્તાલીસં વાસમહસ્સાઈં' ચન્વારિંશદ્વર્ષસહસ્રાણિ, 'ચઉર્હિં અંતોમુહુત્તેર્હિં અન્બહિયાઈં' ચતુર્મિ-
રન્તર્મુહુર્ત્તેર્મ્બધિકાનિ 'એવડ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવડ્યં કાલં ગણરાગઈં કરેજ્જા' એતાવત્કં કાલં સેવેત, એતાવત્કં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્ એતાવત્-ઉપરોક્તકાલ-
પર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત, એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ તિર્યગ્ગતૌ નારક-
ગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પચ્ચમો ગમઃ ૫ ।

અથ પઠ્ઠં ગમમાહ- 'સો ચેવ' ઇત્યાદિ, 'સો ચેવ' સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકા સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકો જીવઃ 'ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વેસુ ઉવવન્નો' ઉત્કુષ્ટકાલ-
સ્થિતિકેપુ રત્નપ્રમાનારકેપુ ઉત્પન્નો ભવેદ્ધદિ તદા- 'જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્વેસુ

હતને હી સમય તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ 'યહાં તક કા સવ પાઠ યહાં કહલેના ચાહિયે તથા કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય રૂપ મેં અન્તર્મુહુર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષતક ઔર ઉત્કુષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહુર્ત્ત અધિક ૪૦ હજાર વર્ષ તક ઉસ ગતિ કા તિર્યગ્ગતિ ઔર નારકગતિ કા-સેવન કરતા હૈ ઔર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ, એસા યહ પાંચવાં ગમ હૈ ।

છઠ્ઠા ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ-હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે પેસા પૂછા હૈ-
હે ભદન્ત ! વહી જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
નિક જીવ યદિ ઉત્કુષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમાનારકોં સે ઉત્પન્ન
હોના હૈતો વહ કિનને વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! વહ 'જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્વે-

અહણુ કરતાં સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ સમય સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે. આ કથન સુધીનો સઘળો પાઠ આહી ઠહી લેવો જોઈએ. તથા ઠાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્ય રૂપથી અંતર્મુહુર્ત્ત અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી ચાર અંતર્મુહુર્ત્ત અધિક ૪૦ ગ્રાણીસ હજાર વર્ષ સુધી તે ગતિનું એટલે કે તિર્યચ ગતિનું અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ સમય સુધી તેમાં તે ગમનાગમન કરતા રહે છે. આપ્રમાણે આ પાંચમો ગમ છે.

દવે છઠ્ઠા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-જઘન્ય ઠાળની સ્થિતિવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાળો છવ જો ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે કેટલા વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં સાગ-

‘ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુત્પદ્યેત, ‘ઉકીસેણ વિ સાગરોવમદ્વિહસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત, ‘તે ણં મંતે ! જીવા એસમણં’ તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિક- રત્નમમાનારકેષુત્પત્ત્યમાનાઃ રત્નમમાનારકેષુ એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પન્ના ભવન્તી ? તિ પ્રશ્નઃ ! ઉત્તરમાહ-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ એવં સ એવ ચતુર્થો ગમો નિરવશેષો મણિતવ્યઃ એવમત્રાપિ ચતુર્થગમ- સ્યૈવાયત્તિઃ કરણીયા ચતુર્થે યથા કથિતં તથૈવ હાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ કિયન્ત એકસમયેન ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્પદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા રત્નમમાનારકે જઘન્યસ્થિતિકાઃ પંચે- ન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા ઉત્પદ્યન્તે, इत्यादि सर्वमेवोत्तरं ચતુર્થગમવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ ।

‘એસુ૦’ ‘ઉન નારકો’ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિનકી જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓ એક સાગરોપમ કી હૈ, ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કા કિ’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે રત્નપ્રમા નારકો મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે વે વહાં રત્નપ્રમા નારકો મેં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ’ ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈ-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ ! યહાં વહી ચતુર્થગમ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે કહના ચાહિયે, અતઃ હસકે અનુસાર યહાં પર હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં એસા કહલેના ચાહિયે કિ રત્નપ્રમા નારક કે નારકો મેં વે જઘન્ય સ્થિતિ વાલે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા જીવ એક સમય મેં કમ સે કમ એક અથવા દો ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે-સંખ્યાત ઓર અસંખ્યાત

‘રોવમદ્વિહસુ૦’ તે નારકોમાં જેઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એક સાગરોપમની હોય તેઓમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-હો ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવા વાળા તેઓ ત્યાં રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ હે ગૌતમ ! અહિયાં તે એવો ગમ સંપૂર્ણ રીતે કહેવો જોઈએ જેથી એવા ગમમાં કહ્યા અનુ- સાર અહિયાં આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું કહેવું જોઈએ કે-રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકના નારકોમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિવાળા તે છવેા એક સમયમાં એકાદમાં એકા એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી-સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે,

કિયત્પર્યન્તં ચતુર્થો ગમો વક્તવ્યસ્તત્રાહ —‘જાવ કાલાદેસેણ’ ઇત્યાદિ, સંહનનત આરમ્ભ ‘કાલાદેસેણ’ ઇતિ સૂત્રમાયાતિ તદ્વધિ વિદ્વેયઃ, તથા ચ-ભવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટભવગ્રહણાનિ, ઇતિ પર્યન્તં સર્વમપિ વક્તવ્યતયા સંગ્રાહ્યમ્, ‘કાલાદેસેણ’ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુદ્દુત્તમઽબ્ધિયં’ જઘન્યેન સાગરોપમાન્તર્મુદ્દુર્ત્તાભ્યધિકમ્ ઉત્ક્રોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાનિ ‘ચઉર્હિં અંતોમુદ્દુત્તેર્હિં અઽબ્ધિયાઈ’ ચતુર્ભિરન્તર્મુદ્દુર્ત્તૈરભ્યધિકાનિ, ‘એવદ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવદ્યં કાલં ગદ્માગદ્ કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં સેવેત, એતાવન્તં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્, એતાવત્કાલપર્યન્તં સ જઘન્યસ્થિતિકઃ સંજ્ઞિયઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવો રત્નપ્રમાપૃથવીનરકે ગચ્છેત્ તતઃ પુનર્નિઃસૃત્ય તિર્યગ્ગતિમાગચ્છેદિત્યેવં રૂપેણાસેવનં ગમનાગમનં ચ ભવતીતિ પષ્ટો ગમઃ ।૬।

તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યહ ચતુર્ય ગમોઃ કથન યહાં કહાં તક કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે હસકે ઉત્તર યેં કહા ગયા હૈ કિ ‘જાવ કાલાદેસેણ’ અર્થાત્ સંહનન દ્વાર સે લેકર ‘કાલાદેસેણ’ હસ સૂત્ર તક કા કથન યહાં ગ્રહણ કરકે કહ લેના ચાહિયે, તથા ચ-ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક વહ જઘન્ય સ્થિતિવાલા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ ઉસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ, હસી પ્રકાર સે વહ કાલ કી અપેક્ષા ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુદ્દુત્તમઽબ્ધિયં’ કમ સે કમ એક અન્તર્મુદ્દુર્ત્ત સે અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર અધિક સે અધિક ‘ઉત્ક્રોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ચઉર્હિં’ ચાર અન્તર્મુદ્દુર્ત્ત અધિક ચાર

આ રીતે ચે થા ગમમાં કહેલ કથન અહિયાં કયાં સુધીનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે—‘જાવ કાલાદેસેણ’ અર્થાત્ સંહનન દ્વારથી લઈને ‘કાલાદેસેણ’ આ સૂત્ર કથન સુધીનું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરીને કહેવું જોઈએ તથાચ ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે જઘન્ય સ્થિતિ વાળો પંચેન્દ્રિય યોનિવાળો હવ ચે તિર્યગ્ગતિનું અને નારકગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ ટાળ સુધી તે તેમાં ગમના ગમન-અવર જવર કયાં કરે છે. એજ રીતે તે પ્રાગની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુદ્દુત્તમઽબ્ધિયં’ ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુદ્દુર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ સુધી અને અધિકથી અધિક એટલે કે વધારેમાં વધારે ‘ઉત્ક્રોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ચઉર્હિં’ ચાર

જઘન્યાયુષ્કસ્ય પદ્ધેન્દ્રિયતિરચ્છો રત્નપ્રભાદૌ ઉત્પત્તિં નિરૂપ્ય સામ્પ્રત્તમુત્કૃષ્ટા-
યુષ્કસ્ય તિરચ્છો રત્નપ્રભાનરકાદૌ ઉત્પત્તિપ્રકારં પ્રદર્શયિતુ માહ—‘ઉક્કોસ’ इत्यादि,
‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્યપજ્જતસંઘેજ્જવાસાઝય સન્નિપંચિદિયતિરિક્કજોણિય ણં મંતે !
ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકર્ણાસસંઘેવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપદ્ધિતિરચ્છોતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ ભદન્ત !
‘જે મવિય’ યો મવ્યઃ ‘ચયણપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ રત્નપ્રમાપૃથિવી-
સંવંધિનૈરયિકેષુ ઉત્પત્તિમ્ ‘સે ણં મંતે !’ સ પૂર્વોક્તઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ ‘કેવહ-
કાલદ્વિદ્યણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેતેતિ પ્રશ્નઃ ।

સાગરોપમ તરુ ઉપ્પ તિર્યગ્ગતિ ઓર નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ
ઓર ઉપ્પર્સે ગમનાગમન કિયા કરતા હૈ ।

હસ પ્રકાર સે યહ છટ્ટા ગમ હૈ ।

હસ પ્રકાર સે જઘન્ય આયુવાળે પદ્ધેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કી રત્ન-
પ્રમા અદિ મેં ઉત્પત્તિ કા કથન કરકે અથ સૂત્રકાર ઉત્કૃષ્ટ આયુ-
વાળે તિર્યચ્છો કી રત્નપ્રમા આદિ નરકોં મેં ઉત્પત્તિ પ્રકાર કો દિશ્વલાતે
હૈ ‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય’ इत्यादि । ‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્યપજ્જતસંઘેજ્જ-
વાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્કજોણિય ણં મંતે !’ હે ભદન્ત ? ઉત્કૃષ્ટ
કાલ કી સ્થિતિ વાલા વર્ણાસ સંઘવાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પદ્ધેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિક જીવ ‘જે મવિય ચયણપ્પમા પુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ જો
રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, ‘સે ણં મંતે’
કેવહયકાલદ્વિદ્યણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ હે ભદન્ત ! કિતને કાલ કી સ્થિતિ

અંતર્મુદ્ધૃત્ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી એ તિર્યગ્ગતિ અને નારકગતિનું
સેવન કરે છે. અને તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કર્યા કરે છે.

આ રીતે આ છટ્ટો ગમ છે.

આ રીતે જઘન્ય આયુવાળા પદ્ધેન્દ્રિયતિર્યચ્છની રત્નપ્રભા વિગેરેમાં
ઉત્પત્તિનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળા તિર્યચ્છની રત્નપ્રમા
વિગેરે નરકોમાં ઉત્પત્તિનો પ્રકાર બતાવવા માટે ‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્ય પજ્જત-
સંઘેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્કજોણિય ણં મંતે’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો સંજ્ઞી
પદ્ધેન્દ્રિય તિર્યચ્છ યોનીવાળો જીવ કે જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુ-
વાળો હોય છે, ‘જે મવિય ચયણપ્પમાપુઢવીનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ’ જે રત્ન-
પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ‘સે ણં મંતે ! કેવહય
કાલદ્વિદ્યણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે ભગવન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-

મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहससद्धि-
इएमु’ जघन्येन दशवर्षसहसस्थितिकेषु नैरयिकेषूपपद्येत, ‘उक्कोसेणं सागरोपम-
द्धिःएसु उक्कज्जेज्जा’ उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूपपद्येतेत्युत्तरम् ।
‘ते णं भंते । जीवा एगसमएणं’ ते-उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तसंख्यावर्षायुष्क
संज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्नोनिकाः खलु जीवाः रत्नप्रभानरकादौ एकस्मिन् समये
विद्यन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह-‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेश
पज्जवमाणो एएसिं चेव पढमगमओ णेयव्वो’ अवशेषः परिमाणादिको भवादे-
शपर्यवसानः एतेषामेव प्रथमगमो नेतव्यः, तत्र परिमाणादारभ्य भवादेशपर्यन्तः

घाळे नैरयिकોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
गोयमा ! जहन्नेणं दसवान्नहं०’ हे गौतम ! वह जीव जघन्य से
जिनकी स्थिति दश हजार वर्ष की है ऐसे उन नरकों में उत्पन्न होता
है और उत्कृष्ट से जिनकी स्थिति ‘सागरोपम की है उन नारकों में
उत्पन्न होता है। अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ते णं भंते !
जीवा एगसमएणं०’ हे भदन्त ! वे उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पर्याप्त
संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यग्नोनिक जीव रत्नप्रभा नरक
आदि में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं-‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवसाणो एएसिं चेव
पढमगमओ णेयव्वो’ हे गौतम ! भवादेश पर्यन्त समस्त परिमाण आदि
सम्बन्धी कथन इस विषय का प्रथम गम के अनुसार यहाँ कह लेना
चाहिये-जैसे-वे जीव जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक और

કેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !
જહન્નેણં દસવાસસહસાહં०’ હે ગૌતમ તે એવ જઘન્યથી જેમની સ્થિતિ દસ
હજાર વર્ષની હોય એવા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જેઓની
સ્થિતિ ‘સાગરો’ એક સાગરોપમની છે. એવા તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘સે ણં ભંતે ! જીવા ! ઇગ
સમણં’ હે બગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની
આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનિવાળો એવ રત્નપ્રભા વિગેરે નર-
કોમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-‘અવસેસો પરિમાણદીઓ ભવાદેસપજ્જવસાણો એસિં ચેવ પઢમગમઓ
ણેયવ્વો’ હે ગૌતમ ! અવશેષ ના રત્ન પ્રભા પરિમાણ વિગેરે સંજ્ઞાથી સમજી
કથન પહેલા ગમગત કરતા પ્રમાણે અક્રિયા કરી દેવું, જેમ કે-તે એવા

સર્વોઽપિ સન્દર્ભોઽત્રાપિ જૈતવ્યઃ, તથાહિ-તે જીવા જઘન્યતઃ એકો વા દ્વૌ વા
ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા એકસ્મિન્ સમયે રત્નપ્રભાનરકાદૌ
સંપ્રુત્પચન્તે ક્ષયારમ્ભ્ય અવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટમગ્રહણાન્તે
સર્વમેવ એતસ્યૈવ પ્રકરણસ્ય પ્રથમગમવત્ વક્તવ્યમિતિ । પ્રથમગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષ-
ણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि, ‘नवरं ठिई जहन्नेणं पुव्वकोटी’ नवरं स्थितिर्जघ-
न्येन पूर्वकोटिः ‘उक्कोसेण वि पुव्वकोडी’ उत्कृष्टतोऽपि स्थितिः पूर्वकोटिरेवेति
‘एवं अणुबंधो वि’ एवमनुबन्धोऽपि स्थितिरूपत्वादनुबन्धस्येति । ‘सेसं तं चेव’
शेषंतदेव-प्रथमगमे यत् कथितं तदेवं सर्व स्थित्यनुबन्धातिरिक्तं ग्राह्यम् इति ।
गमनागमनादिकं भवादेशेन जघन्यतो भवद्वयात्मकम् उत्कृष्टतोऽष्टमवात्मिकम्
‘कालादेसेणं’ कालादेशेनेत्यर्थः ‘जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भ-
हिया’ जघन्येन पूर्वकोटिः, दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, ‘उक्कोसेणं चत्तारि
सागरोवमाइं’ उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि ‘चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं’
उत्કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત તક વહાં રત્નપ્રભા નારકાદિ મેં
ઉત્પન્ન હોતે હેં । પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા હસ ગમ મેં જો ભિન્નતા હૈ-વહ
હસ પ્રકાર સે હૈ-‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી’, યહાં જઘન્ય સ્થિતિ પૂર્વ-
કોટિકી હૈ ‘ઉક્કોસેણ વિ’ ઓર ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ મી એક પૂર્વકોટી કી હૈ, ‘એવં
અણુબંધો વિ’ અનુબન્ધ મી સ્થિતિરૂપ હોને સે હસી પ્રકાર સે હૈ । ‘સેસં તં
ચેવ’ હસ પ્રકાર સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ કે અતિરિક્ત જો ઓર કથન હૈ
વહ સબ યહાં પ્રથમ ગમ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે,
ગમનાગમનાદિક ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ હૈ, તથા કાલ કી અપેક્ષા ષહ દશ હજાર વર્ષ
સે અધિક એક કોટિપૂર્વ કા જઘન્ય સે ઓર ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક

જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને
અસંખ્યાત સુધી ત્યાં-રત્નપ્રભા નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પહેલા ગમ
કરતાં આ ગમમાં જે ફેરફાર છે, તે આ પ્રમાણે છે.-‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણં
પુવ્વકોડી’ અહિ જઘન્ય સ્થિતિ પૂર્વકોટીની છે, ‘ઉક્કોસેણ વિ’ અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ પણ એક પૂર્વકોટીની છે ‘એવં અણુબંધો વિ’ અનુબંધ પણ સ્થિતિરૂપ
હોવાથી એજ પ્રમાણે છે, ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે સ્થિતિ અને અનુબંધ શિવાંચ
આકીનું જે કાંઈ કથન છે, તે તમામ કથન અહિયાં પહેલા ગમમાં કહ્યા
પ્રમાણેનું સમજવું. ગમનાગમન-અવર જવર ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે
ભવ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ તે
દસ હજાર વર્ષથી વધારે એક કોટિ પૂર્વનું જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર

ચત્તસ્રમિઃ પૂર્વકોટિમિરમ્યધિકાનિ 'एवम्यं कालं सेवेज्जा, एवम्यं कालं गहरागहं करेज्जा' एतावन्तं कालं स जीवः तिर्यग्योनितारकगतिं च सेवेत तथा तिर्यग्गतौ नाकगतौ च एतावदेव कालपर्यन्तं गमनागमने कुर्यादिति सप्तमो गमः ७। 'सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो' स एव उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येय-वर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसं-न्धितारके यदि उत्पन्नो भवेत् तदा—'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विहएसु' जघन्येन दशसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उकोसेण वि दसवाससहस्सद्विहएसु' उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उवज्जेज्जा' उत्पद्येत उत्पन्नो भवेत्, हे भदन्त । यदि ते दीर्घायुष्काः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवाः जघ-न्यस्थितिकरत्नप्रभानारकेषु उत्पन्ना भवेयुः तदा जघन्येन उत्कृष्टतश्च दशवर्ष-सहस्रस्थितिकानाकेषु उत्पद्यन्ते इति, 'तेणं भंते । जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः

चार सागरोपम का उत्कृष्ट से हैं । इस प्रकार से वह जीव इतने काल-तक तिर्यग्योनिक और नारक गति को सेवन करता है तथा तिर्य-ग्गति में और नरक गति में इतने ही काल तक वह गमनागमन करता रहता है । ऐसा यह सातवां गम है ।

आठवां गम इस प्रकार से है—'सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो' वही उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव यदि जघन्य कालकी स्थितिवाले रत्नप्रभा पृथिवी सम्बन्धी नैરયિકા में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह 'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विहएસુ' જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા દે, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથ ગૌતમ પ્રભુ સે હસ

પૂર્વકોટી અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધીની ગતિનું સેવન કરે છે. અર્થાત્ આ રીતે તે છવ આટલા કાળ સુધી તિર્યચ યોનિકોનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે. તથા તિર્યચ ગતિમાં અને નારક ગતિમાં તે એટલા જ કાળ સુધી ગમનાગમન કરતો રહે છે આ પ્રમાણે આ સાતમો ગમ છે.

હવે આઠમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.—'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહએસુ ઉવવન્નો' ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનીવાળો છવ જો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહએસુ' જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પચ્ચ દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે

યે દીર્ઘાયુષ્કાઃ સંક્ષિપ્તચ્છન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકાઃ જઘન્યસ્થિતિકજઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં
દશસદસ્રર્ષનરકે સમુત્પત્સ્યમાનાસ્તે સ્વલુ એકસ્મિન્ સમયે તત્ર નરકે કિયન્ત
ઉત્પચન્તે હિતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘સો ચેવ સત્તમો ગમો નિરવસેસો ભાણિયવ્વો
જાવ ભવાદેસોત્તિ’ સ એવ સમ્મો ગમો વક્તવ્યઃ, તત્રોત્પાદપરિમાણાદિકં સર્વ
વક્તવ્યં ભવાદેશેન જઘન્યતો યવદ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટોઽષ્ટમવપર્યન્તમ્ હત્યન્તઃ
સમ્મો ગમો વક્તવ્યઃ, ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં પૂવ્વકોડીઃ દસહિં વાસસહસ્રેહિં
અબ્બહિયા’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થા, જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ દશભિર્વર્ષદસૈર
ભ્યધિકા, ‘ઉવ્વકોસેણ ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ’ ઉત્કર્ષેણ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ

પ્રકાર સે પૂછતે હૈ—તે ણં મંતે ! જીવા૦’ હે ભદન્ત ! વે જીવ જો દીર્ઘા-
યુષ્ક સંક્ષિપ્તચ્છન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકા હૈ ઓર જઘન્ય એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ-
વાલે રત્નપ્રભા સમ્યન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં એક સમય
મેં ઉસ નરક મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે
હૈં—‘સો ચેવ સત્તમો ગમો નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જાવ ભવાદેસો ત્તિ’ હે
ગૌતમ ! યહાં પર સસમ ગમ મેં જો કુછ ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ કહા ગયા
હૈ વહ સવ યહાં કહનાં ચાહિયે, હસમેં અવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો મર્વો
કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ મર્વો કો ગ્રહણ કરને તક વહ
જીવ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉસમેં
વહ હતને હી કાલ તક ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ ! તથા કાલ કી
અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ અધિક એક કોટિ પૂર્વ તક ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૦ હજાર વર્ષ સે અધિક ચાર પૂર્વકોટિ તક દીર્ઘાયુષ્ક પચ્ચે-

છે કે—‘તે ણં મંતે જીવા૦’ હે ભગવન્ તે જીવો કે જે દીર્ઘ આયુષ્યવાળા સંસારી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધ યોનિકો છે, અને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા
પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તેઓ એક સમયમાં તે નરકમાં
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘સો ચેવ
સત્તમો ગમો નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જાવ ભવાદેસોત્તિ’ હે ગૌતમ ! સાતમાં
ગમમાં ઉત્પાદ, પરિમાણ, વિગેરે કહેલ છે, તે સઘણ કથન અહિયાં સમજવું
જોઈએ. અર્થાત્ કહી દેવું. તેમાં ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી જે ભવોને
ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે જીવ
તિર્યગ્ધ ગતિનું અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી
તે જીવ તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કરતો રહે છે. તથા કાળની અપે-
ક્ષાએ તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વકોટિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી
૪૦ આળીસ હજાર વર્ષથી અધિક ચાર પૂર્વ કોટિ સુધી દીર્ઘાયુષ્યવાળા પચ્ચે-

‘સત્તાલીમાણ વાસસહસ્રેર્હિ અવ્ભવિયાઓ’ ચત્વારિંશદ્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકાઃ,
 ‘એવમ્ કાલં સેવેજ્જા’ એવમ્ કાલં ગરુડાગદ્ધં કરેજ્જા’ एतावत्काळपर्यन्तं दीर्घा-
 युष्करपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोનिकો जीवो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभा नारकेषु यिया-
 स्तुरित्यष्टमो गमः ८ इति ।

‘ઉકોસકાલદ્વિદ્યપજ્જત્તસંઘેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે’ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકર્પર્વાસંઘેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ
 खलु भदन्त ! ‘जे भविण’ यो भव्यः—उत्पत्तियोग्यः उक्कोसकालद्विदयर-
 णप्पभापुहभीनेरहएसु’ उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंवन्धिनैरयिकेषु
 ‘एवमज्जितए’ उत्पत्तुम् ‘से णं मंते । स खलु भदन्त ! जीवाः ‘केवइयकाळद्वि-
 एसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत इति प्रश्नः । भग-
 न्द्रिय तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है, तथा इतने ही
 काल तक तिर्यग्गति में और जघन्य स्थिति वाली नारक गति में वह
 गमनागमन करता है । इस प्रकार से यह आठवां गम है ।

નોવાં ગમ હસ પ્રકાર સે છે—‘ઉકોસકાલદ્વિદ્ય પજ્જત્ત સંઘેજ્જ-
 વાસાઉય સન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે !’ હે ભદન્ત ! જો
 સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાળા છે,
 પર્વાસ છે, સંઘ્યાત વર્ષાયુષ્ક છે, વહ યદિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે
 રત્નપ્રભા સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય છે તો હેં ભદન્ત ।
 વહ ‘કેવદ્વયકાલદ્વિદ્યપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે
 નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા છે ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—

‘ન્દ્રિય તિર્યંથ ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે. તથા એટલાજ કાળ
 સુધી તિર્યંથ ગતિમાં અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોની ગતિમાં તે ગમના
 ગમન—અવર જવર કરે છે.

આ રીતે આ આઠમો ગમ છે.

હવે નવમાં ગમનું કથન કરવામાં આવે છે—આ પ્રમાણે છે.—‘ઉકોસકાલદ્વિ-
 દ્ય પજ્જત્તસંઘેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે ! હે મગ-
 વન્ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંથ ચોનીવાળો જે છવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો
 છે, પર્વાસ છે, સંઘ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો છે; તે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની
 સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો હે
 મગવન તે ‘કેવદ્વય-કાલદ્વિદ્યપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ એટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-
 કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કરે છે કે—નોયમા ! હે

વાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્દસુ’ જઘન્યેન સાગરોપમ-
સ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નેત, ‘ઉત્ક્રોસેણ વિ સાગરોવમદ્વિદ્દસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા’ ઉત્કર્ષેણાપિ
સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પન્નેત, ઇત્યુત્તરમ્ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે-
દીર્ઘાયુષ્કાઃ સંજ્ઞિપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા જઘન્યોત્ક્રુષ્ટાભ્યાં સાગરોપમસ્થિતિક-
નૈરયિકે ઉત્પત્સ્યમાનાઃ એકસમયે રત્નપ્રભાદિનરકાવાસે કિયન્ત ઉત્પચન્તે ?
ઈતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ સત્તમો ગમઓ નિરવસેસો
માણિયવ્વો’ સ એવ સપ્તમો ગમો નિરવશેષો મણિતવ્વો, કિયત્પર્યતં સપ્તમો ગમો
મણિતવ્વપસ્ત્રાહ—‘જાવ ભાવાદેસો ત્તિ’ યાવદ્ ભાવાદેશ ઇતિ અનન્તરપૂર્વોક્ત-
સપ્તમગમવદેવ ભવાદેશપર્યન્તં વક્તવ્યમ્ ભવાદેશપર્યન્તપ્રકરણં હુ સપ્તમગમવદેવ-

ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિદ્દસુ’ એસા વહ પૂર્વોક્ત-
વિશેષણોં વાલા તિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્ય સે એક સાગરોપમ કી સ્થિતિ-
વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે મી એક સાગરોપમ-
કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
પૂછતે હૈ—‘તે ણં મંતે ! જીવાં’ હે મદન્ત । વે દીર્ઘાયુષ્ક સંજ્ઞી પદ્ધેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ જઘન્ય ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે એક સાગરોપમ કી
સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વે એક સમય મેં રત્ન-
પ્રભાદિમેં મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે
કહતે હૈ—‘સો ચેવ’ હે ગૌતમ ! અહાં પર સાતવાં ગમક સમ્પૂર્ણ રૂપ સે-
યાવત્ ભવાદેશ સૂત્ર તક ગૃહીત કર કહના ચાહિયે, અર્થાત્-જિસ પ્રકાર-
સે ઉત્પાદ સૂત્ર સે લેકર ભવાદેશ સૂત્ર તક સપ્તમ ગમક મેં કહા ગયા-

ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એગસાગમેવમદ્વિદ્દસુ’ પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત એવે
તિર્યગ્ય યોનિવાળો તે જીવ જઘન્યથી એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્ક્રુષ્ટથી પણ એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા
નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘તે-ણં
મંતે ! જીવાં’ હે ભગવન્ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પદ્ધેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિ-
વાળા તે જીવો, કે જેઓ જઘન્યથી અને ઉત્ક્રુષ્ટથી એક સાગરોપમની સ્થિતિ
વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તેઓ એક સમયમાં રત્નપ્રભા
વિગેરે નરકાવાસોમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે
છે કે—‘સો ચેવ’ હે ગૌતમ ! અહિયાં આ વિષયના સંબંધમાં સંપૂર્ણ રીતે
સાતમો ગમ યાવત્ ભવાદેશ સુધી થઈ જા કરીને કહેવો જોઈએ, અર્થાત્ જે
પ્રકારથી ઉત્પાદ સૂત્રથી લઈને ભવાદેશ સૂત્ર સુધી સાતમાં ગમમાં કહેવામાં
આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન ભવાદેશ સુધીનું અહિયાં પણ સમજી

‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા તુ ‘જહન્નેણં સાગરોવમં પુવ્વકોડીપ અબ્બહિયં’ જઘન્યેન સાગરોપમં પૂર્વકોટયમ્બધિકમ્ ‘ઉવ્વકોસેણં ચત્તારિ સાગરો-
વમાહં ચઉર્ધિ પુવ્વકોડીર્ધિ અબ્બહિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ચતસ્રભિઃ
પૂર્વકોટિભિરમ્બધિકાણિ ‘એવમ્ એ જાવ કરેજ્જા’ એતાવદ્વાવત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલ-
પર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત એતાવદેવ કાલપર્યન્તં ગમનં ચાગમનં ચ
કુર્યાદિતિ નવમો ગમઃ ૧ ઇતિ । ‘એવમેણ નવ ગમગા’ એવમેતે નવસંખ્યકગમાઃ,
તત્ર સામાન્યનારકેષુ ઉત્પાદઃ પ્રથમો ગમઃ ૧, ‘પજ્જત્ત’ ઇત્યાદિસ્તુ દ્વિતીયો ગમઃ ૨,
‘સો ચેવ ઉવ્વકોસકાલ’ ઇત્યાદિસ્તુ તૃતીયો ગમઃ ૩ । ‘જહન્નકાલઢ્ઢિય’
ઇત્યાદિસ્તુ ચતુર્થો ગમઃ ૪ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલ’ ઇત્યાદિસ્તુ સંજ્ઞિવિષયે પશ્ચમો

હૈં ઉસી પ્રકાર કા કથન અવાદેશ તક ઉસી કે અનુસાર યહાં પર મી
કહના ચાહિયે, કાલ કી અપેક્ષા કથન હસ પ્રકાર સે હૈં-‘કાલાદેસેણં
જહન્નેણં સાગરોવમં પુવ્વકોડીપ અબ્બહિયં’ કાલ કી અપેક્ષા વહ
પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલા તિર્યગ્ચોનિક જીવ જઘન્ય સે એક પૂર્વકોટિ
અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક
ચાર સાગરોપમ તક તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈં
ઓર હનને ઈ કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈં, હસ પ્રકાર
કા યહ તૌશ ગમ હૈં, ‘એવમેણ નવ ગમગા’ હસ પ્રકાર સે ચે નૌ ગમ હૈં ।
હનમેં સામાન્ય નારકોં મેં જો ઉત્પાદ હૈં વહ પ્રથમ ગમ હૈં ? ‘પજ્જત્ત’
ઇત્યાદિ દ્વિતીય ગમ હૈં ? સો ચેવ ઉવ્વકોસકાલ’ ઇત્યાદિ તૃતીય ગમ હૈં,
‘જહન્નકાલઢ્ઢિય’ ઇત્યાદિ ચતુર્થ ગમ હૈં ‘સો ચેવ જહન્નકાલ’ ઇત્યાદિ

લેવું. કાળની અપેક્ષા સંબંધીતું કથન આ પ્રમાણે છે.-‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં
સાગરોવમં પુવ્વકોડીપ અબ્બહિયં’ કાળની અપેક્ષાથી તે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો
તિર્યંચ યોનિક છવ જઘન્યથી એક પૂર્વકોટિ અધિક એક સાગરોપમ સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી તિર્યંચગતિનું
અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન-આવળ કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણે આ નવમો ગમ છે

‘એવમેણ નવ ગમગા’ આ પ્રમાણે આ નવ ગમ છે. આમાં સામાન્ય નાર-
કોમાં જે ઉત્પાદ છે, તે પદ્ધતિ ગમ છે. ૧ ‘પજ્જત્ત’ ઇત્યાદિ બીજો ગમ છે ૨
‘સો ચેવ ઉવ્વકોસકાલ’ ઇત્યાદિ ત્રીજો ગમ છે. ‘જહન્નકાલઢ્ઢિય’ ઇત્યાદિ
ચોથો ગમ છે. ૪ ‘સોચેવ જહન્ન કાલ’ ઇત્યાદિ સંજ્ઞાના વિષયમાં પાંચમો

ગમ:૫ । ‘સો ચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિસ્તુ પઠ્ઠોગમ:૬ । ‘ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ સપ્તમો ગમ:૭ । ‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિસ્તુ અષ્ટમો ગમ:૮ । ‘ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિર્નવમો ગમ:૯ । તે एते नव गमाः, । ‘ઉક્કોસેવનિક્કોસેવઓ’ ઉત્કેષનિક્ષેપૌ તત્ર ઉત્કેષ:-પ્રારમ્ભ-વાક્યરૂપ:, નિક્ષેપ: સમાપ્તિવાક્યરૂપ ઉપસંહાર:, તૌ ઉત્કેષનિક્ષેપૌ ‘નવસુ વિ જહેવ અસન્નીણં’ નવસ્વપિ ગ્રમેષુ:તૌ ઉત્કેષનિક્ષેપૌ કર્તવ્યૌ યથૈવાસંજ્ઞિતાં પ્રકરણે કૃતૌ તથૈવ હાપિ કરણીયૌ ઇતિ ॥સૂ.૫॥

પર્યાપ્તકસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપદ્ધિચતુર્થાં ગોનિકજીવમાશ્રિત્ય રત્નપ્રમા-નરકવક્તવ્યતા કથિતા, અથ પર્યાપ્તકસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપદ્ધિચતુર્થાં ગોનિક-જીવમાશ્રિત્ય શર્કરાપ્રમાનારકવક્તવ્યતા કથ્યતે તત્રૌધિક:- ઔધિકેષુ તાવત્ કથ્યતે-‘પજ્જત સંખેજ્જ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-‘પજ્જતસંખેજ્જવાસાઉય સન્નિપંચિંદિયતિરિલ્લજોણિણ પં મંતે ! જે મવિણ સકરપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ, સે પં મંતે ! કેવદ્વકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહ-ન્નેણં સાગરોવમદ્વિહણસુ ઉક્કોસેણં તિસાગરોવમદ્વિહણસુ ઉવવ-જ્જેજ્જા । તે પં મંતે ! જીવા એગસમણં ૦ એવં જહેવ રયણ-પ્પમાણ ઉવવજ્જંતગમ્મગસ્સ, લહ્હી સચ્ચેવ નિરવસેસા માણિયવા

સંજ્ઞિ વિષય સ્તે પાંચવાં ગમ હૈ ‘સો ચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ છઠા ગમ હૈ, ‘ઉક્કોસ કાલ’ ઇત્યાદિ ૭ વાં ગમ હૈ, સો ચેવ’ ઇત્યાદિ આઠવાં ગમ હૈ, ઔર ‘ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ નૌવાં ગમ હૈ । હસ પ્રકાર સે ચે નૌ ગમ હૈ, ‘ઉક્કોસેવનિક્કોસેવઓ’ પ્રારમ્ભ વાક્યરૂપ ઉત્કેષ હોતા હૈ ઔર સમાપ્તિ વાક્યરૂપ નિક્ષેપ હોતા હૈ, નિક્ષેપકા દૂસરા નામ ઉપસંહાર હૈ, હન નૌ ગમોં સ્તે અસંજ્ઞિ પ્રકરણ કે જૈસા ઉત્કેષ નિક્ષેપ કરના ચાહિયે ॥૫॥

ગમ છે. ‘સોચેવ ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ છઠો ગમ છે. ‘ઉક્કોસકાલ’ ઇત્યાદિ ૭ સાતમો ગમ છે. સો ચેવ’ ઇત્યાદિ આઠમો ગમ છે. અને ‘ઉક્કોસ’ ઇત્યાદિ નવમો ગમ છે. આ રીતે આ નવ ગમ કહ્યા છે, ‘ઉક્કોસેવ નિક્કોસેવઓ’ પ્રારમ્ભ વાક્ય રૂપ ઉત્કેષ હોય છે. અને સમાપ્તિ વાક્ય રૂપ નિક્ષેપ હોય છે. નિક્ષેપનું પીણ નામ ઉપસંહાર એ પ્રમાણે છે. આ નવ ગમોથી અસંજ્ઞી પ્રકરણની જેમ ઉત્કેષ અને નિક્ષેપ કરવો જોઈએ. ॥સૂ. ૫॥

जाव भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवसं अंतोमु-
हुत्तमव्भहियं, उक्कोसेणं वारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
अव्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ? । एवं रयणप्पभापुढवीगम-
सरिसा णव गमगा भाणियव्वा । नवरं सव्वगमएसु वि-
नेरइयट्ठिइ संवेहेसु सागरोवमा भाणियव्वा एवं जाव छट्ठी
पुढवी त्ति० । नवरं नेरइयट्ठिइ जा जत्थ पुढवीए जहन्नुक्कोसिया
सा तेणं चेव कमेणं चउग्गुणा कायव्वा ! वालुयप्पभाए पुढवीए
अट्ठावीसं सागरोवमाइं चउग्गुणिया भवइ । पंकप्पभाए चत्ता-
लीसं, धूमप्पभाए अट्ठसट्ठिं, तमाए अट्ठासीइं । संघयणाइं
वालुयप्पभाए पंचविहसंघयणी, तं जहा वयरोसहनारायसंघ-
यणी जाव खीलियासंघयणी । पंकप्पभाए चउव्विहसंघयणी,
धूमप्पभाए तिविहसंघयणी, तमाए दुविहसंघयणी तं जहा-
वयरोसभनारायसंघयणी ? उसभनारायसंघयणी२, सेसं तं चेव ।
पज्जत्तसंखेज्जवाताउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ।
जे भविए अहे सत्तमाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं
भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
वावीससागरोवमट्ठिइएसु, उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्ठिइएसु
उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा० एवं जहेव रयणप्पभाए णव
गमगा, लट्ठी वि सच्चेव । णवरं वइरोसभनारायसंघयणी, इत्थी-
वेयगा न उववज्जंति, सेसं तं चेव जाव अणुबंधो त्ति । संवेहो
भवादेसेणं जहन्नेणं तित्ति भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं सत्त भवग्गह-

णाइं। कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो-
मुहुत्तेहिं अब्भहियाहिं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा।१। सो चेव
जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो० सच्चेव वत्तव्वया जाव भवादेसो
त्ति कालादेसेणं जहन्नेणं० कालादेसो वि तहेव जाव चउहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा।२। सो चेव
उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो० सच्चेव लद्धी जाव अणुवंधो
त्ति भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं पंच-
भवग्गहणाइं। कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा।३। सो चेव
अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ सच्चेव रयणप्पभा पुढवी
जहन्नकालट्ठिइए वत्तव्वया भाणियव्वा जाव भवादेसो चि, नवरं
पढमसंखयणां, णो इत्थिबेववा। भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्ग-
हणाइं, उक्कोसेणं सत्त भवग्गहणाइं। कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं
सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्ठिं
सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव
करेज्जा।४। सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो०। एवं सो
चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो, जाव कालादेसो
त्ति।५। सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो० सच्चेव लद्धी
जाव अणुवंधो त्ति। भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं,

उक्लोसेणं पंचभद्रगहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं साग-
 रोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अवभहियाइं उक्लोसेणं छावट्ठिं
 सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अवभहियाइं, एवइयं कालं
 जाव करेज्जा । ६। सो चेव अप्पणा उक्लोसकालट्ठिइओ जहन्नेणं
 वावीससागरोवमट्ठिइएसु उक्लोसेणं तेत्तीससागरोवमट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते । जीवा० अवत्तेसा सच्चेव सत्तम-
 पुढवीपढमगमवत्तवया भाणिअवा जाव भवादेसो त्ति । नवरं
 ठिई अणुवंधो य जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्लोसेण वि पुव्वकोडी
 सेसं तं चेव । कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं
 पुव्वकोडीहिं अवभहियाइं उक्लोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं
 पुव्वकोडीहिं अवभहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । ७। सो चेव
 जहन्नकालाट्ठिइएसु उववन्नो० सच्चेव लद्धी, संवेहो वि तहेव
 सत्तमगमसरिसो । ८। सो चेव उक्लोसकालट्ठिइएसु उववन्नो०
 एस चेव लद्धी, जाव अणुवंधो त्ति । भवादेसेणं जहन्नेणं तिसि
 भवग्गहणाइं, उक्लोसेणं पंच भद्रगहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं
 तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अवभहियाइं उक्लोसेणं
 छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अवभहियाइं एवइयं
 कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा ॥ ६॥

छाया— पर्याप्तसंख्यातवर्गवृद्धसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !
 यो भव्यः शर्कसामसायां पृथिव्यां नैरयिकेषु उत्पत्तुम् स मनु भदन्त ! कियत्का-
 लस्थितिकेषु उत्पद्येन ? गौतम ! जगन्नेन सागरोपमस्थितिकेषु-उत्कर्षेण-
 त्रिसागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येन । ते खलु भदन्त ! जीवा एतस्मिन्नेन० एवं

यथैव रत्नप्रभायामुत्पद्यमानगमकस्य लब्धिः सैव निरवशेषा भणितव्या यावद्
 भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सागरोपममन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण
 द्वादशसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावद् यावत्कुर्यात् । १।
 एवं रत्नप्रभापृथिवीगमसदृशा नवापि गमका भणितव्याः । नवरं सर्वगमकेष्वपि
 नैरयिकस्थितिसंवेधेषु सागरोपमा भणितव्याः, एवं यावत् पष्ठीपृथिवीति०
 नवरं नैरयिकस्थितिर्या यत्र पृथिव्यां जघन्योत्कर्षिका सा तेनैव क्रमेण चतुर्गुणा
 कर्तव्या । बालुकामभायां पृथिव्याम् अष्टाविंशतिः सागरोपमाणि चतुर्गुणिता
 भवति, पङ्कजभायां चत्वारिंशत्० धूमप्रभायाम् अष्टपष्टिः, तमाषामष्टाशीतिः ।
 संहननानि बालुकामभायां पञ्चविधसंहननिनः तद्यथा—वज्ररूपभनाराचसंहननी,
 यावत्कीलिकासंहननी । पङ्कजभायां चतुर्विधसंहननिनः, धूमप्रभायां त्रिविधसंहन-
 निनः तमायां द्विविधसंहननिनः, तद्यथा—वज्ररूपभनाराचसंहननिनः १, रूपभनाराच-
 संहननिनः २, शेषं तदेव । पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञियावत् तिर्यग्योनिकः
 खलु भदन्त । यो भव्यः अधःसप्तम्यां पृथ्व्यां नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु
 भदन्त । कियत्कालस्थितिकेपूषपन्नाः ? गौतम । जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थि-
 तिकेषु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त !
 जीवाः० एवं यथैव रत्नप्रभायां नवगमकाः, लब्धिरपि सैव । नवरं वज्ररूपभना-
 राचसंहननिनः, स्त्रीवेदका नोत्पद्यन्ते, शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति, संवेधो भवा
 देशेन जघन्यत स्त्रीणि भवग्रहणानि उत्कर्षेण सप्त भवग्रहणानि । कालादेशेन
 जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्ताभ्यामभ्यधिकानि, उत्कर्षेण
 षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावत्कालं याव-
 त्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकालस्थितिकेपूषपन्नाः०, 'सैव वक्तव्यता यावद्भवादेश-
 इति । कालादेशेन जघन्येन० कालादेशोऽपि तथैव यावत् चतसृभिः पूर्वकोटिभि-
 रभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । २। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेपूषपन्नाः० सैव
 लब्धिर्यावदनुबन्ध इति । भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि, उत्कर्षेण पञ्चभव-
 ग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्ताभ्या-
 मभ्यधिकानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि-
 एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ३। स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातः० सैव रत्नप्रभा
 पृथिवी जघन्यकालस्थितिकवक्तव्यता भणितव्यता यावत् भवादेश इति, नवरं
 प्रथमसंहननम्, नो स्त्रीवेदकाः । भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि उत्कर्षेण
 सप्तभवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहू-
 र्त्ताभ्यामभ्यधिकानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतुर्विंशत्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधि-
 कानि एतावन्तं यावत् कुर्यात् । ४। स एव जघन्यकालस्थितिकेपूषपन्नाः० एवं स एव

सर्वत्र कालो निरपेक्षो भणितव्यो यावत्कालदेव इति । ५। स एषोत्कृष्टकाल-
स्थितिकेष्टपपन्नः० सैव लब्धिर्यावदनुबन्ध इति, भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रह-
णानि, उत्कर्षेण पञ्चमवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि
द्वाभ्यामनुबन्धद्वाभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेण पट्पट्टिः सागरोपमाणि त्रिभिरन्त-
र्बन्धैर्भ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ६। स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिके-
ष्टपपन्नः० जघन्येन द्वाविंशत्सागरोपमस्थितिकेष्टु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थिति-
केष्टपपन्नः० ते खलु भदन्त ! जीवाः० अवशेषा सैव सप्तमपृथिवीपथमगमवक्तव्यता
भक्तव्या यावद् भवादेश इति । तत्र स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन पूर्वकोटि-
रुत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः सैव तदेव । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि
द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेण पट्पट्टिः सागरोपमाणि चतसृभिः
पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत् कुर्यात् । ७। स एव जघन्यकालस्थितिकेष्ट-
पपन्नः० सैव लब्धिः, संवेद्योऽपि तथैव सप्तमगमसदृशः । ८। स एव उत्कर्षकाल-
स्थितिकेष्टपपन्नः० एषैव लब्धिः, यावदनुबन्ध इति ।

भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि, उत्कर्षेण पञ्चमवग्रहणानि । काला-
देशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि,
उत्कर्षेण पट्पट्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावत्कालं
सेवेत, यावत्कुर्यात् ॥ सू० ६॥

टीका—‘पञ्चसंख्येज्जवासाउयमन्निपंविदियतिरिक्खजोणिणं णं भंते !’
पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! जीवः । ‘जे

पर्याप्तक संख्यात वर्षायुष्क, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव को
देकर पूर्वोक्त रूप से रत्न प्रभा नारक की वक्तव्यता कही, अब उसी
पर्याप्तक संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव को आश्रित
करके शर्कगप्रभा नारक की वक्तव्यता सूत्रकार कहते हैं—‘पञ्चसं०’ इत्यादि

टीका—अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! पञ्चसं-
ख्येज्जवासाउयमन्निपंविदियतिरिक्खजोणिणं णं’ जो संज्ञीपञ्चे-

पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनीवाणा
एवमा संख्यातमां पूर्वोक्तपृथी रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकानी वक्तव्यता कहे-
वामां आवी. उवे जेज पर्याप्तक संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग्योनीवाणा एवमे आश्रित करीने शर्कग प्रभा नारकानी वक्त-
व्यता अत्रार कहे छे.—‘पञ्चसंख्येज्जवासाउयमन्निपंविदियतिरिक्खजोणिणं
णं भंते !’ इत्यादि.

टीका—उवे गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे हे-हे भगवन् जे संज्ञी-
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनीवाणो पर्याप्तक अने संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो

મવિષ' યો મન્દઃ 'સક્કરપ્પમાણ પુલ્લીણ' શર્કરાપ્રમાનામકદ્વિતીયનરકપૃથિવ્યામ્
'નેરહ્ણસુ ઉવ્વજ્જેઝ્ઝા' નૈરયિકેવૃષ્ણત્તુમ્, સે ણં મંતે' પૂર્વોક્તજીવઃ 'કેવહ્ણકાલ-
દ્વિહ્ણસુ ઉવ્વજ્જેઝ્ઝા' ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેવૃષ્ણત્તુમ્, હે-મદન્ત !
યઃ પર્યાસ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકો જીવઃ શર્કરાપ્રમાયાં દ્વિતીય-
નારકપૃથિવ્યાં નારકરૂપેણોત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે તસ્ય નારકત્વાભિમતજીવસ્ય
ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તિર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' હે
ગૌતમ ! 'જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિહ્ણસુ' જઘન્યેન સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ
ઉત્પદ્યતે इत्यગ્રિમક્રિયયા સંબન્ધા, 'ઉકોસેણં તિસાગરોવમદ્વિહ્ણસુ ઉવ્વજ્જેઝ્ઝા'
ઉત્કર્ષેણ ત્રિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત્ત હે ગૌતમ । તે જીવાઃ જઘન્યતઃ
સાગરોપમસ્થિતિમત્સુ નૈરયિકેષુ, તથોત્કૃષ્ટત્રિસાગરોપમસ્થિતિમત્સુ નૈરયિકેષુ
સમુત્પત્તિઃ લભન્તે इति ભાવઃ । 'તે ણં મંતે ! જીવાઃ' તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ
'એગસમણં' એકસ્મિન્ સમયે તત્ર-નરકે ક્રિયન્તઃ-ક્રિયત્સંખ્યકા ઉત્પદ્યન્તે

ન્દ્રિય તિર્યગ્ધોનિક પર્યાસક એવં સંખ્યાત વર્ષ' કી આયુવાલા હૈ, ઔર
શર્કરાપ્રમા નામક દ્વિતીય નરક પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકો
મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હૈ, 'સે ણં મંતે ! કેવહ્ણકાલં' એસે ઉસ
નારકત્વાભિમત જીવ કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકો' મેં
ઉત્પત્તિ હોતી હૈ એસા યહ પ્રશ્ન હૈ, હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર
મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈન-'ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિ-
હ્ણસુ' હે ગૌતમ ! વહ જીવ જઘન્ય સે એક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે
નૈરયિકો' મેં તથા ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકો'
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈન-'તે ણં મંતે !
જીવાં' હે મદન્ત ! વે પર્યાસ, સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્ધોનિક જીવ એક સ્વપ્ન મેં વહાં નરક મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?

અવ છે. અને શર્કરાપ્રમા નામની બીજી નરક પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થયારેયોગ્ય છે. 'સે ણ મંતે ! કેવહ્ણકાલં' એવા તે નારક અવની ઉત્પત્તિ કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં થાય છે ? એ રીતના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને-કહે છે કે-'ગોયમા ! જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિહ્ણસુ' છે
ગૌતમ ! તે અવ જઘન્યથી સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકોમાં તથા ઉત્કૃ-
ષ્ટથી પ્રભુ સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે
ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'તે ણં મંતે ! જીવાં' છે લગ્વન્ પર્યા-
સક સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધ યોનીવાળા તે
અવે એક સમયમાં ત્યાં-નરકમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના

હતિ । પ્રશ્ન : । ઉત્તરમાં—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જંતગમગસ્સ’ એવં યથા રત્ન-
પ્રમાયાં પ્રથમનારકપૃથિવ્યામુત્પદ્યમાનગમકસ્ય ‘લઘ્વી સન્ધેવ નિરવશેણા ભાણિ-
યવ્વા’ લઘ્વિઃ સૈવ નિરવશેષા મણિતવ્યાઃ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્પિત્ત્વનાં
જીવાનાં પરિમાણસંહનનાદીનાં લઘ્વિઃ—પ્રાપ્તિર્યા એવ કથિતા સૈવ પ્રાપ્તિ નિરવ-
શેષા શર્કરાપ્રમાયાં દ્વિતીયનારકપૃથિવ્યામુત્પિત્ત્વનામપિ મણિતવ્યા, કિયત્પ-
ર્યન્તં રત્નપ્રમાપ્રકરણમિદાધ્યેતવ્યં ? તત્રાહ—‘જાવ ભવાદેસોત્તિ યાવત્ ભવાદેશ
હતિ અયમાશયઃ—એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે હતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા
દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વેત્યુત્તરમ્ । શર્કરાપ્રમાપૃથિ-

હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જંતગમગસ્સ
‘હે ગૌતમ । રત્નપ્રમા નરક મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે પર્યાસ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય
તિર્યશ્ચ યોનિક કી સમગ્ર વક્તવ્યતા યહાં પર ભવાદેશ તક કહની
ચાહિયે, તથા કાલ કી અપેક્ષા વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ
કાલ તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક બારહ સાગરોપમ કાલ
તક યાવત્ ગમનાગમન કરતા હૈ હસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ગમક
કે સમાન યહાં નૌ ગમક કહના ચાહિયે, તાત્પર્ય એસા હૈ કિ રત્નપ્રમા
પૃથિવી મે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય જીવોં કે પરિમાણ સંહનન આદિ કી
જો લઘ્વિ—પ્રાપ્તિ કહી ગયી હૈ વહી સમ્પૂર્ણ રૂપ સે હસ દ્વિતીય નારક
પૃથિવી મે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય જીવોં કે ભી ભવાદેશ તક
કહની ચાહિયે, એક સમય મેં કિતને જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ‘જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા
ત્રી તક જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત

ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જંતગમગસ્સ’
હે ગૌતમ । રત્નપ્રમા નરકમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા પર્યાસ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-
ચનું સઘળું કથન અહિયાં ભવાદેશ સુધીનું કહેવું ભેદથી તથા કાળની
અપેક્ષાએ તે અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ કાળ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી
ચાર પૂર્વકોટિ અધિક બાર સાગરોપમ કાળ સુધી યાવત્ ગમના ગમન-અવર
જવર કરે છે. આ રીતે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ગમક પ્રમાણે અહિયાં પણ નવ
ગમકો કહી લેવા ભેદથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવોને પરિમાણ, સંહનન—વિગેરેની બે લઘ્વિ—પ્રાપ્તિ
કહી છે, તે પુરે પુરી આ બીજી નારક પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવોના
સંબંધમાં પણ ભવાદેશ સુધી કહી લેવી. એક સમયમાં કેટલા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય જીવોને પશ્ચિમ, સંહનન—વિગેરેની બે લઘ્વિ—પ્રાપ્તિ કહી છે,
તે પુરે પુરી આ બીજી નારક પૃથ્વીના ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવોના સંબં-
ધમાં પણ ભવાદેશ સુધી મૂકી લેવી એ સમજનાં કેટલા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવ

વ્યામુત્પિત્સૂતાં જીવાનાં શરીરસ્ય સંહનનં કીદશમિતિ પ્રશ્નસ્ય પદ્ધિવિધમપિ સંહનનમિત્યુત્તરમ્ । શરીરાવગાહના યથૈવ અસંજ્ઞિનામ્-જઘન્યેન અંગુલસ્યાસંખ્યેય-ભાગપરિમિતા, ઉત્કર્ષેણ યોજનસહસ્રં-સહસ્રયોજનપરિમિતૈતિ । एवं संस्थान-लेश्यादृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोग-संज्ञाकषायेन्द्रियसमुद्घातवेदनावेदायुरध्यवसाना-नुबन्धा इति सर्वं पूर्वदेव ज्ञातव्यम् । कायसंवेधः-तिर्यग्गतितो नरके गमनं नरकात् तिर्यग्गतौ आगमनं कियत्कालपर्यन्तं सेवनं गमनागमनं च

અથવા અસંખ્યાત તક જીવ વહાં ઉત્પન્ન હોતે હિં 'ऐसा कहना चाहिये, इसी प्रकार से शर्करा प्रभा में उत्पन्न होने के योग्य जीवों के शरीर का संहनन कितने प्रकार का होता है ? तो इसका उत्तर है कि उनको शरीर का संहनन छहों प्रकार का होता है, इनके शरीर की अवगाहना रत्नप्रभा में उत्पन्न होने वाले असंज्ञी जीवों के शरीर की अवगाहना की तरह जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार योजन प्रमाण की होती है, इसी प्रकार से संस्थान, लेश्या, दृष्टि, ज्ञानाज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद, आयु, अध्यवसान और अनुबन्ध इन द्वारों में भी कथन जानना चाहिये, कायसंवेध-तिर्यग्गति से नरक में गमन और नरक से तिर्य-ग्गति में आगमन इस रूप होता है, अतः उस तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन और उसमें गमनागमन कितने काल तक होता

સુધીના જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસં-ખ્યાત સુધીના જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ.' એજ રીતે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવોના શરીરનું સંહ-નન કેટલા પ્રકારનું હોય છે ? તો એનો ઉત્તર એ પ્રમાણે છે કે-તેઓના શરીરનું સંહનન છએ પ્રકારનું હોય છે. તેમના શરીરની અવગાહના અસંજ્ઞી જીવોના શરીરની અવગાહના પ્રમાણે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર યોજન પ્રમાણ વાળી હોય છે. એજ રીતે સંસ્થાન લેશ્યા દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, સંજ્ઞા, કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ આયુ, અધ્યવસાન અને અનુબંધ એ દ્વારોના સંખ-ધમાં પણ કથન સમજી લેવું.

કાયસંવેધ-તિર્યગ્ગતિથી નરકમાં ગમન અને નરકથી તિર્યગ્ ગતિમાં આવવું એ રૂપથી હોય છે. જેથી એ તિર્યગ્ ગતિનું અને નરકગતિનું સેવન અને તેમાં ગમનાગમન કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

મવતીતિ પ્રશ્નસ્ય મવાદેશેન મવદ્વયપર્યન્તં ગમનાગમનં મવતીત્યુત્તરમ્—એતત્પર્યન્તં રત્નપ્રભામરુરણં વક્તવ્યમિતિ । ‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, જહન્નેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઽભિયં’ જઘન્યેન સાગરોપમમન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકમ્ ‘ઉક્કોસેણં ધારસસાગરોવમાઈં ચઽર્હિં પુવ્વકોટીર્હિં અઽભિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ દ્વાદશસાગરોપમાણિ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાણિ ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા એવહ્યં કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં સેવેત એતાવન્તમેવ કાલં ગત્યાગતીં કુર્યાત્ત્વં હે ગૌતમ ! ઇમે જીવાઃ શર્કરાપમાયામુષ્ટિપિત્તસ્વો જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તાધિકં સાગરોપમમ્ ઉત્કૃષ્ટશ્ચતુર્પૂર્વકોટ્યધિકદ્વાદશસાગરોપમાત્મકપર્યન્તં પર્યાપ્તદીર્ઘા-

હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં યહાં એસા કહના ચાહિયે કિ મવ કી અપેક્ષા જઘન્ય દો મવ તક હોતા હૈ, હસ પ્રકાર કા રત્નપ્રભા સમ્બન્ધી પ્રકરણ યહાં તક કા યહાં કહના ચાહિયે, ‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા ‘જહન્નેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઽભિયં’ તિર્યગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન ઓર ઉસમેં ગમનાગમન જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર ‘ઉક્કોસેણં ધારસ સાગરોવમાઈં ચઽર્હિં પુવ્વકોટીર્હિં અઽભિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ધારહ સાગરોપમ તક હોતા હૈ, હસ પ્રકાર વહ જીવ ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા’ હતને કાલ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કર સકતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ગમનાગમન કર સકતા હૈ । તાત્પર્ય હસ કથન કા એસા હૈં કિ યે જીવ જો શર્કરાપમા મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક એક સાગરોપમ કાલ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ધારહ સાગરોપમ

એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે-ભવની અપેક્ષાએ બે ભવ સુધીનું હોય છે. આ રીતનું રત્નપ્રભા સંબંધી સઘળું પ્રકરણ આ કથન સુધીનું અહિયાં કહી લેવું. ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઽભિયં’ તિર્ય-ગતિનું અને નરક ગતિનું સેવન અને તેમાં ગમનાગમન જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક એક સાગરોપમ સુધી અને ‘ઉક્કોસેણં ધારસસાગરોવમાઈં ચઽર્હિં પુવ્વકોટીર્હિં અઽભિયાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ધાર સાગરોપમ સુધી હોય છે. આ રીતે તે જીવ ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા એવહ્યં કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા’ આટલા કાળ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી ગમના ગમન કરતો રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જે આ જીવ શર્કરાપ્રભામાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક એક સાગરોપમ કાળ સુધી તે પ્રમાણેની તિર્યગ ગતિનું અને શર્કરાપ્રભા

યુષ્કસંક્ષિપ્તશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિસ્તાદશતિર્યગ્ગતિં શર્કરાપ્રમાનારકગતિં ચ સેવેત
તથા एतावदेव कालपर्यन्तम् उभयत्र स्थाने गमनागमने कुर्यादिति भावः । १ । 'एवं
रयणप्पमा पुढवीगमसरिसा णव वि गमगा भाणियव्वा' एवं रत्नप्रभापृथिवी गम-
सदृशा नवापि गमा भणितव्याः रत्नप्रमानारकपृथिवीप्रकरणे यथा यथा प्रथमादि-
गमाः कथिता स्तथैव इहापि शर्करा प्रमायापि नव गमाः वक्तव्याः, रत्नप्रभा-
पेक्षया यद्वैवलक्षण्यं तददर्शयति—'णवरं' इत्यादि, 'णवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ-
संवेहेसु सागरोवमा भाणियव्वा' नवरं सर्वगमकेषु अपि नैरयिकस्थितसंवेधेषु
सागरोपमा भणितव्या रत्नप्रभापृथिव्यां नारकाणाम् स्थितिद्वारे संवेधद्वारे
च जघन्येतो दशसहस्रवर्षाणि कथितानि, उत्कृष्टतः सागरोपमं कथितम्

કાલ તક તાદશતિર્યગ્ગતિ કા ઔર શર્કરા પ્રમા નારક ગતિ કા સેવન
કર સકતે હૈં ઔર इतने ही काल तक दोनों स्थानों में गति आगति
कर सकते हैं । 'एवं रयणप्पमा पुढवीगमसरिसा णव वि गमगा भाणि-
यव्वा' इस प्रकार से रत्नप्रभा-पृथिवी के प्रकरण में जैसे नव गमक कहे
गये हैं उसी प्रकार से वे नवों गमे यहाँ शर्कराप्रभा में भी कहना चाहिये,
अब सूत्रकार रत्नप्रभा की अपेक्षा जो भिन्नता है यहाँ उसे प्रगट करते
हैं—'णवरं' इत्यादि—'नवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ संवेहेसु साग-
रोवमा भाणियव्वा' इसके द्वारा वे यह समझाते हैं कि समस्त गमकों
में यहाँ नैरयिक की स्थिति और संवेध में 'सागरोपम' इस शब्द का
प्रयोग करना चाहिये, अर्थात् रत्नप्रभा पृथिवी में नारकों की स्थिति
द्वार में और संवेध द्वार में जघन्य से दश हजार वर्ष और उत्कृष्ट से

પૃથ્વીના નારકપણાનું સેવન કરે છે. 'एवं रयणप्पमापुढवीगमसरिसा णव
गमगा भाणियव्वा' એજ રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે નવ
ગમે કહ્યા છે તે જ પ્રમાણેના તે નવગમે અહિં શર્કરાપ્રભામાં પણ કહી
લેવા જોઈએ.

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રભાની અપેક્ષાએ જે ભિન્નપણુ છે, તે અહિયાં પ્રગટ
કરે છે.—'णवरं' ઇત્યાદિ 'णवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ संवेहेसु सागरोपमा
भाणियव्वा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકાર એ સમજાવે છે કે—સઘળાં ગમકોમાં
અહિયાં નૈરયિકની સ્થિતિ અને સંવેધમાં 'सागरोपम' આ શબ્દનો પ્રયોગ
કરવો જોઈએ—અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકોની સ્થિતિદ્વારમાં અને સંવેધ
દ્વારમાં જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમ એ પ્રમા-

શર્કરાપ્રમાદિ દ્વિતીયાદિ પૃથિવ્યાં જયન્યત ઉત્કૃષ્ટતત્ત્વાપિ સાગરોપમાણ્યેવ વક્ત-
વ્યાનિ । રત્નપ્રમાણમતુલ્યા નવાપિ ગદ્યાઃ ક્રિયત્પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યાઃ ? તત્રાહ—‘એવં
જાવં’ इत्यादि । ‘એવં જાવં છદ્ધપુઢવીત્તિ’ એવં યાવત્ જ્ઞાતપૃથિવીતિ, શર્કરાપ્રમાત
આરમ્ભ્ય પઠ પૃથિવી તમા તત્પર્યન્તં જીવતાં સર્વે મમા રત્નપ્રમાશર્કરાપૃથિવી વદેવ-
ગન્તવ્યા इति । અત્રાપિ યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ—‘નવરં’ इत्यादि, ‘નવરં નેરહ્યઠિર્દે
જા જત્થ પુઢવીં જહન્નુકોસિયા સા તેણં ચેવ કમેણં ચઠગુણા કાયવ્વા’ નવરં
નૈરયિકસ્થિતિ ર્યા યત્ર પૃથિવ્યાં જયન્યા ઉત્કૃષ્ટા વા સા તેનૈવ ક્રમેણ ચતુર્ગુણા
કર્તવ્યા, કર્યાં પૃથિવ્યાં ક્રિયતીસ્થિતિરિતિ ગાથા દ્વયેનાહ—

एक सागरोपम ऐसे शब्दों का प्रयोग किया गया है, परन्तु शर्कराप्रभा
आदि पृथिवीयो' में जयन्य और उत्कृष्ट दोनों प्रकार के कथन में साग-
रोपम शब्द का ही प्रयोग करना चाहिये, ये रत्नप्रभा सम्बन्धी नौ गमों
की तुल्यतावाले अन्ध हतर पृथिवियों' के नौ गम छोटी पृथिवी तक ही
जानना चाहिये, यही बात 'एवं जाव छद्द पुढवीत्ति' इस सूत्रपाठ द्वारा
प्रकट की गयी है। अर्थात् शर्करा प्रभा से लेकर छोटी तमा पृथिवी तक
वहां के जीवों के समस्तगम रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा के जीवों के
जैसे हैं। परन्तु यहां पर भी जो भिन्नता है—उसे सूत्रकार 'नवरं'
इत्यादि पाठ द्वारा प्रकट करते हैं—नवरं नेरह्यठिर्द जा जत्थ पुढवीं
जहन्नुकोसिया सा तेणं चैव कमेणं चउगुणा कायव्वा' वे इस पाठ द्वारा
यह समझा रहे हैं कि जहां पर जितनी नैरयिक की स्थिति जयन्य और
उत्कृष्ट है उसे उसी के अनुसार चौगुनी कर लेना चाहिये, किस पृथिवी

એના શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ શર્કરાપ્રભા વિગેરે બીજી
પૃથ્વીઓમાં જયન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકારના કથનમાં સાગરોપમ શબ્દોનો
પ્રયોગ કરવો જોઈએ. રત્નપ્રભા સંબંધી નવ ૯ ગમેની સમાનતાવાળા ધતર
પૃથ્વીઓના નવ ગમે છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધીજ જાણવા એજ વાત 'એવં જાવં છદ્ધી
પુઢવીત્તિ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. અર્થાત્ શર્કરાપ્રભાથી લઈને
છઠ્ઠી તમા પૃથ્વી સુધી ત્યાંના જીવોના ગદ્યાજ ગમે રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્ર-
ભાના જીવોના કથન પ્રમાણે છે. પરંતુ અહિયાં તે કથન કરતાં જે બિન્નપણું
છે તેને સૂત્રકાર 'નવરં' इत्यादि પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. તે આ પ્રમાણે છે
—નવરં નેરહ્યઠિર્દે જા જત્થ પુઢવીં જહન્નુકોસિયા સા તેણં ચેવ કમેણં ચઠ-
ગુણા કાયવ્વા' તેઓ આ પાઠ દ્વારા એ સમજાવે છે કે—ત્યાં જેટલી નૈરયિ-
કની સ્થિતિ જયન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહી છે, તેને તેજ પ્રમાણે ચાર ગણી
કરવી જોઈએ. કઈ પૃથ્વીમાં કેટલી સ્થિતિ છે ? એજ વાત હવે આ જે

‘સાગરમેગં તિય સત્ત દસ ચ સત્તરસ તદય ચાવીસા ।

તૈત્તીસાં જાવ ઠિદે, સત્તમ્બુ ધિ ક્રમેણ પુઢવીમ્બુ ॥૧॥

તથા—‘જા પઢમાણ જેઢા સા વીચાણ કણિઢિયા યગિયા ।

તરતમજોગો ણમો, દસચાસસહસસરયણા’ ॥૨॥

એકં સાગરં ત્રીણિ સપ્ત દશચ સપ્તદશચ તથૈવ દ્વાવિંશતિઃ ૬ ।

ત્રયસ્ત્રિંશત્ યાવત્ સ્થિતિઃ સપ્તસ્ત્રયિ ક્રમેણ પૃથિવીષુ ॥૧॥

તથા—યા પ્રથમાયાં જ્યેષ્ઠા સા દ્વિતીયાયાં કનિઢિકા યગિતા ।

તરતમયોગ ણપઃ દશવર્ષસહસ્રાણિ રત્નાયામ્ ॥૨॥ ઇતિજ્ઞાયા ।

મેં કિતની સ્થિતિ હૈ યહી બાત અવ હસ દોનોં ગાથા સે સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—‘સાગરમેગં તિય’ હત્યાદિ પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથિવીમેં એક સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ, દ્વિતીય શર્કરા પૃથિવી મેં ત્રીન સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ તૃતીય પૃથિવી મેં સાત સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ ચતુર્થ પૃથિવી મેં દશ સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ, પંચમી પૃથિવી મેં ૧૭ સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ છઠી પૃથિવી મેં ૨૨ સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ ઓર સાતવીં પૃથિવી મેં ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ હૈ, યહ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા કથન હૈ, પ્રથમ પૃથિવી મેં જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ વહ દૂસરી પૃથિવી મેં જઘન્ય હૈ, દ્વિતીય પૃથિવી કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તૃતીય પૃથિવી મેં જઘન્ય હૈ, હસી પ્રકાર સે યાવત્ સાતવીં પૃથિવી તક જાનનાં ચાહિયે, પ્રથમ પૃથિવી મેં જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ કી હૈ, ઉસે ચતુર્થગુણી સ્થિતિ કો કરને કી જો બાત કહી ગયી હૈ વહ કાયસંવેગ મેં કહી ગયી જાનની ચાહિયે, જૈસે

ગાથાથી સૂત્રકાર બતાવે છે.—‘સાગરમેગં તિય’ ઇત્યાદિ પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે. બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. ત્રીજી પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે ચોથી પૃથ્વીમાં દશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં ૧૭ સત્તર સાગરોપમની સ્થિતિ છે. છઠી પૃથ્વીમાં ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. અને સાતમી પૃથ્વીમાં ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું કથન છે. પહેલી પૃથ્વીમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તે બીજીમાં જઘન્ય સ્થિતિ છે, બીજી પૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીજી પૃથ્વીમાં જઘન્ય છે. એજ રીતે યાવત્ સાતમી પૃથ્વી સુધી સમજવું પહેલી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે. તેને ચાર ગણી કરવાની જે વાત પહેલાં કહી છે, તે કાયસંવેદમાં કહી છે તેમ સમજવું. જેમકે પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

કુત્રેતિ-ઉત્કૃષ્ટે કાયસંવેધે ચતુર્ગુણા કર્તવ્યેતિ ભાવઃ, તયાહિ-અપ્ર
યદુક્તં ગાથાયામ્ 'સાગરમેગં' રત્નપ્રમાનામકપથમપૃથિવ્યામેકસાગરોપમપ્રમાના
સ્થિતિઃ કથિતા સા કાયસંવેધે ચતુર્ગુણિતેતિ ચતુઃ સાગરોપમાણિ જ્ઞાતવ્યા ।
એવં દ્વિતીયાયાં શર્કરાપ્રમાયાં ત્રીણિ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ કથિતા તસ્યાશ્વતુર્મિ-
ર્ગુણને દ્વાદશસાગરોપમાણિ સ્થિતિર્ભવતિ, અતएવાત્ર શર્કરાપ્રમાસૂત્રે કથિતમ્-
'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ' इति, એવં પૂર્વકોટયોઽપિ ચતુર્ણાં સંશ્રિતિર્યગ્ભવેષુ
ચતસ્ર એવેતિ । અનેન ક્રમેણ ચતુર્ગુણા ભવતીતિ, સૂત્રકારઃ-સ્વયમેવ દર્શયતિ-
'વાલુચપ્પમાણ' इत्यादि, 'વાલુચપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસં સાગરોવમાઈ ચતુર્ગુણિયા
ભવઈ' વાલુકાપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં સપ્તસાગરોપમા સ્થિતિરિતિ કાયસંવેધે ઉત્કૃષ્ટે

પ્રથમ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી કહી ગયી
હૈ યહી સ્થિતિ કાયસંવેધ મેં ચાર સાગરોપમ કી હોતી હૈ, હસી પ્રકાર
દ્વિતીય શર્કરા પ્રમા મેં ત્રીણ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી ગયી હૈ-સો
યહી સ્થિતિ કાયસંવેધ મેં બારહ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈ, હસીલિયે
હસ શર્કરા પ્રમા સૂત્ર મેં સૂત્રકાર ને 'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ'
કાયસંવેધ મેં બારહ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી હૈ, હસી પ્રકાર સે ચાર
સંજી તિર્યગ્ભવોં કીપૂર્વ કોટિયાં ચાર કહી હૈ । હસી ક્રમ સે વે ચતુર્ગુણિત
હોતી હૈ । હસી ચતુર્ગુણિત કી ષાત કો સૂત્રકાર સ્વયં પ્રદર્શિત કરને
કે અભિપ્રાય સે 'વાલુચપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસં સાગરોવમાઈ' ચતુ-
ર્ગુણિયા ભવઈ' એસા સૂત્ર પાઠ કહ રહે હૈ, હસકે દ્વારા યહી ઝનહોને
સમજાયા હૈ કિ વાલુકા પ્રમા નામ કી નરક પૃથિવી મેં જો સાત સાગ-

એક સાગરોપમની કહી છે એજ સ્થિતિ કાય સંવેધમાં ચાર સાગરોપમની
૧૪ જાય છે. એજ રીતે બીજી શર્કરાપ્રમામાં ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી
છે. તેા એજ સ્થિતિ કાય સંવેધમાં ૧૨ બાર સાગરોપમની થઈ જાય છે,
તેથી આ શર્કરાપ્રમા સૂત્રમાં સૂત્રકારે 'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ' કાયસંવે-
ધમાં બાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. એજ રીતે ચાર સંજી તિર્યગ્ભ-
વોમાં પૂર્વકોટિયો ચાર જ છે, એજ કમથી તે ચાર ગણી થાય છે. આજ
ચાર ગુણા કરવાની વાત સૂત્રકાર પોતેજ પ્રગટ કરવાના અભિપ્રાયથી નીચે
પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહે છે.-'વાલુચપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસં સાગરોવમાઈ' ચતુર્ગુ-
ણિયા ભવઈ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે એજ કહ્યું છે કે-વાલુકાપ્રમા નામની
નરક પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની જે સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે, તેને ચાર

અષ્ટાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ ચતુર્ગુણિતા સ્થિતિ મ્ભવતીતિ । 'પંકુષ્પમાણ ચત્તાલીસં' પદ્મપ્રમાયાં દશસાગરોપમસ્થિતેશ્ચતુર્ગુણે કાયસંવેધે ચત્વારિંશત્સાગરોપમાણિ મ્ભવન્તિ । 'ધૂમપ્પમાણ અદ્વસદ્દિ' ધૂમપ્રમાયાં સપ્તદશસાગરોપમસ્થિતેશ્ચતુર્ગુણે અષ્ટ-
ષટ્ઠિઃ સાગરોપમાણિ મ્ભવન્તિ તથા- 'તમાણ અદ્વાસીઈ' તમાયાં નારકપૃથિવ્યાં દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતેશ્ચતુર્ગુણે અષ્ટાશીતિઃ સાગરોપમાણિ મ્ભવન્તિ । એવં
ક્રમઃ-પદ્મસ્વપિ પૃથિવીષુ કાયસંવેધદ્વારે સ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા । સમ્પ્રતિ સંહનનાનિ
દર્શયતિ- 'સંઘયણાઈ' इत्यादि, 'સંઘયણાઈ વાલુપ્પમાણ પંચવિહસંઘયણી' વાલુ-
કાપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં પશ્ચવિધસંહનનિનઃ નારકા મ્ભવન્તિ, 'તં જહા' તથથા-
'વયરોસહનારાયસંઘયણી' વજ્રઋષમનારાચસંહનનિનઃ, 'જાવ સ્ત્રીલિપાસંઘયણી'
રોપમકી સ્થિતિ કહી ગયી છે તે ચૌગુણી કરને પર કાયસંવેધ મેં વહ
૨૮ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે, પદ્મપ્રમા મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ
સાગરોપમ કી કહી ગયી છે, હસે ચૌગુણી કરને પર વહ ચાલીસ સાગ-
રોપમ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હો જાતી છે વહ કાયસંવેધ મેં હોતી છે ધૂમ-
પ્રમા મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૭ સાગરોપમ કી છે, હસે ચૌગુણી કરને પર જો
૬૮ સાગરોપમ હોતે હૈં વે કાયસંવેધ મેં હોતે હૈં । તથા તમા નામ કી
નારક પૃથિવી મેં જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમ કી છે તે ચૌગુણી
કરને પર ૮૮ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કાયસંવેધ મેં હોતી છે, હસ પ્રકાર
સે ૬ પૃથિવિયો મેં કાયસંવેધ દ્વાર મેં સ્થિતિ જાનની ચાહિયે 'સંઘય-
ણાઈ' વાલુપ્પમાણ પંચવિહસંઘયણી' વાલુકાપ્રમા મેં જાને વાલે
તિર્યચ પાંચ પ્રકાર કે સંહનન વાલે, હોતે હૈં-જેસે-વજ્ર ઋષમનારાચ-

ગણી કરવાથી કાય સંવેદમાં તે ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ થઈ જાય છે. પંકુપ્રમામાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હસ સાગરોપમની કહી છે. તેને ચાર ગણી કરવાથી ચાલીસ સાગરોપમની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જાય છે તે કાયસંવે-
ધમાં થાય છે. ધૂમપ્રમામાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. તેને ચાર ગણી કરવાથી જે ૬૮, અડસઠ સાગરોપમ થાય છે, તે કાય સંવેધમાં થાય છે. તથા તમા નામની નરક પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે, તેને ચારગણી કરવાથી ૮૮ અઠ્યાસી સાગરોપમની સ્થિતિ કાયસંવેધમાં થાય છે. આ રીતે છ ૬ પૃથ્વીયોમાં કાયસંવેધ દ્વારમાં સ્થિતિ વિષેનું કથન સમજવું. 'સંઘયણાઈ વાલુપ્પમાણ પંચવિહસંઘ-
યણી' વાલુકાપ્રમામાં પાંચ પ્રકારના સંહનનવાળા નારકો હોય છે.-જેમ કે-વજ્ર-

યાવત્ કીલિકાસંહનનિનઃ, અત્ર યાવત્પદેન ઋષભનારાચનારાચા-ર્ધનારાચેતિ સંહનનત્રયસ્ય ગ્રહણમિતિ વજ્રઋષભનારાચાદારમ્ય કીલિકાસંહનનત્પર્યન્તં પશ્ચમકાર-કમપિ સંહનનં વાલુકાપ્રમાયાં પૃથિવ્યામવગન્તવ્યમ્ । ‘પંકપ્પમાણ ચત્તવિહસંઘયણી’ પહ્લપ્રમાયાં ચતુર્વિધસંહનનિનઃ, -ચતુઃપ્રકારકસંહનનવન્તો નારકા ભવન્તીતિ । ‘ધૂમપ્પમાણ તિવિહસંઘયણી’ ધૂમપ્રમાયાં ત્રિવિધસંહનિનો ભવન્તિ

‘તમાણ દુવિહસંઘયણી’ તમાયાં પૃથિવ્યાં દ્વિવિધસંહનનિનઃ-દ્વિપ્રકારક-સંહનનવન્તો નારકા ભવન્તીતિ । ‘તં જહા’ તથા ‘વહ્સોસમનારાયસંઘયણી ય ઉપમનારાયસંઘયણી ય’ વજ્રઋષભનારાચસંહનનિનશ્ચ ઋષભનારાચસંહનનિનશ્ચ, તમાયાં વસતાં નારકાણાં શરીરસંહનનં દ્વિપ્રકારકમેવ ભવતિ, આઘયોર્દ્વયોઃ પૃથિવ્યોર્નારકાઃ સેવાર્ત્તસંહનિનો ભવન્તીતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં યદ્વૈલક્ષણ્યં કથિતં

વાળે યાવત્ કીલિકા સંહનન વાળે, યહાં યાવત્પદ સે ઋષભનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ इन तीन संहननों का ग्रहण हुआ है, इस प्रकार वज्र ऋषभनाराच संहनन से लेकर कीलिका संहनन तक के पांच प्रकार के संहनन वाला का प्रमा नामकी पृथिवी में जाने वाले के होते हैं । ‘पंकप्पमाए चत्तविवह संघयणी’ पहलुप्रमा पृथिवी में चार प्रकार के संह-ननी जाते हैं । ‘धूमप्पमाए तिविवहसंघयणी’ धूमप्रमा में तीन प्रकार के संहनन वाले जाते हैं । ‘तमाए दुविहसंघयणी’ तमा पृथिवी में दो प्रकार के संहननवाले जाते हैं जैसे-वज्रऋषभनाराच वाले और ऋषभ-नाराच वाले । आदि की दो पृथिवीयों में सेवार्त्त संहनन वाले भी जाते हैं । ‘सेसं तं चेव’ इस कथित वैलक्षण्य से अतिरिक्त जो उपपात परि-

ઋષભનારાચવાળા, યાવત્ કીલિકા સંહનનવાળા અહિં યાવત્પદથી ઋષભ નારાચ, અર્ધનારાચ, આ ત્રણ સંહનનો ગ્રહણ કરાયા છે. આ રીતે વજ્ર ઋષભનારાચ સંહનનથી લઈને કીલિકા સંહનન સુધીના પાંચ પ્રકારના સંહ-નન વાલુકાપ્રમા નામની પૃથ્વીમાં હોય છે.

‘પંકપ્પમાણ ચત્તવિહસંઘયણી’ પંકપ્રમા પૃથ્વીમાં ચાર પ્રકારના સંહનની-સંહનનવાળા ‘ધૂમપ્પમાણ તિવિહસંઘયણી’ ધૂમપ્રમામાં ત્રણ પ્રકારના સંહનનવાળા નારકો હોય છે. ‘તમાણ દુવિહસંઘયણી’ તમા નામની પૃથ્વીમાં બે પ્રકારના સંહનનવાળા નારકો હોય છે. જે આ પ્રમાણે છે. વજ્રઋષભનારાચવાળા ૧ અને ઋષભનારાચવાળા પહેલી બે પૃથ્વીઓમાં સેવાર્ત્ત સંહનનવાળા નારકો હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ પ્રમાણે આ કહેત્ર દેવદાર શિવાય ઉપપાત, પરિમાણ,

તદતિરિક્તં ચદવશિષ્ટમ્ ઉપપાતપરિમાણાદિકં તત્સર્વમપિ પૂર્વવદેવ ચોદ્યવ્યમિતિ ।
તદેવમુક્તા રત્નપ્રમાદિ તમાપર્યન્તપદ્મપૃથિવીવક્તવ્યતા । અથ અધઃ સપ્તમી પૃથિવ્યા
વક્તવ્યતાસાદ-‘પઞ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁય’ इत्यादि । ‘पञ्जतसंल्लेज्जवासायसन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिणं णं भंते’ पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकः खलु भदन्त ! ‘जे भविण्’ यो भवः-योग्यः, ‘अहे सत्तमाए पुढवीए नेर-
इएसु’ अथः सप्तम्याः पृथिव्याः नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उपपत्तुम्, ‘से णं भंते’
स खलु भदन्त ! ‘केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैर-
यिकेषु उत्पत्तुं, हे भदन्त ! पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निको जीवः अथः सप्तम्याः पृथिव्याः संबन्धिनरकाबासे उत्पत्तिरयोग्यो विद्यते
स खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कियत्कालस्थितिकनैरयिकेषूपपद्येत इति उत्पाद-
विषयकः प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ? ‘जहन्नेणं
वावीसं सागरोवमट्ठिइएसु’ जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिषु
उत्पद्येत इत्यग्रिमक्रियया संबन्धः, ‘उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमट्ठिइएसु उववज्जे-

માણ આદિક હૈ વહ લવ ધી પૂર્વ કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે,
હસ પ્રકાર રત્નપ્રમા સે લેકર તમા તક કી ૬ પૃથિવિયોં કી વક્તવ્યતા
કહી, અથ અધઃસપ્તમી પૃથિવી કી વક્તવ્યતા કા કથન સૂત્રકાર કરતે
હૈ ‘પઞ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁય’ इत्यादि-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा
पूछा है-हे भदन्त ! पर्याप्त, संख्यात वर्षायुष्क, पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक
जीव जो सप्तम नरक पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है
वह कितने वर्ष की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न
के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-हे गौतम ! जहन्नेणं वावीसं साग-
रोवमट्ठिइएसु०’ जघन्य से २२ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में

વિગેદે જે દ્વારો છે તે તમામ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવા આ રીતે
રત્નપ્રમાથી લઈને તમા સુધીની છ પૃથ્વીયોનું કથન કર્યું. હવે સૂત્રકાર અધઃ
સપ્તમી નામની સાતમી પૃથ્વીનું કથન કરે છે.-‘પઞ્જત્ત સંલેજ્જવાસાઁય’
इत्यादि. આમાં ગૈતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ પર્યાપ્ત,
સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા છવ કે જે
સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા વર્ષની સ્થિતિ
વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૈતમસ્વામીને
કહે છે કે-હે ગૈતમ ! ‘જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમટ્ઠિइएसु०’ જઘન્યથી ૨૨
બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉદ્ઘૃષ્ટથી
૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞા' ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્તિશત્સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ રત્નઘેત, જઘન્યોત્કૃષ્ટા-
શ્યાં દ્વાવિંશતિત્રયસ્તિશત્સાગરોપમસ્થિતિકનૈરયિકેષુ અધાસમ્પ્ર્યાઃ સંવન્ધિષુ-
પર્યાસસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકાનામુત્પત્તિ ર્થવતીતિ ભાવઃ ।
'તે ણં મંતે ! જીવાન્' ઇતિ- 'તે ણં મંતે ! જીવા એમસમણ કેવહ્યા ઉવવજ્ઞંતિ'
તે-પર્યાસસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ધોનિકા જીવા એકસમયેન કિયન્તો-
ઽથ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ, જઘન્યેન
एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा
समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् ।

અર્થાગ્રેડિદેશમાદ- 'એવં' ઇત્યાદિ, 'એવં જહેવ રચણપ્પમાણ નવ ગમગા લહ્હી-
વિ સચ્ચેવ' એવં યથેવ રત્નપ્રમાયાં નવગમકાઃ લઘ્વિરપિ સૈવ રત્નપ્રમાપ્રકરણવદેવ
इहापि नवगमका वक्तव्या रथा प्राप्तिरपि नारकाणां यथा भवति सा प्राप्तिरपि
तथैव वक्तव्या इति । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदिह दर्शयति- 'नवरं' इत्यादि 'नवरं

ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે રેશ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈર-
યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં- 'તે ણં મંતે !
જીવા' હે અદન્ત ! હે પર્યાસ સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્ધોનિક જીવ એક સમય મેં વહાં સાતવીં ભૂમિ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે
હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં- હે ગૌતમ ! હે જઘન્ય સે વહાં એક
અથવા દો અથવા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'એવં જહેવ રચણપ્પમાણ, નવ
ગમગા લહ્હી વિ સચ્ચેવ' હસ પ્રકાર રત્નપ્રમા પ્રકરણ કે જૈસે વહાં
પર ઔ નૌ મલક કહ લેના ચાહિયે, તથા પ્રાપ્તિ ઔ નારકોં કે જૈસી
હોતી હૈં વહ પ્રાપ્તિ ઔ ઉસી પ્રકાર સે કહ લેની ચાહિયે, રત્નપ્રમા કી

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'તે ણં મંતે જીવા' હેભગવન્
પર્યાસ સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધોનિમાં ઉત્પન્ન
થયેલા એવા તે જીવો એક સમયમાં તે સાતમી નરક ભૂમિમાં કેટલા ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ ! જઘન્યથી તેઓ
એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને
અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. 'એવં જહેવ રચણપ્પમાણ નવ ગમગા લહ્હી વિ
સચ્ચેવ' આ રીતે- રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જેમ અહિયાં પણ ૯ નવ ગમકો કહી
લેવા જોઈએ. તથા પ્રાપ્તિ પણ નારકોની જેમ હોય છે. તે પ્રાપ્તિ પણ જોજ
પ્રમાણે અહિયાં કહેવી જોઈએ. રત્નપ્રભાની અપેક્ષાએ અહિંના કથનમાં જે

વયરોસમનારાયસંહયણી' નવરમ્-કેવલં વિશેષોડયમ્-અત્ર વજ્રઋવમાનારાચ-
સંહનનિનો નારકા ભવન્તિ, અત્રેદમેકમેવ સંહનનં ભવતિ इति भाव', તથા હિમપિ-
વૈલક્ષણ્યં સપ્તમપૃથિવ્યામ્ યત્ 'इत्थिवेयमा न उववज्जंति' સ્ત્રીવેદકા નારકાઃ
સપ્તમપૃથિવ્યાં નોપપદ્યન્તે સ્ત્રીણાં પૃથ્વરકપૃથિવીર્પ્યન્તમેવ ઉત્પન્તેઃ, યદિ કદા-
ચિત્ સ્ત્રીણાં સપ્તમપૃથિવ્યામુત્પત્તિર્ભવેત્તદા સ્ત્રીવેદકાઃ સપ્તમનરકેડપિ તમુત્પ-
દ્યન્તે इति कथ्येत परन्तु नैवं भवति स्त्रीणां तत्रोत्पत्तेरनभ्युपगमात् अतः स्त्रीवेदकाः
નોત્પદ્યન્તે इति। कथं न स्त्रियस्तत्र सप्तमनरके उत्पद्यन्ते इति चेत् सर्वज्ञवचन-
प्रामाण्यादित्युत्तरम् इति। 'सेसं तं चेव जाव अणुवंधोत्ति' શેષ તદેવ યાવદનુવન્ધ

અપેક્ષા યહાં કી વક્તવ્યતા મેં જો અન્નર હૈ વહ 'નવર' હત્યાદિ સૂત્ર
પાઠ દ્વારા પ્રભુ પ્રકટ કરતે હૈ-યહાં સપ્તમી અધઃપૃથિવી મેં વજ્રઋવમા
નારાચ સંહનન વાલે જીવ હી હોતે હૈ। અર્થાન્ યહાં હસી એક સંહનન
વાલે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ। તથા હસ સપ્તમ પૃથિવી મેં સ્ત્રીવેદક જીવ ઉત્પન્ન
નહીં હોતે હૈ। ક્યોં કિ સ્ત્રીવેદ વાલોં કી ઉત્પત્તિ છઠ્ઠી પૃથિવી તક હી
હોતી હૈ। યદિ કદાચિત્ સ્ત્રિયોં કી ઉત્પત્તિ સાતવીં પૃથિવી મેં હોતી હૈ
એસી વાત માની જાવે-તો સ્ત્રીવેદક સપ્તમ નરક મેં ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈ
એસા કહા જા સકતા હૈ, પરન્તુ એસા તો હોતા નહીં હૈ, ક્યોં કિ સ્ત્રિયોં
કી વહાં ઉત્પત્તિ માન્ય નહીં હુઈ હૈ, હસલિયે સ્ત્રીવેદક વહાં ઉત્પન્ન નહીં
હોતે હૈ, સ્ત્રીજન વહાં સપ્તમ નરક મેં ક્યોં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ, યદિ
કોઈ હસ પ્રકાર સે પૂછે તો ડસકા ઉત્તર એક યહી હૈ કિ 'સેસં તં ચેવ
જાવ અણુવંધોત્તિ' હસકે અતિરિક્ત ઓર સઘ કથન અનુબન્ધ તક

ફેર ફાર છે તે 'નવર' હત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુ પ્રગટ કરે છે.-અહિયાં
સાતમી અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાં વજ્રઋવમાનારાય સંહનન વાળા હોવા ન
નારક થાય છે. અર્થાત્ નારકમાં જાય છે. અર્થાત્ અહિયાં એ એકજ સંહ-
નન હોય છે. તથા આ સાતમી પૃથ્વીમાં સ્ત્રીવેદક હોવા ઉત્પન્ન થતા નથી.
કેમકે-સ્ત્રીવેદ વાળાઓની ઉત્પત્તિ ૬ છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધી જ હોય છે. બે કદાચ
સ્ત્રિયોની ઉત્પત્તિ સાતમી પૃથ્વીમાં થાય છે, એ વાત માનવામાં આવે તો
સ્ત્રીવેદક સાતમા નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ કહી શકાય, પણ તેવી
રીતે થતું નથી. કેમકે-ત્યાં સ્ત્રિયોની ઉત્પત્તિ માન્ય થઈ નથી. બેથી સ્ત્રીવેદક
ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. કેાઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે-સ્ત્રિયો ત્યાં સાતમી નરકમાં
કેમ ઉત્પન્ન થતી નથી ? તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એક એજ છે કે-આ રીતની
સર્પણ પ્રભુની આજ્ઞા છે, 'સેસં તં ચેવ જાવ અણુવંધોત્તિ' આ શિવાય બીજું
મં ૬૦

इति, परिमाणादारभ्य अनुबन्धपर्यन्तं स्थितिलेश्यादिकं सर्वमपि पूर्ववदेव बोद्ध-
व्यम् तत्र किमपि न वैलक्षण्यमिति । संवेदो भवादेसेणं' संवेदो भवादेशेन-भव-
प्रकारेण भवापेक्षयेत्यर्थः 'जहन्नेणं तिन्नि रुद्रगहणाइं' जघन्येन त्रीणि भवग्रह-
णानि द्वौ भवौ मत्स्यस्य एकश्च भवो नारकस्य प्रथम मत्स्यस्ततो मृत्वा नारकतां
गतः पुनरपि नरकान्तिः सृज्य मत्स्यो सप्ततीत्येवं क्रमेण त्रीणि भवग्रहणानि
भवन्ति तदेवं भवापेक्षया त्रीणि भवग्रहणानि जघन्यतस्तादृशपर्याप्तसंख्यातवर्षा-
युष्मपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिद्वित्रीयस्य भवन्तीति । 'उक्कोसेणं सत्तभवगहणाइं'
उत्कर्षेण सप्तभवग्रहणानि भवन्ति । प्रथमं मत्स्यः १, ततो मृत्वा सप्तम्यां नारक-

पूर्वોક્ત જૈસા હી જાનના ચાહિયે. અર્થાત્ પરિમાણ સે લેકર અનુબન્ધ
તક કા સમસ્ત કથન પૂર્વ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે,
વસમેં પૂર્વ કી અપેક્ષા કુછ ઓ ધિન્નતા નહીં હૈ ।' સંવેદો ભવાદેસેણં
તિન્નિં' સંવેદ ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે ત્રીન ભવ તક કા ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે સાત ભવ તક કા હૈ તથા કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય સે
દો અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર-
પૂર્વ કોટી અધિક ૬૬ સાગરોપમ કા હૈ, હસ. કથન કા સાર એસા હૈ
કિ-જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો ગ્રહણ કરને કી યાત કહી હૈ સો વહ હસ
પ્રકાર સે જાનની ચાહિયે કિ યહાં દો ભવ મત્સ્યોં કે હોતે હિં ઓર એક
ભવ નારક કા હોતા હૈ પ્રથમ ભવ ઉત્કૃષ્ટ મત્સ્ય કા ઓર દ્વિતીય ભવ
નારક કા ઓર તૃતીય ભવ મત્સ્ય કા હસ ક્રમ સે યે ત્રીન હોતે હિં ।
તથા-સાત ભવ ઉત્કૃષ્ટ સે હસ પ્રકાર સે હોતે હિં-પ્રથમ ભવ મત્સ્ય કા

તમામ કથન પહેલાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. તેમાં પહેલાં
કરતાં કાંઈજ ફેરફાર નથી. 'સંવેદો ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિં' સંવેદ ભવની
અપેક્ષાથી જઘન્યથી ત્રણભવ સુધીનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતભવ સુધીનો છે,
અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ ખાલીસ સાગરો-
પમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરો-
પમનો છે. આ કથનનો સાર એવો છે કે-જઘન્યથી ત્રણ ભવોને શ્રદ્ધ
કરવાનું કથન પહેલાં કહ્યું છે, તે એ રીતે સમજવું કે-અહિયાં બેભવ
માછલાઓમાં થાય છે. અને એક ભવ નારક પણાનો હોય છે, તેનો પહેલો
ભવ માછલાનો છે, બીજો ભવ નારકનો અને ત્રીજો ભવ માછલાનો આ
ક્રમથી ત્રણ ભવો હોય છે, તથા સાત ભવ ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે
છે-પહેલો ભવ મત્સ્યનો બીજો ભવ સાતમી પૃથ્વીના નારકનો ત્રીજો ભવ

પૃથિવ્યાં ગચ્છતિ૨, નારકાન્નિઃસૃત્ય મત્સ્યો ભવતિ૩, પુનર્મૃત્વા સપ્તમ્યાં ગચ્છતિ૪, પુનસ્તતો નિઃસૃત્ય મત્સ્યો ભવતિ૫, પુનર્મૃત્વા નારકો ભવતિ૬, પુનસ્તતો નારકાન્નિઃસૃત્ય મત્સ્યો ભવતિ૭, इत्येवं क्रमेण भक्षयेत् सप्त-
भवग्रहणानि भवन्तीति । ‘कालादेसेण’ कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः ‘जहन्नेणं
वावीसं सागरोवमाहं दोहिं अंतोमुहुतेहिं अब्भहियाहं’ जघन्येन द्वाविंशतिः सागरो-
पमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्यामभ्यधिकानि अन्तर्मुहूर्तद्वयाधिकं द्वाविंशति सागरो-
पमात्मककालो भवति ‘उक्कोसेण छावहिं सागरोवमाहं’ उत्कर्षेण षट्पष्टिः सागरो-
पमाणि, ‘चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाहं’ चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि
चतुः पूर्वकोट्यधिकषट्पष्टिसागरोपमकालो भवति कालापेक्षयेत्यर्थः ‘एवइयं कालं
जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं यावत्कुर्वीत एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं तथा
नारकगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमना-
गमनं कुर्यादिति । अयं भावः—सप्तम्यां पृथिव्यां द्वाविंशतिसागरोपमायुष्कत्वेन

द्वितीय भव सप्तमी पृथिवी के नारक का, तृतीय भव पुनः मत्स्य का
चतुर्थ भव पुनः सप्तमी पृथिवी के नारक का पांचवां भव मत्स्य का,
छठा भव सप्तमी पृथिवी के नारक का और सातवां भव पुनः मत्स्य का
इस प्रकार से जघन्य और उत्कृष्ट से ३ और ७ भवों को ग्रहण करनेकी
घात है। तथा काल की अपेक्षा से जघन्य दो अन्तर्मुहूर्त अधिक २२
सागरोपम का काल है, और उत्कृष्ट से चार पूर्व कोटी अधिक ६६
सागरोपम का काल है। इस प्रकार वह पर्यास संख्यात वर्षायुष्क पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव इतने भवों तक एवं काल तक भव और काल
की अपेक्षा उस तिर्यग्गति का और नरक गतिका सेवन करता है और

પાછો માછલાનો ચોથો ભવ પાછો સાતમી પૃથ્વીના નારકનો પાંચમો ભવ
માછલાનો છઠ્ઠો ભવ સાતમી પૃથ્વીના નારકનો અને સાતમો ભવ પાછો
માછલાનો. આ રીતે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠથી ૩ ત્રણ અને ૭ સાત ભવોને
ગ્રહણ કરવાનું કથન છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ જઘન્ય બે અંતર્મુહૂર્ત
અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપમ સુધીનો કાળ છે, અને ઉત્કૃષ્ઠથી ચાર પૂર્વકોટી
અધિક ૬૬ છ.સઠ સાગરોપમ સુધીનો કાળ છે. આ રીતે તે પર્યાસ સંખ્યાત
વર્ષાની આયુષ્યવાળો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ચેતનીવાળો છવ આટલા ભવો સુધી
અને આટલા કાળ સુધી ભવ અને કાળની અપેક્ષાથી એ તિર્યંચ ગતિનું અને
નરક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એ બે ગતિમાં ગમનાગમન કર્યો કરે છે.

વારત્રયં સમુત્પત્તેઃ પદ્મ પટ્ટિઃ સાગરોપમાણિ ભવન્તિ । ચતસ્રઃ પૂર્વકોટચથ ચતુર્ધુ-
નારકમવાન્તરિતેષુ મત્સ્યભવેષુ ભવન્તીતિ । અતોઽવસીયતે સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં
જઘન્યસ્થિતિપૂત્કર્ષતસ્ત્રીનેવ વારાનુત્પદ્યતે, ઇતિ । અન્યથૈવંવિધં ભવગ્રહણકાલ-
પરિમાણં કથં સ્યાત્?, । इह चोत्कृष्टकालस्य विवक्षा, तेन जघन्यस्थितिषु त्रीन्
वारानुत्पादितः । एवंहि चतुर्थीं पूर्वकोटिलभ्यते उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्वारद्वयोत्पा-
दनेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणां द्विगुणने पद्मपट्टिः सागरोपमाणां लभ्यते, पूर्व-
कोटचस्तु तिस्र एवेति प्रथमो गमः । ११ ।

ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ । હસ કથન કા સાર એલા હૈ કિ સસમ
પૃથિવિ મેં ૩ વાર કી ઉત્પત્તિ સે ૬૬ સાગરોપમ હો જાતે હૈ, તથા ચાર
પૂર્વકોટી અધિકતા જો હસમેં કહી ગયી હૈ વહ નારક અર્થો સે અન્ત-
રિત મત્સ્ય ભર્થો કી અપેક્ષા સે કહી ગયી હૈ, હસસે યહ નિશ્ચય હોતા
હૈ કિ સસમ પૃથિવિ મેં જઘન્ય સ્થિતિ કો લેકર હસકા ત્રીન વાર તક
હી ઉત્કૃષ્ટ સે ઉત્પાદ હો સકતા હૈ, યદિ એસી વાત નહીં હોતી તો
ફિર જો હસ પ્રકાર સે ભવ ગ્રહણ કા કાલ પરિમાણ કહા ગયા હૈ વહ
કૈસે બન સકતા હૈ? યહાં ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી વિવક્ષા હૈ હસસે જઘન્ય
સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં હસે ત્રીન વાર ઉત્પાદિત કહા ગયા હૈ । અતઃ
યહાં ચાર પૂર્વકોટિયાં પ્રાપ્ત હોતી હૈ, કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે નૈર-
યિકોં મેં દો વાર કો ઉત્પાદ સે ૬૬ સાગરોપમ કા પ્રમાણ લભ્ય હોતા હૈ
ઔર પૂર્વકોટિયાં ત્રીન હી લભ્ય હોતી હૈ એલા યહ પ્રથમ ગમ હૈ । ૧૧ ।

આ કથનનો સાર એ છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં ૫ પાંચ વારની ઉત્પત્તિથી
૬૬ છાસઠ સાગરોપમ થઇ જાય છે. તથા તેમાં ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક
પણુ જે કહેલ છે, તે નારક ભવોથી અંતરિત મત્સ્ય ભવોની અપેક્ષાથી કહી
છે. તેથી એ નિશ્ચય થાય છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિને લઇને
તેનો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર જે ઉત્પાદ થઇ શકે છે. જે એમ ન હોત તો પછી
આ રીતે જે ભવ ગ્રહણ કાલ, પરિણામ કહેલ છે, તે કેવી રીતે ણની શકત?
અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની વિવક્ષા કરેલ છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિ વાળા નૈરયિ-
કોમાં તેનો ત્રણવાર ઉત્પાદ કહેલ છે. જેથી અહિયાં ચાર પૂર્વકોટિ થઇ
જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં જે વારના ઉત્પાદથી ૬૬ છાસઠ
સાગરોપમનું પ્રમાણુ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પૂર્વકોટી ત્રણજ પ્રાપ્ત થાય છે.
આ રીતે આ પહેલો ગમ કહેલ છે.

अथ जघन्यादिस्थितिकसप्तमपृथिवीनारकविषये उत्पादादिकं प्रदर्शयति—
'सो वेव जहन्नकालद्विइएसु उवन्नो०' ए पर्याप्तसंज्ञिषञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक्त एव
जघन्यकालस्थितिकसप्तमनारकपृथिव्याः संबन्धिनैरधिकेषु उत्पन्नो भवेत् 'सञ्चेव
वत्तव्वया जाव भवादेमोत्ति' सैव वक्तव्यता यावत् भवादेश इति भवादेशपर्यन्ता
पूर्ववक्तव्यतैव इहापि वक्तव्या। 'कालादेसेणं जहन्नेणं०' कालादेशेन
जघन्येन० 'कालादेसो वि तहेव जाव चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्महियाइ'
कालादेशोऽपि तथैव—पूर्ववदेव यावत् चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, तथा-
हि—कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि, द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्यामभ्य-
धिकानि, उत्तरुषेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानीति।
'एवइयं जाव करेज्जा' एतावत्कं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारक-
गातव्यं भवेत् तथा—तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गगनागमनं कुर्यादिति द्वितीयो गमः २।

अब जघन्य आदि स्थितिवाले सप्तम पृथिवी के नारक विषय में उत्पाद आदि को सूत्रकार दिखलाते हैं—उसमें वे यह समझाते हैं कि वह पर्याप्त संज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यक्योनिक जीव यदि जघन्य काल की स्थितिवाले सप्तम पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होता है तो 'सञ्चेव वस्तव्ययां जाव भवादेशोत्ति' वही वस्तव्यता यावत् भवादेश तक यहां कह लेनी चाहिये, 'कालादेशेणं जहन्नेणं०' तथा काल की अपेक्षा जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त अधिक २२ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम तक वह जीव तिर्यग्गति और नारक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमना-गमन करता है, ऐसा यह द्वितीय गम है ।२।

હવે જઘન્ય વિગેરે સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નારકોના વિષયમાં ઉત્પાદ વિગેરે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે-તેમાં તેઓ એ સમજાવે છે કે-તે પર્યાપ્ત સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ચોનિવાળો. જીવ જો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો 'સન્ધેવ વત્તવ્વગા જાવ મવાદેસોત્તિ' તેજ વક્તવ્યતા યાવત્ સવાદેશ સુધીની અહિયાં કહી લેવી. 'કાલાદેસેણં જહન્નેણ' તથા કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ ણાવીસ સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કેટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરો પમ સુધી તે જીવ તિર્યચગતિ અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે.

નારવયં સમુત્પત્તેઃ પદ્ પટ્ટિઃ સાગરોપમાણિ ભવન્તિ । ચતસ્રઃ પૂર્વકોટચથ ચતુર્ષુ-
નારકમવાન્તરિતેષુ મત્સ્યભવેષુ ભવન્તીતિ । અતોઽવસીયતે સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં
જઘન્યસ્થિતિષ્ટત્કર્ષત્સ્ત્રીનેવ વારાનુત્પદ્યતે, ઇતિ । અન્યથૈવંવિધં ભવગ્રહણકાલ-
પરિમાણં કથં સ્યાત્?, । इह चोत्कृष्टकालस्य विवक्षा, तेन जघन्यस्थितिषु त्रीन्
वारानुत्पादितः । एवं हि चतुर्थी पूर्वकोटिलभ्यते उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्वारद्वयोत्पा-
दनेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणां द्विगुणने पट्षष्टिः सागरोपमाणां लभ्यते, पूर्व-
कोटचस्तु तिस्र एवेति प्रथमो गमः । १।

ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ । इस कथन का सार ऐसा है कि सप्तम
पृथिवि में ३ बार की उत्पत्ति से ६६ सागरोपम हो जाते हैं, तथा चार
पूर्वकोटी अधिकता जो इसमें कही गयी है वह नारक भवों से अन्त-
रित मत्स्य भवों की अपेक्षा से कही गयी है, इससे यह निश्चय होता
है कि सप्तम पृथिवी में जघन्य स्थिति को लेकर इसका तीन बार तक
ही उत्कृष्ट से उत्पाद हो सकता है, यदि ऐसी बात नहीं होती तो
फिर जो इस प्रकार से भव ग्रहण का काल परिमाण कहा गया है वह
कैसे बन सकता है? यहाँ उत्कृष्ट काल की विवक्षा है इससे जघन्य
स्थिति वाले नैरयिकों में इसे तीन बार उत्पादित कहा गया है । अतः
यहाँ चार पूर्वकोटियां प्राप्त होती हैं, किन्तु उत्कृष्ट स्थिति वाले नैर-
यिकों में दो बार के उत्पाद से ६६ सागरोपम का प्रमाण लभ्य होता है
और पूर्वकोटियां तीन ही लभ्य होती हैं ऐसा यह प्रथम गम है । १।

આ કથનનો સાર એ છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં ૫ પાંચ વારની ઉત્પત્તિથી
૬૬ છાસઠ સાગરોપમ થઇ જાય છે. તથા તેમાં ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક
પણુ જે કહેલ છે, તે નારક ભવોથી અંતરિત મત્સ્ય ભવોની અપેક્ષાથી કહી
છે. તેથી એ નિશ્ચય થાય છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિને લઇને
તેનો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર જ ઉત્પાદ થઇ શકે છે. જે એમ ન હોત તો પછી
આ રીતે જે ભવ ગ્રહણ કાલ, પરિણામ કહેલ છે, તે કેવી રીતે બની શકત ?
અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની વિવક્ષા કરેલ છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિ વાળા નૈરયિ-
કોમાં તેનો ત્રણવાર ઉત્પાદ કહેલ છે. જેથી અહિયાં ચાર પૂર્વકોટિ થઇ
જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં જે વારના ઉત્પાદથી ૬૬ છાસઠ
સાગરોપમનું પ્રમાણુ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પૂર્વકોટી ત્રણજ પ્રાપ્ત થાય છે.
આ રીતે આ પહેલો ગમ કહેલ છે.

અથ જઘન્યાદિસ્થિતિકસપ્તમપૃથિવીનારકવિષયે ઉત્પાદાદિકં પ્રદર્શયતિ—
‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવન્નો૦’ ત પર્યાપ્તસંજ્ઞિપૃથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકસપ્તમનરકપૃથિવ્યાઃ સંબન્ધિનૈરયિકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્ ‘સચ્ચેવ વત્તવ્વયા જાવ ભવાદેસોત્તિ’ સૈવ વત્તવ્વયા યાવત્ ભવાદેશ इति ભવાદેશપર્યન્તા પૂર્વવત્તવ્વયતૈવ इहापि વત્તવ્વયા। ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં૦’ કાલાદેશેન જઘન્યેન૦ ‘કાલાદેસો વિ તહેવ જાવ ચઉર્હિ પુવ્વકોડીઈ અન્નદિયાઈ’ કાલાદેસોઽપિ તથૈવ—પૂર્વવદેવ યાવત્ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ, તથા-
હિ—કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ, દ્વાભ્યામન્તર્મુહૂર્તાભ્યામભ્ય-
ધિકાનિ, ઉત્કર્ષેણ પટ્પટિઃસાગરોપમાણિ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનીતિ।
‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावत्कं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारक-
गातच सेवेत तथा—तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमनं कुर्यादिति द्वितीयो गमः२।

અથ જઘન્ય આદિ સ્થિતિવાલે સપ્તમ પૃથિવી કે નારક વિષય મેં ઉત્પાદ આદિ કો સૂત્રકાર દિશ્વલાતે હૈં—ઉસમેં વે યહ સમજાતે હૈં કિ વહ પર્યાપ્ત સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે સપ્તમ પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ તો ‘સચ્ચેવ વત્તવ્વયા જાવ ભવાદેસોત્તિ’ વહી વત્તવ્વયા યાવત્ ભવાદેશ તક યહાં કહ લેની ચાહિયે, ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં૦’ તથા કાલ કી અપેક્ષા જઘ-
ન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ સાગરોપમ તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ સાગરોપમ તક વહ જીવ તિર્યગ્ગતિ ઔર નારક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઔર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમના-
ગમન કરતા હૈ, એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ।૨।

હવે જઘન્ય વિગેરે સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નારકોના વિષયમાં ઉત્પાદ વિગેરે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—તેમાં તેઓ એ સમજાવે છે કે—તે પર્યાપ્ત સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિવાળો એવ ને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘સચ્ચેવ વત્તવ્વયા જાવ ભવાદેસોત્તિ’ તેજ વત્તવ્વયા યાવત્ ભવાદેશ સુધીની અડિયાં કહી લેવી. ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં’ તથા કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૨૨ યાવીસ સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી તે એવ તિર્યગ્ગતિ અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે.

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ સ એવ પર્યાપ્તસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા ઉત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ સપ્તમપૃથિવીનૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત સ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિય ત્કાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યેત ‘સચ્ચેવ લહ્હી જાવ અણુબંધોત્તિ’ સૈવ લઘ્વિર્યાવદનુવન્ધ ઇતિ પરિમાણાદારમ્મ અનુવન્ધાન્તં સર્વમપિ પ્રકરણં પૂર્વવદેવ મશ્નોત્તરામ્યાં વક્ત- વ્યમિતિ । ‘ભવાદેસેણ જહન્નેણં તિન્નિ મવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન-મવપ્રકારેણ જઘન્યેન ત્રીણિ મવગ્ગહણાણિ ‘ઉક્કોસેણં પંચમવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ પચ્ચમવગ્ગહ- ણાણિ, તત્ર ત્રીણિ મત્સ્યમવગ્ગહણાણિ, દ્વે ચ નારકમવગ્ગહણે ઇતિ પચ્ચ । एत- स्मादेव वचनादुत्कृष्टस्थितिषु सप्तम्यां वारद्वयमेवोत्पद्यते, इत्यवसीयते । ‘काला-

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હૈં-હે મદન્ત ! યદિ વહ પર્યાપ્ત સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ ઉત્કુષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે સપ્તમ પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હૈં તો વહ વહાં કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘સચ્ચેવ લહ્હી જાવ અણુબંધોત્તિ’ હૈં ગૌતમ ! યહાં પૂર્વ પરિમાણ સે લેકર અનુવન્ધ તક કા સમસ્ત કથન પહિલે કે જૈસા હી પ્રશ્નોત્તરોં દ્વારા પ્રકટ કર લેના ચાહિયે, ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ મવગ્ગહણાઈ’ ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ‘પંચ મવગ્ગહણાઈ’ પાંચ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક- ત્રીન ભવ મત્સ્ય કે ઓર દો ભવ નારક કે-હસ પ્રકાર સે પાંચ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક વહ સ્વ ગતિ કા સેવન કરતા હૈં ઓર ઇતને

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્દિપ્પસુ ઉવવન્નો’ આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો તે પર્યાપ્ત સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકા જીવ ઉત્કુષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે ત્યાં કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-સચ્ચેવ લહ્હી જાવ અણુબંધોત્તિ’ હૈં ગૌતમ ! અહિંયાં પૂર્વ પરિણામથી લઈને અનુબંધ સુધીનું સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા કહી લેવા જોઈએ. ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ મવગ્ગહણાઈ’ ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કુષ્ટથી ‘પંચ મવગ્ગહણાઈ’ પાંચ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી એટલે કે ત્રણ ભવ માછલાના અને બે ભવ નારકના આ રીતના પાંચ ભવોને ગ્રહણ કરતાં

દેસેળ' કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, 'જહન્નેળં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં દોર્હિં અંતોમુહુત્તેર્હિં અવમહિયાઈં' જઘન્યેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોમાણિ દ્વાભ્યામન્તર્મુહુર્ત્તાભ્યામભ્યધિકાનિ, અન્ મુહુર્ત્તદ્વયાધિકત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણીત્યર્થઃ. 'ઉવ્કોસેળં છાવટ્ટિં સાગરોવમાઈં' તિર્હિં પુવ્વકોડીર્હિં અવમહિયાઈં' ઉત્કર્ષેળ પદ્મપટ્ટિઃ સાગરોપમાણિ તિસ્ટુમ્હિઃ પૂર્વકોટિમિરભ્યધિકાનિ 'એવમ્હયં જાત્ર કરેજ્જા' એતાવન્તં કાલં સેવેત યાવદેતાવન્તં કાલં ગર્હિં ચાગતિં ચ કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ ૩ । 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ આત્મના-સ્વયમેવ જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ 'સચ્ચેવ રત્નપ્રભા પૃથ્વીજહન્નકાલદ્વિહયવત્તવ્વયા માણિયવ્વજા જાત્ર ભવાદેસોત્તિ' સૈવ રત્નપ્રભાપૃથિવીસંબન્ધી

હી કાલ તક વહ ઉસ ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ, નારક કે દો અવગ્રહણ સે ચહી પ્રનીત હોતા હૈ કિ વહ સસમ નરક મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલો મેં દો ચાર હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તથા- 'કાલાદેસેળં' કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય રૂપ મેં દો અન્તર્મુહુર્ત્તોં સે અધિક ૩૨ સાગરોપમ તક, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન પૂર્વકોટી અધિક ૬૬ સાગરોપમ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ તૃતીય ગમ હૈ ૩" સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' વહી સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જો કિ સ્વયં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા હૈ ઓર વહ સસમ તમસ્તમા પ્રભા પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો યહાં પર વહી રત્નપ્રભા સમ્બન્ધી ચતુર્થ ગમ કી વક્તવ્યતા યાવત્ અવાદેશ-તક કી કહ લેની ચાહિયે, અર્થાત્ રત્નપ્રભા નારક પૃથિવી સમ્બન્ધી ચતુર્થગમ કી વક્તવ્યતા જૈસી

સુધી તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. બે ભવ અહણ્ણથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે-તે સાતમી નરકમાં બે વારજ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા 'કાલાદેસેળં' કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યરૂપથી બે અંતર્મુહુર્ત્તથી અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી તે એમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ ત્રીજો ગમ કહેલ છે. ૩

'સો ચેવ અપ્પણા જહન્ન કાલદ્વિહો જાઓ, એજ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય યોનિવાળો જીવ કે જે પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે, અને તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો અહિયાં તેજ ચેઢા ગમનું કથન યાવત્ અવાદેશ સુધીનું કહી દેવું. અર્થાત્ રત્નપ્રભા

ચતુર્થગમવક્તવ્યતા મણિતવ્યા ચાવદ્ ભવાદેશ इति रत्नप्रभानारकपृथिवीसं-
 न्धिचतुર્थगमवક્તव્યता यथा कथिता परिमाणादारभ्य भवादेक्षपर्यन्ता सा सर्वापि
 इह वक्तव्या । पूर्ववक्तव्यताऽपेक्षयाऽत्रेदं वैलक्षण्यं यत् 'नवरं पदमसंख्यणं' नवरं
 प्रथमं संहननम् प्रथमसंहननवानेव अत्रोत्पद्यते 'णो इत्थिवेयगा' न वा स्त्रीवेदकाः
 सप्तमनरके समुत्पद्यन्ते । अयं भावः—तत्र रत्नप्रभाचतुर्थगमे संहननानि पद,
 वेदाश्च त्रय उक्ताः, अत्र सप्तमपृथिवीचतुर्थगमे तु प्रथममेव संहननं वाच्यम्, स्त्री-
 वेदनिषेधश्चात्र वाच्य इति । 'भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं' भवादेशेन
 जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि भवद्वयं मत्स्यस्य एकश्च भवो नारकस्येति 'उक्कोसेणं
 सत्त भवग्गहणाइं' उत्कर्षेण सप्तभवग्रहणानि चत्वारो भवा मत्स्यस्य त्रयश्च नारक-
 स्येति सप्तभवा भवन्तीति । 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवझाइं' दोहिं
 अंतोमुहुत्तेहिं अवमहिआइं' कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्वाभ्या-

પરિમાણ સે લેકર ભવાદેશ તક કહી ગયી હૈ વહી સ્વ વક્તવ્યતા
 યહાં પર ખી કહ લેની ચાહિયે, પૂર્વ વક્તવ્યતા કી અપેક્ષા યહાં એસા
 અન્તર હૈ—કિ યહાં પ્રથમ સંહનન વાલા હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ, સ્ત્રીવેદ વાલે
 યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—રત્નપ્રભા કે ચતુર્થગમ મેં
 છહ સંહનન વાલે ઉત્પન્ન હોતે કહે ગયે હૈ, ઓર ત્રીન વેદ વાલે ઉત્પન્ન
 હોતે કહે ગયે હૈ, પર યહાં સપ્તમ પૃથિવી કે ચતુર્થ ગમ મેં પ્રથમ સંહ-
 નન વાલે કો ઉત્પન્ન હોના કહા ગયા હૈ ઓર સ્ત્રીવેદ કા નિષેધ કહા
 ગયા હૈ, 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં,' ભવાદેશ—ભવ કી
 અપેક્ષા—જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 સાત ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક તથા કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો

નારક પૃથ્વી સંબંધી ચોથા ગમનું કથન જેમ પરિમાણથી લઇને ભવાદેશ
 સુધીનું કહેલ છે. તે તમામ કથન અહિંયા પણ કહી લેવું. પહેલાના કથન
 કરતાં આ કથનમાં એવો ફેરફાર—અંતર છેકે—અહિંયાં આ સાતમા નરકમાં પહેલા
 સંહનન વાળો જીવન ઉત્પન્ન થાય છે. અહિંયાં સ્ત્રીવેદવાળા ઉત્પન્ન થતા નથી.
 કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ચોથા ગમમાં ૬ છ સંહનન
 હોવાનું કહ્યું છે. અને ત્રણ વેદ હોવાનું કહેલ છે. પરંતુ અહિંયાં સાતમી પૃથ્વીના
 ચોથા ગમમાં પહેલા સંહનનવાળાને ઉત્પન્ન થવાનું કહેલ છે. અને સ્ત્રીવેદનો નિષેધ
 કહેલ છે. 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈં' ભવાદેશ—અવની અપેક્ષાથી
 જઘન્યથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તથા ઉત્કૃષ્ટથી સાત ભવોને ગ્રહણ
 કરતાં સુધી તથા કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી જે અતર્ફૂર્ત અધિક ૨૨

મન્તર્મુહૂર્ત્તભ્યામભ્યધિકાનિ 'ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિ સાગરોપમાઈં' ઉત્કર્ષેણ પટ્પષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ 'ચઉર્ધ્વં અંતોમુહુત્તેર્ધિ અબ્રહિયાઈં' ચતુર્ભિરન્તર્મુહૂર્ત્તૈરભ્યધિકાનિ, 'એવમ્ જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં કાલં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાત્ સ પર્યાપ્તસંહિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક ઇતિ ચતુર્થો ગમઃ ॥૪॥ 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો' સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નઃ પર્યાપ્તસંહિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવઃ, જઘન્યસ્થિતિકસમ્પન્નરકપૃથિવીસંવન્ધિનારકેષુ નારકતયા ઉત્પદ્યતે, 'એવં સો ચેવ ચઉત્થો ગમઃો નિરવસેસો ભાણિયન્વો જાવ કાલાદેસોત્તિ' એવમત્ર સ એવ ચતુર્થો ગમકો નિરવશેષઃ-સંપૂર્ણોઽપિ વક્તવ્યો યાવ કાલાદેશ ઇતિ જઘન્યસ્થિતિ

અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૬૬ સાગરોપમ તક વહ ઉસ તિર્યગ્ગતિ ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને કાલ તક હી વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ જઘન્ય સે જો યહાં ત્રીન ભવ ગ્રહણ કરના કહા ગયા હૈ વહ મત્સ્ય કે દો ભવોં કો ઓર નારક કે એક ભવ કો લેકર કહા ગયા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો સાત ભવ ગ્રહણ કરના કહા ગયા હૈ-વહ મત્સ્ય કે ચાર ભવોં કો ઓર નારક કે ત્રીન ભવોં કો લેકર કહા ગયા હૈ । એસા યહ ચતુર્થ ગમ હૈ ।૪'

સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો' યદિ વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા સંજી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે સમ્પન્ન પૃથિવી સમ્બન્ધી નારકોં મેં નારક કો પર્યાપ્ત સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો યહાં પર ભી 'સો ચેવ ચઉત્થો ગમઃો નિરવસેસો

આવીસ સાગરોપમ સુધી તથા ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી તે એ તિર્યગ્ગતિ અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી જ તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે, જઘન્યથી અહિયાં જે ત્રણ ભવ ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે, તે માછલાના બે લવેને અને નારકના એક લવેને હૃદયે કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે સાત ભવ ગ્રહણ કરવાનું કહેલ છે, તે માછલાના ચાર ભવ અને નારકના ત્રણ ભવને હૃદયે કહેલ છે. આ પ્રમાણેના ચોથો ગમ કહેલ છે. 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો' જે તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નારકમાં નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો અહિયાં પણ 'સો ચેવ ચઉત્થો ગમઃો નિરવસેસો ભાણિયન્વો' તે ચોથો ગમ સંપૂર્ણ રીતે કાળાદેશ સુધી કહી લેવો. આ રીતે આ

કઃ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જઘન્યસ્થિતિકસપ્તમનારકપૃથિવીસંવન્ધનારક-
તયા ઉત્પદ્યતે ઇત્યારમ્ય અત્રવિષયે અનન્તરોક્તશ્ચતુર્થો ગમઃ કાલાદેશપર્યન્તઃ
સંપૂર્ણોઽપિ વક્તવ્ય ઇતિ પશ્ચમો ગદઃ॥૫॥ ‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’
સ એવ જઘન્યાયુક્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસપ્તમનારક-
પૃથિવીસંવન્ધનારકતયોત્પત્સ્યમાનઃ સ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકનૈરયિકેષૂત્પદ્યેત ‘સચ્ચેવ
લદ્ધી જાવ અણુવંધોત્તિ’ સૈવ લઘ્વિર્યાવદ્નુવન્ધ ઇતિ, અત્રાપિ અનુવન્ધપર્યન્તં સર્વ-
મપિ પૂર્વવદેવ અત્યેતવ્યમ્ । ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈ’ ભવાદેશેન
જઘન્યેન ત્રીણિ ભવગ્ગહણાણિ ‘ઉક્કોસેણં પંચભવગ્ગહણાઈ’ ઉત્કર્ષેણ પશ્ચભવગ્ગહ-
ણાણિ, ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન, ‘તેત્તીસં સાગરો-
પમાઈ’ દોર્હિ અંતોમુહુત્તેર્હિ અન્નમહિયાઈ’ ત્રયસ્તિશતસાગરોપમાણિ દ્વાભ્યામન્તર્મુહૂર્ત્ત-
આણિયવ્વો’ વહી ચતુર્થ ગમ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે કાલાદેશ તક કહ લેના
ચાહિયે । એસા યહ પાંચવાં ગમ હૈં ।૫।

‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી જઘન્ય
આયુવાલા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી
સ્થિતિ વાલે સપ્તમ નરક પૃથિવી સમ્વન્ધી નારક કી પર્યાય સે
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘સચ્ચેવ લદ્ધી જાવ અણુવંધોત્તિ’ હે ગૌતમ । યહાં પર અનુબન્ધ તક
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી કહલેના ચાહિયે, ‘ભવાદેસેણં જહન્નેણં
તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈ’ ભવ કી અપેક્ષા યહાં જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો
ગ્રહણ કરને તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક તથા
કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્ત્તોં સે અધિક ૩૩ સાગરોપમ

પાંચમો ગમ છે. ‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’ જે તે જઘન્ય આયુ-
વાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો એવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળા
સાતમી નરક પૃથ્વીના નારકની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે
કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે-‘સચ્ચેવ લદ્ધી જાવ અણુવંધોત્તિ’ હે ગૌતમ! અહિયાં અનુબં-
ધના કથન સુધીનું સંબંધ કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ કહી લેવું. ‘ભવાદેસે
ણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહણાઈ’ ભવની અપેક્ષાથી અહિયાં જઘન્યથી ત્રણ
ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ ભવોને ગ્રહણ કરતા સુધી
તથા કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી જે અંતર્મુહૂર્ત્તથી અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગ-

મ્યામમ્યધિકાનિ, 'ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ ષટ્પષ્ટિઃ સાગરો-
પમાણિ 'તિર્હિં અંતોમુહુત્તેર્હિં અન્મદિયાઈ' ત્રિસિરન્તર્મુહૂતૈર્તૈરમ્યધિકાનિ 'એવમ્
કાલં જાવ કરેજ્જા' એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગર્ભિં સેવેત તથા એતાં-
વન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતીં નારકગતીં ચ ગમનાગમને કુર્યાત્ જઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિત્ય-
પેક્ષયેતિ પઠ્ઠો ગમઃ ૬ । 'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ઠિહો જહન્નેણં વાવીસં
સાગરોવમટ્ઠિહણ્ણુ' સ એવ આત્મના સ્વયમુત્કૃષ્ટસ્થિતિકો ભવેત્ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકઃ જઘન્યસ્થિતિક સસમનરકપૃથિવીનારકેષુ ઉત્પન્નો ભવેત્ તદા સ જઘ-
ન્યેન દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ તથા—'ઉક્કોસેણં તેત્તીસસાગરો-
વમટ્ઠિહણ્ણુ' ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્તિંશત્સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા'
ઉત્પદ્ધેત, 'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે સ્વલુ મદન્ત ।

તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે તોન અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૬૬ સાગરોપમ તક
વહ ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હમને હી કાલ તક વહ ઉસ
ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ । યહ ૬ ટા ગમ્મ યહાં કી જઘન્ય
ઓર વહાં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કી અપેક્ષા સે હૈ । ૬ ।

'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ઠિહો જહન્નેણં વાવીસં સાગરો-
વમટ્ઠિહણ્ણુ' 'અપને આપ હી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા બના હુઆ વહી સંજ્ઞી-
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે સસમ
નરક કે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં—તો વહાં વહ જઘન્ય સે
૨૨ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૩૩ સાગ-
રોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અથ ગૌતમ પ્રમુ
સે એસા પૂછતે હૈં—'તે ણં મંતે ! જીવા એગ સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ'

શોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ
સુધી તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ ઠાળ સુધી તે એ ગતિમાં
ગમના ગમન કરે છે. આ પ્રમાણે આ છઠો ગમ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની
અપેક્ષાથી છે ૬ 'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ઠિહો જહન્નેણં વાવીસસાગરોવ-
મટ્ઠિહણ્ણુ' યોતેજ યોતાની મેળેજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો બનેલ તેજ સંજ્ઞી પંચે
ન્દ્રિય તિર્યચ યાનિવાળો જીવ જો જઘન્ય ઠાળની સ્થિતિવાળા સાતમી નર-
કના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો ત્યાં જઘન્યથી ૨૨ ખાપીસ સાગ-
શોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગશોપમની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે
છે કે—'તેણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ તે જીવે

જીવા એકસમયેન-એકસ્મિન્ સમયે કિયન્ત ઉત્પચન્તે? इत्यादि प्रश्नोत्तररूपेण 'अव-
सेसा सच्चेव सत्तमपुढवीपढमगमवक्तव्यया भाणियव्वा जाव भवादेसोत्ति' अवशेषा
सैव सप्तमपृथिवीप्रथमगमवक्तव्यता भणितव्या यावद्भवादेश इति एकसमये कियन्त
उत्पचन्त इति प्रश्नः, जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा
असंख्याता वा इत्यादि सर्वमेव सप्तमपृथिवीसम्बन्धिप्रथमगमवक्तव्यताऽप्रापि
भणितव्या, यावद्भवादेश इति भवादेशपर्यन्तमिति । किन्तु सप्तमपृथिवीप्रथम-
गमवक्तव्यतापेक्षया वैलक्षण्यमेतत् तदेवाह-‘णवरं ठिई अणुवंधो य जहन्नेणं
‘हे भदन्त ! वे जीव वहां पर एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?
इत्यादि प्रश्न और उत्तर के रूप ‘अवसेसा सच्चेव सत्तमपुढवीपढमगम-
वक्तव्यया भाणियव्वा जाव भवादेसोत्ति’ हे गौतम ! यहां पर भवादेश
तक वही सप्तम पृथिवी के प्रथम गम की वक्तव्यता सम्पूर्ण रूप से कह
लेनी चाहिये, अर्थात् एक समय में वे वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? इस
प्रश्न के उत्तर में ऐसा कहना चाहिये कि एक समय में वहां वे एक
अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं, ऐसा यह कथन जघन्य
की अपेक्षा से है और उत्कृष्ट की अपेक्षा से ऐसा कथन है कि वे वहां
एक समय में संख्यात अथवा असंख्यात तक उत्पन्न होते हैं इस प्रकार
से सप्तम पृथिवी सम्बन्धी प्रथम गम की वक्तव्यता यहां पर समस्त रूप
से कह लेनी चाहिये, और यह वक्तव्यता यावत् भवादेश तक यहां
कह लेनी चाहिये, किन्तु सप्तम पृथिवी के प्रथम गम की वक्तव्यता के
अनुसार जो भिन्नता है वह ‘नवरं०’ के अनुसार इस प्रकार से है-

ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ! ઇત્યાદિ પ્રશ્ન અને ઉત્તર રૂપ
કથન ‘અવસેસા સચ્ચેવ સત્તમપુઢવીપઢમગમવક્તવ્યયા ભાણિયવ્વા’ જાવ
ભવાદેસો ત્તિ’ હે ગૌતમ ! ભવાદેશ સુધીનું તે સાતમી પૃથ્વીના પહેલા
ગમનું સઘળું કથન અહિંયં પુરે પુરું કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ એક સમયમાં
તેઓ ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું જોઈએ કે
-એક સમયમાં તેઓ ત્યાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે.
આ કથન જઘન્યની અપેક્ષાએ કહ્યું છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી એવું
કહ્યું છે કે-ત્યાં એક સમયમાં સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન
થાય છે. આ રીતે સાતમી પૃથ્વી સંબંધી પહેલા ગમની વક્તવ્યતા
અહિંયાં પુરે પુરી કહી લેવી, અને આ વક્તવ્યતા યાવત્ ભવાદેશ સુધી
અહિંયાં કહેવી જોઈએ. પરંતુ સાતમી પૃથ્વી ના પહેલા ગમની વક્તવ્યતા
અનુસાર આ વક્તવ્યતામાં જે ફેરફાર છે. તે ‘નવરં૦’ ના કથન પ્રમાણે

પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' નવરં-પૂર્વપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં સ્થિતિરનુવન્ધથ જઘન્યેન પૂર્વકોટિરુત્કર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિરેવ, 'સેસં તં ચેવ' શેપમ્-સ્થિત્યનુવન્ધા-તિરિક્તં સર્વમપિ તદેવ-સપ્તમપૃથિવીપ્રથમગમકોક્તમેવ અનુસન્ધેયમિતિ । 'કાલા-દેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અવ્મહિયાઈં' કાલ.દેશેન જઘન્યેન દ્વાવિંશતિસાગરોપમાણિ દ્વાભ્યાં પૂર્વકોટિભ્યામભ્યધિકાનિ 'ઉક્કોસેણં છાવઢિં સાગરોવમાઈં ચઠહિં પુવ્વકોડીહિં અવ્મહિયાઈં' ઉત્કર્ષેણ પટ્ટપ્પટિઃ સાગરો-પમાણિ ચત્તસ્રિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ, 'એવંયં જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં યાવ-ત્કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવત્કાલ-પર્યન્તમેવ તિર્યગ્ગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિભાવઃ ૭ 'સો ચેવ જહન્ન-કાલઢિહિંસુ ઉવવન્નો' સ એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ પર્યાપ્તસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગો-

'ઠિઈ અણુવંધો ચ જહન્નેણં પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' સ્થિતિ ઓર અનુવન્ધ જઘન્ય સે પૂર્વકોટિ રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે બી પૂર્વકોટિ રૂપ હી હૈ, સ્થિતિ ઓર અનુવન્ધ સે અતિરિક્ત ઓર સ્વ કથન સપ્તમ પૃથિવી કે પ્રથમ ગમ કે કથન કે જૈસા હી હૈ । 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અવ્મહિયાઈં' કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો પૂર્વકોટિ અધિક ૨૨ સાગરોપમ તક ઓર 'ઉક્કો-સેણં છાવઢિં સાગરોવમાઈં' ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ૬૬ સાગ-રોપમ તક વહ ઉસ તિર્યગ્ગતિ ઓર નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । ૭ 'સો ચેવ જહન્ન-કાલઢિહિંસુ ઉવવન્નો' યદિ વહી ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિચાલા સંજ્ઞી

આ પ્રમાણે છે- 'ઠિઈ અણુવંધોત્તિ ચ જહન્નેણં પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણં વિ પુવ્વ-કોડી' સ્થિતિ અને અનુવંધ જઘન્યથી પૂર્વકોટિરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોટિરૂપ જ છે. સ્થિતિ અને અનુવંધ શિવાય બાકીનું સઘણું કથન સાતમી પૃથ્વીના પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જ છે. 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં દોહિં પુવ્વકોડીહિં અવ્મહિયાઈં' કાળની અપેક્ષા એ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપમ સુધી અને 'ઉક્કોસેણં છાવઢિં સાગરોવમાઈં' ઉત્કૃષ્ટ થી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી તે તિર્યંચ ગતિ અને નરકગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે, આ રીતે આ સાતમો ગમ કહયો છે સો ચેવ જહન્નકાલઢિહિંસુ ઉવવન્નો' એ તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ ચેતનીવાળો છવ જઘન્યકાળની

નિકઃ જઘન્યકાલસ્થિતિકનૈરયિકેષુ સમુત્પન્નો ભવેત્ 'સચ્ચેવ લઢ્ઢી સંવેહો વિ તહેવ સત્તમગમસરિસો' સૈવ લઘ્ઘિઃ સંવેધોઽપિ તથૈવ સપ્તગમસદ્ગતઃ, એતત્પક-
રણસ્ય સપ્તમગમવદેવ સર્વત્રાપિ વક્તવ્યમિત્યષ્ટમો ગમઃ ૮। 'સો ચેવ ઉક્કોસકાલ-
દ્વિહપ્સુ ઉવવન્નોં' સ એવ સ્વયમુત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકઃ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકો
જીવઃ ઉત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકસપ્તમપૃથિવીસંવન્ધિનૈરયિકરૂપેણ ઉત્પન્નઃ 'એસ ચેવ
લઢ્ઢી જાવ અણુબંધોત્તિ' એવૈવ લઢ્ઢિર્યાવદનુવન્ધ ઇતિ એવા-પૂર્વોક્તૈવ વક્તવ્યતા
અનુવન્ધપર્યન્તા સર્વાપિ ઇહવક્તવ્યેતિ । 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહ્ણાઈં'
ભવાદેશેન-ભવમકારેણ ભવાપેક્ષયેત્યર્થઃ ત્રીણિ ભવગ્રહણાનિ, 'ઉક્કોસેણ પંચભવ-
ગ્ગહ્ણાઈં' ઉત્કર્ષેણ પશ્ચભવગ્રહણાનિ ભવદ્વયં મત્સ્યસ્ય, ભવમાત્રં નારકસ્યેત્યેવં
જઘન્યેન ભવત્રયં ભવતીતિ । ઉત્કુષ્ટતો ભવત્રયં મત્સ્યસ્ય, ભવદ્વયં ચ નારકસ્ય

પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે સાતવીં પૃથિવી
કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ-તો 'સચ્ચેવ લઢ્ઢી સંવેહો વિ
તહેવ સત્તમગમસરિસો' યહાં પર વહી લઘ્ઘિ ઓર સંવેધ સાતવેં ગમક
કે જૈસા કહ લેના ચાહિયે । એસા યહ આઠવાં ગમ હૈ ।

યદિ—'સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહપ્સુ ઉવવન્નોં' વહી ઉત્કુષ્ટ
કાલ કી સ્થિતિવાલા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ ઉત્કુષ્ટ કાલ કી
સ્થિતિ વાલે સપ્તમ પૃથિવી કે નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો યહાં
પર 'એસ ચેવ લઢ્ઢી જાવ અણુબંધોત્તિ' યહી પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા સઘ
ચાલત્ અનુવન્ધ તક કહ લેની ચાહિયે, 'ભવાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવ-
ગ્ગહ્ણાઈં' ભવ કી અપેક્ષા યહાં જઘન્ય સે ત્રીન ભવોં કો ગ્રહણ કરને
તક ઓર 'ઉક્કોસેણં પંચભવગ્ગહ્ણાઈં' ઉત્કુષ્ટ સે પાંચ ભવોં કો ગ્રહણ

સ્થિતિવાળા સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકેમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો 'સચ્ચેવ
લઢ્ઢી સંવેહો વિ તહેવ સત્તમગમસરિસો' અહિયાં એજ લઘ્ઘિ અને સંવેધ
સાતમા ગમ પ્રમાણે કહેવા બોધએ આ પ્રમાણે આ આઠમો ગમ છે. ૮ ને
'સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહપ્સુ ઉવવન્નોં' ઉત્કુષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો એવો તે
સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક થોળો જીવ ઉત્કુષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી
પૃથ્વીના નૈરયિક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તો અહિયાં 'એસ ચેવ લઢ્ઢી જાવ અણુ-
બંધોત્તિ' આ પૂર્વોક્ત તમામ કથન ચાલત અનુબંધ સુધી કહી દેવું. 'ભવાદે-
સેણં જહન્નેણં તિન્નિ ભવગ્ગહ્ણાઈં' ભવની અપેક્ષાથી અહિયાં જઘન્યથી ત્રણ
ભવોને ગ્રહણ કરતા સુધી અને 'ઉક્કોસેણં પંચભવગ્ગહ્ણાઈં' ઉત્કુષ્ટથી પાંચ

इत्येवं पञ्चभवग्रहणानि भवन्तीति । 'कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहि पुव्वकोडीहि अब्भहियाइं' कालादेशेन कालापेक्षया जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहि अब्भहियाइं' उत्कर्षेण पट्ठवट्ठिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, 'एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति भावः ॥सू० ६॥

મનુષ્યાધિકારે સૂત્રાપ્યાહ—'જહ મણુસ્સેહિંતો' इत्यादि ।

मूलम्—जह मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति० असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति । जह सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो

करने तक तथा 'कालादेसेणं०' काल की अपेक्षा जघन्य से दो पूर्वकोटि अधिक ३३ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से तीन पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम तक वह जीव उस तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता रहता है । यहाँ जघन्य से जो तीन भवग्रहण कहे गये हैं—वे मत्स्य के दो भव और नारक के एक भव को लेकर कहे गये हैं । तथा उत्कृष्ट से जो पाँच भव कहे गये हैं वे मत्स्य के ३ भव और नारक के दो भवों को लेकर कहे गये हैं ॥६॥

લવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તથા 'કાલાદેસેણં' કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી બે પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટી અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી તે જીવ તે તિર્યંચ ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે, અહિં જઘન્યથી બે ત્રણ ભવ ગ્રહણ કર્યું છે, તે માછલાના બે ભવ અને નારકના એક ભવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી બે પાંચ ભવ કહેલ છે, તે માછલાના ૩ ત્રણ ભવ અને નારકના બે ભવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ॥સૂ. ૬॥

उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो
 उववज्जंति णो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ।
 जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति, किं पज्जत्त-
 संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसं-
 खेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्त-
 संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति । पज्जत्तसंखे-
 ज्जवासाउयसन्निमणुस्सेणं भंते ! जे भविण् नेरइएसु उवव-
 जिजत्तए से णं भंते ! कइ पुढवीसु उववज्जेज्जा ? गोयमा !
 सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा तं जहा-रयणप्पभाए जाव अहे
 सत्तमाए । पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते ! जे
 भविण् रयणप्पभाए पुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते !
 केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवास-
 सहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं सागरोवसट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं
 भंते ! जीवा एगससएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जह-
 न्नेणं एक्को वा दो वा तिल्लि वा उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति ।
 संघयणा छ । सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं, उक्कोसेणं
 पंचधणुसयाइं । एवं सेसं जहा सन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणियाणं
 जाव भवादेसो त्ति । नवरं चत्तारि नाणा । तिन्नि अन्नाणा
 भयणाए । छ समुग्घाया केवलिवज्जा । ठिई अणुबंधो य जह-
 न्नेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं पुट्ठकोडी, सेसं तं चेव । कालादेसेणं

जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा । १। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो, सा चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा । २। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो० एस चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । ३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिओ जाओ० एस चेव वत्तव्वया । नवरं इमाइं पंच णागत्ताइं सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं उक्कोसेण वि अंगुलपुहुत्तं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए । पंच समुग्गयाया आदिल्ला । ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं मासपुहुत्तं, उक्कोसेण वि मासपुहुत्तं, सेसं तं चेव जाव भवादेसा त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेण चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । ४। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया चउत्थगमसरिसा नेयव्वा । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं

जाव करेज्जा । ५। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०
 एस चेव गमगो । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं मास-
 पुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मास-
 पुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ६। सो चेव अप्पणा
 उक्कोसकालट्टिइओ जाओ सो चेव पढम गमओ णेयवो ।
 णवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं पंचधणुसाइं उक्कोसेणं वि पंच-
 धणुसयाइं । ठिइं जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी,
 एवं अणुबंधो वि । कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वास-
 सहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेण चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं
 पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ७। सो चेव
 जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया । नवरं
 कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी, दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भ-
 हिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसं वाससहस्सेहिं
 अब्भहियाओ, एवइयं कालं जाव करेज्जा । ८। सो चेव उक्कोस-
 कालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया । नवरं काला-
 देसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेणं
 चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं
 कालं सेवेज्जा० एवइयं कालं जाव करेज्जा । ९। ॥सू० ७॥

छाया — यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनु-
 ष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्प-
 द्यन्ते । यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्प-
 द्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि,

मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । यदि संख्ये-
यवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते ? अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तसंख्ये-
यवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु
उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कतिपृथिवीषु उत्पद्यन्ते ? गौतम ! सप्तसु पृथिवीषूत्पद्येत
तद्यथा रत्नप्रभायाम् यावदधः सप्तम्याम् । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः
खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभायाः पृथिव्याः नैरयिकेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त !
क्रियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ! गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण
सागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन क्रियन्त
उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया
उत्पद्यन्ते । संहननानि षट् । शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् उत्कर्षेण
पञ्चधनुःशतानि, एवं शेषं यथा संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद्भवादेश
इति । नवरं चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । षट्समुद्घाताः केवलि-
वर्जिताः । स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन मासपृथक्त्वम्, उत्कर्षेण पूर्वकोटिः,
शेषं तदेव । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि
उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावन्तं कालं
यावत्कुर्यात् । १ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, सैव वक्तव्यता । नवरं
कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेण चतस्रः
पूर्वकोटयः चत्वारिंशता वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावत्कालं यावत्कुर्यात् । २ । स
एवोत्कृष्टकालस्थितिकेषु उपपन्नः, एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन
जघन्येन सागरोपमं मासपृथक्त्वाभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि
चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ३ । स एव
आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, एषैव वक्तव्यता । नवरम् इमानि पञ्च
नानात्वानि—शरीरावगाहना—जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम्, उत्कर्षेणाऽपि अङ्गुल-
पृथक्त्वम्, त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । पञ्चसमुद्घाता आदिमाः ।
स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन मासपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि मासपृथक्त्वम्, शेषं तदेव
यावद्भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधि-
कानि, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि, एता-
वन्तं कालं यावत्कुर्यात् ४ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता
चतुर्थगमसदृशी नेतव्या, नवरं कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि, उत्कर्षेण चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि

एतावद्यावत्कुर्यात् । ५। स एवोत्कर्षकालस्थिकेषूपपन्नः०, एष एव गमकः । नवरं कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् मासपृथक्त्वाभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ६। स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः स एव प्रथमगमको नेतव्यः । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन पञ्च धनुःशतानि, उत्कर्षेणापि पञ्चधनुःशतानि, स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धोऽपि कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ७। स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः० सैव सप्तमगमवक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः चत्वारिंशता वर्षसहस्रैरभ्यधिका, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ८। स एव उत्कृष्टकालस्थितिकेषूपपन्नः० सैव सप्तमगमवक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् पूर्वकोट्यभ्यधिकम्, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ॥९॥ सू०७ ॥

टीका—‘जइ मणુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ते नारकजीवाः यदि मनुष्यगतित आगत्य उत्पद्यन्ते तदा ‘किं सन्निमणुससेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुससेहिंतो उववज्जंति’ किं संज्ञिमणुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिमणुष्येभ्य आगत्य नरकगतौ उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,

अथ सूत्रकार मनुष्याधिकार के उपर सूत्रों को कहते हैं—‘जइ मणुસેહિંતો’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतम प्रभु से अब ऐसा पूछते हैं—‘जइ मणુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ हे भदन्त ! वे नारक जीव यदि मनुष्य गति से आकरके उत्पन्न होते हैं तो ‘किं सन्नि मणुસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ असन्नि मणુસેહિંતો’ क्या वे संज्ञि मनुष्यों से आकर के वहाँ उत्पन्न होते हैं या असंज्ञि मनुष्यों से आकर के वहाँ उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में

હવે સૂત્રકાર મનુષ્યાધિકાર વિષેના સૂત્રો કહે છે—‘જइ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ તે નારક જીવો જો મનુષ્ય ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો ‘કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ असन्निमणુસેહિંતો’ શું તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ ણો અસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞિમણુવ્યેભ્ય આગત્યૈવ સમુત્પદ્યન્તે નરકપૃથિવ્યાં તે નારકાઃ ન તુ કદાચિત્ અસંજ્ઞિમણુવ્યેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् । ‘જહ સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ તે નારકાઃ સંજ્ઞિમણુવ્યગતિભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા ‘કિં સંખેજ્જવાસાઽયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમણુવ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા ‘અસંખેજ્જવાસાઽયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમણુવ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે નારકાણાં નરકે ઉત્પત્તિર્મણુવ્યેભ્ય આગત્ય ભવતિ તત્ કિં સંજ્ઞિભ્યોઽસંજ્ઞિભ્યોવેતિ પ્રશ્નસ્ય સંજ્ઞિભ્ય એવેત્યુત્તરમ્, સંજ્ઞિભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તત્રાપિ જિજ્ઞાસા કિં સંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિભ્યોઽથવા અસંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિભ્ય ઉત્પત્તિર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગરાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસાઽયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ સંખયેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમણુવ્યેભ્ય આગતાનામેવ નરકે ઉત્પત્તિર્ભવતિ, ‘ણો અસંખે-

પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ ણો અસન્નિમણુ’ નરક મેં નારક જો ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર કે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અસંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અબ ગૌતમ પુનઃપ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘જહ સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સંખેજ્જવાસાઽય’ હે ભદન્ત ! યદિ નરક મેં નારક સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકાર સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા વે સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકારકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં કિં હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે મનુષ્યોં મેં સે આકર કે હી નારક પનેસે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અસંખ્યાત

થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નિમણુસ્સેહિતો ! ઉવવજ્જંતિ ણો અસન્નિ મણુ’ નરકમાં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે. અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે ‘જહ સન્નિમણુસ્સેહિતો ! ઉવવજ્જંતિ કિં સંખેજ્જવાસાઽય’ હે ભગવન્ જે નારક નરકમાં સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તો શું તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને જ સંજ્ઞી, નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય

જ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ' નો અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે હત્યુતરમ્ । 'જડ સંખેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જતિ કિં પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ' યદિ તે નારકાઃ સંખ્યેય-વર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિ-મણુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા—'અપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે? इति प्रश्नः । મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'पज्जत्तसंखेज्ज-वासाडयसन्निमणुस्सैहितो उववज्जंति' पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमणुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, 'नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाडयसन्निमणुस्सैहितो उववज्जंति' नो कथमपि नैव अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमणुष्येभ्य उत्पद्यन्ते पर्याप्तेभ्यः संज्ञि

वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के जीव नारक नहीं होते हैं । गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से आकर के ही जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं—तो क्या वे पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में आकर के जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवा-साडय०उव० नो अपज्जत्त संखेज्ज०' हे गौतम ! नरक में जो नारक संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं वे पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के ही उत्पन्न होते हैं । अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकरके

છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ નારક થતો નથી. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને જ નારક પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને નારક પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ નારક પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડય०' ઉવ० નો અપજ્જત્ત સંખેજ્જ०' હે ગૌતમ ! નરકમાં જે નારક સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે. અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને

મનુષ્યેભ્ય એવ આગતાનામેવ નરકે સમુત્પત્તિર્ભવતિ ન તુ અપર્યાપ્તેભ્યઃ સંજ્ઞિ-
મનુષ્યેભ્યઃ સમુત્પત્તિર્ભવતીતિ ભાવઃ । ‘પઙ્ગત્તસંસ્થેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં
મંતે’ પર્યાપ્તસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત । ‘જે ભવિણે નેરહણસુ
ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યો નૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે ! કહ્ પુઢવીસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
સ પર્યાપ્તસંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યો યો નારકેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિચયે સ કત્તિષુ
પૃથિવીપુ કિયત્સંસ્થાસુ નારકપૃથિવીષૂત્પચ્ચતે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’
ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સપ્તસ્વપિ પૃથિવી-
ષૂત્પચ્ચેત, ‘તં જહા’ તથા—‘રયણપ્પમાણ જાવ અહે સત્તમાણ’ રત્નપ્રમાયાં પ્રથમ-
નારકપૃથિવ્યાં યાવદધઃસપ્તમ્યાં—સપ્તમનારકપૃથિવ્યામ્ પ્રાથમિકનારકરત્નપ્રમાત
આરભ્ય તમસ્તમાખ્યાધઃપૃથિવીર્પર્યન્તરકાવાસે સમુત્પત્તિર્ભવતિ અત્ર યાવત્પદેન
શર્કરાપ્રમા દ્વિતીયપૃથિવીત આરભ્ય તમાન્તષ્ઠપૃથિવીનાં સંગ્રહો ભવતીતિ ।

ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘પઙ્ગત્ત સસ્થે-
જ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં મંતે ! જે ભવિણે નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’
હે ભદન્ત ! પર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જો નૈરયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં વહ કિતની નારક પૃથિવિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ભગવાન કહતે હૈં—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’ વહ સાતોં હી નારક પૃથિવીયોં મેં ઉત્પન્ન
હો સકતા હૈં । જૈસે—વહ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈં,
યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં ભી વહ ઉત્પન્ન હો સકતા હૈં, યહાં
યાવત્પદ સે શર્કરાપ્રમા નામ કી દ્વિતીય પૃથિવી સે લેકર તમા તક કી
પાંચ પૃથિવીયોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં ।

ઉત્પન્ન થતા નથી હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે—‘પઙ્ગત્તસંસ્થેજ્જ-
વાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં મંતે ! જે ભવિણે નેરયિણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે ભગવન્
પર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય જે નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલી નારક પૃથ્વીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’
તે સાતે નારક પૃથિવીઓમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. જેમ કે—તે રત્નપ્રમા પૃથિ-
વીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવીમાં પણ તે
ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અહિં યાવત્પદથી શર્કરાપ્રમા નામની બીજી પૃથિવીથી
લઈને તમા સુધીની પાંચે પૃથિવિયો અહણ કરાઈ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને

‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસે ણં મંતે’ પર્યાપ્તસંસેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુષ્યઃ
 સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘જે મવિણ રયણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મન્યઃ
 સમુત્પત્તિયોગ્યઃ, રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સંબન્ધિનૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ । ‘સે ણં
 મંતે !’ સ તાદૃશઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવઃ ‘કેવહયકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
 કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત ? હતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા’ દૃશ્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ’
 જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત તથા-‘ઉક્કોસેણં સાગરો-
 વમદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત, ઇત્યુ-
 ત્તરમ્ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે-પર્યાપ્તસંસેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુષ્યરૂપા જીવાઃ
 નરકાવાસે સમુત્પત્તિ યોગ્યાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉય
 સન્નિમણુસે ણં મંતે !’ ‘હે મદન્ત ! જો પર્યાપ્ત સંસ્યાત વર્ષાયુષ્ક
 સંક્ષી મનુષ્ય રત્નપ્રમા પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
 હૈં ‘સે ણં મંતે ! કેવહયકાલદ્વિહણસુ’ વહ વહાં કિતને કાલ કી સ્થિતિ
 થાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે
 કહતે હૈં—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! વહ મનુષ્ય ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સ-
 દ્વિહણસુ’ જઘન્ય સે જિનકી સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈં ડન
 નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ સે જિનકી એક
 સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈં ડન નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં, અવ ગૌતમ
 પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવ
 જ્જંતિ’ હે મદન્ત ! નરકાવાસ મેં સમુત્પત્તિ કે યોગ્ય વે સંસ્યાત વર્ષા-

એવું પૂછે છે કે—‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉય સન્નિમણુસે ણં મંતે’ હે ભગવન્
 જે પર્યાપ્ત સંસ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળો સંક્ષી મનુષ્ય રત્નપ્રમા પૃથ્વીના
 નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ‘સે ણં મંતે ! કેવહયકાલદ્વિહણસુ’ તે
 ત્યાં કેટલા કળાની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! તે મનુષ્ય ‘જહન્નેણં દસવાસસ-
 હસ્સદ્વિહણસુ’ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષનું એવું આયુષ્ય હોય છે, એવા નૈરયિ-
 કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી જેની સ્થિતિ એક સાગરોપમની
 છે, એવા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે
 કે—‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ નરકાવા-
 સમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અને સંસ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંક્ષી મનુષ્ય

‘એકસમયેન-એકસ્મિન્ કાલે’ इत्यर्थः कियन्तः-कियत्संख्यकाः नरकावासे समुत्प-
द्यन्ते इतिप्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं
एगो वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखे
ज्जा वा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता वा उत्पद्यन्ते लोके गर्भजमनुष्याणां
सदैव संख्यातानामेव अस्तित्वादिति । ‘संघयणा छ’ तेषां जीवानां संहननानि
षड्भवन्ति वज्रकृषभनाराचादयः । ‘सरीरोगाहणा’ शरीरावगाहना-शरीराणामु-
च्चत्वम् ‘जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं’ जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् द्व्यङ्गुलादारभ्य नवाङ्गु-
लपर्यन्तं शरीरोच्चत्वमिति शरीरावगाहना । ‘उक्कोसेणं पंचधणुसयाइ’ उत्कर्षेण
पञ्चधनुःशतानि शरीरावगारना भवति । ‘एवं सेसं जहा-सन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’ एवं शेषं यथा-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भोनिकानाम्

युष्क સંજી મનુષ્ય રૂપ જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હે ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा । जहन्नेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा’
जघन्य से वे एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं, और ‘उक्को-
सेणं’ उत्कृष्ट से ‘संखेज्जावा उववज्जंति’ संख्यात उत्पन्न होते हैं । क्यों
कि लोक में गर्भज मनुष्यों का संख्यात की संख्यारूप में सदा अस्तित्व
रहता है, ‘संघयणा छ’ उन जीवों के वज्रकृषभनाराच आदि संहनन
६ होते हैं, ‘सरीरोगाहणा’ इनके शरीर की अवगाहना ‘जहन्नेणं अंगु-
लपुहुत्तं’ जघन्य से अङ्गुल पृथक्त्व प्रमाण होती है-२ अङ्गुल से लेकर
९ अङ्गुल तक की होती है, और ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्ट से वह ‘पंच धणुस-
याइं’ पांचसौ धनुष प्रमाण होती है, एवं सेसं जहा सन्निपंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाणं जाव भवादेसो त्ति’ अवशिष्ट कथन इनके विषय

૩૫ તે હવે એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-
રમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહન્નેણં એગો વા દો વા તિન્નિ વા’ તેઓ જઘ-
ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ઠથી
‘સંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાતપણે ઉત્પન્ન થાય છે કેમકે-લોકમાં ગર્ભજ
મનુષ્યોનું સંખ્યાતપણાની સંખ્યામાં હંમેશા અસ્તિત્વ રહે છે. સંઘયણા છ’
આ હવેને વજ્રકૃષભનારાચ વિગેરે છ સંહનન હોય છે. ‘સરીરોગાહણા’
તેઓના શરીરની અવગાહના ‘જહન્નેણં અંગુલપુહુત્ત’ જઘન્યથી અંગુલ પૃથક્ત્વ
પ્રમાણની હોય છે. અર્થાત્ ૨ બે આંગળથી લઈને ૯ નવ આંગળ સુધીની
હોય છે. અને ‘ઉક્કોસેણ’ ઉત્કૃષ્ઠથી તે ‘પંચ ધણુસયાઈ’ પાંચસો ધનુષ પ્રમાણ
હોય છે. ‘એવં સેસં જહા સન્નિ પંચિદિયતિરિક્કજોણિયાણં જાવ ભવાદેસોત્તિ’

‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉપસન્નિમણુસે ણં મંતે’ પર્યાપ્તસંસેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુબ્ધ્યઃ
 સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘જે મવિણ રચણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહણસુ ઉવવજ્જિત્તપ’ યો મબ્બઃ
 સમુત્પત્તિયોગ્યઃ, રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સંવન્ધિનૈરયિકેષુ ઉત્પત્તુમ્ । ‘સે ણં
 મંતે !’ સ તાદૃશઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવઃ ‘કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
 કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત ? इति प्रश्नः । મગધાનાહ-
 ‘ગોયમા’ દૃશ્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણસુ’
 જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત તથા-‘ઉક્કોસેણં સાગરો-
 વમદ્વિહણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષૂત્પદ્યેત, ઇત્યુ-
 ત્તરમ્ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે-પર્યાપ્તસંસેયવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુબ્ધ્યરૂપા જીવાઃ
 નરકાવાસે સમુત્પત્તિ યોગ્યાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉપ
 સન્નિમણુસે ણં મંતે ! ૦ ‘હે મદન્ત ! જો પર્યાપ્ત સંસેયાત વર્ષાયુષ્ક
 સંક્ષી મનુબ્ધ્ય રત્નપ્રમા પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
 હે ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ૦’ વહ વહાં કિતને કાલ કી સ્થિતિ
 વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે
 કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! વહ મનુબ્ધ્ય ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સ-
 દ્વિહણસુ’ જઘન્ય સે જિનકી સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષ કી હોતી હે, ડન
 નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હે ઓર ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટ સે જિનકી એક
 સાગરોપમ કી સ્થિતિ હે ડન નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હે, અવ ગૌતમ
 પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવ
 જ્જંતિ’ હે મદન્ત ! નરકાવાસ મેં સમુત્પત્તિ કે યોગ્ય વે સંસેયાત વર્ષા-

એવું પૂછે છે કે-‘પજ્જત્તસંસેજ્જવાસાઉપ સન્નિમણુસે ણં મંતે ૦’ હે ભગવન્
 જે પર્યાપ્ત સંસેયાત વર્ષની આયુષ્ય વાળો સંક્ષી મનુબ્ધ્ય રત્નપ્રમા પૃથ્વીના
 નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિહણસુ ૦’ તે
 ત્યાં કેટલા ઇંદ્રાણી સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! તે મનુબ્ધ્ય ‘જહન્નેણં દસવાસસ-
 હસ્સદ્વિહણસુ ૦’ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષનું જેનું આયુષ્ય હોય છે, એવા નૈરયિ-
 કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી જેની સ્થિતિ એક સાગરોપમની
 છે, એવા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે
 કે-‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ નરકાવા-
 સમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અને સંસેયાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંક્ષી મનુબ્ધ્ય

एकसमयेन-एकस्मिन् काले इत्यर्थः कियन्तः-कियत्संख्यकाः नरकावासे समुत्पद्यन्ते इतिप्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेण एगो वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेण संखेज्जा वा उव्वज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता वा उत्पद्यन्ते लोके गर्भजमनुष्याणां सदैव संख्यातानामेव अस्तित्वादिति । ‘संघयणा छ’ तेषां जीवानां संहननानि पश्यन्ति वज्रकृषभनाराचादयः । ‘सरीरोगाहणा’ शरीरावगाहना-शरीराणामुच्चत्वम् ‘जहन्नेण अंगुलपुहुत्तं’ जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् द्व्यङ्गुलादारभ्य नवाङ्गुलपर्यन्तं शरीरोच्चत्वमिति शरीरावगाहना । ‘उक्कोसेण पंचधनुसयाहं’ उत्कर्षेण पञ्चधनुःशतानि शरीरावगारना भवति । ‘एवं सेसं जहा-सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’ एवं शेषं यथा-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकानाम्

युष्क संज्ञी मनुष्य रूप जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा । जहन्नेण एगो वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्य से वे एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं, और ‘उक्कोसेण’ उत्कृष्ट से ‘संखेज्जा वा उव्वज्जंति’ संख्यात उत्पन्न होते हैं । क्यों कि लोक में गर्भज मनुष्यों का संख्यात की संख्यारूप में सदा अस्तित्व रहता है, ‘संघयणा छ’ उन जीवों के वज्रकृषभनाराच आदि संहनन होते हैं, ‘सरीरोगाहणा’ इनके शरीर की अवगाहना ‘जहन्नेण अंगुलपुहुत्तं’ जघन्य से अङ्गुल पृथक्त्व प्रमाण होती है-२ अङ्गुल से लेकर ९ अङ्गुल तक की होती है, और ‘उक्कोसेण’ उत्कृष्ट से वह पंच धनुस-याहं पांचसौ धनुष प्रमाण होती है, एवं सेसं जहा सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’ अवशिष्ट कथन इनके विषय

૩૫ તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! જહન્નેણ એગો વા દો વા તિન્નિ વા’ તેઓ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ‘ઉક્કોસેણ’ ઉત્કૃષ્ઠથી ‘સંખેજ્જા વા ઉવ્વજ્જંતિ’ સંખ્યાતપણે ઉત્પન્ન થાય છે કેમકે-લોકમાં ગર્ભજ મનુષ્યોનું સંખ્યાતપણાની સંખ્યામાં હંમેશા અસ્તિત્વ રહે છે. ‘સંઘયણા છ’ આ જીવોને વજ્રકૃષભનારાચ વિગેરે છ સંહનન હોય છે. ‘સરીરોગાહણા’ તેઓના શરીરની અવગાહના ‘જહન્નેણ અંગુલપુહુત્તં’ જઘન્યથી અંગુલ પૃથક્ત્વ પ્રમાણની હોય છે. અર્થાત્ ૨ બે આંગળથી લઈને ૯ નવ આંગળ સુધીની હોય છે. અને ‘ઉક્કોસેણ’ ઉત્કૃષ્ઠથી તે ‘પંચ ધનુસયાહં’ પાંચસો ધનુષ પ્રમાણ હોય છે. ‘એવં સેસં જહા સન્નિ પંચિ દિયતિરિક્ખજોણિયાણં જાવ ભવાદેસોત્તિ’

યાવદ્ભવાદેશ इति तथाहि संज्ञिपञ्चेन्द्रियप्रकरणम्—तेषां खलु भदन्त ! पर्याप्त-
संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां नरके उत्पित्सूनां शरीराणि कीदृशसंस्थानयुक्तानि
भवन्ति ? गौतम ! पट्टविधसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति तद्यथा—समचतुरस्रसंस्थान-
न्यग्रोधसंस्थान, यावद् हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति तेषां पर्याप्तसंख्येय-
वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां कतिलेख्या भवन्तीति प्रश्नः, गौतम ! पट्टलेख्या भवन्ति
तद्यथा—कृष्णलेख्या यावत् शुक्ललेख्या । दृष्टिः सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिःसम्यग्मि-
थ्यादृष्टिश्चेति त्रिविधा अपि भवतीति, ज्ञानद्वारे—चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञा-
नानि भजनया तदग्रे प्रदर्शयिष्यन्ते । मनोयोग—वचोयोग—काययोग इति त्रिविधो-
ऽपि योगो भवति तेषां जीवानामिति । एतद्व्यतिरिक्तम् असंज्ञिवदेव भवति । हे
भदन्त ! प्रथमम् पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो भवेत् ततो मृत्ना नारको

का यावत् भवाદેશ તક સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ધોનિકોં કે જેસા જાનના
આહિયે, હસ પ્રકાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય જો પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય હૈં ઉનકે ૬ પ્રકાર કા સંસ્થાન હોતા હૈ, જૈસે—
સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, ન્યગ્રોધ સંસ્થાન, યાવત્ હુંડક સંસ્થાન, इनके कृष्ण
लेख्या यावत् शुक्ललेख्या तक् ६ लेख्याएं होती हैं । सम्यग्दृष्टि, मिथ्या-
दृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि ऐसी ये तीन प्रकार की दृष्टियाँ होती हैं ।
ज्ञानद्वार में चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । योग द्वार
में मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीन योग होते हैं । इस कथन
के अतिरिक्त और अवशिष्ट सब कथन असंज्ञि प्रकरण में कहे गये
कथन के अनुसार ही हैं । अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त !

આ વિષયનું બાકીનું તમામ કથન યાવત્ ભવાદેશ સુધીનું સંજી પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ધ ધોનિકોનાં કથન પ્રમાણે સમજવું આ રીતે નરકમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યો છે. તેઓને
૬ છ પ્રકારનું સંહનન હોય છે. જે આ પ્રમાણે છે—સમચતુરસ્ર સંસ્થાન ૧,
ન્યગ્રોધ—સંસ્થાન યાવત્ હુંડક સંસ્થાન, તેઓને કૃષ્ણ લેશ્યાથી શુક્લ લેશ્યા
સુધીની છએ લેશ્યાઓ હોય છે. અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને સમ્યગ્મિ-
થ્યાદૃષ્ટિ આ ત્રણે પ્રકારની દૃષ્ટિઓ તેઓને હોય છે. જ્ઞાનદ્વારમાં તેઓને
ચાર જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. તેઓને યોગ દ્વારમાં—મનો
યોગ, વચનયોગ, અને કાયયોગ આ ત્રણ યોગ હોય છે. આ કથન શિવા-
યનું બાકીનું તમામ કથન અસંજી પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ કથન પ્રમાણે
જ છે. તેમ સમજવું.

ભવેત્ તતો નિઃસૃત્ય પુનરપિ મનુષ્યો ભવેદેવં ક્રમેણ કિયત્કાલપર્યન્ત મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા—કિયત્કાલપર્યન્ત મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ, ગૌતમ ! ભવાદેશેન જઘન્યેન ભવદ્વયગ્રહણં ભવતિ ઉત્કૃષ્ટતોડ્ઢ-ભવગ્રહણાનિ—ભવન્તીતિ । પરન્તુ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ ‘નવરં’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા ભયણા’ નવરં ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ—મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવારુણાનિ ભવન્તિ અવધ્યાદૌ પ્રપ-

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય હુઆ વહ જીવ મરકર કે જવ નારક હો જાતા હૈ ઔર વહાં સે વહ નિકલ કર જવ વહ પુનઃ મનુષ્ય હો જાતા હૈ તો હસ ક્રમ સે વહ કવ તક મનુષ્ય ગતિ કા ઔર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા કિતને કાલ તક વહ મનુષ્ય ગતિ મેં ઔર નરક ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! ભવ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણં કરને તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઔર ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, પરન્તુ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કી અપેક્ષા જો વિલક્ષણતા હૈ ઉસે સૂત્રકાર ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈ જૈસે ‘નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા ભયણા’ ઇતિ હસસે યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ—યહાં ચાર જ્ઞાન

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય થયેલો એવો તે જીવ મરીને જ્યારે નારક થઈ જાય છે, અને પાછો ત્યાંથી નીકળીને તે જ્યારે મનુષ્ય બની જાય છે, તો આ કયથી મનુષ્ય ગતિનું અને નરક ગતિનું તે સેવન કરે છે ? અને કેટલા કાળ સુધી મનુષ્ય ગતિમાં અને નરક ગતિમાં ગમના ગમન—આવન કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી બે ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કરે છે પરંતુ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકની અપેક્ષાથી એ બે દેશકાર છે, તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ કહે છે. ‘નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા ભયણા’ આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે—અહિં ચાર જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને મનઃ

તિતે સતિ કેષાંચિન્નારકેષૂત્પત્તેઃ તદુક્તમ્—‘ઓહિનાણમણપજ્જવ આહારયસરીરાણિ લદ્ધૂણં પરિસાહિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ इति ‘अवधिज्ञान-मनःपर्यव-SSहारकशरीराणि लब्ध्वा परिशाटयित्वा ‘त्यक्त्वा उपपद्यन्ते’ इतिच्छाया ।

સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રકરણે ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ કથિતાનિ इह तु चत्वारि ज्ञानानि प्रतिपाद्यन्ते इति वैलक्षण्यम् अतएव कथितम्—चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि-अज्ञानानि भजनया भवन्तीति । ‘छ समुग्घाया केवलिवज्जा’ षट्समुद्घाता वेदना कषायादिकाः केवलिसमुद्घातवर्जिता भवन्ति । ‘ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं मास-पुहुत्त’ स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन मासपृथक्त्वं द्विमासादारभ्य नवमासपर्यन्तः,

—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવ જ્ઞાન—યે ચાર જ્ઞાન ઓર મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન એવં વિભંગજ્ઞાન યે ત્રીન અજ્ઞાન અર્થાત્ યે જ્ઞાનાજ્ઞાન દોનોં ભજના સે હોતે હૈં, ક્યોંકિ અવધિ આદિ જ્ઞાન કે છૂટ જાને પર કિતને મનુષ્યોં કા નરકોં મેં ઉત્પાદ હોતા હૈ । તદુક્તમ્—‘ઓહિનાણમણપજ્જવ આહારય સરીરાણિ લદ્ધૂણં પરિસાહિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ અવધિજ્ઞાન મનઃ પર્યવજ્ઞાન ઓર આહારક શરીર કો પ્રાપ્ત કરકે મનુષ્ય इनके छूट जाने पर नरक में उत्पन्न हो जाता है । સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કે પ્રકરણ મેં ત્રીન જ્ઞાન કહે ગયે હૈં, ઓર યહાં ચાર જ્ઞાન કહે ગયે હૈં । યહી ઉસ પ્રકારણ સે इस प्रकरण में विशेषता है इसलिये यहां कहा है कि चार ज्ञान और तीन अज्ञान ये दोनों ज्ञान अज्ञान भजनासे होते हैं । ‘छ समुग्घाया केवलिवज्जा’ केवलिसमुद्घात को छोड़कर वेदना कषाय आदि ६ समुद्घात होते हैं । ‘ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं मासपुहुत्त’ स्थिति और अनुबन्ध जघन्य से मास

પર્યવજ્ઞાન, અને મતિ અજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન આ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. કેમકે—અવધિ—વિગેરે જ્ઞાન છૂટિ જાય ત્યારે કેટલાક મનુષ્યોને નરકમાં ઉત્પાદ થાય છે. તેજ કહે છે—‘ઓહિનાણમણપજ્જવ આહારય સરીરાણિ લદ્ધૂણં પહિસાહિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન અને આહારક શરીરને પ્રાપ્ત કરીને તે છૂટિ જાય ત્યારે મનુષ્ય નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોના પ્રકરણમાં ત્રણ જ્ઞાન કહ્યા છે. અને આ પ્રકરણમાં ચાર જ્ઞાન કહેવામાં આવેલ છે. તેથી આ અપેક્ષાએ તે પ્રકરણથી આ પ્રકરણમાં ફેરફાર છે એટલે અહીં કહેવામાં આવ્યું છે કે ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાને ભજનાથી હોય છે. ‘છ સમુગ્ઘાયા કેવલિવજ્જા’ કેવલિ સમુદ્ઘાતને છોડીને વેદના, કષાય, વિગેરે છ સમુદ્ઘાતો હોય છે. ‘ઠિઈ અણુબંધો ય જહ્ણેણં માસપુહુત્ત’ સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વ અને ઉક્તિસેણ

માસદ્વયાન્તર્વર્ત્ત્યાપુષ્મતો નરસ્ય નરકે સમુત્પત્ત્યભાવાત્ । ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’
 ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિપરિમિત એવ સ્થિતિરનુવન્ધથેતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્ એત-
 દ્ધિન્નં સર્વં તદેવ-સંક્ષિપ્તચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકપ્રકરણપઠિતમેવેતિ । ‘કાલાદેસેણં’
 કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્રાઈં માસપુહુતમઘ્મહિયાઈં’
 જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ, તત્ર દશવર્ષસહસ્રાણિ નરક
 જઘન્યાયુઃ, માસપૃથક્ત્વં તુ જઘન્યં નારકયાયિમનુષ્યાયુઃ ‘ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે
 ભવગ્રહણે’ હત્યુક્તત્વાદ્ ભવદ્વયસ્યેદં જઘન્યમાયુરવસેયમ્ । ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ઉત્કૃષ્ટં રત્નપ્રમાનાનરકભવચતુષ્કાયુઃ
 ‘ચઉર્હિં પુવ્વકોડીર્હિં અઘ્મહિયાઈં’ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ, ઇહ ચત્રસ્રઃ
 પૂર્વકોટયો નરકગામિ મનુષ્યભવચતુષ્કોટકૃષ્ટાયાુઃ ‘ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટ ભવગ્રહણાનિ’
 હત્યુક્તત્વાત્ નારકભવચતુષ્ટયં, મનુષ્યભવચતુષ્ટયમિતિ ભવાષ્ટસ્યેદમુત્કૃષ્ટમાયુરિતિ ।

પૃથક્ત્વ, ઔર ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કા હૈ, માસ
 પૃથક્ત્વ હસલિયે કહા ગયા હૈ કિ દો માસ કે ભીતર કી આયુવાલા
 મનુષ્ય નરકગતિ મેં નહીં જાતા હૈ, અતઃનરક ગતિ મેં જાને વાલે મનુષ્ય
 કી જઘન્ય આયુષ દો માસ સે નૌ માસ તક કી હોના ચાહિયે,
 ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક પૂર્વકોટિ કી
 હૈ, બાકી કા ઔર સબ કથન સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક
 કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ । કાલ કી અપેક્ષા ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્રાઈં
 માસપુહુત્તમઘ્મહિયાઈં’ જઘન્ય સે વહ માસપૃથક્ત્વ સે અધિક ૧૦
 હજાર વર્ષકા ઔર ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર
 પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કા હૈ, તથા ચ-હતને કાલ તક વહ
 જીવ મનુષ્ય ગતિ ઔર નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઔર ઉસમેં વહ

ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીના છે. માસ પૃથક્ત્વ એ માટે કહેલ છે કે-એ માસની
 અંદરની આયુવાળો મનુષ્ય નરકગતિમાં જતો નથી જેથી નરકગતિમાં જવાવાળા
 મનુષ્યનું આયુષ્ય એ માસથી નવ માસ સુધીનું હોવું જોઈએ ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વ-
 કોડી’ તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે એક પૂર્વકોટીનું છે બાકીનું બીજું તમામ કથન
 સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ચોનિના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે કાળની
 અપેક્ષાએ-‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્રાઈં માસપુહુત્તમઘ્મહિયાઈં’ જઘન્યથી તે
 માસ પૃથક્ત્વથી વધારે ૧૦ દસ હજાર વર્ષ કાળનો અને ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધીનો
 છે. તથા એટલા કાળ સુધી તે જીવ મનુષ્ય ગતિ અને નરક ગતિનું સેવન
 કરે છે. અને તેમાં ગમના ગમન કરે છે. અહિયાં તેને જઘન્યથી માસ પૃથ-

અનેન હ્રદમુક્તં ભવતિ મનુષ્યો મૃત્વા ચતુર એવ વારાન્ એકસ્થાં નારકપૃથિવ્યાં નારકો જાયતે પુનઃ તિર્યગ્યોનિક એવ ભવતિ ન તુ મનુષ્યં ઇતિ । ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્, એતાવન્તમ્-ઉપરિ દર્શિતકોલપર્યન્તમેવ મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમનં કુર્યાદિતિ મનુષ્ય સંબન્ધી પ્રથમો ગમઃ સામાન્ય ઇતિ ૧ ।

ગમનાગમન કરતાં હૈ, યહાં જો માસપૃથક્ત્વ અધિક દશ હજાર વર્ષ જઘન્ય સે ઉસે કહા ગયા હૈ સો પ્રથમ પૃથિવી કે નારક કી જઘન્ય આયુ દશ હજાર વર્ષ કો લેકર કહા ગયા હૈ તથા જો હસે માસપૃથક્ત્વ વિશેષણ સે વિશેષિત ક્રિયા ગયા હૈ વહ નારક મેં જાને વાલે મનુષ્ય કી આયુ કો લેકર કહા ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કહા ગયા હૈ-સો વહ રત્નપ્રભા નારક કે ચાર ભવોં કી આયુ કો લેકર કહા ગયા હૈ ઓર હસે જો ચાર પૂર્વકોટિ સે અધિક કહા ગયા હૈ વહ નરકગામી મનુષ્ય ભવચતુષ્ક કી ઉત્કૃષ્ટ આયુ કો લેકર કહા ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવ ગ્રહણ હૈ, યહ આઠ ભવ ગ્રહણ નારક કે ચાર ભવોં કો ઓર મનુષ્ય કે ચાર ભવોં કો લેકર કહા ગયા હૈ, ભવાષ્ટક કી યહી ઉત્કૃષ્ટ આયુ હૈ । હસસે યહ કહા ગયા સમજના ચાહિયે કિ મનુષ્ય હોકર ચાર હી બાર એક નારક પૃથિવી મેં વહ નારક હોતા હૈ । હસકે બાદ વહ તિર્યગ્યોનિક હી હોતા હૈ, મનુષ્ય નહીં હોના હૈ । ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ હસ

ફલ અધિક દસ હજાર વર્ષ કહ્યા છે, તે પહેલી પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય આયુ દસ હજાર વર્ષની છે તે આધારે કહેલ છે. તથા તેને માસ પૃથક્ત્વ એ વિશેષણ કહ્યું છે, તે નરકમાં જવાવાળા મનુષ્યની આયુને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કહેલ છે, તે રત્નપ્રભા નરકના ચાર ભવોની આયુને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. અને તેને જે ચાર પૂર્વકોટિથી અધિક કહેલ છે, તે નરકમાં જવાવાળા મનુષ્ય ભવના ચતુષ્ક-ચાર ભવની ઉત્કૃષ્ટ આયુને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ કર્યા છે, તે આઠ ભવોનું ગ્રહણ-નારકના ચાર ભવો અને મનુષ્યના ચાર ભવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. આઠ ભવોની એજ ઉત્કૃષ્ટ આયુ છે. તેથી એમ કહ્યાનું સમજવું જોઈએ કે-મનુષ્ય તથા પછી ચારજ વાર એક નારક પૃથ્વીમાં તે નારકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી તે તિર્યગ્ય થોની જ થાય છે, મનુષ્ય થતો નથી. ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ આ રીતે

‘સો ચેવ જહન્નકાલઢિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ સ એવ મનુષ્યો યદિ જઘન્યકાલ, સ્થિતિકરત્નપ્રભાસંવન્ધિનારકેષ્ટપ્પેત તદા જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ્થ દશવર્ષસહસ્રસ્થિ- તિકેષ્ટપ્પચતે, તથા ચ પર્યાપ્તસંલેખેયવર્ણાયુક્કસંજ્ઞિમનુષ્યો યદિ રત્નપ્રભાસંવન્ધિ- જઘન્યકાલસ્થિતિકેષ્ટુ ઉત્પચતે તદા તસ્ય જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ્થ દશસહસ્રવર્ષ- પ્રમિતા સ્થિતિર્ભવતિ । જઘન્યસ્થિતિકેષ્ટપ્પન્નત્વેન તસ્ય જઘન્યસ્થિતેરેવાધિકા- રિત્વાત્ તતો તસ્ય જઘન્યા વોત્કૃષ્ટા વા સૈવ સ્થિતિરવગન્તવ્યેતિ । એવમગ્રે ઉત્કૃષ્ટ- સ્થિતિકવિષયેઽપિ વિજ્ઞેયમ્, ‘એસચેવ વક્તવ્યતા’ એવૈવ વક્તવ્યતા એવૈવ ઉપરિ- પ્રદર્શિતા સર્વાપિ વક્તવ્યતા વક્તવ્યા, યાઽધુના પ્રદર્શિતા પ્રથમગમે, કેવલં પ્રથમ- ગમવક્તવ્યતાતો વૈલક્ષણ્યં યત્ તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि, ‘નવરં’ કાલાદેસેણં દસવાસસહસ્રાઈં માસપુહુત્તમઁમહિયાઈં’ નવરમ્-અયં વિશેષઃ કાલાદેશેન-કાલા- પેક્ષ્યા કાલપ્રકારેણેત્યર્થઃ દશવર્ષસહસ્રાણિ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકાર્ણિ, દ્વિમાસા-

પ્રકાર ઉપર પ્રદર્શિત કાલ પર્યન્ત હી વહ ઉસ મનુષ્ય ગતિ મેં ઓર નરક ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ સામાન્ય ગમ હૈ ।

‘સો ચેવ જહન્નકાલઢિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી મનુષ્ય જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રભા સંવન્ધી નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સે દસ હજાર વર્ષકી સ્થિતિવાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ યહાં પર ખી વહી ઉપર્યુક્ત વક્તવ્યતા સર્વરૂપ સે કહ લેની ચાહિયે, જો અધી પ્રકટ કી ગયી હૈ, હસ વક્તવ્યતા રૂપ પ્રથમ ગમ સે હસમેં જો વિશેષતા હૈ હસે સૂત્રકાર સ્વયં ‘નવરં’ હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરતે હૈ-‘નવરં’ કાલાદેસેણં દસવાસસહસ્રાઈં માસપુહુત્તમઁમહિયાઈં’ યહાં કાલ કી અપેક્ષા માસપૃથક્ત્વ સે અધિક દશ હજાર વર્ષ તક વહ

ઉપર બતાવેલ કાળ સુધી જ તે એ મનુષ્ય ગતિમાં અને નરક ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે.

આ પ્રમાણે આ પહેલો સામાન્ય ગમ છે.

‘સો ચેવ જહન્નકાલઢિહણ્ણુ ઉવવન્નો’ નો તે જ મનુષ્ય જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા સંબંધી નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો અહિયાં પણ તે ઉપર કરેલ કથન સમગ્રપણે કહી લેવું જે હુમણા જ પ્રગટ કરેલ છે. આ કથન રૂપ પહેલા ગમથી આ કથનમાં જે ફેરફાર છે, તે સૂત્રકાર સ્વયં ‘નવરં’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરે છે. ‘નવરં’ કાલાદેસેણં દસવાસસહસ્રાઈં માસ પુહુત્તમઁમહિયાઈં’ અહિં કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વથી વધારે દસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી તે આલીસ હજાર વર્ષ અધિક

દારભ્ય નવમાસપર્યન્તાધિકદશસહસ્રવર્ષાણિ, જગન્યતઃ । ‘ઉક્રોસેણ’ ઉત્કર્ષેણ ‘ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ’ ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ, ‘વત્તાલીસાણ વાસસહસ્સેહિં અઘ્મહિયાઓ’ ચત્તારિંશદ્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકાઃ, ‘એવહ્યં’ ૦ એતાવત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતિં ચ સેવેત તથા મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ દ્વિતીયગમઃ ૫૨૧

‘સો ચેવ ઉક્રોસકાલદ્વિદ્વિદ્વસુ ઉવવન્નો’ સ એવ મનુષ્યઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકરત્નપ્રમાપૃથિવીસંવન્ધિનારકેષુ ઉત્પદ્યતે યદિ તદા એવ જગન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાગરોપમસ્થિતિકેષુત્પદ્યન્તે ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ એપૈવ વત્તવ્યતા વત્તવ્યા, એપૈવ પ્રથમગમોક્તૈવ સર્વાપિ વત્તવ્યતાં વત્તવ્યા ‘નવર’ નવરમ્ વૈલક્ષણ્યમેતદેવ યત્ ‘કાલાદેસેણ જહન્નેણં સાગરોવમં’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, જગન્યેન સાગરોપમમેકમ્ ‘માસપુહુત્તમઘ્મહિયં’ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકમ્ દ્વિસાસાદારભ્ય નવમાસપર્યન્તાધિકૈકસાગરોપમમિત્યર્થઃ । ‘ઉક્રોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ચઉહિં પુવ્વકોડીહિં અઘ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિસાગરોપમાણિ ચતસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિ-

જગન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાલીસ હજાર વર્ષ અધિક ચોર પૂર્વ કોટિ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમના ગમન કરતા હૈ, એસા યહ દ્વિતીય ગમ હૈ ।

‘સો ચેવ ઉક્રોસકાલદ્વિદ્વિદ્વસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે રત્નપ્રમા સમ્બન્ધી નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ જગન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સે એક સાગરોપમકી સ્થિતિવાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । યહાં પર ખી ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહી પૂર્વોક્ત વત્ત વ્યતા કહલેની ચાહિયે, પરન્તુ જો ઉસકી અપેક્ષા યહાં કી વત્તવ્યતા મેં અન્તર હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ કિ યહાં કાલ કી અપેક્ષા વહ જગન્ય સે માસપૃથક્ત્વ અધિક એક સાગરોપમ કાલ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાલ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા

સુધી ચાર પૂર્વ કોટિ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમા ગમનાગમન કરેલા રહે છે. એ પ્રમાણે આ બીજો ગમ છે

‘સોચેવ ઉક્રોસકાલદ્વિદ્વિદ્વસુ ઉવવન્નો’ જે એજ મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથિવિના નારકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે એ વિષયમાં પણ ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ આ પહેલા કહેલ કથન જ કહી દેવું. પરન્તુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં જે અંતર ફેરફાર છે, તે આ પ્રમાણે છે, કે-અહિયાં કાળની અપેક્ષાથી તે જગન્યથી માસપૃથક્ત્વ અધિક એક સાગરોપમ કાળ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધી તે

રમ્યધિકાનિ, ચતુઃપૂર્વકોટ્યમ્યધિકચતુ. સાગરોપમપર્યન્તમ્, 'એવમ્ જાત કરેજ્ઞા' એતાવન્તં યાવન્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સ સેવેત તથા મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ।૩। 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ મનુષ્યઃ આત્મના-સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ સન્ રત્નપ્રમાનરકસંવન્ધિનારકેષુ યદિ ઉત્પન્નન્તે તદા જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં દશવર્ષ-સહસ્રસ્થિતિકો ભૂત્તા ઉત્પન્નન્તે 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એપૈવ-ઉપરોક્તપ્રથમગમવત્ત-વ્યતૈવ સર્વાડપિ વત્તવ્વયા પ્રથમગમવદેવ શરીરાવગાહનાદિકં સર્વં વત્તવ્વયમ્, 'જવરં હમાઈં પંચ ણાણત્તાઈં' નવરમ્ હમાનિ પશ્ચ નાનાત્વાનિ વક્ષ્યમાણપશ્ચસુ વિષયેષુ પ્રથમગમાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં જ્ઞાતવ્યમ્ યત્ર યત્ર વૈલક્ષણ્યં તત્ તત્ સ્થલં વિશિષ્ય સ્વ-યમેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ-'સરીરોગાહના' ઇત્યાદિ, 'સરીરોગાહના જહન્નેણં અંગુલ પુહુત્તં' શરીરાવગાહના જઘન્યેન અંગુલપૃથક્ત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટતોડપિ અંગુલપૃથક્ત્વમેવ હૈ ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમના ગમન કરતા હૈ, એસા યહ તૃતીય ગમ હૈ।

'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' યદિ વહ મનુષ્ય સ્વયં-જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા હોતા હુઆ રત્નપ્રમા સમ્બન્ધિ નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સે દસ હજાર વર્ષકી સ્થિતિવાલે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ। યહાં પર મી વહી પ્રથમ ગમોક્ત વત્તવ્વતા પૂરી કી પૂરી કહ લેની ચાહિયે, પરન્તુ ઉસકી અપેક્ષા જો હસમેં અન્તર હૈ વહ 'સરીરોગાહના' આદિ હન, પાંચ વાતોં કો લેકર હૈ, વહી અન્તર કહતે હૈં-'સરીરોગાહના જહન્નેણં અંગુલપુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંગુલપુ-હુત્તં' યહાં શરીરકી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલપૃથક્ત્વ હૈ-દો અંગુલ સે લેકર ૧ અંગુલ તક કી હૈ તથા ઉત્કૃષ્ટ સે મી હનની હી હૈ, અર્થાત્ નરક મેં જાનેવાલે જીવોં કી શરીર કી અવગાહના-ઝંચાઈ-જઘન્ય સે અંગુલ-

ગતિતુ' સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ ત્રીજો ગમ છે.

'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' જો તે મનુષ્ય જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો થઈને રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો અહિયાં પણ પહેલા ગમનું કથન પુરેપુરું કરેલું જોઈએ પરંતુ તેની અપેક્ષાથી આ કથનમાં જે અંતર છે, તે 'સરીરોગાહના' શરીર, અવગાહના વિગેરે આ પાંચ સ્થાનોને લઈને છે.-સરીરોગાહના જહન્નેણં અંગુલપુહુત્તં ઉક્કોસેણં, વિ અંગુલ-પુહુત્તં અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની છે.-એટલે કે જે આંગળથી લઈને ૬ નવ આંગળની છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ એટલી જ

નરકયાયિનાં મનુષ્યાણાં શરીરસંવન્ધિઉચ્ચત્વમ્ જઘન્યતો દ્વચ્છગુલપર્યંતં તથો-
ત્કૃષ્ટતોઽપિ દ્વચ્છગુલાદારમ્થ નરાઙ્ગુલપર્યંતમેવ ભવતિ પ્રથમગમે શરીરાવ-
ગાહનમ્ જઘન્યતોઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વં તથોત્કૃષ્ટતઃ પશ્ચધનુશંતં કથિતમિતિ
જઘન્યોત્કૃષ્ટયોર્ભેદઃ પ્રદર્શિતઃ રહ તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામેકમેવ અઙ્ગુલ પૃથક્ત્વમિતિ
ભવત્યેવ પ્રથમમાપેક્ષયા ચતુર્થગમે વૈલક્ષણ્યમિતિ 'તિન્નિ નાના તિન્નિ અન્નાણાં
મયણાણ' ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા યથા—શરીરાવગાહનાયાં
પ્રથમમાપેક્ષયા પાર્થક્યં તથા જ્ઞાનાજ્ઞાનયોરપિ પાર્થક્યમુભયત્ર, પૂર્વગમે ચત્વારિ
જ્ઞાનાનિ કથિતાનિ, રહ તુ ત્રીણ્યેવ જ્ઞાનાનિ ત્રીણ્યેવ ચાજ્ઞાનાનિ મજનયા કથિતાનિ
જઘન્યસ્થિતિકાનાં જ્ઞાનત્રયસ્યૈવ ભાવાદિતિ ।૨। 'પંચસમુઘાયા આદિલ્લા'
પશ્ચસમુદ્ઘાતા આદિમાઃ, એવમિહ આઘાઃ પશ્ચસમુદ્ઘાતા એવ પ્રદર્શિતા જઘન્ય-
સ્થિતિકાનામ્ આચસમુદ્ઘાતાનામેવ સંભવાત્, પ્રથમગમે તુ પઢપિ સમુદ્ઘાતાઃ

પૃથક્ત્વ કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી અંગુલ પૃથક્ત્વ હી હૈ, પ્રથમ ગમ મેં
શરીરકી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ પૃથક્ત્વ કી કહી ગયી હૈ, તથા
ઉત્કૃષ્ટ સે ૫૦૦ ધનુષ કી કહી હૈ, હસીલિયે વહાં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ મેં
ભેદ હૈ, પરંતુ યહાં પર જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ મેં ભેદ નહીં હૈ, હસ કારણ
હસ ચતુર્થ ગમ મેં પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા એક યહી ભિન્નતા હૈ તથા 'તિન્નિ
નાના તિન્નિ અન્નાણાં મયણાણ' શરીરાવગાહના કે જૈસા જ્ઞાનાજ્ઞાન
મેં મી ભિન્નતા હૈ, પૂર્વગમ મેં ચાર જ્ઞાન કહે ગયે હૈ પર યહાં પર ત્રીણ
જ્ઞાન ઓર ત્રીણ હી અજ્ઞાન મજના સે કહે ગયે હૈ । 'પંચ સમુઘાયા
આદિલ્લા' યહાં આદિ કે પાંચ સમુદ્ઘાત હોતે હૈ । પ્રથમ ગમ મેં ૬

છે. અર્થાત્ નરકમાં જવાવાળા જીવોના શરીરની અવગાહના ઉંચાઈ
જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ આંગળ પૃથક્ત્વની કહી
છે. પહેલા ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની કહેવામાં
આવી છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ્યની કહી છે. જેથી ત્યાં જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટના કથનમાં એ ભેદ છે, પરંતુ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના
કથનમાં ભેદ નથી. એ કારણે આ એથા ગમમાં પહેલા ગમની અપેક્ષાએ
એક તો એ ભિન્નપણુ છે તથા 'તિન્નિ નાના તિન્નિ અન્નણાં મયણાણ' શરીરની
અવગાહનાની જેમ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં પણ ભિન્નપણુ છે. પહેલા ગમમાં
ચાર જ્ઞાન કહ્યા છે. અને અહિયાં ત્રણ જ્ઞાન કહેલા છે. અને ભજનાથી ત્રણ
જ અજ્ઞાન પણ કહેલા છે, કેમકે—અજઘન્ય સ્થિતિવાળાઓને ત્રણ જ જ્ઞાન હોય
છે. 'પંચ સમુઘાયા આદિલ્લા' અહિયાં પહેલાંના પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે. અને

મંદર્શિતાઃ, યતોઽજઘન્યસ્થિતિકાનામ્ અહારસમુદ્ઘાતસ્યાપિ સંભવો ભવતિ।૩।
 ‘ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેન માસપુહૃત્તં ઉકોસેન વિ માસપુહૃત્તં’ સ્થિતિરનુવન્ધશ્ચ
 જઘન્યેન માસપૃથક્ત્વમ્ ઉત્કર્ષેણાપિ માસપૃથક્ત્વમેવ, પૂર્વમ્ સ્થિતિર્જઘન્યેન
 માસક્ત્વરૂપા કથિતા ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ કથિતા ઇદતુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામપિ
 માસપૃથક્ત્વરૂપૈવેતિ ભવત્યેવ પાર્થક્યમ્ ૪ તથા અનુવન્ધોઽપિ પૂર્વ જઘન્યતોમાસ-
 પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટાઃ પૂર્વકોટિઃ, ઇદતુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં માસપૃથક્ત્વરૂપમેવેતિ
 ભવત્યેવ ઉમયત્રાપિ વૈલક્ષણ્યમ્-૫ । અવગાહના ૧, જ્ઞાનાજ્ઞાને૨ સમુદ્ઘાત૩ સ્થિ

સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈં । ક્યોંકિ અજઘન્ય સ્થિતિવાલોંકે આહારસમુદ્ઘાત
 કા ભી સદ્ભાવ હો સકતા હૈ, પર જઘન્ય સ્થિતિવાલોંકે હસકા સંભવ
 નહીં હો સકતા હૈ, હસીલિયે યહાં આદિ કે પાંચ હી સમુદ્ઘાત પ્રગટ
 કિયે ગયે હૈં ।૧।

‘ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેન માસપુહૃત્તં ઉકોસેન વિ માસપુહૃત્તં’ યહાં
 સ્થિતિ ઓર અનુવન્ધ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 ભી માસપૃથક્ત્વ કા હૈ । પ્રથમ ગમ મેં સ્થિતિ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ
 કહી ગયી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ રૂપ કહી ગયી હૈ, તથા યહાં
 પર જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે માસપૃથક્ત્વ રૂપ હી કહી ગયી હૈ ।૪। હસી
 પ્રકાર અનુવન્ધ ભી પૂર્વગમ મેં માસપૃથક્ત્વ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ
 રૂપ કહા ગયા હૈ, ઓર યહાં ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્ય સે દોનોં રૂપ સે
 વહ માસપૃથક્ત્વ રૂપ હોતા હૈ હસ પ્રકાર અવગાહના ૧ જ્ઞાનાજ્ઞાન ૨

પહેલા ગમમાં ૬ છ સમુદ્ઘાતો કહેલા છે. કેમકે અજઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓને
 આહાર સમુદ્ઘાત પણ હોઈ શકે છે પણ જઘન્ય સ્થિતિ વાળાને તેનો સંભવ
 હોઈ શકતો નથી, તેથી જ અહિયાં પહેલાના પાંચ જ સમુદ્ઘાતો કહેલા છે.

‘ઠિર્ઐ અણુવંધો ય જહન્નેન માસપુહૃત્તં ઉકોસેન વિ માસપુહૃત્તં’ અહિયાં સ્થિતિ અને
 અનુબંધ જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ માસપૃથક્ત્વ છે. પહેલા
 ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિ માસ પૃથક્ત્વની કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ રૂપ
 કહી છે. તથા અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી માસપૃથક્ત્વ જ કહી છે. એજ

રીતે અનુબંધ પણ પહેલા ગમમાં માસપૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ-
 રૂપ કહેલ છે. અને અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એ બન્ને પ્રકારે તે માસ
 પૃથક્ત્વ હોય છે. આ રીતે અવગાહના ૧ જ્ઞાન અજ્ઞાન ૨ સમુદ્ઘાત ૩

ત્યનુબન્ધાઃ ૬ એતે પઞ્ચ પૂર્વાપેક્ષયા ભિન્નએવ ભવન્તિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ યદંશે પાર્થક્યં તદ્વિશિષ્ટ્ય દર્શિતમ્ એતદ્ વ્યતિરિક્તં સર્વમપિ પ્રથમગમ- વદેવ દ્રષ્ટવ્યમિતિ માત્ર । કિયત્પર્યન્તં તત્રાહ-‘જાવ ભવાદેસોત્તિ’ યાવદ્ભવાદેશ- ઇતિ ભાદેશપર્યન્તમિત્યથઃ । ‘કાલાદેસેણં’ કાલાદેશેન કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયે- સ્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહ- સ્રાણિ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ દ્વિમાસાદારભ્ય નવમાસપર્યન્તાભ્યધિકાનિ, ‘ઉકો- સેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્પેણં ચત્વારિ સાગરોપમાણિ ‘ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈ’ ચતુર્મિમાસપૃથક્ત્વૈરભ્યધિકાનિ ‘એવડ્યં જાવ કરેઝ્જા’ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ચતુર્થો ગમઃ ૪ ।

સમુદ્ઘાત ૩ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ એ પાંચ યહાં પૂર્વ કી અપેક્ષા ભિન્ન હી હોતે હૈં । ‘સેસં તં ચેવ’ વાકી કા ઓર સવ કથન હનકે સિવાય પૂર્વ ગમ કે જૈસા હી હૈ, ઓર યહ સવ કથન ભવાદેશ તક હી યહાં પૂર્વ ગમ સે લેકર કહલેના ચાહિયે, ‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા ‘જહ- ન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈ’ વહ જઘન્ય સે માસ પૃથક્ત્વ અધિક દશ હજાર વર્ષ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલતક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈ’ ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ તક વહ ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ ચતુર્થગમ હૈ ।

સ્થિતિ ૪ અને અનુબન્ધ આ પાંચે પહેલા કરતા ભિન્નપણા વાળા હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું તમામ કથન આ ઉપર કહેલ ભિન્ન પણા શિવાયનું પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે. અને એ તમામ કથન અહિંયાં ભવાદેશ સુધી જ પહેલા ગમથી લઈને કહી લેવું જોઈએ. ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપે- ક્ષાએ ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ’ માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈ જઘન્યથી તે માસ પૃથક્ત્વ અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એમાં ગમનાગમન કરે છે તથા ઉત્કૃષ્ટથી ‘ચત્તારિ સાગરો- વમાઈ’ ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈ’ ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

આ પ્રમાણે આ ચોથો ગમ છે.

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’ સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિઃ પર્યાપ્તસંખ્યે-
યવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યો યદિ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુત્પન્નેત તદા ‘એસ એવ
વત્તવ્વયા ચઉત્થગમસરિસા જેયવ્વા’ એપૈવ વત્તવ્વયા ચતુર્થગમસદ્દાયેવ નેતવ્વા,
તથાદિ જઘન્યકાલસ્થિતિકો મનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ યદિ ઉત્પન્નતે તદા
જઘન્યેન ઉત્ક્રુષ્ટેનાડપિ દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ મનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ
ઉત્પન્નેત, તે જીવા એકસમયેન તત્ર નારકાવાસે રત્નપ્રમાયાં કિયન્ત ઉત્પન્ને
ઈતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્ક્રુષ્ટતઃ સંખ્યેયા ઉત્પન્ને
ઈત્યુત્તરમ્ । સંહનનાનિ પડપિ ભવન્તિ એતેપાં નરકયાયિનાં જીવોનામ્ । શરીરાવ-

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’ વહી જઘન્ય કાલ કી
સ્થિતિ ચાલા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષ કી આયુચાલા સંજ્ઞી મનુષ્ય
યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિચાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ
તો ‘એસ એવ વત્તવ્વયા ચઉત્થગમસરિસા જેયવ્વા’ ઘર્હા પર બી ચતુર્થ
ગમ જૈસી હી વત્તવ્વયા કહ લેની ચાહિયે, જૈસે-જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ
ચાલા મનુષ્ય જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિચાલે નૈરયિકોં મેં યદિ ઉત્પન્ન હોને
કે યોગ્ય હૈ તો વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિચાલે નૈરયિકોં
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે બી દસ હજારવર્ષ કી સ્થિતિચાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-હે
ભદન્ત ! એસે જીવ વહાં નરકાવાસ મેં રત્નપ્રમા મેં એક સમય મેં કિતને
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો હસ પ્રશ્ન કે સમાધાન મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હે ગૌતમ !
એક સમય મેં વહાં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇન નરક-

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વિસુ ઉવવન્નો’ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો અને
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય ને જઘન્ય કાળની સ્થિતિ
વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો ‘એસ એવ વત્તવ્વયા ચઉત્થગમસરિસા જેયવ્વા’
અહિયાં પણ ચોથા ગમ પ્રમાણે જ કથન કહેવું જોઈએ જેમકે-જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ને ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે જઘન્યથી દસ
હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા ઉત્ક્રુષ્ટથી
સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી
પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ એવા જીવો ત્યાં નરકાવાસમાં રત્નપ્રમા
પૃથ્વીમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? હે ગૌતમ ! એક સમયમાં
ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્ક્રુષ્ટથી

ગાહના ચ જઘન્યેનાઙ્ગુલ પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ અઙ્ગુલપૃથક્ત્વમેવ દ્વચઙ્ગુલા-
દારમ્ય નવાઙ્ગુલપર્યન્તમ્ । એવમેતેષાં જીવ નાં ત્રીણિ જ્ઞાતાનિ ત્રીણિ ચાજ્ઞાનાનિ
ભજનયા ભવન્તિ । આદિમાઃ પશ્ચૈવ સમુદ્ઘાતાઃ, જઘન્યસ્થિતિકસ્ય પશ્ચપ્સુદ્ઘા-
તાનામેવ સંભવાત્ । સ્થિતિરનુબન્ધ શ્ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં માસપૃથક્ત્વમેવ મન્વતિ ।
પ્રતદ્વ્યતિરિક્તં સર્વં પ્રથમગમસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકવદેવ જ્ઞાતવ્યં મવાદેશ
પર્યન્તમ્ । ચતુર્થગમાપેક્ષયા કાલાદેશે પાર્થક્યં મવતિ તત્સ્વયમેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ
‘નવરં’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં કાલાદેસેણં’ નવરં-કેવલં કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ-
કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જઘન્નેણં દસવાસસહસ્પાઙ્ગં’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્પાણિ ‘માસ-

યાચી જીવોં કે સંહનન ૬ હોં હોતે હૈં । જઘન્ય શરીરાવગાહના
અંગુલ પૃથક્ત્વ કી હોતી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી અંગુલ પૃથક્ત્વ હોતી
હૈ, હસી પ્રકાર હન જીવોં કે તીન જ્ઞાન ઓર તીન અજ્ઞાન ભજના સે
હોતે હૈં । આદિ કે પાંચ હી સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । જઘન્ય સ્થિતિવાલોં કે
આહારક સમુદ્ઘાત નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ હનકે આદિ કે પાંચ હી સમુ-
દ્ઘાત હોતે હૈં । સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ મેં માસ
પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હી હોતા હૈ । હન પૂર્વોક્ત વાતોં કે સિવાય ઓર સબ
કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક કે જૈસા હી મવા-
દેશ તક જાનનાં ચાહિયે, ચતુર્થ ગમ કી અપેક્ષા કાલાદેશ મેં જો મિત્રતા
આતી હૈ ઉસે સૂત્રકારને સ્વયં હી ‘નવરં’ આદિ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટકી
હૈ-જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્યસે

સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે આ નરકમાં જવાવાળા જીવોને ૬ છએ સંહનન
હોય છે. જઘન્યથી શરીરની અવગાહના આંગળ પૃથક્ત્વની હોય છે. અને
ઉત્કૃષ્ટથી પણ આંગળ પૃથક્ત્વની હોય છે. એજ રીતે આ જીવોને ત્રણ
જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. અને પહેલાના પાંચ જ સમુદ્-
ઘાતો હોય છે. જઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓને આહારક સમુદ્ઘાત હોતો નથી.
પરંતુ તેઓને પહેલાના પાંચ જ સમુદ્ઘાતો હોય છે. એટલે કે વેદના,
કષાય મારણાન્તિક વૈક્રિય અને તૈજસ. સ્થિતિ અને અનુબન્ધ જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી માસ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ જ હોય છે. આ પૂર્વોક્ત કથન શિવાય
ખ કીતું તમામ કથન પહેલા ગમ પ્રમાણે સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ
ચોનિકોની જેમ જ ભવાદેશ સુધી સમજવું, ચોથા ગમ કરતાં
કાલાદેશમાં જે જુદાપણું આવે છે, તેને સૂત્રકારે પોતે જ ‘નવરં’
ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે.-‘કાલાદેસેણં’ કાળની

पुहुत्तमम्भहियाइं' मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि मासद्वयादारभ्य नवमासपर्यन्तम् ।
उक्तेष्वेवं चत्तालीसं वाससहस्राइं' उत्कृष्टेन चन्वारिंशद्वर्षसहस्राणि 'चउहिं मास-
पुहुत्तहिं अम्भहियाइं' चतुर्मिर्मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि एतावत्पर्यन्तम् । 'एचइयं
जाव करेजा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च
सेवेतं तथा एतावदेव कालपर्यन्तं मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्या-
दिति पञ्चमो गमः ५ । 'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएमु उववन्तो' स एव जयन्य-
स्थितिको मनुष्यो यदा उत्कृष्टकालस्थितिकेषु रत्नप्रमासं वन्धितारकेषु नारकतयो-
त्पन्नो भवेत् । तदा 'एस चेव गमगो' एव एव-पूर्वोक्त एव गमो वक्तव्यः, जयन्य-
कालस्थितिको मनुष्यो यदि उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रमानैरयिकेषु उत्पद्यते तदा
किन्त्वाचस्थितिकेषुत्पन्नो भवतीति प्रजनस्य जयन्यत उत्कृष्टत आपि सागरो-
पमस्थितिकेषुत्पद्यते इत्युत्तरम् । एवं ते मनुष्यास्तत्र नरकावासे एकसमयेन

मास पृथक्त्व अधिक द्वा हजार वर्ष तक एवं उत्कृष्ट से 'चउहिं मास
पुहुत्तहिं अम्भहियाइं' चार मास पृथक्त्व अधिक 'चत्तालीसं वाससह-
स्राइं' चालीस हजार वर्ष तक मनुष्य गति का और नरक गति का
सेवन करता है और इतने ही काल तक उसमें गमनागमन करता
रहता है। ऐसा यह पांचवां गम है।

'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएमु उववन्तो' वही जयन्य स्थितिवाला
मनुष्य जब उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले रत्नप्रभा सम्बन्धी नारकों में
नारक की पर्याय से उत्पन्न होता है तो वह 'एस चेव गमो' इस सूत्र
पाठ के अनुसार जयन्य से एक सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में
तथा उत्कृष्ट से भी एक सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न
होता है ऐसा यही पूर्वोक्त गम यहां कहलेना चाहिये, इसी प्रकारसे

अपेक्षासे ते जयन्यथी मास पृथक्त्व अधिक द्वा हजार वर्ष सुधी अने उत्कृ-
ष्टथी 'चउहिं मासपुहुत्तहिं अम्भहियाइं' चार मास पृथक्त्व अधिक 'चत्ता-
लीसं वाससहस्राइं' चालीस हजार वर्ष सुधी ते मनुष्य जतिहुं अने नरक
जतिहुं सेवन करे छे. अने जेएवा ५ हजार सुधी तेमां गमनागमन करे छे.
जे प्रभाछे आ पांचमो गम छे.

'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएमु उववन्तो' ते जयन्य स्थितिवालो मनुष्य व्यादे
उत्कृष्ट क्षणनी स्थितिवाला रत्नप्रभा पृथ्वीता नारकोमां नारकनी पर्यायथी
उत्पन्न भवाने येअय होय छे, तो ते 'एस चेव गमो' आ सूत्रपाठ अनुसार
जयन्यथी इस हजार वर्षानी स्थितिवाला नैरयिकेमां उत्पन्न भय छे. जे प्रभा-
छेना ते परेवा छेदेवे गम अडियां छी देवे. जेए दीते ते नारकावासमां

કિન્તુ ઉત્પચન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા વા એકસમયે ઉત્પચન્તે નરકાવાસે इत्यુત્તરમ્ । એતદ્વ્યતિરિક્તં સર્વમેવ પ્રશ્નોત્તરાદિક પ્રથમવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્, । અવગાહનાસમુદ્ધાતજ્ઞાનાજ્ઞાનસ્થિત્ય નુબન્ધેષુ ચતુર્થગમવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ અવશિષ્ટં સર્વં સંહનનાદિકં ભવાદેશપર્યન્તં પ્રથમગમવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ પૂર્વાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં કાલાદેશે તત્સ્વયમેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ ‘નવરં’ इत्यादिना, ‘નવરં કાલાદેસેણં’ નવરમ્-કેવલં કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા ‘જહન્નેણં સાગરોવમં માસપુહુત્તમબ્બહિયં’ જઘન્યેન સાગરોપમમ્ માસપૃથક્ત્વાભ્ય-

નરકાવાસ મેં એક સમય મેં કિતને જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ઉનસે કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ત્યાં એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન તક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ કથિત ભિન્નતા કે સિવાય ઓર સવ કથન-પ્રશ્નોત્તર આદિ રૂપ કથન-પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી જાનનાં ચાહિયે, તથા-અવગાહના, સમુદ્ધાત, જ્ઞાનાજ્ઞાન, સ્થિતિ એવં અનુબન્ધ-इन द्वारों में जो यहाँ प्रथम गम की अपेक्षा भिन्नता है वह सब चतुर्थ गम की कथित शैली के अनुसार समझ लेना चाहिये, तथा अवशिष्ट समस्त संहनन आदि का कथन भवादेश तक प्रथम गम के कथन के जैसा ही जानना चाहिये, तथा काल की अपेक्षा जो यहाँ भिन्नता है-उसे सूत्रकार स्वयं ही ‘नवरं’ इत्यादि सूत्रपाठद्वारा प्रगट कर रहे हैं-वे इसमें कह रहे हैं-कि वह जीव काल की अपेक्षा ‘जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहूतमब्वहियं’ मासपृथक्त्व से अधिक एक

એક સમયમાં કેટલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ તેઓને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ત્યાં એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે આ ભિન્ન પણા સિવાય બીજી તમામ કથન-પ્રશ્નોત્તર વિગેરે રૂપનું કથન-પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું. તથા અવગાહના, સમુદ્ધાત, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, સ્થિતિ અને અનુબન્ધ એ દ્વારોમાં પહેલા ગમ કરતાં બે ભિન્નપણું છે, તે તમામ ચોથા ગમમાં કહેલ શૈલી પ્રમાણે છે. અને બીજીનું સંહનન વિગેરેનું તમામ કથન ભવાદેશ સુધી પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. તથા કાળની અપેક્ષાએ અધિયાં બે જુદાપણું છે. તે સૂત્રકાર પોતેજ ‘નવરં’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रगट करे છે. તેઓ આ વિષયમાં એમ કહે છે કે-તે જીવ કાળની અપેક્ષાથી ‘જહન્નેણં

ધિકમ્ એકં સાગરોપમં માસપૃથક્ત્વયુક્તં જઘન્યત ઇત્યર્થઃ । ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગ-
રોવમાઈં ચઉર્હિં માસપુહુત્તેહિં અબ્મહિયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ચતુર્મિ
ર્માસપૃથક્ત્વૈરભ્યધિકાનિ, ચતુર્માસપૃથક્ત્વાધિકચતુઃસાગરોપમપર્યન્તમ્ ઉત્કૃષ્ટત
ઈતિ । ‘એવમ્ જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્-એતાવત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતિ
નારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતીં નારકગતીં ચ ગમના
ગમને કુર્યાત્ । ઇતિ પશ્યો ગમઃ ૬ । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો જાઓ’
સ એવ આત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ સન્ રત્નપ્રમાનરક્સંબન્ધિનારકેષૂ-
ત્પન્નો મવેત્તદા ‘સો ચેવ પદમગમઓ જેયન્વો’ સ એવ પ્રથમો ગમકો નેત્તવ્યઃ,
હે ભદન્ત ! આત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતો મનુષ્યો રત્નપ્રમાનારકેષુ

સાગરોપમ તક જઘન્ય સે, ઓર ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગ-
રોપમ તક ઉત્કૃષ્ટ સે ઉસ મનુષ્ય ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન
કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ ।
એસા યહ છટ્ટા ગમ હૈં,

‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો જાઓ’ જો મનુષ્ય સ્વયં
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર રત્નપ્રમા નરક સમ્બન્ધી
નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તો યહાં પર ખી ‘સો ચેવ પદમગમઓ જેયન્વો’
વહો પ્રથમ ગમ કી વક્તવ્યતા કહ લેની ચાહિયે, અર્થાત્-ગૌતમને જબ
પ્રશ્ન સે એસા પૂછા-હે ભદન્ત ! જો મનુષ્ય સ્વયં ઉત્કૃષ્ટ આયુ કો લેકર
ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર વહ યદિ રત્નપ્રમા કે નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
હૈ તો વહ કિતને કાલકી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?

સાગરોવમં માસપુહુત્તમમબ્મહિયં’ માસ પૃથક્ત્વથી અધિક એક સાગરોપમ સુધી
જઘન્યથી અને ઉકૃષ્ટથી ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી
તે મનુષ્ય ગતિનું અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ
સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ આ પ્રમાણે આ છટ્ટો ગમ છે.

સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો જાઓ’ જે મનુષ્ય પોતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી
ઉત્પન્ન થયો છે, અને રત્નપ્રમા નરક પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
છે, તો અહિયાં પણ ‘સો ચેવ પદમગમઓ જેયન્વો’ તે પહેલા ગમનું જ કથન
કહેવું જોઈએ, અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગ-
વન્ જે મનુષ્ય પોતે ઉત્કૃષ્ટ આયુને લઈને ઉત્પન્ન થયો છે. અને તે
જે રત્નપ્રમાના નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની
સ્થિતિવાળા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમ

યદિ ઉત્પદ્યતે તદા કિયત્કાલસ્થિતિકનૈરયિકેષૂપદ્યતે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતથાપિ સાગરોપમસ્થિતિકનૈરયિકેષુત્પદ્યતે इति एवं हे भदन्त ! ते जीवा एकसमयेन तत्र नरकावासे तिष्ठन्त उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टतः संख्याताः समुत्पद्यन्ते इत्यादिकं सर्वं प्रथमगमवदेव द्रष्टव्यम् । प्रथमगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदेव दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादिना ‘नवरं’ सरीरोगाहणा जहन्नेणं पंच धणुसयाइं’ नवरं शरीरावगाहना जघन्यतः पञ्चधनुःशतानि, ‘उकोसेण वि पंच धणुसयाइं’ उत्कर्षेणापि पञ्चधनुःशतानि, प्रथम गमे तु शरीरावगाहनं जघन्यतोऽअंगुलपृथक्त्वम् उत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि, इह

हसके उत्तर में प्रभुने गौतम से कहा—हे गौतम ! वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । इसी प्रकार से—हे भदन्त ! वे जीव एक समय में वहां नरकावास में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—गौतम ! जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव वहां नरकावास में एक समय में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात जीव वहां एक समय में उत्पन्न होते हैं । इत्यादि सब कथन प्रथम गम के जैसा यहां कह लेना चाहिये, हां, प्रथम गम की अपेक्षा से जो यहां के कथन में भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं ‘नवरं सरीरोगाहणा०’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं—यहां शरीरावगाहना जघन्य से पांच सौ धनुष की होती है और उत्कृष्ट से भी वह पांचसौ धनुष की होती है, प्रथम गम में शरीरावगाहना जघन्य से अंगुल पृथक्त्व और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष की कही

સ્વામીને કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે હે ભગવન્ તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં નરકાવાસમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવો ત્યાં નરકાવાસમાં એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યત જીવો ત્યાં એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ - ક્રિયાં કહેવું જોઈએ. પહેલા ગમ કરતાં અહિના કથનમાં જુદાપણુ છે, તે સૂત્રકર પોને ‘નવરં સરીરોગાહનાં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરે છે—અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી પાંચસો ધનુષની હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પાંચસો ધનુષની હોય છે. પહેલાં ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો

તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પશ્ચાન્નુઃ શતાન્યેવેતિ ભવત્યેવ ઉત્તયોર્ગમયોઃ પાર્યકમિતિ ।
 ‘ઠિઈ જહન્નેણં પુવ્વકોડી’ સ્થિતિર્જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ, ‘ઉત્તકોસેણ વિ પુવ્વકોડી’
 ઉત્તકર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિરેવ ‘એવં અણુવંધો વિ’ એવમણુવંધોઽપિ જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ
 ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ પૂર્વકોટિરેવાણુવંધઃ, પૂર્વ પ્રથમગમે સ્થિત્યણુવંધૌ જઘન્યતો માસ-
 પૃથક્ત્વરૂપૌ ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિપ્રમાણકૌ કથિતૌ ઇહ તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામુભા-
 મ્યામપિ પૂર્વકોટિપ્રમાણકાવેવ ઇતિ ભાવઃ । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી
 દસહિં વાસસહસ્રેહિં અબ્હિયા’ કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ
 દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા, ‘ઉત્તકોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટતથ્ચત્વારિ
 સાગરોપમાણિ, ‘ચઉહિં પુવ્વકોડીહિં અબ્હિયાઈ’ ચત્તરભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિકાનિ

ગથી છે । પરંતુ યહાં વહ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ દોનોં રૂપ સે પાંચ સૌ હી
 ધનુષ કી કહી ગયી છે । ઇસ પ્રકાર સે દોનોં ગમોં મેં ભિન્નતા છે । ‘ઠિઈ
 જહન્નેણં પુવ્વકોડી૦’ યહાં પર સ્થિતિ જઘન્ય સે એક પૂર્વકોટિ કી છે
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ભી એકપૂર્વકોટિ કી હી છે, ‘એવં અણુવંધો વિ’ ઇસી
 પ્રકાર સે અણુવંધ ભી છે-જઘન્ય સે વહ એક પૂર્વકોટિ કા છે, ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ સે ભી વહ એક પૂર્વકોટિ કા છે । પ્રથમ ગમ મેં સ્થિતિ ઓર અણુ-
 વંધ યે દોનોં જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિરૂપ
 કહે ગયે હેં, પર યહાં યે દોનોં હી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિરૂપ
 હી પ્રગટ ક્રિયે ગયે હેં । ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં પુવ્વકોડી દસહિં વાસસહ-
 સ્રેહિં અબ્હિયા’ કાલ કી અપેક્ષા વહ જીવ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ
 અધિક એકપૂર્વકોટિ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈ૦’ ચાર
 પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ તક ડસ મનુષ્ય ગતિ કા ઓર નરક

ધનુષની કહી છે. પરંતુ અહિયાં તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને પ્રકારથી
 પાંચસો ધનુષની જ કહેલ છે આ રીતે બંને ગમેમાં જુદાપણું છે. ‘ઠિઈ
 જહન્નેણં પુવ્વકોડી૦’ અહિયાં જઘન્ય સ્થિતિ એક પૂર્વકોટીની છે. અને ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી પણ એક પૂર્વકોટીની જ છે. ‘એવં અણુવંધો વિ.’ એજ રીતે અણુવંધના
 સંબંધમાં પણ સમજવું અર્થાત્ જઘન્યથી તે એક પૂર્વકોટીનો છે. અને ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી પણ પૂર્વકોટી રૂપ કહેલ છે પહેલાં ગમેમાં સ્થિતિ અને અણુવંધ એ
 બેઉ જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ રૂપ કહેલ છે. અહિયાં
 તે બંને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટી રૂપે જ કહેલ છે, ‘કાલાદેણં જહન્નેણં
 પુવ્વકોડી દસહિં વાસસહસ્રેહિં અબ્હિયા’ કાળની અપેક્ષાએ તે છવ જઘ-
 ન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વકોટિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈ૦’ ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી તે મનુષ્ય ગતિનું

‘एवम्यं कालं जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एतावन्तं—पूर्वमदर्शित-
कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च स-आत्मनोत्कृष्टस्थितिको जातो मनुष्यः
सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं मनुष्यगतिं नारकगत्यागतिं च कुर्यादिति सप्तमो
गमः ७ । ‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ स एव उत्कृष्टकालस्थितिको
मनुष्यो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभानैरयिकेषु उत्पन्नो भवति स-क्रियत्कालस्थि-
तिकनैरयिकेषूपपद्येत इत्यादि प्रश्नः, ‘सच्चेव-सत्तमगमवत्तव्वया’ सैव सप्तमगम-

गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनाग-
मन करता है । ऐसा यह सातवां गम है ।

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ यहां गौतमने प्रभु से
ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! वही उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला
जघन्यकाल की स्थितिवालों में उत्पन्न होता हो तो वह कितने
काल की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इत्यादि प्रश्न इसके
उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया’ हे
गौतम ! यहां वही सातवें गम की वक्तव्यता कह लेनी चाहिये
अर्थात् ऐसा मनुष्य जघन्य से जहां पर दस हजार वर्ष की आयु है उन
नारकों में और उत्कृष्ट से भी जहां पर दस हजार की स्थिति है ऐसे
नारकों में—रत्नप्रभा के नैरयिकों में—उत्पन्न होता है, इत्यादि सब प्रश्न
और उत्तर रूप कथन अभी जो पहिले सातवां गम कहा गया है उसके

અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન કરે છે.

આ રીતે આ સાતમો ગમ છે.

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’ અહિયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું
પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થવાને માટે યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘સચ્ચેવ સત્તમગમવત્તવ્વયા’ હે
ગૌતમ ! અહિયાં સાતમા ગમનું તે તમામ કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્
એવો મનુષ્ય જઘન્યથી જોઓની આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષની છે. તેવા નાર-
કોમાં અથવા ઉત્કૃષ્ટથી જોઓની એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે, એવા નારકોમાં
—રત્નપ્રભા પૃથ્વિના નૈરયિકોની જઘન્ય આયુ દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ
આયુ એક સાગરોપમની કહી છે. ઇત્યાદિ તમામ કથન પ્રશ્નોત્તર રૂપથી હમણાં
જે પહેલાં સાતમાં ગમમાં કહ્યું છે તે અનુસાર અહિયાં ભવાદેશ સુધી કહી

વક્તવ્યતા વક્તવ્યા એતાદશો મનુષ્યો જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષૂત્પન્નઘટે
 ઉત્કૃષ્ટતઃ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ રત્નપ્રમાનારકેષૂત્પન્નઘટે ઇત્યાદિસર્વ પ્રશ્નમુત્તરંચાન-
 નારોદીરિતસપ્તમગદ્યવક્તવ્યતાવદેવ ઇદાપિ વક્તવ્યં યાવદ્વાદેશપર્યન્તમ્ । 'નવરં
 કાલાદેસેનં જહન્નેનં પુવ્વકોડી' નવરમ્-કેવલં વૈલક્ષણ્યમેતાવન્માત્રમ્
 કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા જઘન્યતઃ પૂર્વકોટિઃ 'દસર્હિં વાસસહસ્રેર્હિં અબ્મહિયા'
 દશમિર્વર્ષ મદસૈભ્યધિકા 'ઉકોસેનં' ઉત્કર્ષેણ 'ચત્તારિ પુવ્વકોડીઓ ચત્તા-
 લીસાએ વાસસહસ્રેર્હિં અબ્મહિયાઓ' ચતસ્રઃ પૂર્વકોટયઃ ચત્તારિશદ્વર્ષસહસ્રાભ્ય-
 ધિકાઃ 'એવમ્ કાલં જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્-એતાવત્કાલપર્યન્તમ્
 મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત્તથા એતાવન્તમેવ કાલં યાવન્મનુષ્યગતીં નારક-
 ગતીં ચ ગમનાગમને કુર્યાત્ સ સમ્યગુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો મનુષ્યો જઘન્યકાલ
 સ્થિતિકરત્નપ્રમાનારયિકેષૂત્પન્ન ઇતિ અષ્ટનો ગમઃ ૮ ॥ 'સો ચેવ ઉકોસકાલ-
 દ્વિદ્વિપ્પુ ઉવવન્નો' સ એવ આત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતો મનુષ્યઃ ઉત્કૃષ્ટ
 કાલસ્થિતિકરત્નપ્રમાનારયિકેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિધતે સ સ્વલ્લ કિયત્કાલ-

અનુસાર યહાં ભવાદેશ તક કહ લેના ચાહિયે, 'નવરં કાલાદેસેનં જહ-
 ન્નેનં પુવ્વકોડી' હસ કથન મેં જો સાતવેં ગમ સે વિશેષતા હૈ યહ
 કેવલ હતની સી હૈ કિ યહાં વહ જીવ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દશ
 હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વકોટિ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાલીસ હજાર
 વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ તક મનુષ્ય ગતિ કા ઓર નરક
 ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગ-
 મન કરતા હૈ । એસા યહ આઠવાં ગમ હૈ ।

'સો ચેવ ઉકોસકાલદ્વિદ્વિપ્પુ ઉવવન્નો' વહી મનુષ્ય જો કિ
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ યદિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે

દેવું બેધએ 'નવરં કાલાદેસેનં જહન્નેનં પુવ્વકોડી' આ કથનમાં સાતમાં ગમ
 કરતાં જે બુદ્ધાઈ છે તે કેવળ એટલી જ છે કે-અહિયાં તે જીવ કાળની અપે-
 ક્ષાથી હસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વ કોટી સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠીસ હજાર
 વર્ષ અધિક ચાર પૂર્વકોટિ સુધી મનુષ્ય ગતિનું અને નરકગતિનું સેવન કરે
 છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમના ગમન-અવરજવર કરે છે.

આ રીતે આ આઠમો ગમ છે.

'સો ચેવ ઉકોસકાલદ્વિદ્વિપ્પુ ઉવવન્નો' તે મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી
 ઉત્પન્ન થયો છે. જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા સંપન્ન નૈરયિકામાં

સ્થિતિકનૈરયિકેપૂત્પદ્યતે ? ગૌતમ ! જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટત્થ સાગરોપમસ્થિતિકેષુ ઉત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् । एवं ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्तो नरकावासे समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्यतः एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्यातावेत्यादिक सर्वे सप्तमगवदेव इहापि बोद्धव्यमित्येतदेव दर्शयति 'सत्त्वेव सत्तमगमवत्तव्या' सैव सप्तमगमवत्तव्यता अत्र समग्राऽपि वक्तव्या । षड्वैलक्षण्यं तदाह—'नवरं इत्यादि, 'नवरं कालादेसेण जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं'

રત્નપ્રભા સમ્બન્ધી નૈરયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો હે ભદન્ત ! વહ વહાં કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હિસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્નુ ડનસે કહતે હૈ—ગૌતમ ! એસા વહ મનુષ્ય જઘન્ય સે એક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકો' મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે બી એક સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકો' મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સે ગૌતમ કે હિસ પ્રશ્ન કા કિ હે ભદન્ત ! એસે વે જીવ વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઉત્તર પ્રશ્નુ ને એસા દિયા હૈ કિ ગૌતમ ! એસે વે જીવ વહાં એક સમય મેં કમ સે કમ એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ—इत्यादि सब कथन यहां सप्तम गम के जैसा ही जानना चाहिये, परन्तु फिर भी जो यहां अन्तर है—वह इस प्रकार से है—'नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्को

ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય, તો હે ભગવન્ તે ત્યાં કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નને ઉત્તર આપતા પ્રશ્નુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! એવો તે મનુષ્ય જઘન્યથી એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે ફરી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે—હે ભગવન્ એવા એવો ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુએ એવું કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! એવા તે એવો ત્યાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ઇત્યાદિ તમામ કથન સાતમા ગમના ઇથન પ્રમાણે સમજવું. 'નવર' તો પણ તે કથન કરતાં આ કથનમાં જે ફેરફાર છે, તે આ પ્રમાણે છે કાલાદેસેણં' જહન્નેણં સાગરોવમ પુવ્વકોડીએ અબ્ભહિયં' કાળની અપેક્ષાથી તે એવ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક એક સાગરોપમની છે 'ઉક્કોસેણં

एवतियं कालं जाव करेज्जा' नवरं-केवलं वैलक्षण्यम्-कालादेशेन कालापेक्षया जघन्येन सागरोपमं पूर्वकोट्यभ्यधिकम्, उत्कर्षेण-चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि 'एवद्वयं कालं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यालत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेत एतावन्तमेव कालं मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति नवमो गमः ९ ॥सू० ७॥

अथ मनुष्यमधिकृत्य रक्षप्रभानरकाश्रितविचारं समाप्य शर्करापमादि षष्ठ-
पृथिवीपर्यन्तनरकाश्रितविचारं दर्शयितुमाह-पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय०' इत्यादि ।

મૂલમ્-પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં મંતે! જે
મવિણ સવ્વકરપ્પમાણ પુઢવીણ ણેરહિણુ ઉવવજ્જિત્તણ, સે ણં
મંતે! કેવદ્વયકાલટ્ટિહિણુ ઉવવજ્જેજ્જા? ગોયમા! જહન્નેણં
સાગરોવમટ્ટિહિણુ ઉક્કોસેણં તિ સાગરોવમટ્ટિહિણુ ઉવવજ્જેજ્જા ।
તે ણં મંતે! જીવા ઇગસમણં કેવદ્વયા ઉવવજ્જંતિ સો ચેવ
રયણપ્પમાપુઢવીગમઓ ણેયઠ્ઠો । નવરં સરીરોગાહણં જહન્નેણં
રયણિપુહુતં ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાઈં । ઠિઈં જહન્નેણં વાસપુહુતં

સેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ચઙ્ઠિં પુવ્વકોડીહિં અબ્ભહિયાઈં એવતિયં કાલં
જાવ કરેજ્જા' કાલ કીં અપેક્ષા વહ જીવ જઘન્ય સે તો એક પૂર્વકોટિ
અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર
સાગરોપમ તક ઉસ મનુષ્ય ગતિ કા એવં નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ
ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસ મનુષ્ય ગતિ મેં ઓર નરક ગતિ મેં
ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા ઘહ નૌવાં ગમ હૈ ॥૭॥

ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ચઙ્ઠિં પુવ્વકોડીહિં અબ્ભહિયાઈં' અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર
પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમની છે. એવતિયં કાલં જાવ કરેજ્જા' એટલા
કાળ સુધી તે મનુષ્ય ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા
કાળ સુધી જ તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ પ્રમાણેનાં આ નવમો
ગમ છે ॥સૂ. ૭॥

उक्कोसेणं पुव्वकोडी । एवं अणुबंधो वि । सेसं तं चेव जाव
 भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं वासपुहुत्त-
 मवमहियं । उक्कोसेणं बारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
 अवमहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । एवं एसा ओहिणसु तिसु
 गमणसु मणुस्सलद्धी । णाणत्तं नेरइयठिई कालादेसेणं संवेहं
 च जाणेज्जा १-२-३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ
 तस्स वि तिसु वि गमणसु एस चेव लद्धी । नवरं सरीरोगाहणा
 जहन्नेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेणं वि रयणिपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं
 वासपुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं । एवं अणुबंधो वि सेसं जहा
 ओहियाणं । संवेहो सव्वो उवजुंजिऊण भाणियव्वो ४-५-६ ।
 सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिइओ जाओ, तस्स वि तिसु
 वि गमणसु इमं णाणत्तं सरीरोगाहणा जहन्नेणं
 पंचधणुसयाइं, उक्कोसेण वि पंच धणुसयाइं, ठिई
 जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी एवं अणु-
 बंधो वि, सेसं जहा पढमगमण नवरं नेरइयठिई य काय-
 संवेहं च जाणेज्जा ७ ८-९ । एवं जाव छट्ठ पुढवी, नवरं तच्चाए
 आढवेत्ता, एक्केक्कं संघयणं परिहायइ जहेव तिरिक्खजोणि-
 याणं, कालादेसो वि तहेव नवरं मणुस्सल ठिई भाणियव्वा ।
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविण अहे
 सत्तमाए पुढवीए नेरइणसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइय
 कालट्ठिइणसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं बावीससागरो-
 वमट्ठिइणसु उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्ठिइणसु उववज्जेज्जा ।

ते णं भन्ते! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जन्ति अवसेसो
सो चेव सक्करप्पभापुढवीगमओ णैयव्वो । नवरं पढमं
संघयणं इत्थियवेयगा न उववज्जन्ति सेसं तं चेव जाव अणु-
बन्धो त्ति । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं
वावीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं
सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । १।
सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो, एस चेव वत्तव्वया ।
नवरं नेरइयट्ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । २। सो चेव उक्कोसकाल-
ट्ठिइएसु उववन्नो, एस चेव वत्तव्वया नवरं संवेहं च जाणे-
ज्जा । ३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ, तस्स वि-
तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया, नवरं सरीरोगाहणा जह-
न्नेणं रयणिपुहुत्तं, उक्कोसेण वि रयणिपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं वास-
पुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं, एवं अणुबन्धो वि, संवेहो उव-
जुंजिऊण भाणियव्वो ४-५-६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकाल-
ट्ठिइओ जाओ, तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया, नवरं
सरीरोगाहणा जहन्नेणं पंचधणुसयाइं, उक्कोसेणं वि पंचधणु-
सयाइं, ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, एवं
अणुबन्धो वि, णवसु वि एसु गमएसु नेरइयट्ठिइं संवेहं च
जाणेज्जा, सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोल्लि जाव णवमगमए,
कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहि-
याइं, उक्कोसेणं वि, तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भ-

हियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा-
७-८-९॥ सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ८॥

चउवीसइमे सए पढमो उदेसो समत्तो ॥२४-२॥

छाया—पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः शर्करामभायाः पृथिव्याः नैरयिकेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रिसागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते स एव रत्नप्रभापृथिवीगमको नेतव्यः । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्कर्षेण पञ्चधनुःशतानि । स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः, एव मनुबन्धोऽपि, शेषं तदेव यावद्भवादेशइति, कालादेशेन जघन्येन सागरोपमं वर्षपृथक्त्वाऽभ्यधिकम् उत्कर्षेण द्वादशसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यवत्कुर्यात् । एवमेषा औधिकेषु त्रिषु गमकेषु मनुष्यलब्धिः । नानात्वं नैरयिकस्थितिं कालादेशेन संवेधं च जानीयात् १-२-३ । स एवात्मना जघन्यस्थितिको जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव लब्धिः । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि रत्निपृथक्त्वम्, स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि वर्षपृथक्त्वम् एवमनुबन्धोऽपि । शेषं यथा औधिकानाम्-संवेधः सर्वः-उपयुज्य भणितव्यः ४-५-६ । स एव आत्मना उत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्याऽपि त्रिष्वपि गमकेषु इदं नानात्वम् शरीरावगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि उत्कर्षेणाऽपि पञ्चधनुःशतानि, स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः, एवमनुबन्धोऽपि, शेषं यथा प्रथमगमे नवरं नैरयिकस्थितिं च कायसंवेधं च जानीयात् ७-८-९ । एवं यावत् पष्ठपृथिवीति नवरं तृतीयातः आरभ्य एकैकं संहननं परिहीयते यथैव तिर्यग्योनिकानाम् कालादेशोऽपि तथैव नवरं मनुष्यस्य स्थितिं भणितव्या । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्योऽधः सप्तम्याः नैरयिकेषूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? अवशेषः स एव शर्करामभापृथिवीगमको नेतव्यः । नवरं प्रथमं संहननम्, स्त्रीवेदका नोत्पद्यन्ते शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति, भवादेशेन द्वे भवग्रहणे कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यऽभ्यधिकानि एतावन्तं

यावत्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकालस्थितिकेरूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता नवरं नैरयिकस्थितिं संवेधं च जानीयात् । २। स एवोत्कृष्टकालस्थितिकेरूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता नवरं संवेधं च जानीयात् ३ । स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको-जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव वक्तव्यता । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि रत्निपृथक्त्वम् । स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वम्, उत्कर्षेणापि वर्षपृथक्त्वम्, एवमनुबन्धोऽपि, संवेध उपयुज्य भणि-तव्यः । ४-५-६ । स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्याऽपि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव वक्तव्यता, । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि, उत्कर्षेणाऽपि पञ्चधनुःशतानि, । स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धोऽपि, नवस्वपि एतेषु गमकेषु नैरयिकस्थितिं संवेधं च जानीयात्, सर्वत्र भवग्रहणे द्वे, यावत् नवमगमके, कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्, सागरोपमाणि पूर्वकोट्यऽभ्यधिकानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोट्यऽभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत, एतावन्तं कालं गत्यागती कुर्यात् ७-८-९ ! तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥ सू० ८ ॥

चतुर्विंशतितमे शतके प्रथमोद्देशकः समाप्तः । २४।१।

टीका—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते । पर्याप्तसंख्येय-वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! ‘जे भविए’ यो भव्यः ‘सकरप्पभाए पुढवीए’ शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः संवन्धिषु ‘नेरइएसु’ नैरयिकेषु ‘उत्तवज्जित्तए’ उत्पत्तुम्

इस प्रकार से मनुष्य को लेकर रत्नप्रभा के आश्रित विचार को समाप्त करके अब सूत्रकार शर्कराप्रभा से लेकर छठी तमःप्रभा तक के विचार को प्रस्तुत करने के लिये ‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय’-इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं ‘पञ्जत्तसंखेज्ज०’-इत्यादि ।

टीकार्थ—‘पञ्जत्तसंखेज्ज० णं भंते’ हे भदन्त ! जो पर्याप्त संख्येय वर्षायुष्क, संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए सकरप्पभाए पुढवीए०’ जो शर्करा-प्रभा पृथिवी के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य है वह ‘भंते’ हे भदन्त !

आ प्रभाणु मनुष्यने उद्देशीने रत्नप्रभा संभंधी विचार संपूर्ण करीने छे सूत्रकार शर्कराप्रभाथी लक्षणे ६ छठी तमःप्रभा सुधीने विचार करवा भाटे नीचे प्रभाणु सूत्रपाठ कहे छे—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं’ इत्यादि

टीकार्थ—छे लगवन् पर्याप्त संभ्यात् वर्षानी आयुष्य वाणा जे संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए सकरप्पभाए पुढवीए’ शर्करा प्रभा पृथ्वीना नारकैमां उत्पन्न

‘સે ણં મંતે !’ સ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘કેવહયકાલઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલ-
સ્થિતિકેણુ નૈરયિકેણુ ઉત્પપ્પેત્ત હે મદન્ત ! સંસ્થાતવર્ણાયુષ્ઠઃ સન્નિમનુષ્ણો યઃ
શર્કરા પૃથિવીનરકે સમુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ સ્વલ્પ મનુષ્યઃ કિયત્કાલસ્થિતિક-
નૈરયિકેણુત્પપ્પેત્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘જહન્નેણં સાગરોવમઢિહણ્ણુ’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્થિતિકેણુ નૈરયિકેણુ તથા
‘ઉક્કોસેણં તિસાગરોવમઢિહણ્ણુ’ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ ત્રિસાગરોપમસ્થિતિકેણુ
નૈરયિકેણુત્પપ્પેત્ત ઇતિ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ, એકસમયેન
તત્ર દ્વિતીયનરકે કિયત્સંસ્થાઃ સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘સો ચેવ રયણ-
પ્પમાપુહવીગમઓ ણેયવ્વો’ સ એવ રત્નપ્રમાપૃથિવીગમો નેતવ્યઃ, રત્નપ્રમાયાં
યેનૈવ ક્રમેણ ઉત્પાદવ્યવસ્થા કથિતા તેનૈવ ક્રમેણ ઇદાપિ વક્તવ્યા, તથાહિ—કિયન્ત

‘કેવહયકાલઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નૈર-
યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં સાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉક્કોસેણં તિ સાગરોવમઢિહણ્ણુ
ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ જઘન્યસે ઉન નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિન કી
જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી હોતી હૈ ઓર અધિક સે અધિક વહ
ઉન નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિનકી ઉત્કૃષ્ટ સે સ્થિતિ ત્રીન
સાગરોપમ કી હોતી હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પુનઃ એસા પૂછતે હૈ—‘તેણં મંતે જીવાં’ હે મદન્ત !
એસે વે જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘સો ચેવ રયણપ્પમાપુહવીગમઓ ણેયવ્વો’ હે ગૌતમ !
રત્નપ્રમા મેં જિસ ક્રમ સે ઉત્પાદ વ્યવસ્થા કહી ગધી હૈ ઉસી ક્રમ સે
યહાં દ્વિતીય નરક મેં વહ કહ લેની ચાહિયે જૈસે-યહાં દ્વિતીય નરક

થવાને યોગ્ય હોય એવો તે જીવ ‘મંતે’ હે ભગવન્ ‘કેવહયકાલઢિહણ્ણુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા’ કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જહન્નેણં સાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉવ-
વજ્જેજ્જા ઉક્કોસેણં તિસાગરોવમઢિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તે જઘન્યથી તેવા નાર
કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય
છે. અને અધિકથી અધિક તે એ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેમની સ્થિતિ
ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સાગરોપમની હોય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે
છે કે—‘સે ણં મંતે જીવાં’ હે ભગવન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘સો ચેવ રયણપ્પમા
પુહવી ગમઓ ણેયવ્વો’ હે ગૌતમ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જે ક્રમથી ઉત્પાદ વ્યવસ્થા
કહેવામાં આવી છે, એજ ક્રમથી, અહિયાં બીજા નરકમાં તે પ્રમાણેની વ્યવસ્થા

ઉત્વચ તે इति प्रश्नस्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता मनुष्या एकसमये तत्र शर्कराप्रमाणरके समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् तथा शर्कराप्रमायां समुत्पत्स्यमानानां संहननानि षट् भवन्ति । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तददर्शयति - 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं शरीरावगाहना जघन्येण रयणिपुहुत्तं' नवरम्-केवलं रत्नप्रभागमापेक्षया इदं वैलक्षण्यं यत् तत्र शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् उत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि कथितानि इह तु शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम्, रत्तिर्नामवद्बहुष्टिहस्तः, तथा च बद्धमुष्टि द्विहस्तादारभ्य नवहस्तपर्यन्ता जघन्या शरीरावगाहना 'उक्कोसेण पंच धनुःप्रयाई' उत्कर्षेण पञ्चधनुःशतानि जघन्येन हस्तपृथक्त्वमुत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि शरीरावगाहनेति भवत्येव रत्नप्रभायि-

में कितने जीव एक समय में उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न का उत्तर यही है कि वहां एक समय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात मनुष्य शर्करा प्रभा में उत्पन्न होते हैं । तथा इस शर्करा प्रभा में उत्पन्न होने वाले मनुष्यों को ६ संहनन होते हैं । रत्न-प्रभा पृथिवी के कथन की अपेक्षा यहां जो भिन्नता है उसे अब सूत्र-कार 'नवरं०' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं-इसमें यह कहा गया है कि यहां उत्पन्न होनेवालों के शरीर की अवगाहना जघन्य से रत्नि पृथक्त्व की है, और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष तक की है, बंधी हुई मुट्ठी वाले हाथ का नाम रत्नि है, दो रत्नि से लेकर ९ रत्नि का नाम रत्नि पृथक्त्व है, रत्नप्रभा में जाने वाले मनुष्यों की शरीरावगाहना जघन्य से अङ्गुल पृथक्त्व की है और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष

કહી લેવી બેઠબે જેમકે-અહિં ળીજા નરકમાં એક સમયમાં કેટલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે-ત્યાં એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત મનુષ્ય શર્કરા-પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા આ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા મનુષ્યોને ૬ છ સંહનન હોય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કથનની અપેક્ષાથી અહિંયાં આ કથનમાં જે જુદાપણું છે, તે સૂત્રકાર 'નવરં' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરે છે. તેમાં એ કહેવામાં આવ્યું છે કે-અહિંયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી રત્નિ પૃથક્ત્વની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસૌ ધનુષ સુધીની છે બંધ કરેલ મુઠ્ઠીવાળા હથેતુ નામ રત્નિ છે બે રત્નિથી લઇને ૯ રત્નિતુ નામ રત્નિ પૃથક્ત્વ છે. રત્નપ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આગળ પૃથક્ત્વની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસૌ ધનુષની

યાસુમનુષ્યાપેક્ષયા શર્કરાપ્રભાયિયાસુમનુષ્યાણાં શરીરાવગાહનાયાં વૈલક્ષણ્યમિતિ, તથા—‘ઠિર્દ્વિ જહન્નેણં વાસપૃહુત્તં ઉક્કોસેણં પુન્નવકોહી’ સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષં પૃથક્ત્વમ્ દ્વિવર્ષાદારમ્ય નવવર્ષં પર્યન્તમ્ તથોત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ, રત્નપ્રભાગમે સ્થિતિર્જઘન્યેન માસપૃથક્ત્વરૂપા કથિતા ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિરિદતુ જઘન્યેન વર્ષં પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ પૂર્વકોટિરેવેતિ જઘન્યસ્થિત્યંશે ભેદાત્ ઉપાયોઃ પ્રકરણયો વૈલક્ષણ્યમ્ । ‘એવમણુવંધો વિ’ એવમ્—સ્થિતિવદેન અનુબન્ધોઽપિ જઘન્યેન વર્ષં પૃથક્ત્વં દ્વિવર્ષાદારમ્ય નવવર્ષં પર્યન્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિઃ, સ્થિતિરુપાદાનુબન્ધસ્ય, પૂર્વ પ્રકરણે જઘન્યેન અનુબન્ધઃ માસપૃથક્ત્વરૂપઃ કથિતઃ । इह तु वर्षपृथक्त्वरूप इति भवत्येव उभयत्रापि वैलक्षण्यमिति । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ અવગાહનાસ્થિ

કી હૈ, હસ પ્રકાર યહ અન્તર રત્નપ્રભા મેં જાને વાલે ઓર શર્કરાપ્રભા મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કે શરીરાવગાહના મેં હોતા હૈ—‘ઠિર્દ્વિ જહન્નેણં વાસ પુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુન્નવકોહી’ રત્નપ્રભા મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કી સ્થિતિ જઘ ય સે માસ પૃથક્ત્વકી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ ઓર શર્કરાપ્રભા મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ । હસ પ્રકાર યહ સ્થિતિ કી અપેક્ષા અન્તર હૈ । ‘એવં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિ કે જેસા અનુબન્ધ મેં ભી અન્તર હૈ—જઘન્ય સે વહ વર્ષ પૃથક્ત્વ કો હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ કા હૈ રત્નપ્રભા મેં યહ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કા હૈ । હસ પ્રકાર યહ અનુબન્ધ કી અપેક્ષા અન્તર હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હન બાતોં કે અતિરિક્ત ઓર સબ

છે. આ રીતે આ જુનાઈ રત્નપ્રભામાં જવાવાળા અને શર્કરા પ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોના શરીરની અવગાહના સંબંધમાં કહેલ છે તથા ‘ઠિર્દ્વિ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુન્નવકોહી’ શર્કરા પ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોની સ્થિતિ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીની છે. રત્નપ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોની સ્થિતિ જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકોટીની છે. આ રીતે આ સ્થિતિ સંબંધી જુઠાપણું છે, ‘એવં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિની જેમ અનુબંધમાં પણ અંતર છે, તે જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટી સુધીનું છે. રત્નપ્રભામાં તે જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વનું અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીનું છે. એજ રીતે આ અનુબંધ સંબંધી જુઠા પણું છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિષ્યાય યીજુ

દેશેન કાયસંવેધ ચાપિ જાનીયાત્ નાનાત્વમ્-પાર્થવ્યં તુ હદમ્ યત્ નારકંસ્થિતિ કાલાદેશેન કાયસંવેધં ચ જાનીયાત્ તત્રૌધિકપ્રથમગમે સ્થિત્યાદિકં કથિતમેવ, દ્વિતીયગમેતુ 'ઔઘિકો જઘન્યસ્થિતિકેષુ' इत्यत्र નારકસ્થિતિર્જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યો સાગરોપમમ્ કાલાદેશેન તુ કાયસંવેધો જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વાધિકં સાગરોપમ્ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ચતુઃપૂર્વકોટ્યભ્યધિકસાગરોપમચતુષ્ટયમ્ । તૃતીયેઽપિ ઔધિકગમે એવમેવ, ભેદસ્તુ એવાવાન્ યત્ સાગરોપમસ્થાને સાગરોપમત્રયમ્ સાગરોપમ-ચતુષ્ટપસ્થાને ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશસાગરોપમં વક્તવ્યમ્ इति । અથ ચતુર્થાં દિગમત્રયમાહ-સોચેવ' इत्यादि । 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' સ એવ આત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ, સ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયપર્યાપ્તો મનુષ્યઃ સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિમાન્ જાતઃ સ યદિ શર્કરાપ્રમાયાં નારકતયા ઉત્પદ્યેત્, જાણેજ્જા' પર વિશેષતા એસી હૈ કિ નૈરયિક કી સ્થિતિ કો એવં કાલા-દેશ સે કાયસંવેધ કો જાનનાં ચાહિયે, इनमें औधिक प्रथम गम में स्थिति आदि के सम्बन्ध में कहा ही जा चुका है, द्वितीय गम में नारक की स्थिति जघन्य से सागरोपम मात्र है, तथा कालादेश से काय संवेध जघन्य से वर्ष पृथक्त्व अधिक एक सागरोपम का और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम का है, तृतीय औधिक गम में भी इसी प्रकार का कथन है परन्तु भिन्नता इतनी सी ही है कि सागरोपम के स्थान में जघन्य से तीन सागरोपम, एवं सागरोपम चतुष्टय के स्थान में उत्कृष्ट से १२ सागरोपम कहना चाहिये ३ 'सोचेव अप्पणा जहन्न कालद्विहो जाओ' वही संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त मनुष्य यदि जघन्य काल की स्थिति वाला होवे और शर्करा प्रभा में उत्पन्न होवे इत्यादि

સ્થિતિને અને કાલાદેશથી કાયસંવેધને સમજવા નોંધ્યો, આમાં ઔધિક એ પહેલો ગમ છે. સ્થિતિ વિગેરેના સંબંધમાં કથન કહેવાઈ ગયું છે. ત્રીજા ગમમાં નારકની સ્થિતિ જઘન્યથી સાગરોપમ માત્ર જ છે, તથા કાલાદેશથી કાયસંવેધ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક એક સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમનું છે. ત્રીજા ઔધિક ગમમાં પણ એજ રીતનું કથન છે પરંતુ બુદ્ધિ પણ એટલું જ છે કે-સાગરોપમનાં સ્થાને જઘન્યથી ત્રણ સાગરોપમ અને ચાર સાગરોપમના સ્થાને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ ચાર સાગરોપમ કહેવા નોંધ્યો. 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો જાઓ' તેજ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ મનુષ્ય નો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો હોય અને શર્કરા પ્રભામાં ઉત્પન્ન થાય તો આ સંબંધના ત્રણ ગમોમાં આ પૂર્વોક્ત

ઇત્યાદિષુ 'તસસ વિ તિસુ વિ ગમણસુ એમ ચેવ લક્ષી' ત્રિષ્વપિ ચતુર્થપશ્ચમપથેષુ ગમકેષુ એવેવ લઘ્વિઃ ચતુર્થાદિગમત્રયં યથા—'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઓ-જાઓ૧,(૪) ૪સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિણસુ ઉવવન્નો૨,(૫) સો ચેવ ઉવ્વોસકાલ-દ્વિણસુ ઉવવન્નો૩,(૬)' સ એવ આત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ૧,(૪) સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નઃ૨,(૫) સ એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ ઉત્પન્નઃ૩,(૬) ઇતિચ્છાયા । સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ શર્કરાપ્રમાયામુત્પન્નેત ઇતિ ઇકો-ગમઃ૧ । સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો 'જઘન્યકાલસ્થિતિકશર્કરાપ્રમાનારકેષૂત્પન્નેત ઇતિ દ્વિતીયો ગમઃ૨ । સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક શર્કરાપ્રમાનારકતયોત્પન્નેત ઇતિ તૃતીયો ગમઃ૩ । તદેતત્ ત્રિષ્વપિ ચતુર્થપશ્ચમપથેષુ ગમેષુ ઔધિકગમત્રયત્રદેવ પરિમાણસંહનનાદિપ્રાપ્તિરૂપા લઘ્વિઃ સમાનૈવ જ્ઞાતવ્યા, સર્વે પરિમાણસંહનનાદિકમ્ ઔધિકત્રદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । ઔધિકગમા પેક્ષયા યદ્વેલક્ષણ્યમ્ તત્ સ્વયમેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ—'ળવરં' ઇત્યાદિ,

ત્રીનો ગમો મેં યહીં પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા કહ લેની ચાહિયે, વે ત્રીન ગમ હસ પ્રકાર કે હૈં—સ્વયં વહ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ, ઓર શર્કરા પ્રમા મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ૧' '૪ સ્વયં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા હૈ ઓર વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે શર્કરા પ્રમા કે નારક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ૨(૫) સ્વયં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર વહ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે શર્કરા પ્રમા કે નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ૩(૬) હસ પ્રકાર હન પાંચ છહ માત ત્રીનો ગમો મેં ઔધિક ગમત્રય કે જૈસા હી પરિમાણ સંહનન આદિ કી પ્રાપ્તિ રૂપ લઘ્વિ સમાન હી જાનની ચાહિયે અર્થાત્ યહાં સમસ્ત પરિમાણ સંહનન આદિક સવ ઔધિક ગમ કે જૈસે હી કહ લેના ચાહિયે, પરન્તુ ઔધિક ગમ કી અપેક્ષા જો ભિન્નતા હૈ

કથન જ કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ સ્વયં તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે. અને શર્કરા પ્રમામાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેના આ પહેલો ગમ કહ્યો છે ૧

પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે. અને તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૨ પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિ વાળો હોય અને તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૩ એ રીતે ત્રણ ગમેમાં ઔધિકના ત્રણ ગમે પ્રમાણે જ પરિમાણ, સંહનન વિગેરેની પ્રાપ્તિ થયે લઘ્વિ પ્રમાણે જ સમજવું. અર્થાત્ અહિંયાં પરિમાણ, સંહનન વિગેરે તમામ ઔધિક ગમમાં કહ્યા અનુસાર કહેવા જોઈએ. પરંતુ ઔધિકગમ કરતાં આ કથનમાં જે શુદ્ધાપણ છે.

‘નવરં સરીરોગાહના જહન્નેણં રયણિપુહુત્તં’ નવરમ્—કેવલં શરીરાવગાહના જઘન્યતો રત્નિપૃથક્ત્વમ્—દ્વિહસ્તાદારમ્ય નવહસ્તપર્યન્તમ્ एतावता इदं निश्चीयते यत् द्वितीयनारकपृथिव्यां द्विहस्तप्रमाणशरीरावगाहनातो हीनतरावगाहनावन्तो नारकतया नैव उत्पद्यन्ते इति, ‘उक्कोसेण वि रयणिपुहुत्तं’ उत्કર્ષેणाપિ રત્નિપૃથક્ત્વં શરીરાવગાહના તથા ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામુભાભ્યામપિ શરીરાવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વમેવ દ્વિતીયનારકોત્પિત્સૂનામિતિ । ‘ઠિઈ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમેવ દ્વિતીયનારકજીવાનાં સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વં ભવતિ ‘ઉક્કોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કર્ષેણાપિ વર્ષપૃથક્ત્વમેવ । સ્થિતિર્દ્વિતીયનારકજીવાનામિતિ । ‘एवं अणुबंधोवि एवम्—स्थितिर्वदेव अनुबन्धोऽपि जघन्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि वर्षपृथक्त्वम् द्विवर्षादारम्य नव-
ઉસે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત કરને કે અભિપ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ—યહાં પર શરીરાવગાહના જઘન્ય સે રત્નિ પૃથક્ત્વ કી હૈ—દો હાથ સે લેકર નૌ હાથ તક કી હૈ—હસસે યહ નિશ્ચિત હોતા હૈ કિ દ્વિતીય નારક પૃથિવી મેં દ્વિ હસ્ત પ્રમાણ કી અવગાહના સે હીન-
તર અવગાહનાવાલે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે મી શરીર કી અવગાહના યહાં રત્નિ પૃથક્ત્વ કી હૈ, હસ પ્રકાર યહાં દ્વિતીય નરક મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ દોનોં રૂપ સે શરીર કી અવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વ કી હી હૈ, તથા—‘ઠિઈ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્ય સે વર્ષ પૃથ-
ક્ત્વ કી હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી વર્ષ પૃથક્ત્વ કી હૈ, હસી પ્રકાર સે દ્વિતીય નરક મેં ઉત્પન્ન હોનેવાલે મનુષ્યોં કા ‘एवं अणुबंधोवि’ હસી પ્રકાર અનુબન્ધ મી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષ

તે એતાવતાં સૂત્રકાર “નવરં” ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠ કહે છે તેમાં સૂત્રકાર કહે છે કે—અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી રત્નિ પૃથક્ત્વની છે. એટલે કે એ હાથથી લઇને નવ હાથ સુધીની છે આથી એ નિશ્ચય થાય છે કે—બીજી નારક પૃથ્વીમાં એ હસ્ત પ્રમાણની અવગાહનાથી હીનતર અવગાહના વાળા ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ શરીરની અવગાહના અહિયાં રત્નિપૃથક્ત્વની છે એ રીતે અહિયાં બીજા નરકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને રૂપે શરીરની અવગાહના રત્નિ પૃથક્ત્વની કહી છે. તથા ‘ઠિઈ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વની છે. ‘ઉક્કોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વની છે. એવીજ રીતે બીજા નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોં ‘एवं अणुबंधोवि’ અનુબન્ધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વનો છે ‘સેસ

વર્ષપર્યન્તમ્ 'સેસં જહા-ઓહિયાણં' શેષં યથા ઔધિકાનામ્ અવગાહનાસ્થિતિત્ય-
નુવન્ધૈર્યદવશિષ્ટં લેશ્યાદિકં તત્ સર્વં યથા ઔધિકપ્રકરણે કથિતં તથૈવ હ્રાપિ-
જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'સંવેદો સવ્વો ઉવજુજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો' સંવેદો સર્વઃ ઉપયુજ્ય-
મણિતવ્યઃ સ ચૈવં જઘન્યસ્થિતિકો મનુષ્યઃ ઔધિકેષુ ઇત્યત્ર ચતુર્થગમે કાયસંવેધઃ
કાલાદેશેન જઘન્યતો વર્ષપૃથક્ત્વાધિકમેકં સાગરોપમ્ ઉત્કર્ષેણ તુ વર્ષપૃથક્ત્વ-
ચતુષ્કાધિકાનિ દ્વાદશસાગરોપમાણિ । જઘન્યસ્થિતિકો મનુષ્યો જઘન્યસ્થિતિકેષુ
નારકેષુ ઇત્યત્ર પશ્ચમે ગમે કાલાદેશેન જઘન્યેન કાલતઃ કાયસંવેધો વર્ષપૃથક્ત્વાધિ

પૃથક્ત્વ કા હૈ । 'સેસં જહા ઓહિયાણં' અવગાહના સ્થિતિ એવં અનુ-
બન્ધ કે સિવાય બાકી કા ઓર સવ લેશ્યાદિ સબબન્ધી કથન
ઔધિક પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર ભી
જાનના ચાહિયે । 'સંવેદો સવ્વો ઉવજુજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો' સંવેદ સવ-
-જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ યહાં વિચાર કર કહના ચાહિયે, જૈસે કિ-જઘન્ય
સ્થિતિવાલા મનુષ્ય શર્કા પ્રમા કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો હસ
ગમ મેં કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વ સે અધિક
એક સાગરોપમ કા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક
૧૨ સાગરોપમ કા હૈ, યદિ જઘન્ય સ્થિતિ વાલા મનુષ્ય જઘન્ય સ્થિતિ-
વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો હસ પ્રકાર કે હસ દ્વિતીય ગમ
મેં કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે કાયસંવેધ વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક એક

જહા ઓહિયાણં' અવગાહના, સ્થિતિ અને અનુબન્ધ સિવાય બાકીનું બીજું તમામ
લેશ્યા વિગેરે સબબન્ધીનું કથન ઔધિક પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ
છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું. 'સંવેદો જહા ઉવજુજિઝ્ઞા ભાણિયવ્વો'
સંવેધ અહિયાં વિચારીને કહેવો જોઈ એ કેમ કે-જઘન્ય સ્થિતિવાળો મનુષ્ય
શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો આ ગમમાં કાય
સંવેધ કાયની અપેક્ષાથી જઘન્યથી વર્ષપૃથક્ત્વથી વધારે એક સાગરોપમનો
છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૨ બાર સાગરોપમનો છે.
જો જઘન્ય સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ રીતના આ બીજા
ગમમાં કાળની અપેક્ષા એ જઘન્યથી કાયસંવેધ વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક એક
સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમનો છે

કમેકં સાગરોપમમ્, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ચત્વારિ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિકાનિ એવમેવ
 ષષ્ઠોઽપિ ગમો વોદ્યવ્યમ્મિતિ । ૪-૫-૬ 'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો
 જાઓ' સ એવાત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ, યદિ મનુષ્યઃ સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિ-
 તિકો ભવેત્ અથ ચ શર્કરાપ્રમાણ્યદ્વિતીયે નરકે સમુત્પદ્યેત 'તસ્સ વિ' તસ્યાઽપિ
 યો મનુષ્યઃ સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ શર્કરાપ્રમાયાં નારકતપોત્પત્તિયોગ્ય-
 સ્તસ્યાઽપિ ગમત્રિકવદિત્યર્થઃ 'તિસુ વિ ગમણ્ણુ' ત્રિષ્વપિ ગમેષુ સપ્તમાષ્ટમનવમેષુ
 તત્ર પ્રથમો ગમઃ સપ્તમરૂપઃ સ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતઃ ૭, શેરૌ દ્વૌ ગમૌ યથા- 'સો
 ચેવ જહન્નકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો ૮, સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો ૯ ।
 સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ ૮, સ એવોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ ૯, ઇતિ-
 ળ્લાયા' ઇત્યેતેષુ ત્રિષુ ગમેષુ 'ઇમં ણાણત્તં' ઇદં નાનાત્વમવગન્તવ્યમિતિ, 'સરી

સાગરોપમ કા હૈ, ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ ચાર વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક
 ચાર સાગરોપમ કા હૈ, હસી પ્રકાર છઠ્ઠા ગમ મી જાનના ચાહિયે ૪-૫-૬
 'સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો જાઓ 'યદિ વહ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય
 પર્યાપ્ત મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા હૈ ઔર વહ શર્કરા પ્રમા નામ કે
 દ્વિતીય નરક કે નારકી પર્યાપ્ત સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'તસ્સ તિસુ
 વિ ગમણ્ણુ' હસકે મી સાત આઠ નૌ-હન તીન ગમોં મેં પ્રથમ ગમ
 અર્થાત્ સાતવાં ગમ તો સૂત્ર મેં કહ દિયા હૈ દૂસરે દો આઠવાં ઔર
 નૌવાં ગમ હસ પ્રકાર કા હૈ- 'સોચેવ જહન્નકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો, 'સોચેવ
 ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો ૯।' હન તીનોં ગમોં મેં નાનાત્વભેદ હૈ
 વહ હસ પ્રકાર હૈ- 'સરીરોગાહણા' ઇત્યાદિ । શરીર કી અવગાહના

આ પ્રકારથી છઠ્ઠો ગમ પણ સમજવો ૪-૫-૬ 'સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહો
 જાઓ' ને તે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થયો હોય
 અને પાછો તે શર્કરા પ્રમા નામના ખીલ નરકના નારકીય પર્યાપ્તથી ઉત્પન્ન
 થવાનો યોગ્ય હોય 'તસ્સ તિસુ વિ ગમણ્ણુ' તો તેના સાત આઠ અને નવ
 આ ત્રણ ગમો પૈકી પહેલો ગમ અર્થાત્ સાતમો ગમ સૂત્રમાં જ કહ્યો છે,
 ખીલ બે ૮-૯ મો ગમ આ પ્રમાણે છે- 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવ-
 વન્નો ૮, સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહણ્ણુ ઉવવન્નો ૯' આ ત્રણ ગમોમાં નાનાત્વ
 ભેદ છે. તે આ પ્રમણે છે- 'સરીરોગાહણા' ઇત્યાદિ તેના શરીરની અવગાહના
 જઘન્યથી પાંચસો ધનુષની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પાંચસો ધનુષની
 છે. પહેલા ગમમાં જઘન્ય અવગાહના રત્ન પૃથક્ત્વની કહી છે. અને અહિયાં

રોગાહના જઘન્યેનં પંચધનુસયાઈ' શરીરાવગાહના જઘન્યેન પશ્ચઽધનુઃશતાનિ, ઉકો-
સેળ ત્રિ પંચધનુસયાઈ' ઉત્કર્ષેણાડપિ પશ્ચધનુ શતાનિ, જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પશ્ચ-
ધનુઃશતપમાણશરીરાવગાહનેતિ, પ્રથમગમે જઘન્યાવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વાત્મિકા-
ઉત્કૃષ્ટાવગાહના પશ્ચધનુઃશતાત્મિકા કથિતા इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यां पश्च-
धनुः शतपमाणेति उभयोर्भेद इति । 'ठिई जघन्येनं पुवकोडी उकोसेण त्रि पुव-
कोडी' स्थिति जघन्येन पूर्वकोटि रुतर्क्षेणાડપિ पूर्वकोटिरेव, પ્રથમગમે જઘન્યેન
સ્થિતિત્રિપૃથક્ત્વાત્મિકા ઉત્કર્ષેણાડપિ ઉત્કર્ષેણાડપિ કથિતા इहतु जघन्योत्कृष्टाभ्यां
पूर्वकोटिरूपा इति उभयत्र भवति वैलक्षण्यम् । 'एवं अणुबंधोवि' एवमनुबन्धोऽपि
जघन्योत्कृष्टाभ्यां पूर्वकोटिप्रमाणक एव ज्ञातव्यः । 'सेसं जहा पढमगमए' शेष

યત્ કથિતં તદતિરિક્તં સર્વમપિ યથા પ્રથમગમકે કથિતં તથૈવ इहापि अनुबन्धेयम्
જઘન્ય સે પાંચસૌ ધનુષ કી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ પાંચસૌ
ધનુષ કી હૈ, પ્રથમ ગમ મેં જઘન્ય અવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વ,
કી કહી ગયી હૈ ઓર યહાં વહ જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સે મી પાંચસૌ
ધનુષ કી કહી ગયી હૈ, સ્થિતિ જઘન્ય સે પૂર્વકોટિ પ્રમાણ હૈ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ પૂર્વકોટિ પ્રમાણ હૈ પ્રથમ ગમ મેં જઘન્ય સે સ્થિતિ
વર્ષ પૃથક્ત્વ કી તથા ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વ કોટિ કી કહી હૈ ઓર યહાં વહ
જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ સે મી પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ । 'एवं अणुबंधोवि' इसी
પ્રકાર સે અનુબન્ધ મી યહાં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ રૂપ હી
હૈ, હસ પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા જો મનુષ્ય હૈ ઓર શર્કરા
પ્રભા મેં નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ એસે હસ મનુષ્ય કે હન
પૂર્વોક્ત સાત આઠ નૌ. હન ગમો મેં પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા નાનાત્વ-
મિન્નતા હૈ, 'सेसं जहा पढमगमए' વાકી કા ઓર જો પરિમાણ સંહ-

તે પાંચસૌ ધનુષની કહી છે. સ્થિતિ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ પ્રમાણની છે. અને
ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પૂર્વકોટિ પ્રમાણ છે પહેલા ગમમાં જઘન્યથી સ્થિતિ વર્ષ
પૃથક્ત્વની છે અને અહિયા તે પૂર્વકોટિ રૂપ છે. ઉત્કૃષ્ટથી બન્ને ગમોમાં તે પૂર્વ
કોટી પણથી બતાવેલ છે. બેથી ઉત્કૃષ્ટ પણામાં બન્નેમાં સરખાપણ છે. તેમ
સમજવું એજ રીતે અનુબંધ પણ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વ-
કોટી જ છે. આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળો જે મનુષ્ય હોય અને
શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીમાં નારક પણથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય એવા તે મનુ-
ષ્યને આ પહેલા કહેલ ગમો પૈકી પહેલા ગમની અપેક્ષાએ નાનાત્વ અર્થાત્
જુદા પણ છે. 'सेसं जहा पढमगमए' બાકીનું બીજું જે પરિમાણ, સંહનન

इति । 'नवरं नेरइयठिइं य कायसंवेहं च जाणेज्जा' नवरं' नैरयिकस्थितिं च काय-
संवेधं च जानीयात् चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठगमकेषु यथा यथा कथितं तथैव इहापि
सप्तमाष्टमनवमगमेष्वपि जानीयादिति ७-८-९ । 'एवं जाव छट्ठपुढवी' एवम्-शर्करा
प्रभावदेव यावत् षष्ठपृथिवी बालुकाप्रभात आरभ्य तमान्तपृथिवीयियासूनामेव
गतिं श्रिन्तनीया । यद्यपि तृतीयपृथिवीत आरभ्य षष्ठपृथिवीपर्यन्तं द्वितीयपृथिवी-
वदेव विचारः कर्तव्यस्तथापि तृतीयादिपृथिव्यां पञ्चेन्द्रियतिर्यक् प्रकरणवदेव

નન આદિ સમ્બન્ધી કથન હૈ વહ સર્વ પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ । અતઃ
જૈસા કથન પ્રથમ ગમક મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી કથન યહાં પર મી
કહના ચાહિયે 'નવરં નેરહયઠિહંય કાયસંવેહં ચ જાણેજ્જા'—પરન્તુ-
નૈરયિક કી સ્થિતિ ઔર કાયસંવેધ વિચાર કર યહાં કહના ચાહિયે
અર્થાત્ ચૌથે પાંચવે છઠે ગમોં મેં જૈસા જૈસા કહા હૈ ઉસી પ્રકાર યહાં
સાતવેં આઠવેં ઔર નૌવેં ગમોં મેં મી જાન લેના ચાહિયે ૭-૮-૯ ।

‘एवं जाव छट्ठ पुढवी’ शर्करा प्रभा के जैसा ही यावत् तीसरी से
लेकर छट्ठी पृथिवी में जानेवाले मनुष्यों के सम्बन्ध में भी ऐसा ही
कथन जानना चाहिये, अर्थात् बालुका प्रभा से लेकर तमा तक की
पृथिवियों में जाने योग्य जीवों की गति का विचार कर लेना चाहिये,
यद्यपि तृतीय पृथिवी से लेकर छट्ठी पृथिवी तक द्वितीय पृथिवी के जैसा
ही विचार है, फिर भी तृतीय आदि पृथिवी में पञ्चेन्द्रिय तिर्यक् के
प्रकरण के जैसा एक-एक संहनन कम करना चाहिये, यही बात—‘नवरं

વિગેરે સંબંધી કથન છે તે સઘળું પહેલા ગમ પ્રભાણે જ સમજવું. બેથી
પહેલા ગમમાં બેવું કથન કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રભાણેનું કથન અહિંયાં
પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ ત્યાંનું તે સઘળું કથન અહિંયાં કહેવું જોઈએ. 'નવરં
નેરહયઠિહંય કાયસંવેહં ચ જાણેજ્જા' પરન્તુ નૈરયિકની સ્થિતિ અને કાયસંવે-
ધનો વિચાર કરીને અહિંયાં કહેવા જોઈએ. 'એવં જાવ છટ્ઠ પુઢવી'
શર્કરાપ્રભાની જેમ જ યાવત્ છટ્ઠી પૃથ્વીમાં જવાવાળા મનુષ્યોના
સંબંધમાં પણ એ પ્રભાણેનું જ કથન સમજવું અર્થાત્ બાલુકા પ્રભાથી
લઈને તમા સુધીની પૃથ્વીઓમાં જવાને યોગ્ય એવા જીવોની
ગતિનો વિચાર કરી લેવો જોઈએ, જોકે ત્રીજી પૃથ્વીથી લઈને છટ્ઠી પૃથ્વી
સુધી બીજી પૃથ્વી પ્રભાણે જ કથન છે. તેા પણ ત્રીજી વિગેરે પૃથ્વીઓમાં
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના પ્રકરણ પ્રભાણે એક-એક સંહનન એ છું કરવું જોઈએ

જ્ઞાતવ્યમ્, તદેવાહ—‘નવરં તચ્ચાણ’ ઇત્યાદિ, ‘નવરં’ તચ્ચાણ આઢવેત્તા એકકેકં સંઘયણં હાયહ, જહેવ તિરિક્તજોણિયાણં’ નવરમ્—અયં વિશેષઃ તૃતીયનારકપૃથિ-
વીત આરમ્ભ્ય એકેકં સંહનનં હાતવ્યં ન્યુનં કર્તવ્યમિત્યર્થઃ યથૈવ તિર્યગ્યોનિકાનામ્;
તથાહિ રત્નપ્રમા—શર્કરાપ્રમાણ્ય પૃથિવીદ્રયેતુ પદ્મસંહનનવન્તોઽપિ ગચ્છન્તિ તત
ઊર્ધ્વમેકેકં સંહનન હાપનીયમ્, તથા ચ તૃતીય વાલુકાપ્રમાણ્યપૃથિવ્યાં પશ્ચસંહનન-
ધારિણઃ સેવાત્તસંહનનવર્જિતાઃ તાનિ યથા વજ્રકૃપમનારાચમ્ ૧, કૃષમનારાચમ્ ૨,
નારાચમ્ ૩, અર્ધનારાચમ્ ૪, કીલિકાણ્ય ૫ પશ્ચેતિ પશ્ચસંહનનેન સંહનતવન્તો
ગચ્છન્તીતિ ૩ । एवं पङ्कप्रभायां चतुर्थ्यां पृथिव्यां चतुः संहननधारिणः—कीलिका
दिसंहननद्वयवर्जिताः ४ । धूमप्रभायां पञ्चम्यां पृथिव्याम्—अर्धनाराचादित्रयव-

તચ્ચાણ આઢવેત્તા એકકેકકસંઘયણં પરિહાયહ૦’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ
દ્વારા યહાં સૂત્રકાર ને પ્રકટ કી હૈં—જિસકા સારાંશ એસા હૈ કિ રત્ન-
પ્રમા ઓર શર્કરા પ્રમા इन दो पृथिवियों में ६ हों संहनन वाले जाते
है—अर्थात् छहों संहनन के धारी इन दो पृथिवियों में जा सकते हैं,
तृतीय धूमप्रभा पृथिवी में पांच संहनन वाले जाते हैं—जैसे—वज्रकृषभ
नाराच संहनन १ कृषभ नाराच संहनन २ नाराच ३ अर्ध नाराच ४
और कीलिका ५ यहां सेवार्त्त संहननवाला नहीं जाता है ‘चौथी पङ्कप्रभा
नाम की पृथिवी में जानेवालेके चार संहनन होते हैं—जैसे—वज्रकृषभ
नाराचसंहनन १ कृषभनाराचसंहनन २ नाराचसंहनन ३ और अर्ध
नाराचसंहनन ४ यहां सेवार्त्त और कीलिका इन दो संहनन को वर्जित
किया है, पांचवीं धूमप्रभा पृथिवी में अर्ध नाराच आदि तीन संहनन

એજ વાત ‘નવરં તચ્ચાણ આઢવેત્તા એકકેકકં સંઘયણં હાયહ૦’ ઇત્યાદિ સૂત્ર-
પાઠ દ્વારા અહિયાં સૂત્રકારે બતાવેલ છે. જેનો સારાંશ એવો છે કે—રત્નપ્રમા
અને શર્કરા પ્રમાએ બન્ને પૃથિવીઓમાં છએ સંહનન હોય છે. અર્થાત્ છએ
સંહનન ધારણ કરનારાઓ આ બે પૃથ્વીઓમાં બંધ છે ત્રીજી ધૂમપ્રમા
પૃથ્વીમાં પાંચ સંહનન હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે.—વજ્ર કૃષભ નારાય સંહ-
નન ૧ કૃષભનારાય સંહનન ૨, નારાય ૩ અર્ધ નારાય ૪ અને કીલિકા ૫,
અહિયાં સેવાર્ત સંહનન હોતું નથી ચોથી પંકપ્રમા નામની પૃથ્વીમાં જના-
રાઓને ચાર સંહનન હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે.—વજ્ર કૃષભ નારાય સંહ-
નન ૧ કૃષભ નારાય સંહનન ૨ નારાય સંહનન ૩ અને અર્ધ નારાય સંહ-
નન ૪ આમાં સેવાર્ત સંહનન અને કીલિકા સંહનન આ બે સંહનનોને છોડી
દીધા છે. પાંચમી ધૂમ પ્રમા પૃથ્વીમાં અર્ધનારાય વિગેરે ત્રણ સંહનનોને

જિતઃ સંહનનત્રયધારિણઃ ૫ । તમાયાં ષષ્ટ્યાં પૃથિવ્યાં નારાચાદિ ચતુષ્ટયવર્જિત
સંહનનદ્વયધારિણો ગચ્છન્તીતિ ૬ । इत्येवमेकैकसंहननहापनं विज्ञेयमिति । ‘કાલા
દેસો વિ તહેવ’ કાલાદેશોઽપિ તથૈવ-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવદેવ જ્ઞાતવ્યઃ ‘નવરં
મણુસ્સ ટિઈ માણિયવ્વા’ નવરં મનુષ્યસ્થિતિર્મણિતવ્યા તિર્યગ્સ્થિતિર્જઘન્યતોઽન્ત-
ર્મુહૂર્ત્તરૂપા કથિતા મનુષ્યગમે તુ મનુષ્યસ્થિતિર્વક્તવ્યા સા ચ મનુષ્યસ્થિતિ
ર્જઘન્યતો દ્વિતીયાદિપૃથિવીગામિનાં વર્ષપૃથક્ત્વરૂપા ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ પૂર્વકોટિરૂપા
इति । षष्ठी पृथिवी ६ गमाः १-९ ।

કો છોડ કર વજ્રઋષભનાગચ સંહનન ઋષભ નારાચ સંહનન ઓર
નારાચ સંહનન એસે યે ત્રીન સંહનનવાલે જાતે હૈં । છઠી તમા પૃથિવી મેં
નારાચ આદિ ચાર સંહનનોં કો છોડકર વજ્રઋષભનારાચ સંહનન
ઓર ઋષભનારાચ સંહનન યે દો સંહનન વાલે જાતે હૈં । હસ પ્રકાર સે
એક એક સંહનન ઘટાયા ગયા હૈ । ‘કાલાદેસોવિ તહેવ’ કાલાદેશ ખી
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે, ‘નવરં મણુસ્સ ટિઈ
માણિયવ્વા’ પરન્તુ યહાં મનુષ્ય સ્થિતિ કહની ચાહિયે-તિર્યગ્ સ્થિતિ
જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કહી ગયી હૈ, પરન્તુ મનુષ્ય ગમ મેં મનુષ્ય સ્થિતિ
કહના હૈ અતઃ વહ જઘન્ય સે દ્વિતીયાદિ પૃથિવી મેં જાનેવાલે મનુષ્યકી
વર્ષ પૃથક્ત્વ રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ । યહ મનુષ્યકો લેકર
છઠી પૃથિવી તક કી વક્તવ્યતા હુઈ ।

છોડીને વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન ૧ ઋષભનારાય સંહનન ૨, અને નારાય
સંહનન ૩ આ ત્રણ સંહનનો હોય છે. છઠી તમા નામની પૃથ્વીમાં નારાય
વિગેરે પહેલાનાં ચાર સંહનનો છોડીને વજ્રઋષભનારાય સંહનન ૧ અને ઋષભ
નારાય સંહનન આ બે સંહનો હોય છે. આ રીતે એક એક સંહનન ઘટા
ડેલ છે, ‘કાલાદેસો વિ તહેવ’ કાલાદેશ પણ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકની જેમ
જ સમજવો જોઈએ. ‘નવરં મણુસ્સ ટિઈ માણિયવ્વા’ અહિયાં મનુષ્ય સ્થિતિ
કહેવી જોઈએ, તિર્યગ્ય સ્થિતિ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત્તની કહેવામાં આવી છે.
પરંતુ મનુષ્ય ગમમાં મનુષ્ય સ્થિતિ કહેવી જોઈએ. તેથી તે જઘન્યથી બીજી
વિગેરે પૃથ્વીમાં જવાવાળા મનુષ્યોની વર્ષ પૃથક્ત્વરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ-
કોટિરૂપ છે. આ રીતે મનુષ્યને ઉદેશીને છઠી પૃથ્વી સુધીની વક્તવ્યતા કહી.

અથ મનુષ્યમધિકૃત્ય સપ્તમી પૃથિવીવક્તવ્યતામાહ—‘પજ્જત્ત૦’ इत्यादि,
‘पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते !’ पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः
खलु भदन्त ! ‘जे भविए अहे सत्तमाए पुढवीए’ यो भव्यः—उत्पत्तियोग्यः
अथः सप्तम्याः पृथिव्याः संबन्धिषु ‘नैरइएसु’ नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उत्पत्तुम्
‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थिति-
केषु नैरयिकेषु सप्तमपृथिवीसम्बन्धिषूपत्पद्येत इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’
इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं वावीससागरोवमट्ठिइएसु’ जघन्येन द्वाविं-
शतिसागरोपमस्थितिकेषु सप्तमपृथिवीसंबन्धिनैरयिकेषु तथा—‘उक्कोसेणं तेत्ती-
ससागरोवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमस्थितिकेषु
सप्तमनारकपृथिवीसम्बन्धिनारकेपूत्पद्येत इति । ‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं

अथ सातवीं पृथिवी की वक्तव्यता कहते हैं—पज्जत्त०’ इत्यादि ।
‘पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ हे भदन्त ! पर्याप्त
संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय मनुष्य ‘जे भविए अहे सत्तमाए पुढ-
वीए०’ जो अथःसप्तमी पृथिवी संबन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य
हैं ‘से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा’ वह हे भदन्त ! वहां
कितने कालकी स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के
उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! जहन्नेणं वावीससागरोव-
मट्ठिइएसु’ हे गौतम ! ऐसा वह मनुष्य जघन्य से २२ सागरोपम की
स्थितिवाले नैरयिकों में एवं—‘उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्ठिइएसु उव-
वज्जेज्जा’ उत्कृष्ट से तेतीस सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में

હવે સાતમી પૃથ્વી સંબંધી વક્તવ્યતા કહેવામાં આવે છે. ‘પજ્જત્ત’ ઇત્યાદિ
‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં ભંતે !’ હે ભગવન્, પર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય ‘જે ભવિણ અહે સત્ત-
માણ પુઢવીણ’ જે અથઃસપ્તમી અર્થાત્ સાતમા નારકમાં પૃથ્વીના નૈરયિકામાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય ‘સે ણં ભંતે ! કેવઇયકાલટ્ઠિઇણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે
ભગવન્ તે ત્યાં કેટલા કાળની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકામાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં
વાવીસસાગરોવમટ્ઠિઇણસુ’ હે ગૌતમ ! એવો તે મનુષ્ય જઘન્યથી ૨૨ આવીસ
સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા નૈરયિકામાં અને ‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસસાગરોવમટ્ઠિઇણસુ
ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કૃષ્ઠથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકામાં
ઉત્પન્ન થાય છે.

કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે-સપ્તમનરકે સમુત્પદ્યમાના જીવા એકસમયેન કિયન્તઃ-
કિયત્સંખ્યકાસ્ત્ર નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । 'અવસેસો સો ચેવ
સક્કરપ્પમાપુઢવીગમમ્મો જેયવ્વો' અવશેષઃ સ એવ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીપ્રકરણ-
પઠિતો ગમો નેતવ્યઃ, એકસમયેન તે જીવાઃ કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય
જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા વા એકસમયેન સપ્તમનરકા-
વાસે સમુત્પદ્યન્તે इत्यુત્તરમ્ એવં સર્વમેવ શર્કરાપ્રમાપ્રકરણપઠિતમ્ પ્રશ્નોત્તરાદિક-
મવગન્તવ્યમિતિ । શર્કરાપ્રમાપૃથિવીગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણં તદ્દર્શયતિ-'નવરં'
इत्यादि, 'નવરં પદમં સંઘયર્ણં' નવરં પ્રથમં સંહનનમ્ સપ્તમનરકનારકજીવાનામ્

ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં-‘તે ણં મંતે ! જીવા
એગ સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! સપ્તમ નરક મેં ઉત્પન્ન
હોને કે યોગ્ય હુએ વે જીવ વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘अवसेसो सो चेव सक्करप्पमा पुढवीग-
ममो जेयव्वो’ है गौतम ! इस सम्बन्ध में समस्त वक्तव्यता शर्करा-
प्रमा पृथिवी के गमक के जैसी कहलेनी चाहिये अतः इसके अनुसार
इस प्रश्न का उत्तर जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव वहां
सप्तम पृथिवी के नरकावास में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात
जीव वहां उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार शर्करा प्रमा में पठित सब प्रश्नो-
त्तर रूप विषय यहाँ कहलेना चाहिये, शर्कराप्रमा पृथिवी के गम की
अपेक्षा जो भिन्नता है उसे दिखाने के अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं
-‘नवरं पदमं संघयर्णं,’ यहाँ पर वज्रकृष्ण नाराच संहनन वाला ही

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘તે ણં મંતે ! જીવા એગ
સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ સાતમા નરકમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય બનેલા તે એવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘અવસેસો સો ચેવ સક્કરપ્પમાપુઢવીગમમ્મો
જેયવ્વો’ હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સઘળું કથન શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના ગમ-
કના કથન પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. જેથી તે અનુસાર આ પ્રશ્નના ઉત્તર જઘ-
ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ એવો તે સાતમી પૃથ્વીના નરકા-
વાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત એવો ત્યાં ઉત્પન્ન
થાય છે આ રીતે શર્કરા પ્રમામાં કહેલ પ્રશ્નોત્તર વિગેરે રૂપનું
કથન અહિંયાં કહેવું જોઈએ. શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના ગમ કરતાં જે બિન્નપણું
છે, તે બતાવવાના ઉદ્દેશથી સૂત્રકાર કહે છે કે-‘નવરં પદમં સંઘયર્ણં’ અહિંયાં
વિશેષપણું એ છે કે આ ગમમાં પહેલું વજ્રકૃષ્ણનારાચ સંહનન જ હોય

પ્રથમં વજ્રક્રમનારાચસંહનનં ભવતિ નાન્યત્સંહનનમ્, એવમ્—‘ઈત્થિવેયગાં નિ ઉવવજ્જંતિ’ સ્ત્રીવેદકાઃ નોત્પદ્યન્તે સપ્તમનરકે સ્ત્રીણાં પૃથ્વનરકપર્યન્તમેવ ગમનસ્ય સિદ્ધત્વાત્ । ‘સેસં તં ચેવ જાવ અણુવંધોત્તિ’ શેષં તદેવ યાવદનુવન્ધ ઇતિ, સંહનને-વેદવ્યતિરિક્તં સર્વથાપિ શર્કરાપૃથિવીગમવદેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ કિયત્પર્યન્તં તત્રાહ—‘જાવ અણુવંધોત્તિ’ યાવદનુવન્ધ ઇતિ, અનુવન્ધપર્યન્તં પૂર્વમકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘મવાદેસેણં દો મવાગ્રહણાઈ’ મવાદેશેન મવાદ્યગ્રહણમેવ ‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં વાવીસં સાગરોપમાઈ વાસપુહુત્તમવ્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ, ‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોપમાઈ પુવ્વકોડીણ અવ્મહિયાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્તિંશત્સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટયભ્યધિકાનિ, ઇહ ઉત્કૃષ્ટતઃ કાયસંવેધઃ एतावन्तमेव कालं जानीयात् सप्तमपृथिवी-

હોતા હૈ, ઓર દૂસરા કોઈ સંહનન નહીં હોતા હૈ, ‘ઈત્થિવેયગા ન ઉવ-વજ્જંતિ’ હસી પ્રકાર સે યહાં સ્ત્રી વેદવાલે જીવ ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ । ક્યોંકિ સ્ત્રી વેદવાલોં કા ગમન છટે નરક તક હી સિદ્ધ હૈ, ‘સેસં તં ચેવ જાવ અણુવંધોત્તિ’ હસ પ્રકાર સંહનન ઓર વેદ ઇનસે અતિરિક્ત ઓર જો કથન હૈ વહ સચ અનુવંધદ્વાર તક શર્કરા પૃથિવી કે ગમ જૈસા હી હૈ । ‘મવાદેસેણં૦’ મવ કી અપેક્ષા દો મવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ‘કાલાદેસેણં૦’ ઓર કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ સાગ-રોપમ તક વહ જીવ ઉસ મનુષ્ય ગતિ કા ઓર સપ્તમ નરક ગતિકા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, યહાં ઉત્કૃષ્ટ સે જો કાયસંવેધ હતને કાલ કા કહા ગયા હૈ સો ઉસકા કારણ એસા હૈ કિ સપ્તમ પૃથિવી નરક સે નિકલે હુણ

છે. તે શિવાયતું બીજું કોઈ પણ સંહનન હોતું નથી ‘ઈત્થિવેયગા ન ઉવ-વજ્જંતિ’ એજ રીતે અહિયાં સ્ત્રીવેદવાળા એવો ઉત્પન્ન થતા નથી. કેમ કે—સ્ત્રીવેદવાળા એવાના ગમક છટ્ટા નરક સુધી જ નિશ્ચિત છે. ‘સેસં તં ચેવ જાવ અણુવંધોત્તિ’ આ રીતે સંહનન અને વેદ શિવાય બાકીતું બીજું જે કથન હોય તે સવળું અનુબંધ દ્વાર સુધીતું શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના ગમ પ્રમાણેજ છે ‘મવાદેસે ગં૦’ ભવની અપેક્ષાથી એ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ‘કાલાદેસેણં૦’ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ બાવીસ સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી તે એવ એ મનુષ્ય ગતિનું અને સાતમી નરક ગતિનું સેવન કરે છે. અને તેમાં ગમ-નાગમન—અવર જવર કરતો રહે છે. અહિયાં ઉત્કૃષ્ટથી કાયસંવેધ જે એટલા કાળનો કહ્યો છે, સાતમી નરક પૃથ્વીથી નીકળેલા નારકનો મનુષ્યોમાં ઉત્પાત

નારકસ્ય સપ્તમનરકાન્નિઃસૃતસ્ય મનુષ્યેષુ અનુત્પાદેન ભવદ્વયસ્યૈવ સદ્ભાવેન
 ઇતાવત એવ કાલસ્ય સંભવાદિતિ । ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ ઇતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્
 ઇતાવન્તમેવ કાલં મનુષ્યગતૌ સપ્તમનરકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રથમો
 ગ્રામઃ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો’ સ એવ મનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિક-
 સપ્તમનરકપૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધિનૈરયિકેષુ યદિ ઉત્પદ્યેત તદા-‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’
 ઇષેવ વત્તવ્વયા વત્તવ્વયા, જઘન્યેનોત્કૃષ્ટેન ચ દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈર-
 યિકેષુપ્પદ્યેત હે ભદન્ત ! તે નારકાઃ સપ્તમનરકાવાસે એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે
 ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંભ્યાતા વા જાયન્તે

નારક કા મનુષ્યોં મેં ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ તિર્યચ્ચોં મેં હી ઉત્પાદ
 હોતા હૈ, અતઃ ભવદ્વય કે હી સદ્ભાવ સે હતને હી કાલ કા સદ્ભાવ
 હોતા હૈ, ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ અતઃ હતને હી કાલ તક વહ મનુષ્ય
 ગતિ મેં ઔર નરક ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ એસા કહા ગયા હૈ ।
 એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ ।

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી મનુષ્ય જઘન્ય
 કાલ કી સ્થિતિ વાલે સપ્તમ નરક પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
 હોને કે યોગ્ય હૈ તો ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ યહાં પર મી યહી વત્તવ્વયા
 કહની ચાહિયે, અર્થાત્ વહ વહાં જઘન્ય સે ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે મી ૨૨
 વાઈસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અથ
 ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં ‘તે ણં ભંતે જીવા એગસમણં કેવહ્યાં
 ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વે જીવ સપ્તમ નરક મેં એક સમય મેં કિતને

થતો નથી. પરંતુ તિર્યંચોમાં જ ઉત્પાદ થાય છે. જેથી બે ભવોના સદ્
 ભાવથી એટલો જ કાળ હોય છે. ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્જા’ જેથી એટલાજ કાળ
 સુધી તે જીવ મનુષ્ય ગતિમાં અને નરક ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ
 પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. એ રીતે આ પહેલો ગમ કહ્યો છે. ૧

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિદ્વેષુ ઉવવન્નો’ નો એજ મનુષ્ય જઘન્ય
 કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી નરક પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
 હોય તો ‘એસ ચેવ વત્તવ્વયા’ અહિયાં પણ એજ કથન કહેવું નોઈ એ. અર્થાત્
 તે જઘન્યથી ત્યાં ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-
 ‘તે ણં ભંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યાં ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે નારકો
 સાતમા નરકવાસમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-

इत्यादिकं सर्वं प्रथमगमवदेव द्रष्टव्यमिति, 'नवरं नैरइयट्टिं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं नैरयिकस्थितिं संवेधं च जानीयात् जघन्येन वर्षपृथक्त्वाधिकद्वाविंशति सागरोपमाणि, उत्कृष्टतः पूर्वकोट्यभ्यधिकद्वाविंशतिसागरोपमाणि इति । २। 'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्ने०' स एव मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिक-सप्तमनारकेषु उत्पत्तियोग्यो विद्यते तस्य कियत्कालस्थितिकनारकेषु उत्पत्तिरिति प्रश्नः, जघन्येनोत्कृष्टेन च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नारकेषु उत्पद्यन्ते । ते उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात एक समय में उत्पन्न होते हैं इत्यादि सब कथन यहाँ प्रथम गम के जैसा जानना चाहिये, 'नवरं नैरइयट्टिं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु विशेषता यहाँ ऐसी ही है कि यहाँ पर नैरयिक की स्थिति और संवेध को विचार कर कहना चाहिये—आर्थात् जघन्यस्थिति यहाँ पर वर्षपृथक्त्व अधिक २२ सागरोपम की है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि अधिक २२ सागरोपम की है यह द्वितीयगम है २ 'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उव-वन्ने०' यदि वही मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले सप्तम नरक के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो—हे भदन्त ! वह कितने काल की स्थिति वाले सप्तम नरक के नारकों में वहाँ उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—गौतम ! वह जघन्य से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से भी ३३ सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ।

रमां प्रभु कहे छे के—हे गौतम ! ते नारके जघन्यनी ओक अथवा भे अथवा त्रय अने उत्कृष्टथी ओक समयमां संख्यात पण्णु उत्पन्न थाय छे, विगेदे तमां कथन अडियां पड़ेला गममां कहेला प्रमाणे समज्जुं, 'नवरं नैरइयट्टिं संवेधं च जाणेज्जा' परन्तु अडियां विशेषपण्णुं ओवुं छे के—अडियां नैरयिक स्थिति अने संवेधने विचार करीने कहेवा जेधये आर्थात् अडियां जघन्य स्थिति वर्षपृथक्त्व अधिक २२ भावीस सागरोपमनी छे, अने उत्कृष्टथी पूर्वकोटि अधिक ३३ तेत्रीस सागरोपमनी छे 'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्ने०' जे ओज मनुष्य उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा सातम नरकना नार-केमां उत्पन्न थवाने योग्य डाय तो छे भगवन् ! ते केटला कालनी स्थितिवाणा नारकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कहे छे के—हे गौतम ! ते जघन्यथी ३३ तेत्रीस सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयि-केमां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी पण्णु ३३ तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति-

નારકા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વો ઉત્કૃષ્ટતઃ સંરુપાતા વા ઉત્પદ્યન્તે इत्પુત્તરમિત્યાદિકં सर्वं पूर्ववदेव ज्ञातव्यमित्या-
શયેનાહ 'एस चेव वक्तव्या' एषैव वक्तव्यता वक्तव्या । 'नवरं संवेहं च जाणेज्जा'
નવરં કાયસંવેધં ચ જાનીયાત્ પ્રથમગમવદેવ इति भावः ३ । 'सो चेव अप्पणा
जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वक्तव्या' स एव संज्ञी
મનુષ્યઃ સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવેત્ અથ ચ સત્તમપૃથિવીસંબન્ધિનૈરયિકેષુ
ઉત્પદ્યેત તદા તસ્ય મનુષ્યસ્યાપિ ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ એવં વક્તવ્યતા-પ્રથમ-
ગમોક્તા સર્વાઽપિ વક્તવ્યા, કિયત્કાલસ્થિતિકનૈરયિકેષુત્પદ્યન્તે એકસમયેન

हे भदन्त ! वे नारक वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इस
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રસુ ગૌતમ સે કહતે હૈ-હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય સે તો
વહાં એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંરુપાત
નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈ । હસકે આગે કા ઔર મી સઘ કથન
પૂર્વ પ્રકાર સે હી જાનના ચાહિયે, હસી અભિપ્રાય કો લેકર
સૂત્રકાર ને 'एस चेव वक्तव्या' ऐसा सूत्रपाठ कहा है । 'नवरं संवे-
हंच जाणेज्जा' यहां कायसंवेध जानना चाहिये यह तृतीयगम है ३,
'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु
एस चेव वक्तव्या' हे भदन्त ! यदि वह संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त मनुष्य
જો કિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ વહ સત્તમ પૃથિવી સમ્બન્ધી
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં તથા એક સમય

વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે હિ ભગવન્
એવા નારકો ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી તો ત્યાં એક અથવા
બે અથવા ૩ ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન
થાય છે. આના પછીનું બાકીનું તમામ કથન પણ પહેલા પ્રકરણમાં કહ્યા
પ્રમાણે જ સમજવું એજ અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે 'एस चेव वक्तव्या' આ
પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. 'नवरं संवेहं च जाणेज्जा' અહિયાં પહેલા ગમના
કથન પ્રમાણે જ કાયસંવેધ સમજવો. 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ
जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वक्तव्या' હે ભગવન્ જો તે સંજ્ઞી
પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત મનુષ્ય કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય
એવો તે સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તથા એક

કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इत्यादि प्रश्नोत्तरं सर्वमपि प्रथमगमवदेव वक्तव्यं यथा स जघन्यो-
त्कृष्टाभ्यां द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेपृथक्वते स्वस्य जघन्यस्थितिकत्वात् तथा
ते तत्र एकसमये जघन्येन एको द्वौ त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्याता उत्पद्यन्ते इति भावः
'नवरं' शरीरावगाहना जघन्येन रयणिपुहुत्तं नवरम्-केवलमेतावान् विशेषः प्रथमगमा-
पेक्षया शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् द्विहस्तादारभ्य नवहस्तपरिमिता भव-
ति, 'उकोसेण वि रयणिपुहुत्तं' उत्कर्षेणाऽपि रत्निपृथक्त्वं हस्तद्वयादारभ्य नवह-
स्तपर्यन्तमिति । 'ठिई जघन्येन वासपुहुत्तं' स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वं द्विवर्षादारभ्य
नववर्षपर्यन्तम् तथा 'उकोसेण वि वासपुहुत्तं' उत्कर्षेणाऽपि स्थितिर्वर्षपृथक्त्वम् ।
एवं अणुबंधो वि' एवमेव-स्थितिर्वदेव अनुबन्धोऽपि जघन्योत्कृष्टाभ्यां वर्षपृथक्त्वमेव ।

મેં વહાં કિનને નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં હન દોનોં પ્રશ્નોં કે ઉત્તર મેં
પ્રથમગમોક્તવક્તવ્યતા યહાં પૂર્ણ રૂપ સે કહલેની ચાહિયે, જૈસે-વહ
જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે વાર્હસસાગરોપમકીસ્થિતિચાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ, તથા વે વહાં એકસમયમેં જઘન્યસે એક દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે
હૈં, ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પરન્તુ ડસ વક્તવ્યતા સે
ઘહાં કી વક્તવ્યતા મેં જો અન્તર હૈ વહ 'નવરં સરીરોગાહના જઘન્યેનં
'इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा सूत्रकार ने इस प्रकार से प्रकट की है कि-यहां
पर प्रथमगमोक्त शरीरावगाहना की अपेक्षा जो अवगाहना है वह
जघन्य से रत्नि पृथक्त्व है-दो हाथ से लगाकर नौ हाथ तक की है-
और उत्कृष्ट से भी रत्निपृथक्त्व की है तथा स्थिति यहां जघन्य से वर्ष
पृथक्त्व है और उत्कृष्ट से भी वर्षपृथक्त्व की है-दो वर्ष से लेकर नौ वर्ष तक
की है-'एवं अणुबंधो वि' इसी प्रकार से अनुबन्ध भी जघन्य और उत्कृष्ट

સમયમાં ત્યાં કેટલા નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ બન્ને પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પહેલા ગમમાં કહેલ કથન પુરેપૂરી રીતે અહિયાં કહી લેવું જોઈએ. પરંતુ
તે કથન કરતાં આ કથનમાં જે ફેરફાર છે, તે 'જે નવરં સરીરોગાહના જઘન્યેનં'
વિગેરે સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે આ રીતે બતાવેલ છે કે-અહિયાં પહેલા
ગમમાં કહેલ શરીરની અવગાહનાની અપેક્ષાએ જે અવગાહના છે, તે જઘ-
ન્યથી રત્નિ પૃથક્ત્વની છે એટલે કે બે હાથથી લઈને ૯ નવ હાથ સુધીની
છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે રત્નિ પૃથક્ત્વ જ છે. તથા સ્થિતિ અહિયાં જઘ-
ન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ વર્ષ પૃથક્ત્વ છે. એટલે કે બે વર્ષથી
લઈને નવ વર્ષ સુધીની છે. 'एवं अणुबंधो वि' એજ રીતે અનુબંધ પણ
જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વનોજ છે.

‘સંવેહો ઉવજુંજિઝળ માણિયવ્વો’ કાયસંવેધશ્ચ ઉપયુજ્ય મણિતવ્યઃ, મહાદેશેન મવદ્વયગ્રહણં કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વામ્બ-ધિકાનિ ઉત્કૃષ્ટતશ્ચ વર્ષપૃથક્ત્વામ્બધિકત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણીતિ ૪ એવં પચ્ચમ-પષ્ટગમાવપિ જ્ઞાતવ્યૌ ૫ ૬। અથ સપ્તમં ગમમાહ ‘સો ચેવ’ इत्यादि । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલદ્વિહો જાઓ તસ્સ વિ તિસુ વિ ગમણસુ एस चैव वक्तव्या’ यदि स एव मनुष्य आत्मना स्वयमुत्कृष्ट कालस्थितिको भवेत् सप्तमनरकयायी भवे-त्तदा तस्याऽपि त्रिष्वपि गमेषु एषेव पूर्वोदीरितैव वक्तव्यता अध्येतव्या कियत्काल-स्थितिकेषु नैरयिकेषूपपद्यते, एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते जघन्येन द्वाविंशति सागरोपमस्थितिकेषु उत्कृष्टास्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नारकेषु उत्पद्यन्ते

સે વર્ષપૃથક્ત્વ કા હી હૈ । ‘સંવેહો ઉવજુંજિઝળ માણિયવ્વો’ કાયસંવેધ મવ કી અપેક્ષા મવદ્વય ગ્રહણ રૂપ હૈ, એવં કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમકા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૩૩ સાગરોપમ કા હૈ હસ પ્રકાર વિચાર યહાં પાંચદાં છઠા ગમ ઓ કહ દેના ચાહિયે । ૪ ૫ ૬। ‘અવ સાતવાં ગમ કહતે હૈ-‘સો ચેવ’ इत्यादि । ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલદ્વિહો જાઓ, તસ્સ વિ તિસુ ગમણસુ एस चैव वक्तव्या’ यदि वही मनुष्य जो कि उत्कृष्ट स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और सप्तम नरक में जाने के योग्य है तो उसके भी तीनों गमों में यही पूर्वोदीरित वक्तव्यता वक्तव्य है, अर्थात् वह जघन्य से २२ सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, तथा एक समय में वहां कितने नैरयिक उत्पन्न होते हैं ? तो

‘સંવેહો ઉવજુંજિઝળ માણિયવ્વો’ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ બે ભવના ગ્રહણ ૩૫ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ ખાવીસ સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે. ૪-૫-૬ ‘સોચેવ અપ્પણા ઉવ્કોસકાલદ્વિહો જાઓ,’ તસ્સ વિ તિસુ ગમણસુ एस चैव वक्तव्या’ બે એજ મનુષ્ય કે બે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને સાતમી નરકમાં જવાને યોગ્ય છે. તે તેના ત્રણે ગમેમાં આ પહેલા કહેલ કથન જ કહેવાનું છે. અર્થાત્ તે જઘન્યથી ૨૨ ખાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથા એક સમયમાં ત્યાં કેટલા નૈરયિકો ઉત્પન્ન થાય છે ? તે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જઘ-

તથા જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંરૂપાતા એકસમયેન સમુત્પદ્યન્તે
 इत्यादि प्रश्नोत्तराणि सर्वाण्यपि पूर्ववदेवोहनीयानि 'नवरं शरीरावगाहना जह-
 न्नेणं पञ्चधनुसयाइ' नवरं शरीरावगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि 'उकोसेण-
 वि पञ्च धनुसयाइ' उत्कर्षेणाऽपि शरीरावगाहना पञ्चधनुःशतान्येव, 'ठिई
 जहन्नेणं पुव्वकोडी' स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः 'उक्कोसेण वि पुव्वकोडी'
 उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिरेव 'एवं अणुबंधो वि' एवमनुबन्धोऽपि ज्ञातव्यः।
 'णवसु वि एएसु गमएसु णेरइयट्ठिं संवेहं च जाणेज्जा' नवस्वपि एतेषु
 गमेषु नैરયિકસ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્ । 'સવ્વત્થ ભવગ્ગહણાઈ દોન્નિ' સર્વત્રાઽપિ
 ગમકેષુ ભવગ્રહણે દ્વે એવ જ્ઞાતવ્યે 'જાત્ત ણવગમમ' યાવદ્નવગમઃ, નવગમમર્પયન્તં
 દ્વયમેવ ભવગ્રહણં જાનીયાદિતિ । કાલાદેસેણં જહન્નેણં તેત્તીસં સારોવમાઈં પુવ્વકો-

इसके उत्तर में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट
 से संरूपात नैरयिक वहाँ उत्पन्न होते हैं—इत्यादि स्वयं प्रश्न और उत्तर
 रूप कथन यहाँ पूर्व के कथन के अनुसार जानना चाहिये परन्तु
 इस कथन में और पूर्व कथन में जो अन्तर होता है वह
 शरीर की अवगाहना स्थिति और अनुबन्ध को लेकर के है, इस प्रकार
 यहाँ यह शरीरावगाहना जघन्य और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष की
 है, स्थिति भी यहाँ जघन्य और उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटि रूप है ।
 इसी प्रकार से अनुबन्ध भी जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटिरूप ही
 है । 'णवसु वि एएसु गमएसु णेरइयट्ठिं संवेहं च जाणेज्जा' इन नौ
 गमों में नैरयिकस्थिति और संवेध को विचार कर कहना चाहिये,
 'सव्वत्थ भवगगहणाइं दोन्नि' सर्वत्रगमकों में दो भवों का ग्रहण जानना
 चाहिये, 'कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' काल की

ન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત નૈરયિકો ત્યાં
 ઉત્પન્ન થાય છે—વિગેરે તમામ પ્રશ્નોત્તર રૂપ કથન અહિયાં પહેલાના કથન
 પ્રમાણે સમજવું, પરંતુ આ કથનમાં અને પહેલાના કથનમાં જે ફેરફાર હોય
 છે, તે શરીરની અવગાહના સ્થિતિ અને અનુબંધને લઈને છે. આ રીતે
 અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો ધનુષની
 સ્થિતિ પણ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. એજ
 રીતે અનુબંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ રૂપ જ છે. ણવસુ વિ
 એસુ - ગમએસુ ણેરइयट्ठिं संवेहं च जाणेज्जा' આ નવ ગમોમાં નૈરયિકોની
 સ્થિતિ અને સંવેધનો વિચાર કરીને કહેવા ભેદએ 'સવ્વત્થ ભવગ્ગહણાઈ
 'દોન્નિ' બધાજ ગમોમાં બે ભવોનું ગ્રહણ સમજવું 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તે

‘હોઈ અબ્મહિયાઈ’ કાલાદેશેન કાલાડપેક્ષયા જઘન્યતઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ પૂર્વ-
 ‘કોટયમ્પ્રધિકાનિ’ ‘ઉકોસેણ વિ તેત્તીસં સાગરોવમાઈ’ પુન્નકોટીઈ અબ્મહિયાઈ’
 ઉત્કર્ષેનાડપિ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટયધિકાનિ। ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્ઞા’
 એતાવન્તં કાલં મનુષ્યગતિં સપ્તમનારકગતિં ચ સેવેત ‘એવહ્યં કાલં ગરારાગં
 કરેજ્ઞા’ એતાવન્તં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ મનુષ્યગતૌ
 નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાત્ સ મનુષ્ય इति भावः । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે !
 ત્તિ જાવ વિહરઈ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति यावद्विहरति हे भदन्त !
 સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્વિષયેતથા સંજ્ઞિમનુષ્યસ્ય નરકગતૌ ગમનાગમનાદિવિષયે યદ્
 દેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ—સર્વથા સત્યમેવ કેવલિતયાસ્તીન્દ્રિયાર્થદર્શિત્વેન
 મવદ્વાક્યસ્ય સર્વથૈવ સત્યત્વાદિતિ કથયિત્વા મગવન્તં ગૌતમો વન્દતે નમસ્યતિ
 વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માને ભાવયન્ વિહરતીતિ ભાવઃ ॥૨૦૮

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
 पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
 रूपायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२४-१॥

અપેક્ષા જઘન્ય સે પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સે મી પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ સાગરોપમ તક વહ મનુષ્યગતિ કા ઓર
 સપ્તમ નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં
 ગમનાગમન કરતા હૈ । ‘સેવં મંતે ! સેવે મંતે ! ત્તિ’ જાવ વિહરઈ હે
 મદન્ત ! સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ કે વિષય મેં તથા સંજ્ઞી મનુષ્ય કે
 નરકગતિ મેં ગમનાગમન કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ
 વહ સર્વથા સત્ય હી કહા હૈ, ક્યોંકિ કેવલી હોને કે કારણ આપકે
 કથન મેં અતીન્દ્રિયાર્થદર્શી હોને સે સર્વ પ્રકાર સે સત્યતા હી હૈ, इस

તીસં સાગરોવમાઈ’ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી પૂર્વકોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ
 સાગરોપમ સુધી તે મનુષ્ય ગતિનું અને સાતમી નરક ગતિનું સેવન કરે છે.
 અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમના ગમન કરે છે. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે’
 ‘ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન્ સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્વિષયમાં તથા
 સંજ્ઞી મનુષ્યના નરકગતિમાં ગમના ગમન—આવળના સંબંધમાં આપ દેવાનું
 પ્રિયે જે કહ્યું છે તે આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે. કેમકે—કેવલી હોવાને
 કારણે આપ અતીન્દ્રિયાર્થને જોવાવાળા હોવાથી સર્વ પ્રકારથી સત્ય

प्रकार कहकर भगवान् को गौतम स्वामीने वन्दना की-नमस्कार किया
वन्दना नमस्कार कर फिर वे संघम और तप से आत्मा को भावित
करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥८॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतक का
प्रथम उद्देशक समाप्त ॥ २४-१ ॥

તાજ હોય છે. આ પ્રમાણે કહીને ભગવાનને ગૌતમસ્વામીએ વંદના કરી
નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી
પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા ॥સૂ ૮॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલ લાલ મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચોવીસમા શતકને પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૪-૧॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते

चतुर्विंशतिशतकीयः प्रथमोद्देशको व्याख्यातः, अथ क्रममाप्तं द्वितीयोद्देशकः प्रारभते तत्रासुरकुमारदेवमधिकृत्योत्पादादिवक्तव्यताऽत्र वक्तव्या स्यादित्येनेन संबन्धेन आयातस्येदमादिमं सूत्रम् 'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्—'रायगिहे जाव एवं वयासी-असुरकुमारा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरियमणुस्स देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो देवेहिंतो उववज्जंति एवं जहेव नेरइयउद्देसए जाव पज्जत्त-असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएण केवइया उववज्जंति, एवं रयणप्पभागमसरिसा णव वि गमा भाणियव्वा । नवरं जाहे अप्पणा जहन्नकालट्ठिओ भवइ तहिं अज्झवसाणा पसत्था नो अपसत्था तिसु वि गमएसु, अवसेसं तं चेव ९॥ जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, असंखेज्जवासाउय सन्नि-

पञ्चिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति । असंखेज्जवासाउय-
सन्निपञ्चिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु
उववज्जिज्जए, से णं भंते ! केवइयं कालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जिज्जजा, उक्को-
सेणं तिपलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा
एगसमएणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति । वयरोसभनारायसंघयणी ।
ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं, उक्कोसेणं छ गाउयाइं । सम-
चउरंससंठाणसंठिया पन्नत्ता । चत्तारि लेस्साओ आदिल्लाओ ।
णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, णो सम्ममिच्छादिट्ठी । णो णाणी
अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी मइअन्नाणी सुयअन्नाणी य ।
जोगो तिविहो वि । उवजोगो दुविहो वि । चत्तारि सन्नाओ,
चत्तारि कसाया, पंचइंदिया । तिन्नि समुग्घाया आदिल्ला ।
संमोहया वि सरंति, असमोहया वि सरंति । वेयणा दुविहा वि
सायावेयगा असायावेयगा । वेदो दुविहो वि-इत्थियवेयगा वि
पुरिसवेयगा वि णो णपुंसगवेयगा । ठिई जहन्नेणं साइरेगा
पुव्वकोडी, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं । अज्झवसाणा पस-
त्था वि अपसत्था वि । अणुबंधो जहेव ठिई । कायसंवेहो
भवादेसेणं दोभवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं साइरेगा पुव्व-
कोडी दक्षहिं दाससहस्सोहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं छप्पलिओव-
माइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । १ । सो चेव जहन्नकालट्ठिइएसु

उववन्नो० एस चेव वत्तव्वया । णवरं असुरकुमारट्ठिइं संवेहं च
 जाणेज्जा । १। सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं
 तिपलिओवमट्ठिइएसु उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्ठिइएसु उव-
 वज्जेज्जा एस चेव वत्तव्वया । नवरं ठिई से जहन्नेणं तिन्नि
 पलिओवमाइं उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं । एवं अणु-
 बंधो वि । कालादेसेण छप्पलिओवमाइं, उक्कोसेण वि छप्प-
 लिओवमाइं, एवइयं जाव करेज्जा सेसं तं चेव । ३। सो चेव
 अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ, जहन्नेण दसवाससहस्स-
 ट्ठिइएसु उक्कोसेणं साइरेगा पुव्वकोडीआउएसु उववज्जेज्जा ।
 ते णं भंते ! ० अवसेसं तं चेव जाव भवादेसो त्ति । नवरं ओगा-
 हणा जहन्नेणं धणुहपुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगं धणुसहस्सं । ठिई
 जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी उक्कोसेण वि सातिरेगा पुव्व-
 कोडी । एवं अणुबंधो वि । कालादेसेणं जहन्नेणं सातिरेगा
 पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं साति-
 रेगाओ दो पुव्वकोडीओ एवइयं जाव करेज्जा । ४। सो चेव
 जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो, एस चेव वत्तव्वया । नवरं असु-
 रकुमारट्ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । ५। सो चेव उक्कोसकालट्ठिइ-
 एसु उववन्नो जहन्नेणं साइरेगपुव्वकोडी आउएसु उक्कोसेण
 वि साइरेगपुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा सेसं तं चेव । नवरं
 कालादेसेणं जहन्नेणं साइरेगाओ दो पुव्वकोडीओ, उक्कोसेण
 वि साइरेगाओ दो पुव्वकोडीओ, एवइयं कालं जाव करेज्जा । ६।

सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ, सो चेव पढम-
गमगो भाणियव्वो । नवरं ठिई जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं,
उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं । एवं अणुबंधो वि, काला-
देसेणं जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं दसहिं वाससहस्सेहिं
अट्ठमहियाइं उक्कोसेणं छप्पलिओवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । ७।
सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया ।
णवरं असुरकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । ८। सो चेव उक्कोस-
कालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवम० उक्कोसेण वि
तिपलिओवम० एस चेव वत्तव्वया, णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं
छप्पलिओवमाइं, उक्कोसेणं वि छप्पलिओवमाइं, एवइयं
जाव करेज्जा ॥ ९ ॥ सू० १ ॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् असुरकुमाराः खलु भदन्त ! कुत उत्प-
द्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्मनुष्य देवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो
नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य
उत्पद्यन्ते एवं यथैव नैरयिकोद्देशके यावत् । पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकः खलु भदन्त ! यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण
पल्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु जीवा एकसमयेन कियन्त
उत्पद्यन्ते एवं स्तनप्रभागमसदृशा नवापि गमा भणितव्याः । नवरं यदा आत्मना
जघन्यकालस्थितिको भवति तदा अध्यवसानानि प्रशस्तानि नो अप्रशस्तानि ।
त्रिष्वपि गमकेषु अवक्षेपं तदेव ९ । यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते । असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो-
ऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम !
जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेण त्रिपल्योपमस्थितिकेषूत्पद्येत ।

से खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन पृच्छा ? गौतम । जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो
 वा उत्कर्षेण संख्ययाता उत्पद्यन्ते । वज्रवृषभनाराचसंहननिनः । अत्रगाहना जघन्येन
 धनुःपृथक्त्वम् उत्कर्षेण षड्गव्यूतानि । समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ।
 चतस्रो लेश्या आदिमाः । नो सम्पग्ष्टयः मिथ्यादृष्टयः, नो सम्पग्मिथ्यादृष्टयः ।
 नो ज्ञानिनः अज्ञानिनः, नियमाद् द्व्यज्ञानिनः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च । योग-
 स्त्रिविधोऽपि । उपयोगो द्विविधोऽपि । चतस्रः संज्ञाः । चत्वारः कषायाः । पञ्चे-
 न्द्रियाणि । त्रयः समुद्घाता आदिमाः । समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि
 म्रियन्ते । वेदनाद्विविधा अपि शातवेदकाः, अशातवेदकाः । वेदो द्विविधोऽपि
 स्त्रीवेदकोऽपि पुरुषवेदकोऽपि, नो नपुंसकवेदकः । स्थितिर्जघन्येन सातिरेका
 पूर्वकोटिः, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि । अध्यवसानानि प्रशस्तान्यपि अमश-
 स्तान्यपि । अनुबन्धो यथैव स्थितिः । कायसंवेधो भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, काला-
 देशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण षट्-
 पल्योपमानि—एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् १। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु
 उपपन्नः० एषैव वक्तव्यता । नवरम् असुरकुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात् २। स
 एव उत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नो जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि
 त्रिपल्योपमस्थितिकेषूपपद्येत, एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पल्यो-
 गमानि उत्कर्षेणापि त्रीणि पल्योपमानि । एवमनुबन्धोऽपि । कालादेशेन
 जघन्येन षट्पल्योपमानि उत्कर्षेणाऽपि षट्पल्योपमानि, एतावन्तं
 यवत्कुर्यात् शेषं तदेव । ३। स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, जघन्येन
 दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केषूपपद्यत । ते खलु
 भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते अत्रशेषं तदेव यावत् भवादेश इति,
 नवरमवगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वम् उत्कर्षेण सातिरेकं धनुःसहस्रम् ।
 स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि सातिरेका पूर्वकोटिः ।
 एवमनुबन्धोऽपि, कालादेशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्य-
 धिका, उत्कर्षेण सातिरेके द्वे पूर्वकोट्यौः एतावन्तं यावत् कुर्यात् ४ । स एव
 जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः एषैव वक्तव्यता, नवरम् असुरकुमारस्थितिं
 संवेधं च जानीयात् ५ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः, जघन्येन
 सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केषु उत्कर्षेणाऽपि सातिरेक पूर्वकोट्यायुष्केषु
 उत्पद्येत । शेषं तदेव । नवरं कालादेशेन जघन्येन सातिरेके
 द्वे पूर्वकोट्यौ उत्कर्षेणाऽपि सातिरेके द्वे पूर्वकोट्यौ, एतावन्तं कालं
 यावत्कुर्यात् ६ । स एवात्मना उत्कर्षकालस्थितिको जातः, स एव प्रथमगमको

મણિતવ્યઃ, નવરં સ્થિતિર્જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ, ઉત્કર્ષેણાઽપિ ત્રીણિ પલ્યો-
પમાનિ, એવમ્બુઘ્નોઽપિ કાલાદેશેન જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ દશભિર્વર્ષ-
સહસ્રૈરધિકાનિ ઉત્કર્ષેણ ષટ્ પલ્યોપમાનિ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્ ૭।
સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષૂપપન્નઃ, એવૈવ વક્તવ્યતા નવત્મ અસુરકુમારસ્થિતિ
સંવેધં ચ જાનીયાત્ ૮। સ એવ ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષૂપપન્નઃ, જઘન્યેન ત્રિપલ્યો-
પમાનિ ઉત્કર્ષેણાઽપિ ત્રિપલ્યોપમાનિ—એવૈવ વક્તવ્યતા। નવરં કાલાદેશેન
જઘન્યેન ષટ્ પલ્યોપમાનિ ઉત્કર્ષેણાઽપિ ષટ્પલ્યોપમાનિ એતાવન્તં યાવત્
કુર્યાત્ ॥૯॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ર જગૃહે યાવદેવમ્ અવાદીત્ અત્ર યાવ-
ત્પદેન મગવતઃ સમવસરણમ્ભૂત્ પરિષત્ સમાગતા મગવતા ધર્મઃ કથિતઃ, પરિષત્
પ્રતિગતા તતો ધૌતમો મગવન્તં વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા માત્સ્યલિપુટઃ એતદન્તમક-

દ્વારે ઉદ્દેશકકા પ્રારંભ

હસ પ્રકાર સે ૨૪ વેં શતક કા પ્રથમ ઉદ્દેશક વ્યાખ્યાત કરકે
અથ સૂત્રકાર ક્રમ પ્રાપ્ત દ્વિતીય ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ કરતે હૈં—હસમેં
અસુર કુમાર દેવ કો લેકર ઉત્પાત આદિ કી વક્તવ્યતા કહી જાને-
વાલી હૈ, હસકા સર્વ પ્રથમ સૂત્ર ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ એસા હૈ—

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ સૂત્ર-૧—

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગર મેં યહાં ગૃહીત
યાવત્પદ કે અનુસાર મગવાન કા સમવસરણ હુઆ, પરિષત્ અપને-
અપને સ્થાન સે નિકલી મગવાન ને ધર્મોપદેશ દિયા, ધર્મોપદેશ સુનકર
પરિષદા અપને—અપને સ્થાન પર પીછે ચલી ગયી, હસકે બાદ ગૌતમસ્વામી

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ પ્રમાણે ચોવીસમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનું કથન કરીને હવે
સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ આ બીજા ઉદ્દેશાનું કથન પ્રારંભ કરે છે,—આ બીજા
ઉદ્દેશામાં અસુરકુમાર દેવના ઉત્પાદ વિગેરેનું કથન કરવામાં આવશે. આ ઉદ્દેશાનું
સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમ-
વસરણ થયું પરિષદ પોતપોતાના સ્થાનેથી ભગવાનને વંદના કરવા નીકળી
ભગવાને ધર્મદેશના આપી ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ ભગવાનને વંદના
કરીને પોતપોતાને સ્થાને પાછી ગઈ તે પછી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને વંદના

રણસ્ય સંગ્રહો મયતિ કિમવાદીત્ ગૌતમસ્તત્રાહ—‘અસુરકુમારા ણં’ इत्यादि, ‘असुर-
कुमारा णं मंते’ असुरकुमाराः खलु भदन्त । ‘कओर्हितो उववज्जंति’ केभ्यः स्थाने-
भ्य आगत्य असुरकुमारदेवतया उत्पद्यन्ते इत्यर्थः, ‘किं नेरइएर्हितो उववज्जंति’
किं नैरयिकेभ्य आगत्य—नरकादुद्घृत्य उत्पद्यन्ते असुरकुमारतया अथवा ‘तिरि-
क्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ तिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ‘मणुस्सेर्हितो
उववज्जंति’ मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ‘देवेर्हितो उववज्जंति’ देवेभ्य
आगत्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त । इमे असुरकुमाराः किं निरयादा-
गत्य असुरकुमारमवेन उत्पद्यन्ते अथवा तिर्यग्भ्यः आगत्य उत्पद्यन्ते
मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा देवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति—प्रश्नः ।
भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘नो नेरइएर्हितो उवव-
ज्जंति’ नैरयिकेभ्यो नोत्पद्यन्ते अपितु ‘तिरिक्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ तिर्य-

ને ભગવાન્ કો વન્દના કી ઔર નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કર
ફિર ઉન્હોને દોનોં હાથ જોડકર પ્રશ્નુ સે હસ પ્રકાર પૂછા—‘અસુરકુમા-
રા ણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર-અસુર-
કુમાર દેવરૂપ સે કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કયા વે ‘નેરइए-
ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ નૈરયિકોં સે
આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા તિર્યગ્ગોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? ‘મણુસ્સેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા મનુષ્યોં મેં સે આકરકે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ દેવોં મેં સે આકરકે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ ગૌતમ સે કહતે હૈં—
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નેરइएર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમાર દેવ
નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ ‘તિરિક્ખજોણિર્-

કરી અને નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓએ બન્ને હાથ બેડીને
પ્રશ્નને ઘણા જ વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું—‘અસુરકુમારા ણં મંતે ! કઓ-
ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ અસુરકુમાર—અસુરકુમાર દેવરૂપે કયાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘નેરइएર્હિતો ઉવવજ્જંતિ તિરિક્ખજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’
‘નૈરયિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યગોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘મણુસ્સેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અથવા
દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે—
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો નેરइएર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસુરકુમારદેવ નૈરયિકો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ ‘તિરિક્ખજોણિર્હિતો ઉવવ’ તેઓ

ગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય અસુરકુમારદેવેષૂત્પદ્યન્તે 'મણુસેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તથા મનુષ્યેભ્ય આગત્યાસુરકુમારદેવેષૂત્પદ્યન્તે 'નો દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' નો દેવેભ્ય આગત્ય અસુરકુમારતયોત્પદ્યન્તે અસુરકુમારાઃ નો નારકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ન વા દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અપિ તુ તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય તથા મનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે इति-ભાવઃ । 'एवं जहेव नेरइयउदेसए जाव' एवं यथैव नैरयिकउदेशके यावत् यथा नैरयिकोदेशके चतुर्विंशतिशकस्य प्रथमो-
देशके नारकाणामुत्पादपरिमाणलेख्यादृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोगादिकविषये कथितं
तथैव इहासुकुमारविषयेऽपि ज्ञातव्यम् । संक्षेपतोऽसुरकुमारस्योत्पत्तिविषये नारका-
तिदेशेन विचारं प्रदर्श्य विशेषतो विचाराय अग्रिमप्रकरणमवतारयति='पज्जत्त-
असन्नि' इत्यादि, 'पज्जत्त असन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिणं भंते' पर्याप्ता-

હિંતો ઉવ૦' વે તિર્યગ્યોનિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ 'મણુસે-
હિંતો ઉવ૦' મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ, પરન્તુ 'નો દેવેહિંતો
ઉવ૦' દેવોં મેં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ । તાત્પર્ય કહને કા
યહી હૈ કિ અસુરકુમાર દેવ ન નરકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર
ન દેવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ કિન્તુ તિર્યચોં મેં સે આકર કે
ઓર મનુષ્ય મેં સે આકર કે જીવ અસુરકુમાર દેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન
હોતે હૈ । 'एवं जहेव नेरइयउदेसए जाव' जिस प्रकार से इस शतक
के प्रथम उद्देश में नारकों के उत्पाद परिमाण, लेख्या, दृष्टि, ज्ञानाज्ञान,
योग, उपयोग आदि के विषय में कहा गया है उसी प्रकार से यहाँ
असुरकुमार के विषय में भी जानना चाहिये, इस प्रकार संक्षेप से
असुरकुमार की उत्पत्ति के विषय में नारक की समानता के विचार
को प्रकट करके अब सूत्रकार विशेषरूप से विचार करने के लिये

તિર્યચ ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. 'મણુસેહિંતો ઉવ૦' તેઓ
મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ 'દેવેહિંતો નો ઉવ૦' દેવોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી કહેવનું તાત્પર્ય એજ છે કે-અસુરકુમારદેવ
નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી તેમજ દેવોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન
થતા નથી. પરંતુ તિર્યચોમાંથી અને મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ અસુરકુમાર
દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે 'एवं जहेव नेरइयउदेसए जाव' જે રીતે આ
ચોવીસમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં નારકોના ઉત્પાત, પરિણામ, લેશ્યા,
દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, વિગેરેના વિષયમાં કહેવામાં આવેલ છે.
એજ પ્રકારથી અહિંયાં અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. આ
રીતે સંક્ષેપથી અસુરકુમારોની ઉત્પત્તિના વિષયમાં નારકના સરખાપણાનો
વિચાર બતાવીને હવે સૂત્રકાર વિશેષરૂપે વિચાર કરવા માટે આગળ કહેવામાં

संज्ञिपञ्चैपन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविण' यो भव्यः—समुत्पत्ति-
योऽस्यः, 'असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा' असुरकुमारेषु उत्पत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु
भदन्त ! केवइयकालट्ठिणसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेपूत्पद्येत हे
भदन्त ! यः पर्याप्तासंज्ञिपञ्चैन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवोऽसुरकुमारेषु समुत्पत्ति-
योग्यो विद्यते स खलु कियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेषु उत्पद्येत इतिपश्यः ।
भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्स-
ट्ठिणसु' जघन्येन दसवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्यते, इत्यग्रिमेण सम्बन्धः । 'उक्को-
सेणं' उत्कर्षेण 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिणसु उववज्जेज्जा' पल्योपम-
स्यासंख्येयभागस्थितिकेषु असुरकुमारेषु उत्पद्येत । इह पल्योपमस्यासंख्येयभाग-
ग्रहणेन पूर्वकोटि ग्राह्या यतः संमूर्च्छिमजीवानामुत्कृष्टतः पूर्वकोटिप्रमाणमायु-
र्भवति स च संमूर्च्छिम जीवः उत्कृष्टतः स्वायुक्तुल्यमेव देवायुषो बन्धनं करोति
न ततोऽधिकस्यायुषो बन्धनं करोति—

अग्रिम प्रकरण का कथन करते हैं—‘पञ्चतप्त असन्नि पञ्चिद्विधतिरिक्ख-
जोणिए णं भन्ते ?’ इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त !
पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कि ‘जे भविए असुरकुमा-
रेसु उवव०’ जो असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है, वह हे
भदन्त ! ‘केवह्यकाल०’ कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों
में उत्पन्न होना है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’
हे गौतम ! जहन्नेणं दसवाससहससट्ठिएसु, उक्कोसेणं पलिओवमस्स
असंखेज्जइ भाग०’ वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले
असुरकुमारों में और ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्यातवें
भाग की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है, यहाँ पल्योपम
के असंख्यातवें भाग के ग्रहण से पूर्वकोटि ग्राह्य है, क्योंकि

આવનાર પ્રકરણનું કથન કરે છે - 'પલ્લત્તઅસન્નિપત્તિં દિયત્રિરિક્તજોષિણં નં મંત્રે !' આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હું ભગવન્ પચાંપ્ત અસંસી પંચેન્દ્રિય તિયંચ યોનિવાણો છવ કે જે 'ભવિષ અસુર-કુમારેસુ સ્વવં' અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, હું ભગવન્ તે 'કેવલ્લકાલં' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા !' હું ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસ ષાસસહસ્સદ્વિહસુ સ્કકોસેણં પલ્લિપ્રોક્કમસ્સ અસંસેજ્જદ્વભાગં' તે જઘન્યથી દસ-હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પદ્યોપમના અસં-ખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના અહણથી પૂર્વકૌટિ અહણ કરાઈ છે. કેમકે

ઉક્તંચ—‘ઉક્કોસેણં સતુલ્લપુન્નકોડી આઉયત્તં નિવર્તેત્તે’ ।

ન ય સંમૂર્ચ્છિમો પુન્નકોડી આઉયત્તાઓ પરો અસ્થિ’ ॥

છાયા—ઉત્કર્ષેણ સ્વતુલ્યપૂર્વકોટયાયુષ્કં નિવર્તયતિ,

ન ચ સંમૂર્ચ્છિમપૂર્વકોટચાયુષ્કાત્ પરઃ અસ્તિ ॥

‘તે ણં મંતે ! જીવાં’ તે સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ યે પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાઃ અસુરકુમારેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યા વિચન્તે તે જીવાઃ એકસમયે કિયન્ત સ્તત્ર અસુરકુમારાવાસે ઉત્પદ્યન્તે ? इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं रयणप्पभागमसरिस्सा णव वि गमा भाणियव्वा’ एवं रत्नप्रभागमसदृशाः नवापि गमा भणितव्याः, कियन्त उत्पद्यन्ते असुरकुमारावासे ते जीवा इति

સંમૂર્ચ્છિમ જીવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ પ્રમાણ આયુ હોતી હૈ વહ સંમૂર્ચ્છિમ જીવ ઉત્કૃષ્ટ સે અપની આયુ કે તુલ્ય હી દેવ આયુ કા બન્ધ કરતા હૈ, હસ સે અધિક આયુ કા બન્ધ નહીં કરતા હૈ, કહા ખી હૈ—‘ઉક્કોસેણં સતુલ્લપુન્નકોડી’ इत्यादि ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘તે ણં મંતે ! જીવાં’ હે મદન્ત ! વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ અસુરકુમારોં મેં સમુત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈં એક સમય મેં વહાં—અસુરકુમારાવાસ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં રયણપ્પભાગમ સરિસ્સા ણવ વિ ગમા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! યહાં પર રત્નપ્રભા કે ગમ જૈસે નૌ ગમ કહલેના ચાહિયે, જૈસે—અસુરકુમારાવાસ મેં વે

સંમૂર્ચ્છિમ જીવોં ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પ્રમાણ આયુ હોય છે આ સંમૂર્ચ્છિમ જીવ ઉત્કૃષ્ટથી પોતાની આયુષ્યના બરાબર જ દેવઆયુને બંધ કરે છે. તેથી અધિક આયુને બંધ કરતા નથી. કહું પણ છે—‘ઉક્કોસેણં સ તુલ્લ પુન્નકોડી’ इत्यादि

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં મંતે ! જીવાં’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ કે જે અસુર-કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય એવો તે દેવ એક સમયમાં ત્યાં—અસુર-કુમારાવાસમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—‘એવં રયણપ્પભા ગમસરિસ્સા ણવ વિ ગમા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ અહિયાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ગમ પ્રમાણે નવ ગમો કહેવા બોધાયે જેમકે—અસુરકુમારા-વાસમાં તે જીવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર

પ્રશ્નસ્ય જઘન્યત્વ એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા સમુત્પન્નતે
 ઇત્યુત્તરમ્ । એવમેવ અન્યેઽપિ પ્રશ્નાઃ કર્તવ્યા સ્તેષાં યથાયથમુત્તરાણિ ચ કુર્વતા
 નવાઽપિ ગમાઃ રત્નપ્રમા ગમસદૃશા ઇહાઽપિ ગમા મણિતિવ્યાઃ, રત્નપ્રમાપ્રકરણાદ્
 યદ્ વૈલક્ષણ્યં તદેવાહ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ, નવરમ્-કેવલં વિશેષ એવ યત્ ‘જાહે’
 યદા સ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવઃ અસુરકુમારેવુત્પત્તિયોગ્યઃ
 ‘અપ્પણા’ આત્મના સ્વયમ્ ‘જહ્નકાલઙ્કિદ્વિઓ મવદ્’ જઘન્યકાલસ્થિતિકો મવતિ
 ‘તાહે’ તદા તસ્ય ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવસાનાનિ-માનસિકપરિણામાઃ ‘પસત્થા’
 પ્રશસ્તાનિ-શુભાનિ મવન્તિ કિન્તુ ‘ળો અપ્પસત્થા’ નો-નૈવ અપ્રશસ્તાનિ-અશુ-
 માનિ-અસુકુમારમવે ઉત્પિત્તોઃ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયજીવસ્ય પરિણામાઃ

જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હિં-તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં
 એસા સમજના ચાહિયે કિવે જીવ એક સમય મેં વહાં જઘન્ય સે એક
 અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હિં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
 અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હિં । હસી પ્રકાર સે અન્ય ઓર મી પ્રશ્ન
 કરના ચાહિયે ઓર અનેક ઉત્તર મી કરના ચાહિયે, હસ પ્રકાર રત્નપ્રમા
 કે ગમ જૈસે યહાં પર મી નોગમ જાનના ચાહિયે । અથ સૂત્રકાર રત્ન-
 પ્રમા પ્રકરણ સે યહાં કે પ્રકરણ મેં જો મિન્નતા હૈ ઉસે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હિં-હસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ જબ
 વહ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ કિ જો અસુરકુમારો મેં
 ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલો હોતા હૈ, તથ ઉસકે
 ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવસાય-માનસિક પરિણામ-પ્રશસ્ત શુભ-હી હોતે
 હિં-‘ળો અપ્પસત્થા’ અપ્રશસ્ત-અશુભ-નહીં હોતે હિં । અર્થાત્ અસુર-

એવે સમજવે એવે કે-તે એવે એક સમયમાં ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા
 બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
 ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રકારે બીજા પણ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સમજવા બોધ્યો.
 આ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ગમ પ્રમાણે અહિયાં પણ નવ ગમે સમજવા.

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રમા પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જે જૂઠાપણું છે.
 તે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી બતાવે છે. તેમાં એ સમજાવવામાં આવ્યું છે
 કે જ્યારે તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો એવ કે જે
 અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવને યોગ્ય હોય અને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો
 હોય છે, ત્યારે તેનું ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવમાન-માનસિક પરિણામ પ્રશસ્ત
 શુભ જ હોય છે, ‘ળો અપ્પસત્થા’ અપ્રશસ્ત-અશુભ હોતું નથી. અર્થાત્

શુભા એવ મવન્તિ નાશુભાઃ દેવયોનો ગમિષ્યમાણત્વાત્ । એવં ક્રિયાઃ સુ ગમકેષુ ?
 इत्याह—‘तिसु वि गमएसु’ त्रिष्वपि गमकेषु मध्यमेषु—‘असुरकुमारेषूत्पत्तुं योग्यः’
 इत्याद्यौघिकगमके जघन्यकालस्थितिके चतुर्थे ४, तथा—‘स एव जघन्यकाल-
 स्थितिकेषूत्पन्नः’ इत्यादिगमके पञ्चमे तथा—‘स एव उत्कर्षकालस्थितिकेषूत्पन्नः’
 इत्यादि षष्ठे गमके च, एवं त्रिष्वपि गमकेषु तस्याध्यवसानानि शुभान्येव भवन्ति

કુમાર કો અવ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય ઉસ જઘન્ય સ્થિતિવાલે પર્યાસ
 असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव के परिणाम शुभ ही होते हैं अशुभ नहीं होते
 हैं क्यों कि वह देव योनि में जानेवाला है इसी लिये । ‘तिसु वि गम-
 एसु’ इसी प्रकार से जब वह स्वयं जघन्यकाल की स्थितिवाला होता
 है तब उसके मध्य के तीन गमों में अध्यवसान प्रशस्त ही होते हैं—
 अप्रशस्त नहीं होते, बाकी का और सब कथन रत्नप्रभा प्रकरण के
 जैसा ही जानना चाहिये, तीन गम इस प्रकार से हैं—स्वयं
 जघन्यकाल की स्थितिवाला वही पर्यास असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक
 जीव जो कि असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य होता है’ ऐसा यह
 औघिक गम रूप ४ चतुर्थगम है, तथा ‘वही जघन्य काल की स्थिति
 वाला पर्यास असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्यकाल
 की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य होता है’ ऐसा यह
 पांचवां गम है, तथा वही जघन्य काल की स्थिति वाला पर्यास असंज्ञी

જીવનું પરિણામ શુભ જ હોય છે. અશુભ હોતું નથી. કેમકે—તેઓ દેવ-
 યોનિમાં જવાના છે. તેથી ‘તિસુ વિ ગમએસુ’ તેજ પ્રમાણે જ્યારે તે પોતે
 જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો હોય છે, ત્યારે તેને મધ્યના ત્રણ ગમોમાં અધ્ય-
 વસાન પ્રશસ્ત જ હોય છે. અપ્રશસ્ત હોતા નથી. બાકીનું બીજું તમામ કથન
 રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર જ સમજવું જોઈએ. તે ત્રણ ગમ
 આ પ્રમાણે છે.—પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો એજ અપર્યાસ અસંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ કે જે—અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણેનો આ ઔઘિક ગમ રૂપ આ ચોથો ગમ છે.
 તથા તેજ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો પર્યાસ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિ-
 વાળો જીવ કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણેનો આ પાંચમો ગમ છે. તથા એજ જઘન્ય
 કાળની સ્થિતિવાળો પર્યાસ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ કે
 જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય
 છે, એ પ્રમાણેનો આ છઠ્ઠો ગમ છે. આ ત્રણે ગમો મધ્યના ત્રણ ગમ તરીકે

પ્રશ્નસ્ય જઘન્યત્ત્વ એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા સમુત્પદ્યન્તે
 ઇત્યુત્તરમ્ । એવમેવ અન્યેઽપિ પ્રશ્નાઃ કર્તવ્યા સ્તેષાં યથાયથમુત્તરાણિ ચ કુર્વતા
 નવાઽપિ ગમાઃ રત્નપ્રમા ગમસદૃશા ઇહાઽપિ ગમા મણિતિવ્યાઃ, રત્નપ્રમાપ્રકરણાદ્
 યદ્ વૈલક્ષણ્યં તદેવાહ-‘નવરં’ ઇત્યાદિ, નવરમ્-કેવલં વિશેષ એવ યત્ ‘જાહે’
 યદા સ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવઃ અસુરકુમારેષુત્પત્તિયોગ્યઃ
 ‘અપ્પણા’ આશ્મના સ્વયમ્ ‘જહ્નકાલઙ્કિહો ભવહિ’ જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવતિ
 ‘તાહે’ તદા તસ્ય ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવસાનાનિ-માનસિકપરિણામાઃ ‘પસત્થા’
 પ્રશસ્તાનિ-શુભાનિ ભવન્તિ કિન્તુ ‘જો અપ્પસત્થા’ નો-નૈવ અપ્રશસ્તાનિ-અશુ-
 ભાનિ-અપ્પકુમારભવે ઉત્પિત્તોઃ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયજીવસ્ય પરિણામાઃ

જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં
 એસા સમજના ચાહિયે કિ વે જીવ એક સમય મેં વહાં જઘન્ય સે એક
 અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
 અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે અન્ય ઓર મી પ્રશ્ન
 કરના ચાહિયે ઓર અનેક ઉત્તર મી કરના ચાહિયે, હસ પ્રકાર રત્નપ્રમા
 કે ગમ જેસે યહાં પર મી નોગમ જાનના ચાહિયે । અથ સૂત્રકાર રત્ન-
 પ્રમા પ્રકરણ સે યહાં કે પ્રકરણ મેં જો ભિન્નતા હૈં ઉસે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈં-હસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈં કિ જ્ય
 વહ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ કિ જો અસુરકુમારોં મેં
 ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાળો હોતા હૈં, તથ ઉસકે
 ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવસાય-માનસિક પરિણામ-પ્રશસ્ત શુભ-હી હોતે
 હૈં-‘જો અપ્પસત્થા’ અપ્રશસ્ત-અશુભ-નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્ અસુર-

એવો સમજવો જોઈએ કે-તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા
 બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
 ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રકારે બીજા પણ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સમજવા જોઈએ.
 આ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ગમ પ્રમાણે અહિયાં પણ નવ ગમે સમજવા.

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રમા પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં જે જૂઠાપણું છે.
 તે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી બતાવે છે. તેમાં એ સમજાવવામાં આવ્યું છે
 કે જ્યારે તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ કે જે
 અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય અને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો
 હોય છે, ત્યારે તેનું ‘અજ્ઞાવસાણા’ અધ્યવમાન-માનસિક પરિણામ પ્રશસ્ત
 શુભ જ હોય છે, ‘જો અપ્પસત્થા’ અપ્રશસ્ત-અશુભ હોતું નથી. અર્થાત્

શુભા એવં ભવન્તિ નાશુભાઃ દેવયોનો ગભિષ્વમાણત્વાત્ । એવં ક્રિયાસુ ગમકેષુ ?
 ઇત્યાહ-‘તિસુ વિ ગમણસુ’ ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ મધ્યમેષુ-‘અસુરકુમારેષૂત્તું યોગ્યઃ’
 ઇત્યાદ્યૌઘિકગમકે જઘન્યકાલસ્થિતિકે ચતુર્થે ૪, તથા-‘સ એવં જઘન્યકાલ-
 સ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ’ ઇત્યાદિગમકે પશ્ચમે તથા-‘સ એવં ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ’
 ઇત્યાદિ ષષ્ઠે ગમકે ચ, એવં ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ તસ્યાધ્યવસાનાનિ શુભાન્યેવ ભવન્તિ

કુમાર કો ભવ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય ઉસ જઘન્ય સ્થિતિવાલે પર્યાસ
 અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય જીવ કે પરિણામ શુભ હી હોતે હૈં અશુભ નહીં હોતે
 હૈં ક્યોં કિ વહ દેવ યોનિ મેં જાનેવાલા હૈં હસી લિયે । ‘તિસુ વિ ગમ-
 ણસુ’ હસી પ્રકાર સે જવ વહ સ્વયં જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલા હોતા
 હૈં તવ ઉસકે મધ્ય કે ત્રીન ગમોં મેં અધ્યવસાન પ્રશસ્ત હી હોતે હૈં-
 અપ્રશસ્ત નહીં હોતે, બાકી કા ઓર સવ કથન રત્નપ્રભા પ્રકરણ કે
 જૈસા હી જાનના ચાહિયે, ત્રીન ગમ હસ પ્રકાર સે હૈં-સ્વયં
 જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલા વહી પર્યાસ અસંજી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
 જીવ જો કિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હોતા હૈં’ એસા યહ
 ઔઘિક ગમ રૂપ ૪ ચતુર્થગમ હૈં, તથા ‘વહી જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ
 વાલા પર્યાસ અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ જઘન્યકાલ
 કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હોતા હૈં’ એસા યહ
 પાંચવાં ગમ હૈં, તથા વહી જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલા પર્યાસ અસંજી

જીવનું પરિણામ શુભ જ હોય છે. અશુભ હોતું નથી. કેમકે-તેઓ દેવ-
 યોનિમાં જવાના છે. તેથી ‘તિસુ વિ ગમણસુ’ તેજ પ્રમાણે જ્યારે તે પોતે
 જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો હોય છે, ત્યારે તેને મધ્યના ત્રણ ગમોમાં અધ્ય-
 વસાન પ્રશસ્ત જ હોય છે. અપ્રશસ્ત હોતા નથી. બાકીનું બીજું તમામ કથન
 રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર જ સમજવું જોઈએ. તે ત્રણ ગમ
 આ પ્રમાણે છે.-પોતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો એજ અપર્યાસ અસંજી
 પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ કે જે-અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણેનો આ ઔઘિક ગમ રૂપ આ ચોથો ગમ છે.
 તથા તેજ જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો પર્યાસ અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ-
 વાળો જીવ કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
 યોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણેનો આ પાંચમો ગમ છે. તથા એજ જઘન્ય
 કાળની સ્થિતિવાળો પર્યાસ અસંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ કે
 જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય
 છે, એ પ્રમાણેનો આ છઠ્ઠો ગમ છે. આ ત્રણે ગમો મધ્યના ત્રણ ગમ તરીકે

નાશુભાનીતિ ભાવઃ । વિશેષજિષ્ઠુભિઃ રત્નપ્રમાપ્રકરણમેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । એતદેવ-
 દર્શયતિ-‘અવસેસં તં ચેવ’ અવશેષમ્-અધ્યવસાનાતિરિક્તં સર્વં તદેવ-રત્ન-
 પ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવ અવગાહનાસમુદ્ધાતલેશપાદૃષ્ટ્યાદિકં સર્વમપિ તદેવ
 રત્નપ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવેતિ ભાવઃ । ‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિ-
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પચ્ચન્તે તદા-‘કિં
 સંલેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંલેય
 વર્ષાપુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યાસુરકુમારા ઉત્પચ્ચન્તે અથવા-
 ‘અસંલેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંલેય-

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જો કિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે
 અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘એસા યહ છદ્ધા ગમ હૈ । યે
 હી મધ્ય કે ત્રીન ગમ યહાં ગૃહીત છુપે હૈ, હન ત્રીનોં ગમોં મેં ઉસકે
 અધ્યવસાન પ્રશસ્ત હી હોતે હૈ । વિશેષ જિજ્ઞાસુઓં કો હસકે લિયે
 પ્રથમ ઉદ્દેશક કે રત્નપ્રમા પ્રકરણ કો દેખના ચાહિયે । ‘અવસેસં તં
 ચેવ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ-અધ્યવસાન કે હસ
 પ્રકાર કે કથન કે સિવાય ઓર સવ અવગાહના સમુદ્ધાત આદિ કા
 કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ ।

‘જહ સન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હસ સૂત્ર-
 પાઠ દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ-હે ભદન્ત ! યદિ અસુર-
 કુમાર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ તો કયા વે-‘સંલેજ્જવાસાઝય સન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો
 ઉવવ૦, ‘અસંલેજ્જવાસાઝય સન્નિપંચિદિય તિ૦ ઉ૦’ સંલેયાત વર્ષ

અસુરકુમારના ભવમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
 અહિયાં ગ્રહણ કરાયા છે. આ ત્રણે ગમોમાં તેઓના અધ્યવસાન પ્રશસ્તજ
 હોય છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ પહેલા ઉદ્દેશના રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં બેઠ
 લેવું. ‘અવસેસં તં ચેવ’ આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે-
 અધ્યવસાન બાબતમાં આ કથન શિવાય બાકીનું અવગાહના, સમુદ્ધાત,
 વિગેરે તમામ કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં બેવી રીતે તે કહેવામાં આવેલ છે,
 તેજ પ્રમાણેનું છે.

‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
 ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે, કે-હે ભગવન બે અસુર કુમાર સંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નીકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો શું તેઓ-
 ‘સંલેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંલેજ્જવાસા-
 ઝયસન્નિ પંચિદિયતિ. ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય

યવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ? इति प्रश्नः ।
 भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचि-
 दियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति ‘संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपृष्ठेन्द्रियतिर्यग्यो-
 निकेभ्य उत्पद्यन्ते’ तथा—असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो
 उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपृष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते
 संखेयासंखेयोभयस्मादपि स्थानादागत्य असुरकुमारा उत्पद्यन्ते इति
 भावः । ‘असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण णं भंते ।’ असं-
 खेयवर्षायुष्कसंज्ञिपृष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविअ असुरकुमारेसु
 उववज्जित्तए’ यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘केवइय-

की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं अथवा असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति, असंखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति’ संख्यात वर्ष की आयु वाले तथा असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार संख्यात असंख्यात दोनों भी स्थानों से आकर के असुरकुमार में उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘असंखेज्जवासा० णं भंते !’
 ‘हे भदन्त ! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
 निक जीव ‘जे भविअ असुरकुमारेसु उव०’ जो भविक असुरकुमारों में
 उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिएसु०’ हे भदन्त ! ऐसा

तिर્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંખ્યાત વર્ષની
 આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસા-
 યય० જાવ ઉવવજ્જંતિ અસંખેજ્જ વાસાઅય જાવ ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાત વર્ષની
 આયુષ્ય વાળા તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
 યોનિકોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે સંખ્યાત અને અસં-
 ખ્યાત બંને પ્રકારના સ્થાનોમાંથી આવીને અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે.
 હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અસંખેજ્જવાસાઅય० ણં ભંતે !’ હે
 ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા જે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિ-
 વાળો છેવ ‘જે ભવિઅ અસુરકુમારેસુ० ઉવ०’ અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને

નાશુભાનોતિ ભાવઃ । વિશેષજિઘ્ઘુભિઃ રત્નપ્રમાપ્રકરણમેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । એતદેવ-
 દર્શયતિ-‘અવસેસં તં ચેવ’ અવશેષમ્-અધ્યવસાનાતિરિક્તં સર્વં તદેવ-રત્ન-
 પ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવ અવગાહનાસમુદ્ધાતલેશ્યાદૃષ્ટયાદિકં સર્વમપિ તદેવ
 રત્નપ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવેતિ ભાવઃ । ‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિ-
 હિતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય ઉત્પન્નંતે તદા-‘કિં
 સંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંખેય
 વર્ષાપુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકેભ્ય આગત્યાસુરકુમારા ઉત્પન્નંતે અથવા-
 ‘અસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખેય-

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જો કિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ ધી સ્થિતિ વાલે
 અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્નિ કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘એસા યહ છટ્ટા ગમ હૈ । યે
 હી મધ્ય કે તીન ગમ યહાં ગૃહીત હુએ હૈ, હન તીનોં ગમોં મેં ઉસકે
 અધ્યવસાન પ્રશસ્ત હી હોતે હૈ । વિશેષ જિજ્ઞાસુઓં કો હસકે લિયે
 પ્રથમ ઉદ્દેશક કે રત્નપ્રમા પ્રકરણ કો દેખના ચાહિયે । ‘અવસેસં તં
 ચેવ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ-અધ્યવસાન કે હસ
 પ્રકાર કે કથન કે સિવાય ઓર સબ અવગાહના સમુદ્ધાત આદિ કા
 કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ ।

‘જહ સન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હસ સૂત્ર-
 પાઠ દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ-હે ભદન્ત ! યદિ અસુર-
 કુમાર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ તો કયા વે-‘સંખેજ્જવાસાઁયસન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો
 ઉવવજ્જંતિ’, ‘અસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિ પંચિદિય તિ ૦ ૩૦’ સંખપાત વર્ષ

અસુરકુમારના ભવમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
 અહિયાં ગ્રહણ કરાયા છે. આ ત્રણે ગમેમાં તેઓના અધ્યવસાન પ્રશસ્તજ
 હોય છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ પહેલા ઉદ્દેશના રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં બેઠ
 લેવું. ‘અવસેસં તં ચેવ’ આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે-
 અધ્યવસાન આખતમાં આ કથન સિવાય બાકીનું અવગાહના, સમુદ્ધાત,
 વિશેષે તમામ કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં બેવી રીતે તે કહેવામાં આવેલ છે,
 તેજ પ્રમાણેનું છે.

‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
 ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે, કે-હે ભગવન્ બે અસુર કુમાર સંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો શું તેઓ-
 ‘સંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખેજ્જવાસા-
 વપસન્નિ પંચિદિયતિ. ઉવવજ્જંતિ’ સંખપાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય

યવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ?' इति प्रश्नः ।
 भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचि-
 दियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ‘संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्यो-
 निकेभ्य उत्पद्यन्ते’ तथा—असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
 उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते
 संखेयासंखेयोभयस्मादपि स्थानादागत्य असुरकुमारा उत्पद्यन्ते इति
 भावः । ‘असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ।’ असं-
 खेयवर्षायुष्कसंज्ञिपॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविए असुरकुमारेसु
 उववज्जित्तए’ यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘केवइय-

की आयुवाले संज्ञी पॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं अथवा असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति, असंखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति’ संख्यात वर्ष की आयु वाले तथा असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार संख्यात असंख्यात दोनों भी स्थानों से आकर के असुरकुमार में उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘असंखेज्जवासा० णं भंते ।’
 ‘हे भदन्त ! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पॄष्ठेन्द्रियतिर्यग्यो-
 निक जीव ‘जे भविए असुरकुमारेसु उव०’ जो भविक असुरकुमारों में
 उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं भंते । केवइयकालट्ठिएसु०’ हे भदन्त ! ऐसा

तिर्य'य' येनિકेभांથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંખ્યાત વર્ષની
 આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્ય'ય' યેનિકેભાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવાસા-
 યય૦ જાવ ઉવવજ્જંતિ અસંખેજ્જ વાસાચય જાવ ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાત વર્ષની
 આયુષ્ય વાળા તથા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળા સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્ય'ય'
 યેનિકેભાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે સંખ્યાત અને અસં-
 ખ્યાત બંને પ્રકારના સ્થાનોમાંથી આવીને અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે.
 હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘અસંખેજ્જવાસાચય૦ ણં ભંતે !’ હે
 ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા જે સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્ય'ય' યેનિ-
 કાળો છેવ ‘જે ભવિએ અસુરકુમારેસુ૦ ઉવ૦’ અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને

કાલદ્વિદ્વિષ્ણુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' કિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પદ્યેત, ઉત્તરમાહ-‘ગોયમા’
 હયાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિષ્ણુ’ જઘન્યેન દશવર્ષ-
 સહસ્સસ્થિતિકેષૂત્પદ્યેતે इत्यग्रिमेण संबन्धः, तथा-‘ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમદ્વિદ્વિષ્ણુ
 ઉવવજ્જેજ્ઞા’ ઉત્કર્ષેણ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષૂત્પદ્યેત ત્રિપલ્યોપમેતિ કથનમ્ દેવ-
 કુર્વાદિમિથુનકતિરશ્ચોઽધિકૃત્ય, તે દેવકુર્વાદિમિથુનકતિરશ્ચો હિ ત્રિપલ્યોપમાયુ-
 ષ્કત્વેન અસંખ્યાતર્ષાયુષ્ઠા ભવન્તિ તે ચ દેવકુર્વાદિમિથુનકતિર્યશ્ચઃ સ્વકી-
 યાયુઃ સદશમેવ દેવાયુર્વધ્નન્તીતિ ભાવઃ (૧) ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં પુચ્છા’
 તે સલ્લ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન પૃચ્છા હે મદન્ત ! તે જીવા એકસમયેન

વહ જીવ કિતનેકાલ કી સ્થિતિવાલે આસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસ-
 સહસ્સદ્વિદ્વિષ્ણુ, ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમં’ એસા વહ જઘન્ય સે
 દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન
 પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘ત્રિપલ્યો-
 પમ એસા જો કથન હૈ વહ દેવકુરુ’ આદિ ભોગ ભૂમિયોં કે તિર્યશ્ચો
 કો લેકર હૈ-કયોંકિ વે ત્રીન પલ્યોપમ કી આયુ વાલે હોને સે અસં-
 રૂયાત વર્ષ કી આયુ વાલે કહે ગયે હૈ । યે દેવ કુરુ આદિ કે તિર્યશ્ચ
 અપની આયુ કે વરાવર હી દેવાયુકા બન્ધકરતે હૈ કિન્તુ અપની આયુ સે
 અધિક દેવાયુ કા બન્ધ નહીં કરતે હૈ (૧)

‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં પુચ્છા’ અવ ગૌતમસ્વામી હસ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ-હે મદન્ત ! વે અસંરૂયાત વર્ષ કી

ચોખ્ખ હોય ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિષ્ણુ’ હે ભગવન્ એવો તે જીવ
 કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિ-
 ણુ, ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમં’ એવો તે જીવ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની
 સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા
 અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ત્રિપલ્યોપમ’ એવું જે કથન કર્યું છે, તે
 દેવ કુમાર વિગેરે ભોગ ભૂમિયોનાં તિર્યંચોને લઈને કહ્યું છે.-કેમકે-તેઓ
 ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્ય વાળા હોવાથી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા
 કહેલ છે. આ દેવકુરુ વિગેરેના તિર્યંચો પોતાની આયુની જેમજ દેવાયુને
 બંધ કરે (૧૮૧)

‘તે ણં મંતે જીવા એગસમણં પુચ્છા’ હવે ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠથી
 પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંસી

કિયન્ત ઉત્પન્નન્તેઽસુરકુમારાવાસે इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा दो
वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता इत्येवोक्तं
न तु असंख्याता इति (२) । ‘वयरोसभनारायसंघयणी’ वज्ररूपभनाराचसंहननं
वान् भवति सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका, यतोहि-असं-
ख्यातवर्षायुषां तदेव संहननं भवतीति (३) । ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ असं-
ख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां शरीरावगाहना जघन्येन धनुः पृथ-
क्त्वम्-द्विधनुरारभ्य नव धनुःपर्यन्तम् ‘उक्कोसेणं छ गाउयाइ’ उत्कर्षेण षड्गव्यु-

આયુવાલે સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યંશ્ચ એક સમય મેં વહાં અસુરકુમારાવાસ મેં
કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ उनसे कहते हैं-‘गोयमा !
हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्य से एक अथवा
दो अथवा तीन और ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कृष्ट
से संख्यात उत्पन्न होते हैं, असंख्यात वर्ष की आयुवाले तिर्यंश्च असं-
ख्यात नहीं कहे गये हैं-किन्तु संख्यात ही कहे गये हैं-इसलिये यहां
पर भी संख्यात उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है (२) । इनके वज्ररूप-
भनाराच संहनन होना है । अर्थात् जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला
संजी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव है उसको यही संहनन होता है (३)
‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ इनके शरीर की ऊंचाई रूप अवगाहना
जघन्य से धनुषपृथक्त्व है, दो धनुष से लेकर नौ धनुष तक की अव-

પંચેન્દ્રિય તિર્યંશ્ચ એવા તે જોવા એક સમયમાં ત્યાં અસુરકુમારાવાસોમાં
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ તેઓ ને કહે છે કે-‘गोयमा !
हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्यથી એક અથવા બે અથવા
ત્રણ અને ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય
છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યંશો અસંખ્યાત કહેલા નથી.-પરંતુ
સંખ્યાત જ કહેલ છે.-તેથી અહિયાં પણ સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ
કહેવામાં આવેલ છે. (૨) તેઓને વજ્ર રૂપના નારાય સંહનન હોય છે.
અર્થાત્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંશ યોનિવાળા
જીવને એજ સંહનન હોય છે (૩) ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं उक्कोसेणं
छ गाउयाइ’ તેઓના શરીરની ઉંચાઈ રૂપ અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ પૃથ-

કાલઢિઃપસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પચેત, ઉત્તરમાહ-‘ગોયમા’
 ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિઃપસુ’ જઘન્યેન દશવર્ષ-
 સહસ્સસ્થિતિકેષૂત્પચતે હત્યગ્રિમેણ સંબન્ધઃ, તથા-‘ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમઢિઃપસુ
 ઉવવજ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષૂત્પચેત ત્રિપલ્યોપમેતિ કથનમ્ દેવ-
 કુર્વાદિમિથુનકતિરશ્ચોઽધિકૃત્ય, તે દેવકુર્વાદિમિથુનકતિરશ્ચો હિ ત્રિપલ્યોપમાયુ-
 ષ્કત્વેન અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કા ભવન્તિ તે ચ દેવકુર્વાદિમિથુનકતિર્યશ્ચઃ સ્વકી-
 યાયુઃ સદશમેવ દેવાયુર્વઘ્નન્તીતિ ભાવઃ (૧) ‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં પુચ્છા’
 તે સ્વલ્લ ભદન્ત ! જીવા ઇકસમયેન પૃચ્છા હે ભદન્ત ! તે જીવા ઇકસમયેન

વહ જીવ કિતનેકાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસ-
 સહસ્સઢિઃપસુ, ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમં’ એસા વહ જઘન્ય સે
 દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન
 પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘ત્રિપલ્યો-
 પમ એસા જો કથન હૈ વહ દેવકુરુ આદિ ભોગ ભૂમિયોં કે તિર્યશ્ચોં
 કો લેકર હૈ-ક્યોંકિ વે ત્રીન પલ્યોપમ કી આયુ વાલે હોને સે અસં-
 લ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે કહે ગયે હૈ । યે દેવ કુરુ આદિ કે તિર્યશ્ચ
 અપની આયુ કે બરાવર હી દેવાયુકા બન્ધકરતે હૈ કિન્તુ અપની આયુ સે
 અધિક દેવાયુ કા બન્ધ નહીં કરતે હૈ (૧)

‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં પુચ્છા’ અબ ગૌતમસ્વામી હસ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-હે ભદન્ત ! વે અસંખ્યાત વર્ષ કી

ઐગ્ય હોય ‘સે ણં મંતે ! કેવઙ્ગકાલઢિઃપસુ’ હે ભગવન્ એવો તે શ્વ
 કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સઢિઃ-
 પસુ, ઉક્કોસેણં તિપલિઓવમં’ એવો તે શ્વ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની
 સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા
 અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ત્રિપલ્યોપમ’ એવું જે કથન કર્યું છે, તે
 દેવ કુમાર વિગેરે ભોગ ભૂમિયોના તિર્યચોને લઈને કહ્યું છે.-કેમકે-તેઓ
 ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્ય વાળા હોવાથી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા
 કહેલ છે. આ દેવકુરુ વિગેરેના તિર્યચો પોતાની આયુની જેમજ દેવાયુને
 બંધ કરે (૧૮૧)

‘તે ણં મંતે જીવા ઇગસમણં પુચ્છા’ હવે ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રપાઠથી
 પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંસી

કિયન્ત ઉત્પન્નંતેસુકુમારાવાસે इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा दो
वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उव्वज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता इत्येवोक्तं
न तु असंख्याता इति (२) । ‘वयरोसभनारायसंघयणी’ वज्रक्रपभनाराचसंहनन-
वान् भवति सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका, यतोहि-असं-
ख्यातवर्षायुषां तदेव संहननं भवतीति (३) । ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ असं-
ख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां शरीरावगाहना जघन्येन धनुः पृथ-
क्त्वम्-द्विधत्तुरारभ्य नव धनुःपर्यन्तम् ‘उक्कोसेणं छ गाउयाइं’ उत्कर्षेण षड्गव्यु-

आयुवाले સંજી પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ એક સમય મેં વહાં અસુરકુમારાવાસ મેં
કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હેં-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા’ જઘન્ય સે એક અથવા
દો અથવા ત્રીન ઓર ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવ્વજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટ
સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં, અસંખ્યાત વર્ષા કી આયુવાલે તિર્યંચ અસં-
ખ્યાત નહીં કહે ગયે હેં-કિન્તુ સંખ્યાત હી કહે ગયે હેં-હસલિયે યહાં
પર મી સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં એસા કહા ગયા હૈ (૨) । इनके वज्रक्रप-
भनाराच संहनन होना है । अर्थात् जो असंख्यात वर्षा की आयुवाला
संजी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव है उसको यही संहनन होता है (३)
‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ इनके शरीर की ऊंचाई रूप अवगाहना
जघन्य से धनुषपृथक्त्व है, दो धनुष से लेकर नौ धनुष तक की अव-

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ એવા તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં અસુરકુમારાવાસોમાં
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન તેઓ ને કહે છે કે-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકો વા દો વા તિન્નિ વા’ જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા
ત્રણ અને ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ઉવ્વજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય
છે. અસંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા તિર્યંચો અસંખ્યાત કહેલા નથી.-પરંતુ
સંખ્યાત જ કહેલ છે-તેથી અહિયાં પણ સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ
કહેવામાં આવેલ છે. (૨) તેઓને વજ્ર ક્રપલ નારાય સંહનન હોય છે.
અર્થાત્ અસંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા
જીવને એજ સંહનન હોય છે (૩) ‘ઓગાહના જહન્નેણં ધણુપુહુત્તં ઉક્કોસેણં
છ ગાઉયાઈ’ તેઓના શરીરની ઉંચાઈ રૂપ અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ પૃથ-

તાનિ શરીરાવગાહના ભવતીતિ (૪)। સંસ્થાનદ્વારે—‘સમચતુરસસંઠાણસંઠિયા પશ્ચતા’ સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ તે દેવજીવા इति (૫)। લેશ્યા-દ્વારે—‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ આદિલ્લાઓ’ ચતસ્રો લેશ્યા આદિમાઃ (૬)। દૃષ્ટિદ્વારે—‘જો સમ્મદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ અપિતુ ‘મિચ્છાદિટ્ઠી’ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, ‘જો સમ્મ-મિચ્છાદિટ્ઠી’ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ અસુરકુમારોત્પત્તિમન્તોઽસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિતિર્યગ્યોનિકાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયો ન ભવન્તિ ન વા મિશ્રદૃષ્ટયો ભવન્તિ અપિતુ મિથ્યાદૃષ્ટય એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ (૭)। જ્ઞાનદ્વારે—‘જો જાણી’ નો જ્ઞાનિનઃ, અપિતુ ‘અજ્ઞાણી’ અજ્ઞાનિનઃ ‘નિયમં દુઅજ્ઞાણી’ નિયમતો દ્વયજ્ઞાનિનઃ, ‘મહ અજ્ઞાણી સુયઅજ્ઞાણી ય’ મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ (૮)। યોગદ્વારે—જોગો તિવિહો વિ’

ગાહના કા નામ ધનુષ પૃથક્ત્વ હૈ ‘ઉક્કોસેણં છગાડયાહ’ ઉત્કૃષ્ટ સે છ કોસ પ્રમાણ होती है (४) संस्थानद्वार में इनके समचतुरस्र संस्थान होता है। (५) लेश्याद्वार में इनके आदि की चार लेश्याएं होती हैं। (६) दृष्टिद्वार में ‘जो सम्मदिट्ठी’ ये सम्यग्दृष्टि नहीं होते हैं किन्तु—‘मिच्छादिट्ठी’ मिथ्यादृष्टि होते हैं। ‘जो सम्मामिच्छादिट्ठी’ ये सम्यग्-मिथ्यादृष्टि भी नहीं होते हैं। अर्थात् असुरकुमार में उत्पन्न होनेवाले असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव सम्यग्दृष्टि या मिश्र दृष्टि वाले नहीं होते हैं किन्तु वे मिथ्या दृष्टि ही होते हैं। ज्ञानद्वार में—‘जो ज्ञाणी’ वे ज्ञानी नहीं होते हैं, ‘अज्ज्ञाणी’ अज्ञानी होते हैं ‘नियमं दु अज्ज्ञाणी’ ये नियम से दो अज्ञानवाले होते हैं जैसे—‘मह अज्ज्ञाणी, सुय अज्ज्ञाणी य’ मत्यज्ञानवाले और श्रुताज्ञान वाले—योगद्वार में जोगो तिविहो वि’ ये तीनों प्रकार के योग

કૃત્વ રૂપે અને ઉત્કૃષ્ટથી છ ૬ ગાઉ પ્રમાણની હોય છે. એ ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીની અવગાહનાનું નામ ધનુઃપૃથક્ત્વ છે. (૪) સંસ્થાન દ્વારમાં તેઓને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હોય છે. (૫) લેશ્યા દ્વારમાં તેઓને પહેલી ચાર લેશ્યાઓ એટલે કે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તૈજસ લેશ્યાઓ હોય છે. (૬) દૃષ્ટિ દ્વારમાં ‘જો સમ્મદિટ્ઠી’ તેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતા નથી પરંતુ ‘મિચ્છાદિટ્ઠી’ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય છે. ‘જો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ તેઓ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા પણ હોતા નથી. અર્થાત્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-નિક એવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિશ્રદૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. પરંતુ તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ-વાળા જ હોય છે. જ્ઞાનદ્વારમાં—‘જો જાણી’ તેઓ જાણી હોતા નથી ‘અજ્ઞાણી’ અજ્ઞાની હોય છે. ‘નિયમં દુ અજ્ઞાણી’ તેઓ નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. જેમકે—‘મહઅજ્ઞાણી સુયઅજ્ઞાણી ય’ મતિઅજ્ઞાનવાળા અને શ્રુત અજ્ઞાનવાળા હોય છે. યોગદ્વારમાં—‘જોગો તિવિહો વિ’ તેઓ ત્રણ પ્રકારના

યોગસ્ત્રિવિધોઽપિ-ત્રિપ્રકારકોઽપિ મનોયોગવચોયોગકાયયોગા ભવન્તીતિ ।
 (૯) । ઉપયોગદ્વારે-‘ઉવઓગો દુવિહો વિ’ ઉપયોગો, દ્વિવિધોઽપિ સકારોપયોગો-
 ડનાકારોપયોગશ્ચ ભવતીતિ (૧૦) । સંજ્ઞાદ્વારે-‘ચત્તારિ સન્નાઓ’ ચત્તસઃ સંજ્ઞાઃ,
 આહારમયમૈથુનપરિગ્રહરૂપાઃ (૧૧) । કષાયદ્વારે-‘ચત્તારિ કસાયા’ ચત્તવારઃ
 કષાયાઃ, ક્રોધમાનમાયાલોભરૂપાઃ (૧૨) । ઇન્દ્રિયદ્વારે-‘પંચિદિયા’ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ-
 -શ્રોત્રચક્ષુઘ્રાણરસનસ્પર્શનાનિ ભવન્તીતિ (૧૩) । સમુદ્ઘાતદ્વારે-‘તિન્નિ સમુગ્ધાયા
 આદિલ્લા’ ત્રયઃ, વેદના કષાયમારણાન્તિકા આદિમાઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તીતિ
 ‘સમોહયા વિ મરંતિ’ સમહતા અપિ મ્રિયન્તે (૧૪) । વેદનાદ્વારે-‘વેયણાદુવિહા વિ’
 વાલે હોતે હૈં-મનોયોગ વાલે, વચનયોગ વાલે, ઔર કાયયોગ વાલે,
 હોતે હૈં ઉપયોગદ્વાર મેં-‘ઉવઓગો દુવિહો વિ’ સ્વાકાર ઉપયોગ ઔર
 અનાકાર ઉપયોગ યે દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગ હનકે હોતેહૈં । સંજ્ઞાદ્વાર
 મેં-‘ચત્તારિ સન્નાઓ’ હનકે આહાર મય, મૈથુન ઔર પરિગ્રહ યે ચાર
 સંજ્ઞાઈં હોતી હૈં । કષાય દ્વાર મેં-‘ચત્તારિ કસાયા’ ચાર કષાય-ક્રોધ,
 માન, માયા ઔર લોભ હોતે હૈં । ઇન્દ્રિયદ્વાર મેં ‘પંચિદિયા’ યે શ્રોત્ર,
 ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસન ઔર સ્પર્શન હન પાંચોં ઇન્દ્રિયોં વાલે હોતે હૈં ।
 સમુદ્ઘાતદ્વાર મેં-‘તિન્નિ સમુગ્ધાયા આદિલ્લા’ આદિ કે વેદના, કષાય
 ઔર મારણાન્તિક યે ત્રીન સમુદ્ઘાત હનકે હોતે હૈં । ‘સમોહયા વિ મરંતિ’
 યે સમુદ્ઘાત કરકે ભી મરતે હૈં ઔર સમુદ્ઘાત વિનાકિયે ભી મરતે હૈં ।
 વેદનાદ્વાર મેં-‘વેયણા દુવિહા વિ’ હનકે શાતારૂપ ઔર અશાતારૂપ દોનોં
 પ્રકાર કી વેદના હોતી હૈ, વેદદ્વાર મેં ‘વેયો દુવિહો વિ’ હનકે સ્ત્રી વેદ ઔર

યોગવાળા હોય છે. મનો યોગવાળા, વચન યોગવાળા, અને કાયયોગવાળા
 હોય છે. ઉપયોગદ્વારમાં ‘ઉવઓગો દુવિહો વિ’ સ્વાકાર ઉપયોગ અને અના-
 કાર ઉપયોગ આ બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ તેઓને હોય છે. ‘સંજ્ઞાદ્વારમાં’
 ‘ચત્તારિ સન્નાઓ’ તેઓને આહાર, લય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર
 સંજ્ઞાઓ હોય છે ‘કષાયદ્વારમાં’ ‘ચત્તારિ કસાયા’ ચાર કષાય એટલે કે-ક્રોધ,
 માન, મ.યા, અને લોભ એ ચાર કષાયો હોય છે. ‘ઇન્દ્રિય દ્વારમાં’ ‘પંચિદિયા’
 તેઓ શ્રોત્ર-કાન, ચક્ષુ-નેત્ર, ઘ્રાણ-નાસિકા, રસના, -જીભ અને સ્પર્શ એ
 પાંચે ઇન્દ્રિયો વાળા હોય છે. સમુદ્ઘાતા દ્વારમાં ‘તિન્નિ સમુગ્ધાયા આદિલ્લા’
 તેઓને પહેલા એટલે કે-વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘા-
 ઘાતા હોય છે. ‘સમોહયા વિ મરંતિ’ તેઓ સમુદ્ઘાત કરીને પણ મરે છે.
 અને સમુદ્ઘાત કર્યા વિના પણ મરે છે. ‘વેદના દ્વારમાં’ ‘વેયણા દુવિહા વિ.’
 તેઓને શાતાશ્પ અને અશાતાશ્પ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય છે. ‘વેદદ્વારમાં’

વેદના દ્વિવિધા શાતાશાતરૂપા મવતીતિ 'સાયાવેયગા અસાયાવેયગા' શાતાવેદકા અશાતાવેદકાશ્ચ મવન્તીતિ (૧૫)। વેદદ્વારે-‘વેયો દુવિહો વિ’ વેદો દ્વિવિધોઽપિ ‘ઈથીવેયગા વિ પુરિસવેયગા વિ’ સ્ત્રી વેદકા અપિ પુરુષવેદકા અપિ ‘ળો ણપુંસગ-વેયગા’ નો નપુંસકવેદકાઃ, અસંખ્યાતવર્ષાયુષોહિ નપુંસકવેદકા ન મવત્ત્યે-વેતિ (૧૬)। ‘ઠિઈ જહન્નેણં સાહરેગા પુવ્વકોડી’ સ્થિતિર્જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ, તથા-‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ પલ્યો-પમાનિ (૧૭)। ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ અધ્યવસાયાઃ-વિચારાઃ પ્રશસ્તભાવયુક્તા-અપ્રશસ્તા અપ્રશસ્તભાવનાયુક્તા અપિ (૧૮)। ‘અણુવંધો જહેવ ઠિઈ’ અનુવંધો યથા સ્થિતિઃ અનુવંધઃ, સાતિરેકપૂર્વકોટિરૂપઃ, ઉત્કર્ષેણ ત્રિપલ્યો-પમાત્મક इति (૧૯)। ‘કાયસંવેહો મવાદેસેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ કાયસંવેધો મવાદેશેન-મવપકારેણ દ્વે મવગ્રહણે, ઇકો મવઃ તિરશ્ચઃ, દ્વિતીયશ્ચા સુરકુમારસ્યૈવં મવદ્વયમેવ, કાલાદેશેન-કાલપકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ

પુરુષ વેદ એ દો હી વેદ હોતે હૈં । યહાં નપુંસક વેદ નહીં હોતા હૈં । ક્યોંકિ અસંખ્યાત વર્ષ કીં આયુવાલે જીવ નપુંસક વેદવાલે નહીં હોતે હૈં । ‘ઠિઈ જહન્નેણં સાહરેગા પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ જઘન્ય સે કુછ અધિક ઇક પૂર્વ કોટિ કીં હોતી હૈં । તથા-‘ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ કીં હોતી હૈં । ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ અધ્યવસાય ઇનકે પ્રશસ્ત મીં હોતે હૈં ઓર અપ્રશસ્ત મીં હોતે હૈં । ‘અણુવંધો જહેવ ઠિઈ’ સ્થિતિ કે જૈસા અનુવંધ સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હોતા હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ત્રીણ પલ્યોપમ કા હોતા હૈં ‘કાયસંવેહો મવાદેસેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ કાય સંવેધ યહાં દો મવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હોતા હૈં-ઇસમેં ઇક મવ તિર્યશ્ચ કા ઓર દૂસરા અસુરકુમાર કા

‘વેયો દુવિહો વિ’ તેઓને સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ એ બેજ વેદ હોય છે. અહિયાં નપુંસકવેદ હોતો નથી. કેમકે-અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા એવો નપુંસક વેદવાળા હોતા નથી ‘ઠિઈ જહન્નેણં સાહરેગા પુવ્વકોડી’ સ્થિતિ જઘન્યથી કંઈક વધારે એક પૂર્વકોટિની હોય છે. તથા ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી તેઓની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે ‘અજ્ઞવસાણા પસત્થા વિ અપસત્થા વિ’ તેઓને અધ્યવસાન પ્રશસ્ત પણ હોય છે અને અપ્રશસ્ત પણ હોય છે. ‘અણુવંધો જહેવ ઠિઈ’ સ્થિતિના પ્રમાણે અનુવંધ પણ સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ત્રણ પલ્યોપમનો હોય છે. ‘કાયસંવેહો મવાદેસેણં દો મવગ્ગહણાઈ’ અહિયાં કાયસંવેધ ભવાદેશથી બે ભવોને એટલે કે એક ભવ તિર્યચોનો અને બીજો ભવ અસુરકુમારોનો એ રીતે બે ભવોને અહિ

‘જહન્નેનં સાહરેગા પુવ્વકોડી’ સાતિરેના પૂર્વકોટિઃ, ‘દસર્હિં વાસસહસ્સેર્હિં અબ્મહિયા’ દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા, તથા-‘ઉક્કોસેનં છપ્પલિઓવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણિ પટ્પલ્યોપમાનિ ત્રીણિ અસંખ્યાતવર્ષાયુસ્તિર્યગ્ભવસંવન્ધીનિ, ત્રીણિ ચાસુરકુમાર-ભવસંવન્ધીનિ इत्येवं पट्पल्योपमानि भवन्ति न हि देवभवादुद्धृतः पुनरपि असंख्यातवर्षायुष्केषु समुत्पद्यते इति । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत् कुर्यात् एतत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ असुरकुमारगतौ च गमनागमने कुर्यादिति (२०) इति प्रथमो गमः १। अथ द्वितीयगममाह-‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव जहन्न-कालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्या’ स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, एषैव वक्तव्यता यदि सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः

होता है, काल की अपेक्षा वह ‘जहन्नेनं साहरेगा पुव्वकोडी, दसर्हिं वाससहस्सेर्हिं अब्महिया’ जघन्य से दशहजार वर्ष अधिक तथा और भी कुछ अधिक एक पूर्व कोटि तक एवं ‘उक्कोसेनं छप्पलिओवमाई’ ‘उत्कृष्ट से छह पल्योपम तक तिर्यग्गतिका और असुरकुमार गति का सेवन करता है तथा ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है, यहां उत्कृष्ट से जो छह पल्योपम का कोल कहा गया है वह असंख्यात वर्ष की आयुवाले तिर्यग् भव के तीन पल्यों को और असुरकुमार के भव के ३ तीन पल्यों को लेकर कहा गया है । ऐसा यह प्रथम गम है ।

द्वितीय गम इस प्रकार से है-‘सो चेव’ इत्यादि-‘सो चेव जहन्न-कालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्या’ यदि वही असंख्यातवर्ष की

કરવા ૩૫ હોય છે. કાળની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેનં સાહરેગા પુવ્વકોડી દસર્હિં વાસ સહસ્સેર્હિં અબ્મહિયા’ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વ કોટી સુધી અને ‘ઉક્કોસેનં છ પલ્લિઓવમાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી છ પલ્યોપમ સુધી તિર્યગ્ ગતિનું અને અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. ‘એવઈયં જાવ કરેજ્જા’ તથા એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. અહિંયા ઉત્કૃષ્ટથી એ પલ્યોપમને કાળ કહ્યો છે. તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય વાળા તિર્યક્ ભવના ત્રણ પલ્યોપમને અને અસુરકુમારના ભવમાં ત્રણ પલ્યોપમને લઈને કહેવામાં આવ્યો છે. એ પ્રમાણે આ પહેલો ગમ છે.

હવે બીજા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે-‘સો ચેવ’ इत्यादि ‘सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो’ एस चेव वत्तव्या’ એ એ અસંખ્યાત વર્ષની

જઘન્યકાલસ્થિતિકાસુરકુમારગતૌ સમુત્પન્નો ભવેત્તદા એવૈવ-પ્રથમપ્રદર્શિતૈવ
વક્તવ્યતા જ્ઞાતવ્યા, તથાહિ-હે ભદ્રન્ત ! અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકો યોઽસુરકુમારેષુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારે-
ષુત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ
ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ સમુત્પદ્યતે इत्यુત્તરમ્ હે ભદ્રન્ત !
તે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવા એકસમયેન કિયન્તોઽસુર-
કુમારેષુત્પદ્યન્તે, હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા

આયુવાલા સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે
અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો યહાં પર ભી યહી પ્રથમ પ્રદર્શિત
વક્તવ્યતા કહલેની ચાહિયે-જૈસે-જય ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે
હૈ-હે ભદ્રન્ત ! અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિક જીવ જો કિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ કિતને કાલ કી
સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તથા હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
ને ઉત્તરે એસા કહા-હે ગૌતમ ! એસા વહ તિર્યગ્યોનિક જીવ
જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં તથા ઉત્કૃષ્ટ
સે ભી દસ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
હે ભદ્રન્ત ! વે અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
જીવ એક સમય મેં કિતને વહાં-અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હિસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! વે જઘન્ય સે એક, અથવા દો અથવા

આયુષ્યવાળો 'સંજ્ઞી પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો' જીવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિ-
વાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ આ
પહેલા કહેલા જ કથન કહી લેવું. જોઈએ. જેમકે-ન્યાયે ગૌતમસ્વામીએ
પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી
પૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ કે જે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય છે. તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે ગૌતમ ! એવો
તિર્યગ્ય યોનિવાળો તે જીવ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અસુર
કુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પચોપમની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞીપૃષ્ઠેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળ જીવો એક સમયમાં
ત્યાં-અસુર કુમારોમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ-

વાં સમુત્પદ્યન્તે । વજ્રઋષમનારાચસંહનવાન્ ભવતિ શરીરોવગાહના જઘન્યેન ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ પદ્મગવ્યૂતપરિમિતાં તથા સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાં ભવન્તિ આદ્યાશ્વતસો લેશ્યાઃ, નો સમ્યગ્દૃષ્ટયો ન વા મિશ્ર દૃષ્ટયોઽપિ મિથ્યાદૃષ્ટયા, નો જ્ઞાનિનસ્તે ભવન્તિ અપિતુ અજ્ઞાનિનઃ નિયમતો દ્વયજ્ઞાનિનઃ મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, મનોવાકાયયોગવન્તઃ, સાકારાનાકારોપયોગવન્તશ્ચ ચંતસ્ર આહારઃ મયમૈથુનપરિગ્રહરૂપાઃ સંજ્ઞા ભવન્તિ, ચત્વારઃ ક્રોધમાનમાયાલોભોભ્યાઃ કષાયા

ત્રીન તક એવં ઉત્કૃષ્ટ રસે સંસ્થાત તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં તથા વહ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય પર્વાસ અસંસ્થાતવર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્ચોનિક જીવ વજ્ર ઋષમ નરાચ સંહનનવાલા હોતા હૈં । હમકેં શરીરકી અવગાહના જઘન્ય સે ધનુઃ પૃથક્ત્વ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ષટ્ ગવ્યૂતિપરિમિત હોતી હૈં । સમ ચતુરસ્ર હસકા સંસ્થાન હોતા હૈં । આદિ કી ચાર લેશ્યાઈ હસકો હોતી હૈં યહ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં હોતા હૈં, કિન્તુ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોતા હૈં યે અસંસ્થાત વર્ષ કી આયુવાલે તિર્યગ્ચોનિક જીવ મતિ-જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિ જ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નિયમ સે મત્યજ્ઞાન ઓર શ્રુતાજ્ઞાન એસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, મનોયોગ વચન-યોગ ઓર કાયયોગ એસે યે ત્રીન યોગવાલે હોતે હૈં, સાકાર ઉપયોગ ઓર અનાકાર ઉપયોગ હન દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગવાલે હોતે હૈં । આહાર, મય, મૈથુન, ઓર પરિગ્રહ યે ચાર સંજ્ઞાઈ હનો હોતે હૈં । ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ યે ચાર કષાયેં હનકો હોતી હૈં । શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ

ષ્ટથી સંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. તથા સર્ગી પચ્ચેન્દ્રિય પર્વાસ અસં-ખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો તિર્યચ્ચોનિક એવો તે જીવ વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન વાળો હોય છે તેના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી ધનુઃપૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી છ ગાઉ જેટલી હોય છે તેનું સંસ્થાન સમચતુરસ્ર (ચોરસ) હોય છે. તેને પહેલી ચાર લેશ્યાઓ હોય છે તે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ અને મિશ્ર દૃષ્ટિ હોતા નથી. પરંતુ મિથ્યા દૃષ્ટિજ હોય છે. આ અસં-ખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યચ્ચોનિક જીવો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિ જ્ઞાનવાળા હોતા નથી. પરંતુ નિયમથી મતિઅજ્ઞાન, અને શ્રુત અજ્ઞાન, એ એ અજ્ઞાન વાળા હોય છે. મનોયોગ, વચન યોગ અને કાયયોગ એ ત્રણે યોગવાળા તેઓ હોય છે સાકાર ઉપયોગ અને અનાકાર ઉપયોગ આ બંને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ આ ચારે સંજ્ઞાઓ તેઓને હોય છે. તેઓને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ

भवन्ति, पञ्च श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाख्यानि इन्द्रियाणि भवन्ति, त्रयो वेदनाः कषायमारणान्तिका आद्याः समुद्घाता भवन्ति समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते, शाताशातोभयस्मिका वेदना भवति स्त्रीपुंवैदौ भवतः न तु नपुंसकवेदो भवतीति, स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटि उत्कृष्टतस्त्रीणि पत्योपमानि, अध्यवसायाः प्रशस्ता अप्रशस्ता अपि भवन्ति, अनुबन्धोऽपि जघन्येन सातिरेकपूर्वकोटिरूपः, उत्कृष्टतस्त्रिपत्योपमात्मकः, कायसंवेधश्च भवापेक्षया भवद्वयग्रहणात्मकः कालापेक्षया जघन्येन दशवर्षसहस्राधिका सातिरेका पूर्वकोटिः,

जिह्वा, और स्पर्शन ये पांच इन्द्रियां इनको होती हैं वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात, एवं मारणान्तिक समुद्घात ऐसे ये तीन समुद्घात इनको होती हैं। ये समुद्घात करके भी मरते हैं और समुद्घात नहीं करके भी मरते हैं। ये शाता रूप और अशातारूप दोनों प्रकार की वेदनावाले होते हैं। इनको स्त्रीवेद और पुरुष वेद ये दो वेद होते हैं। नपुंसकवेद यहां होता नहीं है, यहां स्थिति जघन्य से सातिरेक कुछ अधिक पूर्वकोटि रूप होती है और उत्कृष्ट से तीन पत्योपम की होती है, प्रशस्त और अप्रशस्त दोनों प्रकार के इनके अध्यवसाय होते हैं। अनुबन्ध भी यहां जघन्य से सातिरेक पूर्वकोटि रूप होता है और उत्कृष्ट से तीन पत्योपमात्मक होना है, कायसंवेध यहां भव की अपेक्षा से भवद्वय ग्रहण करनेरूप होता है और काल की अपेक्षा से वह जघन्य से दशहजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि रूप और उत्कृष्ट से दस हजार वर्ष अधिक तीन पत्योपम रूप होता है।

ચારે કાર્યો હોય છે. શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, શ્લેષ્મા. અને સ્પર્શ આ પાંચ ઇન્દ્રિયો તેમને હોય છે. વેદના-સમુદ્ઘાત, કષાય સમુદ્ઘાત, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત એ રીતે એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો તેઓને હોય છે. તેઓ સમુદ્ઘાત કરીને પણ મરે છે અને સમુદ્ઘાત કર્યા વિના પણ મરે છે. તેઓ શાતા અને અશાતા એ બંને પ્રકારની વેદના વાળા હોય છે. તેઓને સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ એ બે વેદ હોય છે. અહિંયાં નપુંસકવેદ હોતો નથી. અહિંયાં સ્થિતિ જઘન્યથી કંઈ વધારે પૂર્વકોટિની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પત્યોપમની હોય છે. તેઓને પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એ બંને પ્રકારના અધ્યવસાન હોય છે. અનુબંધ પણ અહિંયાં જઘન્યથી સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પત્યોપમાત્મક હોય છે. કાયસંવેધ અહિં ભવની અપેક્ષાથી બે ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ હોય છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ વધારે સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી દસ હજાર વર્ષ અધિક ત્રણ પત્યોપમ રૂપ હોય છે. અર્થાત્ એટલા કાળ સુધી તે

ઉત્કૃષ્ટતઃ દશવર્ષમદસાધિકત્રિપલ્યોપમાત્મિકા, एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतिम् असुरकुमारगतिं च सेवेत एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गती असुरकुमारगती च गमनागमने कुर्यात् । इत्येवं प्रथमगमवत् इहापि सर्वो विचारः करणीयः, 'नवरं असुरकुमारद्वि संवेहं च जाणेज्जा' नवरम्-केवलम् असुरकुमा स्य स्थितिं कायसंवेधं च जानीयात्-तदेतत् इति द्वितीयो गमः २ । अथ तृतीयगमं प्रस्तुवन् आह-'सो चेव उक्कोसकाल' इत्यादि, 'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उवन्नो' स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवो यदि उत्कृष्टकालस्थिति-कामुरकुमारेषु उत्पन्नो भवेत् तदा-'जहन्नेणं तिपलिवोवमद्विइएसु उक्कोसेण वि

अर्थात् इतने काल तक वह असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य-ग्योनिक जीव तिर्यश्च गति का और असुरकुमार गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । इस प्रकार से प्रथम गम के जैसे यहां पर भी सब विचार करणीय है, पर यहां पर असुरकुमार की स्थिति और संवेध कहना चाहिये । इस प्रकार से यह द्वितीय गम है ।

अब तृतीयगम प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उवन्नो' इसमें प्रभु से गौतम ने ऐसा पूछा है-हे भवन्त ! वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निक जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-हे गौतम ! 'जहन्नेणं तिपलिओवमद्विइएसु उक्कोसेणं वि तिपलिओवमद्विइएसु

અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ તિર્યંચ ગતિનું અને અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે પહેલા ગમ પ્રમાણે અહિયાં પણ તમામ વિચાર કરવાનો છે અને અહિયાં અસુરકુમારની સ્થિતિ અને સંવેધ કહેવા ભેઈએ આ રીતે આ બીજો ગમ કહ્યો છે.

હવે ત્રીજો ગમ પ્રકટ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'સો ચેવ ઉક્કો-સકાલદ્વિइएसु उवन्नो' આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિ-વાળો એવો તે જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિ વાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'जहन्नेणं ति पलिओवमद्विइएसु उववज्जेज्जा' તે જઘન્યથી ત્રણ પદ્યોપમની

તિપલિઓવમદ્વિપ્સુ ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા' જઘ યેન ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેનાપિ ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકેપુ અસુરકુમારેષુ ઉત્પન્નત 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એવેત્ત વત્તવ્વયા યદિ સંજ્ઞિતિર્યગ્ગોનિક ઉત્કુષ્ટકાલસ્થિતિકાસુરકુમારેષુત્પન્નતે તદા જઘન્યોત્કુષ્ટાભ્યાં ત્રિપલ્યોપમસ્થિતિકાસુરકુમારેષુત્પન્તિ લભતે' इत्यादिका सर्वाऽपि पूर्वोदाहृता वक्तव्यतैव वक्तव्या । नवरम्-केवल । पूर्वगमापेक्षया वैलक्षण्यमेतत् यत् 'ठिई से जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं' स्थिति रतस्य जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि 'उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं' उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि पल्योपमानि जघन्योत्कृष्टाभ्यां त्रीणि पल्योपमानि स्थिति भवति । प्रथमगमे जघन्येन स्थितिः सातिरेका पूर्वकोटि प्रमाणा, उत्कृष्टतस्त्रिपल्योपमात्मिका इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यामुभाभ्यामपि त्रिपल्योपमात्मिका कथिनेति अतयेव द्वयोर्वैलक्षण्यम् । 'एवं अणुबंधो वि' एवम्-

ઉચ્ચજ્જેજ્ઞા' વહ-જઘન્ય સે ત્રીણ પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કુષ્ટ સે સ્ત્રી ત્રીણ પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એસી યહ સંવ પૂર્વોક્તવક્તવ્યતા યહાં કહલેની ચાહિયે, પરન્તુ પૂર્વ ગમ કી અપેક્ષા જો હસ ગમ મેં અન્તર હૈ વહ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધાદિ કો લેકર હૈ-સો હી બાત-'ઢિઈ સે જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં' 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલિઓવમાઈં' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહાં પ્રકટ કી ગયી હૈ । યહાં જઘન્ય ઓર ઉત્કુષ્ટ સે દોનો પ્રકાર સે સ્થિતિ ત્રીણ પલ્યોપમ કી કહી ગયી હૈ-તવ કિ પ્રથમ ગમ મેં જઘન્ય સે સ્થિતિ કુલ અધિક પૂર્વકોટિ રૂપ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ રૂપ કહી ગયી હૈ, 'એવં અણુબંધો વિ' હસી પ્રકાર સે અનુબન્ધ સ્ત્રી જઘન્ય ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ત્રીણ પલ્યોપમ રૂપ યહાં કહા ગયા હૈ, તથા કાયસંવેધ

સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ઉત્કુષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' આ પ્રમાણેનું આ તમામ પહેલા કહેલ કથન અહીંયાં કહેવું જોઈએ. પરંતુ પહેલા ગમ/ઠરતાં આ ગમમાં જે અંતર-લેહ છે. તે સ્થિતિ અને અનુબંધને લઈને છે, એજ વાત 'ઢિઈ સે જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં' 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલિઓવમાઈં' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં પ્રગટ કરેલ છે અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટ બંને પ્રકારથી સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે, -ન્યારે પહેલા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે પૂર્વકોટિ રૂપ અને ઉત્કુષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ કહેલ છે 'એવં અણુબંધો વિ' એજ રીતે અનુબંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કુષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ કહેલ છે. તથા કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ બે ભવ

સ્થિતિવદેવ જઘ યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ત્રિપલ્યોપમાત્મકોઽનુબન્ધો ભવતિ કાય-
સંવેધાતુ મનાદેશેન મવદ્વયગ્રહણરૂપઃ પૂર્વવદેવ કાલાર્પણયા કાયસંવેધે વૈલક્ષણ્ય-
પ્રથમગમતૃતીયગમયોસ્તદેવ દર્શયતિ 'કાલાદેસેનં જહન્નેનં છપ્પલિઓવમાઈ' કાલા-
દેશે જઘન્યેન પટ્ટપલ્યોપમાનિ 'ઉક્કોસેન ત્રિ છપ્પલિઓવમાઈ' ઉત્કર્ષેનાઽપિ પટ્ટ-
પલ્યોપમાનિ, કાયસંવેધઃ કાલાદેશેન જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પટ્ટપલ્યોપમાત્મકો ભવતિ
પૂર્વમકરણે તુ કાયસંવેધઃ કાલાદેશેન જઘન્યેન દશવર્ષમહસાધિકસાતિરેકપૂર્વકોટિ-
રૂપઃ કથિત ઈતિ મવત્યુમયગમયો વૈલક્ષણ્યમિતિ 'અન્નર્યં' એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્ય-
ગતિમસુરકુમારગતિ ચ સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્યગતી અસુરકુમારગતી ચ
ગમનાગમને કુર્યાદિતિ. 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ-સ્થિત્યનુબન્ધકાયસંવેધાતિરિક્તં
સર્વં પૂર્વવદેવ પ્રથમગમવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્. ઇતિ તૃતીયો ગમઃ ૨. અથ ચતુર્થગમમાહ-
સો ચેવ અપ્પણા' ઇત્યાદિ, 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઃઓ જાઓ' સ એવ આત્મના
જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ, સોઽસંખ્યાતવર્ષાયુઃ સસંજિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ ગોનિકો જીવઃ

ભવકી અપેક્ષા મવદ્વયગ્રહણ રૂપ છે અને કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય-
સે ૬ પલ્યોપમ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટ સે બી ૬ પલ્યોપમ રૂપ છે, પૂર્વગમ મેં
તો કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ અધિક
સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ કહા ગયા છે, હસ પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલ
તક તિર્યગતિ અને અસુરકુમારગતિ કા સેવન કરતા છે અને હતને
હી કાલતક વહ હસમેં ગમનાગમન કરતા છે. 'સેસં તં ચેવ' હસ પ્રકાર
સ્થિતિ અનુબન્ધ અને કાયસંવેધ કે અતિરિક્ત અને સ્વ કથન પ્રથમ
ગમ જૈસે હી જાનના ચાહિયે. એસા યહ તૃતીય ગમ છે.

ચતુર્થગમ હસ પ્રકાર સે હૈં- 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઃઓ
જાઓ' યદિ વહ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલા સંજી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગો

ગ્રહણુ ૩૫ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી ૬ છ પલ્યોપમ-૩૫ અને
ઉત્કૃષ્ટથી ૫૭ ૬ છ પલ્યોપમ ૩૫ છે. પહેલાના ગમમાં કાયસંવેધ કાળની
અપેક્ષાએ જઘન્યથી સાતિરેક ૧૦ હસ હજાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોટિ ૩૫ કહેલ
છે. આ રીતે તે છવ આટલા કાળ સુધી તિર્યગગતિ અને અસુરકુમાર
ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે
છે. 'સેસં તં ચેવ' આ રીતે સ્થિતિ અનુબન્ધ અને કાયસંવેધ શિવાયનું
બાકીનું તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું આ પ્રમાણે
આ ત્રીજો ગમ છે.

હવે ચોથા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે- 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકા-
લદ્વિઃઓ જાઓ' ને તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી, પશ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ

સ્વયં જઘન્યસ્થિતિમાન્ મથેતુ અથ ચ ઉત્પદ્યતે અસુરકુમારેષુ તદા 'જહન્નેણં દસવાસ-
સહસ્રાદિદેસુ' જઘન્યેન દશવર્ષમહસ્રસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ તથા 'ઉકોસેણં સાતિ-
રેગપુન્નકોડી આઉણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્ઞા' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકપૂર્વકોટિઆયુષ્કેષુ અસુર-
કુમારેષુપ્પદ્યતે યો જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ સાતિરેકપૂર્વકોટિઆયુઃ સ ચ પક્ષિ-
મૃતિકઃ પ્રક્રાન્તઃ, 'ઉવકોસેણં સાતિરેકપુન્નકોડી આઉણ્ણુ' ઉત્કર્ષેણ
અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કાનાં પક્ષ્યાદીનાં સાતિરેકપૂર્વકોટિઆયુઃ તે ચ,
સ્વાયુઃસદ્દશં દેવાયુઃ કુર્વન્તિ ન તુ તત્તોધિકઽમિતિ કૃત્વા સાતિરે-
કેત્યાદિકથિતમિતિ માવઃ। 'તે ણં મંતે! જીવા' તે સ્વલુ મદન્ત! જીવાઃ
इत्यादिप्रश्नोत्तररूपम् 'अवसेसं तं चेव जाव भवादेसो त्ति' अवशेषं तदेव यावत्
भवादेश इति-भवादेशपर्यन्तमिति, तथाहि-एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इत्यस्य

નિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુમા હો ઓર
અસુર કુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હો તો વહ જઘન્ય સે દશ હજાર
વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં તથા ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ
આયુવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જો જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ
વાલા હૈ ઓર સાતિરેક પૂર્વકોટિ આયુવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ એસા વહ તિર્યગ્જીવ પક્ષી આદિ રૂપ સે યહાં પ્રક્રાન્ત હુઆ હૈ, કયોં
કિ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે પક્ષી આદિકોંકી આયુ સાતિરેક
પૂર્વકોટિ રૂપ હોતી હૈ, ઓર વે અપની આયુ કેં ચરાચર હી દેવાયુકા
બન્ધકરતે હૈં ઉસસે અધિક દેવાયુકા બંધ નહીં કરતે હૈં ફસલિયે યહાં
'સાતિરેગ' ઇત્યાદિ કહા હૈ, અથ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-તે ણં
મંતે! જીવા અવસેસં તં ચેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ' હૈ મદન્ત! એસે વે જીવ
એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં? ફમકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હૈ

યોનિવાળો છવ જઘન્યકાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય અને અસુરકુમારોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે જઘન્ય ૧૦ હસ હજારવર્ષની સ્થિતિવાળા
અસુરકુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક-પૂર્વકોટિ આયુષ્યવાળા અસુરકુમા-
રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે અને સાતિરેક
પૂર્વકોટિ આયુષ્યવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એવો તે તિર્યગ્
છવ પક્ષી વિગેરેના રૂપથી ત્યાં કહેલામાં આવેલ છે, કેમકે અસંખ્યાત વર્ષની
આયુષ્યવાળા પક્ષી વિગેરેનું આયુષ્ય સાતિરેક પૂર્વકોટીનું હોય છે. અને
તેઓ પોતાના આયુષ્યની બરાબર જ દેવાયુનો બંધ કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-તે ણં મંતે! જીવા અવસેસં તં
ચેવ જાવ ભવાદેસોત્તિ' હૈ ભગવન્ એવા તે છવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન

મશ્નસ્ય જઘન્યેન ઇકો વા દ્વી વા ત્રયો વા જાયન્તે ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા ઉત્પદ્યન્તે
 હત્યુત્તરમ્ । આરભ્ય માત્રાદેશપર્યન્તં સર્વમપિ સંહનનાવગાહના સંસ્થાનલેશ્યાદૃષ્ટિજ્ઞા-
 નાજ્ઞાનયોગોપયોગસંજ્ઞાકષાયેન્દ્રિયસમુદ્ઘાતવેદનાવેદાદિકં પ્રથમગમવદેવ અત્રાપિ
 બોદ્યવ્યમ્ । પૂર્વગમાપેક્ષયા યદ્વ્યદંશે વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયિતુમાહ—‘નવરં’ ઇત્યાદિ,
 ‘નવરં ઓગાહના જઘન્નેણ ધણુહૃત્તં ઉક્કોસેણં સાતિરેગં ધણુસહસ્સં’ ‘નવરમ્
 અવગાહના જઘન્યેન ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકં ધનુઃમહસ્રમ્ શરીરાવ-
 ગાહનાંશે વૈલક્ષણ્યમ્—પ્રથમગમે શરીરાવગાહના જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્ત્વરૂપા ઉત્કૃષ્ટત
 ષદ્ગવ્યૂતરૂપેતિ, ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકધનુઃસહસ્રમિતિ યત્ કથનં તત્ સપ્તમકુરુ-

ગૌતમ ? જઘન્ય સે વે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં, એમા યહ સબ સંહનન, અવગાહના,
 સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાનાજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, સંજ્ઞા કષાય ઇન્દ્રિય,
 સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ આદિ વિષયક કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસે
 હી યહાં પર મી જાનના ચાહિયે, હસ કથન મેં પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા
 જિસ અંશ કો લેકર ભિન્નતા હૈં ઉસે સૂત્રકાર ‘નવરં ઓગાહના જઘન્નેણં
 ધણુપુહૃત્તં’ ઉક્કોસેણં સાતિરેગં ધણુસહસ્સં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ
 કરતે હૈં—યહાં અવગાહના જઘન્ય સે ધનુષપૃથક્ત્વરૂપા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 કુછ અધિક એક હજાર ધનુષરૂપ હૈં, પ્રથમ ગમ મેં શરીરાવગાહના
 જઘન્ય સે ધનુષપૃથક્ત્વરૂપ ઓર હ્રદગવ્યૂતરૂપ પ્રકટ કી ગયી હૈં, પરન્તુ
 યહાં જઘન્ય સે ધનુષ પૃથક્ત્વરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે કુછ અધિક એક
 હજાર ધનુષરૂપ વહ પ્રકટ કી ગયી હૈં, સો એમા મહ કથન સસમ કુલ

થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જઘન્યથી તેઓ
 એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન
 થાય છે એજ પ્રમાણે સંહનન, અવગાહના; સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ; જ્ઞાન
 અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, સંજ્ઞા; કષાય, ઇન્દ્રિય, સમુદ્ઘાત, વેદના, વેદ,
 વિગેરે તમામ વિષય સંબંધી કથન પહેલા ગમમાં દેહ્યા પ્રમાણે જ અહિયાં
 પણ સમજવું. આ કથનમાં પહેલા ગમ કરતાં બે અંશમાં બુદ્ધિપણું છે તે
 સૂત્રકાર ‘નવરં ઓગાહના જઘન્નેણં ધણુપુહૃત્તં’ ઉક્કોસેણં સાતિરેગં ધણુસહસ્સં’
 આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરે છે.—અહિયાં અવગાહના જઘન્યથી ધનુઃ પૃથ-
 ક્ત્વની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે એક હજાર ધનુષ રૂપ છે, પહેલા
 ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી ધનુષ પૃથક્ત્વ રૂપ અને ૬ છ ગવ્યૂત
 (બાર ગાઉ) રૂપ પ્રગટ કરેલ છે પરંતુ અહિયાં જઘન્યથી ધનુષ પૃથક્ત્વ રૂપ
 અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે એક હજાર ધનુષ રૂપ પ્રગટ કરેલ છે. આ

કરપાકાલભાવિનો હસ્ત્યાદીનપેક્ષ્યેતિ સંભાવયામિ તથાદિ-દેહાસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્કો-જઘન્યસ્થિતિકઃ પ્રકાન્તઃ સં ચ સાતિરેકપૂર્વકોટયાયુર્ભવતિ इत्थમેवागमे
વ્યવહરત્વાત્ एतादृशश्च हस्त्यादिः सप्तमकुलकरप्राक्काले लभ्यते तथा सप्तमकुल-
करस्य पञ्चविंशत्यधिकानि पञ्च धनुशतानि उच्चैस्त्वम् तत्प्राक्कालभाविनां च
तानि सप्तधिकतराणि इति तत्कालीनहस्त्यादयः एतद्द्विगुणितोच्छ्रायाः, अतः
सप्तमकुलकरप्राक्कालभाविनाम् असंख्यातवर्षायुषां हस्त्यादीनां सातिरेकधनुः-
सहस्रमवगाहनाप्रमाणं लभ्यते इति । 'ठिई जहन्नेणं सातिगेगा पुव्वकोडी'

કરકે પહિલે હુણ હસ્તી આદિ તિર્યગ્જીવોં કી અપેક્ષા લેકર ક્રિયા ગયા
હૈ, એવી મેં સંભાવના કરતા હૂં ક્યોંકિ યહાં અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ
વાલે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્જીવ કા પ્રકરણ ચલરહા હૈ, સો યહ કુઝ
અધિક પૂર્વકોટી કી આયુવાલા હોતા હૈ-એસા શાસ્ત્ર મેં પ્રકટ ક્રિયા
ગયા હૈ સો એસા વહ તિર્યગ્જીવ હસ્તી આદિરૂપ સસમ કુલ કરકે પ્રાક્
કાલ ભાવી હોતા હૈ-તથા-જય સસમ કુલકર કી શરીરાવગાહના
૫૨૫ ધનુષ કી થી તો હેનકે પહિલે કે જીવોં કી અવગાહના હસ અવ.
ગાહના સે થી અધિકતર હોગી, હસીલિયે યહ વાત માનની ચાહિયે
કિ યહાં જો શરીર કી અવગાહના કુઝ અધિક એક હજાર ધનુષ કી
પ્રકટ કી ગયી હૈ વહ સસમ કુલકર કી અવગાહના સે દ્વિગુણી પ્રકટ
કી ગયી હૈ, ઓર યહ સસમ-કુલકરકે પહિલે કે હસ્તી આદિ તિર્યગ્
જીવોં કી જો કિ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે હોતે હૈ હોતી હૈ એસા

રીતનું આ કથન સાતમા કુલકરની પહેલા થયેલા હાથી વિગેરે તિર્યચ જીવોની
અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સંભાવના કરવામાં આવે છે કેમકે-
અહિયા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોનું
પ્રકરણ થયે છે, તો આ સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવો કંઈક વધારે પૂર્વ-
કોટિની આયુવાળા હોય છે. તેમ શાસ્ત્રમાં બતાવેલો છે. તે આવા તે તિર્યચ
જીવ હાથી વિગેરે ૩૫ સાતમા કુલકરના પહેલાના કાળમાં થયેલા હોય છે.
તથા બીજા સાતમા કુલકરના શરીરની અવગાહના ૫૨૫ પાંચસો પચીસ ધનુ-
ષની હતી તો તેઓના પહેલાના જીવોની અવગાહના આ અવગાહનાથી પણ
અધિકતર હશે તેવી એ વાત માનવી જોઈએ કે-અહિયાં શરીરની અવગા-
હના જે કંઈક વધારે એક હજાર ધનુષની પ્રગટ કરેલ છે. તે સાતમા કુલકરની
અવગાહના કરતાં બમણી કહેલ છે. અને તે સાતમા કુલકરની પહેલાના હાથી
વિગેરે તિર્યચ જીવો-કે જેઓ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા હોય છે.

સ્થિતિર્જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ, 'ઉકોસેણ વિ સાતિરેગા પુવ્વકોડી' ઉત્કર્ષેનાપિ સાતિરેકા પૂર્વકોટિરેવ પ્રથમગમે જઘન્યા સ્થિતિરેતાદશી એવ કથિતા, ઉત્કૃષ્ટા તુ ત્રિપલ્યોપમાત્મિકા, હહ તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકાં પૂર્વકોટિરેવેતિ, ભવત્યેવ વૈલક્ષણ્યમિતિ । 'એવં અણુબંધો વિ' એવમનુબન્ધોપિ એવમેવ-સ્થિતિવદેવ અનુબન્ધોપિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકપૂર્વકોટિપ્રમાણએવેતિ । કાયસંવેધો ભવાદેશેન પ્રથમગમવદેવ ભવદ્વયગ્રહણાત્મકઃ, 'કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા કાય-સંવેધઃ' 'જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વકોડી દસર્હિં વાસસહસેર્હિં અબ્ધિયા' જઘન્યેન સાતિરેકાપૂર્વકોટિઃ, દશભિર્વર્ષસહસૈરભ્યધિકા, 'ઉકોસેણં' સાતિરેગાભો દો પુવ્વકોડીઓ' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકે દ્વે પૂર્વકોટયો, 'એવં' એતા-

માનને મેં આતા હૈ । 'ઠિર્હ જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વકોડી' સ્થિતિ યહાં જઘન્ય સે મી કુછ અધિક એક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી કુછ અધિક એક પૂર્વકોટિરૂપ હૈ । પ્રથમ ગમ મેં મી જઘન્ય સ્થિતિ એસી હી કહી ગઈ હૈ પર વહાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીન પલ્યોપમ કી કહી ગયી હૈ । 'એવં અણુબંધો વિ' સ્થિતિ રૂપ હોને સે અનુબન્ધ મી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હી હૈ । કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા પ્રથમ ગમ કે જૈસે દો ભવગ્રહણરૂપ હૈ એવં કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ, હસ પ્રકાર હતને કાલ તક વહ તિર્યગગતિ એવં અસુરકુમારગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલતક વહ હસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ ચોથા ગમ હૈ ।

તેમની હોય છે. તેમ માનવામાં આવે છે 'ઠિર્હ જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વ-કોડી' અધિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી પણ કંઈક વધારે એક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. પહેલા ગમમાં પણ જઘન્ય સ્થિતિ એજ પ્રમાણે કહી છે. 'એવં અણુબંધો વિ' સ્થિતિ રૂપ હોવાથી અનુબન્ધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ પહેલા ગમ પ્રમાણે જી ભવ અહણુ રૂપ છે. અને કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ જ છે. આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે તિર્યગ ગતિ અને અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન આવળા કરે છે, આ પ્રમાણે આ ચોથો ગમ કહ્યો છે.

अथ पञ्चमं गमं दर्शयन्नाह—‘सो चेव जहन्नकालद्विष्टसु उवन्नज्जेज्जा०’ स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पद्येत, सोऽसंख्यातवर्षायुष्कः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः जघन्यकालस्थितिकामरकुमारेषूपपद्येत, तदा—‘एस चेव वत्तव्वया’ एषैव वक्तव्यता प्रथमगमवदेव वक्तव्यता वक्तव्येति हे भदन्त ! सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको यः जघन्यकालस्थितिकामरकुमारेषूपपत्तियोग्यो विद्यते सं कियत्कालस्थितिकेषु अमरकुमारेषूपपद्यते इति प्रश्नः हे गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु अमरकुमारेषु तथोत्कृष्टतोऽपि दशवर्षसहस्रायुष्केषु अमरकुमारेषूप-

હવે પાંચમો ગમ કહેવામાં આવે છે—‘સો ચેવ જહણકાઢદિંદ્રસુ સ્વ-
વજ્જેજ્જા’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંસી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક
એવો તે જીવ જો જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય હોય તો ત્યાં પણ પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ.
અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ જો તે
અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંસી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો જીવ જઘન્ય
કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એવો તે જીવ જઘન્યથી દસ હજાર
વર્ષની સ્થિતિ વાળા અસુર કુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ દસ હજાર વર્ષની
સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હે ભગવન્ તે જીવો એક

ધતે ? । હે મદન્ત ! તે જીવા એકસમયેન ક્રિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યેન
 ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતાઃ અસુરકુમારેષુ સમુત્પદ્યન્તે ૨ । એવં
 તે જીવાઃ વજ્રઋષભનારાચસંહનનવન્તો ભવન્તિ ૩ । શરીરાવગાહના જઘન્યેન
 ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકસદ્ધસ્રધનુઃપ્રમાણા ૪ । સંસ્થાનં સમચતુરસ્રમ્ ૫ ।
 ચતસ્રો લેશ્યા ભવન્તિ ૬ । નો સમ્યગ્દૃષ્ટ્યો ન વા મિશ્રદૃષ્ટ્યોઽપિ તુ મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ ૭ ।
 નો જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનો નિયમાદ્ દ્વયજ્ઞાનિન ૮ । મનોવાક્યાયયોગિનઃ ૯ । એવમ્-
 પયોગો દ્વિવિધોઽપિ સાકારોપયોગિનોઽનાકારોપયોગિનશ્ચ ૧૦ । ચતસ્રઃ સંજ્ઞાઃ,

વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હે મદન્ત એસે વે જીવ એક
 સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ !
 જઘન્ય સે વહાં અસુરકુમારોં મેં એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે સંહનન
 દ્વાર મેં વે વજ્રઋષભસંહનનવાલે હોતે હૈં ૩ । અવગાહનાદ્વાર મેં હનકી
 અવગાહના જઘન્ય સે ધનુઃપૃથક્ત્વરૂપ હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સા-
 તિરેક એક હજાર ધનુષ પ્રમાણ હોતી હૈ ૪ । સંસ્થાન દ્વાર મેં હનકા
 સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હોતા હૈ ૫ । લેશ્યાદ્વાર મેં ચાર લેશ્યાઈ હોતી હૈ ૬ ।
 વે દૃષ્ટિ દ્વાર મેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર મિશ્ર દૃષ્ટિ વાલે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ
 મિથ્યા દૃષ્ટિ હોતે હૈં ૭ । જ્ઞાન દ્વાર મેં વે જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં કિન્તુ
 નિયમ સે અજ્ઞાની હોતે હૈં મત્યજ્ઞાન વાલે ઓર શ્રુતજ્ઞાન વાલે
 હોતે હૈં ૮ । યોગદ્વાર મેં વે મનોયોગ વાલે વચનયોગ વાલે
 ઓર કાયયોગ વાલે હોતે હૈં ૯ । ઉપયોગ દ્વાર મેં વે દોનો પ્રકાર

સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-
 હે ગૌતમ જઘન્યથી ત્યાં અસુર કુમારોમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન
 થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે સંહનન દ્વારમાં
 -તેઓ વજ્રઋષભનારાચસંહનનવાળા હોય છે ૩ અવગાહના દ્વારમાં
 તેમની અવગાહના જઘન્યથી ધનુઃ પૃથક્ત્વ રૂપ હોય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક
 એક હજાર ધનુષ પ્રમાણ હોય છે. ૪ સંસ્થાન દ્વારમાં તેઓનું સંસ્થન સમ-
 ચતુરસ્ર હોય છે. લેશ્યાદ્વારમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. તેઓ દૃષ્ટિદ્વારમાં-
 સમ્યગ્દૃષ્ટિ કે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા હોતા નથી પણ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જ હોય
 છે. જ્ઞાન દ્વારમાં તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી પરંતુ નિયમથી અજ્ઞાની હોય છે.
 તેઓને મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનો હોય છે. યોગદ્વારમાં
 -તેઓ મનોયોગ, વચન યોગ અને કાયયોગ વાળા હોય છે. ઉપયોગ દ્વારમાં

આહારમયમૈથુનપરિગ્રહરૂપા ભવન્તિ ૧૧, ચત્વારઃ કષાયાઃ ૧૨ । પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ૧૩, શ્રેયો વેદનાકષાયમારણાન્તિકા આદ્યાઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ ૧૪, એવં જ્ઞાતાજ્ઞાતો-
મૈયાત્મિકા વેદના ભવતિ ૧૫, સ્ત્રીપુંવેદો ભવતિ નો નપુંસકવેદો ભવતિ ૧૬ । અધ્ય-
વસાયાઃ પ્રશસ્તા અપ્રશસ્તાશ્ચ ૧૮ । અનુબન્ધઃ સ્થિતિવદેવ ૧૯ । ‘નવરં અસુરકુમાર-
ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં સપ્તદર્શં દ્વારં સ્થિતિઃ તાં ચાસુરકુમારસ્થિતિ
વિશતિતમં દ્વારં કાયસંવેધઃ, તં કાયસંવેધં ચ જાનીયાદિતિ પચ્ચમો ગમઃ ૫ ।

કે ઉપયોગવાળે હોતે હૈં-સાકાર ઉપયોગ વાળે ભી હોતે હૈં ઓર અના-
કાર ઉપયોગવાળે ભી હોતે હૈં ૧૦ । સંજ્ઞાદ્વાર મેં યે-આહાર મય મૈથુન
ઓર પરિગ્રહ इन चार संज्ञाओं वाले होते हैं ૧૧ । કષાયદ્વાર મેં યે ચારો
કષાયો વાળે હોતે હૈં ૧૨ । ઇન્દ્રિય દ્વાર મેં યે પાંચો ઇન્દ્રિયો વાળે હોતે
હૈં ૧૩ સમુદ્ઘાતદ્વાર મેં યે આદિ કે વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક
इन समुद्घात वाले होते हैं ૧૪ । વેદના દ્વાર મેં इनके ज्ञातारूप और
अज्ञातारूप दोनों प्रकार की वेदना होती है ૧૫ । વેદદ્વાર મેં इनके
स्त्री-वेद और पुरुष वेद ये दो वेद होते हैं, नपुंसक वेद नहीं होता है
૧૬ । અધ્યવસાય દ્વાર મેં પ્રશસ્ત અધ્યવસાય ઓર અપ્રશસ્ત અધ્યવ-
સાય યે દોનો પ્રકાર કે અધ્યવસાય હોતે હૈં યહાં અનુબન્ધ સ્થિતિ કે
जैसे ही होता है ૧૯ । ‘નવરં અસુરકુમાર ઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ યહાં

-તેઓ સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા એમ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. સંજ્ઞાદ્વારમાં-તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ, આ ચાર સંજ્ઞાઓવાળા હોય છે. કષાયદ્વારમાં-તેઓ ચારે કષાયોવાળા હોય છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેઓ પાંચે ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વારમાં-તેઓ વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતવાળા હોય છે. વેદના દ્વારમાં-તેઓ જ્ઞાતારૂપ અને અજ્ઞાતારૂપ એમ બન્ને પ્રકારની વેદનાવાળા હોય છે. વેદ દ્વારમાં-તેઓ સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષ વેદ એ બે વેદ વાળા હોય છે. તેઓને નપુંસકવેદ હોતો નથી અધ્યવસાય દ્વારમાં તેઓને પ્રશસ્ત અધ્યવસાય અને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય આ બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાયો હોય છે. અહિયાં અનુબન્ધ સ્થિતિ પ્રમાણે જ હોય છે. ‘નવરં અસુરકુમારઠિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ અહિયાં સ્થિતિ દ્વાર કે જે ૧૭ સત્તરમું

अथ पठनमं निरूपयति—‘सो चेन्न उक्तोसकालद्विषसु उववन्नो’ स एवोत्कृष्ट-
स्थितिकेषु उपपन्नः, स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिषश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो
यदि उत्कृष्टकालस्थितिकासुरकुमारेषु समुत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं सातिरेग-
पुव्वकोडिआउएसु’ जघन्येन सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केषु असुरकुमारेषु तथा—
‘उक्तोसेण वि साइरेगपुव्वकोडिआउएसु उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेणाऽपि सातिरेक
पूर्वकोट्यायुष्केषु असुरकुमारेषु उत्पद्येत, ‘सेसं तं चेन्न’ शेषं तदेव एतद्व्यतिरिक्तं
सर्वं प्रश्नोत्तरादिकम् पूर्ववदेव बोद्धव्यम् । एवसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्न-

स्थितिद्वार जो कि १७ वां द्वार है और बीसवां द्वार जो कायसंवेधद्वार है उसे विचार कर कहलेना चाहिये इस प्रकार यह पांचवां गम है ।

छठा गम इस प्रकार से है—‘सो चेव उक्कोसकालट्टिएसु उववन्नो’ यदि वही असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है तो ‘जहन्नेणं सातिरेगपुव्वकोडिआउएसु’ जघन्य से सातिरेक पूर्वकोटि की आयुवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है और ‘उक्कोसेण वि साहरेग पुव्वकोडिएसु उवव०’ उत्कृष्ट से भी वह सातिरेक पूर्वकोटि की आयुवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है। ‘सेसं तं चेव’ इस कथन के सिवाय और संभव प्रश्नोत्तररूप कथन है वह सब कथन यहां पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये, जैसे-ऐसे वे जीव वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? तो इसका

દ્વાર છે અને ૨૦ વીસમું જે કાયસંવેધ દ્વાર છે તે વિચારીને કહી લેવું જોઈએ.

આ રીતે આ પાંચમે ગમ કહ્યો છે.

હવે છટ્ટો ગમ કહેવામાં આવે છે — ‘સો ચેવ ટક્કોસકાલદ્વિદ્વેષુ ટવવન્નો’
જે તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સરી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળો
જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય તો ‘જહન્નેણ
સાતિરેકપુવ્વકોઢીઆવણુ’ જન્મ્યથી સાતિરેક-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા
અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા ‘ટક્કોસેણ વિ સાદરેગપુવ્વકોઢિ-
ણુ ટવવન્’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા અસુર કુમા-
રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિવાયનું બ કીનું પ્રશ્નોત્તર
રૂપ તમામ કથન અહિયાં પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું. જેમકે—એવા તે
જીવો ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? તો તે પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—એવા તે

સ્ય જઘન્યત ઇકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા અસુરકુમારેષૂત્પચન્તે
 इत्युत्तरम्, एवमवगाहनादिकं सर्वमवगन्तव्यम् । पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तददर्शयति-
 'नवर' इत्यादि, 'नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सातिरेगाओ दोपुव्वकोडीओ' नवरम्
 केवलं कायसंवेधः कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन सातिरेके द्वे पूर्वकोटी,
 'उक्कोसेण वि सातिरेगाओ दो पुव्वकोडीओ' उत्कर्षेणाऽपि सातिरेके द्वे पूर्वकोटी
 'एवइयं कालं सेवेज्ज' एतावन्तं कालं सेवेत एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिमसुर-
 कुमारगतिं च सेवेत इति षष्ठोगमः ६ इति । अथ सप्तमो गमो निरूप्यते-'सो
 चेव' इत्यादि, 'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालद्विओ जाओ' स एव आत्मना उत्कर्ष
 कालस्थितिको जातः, स एवासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः

उत्तर ऐसा है कि-ऐसे वे जीव एक समय में एक अथवा दो अथवा तीन
 उत्पन्न होते हैं, जघन्य से और उत्कृष्ट से संख्यात जीव उत्पन्न होते
 हैं । इसी प्रकार से अवगाहना आदि द्वारों के विषय में भी कथन है,
 परन्तु काल की अपेक्षा वह जीव जघन्य से सातिरेक-कुछ अधिक-दो
 पूर्वकोटि तक और उत्कृष्ट से भी सातिरेक दो पूर्वकोटि तक उस
 तिर्यग्गति का और असुरकुमारगति का सेवन करता है और इतने ही
 कालतक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह छटा गम है ।

सातवां गम इस प्रकार से है-'सो चेव अप्पणा उक्कोसकाल-
 द्विओ जाओ' वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्य-
 ग्योनिक जीव कि जो उत्कृष्ट काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है
 यदि असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की

જીવો એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને
 ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે અવગાહના વિગેરે દ્વારોના
 સંબંધમાં પણ કથન સમજવું. પરંતુ કાળની અપેક્ષાથી તે જીવ જઘન્યથી
 સાતિરેક-કંઈક વધારે-બે પૂર્વકોટિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક-બે પૂર્વ-
 કોટિ સુધી એ તિર્યગ્ય ગતિનું અને અસુરકુમારગતિનું સેવન કરે છે.
 અને એટલા જ કાળ સુધી તે ગતિમાં ગમન ગમન કરે છે.

આ પ્રમાણે આ છટ્ટો ગમ છે.

હવે સાતમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે-'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસ-
 દ્વિઓ જાઓ' અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સજી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
 યોનિવાળો જીવ કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય તે જો
 અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળો
 અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? તથા તેઓ ત્યાં એક સમયમાં કેટલા

સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ, 'સો ચેત્ત પઠમગમો માણિયવ્વો' સ એવ પ્રથમગમો મણિતવ્યઃ, કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ જાયન્તે એકસમયે ચ ક્રિયન્ત ઉત્પ ઘન્તે તથા સંહનનસંસ્થાનાદિકં સર્વે પ્રથમગમાનુસારેણૈવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । પ્રથમગમા- પેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ—'જનરં' ઇત્યાદિ, 'જનરં ઠિઈ જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવ- માઈ' નવરં સ્થિતિર્જઘ-યેન ત્રીણિ પલ્લોપમાનિ—પલ્લોપમત્રયસ્થિતિઃ અવગન્તવ્યા જઘન્યા, 'ઉકોસેણ વિ તિન્નિ પલિઓવમાઈ' ઉત્કૃષ્ટેણાપિ ત્રીણિ પલ્લોપમાનિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં પલ્લોપમત્રયં સ્થિતિઃ, પ્રથમગમે જઘન્યા સ્થિતિઃ સાતિરેકા પૂર્વકોટિપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટા પલ્લોપમત્રયપ્રમાણા પ્રદર્શિતા ઇદં તુ ઉભે અપિ ત્રિય- સ્યોપમે ઇતિ વિશેષઃ । 'એવં અણુવંધો વિ' એવમ્—સ્થિતિવદેવ અણુવંધોપિ જઘન્યો- ત્કૃષ્ટાભ્યાં પલ્લોપમત્રયાત્મકઃ । કાયસંવેધશ્ચ ભવાદેશેન ભવદ્વયાત્મકઃ પ્રથમગમ- વદેવ 'કાલાદેસેણં જહન્નેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈ' દસહિં વાસસહસ્સેહિં અબ્મહિ-

સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તથા વે વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યહ સબ પ્રશ્નોત્તર રૂપ કથન તથા સંહનન, સંસ્થાન આદિ દ્વાર સમ્બન્ધી કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ, પરન્તુ યહાં સ્થિતિ, અણુવંધ એવં કાયસંવેધ કો લેકર જો ભિન્નતા હૈ—વહ હસ પ્રકાર સે હૈ કિ યહાં જઘન્ય સે સ્થિતિ ત્રીણ પલ્લોપમ કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ભી સ્થિતિ ત્રીણ પલ્લોપમ કી હૈ, પ્રથમ ગમ મેં જઘન્ય સ્થિતિ સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ કહી ગયી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીણ પલ્લોપમરૂપ કહી ગયી હૈ । હસી પ્રકાર કા કથન અણુવંધ કે સમ્બન્ધ મેં ભી હૈ । અર્થાત્ વહ ભી યહાં સાતવે ગમ મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીણ પલ્લોપમરૂપ હી હૈ, કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ હૈ તથા કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ

ઉત્પન્ન થાય છે ? આ તમામ પ્રશ્નોત્તરો રૂપ કથન તથા સંહનન, સંસ્થાન, વિગેરે દ્વારે સંબંધી કથન પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે, પરંતુ અહિયાં સ્થિતિ, અણુવંધ અને કાયસંવેધમાં જુદાપણુ છે. તે આ પ્રમાણે છે— અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી ત્રણ પલ્લોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે. પહેલા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિ સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ કહેવામાં આવી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્લોપમની કહી છે. આજ રીતનું કથન—અણુવંધના સંબંધમાં પણ છે. અર્થાત્ તે અણુવંધ પણ આ સાતમાં ગમમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લોપમ રૂપ જ છે. કાય સંવેધ—ભવની અપેક્ષાથી બે ભવોને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. તથા કાળની અપે-

યાઈ' કાલાદેશેન-કાઠાપેક્ષયા જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્ય-
ધિકાનિ 'ઉક્ષોસેણ છપ્પલિઓવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ પ્ પલ્યોપમાનિ 'એવંજાં જાવ
કરેજ્જા' एतावन्तं यावत्કુર્वात् एतावत्કालपर्यन्तं तिर्यग्गतिम् असुरकुमारगतिं च
सेवेત तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ असुरकुमारगतौ च गमनागमने कुर्या-
दित्येवं स्थित्यनुबन्धकायसंबેધેષુ बलक्षणं विद्यते एतदतिरिक्तं सर्वं प्रथमगमवदेव
द्रष्टव्यमिति सप्तमो गमः समाप्तः ॥७॥

અથાઘ્ટમો ગમો નિરૂપ્યતે-‘સો ચેવ જહન્નકાલ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ જહન્ન-
કાલદ્વિઃપ્સુ ઉવવન્નો’ સ એવાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક એવ
જઘન્યકાલસ્થિતિકાસુરકુમારેપૂપપન્નઃ, ‘એસ ચેવ વક્તવ્યયા’ એવૈવ વક્તવ્યતા.
હે મદન્ત ! યા સ્વપ્નમ્ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિ-

અધિક ત્રીન પલ્યોપમ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ પલ્યોપમ કા હૈ, હસ
પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલતક ડસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર અસુરકુમાર
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા હતને હી કાલ તક વહ ડસગતિ મૈં ગમ-
નાગમન કરતા હૈ । હમ પ્રકાર સે સ્થિતિ, અનુબન્ધ ઓર કાયસંબેધ
મૈં ભિન્નતા હૈ, ઓર બાકી કા સબ કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ ।
એસા યહ સાતવાં ગમ હૈ ।

આઠવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિઃપ્સુ ઉવવન્નો’
યદિ વહી અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલા સંજી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
જીવ જબ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મૈં ઉત્પન્ન હોને કે
યોગ્ય હોતા હૈ-તબ યહાં પર ભી યહી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે અર્થાત

ક્ષાએ જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬
છ પલ્યોપમનો છે આ રીતે તે એવ આટલા કાળ સુધી તે તિર્યગ્ ગતિનું અને
અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં
ગમનાગમન કરે છે. આ પ્રકારે સ્થિતિ અનુબંધ અને કાયસંબેધમાં
ભિન્નપણું છે. અને બાકીનું તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે
તેમ સમજવું.

આ રીતે સાતમો ગમ છે.

હવે આઠમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે.-‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિઃ-
પ્સુ ઉવવન્નો’ એ તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્
યોનિવાળો એવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય છે, તો તે સંબંધમાં પણ એજ કથન કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ જ્યારે

યર્થયોનિકો યઃ જઘન્યકાલસ્થિતિકાસુરકુમારેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિયત્કાલ-
સ્થિતિકાસુરકુમારેષૂત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિ-
કેષુ તથોત્કૃષ્ટોઽપિ દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે તથા હે મદન્ત ! તે જીવા
એકસમયે તત્ર કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા
ઉત્કૃષ્ટઃ સંખ્યાતા ઉત્પદ્યન્તે इत्यादि સર્વે પ્રશ્નોત્તરાદિકં સંહનનસંસ્થાનાદિકં ચ
પ્રથમગમવદેવ इहाऽपि वक्तव्यमिति । 'નવરં અસુરકુમારદ્વિં સંવેહં ચ જાણિજ્જા'
નવરમસુરકુમારસ્થિતિ કાયસંવેધં ચ જાનીયાદિત્યષ્ટમો ગમઃ । ૮।

જબ વહ અસંખ્યાત વર્ષની આયુ મળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ
જઘન્યકાલની સ્થિતિ વાળે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન હોવાના યોગ્ય
હોતા હતા ત્યજ વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ વાળે અસુરકુમારોમાં
માં તથા ઉત્કૃષ્ટ સે બી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળે અસુરકુમારોમાં
માં ઉત્પન્ન હોતા હતા, હસી પ્રકાર સે બે જીવ વહાં એક સમય માં કિતને
ઉત્પન્ન હોતે હતા ? હસ પ્રશ્નના ઉત્તર માં જઘન્ય સે એક અથવા બે
અથવા ત્રણ એવં ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હતા इत्यादि सब प्रश्नो-
त्तररूप कथन संहनन संस्थान आदि द्वार विषयक प्रथम गम के जैसा
ही यहां पर भी कहलेना चाहिये, 'नवरं असुरकुमारद्विं' संवेहं च
'जाणिज्जा' यहां असुरकुमार की स्थिति और संवेध विचार कर कह-
लेना चाहिये इस प्रकार ये यह आठवां गम है ।

તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનીવાળો જીવ
જઘન્ય કાળની સ્થિતિ વાળો અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો
તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો અસુરકુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી
ત્રણ પચાસમની સ્થિતિવાળો અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એવી રીતે
તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતપણે ઉત્પન્ન
થાય છે. વિગેરે તમામ પ્રશ્નોત્તર રૂપ કથન સંહનન સંસ્થાના વિગેરે દ્વારા
સંબંધી કથન પહેલા ગમ પ્રમાણે જ અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. 'નવરં
અસુરકુમારદ્વિં સંવેહં ચ જાણિજ્જા' અહિયાં અસુરકુમારોની સ્થિતિ અને
સંવેધ વિચારીને કહેવો જોઈએ.

આ રીતે આ આઠમો ગમ કહ્યો છે.

નવમગમં પ્રરૂપયન્નાહ—‘સો ચેવ ઉવકોસ’ इत्यादि, ‘सो चैव उवकोसकाल-
द्विइएसु उववन्नो’ स एव उत्कृष्टकालस्थितिकासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिको यदि उत्कृष्टकालस्थितिकासुरकुमारेषुत्पद्येत तदा—स कियत्काल-
स्थितिकासुरकुमारेषुत्पद्येत इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘जहन्नेणं तिपलिओवमद्विइएसु
उवकोसेण वि तिपलिओमद्विइएसु उववज्जेज्जा’ जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु
उत्कर्षेणाऽपि त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत इत्यादि सर्वमपि प्रश्नोत्तरादिकं
प्रथमगमवदेव द्रष्टव्यमिति, एतदेव दर्शयति—‘एस चेव वत्तव्वया’ इति प्रकरणेन ।
पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं छप-

—નોવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ ઉવકોસકાલદ્વિહાસુ ઉવ-
વન્નો’ હે મદન્ત ! વહી ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા અસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્ક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ જવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ-
વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હોતા હૈ તો વહ કિતને કાલ
કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે
ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં તિ પલિઓવમદ્વિહાસુ
ઉવકોસેણં વિ તિ પલિઓવમદ્વિહાસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ વહ જઘન્ય સે ત્રીન
પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી ત્રીન
પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । इत्यादि सब
प्रश्नोत्तर रूप कथन प्रथम गम के जैसे ही यहाँ पर कहलेना चाहिये,
यही बात—‘एस चेव वत्तव्वया’ इस सूत्रकार पाठ द्वारा कही गयी है ।
पूर्व प्रकरण की अपेक्षा यहाँ के इस प्रकरण में जो विशेषता है वह

હવે નવમા ગમતું કથન કરવામાં આવે છે—‘સો ચેવ ઉવકોસકાલદ્વિહાસુ
ઉવવન્નો’ હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ
વાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિ
વાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે
કે—હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં પલિઓવમદ્વિહાસુ ઉવકોસેણં વિ તિ પલિઓવમદ્વિ-
હાસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જઘન્યથી તે એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં
અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. વિગેરે તમામ પ્રશ્નોત્તર રૂપ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ
અહિયાં પણ કહેવું. એજ વાત ‘एस चेव वत्तव्वया’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા કહેલ
છે, પહેલાના પ્રકરણ કરતાં અહિનાં આ પ્રકરણમાં જે વિશેષ પણ છે, તે

છિબોવમાઈ૦' નવરં કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન પટ્પલ્યોપમાન્યેવ, 'એવ-
હ્યં જાવ કરેજ્જા' એતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્ એતાવન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતિમસુરકુમાર-
ગતિં ચ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતૌ અસુરકુમારગતૌ ચ ગમના-
ગમને કુર્યાદિતિ નવમો ગમઃ ॥૨૦૧॥

એવં ક્રમેણાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિરશ્ચામસુરકુમારેષુ સમુત્પાદો-
દર્શિતઃ, તદનન્તરં સંખ્યાતવર્ષાયુષાં સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિરશ્ચામસુરકુમારેષુ ઉત્પાદાદિકં
પ્રદર્શયિતુમાહ-'જહ સંખેજ્જ' इत्यादि ।

મૂલમ્-જહ સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખ-
જોણિણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ કિં જલચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ,
થલચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ સ્વહચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ એવં
જાવ પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિણ્ઁ
મંતે ! જે મવિણ્ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જિત્તણ્, સે ણં મંતે ! કેવ-
હ્યકાલઢિહ્ણેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસ-
વાસસહસ્સઢિહ્ણેસુ ઉકોસેણં સાતિરેગસાગરોવમઢિહ્ણેસુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં ૦ ઇણ્ણિં રયણપ્પમા-
પુઢવીગમસરિસા ણવ ગમમા ણેયઁવા । ણવરં જાહે અપ્પણા
અહન્નકાલાઢિહ્ણો મવહ્ તાહે તિસુ વિ ગમ્મણ્ણેસુ હમં ણાણત્તં

इस प्रकार से है-'नवरं कालादेसेणं जहन्नेण छपलिभोवमाइ०' यहाँ
जघन्य और उत्कृष्ट से वह जीव काल की अपेक्षा छपल्योपमतक उस
तिर्यग्गतिका और असुरकुर गति का सेवन करता है और इतने ही
काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह नौवां गम है ॥२१॥

આ પ્રમાણે છે.-'નવરં કાલાદેસેણં જહન્નેણં છ પલિબોવમાઈ૦' અહિયાં જઘ-
ન્યથી તે એવ કાળની અપેક્ષાએ છ પલ્યોપમ સુધી એ તિર્યગ્ગતિનું અને
અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી તેમાં ગમના
ગમન કરે છે. એ રીતે આ નવમો ગમ છે. ॥૨૦૧॥

ષત્તારિલેસસાઓ અજ્ઞવસાણા પસત્થા ણો અપસત્થા સેસં તં
ચેવ સંવેહો સાતિરેગેણ સાગરોવમેણ કાયઢ્વો ॥સૂ. ૨॥

છાયા—યદિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે કિં
જલચરેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે એવં યાવત્
પર્યાપ્તાસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! યો ભવ્યો-
અસુરકુમારેપૂત્પત્તુમ્, સ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પદ્યેત ગૌતમ ! જઘન્યેન
દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકસાગરોપમસ્થિતિકેષૂત્પદ્યેત । તે સ્વલુ
જીવા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે એતેષાં રત્નમભાપૃથિવીગમસદૃશઃ નવ ગમકા
મેતન્વ્યાઃ, નવરં યદાઽઽત્મના જઘન્યકાલસ્થિતિકો ભવતિ તદા—ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ
ઈદં જ્ઞાનાત્વમ્, ચતસ્રો લેશ્યાઃ, અધ્યવસાનાનિ પ્રશસ્તાનિ નોઽપશસ્તાનિ શેષં
તેદેવ સંવેધઃ સાતિરેકેણ સાગરોપમેણ કર્તવ્યઃ ॥સૂ. ૨॥

ટીકા—‘જહ સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્હિતો ઉવવજ્જંતિ’
યદિ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અસુરકુમારેષુ તદા
—‘કિં જલચરેહિતો થલચરેહિતો, સ્વહચરેહિતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં જલચરેભ્ય

—‘હસ ક્રમ સે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્છોં કા અસુર-
કુમારોં મેં ઉત્પાદ દિલ્લલાયા—અથ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞીપચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ્છોં કા અસુરકુમારોં મેં ઉત્પાદ આદિ દિલ્લાને કે લિયે સૂત્રકાર-
‘જહ સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિ’ હસ સૂત્ર કા કથન કરતે હિં—‘જહ સંખે-
જ્જવાસાઝય સન્નિ પંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્હિતો’—ઈત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હે ભદન્ત ! યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ્ચોનિક જીવોં મેં સે આકર જીવ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતે

આ ક્રમથી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનું
અસુરકુમારોમાં ઉત્પાદ વિગેરે બતાવીને સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે—સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોનું અસુરકુમારોમાં ઉત્પાદ વિગેરે બતાવવા નીચે પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ
કહે છે—‘જહ સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણ્હિતો’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ ચોનિવાળો જીવોમાંથી આવીને જીવ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
તો ‘જુ’ તેઓ જલચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સ્થળચરોમાંથી

ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યો વા આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ । જલચરેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે । હે મદન્ત ! યદિ જલચરાદિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તકેભ્ય એભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા અપર્યાપ્તકેભ્ય એતેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્ય એતેભ્યો જલચરાદિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે । ‘પઙ્ગત્ત સંસ્થેજ્જવાસાઁ સન્નિપંચિદિયતિરિક્ખજોણિણં મંતે’ પર્યાપ્ત-સંસ્થેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘જે મધિણ અસુર-કુમારેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મધ્યોઽસુરકુમારેષૂત્પત્તુમ્, ‘સે ણં મંતે ! સ સ્વલુ મદન્ત !

हैं तो क्या वे जलचरों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या स्थलचरों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या खेचरों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जलचरों से आकर भी उत्पन्न होते हैं, स्थलचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं और खेचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे मदन्त ! यदि जलचरादिकों में से आकर के जीव असुरकुमारों की पर्याप्त से उत्पन्न होते हैं तो क्या वे पर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या अपर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! पर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा प्रश्न करते हैं—‘पङ्गतसंस्थेज्ज-वासाउयसन्निपंचिदियं’ हे मदन्त ! जो पर्याप्त संस्थातवर्षायुषक संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य

આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ખેચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ જલચરો-માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થલચરોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને ખેચરોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ નો જલચરો વિગેરેમાંથી આવીને જીવ અસુર કુમારોની પર્યાપ્તથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો શું તેઓ પર્યાપ્ત જલચરો વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે કે—અપર્યાપ્ત જલચરાદિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત જલચરાદિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ફરી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘પઙ્ગત્તસંસ્થેજ્જવાસાઁ સન્નિ પંચિદિયં’ હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સંસ્થાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સ્ત્રી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ નો અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને

‘કેવહ્યકાલદ્વિદ્વિષ્ણુ ઉવવ્જ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુત્પન્નમ્ હે મદન્ત ! પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંઘિપન્નેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવોઽસુરકુમારેષુત્પન્નિયોગ્યો વિચતે સ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ સમુત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સ દ્વિદ્વિષ્ણુ’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ ઉત્પદ્યતે इति ક્રિયાયા સંસ્વન્ધઃ, ‘ઉવ્વકોસેણં સાહરેગસાગરોવમદ્વિદ્વિષ્ણુ ઉવવ્જ્જેજ્જા’ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકસાગરોપમસ્થિતિકેષુ સમુત્પદ્યતે, સાતિરેકસાગરોપમસ્થિતિકેષુ इति કથનં બલીન્દ્રનિકાયમાશ્રિત્યાવગન્તવ્યમ્ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત યાવત્ તિર્યગ્યોનિકો જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકાસુરકુમારેષુ તથોત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકસાગરોપમસ્થિતિકાસુરકુમારેષુ સમુત્પદ્યતે इत्यુત્તરમ્ । ‘તે ણં મંતે । જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવ્વજંતિ’ તે સ્વલ્લ મદન્ત ! જીવા ઇગસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘એવં ઇણંસિ’ इत्यादि, એવં ઇણંસિ રયણપ્પમાપુઢવીગમસરિસા ણવ ગમગા

હૈ, વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સં’ વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘સાહરેગ સાગરોં’ સાતિરેક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । યહાં જો ‘સાતિરેક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ’ ઈસા કહા ગયા હૈ, વહ બલીન્દ્ર નિકાય કો આશ્રિત કરકે કહા ગયા હૈ । અથ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન સે ઈસા પૂછતે હૈ—‘તે ણં મંતે ! જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવ્વજંતિ’ હે મદન્ત ! ઈસે વે જીવ ઇક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નને ઈસા કહા હૈ કિ ‘એવં ઇણંસિ’ રયણપ્પમા પુઢવી-

થોગ્ય છે. તો તે કેટલા ઢાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સં’ તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘સાહરેગ સાગરોં’ સાતિરેક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં જે ‘સાતિરેક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે’ એવું કહ્યું છે, તે બલીન્દ્રનિકાયને આશ્રય કરીને કહ્યું છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘દેણં મંતે જીવા ઇગસમણં કેવહ્યા ઉવવ્વજંતિ’ હે ભગવન્ એવા તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીને આ

जेयन्वा' एवमेतेषां पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् असुर-
कुमारेषूत्पत्तिं सूत्रम् रत्नप्रभापृथिवीगमसदृशा नव गमका नेतव्याः, यथा रत्नप्रभा-
माश्रित्य नव गमाः कथिताः त्रयोगमा औघिकाः, ३ जघन्यकालस्थितिकानां त्रयो-
गमाः, ३ तथा उत्कृष्टकालस्थितिकानां त्रयोगमाः ३, तदेवं नव गमाः, एवमिहापि
औघिकादयो नव गमा वक्तव्याः । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—'नवर' इत्यादि,
'नवर' जाहे अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ भवइ' नवरं यदा आत्मना जघन्यकालस्थि-
तिको भवति, ताहे तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं' तदा त्रिष्वपि गमकेषु इदं नानात्वम्
यदा स पर्याप्त संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः स्वयं जघन्यकालस्थितिकोऽसुर-
कुमारेषूत्पद्यते इति त्रिषु गमेषु एतावान् भेदो रत्नप्रभा गमापेक्षया बोद्धव्यः । तमेव
भेदं दर्शयति—'चत्तारि लेस्साओ' चत्तस्रो लेस्याः कृष्णनील-कापोतिकतैजसा-

गमसरीसा णव गमगा जेयन्वा 'हे गौतम । इन पर्याप्त संख्येयवर्षा
युष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीवों के जो कि असुरकुमार में
उत्पन्न होने के योग्य हैं, उनके इस सम्बन्ध में रत्नप्रभा पृथिवी के नौ
गम के जैसे ही नौ गम कहलेना चाहिये, अर्थात् रत्नप्रभा को आश्रित
करके जैसे नौ गम कहे गये हैं—तीन गम औघिक ३ तथा जघन्य काल
की स्थितिवालों के ३ गम, तथा उत्कृष्ट काल की स्थितिवालों के ३
गम—ऐसे ये नौ गम कहे गये हैं—इसी प्रकार से यहां पर भी औघिक
आदि नव गम कह लेना चाहिये, परन्तु रत्नप्रभा की अपेक्षा जो
भिन्नता है उसे 'नवर' जाहे अप्पणा जहन्न कालट्टिइओ भवइ ताहे तिसु
वि गमएसु इमं णाणत्तं' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रगट करते हुए सूत्रकार

प्रभाणु क्खुं 'एवं एसं' रयणप्पभा पुढ्वीगमसरिस्सा णव गमगा जेयन्वा' हे
गौतम । आ पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य
योनिकाणां होने आ संबंधमां रत्नप्रभा पृथ्वीना प्रकरणुमां कडेला नव
गम प्रभाणु नव गमो कडेवा लेधये, अर्थात् रत्नप्रभा पृथ्वीने उद्देशीने
जेम नव गमो कडेवामां आव्या छे-जेमके-त्रयु गमो औघिक तथा जघन्य
काणनी स्थितिवाणा ने जघन्य काणनी स्थितिवाणाओमां उत्पत्ति इय उ त्रयु
गम तथा जघन्य काणनी स्थिति वाणाने उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणाओमां
उत्पत्ति इय उ त्रयु गम ओ प्रभाणु आ नव गमो कडेवामां आव्या छे. ओज
रीते अहियां पणु औघि, विगेरे त्रयु गमो कडेवा लेधये. परंतु रत्नप्रभानी
अपेक्षाओ जे भिन्नपणुं छे. ते 'नवर' जाहे अप्पणा जहन्नकाकट्टिइओ भवइ ताहे
तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं' आ सूत्रपाठद्वारा प्रगट करतां सूत्रकार कहे छे डे—

રૂપાઃ, દેવાનાં તેજોલેશ્યાયા અધ્યુપગમાત્, રત્નપ્રમાણામિનાં જઘન્યસ્થિતિકાનામ્
આચ્ચાસ્તિસ્ર એવ લેશ્યાઃ કથિતાઃ ઇષુ પુનશ્ચતસ્રો લેશ્યા ભવન્તિ અસુષુ તેજો
લેશ્યાવતામધ્યુત્પત્તેઃ તથા રત્નપ્રમાણરક્તગામિનાં જઘન્યસ્થિતિકાનામપ્રશસ્તાન્યેવ
અધ્યવસાયસ્થાનાનિ કથિતાનિ-इह तु प्रशस्तान्येव अध्यवसायस्थानानि । उत्कृष्ट-

કહતે હૈં-‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ’ જવ વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા હોતા
હૈ તથ લીચ કે ચૌથે પાંચવેં ઓર છઠે, इन तीन गर्भों में इस प्रकार
સે ભેદ હોતા હૈ કિ ઉસકે ચાર લેશ્યાં હોતી હૈં અધ્યવસાય પ્રશસ્ત
હોતે હૈં અપ્રશસ્ત નહીં હં તે હૈ-તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જવ વહ પર્યાપ્ત સંજી
પન્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ સ્વયં જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલોં અસુર
કુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો इन ४-५-६ तीनों गर्भों में रत्नप्रभा के
ગમોંકી અપેક્ષા યહ પૂર્વોક્ત ભેદ હોતા હૈ । યહી વાત ‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ
અજ્ઞવસાણા પસત્યા નો અપ્પસત્યા’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ
હૈ । યહાં જો ચાર લેશ્યાઓંકે સદ્ભાવ હોને કી વાત કહી ગઈ હૈ વહ દેવોં
કે તેજોલેશ્યા કે સદ્ભાવ સે કહી ગઈ હૈ, રત્નપ્રમા ગામી જઘન્ય સ્થિતિ
વાલોં કે આદિ કી ત્રીન હી લેશ્યાં કહી ગઈ હૈ-તથા કિ યહાં ચાર
કહી હૈ ક્યોંકિ અસુરોં મેં તેજોલેશ્યાવાલોં કી ભી ઉત્પત્તિ હોતી
હૈ । તથા-રત્નપ્રમા નરક ગામી જઘન્ય સ્થિતિવાલોં કે અધ્યવસાય-સ્થાન
અપ્રશસ્ત હી હોતે હૈં । પર યહાં વે પ્રશસ્ત હી હોતે હૈં । ઉત્કૃષ્ટ કાલકી

‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ’ જ્યારે તે જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો હોય છે. ત્યારે વચ્ચેના
ત્રણ ગર્ભોમાં આ રીતે જુદાઈ થાય છે. કે તેઓને ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.
તેમને અધ્યવસાન પ્રશસ્ત હોય છે. અપ્રશસ્ત હોતું નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે-જ્યારે તે પર્યાપ્ત સંજી પન્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોની વાળો જઘન્ય
કાળની સ્થિતિવાળો હોય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં
ઉત્પન્ન થાય તો તે આ ૪-૫-૬ ત્રણ ગર્ભોમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ગર્ભ કરતા
આ પહેલાં કહેલ લેહ હોય છે. એજ વાત ‘ચત્તારિ લેસ્સાઓ અજ્ઞવસાણા
પસત્યા નો અપ્પસત્યા’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. અહિંયાં જે ચાર લેશ્યાઓ
હોવાનું કહ્યું છે. તે દેવોને તેજસ લેશ્યાના સદ્ભાવથી કહેલ છે રત્નપ્રભામાં
જવાવાળા જઘન્ય સ્થિતિવાળાને પહેલી એટલે કે કૃષ્ણ, નીલ, અને કાંપોત
એ ત્રણ જ લેશ્યાઓ કહી છે. જ્યારે અહિંયાં ચાર લેશ્યાઓ કહી છે કેમ
કે-અસુરકુમારોમાં તેજોલેશ્યા વાળાઓની ઉત્પત્તિ હોય છે, તથા રત્નપ્રભા
નરકમાં જવાવાળા જઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓને અધ્યવસાન સ્થાન અપ્રશસ્તજ
હોય છે. પરંતુ અહિંયાં પ્રશસ્ત જ કહ્યો છે, ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળાને

કાલસ્થિતિકત્વેતુ પ્રશસ્તાપ્રશસ્તોભયાન્યપિ અધ્યવસાયસ્થાનાનિ સંભવન્તિ નતુ
અલ્પસ્થિતિકેષુ તત્ર કાલસ્ય અલ્પત્વાદિતિ । તથા-કાયસંવેધે રત્નપ્રમાણમેષુ
સાગરોપમેણ સંવેધઃ કથિતઃ, અસુરકુમારેષુ સાતિરેકેણ સાગરોપમેણ કાયસંવેધઃ
કર્તવ્યઃ બલીન્દ્રપક્ષાપેક્ષયા એતસ્યૈવ સંભવાદિતિ । ‘એનદેવાહ-‘અજ્ઞવસાણા
પસત્યા’ અધ્યવસાનાનિ-પ્રશસ્તાનિ પ્રશસ્તભાવાનાં પ્રશસ્તા એવાધ્યવસાયા ભવન્તિ,
‘જો અપસત્યા’ નો અપ્રશસ્તાનિ અધ્યવસાનાનિ ભવન્તિ ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ
એતદ્વિન્નં સર્વં પરિમાણોત્પાદાવગાહનાસંહનનસંસ્થાનાદિકં રત્નપ્રમાણમવદેવ
દ્રષ્ટવ્યમ્ સ્થિત્યનુબંધાવપિ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ જ્ઞાતવ્યૌ, કાયસંવેધે પુનરેતાવાન્ ભેદઃ,

સ્થિતિ વાલે કે તો પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત દોનો પ્રકાર કે બી અધ્યવ-
સાય સ્થાન હોતે હૈ । પર અલ્પસ્થિતિવાલો મેં દોનો પ્રકાર કે અધ્યવ-
સાય સ્થાન નહીં હોતે હૈ । ક્યોંકિ વહાં કાલકી અલ્પતા રહતી હૈ ।
તથા-કાયસંવેધ મેં રત્નપ્રમા કે ગમો મેં સાગરોપમ સે સંવેધ કહા ગયા
હૈ પર યહાં અસુર કુમારો મેં વહ ‘સાતિરેક-કુછ અધિક સાગરોપમસે
કહના ચાહિયે । ક્યોંકિ બલીન્દ્ર પક્ષકી અપેક્ષા હસકા હી સંભવ હૈ ।
‘અજ્ઞવસાણા પસત્યા’ પ્રશસ્ત ભાવો કે અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હી હોતે હૈ
‘જો અપસત્યા’ અપ્રશસ્ત નહીં હોતે હૈ હસી સે કહા ગયા હૈ । ‘સેસં
તં ચેવ’ હસ કથન કે અતિરિક્ત ઓર સર્વ પરિમાણ, ઉત્પાદ, અવગા-
હના, સંહનન, સંસ્થાનાદિ દ્વારો કે સંબંધી કથન નવો ગમો મેં રત્ન-
પ્રમા કે ગમ જૈસા હી જાન લેના ચાહિયે, સ્થિતિ ઓર અનુબંધ બી
પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર હી યહાં સમજના ચાહિયે, કાયસંવેધ મેં હતના

તો પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બંને પ્રકારના અધ્યવસાન સ્થાન હોય છે, પણ
અલ્પ સ્થિતિવાળાઓમાં બંને પ્રકારના અધ્યવસાન આત્મપરિણામ સ્થાન
હોતા નથી. કેમકે-ત્યાં કાળનું અલ્પપણ રહે છે. તથા કાયસંવેધમાં રત્નપ્ર-
માણા ગમોમાં સંવેધ સાગરોપમનો કહ્યો છે. પરંતુ અહિયાં અસુરકુમારોમાં
તે કાંઈક વધારે સાગરોપમનો કહ્યો છે. કેમકે-બલીન્દ્ર પક્ષની અપેક્ષાએ એનો
જ સંભવ છે. ‘અજ્ઞવસાણા પસત્યા’ એ પ્રમાણે જ કહ્યું છે તે પ્રશસ્ત
ભાવોથી અધ્યવસાન પ્રશસ્ત જ હોવાને કારણે કહેલ છે. ‘સેસં તં ચેવ’
આ કથન શિવાયનું બાકીનું પરિમાણ, ઉત્પાદ, અવગાહના, સંહનન, સંસ્થાન
વિગેરે દ્વારા સંબંધનું કથન રત્નપ્રમાણના ગમ પ્રમાણે જ સમજ લેવું.
સ્થિતિ અને અનુબંધ પણ પૂર્વોક્ત રીતે જ અહિયાં સમજવા. કાયસંવેધમાં

‘સંવેહો સાતિરેગેણ સાગરોવમેણ કાયવ્વો’ કાયસંવેધઃ સાતિરેકેણ સાગરોગમેણ કત્તેવ્યઃ, કાયસંવેધો ભવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વિભવગ્રહણ રૂપઃ, ઉત્કૃષ્ટનાષ્ટભવ-ગ્રહણરૂપઃ પૂર્વોક્ત એવ, કાલાપેક્ષયાઽપિ જઘન્યતઃ પૂર્વપ્રદર્શિત એવ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ચતુઃ પૂર્વકોટ્યધિકચતુઃસાતિરેકપામરોપમાત્મકઃ એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિ-મસુરકુમારગતિં ચ સેવેત એતારન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતૌ અસુરકુમારગતૌ ચ ગમના-ગમને કુર્યાદિતિ ભાવઃ इति નવમો ગમઃ, પર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજીવશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકસ્યેતિ ૯ ॥ સૂ. ૨ ॥

સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કતિર્યગ્ગમ્મયોઽસુરોત્પત્તિ પ્રદર્શ્ય સામ્પ્રતં મનુષ્યેભ્યોઽસુરોત્પત્તિ પ્રદર્શયન્નાહ-‘જઙ્ મણુસ્સેહિતો’ इत्यादि, ।

મૂલમ્-જઙ્ મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ ? ગોયમા ! સન્નિ-મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ નો અસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ । જઙ્ સન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિ-મણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જંતિ અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિતો

હી ભેદ છે કે યહાં વહ સાતિરેક સાગરોપમ સે કિયા ગયા છે । યાવંત નવવે ગમમે ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય દ્વિભવ ગ્રહણ રૂપ છે ઓર ઉત્કૃષ્ટ આઠભવ ગ્રહણ રૂપ છે ।

કાલ કી અપેક્ષા સે યહ જઘન્ય સે પૂર્વોક્ત જૈસા છે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર કરોડ પૂર્વ અધિક ચાર સાતિરેક સાગરોપમ રૂપ છે, હતને કાલ તક વહ તિર્યગ્ગતિકા ઓર અસુરકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા છે ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસ ગતિ મેં ગમના ગમન કરતા છે । એસા યહ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજીવશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકકા નૌવાં ગમ છે । સૂ. ૨ ।

એટલોજ લેહ છે કે-અહિયાં તે સાતિરેક સાગરોપમ કહેલ છે. આ ભવની અપેક્ષાથી બે ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ આ જઘન્યથી પહેલા કહેલા પ્રમાણે જ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક સાગરોપમ રૂપ છે. એટલા કાળ સુધી તે તિર્યગ્ ગતિનું અને અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે. આ પ્રમાણે આ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજીવ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્ થોનિકોના નવમો ગમ કહ્યો છે ॥ સૂ. ૨ ॥

उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उव-
वज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जति ।
असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविण असुरकुमारेसु
उववज्जित्तण, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु० उक्कोसेणं वि तिपलि-
ओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । एवं असंखेज्जवासाउयतिरिक्ख-
जोणियसरिसा आदिल्ला तिन्नि गमगा नेयव्वा । नवरं सरीरो-
गाहणा पढमवीइएसु गमएसु जहन्ने णं सातिरेगाइं पंचधणु-
सयाइं, उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं सेसं तं चेव । तइयगमे-
ओगाहणा जहन्नैणं तिन्नि गाउयाइं उक्कोसेणं वि तिन्नि गाउ-
याइं, सेसं जहेव तिरिक्खजोणियाइं ३ । सो चेव अप्पणा जहन्न-
कालट्ठिओ जाओ, तस्स वि जहन्नकालट्ठिइयतिरिक्खजोणि-
यसरिसा तिन्नि गमगा भाणियव्वा । नवरं सरीरोगाहणा तिसु वि
गमएसु जहन्नेणं साइरेगाइं पंचधणुसयाइं उक्कोसेणं वि साइरेगाइं
पंचधणुसयाइं, सेसं तं चेव ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालठिओ
जाओ तस्स वि ते चेव पच्छिल्लगा तिन्नि गमगा भाणियव्वा ।
नवरं सरीरोगाहणा तिसु वि गमएसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं
उक्कोसेणं वि तिन्नि गाउयाइं अवसेसं तं चेव ९ । जइ संखेज्ज-
वासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जवासा-
उयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयस-

निमणुस्सेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि-
 मणुस्सेहितो णं भंते ! जे भविण असुरकुमारेसु उववज्जित्तण,
 से णं भंते ! केवइयकालट्ठिणसु उववज्जेज्जा ? गोयमा जह-
 नेणं दसवाससहस्सट्ठिणसु उकोसेणं साइरेगसागरोवमाट्ठिणसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उवव-
 ज्जंति एवं जहेव एएसिं रयणप्पभाए उववज्जमाणाणं णव-
 गमगां तहेव इह वि णव गमगा भाणियव्वा । णवरं संवेहो
 साइरेगेण सागरोवमेण कायव्वो सेसं तं चेव । सेवं भंते !
 सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ३॥

अथ उवीसइमे सए वीओ उद्देसो समत्तो ॥२४-२॥

छाया—यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्ये-
 भ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ।
 यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते
 असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
 ष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । असंख्येय-
 वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्योऽसुरकुमारेपूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त !
 कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु० उत्कर्षे-
 णाऽपि त्रिपल्लोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । एवमसंख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकसदृशा
 आद्यास्त्रयो गमका नैतव्याः । नवरं शरीरावगाहना प्रथमद्वितीययोर्गमकयोर्जघ-
 न्येन सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतानि, उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि शेषं तदेव ।
 तृतीयगमे अवगाहना जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि गव्यूतानि
 शेषं यथैव तिर्यग्योनिकानि ३ । स—एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः,
 तस्याऽपि जघन्यकालस्थितिकतिर्यग्योनिकसदृशा स्त्रयो गमका भणितव्याः ।

नवरं शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षेणाऽपि सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतानि शेषं तदेव ६।स एवात्मनोत्कर्ष-
कालस्थितिको जातः, तस्यापि ते एव पश्चिमास्त्रयो गमका भणितव्याः । नवरं
शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कर्षेणाऽपि
त्रीणि गव्यूतानि अवशेषं तदेव । ९ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तसंख्यात-
वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ? पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
ष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ।
पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त । यो भव्योऽसुरकुमारेपूत्पत्तुम्
स खलु भदन्त । कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम । जघन्येन दशवर्षसहस्र-
स्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकसागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ।
जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं यथैव एतेषां रत्नप्रभायामुत्पद्यमानानां
नव गमकाः, तथैव इहापि नव गमका भणितव्याः । नवरं संवेधः सातिरेकेण
सागरोपमेन कर्तव्यः । शेषं तदेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति या
वद्विहरति ॥ सू०३ ॥

॥ चतुर्विंशतिशतके द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘जइ मणुस्सेहिं तो उववज्जंति’ यदि मनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषु-
त्पद्यन्ते तदा ‘किं सन्निमणुस्सेहिं तो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिं तो उववज्जंति’
किं संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषु उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिमनुष्येभ्य आग

इस प्रकार से संख्यात वर्षायुष्क असंख्यात वर्षायुष्क तिर्यञ्चो में
से असुरों की उत्पत्ति प्रकट कर अथ सूत्रकार मनुष्यों में से असुरों
की उत्पत्ति दिखाने के लिये ‘जइ मणुस्सेहिं तो’ इत्यादि सूत्र का कथन
करते हैं—‘जइ मणुस्सेहिं तो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिं तो’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भदन्त ! यदि असुरकुमार मनुष्यों में से आकर
उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं या
असंज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से

आ रीते सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा अने असञ्ख्यात वर्षानी आयुष्य
वाणा तिर्यञ्चोमांथी असुरकुमारानी उत्पत्तिनुं कथन करीने डवे सूत्रकार
मनुष्योमांथी असुरकुमारानी उत्पत्ति णताववा भाटे नीचे प्रमाणे सूत्र छडे
छे—‘जइ मणुस्सेहिं तो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिं तो’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भगवन् जो असुरकुमारो मनुष्योमांथी ज उत्पन्न थाय
छे, तो शुं तेओ संज्ञी मनुष्योमांथी उत्पन्न थाय छे ? के असंज्ञी मनुष्यो-

ત્યોત્પદ્યન્તે इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति, णो असन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते नो—न तु असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य असुरकुमारेषु उत्पद्यन्ते इति । ‘जइ सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तदा—‘किं संखेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अथवा—‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, तथा—‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते इति । गौतमः पृच्छति, ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु

कहते हैं—हे गौतम ! वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं असंज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न नहीं होते हैं । अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा प्रश्न करते हैं कि यदि वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं—तो क्या संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं या असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से वे उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से भी उत्पन्न होते हैं और असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से भी उत्पन्न होते हैं । अब पुनः गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य असुर

માંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થતા નથી હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું કહે છે કે—જો તે સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી અવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા જે સંજ્ઞી મનુષ્ય અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે

મદન્ત ! 'કેવડ્ય કાલદ્વિદ્વિસુ ડવડજ્જેડ્જા' 'કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ ડત્પદ્ધતે ઇતિ મડનઃ । મગ્ગાનાહ-ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિસુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ ડત્પદ્ધતે, 'ડત્કોસેણં તિપલિઓદમદ્વિદ્વિસુ ડવડજ્જેડ્જા' ડત્કર્ષેણ ત્રિપલ્યોપમ-સ્થિતિકેષૂત્પદ્ધેત દે-કુર્ગાદિનરા ડત્કર્ષતઃ સ્વાયુષઃ સમાનમેવ દેવાયુષો બન્ધકા મવન્તીત્પત ડત્કમ્ 'તિપલિઓદમદ્વિદ્વિસુ' ઇતિ । 'એવં સંખેડ્જજવાસાડય-તિરિગ્ગ્ગોનિકસદ્દશા આદિલ્લા તિન્નિ ગમગા નેયવ્વા' એવં સંખેયવર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્ગોનિકસદ્દશા આદિસુ ગમકા નેતવ્યાઃ, અસંખેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકપ્રકરણં સર્વમત્ર નેતવ્યમ્ । તિર્યગ્ગમાપેક્ષયા યદ્દૈલક્ષણ્યં તદિહ સ્વયમેવ દર્શયતિ 'નવર' ઇત્યાદિ, 'નવર' સરીરોગાહણા પદમવિદ્વિસુ ગમવસુ' નવરમ્-

કુમારોં મેં ડત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ વહ મનુષ્ય કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે અસુર કુમારોં મેં ડત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ડત્તર મેં ગૌતમ સે પ્રમુ કહતે હૈ-ગૌતમ ! જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ડત્પન્ન હોતા હૈ, વર્ષોંકિ દેવકુરુ આદિ કે મનુષ્ય અપની આયુ કે બન્ધક હોતે હૈ, કિન્તુ અપની આયુસે અધિક આયુકે બન્ધક નહીં હોતે હૈ । હસ પ્રકાર' સે યહાં અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્ગોનિક ઝીવ કે પ્રકરણ ગત આદિ કે ૨ ગમ યહાં કહ લેના ડાહિયે, અર્થાત્ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક કા પ્રકરણ સવ યહાં પર કહના ડાહિયે, પરન્તુ તિર્યગ્ગમકી અપેક્ષા ઝો બિન્નતા હૈ ડસે સૂત્રકારને સ્વયં હી યહાં 'નવર' સરીરોગાહણા પદમવિદ્વિસુ ગમવસુ, હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કિયા

મનુષ્ય :કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ડત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ડત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ડત્કૃષ્ઠથી ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા અસુર-કુમારોમાં તે ડત્પન્ન થાય છે. કેમકે દેવકુરુ આદિના મનુષ્ય યોતાની આયુષ્ય સરખી જ દેવઆયુનો બન્ધક હોય છે. આ રીતે અહિં અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યગ્ગોનિવાળા જીવના પ્રકરણમાં કહેલા પહેલાના ત્રણ ગમે અહિયાં કહી લેવા જોઈએ. અર્થાત્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળાનું તમામ પ્રકરણ અહિયાં સમજી લેવું જોઈએ. પરન્તુ તિર્યગ્ગમ કરતાં અહિયાં જે જુદાપણુ છે. તે સૂત્રકાર યોતે જ અહિયાં 'નવર' સરીરોગાહણા પદમવિદ્વિસુ ગમવસુ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવે

કેવલમ્ શરીરાવગાહના પ્રથમદ્વિતીયયોર્ગમયોઃ, 'જહન્નેણં સાદ્દેગાઈં પંચધનુ-
સયાઈં' જઘન્યેન સાતિરેકાણિ પંચ ધનુઃશતાનિ, 'ઉક્કોસેણં તિન્નિ ગાડયાઈં'
ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ, તત્ર પ્રથમ ઔધિકઃ ઔધિકેષુ દ્વિતીય ઔધિકો
જઘન્યસ્થિતિકેષુ તત્રૌધિકોઽસંખ્યાતવર્ષાયુર્મનુષ્યો જઘન્યેન સાતિરેકપંચધનુઃ-
શતપ્રમાણકશરીરો ભવતિ યથા સપ્તમકુલકરકાકાલભાવી મિથુનકમનુષ્યઃ,
ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ત્રિગવ્યૂતમાનો યથા દેવકુર્વાદિમિથુનકનરઃ, સ ચ પ્રથમગમે દ્વિતીય-
ગમે ચ દ્વિપ્રકારકોઽપિ સંભવતિ-તૃતીયગમે તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાશ્ચાં ગવ્યૂતિશરીરા-
વગાહણનાવાનેવ સંભવતિ યસ્માદયમેવ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિષુ પલ્યોપમત્રયાયુક્તેષુ
સમુત્પદ્યતે ઉત્કૃષ્ટઃ સ્વાયુષઃ સમાનસ્યૈવાયુષો વન્ધકત્વાત્તસ્યેતિ । 'સેસં તં ચેવ'

હે-હસમેં યહ સમજ્ઞાયા ગયા હૈ કિ-પ્રથમ દ્વિતીય ગમ મેં શરીરાવગા-
હના જઘન્ય સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂત
પ્રમાણ હોતી હૈ, હનમેં પ્રથમ ઔધિક ઔધિકોં મેં એવં દ્વિતીય ઔધિક
જઘન્ય સ્થિતિ ચાલોંમેં હૈ, જૈસે-અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા મનુષ્ય
જઘન્ય સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષપ્રમાણ શરીર ચાલા હોતા હૈ, જૈસા કિ
વહ સપ્તમ કુલકરકે પહિલે કા મિથુનક મનુષ્ય હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે વહ ત્રીન ગવ્યૂત પ્રમાણ શરીરચાલા હોતા હૈ, જૈસા કિ દેવકુરુ
આદિ કા મિથુનક મનુષ્ય હોતા હૈ, હસ પ્રકાર વહ પ્રથમ ગમ મેં ઓર
દ્વિતીય ગમ મેં દોનોં પ્રકાર ચાલા મો સંભવિત હોતા હૈ । પરંતુ
તૃતીય ગમ મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ શરીરાવગાહના
ચાલા હી સંભવિત હોતા હૈ-ક્યોંકિ યહી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિચાલે પલ્યોપમ
ત્રય આયુષ્ક ચાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર યહી ઉત્કૃષ્ટ સે અપનીં

છે. આ સૂત્ર પાઠથી એ સમજાવ્યું છે. કે-પહેલા અને બીજા ગમમાં શરી-
રની અવગાહના જઘન્યથી સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ૩
ગવ્યૂતિ (૭ ગાઉ) પ્રમાણ હોય છે. આમાં પહેલા ગમ ઔધિક ઔધિકમાં
અને બીજા ગમ ઔધિક જઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓમાં છે, જેમ કે-અસંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળો મનુષ્ય જઘન્યથી સાતિરેક ૧૦૦ સૌ ધનુષ પ્રમાણ શરીર-
વાળો હોય છે. જેમકે-તે સાતમાં કુલકર પહેલાના કાળમાં મૈથુનિક મનુષ્ય હોય
છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ત્રણ ૩ ગવ્યૂતિ (૭ ગાઉ) પ્રમાણના શરીરવાળો હોય છે.
જેમકે-દેવકુરુ વિગેરેના મૈથુનિક મનુષ્ય હોય છે. આ રીતે તે પહેલા ગમમાં
અને બીજા ગમમાં બંને પ્રકારવાળો પણ સંભવિ શકે છે, કેમકે-એજ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિવાળા ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્યવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને એજ
ઉત્કૃષ્ટથી પોતાની આયુની બરોબરની આયુષ્યનો બંધ કરનાર હોય છે. 'સેસં

શેષમ્—શરીરાવગાહનાતિરિક્તમ્ ઉત્પાદસંહનનસંસ્થાનલેશ્યાદૃષ્ટિસમુદ્ધાતજ્ઞાનાજ્ઞાન-
યોગોપયોગસ્થિત્યનુબન્ધકાયસંવેધાદિ સર્વમપિ તિર્યક્પ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ
ભાવઃ । ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાડયાઈ’ તૃતીયગમે તુ શરીરા-
વગાહના ત્રિગવ્યૂતિપ્રમાણા જઘન્યેન, ‘ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ ગાડયાઈ’ ઉત્કર્ષે-
ણાપિ શરીરાવગાહના ત્રિગવ્યૂતિપમાણૈવેતિ । ‘સેસં જહેવ તિરિક્ખજોણિયાણં’
તૃતીયગમે શેષં યથૈવ તિર્યગ્યોનિકાનામ્ શરીરાવગાહનાડતિરિક્તં સર્વમપિ લેશ્યા-
દૃષ્ટિસંજ્ઞાસમુદ્ધાતજ્ઞાનાજ્ઞાનયોગોપયોગાદિકમ્ ગમત્રયેડપિ તિર્યગ્યોનિકગમ-
ત્રયવદેવ બોદ્યવ્યમ્ હતિ તૃતીયગમઃ ૩ । મધ્યમગમત્રિકાતર્ગતગમત્રયં મધ્યાત્

આયુ કે સમાન હી આયુષ્ કા બન્ધક હોતા હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ
કથન સે અતિરિક્ત ઓર જો કથન ઉત્પાત સંહનન સંસ્થાન,
લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સમુદ્ધાત, જ્ઞાનાજ્ઞાન યોગ, ઉપયોગ, સ્થિતિ અનુબન્ધ
અવં કાયસંવેધ આદિ હૈં વહ સવ ખી તિર્યગ્ પ્રકરણ કે જૈસા હી જાનના
ચાહિયે ! ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાડયાઈ’ તૃતીય ગમ
મેં અવગાહના જઘન્ય સે ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હી હૈ । ઓર ‘ઉક્કોસેણ
વિ’ ઉત્કર્ષ્ટ સે ખી વહ ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હી હૈ । ‘સેસં જહેવ
તિરિક્ખજોણિયાણં’ તૃતીય ગમ મેં શેષ કથન તિર્યગ્યોનિકોં કે જૈસા
હી હૈ, અર્થાત્ શરીરાવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સવ ખી લેશ્યા દૃષ્ટિ
સંજ્ઞા, સમુદ્ધાત, જ્ઞાનાજ્ઞાન, યોગ અવં ઉપયોગ આદિ સવ ગમત્રય મેં
ખી તિર્યગ્યોનિક ગમત્રય કે જસે હી જાનના ચાહિયે । એસા યહ
તૃતીય ગમ હૈ ૩ ।

‘સં ચેવ’ આ કથન શિવાયતું ખીજુ જે ઉત્પાદ, સંહનન, સંસ્થાન, લેશ્યા,
દૃષ્ટિ સમુદ્ધાત, જ્ઞાન અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, સ્થિતિ, અનુબન્ધ, અને
કાયસંવેધ સંબંધનું કથન છે, તે તમામ તિર્યચના પ્રકરણમાં કદા પ્રમાણે
સમજી લેવું. ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાડયાઈ’ ત્રીજા ગમમાં અવ-
ગાહના જઘન્યથી ત્રણ ગવ્યૂતિ પ્રમાણ જ છે, અને ‘ઉક્કોસેણ વિ’ ઉત્કર્ષ-
ટથી ત્રણ ગવ્યૂતિ પ્રમાણ જ છે. અને ‘સેસં જહેવ તિરિક્ખજોણિયાણં’ ત્રીજા
ગમમાં બાકીનું કથન તિર્યચ યોનિકાની જેમ જ છે. અર્થાત્ શરીરની અવ-
ગાહના શિવાય ખીજુ તમામ લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સંજ્ઞા, સમુદ્ધાત, જ્ઞાન અજ્ઞાન,
યોગ અને ઉપયોગ વિગેરે તમામ ત્રણ ગમોમાં પણ તિર્યચ યોનિકના ત્રણ
ગમ પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ.

આ રીતે આ ત્રીજો ગમ છે.

દર્શયતિ—‘સો ચેવ અપ્પણાં’ इत्यादि, ‘सो चैव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो जाओ’ स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यजीवः एव स्वयमात्मना जघन्यकालस्थिति-
को यदि असुरकुमारेषु समुत्पत्तियोग्यो भवेत्तदा स कियत्कालस्थितिकासुरकुमारेषु-
त्पद्येतेति प्रश्नः । उत्तरमाह—तस्स वि जहन्नकालट्टिहयतिरिक्खजोणियसरिसा तिन्नि-
गमगा भाणियव्वा’ तस्याऽपि स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्याऽसुरकुमारेषु समुत्पत्ति-
योग्यस्यापि जघन्यकालस्थितिके तिर्यग्योनिकसदृशास्त्रयो गमाः भणितव्याः, जघन्य-
कालस्थितिकऽसंख्यातवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकदेव उत्पादपरिमाणसंहननसंस्थान-
लेश्यादृष्टिसमुद्घातज्ञानाज्ञानयोगोपयोगस्थित्यनुबन्धकायसवेधादिकं सर्वमपि

મગધ મમત્રિકે અન્તર્ગત ત્રીન ‘૪-૫-૬’ ગમ્મોંકો દિખલાતે હૈં, ડનમેંકા પ્રથમ ગમ અર્થાત્ આદિસે ચૌથા ગમ એસા હૈ—‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલટ્ટિહો જાઓ’ વહી અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ જો કિ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ વહ યદિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ તો વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—‘તસસ વિ જહન્નકાલટ્ટિહય તિરિક્કજોણિયસરિસા તિન્નિ ગમગા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! હસ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે જીવ કે જો કિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ ઉસકે જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્યોનિક કે જૈસે ત્રીન ગમ કહના ચાહિયે—અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે તિર્યગ્યોનિક જીવ કે ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન, સંસ્થાન,

ત્રણ ગમમાં અંતર્ગત થીજો ગમ આ રીતે છે—‘સોચેવ અપ્પણા જહ-
ન્નકાલટ્ટિહો જાઓ’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુધવાળો એજ સંજ્ઞી મનુષ્ય
જીવ કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય છે. એવો જીવ જો
જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો
તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘તસસ વિ જહન્નકાલટ્ટિહય તિરિક્કજોણિયસરિસા
વિન્નિ ગમગા ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! આ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા જીવને
જે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,
તે સંબંધમાં જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તિર્યગ્યોનિક પ્રમાણેના ત્રણ ગમે
કહી દેવા. અર્થાત્ જે રીતે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા તિર્યગ્યોનિવાળા
જીવને ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન, સંસ્થાન, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, વિગેરે દ્વારાના

જ્ઞાતવ્યમ્ । કેવલં તિર્યગ્યોનિકગમાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ इत्यादि.
‘नवरं’ सरीरोगाहणा तिसु वि गमएसु’ नवरं-केवलं शरीरावगाहना त्रिष्वपि गम
केषु ‘जहन्नेणं साहरेगाइं पंचधणुमयाइं’ जघन्येन सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतानि
‘उक्कोसेण वि साहरेगाइं पंचधणुमयाइं’ उत्कर्षेणाऽपि सातिरेकाणि पञ्च धनुःश
तानि, ‘सेसं तं चेव’ शेषं तदेव शेषं-शरीरावगाहनाऽतिरिक्तं सर्वमपि तदेव-
तिर्यग्योनिरूपकरणपठितमेवेह अध्येतव्यम् । एवं चतुःपञ्चषष्ठगमकाः प्ररूपिताः ।

अथ-सप्तमाष्टमनवमगमान् प्रदर्शयितुमाह-‘सो चेव अप्पणा’ इत्यादि,
‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ यदि स एव आत्मना-स्वयमुत्कृष्ट-

लेइया,--दृष्टि आदि द्वारों के सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही कथन
इनके सम्बन्ध में यहां पर भी कहना चाहिये, परन्तु तिर्यग्योनिक जीवों
के गम की अपेक्षा यहां के गम में जो भिन्नता है उसे सूत्रकारने ‘नवरं
सरीरोगाहणा तिसु वि गमएसु०’ इस सूत्र पाठ द्वारा प्रगट किया है-
इसमें यह समझाया गया है कि यहां चौथा पांचवां छठा इन तीनों गमों
में शरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट से कुछ अधिक पांचसौ
धनुष की है। ‘सेसं तं चेव’ तथा शरीरावगाहना से अतिरिक्त और
सब कथन तिर्यग्योनिक के प्रकरण जैसा ही है। इस प्रकार से ये चतुर्थ,
पंचम और षष्ठ ये तीन गमों का वर्णन हुआ ४-५-६, अब सातवां,
आठवां और नौवां इन गमकों को दिखाने के लिये सूत्रकार कहते हैं-
‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ०’ यदि वह स्वयं उत्कृष्ट

સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ રીતનુ કથન આના સંબંધમાં અહિયાં
પણ કહી લેવું બાઈએ. પરંતુ તિર્યંચ યોનિક જીવોના ગમ કરતાં અહિંના
ગમોમાં જે જુદાઈ છે, તે બતાવવા સૂત્રકારે ‘નવરં સરીરોગાહના તિસુ વિ
ગમएसु’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે.

આ સૂત્રપાઠથી એ સમજવવામાં આવ્યું છે કે-અહિયાં ત્રણ ગમોમાં
શરીરની ઊંચાઈ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે પાંચસો ધનુષની છે.
‘સેસં તં ચેવ’ શરીરની અવગાહના શિવાયનું બાકી તમામ કથન તિર્યંચ
યોનિજાળના પ્રકરણ પ્રમાણે જ છે, એજ રીતે ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો
એ ત્રણ ગમો પણ સમજી લેવા.

હવે સાતમા, આઠમા અને નવમા ગમને બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે
છે કે-‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહઓ જાઓ’ જે તે પોતે ઉત્કૃષ્ટ કાળની

કાલસ્થિતિકો ભવેત્ અથ ચાસુરકુમારેષુ જાતો ભવેત્ તદા 'તસ્સ વિ તે ચેવ પચ્છિ-
લ્લગા તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા' તસ્ય-સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસ્ય અસુરકુમારેષુ-
ઉત્પિત્સોરપિ ત એવ-ત્રયઃ પશ્ચિમાશ્વરમા ગમકા મણિતવ્યાઃ, સ યદિ સ્વયમુત્કૃષ્ટ-
કાલસ્થિતિકોઽસુરકુમારેષુ સમુત્પિત્સુઃ સ કિયત્કાલસ્થિતિકાઽસુરકુમારેષૂત્પ-
યતે તથા એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે इत्यादिकं सर्वमेव प्रश्नोत्तरादिकं स्वयमु-
ત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાઽસંख्याતવર્ષાયુષ્કતિર્યગ્યોનિકસ્ય ચરમગમત્રિકવદેવ અત્રાપિ
ચરમાસ્રયોઽપિ ગમા વક્તવ્યા इति । तिर्यग्योनिकान्तिमगमत्रयापेक्षया यद्वैलक्षण्यं
તત્ સ્વયમેવ દર્શયતિ-'નવર' इत्यादि, 'नवर' नवरम्-केवलम्, 'सरीरोगाहणा-
तिष्ठु वि गमएषु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाह' शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन

કાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર અસુર કુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય
તોં હસ સમ્બન્ધ મેં ઓ 'તસ્સ વિ તે ચેવ પચ્છિલ્લગા તિન્નિ ગમગા માણિ-
યવ્વા' હસકે અન્તિમ ત્રીન ગમ કહના ચાહિયે, જૈસે ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી
સ્થિતિ વાલા વહ મનુષ્ય યદિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ તો
હૈ ભદન્ત ! વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? તથા એસે વે મનુષ્ય વહાં એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે
હૈ ? इत्यादि सब प्रश्नोत्तर के सम्बन्ध में स्वयं उत्कृष्ट काल की स्थिति
વાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક તિર્યગ્યોનિક જીવ કે અન્તિમ ત્રીન ગમકોં
કે જૈસે હી યહાં અન્તિમ ત્રીન ગમક કહના ચાહિયે, પરન્તુ હન
ગમોં મેં જો હન ગમોં કી અપેક્ષા અન્તર હૈ વહ સૂત્રકાર દિલ્લાતે
હૈ-'નવર' इत्यादि यहां पर शरीर की अवगाहना तीनों गमों में जघन्य-

સ્થિતિ વાળો છે, અને અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો આ
સંબંધમાં પણ 'તસ્સ વિ તે ચેવ પચ્છિલ્લગા તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા' તે
વિષયમાં છેલ્લા ત્રણ ગમે કહેવા જોઈએ. જેમકે-ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ-
વાળો તે મનુષ્ય જો અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો હે ભગ-
વન્ તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? તથા
જેવા તે મનુષ્યો ત્યાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? વિગેરે તમામ
પ્રશ્નોત્તર સંબંધમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા તિર્યગ્યોનિવાળા જીવોના
સંબંધમાં કહેલા છેલ્લા ત્રણ ગમે પ્રમાણે અહિયાં છેલ્લા ત્રણ ગમે સ્પષ્ટ-
જવા પરંતુ આ ગમેમાં તે ગમે કરતાં જે જુદાઈ છે તે સૂત્રકાર બતાવતાં
કહે છે. 'નવર' इत्यादि अर्ही 'शरीरની अवगाहना' त्रणु गमोमां जघन्यथी
अने उत्कृष्टथी त्रणु गन्थूति (બાર ગાઉ) પ્રમાણની છે. 'अवसेसं तं चेव'

ત્રિગવ્યૂતપરિમિતા, 'અવસેસં તં ચેવ અવશેષં તદેવ' તિર્યગ્યોનિકપ્રકરણત્રયેવેતિ માત્રઃ ૭-૮-૯।

અસંખ્યાતવર્ષાયુઃ સંજ્ઞિમનુષ્ય ઉત્પાદાદિકં વિચિન્ત્ય સંખ્યાતવર્ષાયુઃ સંજ્ઞિમનુષ્યમાશ્રિત્યાહ—'જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જહ' યદિ સંલેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યાસુરકુમારેષૂત્પદ્યન્તે તદા કિં 'પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જન્તિ અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જન્તિ' કિં પર્યાપ્તસંલેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યાસુરકુમારેષૂત્પદ્યન્તે ? અથવા કિમ્ અપર્યાપ્તસંલેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યાસુરકુમારેષૂત્પદ્યન્તે ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्तसंलેજ્જ-

સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂત પ્રમાણ હૈ, 'અવસેસં તં ચેવ' બાકી કા ઓર સવ કથન તિર્યગ્યોનિક પ્રકરણ કે જૈસા હી હૈ ૭-૮-૯—

હસ પ્રકાર સે અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્ય કો લક્ષ્ય કરકે ઉત્પાદ આદિ કહે,—અબ સૂત્રકાર સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્યકો લેકર હનકા કથન કરતે હૈ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—'જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જહ' યદિ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞિ મનુષ્યોં સે આકર અસુરકુમારોંમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહ 'કિં પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય૦ અપજ્જત્ત૦' કયા પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષકી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર અસુરકુમારોંમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષકી આયુવાલે સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં ભગવાન

બાકીનું બીજુ તમામ કથન તિર્યગ્યોનિકના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. આ રીતે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યને ઉદ્દેશીને ઉત્પાદ વિગેરે કહેવામાં આવ્યા છે.

હવે સૂત્રકાર સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યને ઉદ્દેશીને તેઓનું કથન કરે છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—'જહ સંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જહ' નો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે કિં પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય૦ અપજ્જત્ત૦' શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય૦ નો અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડય૦' પર્યાપ્ત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમાંથી આવીને

વાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવજ્જઈ' પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્સંક્ષિમનુષ્યેભ્યઃ આગત્યાસુરકુમારેપૂત્પદ્યન્તે કિન્તુ 'ળો અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેહિતો ઉવવ-
જ્જન્તિ' અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્સંક્ષિમનુષ્યેભ્ય આગત્યાસુરકુમારેષુ નોત્પદ્યન્તે । ગૌતમઃ
પૂચ્છતિ—'પજ્જત્ત' ઇત્યાદિ, 'પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સે ણં મંતે' પર્યાપ્ત-
સંખ્યેયવર્ષાયુષ્સંક્ષિમનુષ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત । 'જે મવિણ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જિ-
ત્તણ' યો મવ્વોઽસુરકુમારેષુ ઉત્પન્નતુમ્, 'સે ણં મંતે' સ સ્વલુ ભદન્ત । 'કેવહપ-
કાલદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેપૂત્પદ્યન્તેતિ પ્રશ્નઃ ।
ભગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સ-
દ્વિહણ્ણસુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ 'ઉક્કોસેણ સાહરેગસાગરો
વમદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકસાગરોપમસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ-

કહતે હૈં—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઉયં નો અપજ્જ-
ત્તસંખેજ્જવાસાઉયં' પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષકી આયુવાલે સંજી મનુષ્યોસે
આકર અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિન્તુ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત
વર્ષકી આયુવાલે મનુષ્યો સે આકર અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા
હૈં' ફિર ગૌતમ પૂછતે હૈં—'પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેણં
મંતે ! 'હે ભદન્ત । જો મનુષ્ય પર્યાપ્ત હૈ, સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા હૈ
ઔર સંજી હૈ, વંહ યદિ અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો
વંહ 'કેવહપકાલદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે
અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે
કહતે હૈં—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણસુ ઉક્કો-
સેણં સાહરેગ સાગરોવમદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' વંહ જઘન્ય સે દશ હજાર
વર્ષો કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે
કુલ્લ અધિક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે—
'પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસ્સેણં મંતે !' હે ભગવન્ જે મનુષ્ય પર્યાપ્ત
છે, સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા છે, અને સંજી છે, તે જો અસુરકુમારોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તો તે 'કેવહપકાલદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા
કાળની સ્થિતિવાળા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિહણ્ણસુ ઉક્કોસેણ
સાતિરેગસાગરોવમદ્વિહણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા' જઘન્યથી તે દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-
વાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરો-
પમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી

ત્પદ્યતેતિ । ‘તે ણં મંતે ! જીવા એકસમણ કેવદ્યા ઉવવજ્જંતિ’ તે સ્વભૂત ! જીવા એકસમયેન ક્રિયન્તે ઉત્પદ્યન્તે અસુરકુમારાવાસે ઇતિ હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા સમુત્પદ્યન્તે ઉત્કર્ષેણ સંસ્થાતા ઉત્પદ્યન્તે ઇત્યુત્તરમ્, એવંરૂપેણ પૂર્વોક્તમેવ સર્વમ્ ઇહાપિ અનુમન્ધેયમ્ એતદેવ પ્રદર્શયતિ ‘એવં’ ઇત્યાદિના, ‘એવં જહેવ એસિં રયણપ્પમાણ ઉવવજ્જમાણાણં ણવ ગમગા’ એવં યથૈવ એતેષામ્-પર્યાપ્તસંસ્થેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમનુષ્યાણાં રત્નપ્રમાયામ્-રત્નપ્રમાનામકનર-કવાસે ઉત્પદ્યમાનાનાં નવ ગમકાઃ કથિતાઃ ‘તદેવ ઇહાપિ ણવ ગમગા ભાણિયવ્વા’ તથૈવ-તેનૈવપ્રકારેણ ઇહાપિ એતેષાં પર્યાપ્તસંસ્થેયવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિમનુષ્યાણાં નવ ગમકાઃ પૂર્વોક્તક્રમેણૈવાવશેષા મણિતવ્યાઃ । ‘ણવરં’ સંવેદો સાહરેમેણ સાગરોદમેણ

અહીં પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં-તે ણં મંતે ! જીવા એકસમ-
ણં કેવદ્યા ઉવવજ્જંતિ’ ‘હે ભદન્ત’ એસે વે મનુષ્ય અસુર કુમારાવાસ
મેં અસુરકુમાર કી પર્યાય સે કિંતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! એસે વે જીવ વહાં અસુરકુમાર કી પર્યાય સે
જઘન્ય રૂપ મેં એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે સંસ્થાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રૂપ સે સબ કથન યહાં
પર કહનાં ચાહિયે-હસી વાત કો પ્રદર્શિત કરને કે લિયે ‘એવં જહેવ
એસિં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવવજ્જમાણાણં ણવ ગમગા’ સૂત્રકાર ને
યહ સૂત્રપાઠ કહા હૈં, હસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈં કિં જિસ પ્રકાર સે
રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે મનુષ્યોં કે નૌ ગમ કહે ગયે હૈં
ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર ભીં ઉનકે નૌ ગમ કહનાં ચાહિયે, પર જો ઉનકી
અપેક્ષા યહાં વિશેષતા હૈં વહ કાયસંવેધ કી અપેક્ષા સે હૈં-કયોંકિ

પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘તે ણં મંતે ! જીવા એકસમણં કેવદ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે
ભદન્ત એવા તે મનુષ્યો અસુરકુમારાવાસમાં અસુરકુમારની પર્યાયથી કેટલા
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એવા તે
એવો ત્યાં અસુરકુમારોની પર્યાયથી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ
ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંસ્થાત ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે પહેલાં
કહેલ પ્રકારથી તમામ કથન અહિંયાં કહી લેવું. એ વાત બતાવવા માટે
‘એવં જહેવ એસિં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવવજ્જમાણાણં ણવ ગમગા’ સૂત્રકારે
આ સૂત્રપાઠ કહ્યો છે. આમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે-બે રીતે રત્ન-
પ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા મનુષ્યોને નવ ગમે કહ્યા છે, એજ રીતે
અહિંયાં પણ નવ ગમે કહેવા બોધ્યો. તે કથન કરતાં અહિં જે જુદાપણુ છે.

॥ अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयोद्देशक निरूप्य क्रमप्राप्तं तृतीयं नागकुमारानादिकानाश्रित्य निरूप-
यितुमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी—नागकुमारा णं भंते !
कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजो-
णिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति देवेहिंतो वा
उववज्जंति ? गोयमा ! णो नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति णो
देवेहिंतो उववज्जंति । जइ तिरिक्खजोणिएहिंतो० एवं जहा
असुरकुमाराणं वत्तव्वया तहा एएसिं पि जाव असन्नित्ति ।
जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं
संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उवव-
ज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, असंखेज्जवासाउयसन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति । असंखेज्जवासाउय-
सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए नागकुमारेसु
उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयं कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जिज्जा, उक्को-
सेणं देसूणदुपलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा
एगसमएणं केवइया उववज्जंति अवसेसो सो चेव असुरकुमा-
रेसु उववज्जमाणस्स गमओ भाणियव्वो जाव भवादेसो त्ति ।

कालादेसेणं जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
 अब्भहिया, उक्कोसेणं देसूणाइं पंचपलिओवमाइं एवइयं
 कालं जाव करेज्जा १। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु
 उववन्नो० एस चेव वत्तव्वया। नवरं नागकुमारट्टिइं
 संवेहं च जाणेज्जा २। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो
 तस्स वि एस चेव वत्तव्वया। नवरं ठिई जहन्नेणं
 देसूणाइं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं,
 सेसं तं चेव जाव भवादेसोत्ति। कालादेसेण जहन्नेणं
 देसूणाइं चत्तारि पलिओवमाइं, उक्कोसेणं देसूणाइं
 पंच पलिओवमाइं। एवइयं कालं जाव करेज्जा ३।
 सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ, तस्स वि तिसु वि
 गमएसु जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जहन्नकालट्टिइ-
 यस्स तहेव निरवसेसं ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ
 जाओ तस्स वि तहेव तिन्नि गमगा जहा असुरकुमारेसु
 उववज्जमाणस्स। नवरं नागकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा सेसं
 तं चेव ७-८-९। जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदिय जाव किं
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव-
 चजेज्जा अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि-
 एहिंतो उववज्जेज्जा ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि-
 पंचिंदियजोणिएहिंतो उववज्जेज्जा णो अपज्जत्तसंखेज्जवासा-

उयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जेजा । पज्जत्त-
संखेज्जवासाउय जाव जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए, से णं
भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा गोयमा ! जहन्नेणं
दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं । एवं जहेव
असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तवया तहेव इह वि णवसु
वि गमएसु । नवरं णागिकुमारट्ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं
चेव १ । जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति सन्निमणुस्सेहिंतो उवव-
ज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो वा उववज्जंति ? गोयमा ! सन्निमणु-
स्सेहिंतो उववज्जंति णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति जहा
असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव असंखेज्जवासाउयसन्नि-
मणुस्से णं भंते ! जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए से णं
भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेजा ? गोयमा ! जहन्नेणं
दसवाससहस्स० उक्कोसेणं देसूणं दो पलिओवम० । एवं जहेव
असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला
तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि । नवरं पढमविइएसु गमएसु
सरीरोगाहणा जहन्नेणं साइरेगाइं पंचधणुसयाइं उक्कोसेणं
तिन्नि गाउयाइं, तइयगसे ओगाहणा जहन्नेणं देसूणाइं दो
गाउयाइं उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं सेसं तं चेव ३ । सो चेव
अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ जाओ तस्स तिसु वि गमएसु जहा
तस्स चेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स तहेव निरवसेसं ६ ।
सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिइओ जाओ, तस्स तिसु वि

गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्ठिइयस्स असुरकुमारेसु
 उववज्जमाणस्स, नवरं नागकुमारट्ठिइं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं
 तं चेव ९। जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्स० किं पज्जत्तसंखेज्ज०
 अपज्जत्तसंखेज्ज०? गोयमा! पज्जत्तसंखेज्ज० णो अपज्जत्तसंखेज्ज०।
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते! जे भविए नाग-
 कुमारेसु उववज्जित्तए, से णं भंते! केवइयकालट्ठिइएसु उव-
 वज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्को-
 सेणं देसूणं दो पलिओवमट्ठिइएसु उववज्जंति एवं जहेव असुर-
 कुमारेसु उववज्जमाणस्स सच्चेव लद्धी निरवसेसा नवसु गमएसु
 नवरं नागकुमारट्ठिइं संवेहं च जाणेज्जा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।१।

चउवीसइमे सए तइओ उदेसो समत्तो ॥२४-३॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् नागकुमाराः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते
 किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते देवे-
 भ्यो वा उत्पद्यन्ते? गौतम ! नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते,
 मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते एवं
 यथा असुरकुमाराणां वक्तव्यता तथा एतेषामपि यावत् असंज्ञीति । यदि संज्ञिपञ्चे-
 न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम !
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, असंख्येयवर्षायुष्क-
 संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते । असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
 ग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्काल-
 स्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेण
 देशोनद्विपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त
 उत्पद्यन्ते अवशेषः स एवासुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य गमको भणितव्यो यावद्
 भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिर्दशविर्षसहस्रैरभ्यधिका
 उत्कर्षेण देशोनानि पञ्चपल्योपमानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ? स एव जघन्य-

कालस्थितिकेष्टूतान्नः एषैव वक्तव्यता, नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात्
 २ । स एवोत्कृष्टकालस्थितिकेष्टूतान्नः तस्याऽपि एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थिति
 जघन्येन देशोने द्वे पल्योपमे, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि शेषं तदेव यावद्
 भवादेशइति । कालादेशेन जघन्येन देशोनानि चत्वारि पल्योपमानि उत्कर्षेण देशो-
 नानि पञ्चपल्योपमानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ३ । स एवात्माना जघन्यकाल-
 स्थितिको जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु यथैव असुरकुमारेषु उत्पद्यमानस्य जघ-
 न्यकालस्थितिकस्य तथैव निरवशेषम् ६ । स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको
 जातः, तस्यापि तथैव त्रयो गमकाः यथा असुरकुमारेष्टूतपद्यमानस्य, नवरं नाग-
 कुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात् शेषं तदेव ७-८-९ । यदि संख्येयवर्षायुष्क-
 संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-यावत् किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क० अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क०
 गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क० नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि० । पर्याप्त-
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारे-
 ष्टूतपत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेष्टूतपद्यते गौतम ! जघन्येन दशवर्षसह-
 स्राणि उत्कृष्टतो देशोने द्वे पल्योपमे । एवं यथैव असुरकुमारेष्टूतपद्यमानस्य
 वक्तव्यता तथैवैहापि गमकेषु नवसु नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं च
 जानीयात् शेषं तदेव ९ । यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य
 उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्येभ्यो वोत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते
 नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते यथाऽसुरकुमारेष्टूतपद्यमानस्य यावत् ।
 असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारेषु
 त्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेष्टूतपद्यते गौतम ! जघन्येन दशवर्ष-
 सहस्र० उत्कर्षेण देशोने द्विपल्योपम० । एवं यथैवासंख्येयवर्षायुष्काणां तिर्यग्यो-
 निकानाम् नागकुमारेषु आद्यास्त्रयोगमा स्तथैव एतस्यापि । नवरं प्रथमद्वितीययो
 र्गमयोः शरीरावगाहना जघन्येन सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षेण त्रीणि
 गव्यूतानि, तृतीयगमे अवगाहना जघन्येन देशोने द्वे गव्यूते, उत्कर्षेण त्रीणि
 गव्यूतानि, शेषं तदेव ३ । स एवात्माना जघन्यकालस्थितिको जातः, तस्य-
 त्रिष्वपि गमकेषु यथा तस्यैव असुरकुमारेष्टूतपद्यमानस्य तथैव निरवशेषम् ६ ।
 स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्य त्रिष्वपि गमकेषु यथा तस्यैव
 उत्कर्षकालस्थितिकस्य असुरकुमारेष्टूतपद्यमानस्य, नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं
 च जानीयात् शेषं तदेव ११ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं
 पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्यो वा
 उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्या-
 प्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः

ખલુ મદન્ત ! યો મન્થો નાગકુમારેષુત્પત્તુમ્ સ ખલુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્થિતિ-
કેષુત્પદ્યન્તે ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેણ દેશેનદ્વિપલ્પો-
પમસ્થિતિકેષુત્પન્તે એવં યથૈવ અસુરકુમારેષુ ઉત્પદ્યમાનસ્ય સૈવ લઘ્વિ નિરવશેષા,
નવસુ ગમ્યકેષુ, નવરં નાગકુમારસ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્ તદેવં મદન્ત ! તદેવં
મદન્ત ! ॥ સૂ.૦૧ ॥

॥ ચતુર્વિંશતિતમશતકે તૃતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવદેવમ્ અવાદીત્ અત્ર
યાવત્પદેન મગવતઃ સમવસરણમભૂત્ પરિષત્ નિર્ગતા તત્ર મગવતા ધર્મદેશના દત્તા
ધર્મદેશનાં શ્રુત્વા પરિષત્ પ્રતિગતા તતો ગૌતમો મગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા
નમસ્યિત્વા પ્રાઙ્ગલિપુટઃ, ઇત્યેતદન્તસ્ય પ્રકરણસ્ય સંગ્રહો મવતીતિ । કિમવાદીત્
ગૌતમ સ્તત્રાહ—‘નાગકુમારા ણં’ ઇત્યાદિ, ‘નાગકુમારા ણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવ-

તીસરા ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ

હસ પ્રકાર સે દ્વિતીય ઉદ્દેશે કા નિરૂપણ કરકે અથ સૂત્રકાર હસ
ક્રમ પ્રાપ્ત તૃતીય ઉદ્દેશે કા નાગકુમાર આદિકોં કો આશ્રિત કરકે
નિરૂપણ કરતે હૈં—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—રાજગૃહનગર મેં યાવત્પદદ્વારા ગૃહીત પાઠ કે અનુસાર
મગવાન્ કા સમવસરણ હુઆ, પરિષત્ અપને-અપને સ્થાન સે નિકલી,
વહાં મગવાનને ધર્મોપદેશ દિયા, મગવાન્ દ્વારા દિયે ગયે ધર્મોપદેશ
કો સુનકર પરિષત્ પીછે ચલી આઈ, તથ ગૌતમને મગવાન્ કો વન્દના
કી ઓર નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર ગૌતમને દોનોં
હાથ જોડકર પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછા—‘નાગકુમારા ણં મંતે ! કઓર્હિતો

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ રીતે ણીજા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર કમથી આવેલ
નાગકુમાર વિગેરેનો આશ્રય કરીના આ ત્રીજા ઉદ્દેશાની પ્રરૂપણા કરે છે.—
‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—રાજગૃહ નગરમાં ભગવાનનું સમવસરણ થયું, પરિષદ પોત
પોતાના સ્થાનેથી ભગવાનને વંદના કરવા નીકળી, ભગવાને ત્યાં ધર્મદેશના
આપી, ધર્મદેશના સાંભળીને પરિષદ ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને
પાછી ગઈ તે પછી ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી અને નમસ્કાર
કર્યા, વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી ગૌતમસ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને
પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—‘નાગકુમારા ણં મંતે ! કઓર્હિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ હે

જ્ઞેતિ' નાગકુમારાઃ-ભવનપતિદેવવિશેષાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કેભ્યઃ-સ્યાનેભ્ય આગત્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પદ્યન્તે 'કિં નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, અથવા- 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, યદ્વા 'દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' દેવેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગ્ધાનાહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' ! 'નો નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' નો-નૈવ નૈરયિકેભ્ય આગત્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પદ્યન્તે કિન્તુ 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તથા- 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે 'નો દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' નો દેવેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! યે નાગકુમારસ્ત્વેન નાગકુમારાવાસે સમુત્પદ્યન્તે, તે ન નૈરયિકેભ્ય આગત્ય

ઉવવજ્જન્તિ' હે ભદન્ત ! ભવનપતિ દેવ વિશેષ જો નાગકુમાર હૈં વે કંહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કિં નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' કયા નૈરયિકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા- 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા 'દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' દેવોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ,' વે નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં કિન્તુ 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઓર 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, હાં, વે 'નો દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' દેવોંસે આકરકે ભી ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, હે ગૌતમ ! જો જીવ નાગકુમારોં કી પર્યાય

ભગવન્ ભવનપતિદેવ વિશેષ જે નાગકુમારો છે. તેઓ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? 'કિં નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' શું નૈરયિકોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા 'દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' દેવોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નો નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તેઓ નૈરહ્ણહિંતોંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ 'તિરિક્લજોણિહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' તિર્યગ્યોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. 'મણુસ્સેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' મનુષ્યોંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ 'નો દેવેહિંતો ઉવવજ્જન્તિ' દેવોંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. હે ગૌતમ ! જે ભુવ

ન વા દેવેભ્ય આગત્ય તત્રોત્પદ્યન્તે, કિન્તુ તિર્યગ્ભ્યો વા મનુષ્યેભ્યો વા આગ-
ત્યોત્પદ્યન્તે इति भागः, पुनः प्रवृणयति-गौतमः-‘जइ तिरिक्ख-
जोणिएहिं तो उववज्जंति एवंजहा असुरकुमाराणं वत्तव्वया तहा एएसिं पि जाव
असन्निति’ यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते-एवं यथा असुरकुमाराणां वक्तव्यता
तथैव एतेषां नागकुमाराणामपि वक्तव्यता यावदसंज्ञीति नागकुमारस्य वक्तव्यता
असुरकुमारवत् ज्ञातव्येति कथितम् असुरकुमारवक्तव्यतायां च नारकस्यातिदेशः
कृतः अतो नारकप्रकरणानुसारेण इत्थं नागकुमारप्रकरणमधीतं भवति हे भदन्त !
यदि तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नागकुमारा उत्पद्यन्ते तदा-किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
केभ्यो द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो वा त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो वा चतुरिन्द्रियतिर्य-

સે નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે ન નૈરયિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ઔર દેવોં સે ઓ આકર કે ઉત્પન્ન નહોં હોતે હૈં કિન્તુ તિર્યગ્ઓં
ઔર મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન
સે પૂછતે હૈં-‘જહ તિરિક્ખજોણિએહિં તો ઉવવજ્જંતિ’ હેં ભદન્ત ! યદિ
વે તિર્યગ્ઓં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો જૈસી વક્તવ્યતા અસુર-
કુમારોં કી કહી ગઈ હૈં ડસીપ્રકાર કી વક્તવ્યતા યાવત્ અસંજીતક
યહાં પર ઓ ઇનકી કહની ચાહિયે, અર્થાત્ નાગકુમાર કી વક્તવ્યતા
અસુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા કે સમાન જાનના ચાહિયે, અસુરકુમારોં
કી વક્તવ્યતા મેં નારક જા અતિદેશ કિયા ગયા હૈં-હસલિયે નારકકે
પ્રકરણાનુસાર નાગકુમાર કા પ્રકરણ હસ પ્રકાર સે યહાં કહના
ચાહિયે-હે ભદન્ત । યદિ તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે નાગકુમાર ઉત્પન્ન

નાગકુમારોની પર્યાયથી નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ નૈરયકોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. અને દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી.
પરંતુ તિર્યગ્ઓ અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી આ સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછે છે કે-‘જહ તિરિક્ખ-
જોણિએહિં તો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ જો તેઓ તિર્યગ્ઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે, તો તે સંબંધમાં અસુરકુમારોનું જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે. એજ
રીતનું કથન યાવત્ અસંજી સુધીનું અહિયાં આ નાગકુમારોમાં પણ ઠહી
લેવું અર્થાત્ આ નાગકુમારોનું કથન અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે
સમજવું અસુરકુમારોના કથનમાં નાગકુમારોના અતિદેશ કર્યો છે જેથી નાર-
કના પ્રકરણ અનુસાર નાગકુમારોનું પ્રકરણ આ નીચે ઠહ્યા પ્રમાણે અહિયાં
સમજવું.-હે ભગવન્ જો તિર્યગ્ યોનિકોમાંથી આવીને નાગકુમાર ઉત્પન્ન

ગ્યોનિકેભ્યો વા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । મગવા-
નાહ-હે ગૌતમ ! નો એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ન વા દ્વીન્દ્રિયેભ્યો
ન વા ત્રીન્દ્રિયેભ્યો ન વા ચતુરિન્દ્રિયેભ્યોઽપિ વા આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે કિન્તુ પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે । હે ભદન્ત ! યદિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય
આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા
અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ !

હોતે હૈં-તો કયા વે એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
યા દ્વીન્દ્રિયતિર્યગ્યોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા તેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં
સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા ચૌહન્દ્રિયતિર્યગ્યોં સે આકરકે વે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં સે આકર વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હાંસકે
ઉત્તર મેં અગચ્ચાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! વે ન એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં સે
આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન દોહન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં
ન તેહન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન ચૌહન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે
આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં કિન્તુ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં । હાંસ પર પુનઃ પ્રશ્ન સે ગૌતમ પૂછતે હૈં-હે ભદન્ત ! યદિ પચ્ચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે આકર કે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં સે
આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હાંસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ !

થાય છે,-તો શુ' તેઓ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
અગર બે ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ત્રણ
ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ચાર ઇન્દ્રિય-
વાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા
એકેન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમ બે ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન
થતા નથી તેમજ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા
નથી અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી
પરંતુ તેઓ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી
ગૌતમસ્વામી આ બાબતમાં પ્રશ્ન પૂછે છે કે-હે ભગવન્ બે પાંચ ઇન્દ્રિય-
વાળા તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શુ' તેઓ સંજ્ઞી તિર્યગ્યો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ

સંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે તથા અસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે । યદિ અસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં જલચરેભ્યઃ સ્થલચરેભ્યઃ સ્થલચરેભ્યો વા આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! જલચરેભ્યોઽપિ સ્થલચરેભ્યોઽપિ સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે । યદિ જલચરાદિભ્ય આગત્ય નાગકુમારા ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાપ્તકેભ્ય એભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અપર્યાપ્તકેભ્ય એભ્યો વા આગત્યોત્પદ્યન્તે । ગૌતમ ! પર્યાપ્તકેભ્યોઽસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, નો અપર્યાપ્તકાસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, પર્યાપ્તસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મદન્ત ! યો નાગ-

વે સંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે સ્ત્રી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યો સે સ્ત્રી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-યદિ વે હે મદન્ત ! અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યો યોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા વે જલચરોં સે સ્થલચરોં સે સ્થલચરોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યદિ વે જલચરાદિકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા વે પર્યાપ્ત જલચરાદિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા અપર્યાપ્ત જલચરાદિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસ પર પ્રશ્ન ઉત્તર દેતે હુણ કહતે હૈં કિં હે ગૌતમ ! વે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અપર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત ! યદિ વહ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-

સંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યો માંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, આ વિષયમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો તેઓ અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ જલચર-પ્રાણીમાં રહેવાવાળા અથવા સ્થલચર-ભૂમિ પર રહેવાવાળા અથવા ખેતર-આકાશમાં રહેવાવાળાઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? જો તેઓ જલચરો વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, કે અપર્યાપ્ત જલચર વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તેઓ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અપર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જો તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિકો એવ કે જે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને

કુમારેષ્વરપત્તિયોગ્યઃ સ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષ-
સંહસ્રસ્થિતિકેષુ, ઉત્કર્ષેણ પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયભાગસ્થિતિકેષૂત્પદ્યતે ! તે
ખલુ ભદન્ત ! જીવાઃ, ઇત્યાદિકઃ સર્વોઽપિ પ્રશ્નઃ, તથા સર્વાણ્યપિ ઉત્તરાણિ
પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યાનિ, અતઃ એવં પૂર્વં કથિ-
તમ્—‘જાવ અસન્નિત્તિ’ અસંજ્ઞાલાપકપર્યન્તમિત્યર્થઃ । વૈલક્ષણ્યં કેવલમેતદેવ
યત્ તત્ર પ્રકરણે યત્ર યત્ર નારકેતિપદં દત્તમ્ તત્ર તત્ર નાગકુમારેતિપદં નિવેશ્યમ્
તથા ચ નાગકુમારવદમન્તર્ભાવ્ય સંપૂર્ણમપિ પ્રકરણમ્ અધ્યેતવ્યમિતિ । અથ પ્રસ્તુત
નાગકુમારપ્રકરણં પ્રસ્તૂય અધીયતે, અથાહિ—‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિપ-

નિક જીવ જો કિ નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ કિતને
કાલ કી સ્થિતિ વાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નાગ-
કુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતવેં ભાગપ્રમાણ સ્થિતિ
વાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસ પ્રકાર સે ‘હે ભદન્ત ! વે
જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ’ ‘ઇત્યાદિ રૂપ સઘ પ્રશ્ન
ઓર સઘ ઉત્તર પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રકરણ કે અનુ-
સાર હી જાનનાં ચાહિયે—હસીલિયે ‘જાવ અસન્નિત્તિ’ એસા સૂત્રકારને
કહા હૈ । વિશેષતા કેવલ હતની હી હૈ કિ ઉસ પ્રકરણ મેં જહાં—૨
નારક એસા પદ દિયા ગયા હૈ વહાં—વહાં નાગકુમાર એસા પદ રાખલેના
ચાહિયે, તથાચ—નાગકુમાર પદકો અન્તર્ભાવિત કરકે સમ્પૂર્ણ પ્રકરણ
યહાં લગાના ચાહિયે । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘જહ સન્નિ

યોગ્ય છે, તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની
સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ-
પ્રમાણ સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે હે ભગવન્ તે
જીવો એક સમયમાં ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? વિશેષ તમામ પ્રશ્નો અને
તેના ઉત્તરો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોગિવાળા પ્રકરણમાં કહ્યા
પ્રમાણે જ સમજવું. એ માટે ‘જાવ અસન્નિત્તિ’ એ પ્રમાણે સૂત્રકારે કહ્યું
છે. વિશેષપણું કેવળ એટલું જ છે કે—તે પ્રકરણમાં જ્યાં જ્યાં નારક એ
પ્રમાણેનું પદ આપવામાં આવ્યું હોય ત્યાં ત્યાં આ પ્રકરણમાં નાગકુમાર પદ
મૂકીને સમગ્ર પ્રકરણ અહિં સમાજી લેવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્ત-
જોણિવર્હિતો સ્વવર્જાતિ’ હે ભગવન્ જો નાગકુમારો સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્ય-

મંતે ! જીવા એગસમણે કેવદ્વયા ઉવવજ્જંતિ' તે સ્વલુ મદન્તે ! જીવા એકસવયેન-
 એકસ્મિન્ સમયે કિયન્તો નાગકુમારાવાસે ઉત્પદન્તે' इति પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'અવ-
 સેસો સો ચેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ ગમગો માણિયવ્વો જાવ ભવાદેસોત્તિ'
 અવશેષઃ સ એવ અસુરકુમારેષૂત્પદ્યમાનસ્ય પર્યાપ્તસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકસ્ય
 ગમકો મણિતવ્વો યાવદ્ભવાદેશ इति । અસુરકુમારવક્તવ્યતાયાં સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્ગ્યોનિકવદેવ અત્રાપિ સર્વં વાચ્યમ્ ભવાદેશપર્યન્તમિતિ । તથાહિ—તે—અસં-
 સ્ખ્યાતવર્ષાયુક્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકજીવાઃ યે નાગકુમારાવાસે સમુત્પત્તિ-
 યોગ્યા સ્તે એકસમયેન કિયન્તો નાગકુમારાવાસે ઉત્પદન્તે' इति પ્રશ્નસ્ય જઘ-
 ન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા સમુત્પદન્તે, ઉત્કર્ષેણ તુ સંસ્ખ્યાતા ઉત્પદન્તે ૨ ।
 તેષાં જીવાનાં શરીરાણિ કીદૃશસંહનનયુક્તાનિ ભવન્તિ ગૌતમ ! વજ્રકપ્પમનારાચ-

કી સ્થિતિ કુછ કમ દો પલ્લોપમ કી હૈ ? અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા
 પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં' હૈ મદન્ત વે જીવ એકસમય મેં
 વહાં નાગકુમારાવાસ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં' હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે
 હૈં—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે વહાં એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંસ્ખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં—હસ પ્રકાર—'અવસેસો સો
 ચેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ ગમો' માણિયવ્વો જાવ ભવાદે-
 સોત્તિ'—અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે અસંસ્ખ્યાત વર્ષ કી આયુ-
 વાલે તિર્યચ્ચોં કા પાઠ યાવત્ ભવાદેશ તક કા યહાં પરા કા પૂરા
 કહના ચાહિયે । ૨

અવ ગૌતમ પુનઃ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ—હે મદન્ત ! ડન જીવોં કે
 શરીર કૈસે સંહનન વાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—હે
 ગૌતમ ! ડનકે શરીર વજ્રકપ્પમનારાચ સંહનન વાલે હોતે હૈં । ૩

કંઈક કમ ઝે પલ્લોપમની છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં
 મંતે ! જીવા એગસમણં.' હે લગવન્ તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં નાગકુમારાવા-
 સમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે
 ગૌતમ ! જઘન્યથી ત્યાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને
 ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે—'અવસેસો સોચેવ અસુરકુમારેસુ
 ઉવવજ્જમાણસ્સ ગમગો માણિયવ્વો જાવ ભવાદેસોત્તિ' આ અસુરકુમારેમાં ઉત્પન્ન
 થવાવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તિર્યચ્ચેનો પાઠ યાવત્ ભવાદેશ
 સુધીનો અહિયાં પૂરે પૂરો કહી લેવો. ૨,

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે લગવન્ તે
 જીવોના શરીરો કયા સંહનનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

સંહનનાનિ ૩। અવગાહના જગન્યેન ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્, ઉત્કર્ષેણ ષડ્ગવ્યૂતિઃ ૪। તેષાં જીવાનાં શરીરાણિ સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ૫। કતિલેશ્યાસ્તેષામિતિ ચતસ્રો લેશ્યા આઘા ઇત્યુત્તરમ્ ૬। તે જીવાઃ નો સમ્યગ્દૃષ્ટયો ન વા મિશ્રદૃષ્ટયોઽપિ તુ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ૭। તે જીવાઃ ન જ્ઞાનિનોઽપિ તુ અજ્ઞાનિનઃ, નિયમતો દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચેતિ ૮। મનોવાવાકાયયોગવન્ત સ્તે જીવાઃ ૯, સાકારાનાકારોપયોગયુક્તાશ્ચ ૧૦। ચતસ્રઃ સંજ્ઞાઃ આહારમયમૈથુનપરિગ્રહાશ્ચા ભવન્તિ ૧૧। ચત્વારઃ કષાયાઃ, ક્રોધમાનમાયા લોભાઃ ભવન્તિ ૧૨।

અવગાહના જગન્ય સે ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ होती है और उत्कृष्ट से वह गव्यूति प्रमाण होती है ॥ ४

इन जीवों के शरीर समचतुरस्र संस्थान वाले होते हैं ॥ ५

इनके चार आदिवाली लेश्याएं होती हैं ॥ ६

ये जीव न सम्यग्દૃષ્ટિ होते हैं और न मिश्रદૃષ્ટિवाले होते हैं किन्तु मिथ્યા દૃષ્ટિ होते हैं ૮ ये જ્ઞાની બી નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નિયમ સે દો અજ્ઞાનોં વાલે હોતે હૈં। મત્યજ્ઞાન વાલે ઓર શ્રુતાજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં! યોગદ્વાર મેં હનકે મનોવાકાય યેતીનો યોગ હોતે હૈં ૧૦ ઉપયોગદ્વાર મેં યે સાકાર અનાકાર દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં ૧૦ સંજ્ઞાદ્વાર મેં-યેઓહાર, મય, મૈથુન ઓર પરિગ્રહ હન ચારોં પ્રકાર કી સંજ્ઞાવાલે હોતે હૈં ૧૧ કષાયદ્વાર મેં હનકે ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ યે ચારોં

ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! તેઓના શરીરો વજ્રવલનારાય સંહનનવાળા હોય છે. ૩ અવગાહના જગન્યથી ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણવાળી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે છ ગવ્યૂતિ (બાર ગાઉ) પ્રમાણની હોય છે. ૪ આ જીવોના શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે. ૫ તેને પહેલી એટલે કે-કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, અને તૈજસ એ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. ૬ આ જીવો સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા કે મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા હોતા નથી. પરંતુ તેઓ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જ હોય છે. ૭ તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી પરંતુ નિયમથી મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ૮ યોગદ્વારમાં તેઓને મનોયોગ, વચનયોગ, અને કાયયોગ, એ ત્રણે યોગ હોય છે, ૯ ઉપયોગ દ્વારમાં તેઓ સાકાર અને અનાકાર બન્ને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. ૧૦ સંજ્ઞાદ્વારમાં-તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ આ ચારે પ્રકારની સંજ્ઞાવાળા હોય છે. ૧૧, કષાય દ્વારમાં તેઓને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચારે કષાયો હોય છે. ૧૨, ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેઓ પાંચે ઇન્દ્રિ-

इन्द्रियाणि पञ्च १३ । तेषां वेदनाकषायमारणान्तिकास्त्रयः समुद्घाता आद्या-
भवन्ति, समग्रहता अपि त्रियन्ते, असमग्रहता अपि त्रियन्ते १४ । ते साता-
वेदका असातावेदका अपि १५ । स्त्री वेदकाः पुरुषवेदका अपि, नो नपुंसक
वेदकाः १६ । स्थितिः जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः उत्कर्षेण त्रीणि पल्यो-
पमानि १७ । अध्ययसायाः प्रशस्ता अपि अप्रशस्ता अपि १८ । अनुबन्धो यथैव
स्थितिः, तथा च-पर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियः कालतः क्रियन्चिरं भवति ? जघन्येन
सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि १९ । कायसंवेधः-भवादेशेन
द्वे, भवग्रहणे, इति । अथ कालादेशं सूत्रकार एव प्रदर्शयति-‘कालादेसेणं’ इत्यादि
‘कालादेसेणं’ कालादेशेन कालमाश्रित्य ‘जहन्नेणं सादरेणा पुण्यकोडी’ जघन्येन
सातिरेका पूर्वकोटी, ‘दसहिं वाससहस्रेहिं अजहन्निवा’ दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका

કષાયે હોતી હોતી ૧૨ ઇન્દ્રિય દ્વાર મેં યે પાંચો ઇન્દ્રિયોં વાળે હોતે હોં ।
સમુદ્ઘાત દ્વાર મેં હનકે આદિ કે વેદના, કષાય ઓર મારણાન્તિક યે
ત્રીન સમુદ્ઘાત હોતે હોં । તથા યે સમુદ્ઘાત કરકે ખી મરતે હોં ઓર વિના
સમુદ્ઘાત કિયે ખી મરતે હોં । વેદદ્વાર મેં યે સ્ત્રીવેદ વાળે ઓર પુરુષ
વેદવાળે દો વેદ વાળે હોતે હોં નપુંસક વેદવાળે નહીં હોતે હોં । હનકી
સ્થિતિ જઘન્ય સે કુછ અધિક એક પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે
ત્રીન પલ્યોપમ કી હોતી હૈ ૧૭ અધ્યયસાય હનકે પ્રશસ્ત ખી હોતે હોં
ઓર અપ્રશસ્ત ખી હોતે હોં ૧૮ અનુબન્ધ યહાં સ્થિતિ કે અનુસાર
હોતા હૈ ૧૯ કાયસંવેધ ભવાદેશ સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને રૂપ એવં
કાલ સે વહ જઘન્ય રૂપ મેં દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ-
રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘દેસૂગાં પંચવલિઓવમાં’ કુછ કમ પાંચ પલ્યો-

યોવાળા હોય છે. ૧૩, સમુદ્ઘાત દ્વારમાં તેઓને પહેલાના વેદના, કષાય,
અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. તથા તેઓ સમુદ્ઘાત
કરીને પણ મરે છે, અને સમુદ્ઘાત કર્યા વિના પણ મરે છે. ૧૪, વેદ-
દ્વારમાં તેઓ સ્ત્રી વેદ અને પુરુષ વેદ એમ બન્ને પ્રકારના વેદવાળા હોય છે.
તેઓ નપુંસક વેદવાળા હોતા નથી. ૧૫, તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી કંઈ
વધારે એક પૂર્વકોટિની છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે ૧૭,
તેમના અધ્યયસાય પ્રશસ્ત પણ હોય છે અને અપ્રશસ્ત પણ હોય છે ૧૮,
અનુબંધ અહિં સ્થિતિ પ્રમાણે સમજવો. ૧૯ કાયસંવેધ-ભવાદેશથી એ ભવોને
ગ્રહણ કરવા રૂપ અને અને કાળથી તે જઘન્ય રૂપમાં દસ હજાર વર્ષ અધિક
સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘દેસૂગાં પંચવલિઓવમાં.’ કંઈક ઓછા

‘ઉકોસેળ’ ઉત્કર્ષેણ ‘દેસૂળાઈં પંચ પલિઓવમાઈં’ દેશોનાનિ પશ્ચ પલ્યોપમાનિ
‘એવઈયં જાવ કરેઝ્જા’ એતાવત્કં યાવત્ સેવેત, એતાવન્તં કાલં તિર્યગ્ગતિ નાગ-
કુમારગતિ ચ સેવેત, એતાવન્તં કાલં તિર્યગ્ગતૌ નાગકુમારગતૌ ચ ગતિમાગતિ
ચ કુર્યાદિતિ । અત્ર સંવેધપદે કાલાદેશે દેશોનાનિ પશ્ચ પલ્યોપમાનિ’ इति कथितं
तत्र पल्योपमत्रयम्—असंख्यातवर्षायुस्तिर्यग्मुखेऽन्धि, देशोनपल्योपमद्वयं च नाग-
कुमारसम्बन्धि, इत्येव देशोनपश्चपल्योपमप्रमाणं भवतीति २०।
इति प्रथमो गमः । १।

द्वितीयगमं दर्शयन्नाह—‘सो चेव’ इत्यादि । सो चेव जहन्नकालद्विषष्ट उवन्नो’
स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, यदि सोऽसंख्यातवर्षायुःकसंज्ञिपश्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिको जीवः यो नागकुमारेषूत्पित्सुरेव जघन्यकालस्थितिकनागकुमारेषु
समुत्पन्नो भवेत् तदा तस्याऽपि ‘एस चेव वक्तव्या’ एषैव वक्तव्यता एषैव—
प्रथमगमकोक्तव वक्तव्यता सर्वाऽपि वाच्या, प्रथमगमकदेव परिमाणादारभ्य

પમ રૂપ છે. હવે પ્રકાર ઘટી જીવ હતને કાલ તક તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નાગ
કુમાર ગતિ કા સેવન કરતા છે ઓર હતને હી કાલ તક ઘટી તિર્યગ્ગતિ
મેં એવં નાગકુમાર ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા છે । યહાં સંવેધ પદ મેં
કાલાદેશ સે જો દેશોન પાંચ પલ્યોપમ કહા ગયા છે. ઉસમેં ત્રીન પલ્યોપમ
અસંખ્યાત વર્ષાયુવાલે તિર્યગ્મવ સમ્બન્ધી છે, ઓર દો દેશોન પલ્યોપમ
નાગકુમાર ભવ સમ્બન્ધી છે । ૨૦ હવે પ્રકાર સે યહ પ્રથમગમ છે ।

द्वितीय गम को दिखाने के लिये अब सूत्रकार ‘सो चेव’ इत्यादि
सूत्रपाठ कहते हैं—इसमें वे यह समझाते हैं कि—वह संज्ञी पश्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्य काल की स्थिति वाले नागकुमारों में
उत्पन्न होने के योग्य है यदि नागकुमारों में उत्पन्न हो जाता है तो वहाँ
पर वक्तव्यता कहनी चाहिये, अर्थात् परिमाण से लेकर अवादेश तक

પાંચ પલ્યોપમ પ્રમાણ છે. આ રીતે તે જીવ એટલા ઠાળ સુધી તિર્યગ્
ગતિનું અને નાગકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ ઠાળ સુધી તે
તિર્યગ્ ગતિમાં અને નાગકુમાર ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. અહિયાં સંવેધ
પદમાં કાલાદેશથી જે દેશોન પાંચ પલ્યોપમ કહેલ છે, તેમાં ત્રણ પલ્યોપમ
તો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યગ્ જીવ સંબંધી છે. અને જે
દેશોન પલ્યોપમ નાગકુમાર જીવ સંબંધી છે. ૨૦ આ રીતે આ પહેલા
ગમ કહ્યો છે. ૧

હવે સૂત્રકાર બીજો ગમ કહેવા માટે ‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ કહે છે.
—તેમાં તેઓ એ સમજાવે છે કે—તે જઘન્યકાળની સ્થિતિવાળો સંજ્ઞી પશ્ચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનીવાળો જીવ કે જે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
છે, તે જે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય તો તે સંબંધમાં એજ કથન કહેવું
જોઈએ. અર્થાત્ પરિમાણથી લઈને લવાદેશ સુધીનું કથન પહેલા ગમમાં

ભવાદેશપર્યન્તં સર્વમપિ વક્તવ્યમિતિ । તત્ કિં પ્રથમદ્વિતીયવક્તવ્યતયોઃ સર્વ-
થૈવ સાદૃશ્યં તત્તથ ગયકદ્વયપદર્શનં નિરર્થકમ્ પ્રથમગમકેનૈવ દ્વિતીયગમકસ્યાઽપિ
ચરિતાર્થત્વાદિત્યાશઙ્ક્ય પ્રથમદ્વિતીયયોર્વૈલક્ષણ્યદર્શનાયાઽઽહ-‘નવરં’ इत्यादि,
‘नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा’ नवरम्-केवलं नागकुमारस्य स्थितिं संवेधं
च जानीयात् स्थितिं संवेधं च नागकुमारस्यैव वदेदिति भावः । तथाहि-अत्र
द्वितीयगमके जघन्या नागकुमारस्य स्थितिं दशवर्षसहस्राणि, कायसंवेधस्तु काला-
पेक्षया जघन्या सातिरेकपूर्वकोटिं दशवर्षसहस्राधिका उत्कृष्टतस्तु पुनः पत्योपम-
त्रयं तैरेवाधिकमिति द्वितीयो गमः ।

કી વક્તવ્યતા પ્રથમ ગમ કે જૈસી યહાં કહને યોગ્ય હૈ, યહાં હસ પ્રકાર
કે કથન સે એસી આશંકા હોતી હૈ કિ યદિ પ્રથમ ગમ મેં ઓર દ્વિતીય
ગમ મેં સંવેધા સાદૃશ્ય હૈ તો ફિર દો ગમકોં કા કથન સ્વતંત્ર રૂપ સે
નિરર્થક હોતા હૈ ક્યોં કિ પ્રથમ ગમક સે હી દ્વિતીય ગમક ચરિતાર્થ
હો જાતા હૈ તો હસ શઙ્કા કી નિવૃત્તિ કે લિયે હી સૂત્રકારને એસા કહા
હૈ—કિ ‘નવરં નાગ કુમારદ્વિતિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ કિ પ્રથમ ગમ મેં
સ્થિતિ ઓર સંવેધ કો લેકર ભિન્નતા હૈ અતઃ સર્વથા સબ દ્વારોં મેં
સાદૃશ્ય નહીં હૈ, યહાં દ્વિતીય ગમ મેં નાગકુમાર કી સ્થિતિ જઘન્ય સે
ઓર ઉત્કૃષ્ટસે દશ હજાર વર્ષ કી હૈ, તથા કાય સંવેધ કાલ કી અપેક્ષા
જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે દશ હજાર વર્ષ અધિક ત્રીન પત્યોપમ કા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ
દ્વિતીય ગમ હૈ ।

કહ્યા પ્રમાણેનું અહિં કહેવું લેઈએ. અહિંયાં આ રીતના કથનથી એવી શંકા
ભાય છે કે-લે પહેલા ગમમાં અને બીજા ગમમાં એકદમ સરખાપણું હોય
તો પછી બે ગમેનું કથન સ્વતંત્ર પણે નિરર્થક થઈ જાય છે. કેમકે-પહેલા
ગમના કથનથી બીજો ગમ અસ્તિત્વ ધર્મ જાય છે.

આ શંકાના નિવારણ માટે સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે—‘નવરં નાગ-
કુમારદ્વિતિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ પહેલા ગમમાં અને બીજા ગમમાં સ્થિતિ
અને સંવેધના વિષયમાં જુદા પણું છે. જેથી તમામ દ્વારોમાં સરખા પણું
નથી. અહિં બીજા ગમમાં નાગકુમારની સ્થિતિ જઘન્ય હસ હજાર વર્ષની
કહી છે. તથા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષ અધિક
અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી હસ હજાર વર્ષ
અધિક ત્રણ પત્યોપમનો કહ્યો છે.

આ રીતે આ બીજો ગમ સમજવો ૨

અથ તૃતીયં ગમં દર્શયતિ-‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’
સ એવોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષુ ઉપપન્નઃ, સ એવ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંત્તિપચ્ચે-
ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક એવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકનાગકુમારેષુ દેશોનદ્વિપલ્યો-
પમાયુષ્કેષુ इत्यर्थः, यदि उत्पन्नो भवेत् तदा-‘तस्स वि एस चेव वत्तव्वया’
તસ્યાપિ-પૂર્વોક્તજીવસ્યાપિ વિપયે एषैव-પ્રથમગમકોક્તૈવ વત્તવ્વપતા વત્તવ્વયા
ભવતીતિ। ‘णवरं ठिई जहन्नेणं देसूणाइं दो षळिओवमाइं’ નવરમ્-કેવલમેતદેવ
વૈલક્ષણ્યમ્ किं तद्वैलक्षण्यं तत्राह-‘ठिई जहन्नेणं’ इत्यादि, स्थितिर्जघन्येन देशोर्ने
દ્વે પલ્યોપમે જઘન્યાયુર્દેશોન દ્વિપલ્યોપમમિતિ કથનં તુ અવસર્ણિણ્યાં સુપમાનામકં
દ્વિતીયારકસ્ય ક્રિયત્યપિ ભાગેऽતીતે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કં તિર્યચ્ચમધિકૃત્યાસ્તિ,

તૃતીય ગમ્ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સો ચેવ ઉક્કોસ કાલદ્વિહાસુ ઉવવન્નો’
અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા વહ સંજી પર્યાસ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક
જીવ યદિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં અર્થાત્ કુછ કમ
દો પલ્યોપમકી સ્થિતિ વાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ
ઔર વહ હસ પ્રકાર સે વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો હસ સમ્બન્ધ મેં ભી
‘एस चेष वत्तव्वया’ યહી પૂર્વોક્ત વત્તવ્વપતા સમગ્ર રૂપ મેં યહાં પર
કહની ચાહિયે, પરન્તુ હસ વત્તવ્વપતા મેં ઔર પૂર્વોક્ત વત્તવ્વપતા મેં-
પ્રથમ ગમ સમ્બન્ધી વત્તવ્વપતા મેં જો અન્તર હૈ વહ ‘ठिई जहन्ने णं’
इत्यादि के अनुसार है, अर्थात् यहां तृतीय गम में स्थितिद्वार में
जघन्य से स्थिति देशोन दो पल्योपम की है, इस प्रकार से जो यहां
जघन्य आयु का कथन हुआ है वह अवसर्पिणी काल के द्वितीय सुपमा
नामके आरेके कितनेक भाग व्यतीत हो जाने पर असंख्यात वर्ष की

હવે ત્રીજા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે-‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહાસુ
ઉવવન્નો’ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો તે સંજી પર્યાસ પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ્ચ યોનિવાળો એવ નો ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક કમ નો પલ્યોપમની
સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, અને તે
આ રીતે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ એસ ચેવ વત્તવ્વયા’
આ પહેલા ગમનું સમગ્ર કથન અહિયાં કહેવું પરંતુ આ કથનમાં અને
પહેલા ગમના કથનમાં-જે જુદા પણ છે, તે ‘ठिई जहन्नेणं’ इत्यादि
કથન અનુસાર છે. અર્થાત્-અહિયાં આ ત્રીજા ગમમાં સ્થિતિ દ્વારમાં જઘ-
ન્યથી સ્થિતિ દેશોન નો પલ્યોપમની છે, આ પ્રકારે અહિયાં જે જઘન્ય
આયુનું કથન કરેલ છે, તે અવસર્પિણી કાળના ત્રીજા સુપમા નામના આરાનો
કેટલોક ભાગ વીતિ ગયા પછી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યચ્ચોને

ત્રેષામેવ તાદૃશમમાણાયુષ્કત્વાત્ एतेषामेव च स्वायुः समानदेवायुर्वन्धकत्वेन उत्कृष्टस्थितिकेषु नागकुमारेषूत्पादादिति । 'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' उत्कृष्टत સ્ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પલ્યોપમત્રયમ્ ઉત્કૃષ્ટાયુરેતેષામિતિ । અત્રોત્કૃષ્ટાયુ-ર્યત્ પલ્યોપમત્રયં કથિતં તત્ દેવકુર્ષઘસંસ્થાતાયુસ્તિરશ્ચ આશ્રિત્ય પ્રોક્તમ્ તે ચત્રિપલ્યોપમાયુષોઽપિ દેશોનદ્વિપલ્યોપમમાનમાયુ વંધનન્તિ, યતસ્તે સ્વાયુષઃ સમાનં હીનતરં વા આયુર્વંધનન્તિ કિન્તુ મહત્તરં ન વંધનન્તિ-इति भावः । 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ 'જાવ મવાદેસોત્તિ' યાવદ્મવાદેશ इति, शेषम्-स्थित्यतिरिक्तं भवादेशपर्यन्तं सर्वं प्रथमगमवदेव बोद्धव्यम्, । કાયસંવેધે કાલાપેક્ષયા

આયુવાલે તિર્યજ્જ્વલો લક્ષ્ય કરકે હુઆ હૈ, क्योंकि ऐसे तिर्यज्ज ही इस प्रकार की आयुष्क वाले होते हैं। और ये ही अपनी आयु से अधिक देवायु के बन्धक नहीं होते हैं इससे उनका उत्कृष्ट स्थिति वाले ऐसे ही नागकुमारों में उत्पाद होता है। तथा-‘उक्कोसेणं तिन्नि पलिओव-माइं’ उत्कृष्ट से इनकी आयु तीन पल्योपम की है। यहां उत्कृष्ट आयु जो तीन पल्योपम की कही गई है-वह देवकुरु आदि के असं-ख्यात वर्ष के आयुवाले तिर्यज्जों को लेकर कही गई है। ये तीन पल्यो-पम की आयुवाले भी देशोन द्विपल्योपम को आयु का बन्ध करते हैं-क्योंकि वे अपनी आयु के समान आयु का अथवा हीनतर आयु का बन्ध करते हैं-अधिक आयु का बन्ध नहीं करते हैं। ‘सेसं तं चैव जाव भवादेषोत्ति’ वाक्यी का भवादेश तक और सब कथन इस स्थिति कथन के सिवाय प्रथम गम के जैसा ज्योंका त्यों है। ‘कायसंवेधे’ काय-

ઉદેશીને કહેલ છે. કેમકે એવા તિર્યંચોજ આ પ્રકારની આયુષ્યવાળા હોય છે. અને એજ પોતાની આયુના સમાન દેવાયુનો બંધ કરનાર હોય છે. તેથી તેઓને ઉત્પાદ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકામાં જ થાય છે. તથા ‘ઉક્કો-સેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં’ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની તેમની આયુ કહી છે. આહી જે આ ઉત્કૃષ્ટ આયુ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે, તે દેવકૃષ્ણ વિગેરેના અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યંચોને ઉદેશીને કહે છે. આ ત્રણ પલ્યો-પમની આયુષ્યવાળા પણ દેશોન એ પલ્યોપમની આયુષ્યનો બંધ કરે છે.-કેમકે તેઓ પોતાની આયુષ્યની સરખી આયુષ્યનો બંધ કરે છે. વધારે આયુ-ષ્યનો બંધ કરતા નથી. ‘સેસં તં ચેવ જાવ મવાદેસોત્તિ’ બાકીનું ભવાદેશ સુધીનું તમામ કથન આ સ્થિતિ કથનના વિષય શિવાયનું પહેલા ગમના કથન પ્રમાણે જેમનું તેમ સમજવું. ‘કાયસંવેધં’ કાય સંવેધમાં કાળની અપેક્ષાએ

વૈલક્ષણ્યં યદ્વિદ્યતે તદ્દર્શયતિ-‘કાલાદેસેણ’ ઇત્યાદિ, ‘કાલાદેસેણ’ જહન્નેણ દેશુણાં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ’ કાલાદેસેણ જગન્નેણ દેશોનાનિ ચત્તારિ પલ્યોપમાનિ, ‘ઉક્કોસેણ દેશુણાં પંચપલિઓવમાઈ’ ઉત્કુષ્ટતો દેશોનાનિ પચ્ચ પલ્યોપમાનિ કાયસંવેધઃ કાલાપેક્ષ્યા જગન્નેણ દેશોનચતુઃપલ્યોપમઃ ઉત્કુષ્ટતસ્તુ દેશોન પચ્ચ પલ્યોપમાત્મક ઇતિ ભાવઃ । ‘દ્વાયં જાવ કરેજ્ઞા’ એતાવન્તં યાવ ત્કુર્વાત્ । એતાવદેવ કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિં નાગકુમારગતિં ચ સોઽસંખ્યાતવર્ષા યુષ્કસંજ્ઞિષ્ઞેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવઃ નાગકુમારેષૂત્પિત્સુઃ સેવેત તથા એતાવન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતૌ નાગકુમારગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્વાદિતિ સોઽયં કાયસંવેધઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય નાગકુમારાવાસે જિગમિષોરિતિ ઔધિકઃ તૃતીયો ગમો ભવતીતિ ૩ ।

અથ પ્રથમગમત્રિકં નિરૂપ્ય દ્વિતીયત્રિકે ગમકત્રયં નિરૂપયન્ પ્રથમગમં દર્શયતિ-‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલહિંસો’ સ એવાત્મના સંવેધ મેં કાલકી અપેક્ષા વહ જગન્ન સે દેશોન ચાર પલ્યોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે વહ કાયસંવેધ ‘દેશુણાં પંચ પલિઓવમાઈ’ કુછ કમ પાંચ પલ્યોપમ કા હૈ, હસ પ્રકાર હત્તને કાલ તક વહ અસંખ્યાત વર્ષા કી આયુવાલા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ ઉસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નાગકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હત્તને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગતિ ઓર આગતિ કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કા જો કિ નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ । ઔધિક તૃતીયગમ હૈ । ૩।

હસ પ્રકાર સે પ્રથમ ગમત્રિક કા નિરૂપણ કરકે અબ સૂત્રકાર દ્વિતીય ગમત્રિક કા નિરૂપણ કરતે હુએં હસકા પ્રથમ ગમ પ્રકટ કરતે

તે જગન્નયથી દેશોન ચાર પલ્યોપમનું છે, અને ઉત્કુષ્ટથી તે કાયસંવેધ ‘દેશુણાં પંચ પલિઓવમાઈ’ કંઈક કમ પાંચ પલ્યોપમનું છે. એ રીતે એટલા કાળ સુધી તે અસંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળો હોવ કે જે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે એ તિર્યગ્ય ગતિનું અને નાગકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગતિ અને આગતિ-અપર જવર કરતો રહે છે. આ રીતે આ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિવાળા હોવના કે જે નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે સંજ્ઞાથી ઔધિક ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩

આ રીતે પહેલા ત્રણ ગમોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર

જઘન્યકાલસ્થિતિકો જાતઃ, સ એવાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ
સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકોઽથ ચ નાગકુમારાવાસે ઉત્પદ્યન્તે 'તસ્સ વિ તિસુ વિ
ગમણસુ' તસ્યાપિ ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ 'જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જહન્ન-
કાલદ્વિદ્વિસસ તહેવ નિરવસેસં' યથૈવ અસુરકુમારેપૂત્પદ્યમાનસ્ય જઘન્યકાલસ્થિતિ-
કસ્ય તથૈવ નિરવશેપમ્ સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકસ્ય અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિપચ્ચે-
ન્દ્રિયતિરશ્ચોઽસુરકુમારેષુત્પિત્તસોર્યથૈવ વક્તવ્યતા અસુરકુમારપ્રકરણે કથિતા નિરવ-
શેષા સા સર્વાઽપિ વક્તવ્યતા સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકા સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિ-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય નાગકુમારાવાસે જિગમિષોર્વક્તવ્યેતિ । અસુરકુમારપ્રકરણં
ચેત્થમ્—સ એવાસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ આત્મના જઘન્યકાલ-
સ્થિતિકો જાતઃ સ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્તસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકપૂર્વકોટયા-

હૈ—'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિદ્વિઓ' હે ભદન્ત ! યદિ વહ અસં-
ખ્યાત કાલકી સ્થિતિવાલા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ
જઘન્ય કાલકી સ્થિતિ કો લેકર કે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર વહ નાગકુ-
માર કે આવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, તો યહાં પર મી 'તિસુ વિ
ગમણસુ' ઉસકે તીનોં ગમકો મેં' જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ
જહન્નકાલદ્વિદ્વિસસ તહેવ નિરવસેસં' અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે
જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ સંપન્ન અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિક જીવ કી વક્તવ્યતા જૈસી વક્તવ્યતા પૂરી કી પૂરી જાનની
ચાહિયે, યહ વક્તવ્યતા અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કહી ગઈ હૈ, વહ
અસુરકુમાર પ્રકરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—જૈસે વહ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક
સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ જો કિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ મેં

બીજા ત્રણ ગમેાતુ' નિરૂપણ કરતાં બીજા ત્રણ ગમ પૈકી તેના
પહેલો ગમ પ્રગટ કરે છે. 'સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિદ્વિઓ' હે
ભગવન્ અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિ વાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિ-
વાળો જીવ કે જે જઘન્ય વર્ષની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને તે નાગ-
કુમારના આવાસમાં નિવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તો તે સંખ્યામાં
પણ 'તિસુ વિ. ગમણસુ' તેના ત્રણ ગમેામાં 'જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ
જહન્નકાલદ્વિદ્વિસસ તહેવ નિરવસેસં' અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જઘન્ય-
કાળની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
યોનિવાળા જીવના કથન પ્રમાણેતુ' તમામ કથન પુરેપુરું સમજવું. આ કથન
અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહેલ છે તે અસુરકુમારોતુ' પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—
તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ

યુક્ષેષ્ટપચન્તે તે સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો નાગકુમારાવાસે સમુત્પચન્તે જઘન્યેન ઈકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતા ઉત્પચન્તે એત-
દ્વ્યતિરિક્તં સર્વં ભવાદેશપર્યન્તમ્ અસુરકુમારપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ નગર શરીરા-
વગાહના નાગકુમારેષુસ્પિત્મુનાં જઘન્યેન ધનુઃપૃથક્તામ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકં ધનુઃ

ઉત્પન્ન હુઆ હૈ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુ-
મારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી આયુવાલે અસુરકુમારોં
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ इसी प्रकार से यहाँ पर भी यही समझना चाहिये
कि वह जघन्य काल की स्थिति वाला असंख्यात वर्षायुष्कसंज्ञीष्वे
न्द्रिय जीव यदि नागकुमारावास में उत्पन्न होता है तो वह जघन्य से
दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नागकुमारों में और उत्कृष्ट से साति-
रेक पूर्वकोटि की आयुवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है, अब गौतम
प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! वे जीव नागकुमारों में एक समय
में कितने उत्पन्न होते हैं ? तो प्रभु इसके उत्तर में उनसे कहते हैं—
हे गौतम ! ऐसे वे जीव वहाँ नागकुमारावास में एक समय में एक
अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न
होते हैं । इत्यादि सब कथन भवादेश तक असुरकुमार प्रकरण के जैसा
ही जानना चाहिये, परन्तु शरीरावगाहना आदि को लेकर जो विशे-
षता है वह इस प्रकार से है—जो नागकुमारों में उत्पन्न होनेके योग्य

કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, જઘન્યથી હસ
હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિની
આયુષ્યવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ એમજ
સમજવું કે—તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો
સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવ જે નાગકુમારવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે
જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક
પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી
પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે જીવો નાગકુમારોમાં એક સમયમાં
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? તો પ્રભુ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેમને કહે છે કે—હે
ગૌતમ એવા તે જીવો ત્યાં નાગકુમારાવાસમાં એક સમયમાં એક અથવા બે
અથવા ૩ ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, આ
કથન શિવાયનું બાકીનું તમામ કથન ભવાદેશ સુધીનું અસુરકુમાર પ્રકરણમાં
કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું. પરંતુ શરીરની અવગાહના વિગેરે સંબંધી જે વિશેષ
પણું છે, તે આ પ્રમાણે છે—નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અસંખ્યાત

સહસ્રમ્ સ્થિતિર્જઘ્ન-યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ, અનુબન્ધોઽપિ જઘ્ન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકપૂર્વકોટિષમાણક એવ કાલાપેક્ષયા જઘ્ન્યેન દશવર્ષસહસ્રાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ, ઉત્કૃષ્ટતઃ સતિરેકે દ્વે પૂર્વકોટી, एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नागकुमारगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव काल तिर्यग्गतौ नागकुमारगतौ च गमनागमने कुर्यादिति असुरकुमारप्रकरणसंवलितनागकुमारस्य चतुर्थो गमः ४।

અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ હૈં उनके शरीर की अवगाहना जघन्य से धनुष पृथक्त्व रूप और उत्कृष्ट से सातिरेक धनुःसहस्ररूप होती है । स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक कुछ अधिक पूर्वकोटि रूप होती है तथा अनुबन्ध भी स्थिति के अनुसार ही जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक पूर्वकोटि रूप ही होता है, तथा कायसंवेध काल की अपेक्षा से जघन्य रूप में दश हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्व कोटि रूप और उत्कृष्ट से वह सातिरेक दो पूर्वकोटि रूप होना है, इतने काल तक वह असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पच્चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव तिर्यश्च गति का और नागकुमार गतिका सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उनमें गमनागमन करता है । इस प्रकार से यह असुरकुमार प्रकरण से संवलित-मिश्रित नागकुमार का चतुर्थ गम है । ४

इस प्रकार यदि वह जघन्य काल की स्थितिवाला असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पचच्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल की स्थितिवाले

વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જે જીવ છે, તેના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી ધનુઃપૃથક્ત્વ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક કંઈક વધારે પૂર્વકોટિ રૂપ હોય છે. તથા અનુબંધ પણ સ્થિતિના કથન પ્રમણે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ જ હોય છે. તથા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્ય રૂપથી દસ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી તે સાતિરેક બે પૂર્વકોટિ રૂપ હોય છે. આટલા કાળ સુધી તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ તિર્યગ્ય ગતિનું અને નાગકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. આ રીતે આ અસુરકુમાર પ્રકરણની સમાનતાવાળા આ નાગકુમારપ્રકરણને થોથો ગમ કહ્યો છે, ૪

પાંચમો ગમ આ પ્રમાણે છે—જે તે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ જઘન્ય

સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકો જીવો જઘન્યકાલસ્થિતિકનાગકુમારાવાસે સમુત્પ-
દ્યેત તદા તત્ત્વાપિ ઇષ્યેવ વક્તવ્યતા નિરવશેષા યજિતવ્યેતિ પશ્ચમો ગમઃ ૫।

સ એવ સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકનાગ-
કુમારાવાસે જાયતે તદા તસ્યાપિ પૂર્વપદર્શિતરીત્યૈવ સર્વાઽપિ વક્તવ્યતા
વક્તવ્યેતિ, નવરં કાલાપેક્ષયા જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકે દ્વે પૂર્વકોટી એતાવ-
ત્કાલપર્યન્તં સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તં ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પષ્ઠો ગમઃ ૬।

અથ તૃતીયત્રિકં દર્શયિતુમાહ—‘સો ચેવ’ इत्यादि, ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસ-
કાલઢિહો જાઓ’ સ એવ આત્મનોસ્કર્ષકાલસ્થિતિકો જાતઃ, સ એવ સંખ્યાતવર્ષા-

નાગકુમારોં કે આવાસ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો उस सम्बन्ध में भी पूर्व-
प्रदर्शित रीति के अनुसार ही समस्त वक्तव्यता यहां वक्तव्य होती है-
यह पांचवा गम है

वही जीव जघन्य काल की स्थितिवाला उत्कृष्ट काल की स्थिति-
वाले नागकुमारों के आवासोमें उत्पन्न होता है तब उसके संबन्ध में
भी पूर्व प्रदर्शित रीतिके अनुसार ही सभी वक्तव्यता समझ लेनी
चाहिए परन्तु जहां पर दोनों में भिन्नता आती है वह इस प्रकार से
है—काल की अपेक्षा वह जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक दो पूर्वकोटि
तक उस तिर्यग्गति का और नागकुमार गति का सेवन करता है
और इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है।
ऐसा यह छटा गमक है।

अब सूत्रकार तृतीय त्रिक को प्रकट करने के लिये ऐसा कहते हैं—
‘सो चैव अप्पणा उक्कोसकालडिहो जाओ’ यदि वह असंख्यात वर्षा-

કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોના આવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સંબં-
ધમાં પણ પહેલા કહેલ રીત પ્રમાણે જ સઘળું કથન અહિં કહેવું જોઈએ
એ રીતે આ પાંચમો ગમ કહ્યો છે. ૫

હવે છઠો ગમ કહેવામાં આવે છે—જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો જીવ
ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોના આવાસોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો તે
સંબંધી પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણેની રીતથી જ તમામ કથન સમજ લેવું
પરંતુ જ્યાં એ કથન કરતાં બન્નેમાં જુદાં પણ આવે છે, તે આ પ્રમાણે
છે,—કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક બે પૂર્વકોટિ સુધી
તે તિર્યગ ગતિનું અને નાગકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ
કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે, આ રીતે આ છઠો ગમ છે. ૬

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા ત્રિકને બતાવવા માટે નીચે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહે
છે—‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલઢિહો જાઓ’ જો તે અસંખ્યાત વર્ષની

યુષ્ક સંજીવણેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ આત્મના સ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિમાન્ સ ચ નાગકુમારાવાસે ઉત્પત્તિર્નાગકુમારાવાસે જાતઃ—સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા ‘તસ્સ વિ તહેવ તિન્નિ ગમગા જહા અસુરકુમારસ્સ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ તસ્યાપિ તથૈવ ત્રયો ગમકા યથા અસુરકુમારેષ્વૃષ્ણવાનસ્ય ચેન પ્રકારેણ અસુરકુમારેષુ સમુત્પદમાનસ્ય સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસ્ય ત્રયો ગમકાઃ પ્રદર્શિતા સ્તથૈવેદાપિ—ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક-જીવસ્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પત્તિરિતિ एतो गमः १ । उत्कृष्टकालस्थितिकपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकस्य जघन्यकालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पत्तिरिति द्वितीयो गमः २ ।

યુષ્ક સંજીવણેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ઓર વહ નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો ‘તસ્સ વિ તહેવ તિન્નિ ગમગા જહા અસુરકુમારસ્સ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ હસકે સમ્બન્ધ મેં બી અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે અસંખ્યાત વર્ષા-યુષ્ક સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કે ત્રીન ગમકોં કે જૈસી ત્રીન ગમક કહના ચાહિયે, અર્થાત્ જિસ પ્રકાર અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય અસંખ્યાત વર્ષા-યુષ્ક સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્યજીવ કે ત્રીન ગમક પહિલે પ્રકટ કિયે ગયે હૈં, ડહી પ્રકાર સે યહાં પર બી ઉત્કૃષ્ટ કાલકી સ્થિતિ વાલે ડસ સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કો નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પત્તિ હોને રૂપ પ્રથમ ગમ, તથા ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે ડસ સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કી જઘન્યકાલ કી

આયુષ્યવાણો સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાણો જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને તે નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો ‘તસ્સ વિ તહેવ તિન્નિ ગમગા જહા અસુરકુમારસ્સ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ એ સંબંધમાં પણ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવના ત્રણ ગમે પ્રમાણેના ત્રણ ગમકો સમજવા જોઈએ. અર્થાત્ જે રીતે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવના સંબંધમાં ત્રણ ગમકો પડેલા કહેલા છે. એજ રીતે અહિયાં પણ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા તે સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવને નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવા રૂપ પહેલો ગમ સમજવો તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા તે સંજીવણેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવની જઘન્ય કાળની સ્થિતિ વાળા નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવા રૂપ બીજો

અવપ્તકૃષ્ટકાલસ્થિતિક્રીડાસ્થ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિક્રીડાનાગકુમારાવાસે સ્થિતિરિતિ તૃતીયો ગમઃ ૩। એવં ક્રમેણ અસુરકુમારવદેવ નાગકુમારેઽપિ ત્રયો ગમાઃ વેદિ- તવ્યાઃ । ‘નવરં નાગકુમારદ્વિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરમ્-કેવલં વૈલક્ષણ્યમસુર- કુમારાપેક્ષયા નાગકુમારસ્થિતિ કાયસંવેધં ચ જાનીયાત્-વદેદિતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ યદસુરકુમારપ્રકરણે કથિતમિતિ સપ્તમાષ્ટમનવમગ્ધા ભવન્તિ ? ઇતિ ॥

અથ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિતિર્યશ્ચમધિકૃત્યાહ-‘જહ સંલેખજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિ- દિયતિરિક્વજોણિર્દિંતો ઉવઘજંતિ’ યદિ સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો- નિકેભ્ય આગત્ય નાગકુમારેપ્તવન્તે તદા-‘કિં યજ્જતસંલેખજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિ-

સ્થિતિ ઘાલે નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પત્તિ હોને રૂપ દ્વિતીયગમ, તથા ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ ઘાલે ઉસ તિર્યગ્યોનિક્રીડા જીવ કી ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિઘાલે નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પત્તિ હોને રૂપ તૃતીય ગમ-હસ પ્રકાર સે યે ત્રીન ગમ હસકે નાગકુમારાવાસ મેં અસુરકુમાર કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે, ‘નવરં નાગકુમારદ્વિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પરન્તુ યહાં કે હસ પ્રકરણ મેં જો ઉસ પ્રકરણ સે ભિન્નતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ કિ અસુરકુમાર કી સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ સે નાગકુમાર કી સ્થિતિ ઓર કાયસંવેધ મેં ભિન્નતા હૈ-‘સેસં તં ચેવ’ બાકી કી ઓર સબ યહાં કા કથન જૈસા અસુરકુમાર પ્રકરણ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ । હસ પ્રકાર સે છાતવાં-આઠવાં ઓર નૌવાં ગમ જાનના ચાહિયે,

અવ ગૌતમ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુઘાલે સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ કો લેકર પ્રભુ સે હસ પ્રકાર પૂછતે હૈ-‘જહ સંલેખજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિ-

ગમ સમજ્ઞવા તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા તે તિર્યગ્ય યોનિવાળા છબની ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પત્તિ થવા રૂપ ત્રીજો ગમ છે.-

આ રીતના આ ત્રણ ગમે તેના નાગકુમારાવાસમાં અસુરકુમારોના પ્રકરણમાં કહેલ ત્રણ ગમે પ્રમાણે સમજવા ‘નવરં નાગકુમારદ્વિં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પરંતુ અહિંના આ પ્રકરણમાં તે પ્રકરણ કરતાં જે ભિન્નપણું છે. તે આ રીતે છે. કે-અસુરકુમારની સ્થિતિ અને કાયસંવેધથી નાગકુમારની સ્થિતિ અને કાયસંવેધ ભિન્ન છે. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું પીછું તમામ અહિંનું કથન જેવી રીતે અસુરકુમારના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણેનું છે. આ રીતે આ સાતમો, આઠમો અને નવમો એ ત્રણે ગમે સમજવા. ૭-૮-૯

હવે ગૌતમસ્વામી સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્- યના સંબંધમાં પ્રભુને આ રીતે પૂછે છે કે-‘જહ સંલેખજ્જવાસાઽયસન્નિપંચિ-

દિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' કિં પર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા 'અપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' અપર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે કિમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' ક્ષ્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' પર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે 'જો અપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' નો—નૈવ ગૌતમ ! અપર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય સમુત્પદ્યન્તે इत्युत्तम् । 'પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ-

તિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે મહન્ત ! યદિ વે સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં તો 'કિં પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' કયા વે નાગકુમાર પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં યા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઁય સન્નિ પં' વે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હેં 'જો અપજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઁ' અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હેં । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પુનઃ એસા પૂછતે હેં—પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિપંચિદિયતિરિક્વ-

દિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચ એવા તે જીવે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિયપણામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો 'કિં પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁય સન્નિ પંચિદિયતિરિક્વજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ' શું તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોમાંથી આવીને નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કે—અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોમાંથી આવીને નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁ સન્નિ પં' તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. 'જો અપજ્જત્ત સંખેજ્જવાસાઁ' અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યઞ્ચ જીવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય થતા નથી. હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પૂછે છે કે—'પજ્જત્ત સંખેજ્જ

जोणिणं णं भंते !' पर्याप्तसंख्यातवर्षायुक्तसंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविण् नागकुमारेसु उववज्जिणत्तण्' यो भव्यो-भवितुं योग्यो नागकुमारेषूत्पत्तुम्, 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'केवइयकालट्ठिइएणु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत कियत्कालस्थितिकनागकुमारावासे तेषां पर्याप्ताद्यादिविशेषणवतां तिर्यग्योनिकानामुत्पत्तिर्भवतीतिप्रश्नः । जघन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकेषूत्कर्षतः सातिरेकसागरोपमस्थितिकेषु नागकुमारावासेषु ते तिर्यग्योनिका समुत्पद्यन्ते इति उत्तरपक्षाशयः १ । तदेवान्तिदेशेनाह- 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तव्वया तहेव इह वि णवसु वि गमएसु' एवं यथैव असुरकुमारेषु उत्पद्यमानस्य वक्तव्यता तथैव इहापि गमकेषु तथैव वक्तव्यता वक्तव्या । 'नवरं नागकुमारट्ठिं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं नागकुमार-

जोणिणं णं भंते ! हे भदन्त ! पर्याप्त संख्यातवर्षायुक्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव 'जे भविण् नागकुमारेसु०' कि जो नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइए०' वह कितने काल की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नागकुमारों में और उत्कृष्ट से देशोल दो पर्योपम की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है, यही बात अतिदेश से 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तव्वया तहेव इह वि णवसु वि गमएसु' इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने प्रकट की है, इसमें यह समझाया गया है कि जिस प्रकार से असुरकुमारों में उत्पद्यमान जीव की वक्तव्यता कही गई है-उसी प्रकार की वक्तव्यता यहां पर भी नौ गमकों में

वास्रावयसन्तिपंचिदियतिरिक्खजोणिणं णं भंते ! हे भगवन् पर्याप्त संख्यात वर्षाणी आयुव्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योणव 'जे भविण् नागकुमारेसु०' के जे नागकुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे. 'से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएणु०' केटवा काणनी स्थितिवाणा नागकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ अश्शना उत्तरमां प्रभु कह्ये छे के-हे गौतम ! ते जघन्यथी दस हजार वर्षाणी स्थितिवाणा नागकुमारेमां अने उत्कृष्टथी सातिरेक कट्ठि वधारे सागरोपमनी स्थितिवाणा नागकुमारेमां उत्पन्न थाय छे. ओण वात अतिदेशथी 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तव्वया तहेव इह वि णवसु वि गमएसु भाणियव्वा' आ सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकारे प्रकट करी छे. आ सूत्रपाठथी ओ समज्जान्थुं छे के-जे रीते असुरकुमारेमां उत्पन्न थवावाणा एवमुं कथन

સ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્ સ્થિતિ સંવેધં ચ નાગકુમારાણાં વદેત્ । ‘સેસં તં ચેવ’
 શેષમ્-સ્થિતિકાયસંવેધાતિરિક્તં સર્વમપિ ઉત્પાદપરિમાણાદિકમ્ અસુરકુમારવદેવ
 નાગકુમારાણાં જ્ઞાતવ્યમિતિ ૧ ।

અથ મનુષ્યમધિકૃત્યાદ-‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ મનુષ્યેભ્ય આગત્ય
 નાગકુમારાવાસે ઉત્પન્નંતે તદા-‘કિં સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસેહિંતો
 વા ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંજ્ઞિમણુસેભ્ય આગત્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પન્નંતે અથવા અસંજ્ઞિ-
 મણુસેભ્ય આગત્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પન્નંતે इति પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-‘ગોયમા’
 इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞિમણુસેભ્ય

કહતીં ચાહિયે, ‘નવરં નાગકુમારદ્વિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પરંતુ નાગ-
 કુમારોં કી સ્થિતિ ઔર સંવેધ મેં પૂર્વોક્ત કથન સે અન્તર આતા હૈ ।
 વહ કહદેના ચાહિયે ‘સેસં તં ચેવ’ હસકે અતિરિક્ત ઔર સવ કથન
 ઉત્પાદ પરિમાણ આદિ દ્વાર મેં અસુરકુમારોં કે જૈસા હી નાગકુમારોં કા
 જાનના ચાહિયે ।

અથ સૂત્રકાર મનુષ્ય કો લેકર પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘જહ મણુસેહિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ યદિ મનુષ્યોં સે આકરકે હે ભદન્ત’ જીવ નાગકુમારાવાસ મેં
 ઉત્પન્ન હોતે હૈંતો ક્યા વે ‘સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસે-
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે વહાં નાગકુમારાવાસ મેં
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં વા અસંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે વે વહાં નાગકુમારા-
 વાસ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં-‘ગોયમા ।

કરવામાં આવ્યું છે, એજ રીતનું કથન અહિયાં પણ નાગકુમારોના
 સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. ‘નવરં નાગકુમારદ્વિહં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’
 પરંતુ નાગકુમારોની સ્થિતિ અને સંવેધમાં પહેલાના કથન કરતાં અંતર જુદા-
 પણ છે.-સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિવાયનું બાકીનું તમામ કથન ઉત્પાદ પરિ-
 માણ વિગેરે દ્વારોમાં અસુરકુમારના કથન પ્રમાણે જ નાગકુમારોનું કથન સમજવું
 હવે સૂત્રકાર મનુષ્યોના સંબંધમાં પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘જહ મણુસેહિંતો ઉવવ-
 જ્જંતિ. હે ભગવન્ ! મનુષ્યોમાંથી આવીને જો જીવ નાગકુમારોના આવાસમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે, તે શું તેઓ ‘સન્નિ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસન્નિમણુસેહિંતો
 ઉવવજ્જંતિ’ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે-અસંજ્ઞી
 મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં-નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ !

ઉત્પદ્યન્તે, 'જો અસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' નો અસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે' 'જહા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ' યથા અસુરકુમારેષુત્પદ્યમાનસ્ય' એતદ્ વિષયકં પ્રશ્નોત્તરાદિકમ્ અસુરકુમારેષુત્પદ્યમાનસ્ય જીવસ્ય ઇવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—'જાવ' યાવત્ અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યસૂત્રમાયાતિ તાવદિત્યર્થ, તથાહિ—યદિ સંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તદા કિં સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, ગૌતમ ! સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તથા—અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞિમણુષ્યેભ્યોઽપિ ઉત્પદ્યન્તે એતદેવ સર્વમ્—'જહા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ' इत्यादि प्रकरणे कथितमिति । 'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते' असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमणुष्यः खलु भदन्त ! 'जे अविण्ण नागकुमारेसु उववज्जित्तए' यो भव्यो-योग्यः नागकुमारेषुतत्पत्तु, 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जइ' कियत्कालस्थितिकेषु नागकुमारेषुतपद्यते इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा'

સન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! જે વહાં નાગકુમારાવાસ મેં સંજ્ઞી મણુષ્યોં સે આકરકે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં 'જો અસન્નિ મણુસેહિંતો' અસંજ્ઞીમણુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । 'જહા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ' હસ પ્રકાર સે જૈસી હસ પ્રકરણ મેં અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય મણુષ્યોં કી વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈં ઉસી પ્રકાર કી વક્તવ્યતા યહાં પર કહની ચાહિયે, અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં— 'અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસેણં મંતે !' હે ભદન્ત ! જો સંજ્ઞી મણુષ્ય અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલા હૈં ઔર વહ નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં તો વહ 'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલ' કિતનેકાલકી સ્થિતિ વાલે

તેઓ સંજ્ઞી મણુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં નાગકુમારવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'જો અસન્નિ' અસંજ્ઞી મણુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. 'જહા અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ જાવ' આ પ્રકારથી જેવી રીતે આ પ્રકરણમાં અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય મણુષ્યોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ રીતેનું કથન અહિંયાં પણ કહેવું જોઈએ.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસે ણં મંતે !' હે ભગવન્ જે સંજ્ઞી મણુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો છે, અને તે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તો તે—'સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલ' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'જહન્નેણ' દસવાસસહસ્સટ્ઠિણસુ' હે ગૌતમ ! એવો તે જીવ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં અને 'વકો-

इत्यादि, 'जोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्रं' जघन्येन दशवर्षसह-
स्रस्थितिकेषु 'उक्कोसेणं देसूण दो पलिओवमं' उत्कर्षेण देशेन द्विपत्योपम-
स्थितिकेषु, जघ यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकनागकुमारेषु ते जीवा उत्पद्यन्ते
तथोत्कृष्टतो देशेनद्विपत्योपमस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते इति भावः । 'एवं
जहेय असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला तिन्नि
गमगा तहेव इमस्स वि' एवं यथैवासंख्यातवर्षायुष्कानां तिर्यग्योनिकानां नाग-
कुमारेषु आद्यान्त्रयो गमका स्तथा एतस्यापि असंख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकानां
नागकुमारावासे उत्पत्तौ आद्यास्त्रयः औघिका गमकाः प्रदर्शिता स्तथाऽस्यापीति
भावः, तिर्यग्योनिका नागकुमारेषूत्पद्यन्ते १, तिर्यग्योनिकाः जघन्यकालस्थितिक
नागकुमारेषूत्पद्यन्ते २, तिर्यग्योनिकाः उत्कर्षकालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते ३,

नागकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'जहन्नेणं
दसवाससहस्रं' हे गौतम ! ऐसे वे जीव जघन्य से दश हजार वर्ष की
स्थिति वाले नागकुमारों में और 'उक्कोसेणं देसूण दो पलिओवमं'
उत्कृष्ट से कुछ कम दो पत्योपम की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न
होते हैं । 'एवं जहेय असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकु-
मारेसु आदिल्ला तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि' इस प्रकार जैसे असं-
ख्यातवर्षायुष्क तिर्यग्योनिक जीवों के नागकुमारों में उत्पन्न होने के
सम्बन्ध में आदि के तीन औघिक गमक कहे गये हैं उसी प्रकार से वे
गमक यहां पर भी कहना चाहिये, अर्थात् तिर्यग्योनिक जीव जैसे
नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं, तथा जैसे वे जघन्यकाल की स्थिति
वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं और जैसे वे उत्कृष्ट काल की
स्थितिवाले नागकुमारों उत्पन्न होते हैं उसी प्रकार से असंख्येय वर्षा

સેણં દેસૂણં દો પલિઓવમદ્વિહસુ' ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક ઓછા બે પત્યોપમની સ્થિતિવાળા
નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એવં જહેવ અસંખેજ્જવાસાઉયાણં તિરિક્ખજોણિ-
ણિયાણં નાગકુમારેસુ આદિલ્લા તિન્નિ ગમગા તહેવ ઇમસ્સ વિ' આ રીતે જેમ
અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા તિર્યંચ યોનિવાળા જીવોના નાગકુમારોમાં
ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં પહેલ ના ત્રણ ઔઘિક ગમે કહ્યા છે. એજ રીતે
તે ગમે અહિં પણ કહેવા જોઈએ. અર્થાત્ તિર્યંચ યોનિવાળા જીવો જે
પ્રમાણે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ૧ તથા જેવી રીતે તેઓ જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જેવી રીતે તેઓ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ રીતે અસંખ્યાત વર્ષની

एवं त्रयो गमा स्तथा असंख्येयवर्षायुष्क संज्ञिमनुष्याः नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते १,
असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याः जघन्यकालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते २,
असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याः उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते इति
तृतीयो गमः । एवं त्रयो गमा असंख्यातवर्षायुष्कमनुष्याणां नागकुमारावासे
उत्पत्तौ वेदितव्या इति । 'नवरं पदमविहसु गमएसु' नवरम् केवलमेतदेव
वैलक्षण्यं यत् प्रथमद्वितीयगमयोः, 'सरीरोगाहणा जहन्नेणं साहरेगाइं पंच धनु-
सयाइं' शरीरावगाहना जघन्यतः सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि, 'उकोसेणं तिभि
गाउयाइं' उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि, तिर्यग्योनिकानां नागकुमारोत्पत्तौ प्रथम-
द्वितीययो र्यां शरीरावगाहना तदपेक्षयाऽत्र वैलक्षण्यं यत् जघन्यतः सातिरेका

युष्क संज्ञी मनुष्य भी नागकुमारावास में उत्पन्न होते हैं १ तथा वे
जघन्य काल की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं २ और
उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले नागकुमारों में भी वे उत्पन्न होते हैं ३ । इस
प्रकार से ये आदिके तीन गम हैं । और ये असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी
मनुष्यों की नागकुमारावास में उत्पत्ति के सम्बन्ध में यहां प्रकट किये
गये हैं । 'नवरं पदमविहसु गमएसु' परन्तु प्रथमगम और द्वितीय
गम में अवगाहना को लेकर ऐसी भिन्नता है कि 'सरीरोगाहणा जह-
न्नेणं साहरेगाइं पंच धनुसयाइं०' शरीरावगाहना यहां जघन्य से
सातिरेक पांचसौ धनुष की और उत्कृष्ट से तीन गव्यूत की कही गई
है सो यह शरीरावगाहना उस कथित अवगाहना की अपेक्षा से
जो तिर्यग्योनिकों की नागकुमारोत्पत्ति में प्रथम द्वितीय गम में कही

આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યો પણ નાગકુમારાવાસોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ૧ તથા
જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં પણ તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે, ૨
અને ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે ૩, આ
પ્રમાણેના આ આદિના-પહેલો-બીજો અને ત્રીજો એ ત્રણ ગમ છે. અને તે
અહિયાં અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોની નાગકુમારાવાસોમાં
ઉત્પત્તિના સંબંધમાં અહિયાં બતાવ્યા છે. 'નવરં પદમવિહસુ ગમંસુ' પરંતુ
પહેલા ગમમાં અને બીજા ગમમાં આ અવગાહના સંબંધમાં એવી રીતનું
બુદ્ધિ પાણું છે કે- 'સરીરોગાહના જહણ્ણેણં સાહરેગાઈં પંચ ધનુસયાઈં' અહિયાં
શરીરની અવગાહના જઘન્યથી સાતિરેક પાંચસો ધનુષની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ
ગવ્યૂત (ત્રણ ગાઉ) ની કહી છે. અવગાહના તે પહેલા કહેલ અવગાહના
કરતાં એટલે કે-જે અવગાહના તિર્યગ્ય યોનિવાળાઓની નાગકુમારોની ઉત્પ-
ત્તિમાં પહેલા અને બીજા ગમમાં કહી છે, જઘન્યથી સાતિરેક પાંચસો ધનુષની

પશ્ચધનુચ્ચતમિતા, ઉત્કૃષ્ટા તુ ત્રિકોશપમાણા । ‘તર્દયગમે ઓગાહના જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાડયાઈં’ તૃતીયગમે શરીરાવગાહના તુ જઘન્યેન દેશોને દ્વે ગવ્યૂતી, ‘ઉવકોસેણં તિન્નિ ગાડયાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ત્રિકોશપરિમિતા શરીરાવગાહના ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ-શરીરાવગાહનાતિરિક્તં સર્વસપિ તદેવ ચદેવ તિર્યગ્યોનિકાનાં નાગકુમારાવાસે સમુત્પત્તૌ ગમત્રયે કથિતં તદેવ સર્વમિતિ એતે ઔધિકાસ્રયો ગમાઃ ૩ ।

અથ ચતુર્થપશ્ચપઠગમાન્ દર્શનિતુ-‘સો ચેવ અપ્પણાં’ इत्यादि, ‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિઓ જાઓ’ સ એવ અસંખ્યાતવર્ષાણુકસંક્ષિપ્તમનુષ્ય પૂર્વાત્મના-સ્વયં જઘન્યસ્થિતિકઃ સન્ નાગકુમારાવાસે સમુત્પન્નો ભવેત્ यदि तदा

ગર્હ હૈ જઘન્ય સે સ્થાતિરેક પાંચસૌ ધલુષ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન કોશ કી હોને સે અન્તરવાલી હોની હૈ તથા-‘તર્દયગમે ઓગાહના જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાડયાઈં’ તૃતીય ગમ મેં વહ શરીર કી અવગાહના જઘન્ય સે કુછ કમ દો ગવ્યૂતિ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ પ્રકાર શરીરાવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સચ કથન જૈસા કિ તિર્યગ્યોનિક જીવોં કો નાગકુમારોત્પત્તિ મેં ગમત્રિક મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ, હસ પ્રકાર સે ઔધિક આદિ કે ત્રીન ગમોં કો પ્રકટ કરકે અવ સૂત્રકાર ચતુર્થ પંચમ ઓર ષષ્ઠ ગમોં કો પ્રકટ કરને કે લિયે ‘સો ચેવ અપ્પણા’ इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं-इसमें उन्होंने यह समझाया है कि वह असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य जो कि जघन्य स्थिति को छेकर उत्पन्न हुआ है यदि नागकुमारावास में उत्पन्न होने योग्य है तो उसके भी

અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉની હોવાથી અંતર વાળી થાય છે. તથા ‘તર્દયગમે ઓગાહના જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાડયાઈં’, ત્રીજા ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી કંઈક ઓછી ગવ્યૂત પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂત પ્રમાણવાળી છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે શરીરની અવગાહના કરતાં બાકીનું તમામ કથન કો પ્રમાણે તિર્યગ્ય યોનિવાળા છવોના નાગકુમારોમાં ઉત્પત્તન થવા સંબંધી પ્રકરણના ત્રણ ગમોમાં કહ્યું છે. તેજ પ્રમાણે છે. આ રીતે ઔધિક વિગેરના ત્રણ ગમે પ્રગટ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમે, અને છઠ્ઠે ગમ પ્રગટ કરવા ‘સો ચેવ અપ્પણા’ इत्यादि सूत्रનું કથન કરે છે-આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો તે સંજ્ઞી મનુષ્ય કે જે જઘન્ય સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, તે જો નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને

‘તસ્સ તિસુ વિ ગમણ્ણુ’ તસ્ય-સ્વયં સંજાતજઘન્યકાલસ્થિકાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-
સંજિમનુવ્યસ્ય નાગકુમારાવાસે ઉત્પિત્તોઃ, ત્રિષ્વપિ ગમેષુ ‘જહા તસ્સ ચેવ અસુર-
કુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ’ યથા તસ્યૈવ અસુરકુમારાવાસે ઉત્પત્તમાનસ્ય, ‘તદેવ
નિરવસેસં’ તથૈવ નિરવશેષમ્, સ્વયં જઘન્યકાલસ્થિતિકસ્ય સંજિમનુવ્યસ્યાસં-
ખ્યાતવર્ષાયુષ્કસ્ય અસુરકુમારોત્પત્તિયોગ્યસ્ય યથા ત્રયો ગમાઃ કથિતાં સ્તથા
નિરવશેષમ્ અત્રાપિ ત્રયો ગમાઃ વક્તવ્યાઃ, જઘન્યસ્થિતિકાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજિમનુ-
વ્યસ્ય અસુરકુમારોત્પત્તિપ્રકરણેઽસુરકુમારપ્રકરણસ્થ તિર્યગ્યોનિકસ્ય જઘન્યકાલ
સ્થિતિકસ્યાતિદેશઃ કૃતોઽસ્તિ, તદનુસારેણ ઇમે ત્રયો ગમાઃ હત્થમ્ તથાહિ-
અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજિમનુવ્યઃ સ્વદ્ધ મદન્ત ! યો નાગકુમારોત્પત્તિયોગ્યો
વિચતે સ સ્વદ્ધ ક્ષિપ્તકાલસ્થિતિકનાગકુમારોત્પત્ત્યેત ગૌતમ ! જઘન્યેન

ત્રીન ગમકોં મેં ‘જહા તસ્સ ચેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ
તદેવ નિરવસેસં’ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય અસંખ્યાતવર્ષાં
આયુવાલે સંજી મનુષ્યોં કી જૈસી વક્તવ્યતા કહનીં ચાહિયે અર્થાત્
જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે સંજી મનુષ્ય કે જો કિ અસંખ્યાત કાલ કી
સ્થિતિવાલા હૈં ઓર અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈં જૈસે ત્રીન ગમ
કહે ગયે હૈં ડહી પ્રકાર વે ત્રીન ગમ યહાં પર સ્ત્રી પૂર્ણ રૂપ સે કહને
ચાહિયે, જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય
કે સાથ અસુરકુમારોત્પત્તિ પ્રકરણ મેં અસુરકુમાર પ્રકરણસ્થ તિર્યગ્યો-
નિક કા જો કિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા હૈં અતિદેશ કિયા ગયા
હૈં-સો ડહાંકે અનુસાર વે ત્રીન ગમ હસ પ્રકાર સે હૈં-હે મદન્ત ! જો
અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી મનુષ્ય નાગકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈં

યોગ્ય છે, તે તેના પણ ત્રણ ગમેમાં ‘જહા તસ્સ ચેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવ-
જ્જમાણાસ્સ તદેવ નિરવસેસં’ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય અસંખ્યાત
વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજી મનુષ્યોના પ્રમાણે કથન કરેલું જોઈએ. અર્થાત્
જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા સંજી મનુષ્યોને કે જે અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિ-
વાળા છે, અને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે સંખંધમાં જે
પ્રમાણે ત્રણ ગમે કહ્યા છે. એજ રીતે ત્રણ ગમે અહિયાં પણ કહી લેવા
જોઈએ. જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજી
મનુષ્યની સાથે અસુરકુમારોના ઉત્પન્ન થવા વિષેના પ્રકરણમાં અસુરકુમાર
પ્રકરણમાં કહેલ તિર્યગ્ય યોનિવાળાને કે જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે.
એવો અતિદેશ કર્યો છે. તે અનુસાર એ ત્રણ ગમે આ પ્રમાણે છે. હે ભગવન્
જે અસંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળો સંજી મનુષ્ય નાગ કુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને

દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કૃષ્ટઃ સાતિરેકપૂર્વકોટિસ્થિતિકેષુ નાગકુમારે-
 વ્યુત્પદ્યતે તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો નાગકુમારાવાસે
 સમુત્પદ્યન્તે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યાતા
 સ્તે જીવાઃ નાગકુમારાવાસે સમુત્પદ્યન્તે વજ્રઋષભાનારાચસંહનનવન્તઃ, નવરં
 શરીરાવગાહના ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકાણિ પચ્ચ ધનુઃશતાનિ
 સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ તેષાં શરીરાણિ, કૃષ્ણનીલકાપોતિકતેજોરૂપા

બહુ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
 હિસકે ઉત્તર મેં ઉશુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! બહુ જઘન્ય સે દશ હજાર
 વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
 હે ભદન્ત ! વે જીવ એક સમય મેં કિતને વહાં નાગકુમારાવાસ મેં
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં ગૌતમ સે પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વે જીવ
 વહાં પર એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન
 હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ । હિસ પ્રકાર સે ઉત્પાદ
 પરિમાણ દ્વાર કો પ્રકટ કરકે સંહનનદ્વાર મેં યહ કહા ગયા હૈ કિ
 હનકે વજ્રઋષભનારાચ સંહનન હોતા હૈ, શરીરાવગાહના યહાં ત્રીનો
 ગમોં મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હોતી હૈ
 હનકે શરીર સમચતુરસ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈ । કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત

યોગ્ય છે તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-
 વાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિની
 સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હે ભગવન્ તે જીવો એક સમ-
 યમાં નાગકુમારાવાસમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રશ્ન હો છે કે—હે ગૌતમ ! એવા જીવો નાગકુમારાવાસમાં એક
 સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃ-
 ણથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે ઉત્પાત, પરિમાણ દ્વાર પ્રગટ
 કરીને સંહનન દ્વારમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે—તેઓને વજ્ર ઋષભના-
 રાચ સંહનન હોય છે. શરીરની અવગાહના અહિંયાં ત્રણે ગમેમાં જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પાંચસો ધનુષ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેઓનું શરીર
 સમચતુરસ સંસ્થાનવાળું હોય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, અને તેનેલેશ્યા એ

આધ્યાત્મલેશ્યાઃ ભવન્તિ । તે જીવા નો સમ્યગ્દૃષ્ટયો ન વા મિશ્રદૃષ્ટયોઽપિતુ મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, નો જ્ઞાનિન સ્તે જીવાઃ કિન્તુ અજ્ઞાનિનો નિયમતો દ્વ્યજ્ઞાનિનો મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ । મનોવાક્યાયયોગિનસ્તે જીવા ભવન્તિ । સાકારાનાકારોપયોગિનશ્ચ, આહારભયમૈથુનપરિગ્રહારુષસંજ્ઞાવન્તો ભવન્તિ । ક્રોધમાનમાયાલોભારુપકષાયચન્તશ્ચ આચ્યા વેદનાકપાયમારણાન્તિકસમુદ્ઘાતા અપિ ભવન્તિ સમવહતા અપિ મ્રિયન્તે અસમવહતા અપિ મ્રિયન્તે । વેદના દ્વિવધાભવિ ભવન્તિ સાતાવેદકથાસાતાવેદકાશ્ચ, સ્ત્રીવેદકાઃ પુરુષવેદકાઃ ભવન્તિ નતુ નપુંસકવેદકાઃ, સ્થિતિર્જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ, ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ,

और तेज ये आदि की चार लेश्याएँ यहां होती हैं । वे जीव सम्यग्दृष्टि या मिश्रदृष्टि नहीं होते हैं किन्तु मिथ्यादृष्टि होते हैं । ये ज्ञानी न होकर प्रत्युत मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले नियमतः होते हैं । मनोयोग, वचनयोग और काययोग इन तीन योग वाले होते हैं । उपयोगद्वार में ये साकार और अनाकार दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं । संज्ञाद्वार में ये आहार, भय, मैथुन और परिग्रह इन चार संज्ञाओं वाले होते हैं । कषायद्वार में इनके क्रोधादि चारों कषाये होते हैं । समुदघात द्वार में आदि के वेदना, कषाय और मारणान्तिक ये तीन समुदघात इनके होते हैं । ये समवहत होकर भी मरते हैं और असमवहत होकर भी मरते हैं । सातारूप और असातारूप दोनों प्रकार की इनको वेदना होती है । ये स्त्रीवेद वाले और पुरुषवेद वाले होते हैं नपुंसक वेद इनमें नहीं होता है । स्थिति यहां जघन्य से सातिरेक

પહેલી ચાર લેશ્યાઓ અહીં હોય છે. તે જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિશ્રદૃષ્ટિ વાળા હોતા નથી. પરંતુ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જ હોય છે. તેઓ જ્ઞાની હોતા નથી પરંતુ મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન વાળા હોય છે. તેઓ મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ પ્રકારના યોગવાળા હોય છે. ઉપયોગ દ્વારમાં તેઓ સાકાર અને અનાકાર એ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગ વાળા હોય છે. સંજ્ઞા દ્વારમાં તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ એ ચાર પ્રકારની સંજ્ઞાવાળા હોય છે. કષાય દ્વારમાં તેઓના ક્રોધ વિગેરે ચાર પ્રકારના કષાયો હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વારમાં તેઓના વેદના, કષાય અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોય છે. તેઓ સમુદ્ઘાત કરીને પણ મરે છે. અને સમુદ્ઘાત કર્યા વિના પણ મરે છે. તેઓને સાતા અને અસાતા એમ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય છે તેઓ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષ વેદવાળા હોય છે. નપુંસક વેદવાળા હોતા નથી. અહિં સ્થિતિ જઘન્યથી સાતિરેક પૂર્વકો-

અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા અપિ અપ્રશસ્તા અપિ । અનુબન્ધો જઘન્યેન ઉત્કર્ષેણ ચ સાતિરેકપૂર્વકોટિ પ્રમિતઃ । કાયસંવેધો ભવાપેક્ષયા ભવદ્વયગ્રહણરૂપઃ, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિર્દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા, ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકે દ્વે પૂર્વકોટયૌ, એતાવત્કાલપર્યન્તમ્ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યગતિં નાગકુમારગતિં ચ સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ મનુષ્યગતૌ નાગકુમારગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રથમો આદિતશ્ચતુર્થો ગમઃ ૧ ।

સ એવ જઘન્યસ્થિતિકોઽસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિક નાગકુમારાવાસે સમુત્પદ્યેત યદા તદા તસ્યાપિ એષેવ સર્વા વક્તવ્યતા વાચ્યા શરી.

પૂર્વકોટિરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હોતી હૈ । અધ્યવસાયસ્થાન યહાં પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્તરૂપ સે દોનો પ્રકાર કે મી હોતે હૈ । અનુબન્ધ જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ, કાયસંવેધ અવ કી અપેક્ષા દો ભવગ્રહણરૂપ હૈ ઓર કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ સાતિરેક દો પૂર્વકોટિરૂપ હૈ હસ પ્રકાર વહ અસં-
ખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ હસ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કસંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ રૂપ ગતિ કા ઓર નાગકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા હતને હી કાલ તક વહ હસ મનુષ્ય ગતિ મેં ઓર નાગકુમારગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ મધ્યમત્રિકાં એવં આદિ સે ચોથા ગમ હૈ ।

વહી જઘન્ય સ્થિતિવાલા અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય યદિ

ટિની અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ હોય છે. તેઓનું અધ્ય-
વસાય સ્થાન-આત્મ પરિમાણ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બન્ને પ્રકારનું હોય છે.
અનુબંધ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ છે. કાયસંવેધ
-ભવની અપેક્ષાથી બે ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘ-
ન્યથી હસ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ તેથી
સાતિરેક બે પૂર્વકોટિ રૂપ છે. આ રીતે તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો
સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ આ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ રૂપ
ગતિનું અને નાગકુમારગતિનું સેવન કરે છે. તથા એટલા જ કાળ સુધી
તે મનુષ્યગતિમાં અને નાગકુમારગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણેનો
આ પહેલો મધ્યમત્રિકનો આદિથી ચોથો ગમ કહ્યો છે.

એ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય જો જઘન્ય કાળની

રાવગાહના જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકાણિ પશ્ચ ધનુઃશતાનિ, કાયસંવેધો યાવત્ કાલાદેશેન જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકા પૂર્વકોટિર્દશવર્ષ સદસ્રાભ્યધિકેતિ વિશેષઃ, इति द्वितीय आदितः पञ्चमो गमः २ । स एव जघन्यस्थितिकाऽसंख्यातवर्षायुष्क-संज्ञिमनुष्यो यदि उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पद्येत तदा जघन्येन सातिरेकपूर्वकोटिचायुष्केषु नागकुमारावासेषु उत्कृष्टतोऽपि सातिरेकपूर्व-कोटिचायुष्कनागकुमारावासेषु समुत्पद्येत, अत्रापि-अवगाहना-जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेकपञ्चधनुःशतप्रमाणैव । शेषा सर्वा-एषैव पूर्वोक्ता सर्वापि वक्तव्यता वक्तव्या भवादेशपर्यन्तमिति । नवरं कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्यो-त्कृष्टाभ्यां सातिरेके द्वे पूर्वकोटी, एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नागकुमार-गतिं च सेवेत तथा-एतावत्कालपर्यन्तं तादृशमनुष्यगतौ नागकुमारगतौ च गमना-गमने कुर्यादित्येवं मध्यमत्रिकस्य तृतीयो गमः ३। इत्येवमादितः षड्गमाः

જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારવાસ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો ઉસકો ખી યહી સમસ્ત વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે, યહાં શરીરાવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ કી હોતી હૈ । તથા કાયસંવેધ યાવત્ કાલાદેશસે જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ દસહજારવર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ દ્વિતીય ગમ હૈ ।

વહ જઘન્યસ્થિતિવાલા અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞીમનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ યહાં પર ખી અવ-ગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હી હૈ । બાકી કા ઔર સબ કથન અવાદેશ તક પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । વિશેષતા કેવલ હતની સી હૈ કિ કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક દો પૂર્વકોટિતક મનુષ્યગતિ કા ઔર નાગકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઔર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમના-ગમન કરતા હૈ ।

સ્થિતિવાળા નાગકુમારવાસમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેના સંબંધમાં પણ આ સંબંધ કથન કહેવું અહિં શરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિ-રેક પાંચસૌ ધનુષની હોય છે. એ રીતે આ બીજો ગમ કહ્યો છે.

એ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોના આવાસમાં જો ઉત્પન્ન થાય તો તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહિંયા પણ અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણની જ છે. વિશેષપણ કેવળ એટલું જ છે કે-કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ સુધી મનુષ્ય ગતિનું અને નાગકુમારગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

भवन्ति ६ । एवं स्वयं संजातजघन्यकालस्थितिकस्य मनुष्यस्य नागकुमारगती उत्पादादिकं कथिष्य अतः परं स्वयं संजातोत्कृष्टकालस्थितिकस्यापि तस्य नागकुमारगती त्रयो गमा भवन्तीत्येतत्तददर्शयितुमाह—‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव-अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ’ स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यएव आत्मना—रवयम् उत्कृष्टकालस्थितिको जातस्तदा—‘तस्स वि तिसु वि गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिइयस्स असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स’ तस्यासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यस्य स्वयं संजातोत्कृष्टकालस्थितिकस्य नागकुमारावासेषु उत्पित्सोः

इस प्रकार से यह मध्यमत्रिकका तीसरागम है ।

इस प्रकार से आदि से लेकर ६ गम होते हैं ।

यहां स्वयं संजातजघन्यकालकी स्थितिवाले नागकुमारगति में उत्पत्तिके उत्पादादि कहा, अब सूत्रकार मनुष्यके स्वयंसंजात उत्कृष्ट स्थितिवाले मनुष्य के नागकुमारगति में तीन गम इस प्रकार कहा हैं ‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ’ इसमें यह समझाया गया है कि वही असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्य जो कि उत्कृष्ट काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और वह नागकुमारों में उत्पन्न होने योग्य है तो ‘तस्स वि’ उसके भी ‘तिसु वि गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिइयस्स असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स’ तीनों गमकों में असुरकुमारों में उत्पन्न होने योग्य उत्कृष्ट काल की

આ રીતે આ મધ્યમત્રિકનો ત્રીજો ગમ છે.

આ રીતે પહેલેથી લઈને અહીં સુધીના છ ગમે થાય છે.

અહિયાં સ્વયં સંજાત જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમાર ગતિમાં ઉત્પત્તિના ઉત્પાદ વિગેરે કહ્યા. ૬

હવે સૂત્રકાર સ્વયં સંજાત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યના નાગકુમાર-ગતિમાં નીચે પ્રમાણેના ત્રણ ગમે થાય છે. તે બતાવે છે. ‘સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહિઓ જાઓ’ આ પ્રમાણે સૂત્રપાઠ સૂત્રકારે કહ્યો છે આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવ્યું છે કે—તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, અને તે નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે સંબંધમાં પણ ‘તિસુ વિ ગમएसु જહા તસ્સ ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિહિયસ્સ’ ત્રણે ગમેમાં અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત વર્ષની

કનાગકુમારાવાસે સમુત્પાદાદિરસુકુમારવદેવ વિજ્ઞેયઃ । અવગાહના જઘન્યોત્કૃષ્ટા-
મ્યાં ત્રિગવ્યુતિપ્રમાણા, નાગકુમારસ્થિતિ સંવેધં ચ વદેદિતિ ચરમત્રિકસ્ય દ્વિતીયઃ
આદિતોઽષ્ટમો ગમઃ ૮ । સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંશ્લિમનુ-
વ્યસ્ય ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકનાગકુમારાવાસે સમુત્પાદાદિરસુરકુમારવદેવ, અવ-
ગાહના સૈવ-ત્રિગવ્યુતિ પ્રમાણા જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતશ્ચ નાગકુમારાણાં સ્થિતિ સંવેધં
ચ વદેદિતિ ચરમત્રિકસ્ય તૃતીય આદિતો નવમો ગમઃ ૯ ।

તથા જો મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાળા હૈં ઔર વહ જઘન્ય-
કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં તો
ઉસકા ઉત્પાદ આદિ કા કથન અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કથિત ઉત્પાદ
આદિ કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે, યહાં પર બી શરીરાવગાહના જઘ-
ન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હૈં, યહાં સ્થિતિ ઔર સંવેધ
નાગકુમાર કે કથન કે અનુસાર કાહનાં ચાહિયે ।

એસા યહ અન્તિમ દ્વિતીય ત્રિકા આદિ સે અષ્ટમ ગમ હૈં । ૮

તથા-જિસકી સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ હૈં એસે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજી
મનુષ્ય કે ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે નાગકુમાર મેં ઉત્પાદ આદિ
બી અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કથિત ઉત્પાદ આદિ કે જૈસે કહના
ચાહિયે, યહાં પર બી અવગાહના જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂતિ
પ્રમાણ જાનના । કિન્તુ સ્થિતિ ઔર સંવેધ નાગકુમારકા યહાં
કહના ચાહિયે,

ઇસ પ્રકાર સે યહ અન્તિમ ત્રિકા ત્રીસરા આદિસે નૌવાં ગમ હૈં ૯ ।

જે મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો છે. અને તે જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે સંબંધનું
ઉત્પાદ વિગેરે કથન અસુરકુમાર પ્રકરણમાં કહેલ ઉત્પાદ વિગેરેની જેમજ
સમજવું અહિં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂતિ
(ત્રણ ગાઉ) પ્રમાણ છે. અહિં સ્થિતિ અને સંવેધ નાગકુમારમાં કહ્યા પ્રમાણે
કહેવા જોઈએ. એ પ્રમાણે આ છેલ્લા ત્રિકનો બીજો આદિથી આ આઠમો
ગમ છે. ૮

જેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી
મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારમાં ઉત્પાદ વિગેરે પણ અસુર-
કુમારના પ્રકરણમાં કહેલ ઉત્પાદ વિગેરેની જેમ કહી લેવા. અહિં પણ અવ-
ગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂતિ (ત્રણ ગાઉ) પ્રમાણ સમજવી. પરંતુ
સ્થિતિ અને સંવેધ નાગકુમારના જે પ્રમાણે કહ્યા છે તે રીતે અહિં કહેવા
જોઈએ, એ રીતે આ છેલ્લા ત્રિકનો ત્રીજો પહેલેથી નવમો ગમ કહ્યો છે. ૩-૬

અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્ય નાગકુમારાવાસે જીવાનાં યથા-
-ઉત્પાદાદિકં ભવતીત્યેતન્ન મદર્શ્ય સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્યાપિ
યથા-નાગકુમારાવાસે સમુત્પાદાદિકં ભવેદિતિ તત્પ્રદર્શયિતુમાહ-‘જહ સંખેજ્જવા-
સાઁય’ ઇત્યાદિ, ‘જહ સંખેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિતો ઁવવજ્જંતિ’ યદિ સંખ્યા-
તવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉત્પન્નન્તે તદા કિં ‘પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિ-
મણુસેહિતો ઁવવજ્જંતિ અપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિતો ઁવવજ્જંતિ’
કિં પર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય ઉત્પન્નન્તે, અથવા અપર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યેભ્ય ઉત્પન્નન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,

હસ પ્રકાર સે યે ત્રીન ગમ્ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે મનુષ્ય કો
લેકર જો કિ નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં ઁનકે હોતે હૈં ૧।

હસ પૂર્વોક્ત કથન સે અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
મનુષ્યોં સે આકરકે નાગકુમારાવાસ મેં જીવોં કા જિસ પ્રકાર સે ઉત્પાદ
આદિ હોતા હૈં યહ સ્વ પ્રકટ કરકે અબ સંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે
સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકર કે જીવોં કા નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પાદ આદિ
પ્રકટ કરને કે લિયે કહતે હૈં-‘જહ સંખેજ્જવાસા ઁય સન્નિ મણુસેહિતો
ઁવવજ્જંતિ’-હસમેં ગૌતમ પ્રભુ સે ઁસા પૂછતે-હૈં કિ યદિ સંખ્યાત
વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે વે નાગકુમાર ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તો
કયા વે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે
હૈં યા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્યોં આકર કે ઉત્પન્ન હોતે

આ રીતે આ ત્રણ ગમે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા મનુષ્યના
સંબંધમાં કે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નાગકુમારામાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
છે. તેના સંબંધમાં કહ્યા છે. ૯

આ રીતે આ પૂર્વોક્ત કથનથી અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી
પચ્ચેન્દ્રિય મનુષ્યોથી આવીને જે રીતે નાગકુમારાવાસમાં જીવેના ઉત્પાદ
વિગેરે થાય છે. તે તમામ કથન પ્રકટ કરીને હવે સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્ય
વાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવેના નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પાદ વિગેરે
ખતાવવા માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે.-‘જહ સંખેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિતો
ઁવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-જે સંખ્યાત
વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞીમનુષ્યોમાંથી આવીને તે નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થાય
છે તો શું તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, કે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી
મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નનું સમાધાન

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ પર્યાપ્તસંલેખાતવર્ષાણુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ‘નો અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ નો-નૈવ અપર્યાપ્તસંલેખેયવર્ષાણુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે નાગકુમારાવાસે इति । ‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસે ણં મંતે !’ પર્યાપ્તસંલેખેયવર્ષાણુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘જે મવિણ નાગકુમારેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મવ્યો નાગકુમારેષૂત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે ! સ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવહ્યકાલઢિણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ કિયત્કાલસ્થિતિકનાગકુમારેષૂત્પદ્યેત હે મદન્ત ! પર્યાપ્તસંલેખેયવર્ષાણુષ્કસંજ્ઞિમણુષ્યો યો નાગકુમારાવાસેષુ સમુત્પત્તિ યોગ્યો વિચયે સ કિયત્કાલસ્થિતિકનાગકુમારાવાસે સમુત્પદ્યેતે इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસ-

હૈં ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા સમાધાન કરને કે લિયે પ્રશ્ન ઉનસે પેસા કહતે હૈં-‘ગોયમા ! પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! વે પર્યાપ્ત સંલેખાતવર્ષાણુષ્ક સંજ્ઞી મણુષ્યો સે આકર કે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ‘નો અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ મણુ’ કિન્તુ અપર્યાપ્તસંલેખાતવર્ષાણુષ્ક સંજ્ઞી મણુષ્યો સે આકરકે વે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અવ હસ પર પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પેસા પૂછતે હૈં-‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ’ હે મદન્ત ! યદિ પર્યાપ્ત સંલેખાતવર્ષાણુષ્ક સંજ્ઞી મણુષ્ય ‘જે મવિણ નાગકુમારેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ જો નાગકુમારો સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈં ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્યકાલઢિણ્ણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ તો વહ કિન્ને કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારો સે ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર સે પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

કરવા માટે પ્રભુ તેઓને એવું કહે છે કે-‘ગોયમા ! પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! તેઓ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યાવાળા સંજ્ઞી મણુષ્યોમાંથી આવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘નો અપજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિમણુ’ અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યાવાળા સંજ્ઞી મણુષ્યોમાંથી આવીને તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી. ફરીથી આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાઁયસન્નિ’ હે ભગવન્ જો પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યાવાળો સંજ્ઞી મણુષ્ય ‘જે મવિણ નાગકુમારેસુ ઉવવ’ નાગકુમારેમાં ઉત્પન્ન થાવાને યોગ્ય છે. ‘સે ણં મંતે ! કેવહ્ય કાલઢિણ્ણસુ ઉવવ’ તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્ને ણં

સહસ્રદ્વિદ્વસુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ નાગકુમારેષુ 'ઉકોસેણ દેસૂણ દો પલિઓમદ્વિદ્વસુ' ઉત્કર્ષેણ દેશોનદ્વિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ નાગકુમારેષુ 'ઉવવજ્જંતિ' ઉત્પદ્યન્તે હે ગૌતમ ! જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ નાગકુમારેષુ તથોત્કૃષ્ટતો દેશોન દ્વિપલ્યોપમસ્થિતિકેષુ નાગકુમારેષુ પર્યાપ્ત સંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક સંક્ષિપ્તમનુષ્યાઃ નાગકુમારેષૂત્પત્તિયોગ્યાઃ સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ ભાવઃ । 'એવં જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ સચ્ચેવ લદ્ધી નિરવસેસા નવસુ ગમણસુ' એવં યથૈવ અસુરકુમારે-પૂત્પદ્યમાનસ્ય સંખ્યતવર્ષાયુષ્કમનુષ્યસ્ય સૈવ લઘ્વિર્નિરવશેષા નવસુ ગમકેષુ મણિતવ્યા, તત્ર ચાસુરકુમારપ્રકરણે રત્નપ્રભાપ્રકરણસ્યાતિદેશઃ કૃત્વ ઇતિ રત્નપ્રભા-પ્રકરણં વિલોકનીયમ્ । અવગાહના જઘન્યેનાઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વપ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચ ધનુઃશતપ્રમાણા । 'નવરં નાગકુમારદ્વિદ્વં સંવેહં ચ જાણેજ્જા૦' નવરં નાગકુમાર

'જહન્નેણં દસવાસસહસ્રદ્વિદ્વસુ૦' વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર 'ઉકોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે 'દેસૂણ દો પલિઓવમ૦' વહ કુછ કમ દો પલ્યોપમ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, 'એવં જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ સચ્ચેવ લદ્ધી નિરવસેસા નવસુ ગમણસુ' હસ પ્રકાર સે જૈસી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક મનુષ્ય કે સમ્બન્ધ મેં કહી ગઈ હૈ વૈસી હી વક્તવ્યતા યહાં પર નૌ ગમકોં મેં કહની ચાહિયે, અસુરકુમાર પ્રકરણ મેં રત્નપ્રભા પ્રકરણ કા અતિદેશ કિયા ગયા હૈ, હસલિયે રત્નપ્રભા પ્રકરણ હસકે લિયે દેખના ચાહિયે, યહાં અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલપૃથક્ત્વ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હૈ, 'નવરં નાગકુમારદ્વિદ્વં સંવેહં ચ જાણેજ્જા૦' હસ પ્રકરણ મેં નાગકુમાર કી સ્થિતિ ઓર ઉનકા કાવ

દસવાસસહસ્રદ્વિદ્વસુ૦' તે જઘન્યથી હસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને 'ઉકોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'દેસૂણ દો પલિઓવમ૦' તે કંઈક ઓછા બે પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એવં જહેવ અસુરકુમારેસુ ઉવવજ્જમાણસ્સ સચ્ચેવ લદ્ધી નિરવસેસા નવસુ ગમણસુ' આ રીતે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય મનુષ્યના સંબંધમાં જે રીતે કથન કર્યું છે, એજ રીતનું કથન અહિં નવે ગમે માં કહેવું જોઈએ. અસુરકુમાર પ્રકરણમાં રત્નપ્રભા પ્રકરણનો અતિદેશ (લલામણ) કહ્યો છે. જેથી આ કથન માટે રત્નપ્રભા પ્રકરણ જોઈ લેવું જોઈએ. અર્થાત્ રત્નપ્રભાના તે પ્રકરણ અનુસારનું કથન અહિં સમજવું. અહિં અવગાહના જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગણ્યું (ત્રણ ગાઉ) પ્રમાણ છે. 'નવરં નાગકુમારદ્વિદ્વં

સ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્-વદેદિતિ । ‘સેવં મંતે । સેવં મંતે । ત્તિ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવ મદન્ત ! इति, हे भदन्त नागकुरावासे पर्याप्तादिसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यो-
त्पित्सूनां जीवानां विषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वमेवमेव-सर्वथा सत्यमेव
आप्तवाक्यस्य सत्यत्वादिति एवं क्रमेण कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लाभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका

ख्यायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥२४-३॥

સંવેધ કહના ચાહિયે । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! આપ
દેવાનુપ્રિય ને જો યહ નાગકુમારાવાસ મેં પર્યાપ્ત આદિ સંજ્ઞી મનુષ્યોં સે
આકરકે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય જીવોં કે વિષય મેં કહા હૈ વહ સબ
સર્વથા સત્ય હી હૈ ક્યોંકિ આપ વાક્ય જો હોતે હૈં વે સર્વ પ્રકાર સે
સત્યતા સે ઓતપ્રોત હી હોતે હૈં । હસ ક્રમ સે કહકર ગૌતમ ને
ભગવાન્ કો વન્દના કી ઓર નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કર
ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન
પર વિરાજમાન હો ગયે । ૧।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલालજીમહારાજકૃત

“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચોવીસવેં શતક કા

તૃતીય ઉદ્દેશ સમાપ્ત ॥૨૪-૩॥

સવેદ્ધં ચ જાણેજ્ઞાનં’ આ પ્રકરણમાં નાગકુમારની સ્થિતિ અને તેનો કાયસંવેધ
કહેવો જોઈએ. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ આપ દેવાનુપ્રિયે જે આ
નાગકુમારાવાસમાં પર્યાપ્ત વિગેરે સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થવાને
યોગ્ય હોવાના સંબંધમાં કહ્યું છે, તે તમામ કથન સર્વથા સત્યજ છે. કેમકે
જે આપ્ત વચનો હોય છે તે દરેક પ્રકારે સત્યતાથી ઓતપ્રોત જ હોય
છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી અને નમસ્કાર
કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને
ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥સૂ. ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલालજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચોવીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૨૪-૩॥

ચતુર્થાધિકાદશાન્તા ઉદ્દેશાઃ

તૃતીયોદ્દેશકે નાગકુમારાવાસે ઉત્પિત્મૂનાં જીવાનામ્ ઉત્પાદાદિકં વિચિન્ત્ય ચતુર્થાધિકાદશાન્તોદ્દેશકેષુ સુવર્ણકુમારાદીનામુત્પાદાદિં વિચિન્તયિતુમ્, ચતુર્થા ધુદ્દેશકાઃ પ્રારમ્ભ્યન્તે, તદનેન સંબન્ધેન આશાતચતુર્થાધુદ્દેશકાનામિદં સૂત્રમ્ 'અવસેસા' ઇત્યાદિ,

મૂલમ્—અવસેસા સુવન્નકુમારાઈ જાવ થણિયકુમારા એણ અટ્ટ વિ ઉદ્દેસગા જહેવ નાગકુમારા તહેવ નિરવસેસા આણિ-યઠ્ઠા । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ॥

અર્થ—અવસેસા સુવન્નકુમારાઈ જાવ થણિયકુમારા એણ અટ્ટ વિ ઉદ્દેસગા જહેવ નાગકુમારા તહેવ નિરવસેસા આણિ-યઠ્ઠા । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ॥

છાયા—અવશેષાઃ સુવર્ણકુમારાદિકાઃ યાવત્સ્તનિતકુમારાઃ એતે અષ્ટાપિ ઉદ્દેશકાઃ યથૈવ નાગકુમારા સ્તથૈવ નિરવશેષા મણિતવ્યાઃ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧ ।

શાતક ચૌવીસ ઉદ્દેશ ૪-૧૧

તૃતીય ઉદ્દેશ મેં નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરકે અવ સૂત્રકાર ચતુર્થ ઉદ્દેશ સે લેકર ૧૧ વેં ઉદ્દેશ તરુ સુવર્ણકુમાર આદિકોં કે ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરને કે લિયે ચતુર્થ આદિ ઉદ્દેશકોં કો પ્રારમ્ભ કરતે હૈં, હસી સમ્બન્ધ સે આણ હુયે ચતુર્થ આદિ ઉદ્દેશકોં કા યહ 'અવસેસા' આદિ પ્રારમ્ભક સૂત્ર હૈ—

અવસેસા સુવન્નકુમારાઈ જાવ થણિયકુમારા—ઈત્યાદિ ૧—

ચોથા ઉદ્દેશાથી ૧૧ અગીયારમાં ઉદ્દેશનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશમાં નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છોવોના ઉત્પાદ વિગેરેનો વિચાર કરીને હવે સૂત્રકાર આ ચોથા ઉદ્દેશથી લઈને ૧૧ અગી-યારમા ઉદ્દેશ સુધી સુવર્ણકુમાર વિગેરેના ઉત્પાદ વિગેરેનો વિચાર કરવા માટે ચોથા વિગેરે ઉદ્દેશાઓનો પ્રારંભ કરે છે.—આ સંબંધથી આવેલ ચોથા વિગેરે ઉદ્દેશાઓને પ્રારંભ કરવા માટે તેઓ નીચે પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કરે છે— 'અવસેસા સુવન્નકુમારાઈ જાવ થણિયકુમારા' ઇત્યાદિ

ટીકા--નિગદવ્યાख्याતલિદં મ્ પ્રકરણ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य
चतुर्थाधिकशतान्ता उद्देशः
समाप्ताः ॥२४-११॥

સુવર્ણ કુમાર સે લેકર સ્તનિનકુમાર તક કે વાકી કે આઠ ઉદ્દે-
શક નાગકુમાર કે જૈસે હી કહના चाहिये । ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’
હે ભદ્રન્ત ! અપને જૈસા કહો હૈ વહ આસ વાક્ય હોને સે સર્વથા સત્ય
હી હૈ ૨ હસ ક્રમ સે કહકર ગૌતમ ને ભગવાન્ કો વન્દના કી ઓર
નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે
આત્મા કો આલિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે સૂ૧।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચૌવીસવેં શતકકા
ચતુર્થ ઉદ્દેશક સે લેકર ઘણહણાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૨૪-૧૧

સુવર્ણકુમારથી લઇને સ્તનિનકુમાર સુધીના બાકીના આઠ ઉદ્દેશાઓ
નાગકુમારના કથન પ્રમાણે કથન કહી લેવું ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે
ભગવન્ આપદેવાનું પ્રિયે જે પ્રમાણે કહું છે, તે આસ વાક્ય હોવાથી સર્વથા
સત્ય જ છે. હે ભગવન્ આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને
ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદના નમસ્કાર
કરીને તે પછી તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને આલિત કરતા
થકા પોતાના સ્થાના પર બિરાજમાન થયા ॥સૂ. ૧૧

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચૌવીસમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશાથી ૧૧ અગીયારમાં
સુધીના આઠે ઉદ્દેશાઓ સમાપ્ત ॥૨૪-થી ૧૧॥

श्री
भगवतीसूत्र भा. १४ का शुद्धिपत्र

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
प्रचण्डिका	त्रिचण्डिका	८९	— १२
श्ल० २० उ० ९ में जहां जहां अवधिज्ञान है वहां श्रुतज्ञान समझे			
अवधिज्ञान	श्रुतज्ञान	१०३	— ४
षक्	षट्क	१६२	— ८
पठ	पाठ	२०१	— ३
गमनमां	गमकमां	४०२	— १
नागकुमाराणां वदेत	नागकुमाराणां वदेव	६३८	— १

